DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KÜRESELLEŞEN DÜNYA SİYASETİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ

KÜRE YAYINLARI

JOHN BAYLIS
STEVE SMITH
PATRICIA OWENS

Gözden Geçirilmiş 2. baskı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KÜRESELLEŞEN DÜNYA SİYASETİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

John Baylis, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Swansea ve Aberystwyth üniversitelerinde idari görevler de yürütmüştür. Stratejik araştırmalar, nükleer tarih ve uluslararası ilişkiler konularında çok sayıda kitap ve makalenin yazarıdır. Son kitabı *Strategy in the Contemporary World* (James Wirtz ve Colin S. Gray'le birlikte, 4. ed., Oxford University Press, 2012) başlığını taşımaktadır. Baylis, Academy of Social Sciences'a seçilmiştir ve Royal Historical Society üyesidir.

Patricia Owens, Cambridge ve Aberystwyth'ten mezun oldu. Sussex Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Harvard Üniversitesi Radcliffe Institute for Advanced Study'de araştırmacı, UCLA'da misafir öğretim üyesi ve UC Berkeley, Princeton, Southern California ve Oxford üniversitelerinde araştırmacı pozisyonlarında yer aldı. *Between War and Politics: International Relations and the Thought of Hannah Arendt* (Oxford University Press, 2007) kitabının yazarı ve *European Journal of International Relations*'ın editörlerindendir.

Sir Steve Smith, University of Wales Aberystwyth ve University of East Anglia'da Uluslararası İlişkiler profesörü olarak görev yaptı; State University of New York (Albany) ve Huddersfield Polytechnic'te dersler verdi. 2003-4 döneminde International Studies Association'ın başkanıydı ve 2000 yılında Academy of Social Sciences'a seçildi. Yayınlanmış çok sayıda eseri vardır. Bunlardan bazıları: (Tim Dunne ve Milja Kurki ile birlikte, ed.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (2. ed., Oxford University Press, 2010) ve (Tim Dunne ve Amelia Hadfield ile birlikte) *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (2. ed., Oxford University Press, 2012). Ayrıca önemli uluslararası dergilerde ve derleme eserlerde yayınlanmış çok sayıda makalesi ve kitap bölümü vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KÜRESELLEŞEN DÜNYA SİYASETİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE GİRİŞ

JOHN BAYLIS
STEVE SMITH
PATRICIA OWENS

Tercüme
Hasan Basri Yalçın
Hüseyin Alptekin
Volkan Uzundağ
Mehmet Sabri Akgönül
Erhan Baltacı

KÜRE YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KÜRE YAYINLARI / 261. Kitap
Uluslararası İlişkiler 35

Küreselleşen Dünya Siyaseti
Uluslararası İlişkilere Giriş

The Globalization of World Politics
An Introduction to International Relations, 6. ed.
Oxford University Press, 2014

John Baylis
Steve Smith
Patricia Owens

© Oxford University Press, 2014
Türkçe yayım hakları
© Küre Yayınları, 2014

Çeviri **Hasan Basri Yalçın**
Hüseyin Alptekin
Volkan Uzundağ
Mehmet Sabri Akgönül
Erhan Baltacı

Yayına Hazırlık **Volkan Uzundağ**

Birinci Basım Ocak 2021
Gözden geçirilmiş
İkinci Basım Mayıs 2021

ISBN 978-605-7646-88-0
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Zeyd Karaaslan**
Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 45097
Gümüşsuyu Cad. Işık San. Sit.
C Blok No: 19/102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI
Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
kureyayinlari

The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Sixth Edition was originally published in English in 2013. This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations (6. ed.) 2013'te İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bu çeviri, Oxford University Press ile imzalanan sözleşme kapsamında basılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Marion, Jeannie ve Bille'ye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Küreselleşen Dünya Siyaseti'nin bu yeni baskısında, başarısını ispatlamış olan önceki beş basımla aynı formatı izlemeye çalıştık. Bununla birlikte, bazı iyileştirmeler yapıldı. Oxford University Press'in siparişi üzerine beşinci baskı için yirmiden fazla değerlendirme yazısı kaleme alındı ve tıpkı geçmişteki kapsamlı yorumlardan büyük ölçüde faydalandığımız gibi, bu incelemelerdeki yorumlardan da muazzam ölçüde faydalandık. Ayrıca ders kitabı hakkındaki öğrenci geri bildirimlerinden de büyük oranda faydalandık. Kitap hakkında görüş bildirenler neyin işe yarayıp neyin yaramadığına dair yorumlarda bulundular ve mevcut tüm bölümler bu doğrultuda revize edildi. Ayrıca, dünyanın dört bir yanında kitabı düzenli olarak kullanan Uluslararası İlişkiler hocalarının birçoğuyla da bağlantı kurduk. Tüm bu yorumlar, ele alınması gereken bazı ilave konuları belirlememize yardımcı oldu. Bu kitabın güçlü yanlarından birinin, sürdürmeye devam ettiğimiz teorik bakış açılarının çeşitliliği olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, yükselen güçler ve ortaya çıkan küresel düzene ilişkin bir bölüm ekledik, öğrencilerden gelen bir talebe yanıt olarak kitap boyunca vaka çalışması sayısını da arttırdık.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşekkür

Beşinci baskının güçlü ve zayıf yönleri hakkında bize (veya Oxford University Press'e) yorum gönderen herkese bir kez daha teşekkür ediyoruz. İnceleme sürecine katkıda bulunma kaygısı taşıyanların önerdikleri değişikliklerin çoğunun yeni baskıya yansıtıldığını göreceklerini umuyoruz. Bir önceki baskıda yer alan bölümleri güncelleme taleplerimizi yanıtlama konusunda yardımcı oldukları için de katkıda bulunanlarımıza bir kez daha teşekkür ediyoruz.

Bununla birlikte, bir kez daha en büyük teşekkürümüz bu yeni baskıdaki editoryal süreçte bize yardımcı olarak mükemmel bir iş çıkaran Sheena Chestnut Greitens'e gitmeli. Önceki iki baskıda olduğu gibi, belki de daha fazla, bu süreçte de son derece verimli ve duyarlı bir biçimde yorulma bilmeden çalışmıştır. Bunu doktorasını tamamladığı ve akademik araştırmacı olarak kalacağı Harvard'da bu kitabın bölümlerinden birini yazdığı esnada başardı. Kitap onun sıkı çalışması, profesyonelliği ve akademik titizliği sayesinde daha iyi bir durumda. Editörler, aynı zamanda prodüksiyondaki profesyonellik, destek ve tavsiyeleri için Oxford University Press'ten Eleanor Chatburn'e teşekkür etmek isteriz.

John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens

Andrew Hurrell, bölümü için yürüttüğü araştırma sürecindeki değerli yardımları için Max Smeets'e; Richard Little ise oyun teorisiyle ilgili tartışmasını belirginleştirmedeki yardımları için Andreas Warntjen ve Mark Wickham-Jones'a teşekkür eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kitabı Kullanma Kılavuzu

Küreselleşen Dünya Siyaseti, Uluslararası İlişkiler çalışmalarınızı desteklemek için ihtiyaç duyduğunuz temel bilgi ve becerilerin gelişimini desteklemek üzere özenle seçilmiş bir dizi öğrenme aracı ve ek materyal sağlar:

Okuma Rehberi

Her bölümün başındaki okuyucu rehberleri sıradaki konular ve tartışılacak meseleler için sahneyi hazırlar ve her bölümün kapsamını belirtir.

Sözlük

Sözlük terimleri, siz öğrenirken uluslararası ilişkilerdeki temel terimleri ve fikirleri vurgular ve revizyon zamanı söz konusu olduğunda yararlı bir bilgi istemi oluşturur.

Örnek Olay Çalışmaları

Siyasi fikir, kavram ve meselelerin gerçek dünyadaki dışavurumlarını ortaya koyar.

Püf Noktaları

Püf noktaları kutuları metin boyunca en önemli argümanları özetler, anlayışınızı pekiştirir ve yararlı bir revizyon aracı olarak hareket eder.

Okuma Listeleri

Daha fazla öğrenmenizi sağlamak için, her bölümde işlenen meselelerle ilgili okuma listeleri sunulmuştur. Ayrıca bu liste alandaki önemli akademik literatürü konumlandırmanıza da yardımcı olur.

Sorular

Bölüm sonu soruları yalnızca her bölüm hakkındaki anlayışınızı geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda incelediğiniz materyal hakkında düşünmeye de teşvik eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yazarlar Hakkında

Amitav Acharya (www.amitavacharya.com), UNESCO Transnational Challenges and Governance Kürsüsü başkanı ve Washington DC'deki American Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Son kitabı *Rethinking Power, Institutions and Ideas in World Politics: Who IR?* (Routledge 2013)'dir. *International Organization, International Security, International Studies Quarterly, Journal of Peace Research* ve *World Politics*'te makaleleri yayınlandı. 14 Nisan 2011'de insan güvenliği konulu Informal Thematic Debate'de BM Genel Kurulu'na hitap etti. (http://www.un.org/News/Press/docs/2011/ga11072.doc.htm). Twitter'da: @AmitavAcharya

David Armstrong, Exeter Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler emeritus profesörü ve Buckingham Üniversitesi'nde Küresel Siyaset profesörüdür. Kitapları arasında *Revolutionary Diplomacy* (California University Press, 1977), *The Rise of the International Organization* (Macmillan, 1981), *Revolution and World Order* (Clarendon Press, 1993), *International Law and International Relations* (Theo Farrell ve Hélène Lambert ile birlikte, Cambridge University Press, 2007) ve *Routledge Handbook of International Law* (ed., Routledge, 2009) bulunmaktadır.

Michael Barnett, George Washington Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi profesörüdür. En son kitabı *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*'dir (Cornell University Press, 2011).

John Baylis, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Swansea ve Aberystwyth üniversitelerinde idari görevler de yürütmüştür. Stratejik araştırmalar, nükleer tarih ve uluslararası ilişkiler konularında çok sayıda kitap ve makalenin yazarıdır. Son kitabı *Strategy in the Contemporary World* (James Wirtz ve Colin S. Gray'le birlikte, 4. ed., Oxford University Press, 2012) başlığını taşımaktadır. Baylis, Academy of Social Sciences'a seçilmiştir ve Royal Historical Society üyesidir.

Alex J. Bellamy, Avustralya Griffith Üniversitesi, Griffith Asya Enstitüsü'nde Uluslararası Güvenlik profesörüdür. Kendisi ayrıca New York International Peace Institute'te kıdemli danışman, Queensland Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler onursal profesörü ve Avustralya Sosyal Bilimler Akademisi üyesidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kitaplarından bazıları: *Massacres and Morality: Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity* (Oxford University Press, 2012) ve *Providing Peacekeepers* (Paul D. Williams ile birlikte, ed., Oxford University Press, 2013).

Edward Best, Maastricht European Institute of Public Administration'da profesör ve bölüm başkanıdır. International Institute for Strategic Studies'in bölgesel güvenlik programında çalışmıştır. Birleşmiş Milletler, Orta Amerika'daki Inter-American Development Bank, Latin Amerika'daki Avrupa Komisyonu ve Baltık Denizi bölgesindeki Helsinki Komisyonu'na danışmanlık yapmıştır. Mukayeseli bölgeselcilik ve bölgesel örgütlerin idaresi yanında AB kurumları ve Avrupa yönetişimi konularında uzmanlaşmaktadır.

John Breuilly, London School of Economics'de Etnisite ve Milliyetçilik profesörüdür. Yayınlarından bazıları: *Nationalism and the State* (2. ed., University of Chicago Press ve Manchester University Press, 1993), *Austria, Prussia and the Making of Modern Germany, 1806-1871* (Pearson, 2011) ve 'On the Principle of Nationality', *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought* içinde (ed. Gareth Stedman Jones ve Gregory Claeys, Cambridge University Press, 2011). Ayrıca *The Oxford Handbook on the History of Nationalism* (Oxford University Press, 2013) kitabının editörlüğünü yaptı ve kitaba katkı sundu. Halen Oxford University Press için milliyetçiliğin küresel tarihi üzerine bir kitap hazırlamaktadır.

Thomas Christiansen, Hollanda Maastricht Üniversitesi, Faculty of Arts and Social Sciences'da Avrupa Kurumsal Siyaseti Jean Monnet profesörüdür. *The Journal of European Integration*'ın (Simon Duke ile birlikte) baş editörü, Palgrave Macmillan'da 'European Administration Governance' kitap dizisinin (Sophie Vanhoonacker ile birlikte) ortak editörü ve Research Committee on European Unification of the International Political Science Association'ın (IPSA-RC3) yönetim kurulu üyesidir. Avrupa Birliği'nin kurumsal politikalarının çeşitli yönleriyle ilgili çok sayıda eser yayınlamıştır.

Ian Clark, Aberystwyth Üniversitesi'nde E. H. Carr Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Kitapları arasında *Globalization and Fragmentation* (Oxford University Press, 1997), *Globalization and International Relations Theory* (Oxford University Press, 1999), *The Vulnerable in International Society* (Oxford University Press, 2013) yer alır.

Michael Cox, London School of Economics'te Uluslararası İlişkiler bölüm başkanı olarak görev yaptı. Otuz kitabın yazarı, editörü veya eş-editörüdür. En son yayınları arasında *Twentieth Century International Relations* (8 cilt) (Sage, 2007), *Global 1989: Continuity and Change in World Politics* (Cambridge University Press, 2010), *Soft Power and US Foreign Policy* (Routledge, 2010), *Introduction to International Relations* (University of London Press, 2012), *US*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Foreign Policy (Oxford University Press, 2006; 2. ed. 2012) ve *US Presidents and Democracy Promotion* (Routledge, 2013) bulunmaktadır.

Devon Curtis, Cambridge Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde okutmandır ve Emmanuel College'da araştırmacıdır. Çatışma sonrası yönetişim düzenlemeleri ve güç paylaşımı, BM barış çalışmaları, Afrika'da ayaklanma hareketleri ve çatışma, barış ve kalkınma perspektifleri konularında yazmaktadır. Gwinyayi Dzineza ile birlikte *Peacebuilding, Power and Politics in Africa* (University of Ohio Press, 2012) kitabının editörüdür.

Jack Donnelly, Denver Üniversitesi, Josef Korbel School of International Studies'de Andrew Mellon profesörüdür. Uluslararası insan hakları teorisi ve pratiği hakkında ve Uluslararası İlişkiler teorisine dair çok sayıda eser kaleme almıştır.

Tim Dunne Queensland Üniversitesi Asia Pacific Center for Responsibility to Protect'te Uluslararası İlişkiler profesörü ve araştırma direktörüdür. Kitaplarından bazıları: *Terror in Our Time* (Ken Booth ile birlikte, Routledge, 2012), *International Relations Theories* (Oxford UP, 3. ed., 2013) ve *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (Oxford UP, 2. ed., 2012).

Tony Evans, University of Winchester'da Küresel Siyaset profesörüdür. Evrensel insan hakları siyasetine ilişkin eserleri arasında *Human Rights in the Global Political Economy: Critical Processes* (Lynne Rienner, 2010) zikredilebilir.

Sheena Greitens, doktora derecesini Harvard Üniversitesi'nden aldı (2013). Harvard Academy for International and Area Studies ve Harvard Fairbank Center for Chinese Studies'de araştırmacı, Missouri Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde yardımcı doçenttir. Çalışmaları, Doğu Asya'daki uluslararası güvenlik ve otoriter politikalara odaklanmaktadır.

Lene Hansen, Copenhagen Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Çalışmalarından bazıları: *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War* (Routledge, 2006), *The Evolution of International Security Studies* (Barry Buzan ile birlikte, Cambridge University Press, 2009) ve *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States* (Ole Waever ile birlikte, Routledge, 2002).

Stephen Hobden, East London Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler teorisi ve Çin'in büyüyen uluslararası rolü üzerine dersler vermektedir. Erika Cudworth ile karmaşıklık teorisi ve uluslararası ilişkiler üzerine bir araştırma projesi üzerinde çalışmaktadır. Bu proje kapsamında bir dizi makale ve *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics* (Zed, 2011) kitabı yayınlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Andrew Hurrell, Oxford Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler Montague Burton profesörüdür. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society* (Oxford University Press, 2007) adlı kitabın yazarıdır.

James D. Kiras, Maxwell AFB, AL School of Advanced Air and Space Studies'de çalışmalarını sürdürmektedir. Askeri teori, özel operasyonlar, düzensiz savaş ve intihar eylemleri konularında yazmakta ve dersler vermektedir. Eserlerinden bazıları: *Understanding Modern Warfare* (diğer isimlerle birlikte, Cambridge University Press, 2008) ve *Special Operations and Strategy: From World War II to the War on Terrorism* (Routledge, 2006).

Steven L. Lamy, Güney Kaliforniya Üniversitesi School of International Relations'da Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Grotiusçu fikirler ve dış politikaya odaklanan bir proje üzerinde çalışmaktadır.

Andrew Linklater, Aberystwyth Üniversitesi'nde Woodrow Wilson Uluslararası Politika profesörüdür. Uluslararası ilişkiler teorileri hakkında kaleme kaldığı çok sayıda eserden sonuncusu *The Problem of Harm in World Politics: Theoretical Investigations* (Cambridge University Press, 2011)'dır. Halen *Violence and Civilization in the Western States-Systems* adlı kitap üzerinde çalışmaktadır.

Richard Little, University of Bristol'de Uluslararası İlişkiler emekli profesördür. *Review of International Studies* dergisinin eski editörlerindendir ve British International Studies Association'ın başkanıdır. En son kitabı *The Balance of Power: Metaphors, Myths, and Models* (Cambridge University Press, 2007)'dır.

Anthony McGrew, Strathclyde Üniversitesi'nde Küresel Kamu Politikası profesörüdür. Küreselleşme ve küresel yönetişim konulu eserler yazmıştır. Halen küresel yönetişimde Çin konulu bir proje üzerinde çalışıyor.

Patricia Owens, Cambridge ve Aberystwyth'ten mezun oldu. Sussex Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Harvard Üniversitesi Radcliffe Institute for Advanced Study'de araştırmacı, UCLA'da misafir öğretim üyesi ve UC Berkeley, Princeton, Southern California ve Oxford üniversitelerinde araştırmacı pozisyonlarında yer aldı. *Between War and Politics: International Relations and the Thought of Hannah Arendt* (Oxford University Press, 2007) kitabının yazarı ve *European Journal of International Relations*'ın editörlerindendir.

Christian Reus-Smit, Avustralya Queensland Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörüdür. *Individual Rights and the Making of the International System* (Cambridge University Press, 2013), *American Power and World Order* (Polity Press, 2004) ve *Moral Purpose of the State* (Princeton University Press, 1999) kitaplarının yazarıdır. *Special Responsibilities: Global Problems and*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

American Power (Cambridge University Press, 2012) ve *Theories of International Relations* (Palgrave, 2001, 2005) adlı kitapların ortak yazarıdır. *The Politics of International Law* (Cambridge University Press, 2004) kitabının editörüdür. *The Oxford Handbook of International Relations* (Oxford University Press, 2008), *Resolving International Crises of Legitimacy* (Special Issue, International Politics, 2007) ve *Between Sovereignty and Global Governance* (Macmillan, 1998) kitaplarının ortak editörüdür. Queensland Üniversitesi'ne katılmadan önce European University Institute ve Australian National University'de kürsü başkanlıkları yaptı.

Brian C. Schmidt, Carleton Üniversitesi (Ottawa, Kanada) Siyaset Bilimi bölümünde doçenttir. *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations* (SUNY, 1998) ve *International Relations and the First Great Debate* (Routledge, 2012) kitaplarının yazarıdır. Palgrave Macmillan History of International Thought serisinin David Long ile birlikte ortak editörüdür.

Len Scott, Aberystwyth Üniversitesi'nde Uluslararası Tarih ve İstihbarat Çalışmaları profesörüdür. Eserlerinden bazıları: *The Cuban Missile Crisis and the Threat of Nuclear War: Lessons from History* (Continuum Books, 2007) ve *Intelligence and International Security: New Perspectives and Agendas* (R. Gerald Hughes ve Martin Alexander ile birlikte, ed., Routledge, 2011).

Richard Shapcott, Avustralya Queensland Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler dersleri vermektedir. *Justice, Community and Dialogue in International Relations* (Cambridge University Press, 2001) ve *International Ethics: A Critical Introduction* (Polity Press, 2010) kitaplarının yazarıdır.

Michael Sheehan, Swansea Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Silahların kontrolü ve uzay siyaseti konusunda uzmandır. Yazarı veya editörü olduğu, uluslararası ilişkiler konulu eserlerinden bazıları: *The Arms Race* (Martin Robertson, 1983), *Arms Control: Theory and Practice* (Basil Blackwell, 1986), *Balance of Power: History and Theory* (Routledge, 1996), *National and International Security* (Ashgate, 2000), *Security: An Analytical Survey* (Lynne Rienner, 2005), *The International Politics of Space* (Routledge, 2007) ve *Securing Outer Space* (Natalie Bormann ile birlikte, Routledge, 2009). Halen Michel Bourbonniere ile birlikte uydu karşıtı savaşın hukuku ve etiği konulu bir kitabı tamamlamak üzeredir.

Sir Steve Smith, University of Wales Aberystwyth ve University of East Anglia'da Uluslararası İlişkiler profesörü olarak görev yaptı; State University of New York (Albany) ve Huddersfield Polytechnic'te dersler verdi. 2003-4 döneminde International Studies Association'ın başkanıydı ve 2000 yılında Academy of Social Sciences'a seçildi. Yayınlanmış çok sayıda eseri vardır. Bunlardan ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zıları: (Tim Dunne ve Milja Kurki ile birlikte, ed.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (2. ed., Oxford University Press, 2010) ve (Tim Dunne ve Amelia Hadfield ile birlikte) *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (2. ed., Oxford University Press, 2012). Ayrıca önemli uluslararası dergilerde ve derleme eserlerde yayınlanmış çok sayıda makalesi ve kitap bölümü vardır.

Christine Sylvester, ABD, Connecticut Üniversitesinde Siyaset Bilimi profesörü ve İsveç Gothenburg Üniversitesi, Küresel Araştırmalar Okulu daimi profesörüdür. Sömürgecilik sonrası düşüncenin özelliklerini içeren son kitabı *War as Experience: Contributions from International Relations and Feminist Analysis* (Routledge, 2013)'dir. Ayrıca, *Third World Quarterly, Signs, International Feminist Journal of Politics* ve *The Geographical Journal*'da postkolonyalizm üzerine makaleler yayınladı. Routledge'da War, Politics, Experience başlıklı kitap dizisinin editörüdür.

Paul Taylor, London School of Economics'te Uluslararası İlişkiler emekli profesörüdür. Son olarak *The End of European Integration: Anti-Europeanism Examined* (Routledge, 2008), *International Organization in the Age of Globalization* (Continuum, 2003) ve *The Careless State: Wealth and Welfare in Britain Today* (Bloomsbury, 2010) kitaplarını yayınladı. A.J.R. Groom ile BM sistemi ve diğer Uluslararası Kuruluşlar hakkında bir dizi metnin editörlüğünü yaptı.

Caroline Thomas, Ekim 2008'deki ölümüne dek Southampton Üniversitesi'nde Küresel Siyaset profesörü olarak görev yaptı. Kuzey-Güney ilişkileri üzerine uzmanlaştı ve güvenlik, kalkınma, çevre ve sağlığın küresel siyaseti konularında çok sayıda yayın yaptı.

J. Ann Tickner, Southern California Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde emekli profesör ve American University'de Ayrıcalıklı Akademisyen pozisyonlarında bulundu. 2006-7'de International Studies Association'ın başkanıydı. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security* (Columbia UP, 1992), *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War World* (Columbia UP, 2001) ve *Feminism and International Relations: Conversations About the Past, Present and Future* (Laura Sjoberg ile birlikte, ed., Routledge, 2011) adlı kitaplarının yanında feminist uluslararası teori ve uluslararası güvenlik üzerine birçok makale ve kitap bölümü yayınlamıştır.

John Vogler, Keele Üniversitesi Siyaset, Uluslararası İlişkiler ve Çevre Okulu'nda Uluslararası İlişkiler profesörüdür. Kitaplarından bazıları: *The Global Commons: Environmental and Technological Governance* (John Wiley, 2000) ve Charlotte Bretherton ile *The European Union as A Global Actor* (Routledge, 2006). Ayrıca Mark Imber ile *The Environment and International Relati-*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ons (Routledge, 1996) ve Alan Russell ile *The International Politics of Biotechnology* (Manchester University Press, 2000) kitaplarını derlemiştir.

Matthew Watson, Warwick Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü'nde Ekonomi Politik profesörüdür. Ekonomi Politik meselelerine ayrılmış otuzdan fazla makale kaleme almıştır. Kitaplarından bazıları: *Foundations of International Political Economy* (Palgrave Macmillan, 2005) ve *The Political Economy of International Capital Mobility* (Palgrave Macmillan, 2007). UPE ile ekonomi arasındaki ilişkiyi araştıran üçüncü bir kitap üzerinde çalışmaktadır.

Nicholas J. Wheeler, Birmingham Üniversitesi Uluslararası İlişkiler profesörü ve Institute for Conflict, Cooperation, and Security'nin müdürüdür. Eserlerinden bazıları: (Mlâda Bukovansky, Ian Clark, Robyn Eckersley, Christian Reus-Smit ve Richard Price ile birlikte) *Special Responsibilities: Global Problems and American Power* (Cambridge University Press, 2012), (Ken Booth ile birlikte) *The Security Dilemma: Fear, Cooperation, and Trust in World Politics* (Palgrave Macmillan, 2008), (Jean-Marc Coicaud ile, ed.) *National Interest Versus Solidarity: Particular and Universal Ethics in International Life* (United Nations University Press, 2008), (Ian Clark ile) *The British Origins of Nuclear Strategy 1945-55* (Oxford University Press, 1989), *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford University Press, 2000). *Trusting Rivals: Alternative Paths to Security in the Nuclear Age* adlı kitap üzerinde çalışmaktadır. Profesör Christian Reus-Smit ile birlikte prestijli Cambridge Series in International Relations'ın ortak editörüdür.

Peter Willetts, Londra City University Küresel Siyaset emekli profesörüdür. Uluslararası örgütler özellikle Bağlantısızlar Hareketi hakkında çok sayıda yayın yapmıştır. STK'ların küresel siyaset üzerindeki etkisini inceleyen iki öncü eserin editörüdür: *Pressure Groups in the Global System* (Pinter and St Martin's, 1982) ve *'The Conscience of the World': The Influence of Non-Governmental Organisations in the UN System* (Hurst and Brookings, 1996). *Non-Governmental Organisations in World Politics* (Routledge, 2010) adlı son kitabında, STK'ların küresel yönetişime katkısının konstrüktivist bir yorumunu üretmek için, uzun süredir benimsediği konu odaklı çoğulcu argümanlarını STK'ların diplomasi, uluslararası hukuk ve küresel iletişimdeki rolünün genişletilmesine yönelik ampirik çalışmalarla birleştiriyor.

Ngaire Woods, Oxford Üniversitesi Blavatnik School of Government'ta Küresel Ekonomik Yönetişim profesörüdür. Kitaplarından bazıları: Leonardo Martinez-Diaz ile *Networks of Influence? Developing Countries in a Networked Global Order* (Oxford University Press, 2009), Walter Mattli ile *The Politics of Global Regulation* (Oxford University Press, 2009), *The Globalizers: The IMP, the World Bank and their Borrowers* (Cornell University Press, 2006),

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Jennifer Welsch ile *Exporting Good Governance: Temptations and Challenges in Canada's Aid Program* (Laurier University Press, 2007), Dana Brown ile *Making Self-Regulation Effective in Developing Countries* (Oxford University Press, 2007), *The Political Economy of Globalization* (Macmillan, 2000), *Inequality, Globalization and World Politics* (Andrew Hurrell ile birlikte, Oxford University Press, 1999), *Explaining International Relations Since 1945* (Oxford University Press, 1986). Ayrıca uluslararası kurumlar, küreselleşme ve yönetişim üzerine çok sayıda makalenin yazarıdır. Ngaire Woods, IMF Yönetim Kurulu'na, BMKP'nin İnsani Gelişme Raporu'na ve İngiliz Milletler Topluluğu Hükümet Başkanlarına danışmanlık yaptı.

Richard Wyn Jones, Galler Siyaseti profesörü olarak görev yaptığı Cardiff Üniversitesi'nde ders vermektedir. Her ikisini de Roger Scully ile birlikte kaleme aldığı *Europe, Regions and European Regionalism* (Palgrave Macmillan, 2010) ve *Wales Says Yes: Devolution and the 2011 Welsh Referendum* (University of Wales Press, 2012) isimli kitapları bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Teşekkür 9
Kitabı Kullanma Kılavuzu 11
Yazarlar Hakkında 13
İçindekiler 21
Şekiller Listesi 29
Kutular ve Örnek Olay Çalışmaları Listesi 31
Tablolar Listesi 37

Giriş 41
Uluslararası Siyasetten Dünya Siyasetine 42
Dünya Siyasetine İlişkin Teoriler 43
Teoriler ve Küreselleşme 49
Küreselleşme ve Belirtileri 52
Küreselleşme: Mit mi Gerçek mi? 55

Bölüm 1
Küreşelleşme ve Küresel Sıyaset 61
Giriş 62
Küreselleşmeyi Anlamlandırmak 62
Küreselleşmeyi Kavramsallaştırmak 64
Küreselleşmeyi Yorumlamak 68
Küreselleşme ve Küresel Siyaset 73
Sonuç 82

Kısım Bir
Tarihî Bağlam 85

Bölüm 2
Uluslararası Toplumun Evrimi 87
Giriş: Uluslararası Toplum Fikri 88
Antik Dünyalar 89
Hıristiyan ve İslam Düzenleri 93
Modern Uluslararası Toplumun Ortaya Çıkışı 95
Uluslararası Toplumun Küreselleşmesi 101
Sonuç: Küresel Uluslararası Toplumun Sorunları 103

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm 3
Uluslararası Tarih: 1900-1999 109
Giriş 110
Modern Topyekûn Savaş 111
İmparatorluğun Sonu 114
Soğuk Savaş 117
Sonuç 127

Bölüm 4
Soğuk Savaş'ın Sonundan Yeni Bir Küresel Çağa mı? 131
Giriş: Soğuk Savaş'ın Yükselişi ve Çöküşü 132
ABD ve Tek-Kutuplu Moment 133
Sovyetlerin Ardından 135
Avrupa: Yükseliş ve Düşüş? 138
Yeni Bir Asya Yüzyılı mı? 140
Yeni Bir Küresel Güney 143
11 Eylül'den Arap Baharı'na 145
Obama ve Dünya 147
Sonuç 149

Bölüm 5
Yükselen Güçler ve Küresel Düzenin Oluşumu 153
Giriş 154
Soğuk Savaş Sonrası Düzen 155
ABD Düzeni Meydan Okumalarla Karşı Karşıya 158
Yükselen Güçler Hakkında Üç Soru 162
Sonuç: Yükselen Devletler ve Dünya Siyasetinin Küreselleşmesi 170

Kısım İki
Dünya Siyasetine Dair Teoriler 177

Bölüm 6
Realizm 179
Giriş: Realizmin Ebedî Hikmeti 180
Tek Bir Realizm mi Realizmler mi? 184
Özcü Realizm 190
Sonuç: Realizm ve Küreselleşen Dünya Siyaseti 195

Bölüm 7
Liberalizm 199
Giriş 200
Liberal Düşüncenin Uluslararası İlişkiler Üzerine Temel Fikirleri 203
Liberalizmin Karşılaştığı Meydan Okumalar 210
Sonuç 214

Bölüm 8
Çağdaş Ana Akım Yaklaşımlar: Neo-realizm ve Neo-liberalizm 217
Giriş 218
Neo-realizm 220

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Neo-liberalizm 225
Neo-neo Tartışması 228
Neo-liberaller ve Neo-realistler Küreselleşme Konusunda Ne Düşünüyorlar? 232
Sonuç: Uluslararası İlişkilerin Gündemini Daraltmak 234

Bölüm 9
Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileri 239

Giriş: Marksizmin Devam Eden Geçerliliği 240
Marksist Dünya Siyaseti Teorilerinin Temel Unsurları 242
Marx'ın Uluslararasılaşması: Emperyalizmden Dünya-Sistemleri Teorisine 245
Gramscicilik 248
Eleştirel Teori 251
Yeni Marksizm 255
Sonuç: Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Küreselleşme 256

Bölüm 10
Sosyal Konstrüktivizm 259

Giriş 260
Konstrüktivizmin Yükselişi 260
Konstrüktivizm 263
Konstrüktivizm ve Küresel Değişim 271
Sonuç 277

Bölüm 11
Postyapısalcılık 281

Giriş 282
Toplumsal Dünyayı İncelemek 283
Bir Politik Felsefe Olarak Postyapısalcılık 285
Devlet Egemenliğinin Yapısöküme Uğratılması 292
Kimlik ve Dış Siyaset 297
Sonuç 301

Bölüm 12
Post-kolonyalizm 305

Giriş: Post-kolonyal Düşünce Uluslararası İlişkiler Alanına Giriş Yapıyor 306
Eski Sömürgeler Uluslararası İlişkilerle Yüzleşiyor 307
Tarihin Gözden Geçirilmesi, Boşlukların Doldurulması 312
Postkolonyal Olmak 319
Sonuç: Uluslararası İlişkiler Alanında Post-kolonyalizm 322

Bölüm 13
Uluslararası Etik 329

Giriş 330
Sınırların Etik Anlamı: Kozmopolitanizm ve Alternatifleri 330
Anti-Kozmopolitanizm: Realizm ve Çoğulculuk 335
Adalet Görevleri ve Doğal Görevler: İnsaniyetperverlik ve Kötülük 338
Küresel Etik Meseleler 341
Sonuç 348

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kısım Üç
Yapılar ve Süreçler 351

Bölüm 14
Savaşın Değişen Karakteri 353

Giriş 354
Tanımlar 356
Savaşın Doğası 357
Askerî Alanda Devrim 360
Postmodern Savaş 365
Yeni Savaşlar 366
Sonuç 371

Bölüm 15
Uluslararası ve Küresel Güvenlik 373

Giriş 374
'Güvenlik' Kavramıyla Ne Kastedilmektedir? 375
Geleneksel Ulusal Güvenlik Yaklaşımı 378
Alternatif Görüşler 381
Küreselleşme veya Jeopolitik Geri mi Dönüyor? 386
Sonuç: Ulusal, Uluslararası ve Küresel Güvenlik Arasında Devam Eden Gerilimler 391

Bölüm 16
Küreselleşme Çağında Uluslararası Politik Ekonomi 395

Giriş 396
Savaş Sonrası Dünya Ekonomisi 397
UPE'ye Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar 404
UPE'de Küreselleşme Tartışması 409
Küreselleşen Dünya Ekonomisi İçindeki Uluslararası Kurumlar 412
Sonuç 415

Bölüm 17
Dünya Siyasetinde Toplumsal Cinsiyet 419

Giriş 420
Feminist Teoriler 421
Feministlerin Toplumsal Cinsiyet Tanımı 421
Küresel Siyasete Toplumsal Cinsiyet Merceğinden Bakmak 423
Güvenlik Meselesine Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakmak 427
Küresel Ekonomide Toplumsal Cinsiyet 431
Siyaset Pratiğini Canlandırmak İçin Bilgiyi Kullanma 436
Sonuç 439

Bölüm 18
Uluslararası Hukuk 443

Giriş: Uluslararası Hukukun Paradoksu 444
Düzen ve Kurumlar 444
Modern Uluslararası Hukuk Kurumu 446
Uluslararası Hukuktan Ulus-üstü Hukuka mı? 452

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Savaş Hukuku 455
Uluslararası Hukuka Teorik Yaklaşımlar 459
Sonuç 463

Bölüm 19
Uluslararası Rejimler 467

Giriş 468
Rejimlerin Doğası 471
Rejim Oluşumuna İlişkin Rakip Teoriler 476
Sonuç 484

Bölüm 20
Birleşmiş Milletler 489

Giriş 490
Birleşmiş Milletler'in Kısa Bir Tarihi ve Temel Organları 490
Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Barışın ve Güvenliğin Sürdürülmesi 497
Birleşmiş Milletler ve Devletlerin İç İşlerine Müdahale 501
Birleşmiş Milletler ve Ekonomik ve Sosyal Meseleler 505
Sonuç 508

Bölüm 21
Küresel Siyasette Ulus-ötesi Aktörler ve Uluslararası Örgütler 511

Giriş 512
Devlet-merkezli Yaklaşımın Sorunları 513
Siyasi Aktör Olarak Ulus-ötesi Şirketler 516
Siyasi Aktörler Olarak İllegal Gruplar ve Özgürlük Hareketleri 520
Siyasi Aktör Olarak Sivil Toplum Kuruluşları 523
Küresel Siyasetin Yapıları Olarak Uluslararası Örgütler 528
Sonuç: Küresel Siyasette Meseleler ve Politika Sistemleri 531

Kısım Dört
Uluslararası Meseleler 537

Bölüm 22
Çevre Meseleleri 539

Giriş 540
Uluslararası Gündemdeki Çevre Meseleleri: Kısa Bir Tarih 541
Uluslararası Çevresel İşbirliğinin İşlevleri 545
İklim Değişikliği 551
Çevre ve Uluslararası İlişkiler Teorisi 557
Sonuç 559

Bölüm 23
Terörizm ve Küreselleşme 563

Giriş 564
Tanımlar 564
Terörizm: Ulus-ötesi Olgudan Küresel Olguya (1968-2001) 567
Terörizm: Küreselleşmenin Etkisi 568

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Küreselleşme, Teknoloji ve Terörizm 573
Terörizmle Mücadele 581
Sonuç 584

Bölüm 24
Nükleer Silahların Yayılması 587

Giriş 588
Nükleer Silah Teknolojisi ve Yayılması 588
Nükleer Silahların Yayılmasına Dair Teorik Tartışmalar 593
Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Çabalarının Evrimi 598
Sonuç 606

Bölüm 25
Milliyetçilik 609

Giriş: Kavramlar ve Tartışmalar 610
Tarihte Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset 613
Günümüzde Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset 622
Sonuç 626

Bölüm 26
Uluslararası İlişkilerde Bölgeselcilik 631

Giriş 632
Bölgesel İşbirliği ve Bölgesel Entegrasyon 632
Küresel Bağlamda Bölgesel İşbirliği 636
Avrupa Entegrasyonu Süreci 646
Sonuç 650

Bölüm 27
Küresel Ticaret ve Küresel Finans 653

Giriş 654
Ticaretin ve Finansın Küreselleşmesi 655
Küresel Ticaretin Düzenlenmesi 661
Küresel Finansın Düzenlenmesi 665
Sonuç 670

Bölüm 28
Yoksulluk, Kalkınma ve Açlık 673

Giriş 674
Yoksulluk 675
Kalkınma 678
Açlık 690
Sonuç: Küreselleşme Gelecekte İnsani Bir Veçhe Kazanır mı? 695

Bölüm 29
İnsan Güvenliği 699

Giriş 700
İnsan Güvenliği Nedir? 700
İnsan Güvenliği Tartışmaları 703

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnsan Güvenliğinin Boyutları 706
İnsan Güvenliğini Desteklemek 715
Sonuç 718

Bölüm 30
İnsan Hakları 721

Giriş 722
Küresel İnsan Hakları Rejimi 722
İki-taraflı İnsan Hakları Siyaseti 728
Devlet-dışı İnsan Hakları Siyaseti 732
İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler Teorisi 735
Sonuç 741

Bölüm 31
Dünya Siyasetinde İnsani Müdahale 745

Giriş 746
İnsani Müdahale Savunusu 747
İnsani Müdahaleye Karşıt Görüşler 749
1990'lar: İnsani Aktivizmin Altın Çağı 752
Koruma Sorumluluğu 756
Sonuç 765

Kısım 5
Gelecekte Küreselleşme 769

Bölüm 32
Küreselleşme ve Siyasal Topluluğun Dönüşümü 771

Giriş: Siyasal Topluluk Nedir? 772
Milliyetçilik ve Siyasal Topluluk 774
Topluluk ve Vatandaşlık 777
Siyasal Topluluğun Değişen Doğası 779
Ülkelerin Küresel Düzeyde Birbirlerine Bağlı Oluşunun Yol Açtığı Güçlükler 786
Sonuç 791

Bölüm 33
Küreselleşme ve Soğuk Savaş Sonrası Düzen 795

Giriş 796
Bir Düzen Tipolojisi 797
Çağdaş Düzenin Unsurları 799
Küreselleşme ve Westfalya-sonrası Düzen 804
Küreselleşme ve Meşruiyet 807
Bir Uluslararası Küreselleşmiş Devletler Düzeni mi? 809
Küresel Finans Krizi 811
Sonuç 813

Sözlük 817

Kaynakça 857

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şekiller Listesi

Şekil 1.1 Dünya Genelinde Ağ (www) 76
Şekil 1.2 Küresel yönetişim bileşkesi 77
Şekil 1.3 Ayrışmış devlet 81
Şekil 9.1 Temel-üstyapı modeli 243
Şekil 9.2 Dünya ekonomisindeki karşılıklı-ilişkiler 247
Şekil 11.1 İç-dış ikiliği ve istikrar kazandıran karşıtlıkları 294
Şekil 11.2 Kimliğin ve dış siyasetin birbirlerini meydana getirdikleri ilişki düzlemi 298
Şekil 15.1 Güney Çin Denizi'nde ihtilaflı alanlar 389
Şekil 15.2 Doğu Çin Denizi'nde ihtilaflı alanlar 389
Şekil 20.1 Birleşmiş Milletlerin yapısı 492
Şekil 21.1 Amerikalı bir ulus-ötesi şirketin İngiltere'deki şubesini kim kontrol eder? 519
Şekil 21.2 BM'deki STK'ların büyümesi 525
Şekil 21.3 Uluslararası ilişkilerin geleneksel görüşü 532
Şekil 21.4 Uluslararası bağlantıların tam resmi 532
Şekil 22.1 Karbon emisyonu orantısal dünya haritası 540
Şekil 22.2 Küresel ısınmaya sera gazı katkısı 551
Şekil 23.1 Terörist nebulası (bulutsu) ve bölgesel kümelenmeler 569
Şekil 28.1 Gelişmekte olan ülkeler, geçiş sürecindeki ülkeler ve gelişmiş ülkelerin GSYİH'si 682
Şekil 28.2 Seçilmiş ülkelerin ve bölgelerin kişi başına düşen yıllık ortalama büyüme oranları 683
Şekil 28.3 Dünya yoksulluk haritası 683
Şekil 28.4 Bağışçı ülkelerin GSMH'sinin %1'ine göre yaptıkları net resmi kalkınma yardımı 687
Şekil 28.5 2012'de dünyanın farklı bölgelerinde açlığa ilişkin rakamlar 691
Şekil 29.1 Türlerine ve yıllarına göre aktif çatışmalar, 1946-2011 707
Şekil 29.2 Çatışma ve azgelişmişlik: kısır etkileşim 712
Şekil 29.3 Koruma ve kalkınma: düzgün etkileşim 712
Şekil 33.1 Küreselleşmeye dışarıdan içeriye doğru bakmak 810
Şekil 33.2 Küreselleşmeye içeriden dışarıya doğru bakmak 811

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kutular ve Örnek Olay Çalışmaları Listesi

Örnek Olay Çalışması 1 Küresel üretim ve iPod 66
Kutu 1.1 Küreselleşme tanımları 67
Kutu 1.2 Küreselleşme risk altında mı? 67
Kutu 1.3 Küreselleşmeye şüpheci yaklaşımlar 69
Kutu 1.4 Çağdaş küreselleşme modelleri 70
Kutu 1.5 Küreselleşmenin lokomotifleri 71
Kutu 1.6 Küreselleşmenin dalgaları 72
Kutu 1.7 Dünya siyasetinin Westfalya Düzeni 74
Kutu 1.8 Westfalya-sonrası düzen 75
Örnek Olay Çalışması 2 Gazze Özgürlük Filosu 78

Kutu 2.1 Bull ve uluslararası toplum 89
Kutu 2.2 Kronoloji 91
Kutu 2.3 Konstanz Konsili 95
Örnek Olay Çalışması 1 1979 İran Devrimi 102
Kutu 2.4 Robert Jackson: özgürlük ve uluslararası toplum üzerine 104
Örnek Olay Çalışması 2 Çin ve uluslararası toplum 105
Kutu 2.5 Müdahalesizlik prensibinin sonu mu? 106

Örnek Olay Çalışması 1 Çin'in 'soğuk savaşları' 119
Örnek Olay Çalışması 2 Küba füze frizi 121

Kutu 4.1 Bir çağın sonu 133
Kutu 4.2 Gücün hegemonyası 134
Kutu 4.3 Yeni bir soğuk savaş mı? 136
Kutu 4.4 Avrupa'nın orta yaş krizi mi? 140
Kutu 4.5 Yeni bir Asya yüzyılı mı? 142
Kutu 4.6 Üçüncü Dünya'nın dünü ve bugünü 145
Kutu 4.7 Terörizm mi anti-emperyalizm mi? 146
Kutu 4.8 Obama'nın dünyası 148
Örnek Olay Çalışması 1 Obama, Çin'in yükselişi ve Asya'ya 'yöneliş' 149

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Örnek Olay Çalışması 1 BRIC ülkeleri 159
Kutu 5.1 G5'den G20'ye 161

Kutu 6.1 Realizm ve iç savaş 182
Örnek Olay Çalışması 1 Melian diyalogu: realizm ve savaşa hazırlık 186
Örnek Olay Çalışması 2 'Dost' diktatörlerle stratejik ortaklık 194

Kutu 7.1 Liberalizm ve savaşın nedenleri, barışın belirleyicileri 200
Kutu 7.2 Immanuel Kant 'Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak' 203
Örnek Olay Çalışması 1 19. yüzyıl Britanya'sında emperyalizm ve enternasyonalizm 207
Örnek Olay Çalışması 2 1990-1 Körfez Savaşı ve ortak güvenlik 209
Kutu 7.3 Liberalizmde kriz ve anlaşmazlık 211
Kutu 7.4 Liberal barış bölgesini savunma ve genişletme 213

Örnek Olay Çalışması 1 Uzak Kuzey: işbirliği mi çatışma mı? 222
Kutu 8.1 Neo-realistlerin merkezî varsayımları 224
Kutu 8.2 Neo-realist/neo-liberal tartışmasının önemli özellikleri 230
Örnek Olay Çalışması 2 "Küreselleşmenin yumuşak karnı": küresel güneye zehirli atıkları boşaltmak 235

Kutu 9.1 Tarihsel sosyoloji 244
Örnek Olay Çalışması 1 İşgal et! 252

Kutu 10.1 Alexander Wendt: anarşinin üç kültürü üzerine 265
Örnek Olay Çalışması 1 Mültecilerin toplumsal inşası 266
Kutu 10.2 Charli Carpenter: savaşla yıkılan toplumlardaki bireylerin yaşamlarında cinsiyetin etkileri 268
Kutu 10.3 Finnemore ve Sikkink: normların hayat döngüsünün üç aşaması 272
Kutu 10.4 Konstrüktivizmin temel kavramları 274

Kutu 11.1 Nedenselci ve kurucu teoriler: korsanlık örneği 284
Kutu 11.2 Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un söylemin maddiliğine dair görüşü 286
Kutu 11.3 "Postmodernizm" ve "postyapısalcılık" 287
Kutu 11.4 Postyapısalcı yönteme dair görüşler 288
Örnek Olay Çalışması 1 HIV/AIDS'e dair söylemler 290
Örnek Olay Çalışması 2 Topraksallık, kimlik ve kadın ticareti 295
Kutu 11.5 Özne konumları ve imajlar 299

Kutu 12.1 Frantz Fanon: Avrupalılara ait yol ve yöntemlerin reddine dönük bir çağrı 310
Kutu 12.2 Yeni postkolonyal yazın 316
Kutu 12.3 Anne McClintock'un "post-kolonyalizm" teriminin yol açtığı sorunlara dair görüşü 320
Örnek Olay Çalışması 1 Zimbabwe: post-kolonyal açmaz 324
Örnek Olay Çalışması 2 Arap Baharı: postkolonyal mücadeleler 325

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kutu 13.1 Kozmopolitanizm, realizm ve çoğulculuk 332
Kutu 13.2 Kategorik zorunluluk 335
Kutu 13.3 Rawls: "insanların hakkı" 337
Örnek Olay Çalışması 1 Küresel ısınmaya dair etik tartışmalar 339
Kutu 13.4 Adil savaş 340
Örnek Olay Çalışması 2 *Jus in bello*: işbâ bombardımanı 342
Kutu 13.5 İslami adil savaş geleneği 343
Örnek Olay Çalışması 3 Hedef gözeterek gerçekleştirilen suikastlar ve insansız hava araçları 344
Kutu 13.6 Peter Singer'e göre paylaştırıcı adalet 346
Kutu 13.7 Rawls ve 'başlangıç konumu' (*original position*) 346
Kutu 13.8 Thomas Pogge ve uluslararası düzen 347

Kutu 14.1 Savaşın demode olması 354
Kutu 14.2 Siber savaş 355
Kutu 14.3 Thucydides'e göre savaş 358
Kutu 14.4 Asimetrik savaş 362
Örnek Olay Çalışması 1 Irak Savaşı 2003-2010 363
Kutu 14.5 Askerî alanda devrim: uyarıcı bir not 364
Kutu 14.6 Küreselleşme ve savaş 367
Örnek Olay Çalışması 2 Sudan iç savaşı 368
Kutu 14.7 'Üçüncü sıra' devletler 369

Örnek Olay Çalışması 1 Soğuk Savaş sonrası dünyada güvensizlik: Demokratik Kongo Cumhuriyeti örneği 376
Kutu 15.1 'Güvenlik' hakkındaki kanaatler 377
Kutu 15.2 Demokratik barış teorisi 380
Kutu 15.3 Anahtar kavramlar 382
Kutu 15.4 Güvenlikleştirme Teorisi 384
Örnek Olay Çalışması 2 Güney ve Doğu Çin Denizi'nde artan gerilimler 388

Kutu 16.1 Savaş sonrası dönemde ekonomiyi planlama ve yeni bir Büyük Buhran'dan kaçınma 397
Kutu 16.2 Bretton Woods kurumları: IMF ve Dünya Bankası 398
Kutu 16.3 'Bretton Woods sistemi' ve çöküşü 399
Kutu 16.4 Savaş sonrası ticaret sistemi, GATT ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) 400
Örnek Olay Çalışması 1 2008 Uluslararası Finans Krizi 402
Kutu 16.5 UPE hakkındaki geleneksel yaklaşımlar 405
Kutu 16.6 UPE'yi inceleyen yeni yaklaşımlara dair örnekler 408
Örnek Olay Çalışması 2 Çin'in dünya ekonomisinin yönetimi bağlamında yaşadığı yükseliş 410
Kutu 16.7 Küreselleşmenin dört boyutu 411

Kutu 17.1 Toplumsal cinsiyete duyarlı mercek 423
Kutu 17.2 Kadın liderler 424

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Örnek Olay Çalışması 1 Sierra Leone'deki iç savaşta kadın savaşçılar 428
Kutu 17.3 Bir güvenlik meselesi olarak askerî fahişeleştirme 429
Kutu 17.4 Cinsiyet beklentilerine karşı meydan okuma: kadın işçiler örgütleniyor 433
Örnek Olay Çalışması 2 Mikro ölçekli kredi: yatırım yoluyla kadını güçlendirmek 434
Kutu 17.5 Kadın örgütlenmesinde köşe taşları 436
Kutu 17.6 Cinsiyet Gelişim Endeksi ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) 437
Örnek Olay Çalışması 3 Serbest meslek sahibi kadınlar hareketi 438

Kutu 18.1 Uluslararası kurum düzeyleri 445
Kutu 18.2 Önemli kurucu anlaşmalar 447
Kutu 18.3 Modern uluslararası hukuk kurumunun özellikleri 451
Örnek Olay Çalışması 1 Uluslararası hukuk Batı hakimiyetinin bir ifadesi midir? 453
Örnek Olay Çalışması 2 Tekil suçlarda hesap verme sorumluluğu ve Batı-dışı dünya 458

Kutu 19.1 Liberal kurumsalcılık *versus* realizm: rejim analizine yaklaşımlar 469
Kutu 19.2 Rejimleri tanımlamak 471
Örnek Olay Çalışması 1 Küresel ısınmanın kontrol altına alınması 475
Kutu 19.3 Mahkûm İkilemi oyunu 478
Kutu 19.4 Cinsiyetler Savaşı ve Pareto sınırı 482
Örnek Olay Çalışması 2 Uluslararası balina avı moratoryumu 485

Kutu 20.1 BM Antlaşması'nın bazı önemli maddeleri 491
Kutu 20.2 Güvenlik Konseyi reformu 493
Örnek Olay Çalışması 1 Goldstone Raporu: Birleşmiş Milletler'in Gazze ihtilafını inceleme heyeti 495
Kutu 20.3 Bir barış gündemi 498
Kutu 20.4 BM Barışın İnşası Komisyonu 499
Örnek Olay Çalışması 2 2003 Irak müdahalesi 502
Kutu 20.5 BM sisteminin değişen rolüyle ilgili seçilmiş belgeler 503
Kutu 20.6 BM iklim değişikliği konferansları 506

Kutu 21.1 Gelişmekte olan ülkelerin ulus-ötesi şirketleri 516
Örnek Olay Çalışması 1 Anne sütü savunuculuk ağı 527
Örnek Olay Çalışması 2 STK'lar ve silah kontrolü anlaşmaları 529

Kutu 22.1 Kronoloji 543
Kutu 22.2 Sürdürülebilir kalkınma 544
Kutu 22.3 Ticaret ve çevre 546
Kutu 22.4 Yerel ve küresel ölçekte ortak varlıkların trajedisi 548
Kutu 22.5 Montreal Protokolü ve stratosferik ozon rejimi 550
Kutu 22.6 Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 552
Kutu 22.7 Kyoto Protokolü 553

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Örnek Olay Çalışması 1 Ortak fakat farklılaşan sorumluluklar? 554
Örnek Olay Çalışması 2 Küçük Ada Devletleri İttifakı (The Alliance of Small Island States – AOSIS) 555

Kutu 23.1 Terörist grupların çeşitleri 564
Kutu 23.2 Meşruiyet 565
Örnek Olay Çalışması 1 Militan İslami terörizmin üç nesli 574
Örnek Olay Çalışması 2 Mumbai 576
Örnek Olay Çalışması 3 Ömer Faruk Abdulmuttalib 579

Örnek Olay Çalışması 1 Abdulkadir Han ve "yayılma halkaları" 589
Örnek Olay Çalışması 2 Fukuşima nükleer felaketi 593
Kutu 24.1 Devletler neden nükleer silah üretir? 594
Kutu 24.2 Nükleer silahların yayılmasına iyimser ve kötümser bakış: Waltz-Sagan tartışması 597
Kutu 24.3 Nükleer postür 598
Kutu 24.4 Büyük NPT "pazarlığı" 600
Örnek Olay Çalışması 3 Kuzey Kore ve İran'da nükleer programlar 603
Kutu 24.5 ABD'nin nükleer silahların yayılmasıyla mücadele yaklaşımı 604
Kutu 24.6 "Küresel Sıfır"? 605

Kutu 25.1 Ulus-devletler dünyasının gelişmesi 610
Kutu 25.2 Ulus tanımları 611
Örnek Olay Çalışması 1 Milliyetçilik ve küresel siyaset arasındaki etkileşim: Almanya örneği 617
Örnek Olay Çalışması 2 Milliyetçilik ve küresel siyaset arasındaki etkileşim: Hindistan örneği 619
Örnek Olay Çalışması 3 Kürt milliyetçiliği ve küresel siyaset arasındaki etkileşimler 625

Kutu 26.1 Bölgeselciliğin dinamikleri 635
Kutu 26.2 Dünya genelinde bölgesel örgütler, 2012 (temsili bir listedir ve kapsayıcılığı sınırlıdır) 636
Örnek Olay Çalışması 1 Orta Amerika: hiç bitmeyecek bir birlik çabası mı? 638
Örnek Olay Çalışması 2 Güneydoğu Asya'da bölgeselcilik: hükümetler-arası düzlemin ötesine mi geçiliyor? 644

Kutu 27.1 Uluslararası ticaret nedir? 656
Örnek Olay Çalışması 1 Yüksek faizli borç krizi 658
Kutu 27.2 Uluslararası finans nedir? 659
Kutu 27.3 En çok kayrılan ülke ilkesi 662
Kutu 27.4 DTÖ'deki "Yeni Dörtlü" 664
Kutu 27.5 Politik şartları kuşatan ihtilaflar 666
Örnek Olay Çalışması 2 İşgal Et Hareketi 667
Kutu 27.6 Avro bölgesi borç krizi 669

Kutu 28.1 Uluslararası ilişkiler teorisi ve Üçüncü Dünya için başat konuların marjinalleşmesi 675
Kutu 28.2 Kalkınma: tartışmalı bir kavram 678

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Örnek Olay Çalışması 1 Bangladeşlilerin iş bulma mücadelesi 679
Örnek Olay Çalışması 2 Ulusal ekonomik fayda vs sosyal ve ekonomik zarar: karides yetiştiriciliği vakası 688
Örnek Olay Çalışması 3 Batı Afrika Sahel Bölgesinde kıtlık 689

Kutu 29.1 Tartışmalı bir kavram 701
Örnek Olay Çalışması 1 Hindistan'ın Orissa kentinde insanların güvenliği 710
Kutu 29.2 Yoksulluk ve hastalık hakkında temel gerçekler 711
Örnek Olay Çalışması 2 Onca para nereye gitti? İnsanların güvenliği ve Haiti'ye yapılan uluslararası yardım 716

Kutu 30.1 Önemli uluslararası insan hakları antlaşmaları 724
Kutu 30.2 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanınan haklar 725
Kutu 30.3 ABD'nin 70'lerde ve 80'lerde Orta ve Güney Amerika'da uyguladığı siyaset 729
Örnek Olay Çalışması 1 Tiananmen Katliamı'na yönelik uluslararası tepkiler 730
Kutu 30.4 2011 Arap Baharı 734
Örnek Olay Çalışması 2 Suriye Devrimi 736

Örnek Olay Çalışması 1 Darfur: Müdahale Önündeki Engeller 751
Kutu 31.1 2005 Tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138-40. paragrafları 758
Örnek Olay Çalışması 2 2011'de Libya'da yürütülen Birleşik Koruyucu Operasyon'da Ortadoğu devletlerinin rolü 763

Kutu 32.1 Bazı siyaset teorisyenlerinin siyasal toplulukla ilgili sözlerinden seçmeler 773
Örnek Olay Çalışması 1 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu 781
Kutu 32.2 İnsan sempatisinin kapsamı hakkında farklı görüşler 783
Kutu 32.3 Topluluğun ve vatandaşlığın yeni biçimlerine ilişkin görüşler 784
Örnek Olay Çalışması 2 İşkence, uygarlık ve teröre karşı savaş 785

Kutu 33.1 Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönemler arasındaki devamlılık ve kopukluk unsurları 797
Kutu 33.2 Düzenin unsurları 800
Örnek Olay Çalışması 1 Devlet sağlığının geliştirilmesi ve eşitsiz küreselleşme 803
Kutu 33.3 Soğuk Savaş'ın sona ermesine ve küreselleşmeye dair yorumlar 805
Kutu 33.4 Küreselleşme ve meşruiyet tartışması 807
Örnek Olay Çalışması 2 Devlet meşruiyetini geliştirme krizi 808

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tablolar Listesi

Tablo 3.1 II. Dünya Savaşı'nda tahminî kayıplar 112
Tablo 3.2 Avrupa dekolonizasyonunun başlıcaları, 1945-1980 115
Tablo 3.3 Soğuk Savaş krizleri 122
Tablo 3.4 'Üçüncü Dünya'da devrimci ayaklanmalar, 1974-1980 123
Tablo 3.5 Nükleer silah sahibi başlıca devletler: nükleer cephaneler, 1945-1990 125
Tablo 3.6 Başlıca silah kontrolü ve silahsızlanma antlaşmaları 126
Tablo 5.1 2030'da en büyük ve en iyi kim olacak? Peki ya 2050'de? Ülkelere göre GSMH sıralaması 160
Tablo 6.1 Realizmlerin tasnifi 185
Tablo 16.1 Kurumlar hakkındaki tartışma 414
Tablo 19.1 Rejimler tipolojisi 472
Tablo 21.1 Farklı siyasi alanlardaki farklı siyasi aktörler 533
Tablo 24.1 Nükleer silah denemeleri kronolojisi 599
Tablo 25.1 Milliyetçilik tartışmaları 612
Tablo 26.1 Avrupa Birliği tarihindeki önemli antlaşmalar 647
Tablo 26.2 AB kurumları 648
Tablo 28.1 Ulusal standartlara göre ölçülmüş yoksulluk oranları 675
Tablo 28.2 Yetersiz beslenen insanların sayısı ve yüzdesi 676
Tablo 28.3 Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerinin birinci maddesi: ilerleme 684
Tablo 28.4 En kalabalık ülkeler, 2011 verileri ve 2100 tahminleri 692
Tablo 28.5 En kalabalık bölgeler, 2011 verileri ve 2100 tahminleri 693
Tablo 29.1 İnsan güvenliğine ilişkin iki kavram 704
Tablo 33.1 Düzen tipolojileri 798

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

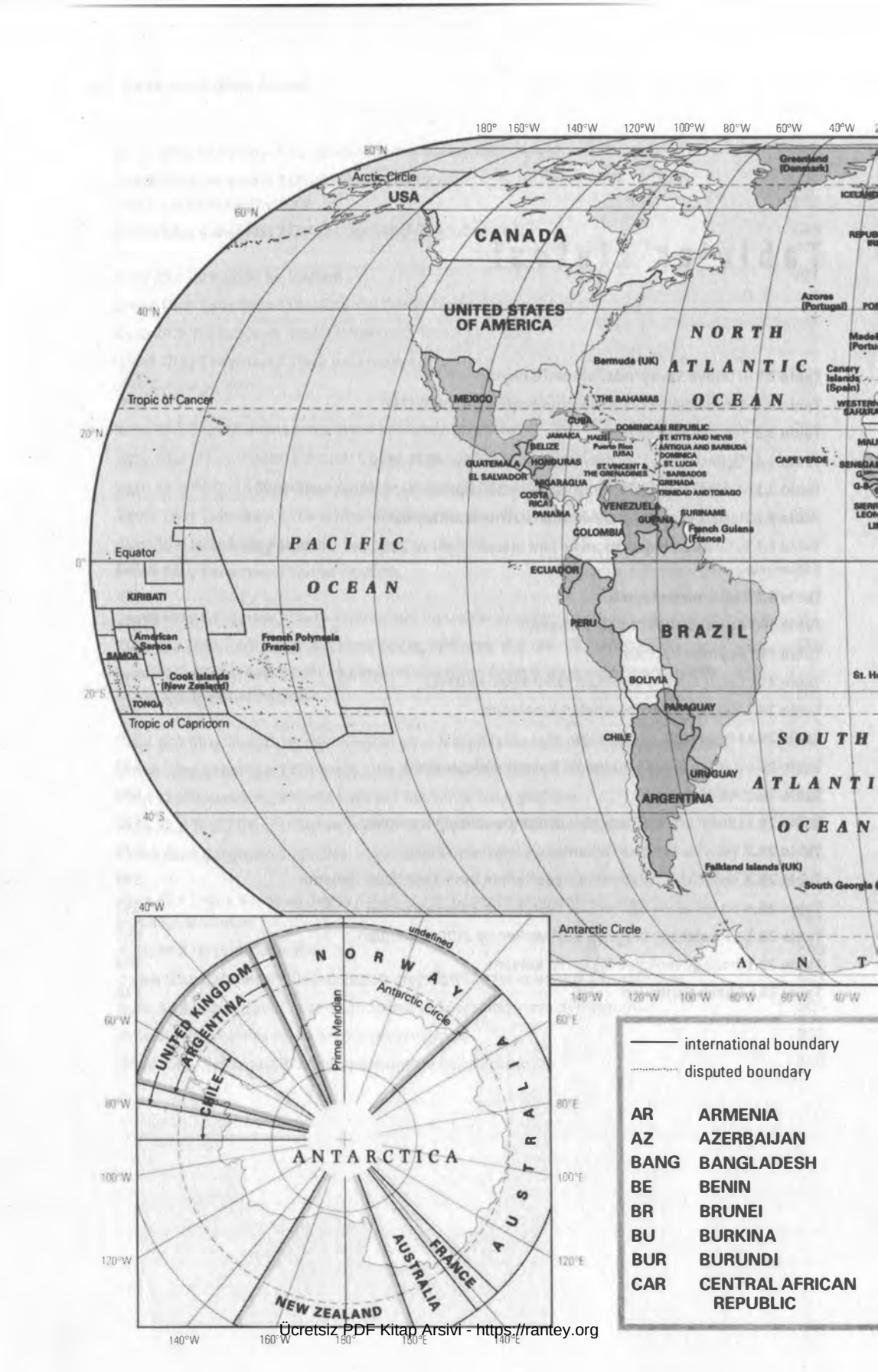

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

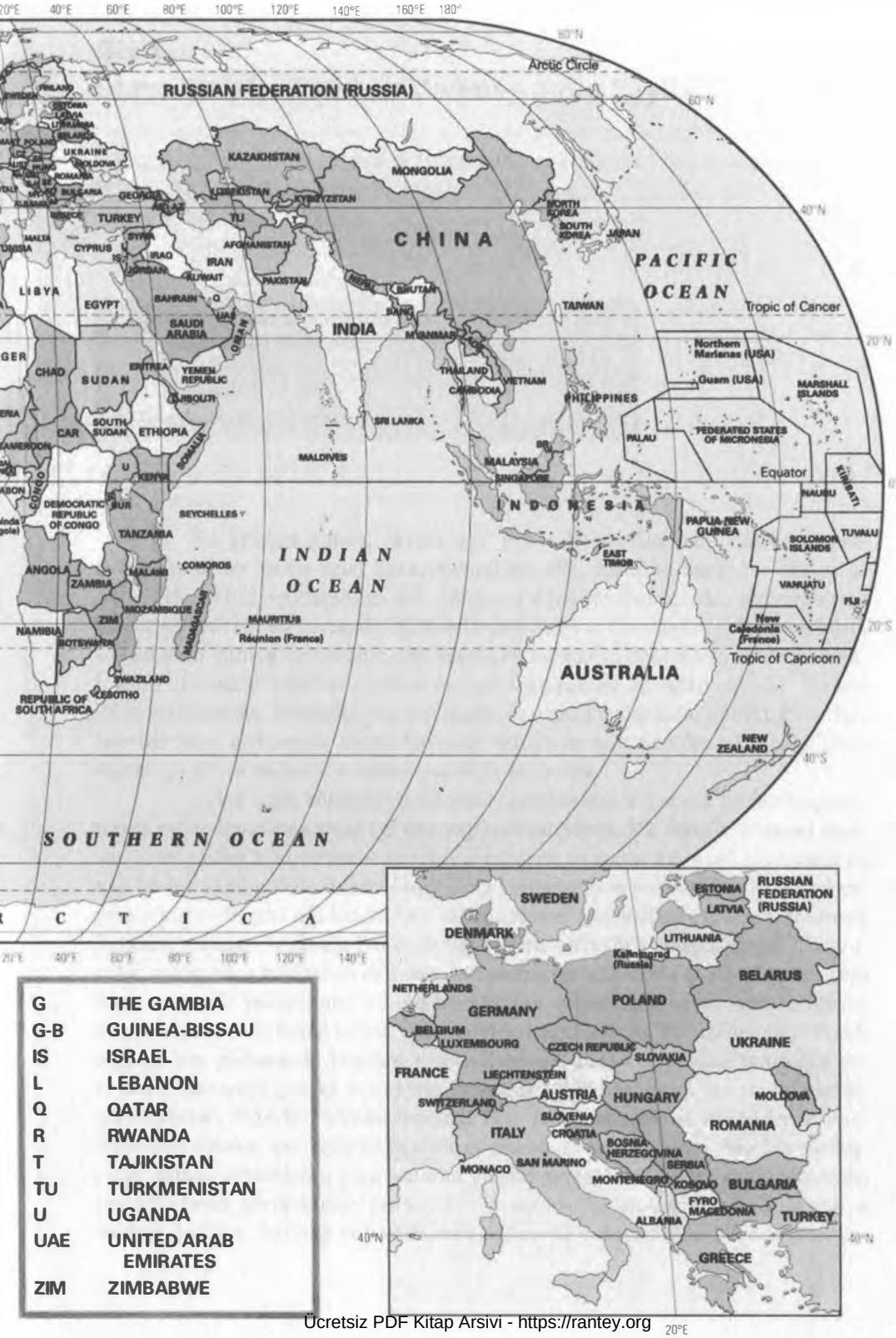

G	THE GAMBIA
G-B	GUINEA-BISSAU
IS	ISRAEL
L	LEBANON
Q	QATAR
R	RWANDA
T	TAJIKISTAN
TU	TURKMENISTAN
U	UGANDA
UAE	UNITED ARAB EMIRATES
ZIM	ZIMBABWE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş
Steve Smith - Patricia Owens - John Baylis

Uluslararası Siyasetten Dünya Siyasetine
Dünya Siyasetine İlişkin Teoriler
Teoriler ve Küreselleşme
Küreselleşme ve Belirtileri
Küreselleşme: Mit mi Gerçek mi?

Bu kitabın amacı, okuyucuya küreselleşen dünyada dünya siyaseti hakkında bir bakış açısı kazandırmaktır. Biz, özellikle böyle bir dönemde dünya siyasetini açıklamanın zor olduğunu düşünüyoruz; çünkü küreselleşme hassaten ihtilaflı bir terimdir. Küreselleşme çağının ne anlama geldiği ve küreselleşmenin dünya siyasetinin ana özelliklerini önceki dönemlere nazaran farklı kılıp kılmadığı soruları üzerine önemli tartışmalar süregitmektedir. Sizlere Giriş bölümünde küreselleşme kavramının nasıl incelenmesi gerektiğine dair önerilerimizi açıklamak ve bu kavramı dünya siyasetinde önemli bir gelişme olarak gören ve görmeyen tezleri sunmak istiyoruz.

Takip eden bölümler hakkında bilgi vermek amacıyla küreselleşmeyi incelemeye dönmeden önce iki şey yapmak istiyoruz. İlk olarak, küresel siyaseti tasvir eden bazı terimler üzerinde duracak ve sonra **küresel siyaset**in şu ana kadar nasıl açıklandığına dair temel yaklaşımlara bakacağız. Giriş'teki gayemiz küreselleşme hakkında nasıl düşünülmesi gerektiğini gösteren, bu esere katkıda bulunan herkesin benimsediği tek bir bakış öne sürmek değil. Okuyucuya, takip eden bölümleri okurken küreselleşme hakkında nasıl düşünüleceği üzerine çeşitli yaklaşımlar sunan bir bağlam vermek istiyoruz. Ana kaygımız dünya siyasetinin temel teorik yaklaşımlarının tümünün küreselleşmeyi farklı algıladığını göstermek. Bazıları küreselleşmeyi dünya siyasetini temelden yeniden düşünmeyi gerekli kılmayan, insanlık tarihinin geçici bir evresi olarak görmekteler. Diğerleri küreselleşmeyi Batı **kapitalizm**inin ve modernleşmesinin gelişiminin son belirtisi olarak görmektedirler. Başkaları ise küreselleşmeyi, dünya siyasetinin yeni anlama yolları gerektiren kökten dönüşümünün temsili olarak görmekteler. Bu kitabın yazarları bu konu üzerinde anlaşmaya varmış değiller. Aslında yukarıda bahsedilen üç yaklaşımı da benimseyen ya-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zarlarımız var. Bu nedenle, örneğin, 11 Eylül'ün küresel olayları, 2007'de başlayan küresel finans krizi, Kopenhag'daki 2009 küresel iklim değişikliği müzakerelerinde bir anlaşmaya varılmaması veya Arap Baharı gibi konularda her birimizin farklı bir bakışı var. Şu ana kadar söylediklerimiz ışığında bu kitabın üç temel hedefi olduğunu not edebilirsiniz:

- Birçok kişinin 'küreselleşme' olarak tanımladığı bir çağda dünya siyasetine genel bir bakış sunmak,
- Günümüz dünya siyasetini açıklayan mevcut temel teorik yaklaşımları özetlemek,
- Küreselleşmenin dünya siyaseti üzerinde kökten bir dönüşümü temsil edip etmediği sorusunu cevaplamak için gerekli malzemeyi sağlamak.

Uluslararası Siyasetten Dünya Siyasetine

'Küreselleşme' terimini bir tarafa bırakacak olursak, neden bu kitabın ana başlığı 'uluslararası siyaset' ya da 'uluslararası ilişkiler' değil de 'dünya siyaseti'ne atıf yapıyor? Bunlar bu kitabın ilgilendiği etkileşimler ve süreçleri tanımlayan geleneksel isimlerdir. Şüphesiz, giriş niteliğindeki diğer birçok kitabın İçindekiler kısmına bakabilir ve benzer ana konuları bulabilirsiniz. Ancak, bu kitaplar genellikle 'uluslararası siyaset' ya da 'uluslararası ilişkiler' başlıklarını taşıyacaktır. Dahası, bu konuları çalışan disiplin hemen her zaman Uluslararası Siyaset, Uluslararası İlişkiler ya da Uluslararası Çalışmalar olarak adlandırılmaktadır. Bizim 'dünya siyaseti' tabirini seçmedeki maksadımız bu kavramın diğer tabirlerden daha kapsayıcı olduğunu düşünmemiz oldu. Bizim ilgi alanımız siyaset ve siyaset modellerini –uluslararası siyaset tabirinin ima ettiği şekilde– sadece **ulus-devlet**ler arasında değil, dünya genelinde incelemektir. Böylece, devlet veya devlet-dışı örgütler (**ulus-ötesi aktörler** olarak bilinen **çok-uluslu şirketler**, terör örgütleri ya da **Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)** gibi) arasındaki ilişkileri inceleyebiliriz. Benzer biçimde, uluslararası ilişkiler terimi oldukça dışlayıcıdır. Bu kullanım, ilgimizin ulus-devletler arası siyasi ilişkilerden daha geniş bir alana yayıldığını gösterir; ancak bu, yine de uluslararası ilişkilere odaklandığımız anlamına gelir. Oysa biz şehirler, diğer hükümetler ve **uluslararası örgütler** arası ilişkilerin devletlerin yapıp ettikleriyle eşit derecede önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu sebeple okuyucunun siyaseti dar bir biçimde tanımlamamasını istiyor ve üzerinde çalıştığımız ilişkileri dünya siyaseti olarak tanımlamayı tercih ediyoruz. Birçok yazar siyaseti çok geniş bir şekilde tanımlamak istediği için takip eden bölümlerde bu konunun tekrar tekrar tartışıldığını göreceksiniz. Bariz bir örnek, siyasetle ekonomi arasındaki ilişkiye dairdir. Şüphesiz bu ikisi arasında bir örtüşme mevcut. Günümüzde mevcut kaynakların dağıtımının siyasi olmaktan ziyade açıkça ekonomik olduğunu iddia edenler de bir hayli fazladır. Kitabımızın birçok bölümünde günümüz dünyasının bugüne kadar düşünmediğiniz siyasi özelliklerini

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tartışacağız. Bu nedenle siyaseti şimdilik, oldukça geniş biçimde düşünmenizi istemekteyiz. Bizim odaklandığımız nokta, siyasi ilişkilerin günümüz dünyasını karakterize eden genel modellerdir. Bu ilişkilerin birçoğu devletler arasındayken belki daha da fazlası farklı aktörler arasında cereyan etmektedir.

Dünya Siyasetine İlişkin Teoriler

Günümüz dünya siyasetini anlamaya çalışanların karşılaştığı temel sorun hangilerinin önemli olduğunu kavramakta zorluk çekilen çok miktarda malzeme olmasıdır. En önemli siyasi süreçleri açıklamak istiyorsak nereden başlamalıyız? Örneğin, 11 Eylül'ü ya da 2003 Irak Savaşı'nı nasıl açıklarız? El-Kaide ABD'ye niçin saldırdı? ABD başkanı Bush ve İngiltere başbakanı Tony Blair niçin Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'a saldırıyı onayladı? Son zamanlardaki küresel finans krizi veya Kopenhag'daki iklim değişikliği müzakerelerinin başarısızlığı nasıl açıklanır? Başkan Barack Obama, 2010 yılında Afganistan'daki savaşı neden kışkırttı? Kapitalist dünyanın çoğunda görülen ekonomik yükseliş neden neredeyse tüm dünya ekonomisinin finansal çöküşü ile devam etti? Rusya, 2011'den beri devam eden Suriye'deki iç savaşta neden Esad rejimini destekledi? Göreceğiniz gibi bu ve benzeri sorulara verilecek birçok farklı cevap var ve kesin ve kusursuz cevaplar bulmak hiç de kolay değil.

Farkında olsunlar yahut olmasınlar, ama her halükârda insanlar bu tarz sorularla yüzleştiklerinde teorilere başvururlar. Bir teori sadece hipotez ve varsayımlara dayalı büyük ve biçimsel bir model değildir. Daha ziyade, bir teori, hangi olguların önemli, hangilerinin önemsiz olduğuna karar vermemizi sağlayan basitleştirici bir araçtır. Farklı renkte camları olan güneş gözlükleri güzel bir örnek olabilir. Dünyayı kırmızı camlarla kırmızı, sarı camlarla sarı görürüz. Ancak dünya farklı değildir, sadece farklı görünür. Teoriler de böyledir. Bu kitapta dünya siyaseti çalışmalarında baskın olan ana teorileri özetleyeceğiz. Böylece, bu teorilerin dünyayı hangi 'renk'lere boyadığını göreceksiniz. Ancak bunu yapmadan önce, teorinin bir tercih olmadığını not etmelisiniz. Teorilerle uğraşmadan sadece olgularla uğraşmayı istemek mümkün değildir. Bunun en basit anlatımla imkânsız olduğuna inanmaktayız, çünkü olası milyonlarca olgudan hangilerine bakılması gerektiğini, hangilerinin daha önemli olduğunu basitleştirici bir araçla, teoriyle anlarız. Dolayısıyla teoriler, gerçeği anlamamızı sağlayan basitleştirici, sadeleştirici araçlardır. Kendi teorinizin farkında olmamanız da ihtimal dahilindedir. Benimsediğiniz teori size ailenizden, arkadaş grubunuzdan ya da medyadan geçmiş olabilir. Söz konusu teori size üzerinde uzlaşılmış genel geçer bir doğru olarak görünebilir, fakat belki de aslında yeterince açıklayıcı değildir. Böyle durumlarda teorik varsayımlarınız açık değil, üstü kapalı veya zımnîdir. Ancak dünya siyaseti üzerine düşünme söz konusu olduğunda mümkün olduğunca açık olmak taraftarıyız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnsanlar dünya siyasetini anlaşılır kılmak için yüzyıllardır çaba sarf ediyorlar. Bu çaba özellikle 1919'da Galler Aberystwyth Üniversitesi'nde ayrı bir disiplin olarak Uluslararası Siyaset bölümü kurulduktan sonra yoğunluk kazandı. İlginç biçimde, bölümün kurucusu olan Gallerli sanayici David Davies savaşın engellenmesine yardım etmeyi umuyordu. Buna göre araştırmacılar uluslararası siyaseti bilimsel olarak çalışarak dünyanın temel siyasi sorunlarının nedenlerini bulabilir ve çözüm yolları arayışında politikacılara yardım edebilirlerdi. Takip eden yirmi yılda disiplin dünyayı değiştirme misyonu üstlendi. Bu, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmeyi hedefleyen **normatif** bir yaklaşımdı. Karşıtları, normatif yaklaşımı **idealizm** olarak adlandırdı, zira idealizmin dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğine dair görüşleri ve bu yönde gelişmelere yardımcı olmak için çabaları vardı. Karşıt düşüncedekiler **realizm** adını verdikleri bir yaklaşım benimsedi. Realizm dünyayı olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görmenin gerekliliğini vurguladı. Realistler tarafından görülen 'gerçek' dünya hiç de memnun edici bir yer değildi; insanlar en hafifinden bencil ve belki daha da kötüydü. İnsanların mükemmelleşebilirliği ve dünya siyasetinin iyileşmesi gibi kavramlar gerçek dışıydı. İdealizm ile realizm arasındaki bu tartışmalar günümüze kadar uzandı, ancak realizmin bir üstünlüğe sahip olduğu iddia edilebilir. Bunun nedeni özellikle medyanın insanların ne kadar kötü olabileceğini gözler önüne seren günlük yayınlarının da tesiriyle idealizme kıyasla realizmin ortak akılla daha fazla uyum göstermesidir. Tüm bunların ışığında böylesi bir realist yaklaşımın ortak akla uygun olup olmadığı kadar tarafsız olup olmadığını da düşünmelisiniz. Öğrencilere dünya siyasetini öğretirken insanların kuşaklar boyunca bencil olduğunu söyleyip dururşak, zamanla bu ortak akıl olmaz mı? Ve bu öğrenciler medyada, devlet kuruluşlarında ve askerî birimlerde çalışmaya başladıklarında ya da akşamları sofra başında çocuklarıyla sohbet ettiklerinde geçmişte öğrendiklerini tekrarlamazlar mı? Görevlerini icra ederken bu yönde davranmazlar mı? Realizm, statükoyu korumakla ilgilenen güçlü devletlerin ideolojisi olabilir mi? Bunu düşünmeyi size bırakıyoruz. Şimdilik bu konuyu açık bırakmakla beraber realizmin sunulduğu gibi normatif olmayan, nesnel bir yaklaşım olduğu iddialarını ikna edici bulmuyoruz.

Kesin doğru olan bir şey varsa, o da realizmin son yüzyılda dünya siyasetini açıklamada egemen yaklaşım olduğudur. Şimdi realizmin altında yatan temel varsayımları özetleyelim ve aynı şeyi dünya siyasetinin diğer başlıca rakip teorileri, **liberalizm, Marksizm, sosyal konstrüktivizm, postyapısalcılık** ve **postkolonyalizm** için de yapalım. Bu teoriler ikinci kısımda güncel dünya siyasetini açıklamayı hedefleyen daha yeni normatif ve alternatif teorilerle beraber çok daha ayrıntılı şekilde tartışılacak. Bunlar kitabı oluşturan diğer dört bölümün üçünde de ayrıca ele alınacak. Birinci kısımda günümüz dünyasının tarihi arka planına bakacağız. Üçüncü kısımda günümüz dünya siyasetinin ana yapıları ve süreçlerine yoğunlaşacağız. Dördüncü kısımda küreselleşen dünyanın bazı temel sorunlarıyla ilgileneceğiz. Şimdilik bu teorilerle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ilgili fazla derine inmesek de size genel hatlarıyla bu konuların bir çeşnisini sunacağız, çünkü bu özeti takiben bu teorilerin her birinin küreselleşmeyi nasıl algıladığına değinmek istiyoruz.

Realizm ve Dünya Siyaseti

Realistlere göre dünya sahnesinin temel aktörleri yasal olarak egemen aktörler olan **devletler**dir. **Egemenlik**, devletlerin üzerinde, devletleri belirli yönlerde davranmaya zorlayacak hiçbir aktörün olmaması anlamına gelir. Çok-uluslu şirketler ya da uluslararası örgütler gibi diğer aktörler de devletler arası ilişkiler çerçevesinde çalışır. Realistler devletleri belirli şekillerde davranmaya iten etkenler bakımından insan doğasına merkezi bir önem atfederler. Realistler için insan doğası sabit ve önemli ölçüde bencildir. Farklı şekilde düşünmek hatalıdır ve realistler idealistlerin böyle bir hata içinde olduğunu düşünürler. Sonuç olarak, dünya siyaseti –ya da daha kesin şekliyle realist uluslararası siyaset– **ulusal çıkarlar**ını maksimize etmeye çalışan devletler arasındaki **güç** mücadelesini temsil eder. Dünya siyasetindeki böylesi bir düzen, **güç dengesi** olarak bilinen bir mekanizmanın işleyişinin sonucudur. Güç dengesi sayesinde devletler başka bir devletin öne çıkarak diğerlerine hükmetmesini engellemeye çalışırlar. Böylece dünya siyaseti tamamıyla pazarlık ve ittifaklarla ilgilidir. **Diplomasi** ise farklı ulusal çıkarları dengeleyen ana bir mekanizma işlevini görür. Ancak sonuç itibariyle devletlerin dış politika yapımlarındaki belirleyici husus askerî güçtür. Uluslararası siyasi sistemi oluşturan devletlerin üzerinde egemen bir yapı bulunmadığı için dünya siyaseti, devletlerin amaçlarına erişmek için kendi askerî güçlerine dayanan bir **kendi başının çaresine bakma** sistemidir. Bu amaçlara genellikle **işbirliği**yle erişilir, fakat çatışma için potansiyel her zaman mevcuttur. Son yıllarda realizmin **neo-realizm** olarak bilinen önemli bir türevi gelişti. Bu yaklaşım uluslararası sistemin **yapı**sının devletlerin davranışlarını etkilemedeki önemini vurgular. Soğuk Savaş yıllarında **uluslararası sistem**e hakim olan iki ana güç vardı ve bu belirli davranış **kural**larına yol açtı. Soğuk Savaş sona erdi ve şimdi dünya siyasetinin yapısının –**tek-kutupluluk** evresinden sonra– neo-realistler için çok farklı kurallar içeren **çok-kutupluluğa** doğru yol aldığı söyleniyor.

Liberalizm ve Dünya Siyaseti

Liberaller dünya siyasetine karşı farklı bir yaklaşıma ve realistler gibi uzun bir geleneğe sahipler. Daha önce idealizmden söz ettik ve bu liberalizmin aşırı bir yorumuydu. Liberalizmin farklı türevleri olmakla beraber liberal düşünce içerisindeki temel temalar şunlardır: İnsanlar mükemmelleştirilebilir; demokrasi bu mükemmelleşmenin gelişmesi için gereklidir ve son olarak, fikirler önemlidir. Tüm bunların arkasında ilerlemeye olan bir inanç yatar. Benzer biçimde liberaller savaşın dünya siyasetinin doğal bir koşulu olduğunu öne süren realist görüşü reddederler. Liberaller ayrıca devletin önemli bir aktör olduğunu kabul etmekle beraber dünya siyasi sahnesindeki ana aktör oldu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğu görüşünü sorgularlar. Çok-uluslu şirketleri, terör örgütleri gibi ulus-aşırı aktörleri ve uluslararası aktörleri dünya siyasetinin bazı alanlarında merkezî aktörler olarak görürler. Liberaller; bu alanlarda devleti, bütüncül ve birleşik bir aktörden ziyade, her birinin ayrı çıkarları olan birer bürokrasiler kümesi olarak görürler. Bu nedenle ulusal çıkar mümkün olamaz, çünkü ulusal çıkar hangi bürokratik kurumun dahilî karar alma sürecinde baskın olduğunu temsil eder. Devletler arası ilişkilerde liberaller işbirliği imkânlarını vurgularlar. Bu bakımdan ana mesele, işbirliğini en iyi şekilde başaracak uluslararası ortamın sağlanmasıdır. Liberal yaklaşımın dünya siyaseti resmi birçok farklı aktör türlerinin oluşturduğu karmaşık bir sistemdir. Askerî güç önemlidir ama liberal gündem realist gündem kadar kısıtlı değildir. Liberaller ulusal çıkarı salt askerî açıdan değerlendirmezler; ekonomik, çevresel ve teknolojik meselelerin önemini de vurgularlar. Dünya siyasetinde düzen, güç dengesinden değil farklı yönetim katmanlarından, kapsayıcı kurallardan, üzerinde anlaşmaya varılmış **normlar**, **uluslararası rejimler** ve kurumsal kurallardan ortaya çıkar. Liberaller için egemenlik pratikte realistlerin teoride düşündükleri kadar önemli değildir. Devletler hukuki bakımdan egemendirler, ama pratikte diğer tüm aktörlerle müzakere ederler. Sonuçta istedikleri gibi hareket etme özgürlükleri ciddi biçimde sınırlanır. Devletler arasındaki **karşılıklı bağımlılık** dünya siyasetinin çok önemli bir özelliğidir.

Marksist Teoriler ve Dünya Siyaseti

Bahsetmek istediğimiz üçüncü ana teorik konum olan Marksist teori tarihsel materyalizm olarak da bilinmektedir ve bu adlandırma bu teorinin ana varsayımları hakkında hemen bir fikir vermektedir. Marksist teori tarihsel olarak realizm ve Liberalizmden daha az etkili olmuştur. Ayrıca hem realizm, hem de liberalizmle bu iki teori arasındaki ilişkiye nazaran daha az ortak noktası vardır. Marksist teori için dünya siyasetinin en önemli özelliği dünya kapitalist ekonomisi içinde yer almasıdır. Söz konusu dünya ekonomisinde en önemli aktörler devletler değil, sınıflardır. Diğer tüm aktörlerin davranışları sınıfsal güçlerle açıklanabilir. Devletler, çok-uluslu şirketler, hatta uluslararası örgütler dünya ekonomik sistemindeki baskın sınıfın çıkarlarını temsil eder. Marksist teoriler devlet gibi aktörlerin ne kadar hareket alanına sahip olduğu noktasında birbirlerinden ayrılırlar, ama hepsi dünya ekonomik sisteminin devletlerin hareket alanını kısıtladığı konusunda hemfikirdirler. Marksist teoriler dünya siyasetini ulusal çıkarlar arasında bir çatışma alanı ya da farklı problem alanlarıyla dolu bir saha olarak değil, sınıf çatışmalarının hakim olduğu bir ortam olarak görürler. Dünya siyasetinin düzenini askerî terimlerle değil, öncelikli olarak iktisadi terimlerle düşünürler. Uluslararası ekonominin temel niteliği dünyanın merkez, yarı-çevre ve çevre alanlarına bölünmesidir. Merkez bölgelerde bile çevresel ekonomik alanlar yer alırken, yarı-çevre ve çevre içinde kapitalist dünya ekonomisine bağlanan merkezler vardır. Tüm bunlarda vurgulanması gereken devletlerin değil uluslararası kapitalizmin gücünün ha-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kimiyetidir. Dünya siyasetindeki ana siyasi modelleri bu güçler belirler. Sadece siyasi ve hukuki konuları ilgilendirdiği için egemenlik, Marksist teorisyenlere göre –realistlerin önemsediği kadar– önemli değildir. Marksist teorisyenler için önemli olan ekonomik otonomidir ve bu noktada hepsi devletlerin uluslararası kapitalist ekonominin kurallarıyla oynamak zorunda olduklarına inanırlar.

Sosyal Konstrüktivizm

Sosyal konstrüktivizm, dünya siyaseti hakkında görece yeni bir teoridir. 1980'lerin sonunda gelişen bu teori, 1990'ların ortalarından itibaren giderek etkisini arttırmaktadır. Bu yaklaşım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla sembolleşen Sovyet **imparatorluğunun** dağılması gibi olaylarla ortaya çıktı. Bu olay insan faktörünün dünya siyasetinde realizm, liberalizm ve Marksizm'in öngördüğünden çok daha fazla potansiyel role sahip olduğunu ortaya koydu. Ancak yaklaşımın teorik geçmişi çok daha eskilere gitmekte ve bir dizi sosyal bilim ve felsefe çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalar, toplumsal hayatın, içinde yaşayan insanlara dışsal olduğu ve kolayca değişmediği anlayışına karşı çıkmaktadır. Realizm, liberalizm (liberalizm diğer iki teoriye nazaran daha az katıdır) ve Marksizm, farklı derecelerde siyasi hayatın düzenliliğini ve 'belirliliğini' vurgularlar, ancak diğer taraftan konstrüktivistler toplumsal hayatı sürekli biçimde inşa ettiğimizi iddia ederler. Bu sebeple insan unsuruna diğer teorilerin önerdiğinden daha fazla yer verirler. Dahası konstrüktivistler; dünyayı değişmez olarak görenlerin, insanlığın ilerlemesi ve yaşamın iyileşmesi olanaklarını yeterince idrak edemediklerini iddia ederler. En etkili konstrüktivist teorisyenlerden biri olan Alexander Wendt'e göre realistlerin betimlediği uluslararası kendi başının çaresine bakma sistemi bile bizim sürekli biçimde inşa ettiğimiz bir sistemdir. Wendt'in sözleriyle '**anarşi**, devletlerin ürettiği bir durumdur' (Wendt, 1992). Bu nedenle, Realistlerin resmettiği 'doğal' ve 'verili' dünya aslında değişim için oldukça açıktır. Konstrüktivistlere göre kendi başının çaresine bakma, dünya siyasetinin anarşik yapısına verilebilecek olası tepkilerden sadece biridir. Diğer bir deyişle, dünya siyasetini değiştirilemez gibi görmek çok temel bir hatadır. Görünüşte 'doğal' olan yapılar, süreçler, kimlikler ve çıkarlar aslında mevcut görüntülerinden farklı olabilirler. Bunun aksini iddia etmek politik bir tavırdır.

Postyapısalcılık

Postyapısalcılık, son otuz yıl içinde, beşeri ve sosyal bilimlerdeki teorik yaklaşımlar üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Postyapısalcılığın uluslararası ilişkiler teorisine etkileri 1980'lerin ortalarından itibaren görülmeye başlanmışsa da disiplini gerçek anlamda etkilemesi ancak geçtiğimiz on beş yılda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, son yıllarda, en az bu kitapta tartışılan diğer teoriler kadar rağbet gören bu teorik yaklaşım ve mezkûr teorilerden bazıları ile örtüşmektedir. Ancak meselenin zor kısmı, bazen postmodernizm olarak da anılan postyapısalcılığın tam olarak tanımlanması hakkındadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zorluğun bir kısmı da, kuşkusuz, postyapısalcılığın farklı kolları arasındaki teorik ayrışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu konuda yararlı olabilecek bir tanım Jean François Lyotard tarafından önerilmektedir: "Aşırı basitleştirilmiş bir ifadeyle diyebiliriz ki, "postmodern" sayılan tutum, üst-anlatılara karşı inançsızlıktır" (1984: xxiv). Burada inançsızlık (incredulilty) şüphecilik demektir; 'üst-anlatı' ise üzerine kurucu epistemolojik ilkelerin bina edilebileceği açık temelleri olduğunu iddia eden her türlü bilgi sistemini ifade eder. Bunun ne anlama geldiği hakkında çok fazla endişelenmenize şimdilik gerek yok. Konu, postyapısalcılığa hasredilen 11. Bölümde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Basitçe ortaya koymak gerekirse, temel bir epistemolojiye sahip olmak, dünyanın belli başlı özellikleri hakkında tüm hakikat iddialarının doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebileceğini düşünmektir (epistemoloji, bir şeyi bildiğimizi nasıl iddia edebileceğimizin incelenmesidir). Postyapısalcılık, temel olarak, 'hakikate' doğrudan erişime sahip olunduğu iddia edildiğinde bunu ortaya çıkarmak, bu yöndeki her türden yaklaşım ve iddia hakkında yükselen şüphecilik ve güvensizlikle ilgilenir. Bu yüzden, dünya hakkında bazı temel hakikatleri ortaya çıkardıklarını iddia eden realizm, liberalizm ve Marksizm gibi teorilerin hepsi postyapısalcı perspektifin keskin şüpheci radarına yakalanırlar. Uluslararası ilişkilerdeki postyapısalcı teori üzerinde önemli etkileri olan Michel Foucault, bilginin, iktidarın işleyişinden etkilenmediği fikrine karşı çıkmıştır. O, bilginin, aslında, iktidar tarafından üretildiğini savundu. Her türlü güç/iktidar bilgi gerektirir; tüm bilgi mevcut güç ilişkilerine dayanır ve onları tahkim eder. Böylece, ona göre, iktidarın dışında, ondan bağımsız 'hakikat' diye adlandırılabilecek bir şey yoktur. Hakikat, sosyal ortamların dışında bir şey değil, bilakis onların bir parçasıdır. Postyapısalcı uluslararası teorisyenler, bu kavrayışı disipline egemen olan kavramların aslında nasıl ve ne derece belirli iktidar ilişkilerine bağlı olduklarını görmek (göstermek, ortaya koymak) ve uluslararası ilişkiler kuramının 'hakikatlerini' incelemek için kullanmışlardır. Postyapısalcılık, düşüncemizin kavramlarını ve yöntemlerini birbirinden ayırır ve ilk önce hangi koşullar altında dünya siyasetiyle ilgili teoriler geliştirdiğimizi irdelemeye koyulur.

Postkolonyalizm

Postkolonyalizm, kültürel çalışmalar, edebiyat teorisi ve antropoloji alanında bir süredir önemli bir yaklaşım olmuştur ve uzun ve seçkin bir tarihe sahiptir. Bununla birlikte, postkolonyal yaklaşımlar yakın zamana kadar uluslararası siyaset alanında büyük ölçüde göz ardı edilmişti. Ancak durum şimdilerde değişmektedir. Bunun sebebi, büyük oranda, eski disipliner sınırların yıkılıyor olmasıdır. Uluslararası siyaset hakkında kalem oynatan birçok bilim insanı, günbegün artan bir şekilde, postkolonyal fikirler dahil olmak üzere, diğer disiplinlerden, özellikle de alanın Avrupa-merkezci karakterini deşifre eden eleştirel yaklaşımlardan yararlanıyor. Titiz bir şekilde belirtilmesi gerekir ki, şu ana kadar tartıştığımız tüm önemli teoriler –liberalizm, Marksizm, sosyal konstrüktivizm

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve postyapısalcılık– Avrupa'da ortaya çıkmış ve Avrupa'daki belli başlı sorunlara yönelik bir cevap olma hususiyetine sahiptirler. Postkolonyal araştırmacılar bu teorik yaklaşımların gerçekten dünya siyasetini açıklama iddiasında bulunup bulunamayacağını sorgulamaktadırlar. Ancak onlara göre bu teorilerin, muktedir Batı'nın küresel Güney üzerindeki askerî ve ekonomik tahakkümünü devam ettirip meşrulaştırmasına yardım etmesi daha olasıdır. Postkolonyalizm, 11 Eylül saldırılarından bu yana daha bir popüler hale geldi. Çünkü 11 Eylül, araştırmacıları, Batı'nın ve küresel Güney'in tarihlerinin her zaman iç içe olduğunu anlamaya, bu tarihleri birbirleriyle ilişki içinde okumaya teşvik etti. Örneğin, sömürgeleştirilmişler ile sömürgecilerin kimlikleri sürekli olarak değişmekte ve bu kimlikler karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmaktadır. Postkolonyal araştırmacılar, realizm ve liberalizm gibi dominant teorilerin ırk, cinsiyet ve sınıf açısından tarafsız olmadığını; bu teorilerin Batı dünyasının küresel Güney üzerindeki hakimiyetinin sağlanmasına ve sürdürülmesine yardımcı olduğunu savunurlar. Bu açıdan postkolonyalizmin önemli bir iddiası, geçmişteki ve şu andaki küresel itaat ve denetim hiyerarşilerinin ırk, cinsiyet ve sınıfsal farklılıkların toplumsal inşası yoluyla mümkün kılındığıdır. Bu kitaptaki diğer bölümlerin de gösterdiği gibi, Uluslararası İlişkiler disiplini sınıf ve toplumsal cinsiyet konuları söz konusu olduğunda diğer disiplinlere nazaran, nispeten daha problemsizdir. Fakat ırk konusu bu noktada neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Bu, ırk ve ırkçılığın dünya siyasetinin çağdaş teorisini ve pratiğini büyük ölçüde şekillendirmeye devam etmesine rağmen böyledir. 1903'te, W. E. B. DuBois, iyi bilindiği üzere, yirminci yüzyılın probleminin 'ırk ayrımı' problemi olacağını iddia etmişti. Peki, ulus-ötesi ırkçılık, yirmi birinci yüzyılda küresel siyaseti şekillendirmeye devam edecek mi ve eğer devam edecekse nasıl?

Teoriler ve Küreselleşme

Bu teorik yaklaşımların ilk üçü (realizm, liberalizm ve Marksizm) dünya siyasetini anlamak için kullanılan ana teorilerdi. Diğer yandan sosyal konstrüktivizm ve postyapısalcılık 1990'ların ortalarından itibaren giderek etkisini arttırdı ve postkolonyalizm ise 2000'li yıllarda kısmî bir önem kazandı. 1980'lerde realizm, liberalizm ve Marksizm arasında paradigmalar arası bir tartışmadan bahsetmek yaygındı. Yani bu üç teori –ünlü bilim felsefecisi Thomas Kuhn'un tabiriyle paradigma– rekabet halindeydi ve dünya siyaseti hakkındaki 'gerçek', bu teoriler arasındaki tartışmalarda gizliydi. İlk bakışta bu teorilerin her biri dünya siyasetinin bazı kısımlarını diğerlerinden daha iyi açıklıyor görünüyordu. Bu teorileri toptan bir açıklamaya erişmek için birleştirmeye çalışmak yaygın bir çabaydı. Fakat bu göründüğü kadar kolay bir seçenek değildir. Bu sorun altı teorinin tek bir dünyaya dair çok farklı bakışları olmasının ötesine gider; farklı dünyalara dair farklı bakış açısı sunmalarından kaynaklanır. Bunu kısaca açıklayalım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu altı teorinin her biri dünya siyasetinin farklı görünüşlerine yoğunlaşırken aslında daha fazlasını söylüyorlardı: Realizm devletler arası güç ilişkilerine, liberalizm devletler ve **devlet-dışı aktörler** arasında daha geniş bir etkileşim kümesine, Marksist teori dünya-ekonomisi modellerine ve konstrüktivizm farklı toplumsal yapı ve süreçler geliştirme yollarına, postyapısalcılık dünya hakkındaki tüm söylemlerin arkasındaki güç ilişkilerine ve postkolonyalizm dünya siyasetindeki –ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıfsal tabiiyet gibi faktörlerin mümkün kıldığı– hiyerarşik ilişkilerin sürekliliğine odaklanır. Her yaklaşım, diğer rakip teorilere kıyasla kendisinin dünya siyasetinin daha önemli özelliklerini yakaladığını ve daha iyi bir açıklama sunduğunu iddia etmektedir. Bu bakımdan, bu teoriler gerçek bir rekabet içerisindedir ve içlerinden birini seçmek mümkünken birinden diğerine parçalar eklemek pek kolay değildir. Örneğin, eğer Marksist bir teorisyenseniz, devlet davranışlarının netice itibariyle sınıfsal güçlerce belirlendiğini düşünürsünüz. Realistlere göreyse sınıfsal güçler devlet davranışını etkilemez. Benzer şekilde konstrüktivizm, realizmin temel varsayımlarına tamamen karşıt biçimde, aktörlerin değişmez bir dünyayla karşı karşıya olmadıklarını ve dolayısıyla prensipte onu değiştirebileceklerini iddia eder. Diğer bir deyişle, bu teoriler dünya siyasetinin ne olduğunun kısmî resimleri olmaktan ziyade dünya siyasetinin neye benzediğine dair farklı versiyonlar sunarlar, ancak "o"nun ne olduğu üzerinde mutabakat sağlayamazlar.

Küreselleşme çağında dünya siyasetini açıklamak için bu teorilerden hiçbirinin tüm cevaplara sahip olduğunu düşünmüyoruz. Aslında her biri küreselleşmeyi farklı görür. Hangi teorinin bize en iyi göründüğünü söylemeyeceğiz; çünkü bu kitabın amacı size küreselleşmeye bakmak isteyebileceğiniz altı farklı kavramsal mercek sunmak. Bizim yapacağımız tek şey her teorinin küreselleşmeye nasıl tepki verebileceği hakkında fikir yürütmektir. Bundan sonra küreselleşmenin nasıl yükseldiği hakkında konuşacak ve dünya siyasetinin bir tasviri olan küreselleşmenin zayıf ve kuvvetli yanları hakkında görüşlerimizi beyan edeceğiz.

1. **Realistler**e göre, küreselleşme dünya siyasetinin en önemli özelliğini, yani dünya coğrafyasının ulus-devletler arasında parçalanmış olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Farklı ekonomiler ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağlantılılık (*interconnectedness*) bunları birbirlerine daha bağımlı kılarken, aynı iddia devletler-sistemi için geçerli değildir. Bu alanda devletler egemenliklerini korurlar. Küreselleşme devletler arasındaki siyasi güç mücadelesini modası geçmiş kılmaz. Ayrıca güç kullanımı tehdidinin ve güç dengesinin önemini de azaltmaz. Küreselleşme toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatlarımızı etkileyebilir ama devletlerin uluslararası siyasi sistemini aşmaz.

2. **Liberaller**e göre, resim oldukça farklı görünmektedir. Küreselleşmeyi dünya siyasetinin uzun soluklu dönüşümünün bir neticesi olarak görürler. Küreselleşme, realist yaklaşımı temelden sarsmaktadır, çünkü devletler artık eskiden oldukları gibi merkezî aktörler değildir. Devletlerin yerini prob-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lem alanlarına göre değişen önemlerde birçok farklı oyuncu almaktadır. Liberaller, özellikle küreselleşme tarafından temsil edilen teknoloji ve iletişimdeki devrimle ilgilenirler. Ekonomik ve teknolojik yönden lider olan toplumlar arasındaki bu artan karşılıklı bağlantılılık, dünya siyasetinde daha öncekilerden çok farklı bir ilişkiler paternine yol açtı. Devletler artık mühürlü birimler değildirler ve sonuç olarak dünya, realist devlet modeline veya Marksist teorinin sınıf modeline nazaran daha çok ilişkiyle örülen bir örümcek ağına benziyor.

3. **Marksist** teorisyenler için küreselleşme esasında sahte bir şeydir. Yeni değildir ve sadece uluslararası kapitalizmin gelişmesinin son evresidir. Dünya siyasetinin niteliğinde bir kaymaya işaret etmez. Mevcut teori ve kavramlarımızı da geçersiz kılmaz. Netice itibariyle, Batı tarafından yönlendirilen ve uluslararası kapitalizmi daha ileri safhalara taşıyan bir olgudur. Dünyayı benzer yapmak bir yana, merkez, yarı-çevre ve çevre arasındaki mevcut uçurumu daha da büyütür.

4. **Konstrüktivist teorisyenler**e göre; küreselleşme, devletler üzerinde etkili olan, liderlerin meydan okunamaz bir realite olduğunu iddia ettikleri dışsal bir güç olarak sunulmaktadır. Konstrüktivistler bunun siyasi bir tutum olduğunu düşünürler, çünkü bu tutum liderlerin küreselleşmeye meydan okuma ve onu şekillendirme kapasitelerini yeterince ortaya koymaz. Liderler bu söylemi kullanıp sorumluluklarını savuştururlar. Konstrüktivistler ise küreselleşmeyi birçok farklı şekle sokabileceğimize inanırlar; çünkü küreselleşme bizlere, İnternet gibi çağdaş teknolojik iletişim kalıplarının desteğiyle ulusal sınırları aşan **toplumsal hareketler** yaratma şansı sunar.

5. **Postyapısalcılar**a göre, dünyada orada bir yerde duran bir 'küreselleşme' yoktur. O bir söylemdir. Postyapısalcılar, realistlerin, liberallerin ve Marksistlerin küreselleşmenin doğası hakkında serdettiği "büyük iddialara" kuşkuyla yaklaşmakta ve 'küreselleşme' denen şeyin anlamı ile ilgili her türlü söylem ve iddianın, yalnızca bu söylem ve iddiaların kendilerinin de bizzat içinde bulunduğu belirli bir güç ilişkisi bağlamında anlamlı olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre küreselleşme hakkındaki bu hakikat rejimlerinin her biri, iktidar/güç ve hakikatin tarih boyunca karşılıklı olarak devam eden ilişkileri içinde birlikte nasıl geliştiklerinin ve birbirlerini nasıl etkilediklerinin yansımalarıdır ve böyle anlaşılmalıdır. "Küreselleşme" söyleminin ardındaki gücün/iktidarın işleyişini ortaya çıkarmanın yolu, küreselleşme ile ilgili uygulama ve iddiaların nasıl sadece belirli söylemler içinde "doğru" olduğu üzerine ayrıntılı bir tarihsel analiz yürütmekte ortaya serilir.

6. Küreselleşmeyle ilgili postkolonyal çalışmalar, sömürgeci iktidar formlarının devamlılığının ve sürekliliğinin küreselleşen dünyada ne derece devam ettiğinin önemli bir şekilde vurgulamasıyla Marksist düşünceye çok benzemektedir. Örneğin, Batı'nın küresel Güney'deki ekonomik ve askerî çıkarlarının seviyesi, şu anda, birçok yönden, sömürge döneminden daha yüksektir; hatta küresel Güney doğrudan Batı'nın kontrolü altına girmiştir. Bu kontrol ilişkisi, 'yeni'-sömürgeciliğin bir formunu almıştır. Dolayısıyla, ordular ta-

rafından uygulanan resmi sömürge dayatma dönemi büyük ölçüde sona ermiş olsa da, postkolonyal araştırmalar için önemli bir başlangıç noktası, küresel ölçekte büyük eşitsizlik meselesi, bu sistematik eşitsizliği mümkün kılan küreselleştirici güç biçimleri ve madun halklar üzerinde sürmekte olan hakimiyeti ve küresel Güney'deki fakir kırsal kadınları gibi hegemonya altında hakimiyet kurulan sınıflar oldu.

Kitabın sonuna geldiğinizde bu teorilerden hangisinin –şayet mümkünse– küreselleşmeyi en iyi şekilde açıkladığı üzerinde bir cevabınız olacağını umuyoruz: Belki de daha ikna edici bulabileceğiniz alternatif teoriler de bu kitapta açıklanmaktadır. Bu teorileri İkinci Kısım'da daha detaylı biçimde ortaya koymak için gayret gösterdik, bu sayede teorilerin temel iddiaları üzerinde daha fazla bilgiye sahip olabileceksiniz. Ayrıca pek çok insanın önemli olduğuna inandığı fakat uluslararası ilişkilerin baskın teorileri arasına giremeyen farklı teorileri de açıklayacağız. Burada önemli olan husus, teorilerin 'gerçek'i resmetmediğidir. Başka bir deyişle, bahsettiğimiz teoriler küreselleşmeyi farklı şekillerde görür, çünkü dünya siyasetinde neyin önemli olduğuna dair *a priori* bir görüşleri vardır.

Küreselleşme ve Belirtileri

Bu kitabın odak noktası küreselleşmedir. Bizim temel gayemiz ise sizlere küreselleşme çağında dünya siyasetini tanıtmaktır. Küreselleşme deyince en sade haliyle toplumlar arasında karşılıklı bağlantılılığın arttığı –örneğin dünyanın bir yanındaki olayların uzaktaki bir başka bölgenin insanları ve toplumları üzerinde gittikçe daha etkili olması gibi– bir süreci anlıyoruz. Küreselleşen bir dünya siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal olayların giderek daha fazla bağlantılı olduğu ve daha fazla etkiye sahip oldukları bir dünyadır. Başka bir deyişle, toplumlar diğer toplumlardan giderek daha yaygın ve derin biçimde etkilenirler. Bu olaylar toplumsal, ekonomik ve siyasi olarak üç kategoride ele alınabilir. Her durumda, dünyanın 'küçüldüğü' ve insanların bundan giderek daha fazla haberdar olduğu söylenebilir. İnternet bunun önemli bir göstergesidir; zira bu bizlere evimizden çıkmadan dünyanın farklı bölgeleriyle web siteleri aracılığıyla anında iletişim imkânı verir. Elektronik ileti de [e-mail] iletişim dünyamızı on beş yıl önce hayal edemeyeceğimiz kadar dönüştürdü. Bunlar sadece en görünür örnekler. Dünya çapında televizyon iletişimi, küresel gazeteler, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve Greenpeace gibi uluslararası toplumsal hareketler, McDonald's, Coca Cola ve Pizza Hut gibi küresel markalar, küresel ekonomi (size en yakın süpermarkete gidin ve kaç farklı ülkenin ürünlerinin raflarda bulunduğuna dikkat edin), çevre kirliliği, küresel ısınma ve AIDS gibi küresel riskler ise başlıca diğer örnekler. Muhakkak daha pek çok örnek sayılabilir, ancak bu kadarı bile genel resmi görmek için yeterlidir. Bu olaylar kümesi dünya siyasetinin doğasının birkaç yıl önceki

halini değiştirdi. Burada vurgulanması gereken husus sadece dünyanın değiştiği değil, bu değişikliklerin nicelik ve nitelikle de ilgili olduğudur. Küreselleşmenin bir sonucu olarak 'yeni' bir dünya siyasi sistemi ortaya çıkmaktadır.

Bunları söyledikten sonra, küreselleşmenin dünya tarihinde benzeri görülmemiş, tamamen yeni bir olgu olmadığının altını çizmeliyiz. Şüphesiz, daha önce belirttiğimiz gibi, birçok kişi küreselleşmenin uzun süreli bir gelişmenin yeni bir ismi olduğuna inanmaktadır. Küreselleşmenin güncel durumunun dünya tarihinin yeni bir aşamasını mı temsil ettiğine yoksa uzun süredir yaşanmakta olan bir sürecin sadece bir devamı mı olduğuna karar vermeyi size bırakırken küreselleşmenin birçok belirtisi olduğunu da eklemeliyiz. Bir diğer deyişle, küreselleşme geçmişte yazarların tartıştığı dünya siyasetinin en az dokuz özelliğiyle mühim bir benzerlik taşımaktadır. Şimdi bunları kısaca görelim.

İlk olarak, küreselleşme modernleşme teorisiyle benzerlikler taşır (Modelski 1972 ve Morse 1976). Bu yazarlara göre, sanayileşme toplumlar arasında yeni bir iletişim kümesine hayat verip modernlik öncesi döneme ait siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçleri değiştirir. Sanayileşme devletin sorumluluklarını arttırıp sonuçlar üzerindeki kontrolünü zayıflatarak devletin doğasını değiştirir. Sonuçta uluslararası ilişkilerin eski güç politikaları demode olmaktadır. Güç, daha az kullanılır olmakta, devletler amaçlarına erişebilmek için diğer aktörlerle müzakere etmek zorunda kalmaktadırlar. Devletin bir oyuncu olarak **kimliği** dahi sorgulanmaya başlanmıştır. Modernleşme birçok bakımdan küreselleşme sürecinin bir parçasıdır. Tek farkı ise daha ziyade gelişmiş dünyaya uygulanmış olması ve yaygın bir işlemler kümesi içermemesidir.

İkinci olarak, ekonomik büyümenin sanayileşme rotasını izlerken tüm ülkelerde benzer bir model takip ettiğini öne süren Walt Rustow (1960) gibi etkili yazarların tezleri ile benzerlikler mevcuttur. Ülkelerin ekonomileri kendi kendilerine yeterli bir büyüme sağlayabilecek bir evreye erişene kadar daha 'gelişmiş' ülkelerin gölgesi altında gelişti. Bununla küreselleşmenin ortak yanı Rustow'un öngördüğü ekonomik gelişme modelidir. Bu model, tüm ekonomilerin kapitalist politikalar benimseyerek takip ettiği evrelerden oluşur. Benzer şekilde, birçok küreselleşme teorisinin Francis Fukuyama'nın (1992) ekonomik piyasanın gücünün diğer tüm hükümet türlerinin yerine liberal demokrasiye yol açtığı şeklindeki ünlü argümanıyla ortak bazı noktalara sahip olduğu söylenebilir. Liberal demokrasiye meydan okuyacak başka tür siyasi **rejim**lerin olduğunu kabul etmesine rağmen, komünizm, faşizm veya **İslam** gibi alternatiflerin hiçbirinin ekonomik faydayı liberal demokrasinin sağlayabileceği şekilde sunabileceğini düşünmüyor. Bu anlamda tarihin akışında belirli bir yön bulunmakta ve bu da ekonomik pazarın dünyaya yayılması yönünde.

Üçüncü olarak, yukarıda bahsedilen liberal paradigmadan doğan önemli bir literatür mevcuttur. Özellikle karşılıklı ekonomik bağımlılık (Cooper 1968), ulus-aşırı aktörlerin rolü (Keohane ve Nye 1977) ve sonuçta ortaya çıkan örümcek ağı modeli (Mansbach, Ferguson ve Lampert 1976) bu bağlamdaki

önemli çalışmalardır. Bu literatür, büyük oranda gelişmiş dünyaya uygulansa da küreselleşmenin ana teorik temalarını belirlemektedir.

Dördüncü olarak, küreselleşme ile Marshall McLuhan'ın (1964) küresel köy üzerine çalışmasında resmettiği dünya arasında önemli benzerlikler vardır. McLuhan'a göre, elektronik iletişimdeki gelişmeler uzak bölgelerdeki gelişmeleri anında izleyebileceğimiz bir dünya doğurdu. McLuhan için bu gelişmenin ana etkileri zaman ve mekânın geleneksel kimliklerini kaybedecek ölçüde sıkıştırılması oldu. Sonuç olarak, eski siyasi, ekonomik ve toplumsal düzen gruplandırması artık işlevini yitirdi. Şüphesiz, öncelikle iletişim devriminden bahsetse de, McLuhan'ın çalışması küreselleşmenin temel temalarını öngörmektedir. Küreselleşme literatürü ise çok daha geniştir.

Beşinci olarak, dünya toplumu hakkında yazan John Burton (1972) ve Hedley Bull (1977) gibi yazarların çalışmaları ile küreselleşme arasında önemli örtüşmeler var. Hedley Bull, yüzyıllar boyunca kabul edilen normlar ve devlet liderleri arasındaki ortak anlayışların gelişmesine işaret etti; böylece onlar yalnızca uluslararası bir sistemden ziyade bir toplum oluşturdular. Bununla birlikte, Bull, bir dizi ulusal ve uluslararası kuruluşun otorite için devletle yarıştığı "yeni ortaçağcılık" dediği şeyin ortaya çıkmasından rahatsız olsa da, ulus-devletin yerini bir dünya toplumunun almak üzere olduğunu düşünmüyordu. John Burton'a göre devlet-dışı aktörler arasında etkileşimler arttıkça eski **devlet sistemi** giderek demode olmaktadır. Dünya siyasetinin 'örümcek ağı' modeli terimini ortaya koyan da Burton'dur. Buradaki temel mesaj, dünya siyasetindeki en önemli modellerin –devletler arası siyasi ilişkiler üzerindeki daha geleneksel vurguya ilaveten– ticaret, iletişim, dil, ideoloji vs. tarafından yaratılanlar olduğudur.

Altıncı olarak, 1960, 1970 ve 1980'lerde, 1969'da kurulan ve savaşı ortadan kaldırmak için devletler arası sisteme alternatiflerin geliştirilmesine çalışan Dünya Düzeni Modelleri Projesi (DDMP) (World Order Models Project, WOMP) ile ilişkili isimlerce bazı öngörülü çalışmalar ortaya atıldı. Bu çalışmaların (örneğin, Mendlovitz 1975; Falk 1975, 1995b), en ilgi çekici yanı bugün küreselleşme başlığı altında yürütülen birçok çalışmanın odak noktası olan küresel yönetim üzerinde yoğunlaşmalarıdır. DDMPciler olarak bilinen araştırmacılara göre analiz birimi birey, analiz düzeyi ise küreseldir. DDMP 1990'ların ortalarından itibaren ilgi odağını genişletti ve dünyanın en savunmasız insan ve çevrelerine odaklanmaya başladı.

Son olarak, küreselleşmenin bazı siyasi yönleri ile liberal gelişimin uzun soluklu fikirleri arasında önemli benzerlikler vardır. Bu fikirler, aslında Immanuel Kant'a kadar geri götürülmekle beraber son yıllarda Bruce Russett (1993) ve Michael Doyle'un (1983a, 1983b) dile getirdiği liberal barış teorisinde görülebilir. Bu yaklaşımın temel iddiası liberal demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacaklarıdır. Her ne kadar arada anlaşmazlıklar olabilse de bu yaklaşımın savunucuları iki demokratik devletin birbirleriyle savaşa girdiği bir vakanın olmadığını iddia ederler. Bunun sebebi kamusal sorumluluğun demok-

rasilerde merkezî bir öneme sahip olmasıdır. Bu sayede toplumlar liderlerine diğer demokratik **ulus**lara karşı kolayca savaşa girme izni vermezler. Bu yaklaşımın küreselleşmeye bağlanabilecek yönü tarihin ilerlemesi varsayımıdır. Bu ilerleme savaş başlatmayı daha zor kılmaktadır.

Bu liste, bazı olası öncülleri küreselleşmeye dahil etmektedir. Amacımız bu yaklaşımlarında herhangi birini veya hepsini kabul ettiğimizi iddia etmek değildir. Çoğu ile kesinlikle aynı fikirde değiliz. Daha ziyade, bu, öncüller ve küreselleşmenin daha çağdaş bağlamı arasındaki benzerlikleri işaret etmek içindir.

Küreselleşme: Mit mi Gerçek mi?

Giriş bölümündeki son gayemiz küreselleşmeyi savunan ve ona karşı çıkan tezleri ortaya koymak olacak. Şu anda sizden bu tartışmalar içinde bir konum almanızı beklemiyoruz. Ama yine de kitabı okumaya devam ederken bazı temel tezlerin aklınızda olmasının faydalı olacağını düşünmekteyiz. Küreselleşme taraftarı görüşlerin dünya siyasetinin yeni ve önemli bir parçası olduğu yukarda anlatıldığı ve takip eden bölümde de daha etkin bir biçimde ele alınacağı için burada küreselleşme eleştirilerine daha fazla yer vereceğiz. Dünya siyasetinin yeni bir dönemini oluşturan küreselleşme yanlısı tezlerin başlıcaları şunlardır:

1. Ekonomik dönüşümün hızı yeni bir dünya siyaseti yaratacak derecede yüksektir. Devletler artık kapalı birimler değildirler. Kendi ekonomilerini kontrol etmeleri mümkün değildir. Dünya ekonomisi giderek artan ticaret ve finans faaliyetleriyle şimdiye kadar olmadığı nispette karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır.
2. İletişim araçları dünyanın diğer bölgelerine erişimimizi kökten değiştirmektedir. Şu an dünyanın bir bölgesindeki olayların diğer bölgelerden anında takip edilebildiği bir dünyada yaşıyoruz. Elektronik iletişim araçları beraber çalıştığımız veya içinde bulunduğumuz toplumsal gruplar kavramını da oldukça değiştirmektedir.
3. İçinde yaşadığımız dünyada, önceki dönemlere kıyasla küresel kültürden daha fazla bahsedilebilir. Bu sebeple kentsel alanların çoğu giderek birbirine benzemektedir. Bu kentsel alanların çoğu genellikle Hollywood menşeli ortak bir kültürü paylaşmaktadır.
4. Dünya giderek daha homojen olmaktadır. İnsanlar arasındaki farklılıklar azalmaktadır.
5. Zaman ve mekân çöküntü içindedir. Çağdaş iletişim metotları ve medya, coğrafi alan ve kronolojik zamana dair eski fikirlerimizi derinden sarsmaktadır.

6. Bağlılığın devletten devlet-altı, ulus-aşırı ve uluslararası yapılara kaymaya başlamasının ve ulus-aşırı toplumsal ve siyasi hareketlerin etkisiyle küresel bir idare oluşmaktadır.
7. Kozmopolit bir kültür gelişmektedir. İnsanlar 'küresel düşünüp yerel yaşamaya' başlamaktadır.
8. İnsanlar, –kirlilik ve AIDS gibi– yüzleştikleri ana risklerin küresel düzeyde olduğunu ve devletlerin bu sorunlarla başa çıkmada etkisiz olduğunu gördükçe bir risk kültürü oluşmaktadır.

Ancak, küreselleşmenin insanların yaşam şartlarını iyileştirdiğini yani ilerlemeci olduğunu öne süren fikirlerle ittifak halinde, küreselleşmeyi dünya siyasetinde yeni bir aşama olarak görmek için güçlü sebepler olduğu gibi, karşıt iddialar da mevcuttur. Bu iddiaların bazıları şunlardır:

1. Küreselleşme tezine karşı eleştirilerden ilki küreselleşmenin aslında kapitalizmin son evresine işaret eden kafa karıştırıcı bir terim olduğu yönündedir. Hirst ve Thompson (1996), önemli küreselleşme eleştirilerinde, küreselleşme tezinin bir etkisinin ulusal hükümetleri küresel eğilimler karşısında güçsüz olarak göstermek olduğunu belirtirler. Bu ise küresel ekonomik güçleri kontrol etmeyi ve düzenlemeyi amaçlayan devlet girişimlerini felce uğratır. Hirst ve Thompson küreselleşme teorilerinin çoğunun tarihî derinlikten yoksun olduğuna inanırlar. Böylece günümüzde yaşanan durumun aslında olduğundan çok daha benzersiz ve daha yerleşik veya değiştirilemezmiş gibi gösterilmeye çalışıldığını iddia ederler. Günümüz eğilimleri aslında dönüştürülebilir. Yazarlar, küreselleşmenin aşırı versiyonlarının birer mitten ibaret olduğunu iddia ederler. Bu iddiayı çağdaş dünya ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmalarında beş sonuçla noktalarlar (1996: 2-3). *İlk olarak*, günümüz uluslararası ekonomisi tarihte benzeri görülmemiş bir durumda değildir. Hatta bazı bakımlardan 1870-1914 arası uluslararası ekonomisinden daha kapalıdır. *İkinci olarak*, 'gerçekten' ulus-ötesi şirketlerin sayısı oldukça azdır. Aslında durum birçok ulusal şirketin uluslararası faaliyetler sürdürmesidir. Uluslararası şirketlerin gelişmesine dönük bir eğilim de mevcut değildir. *Üçüncü olarak*, gelişmiş dünyadan az gelişmiş dünyaya finans veya sermaye kayışı yoktur. Doğrudan yatırımlar önemli ölçüde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. *Dördüncü olarak*, dünya ekonomisi küresel değildir. Ticaret, yatırım ve finans akımları Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya olmak üzere üç blokta yoğunlaşmıştır. *Son olarak*, yazarlar bu üç blokun işbirliği yaptıkları takdirde küresel piyasa ve güçleri düzenleyebileceğini iddia ederler. Hirst ve Thompson'ın küreselleşmenin sadece ekonomik teorileri ile ilgilendiklerini, oysa iddiaların mühim bir kısmının ekonomiden ziyade kültür ve iletişimle ilgili olduğunu belirtmekte fayda var. Yine de Hirst ve Thompson'ın küreselleşmenin aşırı uçtaki tezlerine dönük eleştirileri güçlüdür. Özellikle küreselleşmenin kontro-

lümüzün ötesinde olduğu iddiasının bizleri yanlış yönlendirdiği ve ulusal ekonomileri kontrol etmek için politika geliştirmemizi önlediği şeklindeki tespitleri çok önemlidir. Sürekli olarak ekonomimizin 'küresel piyasa'ya itaat etmesi gerektiğini dinlemekteyiz. Hirst ve Thompson'a göreyse bu bir mitten ibarettir.

2. Diğer bir eleştiri, küreselleşmenin etkilerinin her yerde aynı olmadığına ilişkindir. Küreselleşme bazen sadece insanlığın küçük bir kısmına uygulanabilecek bir Batılı teori gibi görünmektedir. Dünyanın küçük bir azınlığının bile Dünya Çapında Ağ'a (www) bağlanabileceğini iddia etmek bir abartıdan ibarettir, zira gerçekte yeryüzünde hayatlarında telefon konuşması bile yapmamış pek çok insan yaşamaktadır. Diğer bir deyişle, küreselleşme sadece gelişmiş dünyayı kapsamaktadır. Dünyanın geri kalan kısımlarında küreselleşme evrelerinden bahsedilemez. Dolayısıyla, küreselleşmenin kapsamını ve derinliğini abartma tehlikesiyle karşı karşıyayız.
3. Bununla ilintili bir diğer eleştiri, küreselleşmenin Batı emperyalizminin en son evresi olduğudur. Esasında bu, yukarıda tartıştığımız eski modernleşme teorisinin yeni bir kılıkta tekrar görünüşüdür. Küreselleşen güçler, Batı dünyasında bulunmaktadır. Peki Batı-dışı değerler? Onlar ortaya çıkmakta olan küresel dünyanın neresine uygun düşmektedir? Endişe ise onların hiçbir yere uygun düşmemesi ve aslında küreselleşme olarak kutlananın Batı dünya görüşünün diğerlerinin zararına bir biçimde zafer elde ettiğidir.
4. Birtakım eleştiriler de dünya küreselleştikçe kaybedenlerin önemli ölçüde arttığına dikkat çeker. Küreselleşme ekonomik bakımdan parçalanmış bir dünyada kapitalizmin kazandığı başarıyı gösterir. Küreselleşmenin muhtemel bir sonucu da refah düzeyi düşük ülkelerin ekonomik açılma adı altında daha rahat sömürülmesidir. Küreselleşmeye eşlik eden teknolojiler en zengin ekonomilere yaramakta ve yerel çıkarların zararına olacak şekilde onların çıkarlarına hizmet etmektedir. Küreselleşme sadece emperyalist değil, aynı zamanda sömürücüdür de.
5. Bir diğer önemli konu da küreselleşen tüm güçlerin her halükârda iyi olmadığıdır. Küreselleşme uyuşturucu kartellerinin ve teröristlerin daha rahat faaliyet göstermesine neden olur. Dünya Çapında Ağ (www) ise akla sansür ve bazı materyallere erişimin engellenmesi sorularını getirir.
6. Küreselleşmenin **Küresel yönetişim** boyutuna dönersek, buradaki ana endişe kaynağı sorumluluktur. Ulus-aşırı toplumsal hareketler kime karşı sorumlu olacak ve demokratik şekilde kime hesap verecektir? Shell ve IBM daha da güçlü olurlarsa, bu durum demokratik kontrol ve sorumluluk bakımından sorunlar yaratmaz mı? David Held kozmopolitan demokrasi (1995) adını verdiği durumun gelişimini son derece gerekli görür. Fakat bu durum yasal ve demokratik özelliklerin altını çizmektedir. Oysa

küreselleşen dünyada ortaya çıkan güçlü aktörler, faaliyetlerinden dolayı sorumlu tutulacak ve hesap sorulacak aktörler değiller. Bu tez 'iyi' olarak algıladığımız Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace gibi örgütler için de geçerlidir.

7. Son olarak, küreselleşme tezinin merkezinde bir paradoks göze çarpar. Küreselleşme, bir yandan genellikle Batılı, piyasa merkezli değerlerin zaferi olarak gösterilmektedir. Ancak küreselleşen dünyadaki bazı ulusal ekonomilerin muazzam başarılarını nasıl açıklayabiliriz? Örneğin Singapur, Tayvan, Malezya, Güney Kore gibi 'Asya Kaplanları' olarak bilinen ülkeleri düşünün. Bu uluslar Batı değerlerini keskin biçimde reddetmekte, fakat müthiş bir ekonomik başarı yakalamaktadırlar. O halde paradoks, bu ülkelerin Batı değerlerini benimsemeden başarılı şekilde modernleşmeye devam edip edemeyecekleridir. Eğer bunu başarabilirlerse, bunun küreselleşmenin ana tezlerinden birine, yani küreselleşmenin bir değerler bütününü tüm dünyaya yaydığı tezine yapacağı etki düşünülmelidir. Eğer bu ülkeler ekonomik ve toplumsal modernleşmelerine kendi yollarında devam ederlerse ileride insan hakları, **toplumsal cinsiyet** ve din gibi meselelerde 'Batılı' ve 'Asyalı' değerler arasında münakaşalar bekleyebiliriz.

Küreselleşmenin mevcut halini savunan ve ona karşı çıkan tezlerin sizlere günümüz dünya siyasetini açıklarken küreselleşme kavramının faydaları üzerine daha iyi düşünme imkânı vereceğini umuyoruz. Takip eden bölümler küreselleşme karşıtı ya da küreselleşmeden yana ortak bir tutum içinde değillerdir. Bu kısmı, sonraki bölümleri okurken aklınızda tutmanızı istediğimiz bazı sorularla kapatıyoruz:

- Küreselleşme dünya siyasetinde yeni bir olgu mudur?
- Yukarıda tartışılan teorilerden hangisi küreselleşmeyi en iyi açıklar?
- Küreselleşme olumlu bir gelişme midir yoksa olumsuz bir gelişme mi?
- Küreselleşme gerçekten kapitalizmin son evresi midir?
- Küreselleşme, devleti modası geçmiş bir şey haline getirir mi?
- Küreselleşme dünyayı daha çok mu yoksa daha az mı demokratik yapmaktadır?
- Küreselleşme Batı emperyalizminin yeni bir görünüşü müdür?
- Küreselleşme, savaşı daha fazla mı yoksa daha az mı olası kılmaktadır?
- Savaş hangi bakımlardan küreselleştirici bir güçtür?

Bu Giriş kısmı ve takip eden bölümlerin, bu soruları cevaplamanıza yardım edeceğini umuyoruz. Bu kitap sizlere dünya siyasetine dair genel bir bakış açısı kazandıracaktır. Küreselleşmenin dünya siyasetinin yeni bir evresi olduğuna katılıp katılmamayı ve bunun olumlu bir gelişme mi yoksa olumsuz bir gelişme mi olduğuna karar vermeyi sizlere bırakıyoruz. Ancak yine 11 Eylül ve sonrasına dönersek şunları tekrar vurgulamalıyız: Küreselleşme ister dünya siyasetinin yeni bir tarzı olsun, ister eski bir sürecin özellikleri için yeni bir isim olsun, her halükârda anlaşılması güç, karmaşık bir olgudur. Dolayısıyla

küreselleşme tekil bir olgu değildir. Onu nasıl algıladığımız sadece kabul ettiğimiz teorileri değil, aynı zamanda küreselleşen dünyada kendi konumumuzu da yansıtır. Dünyadaki olaylara verilecek cevaplar küreselleşen dünyada toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi konumumuza bağlıdır. Diğer bir deyişle, dünya siyaseti ani bir şekilde kişisel olabilmektedir: Ekonomik konumunuz, etnik kökeniniz, cinsiyetiniz, kültürünüz ya da dininiz küreselleşmenin sizin için ne anlama geldiğini nasıl belirlemektedir?

Ek Okuma Önerileri

Küreselleşme tartışması hakkında giriş niteliğinde eserler mevcuttur. Kapsayıcı bir tartışma için bkz. **A. McGrew ve D. Held** (2007), *Globalization Theory: Approaches and Controversies* (Cambridge: Polity Press). Ayrıca **D. Held ve A. McGrew** (ed.) (2003), *The Global Transformations Reader*, 2. ed. (Cambridge: Polity Press)'e de bakınız. **J. A. Scholte** (2005), *Globalization: A Critical Introduction*, 2. ed. (Londra: Macmillan) küreselleşmenin muhtelif boyutları hakkında mükemmel bir genel değerlendirme sunar. Ayrıca **C. el-Ojeili ve P. Hayden** (2006), *Critical Theories of Globalizaton* (Basingstoke: Palgrave Macmillan)'ı da inceleyiniz.

A. McGrew ve P. Lewis (1992), *Global Politics* (Cambridge: Polity Press) küresel siyaset hakkında güzel bir makaleler derlemesidir ve yukarıda tartışılan üç teori ve küreselleşme arasındaki ilişki üzerine oldukça önemli bölümler içerir. **R. Robertson** (1992), *Globazation: Social Theory and Global Culture* (Londra: Sage) küreselleşme ve küresel kültür ilişkileri üzerine oldukça fazla atıf yapılan bir incelemedir. **J. N. Rosenau ve E.-D. Czempiel** (1992), *Governance without Government* (Cambridge: Cambridge University Press) küreselleşmenin siyasi yönleri üzerine yazılmış makaleler derlemesidir. **C. Enloe** (2007) *Globalization and Militarism: Feminists Make the Link* (Lanham, Md: Rowman & Littlefield) küreselleşme ve çeşitli şiddet biçimleri arasındaki bağlantıların önemli bir feminist tarafından iyi bir analizidir.

K. Mahbubani (2013), *The Great Convergence: Asia, the West and the Logic of One World* (New York: PublicAffairs), yeni küresel siyasetin gerçeklerini yansıtabilmek için güç dengesinde bir değişikliğe ihtiyaç olduğu varsayımının dikkat çekici bir analizini içeriyor.

Rowman&Littlefield'ın "Küreselleşme" serisinden **M. B. Steger** ve **T. Carver** editörlüğünde çıkan kitaplarını da burada zikretmeliyiz. Özellikle bkz. **S. Krishna** (2008), *Globalization and Postcolonialism: Hegemony and Resistance in the Twenty-first Century* ve **V. M. Moghadam** (2008), *Globalization and Social Movements: Islamism, Feminism, and the Global Justice Movement.*

Şu eserlerse küreselleşme tezinin fevkalade eleştirileridir: **J. Rosenberg** (2002), *The Follies of Globalization Theory* (Londra: Verso), **David Held ve Anthony McGrew** (2002), *Globalization/Anti-globalization* (Cambridge: Polity Press), **B. Gills** (ed.) (2002), *Globalization and the Politics of Resistance* (Basingstoke: Palgrave Macmillan), **B. K. Gills ve W. R. Thompson** (ed.) (2006), *Globalization and Global History* (Londra: Routledge), **Joseph Stiglitz** (2003), *Globalization and Its Discontents* (Londra: Penguin) ve (2006) *Making Globalization Work* (New York: W.W. Norton), **R. Falk** (1999), *Predatory Globalization:*

A Critique (Cambridge: Polity Press), **L.Weiss** (1998), *The Myth of the Powerless State* (Cambridge: Polity Press), **L. Weiss** (1998), *The Myth of the Powerless State* (Cambridge: Polity Press), **P. Hirst ve G. Thompson** (1999), *Globalization in Question*, 2. ed. (Cambridge: Polity Press), **Tarak Barkawi** (2006), *Globalization and War* (Oxford: Rowman & Littlefield) ve **Ray Kiely** (2007), *The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism, Hegemony* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Bölüm 1
Küreselleşme ve Küresel Siyaset

Anthony McGrew

Giriş
Küreselleşmeyi Anlamlandırmak
Küreselleşmeyi Kavramsallaştırmak
Küreselleşmeyi Yorumlamak
Küreselleşme ve Küresel Siyaset
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm küreselleşmenin dünya siyaseti hakkındaki geleneksel algılamaları nasıl değiştirdiğine odaklanıyor. Küreselleşmeyi, dünya çapında karşılıklı bağlantılılığın etkisinin genişlemesini, derinleşmesini, hızlanmasını ve büyümesini içeren tarihsel bir süreç olarak tanımlar. Ancak bu süreç daha çok işbirliğine olanak veren bir dünya yaratmaktan ziyade kırılma, çatışma ve parçalanmaya yol açmaktadır. Bu süreç ulus-devletin çöküşünün habercisi değilse de ulus-devletler açısından önemli neticeler doğurmaktadır. Küreselleşme, dünya siyasetini dönüştürmektedir ve bu bölüm bu dönüşümlerin en önemlilerini inceler. Bu bölümde ulaşılan sonuç, bu değişimlerin doğasını kavrayabilmek için düşünce biçimimizde önemli bir kavramsal değişimin gerekliliğidir. Bu kavramsal değişim dünya siyaseti fikrini kabul etmeyi içerir: İç siyaset ve dünya siyasetinin kavramsal olarak ayrı da olsa pratikte ayrılamaz olduğu embriyonik bir küresel toplum fikri. Küreselleşen dünyada güç artık ulusal ya da bölgesel sınırlar boyunca düzenlenmemektedir. Bu nedenle egemenlikten demokrasiye çağdaş siyasi hayatın geleneksel düzenleyici varsayımları ve kurumlarını tekrar düşünmeliyiz. Bugünün dünyasının radikal derecede eşitsiz güç dağılımı, şekil değiştiren bir küresel siyaset doğurur. Bu durumda azınlığın çıkarları çoğunluğun çıkarlarının önüne geçer. Günümüz dünyası koşullarından daha adil ve demokratik bir küresel siyasetin üretilip üretilemeyeceği, teorisyenler, uygulayıcılar ve politik aktivistler arasında yoğun bir tartışma konusudur. Bölümün iki temel amacı vardır: Küreselleşme kavramını netleştirmek ve dünya siyasetini anlamak için küreselleşmenin sonuçlarını araştırmak.

Giriş

Dünya çapında **karşılıklı bağlantılılığın** genişlemesi, derinleşmesi, hızlanması ve büyümesi şeklinde tanımlanabilecek **küreselleşme**, dünya siyaseti çalışmalarında tartışmalı bir konudur. Bazıları –örneğin, hiperküreselleşmeciler– küresel güçlerin, devletlerin ekonomilerini ve toplumlarını kontrol etme kabiliyetini sekteye uğrattığı için küreselleşmenin **ulus-devlet**in sonunu hazırladığını iddia etmektedirler (Ohmae, 1995; Scholte 2000). Şüpheciler ise küreselleşmeyi küresel bir balon olarak görmekte ve dünya düzenini şekillendiren ana güçler olarak devletler ve jeopolitiğin baki kalacağını iddia etmektedirler (Krasner 1999; Gilpin 2001). Bu bölüm, hem hiperküreselleşmeciler hem de şüphecilerin gerekçelerini abarttıklarını ve buna bağlı olarak da, günümüz dünya düzenini yanlış yorumladıklarını iddia eden daha farklı bir yaklaşım –**dönüşümcü** perspektif– benimser. Dönüşümcü yaklaşım küreselleşmeyi ciddiye almakla birlikte onun egemen devletlerin sonunu getirmediğini, tersine, yeni bir **küresel siyaset** meydana getirdiğini savunur: Ulusal ve uluslararası ilişkiler arasındaki geleneksel ayrım küresel siyasette dikkat çekici biçimde netliğini kaybetmektedir. Bu şartlar altında, 'her yerde siyaset başka yerlerdeki siyasete bağlıdır'. Uluslararası ilişkilere –yukarıda belirtilen ayrıma dayalı–geleneksel yaklaşımlar en iyi ihtimalle günümüz dünyasını şekillendiren güçlerin sadece kısmî bir açıklamasını sunabilirler (Rosenau, *içinde* Mansbach, Ferguson ve Lampert 1976: 22).

Son derece 'kaygan' ve yanlış kullanılan bir kavram olduğu için küreselleşmenin yoğun tartışmalara yol açması bir sürpriz değildir. Bu sebeple, bu bölüm küreselleşmenin dünya siyaseti üzerindeki etkilerini değerlendirmeden önce küreselleşme kavramını açıklamaktadır. Bu bölüm iki ana kısım etrafında düzenlenmiştir. İlk bölüm birbiriyle ilintili birçok soruya odaklanacaktır: Küreselleşme nedir? En iyi şekilde nasıl kavramsallaştırılır ve tanımlanır? Özellikle 11 Eylül ve 2008-9 küresel finans krizini düşündüğümüzde bugün bu kavram ne kadar belirgindir? Gerçekten de bu kadar yeni midir? İkinci bölüm küreselleşmenin şekil değiştiren küresel siyasetin ortaya çıkışındaki rolünü tartışır. Burada insanların çoğunluğunun dışlanması ve küresel güç elitinin menfaati söz konusudur.

Küreselleşmeyi Anlamlandırmak

Geçtiğimiz otuz yılda küresel karşılıklı bağlantılılığın kapsamı ekonomiden kültüre kadar pek çok alanın çeşitli veçhelerinde açık biçimde görülür oldu.

Küresel ticaret, finans ve üretimin yayılması ile dünyanın farklı ekonomik bölgelerindeki **ulusların**, toplulukların ve hatta ailelerin kaderleri oluşmakta olan küresel piyasa ekonomisi kapsamında bağlantılı hale geldikçe dünya çapındaki ekonomik entegrasyon yoğunlaşmaktadır. Dünya ekonomisinin entegrasyonu öyle bir düzeydedir ki –son finansal kriz sürecinde yaşananların da gösterdiği üzere– hiçbir ulusal ekonomi küresel piyasalardaki çalkantıların bulaşıcı etkisinden kendisini tecrit edemez. İngiltere'deki resesyon ya da Avrupa'daki Euro krizinde görüldüğü gibi, bir bölgedeki krizler binlerce kilometre ötedeki insanların istihdam, tasarruf ve yatırımlarını etkilemektedir. ABD ekonomisindeki bir yavaşlama Birmingham'dan Bangkok'a her yerde hissedilmektedir.

Her gün, 4 trilyon doları geçen bir meblağ dünya döviz piyasalarında dolaşmaktadır. Bu nedenle hiçbir devlet, hatta en güçlü devletler bile para birimlerine ve dolayısıyla ekonomik politikalarının güvenilirliğine karşı uzun süreli spekülasyonlara karşı koyacak kaynaklara sahip değildir (bkz. **Bölüm 27**). Dahası hükümetler, dünya tahvil piyasalarında önemli meblağlar ödünç almak zorundadır. Bu hükümetlerin kredibiliteleri, bu ödünç almanın imkânını ve maliyetini belirler. 2008-2009 ekonomik krizinin sonucunda, Amerika ve İngiltere dahil birçok devlet dünya tahvil piyasalarında kredibilitelerini korumak amacıyla kamu harcamalarında ciddi azaltmalarla yüz yüze geldi.

Günümüzde ulus-aşırı şirketler dünya üretim çıktısının yüzde 25 ila 33'ü arasında bir orana, dünya ticaretinin yüzde 70'ine ve uluslararası yatırımın yüzde 80'ine sahiptirler. Bu şirketlerin denizaşırı üretimleri dünya ihracat seviyesini geçmektedir. Bu durum onları, küresel ekonominin ekonomik ve teknolojik kaynakların konumunu ve dağılımını kontrol eden ana oyuncular haline getirmektedir (bkz. **Örnek Olay 1**).

Küresel iletişimin yeni yöntem ve alt yapıları, farklı coğrafyalardan benzer fikirleri paylaşan insanlara aynı sanal zamanda örgütlenme ve harekete geçme imkânı verdi. Bunun bir örneği Ortadoğu'da demokratik hareketlerin 2011 yılındaki Arap Baharı sürecinde tüm bölgeye yayılmasında görülmektedir. Bir diğer örnek, Greenpeace'ten Climate Action Network'a kadar 45.000 **sivil toplum kuruluşu**nun iştirak ettiği organizasyondur. Uyuşturucu kartellerinden El-Kaide'ye kadar çeşitli ulus-aşırı suç ve terör ağlarının faaliyetlerinden hiç bahsetmiyoruz bile.

Küresel iletişim altyapısı ile beraber Madonna'dan Muhammed Peygamber'e kadar düşüncelerin, kültürlerin ve bilginin hem benzer fikirde olanlar, hem de farklı kültürler arasında paylaşılması mümkün oldu. Bu durum hem benzer, hem de farklı düşünenler arasında küresel bir işbirliğinin, bazen de düşmanlık seviyesine çıkabilen farklılıkların oluşmasına katkıda bulundu.

Farklı kültürlerden milyonlarca insan yasal yahut illegal yollardan küresel bir göç dalgasının içindedirler. Bu dalga neredeyse 19. yüzyılın göçlerini aşmakta ama aynı zamanda güneyden kuzeye ve doğudan batıya tüm kıtaları kapsamaktadır. Her yıl 600 milyonun üzerinde turist bu dalgaya bir şekilde dahil olmaktadır.

Küreselleşme ilerledikçe, küresel düzenleme gerektiren iklim değişikliği ve kitle imha silahlarının yayılması gibi ulus-aşırı problemlere dair farkındalık da artıyor. Bu ulus-ötesi meselelerle uğraşmak, yıllık G20 zirvelerinden iklim değişikliği konferanslarına kadar ulus-ötesi ve küresel yasa yapma ve düzenleme biçimlerinin gelişmesine yol açtı. Bu durum; hem **Uluslararası Para Fonu** (IMF) ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü gibi kurulu **uluslararası örgütler**in yetkisinin yaygınlaşmasında, hem de sayısı binleri bulan informal ağlar ile farklı ülkelerdeki paralel hükümet kurumları arasındaki **işbirliği** örneklerinde açıktır: Örneğin, farklı ülkelerden kara para aklama uzmanlarını bir araya getiren Mali Eylem Görev Gücü (Financial Action Task Force-FATF) ve Avrupa Birliği'nden, ABD'den ve başka ülkelerden uyuşturucu konusundaki icracı kurumları bir araya getiren Dublin Grubu gibi.

Küresel sorunların ve küresel karşılıklı bağlantılılığın tanınmasıyla beraber dünyanın farklı bölgelerindeki toplulukların güvenlik ve refahının birbirine bağlı olduğuna dair bir bilinçlenme yaşandı. Bu bağlara çeşitli örnekler verilebilir. Bali'deki terörist bir saldırı, ABD ve Avrupa'da kamunun güvenlik algısını etkilerken, ABD ve Avrupa'daki tarım sübvansiyonları Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'de yaşayan tarım çalışanları için önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Uzak mesafelerdeki olayların anında değilse bile hızla bireysel ve kolektif refah ve güvenlik algılamalarında derin sonuçlar doğurduğu bir dünyada yaşamaktayız. Şüpheciler içinse bu, uluslararası **karşılıklı bağımlılığın** çok daha ötesinde bir durumdur; fakat yeni bir gelişmenin ya da küreselleşmenin bir göstergesi değildir.

O halde küreselleşme kavramını 'uluslararasılaşma' ya da karşılıklı bağımlılık kavramlarından ayıran nedir? Başka bir deyişle, küreselleşme nedir?

Püf Noktası

Son otuz yıl boyunca, küresel karşılıklı bağlantılılığın ölçek ve kapsamında ekonomiden kültürel alanlara kadar hemen her alanda bir artış söz konusudur. Eğer küreselleşmeden kasıt, –ülkeler arası bağlar gibi– uluslararası karşılıklı bağımlılıktan daha öte bir durumsa şüpheciler bu durumu küreselleşmenin bir göstergesi olarak görmezler. Dolayısıyla ana mesele, 'küreselleşme' kavramından ne anladığımız olmaktadır.

Küreselleşmeyi Kavramsallaştırmak

Başlangıç olarak küreselleşmeyi aşağıdaki özellikleri taşıyan bir süreç olarak görmek faydalı olacaktır:

- Toplumsal, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin siyasi sınırların ötesine geçmesi yoluyla bir bölgedeki olay, karar ve eylemlerin uzak bölgelerdeki insan ve toplumlar için önem taşıması. Örneğin, dünyanın en fakir böl-

gelerindeki iç savaş ve çatışmalar refah bakımından yüksek seviyedeki ülkelere doğru iltica arayışlarını ve illegal göçleri arttırmaktadır.

- Toplumsal varlığın hemen her aşamasında karşılıklı bağlantılılığın yoğunlaşması ve öneminin büyümesi. Bu bağlar ekonomik alandan ekolojik alana kadar uzanmaktadır. Microsoft'un faaliyetlerinden SARS gibi zararlı virüslerin yayılmasına, dünya ticaretinin artmasından kitle imha silahlarının yayılmasına kadar birçok konu bu kapsamda görülebilir.
- Dünya genelinde ulaşım ve iletişim sistemlerinin artması küresel etkileşimlerin ve süreçlerin hızını artırmaktadır. Böylece fikirler, haberler, ürünler, bilgi, sermaye ve teknoloji dünya genelinde hızla dolaşır. Örneğin, Hindistan'dan arayan birisi İngiltere'deki telefon bankacılığı hizmetlerinden faydalanabilmektedir.
- Küresel etkileşimlerin derinliği, genişliği ve sürati giderek artmaktadır. Bu durum yerel olayların küresel sonuçlar, küresel olayların da yerel sonuçlar doğurmasını sağlamaktadır. Böylece dünyanın paylaşılan bir sosyal mekân olduğu bilinci, yani **küreselcilik** (*globalizm*) oluşmaktadır. Bu durum, Mandarin'den Kelt (İskoç) diline kadar küreselleşmenin dünyanın çeşitli yerlerinde konuşulan dillere nüfuz etmesiyle dünya çapında yayılmaktadır.

Bu kısa tasvirin önerdiği gibi, küreselleşme kavramı uluslararası karşılıklı bağımlılıktan ve uluslararasılaşmadan daha geniş bir anlam içermektedir. Bu kavram, bahsedilen bağların artan kapsam, ölçek ve süratinin günümüz dünyasını çok sayıda ülkeye veya millî ekonomi ve siyaset bölgelerine bölen sınırların önemini azaltması demektir (Rosenau, 1997). Sınırları belirli ulusal devletler arasındaki **karşılıklı bağımlılık** ya da küreselleşme olgusuna şüpheyle bakanların adlandırmasıyla uluslararasılaşma yerine küreselleşme olgusu çok daha çarpıcı gelişmeleri bünyesinde barındırır. Bu olgu, sınırları belirli ve karşılıklı bağımlı devletlerin dünyasından herkesçe paylaşılan toplumsal bir dünyaya kayışı simgeler. Bu durum toplumsal ve ekonomik ilişkilerde köklü yapısal değişimlerin ortaya çıkışına işaret eder. Yerel yahut ulusal ölçekte örgütlenen toplumsal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin ötesinde, ulus-aşırı yani küresel ölçekteki gelişmelerden söz etmekteyiz. Bir diğer deyişle küreselleşme, toplumsal düzenin ölçeğinde ekonomiden güvenliğe kadar her alanda dünyanın belli başlı bölgelerini ve kıtalarını aşan önemli bir kaymaya işaret eder (bkz. **Kutu 1.1**).

Bu yapısal değişimin merkezinde günümüz bilgi teknolojileri ve ulaşım ve iletişim altyapıları yatmaktadır. Bu teknolojiler sanal gerçek-zamanlı dünya ölçeğindeki örgütlenmeleri ve koordinasyonu kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda, çok-uluslu şirketler ve dünya geneline yayılmış küreselleşme karşıtı gösteriler örnek verilebilir. Coğrafyanın ve mesafelerin önemini hâlâ sürdürmesine karşın, küreselleşme bir **zaman-mekân sıkışması** süreciyle eş anlamlıdır. Küçülen dünya olarak tasvir edebileceğimiz bu durum işsizlikten

Örnek Olay Çalışması 1 Küresel üretim ve iPod

iPod nano'nun sadece bir parçasını düşünelim; örneğin PortalPlayer isimli Amerikan şirketi tarafından sağlanan merkezî mikroçip. Çipin çekirdek teknolojisinin lisansı ARM isimli İngiliz firmasından alınmış ve California, Washington ve Haydarabad'da PortalPlayer programcıları tarafından dönüştürülmüştür. PortalPlayer daha sonra California'da mikroçip tasarımı yapan firmalarla ortak çalışır ve tamamlanan tasarımı Tayvan'daki dökümcülere gönderir. Wafer adı verilen ince metal diskler bu dökümcülerde binlerce çiple kaplanır. Bu dökümcülerin sermaye masrafları 2,5 milyon doların üzerinde olabilmektedir. Bu diskler ayrı ayrı disklere bölünürler ve Tayvan'da test edilecekleri başka birimlere gönderilirler. Daha sonra bu çipler plastikle kaplanır ve Tayvan'daki Silicon-Ware ve Kore'deki Amkor tarafından monte edilmek üzere hazırlanır. Son hali verilen mikroçipler iPod cihazlarının monte edildiği Çin ana-karasına taşınmadan önce Hong Kong'ta (Çin) depolanır.

Çin'deki çalışma koşulları ve ücretler Batı standartlarına göre düşük seviyededir. Birçok işçi, yatakhanelerde yaşar ve uzun saatler boyunca çalışır. Fazla sürelerle çalışma zorunludur. Yine de ücretler montaj işletmelerinin bulunduğu bölgeye oranla yüksektir. Bu sebeple kırsal alanlara mühim aktarımlar sağlar ve kırsal yoksulluğun azalmasına katkıda bulunur. PortalPlayer daha 1999'da kurulmasına rağmen şirketin geliri 2005 itibariyle 225 milyon doları aşmıştır. PortalPlayer'in genel idari müdürü, işletmenin önemli olmayan birimlerinin Hindistan ve Tayvan gibi ülkelere kaydırılmasının şirketin büyümesi ve yeni fikirler geliştirmesi için son derece önemli olduğunu kaydetmiştir: "Bu sizi daha hızlı kılar ve AR-GE harcamalarınızı daha aslî alanlara ayırmanızı sağlar". iPod'un piyasaya sürüldüğü 2003 yılından beri –iPod'u üreten ve satan firma olan– Apple'ın hisse senedi değeri 6 dolardan 60 doların üzerine çıkmıştır. Böylece, Apple'da hissesi bulunanlar da iPod'un küreselleşmesinden kazançlı çıkmıştır.

Kaynaklar: C. Joseph, 'The iPod's Incredible Journey', *Mail on Sunday*, 15 Temmuz 2006; 'Meet the iPod's "Intel"', *Business Trends*, 32(4) (Nisan), 2006; World Bank (2006), *Global Economic Prospects 2007: Managing the Next Wave of Globalization* (Washington, DC: World Bank): 11.

etnik çatışmaya kadar birçok gelişmenin uzak mekânlardaki şartları ve kararları etkilemesine yol açar. Bu kapsamda küreselleşme bir **yersiz-yurtsuzlaşma** sürecini de barındırır. Toplumsal, siyasi ve ekonomik aktiviteler giderek artan bir hızla dünya geneline "yayıldıkça" artık bunların yalnızca bölgesel bir mantıkla örgütlendikleri söylenemez. Örneğin terör ve suç ağları hem yerel, hem de küresel düzeyde faaliyet gösterir. Küreselleşmenin etkisiyle ulusal ekonomik alanlar da ulusal sınırlardan farklılaşır. Örneğin, İngiltere'nin en büyük şirketleri genel merkezlerini ülke dışına taşırken birçok yerel şirket de üretimlerini Çin ve Doğu Asya gibi bölgelere kaydırmaktadır. Bu, toprak parçaları-

nın ve sınırların artık önemsiz olduğu demek değildir; fakat görece önemlerini yitirdiği anlamına gelir. Küreselleşme çerçevesinde sınırların toplumsal eylem ve güç kullanımı üzerindeki etkisi azalmaktadır. İçinde bulunduğumuz gerçek ve eş zamanlı küresel iletişim ve örgütlenme çağında ulusal ve uluslararası, ülke içi ve ülke dışı gibi ayrımlar anlamını yitirmektedir. Ülke sınırları, artık tek başına ulusal ekonomik ve siyasi sınırları belirlememektedir.

Kutu 1.1 Küreselleşme tanımları

Küreselleşme literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır:

1. 'Uzak mesafelerde yaşananların yerel olayları karşılıklı etkileyecek derecede, toplumsal ilişkilerin dünya genelinde yoğunlaşması.' (Giddens 1990: 21)
2. 'Dünya ekonomisinin entegrasyonu.' (Gilpin 2001: 364)
3. 'Yersiz-yurtsuzlaşma ya da (...) insanlar arasında mekân/ülke sınırlarını aşkın ilişkilerin artışı.' (Scholte 2000: 46)
4. 'Zaman-mekân sıkışması.' (Harvey, 1989)

'Küçülen dünya' gücün konum ve kapsamının tam anlamıyla kıtalar mesafesinde olabileceği anlamına gelir. Bu şartlar altında, gücün konumu basitçe yerel şartlara dayanılarak izah edilemez. 2008 dünya finansal krizinin gösterdiği gibi küresel gücün merkezî konumları, ister Washington, New York'taki Birleşmiş Milletler, isterse de Londra olsun, kaderleri belirlenen yerel topluluklardan okyanuslar mesafesinde uzaktadır (bkz. **Kutu 1.2**).

Bu bağlamda küreselleşme, ekonomik, siyasi, kültürel ya da askerî gücün (ulusal ülkesel) devletin üzerinde, ötesinde ve etrafında düzenlenmekte ve uygulanmakta olduğu (veya gittikçe böyle olma potansiyeline sahip olduğu) fikrini içerir. Küreselleşme kavramı gücün görece ulussuzlaştırılmasına işaret eder. Dolayısıyla güç, hızla artan karşılıklı bağlarla donatılmış bu küresel sistemde bölge-aşırı, ulus-aşırı ve kıta-aşırı bir temelde düzenlenmekte ve uygulanmaktadır. Uluslararası örgütlerden suç ağlarına kadar birçok aktör, devletlerin içinde, devletleri aşan ve devletlere karşı güç uygularlar. Devletler artık ekonomik, zorlayıcı veya siyasi güç kaynakları üzerinde tekel sahibi değildirler.

Kutu 1.2 Küreselleşme risk altında mı?

2008 mali krizinin nedenleri yoğun bir şekilde tartışılmaya devam etse de, krizin ölçeği ve ciddiyeti açısından, krizin 1930'lardaki Büyük Buhran'dan bu yana tüm dünya ekonomisinin etkin işleyişi için en büyük riski oluşturduğu konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Londra ve Pittsburgh'daki 2009 G20 zirvelerinde teyit edilen, dünyanın önde gelen ekonomilerinin hükümetlerinin eşi benzeri olmayan uluslararası koordineli müdahalesi olmasaydı, kriz 1929'dan daha kötü bir ekonomik felakete dönüşebilirdi. Krizin 2008 ve 2009'da ortaya çıkmasıyla beraber uluslararası banka kredilerinden dış yatırıma, emtia ve mamul ticaretinde ve ulus-ötesi üretime kadar küresel ekonomik işlemlerde benzeri görülmemiş bir daralma yaşandı. 2008'in "büyük düzeltme"si ekonomik küreselleşmeyi riske sokuyor. Paradoksal olarak, bunu yaparken hükümetler küresel bir çöküntüye veya korumacılığa kaymayı önlemek amacıyla ekonomik stratejilerini koordine etmeye çalışmaları politik küreselleşme yönündeki eğilimleri güçlendirdi. Dahası, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yeni ortaya çıkan güçler açısından, ekonomik büyüme ve ulusal refahın sürdürülmesi için ekonomik küreselleşme şart olmaya devam etmektedir. Risk altında kalmaya devam etse de, dünyanın yeni ortaya çıkan güçleri küresel büyümenin ve yeni bir küreselleşme dalgasının potansiyel özneleri haline geldiğinden, ekonomik küreselleşme birçok kişinin tahmin ettiğinden çok daha esnek olduğunu kanıtladı.

Özetlemek gerekirse, küreselleşme devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve uluslararasılaşmadan çok daha fazlasını kapsayan bir süreçtir. Küreselleşme şu şekilde tanımlanabilir:

> Uzak toplulukları bağlayan, güç ilişkilerinin bölge ve kıtalar arasında erişimini genişleten, toplumsal yapılanmanın mekân ölçeğinde köklü bir kayma yahut dönüşümü içeren tarihî bir süreçtir.

Böyle bir tanım, küreselleşmeyi mekânsal bakımdan daha sınırlı süreçler olan **uluslararasılaşma** ve **bölgeselleşme**den ayırmamızı sağlar. Uluslararasılaşma, devletler arasında giderek artan karşılıklı bağımlılığa işaret ederken net biçimde çizilmiş sınırlarla ayrılan ulusal birimlerin baki kalacağını varsayar. Buna karşın küreselleşme, dahilî ve haricî arasındaki ayrımı yıkan bir süreçtir. Bir anlamda, mesafe ve zaman daralır. Öyle ki, binlerce kilometre uzaklıktaki olaylar hemen yerel sonuçlar doğurabilirken, yerel olayların sonuçları dünya geneline yayılabilir. Bu, mesafe ve sınırların tamamen geçersiz olduğu anlamına gelmez. Ancak, küreselleşmenin etkisiyle mesafe ve sınırların kısıtlayıcı rolünün geçmişe nispetle daha zayıf olduğunu ifade eder.

Eğer küreselleşme kıtalar ve bölgeler ötesi ağlar, akış ve karşılıklı bağlantılılığa işaret ediyorsa, bölgeselleşme de **Avrupa Birliği**'nde (bkz. **Bölüm 26**) olduğu gibi ortak sınırları paylaşan ve coğrafi bakımdan yakın olan devletlerin karşılıklı bağlantılılık ve entegrasyon modelleri olarak algılanabilir. Dünyanın üç ana ekonomik bloğu –Kuzey Amerika, Asya Pasifik ve Avrupa– arasındaki ticaret ve finans akışı küreselleşmeyi oluştururken, buna karşın, bu bölgeler içindeki akışlar bölgeselleşme olarak anlaşılmalıdır.

Püf Noktası

1. Küreselleşme, dünya genelindeki karşılıklı bağlantılılığın yaygınlığı, yoğunluğu ve hızının artışı ve etkisinin derinleşmesiyle belirgin bir hale gelmiştir.
2. Küreselleşme, toplumsal örgütlenmenin ölçeğinde bir kaymaya, dünyanın paylaşılan toplumsal bir mekân haline gelmesine, toplumsal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin yersiz-yurtsuzlaşmasına ve gücün görece ulussuzlaşmasına işaret eder.
3. Küreselleşme, beşerî toplumsal organizasyonun mekânsal ölçeğinin temelden dönüşümü ve kayması olarak kavramsallaştırılabilir. Bu dönüşüm, uzak toplulukları birbirine bağlar ve güç ilişkilerinin bölgeler ve kıtalar ötesine yayılmasını sağlar.
4. Küreselleşme, uluslararasılaşma ve bölgeselleşmeden farklıdır.

Küreselleşmeyi Yorumlamak

John Gray'e göre, 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne düzenlenen saldırılar dünya arenasında yeni bir dönemin habercisi oldu: 'Küreselleşme çağı sona erdi' (Naim 2002). Devletler, dünya genelindeki terör tehdidi

algısına bir tepki olarak mükemmel derecede olmasa da güçlerini tekrar gösterdi ve sınırlarını kapattı. Ekonomik küreselleşme, dünya ekonomisi dolaşımındaki akışlarla ölçüldüğünde, yüzyıl başına göre hızını kesti. Bu durum küreselleşmeye şüpheci yaklaşanlar tarafından iddialarının bir kanıtı olarak görüldü (Hirst ve Thompson 2003). Şüphecilere göre, küreselleşme sadece abartılan bir olgu değil, aynı zamanda bariz biçimde jeopolitik tarafından şekillenen ve 19. yüzyıla kıyasla daha az karşılıklı bağımlılığa sahne olan dünya gerçekliğini gizleyen bir mittir (Hirst ve Thompson 1999; Gilpin 2002). Buna karşın, daha küreselleşmeci iddialar 11 Eylül ve onun yarattığı güvensizlik iklimini yaygın bir 'küreselleşmeler çatışması'nın bir kanıtı olarak görürler. Bu durum, Batı modernitesinin (hayat tarzı vs.) küreselleşmesi ile buna karşı gelişen tepkilerin küreselleşmesinin tırmanan bir çatışması olarak görülür. Buradaki önemli nokta, en azından kısmen, küreselleşmenin farklı (teorik ve tarihî) yorumlarıdır.

Şüpheci iddiaların zayıflıklarından bir tanesi, küreselleşmeyi sadece ekonomik eğilimler temelinde anlamaya yönelik eğilimidir: Bazen, ekonomik indirgemeciliğin bir formuna başvurur. Öyle ki, ekonomik olmayan eğilim ve yönelimleri göz ardı eder ya da onları görmezden gelir. Şüphesiz, günümüz küreselleşmesi tek boyutlu bir süreç değildir: Siyasetten üretime, kültürden suça ve ekonomiden eğitime kadar toplumsal hayatın her boyutunda işleyen bir süreçtir. Bu durum giyim kuşamdan yeme alışkanlıklarımıza, bilgi birikimimizden belirsiz bir dünyada bireysel yahut müşterek güvenlik algılarımıza kadar günlük hayatın birçok alanında doğrudan ya da dolaylı olarak kendini hissettirir. Küreselleşmenin izleri bizi çepeçevre kuşatmıştır: Üniversiteler, öğrenci alımından akademik araştırmaların yayılmasına pek çok açıdan tam anlamı ile küresel kurumlardır. Bu yüzden, günümüz küreselleşmesini anlamak, ekonomik, siyasi, askerî, kültürel ve çevresel, yani toplumsal hayatın tüm yönlerini kapsayan dünya genelindeki karşılıklı bağlantılılığın belirgin modellerinin ortaya konulmasını gerektirir.

Kutu 1.3 Küreselleşmeye şüpheci yaklaşımlar

Şüpheci yaklaşımlar dünya siyaseti çalışmalarında küreselleşmenin önemini görmezden gelme eğilimindedir. Bunu şu temellere dayandırırlar:

1. Günümüz dünyası, 1870-1914 arası dönemle kıyaslandığında ekonomik, siyasi ve kültürel bakımlardan çok daha az küreselleşmiştir.
2. Günümüz dünyası küreselleşmeden ziyade yoğunlaşan jeopolitik, bölgeselleşme ve uluslararasılaşma ile dikkat çekmektedir.
3. Uluslararası ekonomik ve siyasi faaliyetlerin büyük kısmı OECD ülkeleri grubu içinde yoğunlaşmaktadır.
4. Avrupalı küresel imparatorlukların parlak dönemleriyle kıyaslandığında, Güney nüfusu ve ülkelerinin çoğu, günümüzde, küresel sisteme daha az entegre olmuş durumdadır.
5. Dünya siyasetinde jeopolitik, devlet gücü, milliyetçilik ve ülke sınırlarının önemi azalmak bir yana daha da artmaktadır.
6. Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme iş dünyasının oyuncularının ve kapitalist gerekliliklerin değil, devlet politikalarının ürünüdürler.
7. Küreselleşme -en iyimser bakışla dahi- Batı, özellikle de ABD hegemonyasını destekleyen kendi kendine hizmet eden bir mit yahut ideolojidir.

(Hirst ve Thompson 1999, 2003; Hay 2000; Hoogvelt 2001; Gilpin 2002)

Kutu 1.4'te görüldüğü üzere, küreselleşme değişen yoğunluk ve hızda da olsa toplumsal faaliyetin her safhasında devam etmektedir. Şüphesiz, bazı alanlarda diğerlerinden daha ileri bir durumdadır. Örneğin, ekonomik küreselleşme kültürel ya da askerî küreselleşmeden çok daha yaygın ve yoğundur. Günümüz küreselleşmesi bir anlamda benzersizdir. Onu anlamak için öncelikle bazı soruların cevabını bulmamız gerekir: Neyin küreselleşmesi? Şüphecilere rağmen, küreselleşmeyi karmaşık, çok boyutlu bir süreç olarak kabul etmek önemli midir? Ekonomik ve kültürel küreselleşmenin modelleri aynı değildir. Bu bağlamda, sadece bir boyutun küreselleşme eğilimlerinden genel sonuçlar çıkarmak yanlış bir algılama doğurur. Bahsedildiği gibi, ekonomik küreselleşmenin 11 Eylül sonrasında yavaşlaması şüpheciler tarafından küreselleşmenin sonunun habercisi olarak görüldü. Ancak bu bakış açısı küreselleşmenin askerî, teknolojik ve kültürel alanlardaki artan hızını görmezlikten gelmektedir. Ayrıca, günümüz küreselleşmesi açısından belirleyici olan, toplumsal faaliyetin tüm temel alanlarının belirli noktalarda kesişmesidir. Bu eğilimler, askerî müdahaleler, teröre karşı savaş ve dünya finans krizi karşısında dirençli olduklarını kanıtladılar.

Günümüz küreselleşme modelleri inişli çıkışlı olduğu kadar oldukça asimetriktir de. Küreselleşmenin evrenselciliği işaret ettiği iddiası şüphecilerin sıklıkla yaptığı yanlış bir kavramsallaştırmadır: Küreselleşme kavramındaki 'küre', tüm bölge ve ülkelerin dünya genelindeki süreçlerden benzer biçimlerde etkilendiğine işaret eder. Castells'in 'değişken geometri' (Castells 2000) adını verdiği değişken ve karmaşık modelleri ile benzerlik göstermez. Zengin OECD ülkeleri Sahra-altı Afrika'nın en fakir ülkelerinden çok daha fazla küreselleşmiştir. Küreselleşme tüm bölgeler, ülkeler ya da topluluklar tarafından aynı şekilde tecrübe edilmemektedir, çünkü kaçınılmaz biçimde oldukça asimetrik

Kutu 1.4 Çağdaş küreselleşme modelleri

Küreselleşme, değişen derecelerde, toplumsal faaliyetlerin tüm ana kesimlerinde gözlenmektedir.

Ekonomik: Ekonomik katmanda, dünya genelindeki ticaret, finans, üretim modelleri ve küresel piyasalar tek bir küresel kapitalist ekonomi yaratmaktadır. Castells (2000), bu tek piyasayı 'küresel bilgi kapitalizmi' olarak adlandırır. Çok-uluslu şirketler, üretimi ve pazarlamayı küresel bazda düzenlerken küresel finans piyasaları hangi ülkenin hangi şartlar altında kredi alacağını tayin eder.

Askerî: Küresel silah ticareti, kitle imha silahlarının yayılması, ulus-aşırı terörizmin büyümesi ve ulus-aşırı askerî işbirlikleri ile küresel güvensizlik söyleminin öneminin artması küresel bir askerî düzenin varlığına işaret eder.

Hukuki: Ulus-aşırı ve uluslararası hukukun ticaretten insan haklarına kadar çeşitli alanlara yayılması ve Uluslararası Suç Mahkemesi gibi yeni küresel hukuki kurumların oluşturulması küresel bir hukuki düzenin ortaya çıkışını göstermektedir.

Ekolojik: Paylaşılan bir ekoloji, küresel ısınmadan canlı türlerinin korunmasına kadar ortak çevresel sorunları ve bununla beraber çok katmanlı tepkiler ile küresel çevre yönetişimi rejimlerinin oluşturulmasını içerir.

Kültürel: Popüler kültür, küresel medya işletmeleri ve iletişim ağlarının vb. küresel yayılımı milliyetçiliğin, etnisitenin ve farklılığın tekrar vurgulanmasıyla eş zamanlı olarak gelişmektedir. Bir diğer deyişle homojenleşme ile artan bir heterojenleşmenin karmaşık bir karışımından söz etmekteyiz.

Toplumsal: Güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru göçün değişen modelleri göçü temel bir küresel mesele haline getirmiştir. Bu hareketlerin boyutu 19. yüzyılın rekor seviyedeki hareketlerine yaklaşmaktadır.

bir süreçtir. Hatta OECD ve Sahra-altı ülkelerinde bile, seçkinler çoğunlukla küreselleşmenin öncüsü olurken diğerleri kendilerini dışlanmış hissederler. Oldukça asimetrik bir süreç olarak küreselleşme, belirgin bir kapsayıcı ve dışlayıcı coğrafi görünüm sergiler. Bu durum sadece ülkeler arasında değil, ülkeler içinde ve ötesinde de kazananların ve kaybedenlerin doğmasına neden olur. Bolluk içindeki kesimler için küreselleşme küçülen bir dünya – jet seyahati, küresel televizyon ve dünya çapında ağ (World Wide Web, www)– anlamına gelirken insanlığın büyük bir kısmı için derin bir güçsüzleşme hissiyle ilişkilendirilmektedir. Eşitsizlik, günümüz küreselleşme süreçleri ile derinlemesine ilişkilendirilmektedir. Öyle ki bu durum **eşitsiz küreselleşme** olarak adlandırılır.

Kutu 1.5 Küreselleşmenin lokomotifleri

Küreselleşme açıklamaları birbiriyle ilişkili üç unsur üzerinde odaklanma eğilimindedir: Teknik (teknolojik değişim ve toplumsal düzen); ekonomi (piyasalar ve kapitalizm) ve siyaset (güç, çıkarlar ve kurumlar).

Teknik– küreselleşmenin ne olduğuna ilişkin tüm açıklamalarda merkezî bir konumdadır, çünkü modern iletişimin alt yapıları olmadan dünya çapına yayılmış bir ekonomi ve küresel sistemin mümkün olmayacağı bilinen bir gerçektir.

Ekonomi de teknoloji kadar önemlidir. Kapitalizmin yeni piyasa ve kârlar için doyumsuz gereksinimi kaçınılmaz olarak ekonomik faaliyetin küreselleşmesine yol açar.

Siyaset– kısaca fikirler, çıkarlar ve güç olarak ele alınmaktadır ve küreselleşmenin bir diğer motorudur. Nasıl teknoloji küreselleşmenin fizikî alt yapısını sağlıyorsa siyaset de normatif alt yapısını sağlar. ABD ve İngiltere'de olduğu gibi devletler küreselleşme sürecinin beslenmesinde önemli oyunculardır.

Bu eşitsizlikler dikkate alındığında, küreselleşmenin, uyum içindeki küresel topluluğun ortaya çıkışının veya küresel işbirliği etiğinin ilk işaretleri olmadığını görmek şaşırtıcı değildir. Bunun tersine, 11 Eylül'ün trajik biçimde gösterdiği gibi, dünya daha çok paylaşılan toplumsal bir mekân oldukça, daha fazla anlaşmazlık, farklılık ve çatışma hissi üretir. İster 1890'ların 'Yeni emperyalizm'i, isterse çağımızın 'küresel teröre karşı savaş'ı biçiminde olsun, tarihsel olarak şiddet daima küreselleşmenin merkezinde yer almıştır (bkz. **Kutu 1.5**).

Küreselleşme, OECD bölgesinin ötesinde Batı küreselleşmesi gibi algılanmıştır. Bu durum, yeni **emperyalizm** korkularını ve –farklı etnik ve ulusal topluluklar kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını korumaya çalıştıkça ortaya çıkan, küreselleşme karşıtı protestoları ve ekonomik ve kültürel korumacılık biçimlerini kapsayan– karşıt eğilimleri körüklemektedir. Günümüz küreselleşmesi, daha işbirlikçi bir dünya düzeni üretmek yerine mevcut gerginlik ve çatışmaları birçok bakımdan tırmandırmış, yeni bölünmeler ve güvensizlikler üreterek daha düzensiz bir dünya yaratmıştır. Küreselleşme ayrıca yakın bir zamanda Çin, Hindistan ve Brezilya'yı büyük ekonomik güçler mertebesine yükselten kritik faktör olduğundan, dünya siyasetinde tarihi bir güç kayması ile ilişkilendirilmektedir. Bu güç geçişi Batı'nın küresel düzende birkaç yüzyıl-

dır süren egemenliğini yitirmesine neden oluyor. G8'in aksine, G20'nin, 2008 finans krizine yönelik küresel tepkilerin koordine edildiği kilit küresel alan olarak ortaya çıkması, çağdaş küreselleşmeyle ilişkili ekonomik gücün –kökten bir şekilde– yeniden dağılımını kanıtlamaktadır. Bazıları bu yeni küreselleşme dalgasının, Batılı devletlerden ziyade dünyanın yükselen güçleri tarafından yönlendirildiğini savunuyor. Bu yükselen BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) bir "Güney" küreselleşmesine öncülük ediyor ve yeni edindikleri etki ve güçlerini yansıtmak için dünya düzeninin kurallarını ve kurumlarını gittikçe daha fazla değiştirmeyi hedefliyor (bkz. **Kutu 1.6**).

Önceki dönemlere kıyasla günümüz küreselleşmesi, yoğun küresel karşılıklı bağlantılılık modelleri ile bunların **Dünya Ticaret Örgütü** (DTÖ) ve ulus-aşırı işletmeler gibi yeni küresel ve bölgesel kontrol ve iletişim altyapılarıyla eşi görülmemiş derecede **kurumsallaşma**sının kesişmesine sahne olmaktadır. Bu durum günümüzü önceki dönemlerden farklı kılar. Günümüz küreselleşmesi neredeyse tüm safhalarında önceki dönemleri geride bırakmış ve ayrıca küreselleşmenin nasıl düzenlendiği ve yönetildiği konularında benzeri görülmemiş niteliksel farklılıklar göstermiştir. Dünyayı tek bir toplumsal mekâna dönüştüren yeni, gerçek zamanlı küresel iletişim altyapıları günümüz küreselleşmesini önceki dönemlerden farklı kılar. Bu açıdan, günümüz küreselleşmesi, küreselleşmenin veya küreselciliğin yoğun bir hali olarak görülebilir (Held, McGrew vd. 1999; Keohane ve Nye 2003).

Böylece, günümüz küreselleşmesi devletlerin karşı karşıya olduğu birtakım sınırlama ve fırsatlar kümesini tasvir eder ve böylelikle, özellikle ekonomik alanda onların hareket özgürlüğünü veya otonomisini şekillendirir. Örneğin, günlük 4 trilyon doları aşan, eşi görülmemiş küresel finansal akışlar devletlere, hatta ekonomik bakımdan en güçlülerine bile ulusal ekonomilerini yönlendirmede önemli bir disiplin empoze eder. Yoğun küreselleşme, devletlerin faaliyet gösterdiği alanları yapılandırdığı ölçüde güçlü bir sistemik mantığa sahiptir. Böylece devlet gücünün parametrelerini tanımlar. Bu sebeple dünya siyasetini nasıl anladığımıza ilişkin mühim sonuçları vardır.

Kutu 1.6 Küreselleşmenin dört dalgası

Küreselleşme yeni çıkmış bir olgu değildir. Medeniyetlerin oluşturduğu tek bir dünya sistemini içeren seküler bir tarihî süreç olarak düşünüldüğünde, küreselleşmenin meydana geliş sürecinde üç önemli dalga vardır.

İlk dalga, yani keşifler çağında (1450-1850) küreselleşme Avrupa'nın genişlemesi ve fetihlerle şekillenmiştir.

İkinci dalga (1850-1945) Avrupa imparatorluklarının yayılma ve güçlenmesinde mühim bir artışa sahne olmuştur.

Bunlara kıyasla çağdaş küreselleşme (1960'tan beri) insan ilişkilerinde yeni bir devri işaret eder. Dünya tarihinde Yeniçağ'ı tanımlayan olayların Sanayi Devrimi ve Batı'nın genişlemesinin olması gibi, günümüzde küreselleşen dünyanın ikonları da mikroçipler ve uydulardır. Bu üçüncü dalga, aynı zamanda, Çin'in ve Hindistan'ın yükselişiyle beraber Batı'dan Doğu'ya yaşanan iktisadi iktidar değişimi ile doğrudan ilintilidir. Dördüncü dalga küreselleşmeyi yapım aşamasında veyahut henüz emekleme döneminde diyerek tanımlayabiliriz: Çin, Brezilya, Hindistan ve diğer yükselen ekonomik güçler tarafından yönlendirilmektedir.

Püf Noktası

- Ekonomik küreselleşme, 2008 finans krizinin bir sonucu olarak risk altında olabilir, ancak küreselleşmenin çağdaş aşaması, şüphecilerin kabul ettiğinden daha sağlam olduğunu kanıtladı.
- Günümüz küreselleşmesi çok boyutlu, inişli çıkışlı ve asimetrik bir süreçtir.
- Günümüz küreselleşmesi yoğun bir küreselleşme ya da küreselcilik hali olarak tasvir edilebilir.

Küreselleşme ve Küresel Siyaset

Dünya siyasi haritasını düşünelim: En göze çarpan özelliği tüm yeryüzünün sayısı 200'ü aşan sınırları muntazaman çizilmiş teritoryal birimlere, yani devletlere bölünmüş olmasıdır. Ortaçağlardaki bir siyaset öğrencisine sınırlara öncelik veren böyle bir dünya temsili pek anlamlı gelmezdi. Tarihî olarak sınırlar, –tıpkı devletlerin egemen, kendi kendini yöneten, teritoryal olarak sınırlı siyasi topluluklar ya da yönetim şekilleri olduğu fikri gibi– görece yeni bir gelişmedir. Bugün için uygun bir kurgu olsa da, bu varsayım egemen devletler arasındaki güç ve çıkar arama gibi geleneksel devlet-merkezli dünya siyaseti anlayışlarında merkezî bir konumdadır. Ancak küreselleşme bu devlet-merkezli dünya siyaseti anlayışını sorgular. Küreselleşmeden ciddi biçimde bahsetmek dünya siyasetini düşünme tarzımızda kavramsal bir kayış gerektirmektedir.

Dünya Siyasetinin Westfalya Düzeni

Westfalya ve Osnabruck Barış antlaşmaları (1648) modern dünya siyasetinin temel kurallarını ve karakterini belirleyerek dolaylı bir biçimde modern devletin hukuki temellerini attı. Papa X. Innocent, Westfalya Antlaşması'nı 'tüm zamanlar için günahkâr, geçersiz ve boş' saysa da takip eden dört asır süresince bu uzlaşı modern dünya siyasetinin **normatif yapısını** ve karakterini oluşturdu. Westfalya Antlaşması'nın merkezinde, Avrupalı liderlerin birbirlerinin, kendi toprakları üzerinde dış müdahale olmaksızın hükmetme hakkını tanıması yatar. Bu, zaman içerisinde egemen devlet doktrini kapsamında kanunlaştı. Egemen devlet kavramı, ancak, ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla beraber yirminci yüzyılda küresel imparatorlukların çöküşüyle dünya siyasetinin evrensel düzenleyici ilkesi statüsünü kazanabildi. Westfalya Düzeni Papa X. Innocent'in isteklerine rağmen tüm gezegeni bir nevi kolonileştirmeyi başardı.

Anayasalar bir devlet içinde meşru siyasi otoritenin konumunu tesis ettikleri ve siyasi gücün kullanımını ve sınırlarını belirledikleri için önemlidir. Westfalya Düzeni egemen devlet prensibini kanunlaştırarak ve meşrulaştırarak modern devlet sistemini doğurmuştur. Bu düzen **topraksallık** (*territoriality*)

Kutu 1.7 Dünya siyasetinin Westfalya düzeni

1. **Topraksallık**: İnsanlık öncelikle sabit sınırlarla çevrili münhasır toprak bazlı (siyasi) topluluklar temelinde düzenlenmiştir.
2. **Egemenlik**: Devletler ya da hükümetler, sınırları içerisinde yüce, koşulsuz ve dışlayıcı siyasi ve hukuki otoriteye sahiptirler.
3. **Otonomi**: Kendi kaderini tayin hakkı ya da kendi kendini yönetme ilkesi, ülkeleri, dahilî alanı haricî alandan ayıran sabit sınırlar içerisinde siyasi, toplumsal ve ekonomik faaliyetin otonom sahipleri haline getirdi.

fikriyle meşru egemen yönetim kavramını kaynaştırdı. Westfalya egemenliği, en yüksek hukuki ve siyasi otoriteyi mekânsal olarak sınırları belirlenmiş devletler içerisinde konumlandırdı. **Egemenlik**, sınırlandırılmış bir toprak parçası üzerinde, dışlayıcı, koşulsuz ve yüce yönetim için yasal bir yetki içerir. *Dışlayıcı* idi, çünkü hiçbir yönetici diğer ulusların iç işlerine müdahale etme hakkına sahip değildi; *koşulsuz* idi, çünkü yöneticiler kendi topraklarındaki tebaaları üzerinde tam bir otoriteye sahiptiler; *yüce* idi çünkü devletin ötesinde hiçbir hukuki yahut siyasi otorite yoktu. Tabii ki birçoğu, özellikle zayıf devletler için –yönetim üzerinde meşru bir iddia olarak– egemenlik, her zaman toprakları üzerinde etkili bir kontrol anlamına gelmedi. Krasner'in belirttiği gibi, Westfalya sistemi birçok devlet için 'teşkilatlanmış ikiyüzlülük' kalıbı olmaktan pek öteye gidemedi (Krasner 1999). Yine de bu durum Westfalya düzeninin dünya siyasetinin gidişatı üzerindeki nüfuzuna gölge düşürmedi. BM Antlaşması (UN Charter) ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Westfalya Düzeni'nin çeşitli veçhelerini değiştirse de, bu düzen devlet egemenliğinin karakterize edici veçhelerinde, dünya siyasetinin kurucu sözleşmesi olarak kaldı. Ancak, birçok kişi günümüz küreselleşmesinin Westfalya egemen devlet idealine temelden bir meydan okuma olduğunu ve böylece dünya siyasetini dönüştürdüğünü iddia etmektedir (bkz. **Kutu 1.7**).

(Devlet-merkezli) Jeopolitikten (Dünya Merkezli) Küresel Siyasete

Küreselleşme son elli yıl boyunca yoğunlaştıkça popüler bir kurmaca olan 'Büyük Ayrım'ı sürdürmek giderek zorlaşmaktadır. Bu ayrım siyasi hayatı dahilî ve haricî olmak üzere iki farklı faaliyet katmanından ibaret görmektedir. Yine aynı ayrım doğrultusunda bu katmanlar farklı kurallar, aktörler ve gündemlerle farklı mantıklara göre işlerler. ABD eski Başkanı Clinton'ın tasvir ettiği gibi bu alanda giderek büyüyen bir kabul söz konusudur:

> İç ve dış politika arasındaki bir zamanların parlak çizgisi netliğini yitirmektedir. Eğer ben kamusal hayatta konuşma kalıplarımızı değiştirebilseydim, insanların dış ve iç politika hakkında konuşmalarını dinlemeyi bırakır, bunun yerine ekonomi, güvenlik ve çevre politikalarını tartışmaya başlardım (akt. Cusimano 2000: 6).

Küresel siyaset hakkında konuşmak; bizzat siyasetin küreselleştiğini ve netice itibariyle, dünya siyasetine ilişkin–halen önemli olsalar da– dev-

letler arasındaki çatışma ve işbirliğinin dışında araştırılması gereken pek çok konu olduğunu kabul etmektir. Diğer bir deyişle, küreselleşme, dünya siyasetinin tek boyutlu ve siyaseti devletler arasındaki güç mücadelesi ve jeopolitik bağlamında anlayan Ortodoks anlayışa meydan okur. Buna karşın, küresel siyaset kavramı dikkatimizi dünya sistemindeki küresel yapılar ve küresel karar verme, problem çözme ve güvenlik ile düzeni koruma süreçleri üzerine çevirir (Brown 1992). Bu, devletlerin ve jeopolitiğin önemini kabul etmeyi gerektirse de, günümüz dünya ilişkilerini anlama ve açıklamada onlara *a priori* bir şekilde imtiyaz vermek anlamına gelmez. Siyasi küreselleşme koşulları altında devletler giderek yoğunlaşan ve dünya genelinde birbiriyle kesişen bir ağ içerisine gömülmektedirler: Bu ağlar NATO ve Dünya Bankası gibi çok katmanlı kurum ve politikaları; Uluslararası Ticaret Odası ve Dünya Müslümanları Meclisi gibi ulus-aşırı ortaklıkları ve ağları; küresel sorunlarla uğraşan Küresel AIDS Fonu ve Roll Back Sıtma Girişimi gibi resmi kurumlar, şirketler ve sivil toplum örgütlerinin **küresel siyaset ağları**nı; merkez bankalarının Basle Komisyonu ve kara para aklama konusunda Malî Eylem Görev Gücü gibi ortak küresel sorunlarla uğraşan legal yahut gayriresmi (ulus-aşırı) ağları içerir (bkz. **Şekil 1.1**).

Küresel siyaset, dikkatimizi, içinde 'uluslararası ve ulus-aşırı vasıtalarla çıkarların dile getirildiği ve biriktirildiği, kararların alındığı, değerlerin tahsis edildiği ve politikaların yönlendirildiği' (Ougaard 2004: 5) kırılgan bir **küresel yönetim**in oluşumuna çevirmektedir: Diğer bir deyişle, küresel düzenin nasıl yönetildiğine ya da yönetilemediğine.

BM'nin 1945'te kurulmasından itibaren küresel ilişkilerin yönetişimini etkilemeye çalışan devlet-dışı aktör ve ağların çoğalmasıyla geniş bir küresel ve bölgesel kurumlar bağı gelişti. **Dünya hükümeti** hayalperest bir fikir olarak kalırken –devletleri, uluslararası kurumları, hem kamusal hem de özel ulus-aşırı ağ ve oyuncuları içeren– gelişmekte olan bir **küresel yönetişim**

Kutu 1.8 Westfalya-sonrası düzen

Topraksallık

Sınırlar ve toprak parçaları hâlâ önemini korumaktadır, özellikle idari amaçlar için. Ancak küreselleşme koşulları altında, sınırlar ve toprak parçalarını aşan yeni bir siyasi örgüt ve siyasi güç coğrafyası ortaya çıkmaktadır.

Devlet egemenliği

Ulusal hükümetlerin egemen güç ve otoritesi –devletlerin kendi toprakları üzerinde yönetme hakkıyla yetkilendirilmesi– dönüşmektedir, fakat bu dönüşüm ille de tükeniş anlamına gelmez. Bugün egemenlik, giderek kamu gücü ve otoritesinin ulusal, bölgesel ve küresel otoriteler arasında paylaşılarak uygulanması olarak anlaşılmaktadır.

Devlet otonomisi

Daha büyük ölçüde karşılıklı bağımlı olan dünyamızda, dahili amaçları başarmak, yaygın ve çok katmanlı bir işbirliği ve dayanışmayı gerektirmektedir. Ancak daha fazla küresel ve bölgesel yönetişim sistemleri içine gömülen devletler gerçek anlamda bir ikilemle yüz yüze kalırlar: İster ulus-ötesi terör, uyuşturucu ticareti, ister finansal krizler konusunda olsun devletler daha etkili kamu politikaları üretmek ve vatandaşlarının taleplerini karşılamak için kendi kendini yönetme, yani devlet otonomisi kapasitelerinden ödün vermektedirler.

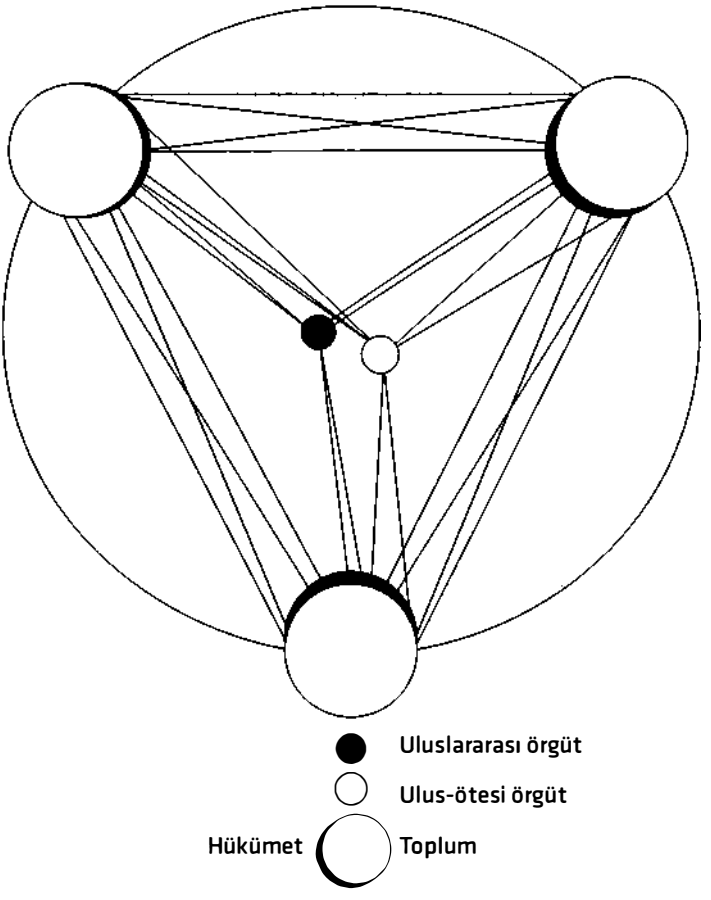

Şekil 1.1 Dünya Genelinde Ağ (WWW)

bileşkesi yürürlüktedir. Bu bileşke insanlığın ortak ilişkilerini desteklemek, düzenlemek ya da müdahalede bulunmak için farklı etki düzeylerinde işlevini sürdürmektedir (bkz. **Şekil 1.2**). Geçtiğimiz elli yıl boyunca, küresel yönetişimin kapsam ve etkisi çarpıcı biçimde artmıştır. Neticede, bu yönetişimin faaliyetleri G7 ve iklim değişimi gündemiyle toplanan Kopenhag zirvelerinin gösterdiği üzere giderek politik bir hal almıştır.

Gelişen bu küresel yönetişim bileşkesi hükümetler, hükümetler-arası ve –kamusal yahut özel– ulus-ötesi oyuncular arasında (resmi ya da gayriresmi) siyasi koordinasyon yapılarını içerir. Bu yapılar, küresel ya da ulus-ötesi kurallar uygulayıp sınır-ötesi sorunları düzenlemek suretiyle ortak ya da topluca üzerinde anlaşılan amaçları gerçekleştirmektedir. Bunun güzel bir örneği, zayıf konumdaki işçileri korumak için oluşturulan uluslararası işgücü kurallarıdır. Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Sözleşmesi (ICECL), örneğin, ticaret sendikaları, sanayi dernekleri, insani gruplar, hükümetler, hu-

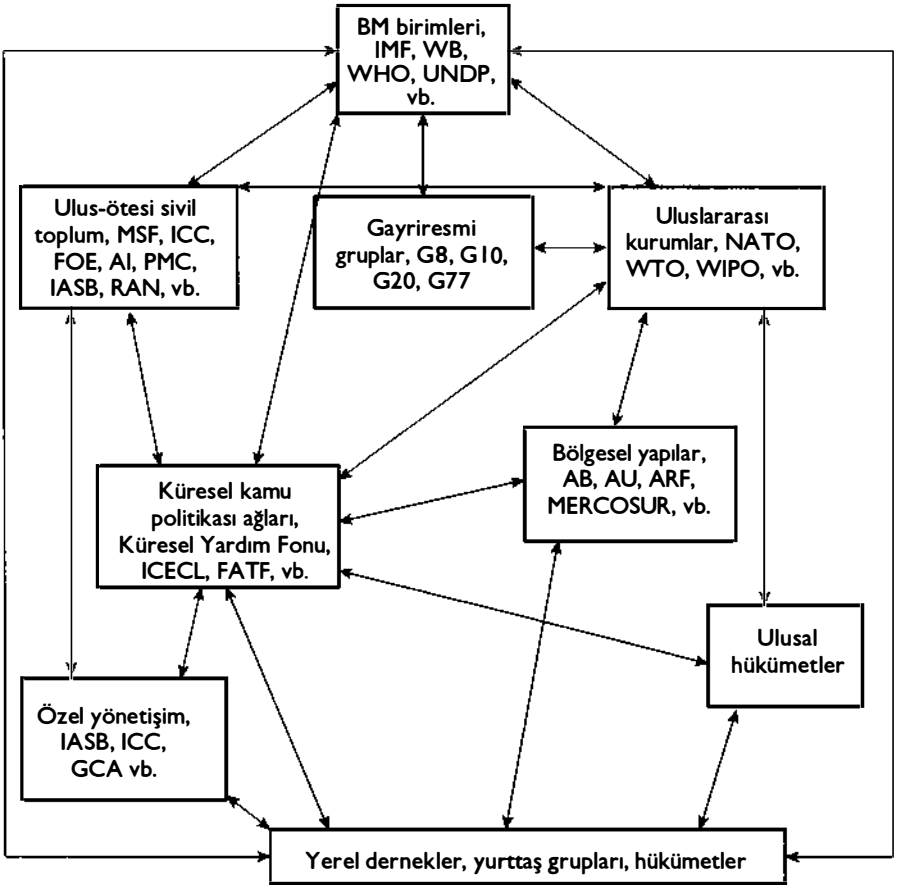

AI	Uluslararası Af Örgütü	GCA	Küresel kredi kuruluşları
ARF	ASEAN Bölgesel Forumu	IASB	Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
AU	Afrika Birliği		
AB	Avrupa Birliği	ICC	Uluslararası Ticaret Odası
FATF	Mali Eylem Görev Gücü (Financial Action Task Force)	ICECL	Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Sözleşmesi
FOE	Friends of the Earth	IMF	Uluslararası Para Fonu
G8	(ABD, İtalya, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Kanada, Japonya & AB)	MERCOSUR	Güney Amerika Gümrük Birliği
		MSF	Sınır Tanımayan Doktorlar
G10	(Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, ABD)	NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
		PMC	Özel askerî şirketler
		RAN	Yağmur Ormanları Eylem Ağı
G20	Önde gelen Batılı hükümetleri ve (Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya dahil olmak üzere) yükselen ekonomilerin hükümetlerini bir araya getiren yapı	UNDP	BM Kalkınma Programı
		WB	Dünya Bankası
		WHO	Dünya Sağlık Örgütü
		WIPO	Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü
G77	77 gelişmekte olan ülke	WTO	Dünya Ticaret Örgütü

Şekil 1.2 Küresel yönetişim bileşkesi

Örnek Olay Çalışması 2 Gazze Özgürlük Filosu

30 Mayıs 2010'da, 700 yolcuyla altı gemiden oluşan bir filonun, Kıbrıs'ın güneyinde, dünya medyasının gözetimi altında, BM Güvenlik Konseyi'nin 1860 sayılı Kararını desteklemek amacıyla 10.000 ton insani yardım götüreceği ilan edildi (2009). Ancak, 3 Ocak 2009'dan bu yana İsrail Savunma Kuvvetleri, İsrail yerleşim yerlerine ve şehirlerine yapılan füze saldırılarının ardından Hamas hükümetine silah ve askerî teçhizat sağlanmasını önlemek için Gazze'ye deniz ablukası uygulamaya başladı. Yardımı götürmek için filonun ya ablukayı kırması ya da İsrail Savunma Kuvvetleri'nin geçişe müsaade etmesi gerekiyordu. Türk hükümeti, yardım filosunu düzenleyen başlıca STK'lar ve İsrail hükümeti arasında sürüp giden yoğun diplomasi, bu yolculuğu engelleyemedi. Mayıs ayı sonlarında, STK 'Özgürlük Filosu' ile İsrail Savunma Kuvvetleri arasında dikkat çekici bir yüzleşme olasılığı küresel medyanın ilgi odağı haline geldi.

31 Mayıs günü saat 4.26'da İsrail kuvvetleri, bir dizi uyarının ardından uluslararası sulardaki filo gemilerinin kontrolünü ele geçirdi. Mavi Marmara'da dokuz kişi öldürüldü ve birçok kişi yaralandı. Bu şiddetli çatışma her taraftan uluslararası kınama aldı. BM, karşı sonuçları kınayan ve hukuk dışı sayan Türk ve İsrail hükümetleri tarafından kurulan komisyonları takiben bu trajedi hakkında resmi bir soruşturma başlattı. Birleşmiş Milletler soruşturması Eylül 2011'de, "31 Mayıs 2010'daki olaylar kesinlikle bu şekilde gerçekleşmemeliydi ve bu tür olayların gelecekte yaşanmasını önlemek için sıkı çaba gösterilmelidir." şeklinde bir sonuca vardı. (s. 3)

Özgürlük Filosu, küresel sivil toplum aktörlerinin dünya siyasetindeki artan gücünü ve etkisini sembolize ettiği için birçok küresel aktivist ve STK arasında ün kazandı. Filistin davasına ve insani yardımlara bağlı bir STK koalisyonu tarafından organize edildi ve finanse edildi; bununla birlikte, BM ECOSOC ile istişare statüsüne sahip bir insani kuruluş olan Türk STK'sı İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı (İHH) baş organizatör oldu. Davalarında küresel medyanın dikkatini çekmek gibi yumuşak güç kaynaklarını kullanan Filo koalisyonu, hükümetleri ve küresel kamuoyunu İsrail hükümetine ablukayı yumuşatma konusunda baskı yapmaya ikna etmeye çalıştı. Bu gerçekleşmemiş olmakla birlikte, 2011 yılında başka bir filo gönderme konusunda daha fazla tehdidin söz konusu olması, konuyu BM'nin ve küresel camianın gündeminde tuttu. Her ne kadar bu durum STK'ların yumuşak gücünün sınırlarını gösterse de, aynı zamanda Gazze'nin sorunlarına hiçbir çözüm bulunmadığı sürece askerî gücün sınırlarını da göstermektedir. Özgürlük Filosu örneği, günümüzdeki küresel politikanın Westfalya-sonrası mimarisinin ve yalnızca devletlerin değil, küresel sivil toplum aktörlerinin önemine dair iyi bir örnektir. Benzer şekilde, günümüz dünyasında evrensel insani ilkelere bağlılıklar ile geleneksel 'güçlü olan haklıdır' ilkesi arasındaki gerilimi de dile getirmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 31 Mayıs 2010 Flotilla Olayı Soruşturma Paneli Raporu, Eylül 2011

kuk uzmanları, Uluslararası İşçi Örgütü (ILO) görevlileri gibi kamu yahut özel aktörleri içeren karmaşık politikaların ürünüydü. Benzer şekilde, iPhone'lardan Nike'a modern yaşamın eşyalarını üreten fabrikalardaki emeğin çalışma koşullarını iyileştiren ulus-ötesi kampanyalar, hedeflerini gerçekleştirmek için tüketici ve medya gücünü harekete geçirdi.

Bu küresel yönetişim bileşkesi içerisinde özel ya da sivil toplum organları küresel kamu siyasetinin biçimlendirilmesinde ve düzenlenmesinde giderek daha etkili olmaktadırlar. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu küresel muhasebe kuralları belirlemekte, Moody's ve Standard&Poor's gibi ana kredi derecelendirme kuruluşları tüm dünyadaki devlet ve şirketlerin kredi statülerini belirlemektedirler. Bu, özel örgütlerin genellikle küresel kamu otoritelerinin gölgesinde küresel ekonomik ve toplumsal ilişkileri düzenlediği özel bir küresel yönetişim tarzıdır. Bu özel küresel yönetişim, özellikle ciddi bir önem taşıdığı ekonomik ve teknolojik alanlarda, otoritenin devletler ve çok katmanlı yapılardan sivil toplum kuruluşlarına ve özel organlara yeniden tahsis edilmesini içerir. Küresel mali piyasalar da, küresel tahvil piyasalarını hükümetlere borç vermeyi sürdürmeye ikna etmek üzere planlanmış kemer sıkma politikaları aracılığıyla önemli düzeyde bir etki sahibidir.

Bir nevi henüz cenin aşamasında olan **ulus-ötesi sivil toplum** küresel yönetişim bileşkesiyle paralel bir gelişim içindedir. Ulus-ötesi örgütler (Uluslararası Ticaret Odası, uluslararası ticaret birlikleri, Yağmur Ormanları Faaliyet Grubu, Katolik Kilisesi gibi), destekçi ağları (kadın hareketlerinden Nazilere kadar) ve yurttaş grupları gibi birçok sivil toplum kuruluşu son yıllarda ulusal sınırları aşarak siyasi gücü harekete geçirme, düzenleme ve uygulamada önemli roller oynamaktadır. Bu durum, çağdaş küresel iletişim araçlarının hızı ve kolaylığı ile dünyanın farklı ülke ve bölgelerindeki gruplar arasında ortak çıkarların artan farkındalığı sayesinde kolaylaşmaktadır. 2006'da Hong Kong'taki DTÖ Bakanlar Buluşması'nda, çevre, iş dünyası ve diğer ilgili tarafların temsilcileri hükümetlerin resmi temsilcilerini sayıca geride bıraktı. Tabii ki, ulus-ötesi sivil toplumun tüm üyeleri sivil ya da temsilci değildir. Bazıları etkili bir sorumluluktan yoksundur; bazıları da bu sürece oldukça şüpheli, tepkisel hatta kriminal nedenlerle katılmaktalar. Dahası, ulus-ötesi sivil toplum organları arasında kaynaklar, etki ve küresel karar üretimlerinin ana merkezlerine erişim bakımından önemli eşitsizlikler mevcuttur. Rupert Murdorch'un News International'ı gibi çok-uluslu şirketler Yağmur Ormanları Faaliyet Grubu'na kıyasla güç merkezlerine erişme ve küresel gündemi belirleme konusunda çok daha fazla güce sahiptirler.

Küresel siyaset, oyuncu ve kurumlar bağlamında gösterdiği çeşitliliğe ilaveten siyasi endişeler bağlamında da bir çeşitlilik gösterir. Küresel siyaset gündemi sadece geleneksel jeopolitik endişelere bağlı değildir, aynı zamanda giderek artan ekonomik, toplumsal, kültürel ve ekolojik sorunlara da bağlıdır.

Kirlilik, uyuşturucu, insan hakları ve terörizm sayısı her geçen gün artan ulus-ötesi siyasi meseleler arasındadır. Bu meseleler, küreselleşme sebebiyle ülke sınırlarını ve mevcut siyasi yetki alanlarını aşar ve böylece etkili bir çözüm için uluslararası işbirliği gerektirirler. Bugün siyaset, sayısı gittikçe artan yeni 'sınır sorunu' türlerine sahne olmaktadır. Geçmişte devletler sınır meselelerini genellikle devlet destekli ikna edici sebepler öne sürerek, diplomatik girişimlerle ve nihayetinde zorlayıcı yollarla çözdüler. Ancak bu jeopolitik mantık, ekonomik düzenlemelerden tükenen kaynaklara, çevresel bozulmadan kimyasal silahların artışına kadar 'ulusal kaderleri' –artan bir hızla– birleştiren birçok karmaşık meseleyi kendi başına çözmek için yetersiz ve uygunsuz görünmektedir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Bu, egemen devletin çöktüğünü iddia etmek anlamına gelmez. Egemen güç ve ulusal hükümetlerin otoritesi –devletlerin kendi sınırları içerisinde yönetim yetkisi– dönüşmekte fakat aşınmamaktadır. Küresel ve bölgesel yönetişim sistemleri içinde devletler, egemenliklerini yüce bir güç için yasal bir haktan ziyade ulus-ötesi karar verme sistemleri bağlamında diğer organlar ve toplumsal güçlerle bir pazarlık unsuru olarak kullanmaktadırlar. Egemenlik yerelden küresel seviyeye kadar çeşitli seviyelerde kamu gücü organları arasında takas edilmekte, paylaşılmakta ve bölünmektedir. Bölünmez ve mekânsal bakımdan dışlayıcı bir kamu gücü anlamında Westfalyan egemenlik kavramı yerini yeni bir egemenlik rejimine bırakmaktadır. Bu rejimde egemenlik, kamu gücü ve otoritesinin paylaşılarak uygulanması şeklinde anlaşılmalıdır. Bu açıdan, Westfalya-sonrası bir dünya düzeninin ortaya çıkışına tanıklık etmekteyiz (bkz. **Kutu 1.8**).

Küreselleşme 'devletin sonu'nu hazırlamak bir yana daha faal bir devlete yol açmaktadır. Bunun sebebi, küresel bir iç içe geçiş durumu yaşayan dünyada ulusal hükümetlerin dahilî amaçlarına ulaşmak için yaygın çok-taraflı işbirliği ve **ortaklık** içine girmek zorunda kalmalarıdır. Ancak giderek artan bir ivmeyle küresel ve bölgesel yönetişim yapıları içine gömülen devletler ciddi bir ikilemle karşı karşıya kalıyorlar: Daha etkili bir kamu siyaseti ve vatandaşlarının taleplerini karşılamak için kendi kendilerini yönetme –yani **devlet otonomisi**– kapasitelerini pazarlık konusu yapmak zorunda kalmaktadırlar. Günümüzde, etkili yönetişim ve kendi kendini yönetme arasında zor bir tercih mevcuttur. Bu açıdan, tek parça ve bütüncül Westfalyan devlet tasviri yerini **ayrışmış devlet** modeline bırakmaktadır. Bu yeni modelde kurucu organlar, ortak ve küresel ilişkilerin yönetiminde ülke dışındaki emsalleri, uluslararası organlar ve STK'larla giderek daha fazla etkileşim içine girmektedirler (Slaughter 2004) (bkz. **Şekil 1.3**).

Küresel siyaset, siyasi hayatın kapsamının temelden değiştiğini ortaya koyan bir terimdir: Düzen ve adaletin sağlanmasına yönelik faaliyetler kümesi olarak anlaşılan siyaset ülke sınırlarını dikkate almıyor artık. Küresel

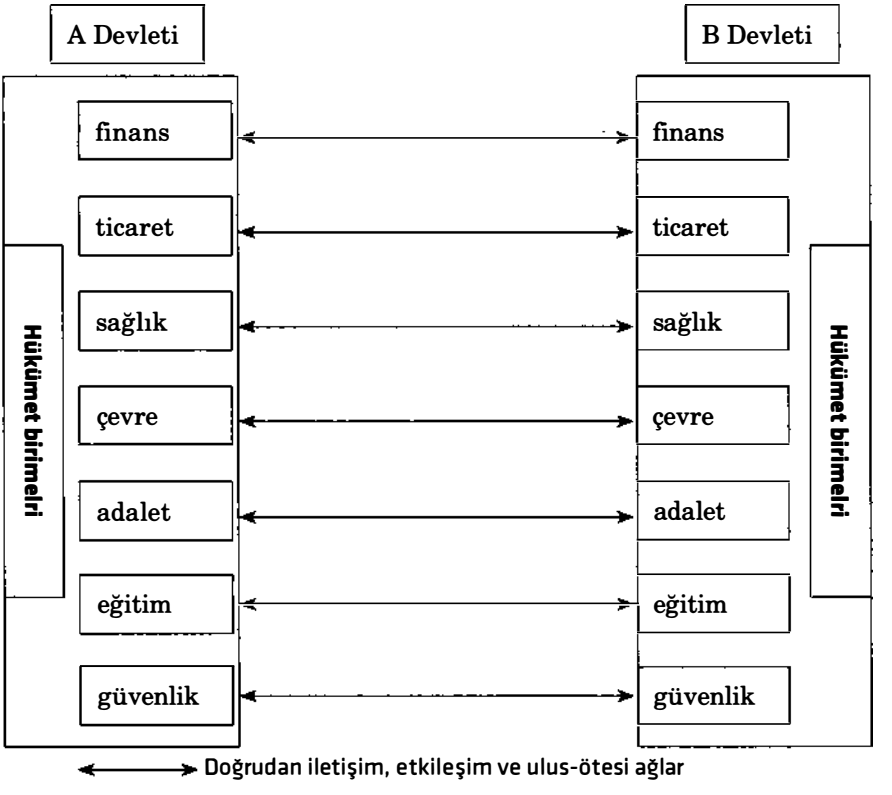

Şekil 1.3. Ayrışmış devlet

siyaset kavramı, yerli ve yabancı, karasal devletin içerisi ve dışarısı, ulusal ve uluslararası şeklindeki ayrımların faydasını sorgular; çünkü bir bölgede alınan kararlar ve uygulanan faaliyetler dünyanın uzak noktalarındaki toplumların refahını etkiler. Bunun neticesinde iç politika uluslararasılaşmakta ve dünya siyaseti yerelleşmektedir. Küresel sistemde güç, sadece devletlerin mülkiyetinde değil, fakat (eşitsiz biçimde) farklı kamusal ve özel aktörler ve ağlar (örneğin uluslararası organlar, şirketler ve STK'lar) arasında bölüşülmektedir. Bu bölüşüm kimin neyi, nasıl, ne zaman ve nerede aldığına dair önemli sonuçlar doğurur. Siyasi otorite sadece yukarıya, Avrupa Birliği gibi devlet-üstü yapılara doğru değil, aynı zamanda aşağıya doğru, bölgesel kurullar gibi devlet-altı yapılara ve devletin ötesinde Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu gibi özel organlara doğru yayılmaktadır. Egemenliğin devletlere ait önemli hukuki bir nitelik olduğu kabul edilmelidir; fakat egemenliğin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel otoriteler arasında bölündüğü ve paylaşıldığı da unutulmamalıdır. Son olarak, küresel siyaset kavramı, içinde bulunduğumuz küreselleşme çağında, ulusal yapıların kapalı sistemler olarak işlev görmediğini ifade eder. Bilakis,

düzen ve adaleti sağlama çabası olarak anlaşılan tüm politikalar küresel bir bağlamda yürütülmektedir.

Ancak, küreselleşmeyle beraber eşitsizlik ve dışlayıcılık da günümüz küresel siyasetinin yaygın görülen özellikleridir. Bu durumun sebebi olarak pek çok şey söylenebilir, ama özellikle üç unsur çok önemlidir: İlk olarak, devletler arasında muazzam bir güç farkı vardır; ikinci olarak, küresel yönetişim küresel kapitalizmin çıkarları ve gündemine ayrıcalık tanıyan, yazılı olmayan bir anayasa tarafından şekillendirilmektedir; üçüncü olarak, sağlıktan güvenliğe birçok küresel karar-verme sürecinin teknokratik doğası, sonuçlar üzerinde meşru bir hak iddiasına dayanarak birçoklarını dışlamaya meyillidir. Bu üç unsur, –Kuzey ve Güney arasındaki güç eşitsizliklerini yansıtan– güç ve dışlama konularında kümülatif eşitsizlikler üretir ve günümüz küresel siyasetinin daha net biçimde şekil değiştiren küresel siyaset olarak tasvir edilmesine neden olur: 'Şekil değiştirmiş' nitelemesinin nedeni; büyük güç kaynaklarına ve küresel karar verme mercilerine daha kolay erişime sahip devlet ve grupların, kaçınılmaz olarak, küresel siyasetin gündem ve sonuçlarını etkilemede daha fazla kontrol ve etkiye sahip olmalarıdır. Kısaca, küresel siyaset az miktarda demokratik niteliğe sahiptir. Bu, demokrasinin genellikle değerli görüldüğü bir dünyada gerilim yaratmaktadır. Daha demokratik bir küresel siyasetin tasavvur edilebilme ihtimali ve nasıl bir görünüm arz edeceği normatif teorilerin ilgi alanına girer ve bu, bu bölümün sonuç kısmının konusudur (bkz. **Bölüm 13** ve **33**).

Püf Noktası

- Küreselleşme, Westfalya egemen devlet idealini dönüştürmekte, fakat sona erdirmemektedir. Küreselleşme, ayrışmış bir devlet üretmektedir.
- Küreselleşme, dünya siyasetini düşünme biçimimizde, jeopolitik perspektiften coğrafya-merkezli perspektife ya da küresel siyaset –dünya genelindeki toplumsal ilişkilerin siyaseti– perspektifine doğru kavramsal bir değişim gerektirmektedir.
- Küresel siyaseti, şekil değiştiren küresel siyaset olarak tasvir etmek daha doğrudur,çünkü küresel siyaset önemli güç asimetrileri tarafından sarsılmıştır.

Sonuç

Bu bölüm, dünya siyaseti çalışmaları için küreselleşme kavramını aydınlatmayı ve çıkarımlarını tanımlamayı amaçlamıştır. Küreselleşmenin, dünyayı, paylaşılan toplumsal bir alan olarak yeniden inşa ettiğini iddia ettik. Ancak küreselleşme bunu her yerde aynı biçimde yapmaz: Günümüz küreselleşmesi oldukça eşitsizdir –yoğunluk ve yaygınlık bakımından farklı faaliyet alanları arasında değişir ve asimetriktir– ve oldukça eşitsiz bir küresel içerme ve dışlama coğrafyası üretir. Böylelikle dünya ilişkilerinde işbirliği ve uyum kaynağı olduğu kadar çatışma ve şiddet kaynağıdır da.

Bu bölüm, uluslararası ilişkiler çalışmaları açısından küreselleşmenin sonuçlarına odaklanan kısımlarında, küreselleşmenin dünya siyasetinin yapısında temelden bir kayma ürettiğini iddia etti. Egemen devlet, düşünce kalıplarımızda kavramsal bir kayma gerektirecek denli dönüştü: uluslararası (devletler-arası) siyasetten küresel –yani devlet ve devlet-dışı aktörlerin ortak küresel alanındaki– siyasete. Fakat küresel siyaset derin güç eşitsizlikleriyle doludur, öyle ki onu bozulmuş küresel siyaset olarak tanımlamak daha doğru olur: güçlü devletler ve ulus-ötesi devlet-dışı güçler arasındaki hakimiyet, rekabet ve çekişme siyaseti.

Sorular:

1. Küreselleşme kavramının bölgeselleşme ve uluslararasılaşma kavramlarından farklarını belirtiniz.
2. Westfalya dünya düzeninin anlamı nedir?
3. Küresel siyaset, günümüzde daha doğru bir ifadeyle neden bozulmuş (*distorted*) küresel siyaset olarak adlandırılmaktadır?
4. Küreselleşmenin ana nedenlerini özetleyiniz.
5. Şüpheci iddiaları özetleyip eleştirel bir değerlendirmesini yapınız.
6. Siyasi küreselleşmenin temel bazı unsurlarını tanımlayınız.
7. 'Küresel yönetişim bileşkesi' teriminden ne anlamaktasınız?
8. Küresel siyaset kavramının jeopolitik ve devletler arası siyaset kavramlarından farklarını belirtiniz.
9. Devlet, küreselleşme ve küresel yönetişim güçleri karşısında önemini yitirmekte midir?
10. Küreselleşme niçin Çin ve Hindistan gibi yeni güçlerin yükselişiyle ilişkilendirilmektedir?

Ek Okuma Önerileri

Castells, M. (2000), *The Rise of the Network Society* (Oxford: Blackwell). Bu kitap küreselleşmenin ekonomi-politiği hakkında yazılmış en iyi çağdaş metindir. Ayrıca, kitap küresel bilgi kapitalizmini en anlaşılır şekilde analiz ediyor.

Duffield, M. (2001), *Global Governance and the New Wars* (Londra: Zed). Küresel yönetişim bileşkesi içinde küreselleşmenin kalkınma ve güvenlik gündemlerinin kaynaşmasını nasıl sağladığını anlatan son derece akıcı bir kitap.

Gilpin, R. (2001), *Global Political Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Ekonomik küreselleşmeyi ciddiye almakla birlikte onu, şüpheci bir yaklaşımla, Amerikanlaşmanın yahut Amerikan hegemonyasının bir yansıması olarak değerlendiren bir kitap.

Held, D. ve **McGrew, A.** (2007), *Globalization/Anti-globalization: Beyond the Great Divide*, 2. ed. (Cambridge: Polity Press). Mevcut küreselleşme tartışmalarının bütün yönlerini ve dünya siyaseti çalışmalarına etkilerini ele alan kısa bir giriş.

Hirst, P., Thompson, G. ve **Bromley, S.** (2009), *Globalization in Question*, 3. ed. (Cambridge: Polity Press). Hiperküreselleşme argümanının mükemmel ve ciddi bir eleştirisini içeren bu kitap, küreselleşme tezine de şüpheyle yaklaşıyor.

Holton, R. (2005), *Making Globalization* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Sosyolojik bir perspektifle yazılmış ve küreselleşmeyi ve onun sosyal bilimlere olan etkilerini kapsamlı bir şekilde irdeleyen kitap.

James, H. (2009), *Creation and Destruction of Value* (Boston, MA: Harvard University Press). Meşhur iktisat tarihçisi, bu ciddi çalışmasında, 1930'larda küreselleşmenin ve dünya düzeninin çökmesi ile 2008 küresel finans krizi sonrasındaki küreselleşme ihtimalleri arasında karşılaştırmalar yapıyor.

Kennedy, P., v.dğr. (2002), *Global Trends and Global Governance* (Londra: Pluto Press). Küreselleşmenin dünya siyasetini ve küresel yönetişimin doğasını nasıl şekillendirmekte olduğuna dair iyi bir giriş kitabı.

Scholte, J. A. (2005), *Globalization–A Critical Introduction*, 2. ed. (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Küreselleşme konusunu –sebeplerinden küresel ekonomi-politik için sonuçlarına kadar– eleştirel ekonomi-politik perspektifiyle tartışan mükemmel bir çalışma.

Steger, M. (2008), *Globalization: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press).

Kısım Bir

Tarihî Bağlam

Kitabın bu kısmında sizlere küreselleşmeyi anlamlı kılacak tarihî bir bağlam sunmak istiyoruz. Bunun için iki hedefimiz var: **İlk olarak**, uluslararası tarihin ana görünüşlerini tanıtmak istiyoruz. Bunu daha kronolojik biçimde hazırlanmış bölümlerle yapacağız. Uluslararası topluma Antik Yunan'daki köklerinden başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar gelen genel bir bakış sunmak istiyoruz. Böylece dünya siyasetindeki ana gelişmelere dair temel bir anlayışa sahip olma imkânınız olacak. Bu aynı zamanda dünya tarihinin günümüzde geldiği aşama üzerinde düşünmek için de bir bağlam sunacaktır. Bu bölümü Soğuk Savaş sonuna kadar olan dönemi itibariyle yirminci yüzyılın ana temalarını inceleyen bir diğer bölüm takip edecek. Bu kısmın son bölümünde uluslararası tarihin 1990'dan sonraki gelişmelerine dikkat çekeceğiz. Tüm bu kısımlar her biri ilgiyle incelenmeye değer birçok tarihî bilgiyi bir arada sunmaktadır. **İkinci** hedefimiz ilginizi uluslararası tarihin ana temalarına çekmek olacak. Böylece kitabın takip eden dört kısmında ele alınan hem teorik, hem de ampirik konularla ilgili daha derin bir anlayışa sahip olabileceksiniz. Uluslararası tarih hakkında genel bir bakışın küreselleşme hakkında düşünmek için sizlere bir bağlam kazandıracağını düşünüyoruz: Küreselleşme uluslararası tarihin gidişatını kökten değiştiren yeni bir fenomen midir yoksa küreselleşmeyi daha az devrimci kılan öncülleri var mıdır?

Bölüm 2
Uluslararası Toplumun Evrimi

David Armstrong

Giriş: Uluslararası Toplum Fikri
Antik Dünyalar
Hıristiyan ve İslam Düzenleri
Modern Uluslararası Toplumun Ortaya Çıkışı
Uluslararası Toplumun Küreselleşmesi
Sonuç: Küresel Uluslararası Toplumun Sorunları

Okuma Rehberi

Bu bölümde, uluslararası toplum fikri ve bunun tarihî göstergeleri tartışılmaktadır. 'Uluslararası toplum', farklı siyasi toplulukların birbirleriyle etkileşim süreçlerinde geliştirdikleri kurallara, kurumlara ve paylaşılan uygulamalara işaret eder. Bu, 5000 yılı aşkın bir zaman sürecini kapsar. Bugünün uluslararası toplumu ise birbiriyle bağlantılı fakat bağımsız egemen devletlerden oluşmaktadır. Uluslararası toplum küreselleşme çağında oldukça karmaşık meydan okumalara maruz kalmaktadır.

Giriş: Uluslararası Toplum Fikri

Farklı siyasi topluluklar arasındaki genel ilişkinin yapısını ve modellerini tanımlayacak birden fazla yol vardır. Bir uçta bunun herkesin herkese karşı olduğu sınırlanmamış bir mücadele olduğunu düşünebiliriz. Bu mücadelede savaş, fetih ve yenilenlerin katliamı ya da köleleştirilmesi topluluklar arasındaki ilişkinin başlıca tarzıdır. Diğer uçta ise tekil toplumların dil, kültür ya da din gibi özelliklerle ayrıldığı fakat siyasi ve hukuki bağımsızlıklarının ABD'yi oluşturan parçalarınkinden daha fazla olmadığı bir dünya hükümetini tasavvur edebiliriz. Bu iki aşırı uç arasında dünya tarihi boyunca farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkmış birçok farklı etkileşim tarzı görürüz. Bu sınıflandırma zayıf ya da kuvvetli örgütlenmiş, az ya da çok merkezileşmiş, görece resmiyeti değişen **imparatorluklardan** aralarında çeşitli **uluslararası hiyerarşi** düzenleri olan tekil unsurların bağımsızlığı –ya da **egemenliği**– temelinde örgütlenmiş **uluslararası sistemler**e kadar farklı kategorileri kapsar.

En geniş anlamıyla **uluslararası toplum** terimi bir dereceye kadar ortak kural ve pratiklerle yönetilen bu etkileşim modellerinin her biri için kullanılabilir. Ancak, terim daha dar anlamda özel bir tarihsel anlatı ve kısmen bu tecrübeden türetilen teorik bir perspektif için kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlatı, egemenlik ve **müdahalesizlik** ilkeleri ile önceki karmaşık ortaçağ düzeninden ayrılan Avrupa **devlet sistemi**nin ortaya çıkışı ile ilgilidir. Avrupa devletleri bu süreç içerisinde 'uluslar ailesi' ya da 'uluslararası toplum' diye adlandırabileceğimiz bir birlik oluşturdular. Bu oluşum, Avrupa devletlerinin kendi egemen statülerini korurken üyelerini dışardakilerden farklı kılan bir değerler kümesini ya da 'medeniyet standardını' paylaşmaları neticesinde gerçekleşti. Bu kulüp içerisinde ilişkiler **egemen eşitlik** ve müdahalesizlik ilkeleriyle ve de **uluslararası hukuk** kurallarıyla yönetildi (bkz. **Bölüm 16**). Bu kulüp dışında bulunan ve 'medenileşmemiş' sayılan toplumlar, çeşitli kontrol veya tahakküm araçlarına tâbi olabilirlerdi.

Bu tecrübe üzerine kurulan teorik perspektifin en sistemli ve kapsamlı sunumu Hedley Bull tarafından geliştirilen **İngiliz Okulu** olarak bilinmektedir. Bull'un başlangıç noktası devletlerin kendi üzerlerinde hiçbir güç kabul etmemeleri ve bir uluslararası **anarşi** (yönetim yokluğu) durumu içinde bulunmalarıdır. Yalnızca bir **güç dengesi** ile sınırlandırılabilecek olan güç mücadelelerinin kaçınılmazlığına vurgu yapan realistlerin aksine, Bull dünya siyasetinde düzen olduğunu ve bunun uluslararası bir toplumun varlığından kaynaklandığını düşünmektedir. Böylesi uluslararası toplumların tarihsel örneklerinin tümü dil, ahlâk, din ve sanatı kapsayan ortak bir kültüre sahiptirler. Bu ortak kültür, ortak kurallar ve kurumların oluşması için gerekli olan

iletişim ve karşılıklı anlayışın bir dereceye kadar gelişmesine yardımcı olmuştur.

Hem İngiliz Okulu, hem de bu okulun beslendiği daha eskiye giden tarihî anlatı baskıcı ve sömürücü bir sömürge düzenini meşrulaştırdığı iddiasıyla eleştirilere maruz kalmıştır. Hıristiyan uluslararası toplum fikri Colomb'un öncesine gitmekle beraber Avrupa'nın Amerika ve başka yerlerdeki yerlilerin topraklarını ele geçirmesini haklı göstermek için daha sistematik bir biçimde kullanılmıştır (Keal 2003). Benzer şekilde, 'medeniyet standardı' fikri 19. yüzyıl emperyalizmini ve Çin ile Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkelere eşit olmayan bir tarzda davranmayı makul bir hale getirmiştir. Bazıları, bu perspektife göre 'uluslararası topluluk' gibi günümüz terimlerini kullanmanın şu eski gerçeği gizlediğini iddia ederler: Büyük güçler tarafından hükmedilmek.

Kutu 2.1 Bull ve uluslararası toplum

Bir devletler toplumu (ya da uluslararası toplum), bir grup devlet -belirli ortak çıkarlar ve ortak değerlerin farkında olarak- kendilerini birbirleriyle ilişkilerinde ortak bir kurallar kümesine bağlı algıladıkları ve ortak kurumların paylaşıldığı bir topluluk meydana getirdiğinde var olur. (Bull 1977: 13)

Uluslararası toplumun böylesi eleştirileri büyük ölçüde geçerlidir ama daha ayrıntılı ve dengeli bir uluslararası toplum anlayışının ortaya koyabileceği dünya siyasetine dair kavrayışların da farkında olmak önemlidir. Devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki etkileşimler kısmen bu etkileşimlerin yer aldığı daha geniş bağlamın farkına varılmasıyla biçimlendirilegelmiştir. 'Uluslararası toplum' terimi, özü itibariyle, böylesi kurallar, normlar ve kurumlar tarafından meydana getirilen genel yapıyı tasvir etmek için kısa bir yol olmuştur. Bu bağlamda, saf bir Avrupa icadı olmaktan çok öte, dünya tarihi boyunca çeşitli şekillerde var olmuştur.

Antik Dünyalar

Günümüz uluslararası toplumu, egemen devletler arasındaki ilişkileri yöneten normları, kuralları, kurulu pratikleri ve kurumları kapsar: Bu egemen devletler, üzerinde yasal bağımsızlık sahibi oldukları, tanımlanmış bir toprak parçası üzerine kurulu topluluklardır. Dış müdahaleden özgür olmak ve uluslararası ilişkilerde hukuki eşitlik gibi temel ilkeler böylesi bir birliği destekleyen ortak çıkarı yansıtır. Bu ortak çıkar, egemenliğin kendisini korumak ve meşrulaştırmak ve rakipleri ülke içinde hukuki otorite sahibi olmaktan dışlamaktır.

Daha önceki hiçbir uluslararası toplum bu modele benzemez. Bunun temel nedeni, egemen eşitlik konusunda böylesi net bir vurguya sahip olmamalarıdır: Tüm devletlerin uluslararası hukuktaki eşit konumu günümüz uluslararası toplumunun ayırt edici özelliğidir. Bazı durumlarda, güçlü bir devlet diğerleriyle kendi üstün konumunu kabul ettikleri takdirde ilişki içinde olurdu. Diğer bazı durumlarda başka ast-üst ilişkileri baskın olurdu. İslam'ın erken dönemle-

rinde ve Avrupa'nın ortaçağında –hilafet ve papalık gibi– farklı ulus-üstü dinî otoritelerin, zor da olsa seküler ve genellikle monarşik unsurlarla beraber var olması buna örnektir. Ortaçağ Avrupası ayrıca karmaşık bir ulus-altı ve ulus-ötesi unsurlar mozaiği oluşturmaktaydı. Tüm bunlar, çeşitli yetkilerle donatılmış ve genellikle bağımsız askerî kapasiteye sahip unsurlardan müteşekkildi.

"Uluslararası toplum" terimi yine de tüm bu durumlar için kullanılabilir, çünkü bunların hepsi, en azından bazen, şiddet içermeyen düzenli bir etkileşim içindeydiler. Ayrıca bu etkileşim kuralları ve paylaşılan değerler, belli başlı normatif varsayımlar üzerinde canlandırılmaktaydı. Böyle nitelikler ilk topluluklar sınırları belirli topraklara yerleşmeye ve neticede kendilerinden önceki avcı-toplayıcılardan daha karmaşık hiyerarşik toplumsal düzenler, çeşitli ekonomiler ve kapsamlı dinî inanç yapıları geliştirmeye başladığında bile görünmekteydi (Buzan ve Little 2000). Belirli bir toprak parçası üzerindeki hakimiyet tanımlanmalı, savunulmalı ve mümkünse dış gruplar tarafından da kabul edilmeliydi. Artan ekonomik karmaşıklık ve çeşitlilik diğer topluluklarla artan ticari ilişkilere yol verdi. Böylece karşılıklı anlayış ve ideal olarak da 'yabancıların' başka topraklarda seyahat ve yerleşim hakları gibi kurallara ihtiyaç doğdu. Yöneticiler otoritelerini gittikçe büyüyen topraklar üzerinde yaydıkça konumlarını pekiştirmek ve meşrulaştırmak için daha az şiddet içeren (ve bu yüzden daha ucuz ve güvenli) araçlara yöneldiler. Diplomatik elçiler ve anlaşmalar bu çabalar için önemli rol oynadılar. Nihayetinde, iptidai dinî inançlar doğru ve yanlış ile ilahî ödül ve ceza gibi karmaşık kavramları içeren kapsamlı ideolojilere evrilirken erken dönem toplumları arasındaki ilişkiler de ortak normatif varsayımlara doğru ilerledi.

Bu süreçlerin biraz farklı versiyonları muhtemelen kabileler yerleşik topluluklar veya şehir-devletleri oluşturmaya başladığında da ortaya çıkmıştı. Kadim Ortadoğu'da "büyük krallar" ile bağlı devletler arasındaki antlaşmalar sınırlar, ticaret, hayvan otlatma hakları, evlilikler, suçluların iadesi, savunma, başka bir devlette ikamet eden veya ziyaretçi olarak bulunan vatandaşların hak ve yükümlülükleri gibi meseleler hakkındaydı. Antlaşmalara seremoni ve ritüeller eşlik ediyordu ve antlaşmayı ihlal eden taraf için kutsal yaptırımlar öngören maddeler söz konusuydu. Bu antlaşmalar genellikle –modern uluslararası toplum için geçerli olan diplomatik dokunulmazlığa sahip olmayan– diplomatik elçiler aracılığıyla müzakere ediliyordu. Bu elçiler cezalandırılma ve rehin alınma tehlikesi altındaydılar, bazı durumlarda ise öldürülüyorlardı. Bununla birlikte, tıpkı kadim antlaşmalar gibi, diplomasi kurumu da dini bir ağırlığa sahipti.

Uluslararası toplumun farkına varabildiğimiz bu unsurları, geçimin zar zor sağlandığı ekonomik şartlarda hayatta kalmak için sıklıkla vahşi bir mücadelenin gerçekliğini oluşturduğu bir dünyanın marjinal görünüşleriydi. Ekonomik şartlar geliştikçe ve yerleşik topluluklar uluslararası kurallara kayıtsız kalan yağmacı göçebe kabilelere karşı güçlendikçe daha saf bir uluslararası sistem ortaya çıkmaya başladı. M.Ö. 700'den M.Ö. birinci yüzyıla kadar

olan dönemde böylesi sistemlerin dört önemli örneği Çin, Hindistan ve Antik Yunan ve Roma'da görülür (bkz. **Kutu 2.2**). Bu örneklerin tümünde, ülkeler söz konusu dönemin büyük kısmında farklı siyasi topluluklara bölünmüş, ancak sık sık görülen azgın bir rekabet ve çatışmanın yanı sıra kültürel bir birlik bilincini muhafaza edebilmişlerdir. Yunan'da şehir devletleri, birlikteliği vurgulayan Olimpiyat Oyunları ve Delphi Kehaneti (Oracle) gibi kurumlarla beraber ortak bir dili ve dini paylaştılar. Bütün şehir devletleri onları Pers hegemonyasına karşı koruyan bağımsızlıklarına yüksek bir değer verdiler.

Ortak Yunan kimlikleri bazen acımasız savaşların eşlik ettiği hegemonya istemlerini önleyemedi. Bu durum, Yunanların ne derece gelişmiş bir uluslararası toplum inşa etmiş olduğunu abartmamamız gerektiği konusunda bir uyarı niteliğindedir. Yine de şehir devletleri arasındaki ilişkilerin diğer veçheleri otantik ve iyi kurulu bir uluslararası toplumun unsurlarını taşır. Hatta

Kutu 2.2 Kronoloji	
M.Ö. 551-479	Konfüçyüs'un hayatı
M.Ö. 490-480	Yunanlar Persleri yenilgiye uğrattı.
M. Ö. ~ 250	Kautilya, *Arthasastra*'yı yazdı.
M. Ö. 200	Hindu Manu yasasında savaş suçu fikrinden bahsedildi.
M. Ö. 146	Roma, en büyük düşmanı Kartaca'yı yenilgiye uğrattı.
M.S. 395	Roma İmparatorluğu kesin olarak bölündü.
570-632	Hz. Muhammed'in hayatı
1414-18	Constance Konsülü toplandı.
1453	Osmanlı İmparatorluğu Konstantinopol'u fethetti.
1553	Habsburglara karşı Osmanlı-Fransa Antlaşması imzalandı.
1583-1645	'Uluslararası hukukun babası' Grotius'un hayatı
1648	Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren Westfalya Barışı imzalandı.
1683	Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'nda başarısızlığa uğradı.
1713	Avrupa devletler topluluğunda, güç dengesini düzenin temeli olarak kabul eden Utrecht Antlaşması imzalandı.
1776	Amerikan Bağımsızlık Savaşı başladı.
1789	Fransız İhtilali
1815	Napolyon Waterloo'da yenildi. Avrupa'da uyum dönemi
1856	Kırım Savaşı sona erdi. Osmanlı İmparatorluğu resmen Avrupa uluslararası toplumunun üyesi olarak kabul edildi.
1863	Kızıl Haç Uluslararası Heyeti Cenevre'de kuruldu. 1864'te savaş kuralları üzerine ilk Cenevre Sözleşmesi takip etti.
1919	Milletler Cemiyeti kuruldu.
1945	Birleşmiş Milletler kuruldu.
1948	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edildi.
1949	Dört yeni Cenevre Sözleşmesi
1960	Sömürgeciliği temel bir insan hakları ihlali olarak kınayan BM Genel Kurulu genel kararı kabul edildi.
1979	İran İslam Devrimi
1989	Berlin Duvarı yıkıldı.
2001	Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül saldırıları gerçekleşti.
2003	ABD'nin öncülüğünde Irak savaşının başlaması.

bu uluslararası toplum, Amphyctionic Konsey tarzı tam gelişmemiş bir kurumsal temele sahipti. Konsey esas itibariyle dinî bir kurumdu ve Delphi Kehaneti (Oracle) gibi tapınaklara koruma sağlıyor ve Yunanlıları savaş zamanlarında bile dinî ayinlere çekiyordu. Şehir devletleri arasındaki kimi anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk işe yaramıştır, özellikle belirli bir dinî, stratejik veya ekonomik öneme sahip bir toprak parçasının söz konusu olduğu anlaşmazlıklarda. *Proxenia* esas itibariyle modern konsolosluk kurumunun antik bir türüydü. Büyük devletlerde yabancı toplulukların çıkarlarını temsil etmek için atanan bir *proxenia** mevcuttu.

Yunan uluslararası toplumu ayrıca nihayette dinî normlardan çıkarılan haklı uluslararası uygulamalar için paylaşılan ahlâki anlayışlar tarafından da desteklenmiştir. Bunlar diplomasi, anlaşmaların kutsallığı, savaşa giriş ve ölü düşmana nasıl davranılacağı gibi konularla ilgiliydi. Tabii ki tüm bu konularda ihlaller olsa da güvenilmezlikle ya da sahtekârlıkla anılmak ve ardından da mahkeme kararıyla cezalandırılmak gibi çeşitli yaptırım türleri de mevcuttu.

Antik Hindistan da benzer şekilde uluslararası ilişkilere uygulanan –ilke bazında olmasa da pratikte– çeşitli dinî normlara sahipti. Bu özellikle savaş hali için geçerliydi. Bu konuda Hindistan'da diğer tüm antik toplumlarinkinden daha geniş ve karmasık normlar kümesi yürürlükteydi. Bunlar neyin adil savaşı oluşturduğundan, savaşa başlarken uygulanacak çeşitli ritüellere ve savaş esnasında ve sonrasında çeşitli uygulama türlerine getirilen birçok yasağa kadar uzanmaktadır. *Dharma* kavramı, doğal ve ebedî kanunları işaret eden çok yönlü bir kavram olarak, söz konusu öğütler için destekleyici ahlâki temeli sağladı. Kautilya'nın *Arthasastra*'sı (M.Ö. 4. yüzyıl) Hint devlet sistemine hakim olmak isteyen krallarca takip edilen kurallarla ilgili çok yönlü ve karmaşık vecizeler kümesi getirdi. Bunlar salt ahlâkın değil, sağduyulu devlet erbabının gereksinimi olarak savaşlarda insani davranışlara olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Anlaşmaların ihlaline karşı teminatlar gibi ilave tedbirlerde ısrar edilmesine rağmen Yunan ve daha önceki Yakın Doğu toplumlarıyla beraber Hindistan'da da anlaşmaların kutsal bir nitelik taşıdığına inanılırdı.

Çin'de farklı krallıkların Çin Hanedanlığı tarafından M.Ö. 221'de birleştirilmesinden 500 yıl kadar önce uluslararası ilişkiler, Hindistan ve Yunan'da olduğu gibi, entelektüel ve kültürel bir zenginlik ve dinamizm bağlamında oluştu. Bu, rekabet halindeki bir dizi karmaşık düşünce okulu üretti. Bu okullar kaçınılmaz olarak savaş ve barış ile diğer pek çok uluslararası meselelere temas ettiler. Yunan ve Hindistan'da olduğu gibi, çekişen devletlerin gerçekte pratiklerinin hangi dereceye kadar Konfüçyüs ve diğer düşünürler tarafından etkilendiğini kesinkes belirlemek zordur. Erken devirlerdeki 'İlkbahar ve Sonbahar' dönemlerinde (M.Ö. 721-481) hegemonya için sürekli mücadelenin göstergesi olarak sıklıkla yapılan savaşlar bazen katı şekilde takip edilen şövalye kurallarıyla neredeyse resmî bir biçimde meydana geldi. Ancak daha sonraki

* Antik Yunan'da, yabancı elçileri evinde misafir etmesi için şehir tarafından seçilen bir vatandaşa ilişkin bir düzenleme; devlet bunun karşılığında vatandaşı çeşitli ödüllerle taltif ederdi. (çev.)

"Savaşan Devletler" döneminde (M.Ö. 403-221) savaş tekniklerindeki büyük gelişmeler hakimiyet uğruna sonunda Chin Hanedanlığı tarafından kazanılacak vahşi ve acımasız bir mücadele üretti. Yeni Emperyal Çin, 2000 yılı aşkın bir süre değişen derecede birlikteliklerle farklı biçimler alarak varlığını sürdürdü. Çin, kendi medeniyetinin başka medeniyetlerden üstün olduğunu kabul eden resmî bir konum edinerek yabancılarla –'dışarıdaki barbarlar'– ancak imparatora vergi ödenmesi gibi kendi üstünlüğünün kabul edilmesi temelinde mümkün olan ilişkiler yürüttü. Çinliler kendilerini –en azından Konfüçyen teoride– esas itibariyle kültürel bakımdan tanımladılar ve dünyadaki konumlarını kültürel açıdan belirlenen bir hiyerarşinin merkezine oturttular.

Son antik toplumumuz Roma, Cumhuriyet döneminde Kartaca gibi rakip güçlerle eşitlik temelinde uğraşmak zorunda kaldı. Böylesi ilişkiler Yunan ve Hindistan'da görülen anlaşma ve diplomasiyle ilgili ilkeler üzerine bina edildi. Ancak Roma, diğer tüm antik toplumlarınkinden daha yaygın bir hukuki terminoloji geliştirdi. Bu terimlerin bazılarını uluslararası ilişkiler alanına taşıdı. Cumhuriyetci Roma diğer devletlerle olan bazı uyuşmazlıklarını hukuki yollarla çözmeyi amaçladı. Ayrıca bir savaşın adil, yani yasal, olduğunu ilan etmeden önce çeşitli dinî ritüelleri gerekli kıldı. Roma ayrıca *ius gentium* (**milletler hukuku**) olarak bir kısım normlar benimsedi. Roma, M.Ö. ilk yüzyıldan itibaren daha da güçlenmeye başladıkça diğer devletlerle eşitlik temelinde ilişki kurma ihtiyacı azaldı.

Püf Noktası

- Uluslararası toplumun unsurları ilk örgütlenmiş insan topluluklarının zamanında görülebilir.
- Diplomasi ve anlaşmaların ilk modelleri antik Ortadoğu'da mevcuttu.
- Antik Yunan şehir devletleri arasındaki ilişkiler üçüncü şahıs hakemliği gibi daha gelişmiş toplumsal nitelikler göstermektedir.
- Antik Çin, Hindistan ve Roma, hepsi kendi ayrı uluslararası toplumlarına sahiptiler.

Hıristiyan ve İslam Düzenleri

Roma, imparatorluğun M.S. 395'te Doğu Roma ve Batı Roma şeklinde resmen iki kısıma bölünmesinden sonra bile Avrupa üzerinde uzun süre varlığını devam ettirecek bir iz bıraktı. Şüphesiz Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu, İslam'ın yükselen gücünün oluşturduğu baskıyla sürekli yüzleşse de, başkenti Konstantinopol'ün (İstanbul) 1453'te Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesine dek bin yıl kadar varlığını sürdürdü. Aynı zamanda Ortodoks Hıristiyanlığının merkezi olan Bizans, İslam dünyasına nazaran askerî alandaki görece zayıflığını, etkili bir istihbarat ağı ve düşmanları üzerinde böl ve yönet siyasetini dünyanın o zamana kadar bilinen en örgütlü ve iyi eğitilmiş (ve ayrıca en hileci) diplomatik topluluğu sayesinde uygulayarak telafi etti.

Batı'da papalık, ortaçağ Avrupası üzerinde Roma'nın ulus-üstü otoritesini miras aldığı iddiasını uzun süre korudu. Papanın rolü genellikle 'güc'ünden ziyade 'otorite'si ile kavramsallaştırıldı. Papanın birçok fermanı seküler hükümdarlar tarafından sıklıkla göz ardı edildi. Yine de, Katolik Kilisesi Ortaçağ Avrupası uluslararası toplumunda önemli bir birleştirici unsurdu. Kilise'nin kapsamlı manevi ve ahlâki kuralları birçok bakımdan uluslararası ilişkilere temas etti. Örneğin, Müslüman ya da diğer Hıristiyan olmayan toplumlarla ilişkileri yasaklama emri vardı. Hakikatte ne papalık kuralları, ne de benzeri İslami öğreti inançsızlarla ticareti ya da ittifakı önleyebildi, ama ihlalleri daha sonra haklı göstermek için dikkate alındılar. Kilise dinî öğretilerini desteklemek için özenli bir hukuki düzen inşa etti. Bu düzen yaptırımlar, tahkim, resmî yasal duruşmalar ve kilise hukuku adıyla anılan özel kurallar sistemini içerdi. Kilise diplomatların geçiş izni ve anlaşmaların ihlallere karşı ihtarları ile fesihlerini gerektirecek durumları içeren birçok noktada kurallar belirledi. Kilise'nin başlıca yaptırımı aforoz tehdidiydi, ama para cezası ya da kamu önünde pişmanlığını dile getirmek gibi daha hafif cezalar da verdi. Yapı bütün itibariyle ruhban sınıfı tarafından sürdürüldü: Martin Wright'in kelimeleriyle 'muazzam bir uluslararası bürokrasi' (1977: 22).

Kilise ayrıca o zamana kadarki en sistemli 'adil savaş' öğretisini geliştirdi: Bir savaşa girişilirken, savaş esnasında ve savaş neticesinde izlenilecek normlar. Ancak bütün bu ilkeler uluslararası söyleme girdiler ve günümüze kadar kaldılar. Savaş korkularını sınırlamayı amaçlayan uluslararası kongreleri tasarlamak için sonraki teşebbüsleri de etkilediler.

Devrin diğer bir büyük dini olan İslam da uluslararası siyaset için derin etkiler bıraktı. Öncelikle, Muhammed Peygamber'in 632'de ölümünden sonraki yüzyılda İslam'ın Ortadoğu'dan Afrika, Asya ve Avrupa içlerine çarpıcı ve hızlı yayılımı kısa zamanda hem Roma, hem de Bizans Hıristiyanlığıyla karşı karşıya gelen yeni bir dinamik güç yarattı. İkinci olarak, İslam köken itibariyle tüm Müslümanlar için birleştirici tek bir toplumsal kimlik olarak algılandı. *Ümmet* ya da inananlar topluluğu olarak adlandırılan bu kimlik kabile, ırk ya da devlet gibi diğer toplumsal kimliklere ağır bastı. *Ümmet* ideali pratikte hilafet kurumu kanalıyla bir dereceye kadar erken dönemlerde gerçekleştirildi. Göçebe Türklerin İslam'ı benimsemesi yeni bir güç verse de İslam'ın Sünni ve Şii inanç dalları arasındaki büyük bölünme ve çok sayıda yerel liderin bağımsızlık arzuları hilafetin etkili bir merkezî siyasi kurum olma özelliğine son verdi. Türkler zirve döneminde Güney Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın çoğuna hakim olan Osmanlı İmparatorluğu'nu (1299-1922) kurdular.

Erken dönem İslam teorisinde dünya *dârü'l-harb* (savaş diyarı) ve *dârü'l-İslam* (İslam diyarı) olarak bölünmüştü. Azamî on yıla kadar süren ateşkesler mümkün olsa da, iki diyar arasında sürekli bir savaş hali öngördü. Müslümanlar teorik olarak *dârü'l-harb* İslam'ı kabul edene kadar **cihadı** sürdürmekle mükelleftiler. Bunun tek istisnası kişisel bir vergi vermeyi ve Müslümanlardan daha az hakkı kabul etmeleri kaydıyla dinlerini yaşamalarına izin

verilen 'ehl-i kitap'tı (bazen diğer dinleri kapsasa da, çoğunlukla Hıristiyan ve Yahudiler). İki diyar arasındaki ateşkes dönemleri anlaşmalar gerektirirdi: Bu anlaşmalar imzalandıkları takdirde Müslümanlar tarafından tam anlamıyla uyulmalıydı. Şüphesiz İslami öğreti anlaşma taahhütlerine hürmet göstermede Katolik dünyadan daha katıydı. İslam ayrıca savaş esnasında uyulması gereken çeşitli ahlâki ilkeler tesis etti.

Bu öğretiler, Müslüman hukukçular tarafından İslam'ın ilk ve çarpıcı genişlemesi sırasında geliştirildi. Kaçınılmaz biçimde İslam'ın iç bütünlüğü bozulup çeşitli ülkeler başarılı şekilde ilerlemeye direnirken İslam dünyası kafirlerle on yıldan daha uzun süreli ateşkeslerle barış içerisinde birlikte yaşama ihtiyacını kabul etmek zorunda kaldılar. İki diyar arasındaki yakın ticari bağlar gelişti ve Hıristiyan hükümdarlar bazı durumlarda Müslüman ülkelerde **ekstra-teritoryallik** imtiyazı içeren yerleşkeler kurma izni aldılar. Bu yerleşkelerin liderleri 'konsolos' adıyla anıldı. Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyıla gelmeden büyük Avrupa güç siyasetinde önemli bir oyuncu konumuna erişti.

Püf Noktası

- Ortaçağ Avrupa'sının uluslararası toplumu ulus-üstü, ulus-ötesi, ulusal ve ulus-altı yapıların karmaşık bir karışımıydı.
- Katolik Kilisesi Ortaçağ uluslararası toplumunun normatif temelinin oluşturulmasında kilit önemde bir rol oynadı.
- İslam, kendi ayrı uluslararası toplum anlayışını geliştirdi.

Modern Uluslararası Toplumun Ortaya Çıkışı

Temas ettiğimiz gibi, günümüz uluslararası toplumu diğer tüm devlet-dışı aktörler üzerinde yasal üstünlük sahibi (ya da egemen) bağımsız aktörler olan devlet kavramı üzerine kurulmuştur. Bunun mantıksal sonucu, ilk olarak tüm devletlerin hukuki eşitliğini içermesidir, çünkü aksi takdirde bu ilişki hiyerarşik, hegemonik ya da emperyal olurdu. İkinci sonuç –diğer devletler anlamında– dış güçler tarafından iç işlerine müdahale edilmeme ilkesidir, çünkü dış devletlerin bir devletin iç işlerine karışması zımnen (Papa gibi) diğer aktörlerin üstün otoritesini onaylamak anlamına gelirdi. Uluslararası toplumun üç merkezî kurumu bu ilkeler üzerine kuruludur. İlki, devletler arasında resmî iletişimin diplomatlar tarafından yürütülmesidir. Egemen efendileri adına iş yaptıkları için diplomatlar da efendilerinin sahip oldukları dokunulmazlıklara sahip olmalıdırlar. İkinci olarak, uluslararası hukukun statüsü dikkate alındığında, kurallar devletlerin rızası olmadan bağlayıcı olamaz. Üçüncüsü, –iç düzenlerden farklı olarak– uluslararası ilişkilerdeki düzen yeterli zorlayıcı araçlara sahip üstün bir otorite tarafından sürdürülemeyeceği için, böylesi

Kutu 2.3 Konstanz Konsili

Çağdaş uluslararası toplum öğretilerini önceleyen önemli hukuki bir tartışma, Constance Konsülü'nde (1414-1418) gerçekleşti. Konsül'ün önündeki bir mesele; Polonya'nın, Hıristiyanlığı güç zoruyla yaymak için yetkilendirilmiş Cermen düzenine karşı Hıristiyan olmayan Litvanya ile ittifakıydı. İttifak, pagan toplulukların hiçbir hakkının olmadığı ve dolayısıyla onlara karşı savaşın haklı olduğu şeklindeki baskın öğretiyle çelişiyordu. Polonyalıların ittifaklarını savunmaları bir topluluğun milletler hukukunda herhangi bir hakkı olup olmadığının dinî inançlarına değil, belirli bir toprak parçasında etkin bir hakimiyet sahibi olup olmamalarına bağlı olduğu üzerine kuruluydu: Bu, o devirde devrimci bir öğreti olsa da zamanla yerleşik sağlam bir öğreti haline geldi.

(C. H. Alexandrowicz (1963), 'Paulus Vladimiri and the Development of the Doctrine of Coexistence of Christian and Non-Christian Countries', *British Yearbook of International Law*, 441-448)

bir uluslararası düzen sadece devletler arasında devam eden mücadele sonucunda ortaya çıkar. Bu mücadele bazılarının baskın olmasını önlemek için yapılır ya da daha açık ifade edilecek olursa, uluslararası bir düzen bu mücadelenin ürettiği güç dengesi sonucu oluşur. Güç dengesi daha 18. yüzyıl öncesinde, uluslararası ilişkilerde kendiliğinden ortaya çıkan bir durum değil, temel bir kurum hatta uluslararası hukukun bir parçası olarak görülmeye başlanmıştı.

Avrupa uluslararası toplumunu meydana getiren bu unsurların şekillenmesi yüzyıllar almıştır. Anahtar gelişme modern devletin ortaya çıkışıdır. Modern devlet, monarşik gücün Papa ya da yerel baronlara karşı hakkını savunmasıyla başlamıştır. Aynı zamanda krallıklar arasındaki güç mücadeleleri Osmanlılardan gelen dış tehditle birlikte devlet idaresinin bugün bilinen araçlarının düzenlenmesini sağlamıştır. Bunların en önemlisi merkezileşmiş ve etkin bir askerî güçtür. Fakat diğer üç unsur da oldukça önemlidir: Profesyonel bir diplomatik memuriyet; güç dengesini yönetme kabiliyeti; monarklar arasında kişisel ve yalnız dinî yaptırımı olan sözleşmelerden devletler arasında hukuk statüsüne sahip anlaşmalara geçiş (bkz. **Kutu 2.3**).

Bu gelişmelerin herhangi birisi için net bir tarih vermek imkânsızdır. Hakikatte, bunlar Avrupa genelinde yüzyıllar boyunca rastgele gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, Bizanslılar diplomasiyi ve istihbarat toplanmasını daha yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Venedik bu beceriyi, Rönesans öncesinde, Bizans'la olan ilişkileri esnasında öğrenmiş ve diplomasiye ilişkin ilk resmî kurallar kümesini 13. yüzyılda yayınlamıştı. İtalyan şehir devletleri arasındaki kıskanç rekabet onları diğerlerini gözetlemek için ilk yerleşik elçiler sistemini geliştirmeye itmişti. İtalyan devletleri ayrıca sık sık savaşlar içeren sürekli bir güç dengesi oyunu içinde bulunmuşlardı. Diğer Avrupalı devletler İtalyan devletlerinin uluslararası ilişkiler hakkındaki fikirlerini öğrendiler. Böylece sürekli elçilikler ve diplomatik dokunulmazlık hakkında üzerinde anlaşmaya varılmış kurallar ve elçiler için diğer imtiyazlar, uluslararası toplumun ayrılmaz bir parçası olmuştur.

15. yüzyılın sonundan itibaren üç gelişme, ortaçağ sonrası Avrupa uluslararası toplumunu şekillendirmede önemli rol oynadı. İlki, Fransa ve

Habsburg İmparatorluğu gibi daha büyük devletlerin daha küçük devletler üzerinde hakim olmasıdır. İkinci olarak, 16. yüzyılın Protestan reformu Katolik Kilisesi'nin üstün otorite olma iddiasına büyük bir darbe vurmuştur. Böylece karşı iddia olan devlet egemenliğini dolaylı olarak güçlendirmiştir. Son olarak, –tehlikeli fakat Müslüman kontrolündeki kara yolunu es geçme imkânı sunan– Kolomb'un 1492'de Yeni Dünya'ya yolculuğunu müteakip 1498'te Vasko De Gama'nın Hindistan'a deniz yolunu keşfi, Avrupa uluslararası ilişkileri için muazzam sonuçlar doğurmuştur.

Uluslararası toplum için tüm bunların önemini değerlendirirken iki paralel gelişmeyi de hatırda tutmak gereklidir. İlki, Avrupa'daki güç mücadelesidir. Avrupa 450 yıldan fazla ölçeği ve şiddeti artan bir savaş durumunu tecrübe edecekti. Bu savaşlar kısa süreli İspanyol, Fransız ve Alman egemenlikleri ve bu güçler tekrar saldırganlaşmadan önce gerginliklerin nihai çözümlerini andıran fasılalı barış dönemleri ile sürüp gitmiştir. Dünyanın diğer kısımları önce kolonileşme, ardından 20. yüzyılın iki dünya savaşı ve son olarak da dekolonizasyonun sonuçlarıyla Avrupa çatışmalarına çekildikçe, bölgesel olmaktan ziyade küresel bir tarihsel gelişim yaşanmıştır. Ancak siyasi ve yasal bir unsur oluşturmaya yönelik eğilim, yani egemen devlet, önce Avrupa'da nihayette ise dünyanın diğer kısımlarında durdurulamaz bir biçimde yaygınlaştı.

İkinci olarak, bir egemen devletler toplumu tarafından izin verilen birkaç düzen sağlayıcı aracın geliştirilmesi için süregelen bir teşebbüs vardı. Keşif gezileri hem uluslararası hukuk çalışmaları, hem de onun anlaşmalarda kullanımı için önemli bir etkide bulundu. Bu anlaşmalar keşif çağının yol açtığı çeşitli yetki ve sorumlulukları daha da netleştirmek ve tanımlamak için tasarlanmıştı. Ek olarak, –uygulanması devlet işlerinin en önemli konularından biri olan– güç dengesi, muhtemel hegemonik güçlere karşı giderek en etkin araç kabul edilmeye başladı. Nihayetinde, birçok savaş uluslararası düzeni elde etme araçlarını netleştirmek ve geliştirmek için sistemli girişimlerce takip edildi.

Uluslararası hukuk üzerine ilk metinler, 16. yüzyılda genellikle Francisco de Vitoria (1480-1546) gibi İspanyol hukukçulardan geldi. Vitoria, Amerika'nın yerli sakinlerinin herhangi bir hukuki hakka sahip olup olmadığı gibi zorlu konular üzerine düşündü. Geleneksel Katolik teorisi bu tür hakları reddetti ama Vitoria İspanyol *fethini* onaylasa da kapsamlı bir karşı iddia ortaya koydu. Bu iddiaya göre yerliler –sınırlı da olsa– doğal hukuk çatısı altında bir kısım haklara sahiplerdi. Böylelikle Vitoria, meşru otoriteyi Papa'dan, ortaya yeni yeni çıkmaya başlayan egemen devletlere kaydırmış oluyorlardı. Bu iddia, son zamanlarda, –yerlilerle İspanyollar arasındaki muazzam güç farkına dikkat çekilerek– egemenlik ilkesinin emperyal sömürü ve baskıyı meşrulaştırma aracı olarak ilk kullanımlarından birini geliştirildiği gerekçesiyle eleştirildi (Anghie 1996).

Uluslararası hukuk üzerine kaleme alınan sonraki metinler, egemen devletlerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini, egemen devletlerin var

olduğu uluslararası toplumun doğasını ve uluslararası toplumda güç dengesinin rolünü tanımlamaya çalıştı. Bu metinler ayrıca diplomasi, anlaşmalar, ticaret, deniz hukuku ve bilhassa savaş gibi konulara ilişkin belirli kurallar belirlemeye çabaladı. Özellikle Grotious ve Vattel'inkiler gibi çalışmalar; 19. yüzyılda 'yasal haklar' olarak adlandırdıkları, örneğin ticaret hakkı gibi, hakları kendilerine vermeleri için Avrupalıların yoğun baskısına maruz kaldıklarında Çin ve Japonya gibi ülkeler tarafından dikkatlice incelendi ve Avrupalılara verdikleri tepkide son derece etkin bir şekilde kullanıldı.

Otuz Yıl Savaşları'nı noktalayan **Westfalya Barışı** (1648), birçok kişi tarafından, günümüz uluslararası sistemine yol gösteren kilit önemde bir olay olarak görülmüştür. Barış, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu oluşturan Germen devletlerine kendi diplomatik ilişkilerini sürdürmeleri için belli haklar tesis etmiştir: Egemenliklerinin oldukça net bir kabulü. Ayrıca bu devletlerin resmen 'tam ve karşılıklı Eşitlik' sahibi oldukları belirtilmiştir: Önemli sayıda devlet için egemen eşitliğin ilk kez resmen kabulü. Daha genel ifadeyle, Barış devletler toplumu fikrini kapsamaktadır. Katılımcılar uluslararası meşruiyet ihsanını tekil yönetici ve devletlere verme ve devletlerin iç politikalarında dinî hoşgörü göstermeleri yönünde dayatma hakkını Papalık'tan net ve açıkça aldılar (Armstorng 1993: 30-8). Güç dengesi resmen İspanya Veraset Savaşı'nı (1701-14) sona erdiren Utrecht Antlaşması'na (1713) eklemlenmiştir. Bu anlaşmada "adil bir güç denkliği" "karşılıklı dostluk ve sürekli bir uyumun en iyi ve dayanıklı temeli" olarak ilan edilmiştir.

1648'den 1776'ya kadar olan dönem önceki iki yüzyıl boyunca şekillenen uluslararası toplumun meyve verdiği dönem olmuştur. Sık sık savaş çıkıyordu, fakat bu savaşlar Otuz Yıl Savaşları'nın ideolojik yoğundan uzaktı. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler yavaş yavaş geriledi, Britanya ve Rusya gibi diğerleri yükseldi. Yüzlerce devletçik varlığını hâlâ sürdürmekteydi, fakat sayıları onu aşmayan temel aktörler arasındaki etkileşimler olayların akışını belirledi. Sürekli değişim ve birçok savaşa rağmen, 1716'da de Calliere'den 1809'da Heeren'e kadar Avrupalı yazarlar Avrupa'nın bütün olarak bir 'cumhuriyet' tipi oluşturduğu konusunda hemfikirdi (Whyte 1919; Heeren 1971). Bazıları bu fenomeni açıklamak için dinî ve kültürel benzerliklere dikkat çektiler, ama hepsinin üzerinde anlaştığı merkezî unsurlar tüm devletlerin özgürlüklerini korumaları, her birinin bağımsız bir varlık olma hakkını karşılıklı olarak kabul etmeleri ve hepsinin ötesinde güç dengesine dayanmalarıydı. Diplomasi ve uluslararası hukuk, her ne kadar ikincisi devletlerin rızasına dayandığı müddetçe mümkün olsa da, uluslararası toplumun diğer iki anahtar kurumu olarak görüldüler.

Bazı araştırmacıların, 18. yüzyıl uluslararası toplumuna ilişkin bu yorumu tartışmaya açtıklarının altı çizilmelidir. Fransız tarihçi Albert Sorel acımasız bencil çıkarların tek önemli konu olduğunu iddia ederek 18. yüzyıl

'Hıristiyan cumhuriyet' kavramını 'görkemli bir soyutlama olarak' değerlendirmişti (Cobban ve Hunt 1969). Şüphesiz gerçek bir Avrupa uluslararası toplumunun varlığına inanan Edmund Burke gibi yazarlar, Polonya'nın 1772 ve sonrasında parçalanmasından dehşete düşmüşlerdi. Burke bu gelişmeyi 'anlaşmalar, ittifaklar, ortak çıkar ve ortak inanç' üzerine kurulu bir sistemden Hobbesçu bir doğa haline sapmanın ilk adımı olarak görmüştü (Stanlis 1953). Stephen Krasner (1999), daha yakın zamanlarda, genel anlamda egemenliğin hukuki bir kurgudan –ya da 'teşkilatlandırılmış iki yüzlülük'ten– başka bir şey olmadığını iddia etti. Güçlü devletler bir engelle karşılaşmadan kendi çıkarları peşinde koştuklarında bu kurgunun maskesi düşmüştü. Bu ve benzeri yaklaşımlar, temel hareket noktası üyelerinin kendi çıkarları olan uluslararası toplumun daha idealist formülasyonlarına karşı en azından daha dikkatli olmamız konusunda bizi uyarır.

Amerikan ve Fransız devrimleri uluslararası toplum için derin sonuçlar doğurmuşlardır. ABD örneğinde, bu etkiler 20. yüzyılda bir süper güç olarak ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Fransız Devrimi'nin sonuçları daha kısa zamanda görülmüştür. İlk olarak, egemenliğin yöneticilerden –özellikle de Habsburglar'da olduğu gibi emperyal hanedanlık yöneticilerinden– ziyade 'ulus'ta edinilmiş bir hak olduğu konusundaki devrimci ısrar, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı fikrine itici bir güç kazandırmıştır. Bu, 19. ve 20. yüzyılda uluslararası siyasete giderek hakim olan ve bizzat kendileri egemen devlet olması gereken ulusların (dilsel, etnik ve kültürel bağlarla bağlı insanların) haklarını reddeden emperyal sistemleri tehlike altına sokan bir ilkeydi.

Fransız Devrimi'nin ikinci sonucu, önemli Avrupalı güçlerin ona verdiği tepkiden kaynaklanmaktadır. Napolyon'un yenilmesinden sonra, önde gelen devletler bir büyük güçler kulübü olarak kendilerini giderek küçük devletlerden farklı görmüşlerdir. 'Avrupa Uyumu' (*'Concert of Europe'*) olarak bilinen bu sistem I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Sistem Napolyon Savaşları neticesinde oluşan Avrupa güç dengesini korumak için, kulübün düzenli buluşmaları ve potansiyel olarak bölücü meselelerde ortak karar vermeleri ile canlandırılıyordu. Önderlik eden hanedanlık güçleri Avusturya ve Rusya, Uyum'un kendilerine herhangi bir devrime karşı müdahale etmek için resmen hak tanımasını talep ettiler. Devrimler tarafından en az tehdit edilen Britanya, başkalarının iç işlerine karışmama siyasetini ihlal edeceği için bu talebe şiddetle karşı çıktı. Ancak, Uyum şüphesiz herkes için özgürlük ve ileri derecede ademi merkeziyetçi 18. yüzyıl uluslararası toplumundan daha idareci ve hiyerarşik bir sisteme doğru bir kayışın habercisi oldu. Bu, Westfalya uluslararası toplumunun her üç ana kurumsal ayağını da etkiledi: Güç dengesi, diplomasi ve uluslararası hukuk. 1814'te güçler 'Avrupa'da gerçek ve sürekli bir güç dengesi sistemi' oluşturma niyetlerini zaten resmen ilan etmişlerdi. 1815'te ise bu sistemi uygulamaya sokmak için Avrupa haritasını dikkatlice yeniden çiz-

diler. Başlıca diplomatik gelişme genel çıkarı ilgilendiren konuları görüşmek ve bunların üstesinden gelmek için gittikçe sıklaşan bir biçimde konferanslara başvurulmasıdır. Uluslararası posta hizmeti, telgraf, sağlık önlemleri gibi birkaç teknik alanda daimî uluslararası örgüt kuruldu. Uluslararası hukukta güçler Clark'ın (1980: 91) özellikle toprak değişiklikleriyle ilgili olarak 'değişimin uluslararası meşrulaştırılması prosedürü' adını verdiği tasarımlar amaçlandı. Büyük güçler tarafından müşterek olarak İsviçre, Belçika ve Lüksemburg'un statülerini tanımlayanlar gibi çeşitli anlaşmalara garanti verme girişimleri oldu. Birçok büyük anlaşma çeşitli teknik, ekonomik ve özellikle kölelik ile savaş gazileri gibi insani meselelerde kurallar ortaya koydu. Ancak altının çizilmesi gereken husus, Avrupa Uyumu'nun –Avrupa'ya nispeten barış ve düzen getirmesine karşın– Avrupalı güçlerin Asya ve Afrika'yı giderek hakimiyet altına almalarını meşrulaştıran bir düzenek oluşuydu. Örneğin, 1885'teki Berlin Kongresi Afrika'da çatışan iddialar yüzünden büyük bir savaşın önlenmesine yardımcı oldu. Aynı zamanda 'yeni işgal eylemlerini' yöneten kurallar ortaya koydu. 'Medeniyetin faydalarını' Afrika'ya getirmek hakkında sahte duyarlılıklar pek önem arz etmedi.

I. Dünya Savaşı Avrupa Uyumu'na aniden ve sürekli olacak şekilde bir son verdi. Yeni güçler, özellikle ABD ve Japonya ortaya çıkmıştı ve Hindistan ve Avrupa imparatorluklarının diğer kısımlarının ulusal kurtuluş talebi artmaktaydı. Ulusal kurtuluş için mevcut küçük ülkeler büyük güçler kulübü tarafından zorlanmaya daha az niyetliydiler. Bir yandan da müzakereler neticesinde 1919'da dünyanın ilk çok amaçlı, evrensel uluslararası örgütü, Milletler Cemiyeti ortaya çıktı. Bu, uluslararası toplum adına tüm ana kural ve normları muhafaza edecek resmî bir örgütsel temel kurmak için ilk kapsamlı girişim olarak görülebilir.

19. yüzyıl Avrupası uluslararası toplumu büyük güçler kulübünün eklemlendiği bir **hegemonya** şeklindeyken, Milletler Cemiyeti bu durumdan, iki noktada önemli bir sapma gösterdi. İlk olarak, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un bizzat güç dengesi sisteminin önemli bir savaş sebebi olduğuna dair inancıyla paralel olarak, Cemiyet güç dengesi yerine yeni bir **ortak güvenlik** ilkesi üzerine kurulmuştu. Buradaki merkezî kavram, tüm devletlerin herhangi bir saldırganlığa karşı birleşmeyi önceden kabul etmesiydi. Bu durumun, bir başka ülkenin egemenlik haklarını ihlal etmeyi düşünen herhangi bir ülkeyi caydıracağı umuluyordu. İkinci olarak, Cemiyet üyeliği sadece Avrupalılara özgü değildi, dünyanın bütün ülkelerine açıktı.

Cemiyet birçok meseleye düzen getirmeye muktedir ileri derecede örgütlenmiş uluslararası toplum inşa etmek gibi iddialı bir girişimi simgeliyordu. Ancak uluslararası sistem sıkı sıkıya egemenlik ilkesi üzerine kuruluydu ve dolayısıyla da, büyük devletler arasındaki güç dengesine bağlı kaldı. Savaş sonrası dönemin gerçekliği bir gücün, ABD'nin Cemiyet'e katılmayı reddetmesi ve Avrupa uluslararası ilişkilerine müdahil olmamayı tercih etmesiydi. Daha

1930'lara varmadan Almanya, İtalya, Japonya ve Rusya gibi dört ülke aşırı ideolojiler benimsemiş ve diğer büyük güçleri tehdit eden yayılmacı eğilimlere sahip hale gelmişlerdi; sadece İngiltere ve Fransa statükoya bağlıydı. Başka bir deyişle, ciddi bir güç *dengesizliği* söz konusuydu.

Püf Noktası

- Günümüz uluslararası toplumunun başlıca unsurları; egemenlik ve kendi iç işlerinde dokunulmazlık ilkeleriyle diplomasi, güç dengesi ve uluslararası hukuk kurumlarıdır.
- Bu ilkelerin Avrupa genelinde tesis edilmesinde Westfalya Barışı (1648) kilit önemde bir olay olsa da, gelişmeleri yüzyıllar aldı.
- Napolyon Savaşlarını, Avrupa'da daha yönetilen ve hiyerarşik bir uluslararası topluma ve Avrupa'nın dünyanın diğer bölgeleriyle ilişkilerinde daha emperyal bir yapıya geçiş takip etti.
- Milletler Cemiyeti uluslararası toplumu daha sağlam bir örgütsel temele oturtma girişimidir.

Uluslararası Toplumun Küreselleşmesi

Cemiyet'in zayıflığının önemli bir nedeni, Amerikan Senatosu'nun savaş sonrası (Cemiyet Tüzüğünü de içeren) **Versay (Versailles) Barış Antlaşması**'nı onaylamayı reddetmesi olmuştur. Aynı hatayı 1945'te tekrarlamayarak Birleşmiş Milletler adı altında Cemiyet'in daha güçlü yeni bir halini kuran ise büyük ölçüde ABD'nin kararlılığı olmuştur (ayrıca bkz. **Bölüm 20**). Ancak, pratikte BM öngörülen liderlik rolünü savaş sonrası uluslararası toplumunda nadiren oynayabilmiştir. Bunun sebebi büyük ölçüde Güvenlik Konseyi'nin en önemli iki üyesi (ABD ve Sovyetler Birliği [SSCB]) arasında anlaşmayı önleyen **soğuk savaş**tır. Şüphesiz, Soğuk Savaş dünyanın çekişen iki hegemonik uluslararası topluma bölünmesi anlamına gelmekteydi.

Sovyet-Amerikan rekabetinin dünya siyasetinin tüm yönlerini etkilemesine rağmen, iki süper güç arasındaki yaklaşık güç dengesi özellikle bir zamanlar askerî yüzleşmenin zirvede olduğu Avrupa'da nispeten bir düzenin korunmasına yardımcı oldu. İki gücün uluslararası hukukun geliştirilmesi üzerinde anlaşabildiği görece çatışmasız alanlar da vardı. Dekolonizasyon Avrupa uluslararası toplumunun küreselleşmesine varan sonuçlar doğururken bağımsızlığına yeni kavuşmuş sömürgeler, devlet egemenliğini ve ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkan egemenliğe dayalı bir uluslararası toplumu tercih ettiler: Bu durumun sonuçları; karşılıklı tanıma, başka devletlerin iç işlerine karışmama, diplomasi ve rızaya dayalı uluslararası hukuktu. Gelişmekte olan ülkelerde peşpeşe gelen liderler Afrikacılık, Arapçılık ve İslamcılık gibi alternatiflere teşebbüs ettiler fakat bunların bir faydası olmadı.

SSCB'nin 1989'da dağılması uluslararası toplumun küreselleşmesini tamamladı. Bazı bakımlardan geleneksel bir Avrupa imparatorluğuna benzemesine rağmen Sovyetler ayrıca alternatif bir ulus-ötesi uluslararası toplum fikrini temsil ediyordu: Tüm ülkelerin işçi sınıflarının devlet sınırlarını kesen bir dayanışma sergilemesi üzerine kurulu bir toplumdu. Bu, dünya üzerin-

Örnek Olay Çalışması 1 1979 İran Devrimi

İran 1941'den beri kendini büyük Pers imparatorlarının varisi olarak gören Şah Muhammet Rıza Pehlevi tarafından yönetilmekteydi. ABD ile yakın ittifak içerisinde bulundu ve Batı çizgisinde bir modernleşme takip etti. Ancak ABD, Şah'ın giderek gözden düşüşü ile ilişkilendirilirken rejimi giderek yozlaştı, acımasız ve büyük petrol zenginliğini israf eden bir rejim olarak algılandı. Yönetimine muhalefet birçok farklı gruptan geliyordu. Bunların içerisinde liberalleri ve solcuları sayabiliriz; fakat 1979 İran Devrimi'nden sonra giderek Ayetullah Humeyni tarafından yönetilen muhafazakâr Müslüman ulema baskın muhalefet güç haline geldi ve devrim gerçekleşti; yeni oluşum İslam Cumhuriyeti olarak adlandırıldı.

Humeyni sadece Amerikan gücüne değil, uluslararası toplumun baskın kavramlarına da meydan okudu. Ortadoğu ve diğer Müslüman ülkelerin sorunlarının İslami ilkelerin göz ardı edilmesinden kaynaklandığına inandı. 'Tüm İslam dünyasını yöneten gayrimeşru güçlerin' iktidardan indirilmesi ve bunların yerini dindar iktidarların alması için çağrıda bulundu. Genellikle sadece dünyevi iktidarların değil, aynı zamanda sınırlarla tanımlanmış devletin kendisinin ve ulus kavramının da aynı derecede gayimeşru ('noksan insan zihninin ürünü') olduğunu iddia etti. Humeyni Müslümanlar için tek önemli toplumsal kimlik olarak inananlar topluluğuna, yani ümmete üye olmalarını gösterdi.

Humeyni devletin kendisi için az bir zaman sarf etti; İran'ın bağlı olması beklenen kurallara, davranış normlarına ve kurumlara dayalı devletler toplumu için ise daha da az zamana sahipti. Humeyni için, uluslararası ilişkilere doğru yaklaşım, diğer her şeye olduğu gibi, İslam tarafından belirlenmişti: 'Uluslar arasındaki ilişkiler ruhanî temellere dayanmalıdır'. Bunlar, ümmetin ulus-ötesi sınırlarını sadece Müslümanları birbirinden ayırmaya yarayan doğal olmayan mekânsal sınırların üzerine koydu. Müslüman olmayan ülkelerle ilişkiler de geleneksel İslami ilkeler doğrultusunda yürütülmeliydi. Humeyni tarafından yorumlandığı haliyle bunlar İran anayasasında belirtildi: 'Dünyanın her köşesinde ezilen ve muhtaçların adil mücadelesi' için destek vermek. BM gibi uluslararası kurumlar sadece süper güçlerin baskıcı yapısının bir parçasıydı. Uluslararası hukuksa Kuran'a uygun olduğu ölçüde dikkate alınmalıydı. Benzer biçimde, Humeyni Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin işgalini ve içindeki birçok diplomatın bir yılı aşkın bir süre rehin tutulmasını destekledi.

İran, İslam'ın küçük bir kolu olan ve çoğunluğu oluşturan Sünnilerce şiddetle karşı çıkılan Şia'yı kucaklasa da İran Devrimi, özellikle de Amerikan karşıtlığı ve İslami görünümü tüm Müslüman dünyada birçok taraftar topladı. Bu gelişme radikal İslami hareketlerin yükselişinde anahtar bir olay olarak görülebilir.

(Armstrong 1993: 188-97)

deki komünist partilerin ve birçok Batı ülkesinde diplomatik ve bilimsel kuruluşlarda hizmet veren sempatizanların bağlılığını istemeye itti. 1979 İran Devrimi'nden sonra Ayetullah Humeyni de, Müslümanlara asıl bağlılıklarını devletlerine değil dinlerine sunmaları için benzeri bir çağrıda bulundu.

Püf Noktası

- Birleşmiş Milletler, çok daha gelişmiş bir Milletler Cemiyeti olmaya niyetliydi ancak Soğuk Savaş onu bu işlevden mahrum bıraktı.
- Sömürgelikten kurtulma, Avrupa uluslararası toplum modelinin dünya çapında yayılmasına yol açtı.
- SSCB'nin dağılması bu süreci tamamladı.

Sonuç: Küresel Uluslararası Toplumun Sorunları

Görüldüğü gibi, en erken uluslararası toplumlarda bağımsızlık, bir dereceye kadar, hegemonik ve emperyal unsurlarla birlikte var oldu. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası toplumda egemen eşitlik, tüm dünyada –teoride olduğu gibi pratikte de– ilk kez merkezî hukuki bir norm oldu. Yeni bin yılın başında BM'nin 192 üyesinin hepsi –Jackson'un ifadesiyle– bağımsızlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama ve genel tabirle 'tüm mevcut devletlerin gelişme düzeyleri, yönetim modelleri, siyasi ideolojileri, kültürel tarzları ve diğer hiçbir iç nitelik ve şarta bakılmaksızın kutsallığı, bütünlüğü ve dokunulmazlığı' (Jackson ve Owens 2001: 58) gibi ana değerleri muhafaza eden bir küresel sözleşme (bkz. **Kutu 2.4**) üzerinde resmen anlaştı. Savaşa girme şartlarını ağırlaştırdıkları gibi, insan haklarına saygıyı destekleme üzerinde de anlaşmaya vardılar. Ancak, uluslararası toplumun bu şekilde kavramsallaştırılması ciddi sorular doğurmaktadır.

İlk olarak, küreselleşme, sayısız 'sanal topluluk' ortaya çıkıp küresel finansal piyasalar, devletlerin kendi ekonomi politikalarını kontrol etmelerini sınırlarken geleneksel toplumsal kimliklerin çözülmesine hizmet etmektedir. Bazıları küreselleşmenin merkezî normlarının devletlerden ziyade bireyler çevresinde oluştuğu yeni bir kozmopolit kültür getirdiğini iddia etmektedirler. Bu sürecin anahtar bir görüntüsü olan Uluslararası Af Örgütü ya da Greenpeace gibi STK'lar tarzında 'küresel bir sivil toplumun' artan önemine işaret ederler (bkz. **Bölüm 21**). Diğerleriyse 'insani müdahale' örneklerini kullanarak daha 'dayanışmacı' bir uluslararası toplumun oluştuğunu iddia ederler. Böylece müdahalesizlik ilkesi ciddi insani kriz olaylarında sınırlanabilmektedir (Wheeler ve Dunne 1998) (bkz. **Kutu 2.5**). Benzer şekilde, bazıları, dünyanın daha yakından bütünleşmesi nedeniyle, bir uluslararası hukuk anlayışından asgari bir **birlikte var olmaya** dair kurallar kümesi olarak daha büyük bir **işbirliğini** mümkün kılan bir anlayışa geçtiğimizi öne sürüyor.

İkinci olarak, Soğuk Savaş sonrası düzen özellikle Afrika'da artan sayıda *çökmüş*, *başarısız olmuş* ya da *parçalanmış* devlet üretmiştir. Egemen eşitlik sadece uluslararası düzlemde eşit bir katılımcı olmak değil, aynı zamanda bir devlet içinde düzenli bir iktidarı sürdürmek anlamına da gelir. Bazı devletlerin bu işlevleri sürdürmedeki yetersizliğinin bir sonucu yeni birtakım ciddi güvenlik sorunlarıdır. Bu sorunlar devletler arasında olmaktan ziyade devletler içinde cereyan etmektedir. Uluslararası toplum ise bu sorunlarla baş edebilmek için –başka devletlerin iç işlerine karışmama ilkesinden dolayı– iyi donatılmış bir vaziyette değildir.

Kutu 2.4 Robert Jackson: özgürlük ve uluslararası toplum üzerine

'[*Küresel sözleşme*] uluslararası özgürlük temelinde genişletilebilecek bir deneme olarak okunabilir. Çağdaş uluslararası toplum insan özgürlüğünün çok önemli bir alanıdır; insanlara kendi bağımsız ülkeleri içinde, kendi fikir ve inançlarına göre, kendi sıralarından olan insanların oluşturduğu hükümetlerin yönetimi altında siyasi bir birliktelik halinde beraber yaşama imkânı sunar: Egemen devlet üzerine kurulu uluslararası özgürlük.' (Jackson 2000: vii)

Üçüncü olarak, Amerikan askerî gücü günümüzde kendinden sonraki en güçlü on devletin güçlerinin toplamından daha fazladır. Bu fark uluslararası tarihte bazılarının 'tek-kutuplu moment' adını verdiği eşi görülmemiş bir durum ortaya koymaktadır. Gerek Çin, gerekse de birleşik bir Avrupa, Amerikan gücünü dengeleyebilecek potansiyel bir güce sahip olsa da, önümüzdeki on yıllarda bunun gerçekleşebileceği işaretini veren gerçekçi bir beklenti söz konusu değildir. **11 Eylül**'den sonra ABD hem söylemlerinde, hem de hareketlerinde hayati çıkar olarak kabul ettiği konuları savunmak için –gerektiğinde tek taraflı olarak– gücünü kullanma iradesi göstermiştir. Benzer şekilde, 2007'de ortaya çıkan küresel mali kriz, başta Çin olmak üzere rezerv para olarak yüksek miktarda dolara sahip ülkeler Amerikan ekonomisini desteklemekte gittikçe daha fazla gönülsüzlük sergiledikçe ekonomik güç dengesinin ABD'den uzaklaştığını göstermiştir. İnternet, kültür, finans ve temel normatif unsurların küreselleşmesini teşvik etme ve şekil vermedeki temel Amerikan rolü göz önüne alındığında, zayıflamış bir ABD'nin küreselleşmiş bir uluslararası toplumun gelecekteki evrimi için kaçınılmaz sonuçları vardır.

Dördüncü olarak, Avrupa uluslararası toplumları ortak bir kültür ve paylaşılan değerler tarafından desteklenmekteydi. Tüm devletlerin insan hakları normlarını imzalamasına ve çoğunun demokrasi için desteklerini ilan etmesine rağmen, bunlar her toplumda farklı şekilde yorumlanmaktadır. Dahası, gelişmekte olan ülkelerde bu değerleri Batı emperyalizminin iki yüzlü bir stratejisinin bir parçası olarak görme eğilimi giderek artmaktadır. Bu tür direnişin başını radikal İslamcı hareketler çekmektedirler. Ayrıca, yükselen süper güç Çin'in İnsan Hakları mülahazalarının onun ekonomisine veya bazı gelişmekte olan ülkelerdeki baskıcı rejimlerle olan münasebetlerinde kendi politik çıkarlarını çiğnemesine meydan verme konusundaki bariz isteksizliğine de işaret edilebilir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Örnek Olay Çalışması 2 Çin ve uluslararası toplum

19. yüzyıla kadar Çin dış dünyayla ilişkilerinde benzersiz bir perspektifi sürdürmeyi başardı. Bu perspektifin özü, kendi ülkelerine Çincede verdikleri isimde saklıdır: *zhongguo* yani "orta ülke". Kilit unsurları, Çin'in toprağa ve milliyete dayalı olmaktan ziyade kültürel bir kimliğe sahip olduğu anlayışı ve Çin'in üstünlüğüne olan inanç idi. Konfüçyenizm bu inanç sisteminin, bilhassa onun genel toplumsal uyumun menfaatine olacak şekilde güçlülerin kendilerine nisbetle daha aşağıda olanlara iyilikseverlik ve dürüstlükle davrandıkları ataerkil hiyerarşiye vurgusunun merkezindeydi. Moğolistan ve Mançurya'dan gelen istilacılar varolan hanedanları alaşağı etmelerine rağmen egemen eşitlerden oluşan uluslararası bir toplum kavramından uzak olan temel fikirler de dahil olmak üzere o esas yapıyı muhafaza ettiler.

Bu zaman diliminin çoğu boyunca, Çin, tartışmaya açık bir şekilde, diğer tüm devletlerden daha ileri bir medeniyete sahipti ama yaklaşık 1500'den sonra Avrupalı devletler Çin'i donanma gücü ve sanayileşmede geride bıraktılar. Britanya'nın küresel hamlesi genişledikçe Çinle kârlı ticaret imkânları peşinde koştu. Çin imparatoru, Lord Macartney'in 1793'teki heyetini, Britanya'nın kendisine sunabileceği birşeyler olabileceğini düşünen ("Bu büyük dünyaya açılırken tek bir amacım var, kusursuz bir yönetimi sürdürmek ve Devlet görevlerini yerine getirmek: garip ve pahalı nesneler beni ilgilendirmiyor"), dahası bir diplomatik elçiliğe izin vererek Çin'e eşit muamele hakkı edinebileceğini sanan İngilizlere hayret ederek meşhur bir şekilde reddetmişti.

Sonunda Batılı ve Japon askerî gücü imparatorluk sisteminin çöküşünü gerçekleştirdi. Çinliler, İngiltere ile yapılan birinci Afyon Savaşı'nın (1840-1842) ardından onlar tarafından dayatılan imtiyazların barbarları bastırmaya yeteceğini umdu fakat gerçekte onlar sadece Summer Palace'ın yanması ile sonuçlanan ikinci Afyon Savaşı'na yol açtı. Hanedanın zayıflığı 20 milyon insanın öldüğü Taiping Ayaklanmasında da aşikâr olmuştu.

Bir sonuç da Çin'in -eşitsiz antlaşmalar olarak addettiği- Avrupa ile egemen eşitlik bazında diplomatik ilişkileri kabul etmeye zorlanması idi. Antlaşmaların eşitsiz yönleri, Çin hukukunun müeyyidelerinden böylelikle muaf tutulan tüm yabancılara ekstra-teritoryal haklar bahşetmeyi içeriyordu. Çin adına, büyükelçilikler kurmaktan başka hiçbir karşılıklı imtiyaz yoktu.

Bugünkü Çin'in uluslararası toplumunu nasıl şekillendirebileceği hakkında bir hayli spekülasyon yapılmıştır. Çin, kendisine özgü hiyerarşik bölgesel nizamdan önemli derecede farklı bölgesel uluslararası toplumları teşkil eden Birleşik Devletler ve Almanya tarafından yönetilen diğer bölgesel düzenlerin modern bir versiyonuna geçebilir mi? Ancak, Çin'in dış politikasındaki istikrarlı motif, devletlerin iç işlerine karışmama konusundaki ısrarı olmuştur: Çoğunu 19. yüzyıl tecrübesine borçlu olduğu bir politikadır bu. Bu bakımdan, geleneksel, egemenlik-temelli uluslararası toplumun bölgesel hegemonyalar ile rekabet eden bazı yeni yapılara kademeli olarak dönüştüğünü büyük bir ihtimalle görebileceğiz. (Suzuki, 2009)

Beşinci olarak,–çevre ve aşırı fakirlik (bkz. **Bölüm 22** ve **28**) gibi– iki meselenin önemi ve zorluğu egemenlik temelli uluslararası toplumda giderek artmaktadır. Küresel fakirliğin üstesinden gelmek için zengin devletlerin küçük devletlerin iç işlerine sürdürülebilir ve geniş kapsamlı alakaları ve önde gelen ekonomilerin ekonomik özgürlüklerinde kısıtlamalar gerekebilmektedir. Ulusal sınırları tanımayan bir sorun olarak iklim değişikliğiyle uğraşırken sadece yaygın uluslararası yasama değil, devletlerin özgürlüğünü perdeleyebilecek zorlayıcı düzenekler de gerekmektedir.

Tüm bu meseleler farklı şekillerde iki merkezi soru etrafında dönmektedir: Egemenlik ilkesi üzerine kurulu bir uluslararası toplum sürdürülebilir mi? Ve sürdürülmeli mi? Bull gibi İngiliz Okulu teorisyenleri, sürekli olarak, üzerinde anlaşılan fikirler ve değerler için bir uluslararası topluma gereksinim olduğunu iddia ettiler. Onlara göre bu toplum gerçekten evrensel olabilmek için Batı-dışı unsurları daha geniş ölçüde kapsamalıydı. Muhtemel bir gelecek tahmini –**medeniyetler çatışması** tahmini (Huntington 1996) gibi–, Batılı ve Batı-dışı değerlerin açıkça uyuşmaz olduğu varsayımıyla başlar. Burada temelde öngörülen, ortaçağda Hıristiyan ve İslam etkileşimleri gibi birbiriyle çatışan iki ya da daha fazla uluslararası toplumun varlığıdır. Bir başka tez daha iddialı bir Batıcılıktır. Bu, Batılı değerlerin gerektiğinde dayatılmasını içerir: Daha özverili niyetler içerse de bir bakıma 19. yüzyılın uluslararası toplumuna dönüş anlamına gelir. Üçüncü bir yaklaşım 'norm ve değerlerin en güçlü tarafından dayatılmadan, diyalog ve rıza temelinde müzakere edildiği küresel düzeyde kurumsallaşmış siyasi süreçlerin' geliştirilmesine olan ihtiyacı vurgular. Bu formülasyonda, egemenlik uluslararası toplumun köşe taşı olarak kalmaya devam edecektir, ama daha kapsayıcı, duyarlı ve etkili müşterek karar alma mekanizmalarıyla beraber.

Egemenlik farklı durumlarda var olma kabiliyetini defalarca kanıtlamıştır. Hanedanlık egemenliği popüler egemenliğe yol verirken, devletler savaşa girme gibi istediklerini yapma özgürlüklerinde giderek artan sınırlamalarla yüzleştiler. 20. yüzyılda, egemenlik terimi düzenli bir biçimde ulusların kendi kaderlerini tayin kavramıyla ilişkilendirildi. Böylece Avrupalı güçlerin tüm egemenlik haklarına saygı talep ederken kendi sömürgelerini bundan mahrum bırakmaları bir son buldu. Son zamanlarda daha yeni bağımsızlık kazanmış

Kutu 2.5 Müdahalesizlik prensibinin sonu mu?

Nisan 1999'da, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Chicago'da yaptığı konuşmada, NATO'nun Kosova'ya yaptığı –ve kendisinin de desteklediği– müdahalenin, hükümetler kendi halklarına karşı insanlık dışı bir şekilde davrandığında müdahalesizlik prensibinin yeniden düzenleneceği "yeni bir uluslararası topluluk doktrinine şahit olduğumuz" anlamına geldiğini savundu. 2001'de Kanada liderliğindeki Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu bu fikri daha belirgin bir şekilde geliştiren bir rapor yayınladı. Rapor, egemenliğin bir devletin "vatandaşlarını koruma sorumluluğunu" içerdiği ve devletin bu sorumluluğu yerine getirmede "isteksiz ya da yetersiz" olduğu durumlarda "müdahalesizlik ilkesinin uluslararası koruma sorumluluğunu devreye soktuğu" iddiasında bulundu. BM Güvenlik Konseyi 2011 yılında Libya'daki iç çatışmaya müdahaleyi onayladığında bu ilkeye referans verildi, ancak Çin ve Rus vetoları bunun, 2012'deki Suriye iç çatışmasında benzer bir şekilde uygulanmasını engelledi.

(http://www.pbs.org/newshour/bb/international!jan-june99/blair_doctrine4-23.html; http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf)

halklar, büyük olasılıkla bu hakkı daha kozmopolit bir düzen uğruna bırakmak istemeyeceklerdir. Bu sebeple uluslararası toplum, egemenlik ilkesine dayalı bir şekilde devam edecek gibi görünmektedir. Uluslararası toplumun yüzleştiği yeni meydan okumalarla başa çıkıp çıkamayacağı geçmişte olduğu gibi yine bir evrim geçirme kapasitesine bağlıdır.

Sorular:

1. Hedley Bull'un uluslararası toplum kavramını tartışıp değerlendiriniz.
2. Ortaçağ Hıristiyan ve İslami uluslararası toplum kavrayışlarının benzerliklerini ve farklılıklarını belirtiniz.
3. Güç dengesi neden egemen devletler toplumunun merkezî bir kavramı haline gelmiştir?
4. Çağdaş uluslararası toplumun kurucu unsuru olarak Westfalya Barışı'nın genel görünümünü eleştirel biçimde değerlendiriniz.
5. 19. yüzyıl Avrupa'sı uluslararası toplumu, sizce, salt bir emperyalizmi meşrulaştırma aracı mıydı?
6. Köken itibariyle Avrupalı olan devletler toplumu neden dünya genelinde genel bir norm haline geldi?
7. 1979 İran Devrimi, kabul gören uluslararası toplum anlayışına neden meydan okudu?
8. Sizce, egemen devletlerin uluslararası toplumu aşırı fakirlik ve iklim değişikliği gibi sorunları çözebilir mi?
9. Uluslararası toplum Çin'in yükselen gücünden nasıl etkilenebilir?
10. Radikal İslamcılığın yükselişi, Huntington'un 'medeniyetler çatışması' tezinin geçerliliğini mi göstermektedir?

Ek Okuma Önerileri

Bellamy, A. J. (2005), *International Society and its Critics* (Oxford: Oxford University Press). İngiliz Okulu'nun günümüzdeki geçerliliğini değerlendirmek için birçok teorik bakış açısını kullanan faydalı bir makaleler derlemesi.

Bull, H. (2012), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Uluslararası ilişkilere İngiliz Okulu yaklaşımıyla bakan klasik eserin, Andrew Hurrell ve Stanley Hoffmann'ın değerli önsözlerini de içeren dördüncü edisyonu.

Bull, H. ve **Watson, A.** (ed.) (1984), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press). Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın diğer bölgerine tarihî yayılımının farklı veçheleri üzerine bir makaleler derlemesi.

Buzan, B. (2004), *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* (Cambridge: Cambridge University Press). Özellikle küreselleşme bağlamında İngiliz Okulu teorisinin daha titiz kavramsallaştırmalarını geliştirmeyi deneyen önemli bir çalışma.

Buzan, B. ve **Little, R.** (2000), *International System in World History* (Oxford: Oxford University Press). 5000 yıl boyunca çeşitli uluslararası sistemlerin gelişimi üzerine teorik açıdan bilgilendirici ve geniş kapsamlı bir tartışma.

Clark, I. (2005), *Legitimacy in International Society* (Oxford: Oxford University Press). Uluslararası meşruiyet kavramını tarihsel ve teorik bir düzlemde tartışan ve bunun uluslararası toplum kavramı için merkezi önemde olduğunu ortaya koyan çalışma.

Jackson, R. (2000), *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States* (Oxford: Oxford University Press). Günümüz dünyasında klasik uluslararası toplum teorisinin temelinde yatan çoğulcu normlara ilişkin derinlikli bir yeniden inceleme.

Keal, P. (2003), *European Conquest and the Rights of Indigenous Peoples: The Moral Backwardness of International Society* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası toplumun yerel halkların imha ve yerlerinden edilmesine katkıları üzerine dikkat çekici bir çalışma.

Keane, E. (2002), *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics* (Camridge: Cambridge University Press). Uluslararası toplumun klasik kavramlarının –bir yandan farklılığa çoğulculuk çerçevesinde hoşgörüyle yaklaşma, öte yandan "medeniyet standardı" belirleyip bunu teşvik etme şeklinde tezahür eden– ikicil doğası üzerine değerli bir tartışma.

Little, R. ve **Williams, J.** (ed.) (2006), *The Anarchical Society in a Globalized World* (Basingstoke: Palgrave). Otuz yıl sonra, Bull'un klasik çalışmasını değerlendiren yeni bir makaleler derlemesi.

Suzuki, S. (2009), *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society* (Londra, New York: Routledge). Uluslararası toplum kavramının gelişimine ve uygulanmasına dair anlayışımıza kayda değer bir katkı sunuyor.

Watson, A. (1992), *The Evolution of International Society* (Londra: Routledge). İlk çağlardan beri uluslararası toplumun, özellikle hegemonyayı merkeze alan, genel tarihsel bir değerlendirmesi.

Bölüm 3
Uluslararası Tarih: 1900-1999

Len Scott

Giriş
Çağdaş Topyekûn Savaş
İmparatorluğun Sonu
Soğuk Savaş
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm dünya siyasetinde 1900'den 1999'a kadar gerçekleşen bazı ana gelişmeleri inceler: Topyekûn savaşın gelişmesi, Soğuk Savaş'ın başlaması, nükleer silahların geliştirilmesi ve Avrupa emperyalizminin sonu. 20. yüzyılın ilk yarısında dünya ilişkilerinin anahtar dinamiği olan Avrupa devletlerinin hakimiyeti ve aralarındaki çatışma yerini ABD ve SSCB arasındaki yüzleşmeye bıraktı. Soğuk Savaş iki ülkenin (ve müttefiklerinin) ideolojik, siyasi ve askerî çıkarları üzerinden gerçekleşti ve dünya geneline yayıldı. Küresel çatışmanın ne dereceye kadar ve hangi yollarla Soğuk Savaş tarafından ilerletildiği ya da önlendiği bu bölümdeki başlıca sorularımız olacak. Benzer şekilde, dekolonizasyonun Doğu-Batı çatışmalarının merkezinde yer alışı 'Üçüncü Dünya'daki birçok çatışmayı anlamak için merkezî bir öneme sahiptir. Son olarak, Doğu ve Batı arasındaki nükleer hesaplaşma ne kadar tehlikeliydi? Bölüm, Soğuk Savaş'ın belirli dönemlerinde, özellikle de yumuşama (*detente*) ve Sovyet-Amerikan ilişkilerinin 1980'lerdeki bozulma dönemiyle beraber, nükleer silahların rolünü inceler.

Giriş

I. Dünya Savaşı (Büyük Savaş olarak da bilinir) Avrupa devletleri arasında Avrupa cephelerinde başladı, ama dünya geneline yayıldı. Bu modern, sanayileşmiş ilk **topyekûn savaş** idi. Savaşan taraflar devasa kayıplar verirken yıllar geçtikçe ordularıyla beraber tüm nüfuslarını ve ekonomilerini de seferber etmişlerdi. II. Dünya Savaşı doğası itibariyle daha da topyekûn ve coğrafi bakımdan daha küreseldi. Dünya siyasetinde temelden değişikliklere neden oldu. 1939'dan önce Avrupa dünya ilişkilerinin hakemi konumundaydı. O dönemde hem SSCB, hem de ABD farklı sebeplerle önemli bir küresel rol pahasına iç gelişmelerle meşguldüler. II. Dünya Savaşı Sovyetleri ve Amerikalıları hem askerî, hem de siyasi bakımdan Avrupa'nın derinliklerine soktu ve birbirleriyle olan ilişkilerini dönüştürdü. Bu dönüşüm yakın zamanda çeşitli yüzleşmelerin yaşandığı Avrupa dışındaki ilişkilerine de yansıdı. II. Dünya Savaşı gibi Soğuk Savaş'ın da kökleri Avrupa'daydı ama çok önemli sonuçlar doğurarak ve hızla dünya genelindeki ülke ve halklara yayıldı.

Büyük Savaş dört Avrupa gücünün çöküşünü hazırladı: Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlılar. 1945'ten sonra, Avrupa gücü bir nevi tutulma yaşadı. Kazananlar dahil savaşan tarafların ekonomik durumları aşikârdı. Diğer taraftan ABD ve SSCB'nin askerî ve ekonomik potansiyeli giderek fark ediliyordu. İkisi de küresel siyasi hırslarını kitle imha silahlarını içeren askerî kabiliyetleriyle birleştirip 'süper güçler' olarak belirdiler. Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve askerî zayıflığı ve Sovyet gücünün belirmesi Batılıların Sovyetlerin niyetlerinin kötü olduğuna ilişkin algılarının artmasıyla tezat içerisindeydi. Avrupa'da Soğuk Savaş'ın başlangıcı Birleşik Krallık (bugünkü Britanya ve Kuzey İrlanda), SSCB ve ABD arasındaki savaş zamanındaki ittifakın sonu anlamına geliyordu. II. Dünya Savaşı'nın en bariz mirası büyük maliyetlerle üretilen ve Nazi Almanyası'nın ilk nükleer silah yarışını kazanacağı korkusuyla teşvik edilen atom bombası olmuştu. 1945'ten sonra nükleer silahlar dünya siyasetine ve savaş sonrası diplomasisini uygulayan liderlere eşi görülmemiş derecede meydan okudu. Soğuk Savaş büyüyen nükleer cephaneler için uygun bahane ve şartları hazırladı. Bu silahlar insanlığın varlığını tehdit etti ve Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra da Doğu-Batı hesaplaşmasında halen yayılarak varlığını sürdürmektedir.

1900'den beri dünya siyaseti çeşitli şekillerde dönüştü. Bu dönüşümlerin üçü bu bölümde ele alınan siyasi, teknolojik ve ideolojik gelişmeleri yansıtmaktadır: (1) Avrupa krizlerinde modern, sanayileşmiş topyekûn savaşa geçiş; (2) imparatorluğun sonu ve Avrupa ülkelerinin emperyal kazanımlarından geri çekilişi; (3) Soğuk Savaş: Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği

arasında siyasi, askerî ve nükleer hesaplaşma. Şüphesiz eşit derecede önemli sürekliliklerle devam eden başka dikkate değer değişimler de oldu. Bu değişimleri diğer bölümlerde ele alacağız. Yine de, yukarıda bahsedilen üç temel değişim uluslararası siyaseti ve dünyamızı şekillendiren olay ve eğilimleri incelemek için genel bir çerçeve sunmaktadır.

Modern Topyekûn Savaş

Büyük Savaş'ın nedenleri uzun süre tartışıldı. Galip müttefikler için bu soru Almanya ve müttefiklerinin nereye kadar sorumlu gösterilebileceği sorusuyla eşdeğer oldu. Versaille'da son bildiride, galipler talep ettikleri tazminatları haklı göstermek için Almanya'ya savaş suçu bildirisi dayattılar. Tarihçiler arasında savaşın nedenleri hakkındaki tartışmalar siyasi, askerî ve sistemik unsurlara odaklandı. Bazıları savaşın sorumluluğunun, sebepler karşılıklı ittifaklar ve askerî gerekliliklerinin karmaşık dinamiklerinde yattığı için dağınık olduğunu önerdiler. Daha etkili bir savaş sonrası yorumu ise Batı Almanyalı tarihçi Fritz Fischer'den geldi. Fischer 1967'de basılan *Germany's Aims in the First World War* [*Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın Hedefleri*] adlı kitabında, savaştan, otokratik bir elitin uluslararası siyasi ihtiyaçlarının motive ettiği Alman saldırganlığının sorumlu olduğunu iddia etti.

Savaşın sebepleri ne denli karmaşık ya da tartışmalı olursa olsun, savaşa katılan tarafların güdüleri daha açıklanabilir şeylerdi. Savaşan taraflarda kitleler milliyetçi inançları ve vatansever değerleri paylaştılar. Savaşa ilk adımı attıklarında birçoğu bunun kısa, zaferle hatta ihtişamla sonuçlanacak bir savaş olacağını düşünüyordu. Avrupa cephelerindeki gerçeklik ve siper savaşlarının baş göstermesi ise bambaşka bir hikâyeye yol açtı. Makinalı tüfekle temsil edilen askerî savunma teknolojileri yıpratma taktik ve stratejilerine üstün geldi. Buna rağmen ittifak devletlerin saldırı güçleri sonunda Kasım 1918'de hızlı ilerlemelerle savaşın sonunun gelmesine yardımcı oldular. Tüm toplumların ve ekonomilerin seferber edilmesi anlamında bu topyekûn bir savaştı: Erkekler orduya yazıldılar ve kadınlar fabrikalarda çalıştılar. Japonya'nın 1914'te Britanya'nın yanında savaşa girmesiyle savaş dünyanın farklı bölgelerine yayılsa da savaşın Doğu ve Batı cepheleri çetin sınavlar vermeye devam ettiler. En önemlisi, ABD, Başkan Woodrow Wilson yönetiminde 1917'de savaşa girdi. Wilson'un uluslararası toplum hayali, **On Dört İlke**'de belirtildiği üzere 1919'daki Paris Barış Konferansı'nın gündemini belirledi. 1917 Kasım'ında Çar'ın devrilmesi ve Lenin'in Bolşeviklerinin iktidarı ele alması ile Rusya, yeni adıyla SSCB, savaştan çekilme müzakerelerine başladı. Böylece Almanya iki cephede birden savaşmak zorunda kalmayacaktı, ancak kısa süre sonra bütün kaynaklarını seferber eden ABD tehdidiyle yüzleşti. Batıdaki son büyük askerî saldırı hamlesinin 1918'de başarısızlığa uğraması ve giderek etkisini arttıran İngiliz donanma ablukası sonucunda Almanya ateşkese razı oldu.

Versay Barış Antlaşması birçoklarının 1870'den sonra Avrupa güvenliğinin başlıca sorunu olarak gördüğü birleşik ve hayal kırıklığına uğramış bir Almanya sorunuyla baş edemedi. Bu antlaşma yeni devletler ve tartışmalı sınırlar yaratarak Alman rovanşizminin habercisi oldu. Bazı araştırmacılara göre, 1914-45 dönemi otuz yıllık bir savaşı temsil etti. Diğerleriyse 1919'dan 1939'a kadar olan dönemi 20 yıllık bir kriz olarak gördü. Ekonomik unsurlar da ayrıca oldukça önemliydi. 1929'da Wall Street'in çöküşüyle tetiklenen **Büyük Buhran**'ın etkileri liberal demokrat güçleri birçok alanda zayıflatırken komünist, faşist ve Nazi partilerini güçlendirdi. Alman toplumundaki etkiler özellikle önemliydi. Tüm modernleşmiş devletler kitlesel işsizlik sorunu yaşadı, ama Almanya'da enflasyon çok şiddetliydi. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık Nazileri yönetime getiren toplumsal desteğe zemin hazırladı. 1933'e gelmeden, Adolf Hitler gücünü artırmıştı. Böylelikle Alman devletinin dönüşümü başladı. Hangi fırsatları nasıl değerlendirdiğiyle alakalı olarak Hitler'in hırslarının ne derece dikkatlice gözlendiği hâlâ tartışılmaktadır. A. J. P. Taylor'un 1961'de basılan kitabı, *Origins of the Second World War* [*İkinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri*] bununla ilgili tartışmalı bir analiz ortaya koymuştur. Buna göre, Hitler diğer Alman siyasi liderlerinden farklı değildi. Farklı olan Nazizmin kendine özgü felsefesiydi ve ırkî üstünlük ile emperyal yayılım fikirleriydi. Hitler'le uzlaşmak için İngiliz ve Fransız girişimleri 1938'de Münih anlaşmasıyla noktalandı. Hitler'in Çekoslovakya'da bulunan Sudetenland üzerindeki hak iddiaları barışın bedeli olarak görülerek kabul edildi. Ancak birkaç ay içinde Hitler Çekoslovakya'nın geri kalanını da ülkesine kattı ve Polonya ile savaş için hazırlıklara başladı. **Yatıştırma** siyaseti üzerine son yıllardaki tartışmalar, Hitler'le yüzleşmek için askerî hazırlık noktasında yaşanan eksiklik düşünüldüğünde, uzlaşmaya gerçekçi alternatiflerin olup olmadığı üzerine odaklanmaktadır.

1939'a gelmeden, Alman *yıldırım saldırıları* Polonya'da çabuk zaferler getirirken, Büyük Savaş'ın askerî savunma teknolojileri zırhlı savaş ve hava gücünün gelişimini hızlandırmıştı. Hitler aynı zamanda Kuzey Afrika'da ve müttefiki Mussolini'ye yardım etmek için Balkanlar'da savaşın içine çekilmişti. Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne yapılan işgal girişimiyle Hitler'in savaş hedeflerinin kapsam ve ölçeği belli olmuştu. Doğu cephesinde çok sayıdaki erken zaferler kışın gelmesi ve dolayısıyla Sovyet halklarının ve ordularının seferber edilmesiyle çıkmaza girdi. Almanların milyonlarca sivil nüfusun

Tablo 3.1 II. Dünya Savaşı'nda tahminî kayıplar
Hiroşima (6 Ağustos 1945): Atom bombasının atıldığı anda 70-80.000; 1945 yılı sonuna kadar 140.000; 1950 yılı sonuna kadar 200.000
Nagazaki (9 Ağustos 1945): Atom bombasının atıldığı anda 30-40.000; 1945 yılı sonuna kadar 70.000; 1950 yılı sonuna kadar 140.000
Tokyo (9 Mart 1945): 100.000 +
Dresden (13-15 Şubat 1945): 25-135.000
Coventry (14 Kasım 1940): 568
Leningrad (1941-44 kuşatması): 1.000.000 +

ve Sovyet mahkûmlarının ölümüne neden olan davranışı Nazi ırki üstünlük fikirlerini gözler önüne serdi. Alman antisemitizmi ve toplama kamplarının oluşturulması 1942'de 'Yahudi Sorunu'na Nihai Çözüm' kararına yeni bir ivme kazandırdı. **Holokost** [Yahudi Soykırımı] terimi 20. yüzyılın siyasi lügatına girdi. Naziler, Yahudilere ve Romanlar gibi Avrupa'daki diğer azınlıklara yönelik de soykırıma giriştiler.

Japonya'nın Yükselişi ve Düşüşü

1919'dan sonra ortak güvenlik için uluslararası girişimler Milletler Cemiyeti üzerinden yürütüldü. ABD Senatosu Amerika'nın Cemiyet'e girişini önledi. 1931'de Mançurya'da Japon saldırganlığı, Etiyopya'nın İtalya tarafından işgali ve Almanya'nın İspanyol İç Savaşı'na müdahale etmesi etkisiz uluslararası tepkilerle karşılandı.

1868'de Japonya uzun asırlar boyunca sürdürdüğü tecrit siyasetini bıraktı ve önce endüstriyel ve askerî modernleşme, sonra da emperyal yayılma siyaseti takip etti. Çin zaten komünistlerle milliyetçiler arasındaki iç savaştan dolayı karışık durumdayken 1937'de Japonya tarafından saldırıya uğradı. Ancak Tokyo'nun hırsları, yalnızca Avrupa imparatorluklarının ve Amerikan çıkarlarının aleyhine gerçekleştirilebilirdi. Başkan Roosevelt güçlü tecritçi duyarlılıklara rağmen ABD'yi Avrupa'daki savaşa sokmaya kararlıydı. 1941'e gelindiğinde Alman denizaltıları Amerikan savaş gemileriyle ilan edilmemiş bir savaşın içine girmişti bile. Japonya üzerindeki Amerikan ekonomik yaptırımları Amerika'ya karşı Japon askerî hazırlıklarını hızlandırdı. Japonlar 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor'daki ABD donanmasına sürpriz bir saldırıda bulundular. Almanya ve İtalya, Japon müttefiklerini desteklemek için Amerika'ya savaş ilan edince Roosevelt önceliği Pasifik'ten Avrupa'ya çevirdi. Alman şehirlerine İngilizlerle beraber karma bir stratejik bombalama saldırısından sonra müttefikler 'ikinci cepheyi' Sovyetlerin ısrarı üzerine Fransa'da açtılar.

Almanya'nın Mayıs 1945'teki yenilgisi atom bombasının hazırlanışının öncesine rastladı. Japon şehirleri Hiroşima ve Nagazaki'nin imhası ise bir muamma olarak kalmıştır. Sivil insanlara saldırmaya karşı ahlâki itirazlar bir yana, bu imha özellikle Amerikalı tarihçiler arasında bombaların neden atıldığı konusunda ateşli tartışmalara neden oldu. 1965'te yayınlanan *Atomic Diplomacy* [*Atom Diplomasisi*] kitabında Gar Alperovitz, Başkan Truman'ın aslında o tarihte Japonya'nın yenildiğini bildiğini fakat asıl niyetinin Asya ve Avrupa'daki savaş sonrası Amerikan çıkarları için Sovyetlere gözdağı vermek olduğunu iddia etti. Bu gibi iddialar başka tarihçiler tarafından bazen kızgın, bazense umursamaz tepkilerle karşılaştı. Truman'ın bombayı atma kararı vermesi üzerinde sadece savaşı bitirme niyetinin ya da Sovyetler hakkındaki savaş sonrası planlarının ne derece etkili olduğu tartışmaları sürerken sonraki yıllarda yapılan araştırmalar tarihî kanıtlardan daha çok yararlandı.

Püf Noktası

- I. Dünya Savaşı'nın nedenlerine ilişkin tartışmalar, savaşın sorumluluğunun Alman hükümetine mi yoksa daha karmaşık sistemik unsurlara mı ait olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır.
- Paris Barış Konferansı, Avrupa güvenliğinin başlıca sorunlarına eğilmede başarısız oldu ve Avrupa devlet sistemini yeniden yapılandırırken yeni sıkıntı ve istikrarsızlık kaynakları üretti.
- Özellikle Woodrow Wilson tarafından desteklenen kendi kaderini tayin etme ilkesi, Avrupa sömürgeci güçlerinin imparatorluklarını içermedi.
- Hitler'in yükselişi Avrupa liderlerinin üstüne gitmek için ne yeterlilik, ne de irade sahibi olduğu yeni bir meydan okuma ortaya koydu.
- Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısı savaşın kapsamını kısa ve sınırlı seferlerden tam zaferi hedefleyen, geniş kapsamlı ve barbarca karşılaşmalara taşıdı.
- Japonların Pearl Harbor'a saldırısı Amerika'yı Avrupa'daki savaşın içine sokarak nihayetinde Almanya'yı (tekrar) iki cephede birden savaşmak zorunda bıraktı.
- 1945'te atom bombasının kullanılması ve bombanın Soğuk Savaş'a etkileri gibi sorular üzerine tartışmalar halen devam etmektedir.

İmparatorluğun Sonu

20. yüzyılda emperyalizmin sonu dünya siyasetinde köklü bir değişikliği simgeledi. Bu gelişme Avrupa'nın dünya ilişkileri hakemliğindeki azalan önemini yansıttı ve buna katkıda bulundu. Ulusların **kendi kaderlerini tayin** etme hakkının uluslararası siyasetin rehber bir ilkesi olduğu inancı davranış ve değerlerin dönüşümünü temsil etti. Emperyalizm çağında siyasi statü emperyal güçlerde tahakkuk ederdi. 1945'ten sonra ise emperyalizm bir utanç terimi oldu. Bağımsızlık genellikle yavaş ve bazen silahlı mücadele kanalıyla sürdürülse de sömürgecilik ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi giderek birbiriyle uyuşmaz şeyler olarak kabul edilmeye başlandı. Soğuk Savaş genellikle bağımsızlığa geçişi karmaşık bir hale getirdi ve engelledi. Dekolonizasyon sürecinde çeşitli unsurlar etkili oldu: Sömürgeci gücün davranışları; anti-emperyal güçlerin ideoloji ve stratejisi ve dış güçlerin rolü. Siyasi, ekonomik ve askerî unsurlar güç aktarımının şekillenmesinde çeşitli roller oynadılar. Farklı emperyal güçler ve yeni ortaya çıkan bağımsız devletler imparatorluktan ayrılma konusunda farklı tecrübelere sahip oldular.

Britanya

1945'te Britanya İmparatorluğu tüm küreye yayılmıştı. 1947 ile 1980 arasında, 49 toprak parçasına bağımsızlık verildi. İmparatorluğun 'tacın mücevheri' Hindistan'dan 1947'de çekilmesi çok çarpıcı bir gelişmeydi. Hindistan ve Pakistan'ın oluşturulması topluluklar arası etnik temizliğe ve yüzbinlerce ölüme neden olsa da, bu çekiliş dünyanın en büyük demokrasisine giden yolu hazırladı. Peşi sıra gelen İngiliz hükümetlerinin sömürgeleri terk etmeye istek-

siz olmalarından dolayı Hindistan'ın bağımsızlığı bir istisna olmuştur. Afrika'da imparatorluğun sonu ise 1950'lilerin sonu ile 1960'ların başına rastlamıştır. Bunun sembolü Başbakan Harold Macmillan'ın 'değişim rüzgarının' kıtalarına doğru estiğini söylediği Şubat 1960'da Güney Afrika'da yaptığı konuşmadır.

Özellikle Kenya (1952-1956) ve Malaya'daki (1948-1960) yerli ayaklanmaları bir yana bırakılırsa İngilizlerin Afrika'dan çekilmesi görece barışçıl gerçekleşti. Rodezya/Zimbabwe'de 'bir kişi bir oy'a geçiş ve siyahi çoğunluk yönetimi hem İngiliz yönetimini, hem de dünya görüşünü önemsemeyen beyaz azınlık tarafından engellendi. Bu azınlık Güney Afrika yönetimi tarafından kışkırtıldı ve kendilerine yardımlar verildi. 1948'den sonra **apartheid** yönetimi altında Güney Afrikalılar birçoğunun emperyalizmin dengi olarak gördüğü bir yola başvurdu. Güney Afrika ayrıca Namibya'yı işgaliyle daha geleneksel emperyalist eylemlerde de bulundu. Afrika'daki son Avrupalı imparatorluğun, yani Portekiz'in –askerî diktatörlüğün Lizbon'da devrilmesiyle birlikte– çöküşünden sonra, Güney Afrika Angola ve Mozambik'te postkolonyal/soğuk savaş mücadelelerinde önemli bir etkide bulundu.

Fransa

İngiliz dekolonizasyon deneyimi Fransız deneyimine zıt bir haldedir. Fransa II. Dünya Savaşı esnasında işgal edilmişti ve sonraki hükümetler uluslararası Fransız prestijini emperyal statüleri ile korumaya çalıştılar. 1945'te Hint-Çin Savaşı'ndan sonra Paris sömürgeci rolünü korumaya çalıştı. Sadece Ho Chi Minh liderliğindeki Vietnamlı devrimci güçlere (Viet Minh'e) karşı verilen uzun süreli bir gerilla savaşı ve askerî yenilgiden sonra çekilmeyi göze aldılar. Afrika'daki görünüm farklıydı. Değişim rüzgarı Fransız Afrikası üzerinde de esti. Başkan Charles De Gaulle yönetimindeki Fransa nüfuzunu sürdürmeye çalışırken imparatorluk vasfından vazgeçti. Ancak, Cezayir'de Fransızlar çekilmeyi reddettiler.

Tablo 3.2 Avrupa dekolonizasyonunun başlıcaları, 1945-1980

Ülke	Sömürgeci-devlet	Bağımsızlık-yılı
Hindistan	Britanya	1947
Pakistan	Britanya	1947
Burma	Britanya	1948
Sri Lanka	Britanya	1948
Endonezya	Hollanda	1949
Gana	Britanya	1957
Malaya	Britanya	1957
Fransız Afrika sömürgeleri*	Fransa	1960
Zaire	Britanya	1960
Nijerya	Britanya	1969
Sierra Leone	Britanya	1961
Tanganika	Britanya	1961
Uganda	Britanya	1962
Cezayir	Britanya	1962
Ruanda	Belçika	1962
Kenya	Britanya	1963
Gine-Bissau	Portekiz	1974
Mozambik	Portekiz	1975
Cape Verde	Portekiz	1975
Sao Tome	Portekiz	1975
Angola	Portekiz	1975
Zimbabwe	Britanya	1980

* Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Kamerun, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal ve Yukarı Volta ülkelerini içermektedir.

Cezayir birçok Fransız tarafından Fransa'nın bir parçası olarak görülüyordu. Sonuçta çıkan ve 1954'ten 1962'ye kadar süren savaş 45.000 can kaybına neden oldu ve Fransa'nın kendisi bir iç savaşın eşiğine geldi.

Miras ve Sonuçlar: Milliyetçilik mi, Komünizm mi?

Eski sömürgelerin perspektifinden bakıldığında, yeni küresel düzenin temelini oluşturan kendi kaderini tayin etme ilkesinin uygulanması zaman aldı ve politik, ideolojik ve bazı durumlarda askerî seferberlik gerektirdi. Afrika'da dekolonizasyon modeli sömürgeci güçlerin eylemlerini, yerel milliyetçi ya da devrimci hareketlerin doğasını ve bazı durumlarda Soğuk Savaş'ın baş oyuncularını da içeren dış güçlerin dahil olmasını yansıtan bir çeşitlilik arz etti. Birçok durumda kabile unsurları da bu modellerin bir parçasıydı. Yeni bağımsız olmuş devletlerin siyasi istikrarını incelerken kabileler arasındaki farkların ne ölçüde emperyal güçlerce yaratıldığı ya da kışkırtıldığı önemli bir sorudur. Eşit derecede önemli olan bir diğer soru, bu toplumlardaki yeni siyasi liderliklerin siyasi ve ekonomik sorunların çözümünde ne ölçüde yeterli olduklarıdır.

Asya'da **milliyetçilik** ile devrimci **Marksizm** arasındaki ilişki önemli bir faktördü. İngilizler Malaya'da ayaklanan komünist hareketi bastırdılar (1948-1960). Hint-Çin savaşında aynısını yapmayı başaramadılar (1946-1954). Vietnamlılar için yüzyıllar süren yabancı baskısı –Çin, Japon ve Fransız– bir süre sonra, yeni bir emperyal düşman üzerine odaklandı: ABD. Washington için Avrupa emperyalizmini desteklemede ilk dönemlerdeki isteksizlik yerini adım adım ve örtülü taahhütlere ve 1965'ten sonra yeni oluşturulan Güney Vietnam'a açık müdahaleye bıraktı. Amerikalı liderler domino teorisinden söz ediyorlardı. Bu teoriye göre bir ülke komünizmin ağına düştüğü takdirde yanındaki ülke de risk altındaydı. Çin ve Sovyet desteği de, ilave Soğuk Savaş bağlamları oluşturdu. Ancak Washington sınırlı savaş amaçlarını etkili bir siyasi strateji ile örtüştüremedi. Zaferin artık imkânsız hale gelişiyle birlikte de, 'onurlu barış' yoluyla çekilmeye çalıştı. Güney Vietnam mağlup edilmeden iki yıl önce, 1968'te Viet Kong gerillalarının *Tet* [Vietnam yeni yılı] saldırısı Amerikalıları savaşın kazanılamayacağına ikna ederek bir dönüm noktası oldu.

Yerel şartlar yüzünden sıklıkla gölgelense de dekolonizasyona doğru küresel eğilim 20. yüzyılın anahtar bir gelişmesiydi. Yine de emperyalizm gözden kaybolurken başka baskı ya da **hegemonya** tarzları şekillendi. Hegemonya kavramı, özellikle Doğu Avrupa'daki Sovyet hegemonyası ile Orta Amerika'daki Amerikan hegemonyası, süper güçlerin eylemlerini eleştirmek amacıyla kullanılagelmektedir.

Püf Noktası

- I. Dünya Savaşı dört Avrupa imparatorluğunun (Rus, Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları) çöküşüne neden olmuştur.
- Farklı Avrupalı güçler, 1945'ten sonraki dekolonizasyona farklı yaklaşmışlardır; Bazıları –İngilizler gibi– ayrılmaya karar verirken, diğerleri kısmen (Fransızlar) ya da tamamen (Portekizliler) imparatorluklarını korumaya çalıştılar.
- Dekolonizasyon süreci birçok durumda görece barışçıl koşullarda gerçekleşti; diğerlerindeyse (Cezayir, Malaya ve Angola) bağımsızlık savaşlarına yol açtı. Bu savaşların kapsamı ve vahşeti sömürgeci güçlerin ve milliyetçi hareketlerin eylemlerine bağlı olarak değişiklik gösterdi.
- Süper güçler ya da müttefikleri, bağımsızlık/ulusal kurtuluş için verilen mücadelelere bulaştıklarında; bu çatışmalar, Vietnam örneğinde olduğu gibi, Soğuk Savaş çatışmalarına dönüştü.
- Dekolonizasyonun hakkının verilip verilmemesi kimin perspektifini benimsediğinize bağlıdır: Avrupalı gücün, bağımsızlık hareketinin ya da bizzat halkın kendisinin.

Soğuk Savaş

1945'ten sonra Amerika'nın bir dünya gücü olarak yükselişi uluslararası siyaset için son derece önemlidir. Sovyetler Birliği'yle olan çatışması dünya siyasetinin önemli dinamiklerinden birini meydana getirmiştir ve dolaylı ya da dolaysız olarak, yerkürenin her tarafını etkilemiştir. Batı'da tarihçiler Moskova ve Washington arasındaki savaş zamanı ilişkilerinin bozulmasından kimin sorumlu olduğunu hararetle tartışagelmişlerdir. SSCB'nin 1945'ten sonra küresel bir güç olarak yükselişi bu dönem için eşit derecede önemlidir. Moskova'nın Doğu Avrupalı 'müttefikleri', Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve 'Üçüncü Dünya'nın devrimci güçleri ile olan ilişkileri dünya siyasetinde ve Sovyet-Amerika ilişkilerinde hayatî meselelerden biri olmuştur.

Bazı tarihçiler Soğuk Savaş'ın köklerini 1917 Rus Devrimi'ne kadar götürürken, çoğu 1945-1950 arasındaki olaylara odaklanırlar. Soğuk Savaş kaçınılmaz mıydı? Hatalar ve yanlış algılamaların sonucu muydu yoksa Batılı liderlerin kötü ve saldırgan Sovyet niyetlerine karşı cesur tepkilerini mi yansıtmaktaydı? Tüm bu sorular Soğuk Savaş'ın sebeplerine ve dinamiklerine dair tartışmalarda merkezî önemdeki sorulardır. Şu ana kadar yürütülen tartışmalar Batı arşiv ve kaynaklarını kullandığı için Batı varsayımlarını ve algılamalarını yansıtmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle Sovyet güdüleri ve anlayışıyla ilgili daha net kanıtlara sahip olduk.

1945-1953: Soğuk Savaş'ın Başlangıcı

Avrupa'da Soğuk Savaş'ın başlangıcı, savaş döneminde Yalta ve Postdam'daki konferanslarda üzerinde anlaşmaya varılan ilkelerin uygulanamamasından kaynaklandı. Almanya ve çeşitli Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, özellikle Polonya'nın geleceği, savaş zamanındaki müttefikler arasında büyü-

yen bir gerginliğin başlıca kaynaklarıydı. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ile ulusal güvenlik konularını uzlaştırmak zor bir görevdi. Batı'da, Sovyetlerin Doğu Avrupa siyasetinin tarihî sebeplere dayanan güvenlikle ilgili bir mesele olmadığı, ideolojik yayılma tarafından yönlendirilen bir tutum olduğu hakkında büyüyen endişeler vardı. Truman yönetimi Mart 1947'te Türkiye ve Yunanistan'a sınırlı bir yardımı Sovyet hırslarını görünür kılan bir retorikle meşrulaştırmaya çalıştı. Bu, aynı zamanda, Amerika'nın Sovyet yıkıcılığı ve yayılmacılığı tehdidi altındaki ülkelere yardım edeceğinin ilanıydı. **Truman doktrini** ve ilintili **çevreleme** politikası; Amerikan imajını kendini korumacı olarak gösterdi ve Avrupa ekonomik iyileşmesi için Haziran 1947'de ilan edilen **Marshall Planı** tarafından desteklendi. Bu plan Batı Avrupa ekonomisinin yeniden inşası için hayatî önem taşımaktaydı. Doğu Avrupa'da, Moskova'ya bağlı rejimler kurulurken demokratik sosyalist ve diğer anti-komünist güçler ortadan kaldırıldı. Bunun tek istisnası Yugoslavya'ydı. Burada Marksist lider Mareşal Josip Broz Tito konumunu güçlendirdi, aynı zamanda Moskova'dan da bağımsız kalabildi. Bunu müteakip, Tito Yugoslavya'sı Üçüncü Dünya Tarafsız Hareketi içinde önemli bir rol oynayabildi.

Soğuk Savaş'ın ilk önemli karşılaşması 1948'de Berlin üzerinde oldu. Eski Alman başkenti Sovyet işgal bölgesinin ortasında kaldı ve Haziran 1948'de Stalin buraya kara ve tren yolu erişimini zorlaştırdı. Batı Berlin'in nüfus ve siyasi otonomisi yoğun bir hava yoluyla canlı tutulmaya çalışıldı. Stalin Mayıs 1949'da ablukayı kaldırdı. Kriz Amerikan uzun menzilli bombardıman uçağının Londra'ya yerleştirilmesine sahne oldu. Bunların hiçbiri nükleer silahla donanmış olmasa da, bu potansiyele sahip oldukları resmen ilan edildi. Amerikan askerî konuşlanmasını, Nisan 1949'da imzalanan **Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü** (NATO) antlaşması tarafından somutlaştırılan siyasi bir taahhüt izledi. Antlaşma'nın –bir üyeye karşı girişilen bir saldırı tüm üyelere yapılmış gibi düşünüleceğine ilişkin– anahtar maddesi BM Antlaşması'nın 51. maddesinde somutlaşan ortak savunma ilkesi ile uyumlu hale getirildi. Pratikte, ittifakın köşe taşını ABD'nin Batı Avrupa'nın güvenliğini sorumluluğu altına alması oluşturuyordu. Hakikatte, bunun anlamı çok yakında ABD'nin Sovyet 'saldırganılığını' caydırmak için nükleer silah kullanabileceği idi. Sovyetler Birliği için 'siyasi kuşatma' gittikçe büyüyen bir askerî ve özellikle de nükleer tehditti.

Soğuk Savaş'ın sebepleri Avrupa kaynaklı olsa da, Asya ve diğer yerlerdeki olaylar ve çatışmalar da son derece önemliydi. Otuz yıl süren Çin iç savaşı, 1949'da komünist lider Mao Zedung'un zaferiyle sonuçlandı. Bu, Moskova ve Washington'daki Asya algılamalarını köklü biçimde etkiledi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye Haziran 1950 yılındaki saldırısı genel bir komünist stratejinin bir uzantısı ve de Amerika ve BM'nin saldırganlığa direncinin bir testi olarak görüldü. Sonuçta ortaya çıkan Amerikan ve BM'nin savunma taahhüdünü Ekim 1950'de Çin'in savaşa dahil olması izledi. Bu durum savaş öncesi sınırlar tekrar kabul edilene kadar üç yıl süren ve

Örnek Olay Çalışması 1 Çin'in 'soğuk savaşları'

Mao yönetimindeki Çin Komünist Partisi 30 yıl süren ve sadece 1937'de Japon istilası ile kesintiye uğrayan iç savaşın ardından 1949'da iktidara geldi. Mao'nun sosyalizm ve gerilla savaşı hakkında geliştirdiği tezler ve teoriler, Üçüncü Dünya'daki devrimci mücadeleye ilham kaynağı oldu. Maocu ideoloji Çin'in dahilî kalkınmasını şekillendirdi ve dış ilişkilerini canlandırdı. Mao'nun tarımı ve endüstriyi modernleştirme girişimleri sık sık ülkenin insanlarının hayatlarına mal olsa da büyük bir değişime neden oldu. 1958'de başlatılan Büyük İleri Atılım çok büyük oranda kıtlık ve gerileme ile sonuçlandı. Sonuç olarak, tahminler 30 milyondan fazla insanın öldüğünü ileri sürüyor. Mao'nun 1968 Kültür Devrimi'ndeki radikal yenileşme adına müteakip girişimleri politik istikrarsızlığa neden oldu ve sonraları Çin'i Batı'ya daha da yabancılaştırdı.

İdeolojik kardeşlik ilk başlarda Mao ve Stalin arasındaki ilişkileri payandaladı ama Kruşçev yönetimi esnasında ideolojik fikir ayrılıkları daha belirgin bir hal aldı. Mao, Kruşçev'in Batı ile birlikte var olma hedefi konusunda eleştirel bir tavra sahipti. Sovyetler, Pekin'in atomik programına destek olmayı kesti ama Çin'in 1964 yılında atom bombası denemesini engelleyemedi. Uluslararası sosyalist hareketin liderliği konusunda bilhassa Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında ideolojik ve politik bir rekabet vardı. 1969'a gelindiğinde Çin-Sovyet ilişkileri küçük çaplı bir sınır savaşına yol açacak denli kötüleşmişti.

Pekin'in daha evvel Kore savaşında yer alması, Çin ve Amerikan askerî birlikleri arasında büyük çaplı bir savaşa sebebiyet verdi. 1960'larda Çin'in bölgesel ve ideolojik çıkarları, ABD'nin Kore, Formoza (Tayvan) ve Güneydoğu Asya'daki çıkarlarıyla çatıştı. Doğu-Batı yumuşaması (*détente*) ve Amerika'nın Vietnam'dan müzakereli bir şekilde geri çekilme arayışları Washington ve Pekin arasındaki uzlaşmayı kolaylaştırdı. Batı'nın komünist dünyanın yekpare olduğuna dair algısı, yeni birleşmiş Vietnam'ın 1978'de Kamboçya'yı işgal edip Pekin tarafından desteklenen Pol Pot yönetimi altındaki soykırımcı Khmer Rouge'u alaşağı ettiğinde daha da zayıfladı. 1979'da Komünist Çin, Komünist Vietnam'a cezalandırıcı bir saldırı gerçekleştirdi ve konvansiyonel güçlerini Vietnam'ın müttefiki olan komünist Sovyetler Birliği'yle çatışma ihtimaline istinaden Çin-Sovyet sınırına taşıdı.

1980'lerde Deng Xiaoping yönetimindeki ekonomik reform, piyasa esaslarına kucak açtı. Politik yapılar –örn. Komünist Parti ve Halkın Kurtuluş Ordusu'nun gücü– olduğu gibi kalmasına rağmen ekonomik reform ekonomik dönüşümü şekillendirdi. Batı tarzı demokratik kurumlar ve insan hakları idealleri, ekonomik değişimi izlemede başarısız oldular.

Reform SSCB'nin çöküşüne zemin hazırlarken, Çin Halk Cumhuriyeti ayakta kalmayı başardı ve zenginleşti. 1999'a kadar Çin, bir süper gücün askerî teçhizatları ile küresel ekonomik bir güç haline geliyordu ve BM Güvenlik Konseyi'nde ve Soğuk Savaş sonrası küresel politikada git gide daha da etkili oluyordu.

üç milyon insanın hayatına mal olan bir savaşa yol açtı. Kuzey ve Güney Kore görünüş itibari ile ebedî görünen ve Soğuk Savaş sonrasında da devam eden bir düşmanlık içerisinde kaldılar.

Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'daki etkilerini değerlendirmek daha güçtür. 1948'de İsrail'in kuruluşu Nazi soykırımının ve İngiliz sömürge yönetiminin başarısızlığının mirası olarak görülebilir. 1945'ten hemen sonraki yılların siyaseti, diplomasisi ve silahlı çatışmalarının karmaşıklığı sadece Sovyet-Amerikan idolojisi ya da jeo-stratejik çatışması temelinde anlaşılamaz. Sovyet dış politikası 1950'lerde Arap milliyetçiliğini desteklese de hem Sovyetler Birliği, hem de ABD daha evvel Arap toprakları olan bölgede bir Yahudi devletinin kurulmasını destekledi. Mısır'ın karizmatik lideri Cemal Abdül Nasır'ın pan-Arapçılığı bir sosyalizm tarzını kucakladı, fakat bunu Marksist-Leninist çizgiden uzağa taşıdı. İsrail devleti silah ile kuruldu ve varlığını, kendisine var olma hakkı tanımayan düşmanlarına karşı savunma kapasitesine borçlu kaldı. İsrail İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştirdi ve bu ülkelerle 1956'da Mısır'a karşı gizli bir saldırı anlaşması yaptı. Zaman içerisinde daha önemli bir ilişkiyi ABD ile geliştirdi. Bu fiilî bir stratejik ittifaktı. Buna rağmen İngiltere, Fransa ve ABD Arap ülkeleriyle de tarihî, stratejik ve ekonomik çıkarları yansıtan karmaşık bir ilişkiler ağı geliştirebildiler.

1953-1969: Çatışma, Yüzleşme ve Uzlaşı

Kore Savaşı'nın bir sonucu Amerikan güçlerinin Batı Avrupa'da artırılması oldu. Asya'daki komünist saldırganlığının Avrupa'daki gerçek niyetleri örtmesinden endişe edilmişti. Komünizmin Moskova tarafından yönlendirilen yekpâre siyasi bir varlık olduğu fikri bir Amerikan kurgusu olarak kaldı ve Londra ve diğer bazı yerlerde paylaşılmadı. Yine de Batı Avrupalılar askerî güvenlik için ABD'ye bağımlı kaldılar. Bu bağımlılık Avrupa'daki Soğuk Savaş karşılaşması sağlam bir zemin üzerine otururken daha da derinleşti. Almanya'nın 1954'te yeniden silahlanması 1955'te **Varşova Paktı**'nın kurulmasına neden oldu. Askerî takviyeler eşi görülmemiş konvansiyonel ve dahası, nükleer birikimlerle hızla devam etti. Sovyetler ABD'yi nükleer silahlarla vurma kabiliyetlerini geliştirdiklerinde, "genişletilmiş caydırıcılığın" güvenilirliği, Amerika'nın 'Hamburg için Şikago'yu riske atma istekliliği olarak sorgulandı. Sorun NATO'nun stratejisinin ABD'nin Avrupa için yalnızca nükleer savaşa katılmasına değil onu başlatmaya istekli olup olmamasına bağlı kalmaya devam ettiğinden, daha da artmıştı. 1960 öncesinde, sadece Batı Avrupa'da 7000 civarında nükleer silah mevcuttu. NATO, Sovyet konvansiyonel üstünlüğünü dengelemek için nükleer silahlar konuşlandırıyordu. Buna karşın Sovyet 'tiyatral nükleer' güçleri Avrupa'daki Amerikan nükleer üstünlüğünü dengeliyordu.

1953'te Stalin'in ölümü SSCB için içte ve dışta önemli sonuçların habercisi oldu. Stalin'in halefi Nikita Kuruşçev Sovyet toplumunu modernleştirmeye çalışırken Doğu Avrupa'daki reformist güçleri serbest bıraktı. Polonya kontrol altına alınırken Macaristan'daki durum Sovyet hegemonyasını

Örnek Olay Çalışması 2 Küba füze krizi

Ekim 1962'de ABD, Sovyet liderliğinin özel ve umumi garantilere rağmen Küba'ya nükleer füzeler konuşlandırdığını fark etti. Başkan Kennedy adayı donanma ile blokaj altına alarak karşılık verdi. Amerikan nükleer güçleri, eşi görülmemiş bir alarm durumuna geçti. Süper güçler bir anlamda göz göze geldiler. Birçok tarihçi bu anın Soğuk Savaş boyunca nükleer bir savaşa en çok yaklaşılan an olduğuna inanmışlardır. Gerek Sovyet arşiv ve kaynakları gerekse Batı kaynakları, kriz 26-28 Ekim'de doruğa ulaştığında hem Kennedy'nin, hem de Kuruşçev'in siyasi ödünler içeren bir diplomatik uzlaşıya ulaşma gayretinde olduklarını göstermektedir. O dönemde ABD bariz bir nükleer üstünlüğe sahipti, ancak her iki lider de krizin bir nükleer savaşa doğru tırmanma riskinin küresel, ulusal ve kişisel bir mahvoluş olduğunu kabul ediyordu. Yine de yeni ortaya konan kanıtlar kazara bir nükleer savaş riskinin hem dönemin siyasi liderlerinin, hem de daha sonraki tarihçilerin düşündüğünden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kanıtlara göre yanlış algılama, astların eylemleri ve örgütsel hatalar gibi birbirine bağlı olaylar dizisi bir nükleer savaş başlatabilirdi.

Bu diplomatik çıkmaz Kuruşçev ABD'nin Küba'yı işgal etmeyeceği garantisi üzerine füzeleri geri çekip Kennedy de blokajı kaldırdıktan altı gün sonra çözüldü. Başkan Kennedy'nin ayrıca Avrupa'dan eşit miktarda NATO nükleer füzesi çekmeyi de gizlice taahhüt ettiği yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu konudaki literatürün büyük bir kısmı Sovyet-Amerikan karşılaşması üzerine odaklanırken Küba üzerine zamanla daha fazla dikkat verilmiştir. Şu an, Kuruşçev'in temel hedefinin, hem Moskova'nın, hem de Havana'nın beklediği Küba'ya yönelik bir Amerikan saldırısını caydırmaktı. Fidel Castro'nun rolü de giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Kriz doruğa çıkarken Castro, Kuruşçev'e ABD'ye önleyici bir nükleer saldırı yapma önerisi olarak yorumlanan bir telgraf notu çekmiştir. Castro sonraları kendisi de Sovyetlerin olası bir Amerikan işgaline karşı gönderdiği taktiksel nükleer silahları kullanmak istediğini dile getirmiştir. Castro'nun Sovyetlere mesajı Sovyet liderlerinin Kübalılara danışmaksızın Kennedy ile uzlaşma kararlığını güçlendirmiştir.

Krizin sonrasında 1963'teki Kısmi Deneme Yasağı Antlaşması müzakerelerine doğru önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu anlaşma nükleer silahların atmosferde denenmesini yasaklıyordu. Krizlerden kaçınılabileceği üzerinde bir kabul oluştu ve Sovyetler tarafından Batı'yı Berlin üzerinden cezalandırma girişimlerine son verildi. Ancak, her iki taraf da nükleer cephanelerini güçlendirmeye devam ettiler.

tehdit etti. 1956'daki Kızıl Ordu müdahalesi Budapeşte'nin sokaklarını kana boyarken Sovyetleri de uluslararası kınanma ile karşı karşıya bıraktı. Macaristan'daki Sovyet müdahalesi Mısır'da Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı ele geçirmesini müteakip İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırısı ile aynı zamana rastladı. İngiliz hükümetinin eylemleri içeriden ve uluslararası camiadan sert eleştirilerin gelmesine neden oldu. En önemlisi ise İngiltere ile Amerika arasındaki 'özel ilişkinin' bozulması oldu. ABD Başkanı Eisenhower müttefiklerine karşı sert bir tavır aldı. İngiltere etkili Amerikan ekonomik yaptırımları karşısında

operasyonu (ve Fransa ile İsrail'e desteğini) durdurdu. Birçoklarının Avrupa emperyalizminin son çırpınışları olarak gördüğü gelişmeler karşısında Sovyetler Birliği'nin Budapeşte'deki eylemine karşı olan tutum şiddetini kaybetti ve yön değiştirdi.

Kuruşçev'in Batı'ya karşı tutumu siyasi bir birlikte var olma ile ideolojik bir karşılaşma tutumlarının karışımıydı. Ulusal kurtuluş hareketlerine Sovyet desteği Batı'da küresel bir komünizm meydan okuması gibi korkular meydana getirdi. Liberal demokrasi ve ulusların kendi haklarını tayin hakkına yönelik Amerikan taahhüdü, sıklıkla Soğuk Savaş perspektifi ile Amerikan ekonomik ve siyasi çıkarlarının gölgesinde kaldı. Soğuk Savaş istihbarat örgütlerinin büyümesine neden oldu. Bu örgütlerin rolü, düşmanların niyet ve kabiliyetlerinin tahmini ile diğer ülkelerin meselelerine müdahaleleri örtbas etmek arasında gidip geliyordu. 1961'de Berlin'de ve 1962'de Küba'daki (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**) krizler Soğuk Savaş'ın en tehlikeli anları oldular. Her ikisinde de direk bir askerî karşılaşma tehlikesi ve hatta Ekim 1962'de nükleer savaş ihtimali vardı. Küba füze krizi sırasında dünyanın kıyamete ne kadar yaklaştığı ve barışın nasıl muhafaza edilebildiği tarihçiler ve halen hayattaki görevliler arasında tartışmalı bir konudur.

Tablo 3.3 Soğuk Savaş krizleri

1948-1949	Berlin	SSCB/ABD/İngiltere
1954-1955	Tayvan Boğazı	ABD/Çin
1961	Berlin	SSCB/ABD/NATO
1962	Küba	SSCB/ABD/Küba
1973	Arap-İsrail Savaşı	Mısır/İsrail/Suriye/ Ürdün/ABD/SSCB
1983	Able Archer Tatbikatı	SSCB/ABD/NATO

1962 olaylarını, daha istikrarlı bir birlikte var olma ve rekabet dönemleri izledi. Ancak nükleer cephaneler büyümeye devam etti. Bunun silahlanma yarışından dolayı mı yoksa iç siyasi ve bürokratik baskıların etkisi yüzünden mi gerçekleştiği yoruma açık bir sorudur. Washington için NATO müttefiklerine verilen taahhütler aynı zamanda kısa menzilli nükleer silahlar geliştirmek ve konuşlandırmak için baskılar ve fırsatlar meydana getirdi. Küresel nükleer boyut başka nükleer silah sahibi ülkelerin ortaya çıkmasıyla arttı: 1954'te İngiltere, 1960'ta Fransa ve 1964'te Çin. Nükleer silahların yayılmasına ilişkin artan endişeler 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) müzakerelerine neden oldu. Bu antlaşmayla nükleer silah sahibi devletler silahlanma yarışını durdurmaya, bu silahlara sahip olmayan devletlerse nükleer silah geliştirmemeye söz verdi. NPT'nin başarılarına rağmen 1990'a gelmeden İsrail, Hindistan, Pakistan ve apartheid rejim dönemi Güney Afrika'sı gibi bazı ülkeler nükleer silah geliştirdi veya geliştirmeye de devam ediyordu.

1969-1979: Yumuşamanın (Detente) Yükselişi ve Düşüşü

Amerika'nın Vietnam'daki varlığı derinleşirken Sovyet-Çin ilişkileri bozuluyordu. Yine de Çin ve ABD 1969'dan önce de toprak anlaşmazlığı yüzünden sınır çatışması yaşamıştı. Bu gerginliklere rağmen, ABD ile SSCB arasın-

da **yumuşama** ve ABD ile Çin arasında **yakınlaşma** olarak bilinen gelişmelerin temelleri atıldı. Avrupa yumuşamanın köklerini Alman Sosyalist Şansölye Willy Brandt'ın **Ostpolitik**'inde aradı. Bu politika Berlin'in özel statüsünü ve Doğu Almanya'nın egemenliğini kabul etmişti. Sovyet-Amerikan yumuşamasının kökleri ise nükleer krizlerden kaçınma ihtiyacının ve sınırlandırılmamış silahlanma yarışından kaçınmak için ekonomik ve askerî saiklerin karşılıklı kabulünde görülmektedir. Gerek Washington gerekse Moskova iki yanlı hesaplarını yaparken gözlerini Pekin'e çevirdiler.

Batı'da yumuşama, aynı zamanda Çin'le yakınlaşmaya (rapproachment) aracı olan ABD Başkanı Richard Nixon ve yardımcısı Henry Kissinger'ın siyasi liderliğiyle özdeşleşmiştir. Sovyet-Amerikan ilişkilerindeki bu yeni evre siyasi çatışmanın sonu anlamına gelmedi. Her iki taraf da, bazıları diğer tarafın amaçlarıyla hiç uyuşmayan siyasi amaçlar gütmeye devam etti. Her ikisi de kendilerine yakın olan rejimleri desteklediler, düşman olarak değerlendirdiklerini devirdiler. Tüm bunlar, 'Üçüncü Dünya'da çeşitli siyasi ayaklanmalar meydana gelirken oldu (bkz. **Tablo 3.4**). Süper güçlerin dostlarını ne derece kontrol edebildiği ve taahhütlerinin karmaşıklığı giderek daha fazla soru üretmeye başladı. ABD ve SSCB'yi tehlikeli bir biçimde karşı karşıya getiren 1973 Arap-İsrail Savaşı böylesi bir olaydı. Süper güçleri –ister bilinçli bir plan, ister rastlantı sonucu olsun– savaşa dahil etmek Mısır ve İsrail arasındaki yakınlaşmanın nedenlerinden biri oldu. Mısır bağlılığını Moskova'dan Washington'a kaydırınca diplomatik ve stratejik ilişkiler büyük çapta dönüştü. Kısa vadede Mısır Arap dünyasında yalnız bırakıldı. İsrail içinse iki cephede birden savaşma tehdidi ortadan kalktı. Yine de siyasi şiddet ve terörizm ile İsrail ve diğer Arap ülkeleri arasındaki dinmeyen düşmanlık, sürekli bir bölgesel uzlaşma için büyük engeller olarak kaldı.

Üçüncü Dünya'daki devrimci hareketlere yönelik Sovyet desteği, Moskova'nın "süper güç" olarak kendine güvenini ve Üçüncü Dünya'nın sos-

Tablo 3.4 'Üçüncü Dünya'da devrimci ayaklanmalar, 1974-1980

Etiyopya	Haile Selassie devrildi	Eylül 1974
Kamboçya	Kızıl Kmerler Phnom Penh'i aldı	Nisan 1975
Vietnam	Kuzey Vietnam/'Viet Kong' Saygon'u aldı	Nisan 1975
Laos	Pathet Lao, devleti ele geçirdi	Mayıs 1975
Gine-Bissau	Portekiz'den bağımsızlık	Eylül 1974
Mozambik	Portekiz'den bağımsızlık	Haziran 1975
Cape Verde	Portekiz'den bağımsızlık	Haziran 1975
Sao Tome	Portekiz'den bağımsızlık	Haziran 1975
Angola	Portekiz'den bağımsızlık	Haziran 1975
Afganistan	Askerî darbe	Nisan 1978
İran	Ayetullah Humeyni iktidarı ele geçirdi.	Şubat 1979
Granada	Yeni JEWEL (Joint Endeavor for Welfare, Education and Liberation Movement -NJM [Refah, Eğitim ve Özgürlük için Ortak Çaba]) Hareketi iktidarı ele geçirdi	Mart 1979
Nikaragua	Sandinistalar Managua'yı aldı	Temmuz 1979
Zimbabwe	İngiltere'den bağımsızlık	Nisan 1980

Kaynak: Halliday F. (1986), *The Making of the Second Cold War* (Londra: Verso): 92

yalizme yöneldiğine dair analizi yansıtıyordu. İdeolojik rekabet Batı ve Çin ile başladı. Bu durum Amerika'da ikiyüzlülük olarak değerlendirildi. Bazı Amerikalılar, Moskova'nın 1975'te Etiyopya'daki devrimci güçlere destek vermesinin yumuşamayı sona erdirdiğini düşünmekteydi. Diğer bazıları ise 1978'de Angola'daki Sovyet rolüne dikkat çekti. Dahası, Sovyetlerin askerî avantaj sağlamak için silah kontrolü anlaşmalarını kullandığı ve bunun 'Üçüncü Dünya'daki Sovyet tutumuyla bağlantılı olduğu yönünde algılamalar vardı. Büyüyen Sovyet askerî üstünlüğünün artan Sovyet nüfuzuyla ilişkili olduğu iddia ediliyordu. Eleştirilere göre; SALT (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) süreci, Sovyetlerin kıtalararası balistik füze (ICBM) üslerine birçok bağımsız hedefe kilitlenebilen savaş başlıkları konuşlandırmasını ve anahtar konumlardaki Amerikan güçlerini tehdit etmesini sağladı. Moskova'nın görüşü farklıydı; yumuşamanın kapsamı ve amacını ve nükleer caydırıcılığın doğası hakkındaki çeşitli varsayımları yansıtıyordu. Diğer olayların da Amerikan etkisini zayıflattığı görüldü. İran'daki Şah iktidarının 1979'da devrilmesi, ABD'nin bölgedeki önemli bir müttefikini kaybetmesi demekti, fakat yeni kurulan İslami iktidar her iki süper güce de karşıydı.

Aralık 1979, Doğu-Batı ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak belleklere kazındı. NATO; ciddi bir dengesizlik durumu olarak değerlendirdiği durumu düzeltmeye yönelik olarak Sovyetlerle yürütülen müzakerelerin başarısız sonuçlanması durumunda, kara-konuşlu Cruise ve Pershing II füzelerini Avrupa'ya yerleştirmeye karar verdi. Aynı ay içinde, Sovyet silahlı güçleri devrimci müttefiklerini desteklemek için Afganistan'a müdahale etti. SSCB Batı dünyası tarafından ve Üçüncü Dünya'da ciddi şekilde kınandı. SSCB, birçoklarına göre, ABD'nin Vietnam'daki durumuna benzeyen uzun süreli ve kanlı bir mücadele içine gömüldü. Washington'da Başkan Carter'ın Sovyetlere bakışı temelden değişti. Yine de Cumhuriyetçiler dış politika ve savunma politikasını Carter'ın başkanlığını eleştirmek için kullandılar. ABD'nin dünya siyasetindeki gücünün zayıfladığına ilişkin algılar, iç siyaseti de etkiledi ve 1980'de Ronald Reagan başkanlığa seçildi. Reagan Sovyetlerle silah kontrolü, 'Üçüncü Dünya' ve genelde Doğu-Batı ilişkileri konularında daha çatışmacı bir yaklaşıma sahipti.

1979-1986: 'İkinci Soğuk Savaş'

Batı'da yumuşama ve silah kontrolü konularında eleştirilerde bulunanlar Sovyetlerin üstünlük elde ettiğini iddia ettiler. Bazıları ABD'nin nükleer bir savaşta zafer elde edebilecek şekilde politika ve stratejiler uygulaması gerektiğini dile getirdi. Ronald Reagan'ın 1980'de seçilmesi Sovyet-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Reagan'a miras kalan meselelerden biri Doğu-Batı ilişkilerinin daha da bozulmasına neden olan Avrupa'daki nükleer füzelerdi. NATO'nun Sovyet topraklarını vurabilecek bir menzile sahip kara-konuşlu füzeler yerleştirmesi NATO ile SSCB arasında büyük bir gerginliğe ve NATO içinde parçalanmaya neden oldu. Reagan'ın kamuoyu önündeki dikkatsiz konuşmaları, önemli silahlanma politikaları selefi Jimmy Carter'ınkilerle

uyumlu olmasına rağmen, yanlış bilgilendirildiği ve nükleer meselelerde risk taşıyan söylemlerde ve hareketlerde bulunabileceği izlenimlerine yol açtı. Reagan sadece anlaşma sağlamış gözükmek için silah kontrolünde statükoyu donduracak anlaşmalarla ilgilenmiyordu. Diğer yandan Sovyet ve Amerikan müzakerecileri uzun menzilli ve orta menzilli silahlarla ilgili görüşmelerde ilerleme sağlayamıyorlardı. Özellikle bir fikir silah kontrolü ve Washington'un müttefik ve düşmanlarıyla ilişkilerinde önemli sonuçlar doğurdu. Kısa zamanda 'Yıldız Savaşları' olarak adlandırılan Stratejik Savunma Girişimi (SDI) balistik füzelere karşı uzak merkezli savunma imkânlarını inceleyen bir araştırma programıydı. Sovyetler SDI'yı gayet ciddiye aldılar ve Reagan'ın gerçek amacının 1950'lerde olduğu gibi nükleer tekele sahip olmak olduğunu iddia ettiler. SDI savunucularının iddia ettiği teknolojik gelişmeler gerçekleşmedi ve sonunda program küçültüldü ve marjinalleşti.

Süper güçler arasında takip eden gerginlik ve restleşme dönemi **İkinci Soğuk Savaş** olarak adlandırıldı ve 1946 ile 1953 arasındaki erken dönemlere benzetildi. Batı Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde gerçek bir nükleer savaş korkusu vardı. Bu, büyük ölçüde Reagan yönetiminin retoriğinden ve politikalarından kaynaklanıyordu. Nükleer silahlar hakkındaki Amerikan ifadeleri ve 1983'te Grenada ile 1986'da Libya'ya karşı yapılan askerî müdahaleler yeni bir düşmanlığın kanıtı olarak algılandılar. Reagan'ın Orta Amerika politikası ve Nikaragua'da isyancı *Karşıtlara* desteği ABD içerisinde ve uluslararası zeminde tartışma konusu oldu. 1986'da CIA'nın Nikaragua limanlarına örtülü saldırıları üzerine Uluslararası Adalet Divanı ABD'yi uluslararası hukuku ihlal etmekten suçlu buldu.

Bu gelişmelere rağmen Reagan yönetiminin askerî güç kullanımı sınırlıydı: Retorik ve algılama gerçeklik ile uyuşmuyordu. Bazı operasyonlar alay konusu olabilecek şekilde başarısızlıkla sonuçlandı. Bunların başında 1983'teki Lübnan operasyonu gelir. Yine de Sovyet liderliğinin Reagan yönetiminin sözlerini çok ciddiye aldığını gösteren kanıtlar mevcut. Hatta Washington yönetiminin nükleer bir saldırı planladığına bile inanmışlardı. 1983'te Sovyet hava savunması Sovyet hava sahasındaki bir Güney Kore sivil yolcu uçağını vurdu. ABD'nin buna tepkisi hemen Avrupa'ya nükleer füze konuşlandırmak oldu. Bu durum Doğu-Batı ilişkilerinde muazzam bir gerginlik meydana getirdi. Kasım 1983'te Sovyet istihbaratı, *–Able Archer* kod adı verilen– NATO eğitim tatbika-

Tablo 3.5 Nükleer silah sahibi başlıca devletler: nükleer cephaneler, 1945-1990

	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
ABD	6	369	3057	20.434	31.982	26.662	27.826	24.304	24.327	21.004
SSCB	-	5	200	1605	6129	11.643	19.055	30.062	39.197	37.000
İngiltere	-	-	10	30	310	280	350	350	300	300
Fransa	-	-	-	-	32	36	188	250	360	505
ÇHC	-	-	-	-	5	75	185	280	425	430
Toplam	6	374	3267	22.069	38.458	38.696	47.604	55.246	64.609	59.239

Kaynak: R. S. Norris ve H. Kristensen (2006), 'Nuclear notebook', *Bulletin of the Atomic Scientists*, 62(4) (Temmuz/Ağustos): 66.

tını yanlış yorumladı ve NATO'nun kendilerine saldırıya hazırlandığı sonucuna vardı. Dünyanın 1983'te nükleer bir çatışmaya ne kadar yaklaştığı hâlâ netlik kazanmadı. Sovyet kaynaklarından ortaya çıkan bulgular bu dönemde kazara bir nükleer savaşın patlak verme ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

1980'lerin başlarında Sovyetler, –Brejnev, Andropov ve Çernenko gibi– birbirini takip eden yaşlı bir siyasi liderler kadrosu tarafından kötü yönetilmekteydi. Bunların kötü sağlık durumları Amerikan meydan okuması ve tehdidine karşı Sovyet tepkilerini kısıtlamıştır. Bu durum Mihail Gorbaçov'un 1985'te başa geçmesiyle değişti. Gorbaçov'un dış politikadaki 'yeni düşünceleri' ve içte reformları hem SSCB'nin dış politikasında, hem de Sovyet toplumunda bir devrim yarattı. İçeride **glasnost** (açıklık) ve **perestroika** (yeniden yapılanma) milliyetçi ve diğer güçleri serbest bıraktı; sonuçta, bu güçler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne son verecekti.

Gorbaçov'un dış politikadaki amacı ABD ve Batı Avrupa ile ilişkileri dönüştürmekti. İçerideki gündemi ise Doğu Avrupa'daki değişim için bir katalizör oldu. Fakat Kruşçev'in aksine Gorbaçov bu değişime güçle müdahale etmek için hazırlıklı değildi. Doğu Avrupa'da ayaklanmayla karşılaşınca, Gorbaçov'un dış işleri bakanı Doğu Avrupa'nın egemenlik ve siyasi gelişmesini sınırlayan **Brejnev doktrini**nin sonunu işaret etmek için bu durumu Frank Sinatra'nın meşhur şarkısıyla özetledi: 'Bildiğim gibi yaptım' (I did it my way). **Sinatra doktrini** Doğu Avrupalıların artık 'bildikleri gibi yapmalarına' izin verildiği anlamına gelmektedir. Doğu Avrupa genelinde Moskova bağlantılı rejimler çoğunlukla barışçıl ve hızlı bir şekilde demokrasiye geçtiler (bkz. **Bölüm 4**). En çarpıcısı Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Almanya'nın (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) ortadan kalkması oldu.

Tablo 3.6 Başlıca silah kontrolü ve silahsızlanma antlaşmaları

Antlaşma	Antlaşma Gayesi	İmza yılı	Katılımcı Sayısı
Cenevre Protokolü	Kimyasal silahların kullanımını yasakladı	1925	100+
Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması	Atmosferde, deniz altında ve uzay boşluğunda nükleer denemelerin yapılmasını yasakladı	1963	100+
Nükleer Silahsızlanma Antlaşması	Nükleer silahların yayılmasının sınırlandırılması	1968	100+
Biyolojik Silahlar Sözleşmesi	Üretimini/kullanımını yasakladı	1972	80+
SALT I Antlaşması	Stratejik silahları sınırlandırdı*	1972	ABD/SSCB
ABM Antlaşması	Anti-balistik füzeleri yasakladı	1972	ABD/SSCB
SALT II Antlaşması	Stratejik silahları sınırlandırdı*	1979	ABD/SSCB
INF Antlaşması	Kara-konuşlu iki füze türünü yasakladı	1987	ABD/SSCB
START 1 Antlaşması	Stratejik silahların sayısını azalttı*	1990	ABD/SSCB
START 2 Antlaşması	MIRV füzelerini yasakladı	1993	ABD/SSCB
Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması	Nükleer bomba denemelerini tüm ortamlarda yasakladı	1996	71+

* Stratejik silahlar uzun menzilli silahlardır.

Kaynak: Harvard Nuclear Study Group (1985), 'Arms Control and Disarmament: What Can and Can't be Done,' F. Holroyd (ed.), *Thinking About Nuclear Weapons* (Buckingham: Open University): 96'dan uyarlanmıştır.

Gorbaçov, nükleer ve konvansiyonel güçlerle ilgili olarak anlaşmanın zeminini hazırladı ve 1980'lerin başındaki gerginliklerin ortadan kaldırılmasına yardımcı oldu. 1987'de Cruise ve Pershing II'yi içeren orta menzilli nükleer füzeleri yasaklayan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'nı (INF) imzalamak için Washington'a gitti. Bu antlaşma Sovyet Başkanı'nın bir zaferinin habercisi olarak ilan edilse de, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan gibi NATO liderleri bunun NATO'nun 1979'dan beri uyguladığı politikaların haklılığını gösteren bir gelişme olduğunu iddia ettiler. INF anlaşması stratejik nükleer silahları sınırlandıran bir diğer anlaşmadan daha çabuk sonuçlandı. Bunun sebebi Sovyetlerin SDI'ya taraftar olmayışlarıydı. Reagan'ın halefi George Bush, Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'nı (START) sonuçlandırdı. Bu antlaşma ile sadece 1980'lerin başındaki duruma dönülebilse de uzun menzilli nükleer silahların azaltılması kararlaştırıldı. Gorbaçov nükleer silahlar hakkındaki anlaşmaları bir güven inşa etmek için kullandı ve böylece amacının ne kadar ciddi ve radikal olduğunu göstermiş oldu. Ancak, Avrupa'da –1990'daki Paris Antlaşması ile doruğa çıkan– konvansiyonel güçlere yönelik benzer radikal antlaşmalara rağmen Soğuk Savaş'ın sonu nükleer silahsızlanma yerine nükleer silahların kontrolünü sağladı. Soğuk Savaş ve atom bombası tarihleri birbirleriyle yakından ilişkiliydi, ancak nükleer silahlar varlıklarını hâlâ sürdürmekteydiler.

Püf Noktası

- Soğuk Savaş'ın ne zaman ve niçin meydana geldiğine ve bundan kimin sorumlu olduğuna dair anlaşmazlıklar vardır.
- Doğu-Batı ilişkilerinde farklı evreler olmuştur. Bu evreler süresince gerginlik ve doğrudan karşılaşma riski bazen artmış, bazen de azalmıştır.
- Bazı iç ve bölgesel savaşlar süper güçlerin dahil olmasıyla yoğunlaşıp uzadı, diğer bazıları ise önlendi ya da kısa sürede sonlandırıldı.
- Soğuk Savaş'ın sona ermesi, beraberinde nükleer silahların kaldırılmasını getirmedi.
- Nükleer silahlar Soğuk Savaş'ta önemli bir unsurdu. Silahlanma yarışının kendi başına bu savaşı ne derece şiddetlendirdiği ayrı bir tartışma konusudur.
- Nükleer cephanelerin büyümesini sınırlandırma ve kontrol altında tutma Sovyet-Amerikan (ve Doğu-Batı) ilişkilerinde önemli bir rol oynadı.
- Nükleer savaş riski bulunan çeşitli uluslararası krizler meydana geldi. Bu anlarda nükleer savaşa ne kadar yaklaştığımıza karar vermek spekülasyona açık bir konudur.

Sonuç

20. yüzyıl siyasetindeki değişiklikler devasa boyutlara ulaşmıştır. Bunların önemini değerlendirmek uluslararası tarihin ve uluslararası ilişkilerin doğasına dair birçok karmaşık soruyu akla getirir. 1914'te savaş nasıl meydana geldi? Hitler'in yükselişinin sebebi nedir? Soğuk Savaş'ı kim, nasıl ve hangi so-

nuçlarla kazandı? Bu sorular şiddetli bir tartışma ve ciddi fikir ayrılıkları doğurmaktadır. Sonuç kısmında bu bölümde ele alınan üç unsur (topyekûn savaş, imparatorluğun sonu ve Soğuk Savaş) arasındaki ilişkilere dair birçok noktayı vurgulayacağız. Savaş 1914 yılında nasıl meydana gelmiş olursa olsun, savaşın topyekûn ve endüstriyel bir savaşa dönüşmesi teknolojik, siyasi ve toplumsal güçlerin bir karışımını yansıtmaktadır. Siyasi liderler barış ve istikrarı yeniden tesis etmek için yetersiz kaldılar. 1919'dan sonra Avrupa devlet sistemini tekrar kurma girişimleri süregelen sorunları teşhis edememiş ve istikrarlı bir düzen için yeni engeller ortaya koymuştur. Nazi Almanyası'nın yükselişi yeni savaş ve öldürme metotları ile yeni bir afet doğurdu. Sonuçta dökülen kanların ve çekilen acıların bir eşi daha önce hiç görülmemişti. Nazilerin ırkî üstünlük fikirleri, Avrupa genelinde Yahudilere karşı girişilen soykırımla doruk noktasına çıkan bir vahşet ve kitlesel katliamlar getirdi. Bunun bir sonucu 1948'de İsrail'in kurulması oldu. Bu gelişme, takip eden çatışmaların küresel yankılar doğurmasına neden olmuştur. Benzer şekilde Tokyo'da saldırgan bir askerî rejimin yükselişi Pasifik'e yayılan uzun süreli ve vahşi bir savaşa neden oldu.

1945 sonrası tarih, Avrupa imparatorluklarının sonu ile Soğuk Savaş'ın tırmanışı ve bitişine tanık oldu. İmparatorluğun sonu ile 'Üçüncü Dünya'daki Soğuk Savaş çatışmaları arasında yakın ve karmaşık bir ilişki vardır. Bazı durumlarda, süper güçlerin dahil olması olumlu değişimlere neden oldu; diğer bazılarında ise çatışmanın tırmanması ve uzamasına. Çeşitli biçimleriyle Marksist ideoloji birçok 'Üçüncü Dünya' kurtuluş hareketine esin kaynağı olurken ABD için kışkırtıcı bir etkide bulundu. Bu bakımdan Soğuk Savaş'ın etkili olduğu anti-kolonyal bir mücadele olan Vietnam örneği çok önemlidir. Soğuk Savaş'ın dekolonizasyonu tam olarak nasıl etkilediği ayrı vakalara yakından bakarak anlaşılabilir. Buradaki bir temel mesele devrimci liderlerin ve hareketlerinin değer ve amaçlarının ne ölçüde Marksist, ne ölçüde milliyetçi olduğudur. Örneğin, Vietnam'da Ho Chi Minh ile Küba'da Fidel Castro'nun öncelikli olarak milliyetçi oldukları iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre bu liderler yüzlerini Moskova'ya ancak Amerikan ve Batı düşmanlığıyla karşılaştıklarında dönmüşlerdir. Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki bölünme de Marksizm'in uygulamadaki farklılıklarını gösterir. Birçok durumda komünistler arasındaki çatışmalar komünistlerle kapitalistler arasındaki çatışmalar kadar sert olmuştur. Diğer alanlarda, özellikle Ortadoğu'da, Marksizm radikal siyasi fikirlerin (pan-Arapçılık, devrimci İslam) meydan okumasıyla karşılaşmıştır. Bu radikal fikirler daha büyük ilgi görmüşlerdir. Süper güçler bu sürece karmaşık yollarla dahil olsalar da oynadıkları rol barizdi. Kriz zamanlarında ise özellikle önemliydi.

Benzer biçimde, Soğuk Savaş ve nükleer silahların tarihi arasındaki ilişki de sorunlu olmakla beraber birbirine son derece yakındır. Bazı tarihçiler ABD'nin atom bombası kullanmasının Soğuk Savaş'ın ana nedenleri arasında olduğunu ileri sürmektedirler. Başka tarihçilerse toptan yok edilme tehdidi-

nin oluşturduğu paranoyanın Sovyet savunma ve dış politikasını anlamak için merkezî bir önem taşıdığını iddia etmektedirler: Daha önce nükleer çağa girilmesiyle oluşan eşi görülmemiş yok edilme tehdidi, karşılıklı düşmanlık ve liderlerin korkusunu anlamak için son derece önemlidir. Nükleer silahlar olmasaydı doğrudan bir ABD-SSCB çatışmasının çok daha olası olacağı da iddia edilmektedir. Nükleer silahların caydırıcılığı olmasaydı Avrupa'da bir çatışma patlak vermesi de çok daha olasıydı. Diğer taraftan, nükleer silahların Doğu-Batı ilişkilerinde sınırlı bir rol oynadığını ve öneminin abartıldığını ileri sürenler de vardır.

Nükleer silahlar siyasi anlaşmalar için odak noktası oldu ve yumuşama döneminde nükleer silah anlaşmaları uluslararası siyasetin bir nevi para birimi niteliğindeydi. 1961 (Berlin), 1962 (Küba), 1973 (Arap-İsrail Savaşı) ya da 1983'te (Able Archer Tatbikatı) nükleer bir savaşa ne kadar yaklaşıldı ve bu olaylardan hangi dersler çıkarıldı gibi sorular tarihçiler gibi politikacılar arasında da önemlidir. Temel bir mesele Soğuk Savaş perspektifi ve nükleer güce sahip süper güçlerin müdahalelerinin daha önce istikrarsızlığın savaş ve çatışma getirdiği bölgelere ne derece istikrar getirdiğidir. Soğuk Savaş Avrupa'da eşi görülmemiş askerî ve nükleer güç birikimine yol açmış olabilir ama bu dönem özellikle Batı'da istikrar ve ekonomik refah ile nitelenebilir.

Hem Soğuk Savaş hem de imparatorluk çağı artık sona erdi, ama bunların iyi ya da kötü mirasları dünya genelinde devam etmektedir. Atom bombası ve –kimyasal ve biyolojik– diğer kitle imha silahları çağı sürmektedir. Komünist ve liberal/kapitalist ideolojiler arasındaki çatışmanın küreselleşmeyi nasıl etkilediği, üzerinde durulması gereken bir konudur. İnsanın hayal gücünün sınırlarına rağmen nükleer savaşın küresel sonuçları fazlasıyla gerçektir. 1986'da Çernobil nükleer santralindeki kaza sınır tanımadı. 1980'lerde bilim adamları dünyadaki nükleer silahların bir kısmının bazı şehirlerde patlamasının kuzey yarımkürede hayata son vereceğini açıkladılar. Nükleer savaş tehdidi azalmış olsa bile nükleer silahlar 21. yüzyılda insanlık için ortak ve ivedi küresel bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Sorular

1. 1914'te savaşın patlak vermesinden Almanya ne derece sorumludur?
2. Versay Antlaşması 1919-1939 döneminde hangi bakımlardan Avrupa'nın siyasi istikrarsızlığına yol açmıştır?
3. Hitler'in yatıştırılması için etkili alternatifler var mıydı?
4. Atom bombaları neden Japonya'ya atıldı?
5. ABD 1945'ten sonra Asya'daki savaşlara neden dahil oldu? Cevabınızı Kore ya da Vietnam savaşlarından birine atıfla açıklayınız.

6. Yumuşama döneminde Amerikan ve Sovyetlerin amaçlarını karşılaştırıp farklarını belirtiniz.
7. İngiltere 1945'ten sonraki dekolonizasyon döneminde başarılı oldu mu?
8. 1945'ten sonra imparatorlukların Asya ve Afrika'da son buluşunun benzer ve farklı noktalarını belirtiniz.
9. Nükleer silahlar 1945'ten sonra Avrupa'da barışı muhafaza edebildi mi?
10. Berlin krizi (1961) ya da Küba füze krizi (1962) sıralarında nükleer bir savaşa ne kadar yaklaştık?

Ek Okuma Önerileri

Best, A., Hanhimaki, J. M., Maiolo, J. A. ve **Schulze, K. E.** (2008), *International History of the Twentieth Century* (Londra: Routledge). 20. yüzyıl tarihinin kapsamlı ve yetkin bir değerlendirmesi.

Betts, R. (2004), *Decolonization* (Londra: Routledge). Dekolonizasyonu yönlendiren güçleri ve postkolonyal mirası inceleyen teorik bir genel giriş sunuyor.

Chamberlain, M. E. (1999), *Decolonization: The Fall of the European Empires* (Oxford: Blackwell). İngiliz, Fransız ve daha küçük Avrupa imparatorluklarının sonunun bölgesel bazda analizi.

Keylor, W. R. (2011), *The Twentieth-Century World and Beyond: An International History since 1900* (Oxford: Oxford University Press). 20. yüzyıl uluslararası tarihinin kapsamlı ve dengeli bir değerlendirmesi.

Mueller, J. (1990), *Retreat From Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books). 20. yüzyıl savaş tarzı ve uluslararası siyasette nükleer silahların önemi (ya da önemsizliği) üzerine farklı bir perspektif.

Reynolds, D. (2001), *One World Divisible: A Global History since 1945* (New York: W. W. Norton). 1945 sonrası dünya siyaseti alanında oldukça kapsamlı, incelikli ve alanında otorite bir analiz.

Young, J. ve **Kent, J.** (2003), *International Relations since 1945* (Oxford: Oxford University Press). 1945 sonrası Soğuk Savaş'ın dünya siyaseti üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir araştırma. Ortadoğu'da savaşın, Avrupa'da entegrasyonun ilerlemesinin ve Afrika ile Asya'da Avrupa imparatorluklarının sona erişinin analizini içeriyor.

Bölüm 4
Soğuk Savaş'ın Sonundan Yeni Bir Küresel Çağa mı?

Michael Cox

Giriş: Soğuk Savaş'ın Yükselişi ve Çöküşü
ABD ve Tek-Kutuplu Moment
Sovyetlerin Ardından
Avrupa: Yükseliş ve Düşüş?
Yeni Bir Asya Yüzyılı mı?
Yeni Bir Küresel Güney
11 Eylül'den Arap Baharı'na
Obama ve Dünya
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm, Soğuk Savaş'ın sonu olarak bilinen uluslararası ilişkilerde devrimi izleyen yirmi yıl hakkında geniş bir genel bakış sunmaktadır. Bölüm üç ana bölüme ayrılmıştır. Birincisi, 1989 ve 1991 yılları arasında komünist projenin beklenmedik çöküşüyle başlar. İkincisi, ABD, Rusya, Avrupa, Doğu Asya ve Üçüncü Dünya'ya odaklanarak ana eğilimleri tartışmaya devam eder. Bölümün geri kalanında iki büyük gelişmeye bakılmaktadır: ABD dış politikasında yirmi birinci yüzyılın başından, özellikle de 11 Eylül'den bu yana yaşanan dönüşüm; ve 2008 dünya finans krizinin uzun vadeli jeopolitik sonuçları. Sonuç olarak, gelecek hakkında kısa yorumlar yapacağım. Burada dünya ekonomik olarak değişse bile, Batı'nın hâlâ muazzam bir gücü koruduğunu iddia edeceğim. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra inşa ettiği liberal düzen, bazılarının iddia ettiğinden çok daha dayanıklı.

Giriş: Soğuk Savaş'ın Yükselişi ve Çöküşü

Modern dünya sistemi, tarihte bilinen en büyük savaşın bir yan ürünü olan Soğuk Savaş'la başlar. İki kıtada ve üç büyük okyanus arasında savaşılan İkinci Dünya Savaşı, Almanya ve Japonya'yı Müttefiklerin kontrolü altında, Avrupa ve Asya'nın çoğunu parçalanmış ve eski kolonileri siyasi karmaşa halinde bıraktı ve iki devlete -ABD ve SSCB- muazzam bir güç bahşetti. Gerçekten de, 1944'ün başlarında analistler, kabiliyetleri ve erişimi uzun yıllar boyunca uluslararası sistemi kaçınılmaz olarak şekillendirecek olan iki **süper gücün** egemen olduğu yeni bir dünya düzeninden bahsetmeye başlamışlardı.

Soğuk Savaş'ın nedenleri çok tartışıldı. Ancak, Doğu ve Batı'nın sosyal ve ekonomik sistemleri arasında daha derin bir uyumsuzluk, SSCB ile ABD arasında birbirlerinin niyetleri ile ilgili karşılıklı korku ve devam eden bir nükleer silahlanma yarışının yol açtığı güvensizlikler de dahil olmak üzere, sonuçta çeşitli faktörler tanımlanabilir. Avrupa'da başlayan Soğuk Savaş kısa süre sonra **Üçüncü Dünya** olarak bilinen şeye yayıldı. Burada çatışma çok daha ölümcül bir hal aldı; Kore'den Vietnam'a, Latin Amerika'dan Güney Afrika'ya gerçek savaşlar sonucunda 25 milyondan fazla insan öldürüldü.

Ancak buna rağmen, Soğuk Savaş hâlâ kendi konuşulmamış kurallarını geliştirmeyi başardı. Gerçekten de, hem ABD hem de Sovyetler Birliği birbirlerine karşı çok dikkatli davranma eğilimindeydi. Bu onların nüfuz için rekabet etmelerini engellemedi. 1962'de Küba üzerinde yaptıkları gibi, neredeyse savaşa girecek duruma gelmelerini de engellemedi. Ancak genel olarak, farklılıkları ne olursa olsun, nükleer savaştan kaçınma, nükleer silahların başka güçlere yayılmasını engelleme ve geçmişte iki büyük savaşın yapıldığı Avrupa kıtasının yönetilmesi gibi bazı önemli ortak hedefleri paylaştıklarına dair bir anlayış vardı.

Bu da, bazı akademisyenlerin, özellikle realist gelenekte olanların, Soğuk Savaş'ı teorileştirme biçimini etkiledi. Kenneth Waltz'un 1964 tarihli ünlü bir makalesinde işaret ettiği gibi, büyük uluslararası aktörlerin sayısını sadece ikiye indirerek, Soğuk Savaş kendi istikrar biçimini yaratmıştı. Birkaç yıl sonra, etkili tarihçi John Lewis Gaddis de aynı şeyi söylüyordu. Ona göre Soğuk Savaş'ın derin kökleri vardı. Fakat aynı zamanda, dünyayı iki ayrı blok halinde düzenleyerek, Almanya'yı bölünmüş ve Avrupa'daki milliyetçiliği sıkı kontrol altında tutarak bir çatışma biçimi de üretmişti (bunu 'uzun barış' olarak adlandırdı).

Soğuk Savaş hakkında bu şekilde düşünmek kısmen Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin bunun sona ermesi olasılığını ciddi şekilde düşünememiş olmalarını açıklayabilir. Soğuk Savaş sona erdiğinde, birçoğu Sovyet

ekonomik sorunları bağlamında bunun gerçekleştiğini varsaydı. Fakat 1989'dan önce işler böyle görünmüyordu. SSCB'nin ekonomik açıdan rekabetçi olduğu kabul ediliyordu. Planlı ekonomik sisteminin sıradan Sovyet vatandaşları için tam istihdamı garanti edebiliyor olması kafa karıştırıcıydı. Sovyet devleti de müthiş güçleri elinde tutuyordu. SSCB'nin Doğu Avrupa'dan uzaklaşmak üzere olduğuna dair pek bir belirti yoktu. Soğuk Savaş devam edecekti.

Kutu 4.1 Bir çağın sonu

'Gorbaçov Doğu-Batı ilişkisini yeniden tanımlamaya daha erken ant içebilirdi. Hakikatte çok daha fazlasını yaptı. İster Sovyet ekonomik gerilemesi, fikirlerde bir kayış, aşırı emperyal genişleme, isterse kendi eylemlerinin sonuçlarını anlayamama sebebiyle olsun bir dizi zincirleme reaksiyonu harekete geçirdi ve bu, mevcut ilişkileri sadece yeni bir zemine oturtmadı, aynı zamanda onları ebediyyen sonlandırdı.'

(Cox 2007: 166)

Çoğu uzman Soğuk Savaş'ın sona erdiğini görememiş olsa da, en büyük suçlama realistlere yöneltilmişti. Gerçekten de realistler bir dünya diğerine yol açarken kendilerini çok statik olmakla, Sovyetlerin içinde olup bitenlere yeterince dikkat vermemekle ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinde fikirlerin rolünü önemsememekle suçlayan bir eleştirmen grubunun sürekli saldırısına uğrayacaktı. Ancak hem realistler hem de onların eleştirmenleri (ki birçoğu, realist söylemlere uygulanabilir bir alternatif olarak **konstrüktivizm**i benimsiyordu) belki de daha büyük bir teorik muamma ile karşı karşıya kaldılar: Mikhail Gorbaçov ismindeki tek bir bireyin eylemleri olmasaydı Soğuk Savaş'ın sonu hiç gelmeyebilirdi (bkz. **Kutu 4.1**). Materyal kapasitedeki değişiklikler, pahalı bir imparatorluğun sürdürülmesinin maliyeti, ABD ile kazanılamaz bir silahlanma yarışı ve Sovyet düşüncesindeki değişim 1980'lerdeki dönüşüme neden olan koşulları birlikte yaratmış olabilir. Ama sonunda tek bir kişinin eylemlerini gerçekleştirmesi gerekiyordu.

Püf Noktası

- Soğuk Savaş'ın birden çok nedeni vardı.
- Birçok araştırmacıya göre, Soğuk Savaş'ın iki-kutuplu sistemi sabitti.
- Soğuk Savaş birçok nedenden dolayı sona erdi, ancak çok az kişi bunu öngörebildi ve Mikhail Gorbaçov olmasaydı sona ermeyebilirdi.

ABD ve Tek-Kutuplu Moment

Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin oynadığı rol, genellikle çok müdahaleci ve duyarsız olduğu, az gelişmiş ülkelerin daha de-

rin ihtiyaçlarıyla pek ilgilenmediği ve özgürlüğü teşvik etmesi gerekirken sağcı diktatörleri desteklediği için sık sık eleştirmenlerin saldırısına maruz kaldı. Bununla birlikte, Almanya yeniden birleşmek ve NATO yeniden tanımlanmak üzere olduğu dönemde bazı endişeli Avrupa devletlerine ABD'nin Avrupa güvenliğine tamamen bağlı kalacağına dair güvence vererek, ABD'nin Soğuk Savaş'ın sonundaki müzakerelerde oynadığı hayati rol çok az tartışılacaktı.

Bu geçiş yıllarında ABD'nin oynadığı kritik rol, Soğuk Savaş sonrası dünyasının en az bir ana özelliğine işaret ediyor: Sovyetler Birliği olsun veya olmasın, ABD uluslararası meselelerle tam olarak ilgilenmeye devam edecek. Tecrite geri dönüş söz konusu değildi. Açık bir kapı bırakıldı ve birçok Amerikalı için bu, dünyayı ABD'nin kendi imajında yeniden şekillendirmek için büyük bir fırsat sundu. Buna rağmen, bazı yazarlar (John Mearsheimer dahil) ABD'nin yakında Soğuk Savaş'ı özleyeceği beklentisindeydi. Ancak olaylar gelişmeye başlayınca, ABD'nin özellikle baskın bir konuma sahip olacağı "yeni bir dünya düzeni"nin ortaya çıktığı hızla belli oldu. Gerçekten de, 1989'dan sonraki on yıl içinde genel fikir birliği ABD'nin salt bir süper güçten (Soğuk Savaş sırasındaki durumu) 1998 yılında Fransız dışişleri bakanı Hubert Vedrine'in 'hiperpower' olarak adlandırdığı şeye dönüştü.

Bu yeni küresel konjonktür bir dizi önemli soruyu gündeme getirdi. Birincisi, elbette, bu üstün konum ne kadar sürdürülebilirdi? Kolay bir cevap yoktu. Bazıları zamanla ABD'yi dengeleyecek büyük güçler ortaya çıkacağını düşünüyordu. Diğerleri daha az emindi. SSCB nihayet 1991'de çöktüğü için, Çin yıllarca süren ekonomik izolasyondan zor da olsa kurtuldu; Avrupa hâlâ Amerikan kampına sıkı bir şekilde bağlıydı ve askerî güç dengesi gittikçe ABD lehine gerçekleşiyordu. Dolayısıyla çoğu kişiye göre **tek-kutupluluk** 21. yüzyılda da devam edecekti.

Bu da, bu muazzam gücün nasıl kullanılacağına ilişkin ikinci bir tartışmaya beslendi. Çoğu liberal Amerikalı, ABD'nin gücünün önceden var olan uluslararası kurumlara içkin olmasının ve Amerika'nın sadece güçlü değil, aynı zamanda gücünü akıllıca ve iyi kullanacağı konusunda güven vermesinin önemine inanıyordu. Diğerleri daha tek taraflı bir bakış açısını benimsedi. Başkalarıyla uzlaşma aramak gayet iyiydi; ama bu 'başkaları' kimlerdi? Kusurlu bir BM mi? Askerî açıdan önemsiz bir Avrupa Birliği? Çinliler ve Ruslar? Neden Amerika bunlardan birini dinleyerek hareket özgürlüğünü azaltsındı ki? ABD'nin öyle veya böyle güce sahip olduğunda ısrarcıydılar; bu gücü geçmişte her zaman akıllıca ve iyi kullanmıştı ve gelecekte yine akıllıca kullanacağına hiç şüphe yoktu.

Kutu 4.2 Gücün hegemonyası

"Amerikan gücünün büyüklüğü ile Washington'un bu gücü uluslararası siyasal hegemonyada istediği şeyi her zaman elde etmek için kullanamaması arasında bir çelişki mevcut."

(Layne 2006: 41-2)

Sonuç olarak, dış politika dergileri bu özel tartışmaya 1992 yılında Clinton'ın başkan seçilmesi kadar iyi bir çözüm sunamadı. Clinton Amerikan halkının yeni bir dış politika yaklaşımı aradığını düşünerek, temelde ekonomik meseleler üzerinde yoğunlaştı ve içerideki refahı Amerika'nın yurtdışında rekabet etme yeteneği ile ilişkilendirdi. Bu, ABD'nin nükleer silahların yayılması ve terörizm gibi daha geleneksel tehditlere odaklanmasını engellemedi. Ancak Soğuk Savaş'ı kazandıktan sonra, yurtdışına müdahale etme konusunda Amerikan halkının isteksizliği haksız sayılmazdı, zira ABD'nin yurtdışındaki çatışmalara çekilmesi için hiçbir acil neden yoktu.

Ancak Clinton'un da kabul ettiği gibi ABD ne dünyadan kaçabilir ne de ondan geri çekilebilirdi (bkz. **Kutu 4.2**). Özellikle 1993'te Somali'deki felaketten sonra askerî müdahaleye yönelik pek iştah duymamış olabilir. ABD, 1994 yılında Ruanda'daki soykırımı önlemek için hiçbir şey yapmamış olabilir. Ancak, pasif de kalmamıştır. Zira eski Yugoslavya'da ortaya çıkan savaşta Sırplara kendi askerî 'çözümünü' dayattı. Clinton daha sonra NATO'nun genişlemesi için uğraştı. Ayrıca (ABD'nin başarılı olduğu) Kuzey İrlanda'dan (başarısız olduğu) Ortadoğu'ya oldukça inatçı bölgesel çatışmaları çözmeye çalışırken tereddütten başka bir şey duymuyordu. O zamanlar daha muhafazakâr eleştirmenler için ABD'nin büyük bir stratejisi olmadığını ya da savaşma isteğini kaybettiğini iddia etmek çok kolaydı. Ama bu adil veya doğru değildi. Tek bir misyonu olmasa da ileri bakan bir dış politikaya sahip olmamakla suçlanamazdı.

Püf Noktası

- Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin çökmesi, ABD'nin uluslararası sistemdeki ağırlığını önemli ölçüde artırdı.
- 2000 yılına gelindiğinde, popüler görüş ABD'nin 'süper güç' olmaktan çok 'hipergüç' olduğuydu.
- Clinton yönetimi ekonomik meselelere ve Amerika'nın ekonomik gücünü uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek için kullanmaya odaklandı.
- ABD Ruanda'ya müdahale etmemiş olabilir, ancak 1990'larda uluslararası meselelerde aktif rol oynamaya devam etti.

Sovyetlerin Ardından

Uluslararası İlişkiler uzmanları uzun zamandır büyük güçler arasındaki etkileşimle ve en güçlü olanın bile tarih sahnesinden silinmiş olmasının sebepleri ile derinden ilgilenmektedir: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa sömürge imparatorlukları ve son olarak 1989-1991 yılları arasında Sovyet imparatorluğunun başına gelenler... Fakat imparatorluklar düştüğünde bunu her zaman istikrar ve refah takip etmez. Geçmişte olduğu gibi;

Sovyet komünizminin çöküşü sonrasında bir kez daha ortaya çıktığı gibi. Yeni Rusya birçok zorlukla karşı karşıya kaldı.

Birincisi, SSCB'nin nükleer cephaneliğiyle ne yapılacağı ve eski SSCB'nin silahlarının yayılmasının nasıl önleneceği ve kontrol edileceği konusuydu. İkincisi, SSCB'nin dağılması eşit derecede ciddi bir soruna neden oldu. Sadece 25 milyon Rus kendilerini bir anda Rusya dışında yaşarken bulmuyordu, diğer uluslar da Rusya ile bir tür ilişki kurmak zorunda kaldı ki, Rusya için Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerle ilişkilerini emperyal terimler dışında düşünmek mümkün değildi. Son olarak, tam istihdamı garanti etmek için tasarlanmış merkezi, planlı bir ekonomiden, rekabetçi piyasa ekonomisine geçiş oldukça sorunluydu zira SSCB'nin temel taşı olan eski endüstrilerin çoğu (büyük askerî endüstriyel kompleks) bunun için uygun değildi. Açıkçası zaten son derece zorluklarla dolu olan durum Rusya'nın 1992'den itibaren benimsediği olağanüstü acı verici piyasa reformları ile daha da zorlaştı. Gerçekten de, Batı tarzı özelleştirmenin hızlı bir şekilde benimsenmesinin bir sonucu olarak Rusya, 1930'ların tarzı bir depresyona yakın bir kriz yaşadı; endüstriyel üretim ve yaşam standartları düştü ve bir zamanlar Soğuk Savaş askerî üretimine tahsis edilmiş tüm bölgeler ekonomik açıdan yere çakıldı. Ekonomik durum zaman geçtikçe iyileşme işareti de göstermedi. Gerçekten de, 1998'de Rusya, sıradan insanların tasarruflarını silen ve Boris Yeltsin yönetimindeki yeni postkomünist rejimi birkaç yıl öncesine göre daha az popüler hale getiren kendi mali krizini yaşıyordu. Yeltsin şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bir yıl sonra istifa etmeye karar verdi.

İlk başta Yeltsin'in halefinin ne kadar farklı davranacağı açık değildi. Gerçekten de, Putin 1999'da kendisini halefi olarak seçen Yeltsin'den daha zayıf bir figür değildi. Görünüşe göre, yeni oligarklar yükselmesine herhangi bir muhalefet sesi çıkarmadılar. Aksine, onun iktidara gelmesinden son derece mutlu olduklarını gösteren çok sayıda kanıt var. Zaten son derece zengin olan Putin, yeni Rus süper zenginlerinden sadece bir şey talep etti: uysallık. Buna razı olanlar çok başarılı oldu. Buna uygun davranmayanlar ya kendilerini hapiste buldu (en zengin Rus olan Khodorkhovsky'nin yaşadığı gibi) ya da sürgüne gönderildi (son derece güçlü Berezovsky gibi).

KGB'nin bir ürünü ve halef organizasyonunun FSB şeklinde oluşturulmasında merkezi bir figür olan Putin, kendi başına özgün fikirlere sahip değildi. İktidarı en saf anlamıyla benimsiyordu. Rus standartlarına göre bile acımasızdı ve hiçbir muhalefete tahammülü yoktu. Ona göre üstlendiği vazife, sadece iradesini başkalarına dayatmak değil, 1990'larda hızla çöken Rusya'ya yaşadıklarından sonra eski prestijini geri kazandırmaktı. Putin hırslarını asla saklamadı. Tutarlı bir anlatıdan da yoksun değildi: SSCB'nin dağılması bir trajediydi ve eski imparatorluğu tekrar bir araya getirmek mümkün değilse de, başka taviz verilmeyecekti. Bu, Rusya'yı Sovyet dönemine

Kutu 4.3 Yeni bir soğuk savaş mı?

'Batı sakinleşmeli ve Rusya'yı öylece kabullenmeli: ne ebedi düşman, ne de kendiliğinden dost olan büyük bir dış oyuncu.

(Trenin 2006: 95)

benzer bir döneme geri götürmeyebilir. Fakat –Putin'e göre– Rusya, özellikle Rusya'yı hafife alabileceklerini düşünen Batılılara karşı kendisini daha açık ve güçlü bir şekilde savunmak zorundaydı. Yeni zenginler de sadece kendi ihtiyaçlarına hizmet etmemeliydi. Rusya için ne yapabileceklerini de sormalıydılar. Bu, eski tarz komünist ekonomik sistemin restorasyonuna yol açmayacaktı. Ancak, yeni özelleştirilen Rus ekonomisinin Rus devleti üzerinde daha fazla kontrol altına alınmasına yol açtı. Putin, demokrasi kavramını bile yeniden tanımladı ve pek çoğunun belirgin bir Rus ya da "egemen" karakter olarak gördüğü şeyi verdi; harici formu korunan ve dahili içeriği bağımsız bir parlamento ve özgür bir medyaya eşit erişim açısından yavaş yavaş oyulan bir demokrasi.

Görünümdeki bu değişim Batı'da bir karışıklık yarattı. İlk başta Amerikalılar ve Avrupalılar, Rusya ile yakın çalışmanın önemli olduğu varsayımıyla bu gelişmeleri görmezden geldi: kısmen ekonomik nedenler (Rusya Avrupa'ya büyük bir petrol ve gaz tedarikçisiydi); kısmen Putin'in Ruslar arasında popüler görünmesi; kısmen de Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olması ve nükleer silahlarla ilgili konumunu muhafaza etmesi sebebiyle. Bununla birlikte, Putin'in politikalarının kümülatif etkisi Rusya'nın Batı ile ilişkilerini karmaşıklaştıramadı. Bu 'yeni bir soğuk savaş'a yol açmadı. Bunun anlamı, Batı'nın Rusya'yı daha önce olmasını umduğu şey, yani 'normal' liberal demokrasi olma yolunda az çok yumuşak bir geçiş yapan 'stratejik bir ortak' olarak artık sonsuza kadar göremeyeceği idi.

Ancak Putin'in Rusya'sı yakın bir ortak olarak görülemezse, ciddi bir tehdit olarak da görülemezdi. Herhangi bir isimlendirmeyi hak edecek ideolojik bir misyonu yoktu ve daha geniş dünyadaki etkisi yirmi birinci yüzyılın başlarında tüm zamanların en düşük seviyesine gerilemişti. Rusya'nın yeni süper zenginleri de Batı ile mücadele etmek için herhangi bir neden görmüyordu. Aksine, birçoğu Batı'da yaşamayı tercih etti. Batı pazarlarına sermaye aktardılar. Yüksek topuklu çocuklarını Batı'nın en seçkin özel okullarına bile gönderdiler. Son olarak, Amerikan karşıtı estirdiği rüzgar ve dünyanın çeşitli sorun noktalarında ABD'nin 'müdahalelerine' karşı iyi bir şekilde karşı çıktığı için (Libya ve Suriye açıkçası) Putin, Rusya'nın Batı'ya muhalefetini bir kırılma noktasına itmeyecek kadar pragmatikti. Amerikan gücünü sınırlamak ve Batı'nın Rusya'nın iç işlerine çok fazla müdahale etmesini önlemek bir başarıydı. İlişkiyi tamamen zayıflatacak politikaların takip edilmesi tamamen başka bir şeydi (bkz **Kutu 4.3**).

Püf Noktası

- Komünizm sonrası Rusya'nın karşılaştığı sorunlar çok büyüktü.
- 1990'lardaki ekonomik reformlar yeni bir süper zengin sınıf yaratmakla birlikte ancak Rusya'nın genel ekonomik çöküşünü şiddetlendirdi.
- Vladimir Putin 1990'larda Rusya'nın gerilemesi olarak gördüğü şeyi tersine çevirmeye çalıştı.
- Batı ve Rusya arasında 'yeni bir soğuk savaş'tan bahsetmek yanıltıcıdır.

Avrupa: Yükseliş ve Düşüş?

Birçok Amerikalı, ABD'nin Soğuk Savaş'ı 'kazandığını' düşünmeye devam ediyorsa, belki de eşit sayıda Avrupalı 1989'da olanlardan asıl faydalananın kendileri olduğunu düşünüyor. Birincisi, bir zamanlar bölünmüş bir kıta ve ülke birleşti. İkincisi, Doğu Avrupa devletleri uluslararası hakların en önemlilerinden birini, yani kendi kaderini tayin etme hakkını elde etti. Son olarak, bir bütün olarak Avrupa için potansiyel olarak yıkıcı sonuçları olacak ciddi savaş tehdidi ortadan kaldırıldı. Doğal olarak, planlamadan serbest piyasaya geçişin belirli ekonomik maliyetleri hesaplanmadan bir düzenden diğerine geçiş yapılmadı. Eski Yugoslavya'daki olaylar (1990-99) çok trajik bir şekilde ortaya çıktığı için komünizmin çöküşü tamamen kansız bir olay değildi. Bununla birlikte, yeni birleşik Avrupa, açık sınırları ve demokratik kurumları ile dört gözle beklemeyi hak edecek çok fazla şeye sahipti.

Peki bu nasıl bir Avrupa olacaktı? Burada tartışılması gereken çok şey vardı, özellikle de Fransızlar, Avrupa'nın şimdi ABD'den bağımsız olarak kendi özel Avrupa güvenlik düzenlemelerini geliştirmesi gerektiğine inanıyorlardı: eski Gaullist hayal. Diğerleri, ABD'ye yakından bağlı kalınması gerektiğine inanıyorlardı (NATO ittifakının diğer daha köklü üyeleri bir yana, Orta Avrupa'nın yeni elitlerinin de en güçlü şekilde ifade ettiği bir görüş). Avrupalılar, ne tür bir Avrupa'yı tercih ettikleri konusunda uzlaşamadılar. Elbette, bir Avrupa Birleşik Devletleri kurma hayallerini yerine getirecek daha derin bir birlik arayışında olanların yanında, uluslararası politikada büyük bir bağımsız rol oynayabilecek bir Avrupa hayal edenler de vardı. Böyle bir gelişmeden çekinen başkaları da vardı. Avrupa, çok farklı ulus-devletlerden oluşan, ulusal farkı tanıyan ve **egemenlik** ilkesini zayıflatmaya çalışmayan bir Avrupa olmalıydı. Son olarak, Avrupalılar ekonomi konusunda bölünmüş; özel bir Avrupa sosyal modelinin yönetimine devletin daha fazla katılımını savunan dirigistler ile küresel rekabet koşulları altında böyle bir korumalı sistemin sürdürülebilir olmadığını ve kapsamlı ekonomik reformun gerekli olduğunu savunan İngilizler liderliğindeki serbest piyasacılar arasında net bir çizgi çizilmişti.

'Eski' Avrupa'daki pek çok kişi Avrupa'nın geleceğini tartışırken, siyaset yapıcıların kendileri, 'genişleme' genel başlığı altında yer alan 'Doğu'yu Batı'ya nasıl geri getirecekleri konusunda daha somut bir sorunla karşı karşıya kaldılar. Politika sonuçları açısından bu strateji bazı önemli başarılar elde etti. Nitekim 2007'ye gelindiğinde Avrupa Birliği yirmi yedi üyeye (ve NATO yirmi altıya) yükselmişti. Bu süreçte, iki kurum da kulüp benzeri karakterini değiştirdi, bu da yeni girişleri zenginlik kadar sorun olarak gören bazı eski üyelerde şaşkınlığa neden oldu. Aslında, eleştirmenlere göre genişleme o kadar hızlı ilerlemişti ki, her iki örgütün de temel anlamı kaybolmuştu. Özellikle AB, şimdi bazıları tarafından tartışıldığı gibi, genişleme konusunda çok istekliydi ve entegrasyon isteğini kaybetmişti. Yine de, Soğuk Savaş sırasında Avrupa'nın bir kısmını şekillendirmeye yardımcı olan kurumların, bir tür Avrupa düzeninden

bir diğerine geçişi nispeten başarılı bir şekilde yönetmeye yardımcı olan kapasitelerinden etkilenmemek zordu. Kurumların Avrupa'daki anarşiyi önlemede oynayabilecekleri rolü daha önce kötülemiş olan realistler için AB ve NATO'nun oynadığı önemli roller, kurumların gerekli olduğunu kanıtlamış görünüyordu.

Bununla birlikte, sadece kurumlar Avrupa'nın bir dünya sisteminde yapıp yapmaması gereken şeylere dair hazır bir cevap sunmadı. Burada yine birden fazla Avrupa görüşü vardı. Dolayısıyla, bazı analistler Avrupa'nın ciddi bir 'sivil güç' olarak kalmaya devam ettiğini, kendi değerlerini yaydıklarını ve örnek olarak davrandıklarını, ancak ciddi bir askerî aktör haline gelmediklerini hissetmeye devam ettiler. Diğerleri daha materyalist bir görüş aldı. Avrupa'nın dünya ekonomisinde artan ağırlığı, Yugoslavya'nın dağılması sırasında birleşik bir organizasyon olarak hareket edememesi, kendisi ve ABD arasında hızla açılan büyük **kabiliyetler** boşluğu gibi faktörler sert güç hakkında tüm Avrupalıları çok daha ciddi düşünmeye zorladı. Sonuç, 1998'de Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (ESDP) doğması, ardından 2003'te Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin (ESS) yayınlanmasıyla neticelenen bir dizi başka hamle oldu (EC 2003). Buna göre güvenliği, uzak sınırlarda ve yerlerde (özellikle fakir olanlarda) rahatsız edici olayların Avrupa kıyılarındaki sonuçlarını hafifletmek zorunluluğuyla, geniş küreselci terimlerle inceleyen Avrupa, uluslararası meselelerle çok daha ciddi bir şekilde ilgilenmek için karşılıklı bağımlılık mantığı geliştirmeliydi.

Bununla birlikte, AB için yeni bir uluslararası rol tanımlamak kendi başına bu rolü yerine getirme araçlarını ya da kabiliyetlerini yaratmamıştır. Avrupalılar daha güçlü bir Avrupa istemiş olabilir; ancak, ciddi güvenlik güçlerini Brüksel'e devretme konusunda belirgin bir isteksizlik vardı. Ayrıca sert güce daha fazla yatırım yaparak kolektif güçlerini artırmaya istekli görünmüyorlardı. Gerçekten de, sadece İngiltere ve Fransa ciddi bir askerî kapasiteyi sürdürdü, yani 'Avrupa' askerî bir harekâta mecbur hissettiğinde (2011'de Libya'da ve bir yıl sonra Afrika'da Mali'de) müdahale eden kolektif bir aktör olarak 'Avrupa' değildi. Her iki müdahalede de bu iki ülkeden biri veya her ikisi de ABD desteğiyle hareket edebilmişti.

Bununla birlikte, Avrupa hâlâ Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye'nin önemli 'yumuşak güç' unsurları olarak tanımladığı şeyi korudu. Yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nden bile daha büyük bir pazar kapasitesine sahip, muazzam bir ekonomik aktör haline geldi. Amerika'nın en yakın ekonomik ortağı olmaya da devam etti. Yine de, tüm ekonomik haberler olumlu değildi. 2008'den sonra sözde 'avro krizi'nin başlamasıyla birlikte birçok kişi Avrupa projesinin geleceği hakkında endişe etmeye başladı. Şimdiye kadar Avrupa en azından başarıları hakkında olumlu bir hikâye anlatabildi. Fakat artık bunu yapamıyordu. Artan borç ve işsizlik ve birçok ülkede rekabet gücünün azalması ekonominin sıhhatine dair pek olumlu bir gösterge değildi. Ancak, neredeyse günü birlik olarak üretilen AB'nin yaklaşmakta olan ölümü-

Kutu 4.4 Avrupa'nın orta yaş krizi mi?

"AB'nin geleceğini tahmin etmek zor. Önümüzdeki on yıl içinde daha fazla entegrasyona girebilir; ileri gidecek ya da geri dönecek olanlar arasında muhalif kamplara ayrılabilir; ya da muhtemelen büyük olasılıkla ikisinin bir karışımı olur."

(*The Economist*, 17-23 Mart 2007, 'Special Report on the European Union': 20)

ne dair tahminlere rağmen AB bir arada kalmaya devam etti. Büyük bir kurtarma işleminin ardından bunu sürdürmenin maliyeti yüksek olabilir. Bununla birlikte, bu sorunların üstesinden gelmemenin uzun vadede yaratacağı tehlikeler çoğu makul analiste göre bir şey yapmamanın maliyetinden daha yüksek göründü. Kusurlarına rağmen, sorunlarını toplu bir şekilde çözmek için birlikte çalışmayı başaran bir Avrupa, hiç olmayan bir Avrupa'dan muhtemelen daha istikrarlı ve daha etkili bir Avrupa'ydı (bkz. **Kutu 4.4**).

Püf Noktası

- Eski Yugoslavya'nın dağılmasına rağmen Avrupa, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ABD kadar faydalandı.
- Soğuk Savaş'tan sonra Avrupalılar, özellikle Avrupa entegrasyonunun derecesi, ekonomik strateji ve Avrupa Birliği'nin dış politika istekleri gibi bir dizi kilit konu üzerinde ayrıştı.
- Avrupa çok fazla kolektif askerî güce sahip olmayabilir, ancak dünyanın önemli bir ekonomik aktörü olarak kalırken önemli yumuşak gücü elinde tutmaktadır.
- Ekonomik krizin maliyetleri önemli olmakla birlikte, işleyen bir AB'nin barış ve refah sağlama olasılığının alternatif düzenlerden daha fazla olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.

Yeni Bir Asya Yüzyılı mı?

Belki de modern dünyanın hiçbir yerinde tarih, anıları ve efsaneleri ile Asya'dan daha fazla etki göstermez. İlk olarak 19. yüzyılda Avrupa gücüne, ardından 1936-1945 yılları arasında Japonya'nın daha da kötü müdahalesine maruz kalan Asya'nın mevcut görünümü çok rahatsız bir geçmişin ürünüdür. Gerçekten de, Avrupa 1945'ten sonra bir dereceye kadar istikrar kazanırken, Asya en az iki yıkıcı savaş, birçok isyan ve bir soykırımsal devrim yaşadı. Bu süreçte Asya aynı zamanda birkaç ABD müdahalesine, Vietnam ve Kamboçya arasında kısa ve kanlı bir savaşa ve bir yıl sonra Çin'in Vietnam'ı işgaline maruz kaldı.

Postkolonyal Asya ile Soğuk Savaş dönemi Avrupa arasındaki zıtlık daha belirgin olamazdı. Aslında, Uluslararası İlişkiler uzmanlarına göre Batı Avrupa en azından milliyetçiliğin ve 'eski nefretlerin' zamanla çok daha az rol oynadığı yeni bir liberal güvenlik topluluğu oluşturmayı başarmış; Asya'nın ise nefretleri derinleşen ve milliyetçiliğin kimliğin tanımlanmasında merkezi

bir rol oynadığı, sık sık savaşan ve şüpheli devletlerin karmaşık mozaği olarak kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Asya'da aynı sonuçlara yol açmadı. Avrupa'da 1989; serbest seçimler, toprak meselelerinin çözümü, piyasaya geçiş, bir ülkenin birleşmesi ve bir başkasının dağılması ile sonuçlandı. Asya'da ise en az üç ülkede (Kuzey Kore, Vietnam ve Çin) iktidarda kalan güçlü komünist partiler, çözülemeyen birkaç toprak anlaşmazlığı ve Kore'nin bölünmesiyle sonuçlandı. Bu, Asya'nın Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hiç etkilenmediği anlamına gelmiyor: aksine etkilendi. Ancak, sonuçlar her zaman liberal değildi. Çin'de onlar başka bir şeydi; çünkü eski SSCB'de Gorbaçov'un reformist önderliğinin sonuçlarına tanıklık eden Çin komünist önderliği, tam tersini yapmaya, yani siyasi reformu terk edip ve daha sıkı merkezî kontrolleri uygulamaya karar verdi. Kuzey Kore de kendi derslerini çıkardı. Gerçekten de, bir zamanlar bu kadar istikrarlı başka bir komünist devlet olan Doğu Almanya'ya ne olduğunu gören Kore şimdi aynı kadere maruz kalmasını engellemek için her şeyi yaptı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Asya'da ortaya çıkardığı çok farklı yollardan dolayı, birçok yazar (çok etkili bir Amerikalı akademisyen Aaron Friedberg dahil) genel olarak Asya özel olarak da Doğu Asya'nın liberal barıştan çok uzak olduğunu ve yeni rekabetlerin ortaya çıkacağını iddia etti. Friedberg'e göre, Avrupa'nın 1914 ve 1945 arasındaki çok kanlı geçmişi kolayca Asya'nın geleceğine dönüşebilir. Ancak bu, her yorumcunun paylaştığı bir görüş değildi. Aslında olaylar geliştikçe, bu uzlaşmaz sert fikirli realist perspektif sürekli eleştirilere maruz kaldı. Bununla birlikte, gelecekte ortaya çıkabilecek rahatsızlıklara dair ihtimalleri değiştirmiyordu. Nitekim tarihin acı mirası, Japonya'nın kendi kanlı geçmişi ile belirsiz ilişkisi, Kuzey Kore'nin nükleer programı ve Çin'in Tayvan'la ilgili iddiası düşünüldüğünde farklı türlüsünü iddia etmek zor. Ancak tüm bunlara rağmen, geleceğin Friedberg'in öngördüğü kadar kasvetli olmayabileceğini düşünmek için hâlâ birkaç neden var.

İlki ve en önemlisi, 1990'ların sonundan bu yana bölgede elde edilen çok büyük maddi ilerlemelerdi. Bunun kaynakları çok tartışıldı; bazıları ekonomik başarının altında yatan nedenlerin, güçlü bir kültürel (Asya) değer kümesine bağlı güçlü bir girişimci ruh olduğunu ve bazıları da yukarıdan hızlı ekonomik kalkınma için güçlü devleti kullanan liberal olmayan kalkınma modelinin bir yan ürünü olduğunu öne sürdü. ABD de bunda rol oynadı. Nitekim, savaş sonrası yıllarda Japonya'nın uluslararası topluluğa yeniden girişinde yardımcı olarak, büyük pazarını Asya ihracatına açarak ve bölgedeki birçok ülkeye düşük bedelle güvenlik sağlayarak vazgeçilmez bir oyuncu haline geldi. Şu anda Avrupa Birliği aracılığıyla örgütlenen eski sömürge ülkeler bile Asya malları satın alarak ve bölgeye büyük yatırım yaparak Asya ekonomik başarı öyküsünde katkıda bulundu.

Son olarak, Asya kurumsal olarak zengin olmasa ve NATO ya da Avrupa Birliği gibi organlardan yoksun olsa da, zamanla bir tür kolektif ses ve kimlik sağlayan önemli bir dizi yapı inşa edebildi. Potansiyeli itibariyle bun-

ların en önemlisi ASEAN olmuştur. Beş Güneydoğu Asya ülkesi (Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland) arasında diyalogun gerçekleşmesi için 1967'deki Soğuk Savaş'ın çok dengesiz bir döneminde kuruldu ve zamanla beş devleti daha içerecek şekilde genişledi: komünist Vietnam, bölünmüş Kamboçya, petrol zengini Brunei, bir zamanlar askerî liderliğin yönettiği Myanmar ve küçük Laos cumhuriyeti. ASEAN, elbette, AB'den çok daha gevşek bir kurumdur ve temel ilkesi, diğer devletlerle ilişkisi geleneksel anlamda egemenlik ve müdahalesizlik zemininde ilerlemektedir. Ancak zamanla ilgi alanlarının önemli ölçüde genişlemesi ve bugün onu bir birlikten daha azı fakat bir konuşma platformunda da daha fazlası haline getirdi.

Nihayetinde, Asya'nın mevcut refahının ve gelecekteki istikrarının anahtarı, yeni ekonomik gücü olan Çin'deki gelişmelere bağlı. Çin'in yükselişi ve bunun genel olarak dünya özel olarak Asya üzerindeki etkisi hakkında çok şey yazıldı. Ancak yakın zamana kadar Çin'in yükselişi pek endişe kaynağı olarak görünmüyordu. Aslında, bazı Çinli yazarlar 'barışçıl yükseliş' olarak bilinen kendi özel teorilerini bile şekillendirdiler. Bu, Çin'in iki savaş arası dönemde Almanya veya Japonya'ya benzemediğini ve sistemin dışında değil, içinde yükselmekten memnun olduğunu açıkça ortaya koydu. Çin de ABD ile karşı karşıya gelmedi. Aslında, aynı analistlere göre, Çin için ABD'nin düşmandan ziyade ortak olduğu görülmeli. Bazılarının ABD'nin niyetleri hakkında şüpheleri olsa bile, Çin'in Amerikan öfkesini uyandırmamak için daima başını aşağıda tutması gerektiğini söylediler.

Güney Çin Denizi'ndeki son olaylar ve Çin'in 2008'den bu yana bazen daha kavgacı tonu tüm bunlarda ciddi şüpheler yarattı (bkz. **Kutu 4.5**). Bu da sadece bazı Uluslararası İlişkiler uzmanlarının sürekli benimsediği şeyi doğruluyordu: yeni güçler yükselip uluslararası sahneye çıktığında daha iddialı bir şekilde hareket etmek zorundadır. Bu tahmin son olaylardan kaynaklanıyor gibi görünmektedir; şüphesiz birçok Asya ülkesi geçmişte her zaman yaptıkları şekilde buna yanıt vermiştir: Amerika Birleşik Devletleri'ni yerel hegemonun gücünü dengelemek için çağırmak. ABD sırayla Asya'yı korumaya çağrıldığında her zaman yaptığı şeyi yaptı: çağrıyı kabul etti. Yine de, bölgenin bir kez daha çatışmaya hazırlıklı olması kaçınılmaz değil. Artan bir silahlanma yarışı ve askerî ayrıcalıklarla birlikte koşarak gelen yeni bir '1914' momentinden bahsetmek Batılı uzmanlar arasında moda olabilir. Ancak Asya'nın (ve aslında Çin'in kendisinin) büyük bir

Kutu 4.5 Yeni bir Asya yüzyılı mı?

"Çağımızın yeni gerçeği, tanıdığımız Batı dünyası sahip olduğu konumu hızla kaybederken yerini Çin'in şekillendirdiği ve giderek Asya'nın ekonomik yükselişiyle belirlenen yeni bir uluslararası sistemin alması... Ancak bir güç kayması yaşandığı ve Batı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin hızlı bir düşüşte olduğu fikrini sorgulamamız gerekiyor. Batı-sonrası bir dünyadan söz edilebilmesi için dünyanın katetmesi gereken uzun bir yol var.

(M. Cox (2011), 'Power Shift and the Death of the West? Not Yet!', *European Political Science*, 10(3): 416)

itina ile hareket etmek için birkaç iyi nedeni var. Bununla birlikte, hiçbir şey garanti edilmez ve eğer bölgesel güçler (Çin dahil) farklılıkları müzakereyle çözemezlerse, bunun maliyeti büyük olabilir.

Püf Noktası

- 1945'ten sonraki Avrupa ile karşılaştırıldığında, Soğuk Savaş sırasında Doğu Asya'nın uluslararası ilişkileri son derece değişkendi; devrimler, savaşlar ve isyanlarla doluydu.
- Soğuk Savaş'ın sonu Asya'da çok farklı bir şekilde tecrübe edildi.
- Ekonomik büyüme, ABD'nin varlığı ve ASEAN'ın oynadığı rol, bölgeyi tahmin edilenden daha istikrarlı hale getirmeye devam ediyor.
- Çin'in ekonomik yükselişi bölgeye refah getirdi, ancak gerginlikleri de artırdı; (en azından bazı realistlere göre) güç dengesi değişiminin istikrarsızlıkla birlikte geldiği doğrulandı.

Yeni Bir Küresel Güney

Asya'nın ekonomik başarısı, Soğuk Savaş sonrası dönemde genel olarak daha az gelişmiş ülkelerin kaderi hakkında çok daha büyük bir soru ortaya koyuyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Soğuk Savaş'ın Üçüncü Dünya üzerinde muazzam bir etkisi vardı; Üçüncü Dünya'daki siyasi mücadeleler de Soğuk Savaş üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Özgürlük hareketleri elbette farklı fikirler tarafından canlandırıldı ve birçok hedefe ulaşmak için oldukça farklı stratejiler kullandı. Ancak, hepsi ortak bazı amaçlarla birleştirildi: eski sömürgeci efendilerden kurtuluş, hızlı ekonomik gelişme ve yoksulluğun, açlığın ve cehaletin uzak anılara dönüşeceği toplumların hızlı bir şekilde yaratılması.

Yeni seçkinler tarafından ifade edilen bu yüksek idealler, yoksulların coşkusu ve mülksüzleştirilenler (Frantz Fanon 'yeryüzünün sefaleti' diye anmıştı) tarafından çok hızlı bir şekilde kuruldu. Birincisi, yeni yöneticilerin birçoğu iktidarın cazibesini hızla keşfetti ve sıklıkla iktidardan eden bir yolsuzluğa yenik düştü. Oldukça az sayıda kişi makamların ganimetlerini paylaşmak arzusuyla dolu çeşitli rakipler tarafından devrildi ve bu durum Üçüncü Dünya'daki birçok ülkeyi hem askerî darbelere karşı son derece dengesiz hem de sürekli savunmasız hale getirdi. Yeni ekonomiler de özellikle üretken olmadılar; aksine, çoğu olağanüstü derecede verimsiz hale geldi. Bu arada daha az gelişmiş birçok ülke, kendilerini yenilenen Batı ekonomik baskısına karşı savunmasız hale getiren muazzam borçlar edindi. Nihayet, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve beraberinde devletin yönettiği bir tür gelişmenin piyasadan daha iyi bir yol sunduğu fikrinin çöküşü geldi.

Siyasi bir proje olarak Üçüncü Dünya'nın çöküşü, bazı kıtalarda (özellikle Sahra-altı Afrika'da) devam eden iç savaşlardan, diğerlerinde dünya ekonomik düzenine yeniden katılma fırsatına kadar karmaşık bir miras bıraktı. Kuşkusuz, SSCB artık aktif bir siyasi rol oynamadığı için, şimdi gelecek büyük

değişime açık görünüyordu. Bununla birlikte, sonuçların genellikle son derece problemli olduğu görüldü. Nitekim Soğuk Savaş sırasında iki süper güçten biri tarafından desteklenmiş olan bazı devletler, Somali ve Kongo'yu bekleyen bir kadere, yani tamamen kaotik bir yapıya büründü. Ekonomik reform da her zaman vaadini yerine getirmedi. Aslında, birçok ülkede Batı tarzı yapısal reformun uygulanması genellikle daha fazla eşitsizliğe, kamu hizmetlerinde bir düşüşe ve yeni yükselen ekonomilere daha fazla para akmaya başladığında giderek daha yaygın hale gelen yolsuzluk biçimlerinin katlanarak artmasına neden oldu.

Ekonomik reform ve Üçüncü Dünya'nın dünya ekonomisine hızlı bir şekilde yeniden entegre edilmesi, hem ülkelerin kendileri hem de daha geniş uluslararası sistem üzerinde derin sonuçlara yol açtı. Elbette birçoğu için, Brezilya ve Hindistan kadar uzak yerlerde piyasa reformlarının benimsenmesi olumlu sonuçlar vermiş olabilir. Ancak zenginlik yaratan reformlar her zaman ekonomik sıkıntıların hafifletilmesine yol açmadı. Yeni bir orta sınıf oluşuyor olsa da en büyük hastalık yoğunluğunun, en yüksek yetersiz beslenme seviyesinin ve çocuk ölümlerinin en çok yoğunlaştığı yerler apaçık ortadaydı. Yeni bir dünya ekonomik düzeni ortaya çıkmış olabilir, ancak bu milyonlarca insanın temel ihtiyaçlarının karşılandığı anlamına gelmiyordu. Borçta da azalma meydana gelmedi. Nitekim ekonomik olarak gelişmiş Kuzey ve gelişmekte olan Güney arasındaki ilişkiler hakkında daha şaşırtıcı gerçeklerden biri, ikincisine yardım sağlanmasına rağmen hâlâ Batı ekonomik kurumlarına büyük miktarda faiz ödemek zorunda kalmasıydı. Nitekim 2007'de gelişmekte olan ülkeler, aldıkları her 1 dolar için 13 dolar borç geri ödemesi yapmak zorunda kalıyordu. Ayrıca, bu borcu iptal etmek için yapılan çeşitli kampanyalara rağmen, gelişmekte olan ülkelerin Batı'ya ödemeleri gereken toplam borç 5 yıl civarında yaklaşık 5 trilyon dolara ulaştı.

Devam eden eşitsizlik ve geniş yoksulluklar her zaman çatışmaya veya Batı'ya karşı açık politik direnişe yol açmamıştır. Nitekim Güney'deki sıradan insanların hayal kırıklıklarını ifade etmelerinin yollarından biri, silaha sarılmak değil (yapanlar hâlâ vardı), daha ziyade yoksul insanların her zaman yaptıkları şeyleri yapmaktı: göç. Bunun ev sahibi toplumlara maliyeti çoğu zaman muazzamdı; meslek sahibi sınıfları ve daha aktif genç nesli tüketiyordu. Yine de, Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya'da bir miktar sınır teli veya tehlikeli deniz, çaresiz ve muhtaç göçmenlerin daha iyi bir yaşam arayışını durduramadı; buralara ulaşabilen göçmenler yüzyıllar boyunca yaptıklarını yaptılar: kazandıkları şeyin büyük bir kısmını (çoğu zaman en küçük ve en az istihdam edilen işlerde) kendi ülkelerindeki ailelerine geri gönderdiler. Bu havale işlemlerinin miktarı da önemsiz değildi; nitekim sadece 2012'de en zor koşullarda hayatta kalmaya devam edenler için hayati bir yaşam çizgisi olan 400 milyar doları aştı.

Yeni küresel Güney, eski Üçüncü Dünya ile açıkça ortak en az bir şeyi paylaşıyordu: milyonlarca insan hayatlarını iyileştirme umuduyla başka bir yere taşınıyordu (bkz. **Kutu 4.6**). Dahası, dünyanın ideolojik haritası Soğuk

Kutu 4.6 Üçüncü Dünya'nın dünü ve bugünü

"Unutmamalıyız ki yoksul insanların ezici çoğunluğu Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşıyor. Dün böyleydi, bugün böyle ve bir şeyler yapılmazsa yarın da böyle olmaya devam edecek."

(C. Thomas (1999), 'Where is the Third World Now?', M. Cox, K. Booth, T. Dunne (ed.), *The Interregnum: Controversies in World Politics*, 1989-1999: 244)

Savaş'ın sona ermesiyle değişmiş olsa da (hiç kimse artık sosyalizm inşa etmek ya da emperyalizmi yıkmaktan bahsetmiyordu) Güney'deki politik tutumlar bazılarının umduğu kadar değişmedi. Nitekim eski kızgınlıkların birçoğu, Batı'nın uluslararası sistemin neredeyse her seviyesinde hâlâ muazzam bir gücü elinde tutmasıyla körükleniyordu. Bu sadece şüphe uyandırmakla kalmadı, aynı zamanda Batı'nın karmaşık çatışmalara müdahale etme eğilimi ya da nükleer silahlara kimin sahip olup kimin olmayacağı gibi çetrefilli konularda Güney'deki ülkelerin Batı politikalarını görme eğilimi üzerinde çok doğrudan bir etkisi oldu. Daha eşit bir dünyada işler farklı olabilirdi. Fakat başta Hindistan ve İran olmak üzere bazı ülkeler için, bu üç Batı ülkesini de kapsayan daha güçlü nükleer devletlerin kendileri için hak gördükleri şeyi diğerleri için görmemesi ikiyüzlülüğün zirvesiydi.

Püf Noktası

- Üçüncü Dünya'nın sona ermesi, dünya pazarına yeniden katılmalarıyla birlikte birçok ülkede büyük ekonomik reformlarla belirdi.
- Az gelişmiş ülkeler borç ve geri ödemeler yoluya dünyanın daha gelişmiş ekonomilerine bağımlı kalmaya devam etmektedir.
- Sosyalist anti-emperyalizm artık Güney'de güçlü bir siyasi ideoloji olmamasına rağmen, daha güçlü Batı'ya karşı duyulan öfke devam ediyor.

11 Eylül'den Arap Baharı'na

Dünyadaki zenginlik ve gücün eşitsiz dağılımı ile terörizm arasında bir bağlantı olup olmadığı ucu açık bir soru olmaya devam etmektedir. Daha az şüphe duyulan şey, ABD'ye yapılan 2001 saldırısının genel olarak uluslararası siyaset üzerindeki etkisi ve özellikle kalan tek süper gücün davranışıdır. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesi, modern uluslararası ilişkilerdeki büyük dönüm noktalarından birinin belirtisiyse, 11 Eylül bir diğerinin belirtisi oldu. Bin Ladin ve El Kaide şüphesiz sosyal adalet arzusunu ve küreselleşme hoşnutsuzluğunu fazlasıyla aşan bir motivasyona sahipti. Bin Ladin'in birçok sözde analistinin işaret ettiği gibi, sahip olduğu vizyon modern bir şeye yönelmek yerine İslam'ın altın çağına işaret eden bir görüştü. Bununla birlikte, dört uçak kullanarak ABD'ye saldırmak için seçtiği yöntem, takipçileriyle iletişim kurmak için video kullanımı, operasyonları finanse etmek için küresel finansal sistemi

kullanması ve ABD'yi Ortadoğu'dan çıkarma şeklindeki temel hedefi (kontrolü Batı tarafından modern uluslararası ekonominin devamı için gerekliydi) ortaçağdan kalma olarak nitelenemezdi. ABD'li siyaset yapıcılar onu daha önceki dönemlere tuhaf bir geri dönüş olarak görmedi. Nitekim hedeflerine ulaşmak için en modern ve tehlikeli **kitle imha silahlarını** kullanmak tehdidinde bulunması, onu çok modern bir tehdit haline getirdi, ancak bu, Soğuk Savaş sırasında geliştirilen geleneksel yollarla ele alınamayan bir tehditti. Bush yönetiminin sürekli hatırlattığı gibi, bu yeni tehlike çevreleme ve caydırma gibi eski yöntemlerin artık geçerli olmadığı anlamına geliyordu. Bu, bazılarının iddia ettiği gibi, 'yeni bir soğuk savaş'ın başlangıcıysa, bununla 1947 ve 1989 arasında öğrenilen politika ve yöntemlerle mücadele edilmesi olası değildi.

Bush yönetiminin uluslararası **terörizm**e tepki verme şekli son derece tartışmalı ve sonunda da oldukça pahalıya mal oldu (bkz. **Kutu 4.7**). Ancak en sert eleştirmen bile bir şeyi inkâr edemezdi: 11 Eylül'ün ABD ve onun daha geniş dünyayla olan ilişkileri üzerindeki etkisi büyük olacaktı. Kısa vadede elbette ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesine yol açtı. Daha genel olarak, dış politikasını daha militarize etti. ABD askerî harcamaları 2001 ve 2009 arasında ikiye katlandı. Ayrıca, birçok Avrupa müttefikiyle geçici fakat önemli bir bölünmeye neden oldu. Birçok ABD siyaset yapıcısının Ortadoğu hakkındaki görüşlerini yeniden düşünmesini sağladı. Bununla birlikte değişmeyen şeyler vardı: İsrail hâlâ çok özel müttefik konumunu koruyordu. Ama bir şey değişmişti. Şimdiye kadar ABD, istikrarın istikrarsızlıktan daha iyi olduğu varsayımıyla geleneksel elitlerle bir arada yaşamaktan çok mutlu olmuştu. Fakat şimdi, Amerikan tarafındaki birçok kişi (özellikle Bush), statükonun dokunulmaz olmadığı ve totaliter fikirleri ortaya çıkaran bir bölgeyi değiştirmek için radikal bir şey yapılması gerektiği görüşünü benimsedi, zira bu yapı İkiz Kulelerin yok edilmesine neden olmuştu.

Bu şekilde, 2003 yılında Irak'a karşı savaş için gerekli entelektüel zemin hazırlandı. Başlangıçta hevesli bir Amerikan halkı tarafından desteklenen, birçok kişinin haftalar içinde bitmesini umduğu savaş uzun ve acımasız bir karşılaşmaya dönüştü. Dahası, zaman geçtikçe ABD müdahalesinin ne Irak'a istikrarlı bir demokrasi sağladığı, ne de bölgedeki diğer ülkelere ciddi siyasi reformlar gerçekleştirmesi için ilham verdiği anlaşıldı. Aksine, birçok kişinin tahmin edebileceği gibi, savaş sadece Ortadoğu'nun tamamını rahatsız ederken İran'ın daha fazla nüfuz kazanmasını mümkün kıldı. Belki daha kötüsü, küresel olarak İslamcıların çekiciliğini zayıflatmanın aksine, onlara ortaklaşabilecekleri bir nokta sağladı ki daha sonra büyük bir beceri ile sömürmeye devam ettiler. Teröre karşı savaş,

Kutu 4.7 Terörizm mi anti-emperyalizm mi?

"İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana terörist şiddetin çoğu, İngiltere, ABD ve müttefiklerinin gayrimeşru olarak algılanan emperyal gücüne yöneltilmiştir. İkincisinin terörizm dediği şey tarihsel olarak önemliydi, çünkü anti-emperyalist milliyetçiliği de içeriyordu."

(R. English (2009), *Terrorism: How to Respond* (Oxford: Oxford University Press): 51)

Bush tarafından 2002 yılında bu şekilde ilan edildi ve şimdi Batı'ya karşı bir savaşa dönüşüyordu.

Ama bir kez daha beklenmedik olan gerçek oldu. ABD hem Afganistan'da hem de Irak'taki kazanılamaz savaşlardan geri çekilmeye hazırlanırken, imkânsız görünen şey gerçekleşti: Ortadoğu'daki halklar Batı'dan baskısı olmaksızın otokratik yöneticileri koltuklarından indirmeye başladı. Belki daha şaşırtıcı olan, Batı tarzı liberal hükümetlerin 2011'den sonra onlara liderlik etmesini tercih etmek yerine, bölgedeki çoğu halk Batılı liberal düşünceden çok siyasal İslam'dan ilham alan İslamcı hükümetleri tercih ediyordu. İsyan Tunus, Libya ve Mısır'dan Suriye'ye taşınırken, İran ve Suudi Arabistan gibi (Suriye'deki eski seküler rejimi desteklemeye devam eden Rusya'dan bahsetmiyorum bile) bölgesel aktörleri içine çekerek durumun daha kanlı ve tehlikeli bir hal almasına neden oldu ki bu durum işleri daha da karmaşıklaştırdı. Bu nedenle, uluslararası sistemde hâlâ en değişken bölgede tehlikeli zamanlar devam ediyor.

Püf Noktası

- 11 Eylül Soğuk Savaş sonrası dönemi etkili bir şekilde sona erdirdi ve bu süreçte ABD dış politikasını değiştirdi.
- Çoğu insanın stratejik bir hata olduğuna inandığı Irak'ta savaşa girme nedenleri çok tartışmalıdır.
- 2011'den bu yana Arap Baharı, İslam'dan esinlenen anayasaları destekleyen güçlü siyasi partiler ve örgütlerin ortaya çıkmasına tanık oldu.

Obama ve Dünya

11 Eylül 21. yüzyılın uluslararası ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak nasıl damgasını vurduysa, iki büyük krizin ortasına denk gelmesi açısından Barrack Obama'nın son derece farklı bir şekilde seçimi de o denli damgasını vurmuştur: Biri 11 Eylül'e verdiği politik tepkinin akabinde ABD'nin prestijinin azalması ile ve diğeri de 1930'dan bu yana ABD'nin yaşadığı en büyük ekonomik krizle ilgili. İkisi de birbiriyle çok yakından ilintiliydi. Ne var ki Obama'yı iktidara getiren şeyin başında ekonomik kriz geliyordu. Aslında ABD ekonomisinin çöküşüne ve muhtemelen de dünya çapında bir çöküşe kolaylıkla yol açabilecek olan ekonomik iflas ile yüzleşince, 'yönetim'i o zamana kadar problem olarak gören Amerikalıların büyük bir çoğunluğu desteklerini bir partiden diğer partiye geçirdi; ABD'nin başka bir büyük buhrandan kaçınması gerekiyorsa, devleti piyasanın bizzat kendisinden korumaktan sakınmayan bir dizi radikal politikayı benimsemek zorunda olduğunu kabul eden bir partiye.

Obama'nın ilk mücadelesi ABD'yi toparlanma yoluna sokmak, ikincisi de Amerikan dış politikasının odak noktasını Ortadoğu'dan Asya'ya çevirerek ABD'yi yurtdışında ayakta tutmaktı. Ne var ki daha genel hatları ile

Kutu 4.8 Obama'nın dünyası

'Obama gösterişçi (grand) stratejilerle ilgilenmiyor. Hedefi, herhangi bir büyük vizyondan yoksun kalmadan, Amerika'nın büyük güç konumu korumak ve dünyanın geri kalanı için bunu kabul edilebilir hale getirmek. O, artık ülkesinin dünya polis memuru olarak hizmet etmesini istemiyor. Öte yandan, başka bir ülkenin Birleşik Devletleri yerinden etmesine izin vermeye niyeti de yok tabii.'

(Z. Laidi (2012), *Limited Achievements: Obama's Foreign Policy* (Basingstoke: Palgrave Macmillan): xii)

Obama'nın, Bush dönemini simgeleyen demokratik söylemden sakınan, katiyetle dikkatli bir dış politika lideri olduğu ortaya çıktı. Fakat bu Obama'nın askerî güçleri kullanmaya hazırlıklı olmadığı anlamına gelmiyordu. Neticede Bin Ladin'in nihayetinde yakalanıp öldürülmesi onun gözetimindeydi. Obama, Taliban liderlerinin öldürülmesi için Pakistan üzerinde daha çok dron kullanılmasını emretti. Ve İran'a eğer nükleer silah edinmeye yeltenirse, Birleşik Devletlerin güç kullanmaktan çekinmeyeceğini yeterince açık bir şekilde belirtti.

Ama belki Obama'nın dış politikaya esas katkısı, üstlenilen belirli eylemler açısından daha az ve daha geniş bir dünyada Amerika'nın konumunu yeniden düşünmek konusunda daha çoktu (bkz. **Kutu 4.8**). Bush'un bir dünya teorisi olsaydı, bu, dünyanın tek-kutuplu ve gelecek yıllar boyunca da o şekilde kalacağı o zamanlar sorgulanmadan kabul edilen dünya görüşüne dayanırdı. Fakat Obama'nın analizi totalde daha itidalliydi. Bir dizi etkili yeni çalışmadan (en önemlilerinden olan Fareed Zakaria'nın 2008 yılında yayınlanan *The Post-American World* adlı eseri) yararlanarak Obama, Amerika'nın düşüşte olduğu veya yakında Çin veya BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) adı altında yükselen diğer başka ekonomilerin kendisini sollayacağı düşüncesini reddetti. ABD halen en azından gelecek onlarca yıl boyunca direksiyonu kontrolünde tutmaya yetecek kadar elde edilmesi zor ve değerli mal varlıklarını elinde tutabiliyordu. Fakat gerçek şu ki geniş çapta olmasa bile dünya değişiyordu ve eğer ABD bu hızla değişen ortamda liderliğini korumak istiyorsa, daha esnek politikalar geliştirmek zorundaydı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Püf Noktası

- Barack Obama 2008 yılında 1930'lardan bu yana yaşanan en derin finansal krizin ortasında seçildi.
- Onun dış politikası, başka şeylerin yanı sıra Amerikan askerî birliklerini Irak'tan ve Afganistan'dan ülkeye döndürürken ABD'nin dünyadaki itibarını eski haline getirmeyi hedefledi.
- Obama'nın 2012'de tekrar seçilmesi kısmen ülkedeki ekonomik politikalarından kısmen dış politikadaki algılanan başarısından ötürüydü.
- Obama, Birleşik Devletlerin düşüşte olduğu fikrini reddeder fakat ABD'nin politikalarını, en fark edilir şekilde Asya'da olmak üzere, yeni ekonomik gerçekleri dikkate alarak ayak uydurmak zorunda olduğunu kabul eder.

Olay Çalışması 1 Obama, Çin'in yükselişi ve Asya'ya 'yöneliş'

Bir alan olarak Uluslararası İlişkiler her zaman büyük güçlerin düşüş ve yükselişlerinin nedenini anlamak için var olmuştur. Gerçekten de, bu tür geçişler gerçekleştiğinde en muhtemel sonucun yüksek gerilim ve büyük savaş bile olacağını iddia eden realist teori damarından esinlenen koca bir literatür vardır. Modern Çin'in yükselişi, Amerika Birleşik Devletleri'ni geçmişte diğer büyük güçlerin karşılaştığı türden bir tehditle karşı karşıya getirmiştir. Üç seçenek var gibi görünüyor: Çin'in yükselişine razı olmak ve kendi gücünü kaybetmeye rıza göstermek; Çin konusunda en az ABD kadar endişeli olan Asya devletleri ile her zamankinden daha yakın bir ittifak kurarak Çin'in yükselişine engel olmak; veya Çin'i var olan uluslararası düzene dahil etmeye çalışmak. 2008 yılında başkan olduğunda, Obama da halefi Bush gibi, çeşitli seçeneklerle karşılaştı. Basitçe bir yüzleşme yaklaşımı korkulduğu gibi hiç de memnun edici olmayan sonuçlara yol açacaktı. Aynı zamanda, Çin'in artan agresifliğini göz ardı eden yerleşme politikası Çin'i cesaretlendirebilir ve bölgedeki ABD ittifaklarını baltalayabilirdi. Obama ve ekibi, bu yüzden, çok katmanlı bir yaklaşımı tercih etti. Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'ni ASEAN ve APEC gibi Asya bölgesel örgütlerine daha aktif olarak dahil etmeyi ve bu yolla, ABD'nin bölgeye uzun vadeli bağlılığı konusunda diğer Asya devletlerine güvence vermek; ikinci olarak, G20 gibi uluslararası ekonomik oluşumlarda bütün Asya ülkelerine çok daha büyük rol verilmesi için yeterince baskı yapmak; üçüncüsü, Çin'e, uluslararası düzende Çin'in yükselişinin Amerika'nın hoş karşılayacağı bir şey olduğunun teminatını vermek; ve son olarak Amerika dış politikası söylemlerinde Asya'ya daha fazla öncelik tanımak. Bu, haddizatında, başlangıçta 2011'de Birleşik Devletler'in 'yöneliş', daha sonra 'yeniden odaklanma' ve son olarak bugün ABD'nin Asya'ya yönelik 'yeniden dengelenmesi' olarak adlandırılan daha geniş bir stratejiyi temsil etti.

Sonuç

Bu bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünya siyasetindeki geniş eğilimleri inceledik. Burada benimsenen yaklaşım, devletler ve bölgeler tarafından oynanan rolle ilgilenen oldukça geleneksel bir yaklaşım olmuştur, ancak daha az resmi olarak oluşturulmuş diğer aktörlerin ve ideolojilerin dünyamızı şekillendirdiğini de asla unutmamak gerekir. Tartışmamız, diğer şeylerin yanı sıra, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin modern dünyayı şekillendirmede ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ama aynı zamanda başka bir şey daha göstermiştir: çoğu zaman olmasını pek beklemediğimiz şeylerin etkisi büyük olabilir.Gerçekten de, son yirmi yıl öncesine baktığımızda, beklenmedik dört olayın (Soğuk Savaş'ın sonu, 11 Eylül terör saldırıları, 2008 ekonomik krizi ve **Arap Baharı**) uluslararası sisteme bıraktıkları ve bırakmakta oldukları etkiyi görmek dikkat çekicidir. Elbette bu daha derin gelişmeleri ve eğilimleri görmezden gelmek değildir, en önemlisi küresel kapitalizm olarak bilinen ekonomik sistemlerin en dinamik olanının ileri yürüyüşüdür.

Hikâyemiz başlangıcında, Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde, dünya iki rakip ekonomik düzen arasında keskin bir şekilde bölünmüştü. O dünya artık yok. Serbest piyasa şimdi neredeyse her yere hükmediyor ve bir zamanlar sonsuza kadar az gelişmiş kalacağı varsayılan bazı ekonomiler için muazzam zenginlik, büyük eşitsizlikler ve muazzam fırsatlar yaratıyor. Daha şaşırtıcı olan, bu yeni büyümenin büyük bir kısmının Batı olarak bilinen dünya ekonomisinin geleneksel lokomotifi tarafından değil, yükselen süperstar Çin tarafından yönlendirilmesidir. Nitekim yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının başlangıcına kadar analistler, zaman içinde tamamen yeni bir dünya düzeninin yükselişini görecek olan (eskinin az gelişmiş Güney'inin –Brezilya'dan Hindistan'a– gittikçe daha büyük bir rol oynayacağı) büyük bir ekonomik güç değişimine dair en iyimser terimlerle konuşmaya başlamışlardı.

Yeni bir dünya düzeninin oluşup oluşmadığı tartışmaya açık bir konudur. Birçok ekonomist böyle düşünüyor. Ancak kesin sonuçlara varma konusunda özen göstermeliyiz. Gücün Batı'dan uzaklaştığına, yirmi birinci yüzyılın Batı'dan ziyade Asya yüzyılı olduğuna, hatta Çin'in dünyayı yönetmenin eşiğine geldiğine dair bir dizi spekülasyon yapılmakta. Yeni ekonomilerin ortaya çıktığı açıktır: Hindistan, Çin ve Brezilya gibi ülkelerin daha da zenginleştikleri ortada. Ancak, bu ülkelerin hâlâ katedecek çok yolu olduğunu unutmamalıyız. Dahası, bu bölüm bize bir şey öğretmişse, o da birçok şey değişse bile çoğu şeyin aynı kaldığıdır. Dolayısıyla dünya bugün hâlâ eşitsiz bir yer olmaya devam ediyor. Amerika hâlâ muazzam bir gücü elinde tutuyor. Ve Batı daha genel olarak (krizle uğraşan Avrupa bile) –yükselmekte olan güçlerin çoğu dahil– diğerlerini çekme, entegre etme ve dönüştürme konusunda muazzam bir kapasiteye sahiptir. Zira bu güçlerin birçoğu Batı'nın dışında veya hatta karşısında değil, daha çok Batı'nın ekonomik ve siyasi fikirleri tarafından şekillendirilen bir düzen içinde yükseliyor. Bu nedenle, bu çok özel anlamda, dünyanın şimdi bazılarının 'Batı sonrası' bir dünya ortaya çıkaracağına inandıkları büyük bir devrimden geçmekte olduğu o kadar da bariz bir durum değildir. Bilakis, tam tersi yönde ilerliyor da olabiliriz. Yirmi birinci yüzyıl, Batı'nın bugüne kadarki en başarılı olduğu yüzyıla dönüşebilir. Yapabileceğimiz tek şey bekleyip görmek.

Sorular

1. Soğuk Savaş neydi ve neden bu kadar beklenmedik bir şekilde sona erdi?
2. 'Tek-kutuplu moment'ten ne anlıyorsunuz?
3. Putin'in Rusya'sı Batı için bir tehdit olarak görülmeli mi?
4. 'Avrupa' ciddi bir uluslararası aktör olabilir mi?
5. Üçüncü Dünya neydi ve neden artık yok?
6. Asya barış içinde kalabilir mi?

7. George W. Bush terörizme stratejik olarak zekice bir şekilde cevap verdi mi?
8. Barack Obama başarılı bir dış politika izledi mi?
9. Son yirmi beş yılda beklenmedik olayların dünya siyaseti üzerinde ne gibi etkileri oldu?
10. Batı geriliyor mu?

Ek Okuma Önerileri

Cox, M. (2012), "Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?", *International Relations*, 26(4): 369-83. "Güç dengesinin değişimi" tezinin bir eleştirisi.

Cox, M., Booth, K. ve **Dunne, T.** (ed.) (1999), *The Interregnum: Controversies in World Politics, 1989-1999* (Cambridge: Cambridge University Press). 1989 sonrasında dünyanın karşı karşıya kaldığı önemli meselelerin geniş kapsamlı bir değerlendirmesi.

Cox, M. ve **Buzan, B.** (2013), "China and the US: Comparable Cases of 'Peaceful Rise'", *Chinese Journal of International Politics*. İki potansiyel rakibin "yükselişi" arasında önemli benzerlikler olduğunu öne sürüyor.

Cox, M., Lynch, T. ve **Bouchet, N.** (ed.) (2013), *US Foreign Policy and Democracy Promotion* (Londra: Routledge). ABD dış politikasının son derece önemli ve/fakat –yakın döneme kadar– ihmal edilmiş bir yönünü inceleyen kapsamlı tarihsel bir değerlendirme.

Cox, M. ve **Stokes, D.** (2012), *US Foreign Policy*, 2. ed. (Oxford: Oxford University Press). Kapsamlı ve güncel bir değerlendirme.

English, R. (2009), *Terrorism: How To Respond* (Oxford: Oxford University Press). Kuzey İrlanda arkaplanına sahip bir araştırmacının yol gösterici değerlendirmesi.

Fenby, J. (2012), *Tiger Head, Snake Tails: China Today, How it got There and Where it is Heading* (New York: Simon & Schuster). Yeni Çin hakkında en iyi eser.

Gardner, D. (2011), *Future Babble: How to Stop Worrying and Love the Unpredictable* (Londra: Virgin Books). Sosyal bilimlerin temel olayları tahmin etmede neden başarısız olduğuna dair popüler bir anlatı.

Hill, F. (2013), *Mr Putin: Operative in the Kremlin* (Washington, DC: Brookings).

Singh, R. (2012), *Barack Obama's Post-American Foreign Policy* (Londra: Bloomsbury Academic).

Sorkin, A. R. (2009), *Too Big to Fail: Inside the Battle to Save Wall Street* (Londra: Penguin Books).

Zakaria, F. (2008), *The Post-American World* (New York: W. W. Norton). Bush sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeni hakkında etkili bir çalışma.

Bölüm 5
Yükselen Güçler ve Küresel Düzenin Oluşumu

Andrew Hurrell

Giriş
Soğuk Savaş Sonrası Düzen
ABD Düzeni Meydan Okumalarla Karşı Karşıya
Yükselen Güçler Hakkında Üç Soru
Sonuç: Yükselen Devletler ve Dünya Siyasetinin Küreselleşmesi

Okuma Rehberi

ABD'nin uluslararası politik ve ekonomik sisteme hakim olduğu bir dönemin ardından dünya düzeni, 2000'lerin ortalarından itibaren birçoklarının köklü yapısal değişim olarak nitelediği bir değişime maruz kalmaya başladı. İlk başta BRIC ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) yükselişiyle ilişkili olan söz konusu değişim, 2007 sonrası Batı'nın merkezî ülkelerini vuran finans kapitalizmindeki krizle birlikte daha da pekişti. Bu bölüm, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan, istikrarını muhafaza ederek varlığını uzun süre devam ettireceği iddia edilen, ABD liderliğindeki küresel düzene dair bir incelemeyle başlıyor. İkinci bölüm, ABD hakimiyetindeki küresel düzen fikrine yönelik meydan okumaları ele alıyor ve bu noktada bilhassa büyük ve yeni yeni ortaya çıkan gelişmekte olan ülkelerin rolüne, BRIC ülkelerine ve bunların oynadıkları bölgesel role, ayrıca ticarete, iklim değişikliğine ve dış yardıma tesiri olan kurumlarda ve müzakere süreçlerinde daha fazla söz sahibi olmaya başlayan Güney merkezli yeni koalisyonlara odaklanıyor. Üçüncü bölüm, güç yayılımıyla alakalı farklı görüşleri ortaya koyuyor ve "yükselen güçler" dediğimizde ne kastedildiği konusunda bir tartışma yürüttükten sonra, bu yeni güçlerin küresel siyaseti nasıl etkilediğine dair temel teorik argümanların belirli bir kısmına değiniyor. Son bölümse, günümüzün yeni ortaya çıkan güçlerinin, sadece bugün sahip oldukları ve muhtemelen yarın da ellerinde bulunduracakları güçten dolayı değil, daha ziyade Avrupa-merkezciliğe ve uluslararası düzendeki Batı hakimiyetine karşı meydan okumalarından dolayı önem arz ettikleri yönündeki argüman üzerinde duruyor.

Giriş

Soğuk Savaş'ın ardından küresel düzenin yapısı belirgin ve anlaşılır bir şekilde ortaya çıktı. Batı kazanmıştı. Birleşik Devletler tek süper güçtü ve dünya, birçoklarına göre 21. yüzyıla kadar sürecek **tek-kutupluluğun** hakim olduğu bir dönemi yaşamaktaydı. Birleşik Devletler kaynaklı düzenin üç dayanağı vardı. Bunlardan birincisi, Birleşik Devletler'in gücünün rakipsiz büyüklüğü ve birçok boyutu; ikincisi, Batı hakimiyetinde olan kurumlar ve İkinci Dünya Savaşı'nı takiben oluşmuş çok-uluslu organizasyonlar –Birleşmiş Milletler, **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması** (GATT, 1995'ten beri **Dünya Ticaret Örgütü**, WTO), **Dünya Bankası** ve **Uluslararası Para Fonu**; üçüncüsü, Atlantik ve Pasifik boyunca yoğun müttefiklik ağları ve yakın ikili ilişkilerdir. Birçok yorumcuya göre, bu liberal Büyük Batı muzaffer olmuştu ve kendi küresel erişimini –kısmen ekonomik ve sosyal küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla, kısmen Batı tarzı demokrasinin, insan haklarının ve liberal kapitalizmin cazibesiyle, kısmen de planlı ABD politikaları ve Amerikan gücünün etkin konuşlanmasıyla– artırması bekleniyordu.

Esas soru, yine de, ABD'nin hakim olduğu bu dönemin devam edip etmeyeceğiydi. Birçokları için, tarihten çıkarılabilecek en önemli ders, ya uluslararası siyasetin rekabetçi doğasından ya da küresel kapitalizmin sonsuz dinamik niteliğinden dolayı, bir muadili olmayan bu güce meydan okuyanların her zaman ortaya çıkacağıdır. Bir yandan, araştırmacılar ABD'nin gücünün istikrarını değerlendirdiler. İster maliyetli ve beyhude askerî operasyonlar biçiminde, ister ekonomik sürdürülemezlik ve malî dengesizlikler biçiminde, isterse de küresel düzeyde hegemonik rol üstlenmeye karşı iç halk desteğinin kaybedilmesi biçiminde olsun, acaba ABD 'emperyal aşırı-yayılma' tuzağına ne ölçüde düşecekti? Avrupa açısından, 1990'lar aynı zamanda ümit verici bir geleceğe işaret ediyor gibi göründü. **Avrupa Birliği**'nin (AB) genişlemesi müthiş bir başarıydı. Kurumlar giderek derinleşiyordu ve birçokları, Avrupa'nın 'normatif gücü'nün yirmi birinci yüzyılın uluslararası toplumunun tuttuğu yol ile mükemmel bir uyuşma içerisinde olduğunu düşünüyordu (Manners 2006). Ama 2000'lerin ortalarına doğru, Euro krizinin de güçlü etkisiyle, şüpheler daha da belirgin hale geldi. Diğer yandansa, dikkatler hızlı bir şekilde, önceleri **Üçüncü Dünya** veya **küresel Güney** olarak adlandırılan ve büyük, hızla büyüyen ülkelere çevrildi. Çin, 1970'lerde piyasa odaklı reformların uygulanmasını takiben, küresel ekonominin ana üretim gücü ve yine sistemin aşikâr büyük güçlerinden biri olarak ortaya çıkmaktaydı. Bir sonraki aşamada, diğer bir grup devlet (Latin Amerika'da Brazilya; Güney Asya'da Hindistan; Asya'da Endonezya; Afrika'da Nijerya ve Güney Afrika) küresel olarak daha aktif ve

etkin hale gelirken, önemli ölçüde bölgesel nüfuza sahip olmaktaydı. Bu gelişmeler, ABD ve Avrupa'ya bir meydan okuyuş olarak göründü. Bu devletler, aynı zamanda Avrupa emperyalizminin tarihsel gelişimi vasıtasıyla yaratılan dünya düzeninin sunduğu **Avrupa-merkezciliğe** ve Batı hakimiyetine bir meydan okuma teşkil ettiler.

Soğuk Savaş Sonrası Düzen

Birçok akademisyen, özellikle Avrupa ve ABD'dekiler, Soğuk Savaş sonrası dönemle ilgili üç tür liberal yaklaşım ortaya attılar. Bazıları kurumlara ve kurumların işbirliğine dayalı mantığına vurgu yaptılar. Küreselleşmiş bir dünyada ortaya çıkan kolektif eylemin çok daha karmaşık açmazları ile baş etmek için kurumlara ihtiyaç vardır. Yönetişim zorluğunun karmaşası uluslararası hukuk ve uluslararası rejimlerin zorunlu olarak sayı, kapsam ve çeşitlilik açısından artacakları anlamına gelmekteydi. Bu aynı zamanda büyük devletlerin, gelişmekte olan devletler de dahil, kendi çıkar alanlarını genişlettikçe ve küresel ekonomi ve dünya toplumuna tamamen entegre oldukça –1990'ların popüler deyimiyle 'dünyaya katıldıkça'– doğal olarak kurumların sağladığı işlevsel faydaların cazibesine kapılacakları ve işbirliğine ve 'sorumluluğa' dayalı davranış kalıplarını benimsemeye zorlanacakları anlamına gelmekteydi. Böylelikle de Batı hakimiyetindeki küresel düzen içerisinde giderek daha fazla toplumsallaşacaklardı. Süreç muhakkak zor, engebeli ve çoğu kez sarsıcı olacaktı. Ancak bu bakış açısına göre, yolculuğun esas istikameti son derece açıktı.

Diğerleri, kısmen liberal ekonomi bilimi ve artan ekonomik bağımlılığın, kısmen küresel bir sivil toplum kuruluşu olarak liberal hukuki düzenin küresel sivil toplumun özerkliğini sürdürebilmesinin, kısmen de çok-yönlü liberal kapitalist devletler sisteminin ortaya koyduğu başarılı örneğin bir neticesi olarak, liberal değerlerin tedricî ama ilerleyici yayılımını öngören Kantçı fikri vurguladılar. Bu açıdan bakıldığında, kelimenin tam anlamıyla dünyayı fethetmiş bu fikirlerin hakiki üstünlüğünü kabul etmekten başka pek bir seçenek kalmamaktaydı (Mandelbaum 2003).

Üçüncü bir grup, daha ABD merkezli bir yaklaşım öne sürdü. ABD gerçekten de tek-kutuplu dünyanın merkeziydi. Ancak kendi değerleri ve kendi rasyonel çıkarları adına, Washington'un, daha küçük devletlerin güvenini tekrar sağlamak ve ABD'nin gücüne denk bir güç oluşumuna engel olmak için Soğuk Savaş döneminde kendi kurduğu kurumlar çerçevesinde kalmaya yönelik sebepleri olmaya devam edecekti (Ikenberry 2001). Küreselleşme çağında rasyonel bir hegemon güç olarak ABD, yumuşak gücün ve öz kısıtlamanın önemini anlayacaktı. ABD'nin kendi kendini sınırlaması ve onun getireceği yöntemsel **meşruiyet** ile ABD'nin üreteceği küresel **kamusal mallar** ve bunun doğuracağı meşruiyete karşılık olarak diğer devletler de ABD'nin sistemin sahibi ve yürütücüsü olduğunu kabullenip, buna boyun eğeceklerdi.

Liberallere göre, Sovyetler Birliği ve onun müttefikleri (ikinci dünya şeklinde adlandırılır) tarafından yaratılan meydan okuma, Soğuk Savaş'ın kazanılması ile uğurlanmıştı. Bu üç sürecin bir karışımı vasıtasıyla, Batı düzenine (özellikle 1970'lerdeki **Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen** talepleriyle) önceden beri meydan okuyan eski üçüncü dünyanın gelişmekte olan devletleri şimdi giderek daha fazla ağa düşürülmüş, sosyalleşmiş ve bütünleşmiş hale gelecekti. Gücün doğası ve dinamikleri değişiyordu. Joseph Nye **yumuşak gücün**, zorlayıcı sert güce önem bakımından üstün çıkacağı ve liberal güç temerküzlerinin tehdit etmekten ya da geri püskürtmekten ziyade cezbedici olacağı yönündeki tartışmasıyla oldukça etkiliydi (Nye 2005). Tıpkı liberal ve başarılı bir Avrupa Birliği'nin zayıf komşu ülkeler nezdinde Birlik'e öykünme ve üye olma yönünde güçlü bir istek yaratmış olması örneğinde olduğu gibi, daha büyük bir ölçekte ve daha uzun bir vadede, benzer bir durumun gelişmekte ve yükselmekte olan dünya nezdinde de gözlenmesi bekleniyordu.

1990'lara, liberalizmin bariz egemenliği, ABD'nin "liberal küresel düzen"in ne olduğuna karar vermeye hakkı ve gücü olduğuna dair net bir varsayım ve Batı düzeninin işlerliğine ve onun tüm yanıtlara sahip olduğuna dair net inanç damga vurmuştu. Tabii ki münferit gruplar ve köklü itirazlar olacaktı. Ancak onlar Başkan Clinton'ın cesurca ifade ettiği gibi "tarihin yanlış tarafı"nda olanlardı.

ABD hakimiyetindeki bu düzenin istikrarlı olduğu fikri sadece liberallere mahsus değildi. Bir grup neo-realist düşünür ABD'nin gücünün güç dengesinin normal mantığının üstesinden gelebilecek ölçüde büyük olduğunu ve öngörülebilir bir gelecekte ABD'nin gücüne ya da üstünlüğüne tehdit oluşturabilecek kapasitede bir gücün çıkmasının pek muhtemel olmadığını iddia etmekteydi. (Wohlforth 1999). Durum özellikle böyledir, zira neo-realistler için gücün en önemli formu askerî güçtür. Askerî güç açısından, ABD'nin kendisiyle aynı kategoride bir rakibi bulunmuyor: ABD, dünya çapında yapılan toplam askerî harcamaların %45'inden sorumlu; yeni askerî teknolojiler konusunda muazzam bir öncü; 100'den fazla ülkede konuşlanmış 750'den fazla denizaşırı üssün oluşturduğu geniş bir küresel ağa sahip ve dünyanın herhangi bir köşesine gücünü yansıtabilecek emsalsiz bir kapasitesi var. Aktif ABD karşıtlığı hükümsüz kaldığından, daha güçsüz devletlerin ABD ve ABD hakimiyetindeki küresel düzenle uzlaşmak için çabalamak dışında başka seçeneklerinin olmayacağı beklentisi vardı.

Pek çok eleştirel politik iktisatçı da istikrarı fark etti. Hem ABD ve irtibatlı kurumlar tarafından dayatılarak, hem de önceleri üçüncü dünya denilen şimdilerde ise küresel Güney olarak anılan ülkelerdeki elitlerin tercihleriyle, neo-liberalizm gelişen dünya boyunca yayılmaktaydı. Neo-Marksist görüş yükselen güçlere dair ana akım Batılı tartışma tarafından ihmal edilmiş olsa da önemli sorular ortaya attı. Bu yaklaşıma göre, Güney'in yükselen ulus-devletlerine aşırı odaklanma meseleyi muğlaklaştırmakta ve karmaşık bir hale sokmaktadır. Gerçekte görmekte olduğumuz, küresel **kapitalizm**in, ileri derecede

endüstrileşmiş devletlerde yoğunlaşmış eski merkezinden uzaklaşıp çok daha küresel ve çok daha ulus-ötesi bir kapitalist düzene doğru dönüşüyor olmasıdır (bkz. Robinson 2007). Sistemik değişim, akışlardan, cereyanlardan, şebekelenmiş bağlantılardan ve sınır-ötesi üretim ağlarından oluşan yersiz-yurtsuz küresel kapitalizmin ortaya çıkması ile alakalı olmakla birlikte eşitsizlik, istikrarsızlık ve tabakalaşmanın yeni formlarıyla maluldür. Yükselen güçlerin 'güçlerini' hesaplamaktan ve sınıflandırmaktan ziyade, entelektüellere düşen vazife, bu ülkelerin içine gömülü olduğu 'ulus-ötesi bütün'ü ve yükselen devletlerin elitleri tarafından sürdürülen kalkınmacı projelere dayanak oluşturan toplumsal güçleri ve devlet-toplum ilişkilerini anlamaktır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra küresel Güney, bir ulus-devletler kategorisi ya da grubu olarak değil de, ulus-ötesi sosyal terimlerle yeniden tanımlanmaya başladı. Dikkatler giderek daha fazla oranda, neo-liberalizme bir cevap olarak küresel Güney içerisinde ortaya çıkmakta olan toplumsal hareketlere odaklandı: **Dünya Sosyal Forumu**, küreselleşme karşıtı gruplar ve DTÖ'nün 1999'da Seattle'daki bakanlar toplantısında öne çıkmış olan protesto hareketleri. Birçoklarının iddiası, o zamanki ABD kaynaklı düzene yönelik meydan okumanın (Hindistan, Çin ya da Brezilya gibi) gelişmekte olan büyük ülkelerden gelmeyeceği yönündeydi. Bunun yerine beklenen meydan okuma, radikal reddiyeci devletlerden (Venezuela ya da İran gibi); halk tabanlı küreselleşme karşıtı hareketlerden ve ulus-ötesi Batı karşıtı İslami grup ve terör örgütlerinden gelecekti. (Etkileyici bir tahlil için bkz. Hardt ve Negri 2001.)

Püf Noktası

- 1990'lar boyunca küresel sisteme ABD'nin, müttefiklerinin ve ABD kontrolündeki kurumların hükmettiği yönünde neredeyse evrensel bir uzlaşı söz konusuydu.
- Sistemin hakim normları açısından ABD, nadiren statükoyu muhafaza eden bir güç olageldi; o, çoğunlukla kendi mevcut imajına göre sistemi biçimlendirmeye çalıştı. ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri hep aşırı revizyonist bir devlet oldu. Bu revizyonizm, 1990'larda, müdahale konusunda yeni normların benimsenmesi, piyasaların açıklığı ve liberal değerler olarak gördüğü birtakım değerlerin uluslararası kurumlarda yerleşik hale getirilmesi için baskı yapmak şeklinde kendini gösterirken bu yüzyılın başlarında ise, rejim değişikliği ve güç kullanımı konusundaki normları değiştirme çabası şeklinde tezahür etmiştir.
- Küresel Güney'deki devletler, ABD'ye statik bir "Westfalya düzeni" anlayışı ile karşı çıkma yoluna gitmediler. Onların bakış açısından, hakim Batılı devletler, sistemin en önemli normlarının pek çoğunun, özellikle daha büyük bir müdahaleciliğe yol verecek şekilde, değiştirilmesi gerektiği konusunda ısrarcıydılar. Ne var ki bu devletler, Batı'nın elinde bulundurduğu güçle uzlaşmak dışında pek bir seçeneğin bulunmadığı anlayışını genel olarak kabullendiler.
- ABD'nin başını çektiği düzene yönelik meydan okumaların ABD ve Batı'nın sahip olduğu güce karşı "tepkiler" veya "misillemeler"den kaynaklanacağına ve bu meydan okumaların hegemonya karşıtı toplumsal hareketler veya radikal devletler etrafında yoğunlaşacağına dair yaygın bir uzlaşı sözkonusu idi.

ABD Düzeni Meydan Okumalarla Karşı Karşıya

Fakat, 1990'ların sonlarına doğru, bu Amerikan hakimiyetindeki istikrarlı küresel düzen tablosu giderek artan bir meydan okumayla karşı karşıya kalmaya başladı. **11 Eylül 2001** terör saldırıları küreselleşmenin karanlık yüzünü ortaya çıkardı. Küresel teröre karşı 'savaş' açma ve zayıf toplumlara sert zorlayıcı güç ile hakim olmaya çalışma deneyimleri (Irak ve Afganistan'da olduğu gibi) siyasi hedefleri gerçekleştirmek adına kullanılan askerî gücün sınırlarını ortaya koydu. Washington'un insan hakları ve demokrasi söylemi ile kendi milli güvenliğini korumak adına sistematik olarak insan haklarını çiğnemesi arasındaki uyumsuzluk (Guantanamo ve Ebu Gureyb'de ve ayrıca terörist olduklarından şüphelenilen isimlerin gözaltı uygulamalarında görüldüğü üzere) zamanla Batıcı ahlâki üstünlük iddialarının altını oydu. Dahası, birçok hükümete ve geniş kapsamlı toplumsal yapı dahilindeki birçok gruba göre Bush yönetiminin tek taraflı politikaları ABD önderliğinin kabul edilebilirliğini ve meşruluğunu zedeliyordu.

Bir dönüşümün yaşandığına dair en belirgin işaretlerden biri gelişmekte olan büyük ülkelerde giderek artan diplomatik hareketlilikti. Brezilya ve Hindistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ndeki (DTÖ) yoğun koalisyon politikaları bu duruma iyi bir örnektir; öyle ki, en belirgin halini 2003 yılında Cancún'da G20 ticaret koalisyonunun kurulması ile almıştır. Eylül 2003'te Cancún'da toplanan beşinci DTÖ Bakanlıklar Konferansı'nda, gelişmekte olan ülkeler bir dizi koalisyon altında buluşup Doha Kalkınma Planı müzakerelerini kendi talepleri karşılanıncaya kadar engellemeye karar verdiler. Konferans bir çıkmazla sonuçlandı. Fakat gelişmekte olan ülkelerin Cancún'da gösterdikleri topyekûn tepki uluslararası ticaret politikalarında bir kırılma noktası oldu. Daha genelde, Cancún, gelişmekte olan dünyanın 'küreselleşme'ye, yani (**Washington Konsensüsü** olarak anılan) neo-liberal politikaların dayatılmasına karşı gelişen hoşnutsuzluğunun sembolü haline geldi.

Birçokları, güç bakımından başat devletin ya da bir devletler grubunun statüko ile anılabileceğini, buna karşılık 'sistemin başlıca normları'na meydan okuyacak ve 'temel ilkeleri'ni değiştirecek olanın da yeni beliren devletler ya da yükselen güçler olacağını var sayar. Fakat her statükonun en azından iki boyutu vardır: ilki, kısmen doğrudan maddi gücün bölüşümüne odaklanır; ikincisi ise uluslararası düzenin karakterine ve baskın normlarına. Gelişmekte olan dünyanın perspektifinden bakınca, 1990'ların ABD güdümlü düzeni birçok kuralı, normu ve küresel siyaset pratiklerini dönüştüren güçlü bir hareketi barındırmaktadır; özellikle de yeni müdahale şekilleriyle birlikte iktisat ve kalkınmaya yönelik politikaları. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler kendilerini statükonun bir parçası, Batı'yı ise **revizyonist** olarak değerlendirmişlerdi. Fakat sahip oldukları güce dair algıları olgunlaştıkça, gelişmiş dünyaya karşı ve kendi ortak amaçları adına hareket etme istekleri daha da arttı. Bu ortak memnuniyetsizliğin dışa vurumunda Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika

Örnek Olay Çalışması 1 BRIC ülkeleri

BRIC, kısaltma olarak yeni ortaya çıkan güçlerden Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya'yı ifade etmektedir. Terim, ilkin 2001'de Goldman Sachs'ta çalışan ekonomist Jim O'Neill'ın kaleme aldığı *Building Better Global Economic BRICS* [Daha İyi Küresel Ekonomik BRICS İnşa Etmek] isimli araştırma makalesinde kullanılmıştır. Yazar, makalede söz konusu dört ülkeyi kilit öneme sahip yükselen piyasa ekonomileri olarak değerlendirmiştir. O'Neill'ın tahminine göre, BRIC'in dünya ekonomisi dahilinde sahip olduğu nispi büyüklük ve pay zaman içerisinde katlanarak artacaktı. Kaleme aldığı raporda O'Neill, ayrıca bu olası gelişmenin Yediler Grubu (G7) açısından yol açacağı sonuçlara ve temsiliyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine yönelik çağrılara da değinmiştir.

2003'te Dominic Wilson ve Roopa Purushothaman'ın Goldman Sachs için hazırladığı *Dreaming with BRICs: The Path to 2050* [BRIC'le Hayal Etmek: 2050'ye Uzanan Yol] isimli rapor, meseleyi O'Neill'ın tezi üzerinden, kapsamlı bir biçimde ele alır. Raporun öngörüsüne göre, büyük ihtimalle 2025'e gelindiğinde BRIC, GSYİH'de G7'nin sahip olduğu payın yarısından fazlasına sahip olacaktır. Kırk yıl içerisinde de BRIC üyesi ülkelerin ekonomileri toplamda G7 ekonomisini aşacaktır. Bu konuda sonraki süreçte de bir dizi rapor hazırlanmış, BRIC ekonomileri beklentinin üstünde bir performans sergilediğinden konunun tüm yönlerine daha detaylı bakılmış ve öngörüler gözden geçirilip güncellenmiştir.

Söz konusu öngörüler, temelde şu önemli argümana dayandırılmaktadır: Çin ve Hindistan, mamul ürünler ve hizmetler konusunda dünyanın ana tedarikçileri olarak yükselişe geçecek, öte yandan Brezilya ve Rusya ise hammadde tedarikçileri olarak aynı şekilde hakim bir konuma sahip olacaktır. Bu ülkelerin sahip olduğu bir diğer ortak özellik de muazzam bir tüketici pazarına sahip olmalarıdır, buna bir de bölgesel pazara ve devasa işgücü potansiyeline erişim imkânı eklenmelidir.

2003 tarihli, *Dreaming with BRICs* isimli Goldman Sachs raporu şu adreste bulunabilir: http://www.goldmansachs.com/ceoconfidential/CEO-2003-12.pdf.

Goldman Sachs'ın BRIC hakkındaki, 2009 tarihinde güncellenmiş olan ve finansal krizin etkisini değerlendiren *The Long-term Outlook for the BRICs and N-11 Post Crisis* isimli çalışması şu adreste bulunabilir: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/brics-at-8/brics-the-long-term-outlook.pdf

gibi gelişen dünyanın yükselen kuvvetleri başı çekiyordu ve gelişmekte olan birçok ülke de onlara katıldı.

Konuyla ilgili bir diğer örnek ise IBSA'nın (Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika Diyalog Forumu) kurulmasıdır. IBSA, üç demokratik ülke (Hindistan, Brezilya, Güney Afrika) arasındaki bir işbirliği projesidir. Kuruluşu, 2003 Haziran'ında Brezilya Deklarasyonu ile resmileşmiştir ve o günden bu yana birçok alanda işbirliğini teşvik eden çeşitli girişimler ortaya çıkmıştır. Bu üçlü örgütlenme tüm kademelerde ilişkileri derinleştirmek için çalışmaktadır.

Devlet Başkanları arasında yıllık toplantılar düzenlenmektedir; yılda bir kez de Dışişleri Bakanlıkları düzeyinde toplantılar yapılmaktadır. Bu üst düzey toplantılar çoğunlukla küresel meselelere dair üç ülkenin ortak tutumlarını pekiştiren deklarasyonlarla sonuçlanır. Buna ek olarak, tarım, savunma, sağlık ve ticaret gibi sektörel konularda ortak çıkarları saptamayı hedefleyen birçok çalışma grubu bulunur. Üçüncü örneği ise BASIC ülkeleri (Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Çin) temsil eder. Bu grup, Aralık 2009'da Kopenhag'da düzenlenen iklim değişikliği müzakerelerinde Avrupa'yı saf dışı bırakmış, Birleşik Devletler'i de ayrı bir kurumsal müzakere düzlemine itmiştir. Ve iktisat alanının ötesinde, 2010 yılının ilk yarısında patlak veren Amerika-İran nükleer geriliminde Brezilya ve Türkiye'nin arabuluculuk teklifi, gelecekte diplomatik zeminde bir yenilenmenin olacağı izlenimi vermiştir.

Tek başına ele alındığında bu olaylar geçici bir dikkat uyandırmış olabilirdi. Fakat birçoklarına göre bu gelişmeler küresel iktisatta ve küresel kapitalizmin dinamiklerinde meydana gelen daha derin bir yapısal dönüşümü yansıtıyordu. Ve **BRIC ülkeleri** fikri ile yakalanan olgu tam da buydu (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin), OECD dışında kalan en büyük dört ekonomiyi kapsar. Bunlar toplam küresel döviz rezervinin neredeyse yüzde 50'sini kontrol eder. Bu ülkeler, dış yardımlara olan kalıcı bağımlılıklarını ya azalttılar ya da tamamen sonlandırdılar; dahası, Çin, Hin-

Tablo 5.1 2030'da en büyük ve en iyi kim olacak? Peki ya 2050'de? Ülkelere göre GSYİH sıralaması

Sıra	1990	2000	2009	2030	2050
1	ABD	ABD	ABD	ABD	Çin
2	Japonya	Japonya	Japonya	Çin	ABD
3	Almanya	Almanya	Çin	Japonya	Hindistan
4	Fransa	Britanya	Almanya	Hindistan	Japonya
5	İtalya	Fransa	Britanya	Britanya	Brezilya
6	Britanya	Çin	Fransa	Almanya	Meksika
7	Kanada	İtalya	İtalya	Fransa	Britanya
8	İspanya	Kanada	Kanada	Rusya	Almanya
9	Brezilya	Meksika	Hindistan	Brezilya	Fransa
10	Çin	Brezilya	Brezilya	Meksika	Rusya
11	Avustralya	İspanya	Güney Kore	İtalya	Türkiye
12	Hindistan	Güney Kore	Rusya	Güney Kore	Kanada
13	Hollanda	Hindistan	Meksika	Kanada	Endonezya
14	Meksika	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Güney Kore
15	Güney Kore	Hollanda	Türkiye	Türkiye	İtalya

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, Carnegie Uluslararası Barış Vakfı

distan ve Brezilya bizzat ana bağışçı haline geldi. 2009'da, yeni bağışçı ülkeler yaklaşık 11 milyar dolar dış yardımda bulundu. Ayrıca bu ülkeler kendi aralarındaki ilişkileri de artırdı; nitekim Çin, ABD'yi geride bırakarak Brezilya'nın en büyük ticaret ortağı haline geldi ve yine Çin'in Hindistan ile ticareti yılda 60 milyar dolara ulaştı. Böylelikle, Güney-Güney ticareti 1990'ların başındaki marjinal konumundan küresel ürün ihracatının yüzde 17.5'ini oluşturan şimdiki konumuna yükseldi.

'BRIC ülkelerinin', 'yükselişin' ve 'yükselen güçlerin' dili, 2003'ten bu yana ivme kazanmış bulunuyor. Hem popüler yorumlar hem de yadsınamaz bir siyasi retorik, o zamandan beri gücün yayılmasına ve yeni güçlerin doğuşuna odaklanmaktadır. Bu tartışmaların merkezindeki soru, dünya düzeninin şu anda nerede olduğu değil gelecekte nereye doğru gideceğiydi. Bu açıdan, BRIC ülkelerinin önemi yalnızca yakın geçmişteki ve günümüzdeki hızlı büyümesinden ibaret değildi; yarattığı dönüşümlerin, küresel ekonomiyi ve küresel iktisadi güç dengelerini değiştireceği tahmin edildiği için önem arz ediyordu (bkz. **Tablo 5.1**).

2007'de gelişmiş kapitalist merkezi vuran finansal kriz bu dönüşümleri besledi. Bir bakıma bu kriz, yükselen ekonomilerin görece daha az miktarda etkilendikleri bir durumun sonucuydu. BRIC ekonomileri, birçok iktisatçının Büyük Buhran'dan bu yana en kötü finansal kriz dönemi olarak kabul ettiği 2007-9 finansal krizine görece daha iyi bir direnç gösterdi. 2008'den 2009'a kadar, Rusya GSYİH değerlerinde dramatik bir düşüş yaşasa da, Hindistan ve Çin küresel gerilemeye rağmen GSYİH'de yükseliş kaydetti. Krizi takip eden yıllarda Çin, Brezilya ve Hindistan dünya ekonomik hareketliliğine katkılarını hep birlikte arttırdı. Ayrıca, bu krizin dolaylı ama daha temelden bir etkisi oldu. Yükselen güçler içindeki birçok

Kutu 5.1 G5'den G20'ye

Finansal krize tepki olarak ilk Yirmiler Grubu (G20) Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları Zirvesi 2008'de toplandı ki bu gelişme, esasen dünya ekonomisinde yeni ortaya çıkan kritik güçlerin öneminin giderek arttığını ortaya koymaktaydı. G20 ülkeleri dünya gayrisafi milli hâsılasının yaklaşık yüzde 90'ını, dünya ticaretinin yüzde 80'ini temsil ediyor. İlk toplantıdan beri G20 liderleri periyodik olarak bir araya gelmeye devam ettiler.

Birleşik Devletler	G5	G7	G8+5	G20
Japonya				
Almanya				
Fransa				
Birleşik Krallık				
Kanada				
İtalya				
Rusya				
Brezilya				
Çin				
Hindistan				
Meksika				
Güney Afrika				
Avustralya				
Endonezya				
Suudi Arabistan				
Türkiye				
Güney Kore				
Arjantin				
Avrupa Birliği				

etkili aktöre göre, finans krizinin Batı'nın merkez ülkelerinde patlak vermesi tarihsel açıdan son derece mühimdi. Kriz, merkez ekonomilere ciddi zararlar vermekle kalmadı; aynı zamanda küresel kapitalist sistemin odağını oluşturan kurumların teknik ve ahlâki otoritesini de zayıflattı. Kriz, tartışmaların dengesini geniş, kıta-ölçekli ya da bölgesel kontrole sahip devletlerin avantajlarını savunanların lehine çevirdi; bu grubu büyük yurtiçi pazarlara dayanan, küresel ve yerel ölçekte pazar ilişkilerini siyasallaştırabilen, iktisadi merkantilizmi ve kaynak rekabetini etkin kullanabilen devletler oluşturuyordu.

Nihayetinde kriz, değişen ekonomik gücü yansıtabilmesi için, uluslararası iktisat kurumlarının yeniden düzenlenmesi gerektiği görüşünü pekiştirdi. Brezilya ve Hindistan, uzun süredir uluslararası iktisat kurumlarının yenilenmesinin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne üyelik talep etmekteydiler. BM reformlarında ilerleme kısıtlı olmasına rağmen, Brezilya ve Hindistan'ın merkezî müzakere grubunun üyesi olmasıyla birlikte (yeni oluşuma ABD ve AB ile birlikte 'yeni dörtlü' deniyordu) DTÖ içinde kayda değer değişiklikler meydana geldi. Birçok kesime göre, bu gelişmeler ışığında 2008'de **G20**'nin kurulmasıyla birlikte önemli sembolik bir adım atılmış oldu (bkz. **Kutu 5.1**). G20, yeni güç geometrisi karşısında küresel yönetişim yapılarının nasıl değiştiğinin önemli bir temsili ve geleceğin neler getirebileceğinin bir işaretiydi.

Püf Noktası

- Son on yıl içerisinde Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (**ASEAN**) üyesi devletler ve Meksika önemli bir ekonomik kalkınma yaşadı. Birçoklarına göre bu eğilimin sürmesi muhtemelen ekonomik dengenin yükselen dinamik piyasalar lehine değişmesine neden olacak.
- Söz konusu ülkeler dünya pazarından ekonomik açıdan daha fazla pay aldıkça uluslararası toplulukta da siyasal açıdan daha fazla söz sahibi olmayı hak ettiklerini düşünmekteler. Aslında 2008'de yaşanan ve görece ekonomik ağırlıktaki değişimin altını çizen finansal kriz sadece üst düzey müzakere masalarında yer bulmaya dönük bu talebin daha güçlü ve daha acil hale gelmesini sağladı.
- 'Bir elin nesi var iki elin sesi var' düşüncesi üzerinden hareket eden yükselen güçler, gündemlerini hayata geçirmek için işbirliğine gitmek zorunda olduklarını görüyorlar. Bu yaklaşım çerçevesinde, –günümüzün yükselen bölgesel güçleri tarafından şekillendirilen–, Güney ülkelerinin çok-taraflılığının yeni biçimleri Küresel Güney'i politik ve düşünsel haritaya daha güçlü bir şekilde yeniden taşımıştır.

Yükselen Güçler Hakkında Üç Soru

Gücün yayılması ve yeni güçlerin yükselişi ile ilgili tartışmalar sıkça gündeme gelse de, ortada net cevaplardan çok daha fazla soru bulunuyor.

İlk soru, eğer güç kayıyorsa tam olarak nereye doğru kayıyor? Bir görüşe göre, tıpkı büyük güçlerin süregelen yükseliş ve düşüş dinamiklerinde görüldüğü gibi, güç önde gelen yükselen devletlere doğru kaymaktadır (bkz. Wight 1978, özellikle büyük güçler üzerine olan kısım). 'Süper güç Çin', 'Yükselen Hindistan', 'Brezilya Çağı' hakkındaki ve BRIC ve BASIC ülkelerinin yükselişi hakkındaki hikâyelerin ana noktası bu bakıştır. Bu yeni aktörlerin tam olarak kimler olduğunu, geçmişte nasıl davrandıklarını ve gelecekte ne isteyeceklerini tartışabiliriz. Fakat tüm bu meseleler, 'onların' 'kendi' güçleri ile ne yapacaklarıyla çok derinden ilişkilidir; diğer bir deyişle, az sayıdaki kritik yükselen aktör kayda değer miktarda yeni güce sahip olmaktadır.

Alternatif bir bakışa göreyse, içinden geçtiğimiz durum teknolojik gelişmelere, küresel ekonomideki değişikliklere ve sosyal ve politik hareketliliğin yeni biçimlerine bağlı olarak gelişen çok daha genel bir güç yayılmasıdır. Öyle ki, eğer yükselen Çin güncel küresel siyasetin merkezî bir parçasıysa, diğer parçası da **Arap Baharı**'dır. Her ikisi de bambaşka yollardan da olsa gücün nasıl yayılabileceğini gösterir. 'Gücün genel yayılışı' fikrine göre, yaşanan durumun özeti '[Batı'nın dışındaki] diğerlerinin yükselişidir' (Khanna 2009). 'Diğerleri', MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) gibi diğer hızlı gelişen toplumları içerir. Fakat, bu grup ilerleyen zamanda çeşitli yeni aktörleri de kapsayacaktır. Dolayısıyla uluslararası sistemin karakteri bir dizi yayılma tarafından şekillenmektedir: gücün yükselen ve bölgesel güçlere ve yanı sıra, özel aktörlere ve ulus-ötesi gruplara doğru yayılması; teknolojik gelişme, küreselleşme ve demokratikleşme sonucunda küresel ve ulusal ölçekte muhatap alınmayı talep eden birçok farklı sesi kapsayan bir tercihler ya da öncelikler yayılması ve son olarak da Soğuk Savaş'ın bitimiyle ve liberalizmin yükselişiyle nihayete erdiği sanılan sosyal, ekonomik ve siyasi düzene dair büyük soruların yeniden gündeme gelmesiyle birlikte fikirlerin ve değerlerin yayılması.

Bu gücün genel yayılımı düşüncesi doğru ise, hem halihazırdaki güçlü devletler hem de yükselen güçler dahil olmak üzere, herhangi bir aktör için etkili bir güce ve nüfuza sahip olmak daha zorlaşacaktır. Yükselen güçler için kendi bölgelerini kontrol etmek ve zayıf devletlerin kesintisiz desteğini sağlamak da zor olacaktır. Bu da demektir ki, mesela, tıpkı yükselen güçlerle halihazırdaki başat devletler arasındaki ilişkiyi önemsediğimiz gibi, yükselen güçlerle daha zayıf aktörler arasındaki ilişkileri de göz önünde bulundurmamız gerekecektir. Diğer bir muhtemel sonuç ise büyük ve hızlı kalkınan devletlerin hükümetlerinin, ülke içerisinde daha fazla grubun mobilize olmasından ve güç kazanmasından dolayı, insicamlı ve tutarlı bir dış politika yürütmesinin daha zor olacak olmasıdır. Dolayısıyla, genel beklenti, gerek devletlerin kendi içinde gerekse devletler arası alanda gücün daha az müessir olacağı yönündedir.

İkinci soru, güç nedir? Güç, sosyal bilimlerdeki en karmaşık ve en tartışmalı kavramlardan biridir. Gücün özünde uzlaşılamaz bir kavram olması, muhakeme yolu ile çözülemeyecek bir tartışmanın konusu olmasından ötürü-

dür. Bu nedenle, kapsayıcı bir sosyal güç teorisi ya da bize sihirli bir anahtar sunacak tek bir analitik yaklaşım bulunmaz. Siyaset bilimciler farklı güç katmanlarını ayrıştırmaya çalışırlar (Barnett ve Duvall 2005): (1) ilişkisel güç –bir siyasal birimin kendi istencini ötekine dikte etme ve ötekilerin bunu kendisine yapmalarına direnebilme güç ve kapasitesi; (2) kurumsal güç –güç burada gündemi belirleme, hangi kararların alınacağına karar verme ve en güçlünün çıkarlarını tehdit eden unsurları dışlayabilme kabiliyeti halini alır; (3) eylemin yapılanmasını ve eylemin maddi ve söylemsel koşullarını ilgilendiren farklı yapısal güç formları. Diğerleri ise sert, zorlayıcı güç ile yumuşak gücü –yani çekim merkezi olabilme gücü, kendi toplumsal değerlerini diğer grupların sahiplenmesini sağlayabilme gücü– ayrıştırırlar. ABD ve Batı'nın gerileyişini reddeden neredeyse tüm yaklaşımlar (örneğin Cox 2012) bu farklı katmanları birleştirmenin önemini vurgular: küresel askerî üstünlük, iktisadi direnç ve ABD toplumunun cazibesi, onun küresel yönetişim kurumlarında devam eden kilit rolü ve yine onun uluslararası ve küresel düzene dair en güçlü fikirleri üretme ve destekleme kapasitesini de içeren rakipsiz yapısal gücü.

Herhangi bir ülkenin yükselen bir güç olduğu söylendiğinde ilk sormamız gereken soru şu olmalıdır: Bu ülke hangi aktörler üzerinde, hangi dönemde ve hangi bakımlardan etkilidir? Böylelikle Güney Afrika, Hindistan ya da Brezilya gibi ülkelerin artan rollerini onların belirli bir bölgedeki etkinlikleri üzerinden izleyebiliriz, ayrıca bölgesel bir güç olarak tanınma biçimi bu ülkelerin büyüyen küresel etkinliklerinin önemli bir parçası olabilir. Ya da Brezilya'nın etkisini, onun kısıtlı askerî kabiliyetleri bakımından değil, bir analistin 'diplomatik milli hasıla' diye adlandırdığı, uluslararası organizasyonlardaki diplomatik aktivizmi bakımından anlamak isteyebiliriz. Brezilya'nın bu konumu hem DTÖ'deki veya iklim değişikliği müzakerelerindeki etkili diplomasisiyle hem de yükselen ülkelerle endüstrileşmiş ülkeler arasında köprü kurma siyaseti sürdürmesiyle görünürlük kazandı (Hurrell 2007). Sosyal güç literatüründen öğreneceğimiz önemli bir ders daha var. Güç ve etkinlik tartışması güdülerin ve değerlerin analizinden ayrı düşünülemez. Tüm devletlerin, hatta yükselen güçlerin de, güç ve güvenlik için çabaladıkları doğru olabilir. Fakat, esas soru konstrüktivistler tarafından öne sürülmüştür: bu devletler ne tür bir güç arar ve hangi amaçlar için? Böylelikle yükselen bir devletin sistemi revize etme ya da ona meydan okuma talebinin sadece sert güç ve maddi çıkar hesaplamalarından kaynaklanması pek muhtemel değildir. Tarihsel açıdan revizyonizm, yükselen devletlerin statükonun neden tasvip ve hatta tahammül edilemez olduğunu izah eden birtakım dış politika tasavvurlarının sonucu oluşmuştur –örneğin mevcut düzenin tarihsel aşağılamalar taşıdığı düşüncesi (Çin örneğindeki gibi) veya yükselen devletlerin güçleri, değerleri ve kültürleri itibariyle hak ettiklerini düşündükleri sosyal tanınmayı mevcut düzenin garanti etmediği yargısı (Hindistan ve Brezilya örneğindeki gibi) ya da mevcut düzenin, 'kendi' bölgesindeki meşru özel statü taleplerinin aleyhine hareket ettiği fikri gibi.

Üçüncü soru, ne için güç? Bu en önemli sorudur. Güç kaymasının neden önemli olduğuna ve neleri etkiliyor olabileceğine dair bir fikrimiz olmadan bir güç kaymasına anlam verebilmek imkânsızdır. BRIC ülkeleri Goldman Sachs için önemliydi, çünkü bunlar yükselen pazarlardı. Bu nedenle, bu ülkeler kâr ve uzun dönemli yatırım kararları için önemliydi. Fakat bu tahlil, aynı ülkelerin neden siyasi ya da jeopolitik açıdan değerli olduğuna dair hiçbir şey söylemez. Bu nedenle, yükselen ülkelere dair analizler güç kaynaklarının listelenmesiyle ya da bir devlet veya toplumdan ötekine kayan farklı güç tipleri hakkındaki değerlendirmelerle sınırlı kalamaz. Böyle bir analiz, dünya siyasetinin teorik kavranışıyla ilişkilendirilmek zorundadır.

Bazılarına göre, yükselen güçlerin tarihi ve teorisi yalın ve kolay anlaşılırdır. Uluslararası İlişkiler her zaman büyük güçlerin yükseliş ve düşüşlerinin hikâyesi olmuştur. Realistlere göre, meselenin özünü bu konu oluşturur ve neler olduğunu anlamak ve karşılık olarak gereken politika hamlelerini yönlendirmek için yerleşik bir fikirler dizisi mevcuttur. Ülkelerin ismi değişse de işleyiş mantığı değişmez. Bu perspektife göre, en çok önemsememiz gereken şey güç geçişleridir.

Güç kaymasının yaşandığı dönemler zor ve tehlikeli zamanlardır. Yükselen devletler doğal olarak statükoya meydan okumak ve kendi amaç ve değerlerini yansıtabilmek için sistemin egemen normlarını revize etmek isteyeceklerdir. Buna karşın yerleşik güçler, yükselen ya da revizyonist devletleri askerî imkânlarını da seferber ederek engelleme eğiliminde olacaklardır. Bu noktada, çatışmanın sebebinin uluslararası düzeni yeniden yapılandırmak isteyen revizyonist güç odakları mı, yoksa kendi güçlerini koruma tedirginliğindeki statüko güçleri mi olduğu hususunda klasik **realistler**, **neo-klasik realistler**, **neo-realistler** ve güç geçişi teorisyenleri ayrışırlar (Chan 2006). Fakat realist kanat, yeni güçlerin küresel 'addedilmesi' için küresel güç dengesine etki etmesi gerektiği ve güç kaymalarının tehlikeli ve sarsıcı olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun en iyi örneği, John Mearsheimer'ın (2013) ABD ve Çin arasındaki gerilimden kaçınmanın çok zor olacağına dair görüşüdür.

Tahmin edileceği üzere yükselen güçlere dair bu neo-realist yaklaşım, maddi gücün ölçümüne, güç hiyerarşilerinin inşasına, güç kaymalarının ve farklılıklarının hem kurumsallaşmış ortaklıklar hem de büyük bir savaşın patlak vermesi üstündeki etkilerine oldukça dikkat gösterir. Bu perspektife göre, kimin büyük güç sayılacağını, sahip olunan maddi imkânlar ve özellikle de zorlayıcı güç unsuru belirler. Ve realist gelenekteki birçoklarına göre, zorlayıcı gücün –özellikle de diğer bir baskın güçle yaşanan bir çatışmada– başarıyla konuşlandırılması, büyük güçlerin siyaset dünyasına girişin gerçek anahtarı olacaktır.

Eğer güç geçişlerinin sonuçları krizler, çatışmalar ve hegemonya savaşlarıyla kendini göstermişse, altta yatan dinamik, küresel ekonomideki yapısal değişikliklerden kaynaklanır. Paul Kennedy'nin bu eski fikrin en ilham veren modern versiyonunda açıkladığı gibi:

> Değişimin belirli bir dinamiği var ve bu değişime esas olarak ekonomik ve teknolojik gelişmeler yön veriyor, sonrasında ilgili gelişmeler toplumsal yapılara, politik sistemlere, askerî güce ve tek tek devletlerle imparatorlukların konumlarına tesir ediyor. (...) Bu eşit olmayan tempodaki ekonomik büyümenin, devletler sisteminin üyelerinin nispî askerî güçleri ve stratejik konumları üzerinde uzun vadeli önemli tesirleri olmuştur. (...) Buraya kadar anlatılanların ortaya koyduğu üzere, ekonomik refah hemen ve her zaman askeri etkinliğe yol açmaz zira bu süreç coğrafyadan ulusun moral gücüne, liderlikten taktik yetkinliğe kadar birçok başka faktöre tabidir. Gene de söylemek gerekir ki dünyadaki askerî güç dengelerinde yaşanan tüm önemli değişimler üretim dengelerindeki farklılaşmaları takip etmiştir; dahası, uluslararası sistemdeki muhtelif imparatorlukların ve devletlerin yükseliş ve çöküşleri, en çok maddî kaynağa sahip olanın her zaman galip geldiği Büyük Güçler savaşlarının sonuçları tarafından belirlenmiştir. (Kennedy 1988, s. 566-7)

Realist geleneğin en ikna edici kısmı, maddi gücün ötesine geçerek daha ziyade statü arayışına ve itibar elde etme hususuna vurgu yapmaktadır. Robert Gilpin için, mesela, uluslararası ilişkileri düzenleyen en merkezî unsurlardan biri "itibar hiyerarşisi"nin mevcudiyetidir; ve uluslararası ilişkilerdeki hegemonik çatışmanın mantığı ve değişim dinamiklerinin temelini mevcut itibar algısı ile değişen maddi imkânlar arasındaki uyumsuzluk oluşturur (Gilpin 1981). İtibar uluslararası siyasetin geçer akçesidir. Uluslararası siyasetin karakterini, maddi imkânlardaki değişim ile statü hiyerarşisi arasındaki ve algılar ile itibar ve saygınlık göstergeleri arasındaki mesafenin sürekli bir şekilde açılması oluşturur. Bu da yükselen güçlerin itibar kazanımı için belirli politikalar takip edecekleri anlamına gelir. (Her ne kadar tartışılır olsa da, Hindistan'ın 1998'deki nükleer denemesi sık sık bu duruma örnek olarak gösterilir.) Aynı şekilde, Shogo Suzuki araştırmalarında, muhtelif "tanınma oyunları" vasıtasıyla yükselen güçlerin, meşru büyük güç statüsünü hak ettikleri konusunda emsallerini nasıl ikna etmeye çalıştıklarını inceler –Brezilya'nın, bir bakıma BM Güvenlik Konseyi üyeliği için gerekli ehliyete sahip olduğunu göstermek amacıyla Haiti'ye asker göndermesi gibi (Suzuki 2008).

Sonuç olarak eğer güç merkezi değişiyorsa ve çatışmalardan kaçınmak ya da onları sınırlandırmak gerekiyorsa, yeni güçlerin sistemle bağdaştırılması hayati önemdedir. İmkân ve itibar "Sahibi Olanlar" ile "Olmayanlar" uzlaşma ve müzakere için yeni yollar aramalıdır. Bu, klasik realistlerin, ama bilhassa uluslararası toplumun düzenlenmesini büyük güçlere ve büyük güçler arasındaki uyum ve anlaşmaya atfeden uluslararası toplum yazarlarının vurguladığı bir görüştür. Bu bakış açısına göre, güç merkezinin değişmesine verilen doğal tepki çok daha ileri düzeyde bir büyük güç-merkezli düzene dönmektir. Bunun sebebi, hem mevcut ve yükselmekte olan güçler arasındaki gerginliklerden ve olası anlaşmazlıklardan kaçınmak hem de iklim değişikliği, terör ve küresel

ekonomi yönetişimi gibi yeni ve karmaşık meydan okumalarla mücadele etmek için ihtiyaç duyulan mutabakatı sağlamaktır. Bu amaç, çok-taraflı resmi kurumların yeniden düzenlenmesini de içermektedir; örnek olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne yeni üyelerin getirilmesi verilebilir. Ancak bu amaç farklı tipteki gayriresmi toplulukları, cemiyetleri, ittifakları ve koalisyonları ciddi düzeyde önemsemeyi de içermektedir. Aslında, G2 (Birleşik Devletler ve Çin), **G8+5** veya G20 gibi yeni topluluklara dair tartışmanın yayılması uyum diplomasisinin yeniden yürürlüğe girmesi olarak görülmüştür.

1990'larda birçok kişi geleneksel uluslararası ilişkilerin **küreselleşme**den daha önemsiz hale geldiğini ve devletler arası ilişkilerin daha karmaşık bir küresel politikalar resmi içinde görülmesi gerektiğini iddia etti. Ancak birçok araştırmacıya göre, yükselen güçler hakkındaki tartışma, bu gibi geleneksel realist kaygıları güçlü bir şekilde yeniden görünür kılıyor. Ekonomi bilimi bir boşluk içerisinde varolamaz ve ekonomik küreselleşme, liberallerin de öngörmüş olduğu gibi, Westfalya devlet sisteminin üstünlüğünü işaret etmek yerine onun dinamiklerini ve yapılarını beslemek suretiyle küresel güç dengesini hiç şüphesiz etkileyecektir. Devlet, bir iktisadi özne olarak, bir yandan ekonomik akışı kontrol etme ve sınırların güvenliğini sağlama çabasıyla; diğer yandan ekonomik sorunları idare etmek için, özellikle kaynak rekabeti ve enerji jeopolitiği alanlarında, devlet-tabanlı ve merkantilist yollar geliştirme ve bunlardan yararlanma suretiyle direncini kanıtlamıştır. En önemlisi de, liberal küreselleşmenin apaçık dinamizmi ve başarısı, devletler arası siyasal gücün Doğu'ya ve Güney'in bazı kısımlarına doğru yayılması yönünde son derece önemli bir etkiye sahipti. Eğer 1990'lardaki güç değişimi üzerine olan tartışma, gücün devletlerden firmalara ve devlet-dışı öznelere doğru kaymasına yoğunlaştıysa, geçtiğimiz onyılın 'güç değişimi' de, yükselen ve gelişen güçlere, devlet kontrollü ekonomik faaliyete ve mevcut küresel ekonomik yönetişim düzenlemeleri ile ekonomik karar-verme gücüne sahip olanlar arasındaki uyumsuzluğa yoğunlaşmıştır.

Ek olarak, başka etkenler de küresel düzeni yeniden büyük ölçüde Westfalya özellikleri içeren bir yöne doğru itiyormuş gibi gözüküyor. Bu faktörler, (1) güvenlik kaygısının yeni bir biçimde tekrar öne çıkması, ulusal güvenliğin yeniden değerlendirilmesi ve savaş ve isyan-karşıtlığına duyulan yenilenmiş bir ilgi; (2) artık politik ya da analitik olarak "etnik uyuşmazlık" çerçevesiyle sınırlı tutulamayan, bilakis kimlik siyasetinde ve sistemdeki büyük devletlerin dış politika eylemlerinde kendini gösteren milliyetçiliğin süregelen ya da yenilenen gücü; (3) bölgesel güvenlik komplekslerinin yapısında, büyük güç hiyerarşilerinin oluşumunda ve karar mercilerinin dağılımındaki merkezi rolü açısından nükleer silahların yenilenen önemi ve son olarak (4) güçler dengesinin –sert dengeleme ya da kaba kuvvetin oluşumundan ziyade, açık bir şekilde ABD hegemonyasının meşruiyetini bozma çabaları ya da meşruiyetin alternatif kavramlarını tartışmak şeklinde bir yumuşak dengeleme şeklinde– hem devlet

politikası için bir motivasyon (ABD'nin Asya politikasında olduğu gibi) hem de tüm ikinci sıra devletlerin dış politikasında bir öğe olarak sessizce geri dönüşü.

Elbette ki, bu gelişmeleri basitçe uluslararası ilişkilerin bir kez daha Westfalya modeline dönüşü olarak, yani Amerikalı eleştirmen Robert Kagan'ın (2009) da ifade ettiği gibi geçmişe dönüş ve hayallerin sonu olarak görmek mümkün. Ancak başkaları, uluslararası toplumun karmaşık, melez ve tartışmaya açık karakterini vurgulayacaktır: Bir toplum ki, Westfalya'ya özgü (özellikle güç değişimi ve yeni güçlerin yükselişi ile ilgili) bir dizi meydan okumayla karşı karşıya kalmış; öte yandan bu meydan okumaları (küreselleşmenin maddi koşulları, meşruiyetin değişen karakteri ve büyük ve içe dönük toplumlarda bile görülen dahilî ile uluslararası arasındaki dengenin değişimi gibi) **Westfalya-sonrası** özellikler taşıyan bir bağlamda göğüslemek zorunda kalmıştır (Hurrell 2007).

Westfalya-sonrası bir unsur dış politikanın doğasında olan yapısal değişikliklerle ve hem tekil devletlerin hem de uluslararası toplumun yüzleştiği yönetişim zorluklarıyla ilgilidir. Bu zorluklarla (iklim değişikliği, ticaretin sabit kuralları, grip salgınları, güvenilir bir küresel finans sistemi) baş etmek, toplumların iç düzenlemelerini belirleyen, ulus-ötesi süreçlere yapısal olarak bağlı, topraksallık ve egemenlik gibi kökleşmiş kavramların ötesine geçen, geniş bir yelpazedeki aktörlerin aktif ve etkin katılımlarına dayanan ve yönetişimin, uluslararası hukukun ve uluslararası siyasi kurumların çok çeşitli formlarına ihtiyaç duyan kuralların sürdürülmesini içermeye devam edecektir.

Bu açıdan bakıldığında yükselen devletler sadece ve hatta öncelikle sahip oldukları maddi güç kaynakları sebebiyle değil, daha ziyade bu tip küresel sorunları çözmekteki kaçınılamaz etkinlikleri sebebiyle önem taşımaktadır. Yükselen devletlerin mevcut kurumlardan ayrılması veya onlara karşı olması, varolan kurumların en önemli zayıflığı olarak görülmektedir. Örnek olarak gelişmekte olan başlıca ekonomilerin Dünya Bankası veya IMF'den uzaklaşmasını ya da Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nde gelişmiş ülkelerin tercihlerine Brezilya ve Hindistan öncülüğünde karşı olunmasını veyahut da Çin veya Hindistan gibi yeni bağışçılar karşısında küresel yardım rejiminin etkileyici çöküşünü düşünebiliriz. Bu sebepten ötürü iklim değişikliği ve nükleer yayılma gibi büyük küresel sorunların yönetiminde bu gibi ülkeler gerçekten çok kritik bir önem arzetmektedir.

İkinci bir Westfalya-sonrası unsur ise, değişen meşruiyet problemi ile ilgilidir. Bütün devletler ve toplumsal düzenler, kaba kuvvete sahip olmanın hiçbir zaman tek başına sağlayamayacağı otorite ve meşruiyeti kazanmaya ihtiyaç duyarlar. Bütün büyük güçler, kaba kuvvet kapasitesini meşru otoriteye dönüştürme zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bush'lu yıllar (2000-8) hegemonik ya da tepeden inme yönetişim biçiminin sınırlarını gösterdi. Finansal kriz, uluslararası kurumların meşruiyetlerinin üstün ekonomik ya da teknolojik

bilgiye dayandığı fikrinde halihazırda belirgin olan düşüşü daha da şiddetlendirdi. Batı'nın başını çektiği uluslararası düzenden miras kalan kurumların açıkça kullanışsız oldukları, ayrıca önde gelen pazar aktörlerinin ya da teknik uzmanların hazır fikirlere ya da cevaplara sahip olmadıkları görüldü. Bu sebeple, etkin hasılaya ve teknik bilgiye dayalı meşruiyet az bulunur oldu ve bu muhtemelen, kurumların kendi meşruiyetlerini ve temsili otoritelerini artırmak için üyeliklerini genişletmesi yönündeki talepleri kuvvetlendirecektir. Dolayısıyla, eğer uluslararası kurumlar, örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ya da uluslararası finansal kuruluşların reformu yoluyla, meşruiyetlerini ve temsil derecelerini yeniden oluşturacaklarsa, yükselen güçler kritik önem arz etmektedir.

Püf Noktası

- Ana akım realist ve neo-realist yazarlara göre, yükselen güçlerin önem arz etmesinin sebebi, bu ülkelerin artan maddi güçlerinin mevcut güçler dengesini bozuyor olmasıdır. Maddi güçte yaşanan değişimlerin çatışmalara nasıl yol açtığı konusunda kapsamlı bir tartışma söz konusu ise de güç kaymalarının çatışmayla ilişkili olduğu ve bu sürecin devam edeceği konusunda genel bir uzlaşma mevcuttur: dolayısıyla birçok neo-realist ABD ile Çin arasında bir savaşın yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir.
- Yükselen güçlere ve dünya düzenine yönelik, maddi olgulara dayalı bu türden yaklaşımlar halen etkilidir. Fakat bunlar, temel güç çatışmalarına sebep olabilecek muhtemel yollar konusunda yeterince şey söylememektedir. Biz esasında, uluslararası bir sistemin genel güç yayılmasından çok-kutupluluk durumuna ve büyük devletlerin dış politikalarının güçler dengesi siyaseti ve mantığı ile şekillendiği bir sisteme doğru uzanan spektrum boyunca nasıl hareket ettiğini anlamak istiyoruz. Açık ki bu türden sistemler birden ortaya çıkmıyorlar.
- Güç meselesini maddi açıdan ele almanın, yükselen güçler tarafından sisteme yöneltilen meydan okumaların sebeplerinin ve statü ve tanınmanın yükselen güçlerin dış politika davranışındaki faktörler olarak kritik öneminin anlaşılması için yeterli olmadığını görmemiz gerekiyor. Yükselen güçlerin revizyonist oldukları görüşünü kabul etsek bile, tamamen maddi gücün ve sistematik olarak sağlanan teşviklerin belirleyici olduğu bir dünyada bu devletlerin rahatsızlıklarının kaynağını anlamak zordur.
- **Uluslararası toplum** teorisyenleri açısından güç hiyerarşileri, sırf maddi güçle alakalı değildir. Büyük güçler, özel bir toplumsal kategori meydana getirmektedirler. Büyük güç olmak, başkalarının sizi tanımasına ve meşruiyet edinmeye bağlıdır. Güç kaymalarının istikrarlı olması, yükselen güçlerin sistemle bağdaştırılmalarına ve uluslararası siyasetin başlıca karar mercilerindeki üyeliklerin yeniden düzenlenmesine hayati derecede bağlıdır.
- Birçok teorisyene göre, bugünün yükselen güçlerinin 'gücü' sadece sahip oldukları güç kaynakları ile ilgili bir mesele değildir. Bu güç, (küresel ekonominin yönetilmesi, iklim değişikliği, nükleer silahların yayılması türünden) güçlüklerle başa çıkmak için oluşturulmuş kimi işlevsel kurumlarda söz konusu yükselen güçlerin oynadıkları rolden kaynaklanan bir olgudur. Ayrıca bu güç, küresel yönetişime ait temsili yapılar ve meşru kurumlar oluşturmada ilgili ülkelerin oynamaları gereken rolün bir sonucudur.

Sonuç: Yükselen Devletler ve Dünya Siyasetinin Küreselleşmesi

Küresel düzenin gerçekleşmesinin genel olarak iki yolu vardır. Birincisi devletler, imparatorluklar ya da diğer politik gruplardan oluşan bölgesel temelli sistemlerin aşağı yukarı ortak şartlarda bir araya gelmesidir. İkincisi ise başlangıçta bölgesel olan bir sistemin küresel üstünlük kazanmasıdır ve bu model, temelde Avrupa'ya ait olan uluslararası toplum sisteminin küresel boyutlara ulaşmasıyla, 20. yüzyıl küresel düzeninin arka planında yer alır: İlk olarak, kapitalizmin küreselleştirici gücü, Batı'nın ekonomik yükselişi ve derinleşen değişim ve üretim ilişkilerinin içine çekilen bölgeler ve toplumlar üzerindeki muazzam dönüştürücü etkisi yoluyla; ikinci olarak ise, İngiliz jeopolitik yazarı Halford Mackinder'ın deyimiyle bütün dünyayı, sistemin merkezindeki ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir sahne olarak gören genellikle oldukça çatışmalı uluslararası politik sistemin ortaya çıkmasıyla (Mackinder 1904: 422); üçüncü olarak, kurumsal biçimleri (ulus-devlet, büyük güçler, uluslararası hukuk, etki alanları) Avrupa yayılmacılığı ve onu takip eden dekolonizasyon süreci sırasında Avrupai bağlamından çıkıp küreselleşen bir küresel uluslararası toplumun geliştirilmesi yoluyla (Bull ve Watson, 1985).

20. yüzyılda küresel düzen meselesinin merkezi bir noktası, Üçüncü Dünya'nın (daha sonra "küresel Güney") Batı'nın uluslararası sistemdeki üstünlüğüne karşı verdiği mücadeleydi. "Yükselme" fikriyle ilgili önemli bir mesele de günümüzün gelişmekte olan ülkelerinin ortaya çıkmasının, tarihsel olarak oluşturulan Batı düzenine bir meydan okuma içermesi ile ilgilidir.

Bir yandan, yeni güçlerin doğması, onlar ile diğer gelişmekte olan ülkeler arasında kalkınma açısından yaşanan farklılık ve onların çok farklı güç siyaseti, askerî ve jeopolitik imkânları ve seçeneklerinin eski moda Üçüncü Dünya ya da küresel Güney terimlerinin alakasızlığını ve geçersizliğini vurguladığını söylemek yaygınlaşmıştır. Çin'in Afrika'daki rolünün azımsanamayacak ölçüde genişlemesi ve Hindistan ve Çin'in önemli maddi yardım bağışçıları olarak ortaya çıkması, bu ülkeler ile Afrika ülkeleri arasındaki farkı gözler önüne seriyor. Güney-Güney arası ticaretin büyümesine rağmen, sadece on dört ülke bu ticaretin %75'ini oluşturmaktadır. Bu sebeple bu on dört ülkenin başarısı onları diğer gelişmekte olan ülkelerden nesnel olarak farklı bir çözümleyici kategoriye koymaktadır.

Daha geniş bir açıdan bakarak, Dünya Bankası'nın önceki başkanı Robert Zoellick "Üçüncü Dünya'nın sonu" iddiasında bulunmuştu:

> Eğer 1989 yılı Komünizmin düşüşüyle 'İkinci Dünya'nın sonlanmış olduğunu gördüyse, o zaman 2009 yılında da 'Üçüncü Dünya' olarak bildiğimiz şey sonlanmıştır: Biz şu anda yeni, hızlı gelişen, çok-kutuplu bir dünya ekonomisi içindeyiz ve bu ekonomide gelişmekte olan bazı ülke-

> ler ekonomik güçler olarak ortaya çıkarken diğerleri, büyümenin ilave kutupları olmaya doğru gidiyorlar. Bazı ülkelerse bu yeni sistem içerisinde potansiyellerini gerçekleştirebilme uğraşında. Bu hızlı gelişen çokkutuplu dünya ekonomisinde Güney, Doğu ve Batı artık bir pusula üzerinde nokta olarak varlar, ekonominin kaderini belirleyenler olarak değil. (Zoellick 2010)

Üçüncü Dünya yoksulluk, güçsüzlük ve politik marjinalleşme ile tarif ediliyorduysa, artık önemli bazı şeylerin değiştiğini söyleyebiliriz. "Üçüncü Dünya'nın en belirgin özelliği, onun ekonomik ve politik nüfuz talep etmesiydi; şimdi her ikisine de sahipler" (*The Economist* 2010: 165). Bu türden bir görüş, devamında başlıca yükselen güçlere özel muamele veya özel statü taleplerinden vazgeçmelerini söyleyecektir: ticaret sistemi açısından artık gelişmekte olan ülke kategorisinden "mezun olmaları" gerekecek, iklim değişikliği bahsinde Kyoto Protokolü'nün müşterek fakat farklı sorumluluk ilkesinin arkasına saklanmamaları gerekecek, insan haklarıyla ilgili olarak bu ülkelerin eylemsizlik sebebi olarak "katı egemenlik" şeklindeki modası geçmiş Üçüncü Dünyacı anlayışa bir daha başvurmamaları gerekecektir. Başka bir ifadeyle, artık bu ülkeler, azgelişmişliği, yoksulluğu, sömürgecilik tarihini veya tarihsel marjinalliği, yükselen başat güçler olarak yüzleştikleri "sorumluluklar"dan kaçınmak için birer "bahane" olarak kullanmamalıdırlar.

Diğer yandan yükselen güçlerin yalnızca göreceli güç dağılımı, ortak özellikler ve değerler ya da efektif diplomatik koordinasyon açılarından anlaşılamayacak bir meydan okumayı simgelediğini yazmak da güçlü bir anlam taşıyor. Joseph Nye analistlerin BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) terimini ne kadar ciddi ele almaları gerektiğini soruyor ve ekliyor:

> Bir ekonomik imkân göstergesi olarak analistler BRIC'i hoş karşılamalılar; gerçi Endonezya Rusya'nın yerini alırsa bu daha anlamlı hale gelecektir. Politik açıdan Çin, Hindistan ve Rusya, Asya'da güç konusunda belirli bir rekabet içerisinde olan ülkelerdir, ayrıca Çin'in düşük değerli parası yüzünden Brezilya ve Hindistan zarar görmüştü. Dolayısıyla BRIC'in aynı zihniyete sahip devletlerin meydana getirdiği, ciddiye alınması gereken bir politik örgüt haline gelmesi pek mümkün değil. (Nye 2010)

İyi ama bu yaklaşım, yeni güçlerin mevcut dünya düzenine yöneltikleri itirazların niteliğini en iyi nasıl anlayacağımız veya bu ülkelerin günümüzde neden, nasıl ve hangi açılardan önemli hale geldiği ile alakalı soruları gözden kaçırmıyor mu?

Öncelikle, doğrudan meydan okuyanlar açısından olmasa da, bu meydan okumanın hedefi açısından kesinlikle bir ortaklık bulunmaktadır. Bu açıdan asıl önemli konu 'Batı'ya karşı bir meydan okumaya tanıklık ediyor ol-

mamızdır. Bazı durumlarda, odaklanılan şey, Avrupai gücün tarihi ve onun –sonradan ABD tarafından tevarüs edilen, dönüştürülen ve küreselleştirilen– koloni sistemi etrafında inşa edilen tarihsel bir oluşum olarak Batı olmaktadır. Bazı durumlarda odak daha da daralıyor ve sadece Avro-Atlantik ve hatta Anglo-Amerikan dünyası veya Anglosfer [İngilizce konuşulan ülkelerin oluşturduğu Anglo-sahası] ile sınırlanıyor. Bazı durumlarda ise tartışmalar Birleşik Devletler merkezli Büyük Batı'yı ve 1945 sonrası dönemde ortaya çıkan çok-taraflı kurumları merkeze alıyor. Kullanılan dil, her yerde tam tanımlanamamış ve muğlaktır. Nitekim, tırnak işaretlerinin geniş kullanımı (örneğin; 'Batı', 'gelişen dünya' veya 'Batı harici ülkeler') tereddütü ve belirsizliği ima etmekte. Ancak bu tip bir dilin hemen her yerde kullanılıyor olması, bugünün yükselen güçlerini diğerlerinden ayıran en temel şeyin onların tarihsel konumlarının belli bir Batı tarifinin dışında ya da kenarında kalmış olduğu anlamına geliyor.

İkinci olarak, eşitsiz ve sömürüye dayalı bir küresel politik-ekonomik sistemde ikinci sınıf muameleye, madunluğa, marjinalleştirmeye ve düşük statüde olmaya dair tarihsel algıların süregelen etkisini sorgulamak önem taşımaktadır. Birçok yükselen gücün dış politikasının merkezinde statü, tanınma ve saygı beklentisi her zaman ağırlıklı bir yere sahip olmuştur. Örneğin Çin'de dış güçler karşısındaki kırılganlığı bertaraf etmek ve "yüz yıllık aşağılanma süreci"ni tersine çevirebilmek için güç ve servet temin etmek zaruri görülmektedir. Etkili yorumculara göre, Hindistan'ın modern bir ulus-devlete evrilme süreci, ülkenin statüsünün uluslararası arenada tanınması mücadelesinin izlerini taşır (Mehta 2009). Benzer bir görüşe, Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva'nın 2003'te yaptığı konuşmada da rastlıyoruz: "Biz büyüdükçe, vaatlerimizi gerçekleştirdikçe uluslararası ilişkiler alanındaki varlığımız da o ölçüde büyüyüp derinleşiyor. Bize düşen, şu yalın talebi tereddüt etmeden dillendirmektir: Çıkarlarımızın yeni boyutlarını tanıyın ve onlara saygı gösterin" (Aktaran: Hurrell 2010).

Üzerinde durulması gereken üçüncü husus, bugünün yükselen güçlerinin ayırt edici özelliğine dairdir. Çin'i kendine has bir kategori içinde düşünsek bile, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkeler gelişmekte olan büyük ülkeler olarak, kişi başına düşen gelir bakımından nispeten fakir olmaya devam edecekler. Buralarda yoksulluk ve eşitsizlik en önemli sorunlar olmaya devam edecek, yüksek büyüme oranlarına ulaşma hedefi, en temel politik zorunluluk olarak gündemdeki yerini koruyacak. Bu ülkeler, tüm ekonomik başarılarına rağmen, yetersiz kalkınma ve –ana kurallarını tarihsel olarak sanayileşmiş Kuzey'in belirlediği– küresel ekonomiye yeterince entegre olamama şeklinde temayüz eden birer gelişmekte olan ekonomi ve gelişmekte olan toplum olarak kalacaklardır. Dahası, pek çok şey, kalkınma süreçleriyle elde edilen kazanımların tabiatı ve kapsamını ve fiiliyatta yaşanan güç kaymalarını bizim nasıl değerlendirdiğimize bağlıdır. Yükselen güçlerin elde ettikleri gücü

ve yaşanan güç kaymasını abartmak kolayca düşülebilecek bir hatadır. Evet, Çin, Hindistan ve Brezilya DTÖ'de veto yetkisi elde etmiştir; evet, uluslararası finans kurumlarında işleyen oylama süreçlerinde ve yönetişim düzenlemelerinde kimi değişikliklere tanık olunmaktadır; ve evet, G20 dünya ekonomisini ve siyasetini yöneten kurumlara üye olma pratiğinde ve bu kurumların yapısında yaşanan önemli bir değişimi temsil etmektedir. Gelgelelim tüm bu değişimlerin devrimci bir nitelik arz ettiğini kimse söyleyemez. Kalkınma siyaseti denilen saha, halen daha, küresel oyunun mevcut kurallarınca sınırlanmış durumdadır. Sonuçta, kuralları yapmaktan çok onlara uyan birer güç olarak varolmaya devam eden bir dizi gelişmekte olan ülke, müşterek çıkarlar ve müşterek kaygılar konusunda birlikte hareket edecekleri birçok alana sahiptir.

Üzerinde durulması gereken son husus ise Kuzey-Güney ilişkilerinin küresel meselelerin çerçevelenmesinde halen geçerliliğini koruyor olmasıyla ve bu çerçevenin yükselen güçlerin çıkarlarını yapılandırmaya ne ölçüde katkı sağladığıyla alakalıdır. Bu noktada bir kez daha iklim değişikliği örneğine başvurulabilir. Nitekim, BASIC ülkeleri sera gazı salınımı konusunda özel sorumluluklarına vurgu yapma ve bu konuda ilk sıraları paylaşan büyük ülkelerin meydana getirdikleri birlikteliklere veya kulüplere dahil olma yönünde, her ne kadar bu –Kopenhag'da da tanık olunduğu üzere– diğer gelişmekte olan ülkelerle aralarının açılmasına sebep olsa da, ayartılmış bile olabilirler. Şu da bir gerçektir ki yükselen Güneyli güçler güçlü ve zengin Kuzey ile yoksul ve marjinalleştirilmiş Güney şeklindeki ayrıma dayalı normatif dünya tasvirini daha karmaşık bir hale getirmektedirler. Bu karmaşıklık, bu ülkelerin toplumlarının soruna yaptıkları toplam katkı, birer devlet ve toplum olarak bu ülkelerin çözüme yönelik finansal ve teknolojik katkı sunma kapasitesi, ayrıca bu ülkelerde refaha ve kaynaklara erişimdeki eşitsiz yapının ahlâki karşılığı gibi hususlarla ilintilidir. Ne var ki iklim değişikliğini, gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizlik, yoksulluk ve kalkınmayla alakalı zorunluluklardan oluşan genel bağlamın dışında ele almak pek mümkün görünmemektedir. Eşitsizliği ve küresel yoksulluğu dikkate almaksızın, iklim değişikliğiyle başa çıkabileceğimizi düşünmek teknik veya teknolojik düzlemde mümkündür. Fakat ahlâki bir dizi bakış açısından baktığımızda, iklim değişikliği ile ilgili meselelerin, zaten yoksul olanların refah durumunu daha da kötüleştirip yaşamsal fırsatlarını ortadan kaldıracak; bu yoksullara, makul bir geçim ve refah standardına ulaşma haklarını karşılayacak şekilde bir kalkınma ve ekoloji imkânı sunamayacak; ve "yükselen güçler"deki çok sayıdaki yoksul dahil –ki en çarpıcı örnek Hindistan'dır–, geleceğin yoksulları için gerekli kalkınma ümitlerini suya düşürecek yollardan çözülmeye çalışılması asla kabul edilebilir değildir.

Bu nedenle, yükselen güçleri, bir yandan mevcut devlet-merkezli, liberal ve kapitalist düzende yollarını bulup kendilerini en iyi şekilde konumlandırmaya çalışırken bir yandan da söz konusu düzene ait temel önermelerin ve değerlerin önemli bir kısmını kabul ediyor olmaları üzerinden analiz etmek hem mümkün hem de faydalıdır. Gelgelelim bu ülkelerin hareket planlarının

ana niteliğini, bu düzen dahilinde izledikleri tarihsel yol ve yükselişlerinin gelişimsel, toplumsal ve jeopolitik bağlamı biçimlendirmektedir.

Çağdaş küresel siyasette kimlerin inişte kimlerin çıkışta olduğu konusunda büyük bir belirsizlik söz konusudur. 1970'lerde olduğu gibi bugün de birçok kişi, AB'nin başarısız olduğunu düşünmektedir. Öte yandan iyimserlerse, yaşanan avro krizinin ciddiyetinin hem Avrupa'nın içsel sorunlarının çözüme kavuşturulması hem de onun uluslararası planda sahip olduğu konumu tekrar kazanması noktasında gereken daha köklü bir entegrasyon sürecini tetikleyeceğine inanmaktadırlar. 1970'ler, ABD'nin çökeceği (ve Japonya'nın dünya genelinde "kaçınılmaz olarak" yükselişe geçeceği) ile ilgili bitmek bilmez bir tartışmaya da tanıklık etmişti. Fakat zamanla ABD tüm dünya genelinde yeniden güç kazanınca, bu çöküş iddiaları popülerliğini yitirdi. Bugünse asıl soru, güç yayılmasının ve küresel siyasetteki karmaşıklığın hegemonyanın yeniden tesis edildiği dönemin tekrarlanma ihtimalini ortadan kaldırıp kaldırmadığı ile ilgilidir. Yeni güçlenen ülkelerle ilişkili olarak gazete yorumlarının içeriği günbegün değişiyor, uzmanlar, Çin ekonomisindeki büyümenin yavaşladığından, Hindistan'da yolsuzlukların boyutundan, Güney Afrika'da toplumsal şiddetin ciddiyetinden veya Brezilya'daki toplumsal protestolardan bahsediyorlar. Bu tür meseleler tabii ki önemlidir. Fakat yükselen güçler hakkındaki daha derinlikli sorulara verilecek cevaplar kısmen bu ülkelerin vasıflarına, davranışlarına ve hedeflerine dair bir anlayışa, kısmen de bugün önemli olan veya gelecekte önemli hale gelecek güç türleri ile dünya düzeninin değişen niteliğine dair bir değerlendirmeye bağlıdır.

Sorular

1. Birleşik Devletler, Soğuk Savaş'ın sona erişinden itibaren statükocu bir güç olarak mı hareket etmiştir yoksa revizyonist bir güç olarak mı?
2. Birleşik Devletler, Japonya ve Avrupa BRIC ülkelerinden "korkmalı" mı?
3. Çin'i çıkarttığımızda BRIC'ten geriye ne kalır?
4. BRIC denilen birliktelik, iç uyuma sahip bir ekonomik birim ve güç bloku mudur?
5. Realizm, yükselen güçler ve güç geçişleri konusunda gerçekten bilmemiz gereken her şeyi anlatıyor mu?
6. BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeler, Hindistan, Brezilya veya Güney Afrika gibi bir ülkeye konseyde yer vermeyi isterler mi?
7. Çin, mevcut uluslararası düzene ne tür yollardan meydan okumaktadır?
8. Hindistan büyük bir güç müdür?
9. Brezilya'nın dış siyaseti, önemli askerî imkân ve kabiliyetlere sahip olmadan büyük bir güç olunabileceğini gösterir mi?
10. Bugünün yükselen güçleri, Üçüncü Dünya'nın sonu anlamına gelir mi?

Ek Okuma Önerileri

Alden, C., Morphet, S. ve **Vieira, M. A.** (2010), *The South in World Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Küresel Güney'e ve Güney'de kurulan yeni ittifaklara dair bir analiz.

Barnett, M. ve **Duvall, R.** (2005), "Power in International Politics", *International Organization*, 59: 39-75. Uluslararası ilişkiler alanında güç türüyle ve gücü anlamadaki karmaşık yönlerle ilgili en iyi tartışmalardan biri.

Brooks, S. G. ve **Wolhforth, W. C.** (2008), *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy* (Princeton, NJ: Princeton University Press). ABD'nin sahip olmayı sürdürdüğü güç lehine yürütülen sıkı bir tartışma.

Cox, M. (2012), "Power Shifts, Economic Change, and the Decline of the West?", *International Relations*, 24(4): 369-88. Gücün karşı konulamaz bir şekilde Doğu'ya ve yükselen dünya güçlerine kayacağı fikrini sorguluyor.

Foot, R. ve **Walter, A.** (2011), *China, the United States and Global Order* (Cambridge: Cambridge University Press). Bu kitap, ABD-Çin ilişkilerinin gelişimini, küresel yönetişimin normları ve yapıları ile ilişkilendirir.

Hurrell, A. (2007), *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society* (Oxford : Oxford University Press). Uluslararası ve küresel düzen fikrine yönelik rakip yaklaşımları analiz ediyor.

Hurrell, A. (2010), "Brazil and the New Global Order", *Current History*, 109(724): 60-6. Soğuk Savaş sonrası Brezilya dış politikasını inceliyor.

Johnston, A. I. (2003), "Is China a Status Quo Power?", *International Security*, 27(4): 5-56. Çin'in yükselişi hakkında önemli bir analiz. "Statüko" ve "revizyonizm" kategorilerini sorguluyor.

Khanna, P. (ed.) (2009), *The Second World: How Emerging Powers are Redefining Global Competition in the Twenty-First Century* (New York: Random House). Yapısal ekonomik değişimler hakkında ve insanların, enerjinin ve ekonominin akış biçimlerinin küresel siyaset haritasını nasıl dönüştürdüğü hakkında kapsamlı ve etkili bir değerlendirme.

Narlikar, A. (2007), "All that Glitters is not Gold: India's Rise to Power", *Third World Quarterly*, 28(5): 983-96. Hindistan'ın yükselişine dair aklı başında bir değerlendirme.

Zoellick, R. B. (2010), "The End of the Third World: Modernizing Multilateralism for a Multipolar World", http://www.international-economy.com/TIE_Sp10_Zoellick.pdf, son erişim tarihi: 24 Temmuz 2013. Kalkınmanın değişen kalıplarının çok-taraflılığı nasıl etkilediği hakkında.

Kısım İki

Dünya Siyasetine Dair Teoriler

Kitabın bu bölümünde sizlere dünya siyasetini açıklamaya çalışan ana teorileri tanıtıyoruz. İki ana amacımız var: **Bir**, dünya siyasetini açıklamada en etkili olan teorilerin ana temalarını anlayabilmenizi istiyoruz. Bu amaç için, bu bölüme dünya siyaseti hakkındaki altı ana teorik perspektifi dahil ettik: realizm, liberalizm, Marksizm, sosyal konstrüktivizm, postyapısalcılık ve postkolonyalizm. Bunlardan, realizm en etkili olanıdır fakat girişte bahsettiğimiz gibi, realizm objektif bir teoriymiş gibi kendisini sunmasına karşın bir ideoloji olduğu gerekçesiyle sert eleştirilere uğramıştır. Uluslararası ilişkiler teorisi tarihinin büyük çoğunluğu –en uzun ve en gelişmiş olanı realizm ve liberalizm arasında gerçekleşmiş olandır– realizm ile rakipleri liberalizm ve Marksizm arasındaki tartışmalara sahne olmuştur. Bu nedenle neo-realistler ve neo-liberaller arasındaki çağdaş tartışmalara bir bölüm ayırdık. Bu bölümü gittikçe önem kazanan sosyal konstrüktivizm üzerine bir bölüm takip etmektedir. Daha sonra dünya siyasetindeki diğer teorik çalışmaları postyapısalcılık ve postkolonyalizm bölümlerine odaklanarak sunuyoruz. Dünya siyasetine ahlâki yaklaşımların açık biçimde artan önemi göz önünde bulundurulduğundan, bu kısım uluslararası etik hakkındaki bir bölümle son buluyor. Dolayısıyla bu kısmın bitişiyle çeşitli teorilerin ana temalarını anlamış olmanızı ve bu teorilerin karşılaştırmalı üstünlük ve zaaflarını değerlendirebilmenizi ümit ediyoruz. **İkinci** amacımız ise dünya siyasetini anlayabilmek için küreselleşmenin önemini değerlendirebilmede ihtiyaç duyacağınız teorik bir genel bakış açısı vermektir. Teori üzerine bu bölümleri okuduktan sonra, bu teorilerin küreselleşen dünya siyasetini nasıl farklı şekilde yorumlayabileceğini görecek bir konumda olmanızı umuyoruz. Sonra kendi adınıza hem hangi yorumu daha ikna edici bulduğunuza, hem de kitabın geri kalan kısımlarında küreselleşmenin dünya siyasetinde ne derece belirgin bir aşamaya işaret ettiğine, nasıl yeni teoriler gerektirdiğine veya dünya siyasetinin yalnızca yüzeyini değiştirecek, temel özelliklerine dokunmayacak bir heves ve modadan ibaret olup olmadığına yönelik hangi kanıtları bulabildiğinize karar verebileceğinizi düşünüyoruz.

Bölüm 6
Realizm

Tim Dunne – Brian C. Schmidt

Giriş: Realizmin Ebedî Hikmeti
Tek Bir Realizm mi Realizmler mi?
Özcü Realizm
Sonuç: Realizm ve Küreselleşen Dünya Siyaseti

Okuma Rehberi

Realizm uluslararası ilişkilerin hakim teorisidir. Neden? Çünkü uluslararası sistemde hayatın düzenli hali olan savaş hali için en güçlü açıklamayı sunmaktadır. Bu kendi geleneklerini savunan realistlerin cesur bir iddiasıdır ve bu iddia bu bölümde eleştirel bir gözle değerlendirilecektir. İkinci fasıl ise, tek bir realizmin mi yoksa birden fazla realizmin mi var olduğunu sorgulayacaktır. Aşağıda sunulan iddia özellikle klasik ve yapısalcı realizm arasındaki önemli farklılıklara rağmen, paylaşılan temel fikir ve varsayımlar kümesini belirlemenin mümkün olduğunu iddia ediyor. Üçüncü fasıl, kendi başının çaresine bakma, devletçilik ve hayatta kalma olarak belirlediğimiz bu ortak unsurların çerçevesini çizmektedir. Son fasılda, realizmin küreselleşmeyi açıklama ve anlamada ne kadar uygun olduğu sorusuna dönüyoruz. Yeni aktörlerin ve kuvvetlerin toplu halde Westfalya egemen devlet sistemine meydan okuduğunu dile getiren sesler yükselse de, realistler bu iddialara karşı genelde şüphecidirler. Geçmişte uluslararası siyaseti şekillendiren temel motiflerin günümüzde de halen geçerli olduğunu iddia ederler.

Giriş: Realizmin Ebedî Hikmeti

Realizmin hikâyesi, genelde iki dünya savaşı arası dönemin (1919-1939) ütopyacı ve idealist yazarlarına dair efsanevi bir hikâyeyle başlatılır. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yazan –realistlerin adlandırmasıyla– 'idealistler', dikkatlerini savaşa bir çare aramak amacıyla savaşların sebeplerine yoğunlaştırdılar. Fakat realistlere göre, iki savaş arası dönemin yazarları birçok açıdan hatalıydı. Örneğin, gücün önemini görmezden geldiler, insanoğlunun rasyonel düşüncesinin kıymetini abarttılar, **ulus-devletler**in ortak çıkarlara sahip olduğuna inandılar ve insanoğlunun savaş belasını yenebileceği hususunda fazlaca iyimserdiler. İkinci Dünya Savaşı'nın 1939'da patlak vermesi, en azından realistler için, uluslararası siyaset çalışmalarına idealist yaklaşımın uygunsuzluğunu kanıtlamıştı.

Realizmin ebedî hikmetine dayandırılmış yeni bir yaklaşım, itibarını yitirmiş olan idealist yaklaşımın yerini aldı. Akademik Uluslararası İlişkiler alanı üzerine yazılan tarihler, 1930'ların sonu ve 1940'ların başında iki savaş arası dönemin idealistleri ile gücün her zaman her yerde var olduğunu ve **uluslar** arasındaki siyasetin rekabetçi doğasını vurgulayan yeni bir realist nesil arasındaki bir Büyük Tartışma'yı izah ederler (Schmidt 2012). Büyük tartışmanın standart açıklaması realistlerin bu tartışmadan galip çıktığı ve 1939'dan bugüne birçok teorisyen ve siyasetçinin dünyayı realist merceklerle görmeye devam ettiğidir. Realizm dış politika ile sorumlu resmi görevlilere ideolojinin yerine çıkarlara odaklanmayı, kuvvet yoluyla barış aramayı ve büyük güçlerin karşıt değer ve inançlara sahip olsalar bile birlikte yaşayabileceklerini anlamalarını öğretti. Realizmin, düşmanca bir ortamda **devlet**in çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için bir 'el kitabı' sunması, onun dünya siyaseti araştırmalarında neden baskın gelenek olarak kaldığını kısmen açıklar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan Realizm teorisinin daha eski bir klasik düşünce geleneğine dayandığı iddia edilir. Esasında, birçok çağdaş Realist yazar sık sık Thucydides (yakl. M.Ö. 460-406), Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-78) gibi önemli figürleri içeren antik düşünce geleneğinin bir parçası olduklarını iddia ederler.

Bu siyaset teorisyenlerinin, devlet liderlerinin uluslararası siyaset alanında kendilerini nasıl idare etmeleri gerektiği konusunda sundukları anlayışlar, genellikle *hikmet-i hükümet* veya **devlet aklı** doktrini altında toplanır. Tarihçi Friedrich Meinecke'ye göre, *raison d'etat* uluslararası kurgunun temel ilkesi, devletin İlk Hareket Kanunu'dur. "Devlet adamına, devletin sağlık ve gücünü koruması için ne yapması gerektiğini anlatır" (1957: 1). En önemlisi, uluslararası siyasette anahtar aktör olarak tanımlanan devlet, gücü takip etmek zorundadır ve düşman ve tehdit dolu bir çevrede devletin hayatını ebedileştirmek için atılacak en uygun adımları akıllıca hesaplamak devlet adamının görevidir. Devletin hayatta kalması (survival) asla garanti altına alınamaz,

çünkü savaşta zirvesine ulaşan güç kullanımı devlet yönetiminin meşru bir aracıdır. Göreceğimiz gibi, devletin temel aktör olduğu varsayımı, devletlerin yaşamlarını devam ettirdikleri ortamın tehlikeli bir yer olduğu görüşüyle birleştiğinde realizmin asıl merkezini tanımlamaya yardımcı olur. Mamafih, özelde *raison d'etat* ile ve daha genelde klasik realizm ile ilişkili teorisyenlerin ilgilendikleri bir mesele daha vardır; bu da, eğer varsa, ahlâk ve etiğin uluslararası siyasette sahip olduğu roldür.

Realistler evrensel ahlâki ilkelerin varlığı konusunda şüphecidirler ve dolayısıyla, devlet liderlerini kendi çıkarlarını belirsiz bir etik davranış nosyonuna bağlılık adına kurban etmelerine karşı uyarırlar. Dahası, realistler hayatta kalma ihtiyacının, devlet liderlerinin kendilerini geleneksel ahlâki nosyonlardan uzaklaştırmaları gerektirdiğini iddia eder. Machiavelli, bu prensiplerin, devlet liderleri tarafından desteklenmeleri durumunda, oldukça zararlı olduklarını iddia etmiştir. Devlet liderlerinin geleneksel Hıristiyan erdemine değil, siyasi gerekliliğe ve basirete uygun farklı bir ahlâk türünü öğrenmeleri zorunluydu. *Raison d'etat* taraftarları genelde **ikili ahlâk standardı**ndan söz ederler: Devletin içinde yaşayan bireysel vatandaşlar için bir ahlâk standardı ve devlet için diğer devletlerle olan dış ilişkilerinde farklı bir standart. Fakat realizmin tamamıyla ahlâksızlık olduğu sonucuna varmadan önce, *raison d'etat* savunucularının devletin kendi başına ahlâki bir gücü temsil ettiğini, onun varlığının içeride etik bir **siyasi topluluğun** var olması ihtimalini yarattığını iddia ettiklerini eklemek önemlidir.

İleri düzeydeki öğrencilerin bazı ince farklar bulabilmesine rağmen, klasik realizm ile modern çeşitleri arasında önemli derecede bir süreklilik olduğunu söylemek daha adil olacaktır. Esasında, realizm ile tanımladığımız üç temel unsur –**devletçilik**, **hayatta kalma** ve **kendi başının çaresine bakma**– Thucydides gibi klasik realistlerin ve Kenneth Waltz gibi yapısalcı realistlerin çalışmalarında mevcuttur.

Realizm, grubu, siyasal analizin temel birimi olarak tanımlar. Thucydides ve Machiavelli'nin yazdığı dönemlerde temel birim polis veya şehir-devletiydi, fakat Westfalya Barışı'ndan (1648) bu yana realizm egemen devleti uluslararası siyasetin temel aktörü olarak düşünür. Buna sık sık realizmin devlet-merkezli varsayımı olarak atıfta bulunulur. Devletçilik, devletin halkın ortak çıkarlarının meşru temsilcisi olduğunu ifade etmek için kullanılan –devletin meşruiyeti otorite sınırları içinde kullanmasına izin veren– bir kavramdır. Bununla birlikte, realistler devletin sınırları dışında bir **anarşi** halinin var olduğunu iddia ederler. Genelde anarşi ile kastedilen, uluslararası siyasetin egemen devletlerin bireysel birlikteliklerinin üzerinde hiçbir merkezi otoritenin bulunmadığı bir alanda cereyan etmesi halidir. Böylelikle bütüncül bir kaosa ve hukuksuzluğa mecburen işaret etmek yerine, anarşi kavramı realistler tarafından uluslararası alanın merkezi otorite eksikliği ile tanımlandığı gerçeğini vurgulamak için kullanılır.

Bundan hareketle, realistler iç ve dış siyaset arasında keskin bir ayrım yaparlar. Bu nedenle, Hans J. Morgenthau 'uluslararası siyasetin bütün

siyasetler gibi bir güç mücadelesi' olduğunu iddia ederken, bu mücadelenin iç siyasetle mukayese edildiğinde uluslararası siyaset üzerinde niteliksel farklılıklara neden olduğunu göstermeye yönelir ([1948] 1955: 25). Davranışlardaki farklılık için realistlerin sağladığı önemli bir açıklama, ulusal ve uluslararası siyasetler arasındaki örgütsel **yapı** farklılıklarıyla alakalıdır. Realistler uluslararası siyasetin temel yapısının, her bir bağımsız egemen devletin kendisini en yüksek otorite olarak düşündüğü ve kendisi üzerinde daha yüksek bir otorite tanımadığı bir anarşi hali olduğunu iddia ederler. Buna karşın, iç siyaset sık sık farklı siyasal aktörlerin üst ve alt kademelerde değişik ilişki biçimlerinde bulunduğu hiyerarşik bir yapı olarak tanımlanır.

Realistlerin devlet liderleri için ilk hedef olarak devletin hayatta kalmasını garanti altına alması gerektiği sonucuna varması, büyük oranda realistlerin uluslararası çevreyi nasıl resmettikleriyle ilişkilidir. Anarşi durumunda, devletin hayatta kalması garanti edilemez. Realistler doğru bir biçimde devletlerin kendi varlıklarını ebedi kılmak istediklerini varsayarlar. Tarihe bakarak, realistler bazı devlet davranışlarının diğer devletlerin varlığına son verdiğini belirtirler. Bu, bir kısmıyla devletler arasındaki güç farklılaşmalarıyla açıklanır. Mantıken, güçlü devletler hayatta kalma mücadelesinde güçsüz devletlerden daha yüksek şansa sahiptir. **Güç** (power) realist lügat için hayatidir ve geleneksel olarak dar bir biçimde askerî stratejik kavramlarla tanımlanır. Ne kadar güce sahip olduğuna bakmaksızın, bütün devletlerin temel **ulusal çıkarı** hayatta kalmaktır. Güç peşinde koşmak gibi, ulusal çıkarın korunması da, realistlere göre, altın kuraldır.

Küresel bir yönetimin bulunmadığı anarşik bir sistemde hareket prensibi kendi başının çaresine bakmadır. Realizme göre, her devlet kendi varlığını ve iyiliğini müdafaayla yükümlüdür. Realistler Birleşmiş Milletler gibi uluslararası

Kutu 6.1 Realizm ve iç savaş

Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana iç (bir devletin içerisindeki çatışmalar) savaş, devletler arası savaştan daha yaygın hale geldi. Realistler genellikle devletler arası çatışmalara odaklandığından, eleştiriler, realizmin etnik ve ulusal çatışmalarla enkaza dönen küresel Güney'in durumuna uygun olmadığını iddia etmektedirler. Fakat durum böyle değildir; realistler dikkatlerini iç savaşların nedenlerini analiz etmeye ve çözümler önermeye çevirdiler. Yapısalcı realistler, Somali'de ve Haiti'de olduğu gibi, devletin egemen otoritesi kaybolduğunda iç savaşların, devletler arası savaşlar için ifade edilen gerekçelerin aynıları nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Temel anlamda, devlet, yönetmek için meşru otoritesini kaybettiğinde, iç düzen ve uluslararası düzen arasındaki ikilik ortadan kalkar. Devlet içindeki anarşi devletler arasındaki anarşiye eştir. Böyle bir durumda, realist teori devlet içindeki farklı grupların güvenlik duygusunu elde edebilmek için güç peşinde koşacaklarını iddia eder. Barry Posen (1993) realist güvenlik ikilemi kavramını farklı etnik dini ve kültürel grupların kendilerini aniden kendi güvenliklerinden sorumlu halde bulduklarındaki siyasi dinamikleri açıklamak için kullandı. Posen güvenliğin bu grupların temel önceliği olacağını ve varlıklarını ebedileştirmenin yollarını arayacaklarını beklemenin doğal olduğunu iddia eder. Aynen devletler arasında olduğu gibi, bir grubun kendi güvenliğini artırma çabası rakip grupların zihinlerinde belirsizlikler yaratacaktır. Dolayısıyla onlarda güvenliklerini artırmayı deneyecektir. Realistler bu döngüsel güvensizlik ve belirsizliğin şiddetli güvenlik rekabetine, daha önce devletin egemen gücüne tabii olan çeşitli bağımsız grupların arasında askerî çatışmaya yol açacağını iddia eder. İç savaşın nedenlerini analiz etmenin yanı sıra realistler çözümler de ürettiler. Güç-paylaşımı anlaşmalarına ve çok-etnikli devletlere dayanan liberal çözümlerden farklı olarak, realistler ayrışma ve bölünmeye taraftar oldular. Realistlere göre anarşi, merkezi bir yönetim yaratılarak ortadan kaldırılabilir. Çok-etnikli devletler yaratmak asil bir çaba olsa da, realistler bunun başarı oranının düşük olacağını savunur. Etnik olarak homojen devletler realistler tarafından daha istikrarlı ve dış askerî işgallere daha az bağımlı olarak değerlendirilir.

kurumlara veya başka aktörlere kendi güvenlik ve varlığını teslim etmenin bir devlet için doğru olmayacağına inanırlar. İç siyasetten farklı olarak, ölümcül tehdit altında kaldıklarında arayacakları herhangi bir acil servis numarası yoktur.

O halde devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak konusunda ne tür opsiyonları vardır? Kendi başının çaresine bakma prensibiyle uyumlu olarak, eğer bir devlet tehdit edildiğini hissederse, kendi güç kapasitesini, örneğin askerî güç inşasına yönelerek, artırmanın yollarını aramalıdır. Fakat bu da, belli sayıdaki küçük devlet için daha büyük devletler tarafından tehdit edildiklerinde yeterli olmayabilir. Bu durum bizi realistlerin çağlar boyunca devletlerin özgürlüğünü korumada temel olarak düşündükleri hayati mekanizmalara getirir: **güç dengesi**. Güç dengesi kavramına çok çeşitli manalar yüklenmiş olsa da, en yaygın tanımlama, bir devletin veya birtakım zayıf devletlerin mevcudiyeti daha güçlü devletlerin koalisyonu veya hegemonik bir devlet tarafından tehdit edildiğinde, resmi bir ittifak kurması ve bağımsızlıklarını diğer tarafın gücünü dengeleyerek koruma yollarını aramasıdır. Güç dengesi mekanizması herhangi bir devletin veya devletler koalisyonunun diğerlerini hakimiyet altına alacakları bir konuma gelmesini engelleyen bir güç eşitliğidir. Doğu ile Batı arasındaki **Soğuk Savaş** rekabeti **Varşova Paktı** ve **NATO'**nun resmi ittifaklar sistemi ile kurumsallaşmış haliyle, güç dengesi mekanizması için önemli bir örnek sağlar (bkz. **Bölüm 4**).

Soğuk Savaş'ın barışçıl bir şekilde sonuçlanması birçok realisti savunmasız yakaladı. Çift-kutuplu Soğuk Savaş sisteminin son bulmasına neden olan dinamikleri öngörememesi realist teorinin güçlü eleştirilerini içeren muhtelif yayınların ortaya çıkmasına yol açtı. Eleştiriler; aynı zamanda realizmin, bölgesel **entegrasyon** gibi, insani müdahale gibi, Batı Avrupa'da bir **güvenlik topluluğu**nun ortaya çıkışı gibi ve küresel Güney'i enkaza çeviren iç savaş olayları gibi yeni gelişmelerin tatmin edici bir izahını yapamadığı iddiasını da sürdürdüler (bkz. **Bölüm 7, 23 ve 26**). Buna ek olarak, küreselleşme taraftarları realizmin imtiyazlı aktörü devletin, **ulus-ötesi şirket**ler ve güçlü bölgesel kurumlar gibi **devlet-dışı aktörler**e oranla önemini yitirmekte olduğunu iddia ettiler (bkz. **Bölüm 21**). Eleştiriler ayrıca realizmin küresel Güney'i perişan eden iç savaş olaylarını açıklayamadığını iddia ederler. **Kutu 6.1**'de tartışıldığı gibi, realistler esasında kendi teorilerinin iç savaş olaylarını açıkladığını iddia etmektedirler. Bu eleştirilerin biriken ağırlığı birçok kimsenin realist düşüncenin analitik ve ahlâki uygunluğunu sorgulamasına yol açtı.

Eleştirilere bir cevap olarak, realizmin ölüm haberinin zaten şimdiye kadar bir kaç kez seslendirildiği, fakat realizmin farklı şekillerde yeniden ortaya çıktığını hatırlatmak gerekir. Bu açıdan realizm, muhafazakârlık (realizmin ideolojik babası) ile 'değişimin araçlarına sahip olmayan bir teori kendini korumanın araçlarına da sahip değildir' fikrini paylaşır. Realizmin direnci sorunu, onun merkezi iddialarından birine, yani uluslararası siyasetin zaman (tarih) ve mekân (jeopolitik) boyunca doğru kalan kanunlarının vücut bulmuş hali olmasına dayanır. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana siyasi koşullar

değişmiş olsa da, realistler dünyanın realizmin mantığına uygun bir biçimde işlemeye devam ettiğine inanırlar. Realizmin siyaset hakkında 'ebedî doğruları' temsil edip etmediği sorusuna bu bölümün sonuç kısmında geri dönülecektir.

Püf Noktası

- Realizm akademik Uluslararası İlişkilerin başlangıcından bu yana dünya siyasetinin hakim teorisiydi.
- Akademi dışında realizm Thucydides, Machiavelli, Hobbes ve Rousseau gibi klasik siyaset teorisyenlerinin çalışmalarına kadar götürülebilen daha uzun bir tarihe sahiptir.
- Bütün realist düşüncenin etrafında döndüğü birleştirici tema, devletlerin kendilerini anarşinin gölgesinde buldukları ve bu nedenle de güvenlikleri sağlanıyormuş gibi davranamayacaklarıdır.
- Binyılın sonunda, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte, realist varsayımlar pek çok eleştiriye uğramış olsa da, realizm akademisyenleri çekmeye ve siyasetçileri bilgilendirmeye devam ediyor.

Tek Bir Realizm mi Realizmler mi?

Birleşik bir realist teori üretme çabaları geleneği hem eleştiren hem de sempati duyan yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bir tek değil, birçok realizmin olduğu şeklindeki inanç, mantıksal olarak farklı realizm tariflerine yol açar. En basit ayrıştırma, realizmi üç tarihsel döneme ayırır: Thucydides'in Atinalılarla Spartalılar arasındaki Peloponnes Savaşı üzerine yazdığı metin ile başlatılan ve Batı siyaset düşüncesinin klasik geleneğinde var olan birçok fikri içeren klasik realizm (yirminci yüzyıla kadar); iki savaş arası dönemin akademisyenleri ve hemen İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında alana girmeye başlayan yeni bir akademisyen dalgası arasında cereyan eden Birinci Büyük Tartışma'da yer alan modern realizm (1939–1979); resmi olarak Kenneth Waltz'un temel çalışması *Theory of International Politics*'in [*Uluslararası Siyasetin Teorisi*, (1979)] yayınlanmasıyla tabloya dahil olan yapısalcı realizm veya neo-realizm (1979'dan günümüze). Bu tarihsel dönemlendirme derli toplu bir tarihsel sıralama öneriyor olsa da, her bir tarihsel aşamada ayrışmanın hangi ilkeler üzerinde gerçekleştiğine ilişkin bir sorgulama yapıldığında bu dönemlendirmeler sorunlu hale gelmektedir. Tarihsel dönemlendirmenin entelektüel olarak tatmin edici olmaması nedeniyle, düz bir kronolojik tasnif yerine, alanın diğer düşünürlerinin sergilediği –var olan kategorilerle de önemli bağlantıları bulunan– realizmlerin bir temsilini sunmayı tercih ediyoruz. Farklı realizmlerin bir özeti **Tablo 6.1**'de verilmiştir.

Klasik Realizm

Klasik realizm Thucydides'in insan davranışının bir kanunu olarak güç politikasına dair değerlendirmesiyle başlar. Güç isteği ve hakim olma arzusu insan doğasının temel yönleri olarak alınmıştır. Kendi çıkarını arayan bencil devlet davranışı devleti oluşturan insanların karakterinin bir yansıması olarak

anlaşılır. Uluslararası siyasetin neden mecburen güç siyaseti olduğunu insan doğası açıklar. Realizmi insan doğasının bir durumuna indirgeyen bu tavır, özellikle Hans J. Morgenthau'nun çalışmalarında olmak üzere önde gelen realist metinlerde sıklıkla görülür. Klasik realistler rekabet, korku ve savaş gibi uluslararası siyasetin esas özelliklerinin insan doğasıyla açıklanabileceğini iddia ederler. Hem Thucydides hem de Morgenthau için devletlerin güç arayışı davranışındaki temel süreklilik insanların biyolojik dürtülerinde kökleşmiştir.

Klasik realizmin bir başka ayırt edici özelliği taraftarlarının gücün ve etiğin ilkçi (*primordial*) karakterine olan inancıdır. Klasik realizm temel olarak aidiyet adına yapılan; genelde şiddet içeren bir mücadeleyle ilgilidir. İyi ile kötü arasındaki tarihsel çatışmada toplumların hayatta kalabilmesi için vatanperver bir erdem gereklidir. Devlet liderlerinin etik düşüncelerle hareket etmesi gerektiğine ilişkin kabulle mücadele eden iki klasik realist Thucydides ve Machiavelli'dir.

Thucydides antik Yunan'ın iki büyük gücü Atina ve Sparta arasındaki bir çatışma olan Peloponnes Savaşı'nı yazan tarihçidir. Thucydides'in çalışması uluslararası siyasetin daimi meselelerinin birçoğu hakkında öne sürdüğü görüşler sebebiyle daha sonraki realist nesiller tarafından takdir edilmiştir. Thucydides'in savaşın temel nedenine yönelik açıklaması 'Atina'nın artan

Tablo 6.1 Realizmlerin tasnifi

Realizm türü	Anahtar düşünürler	Anahtar metinler	'Büyük fikir'
Klasik realizm (insan doğası)	Thucydides (MÖ 430-406)	*Pelopenez Savaşı*	Uluslararası siyaset, kökleri insan doğasında olan bitmek bilmeyen bir iktidar mücadelesi tarafından yönlendirilir. Adalet, hukuk ve toplumun ya yeri yoktur ya da oldukça sınırlıdır.
	Machiavelli (1532)	*Prens*	Siyasi realizm, ilkelerin politikalara tabi olduğunu kabul eder; devlet liderinin nihai becerisi, dünya siyasetinde değişen güç siyasetine dair konfigürasyonları kabul etmek ve bunlara uyum sağlamaktır.
	Morgenthau (1948)	*Uluslararası Politika*	Siyaset, insan doğası tarafından yaratılan yasalarla yönetilir. Uluslararası siyaseti anlamak için kullandığımız mekanizma, güç açısından tanımlanan çıkarlar kavramıdır.
Yapısalcı realizm (uluslararası sistem)	Rousseau (1750)	*Savaş Hali*	Korku, kıskançlık, şüphe ve güvensizliği besleyen insan doğası değil, anarşik sistemdir.
	Waltz (1979)	*Uluslararası İlişkiler Teorisi*	Anarşi, devletlerin güvenliklerini en üst düzeye çıkarmaya çalıştıkları bir kendi başının çaresine bakma mantığına yol açar. Sistemdeki en kararlı güç dağılımı iki-kutuplu yapıdır.
	Mearsheimer (2001)	*Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi*	Anarşik, kendi başının çaresine bakma sistemi, devletleri göreceli güç konumlarını maksimize etmeye zorlar.
Neo-klasik realizm	Zakaria (1998)	*Refahtan Güce*	Yapısalcı realizmin sunduğu, dünya siyasetinin sistemik açıklaması eksiktir. Gücün nasıl algılandığı ve liderliğin nasıl uygulandığı gibi birim düzeyindeki değişkenlerin daha iyi açıklamaları ile desteklenmelidir.

Örnek Olay Çalışması 1 Melian diyalogu: realizm ve savaşa hazırlık

Atina ve Sparta arasındaki savaşın önemli sahnelerinden biri 'Melian Diyalogu' olarak bilinir ve birtakım realist prensiplerin büyüleyici bir gösterimini temsil eder. Örnek olay olarak aşağıda incelenen diyalog, fetih için Milos adasına gelen ve bunun kendilerinin hakkı olduğunu iddia eden Atinalı liderlerin söylemlerini ve Melianların onlara verdikleri cevabı içermektedir. Kısaca, Atinalıların iddia ettiği şey güç siyaseti mantığıdır. Üstün askerî kuvvetleri nedeniyle, Melianlara fait accompli [emrivaki] bir antlaşma sunabiliyorlar: Barışçıl şekilde teslim olmak veya imha olmak. Melianlar kendi açılarından adalet, Tanrı ve Spartalı müttefiklerine dayalı iddialara başvurarak güç siyaseti mantığını geçiştirmeye çalışırlar. Diyalogun açıkça ortaya koyduğu gibi Melianlar realistlerin altın kuralı olan 'güç siyaseti insani ilişkilere galebe çalar' kanununa teslim olmaya mecbur kalırlar.

Diyalog'dan kısa bir kesit aşağıda görülebilir (Thucydides [1954] 1972: 401-7). Metinde geçen üç nokta sembolü [...] orjinal metinden çıkarılan yerleri işaret etmektedir.

Atinalılar: Öyleyse biz de hiç güzel sözler kullanmayacağız. Örneğin Persleri yendiğimiz için kendi imparatorluğumuzu kurmaya hakkımız vardır. [...] Bizim bildiğimiz gibi siz de biliyorsunuz ki, bu tür meseleler pratik insanlar tarafından tartışıldığında, adaletin standardı zorlayıcı gücün eşitliğine dayanır ve esasında güçlüler güçlerinin yettiği şeyi yaparlar ve zayıflar kabul etmek zorunda oldukları şeyi kabul ederler.

Melianlar: [...] bütün insanlığın iyiliğine olan bir prensibi yıkmamalısınız; yani, tehlikeye düşen herkes için adil oyun ve adil muamele gibi bir şey olmalı.

Atinalılar: Bu adil bir dövüş değil, bir tarafta onur, diğer tarafta utanç var. Bu daha ziyade hayatlarınızı kurtarma meselesi, sizin için çok güçlü olanlara direnme meselesi değil.

Melianlar: Sizin gücünüze ve servetinize [...] karşı koymak [...] bizim için zor. Yine de tanrıların bize sizinki kadar servet [...] vereceğine inanıyoruz.

Atinalılar: Tanrılar hakkındaki fikrimiz ve insanlar hakkındaki bilgimiz bize şu sonuca varmamızı salık verir: Bir kimse her neyi becerebiliyorsa onunla hükmetmesi doğanın genel ve mecburi kanunudur. Bu bizim yaptığımız bir kanun değil, yapıldığında da ilk uygulayan biz değiliz. Biz onu hazır bulduk ve bizden sonra geleceklere bırakacağız. Sadece ona uygun hareket ediyoruz ve şunu biliyoruz ki, siz veya başka herhangi biri aynı güce sahip olsaydı kesinlikle aynı şekilde hareket edecekti.

Eğer birisi kendi çıkarını takip ediyorsa, güvenlik isteyeceği gerçeğini unutuyorsunuz, oysaki adalet ve onurun yolu tehlikeyi gerektirir. Güvenli kural şudur: Eşitlere karşı dik durmak, üstün olanlara itaatkâr davranmak, kendinden zayıflara ılımlı muamelede bulunmak.

Melianlar: Bizim kararımız Atinalıların hâlâ ilk baştaki konumlarıyla aynı olduğu yönünde. Şehrimizin kuruluşundan bu yana 700 yıldır sahip olduğu hürriyetten kısa bir süre içerisinde vazgeçmeye hazır değiliz.

Atinalılar: Bize göre, belirsizlikleri gerçekmiş gibi değerlendiriyorsunuz, çünkü öyle olmasını istiyorsunuz.

gücü ve bunun Sparta'da yarattığı korku'dur (1.23). Bu uluslararası siyasetin anarşik yapısının devlet davranışları üzerine etkisinin klasik bir örneği olarak düşünülür. Bu okumada, Thucydides, bütün devletlerde olduğu gibi, Sparta'nın **ulusal çıkarı**nın hayatta kalmak olduğunu ve değişen güç dengesinin Sparta'nın varlığına doğrudan bir tehdit oluşturduğunu açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla, Sparta Atina tarafından mağlup edilmeyi önlemek için savaşa girmeye zorlanmıştır. Thucydides aynı zamanda Atinalıların da arzuladıkları **imparatorluğu** korumak için güç peşinden gitmek zorunda kaldıklarını açıkça ortaya koyar. Meşhur Atinalı lider Pericles; hırs, korku ve öz-çıkar gibi en temel insan dürtüleriyle hareket ettiğini iddia etmiştir.

Klasik realistler Thucydides'in güç siyaseti mantığının evrensel uygulanabilirliği konusunda aynı fikri paylaşmaktadır. Atinalı ve Melianlar yerine, Machiavelli'nin sevgili Floransa'sının dış güçlerin yayılmacı siyasetlerine karşı savunmasızlığını kolayca koyabiliriz. Morgenthau'nun döneminde, doğuştan gelen daha fazla güç ve **toprak** (*territory*) dürtüsü gibi realizmin altın kuralına uygun görünen birçok örnek vardı. Görünür sonsuz savaş ve çatışma döngüsü, 20. yüzyıl klasik realistlerinin zihnindeki insan doğasının esasen saldırgan dürtülere sahip olduğu fikrini onaylamıştı. Böylesi karanlık güçlerle dolu bir dünyada bir lider nasıl hareket etmeli? Machiavelli tarafından verilen yanıt; eğer toplumun güvenliği tehdit altındaysa, bütün yükümlülükler ve diğer devletlerle yapılan anlaşmaların göz ardı edilmesi gerektiği şeklindeydi. Dahası, daha fazla güvenlik sağlaması nedeniyle emperyal yayılma meşrudur. Diğer klasik realistler, bununla birlikte, daha ılımlı bir ahlâki tavır taraftarıdır. Önderliklerini Thucydides'ten alarak, ahlâki ve etik hiçbir prensibi göz önünde bulundurmadan sadece güç ve çıkar temelinde hareket etmenin sık sık kendini mahveden politikalar üreteceğini kabul ettiler. Sonuç olarak, Thucydides'in gösterdiği gibi, Atinalılar realist çıkar fikrini takip ederken destansı bir mağlubiyet yaşadılar (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Yapısalcı Realizm

Yapısalcı realistler uluslararası siyasetin esasen bir güç mücadelesi olduğu fikrine katılırlar fakat bunun insan doğasının bir sonucu olduğuna dair varsayımı desteklemezler. Bunun yerine, yapısalcı realistler güvenlik rekabeti ve devletler arası çatışmayı devletler üzerinde yüksek bir otorite eksikliğine ve uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımına atfederler. Waltz uluslararası sistemin yapısını üç unsurla tanımlamıştır: Örgütleyici ilke, birimlerin farklılaşması ve kapasitelerin dağılımı. Waltz iki örgütleyici ilke tanımlar: Uluslararası siyasetin merkezi olmayan alanına denk düşen anarşi ve iç düzenin temeli olan hiyerarşi. Uluslararası sistemin birimlerinin işlevsel olarak benzer egemen devletler olduğunu, bu nedenle birim düzeyindeki değişimlerin uluslararası sonuçları açıklamada önemsiz olduğunu iddia eder. Waltz'a göre, önemli uluslararası sonuçları açıklamada üçüncü unsur, yani kapasitelerin dağılımı önemlidir. Yapısalcı realistlere göre, uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımı savaş ve barış, ittifak politikaları ve güç dengesi gibi önemli uluslararası

sonuçları anlamada en önemli bağımsız değişkendir. Yapısalcı realistler devletler arasında bir derecelendirme yaparak, herhangi bir dönemde mevcut bulunan büyük güçlerin sayısını belirlemeyle ve onları ayrıştırmayla ilgilenirler. Sonuç itibariyle, büyük güçlerin sayısı uluslararası sistemin yapısını belirler. Örneğin, 1945'ten 1989'a kadar Soğuk Savaş döneminde çift-kutuplu uluslararası sistemi oluşturan iki büyük güç vardı: ABD ve Sovyetler Birliği. Soğuk Savaş'ın sonundan beri uluslararası sistem tek-kutupludur.

Güç dağılımı devlet davranışlarını nasıl etkiler? En genel haliyle, Waltz devletlerin, özellikle de büyük güçlerin diğer devletlerin kapasitelerine duyarlı olmak zorunda olduklarını iddia eder. Herhangi bir devletin çıkarlarını geliştirmek için güç kullanma ihtimali bütün devletlerin yaşamlarından şüphe duymalarıyla sonuçlanır. Waltz'a göre güç, güvenlik amacının bir aracıdır. Çok mühim bir bölümde, Waltz 'güç muhtemelen faydalı bir araç olduğundan, duyarlı devlet adamları onun uygun bir miktarına sahip olmayı denerler' der. Şöyle devam eder: 'Hayati durumlarda, bununla birlikte, devletlerin nihai düşüncesi güç değil, güvenliktir' (Waltz 1989: 40). Diğer bir deyişle, Waltz'a göre, devletler güç artırıcı değil güvenlik artırıcıdır. Waltz, karşı dengeleme koalisyonlarını tetiklediği için, güç artırımının çoğunlukla işlevsiz olduğunu iddia eder.

Anarşik sistemde işleyen güç dinamiklerinin farklı bir izahı yapısalcı realizmin başka bir çeşidi olan John Mearsheimer'ın **saldırgan realizm**i tarafından sağlanmıştır. Mearsheimer, genelde **savunmacı realizm** olarak adlandırılan Waltz'un yapısalcı realist teorisiyle birçok temel varsayımı paylaşırken, iş devlet davranışını tasvir etmeye geldiğinde ondan farklılaşır. En temel olarak, 'saldırgan realizm, savunmacı realizmden devletlerin ne kadar güç istediği sorusunda ayrılır' (Mearsheimer 2001: 21). Mearsheimer'a göre, uluslararası sistemin yapısı devletleri göreceli güç konumlarını yükseltmeye zorlar. Anarşi altında, kendi başının çaresine bakmanın eylemin temel prensibi olduğu görüşüne katılır, ancak Mearsheimer devletlerin diğer devletlerin niyetleri hakkında asla emin olamayacağını iddia eder. Nihai noktada Mearsheimer, bütün devletlerin başka devletlerin zararına olacak şekilde güçlerini artırmak için sürekli bir arayış içerisinde oldukları sonucuna varır. Esasında ideal konum, Mearsheimer her ne kadar başarılmasının imkânsız olduğunu iddia etse de, **uluslararası sistem**in küresel hegemonik gücü olmaktır. Fakat Mearsheimer küresel **hegemonya**nın imkânsız olduğuna inandığından, dünyanın ebedi büyük güç mücadelesine mahkûm olduğu sonucuna varır.

Yapısalcı Realizme Yönelik Çağdaş Realist Meydan Okumalar

Yapısalcı realistler anarşik uluslararası sistemin devlet davranışlarını açıkladığını iddia ederken, bazı çağdaş realistler uluslararası güç dağılımı kavramının tek başına devlet davranışlarını açıklayabileceğinden kuşkuludurlar. Soğuk Savaş'ın sonundan bu yana bir grup akademisyen yapısalcı realizminaşırı ihtiyatlı varsayımlarının ötesine geçmeye teşebbüs etti ve kendi uluslararası siyaset açıklamalarına bireysel ve iç siyasi düzeyde ek faktörler yerleştirdiler. Devlet davranışlarında sistemik faktörlerin önemli etkisinin yanı sıra, devlet liderlerinin algıları, devlet-toplum ilişkileri ve devlet kimliği

gibi faktörler de kabul edildi. Birçok klasik realistin vurguladığı yapısalcı ve birim düzeyindeki faktörler arasında köprü kurmaya teşebbüs eden bu akademisyenler grubu, Gideon Rose (1998) tarafından neo-klasik realistler olarak adlandırıldı. Stephen Walt'a göre, **neo-klasik realizm**in nedensel mantığı 'iç siyaseti, güç dağılımı ve dış politika davranışı arasında müdahale edici bir değişken olarak konumlandırır' (Walt 2002: 211).

Önemli bir ara değişken liderlerin bizzat kendileridir, yani liderlerin uluslararası güç dağılımını nasıl algıladıklarıdır. Güç dağılımının nesnel ve bağımsız bir okuması yoktur. Önemli olan devlet liderlerinin güç dağılımından nasıl bir anlayış türettiğidir. Yapısalcı realistler bütün devletlerin benzer çıkarlara sahip olduğunu varsayarken, RandallSchweller (1996) gibi neo-klasik realistler tarihsel olarak durumun böyle olmadığını iddia ederler. Schweller, Waltz'u göz önünde bulundurarak, bütün devletlerin çıkarının güvenlik olduğu varsayımının neo-realizmin köklü bir statüko temeli sergilemesine neden olduğunu iddia eder. Schweller, klasik realistlerin çalışmalarına dönerek, bize onların statükocu ve revizyonist devletler arasında yaptığı önemli ayrımı hatırlatır. Neo-klasik realistler Almanya'nın 1930'larda revizyonist ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana statükocu bir devlet olduğu gerçeğinin, Almanya'nın uluslararası sistemdeki rolünü anlamada çok önemli olduğunu iddia edecektir. Devletler yalnızca çıkarları açısından değil, fakat aynı zamanda yönettikleri toplumlardan kaynak üretmeleri bakımından da farklılaşırlar. Neo-klasik realistler, farklı devlet tiplerinin ulusal gücün çeşitli unsurlarını devlet gücüne dönüştürme yeteneğinin de farklı olduğunu iddia ederler. Böylelikle, Waltz'ın tersine, bütün devletlere 'benzer birimlermiş' gibi muamele edilemez.

Realizmin mevcut farklılıkları göz önüne alındığında, realist geleneğin tamamının uygunluğunun sorgulanıyor oluşu çok şaşırtıcı değildir. Uygunluk sorusuna cevap, tabii ki, belirli bir teorinin dayanağını oluşturan devamlılıklara hükmetmek için ne kadar sert kıstaslar uygulandığına bağlıdır. Burada belki de, gelenekleri düzgünce hazırlanmış bir pakette nesilden nesle devredilen tek bir düşünce akımı olarak anlamak yanlış olabilir. Bunun yerine, realizm gibi yaşayan gelenekleri hem sürekliliklerin hem de çatışmaların cisimleşmiş hali olarak düşünmek daha tercihe şayandır. Gelenek boyunca işleyen farklı katmanlara rağmen, bütün realistlerin birtakım ortak önermeleri paylaştığına dair bir kanaat vardır.

Püf Noktası

- Realizmden anlamlı bir biçimde tek ve uyumlu bir teori gibi bahsedilip bahsedilemeyeceği hususunda alanda bir uzlaşma yoktur.
- Realizmin farklı çeşitlerinden söz etmek için iyi sebepler mevcuttur.
- Yapısalcı realizm iki kampa ayrılır: Devletin güvenliğini artırıcı olduğunu iddia edenler (savunmacı realizm) ve devletin gücünü artırıcı olduğunu iddia edenler (saldırgan realizm).
- Neo-klasik realistler birey ve birim değişkenlerini teoriye tekrar dahil ederler.

Özcü Realizm

Önceki paragraflar realizmin çeşitli düşünürleri ve metinleri kucaklayan yaygın bir teorik topluluk olduğunu savunmuştur. Çeşitli isimlendirmelere rağmen, bütün realistlerin şu üç kavrama bağlı olduklarını iddia ediyoruz: Devletçilik, hayatta kalma, kendi başının çaresine bakma. Bu üç unsur aşağıdaki alt bölümlerde daha ayrıntılı ele alınmıştır.

Devletçilik

Realistler için, devlet temel aktördür ve egemenlik devletin ayırt edici özelliğidir. Egemen devletin manası ayrılmaz bir biçimde güç kullanımına bağlıdır. Realistler Max Weber'in meşhur devlet tanımı olan 'verili bir toprak parçasında fiziksel gücün meşru kullanımının tekeli' tanımını kabul eder (M. J. Smith 1986: 23). Bu toprak parçası içerisinde, **egemenlik** devletin kanun yapma ve kanunu zorlama yüksek otoritesinin varlığı anlamına gelir. Bu, devletle bireyler arasındaki yazılmamış kontratın temelidir. Hobbes'a göre, örneğin, bizler güvenliğimizin garanti altına alınmasıyla özgürlüğümüzü takas ederiz. Güvenlik bir kez kurulduğunda, **sivil toplum** başlayabilir. Fakat güvenliğin yokluğunda, ne sanat, ne kültür, ne de toplum olabilir. İlk hareket, öyleyse, bir realist için, içeride gücü örgütlemektir.

Realist teori, içeride düzen ve güvenlik meselesinin çözüldüğü varsayımına uygun şekilde işliyor gibi görünür. Bununla birlikte, dışarıda, egemen, bağımsız devletler arasındaki güvensizlikler, tehlikeler ve tehditler devletin varlığına kasteder. Realistler bunu uluslararası alanda düzen ve güvenlik için gerekli şartların, yani bir egemenin varlığının yokluğu temelinde açıklarlar.

Realistler anarşi halinde devletlerin birbirleriyle güç ve güvenlik için rekabet ettiğini savunurlar. Rekabetin doğası, sıfır-toplam koşullarında değerlendirilir; başka bir deyişle, bir aktör için daha fazlası bir başkası için daha azı demektir. Güç politikasının bu rekabetçi mantığı başka egemen devletlerin iç işlerine karışmama prensibi hariç evrensel prensiplerde anlaşmayı zorlaştırmaktadır. Fakat **birlikte var olmayı** sağlamak için düzenlenmiş olan bu prensip bile, müdahil olmama prensibinin büyük güçler ile yakın çevreleri arasındaki ilişkilerde yürümeyeceğini savunan realistler tarafından askıya alınmıştır. ABD'nin Afganistan ve Irak'ta son dönemdeki davranışlarının kanıtladığı gibi, güçlü devletler ulusal güvenlik ve uluslararası düzen adına müdahil olmama prensibini alt üst edebilirler.

Devletin ilk işinin gücü içeride organize etmek ve ikinci işinin gücü dışarıda biriktirmek olduğu hatırlandığında, realistlerin siyasetin her daim güç ile iç içe geçmesiyle ne demek istediklerini daha derinlemesine düşünmek kendiliğinden önemli hale gelir. Uluslararası siyasetin güç mücadelesi olduğunu söylemek bir şeydir, fakat bu ifade, realistlerin güç ile kastettikleri şeyin ne olduğu sorusunu gerekli kılar. Morgenthau gücün şu tanımını teklif eder: 'Bir kişinin diğerlerinin zihni ve hareketleri üzerindeki kontrolüdür' ([1948] 1955:

26). Kırılgan güç kavramı hakkında realistlerin dikkat çektikleri iki nokta vardır. Birincisi, güç ilişkisel bir kavramdır; herhangi bir kimse gücü bir boşlukta uygulamaz, başka bir varlıkla ilişkide kullanır. İkincisi, güç göreceli bir kavramdır; hesaplamalar sadece bir kişinin kendi kapasitesi üzerinden değil, diğer aktörlerin sahip olduğu güç üzerinden yapılmalıdır. Bununla birlikte devletlerinin gücünü uygun biçimde değerlendirmek hâlâ karmaşık bir görevdir ve sık sık bir devletin sahip olduğu asker, tank, uçak ve gemi sayısını belirlemeye indirgenir. Zira bu kapasitenin, diğer aktörleri normalde yapmayacakları şeyleri yapmaya itecek bir yeterlilik olduğuna inanılır.

Realistlerin gücü nasıl tanımladıkları ve ölçtükleri (Schmidt 2005) konusunda birçoğu sonraki bölümlerde tartışılan birtakım eleştiriler mevcuttur. Eleştirmenler, realizmin kesinlikle indirimden satın alındığını, zira onun güncelliğinin ve gücünün teorik olgunluğa erişmemiş ve uygunsuz bir biçimde kullanıldığını iddia ederler. Basitçe devletlerin güç arayışında olduklarını ilan etmek önemli sorulara hiçbir yanıt sağlamaz. Devletler neden güç için mücadele eder? Gerçekten güç kendi başına bir amaç olmak yerine başka bir amacın aracı mıdır? Yalnızca güç sahibi olmakla başkalarının davranışını değiştirme yeteneği arasında hiç mi fark yoktur?

Yapısalcı realistler güç kavramının anlamı üzerine daha fazla kavramsal açıklık getirmeye teşebbüs etmişlerdir. Waltz, odağı güçten kapasiteye kaydırarak bu sorunu çözmeye çalışmış; kapasitelerin 'toprak ve nüfusun büyüklüğü, sahip olunan kaynaklar, ekonomik kapasite, askerî güç, siyasi istikrar ve yeterlilik' (1979: 131) alanlarındaki üstünlüklerine göre sıralanabileceğini önermiştir. Buradaki zorluk, güç kaynaklarının her daim askerî zafere yol açmamasıdır. Örneğin, Mısır, Ürdün ve Suriye ile İsrail arasında 1967'de vuku bulan Altı Gün Savaşı'nda kaynak dağılımı açıkça Arap koalisyonunun lehineydi, buna rağmen zayıf olarak görünen taraf düşmanlarının kuvvetlerini imha etti ve topraklarını ele geçirdi. Gücün kapasite olarak tanımlanması devletlerin amaçlarına ulaşmak için ekonomik kaldıraçları (economic leverage) nasıl kullandıklarını açıklamada daha da başarısız olmaktadır. Güce ilişkin daha sofistike bir anlayış, bir devletin çatışmanın olmadığı şartlarda dahi çevresini kontrol edebilme ve çevresine nüfuz edebilme yeteneğine odaklanacaktır.

Realist güç tanımlamasının bir diğer zayıflığı, sırf devlet gücüne odaklanmasıyla ilgilidir. Realistler için, devlet gerçekten hesaba katılması gereken tek aktördür. Ulus-ötesi şirketler, **uluslararası örgütler** ve el-Kaide gibi ideolojik emellere sahip terörist **ağlar** realistlerin güç analizlerini belirgin bir şekilde hesaba katmaz. Fakat bugün dünya siyasetinde devlet-dışı aktörlerin etkisi göz önüne alındığında birçokları devlet-merkezli realizm varsayımlarının yeterliliğini sorgulamaktadır.

Hayatta Kalma

Realistleri birleştiren ikinci prensip uluslararası siyasette en önde gelen hedefin hayatta kalma olduğunun ilanıdır. Realist çalışmalarda güç biri-

kiminin kendi başına bir amaç olup olmadığı gibi bir belirsizlik olmasına rağmen, herkes devletin nihai düşüncesinin güvenlik olduğu iddiasından kopma olmadığını düşünecektir. Hayatta kalma diğer hedefleri elde etmek için, bunlar ister fetih hareketleriyle, isterse yalnızca bağımsızlıkla ilgili olsun, bir ön şart olarak kabul edilir. Fakat önceki kısımda bahsettiğimiz gibi, yapısalcı realistler arasında devletlerin esasında prensip olarak güvenlik mi yoksa güç mü artırıcı olduğu sorusuna verilen cevaplarda, son dönemde bir uzlaşmazlık ortaya çıktı. Waltz gibi savunmacı realistler güvenliğin devletlerin esas çıkarı olduğunu ve dolayısıyla hayatta kalmalarını garantilemek için yalnızca gerekli miktarda güç arayacaklarını savunurlar. Bu görüşe göre, devletler temel olarak savunmacı aktörlerdir ve eğer kendi güvenliklerini tehlikeye atmak anlamına gelecekse daha büyük miktarda güç elde etmeye çalışmayacaklardır. Mearsheimer gibi saldırgan realistler bütün devletlerin nihai hedefinin uluslararası sistemde hegemonik bir konum elde etmek olduğunu iddia eder. Devletler, bu görüşe göre, daima daha fazla güç arzular ve böyle bir davranış kendi güvenliklerini tehlikeye atsa bile, eğer fırsat doğarsa, mevcut güç dağılımını değiştirmeye isteklidirler. Hayatta kalma açısından, saldırgan realistler rekabetin daima keskin olduğunu çünkü revizyonist devletlerin ve iştah sahibi hegemonik güçlerin uluslararası sistemdeki konumlarını geliştirmek amacıyla risk almaya daima gönüllü olduklarını iddia ederken savunmacı realistler statükocu güçlerin mevcudiyetinin güç rekabetini azaltacağına inanırlar.

Niccolo Machiavelli hayatta kalma sanatı üzerine görüşlerinden bir bilim yaratmayı denedi. Kısa ve bağlayıcı kitabı *Hükümdar*, açıkça, liderlerin güç hakimiyetlerini devam ettirebilecek kısa yolları kodlama amacıyla yazılmıştır. Önemli noktalarda, modern realistlerin yazılarında tekrar tekrar ortaya çıkan, her ikisi de uluslararası siyaset alanının iç siyasette uygun olandan farklı ahlâki ve siyasi kurallar gerektirdiği fikrinden türeyen iki Machiavellici tema buluruz. Uluslararası siyasetin gerçek doğasını anlama görevi ve devleti her şeye rağmen koruma ihtiyacı (kendi vatandaşlarını kurban etme anlamına bile gelse) devlet liderlerinin omzunda ağır bir yüktür. Akademik bir realist ve Nixon döneminin dışişleri bakanı olan Henry Kissenger'ın sözleriyle 'bir ulusun hayatta kalması ilk ve nihai sorumluluktur; taviz de verilemez, riske de atılamaz' (1977: 204). Rehberleri **sorumluluk etiği** olmak zorundadır: Sonuçların dikkatlice hesaplanması ve bireysel olarak ahlâksız hareketlerin çoğunluğun iyiliği için yapılabilmesini anlamak. Bir örnek olarak, hükümetlerin **ulusal güvenliğe** tehdit oluşturdukları gerekçesiyle sık sık 'şüpheli teröristlerin' siyasi ve hukuki haklarını askıya almasını düşünün.

Realizm, devlet liderleri için yalnızca alternatif bir ahlâki kod sağlamakla kalmaz, aynı zamanda uluslararası siyasete etik getirme girişimlerine de bütünüyle itiraz eder. Bütün devletlerin kendilerine ait belli değer ve inançları olduğu varsayımından başlayarak, realistler devletin üstün iyi olduğunu ve sınırlar dışında hiçbir topluluğun olmadığını savunurlar. Bu ahlâki görecelik,

özellikle evrensel insan hakları kavramını destekleyen liberal teorisyenlerden, hafife alınamayacak eleştirilerin gelmesine sebebiyet verdi. (Tam bir tartışması için metinde **Bölüm 7**'ye bakınız.)

Kendi Başının Çaresine Bakma

Uluslararası sistemde, güç kullanımına karşı koyacak ve onu engelleyecek herhangi bir üst otorite yoktur. Bir devleti başka bir devlete karşı güç kullanmaktan alıkoyacak hiçbir şey olmadığı için savaş her zaman bir ihtimal olarak vardır. Güvenlik bu nedenle yalnızca kendi başının çaresine bakmak ile elde edilebilir. Waltz (1979: 111) anarşik bir yapıda kendi başının çaresine bakmayı "mecburi hareket ilkesi" olarak açıklar. Devletler güvenliği elde etmek konusunda mutlak anlamda kendi kendilerine dayanmalıdır. Fakat birinin kendi güvenliğini sağlaması sırasında, söz konusu devlet otomatik olarak, diğer devletlerin güvensizliklerini artıracaktır.

Bu güvensizlik döngüsüne verilen isim güvenlik ikilemidir. Wheeler ve Booth'a göre, güvenlik ikilemleri 'bir devletin askerî hazırlıkları bir diğerinin zihninde bu hazırlıkların yalnızca savunmacı amaçlar için mi (belirsiz bir dünyada kendi güvenliği artırmak) yoksa saldırgan amaçlar için mi (mevcut durumu kendi avantajına değiştirmek) olduğu gibi çözümsüz bir belirsizlik yarattığında' ortaya çıkar (1992: 30). Söz konusu senaryo bir devletin güvenlik arayışının sık sık bir başka devletin güvensizlik kaynağı olduğunu anlatır. Devletler birbirine çok zor güvenir ve sıklıkla başka devletlerin niyetlerine şüpheyle yaklaşırlar. Böylelikle bir devletin askerî hazırlıklarının komşu devletlerinkiyle uyumlu olması muhtemeldir. İroni şu noktadadır: Günün sonunda devletler, güvenliklerini artırmak için aldıkları önlemler öncesindeki dönemlere kıyasla kendilerini daha güvende hissetmezler.

Kendi başının çaresine bakma sisteminde, yapısalcı realistler dengeyi korumaya yönelik bilinçli bir siyasetin yokluğunda bile güç dengesinin su yüzüne çıkacağını iddia ederler. Waltz, güç dengesinin herhangi bir devletin niyetlerine bakmaksızın ortaya çıkacağını iddia eder. Kendilerini ebedi kılma peşinde olan devletlerin iskân ettiği anarşik bir sistemde, tehdit eden devletlere karşı gücü dengeleyen ve kontrol eden ittifaklar oluşturulacaktır. Klasik realistler, bununla birlikte, güç dengesinin devam ettirilmesinde devlet liderlerinin ve diplomatların oynadığı rolü vurgularlar. Başka bir deyişle, güç dengesi doğal veya kaçınılmaz değildir, inşa edilmek zorundadır. **Örnek Olay Çalışması 2** bize ABD'nin Mısır ile İsrail arasındaki güç dengesini korumak için nasıl çabaladığını –Tahrir Meydanı'ndaki kitlesel gösteriler Cumhurbaşkanı Mübarek'in Mısır'daki kırk yıllık yönetimine son verdiğinde, 2010'dan bu yana sürmekte olan dönüşümün yerindeliğinin sorgulandığı bir politikayı– gösteriyor.

Güç dengesinin istikrarı konusunda realistler ve eleştiricileri arasında canlı bir tartışma bulunuyor. Bu, özellikle birçok kimsenin ABD'nin tek-kutuplu pozisyonunun güç dengesini işlemez bir hale getirdiğini tartıştığı bugünlerde söz konusudur (Brooks and Wohlforth 2008). Yapısalcı realiz-

min tahmin edebileceği gibi, diğer devletlerin ABD'ye karşı aktif bir biçimde dengelemeye girişip girişmeyeceği sorgulanabilir. İster 19. yüzyıldaki Avrupa Uyumu'nun icat edilmiş dengesi olsun, ister daha tesadüfî olan Soğuk Savaş dengesi olsun dengeler –savaşla veya barışçıl değişimler sonucunda– bozulur ve yeni dengeler ortaya çıkar. Güç dengesinin sürekli çöküşünün ispatladığı husus, devletlerin en iyi ihtimalle güvenlik ikileminin en kötü sonuçlarını

Örnek Olay Çalışması 2 'Dost' diktatörlerle stratejik ortaklık

İsrail'e açıkça verilen Amerikan desteği, 1945 sonrası düzenin en dikkat çekici özelliklerinden biri olmuştur. Bu ortaklığı şekillendiren, Amerika'nın, Naziler tarafından soykırıma uğramış ancak otoriter devletlerin bulunduğu bir bölgede demokratik bir toplum inşa etmeye çalışan bir halkla empati kurmasıydı. Öte yandan, etkili çağdaş realistler, İsrail'e verilen neredeyse koşulsuz desteğin bölgedeki Amerikan ekonomik ve stratejik çıkarlarının gerçekleşmesine engel olup olmadığını sorguladılar (Mearsheimer ve Walt 2007).

Daha az bilinen şey, ABD hükümetlerinin, özellikle 1979 İsrail-Mısır barış antlaşmasından bu yana Mısır'a verdiği güçlü destektir. Bu 'soğuk barış' için maddi ödüller sağlamanın yanı sıra, birbirini izleyen Amerikan yönetimleri Ortadoğu'da istikrarı sağlamanın istikrarlı bir Mısır diktatörlüğünü destekleyerek daha mümkün olduğu görüşünü benimsedi.

Dost diktatörlerle yakın ilişkiler kurma ve sürdürme vakası, Başkan Jimmy Carter'ın dış politikasının sert bir eleştirmeni olarak öne çıkan Jeane J. Kirkpatrick tarafından yaratıldı. Carter'ı, İran ve Nikaragua'daki sosyal devrimlerde işbirliği yaptığı için kınadı; bu, Amerikan çıkarlarına dost olan "ılımlı otokratları" "aşırılıkçı daha az dost otokratlar" ile değiştirmesi sonucunu doğurdu. Kickpatrick'e göre (1979) bu ayrımı kavrayamamak 'realizmin uzaklaşmanın' göstergesiydi ve Carter yönetiminin ana başarısızlığıydı.

Mısır örneğinde, Reagan'dan itibaren birbirini izleyen Amerikan yönetimleri, 'ılımlı dostane bir otokrat' ile düşmanca bir devrimci rejim arasındaki bu ayrımı işlevsel hale getirdi. Başkan Mübarek, Ordu generalleri, parti aparatları ve askerî-polisten oluşan kliği gibi bu politikadan yararlandı. ABD'nin teröre karşı küresel savaşta müttefikler aradığı 11 Eylül sonrası on yıl boyunca, Mısır liderliği kendisini değerli bir müttefik olarak gösterdi (özellikle ülkedeki cihatçı terörist grupları bastırmak için). Yine de, Arap Baharı sırasında Mısır halkı, nefret edilen diktatörle gizlice işbirliği yaptığı için Washington'u hor görmeye başlamıştı. Bu dinamik gösteriyor ki, Kirkpatrick'in dost canlısı ve düşmanca zorbalar arasındaki ayrımı sadece uzaktan izleyenin gözünde anlamlı olabilir: sokaklara çıkan ve Tahrir Meydanı'nda yürüyen yüzbinlerce Mısırlı için Mübarek dönemi dostane olmaktan başka bir şey değildi. Amerikan dış politikasını Ortadoğu'daki popüler olmayan diktatörlerle uyumlu hale getirmeye yönelik realist argümanın, eski bölgesel düzenin iç savaşlar ve toplumsal devrimlerle ortadan kalkarken, uzun vadede maliyetli olup olmayacağını söylemek için henüz çok erken.

yatıştırabilecekleri, fakat ondan kaçamayacaklarıdır. Bu uç durumun sebebi, uluslararası ilişkilerdeki güven yokluğudur.

Tarihsel olarak, realistler devletler arasındaki güven eksikliğini 'geyik avı' öyküsüne atıfla tasvir ettiler. *Man, the Stateand War* [İnsan, Devlet ve Savaş] adlı kitabında Kenneth Waltz, Rousseau'nun kıssasını yeniden gündeme getirir:

> Birbirleriyle konuşabilecek ve birbirlerini anlayabilecek zayıf yetenekler geliştirmiş beş adamın hepsi açlıktan kırılırken bir araya geldiklerini varsayın. Her birinin açlığı bir geyiğin beşte biriyle geçecektir, bu yüzden bir geyik avlama projesi etrafında 'anlaşırlar'. Fakat aynı zamanda avcılardan herhangi birinin açlığı bir tavşanla da geçecektir, dolayısıyla, tavşan menzile girerse, avcılardan biri onu yakalar. Kendi açlığını giderecek tavşana ulaşmıştır ama bunu yaparken geyiğin kaçmasına izin verir. Acil çıkarı yoldaşlarını düşünmesinin önüne geçer.
>
> (1959: 167-8)

Waltz geyik avı metaforunun bireysel çıkarlarla ortak faydanın koordinasyon probleminin ve kısa vadedeki çıkarlarla uzun vadeli çıkarlar arasındaki tercihin anlaşılması için bir temel sağladığını iddia eder. Uluslararası siyasetin kendi başının çaresine bakma sisteminde, çıkar mantığı güvenlik ve serbest ticaret gibi ortak faydaların koşullarını hafifletir. Serbest ticaret örneğinde, mukayeseli avantaj teorisine göre, mal ve hizmetlerin sınırlar arasında serbest dolaşımına izin verilen bir dünyada bütün devletler daha zengin olacaktır. Fakat bireysel devletler veya Avrupa Birliği gibi devlet grupları zenginliklerini savunmacı politikalar izleyerek artırabilirler. Tabii ki, geri kalan devletler için mantıklı sonuç savunmacı olmaktır. Böylelikle uluslararası ticaret çöker ve dünyadaki durgunluk bütün devletlerin zenginliklerini azaltır. Dolayısıyla soru **işbirliğiyle** hepsinin daha iyi olup olmayacağı değil, kimin bir başkasından daha fazla kazanacağıdır. **Göreli kazançlarla** ilgili bu düşünce nedeniyle realistler kendine-yeterlik sisteminde işbirliğinin başarılmasının zor olduğunu iddia ederler.

Sonuç: Realizm ve Küreselleşen Dünya Siyaseti

Bu bölüm uluslararası siyaset modelinin 25 asır boyunca sabit kaldığına dair sık tekrarlanan realist iddia ele alınarak açıldı. Realistler uluslararası ilişkilerde sürekliliklerin değişimlerden daha önemli olduğuna ısrarla inandılar fakat birçok kimse, günümüzdeki küreselleşme çağında bunun gittikçe artan bir sorun olduğunu düşünüyor. Fakat realizmin önemi küreselleşmenin dinamikleriyle azalmamıştır. Ekonomik **karşılıklı bağımlılığın** savaşı daha az muhtemel kıldığı henüz çok açık değil. Devlet, dünya siyasetinin hakim bi-

rimi olmaya devam ediyor. Ve küreselleşme uluslararası sistemdeki güç dağılımından bağımsız bir süreç olarak görülmemelidir.

Realistler teorilerini küreselleşmeye muhalif bir biçimde konumlandırmak zorunda değildirler; bunun yerine önerdikleri şey bu sürecin çok farklı bir biçimde kavramsallaştırılmasıdır. ABD'nin sahip olduğu gücün üstünlüğü düşünüldüğünde, küreselleşmenin en önde gelen savunucularından biri olması sürpriz değildir. Küreselleşmenin –liberalizm, kapitalizm ve tüketicilik gibi– temel değerleri, ABD tarafından kesinlikle desteklenmektedir. Daha derin kültürel düzeyde, realistler, modernliğin, liberallerin umut ettiği gibi, dünya insanları arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmadığını iddia ederler. Rousseau gibi klasik realistlerden Waltz gibi yapısalcı realistlere kadar bütün realistler, bağımlılığın barış ve mülkiyet gibi karşılıklı incinirliği beslediğini iddia ederler. Ve dünyanın daha ne kadar fazla karşılıklı bağımlılığa girdiği sorusunu sorarken, realistler ulus-devletin altında ve üstünde işleyen küresel güçler tarafından baskı altına alınmayacağı konusunda ısrar ederler. Realistlerin bize sık sık hatırlattığı milliyetçilik, dünya siyasetinde halen etkin bir güç olarak bulunmaya devam ediyor.

21. yüzyılın realist bir yüzyıl olacağını düşünmek için iyi nedenler var. İdealist ateşi artırmaya yönelik federalist çabalara rağmen, Avrupa ortak bir iyide birleştiği gibi farklı ulusal çıkarlarla bölünmeye devam ediyor. Ortadoğu'da dış güçler kendi çıkarlarını güvence altına almak için vesayet savaşlarını körüklerken, yavaş ve sancılı rejim değişikliği süreci bölgede ciddi istikrarsızlıklar ortaya çıkarıyor. Çin, ABD'ye karşı ciddi bir ekonomik ve

Püf Noktası

- **Devletçilik:** Realizmin merkezidir. İki iddia nedeniyle bu böyledir. İlki, teorisyen için, dünya siyasetinde devlet en önde gelen aktördür ve diğer bütün aktörler daha az önemlidir. İkincisi, devlet egemenliği, kendi toprakları üzerinde meşru otoriteye sahip bağımsız siyasi bir topluluğun varlığına işaret eder.
- **Temel Eleştiri:** Devletçilik hem ampirik (devlet otoritesine alttan ve üstten meydan okumalar), hem de ahlâki (egemen devletlerin açlık, çevre sorunları, insan hakları ihlalleri gibi küresel kolektif sorunlara cevap vermedeki yetersizliği) temelde hatalıdır.
- **Hayatta Kalma:** Bütün devletlerin en birincil hedefi hayatta kalmaktır; bu bütün siyasi liderlerin taraftar olması gereken yüce ulusal çıkardır.
- **Temel Eleştiri:** Gereklilik adına devletin atabileceği adımların hiçbir sınırı yok mudur?
- **Kendi Başının Çaresine Bakma:** Senin hayatta kalmanı garanti etmek için güvenebileceğin hiçbir kurum ya da devlet yoktur.
- **Temel Eleştiri:** Kendi başının çaresine bakma, bir dünya hükümetinin yokluğunun kaçınılmaz sonucu değildir; o, devletlerin seçtiği bir mantıktır. Dahası, devletlerin ortak güvenlik sistemlerini veya bölgesel güvenlik topluluğu formlarını tercih ettiği tarihi ve çağdaş örnekler mevcuttur.

stratejik rakip olarak ortaya çıkmaya devam ediyor. Ekonomist dergisine göre, 2019 yılında ekonomik olarak ABD'den daha güçlü olacak. Bu noktada, realizm bizi şöyle bir tahmine doğru yönlendiriyor: Batılı bireysel hak normları ve sorumlulukları tehdit altında olacak. Realizm, yirminci yüzyılda liberalizmin yaptığı gibi küresel siyaseti kendi izlenimleri ile dönüştürmek yerine, kendini savunmacı bir doktrin olarak gösterecek entelektüel kaynaklara sahiptir. Bu savunmacı doktrin uluslararası ilişkilerin değer çatışmalarının bir alanı olduğunu ve sorumlu devlet adamlarının devletin çıkarlarını dikkatli bir şekilde ayarladığını kabul eder. Bilhassa, realizm yirmi birinci yüzyılın erken dönemlerinde nadir görülen bir nitelik olarak devlet liderlerinin sağ görülü davranışlar sergilemesini talep eder.

Sorular

1. Melian Diyalogu çıkar, güç dengesi, ittifaklar, kapasiteler, imparatorluk ve adalet gibi önemli kavramları nasıl temsil eder?
2. Sizce, tek bir realizm mi yoksa birden fazla realizm mi vardır?
3. Uluslararası ilişkiler konusunda, kendinizi, Peloponnes Savaşı sırasındaki Atinalı bir öğrenciden daha bilgili görüyor musunuz?
4. Realistler savaş ve çatışmanın *tanımını*, onların neden ortaya çıktığını *açıklamak* için karmaşıklaştırmaktadırlar mı?
5. Realizm güçlü ve doymuş devletlerin ideolojisinden öte bir şey midir?
6. Bir realist, 11 Eylül savaşlarını nasıl açıklardı?
7. 21. yüzyılda Batı medeniyeti ile ilişkili fikirler hayatta kalacaksa, sizce Batılı hükümetler ve kurumları (NATO gibi) daha fazla realist olmak zorunda mıdır?
8. Savunmacı ve saldırgan realizmler arasındaki tartışmada asıl mesele nedir?
9. Yapısalcı realizm devlet davranışlarındaki değişimi açıklamada yeterli midir?
10. Realizm bize dünya siyasetinin küreselleşmesini anlamada yardımcı olabilir mi?

Ek Okuma Önerileri

Realist gelenek hakkında genel değerlendirme

Guzzini, S. (1998), *Realism in International Relations and International Political Economy* (Londra: Routledge). Realist geleneğin dönüşümünün kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Smith, M. J. (1986), *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge: Louisina State University Press). Birçok önemli realist düşünür hakkında mükemmel bir tartışma.

Walt, S. M. (2002), "The Enduring Relevance of the Realist Tradition", I. Katznelson ve H. V. Milner (ed.), *Political Science: The State of Discipline* (New York: W. W. Norton). Önde gelen destekçilerinden birinin gözünden realist gelenek yorumu.

Yirminci Yüzyıl Klasik Realizmi

Carr, E. H. (2001), *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to The Study of International Relations* (Londra: Palgrave). Liberal idealizmin önemli bir eleştirisini sunmaktadır.

Morgenthau, H. J. (1948), *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Alfred A. Knopf). Uluslararası İlişkiler disiplininin kurucu bir metnidir.

Yapısalcı Realizm

Keohane, R. (ed.) (1986), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press). Bu derleme Waltz'dan temel bölümler, Robert Gilpin'den ilginç bir realizm savunusu ve Richard Ashley, Robert Cox ve J. G. Ruggie'den kuvvetli eleştiriler içerir.

Mearsheimer, J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W. W. Norton). Saldırgan realizmin tanımlayıcı anlatısı.

Waltz, K. (1979), *Theory of International Politics* (Reading, MA: Addison-Wesley). Yapısalcı realizmin bir örneğidir.

Neo-klasik Realizm

Rose, G. (1998), "Neo-classical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51: 144-72. 'Neo-klasik realizm' kavramının yaratıcısı olarak gösterilen önemli bir değerlendirme yazısı.

Lobell, S. E., Ripsman, N. M. ve **Taliaferro, J. W.** (ed.) (2009), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press). Neo-klasik realizmin kapsamlı bir değerlendirmesi.

Zakaria, F. (1998), *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Yazar, devlet-merkezci realizm teorisini ortaya koyar.

Bölüm 7
Liberalizm

Tim Dunne

Giriş
Liberal Düşüncenin Uluslararası İlişkiler Üzerine Temel Fikirleri
Liberalizmin Karşılaştığı Meydan Okumalar
Sonuç

Okuma Rehberi

Uluslararası ilişkilerin pratiği liberalizme uyum göstermez. Birçok devletteki iç siyasi düzen adalet ve düzen sağlayıcı kurumlarıyla etkileyici bir gelişme derecesine şahitlik ederken, modern-devlet sistemi dönemindeki uluslararası alan güvenilmez bir düzen ve adaletin *yokluğuyla* karakterize edilmiştir. Bölümün giriş kısmı liberalizmin bir tanımını ve tamamlayıcı parçalarını sağlamadan önce bu ikileme işaret edecektir. İkinci kısım liberalizmin merkezi kavramlarını Aydınlanmanın vizyon sahibi uluslararasıcılığı ile başlayarak, iki savaş arası dönemin idealizmi ve yirminci yüzyılın ikinci yarısına hakim olan kurumsalcılık boyunca ele alır. Üçüncü ve son kısım küreselleşme döneminde liberalizmin karşılaştığı ciddi meydan okumaları ele alır.

Giriş

Her ne kadar **realizm** uluslararası ilişkilerin hakim teorisi olarak görülse de, **liberalizm** realizmin güçlü bir tarihi alternatifi olma iddiasını taşır. Yirminci yüzyılda, liberal düşünce Birinci Dünya Savaşı sonrasında bazı Batılı devletlerdeki kamuoyunu ve siyasi eliti etkilemiştir. Bu dönem Uluslararası İlişkiler disiplininde **idealizm** olarak adlandırılır. İkinci Dünya Savaş'ının sonunda Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla liberal fikirlerde kısa süreli bir yeniden canlanma vardı, her ne kadar bu ümit feneri **Soğuk Savaş** güç siyasetinin dönüşüyle kısa sürede tükenmiş olsa da. 1990'larda, Batılı devlet adamları Yeni Dünya Düzeninden bahsettiğinde ve entelektüeller liberal fikirlerin rakip ideolojilere olan üstünlüğüne dair teorik doğrulamalar sağladığında liberalizm yeniden yükseliyormuş gibi göründü. **11 Eylül**'den bu yana, ABD ve müttefikleri devletlere ve tehdit olduklarına inandıkları ağlara karşı maliyetli savaşlara girdiklerinde ibre yeniden realist kutba doğru döndü. Bu dönem boyunca, Batı-merkezli düzenin güç ve meşruiyeti sorgulandı. ABD ve müttefikleri güçlerini pekiştirmeye ve terörist olarak tanımladıklarını ve bu teröristlere barınak sağlayan devletleri cezalandırmaya yöneldiklerinde sarkaç yeniden realist kutba doğru sallandı.

İç ve dış alanlarda liberalizmin değişken kaderini nasıl açıklayabiliriz? Liberal değer ve kurumlar Avrupa ve Kuzey Amerika'da derinlere yerleşmişken, aynı değer ve kurumlar dünya çapında meşruiyet eksikliği yaşamaktadır. Stanley Hoffmann'ın meşhur deyimiyle 'uluslararası işler liberalizmin düşmanı olmuştur.' 'Liberalizm'in esası,' Hoffmann'a göre, 'kendini sınırlandırma, ılımlılık, ödün ve barış' iken 'uluslararası siyasetin esası tam zıttıdır: en iyisi

Kutu 7.1 Liberalizm ve savaşın nedenleri, barışın belirleyicileri

Liberalizm gibi geniş bir konudaki belirli farklılıklar veya bireysel düşünürler arasındaki farklılıklar hakkında düşünmek için en kullanışlı analitik araçlardan biri analiz düzlemleri arasında bir ayrım yapmaktır. Kenneth Waltz'un, *Man, the State and War* (1959) kitabı savaşın birey, devlet ve uluslararası sistem düzlemlerinde işleyen nedenlerini incelemiştir. Aşağıdaki tablo farklı liberal düşünürlerin savaşın nedenleri ve barışın gereklilikleri için (üç düzlemde) nasıl rakip açıklamalar sunduklarını göstermek için Waltz'u ters çevirir.

Liberalizm'in imgeleri	Umumi figür/dönem	Çatışmanın nedenleri	Barışın belirleyicileri
Birinci imge (insan doğası)	Richard Cobden (19. yüzyıl ortası)	Hükümetler tarafından iç ve dış müdahale doğal düzeni bozar.	Bireysel özgürlük, serbest ticaret, mülk, karşılıklı bağımlılık.
İkinci imge (Devlet)	Woodrow Wilson (erken 20. yüzyıl)	Uluslararası siyasetin demokratik olmayan doğası, özellikle dış politika ve güç dengesi.	Ulusal kendi kaderini tayin etme; kamu görüşüne açık yönetim; ortak güvenlik.
Üçüncü imge (sistemin yapısı)	J. A. Hobson (erken 20. yüzyıl)	Güç dengesi sistemi.	Aracılık etme ve kararları uygulama gücüne sahip bir dünya hükümeti.

sorunlu barış veya **savaş hali**' (Hoffmann 1987: 396). Bu açıklama ortak gücün bulunmadığı yerde ilerleme, kanun ve adalet olmayacağına inanan realistler için sürpriz değildir. Bu realist iddianın ağırlığına rağmen, liberal projeye inananlar mağlubiyeti kabul etmedi. Liberaller güç siyasetinin kendisinin bir fikir ürünü olduğunu ve fikirlerin değişebileceğini iddia eder. Bu yüzden, dünya liberalizme misafirperver olmasa da, bu liberalizmin imajının tazelenemeyeceği anlamına gelmez.

Siyasete liberal yaklaşımın alametifarikalarından biri gelişme ihtimaline olan inanç iken (Clark 1989: 49-66), geniş liberalizm geleneğini tanımlayan başka genel önermeler de vardır. Belki de bu tartışmaya başlamanın uygun yolu dört boyutlu bir tanımlamadır (Doyle 1997: 207). Birincisi, bütün vatandaşlar hukuken eşittir ve temel eğitim, özgür basın yayın ve dini tolerans hakkına sahiptir. İkincisi, devletin yasama meclisi, otoritesini, temel haklarını çiğneme yetkisine sahip olmadığı halktan alır. Üçüncüsü, bireyin özgürlüğünün önemli bir boyutu üretim güçlerini de içeren mülk sahibi olma hakkıdır. Dördüncüsü, liberalizm iç veya dış bürokratik düzenleme ve kontrole maruz kalmayan ve büyük ölçüde pazar tarafından yönlendirilen ekonomik değişimin en etkin sistem olduğunu iddia eder. Bu önermeler bütün olarak alındığında, **bireycilik,** tolerans, özgürlük ve anayasacılık liberal değerleri ile düzen ve otoriteye büyük değer veren ve bireyin hürriyetini **topluluğun** istikrarına feda etmeyi arzulayan muhafazakârlık arasında katışıksız bir zıtlık görürüz.

Birçok yazar liberalizmi bir hükümet teorisi olarak görme eğiliminde olsa da, artan biçimde ortaya çıkan şey ekonomik ve siyasi teori olarak liberalizm ve uluslararası teori olarak liberalizm arasındaki bağdır. Uygun biçimde kavrandığında, liberal düşünce küresel ölçekte farklı düzeylerde işleyen bir iç analojiyi dışa vurur. Bireyler gibi, devletler de farklı karakterlere sahiptir – bazıları kavgacı ve savaşa eğilimli, diğerleri tolerans sahibi ve barışçıl: kısaca, devletin **kimliği** onun dışa yönelik eğilimini belirler. Liberaller bireyler ve egemen devletler arasında başka bir paralellik daha görürler. Devletlerin karakterleri değişim göstermesine rağmen, bütün devletler müdahalesizlik gibi belli doğal haklara sahiptirler. Başka bir düzeyde, iç analoji liberal devletlerin içerisinde başlayan, kurumlar tarafından oynanan koordinasyon rolü ve hukukun üstünlüğünün adil bir düzen için merkeziliği gibi fikirlerin, uluslararası alana genişletilmesine göndermede bulunur.

Liberaller, çeşitli konularda ve meydan okumalarda işbirlikçi davranış kalıplarını sürdürmek için uzun bir yol kat etmemiz gerektiğini kabul eder. Tarihsel olarak, liberaller savaşın **anarşik sistem**in devam eden bir özelliği olduğunda realistlerle aynı fikirdedirler. Fakat realistlerden farklı olarak, **anarşi**yi savaşın nedeni olarak tanımlamazlar. Öyleyse, liberaller savaşı nasıl açıklar? **Kutu 7.1**'in gösterdiği gibi, liberalizmin bazı katmanları savaşın sebebinin **emperyalizm**de bulunduğunu, diğerleri **güç dengesi**nin başarısızlığında bulunduğunu ve başkaları demokratik olmayan **rejimler**de bulunduğunu

düşünür. Bunun çaresi **ortak güvenlik** (*collective security*) midir, ticaret midir, yoksa dünya hükümeti midir? Liberal düşüncenin değişik katmanları ve sundukları reçeteler hakkında düşünmek verimli olabilecekken (Doyle 1997: 205-300), geniş ve karmaşık bir gelenekle ilgilenmek için sınırlı alana izin verildiğinden, aşağıda vurgu uluslararası liberalizmin temel kavramları ve bu kavramların küresel ölçekteki adalet ve düzen amacına ilişkisinin nasıl olacağına yapılacaktır.

Bölümün sonunda, tartışma 1945 sonrası düzeni şekillendiren liberal kurumlar ve değerlerin karşılaştığı meydan okumaları dikkate alacaktır. Burada önde gelen düşünürlerden biri olan Princeton Üniversitesi'nden G. John Ikenberry'nin liberal uluslararasıcılık bir dönüm noktasındadır iddiasını dikkate alacağız. Bir zamanlar elleri dünya düzeni dümeninin üzerinde olan liberal devletler artık geminin kumandasında değiller. Peki neden böyle? Bunun çeşitli sebepleri vardır. Liberalizmin göbeğinden bakarsak, sorun ABD ve AB'nin göreceli güçlerinin azalmasıdır. Transatlantik alanının dışından bakarsak, daha az sayıda devlet aynı şekilde hareket etmektedir; bir başka deyişle, yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılına girerken dünya siyasetinde hem liderlik hem de liderlerin izleyicileriyle ilgili kriz vardır. Bu, diğer devletlerin ve kurumların liderlik görevini üstlenebilecek konumda olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Sözde yükselen güçler arasındaki görünürlüğün ve koordinasyonun artmasına rağmen, 1945'ten sonra ABD'nin oynadığı role benzer bir tavırla, dünya düzenini yönetmek için özel bir sorumluluk taşıdıklarına olan inançlarına dair hiçbir kanıt yoktur. Ikenberry tarafından öne sürülen bir diğer ihtimal de liberal kurumların bireysel devlet gücünün ve kapasitesinin, istikrarın çok daha az önemli bir belirleyicisi haline geldiği noktaya kadar güçlenmesidir. Liberal uluslararasıcılık için bu muhtemel gelecek bugün uzak bir umut olmaya devam ediyor.

Püf Noktası

- Liberalizm hem devletlerin içerisindeki hükümetler hakkında hem de devletler ve tüm dünyadaki insanlar arasındaki iyi yönetişim hakkında bir teoridir. Uluslararasını anarşik alan olarak gören realizmden farklı olarak, liberalizm düzen, hürriyet, adalet ve tolerans değerlerini uluslararası ilişkilere yönlendirmenin yollarını arar.
- Liberal düşünce savaşın gereksiz ve demode bir yöntem olduğuna inanan iki savaş arası dönemin idealistlerinin çalışmalarında uluslararası ilişkilerin doruk noktasına ulaştı.
- İç ve uluslararası kurumların bu değerleri koruması ve beslemesi gerekir.
- Liberaller savaşın nedenleri ve merkezi olmayan, çok-kültürlü uluslararası sistemde liberal değerleri yaymak için ne tür kurumların gerekli olduğu gibi konularda anlaşmazlık içindedirler.
- Liberalizm içindeki ve küreselleşmiş dünyamızda daha da belirgin hale gelen önemli bir çatlak, liberalizmin olumlu kavramsallaştırmasıyla düşünen ve müdahaleci dış politikaları ve daha güçlü uluslararası kurumları savunanlar ile küreselleşmenin olumsuz kavramsallaştırmasına yönelen ve tolerans ve müdahale yokluğuna öncelik verenler arasındadır.

Liberal Düşüncenin Uluslararası İlişkiler Üzerine Temel Fikirleri

Immanuel Kant ve Jeremy Bentham, **Aydınlanma**'nın iki önde gelen liberaliydi. Her ikisi de iç siyasetin yeni bir haklar, **vatandaşlık** ve anayasacılık dönüşünde olduğu bir zamanda uluslararası ilişkilerin barbarlığına veya Kant'ın düzgün biçimde tanımladığı gibi 'yabaniliğin kanunsuz hali'ne karşıydı. Kanunsuz yabaniliğe duydukları tiksinti her ikisini de 'ebedi barış' için planlar kurmaya itti. İki yüzyıl önce yazılmış olmalarına rağmen, bu manifestolar merkezi liberal fikirlerin tohumlarını, özellikle aklın uluslararası ilişkilerde özgürlük ve adalet dağıtabileceği inancını içermektedir. Kant için ebedi barışa ulaşma mecburiyeti bireysel bilinçliliğin dönüşümünü, cumhuriyetçi anayasacılığı ve savaşı ortadan kaldırmak için devletler arasında federal bir sözleşmeyi (daha önceki uluslararası hukukçuların iddia ettiği düzenleme ilkesinden farklı olarak) gerektirir. Söz konusu federasyon devlet üstü bir aktöre veya dünya hükümetine değil daimi bir barış antlaşmasına benzetilebilir. Kant'ın ebedi barış için varsayımsal antlaşmasının üç unsuru **Kutu 7.2**'de verilmiştir.

Kant'ın liberal devletlerin uluslararası ilişkilerde diğer liberal devletlerle uyumlu olduğu iddiası 1980'lerde yeniden canlandı. Çok alıntı yapılan bir makalede, Michael Doyle liberal devletlerin 'ayrı bir barış' yarattıklarını iddia etti (1986: 1151). Doyle'a göre, Kantçı mirasın iki unsuru vardır: liberal devletler arasında kendini sınırlandırma ve liberal olmayan devletlerle ilişkilerde 'uluslararası ihtiyatsızlık.' Her ne kadar gözleme dayalı kanıtlar **demokratik barış** tezini desteklese de, iddianın sınırlarının farkında

Kutu 7.2 Immanuel Kant 'Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak'

İlk Tanımlayıcı Madde: *Her Devletin Sivil Anayasası Cumhuriyetçi Olacaktır*

'Eğer, bu anayasa altında kaçınılmaz biçimde olduğu gibi, savaş ilanına vatandaşların rızası gerekirse, böylesi tehlikeli bir girişime katılmakta önemli tereddütleri olacaktır...'

(Kant 1991: 99-102)

İkinci Tanımlayıcı Madde: *Ulusların Hakları Özgür Devletler Federasyonuna Dayandırılacaktır*

'Her ulus, kendi güvenliği uğruna, diğerlerinin güvenliğini talep edebilir ve etmelidir. Bununla herkes, herkesin hakkının güvence altına alındığı sivil anayasada olduğu gibi, anayasaya dahil olmalıdır... Fakat barış milletler arasında bir anlaşma olmaksızın ne başlatılabilir ne de güvence altına alınabilir; dolayısıyla uzlaştırıcı federasyon diyeceğimiz bir birlik gerekmektedir. Bir barış antlaşmasından farkı barış anlaşmasının bir savaşı bitirirken, bu anlaşmanın bütün savaşları sonlandırmak için yapılmış olmasıdır... Bu federalizm fikri, aşamalı olarak bütün devletleri içine alacak biçimde genişletebilir ve böylelikle ebedi barışa yol açacağının başarılabilir ve nesnel bir gerçeklik olduğu gösterilebilir.'

(Kant 1991: 102-5)

Üçüncü Tanımlayıcı Madde: *Kozmopolitan Haklar Evrensel Misafirperverliğin Koşullarıyla Sınırlandırılacaktır*

'Yeryüzünde yaşayan insanlar evrensel bir topluluğa farklı derecelerde dahil oldular ve bu dünyanın bir bölgesinde hak ihlalinin her yerde hissedildiği bir noktaya ulaştı. Kozmopolitan hak fikri dolayısıyla fantastik ve fazla zorlama değildir; siyasi ve uluslararası hakların yazılmamış koduna gerekli bir tamamlayıcıdır. Onu insanlığın evrensel hakkı haline dönüştürmektedir.'

(Kant 1991: 105-8)

olmak önemlidir. İlk olarak, teorinin zorlayıcı olabilmesi için, tezin savunucularının liberal devletler arasında savaşın neden düşünülemez olduğuna bir açıklama sağlamaları gerek. Kant kuvvet kullanma kararının hükümdar yerine halk tarafından alındığında çatışmaların önemli ölçüde azalacağını iddia etmiştir. Fakat mantıken, bu iddia liberal ve liberal olmayan devletler arasında daha az çatışma olması gerektiğini ima eder ve bu tarihi delillerin aksine olduğunu kanıtlamıştır. Demokratik barış tezi için alternatif bir açıklama liberal devletlerin zengin olması ve dolayısıyla fakir otoriter devletlerle çatışmaya girerek daha az kazanacakları ve daha çok kaybedecekleri olabilir. Belki de en inandırıcı açıklama liberal devletlerin diğer liberal devletlerle dostluk ilişkisi içinde olması basit gerçeğidir. ABD ve Kanada arasında savaş, belki liberal demokratik anayasaları nedeniyle değil, ama ekonomik ve siyasi meselelerde büyük oranda uzlaşan dostlar oldukları için düşünülemez (Wendt 1999: 298-9). Esasında, dostça ilişki tarihine sahip oldukları için ters siyasi ve ekonomik sistemlere sahip devletler arasında da savaş düşünülemez olabilir. Farklı ekonomik ideoloji tarihlerine rağmen yakın ikili ilişkilerini muhafaza eden Meksika ve Küba buna örnektir.

Liberal demokratik devletlerin neden daha barışçıl oldukları sorusuna akademik bir cevap aranmaksızın bu hipotezin siyasi sonuçlarını not etmek önemlidir. 1989 yılında Francis Fukuyama liberalizmin diğer bütün ideolojiler karşısındaki zaferini ilan eden ve liberal devletlerin içeride daha istikrarlı, uluslararası ilişkilerde daha barışçıl olduğunu iddia eden **"Tarihin Sonu"** "The End of the History" başlıklı bir makale yazdı (Fukuyama 1989: 3-18). Demokratik barış tezinin diğer savunucuları daha ihtiyatlıydı. Doyle'un kabul ettiği gibi, liberal demokrasiler otoriter rejimlerle ve devletsiz halklarla ilişkilerinde en az onlar kadar saldırgandır (Doyle 1995*a*: 100). Öyleyse, liberal barış kuşağındaki devletler liberal olmayan devletlerle ilişkilerini nasıl kurmalıdır? Kantçı kendini sınırlandırma mirası nasıl olur da liberal devletler cephesindeki tarihsel uluslararası ihtiyatsızlık mirasına karşı zafer kazanabilir? Bunlar ilginç ve zamanlaması doğru ayarlanmış sorulardır. Bu sorular bölümün son kısmında ele alınacaktır.

Kant'ın uzlaştırıcı federasyon çağrısını ilk gerçekleştirdiğinden iki yüzyıl sonra, demokrasilerin daha uzlaşıcı olduğu fikrinin geçerliliği halen önemli miktarda akademik ilgi çekmektedir. Bu iddia aynı zamanda Ronald Reagan, William Jefferson Clinton ve George W. Bush gibi değişik ABD başkanlarının konuşmalarında ortaya çıkarak Batılı devletlerin dış politikalarının kamusal söyleminde de yolunu buldu. Liberal geleneğin çatışmayı daha az destekleyen sesleri farklı kültür ve geleneklerden devletleri de içine alacak meşru ve kurumsal bir çerçevenin kurulması zorunluluğuna inanır. Savaş problemini çözmede kanunun gücüne olan inanç on sekizinci yüzyılın sonunda Jeremy Bentham tarafından savunuldu. Kendisinden sonraki birçok liberal düşünür gibi, Bentham Alman Rejimi, Amerikan Konfederasyonu ve İsviçre Ligi gibi

federal devletlerin kimliklerini çatışan çıkarlara dayalı olmaktan daha barışçıl bir federasyona dönüştürebildiklerini gösterdi. Bentham'ın meşhur bir biçimde iddia ettiği gibi, 'ulusların çıkarları arasında gerçek herhangi bir çatışmaya yer yoktur.'

Cobden'in serbest ticaretin daha barışçıl bir dünya düzeni yaratacağına olan inancı on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin merkezi bir fikridir. Ticaret ölçülerine ve ekonomilerinin doğasına bakmaksızın bütün oyunculara karşılıklı kazanç sağlar. Bu iddianın en güçlü savunucularının Britanya'da bulunması belki de şaşırtıcı değildir. Serbest ticaretin varsayılan evrensel değeri hegemonik güç için orantısız kazanç sağladı. **Gelişmenin** farklı evrelerinde bulunan ülkeler arasındaki serbest ticaretin hakimiyet ve itaat ilişkisine yol açacağı asla kabul edilmedi. Ayrıca, **Örnek Olay Çalışması 1**'de açıklandığı gibi on dokuzuncu yüzyıl İngiliz liberalleri, hiçbir şekilde, bu uluslararasıcılığın emperyalizmin düşmanı veya uşağı olma durumlarını sorgulamadılar.

Uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde **çıkarların uyumu**nun (*harmony of interests*) doğallığı fikrine meydan okumalar yirminci yüzyılın başlarında geldi. Birinci Dünya Savaşı (1914-18) öncesinde Britanya ve Almanya'nın ekonomilerinin sıkı biçimde birbirine bağımlı olduğu gerçeği ekonomik karşılıklı bağımlılık (*interdependence*) ile barış arasındaki ilişkideki hayati hatayı onaylarmış gibi göründü. Yüzyılın başından bu yana, Avrupa medeniyetinin içerisindeki çekişmeler, ilerleme ve örnek almacılık bir yanda ve endüstriyel gücün askerî amaçlara koşulması diğer yanda, artık daha fazla sınırlandırılamazdı. Avrupa 15 milyon insanı öldüren korkunç bir savaşın içine düştü. Savaş sadece **imparatorluklara** bir son vermedi aynı zamanda 1917 Rus Devrimi'ne katkıda bulunan faktörlerden biriydi.

Birinci Dünya Savaşı liberal düşünceyi barışın doğal hal olmadığını fakat inşa edilmesi gerekli bir hal olduğunu kabule itti. Barış ve zenginliğin gizil doğal bir düzen olduğu fikrinin kuvvetli bir eleştirisinde, Leonard Woolf barış ve zenginliğin 'bilinçli bir şekilde üretilmiş bir makine' gerektirdiğini iddia etmiştir (Luard 1992: 465). Fakat uluslararası ilişkilerin yönetimi için uluslararası bir otoritenin en meşhur savunucusu belki de Woodrow Wilson idi. Bu ABD başkanına göre, barış ancak uluslararası anarşiyi düzenleyecek bir **uluslararası örgüt**ün yaratılmasıyla güvence altına alınabilirdi. Güvenlik ikili gizli anlaşmalara ve kör bir güç dengesine terk edilemezdi. Aynen içeride barışın güç ile elde edildiği gibi, uluslararası alan da anlaşmazlıklarla uğraşacak bir sisteme ve eğer şiddet kullanılmadan çözüm arayışları sonuçsuz kalırsa harekete geçirilebilecek bir uluslararası kuvvete sahip olmalıdır. Bu bakımdan, idealizm liberalizmin herhangi bir katmanından daha çok iç analojiye dayanır (Suganami 1989: 94-113).

Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı meşhur **'On Dört İlke'** konuşmasında, Wilson barışı korumak için 'ulusların genel bir kurumunun oluşturulması zorunluluğu'nu –bu kurum Milletler Cemiyeti idi– iddia etti. Cemiyetin

etkili olabilmesi için, saldırganlığı caydırıcı askerî güce sahip olması ve ihtiyaç olduğunda isteğini yerine getirmek için güç üstünlüğünü kullanması zorunluydu. Milletler Cemiyeti'nin özü olan **ortak güvenliğin** (*collective security*) arkasındaki fikir buydu. Ortak güvenlik 'sistem içindeki her devletin birinin güvenliğinin hepsini ilgilendirdiğini kabul ettiği ve saldırganlığa karşı ortak bir cevapta birleşmekte hemfikir olduğu' düzenlemeye işaret eder (Roberts ve Kingsbury 1993: 30). Genellikle belirli bir dış tehdide cevaben bir araya gelen belli sayıdaki devletin oluşturduğu ittifak sistemi (bazen ortak savunma da denilen) ile kıyaslanabilir. Milletler Cemiyeti örneğinde, Cemiyet kontratının 16. maddesi savaş durumunda bütün üye devletlerin saldırgan devletle normal ilişkileri kesmesini, ambargo uygulamasını ve eğer gerekliyse statükoyu yeniden kurmada Cemiyet Konseyi'nin güç kullanımına askerî güçlerini taahhüt etmesini zorunlu kılıyordu.

Cemiyet anayasası ayrıca liberal idealist düşüncenin uluslararası ilişkiler üzerine bir başka kurucu özelliği olan **kendi kaderini tayin** hakkını (*self-determination*) da içeriyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gidildiğinde, Yunanistan, Macaristan ve İtalya'daki kendi kaderini tayin etme hareketleri kamuoyundan ve liberal güçlerden destek aldı. Bununla birlikte kendi kaderini tayin hareketlerine verilen destek Woodrow Wilson'ın kendini açığa çıkarmasının ardından ortaya dökülen birtakım pratik ve ahlâki problemleri maskeledi. Kendi kaderini belirleyen devletlere hiçbir aidiyet hissetmeyen yeni azınlıkların durumu ne olacaktı? Demokratik bir süreç kimlik sorunlarıyla doğru biçimde ilgilenebilecek miydi – bir seçime hangi seçmenlerin katılacağına kim karar verecekti? Ve eğer kendi kaderini eline alan yeni devlet liberal demokratik değerleri reddederse ne olacaktı?

Milletler Cemiyeti tecrübesi bir felaketti. Cemiyetin kuruluşundaki ahlâki söylem açıkça idealistken, pratikte devletler kendi çıkarlarına hapsolmaya devam ettiler. Buna ABD'nin kendi yarattığı kuruma katılmamasından daha güzel bir örnek yoktur. İdeolojik nedenlerden dolayı Sovyetler Birliği'nin sistem dışında kalmasıyla, Milletler Cemiyeti çok kısa bir süre içerisinde 'tatmin olmuş' güçler için boş konuşma mekânı haline geldi. Hitler'in 1936 Mart'ındaki, **Versay Antlaşması**'na göre silahtan arındırılmış bölge olan Rhineland'i yeniden işgal etme kararı 1931 Mançurya ve 1935 Etiyopya krizlerini takiben yoğun bakıma düşen Cemiyet'in yoğun bakım ünitesinin fişini çekti.

Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihine göre, Milletler Cemiyeti'nin yıkılışı idealizme ölümcül bir darbeydi. 1945 sonrasındaki liberalizmin dilinin daha pragmatik olduğuna hiç şüphe yoktur; Yahudi Soykırımı (*Holocaust*) gölgesi altında yaşayan biri nasıl iyimser olabilirdi? Fakat liberalizmin alışkın olunan temel fikirleri devam etti. Hatta erken 1940'larda dahi, Cemiyeti uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu başka bir uluslararası kurumla ikame etme ihtiyacının kabulü vardı. Yalnız bu kez, Birleşmiş Milletler örneğinde, BM Antlaşması'nı şekillendirenler zorlayıcı adımlar için büyük güçlerin konsensüs halinde olması gerektiğinin farkındaydı, böylece Güvenlik Konseyi'nin

beş daimi üyesine veto gücü tanıyan veto sistemi (BM Antlaşması'nın 27. maddesi) devreye girdi. Bu yeniden gözden geçirme klasik ortak güvenlik modelinde önemli bir değişiklikti (Roberts 1996: 315). Soğuk Savaş'ın ideolojik kutuplaşmasıyla, ortak güvenlik için BM prosedürleri ölü doğmuştu (çünkü **süper güçler** veya müttefikleri diğerinin önerdiği her eylemi veto edecekti). 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgaline verilen tepkilerin de kanıtladığı gibi Soğuk Savaş'ın sonuna kadar, büyük güçler arasındaki işbirliği ortak güvenliğin uygulanması için yeterince geliştirilmedi.

Savaş döneminin hemen ardından liberaller tarafından geliştirilen önemli bir iddia devletlerin modernizasyonla baş edemedikleriyle ilgiliydi. Öncü bir **entegrasyon** teorisyeni olan David Mitrany (1943) ortak problemleri çöz-

Örnek Olay Çalışması 1 19. yüzyıl Britanya'sında emperyalizm ve enternasyonalizm

J. S. Mill'in yaşamı Britanya'daki on dokuzuncu yüzyıl liberal düşüncenin kararsız karakterini göstermektedir. 1806'da Londra'da doğan Mill, 'uluslararası' terimini icat eden faydacı filozof Jeremy Bentham'ın entelektüel hamisi oldu. Yüzyılın ortalarında Mill, Viktorya dönemi entelektüel yaşamında baskın bir figürdü. Uluslararası konulara ve kaygılara yabancı değildi; Doğu Hindistan Şirketi'nde otuz beş yıl çalıştı ve daha sonra Britanya'nın üstünlüğünün zirvesinde olduğu bir dönemde Parlamento Üyesi oldu. Diğer pek çok Viktorya dönemi entelektüeli gibi, Mill de liberal hükümeti medeniyetin en yüksek aşaması olarak görüyordu.

Yurt içinde bir sosyal reformcu olan Mill, uluslararası düzeyde bir emperyalistti. Avrupa liberal yönetim tarzlarını Avrupa'nın sınırlarının ötesindeki barbarlık ve vahşetle karşılaştırdı. Bir arada var olan bu iki karşıt gelişme durumu, farklı ahlâki kodların varlığını gerektiriyordu. Uygar ülkeler arasında çözülmesi gereken tek mesele "müdahale sorunu" idi (Jahn 2006: 195). Uygar ve barbar halklar arasında, emperyal (hatta despotik) otorite sistemlerine izin vermek hem gerekli hem de uygundu.

Uluslararası düzeni bu 'medeni', 'yarı medeni' ve 'barbar' alanlarına ayırmak entelektüeller için ortak tutum haline geldi. Bu tür ayrımlar uluslararası hukuk diline girdikçe, ortaya uluslararası toplum hakkında oldukça hiyerarşik (üyeliğin ırk ve dine dayandığı bir toplum) bir görüş üretmek yaygın hale geldi. On dokuzuncu yüzyıl diplomasisine medeniyet standardının bu şekilde uygulanmasının sonuçları, Mark Mazower'ın deyimiyle "korkunç" (2012: 72) idi. Yüzyılın sonunda, Afrika, büyük sömürge güçlerinin çıkarlarını yansıtacak biçimde yeniden düzenlendi; böylesi kaba bir sömürü ise 'barbarları' 'medenileştirme' misyonuyla meşrulaştırıldı. Belçika Kralı Leopold'a verilen ülkelerden biri olan Özgür Kongo Devleti'nin son yirmi yıldır kargaşa içinde olmasına şaşmamak gerek. Milyonlarca sivilin öldürüldüğü, yerinden edildiği, dövüldüğü ve tecavüze uğradığı Kongo, Afrika'nın ilk dünya savaşı olarak tanımlanan şeyin merkez üssü haline geldi. Berlin Konferansı (1884-5) zamanından günümüze, emperyalistler ve enternasyonalistler bölgeyi kolonileştirmek üzere uzlaştılar, sonra onu dekolonize ettiler ve son olarak görmezden gelme ve ahlâki kayıtsızlık yoluyla ayıpladılar.

mede ulus-ötesi **işbirliğ**inin gerekli olduğunu iddia etti. Mitrany'nin merkezî kavramı bir sektördeki işbirliğinin hükümetleri diğer sektörlerde de **ortaklığa** (*collaboration*) iteceği anlamına gelen dallanıp budaklanma (*ramification*) deyimiydi. Devletler bütünleşme sürecine daha fazla girdiğinde işbirliklerinden çekilmenin maliyeti artacaktır. Devletler entegrasyon sürecine daha derinden girdikçe, işbirliğine dayalı girişimlerden çekilmenin "maliyeti" artacaktır.

Ulus-ötesi işbirliğinden faydalanmalar hakkındaki bu iddia 1960'lar ve 1970'lerde yeni bir akademik nesli (özellikle ABD'de) harekete geçiren iddialardan biriydi. Onların iddiası sadece ticaretten elde edilecek karşılıklı kazanç değildi, aynı zamanda başka **ulus-ötesi aktör**lerin (*transnational actor*) egemen devletlerin hakimiyetine meydan okumaya başladığını da iddia ettiler. Dünya siyaseti, çoğulculara (*pluralists*) göre, Westfalya devlet-sisteminin ilk üç yüz yılında olduğu gibi artık yalnızca devletlerin arenası değildi. Bu tarzın merkezi metinlerinden birinde, Robert Keohane ve Joseph Nye (1972) çıkar grupları (*interests gruops*), **ulus-ötesi şirketler** (*transnational corporations*) ve **uluslararası sivil toplum kuruluşları** (*international non-governmental organizations*) gibi başka aktörlerin de hesaba katılması gerektiğini iddia ettiler. Burada uluslararası ilişkilerin hakim imgesi çoklu etkileşim kanalları yoluyla birbirine bağlanmış değişik aktörlerin örümcek ağıdır.

Her ne kadar ulus-aşırıcılık fenomeni Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin kelime haznesine önemli bir katkıysa da, teorik bir kavram olarak az gelişmiş halde kaldı. Belki de **çoğulculuğun** en önemli katkısı **karşılıklı bağımlılığı** ele alışıydı. Çoğulcular, **kapitalizm**in yayılması ve küresel bir kültürün ortaya çıkışına bağlı olarak 'sistemin bir parçasındaki değişimin sistemin geri kalanı üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etki yaptığı' (Little 1996: 77) karşılıklı bağlantılılığın artmakta olduğunu kabul ettiler. Devlet liderlerinin zihninde böylesi sağlam şekilde yerleşmiş olan mutlak **devlet otonomisi** karşılıklı bağımlılık tarafından kısıtlanmıştır. Böylesi bir gelişme artan düzeyde saldırıya açıklık getirdiği gibi işbirliği için de artmış bir potansiyel getirir.

1979 tarihli *Theory of International Politics* çalışmasında neo-realist Kenneth Waltz devletin düşüşüyle ilgili çoğulcu iddiaya saldırır. Waltz uluslararası bağımlılığın derecesinin bir ulusal siyasi sistemdeki kurucu parçalardan daha az olduğunu iddia etti. Dahası, ekonomik karşılıklı bağımlılığın düzeyi –özellikle büyük güçler arasında– yirminci yüzyılın erken döneminde olduğundan daha düşüktür. Waltz şu sonuca varır: 'eğer birisi uluslararası – siyasi dünyayı düşünüyorsa, 'karşılıklı bağımlılık' kelimesinin onu tarif etmek için yaygın biçimde kullanılması son derece tuhaftır' (1979: 144). Waltz ve diğer neo-realistlerle çarpışmalarında erken çoğulcular konumlarını biraz değiştirdiler. Neo-liberaller, esasında **neo-realizm**in merkezi varsayımlarının doğru olduğunu kabullendiler: anarşik uluslararası yapı, devletlerin merkeziliği ve sosyal bilimlere yönelik rasyonalist bir yaklaşım. Ayrıldıkları yer anarşi işbirliğini imkânsız kılar iddiasıdır: burada bilgi paylaşımıyla işbirliğini kolaylaştırdığı için, **mütekabiliyet** (*reciprocity*) ilkesini desteklediği için ve normlardan ayrılmayı cezalandırmayı kolaylaştırdığı için uluslararası rejimler (*internatio-*

Örnek Olay Çalışması 2 1990-1 Körfez Savaşı ve ortak güvenlik

Irak daima egemen Kuveyt devletinin emperyal devletlerin suni bir yaratığı olduğunu iddia etti. Bu siyasi motif İran ile sekiz yıllık savaşın ardından biriken savaş borçlarından oluşmuş ekonomik mecburiyetle birleştiğinde, Kuveyt'in işgali Irak'ın sorununun çözümüymüş gibi göründü. Irak Başkanı Saddam Hüseyin Batı'nın Kuveyt'i savunmak için güç kullanmayacağını varsaydı. Bu İran-Irak Savaşı sırasında Batı'nın Irak'a verdiği desteğin anısıyla gazlanmış bir yanlış hesaptı (İran'ın 'köktenciliği' uluslararası düzen için Irak'ın aşırı milliyetçiliğinden daha mühim bir tehdit olarak hesaplanmıştı).

2 Ağustos 1990'da Kuveyt'in işgali Irak'ın şartsız olarak çekilmesini öngören birtakım BM kararlarının çıkmasına yol açtı. ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon Suudi Arabistan'da toplanırken ekonomik ambargolar uygulamaya konuldu. 'Çöl Fırtınası' operasyonu Irak direnişini altı haftada bitirdi (16 Ocak'tan 28 Şubat 1991'e kadar). 1990-1 Körfez Savaşı, her ne kadar savaşın nedenleri ve yöntemleri hakkında çeşitli şüpheler doğurmuşsa da (örneğin, ulusal ordular koalisyonu BM Antlaşması'nda yazılı olduğu gibi BM askeri komutası tarafından değil ABD tarafından kontrol edilmiştir), BM ortak güvenlik doktrinini kesinlikle hayata döndürmüştür. Başkan George H. Bush savaşın küçük bir ülkeden daha fazlasıyla ilgili olduğunu, büyük bir fikirle ilgili olduğunu ilan etti: yeni bir dünya düzeni. Bu yeni dünya düzeninin içeriği, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü, saldırganlığa karşı işbirliği, azaltılmış ve kontrollü cephanelikler ve bütün insanlara adil davranıştı.

nal regimes) önemlidir (bkz. **Bölüm 19**). Dahası, neo-realistlerle neo-liberaller arasındaki en önemli farklılık neo-liberallerin eğer kazançlar eşit dağıtılırsa aktörlerin işbirliğine gireceği iddiasındadır (bkz. **Bölüm 8**). Neo-realistler bu hipotezle aynı fikirde değildirler: önemli olan herkesin kazancı değil **göreli kazanç**tır (*relative gain*): başka bir deyişle neo-realist bir devlet bir anlaşma veya rejimde kendisinin kazancının rakiplerinin kazancından daha yüksek olduğundan emin olmak zorundadır.

Neo-liberalizmi demokratik barış liberalizminden ve iki savaş arası dönemin idealist liberalizminden ayıran iki önemli iddia vardır. Birincisi, akademik araştırma teori inşasına bilimsel bir yaklaşıma bağlılık tarafından yönetilmelidir. Akademisyenlerin bireysel olarak sahip oldukları değerler ne olursa olsun, görevleri düzenlilikleri gözlemek ve bunları eleştirel incelemeye tabi tutmak olmalıdır. Bu değer ve gerçeklik ayrımı neo-liberalleri metodolojik ayrımda pozitivist tarafa koyar. İkincisi, Keohane gibi yazarlar on dokuzuncu yüzyıl liberallerinin ticaretin barışı beslediği varsayımını eleştirirler. Neo-liberallere göre, serbest ticaret sistemi işbirliği için özendirici bir güdü sağlar fakat onu garanti etmez. Burada Keohane işbirliği (*cooperation*) ile bütüncül ahenk (*harmony*) arasında önemli bir ayrım yapıyor. 'İşbirliği otomatik değildir,' der Keohane, 'planlama ve müzakere gerektirir' (1986: 11). Bir sonraki kısımda

çağdaş liberal düşüncenin 1945 sonrası dünya siyasetinin kurumlarının nasıl başarılı biçimde bütün devletleri işbirlikçi bir düzene soktuğu fikrini muhafaza ettiklerini göreceğiz.

Püf Noktası

- Uluslararası ilişkiler üzerine erken liberal düşünce doğal düzenin demokratik olmayan devlet liderleri ve güç dengesi gibi modası geçmiş politikalarla bozulduğu fikrini benimsedi. Çare olarak, Aydınlanma liberalleri gizil bir kozmopolitan ahlâkın akıl ve anayasal devletler yoluyla başarılabileceğine inandılar. Ek olarak, insanların ve malların engellenemez hareketliliği daha barışçıl bir uluslararası ilişkileri kolaylaştırabilirdi.
- Aydınlanma liberal düşüncesi ve devletlerin çıkarlarını evcilleştirmede dünya kamuoyunun gücüne olan inanç gibi yirminci yüzyıl fikirleri arasında önemli süreklilikler olmasına rağmen, liberal idealizm daha programlıydı. İdealistler için ikna, soyut ahlâki muhakemeden daha önemli idi.
- 20. yüzyıl sonunda liberal düşünce devlet davranışını inceleyen sosyal bilimsel teorilere dayalı bir hal aldı. Rejimler ve kurumlar yerinde bir koordinasyon sağlayabilseydi, rasyonel egoistler arasında işbirliğini sağlamak mümkün olurdu.

Liberalizmin Karşılaştığı Meydan Okumalar

Liberal fikir ve kurumların yükselişi, son iki yüzyıldır dünya siyasetindeki en çarpıcı trendlerden biri olmuştur. Dahası, soğuk savaş sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte liberalizm diğer tüm siyasi ideolojileri uğurlamış gibi görünüyordu. 1990'ların başında, önde gelen Batılı politikacılar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi uluslararası kuruluşların 1945'te Antlaşma taslaklarının öngördüğü şekilde faaliyet göstermeye başlamasıyla 'yeni bir dünya düzenini' selamladılar. Bu yeni ve kabul edilen işbirliği paterni 1990'ların sonunda İngiltere Başbakanı Tony Blair'i "hepimiz artık uluslararasıcıyız" mottosunu ilan etmeye itti (1999a).

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılından bakıldığında, liberal uluslararası düzene duyulan güven azaldı ve liberalizm uluslararası teoride ve pratikte artık sorgulanmakta. Güvenlik, ticaret ve finans konularında yönetimi sağlamak üzere tasarlanan çok-taraflı kurumlarda tekrarlanan krizler ve anlaşmazlıklar, işbirliğinin sağlanması ve sürdürülmesinin liberallerin öne sürdüğünden daha zor olduğunu göstermiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da devam eden şiddet, Soğuk Savaş sonrası liberal dış politikaların daha güvenli ve adil bir dünya düzeni sunma konusundaki eşit olmayan sicili ve küresel finansal krizin tetiklediği huzursuzluk, liberallerin zaferinin bir bunalıma girmesine neden oldu. Artık liberalizmin ölümünü duymak, yükselişini duymaktan daha yaygın.

G. John Ikenberry, son yüz yıl içinde liberal fikirlerin dünya düzeni üzerindeki etkilerini analiz eden en önde gelen isimdir. Alıntılanan bir makalede Ikenberry, liberalizmin etkisini 'liberal enternasyonalizm 1.0', '2.0' ve '3.0' olarak isimlendirilen üç aşamada sınıflandırır. Liberal enternasyonalizm 1.0, savaşlar arası döneme ve eski güç düzeni dengesini hukukun üstünlüğü ile değiştirmedeki başarısızlığa karşılık gelir. 1945'ten sonra Amerika liberal enternasyonalizm 2.0'ı kurmaya başladı. Bunu, bazı temel liberal ilkeleri, uluslararası toplumun düzenleyici kurallarına ve kurumlarına dahil ederek yaptı. Devlet davranışı hakkındaki gerçek iddiaların aksine, dünyanın önde gelen gücü, Avrupalı ve Asyalı müttefiklerinin de yararlandığı sağlam bir çözüm yerine, kısa vadeli kazanımların peşinden koşmayı seçti. Amerika, sistemdeki diğer devletlerden daha fazla güce sahip olmasının yanında, ekonomik ve güvenlik yönetimine dair kuralları belirleme ve sürdürme konusundaki yükün daha büyük bir kısmını kabul etti (bkz. **Kutu 7.3**).

Amerikan liderliğindeki bu uluslararası düzen modeli -liberal enternasyonalizm 2.0- bugün bir krizle karşı karşıya. Peki neden? Birincisi ve en önemlisi, Amerikan hegemonyası 'artık liberal uluslararası düzeni desteklemek için yeterli bir çerçeve gibi görünmüyor' (Ikenberry 2009: 99). ABD'nin yeteri kadar gücü olsa bile, dünyanın geri kalanının artık tek bir devletin üstünlüğüne sahip bir düzen istemediğinin işaretleri var. Bununla ilgili olan bir husus ise liberal egemen eşitlik ilkesinin tehdit altında olduğu algısıdır. Amerika ve NATO müttefikleri tarafından yönlendirilen güvenlik politikaları, iyi davranışa şartlı olan, terörle mücadelenin yanında olduğu ya da temel insan haklarının korunmasının sağlanması olarak anlaşılan bir egemenlik anlayışına dayanmaktadır.

Kutu 7.3 Liberalizmde kriz ve anlaşmazlık

'Liberal dünya düzeni krizde' teması, son yıllarda ciddi bilimsel ilgi gören bir konudur. Aynı başlıktaki bir kitapta, Georg Sorensen 1990'ların iyimser duygularını, terör ve büyük güç rekabetinin uluslararası ilişkilerin ufkunu kararttığı 11 Eylül sonrası dünyayla karşılaştırıyor. Sorensen dünya düzenini 'devletler arasındaki bir yönetim düzenlemesi' olarak tanımlıyor (2011: 12) ve egemen devletlerin bu yönetim düzenlemelerinin ana yapı taşları olmaya devam ettiğine inanıyor. Kitabın ana katkısı, dünyada özgürlük peşinde koşulmasının nasıl gerilim yarattığını göstermesidir. Bu gerginliğin bir örneği, son yirmi yılda birçok liberal devletin değişen derecelerde izlediği demokrasi teşviki uygulamasıdır. Demokrasi riskini teşvik eden yabancılar aşırı paternalist olma ve böylece bugün uluslararası siyasette meşruiyeti olmayan bir emperyalizm biçimi doğurma hatasına düşüyor. Bu gerilimin bir başka örneği uluslararası kurumlara üyelik kriterleri ile ilgilidir: bu kurumlar liberal olmayan anayasalara sahip devletlere açık olmalı mı yoksa sadece liberal, demokratik ülkelerle mi sınırlandırılmalılar? BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı savaşa onay vermeyi reddettiği 2003'teki gibi, bu tür sesler liberal büyük güçlerin iradesi başkaları tarafından uyarıldığı zaman Batı başkentlerinde sıkça duyulmaktadır. Sorensen bu gerilimi ve kahramanları çeşitli liberal pozisyonlara sokarak 'dayatma ve kısıtlama arasında bir seçim' olarak tanımlıyor (2011, 64). 'Dayatma' ile ilişkili değerler ve uygulamalar arasında müdahale, dış politika aktivizmi, diğer devletlerin incelenmesi ve evrensel ilkelerin takip edilmesi yer almaktadır. 'Kısıtlama' ile ilişkili değerler ve uygulamalar arasında müdahale etmeme, hoşgörü, empati ve pragmatizm bulunmaktadır.

2011 yılında Kaddafi'nin Libya'sına karşı yürütülen NATO savaşının yol açtığı tartışmalar, Batı liderliğinin yarattığı derin bölünmelere bir örnek. Uçuşa yasak bölge askerî olarak uygulanmaya başladıktan kısa bir süre sonra, Rusya ve Çin, Güvenlik Konseyi'nin diğer üç daimi üyesinin (Fransa, İngiltere ve ABD) müdahaleyi sivillerin korunması için değil rejim değişikliği için yaptığını savundu. Burada NATO liderliğindeki müdahalenin doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı meselesi, etkili Batılı devletler ile Hindistan, Çin ve Rusya gibi yükselmekte olan güçler arasında sürmekte olan mücadelenin büyüklüğünün anlaşılmasından daha az önemlidir. Yeniden düzenlenmiş dünya düzeninde, müdahaleye ilişkin sorulara verilecek cevap otoritenin nerede yattığı sorusu cevaplanmasını gerekli kılıyor. Koruma sorumluluğu doktrini (veya R2P), maddi ve normatif gücün dağılımındaki sistemik değişikliklere rağmen liberalizmin dayanıp dayanamayacağının kilit bir testi olabilir.

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının başlangıcında, versiyon 2.0'ın gelecekte sürdürülebilmesi için ABD'nin kapasite ve Batı kurumlarının meşruiyet eksikliği olduğu, Ikenberry'ye göre açıkça görülmektedir. Liberal enternasyonalizmin alternatif düzenlemeleri uzak bir olasılık olarak kalmaya devam ediyor. Liberal enternasyonalizm 3.0, egemenlik temelli bir düzenden, küresel kurumların dünyanın yeni yöneticileri olduğu düzene doğru bir hareketi gerektirir. Amerikan gücüne daha az bağlı olmakla birlikte, geleceğin yönetişim kurumları yine de liberal değerler tarafından yönlendirilecektir. Ikenberry'e göre ikilem, liberal enternasyonalizm 2.0'ın krizde olduğu, ancak 3.0'ın da tamamen gerçek dışı olmadığıdır.

Liberalizmin Batı ve geri kalanı için bu denli eşitsiz kazançlar sağladığı göz önüne alındığında, belki de ABD merkezli çağdaş liberal bilginlerin daha adil dağıtım ilkelerine göre düzeni yeniden yapılandırmak yerine mevcut düzenin korunması sorunuyla meşgul olmaları şaşırtıcı değildir. Reformu, zengin Batılı ülkelerin üstleneceği bir sorumluluk ve görev olarak görmek yerine, Batı gücünün kullanımı, daha ziyade kurumların kontrolünün genişletilmesi ve piyasaların ve değerli kaynaklara güvenlik erişiminin korunmasıyla eşleştirilir. Hegemonik liberal düzen, 11 Eylül'de olduğu gibi tehdit altında olduğunda, yanıt uzlaşmasızlıktı. Bu konuda eski Cumhurbaşkanı George Bush'un El Kaide, Taliban ve ayrıca Irak'a karşı liberalizm dilini harekete geçirmesi ilginçtir. 2003'te Irak'a karşı savaşa "özgürlük savaşı" demiştir.

Liberalizmin emperyalizmi benimseme potansiyeli, çok eski bir geçmişi bulunan bir eğilimdir (Doyle 1986: 1151-69). Machiavelli'de, cumhuriyetlerin genişlemesinin gerekli olduğuna dair birtakım argümanlar bulduk. Özgürlük; zenginlik ve beraberinde yeni pazarlara yönelik itici gücü arttırır; aynı zamanda vatandaş olan askerler, köle veya paralı askerlerden daha iyi savaşçıdır; genişleme, bir devlet güvenliğini arttırmanın en iyi yoludur. Bu anlamda, çağdaş ABD dış politikası, Atina ve Roma gibi modern öncesi dönemin

büyük yayılmacı cumhuriyetçi devletlerinden farklı değildir. Bugün çok az liberal on dokuzuncu yüzyıl Avrupa sömürgeci güçleri gibi toprak genişlemesini açıkça savunur. Aynı zamanda, birçoğu imparatorluğun erdemlerini güvensiz bir dünyada özgürlüğü sağlamanın bir yolu olarak düşünmeye başlamıştır. İmparatorluk, Michael Doyle gibi liberaller tarafından reddedilse bile, liberal olmayan devletlerin işlerine müdahalenin savunulması enternasyonalizm ile emperyalizm arasındaki çizginin çok ince olduğunu gösteriyor. Doyle'un, cebri ve cebri olmayan araçlardan oluşan karma bir politikayla demokrasiye teşviki savunması, **Kutu 7.4**'te ele alınmıştır.

Liberal kurumların korunması ve yaygınlaştırılması hedefi bazı eleştirilere açıktır. Bu kurumların liberal karakteri eleştirel incelemeye tabi tutulmayıp, zaten öyle olduğu kabul edildi. Sonuç olarak, bu kurumları destekleyen amaçların tutarsızlığı genellikle göz ardı edilmektedir. Uluslararası barış ve güvenlik konuları, BM Güvenlik Konseyi'nde sadece beşinin veto hakkına sahip olduğu on beş devlet tarafından belirlenmektedir. Ekonomi-politik alanı ele alırsak, Batı'nın ve uluslararası finans kuruluşlarının uyguladığı güç yapısal eşitsizliği sürdürmekte ve yeni hakimiyet ve bağımlılık kalıpları oluşturmaktadır. Ayrıca eleştirmenler, Ikenberry ve Sorensen'in çalışmalarında ortaya çıkan türden bir kriz anlatısının daha liberal bir düzen için örtülü bir bahane olarak görülebileceğini savunuyor. Ayrıca, yönetişim çok düzeyli olduğu ve politikaları yönlendiren aktörler çoğu zaman özel girişimler veya yeni küresel diplomatlar ve düzenleyiciler olduğu zaman, küresel kamu politikasının itici koltuğunda büyük güçler açısından liberalizmi yanlış beyan etme riski bulunmaktadır.

Kutu 7.4 Liberal barış bölgesini savunma ve genişletme

Gördüğümüz gibi, demokratik barış tezinin savunucuları liberal devletlerin birbirlerine barışçıl muamelede bulunacağına inanırlar. Fakat bu gözleme dayalı kanun liberal devletlerin liberal olmayanlara nasıl muamelede bulunacağını anlatmaz. Onları dönüştürmeyi mi denemeliler, ki böylece onları da barış bölgesine soksunlar veya daha savunmacı bir strateji mi izlemeliler? İlk seçenek daha önce başarılı olmadı ve nükleer silaha sahip birçok devletin olduğu bir dünyada haçlı seferi intihar olabilir. Bu nedenle, Michael Doyle çift yollu bir yaklaşım önerir.

- İlk yol diğer benzer fikirdeki devletlerle güçlü ittifaklar kurmak ve kendini liberal olmayan rejimlerden korumak manasına gelen liberal topluluğu koruma yoludur. Bu liberal devletlerin otoriter devletleri sınırlandırmak için dış politikalarına güç dengesi gibi stratejileri dahil etmesini gerektirebilir.
- İkinci yol daha yayılmacıdır ve liberal bölgeyi çeşitli ekonomik ve diplomatik enstrümanlarla genişletmeyi amaçlar. Doyle bunları telkin (demokratik olmayan rejimlerde yaşayan halkların kendi hürriyetleri için mücadele edeceklerini ummak), tahrik (barış inşası ve ekonomik yeniden yapılandırma) ve müdahale (eğer halkın çoğunluğu yönetimden memnun olmadığını yaygınca ortaya koyuyorsa ve/veya temel hakları sistemik olarak çiğneniyorsa meşrudur) açılarından kategorize eder.

Doyle liberalizm yürüyüşünün kolayca devam etmeyebileceği uyarısında bulunur. Uluslararası sistemin daha uzlaşmacı ve istikrarlı mı olacağının yoksa düşmanlıkların daha da mı derinleşeceğinin bizim elimizde olduğunu iddia eder. Barışçıl bir geleceğin şansını artırmak için bedelini ödemeyi arzu ediyor olmak zorundayız – kurumsal maliyetlerde ve gelişme yardımlarında. Düşman ve istikrarsız otoriter devletlerle uğraşmak alternatifiyle kıyaslandığında bu yol ucuz olabilir.

(Doyle 1999)

Püf Noktası

- 1945 sonrası dönemle ilişkilendirilen liberal enternasyonalizm 2.0 kriz içinde. ABD'nin dünya düzenini yönetme yeteneği azalıyor, yükselen güçler ganimetlerden daha fazla pay almak istiyor ve yeni güvenlik zorlukları büyük güçler arasındaki önemli farklılıkları artırıyor.
- Ikenberry haklıysa ve 2.0 çökmekteyse, yerini neyin alacağı belirgin değil. 2.0 çökerse dünya, Milletler Cemiyeti'nin vaadini yerine getiremediği savaşlar arası döneme geri döner. 2.0 yeniden canlandırılırsa, küresel kurumlar müstesna liberal güçlerini kaybetmeden yeni ortaya çıkan güçlerin meydan okumasına adapte olacaklardır.
- 1945 sonrası dönemde liberalizmin gerçekten zafer kazandığı varsayımı ticaret, güvenlik ve kalkınma konularında vaatlerini yerine getirmediği eleştirisine karşı savunmasızdır. Sonuç olarak, liberal uluslararası düzenler sistemdeki en güçlü devletler için elverişli olmaya devam etmektedir.
- Liberalizmin geleceği enternasyonalizm 1.0'a dönüş mü olacak? Başka bir deyişle, dünya siyasetindeki gelişmelere maalesef ayak uyduramayan bir kurumsal mimarinin olduğu bir dönem mi? Yoksa enternasyonalizm 3.0, dünyadaki çoğu halk için düzen ve adalet sağlayamayan 1945 sonrası dönemin kurallarına ve kurumlarına gerçekçi bir alternatif mi?

Sonuç

Liberallerin 1989'da Soğuk Savaş'ın sonunu karşıladığı coşku hali dağıldı. Yirmi birinci yüzyılın başlangıcında gördüğümüz güvensizlik ve çatışmanın şekli liberal demokrasinin en iyi ihtimalle tamamlanmamış bir proje olduğunu gösterir. Her kıtadaki ülkelerden gelen görüntü ve hikâyeler –Afganistan, Liberya, Çeçenistan, Kolombiya, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Irak, Burma, Zimbabwe ve diğerleri– dünyanın birçok bölgesinde diktatörlüğün anti-liberal değerleri, işkence, hoşgörüsüzlük ve adaletsizliğin günlük olaylar olduğunu hatırlatır. Dahası, bu devletlerin başarısızlığının nedenleri bir bakıma özellikle egemenlik, demokrasi, ulusal kendi kaderini tayin etme ve insan hakları gibi sıkça uyum sorunu yaşayan değerleri desteklemesi bakımından liberalizmin kendisinde bulunabilir (Hoffmann 1995-6: 169).

Liberalizmin kusurlu veya tehdit altında olduğuna dair argümana karşı bir cevap da daha fazla liberalizm çağrısıdır. Bu yaklaşım kesin olarak G. John Ikenberry ve onun eş yazarı Daniel Deudney (2009) tarafından dile getirilir. Onlar sadece tek bir modernleşme yolu olduğuna; liberal olmayan seslerin serbest piyasa ve hükümetlerin sorumlu tutulması gibi zorunluluklar tarafından boğulacağına inanırlar. Liberalizmdeki krizin daha derin bir sebebi ise –gittikçe itibar kaybeden– Aydınlanmacı dünya görüşüne bağlılığıdır. Bentham, Hume, Kant, Mill ve Paine'in ümitlerinin tersine, akıl ve bilimin siyasete uygulanması toplumları bir araya getirmedi. Aslında, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklarla ifade edilen **siyasi topluluğun** çok boyutlu doğasını gösterdi. Liberalizmin eleştirileri demokrasi, kapitalizm ve sekülerizm gibi liberal değerleri evrenselleştirme görevinin Batı-dışı kültürlerin pratik ve geleneklerini baltaladığını iddia eder (Gray 1995: 146). Mesele siyaseti kültürler arası hale

getirmeye geldiğinde, liberallerin cevabı 'hayır'dır. Marksist yazar Immanuel Wallerstein evrenselcilik üzerindeki ikilemi ifade etmede iyi bir yol bulmuştur. Liberaller bunu güçlünün zayıfa bir hediyesi olarak görürken bir yandan da iki şeyi göremezler: "hediyeyi reddetmek kaybetmek; hediyeyi kabul etmek yine kaybetmektir" (Brown 1999).

Liberalizmi bekleyen meydan okumalar oldukça fazladır. Bu meydan okumalar ister çevre sorunları veya yoksullluğun azaltılması olsun ister nükleer silahsızlanma veya insani vahşet olsun, liberal kurumlar ve politikalar bu meydan okumaları yumuşatmak veya tamamen ortadan kaldırmak şöyle dursun bazı örneklerde onları daha da kötü bir hale getirdi. Buna karşı bir cevap dünyada var olan bu gibi hastalıklı durumların sebeplerinin bir kısmının da liberalizm olduğunu söylemektir. Mesela, serbest ticaret, uluslararası kurumların ortadan kaldırmak yerine daha iyi yansıttığı, refah ve güç hiyerarşileri üretir; uluslararası güvenlik alanında, neredeyse her kurum ve anlaşma, belki bu kurumların işe yarar olması durumunda savunabilecek olan ama çoğu kez işe yaramadıklarını biliyoruz, yapısal eşitsizlikler üzerine inşa edilmiştir. Bir diğer cevap ise bugün küresel siyasette yönetişim kurumlarıyla ilgili problemin daha fazla liberalizm değil yetersiz liberalizm olduğunu söylemektir. Diğer bir deyişle, 19. yüzyıl reformcuları gibi, bugünün liberal dünya düzeni savunucuları geleneğin temel değer ve inançlarına geri dönmelidir. Böylece, uluslararası kurumlarda reform yapılmasında, kararların demokratik olarak alındığında daha iyi olacağında, iyi yönetişimin herkes için kamu hizmetleri gerektirdiğinde, sorumluluklar ciddiye alınmadığı müddetçe verilen hakların ilgisiz kalacağında ve ekonomik ve sosyal adaletin bölgesel ve küresel ölçekte barışçıl değişim için çok önemli olduğunda ısrarcı olacaklardır.

Sorular

1. Stanley Hoffmann'ın uluslararası ilişkilerin liberalizme pek de misafirperver olmadığı fikrine katılıyor musunuz?
2. Bu iddiayı desteklemek veya reddetmek için ne gibi iddialar türetilebilir?
3. İki savaş arası dönemde liberal idealistler tarafından kullanılan uluslararası ahlâk dili Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sisteme hakim olan İngiltere ve Fransa'nın hakimiyetlerini ve çıkarlarını devam ettirmenin bir yolu mudur?
4. Liberal devletler kendi değerlerini diğer devletlere ihraç etmeli mi? Bu amaca ulaşmada kuvvet kullanımı meşru bir araç mıdır?
5. Kant'tan bu yana liberal düşüncede (eğer varsa) ne kadar ilerleme olmuştur?
6. Demokratik rejimlerin yükselişi, liberal kurumların ve değerlerin üstünlüğü ile açıklanır mı?
7. Liberalizm, devlet merkezli bir uluslararası ilişkiler bakış açısına çok mu bağlı?
8. Liberalizmde hürriyet ve demokrasi arasında çok temel bir gerilim var mı? Eğer varsa, bu gerilim uluslararası alanda nasıl ortaya çıktı?

9. Çağdaş uluslararası sistemde liberal değer ve kurumlar neo-liberallerin iddia ettiği kadar derine yerleşmiş midir?
10. G. John Ikenberry ve G. Sorensen'in iddia ettiği gibi liberalizm bugün krizde midir? Yükselen küresel güçler liberal düzene bir tehdit midir?

Ek Okuma Önerileri

Brown, C., Nartin, T. ve **Rengger, N.** (ed.) (2002), *International Relations in Political Thought: Texts from the Ancient Greeks to the First World War* (Cambridge: Cambridge University Press). Özellikle 7, 8 ve 9'uncu bölümlerdeki klasik liberal düşünce hakkındaki okumalara bakınız.

Doyle, M. (1997), *Ways of War and Peace* (New York: W. W. Norton). Doyle liberalizmi şu şekilde tasnif eder: liberal pasiflik, liberal emperyalizm ve liberal uluslararasıcılık.

—— (2012), *Liberal Peace: Selected Essays* (Abingdon: Routledge). Doyle'un liberalizm hakkındaki yazılarının mükemmel bir derlemesi.

Dunne, T. ve **Flockhart, T.** (ed.) (2013), *Liberal World Orders* (Oxford: Oxford University Press/British Academy). Emanuel Adler, Richard Devetak, Stefano Guzzini, John Hobson, Kim Hutchings, and Chris Reus-Smit'in de aralarında bulunduğu önde gelen Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin liberal dünya düzenleri ile ilgili eleştirel düşünceleri.

Hoffmann, S. (1987), *Janus and Minerva: Essays in the Theory and Practice of International Politics* (Boulder, CO: Westview Press). Liberalizmin ve uluslararası ilişkilerle olan sorunlu ilişkisinin harika bir incelemesi.

Ikenberry, G. J. (2009), "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives in Politics*, 71(1): 71-87. Etkili bir liberal düşünür tarafından yapılmış olan ve 1945 sonrası düzenin reform sürecini ele alan önemli bir çalışma.

Jahn, B. (ed.) (2006), *Classical Theory in International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press). Kant, Mill ve Smith gibi liberal düşünürler hakkında eleştirel makaleler içerir.

Mazower, M. (2012), *Governing the World: The History of an Idea* (New York: Penguin Press). Liberal uluslararası politikalar ve programları inceleyen mükemmel bir kitap. Yönetişim konusunun izini 19. yüzyıl başlarına kadar sürüyor ve günümüz küresel düzeninde mevcut birçok kusurun tarihsel olarak çok geriye giden sebepleri olduğunu ortaya koyuyor.

Sørensen, G. (2011), *A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Liberalizm içinde "dayatma" taraftarları ile "kendini sınırlama" taraftarları arasındaki bölünmenin iyi bir değerlendirmesi.

Walt, S. (1998), "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, 110: 29-46. Liberalizmin kısa bir genel değerlendirmesine ilaveten, pratikte liberal teorinin kusurlu uygulanışını da ele alıyor.

Bölüm 8
Çağdaş Ana Akım Yaklaşımlar: Neo-realizm ve Neo-liberalizm

Steven L. Lamy

Giriş
Neo-realizm
Neo-liberalizm
Neo-neo Tartışması
Neo-liberaller ve Neo-realistler Küreselleşme Konusunda Ne Düşünüyorlar?
Sonuç: Uluslararası İlişkilerin Gündemini Daraltmak

Okuma Rehberi

Bu bölüm neo-realizm ve neo-liberalizmin temel varsayımlarını gözden geçirir ve Amerika'da ana akım akademik Uluslararası İlişkiler çalışmalarına hakim olan bu entelektüel açıdan 'kardeş' akımlar arasındaki tartışmayı tahlil eder. Realizm ve neo-realizm ve belli bir oranda da neo-liberalizm Amerikan dış politikası üzerinde de derin bir etkiye sahiptir. Neo-realistler güvenlik çalışmaları dünyasına hakimdir, neo-liberallerse siyasi iktisat ve son zamanlarda insan hakları ve çevre gibi meselelere odaklanırlar. Neo-realistler hayatta kalma meselesiyle ilgilendiklerini söylerler. Neo-liberallerin devletler arası işbirliği ihtimalleri hususunda fazlasıyla iyimser olduğunu iddia ederler. Neo-liberaller bütün devletlerin karşılıklı çıkarları olduğu ve işbirliğinden kazançlı çıkabileceği iddiasıyla karşılık verirler. Her ikisi de devlete, kapitalist pazara ve statükoya yönelik ön yargılı bir çeşit normatif teoridir. Küreselleşmenin süreçleri neo-realistleri ve neo-liberalleri benzer meseleleri düşünmeye ve uluslararası düzenin yeni sorunlarını göz önünde bulundurmaya mecbur bıraktı.

Her teori akademisyenlerin devlet davranışları için daha iyi bir açıklama getirme çabasını temsil eder ve uluslararası siyasetin doğasını tasvir eder. Bu bölüm, eğer çalışmalarımızı bu yenici perspektiflerle ve neo-neo tartışmasıyla sınırlandırırsak dünyanın yalnızca bir kısmını görebileceğimiz önermesiyle son bulur.

Giriş

Neo-liberaller ve neo-realistler arasındaki tartışma –neo-neo tartışması– 1980'lerden bu yana Amerikan ana akım Uluslararası İlişkiler disiplinine hakim oldu. Alanın önemli Amerikan dergileri, *International Organization* ve *International Security* her iki teorinin göreli üstünlüklerine ve uluslararası siyasetin dünyasını açıklamadaki değerlerine işaret eden çok sayıda makaleye sayfalarında yer vermiştir. **Neo-realizm realizm**in, **neo-liberalizm** ise **liberalizm**in soyundan türemiştir. Bunlar teoriden daha fazla bir şeydirler: Bir çalışma alanını tanımlayan ve araştırma ve siyaset yapımı için gündemi belirleyen kavramsal çerçeveler veya paradigmalardır. Daha önceki bölümlerde liberalizm (**Bölüm 7**) ve realizm (**Bölüm 6**) hakkında öne sürüldüğü gibi, her teorinin/paradigmanın birçok versiyonu veya yorumu vardır. Bazı realistler savunma veya uluslararası anlaşmalara katılım gibi meselelerde daha 'sert' bir yaklaşım sergilerler; bazı realistler ise aynı meselelerde daha uzlaşmacı bir yaklaşım içerisindedirler. Liberalizmi konu edinen bir önceki bölüm, bu teorinin farklı türlerinin faydalı bir tasvirini yapmıştı. Bu bölümde ise, Amerika'daki akademik söylemde ve ABD dış politikasını belirleyen kişiler üzerinde en fazla etkiye sahip olanları incelenecektir. Bu bölüm akademi ve siyaset dünyasının neo-realizm ve neo-liberalizm etiketlerini nasıl kullandıkları ve tanımladıklarına dair önemli farklılıkları da gösterecektir.

Çoğu akademisyen için, neo-realizm Kenneth Waltz'un *Theory of International Politics* (1979) kitabına denk düşer. Waltz'un teorisi **uluslararası sistem**in yapısının ve **devlet** davranışlarının ana belirleyicisi olarak **yapı**nın önemini vurgular. Fakat çoğu akademisyen ve siyasetçi neo-realizmi, realizmin güncelleştirilmiş veya yeni halini tasvir için kullanır. Son zamanlarda, güvenlik çalışmaları alanında, bazı akademisyenler realizmin ya da neo-realizmin son halini tartışırken, **saldırgan** ve **savunmacı** realizm kavramlarını kullanmaktadır (bkz. **Bölüm 6**).

Akademik dünyada, neo-liberal kelimesi genelde neo-liberal kurumsalcılık veya bu teorik alanda yazanlar tarafından isimlendirildiği gibi kurumsal teori anlamına gelir. Bununla birlikte, siyaset dünyasında, neo-liberalizm farklı bir anlama gelir. Neo-liberal bir dış siyaset serbest ticareti, açık pazarı ve Batılı demokratik değer ve kurumları destekler. Önde gelen Batılı devletlerin çoğu demokratik ve kapitalist **ulus-devletler topluluğu**nun 'genişletilmesine' çağrıda bulunan ABD önderliğindeki koroya katıldı. Başka türde bir oyun mevcut değildir, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaratılan finansal ve siyasi kurumlar ayakta kaldı ve bu kurumlar mevcut ekonomik ve siyasi güç düzenlemeleri için bir temel oluşturmaktadır.

Gerçekte, neo-liberal dış politikalar **demokratik barış**, serbest ticaret ve açık sınırlar gibi ideallere bu derece bağlı olma eğiliminde değildir. **Ulusal çıkarlar** ahlâk ve uluslararası ideallerden üstündür ve geleneksel realistlerin canını sıksa da, ekonomik çıkarlar jeopolitik olanlara oranla önceliklidir.

Uluslararası İlişkiler okumaya başlayan öğrenciler için, bu etiketlendirmeler ve tanımlamalar kafa karıştırıcı ve sinir bozucu olabilir. Fakat bu kitabın daha önceki bölümlerinden öğrendiğiniz gibi, bu perspektifleri ve teorileri anlamak liderlerin ve vatandaşların dünyayı nasıl gördükleri ve olaylara nasıl cevap verdiklerini anlama ve açıklamada sizi ümitlendirecek tek yoldur.

Neo-realizm ve neo-liberalizm arasında açık farklar vardır; fakat bu farklar abartılmamalıdır. Neo-liberal bir kurumsalcı olan Robert Keohane (Baldwin 1993'te) neo-liberal kurumsalcılığın, realizm ve liberalizmden eşit oranda beslendiğini ifade eder. Her iki teoride statükocu perspektifi temsil eder ve Robert Cox'un deyimiyle problem-çözücü teorilerdir (bkz. **Bölüm 9**). Bu neo-realizmin ve neo-liberalizmin statükoyu bozacak, yani **güvenlik**, çatışma ve **işbirliği** meseleleri gibi sorunlara eğildikleri anlamına gelir.

Her iki teori de uluslararası sistemin radikal bir değişim ve dönüşümünü önermezler. Bunun yerine, taraftarlarının genelde halihazırdaki uluslararası sistemden, aktörlerinden, değerlerinden ve güç düzenlemelerinden memnun olması anlamında sistemi devam ettirici teorilerdir. Bu teoriler farklı meselelerle uğraşırlar. Genel olarak, neo-realist teori askerî güvenlik ve savaş meselelerine odaklanır. Neo-liberal teorisyenler işbirliği, uluslararası ekonomi politik ve son zamanlarda da çevre meselelerine odaklanır. Neo-liberal kurumsalcılar için, araştırmanın merkezi sorusu anarşik ve rekabetçi bir uluslararası sistemde işbirliğinin nasıl desteklenip geliştirileceğidir. Neo-realistler için temel soru bu sistemde hayatta nasıl kalınacağı sorusudur.

Bu bölümün aşağıdaki kısımlarında, her iki teorinin varsayımlarına ve neo-neo tartışması olarak adlandırılan tartışmadaki rakip tutumların analizine ilişkin bir değerlendirme ve neo-liberaller ile neo-realistlerin **küreselleşme** süreçlerine nasıl tepki verdiklerine dair bir tartışma yapılmaktadır.

Püf Noktası

- Son 10-15 yılda neo-neo tartışması ABD'deki Uluslararası İlişkiler teorisinde hakim odak noktası olmuştur.
- Birer teori olmaktan çok daha öte bir anlam ifade eden neo-realizm ve neo-liberalizm, bireylerin dünya hakkında görüşlerini şekillendiren ve araştırma önceliklerini ve siyasi tartışmaları ve tercihleri etkileyen kavramsal çerçeve ve paradigmadır.
- Neo-liberalizm akademik dünyada sıkça neo-liberal kurumsalcılık anlamında kullanılır. Siyaset dünyasında ise kapitalizm ve Batılı demokratik değerler ve kurumların desteklenmesiyle tanımlanır.
- Rasyonel-seçim yaklaşımları ve oyun teorisi, siyaset tercihlerini ve çatışma ve işbirliği durumlarında devletlerin davranışlarını açıklamak amacıyla neo-realizm ve neo-liberalizme eklemlenmiştir.
- Neo-realistler ve neo-liberaller farklı dünyaları incelerler. Neo-realistler güvenlik sorunlarını incelerler ve güç ve hayatta kalma meseleleriyle ilgilenirler. Neo-liberaller ise, siyasal iktisadı incelerler ve işbirliği ve kurumlara odaklanırlar.

Neo-realizm

Kenneth Waltz'un yapısalcı realizm teorisi, neo-realizmin sadece bir versiyonudur. Joseph Grieco'nun (1988a ve 1988b) akademik katkılarıyla temsil edilen neo-realistlerin ikinci bir grubu, çağdaş veya modern bir realist profil inşa edebilmek için, Waltz'un fikirlerini Hans Morgenthau gibi daha geleneksel realistlerin fikirleriyle birleştirdi. Neo-realizmin üçüncü bir versiyonu, güvenlik çalışmalarında bulunabilir. Aşağıda, neo-realizmin bu uyarlamaları kısaca gözden geçirilmektedir.

Yapısalcı Realizm

Waltz'un neo-realizmi geleneksel ya da klasik realizmden birkaç şekilde farklıdır. Birincisi, realizm her şeyden önce tümevarımcı bir teoridir. Örneğin, Hans Morgenthau uluslararası siyaseti sistemdeki devletlerin hareketlerine ve etkileşimlerine bakarak açıklayacaktır. Böylelikle, Pakistan ve Hindistan tarafından nükleer silah test etme kararı her iki ülkedeki askerî liderlerin etkisine ve coğrafi yakınlıkları tarafından meydana getirilen uzun süreli farklılıklara bakarak açıklanacaktı. Bütün bu açıklamalar birimden bütüne veya aşağıdan yukarıya doğru giden açıklamalardır. Waltz gibi neo-realistler birimler düzeyindeki açıklamaların önemini reddetmezler; fakat yapının etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine inanırlar. Waltz'a göre, yapı uluslararası sistemin düzenleyici prensibi olan **anarşi** tarafından ve birimler, yani devletler arasındaki **kapasite**lerin dağılımı tarafından tanımlanır. Waltz aynı zamanda farklı birimler arasında işlevsel farklılığın olmadığını da varsaymaktadır.

Uluslararası sistemin yapısı bütün dış politika seçimlerini şekillendirir. Bir neo-realist için Hindistan ve Pakistan'ın nükleer denemesi hakkındaki daha iyi bir açıklama, anarşiden veya ortak bir güce veya **kural**lara itaate zorlayacak ve sistem içinde **düzen**i devam ettirecek merkezi bir otoritenin eksikliğinden bahsetmelidir. Rekabetçi bir sistemde, bu koşul hayatta kalmak için silahları gerekli kılar. Ek olarak, **anarşik bir sistem**de, daha fazla güce sahip olan devletler daha fazla nüfuz sahibidirler.

Geleneksel realistler ve Waltz'un neo-realizmi arasındaki ikinci bir farklılık ise güce ilişkin yaklaşımlarında bulunabilir. Realizm için güç, kendi başına nihai bir amaçtır. Devletler gücü daha fazla güç elde etmek için kullanırlar ve böylece ulusal çıkarlarını güvence altına almak için nüfuzlarını ve yeteneklerini artırırlar. Geleneksel realistler, gücün –ekonomik kaynaklar ve teknoloji gibi– farklı unsurlarını tanımalarına rağmen, askerî gücün bir devletin gücünün en açık unsuru olduğunu düşünürler. Waltz askerî kuvvetin, devlet yönetiminin bir aracı olarak bir zamanlar olduğu kadar merkezî olmadığını söyleyenlerle aynı fikirde değildir. Afganistan, Libya ve Suriye'deki son çatışmaların gösterdiği gibi birçok lider hâlâ farklılıkları kuvvetle çözebileceğine inanmaktadır.

Neo-realistler için, güç askerî kaynakların toplamından ve bu gücün sistemdeki diğer devletleri zorlamak ve kontrol etmek için kullanılmasından daha fazla bir şeydir. Waltz ve diğer neo-realistler, gücü bir devletin toplam kapasitesi olarak görürler. Devletler sistem içindeki işlevleriyle değil güçleriyle farklılaşırlar. Güç bir devlete uluslararası sistem içinde bir konum veya yer verir ve bu da devletin davranışını şekillendirir. **Soğuk Savaş** esnasında, ABD ve SSCB yalnızca iki **süper güç** olarak konumlanmışlardı. Neo-realistler bu konumların bu devletlerin davranışlarındaki benzerliği açıklayacağını söyleyecektir. Güç dağılımı ve bu güç dağılımındaki önemli herhangi bir değişim uluslararası sistemin yapısını açıklamaya yardımcı olur. Devletler de, belli bir biçimde, sistem içindeki konum ve yerlerini korumanın yollarını arayacaktır. Soğuk Savaş'ın sonu ve Sovyet imparatorluğunun dağılması **güç dengesi**ni bozdu ve birçok neo-realistin gözünde bu durum, uluslararası sistemdeki istikrarsızlık ve belirsizliği artırdı. Waltz sistem içinde düzenin merkezi mekanizmasının güç dengesi olduğunu söylerken geleneksel realistlerle uyum içerisindedir. BM ve **NATO**'nun önemine yeniden yapılan vurgu ve bu kurumların dünyanın her yerindeki kriz bölgelerine müdahaleleri büyük güçlerin uluslararası sistemdeki düzen arayışının göstergesi olabilir. Waltz etkili uluslararası kurumlar inşa ederek küreselleşmenin süreçlerini yönetebileceğimize inanan neo-liberal kurumsalcılara karşı çıkacaktır (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1** ve **Örnek Olay Çalışması 2**). Waltz, bu kurumların etkinliğinin büyük güçlerin desteğine bağımlı olacağını iddia etmektedir.

Realizm ve Waltz'un neo-realizmi arasındaki üçüncü bir farklılık, devletlerin anarşinin şartlarına nasıl karşılık vereceği konusundaki görüşleridir. Realistler için, anarşi sistemin bir koşuludur ve devletler ona boyutları, konumları, iç siyaseti ve liderlik kalitelerine göre karşılık verirler. Neo-realistler ise, anarşinin sistemi tanımladığını söylerler. Dahası, bütün devletler işlevsel olarak benzer birimlerdir. Bu da hepsinin anarşi tarafından temsil edilen kısıtlamalara maruz kaldığı ve sistem içerisindeki konumlarını devam ettirmek için çabaladıkları anlamına gelir. Neo-realistler siyasetteki herhangi bir farklılığı güç ve kapasiteyle açıklar. Hem Belçika, hem de Çin anarşinin zorlayıcı unsurlarından birinin ulusal çıkarları korumak için güvenlik ihtiyacı olduğunu bilirler. Bu ülkelerin liderleri, söz konusu güvenliği elde etmek için farklı yollar izleyebilirler. Belçika gibi küçük bir ülke, kısıtlı kaynaklarıyla, anarşiye ve ondan kaynaklanan güvenlik ikilemine ittifaklara katılarak ve uluslararası ve bölgesel örgütlerde aktif bir rol alarak, silahlanma yarışını kontrol ederek cevap verir. Çin, büyük bir güç olarak, büyük ihtimalle kendi çıkarlarını korumak için askerî gücünü artırmak gibi tek taraflı stratejilerin peşinden koşacaktır.

Göreli ve Mutlak Kazançlar

Joseph Grieco (1988a) **göreli** ve **mutlak kazanç** kavramlarına odaklanan realist/neo-realist akademisyenlerden biridir. Grieco devletlerin kendi güç ve etkilerini (mutlak kazançlar) artırmakla ilgilendiklerini ve bu yüzden

kapasitelerini artırmak için diğer devlet ve aktörlerle işbirliği yapacaklarını iddia eder. Bununla birlikte, Grieco devletlerin herhangi bir işbirliğinde diğer devletlerin ne kadar güç ve nüfuz elde ettikleriyle de (göreli kazanç) ilgilenir. Bu durum neo-liberaller ve neo-realistler arasındaki önemli bir farklılığı göstermek için kullanılabilir. Neo-liberaller, devletlerin kendi ulusal çıkarlarını güvence altına almak için aldatması ve kuralları takip etmemesi durumunda işbirliğinin yürümeyeceğini iddia ederler. Neo-realistler uluslararası işbirliğine iki engelin bulunduğunu iddia ederler: Aldatma ve diğer aktörlerin göreli

Örnek Olay Çalışması 1 Uzak Kuzey: işbirliği mi çatışma mı?

Arktik buzul tabakası azalıyor. Klimatologlar buzların erimesi ve denizlerin yirmi yıldır yükselmesi hakkında uyarmış olsalar da, çoğu sadece 2007 yazında sonbaharda kutup buzunun dramatik bir şekilde küçülmesinden sonra dikkat etmeye başladı. Aynı yıl Kuzey Kutbu'nda Rusya bayrağı taşıyan bir denizaltı Arktikteki sayısız çözülmemiş toprak sahipliği iddialarıyla ilgili ikazda bulunuyordu. Çözüme ulaşmamış bu sınırlar yirmi yıl önce önemli görünmüyordu, ancak azalan buz ve ısınan hava uzun süredir devam eden iki rüyaya odaklandı: Avrupa ve Asya arasında işleyebilir bir deniz geçişi ve Kuzey Kutup denizlerinin altında bir petrol ve gaz bolluğu.

Bununla birlikte, hem ticari nakliye hem petrol çıkarımı, Kuzey Kutup güçlerinin hiçbirinin (Kanada, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, İsveç, Danimarka ve Finlandiya) başa çıkamayacağı muazzam çevresel hasar korkusunu artırıyor. Ve her ikisi de, yalnızca ilkel ve geçici formda bir yasal çerçeve gerektiren karmaşık bölgesel ve kaynaksal talepleri gündeme getiriyor. Kıyı devletleri Arktik Konseyi'ni kurdu ve hem BM hem de çeşitli STK'lar, kaynaklara ve ulaşım yollarına erişmek isteyen devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin faaliyetlerini yönetecek bir dizi kural oluşturmak için çalışmaya başladı. Dünyanın kara kütlesinin altıda birini kapsayan ve yaklaşık 4 milyon insanın evi bulunan bu bölgenin geleceğini belirleyebilen, küresel yönetişimin bu yeni ortaya çıkan yapılarıdır.

Arktik Konseyi'nin başarısı, askerî ya da güvenlik meseleleri konusunda yetki eksikliği ile yakından ilişkili olabilir. Bununla birlikte, tüm üyeler bir arktik çözülmenin getirdiği potansiyel güvenlik sorunlarının farkındadır. Ağustos 2010'da sadece bir günde, ABD Sahil Güvenlik Alaska yakınlarındaki Kuzeybatı Geçidi bölgesinde doksan beş gemi tespit etti. Alaska kıyıları ve Kanada'ya giden sular gezilebilir bir okyanusa dönüşmüş durumda. Her büyük petrol şirketi 90 milyar varil petrol ve trilyon kübik feet gaz yatağına erişim istiyor. Uyuşturucu satıcıları, silah tüccarları ve hatta teröristler ise bu yeni rotaları Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya'ya erişim elde etmek için kullanabilirler.

İklim değişikliği ulaşım ve kaynaklara erişim açısından harika görünebilir, ancak devletlerin çevreye, uzak kuzeydeki yerli topluluklara ve bölgedeki güvenliğe yönelik zorluklarla nasıl başa çıkacağı belirsiz.

kazançları. Dahası, devletler işbirliğini cesaretlendiren kurallara uymadığında, diğer devletler çok-taraflı aktiviteyi bırakıp tek taraflıya dönebilirler.

Devletlerin uluslararası işbirliği çabalarından vazgeçme ihtimali, katılımcıların düzenlemeden diğer devletlerin daha kazançlı çıktığını görmesi durumunda artar. Neo-realistler liderlerin aldatanlara karşı uyanık olması gerektiğini ve bu silah sisteminin ortadan kaldırılmasıyla askerî avantaj kazanabilecek olan devletlere odaklanmak gerektiğini iddia ederler. Bu durumda, göreli kazanç meselesi, bir hayatta kalma meselesidir. Grieco ve onun neo-realist görüşünü paylaşan diğerlerine göre, belirsizlik ve rekabet dünyasında temel soru, işbirliğinden bütün katılımcıların kazanıp kazanmadığı değil, işbirliğine girildiğinde kimin daha çok kazanacağıdır.

Güvenlik Çalışmaları ve Neo-realizm

Son zamanlarda, güvenlik çalışmaları akademisyenleri, özellikle ABD'de, uluslararası sistem tarafından sunulan güvenlik tehditlerinin doğasını ve hayatta kalmak ve sistem içinde güçlenmek için devletlerin takip etmek zorunda oldukları strateji seçeneklerini anlamada kendi çıkarlarını yansıtan farklı bir realizm çeşidinden bahseder oldular. Neo-realizmin bu iki versiyonu, savunmacı ve saldırgan realizm (alandaki birçok akademisyen neo-realizm yerine modern realist olarak adlandırılmayı tercih eder), Waltz'un ve Grieco'nun neo-realist uyarlamalarına oranla siyasi alana daha uygun ve bu nedenle de diğer uyarlamalara kıyasla öngörüsü daha yüksektir (Jervis 1999).

Saldırgan neo-realistler Waltz'un fikirlerinin çoğunu ve geleneksel realizmin varsayımlarının önemli bir kısmını kabul eder gibi görünüyorlar. Savunmacı neo-realistler ise, diğer devletlerle ilişkilerimize ilişkin varsayımların onların dost ya da düşman olmalarına bağlı olduğunu iddia ederler. Avrupa Birliği gibi dostlarla ilgilenirken, ABD liderlerini yönlendiren varsayımlar neoliberaller tarafından desteklenenlere daha yakındır. Bununla birlikte, yayılmacı veya parya devletler ya da geleneksel düşmanlardan bahsettiklerinde ise savunmacı ve saldırgan neo-realistler arasındaki farklılık çok daha azdır.

Güvenlik çalışmaları alanında saldırgan bir realist yaklaşıma sahip John Mearsheimer (1990, 1994/5), mutlak gücün değil göreli gücün devletler için daha önemli olduğunu düşünür. Ülkelerin liderlerinin potansiyel düşmanlarını zayıflatan ve kendi güçlerini diğer bütün devletlere karşı artıran güvenlik politikaları izlemeleri gerektiğini savunacaktır. Bu küreselleşme çağında, devletlerin amaç ve çıkarları arasındaki uyumsuzluk anarşik sistemin rekabetçi doğasını artırır ve çatışmayı işbirliği kadar kaçınılmaz hale getirir. Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrasında askerî bütçelerin azaltılmasından bahsetmek, saldırgan neo-realistler tarafından tam bir ahmaklık olarak değerlendirilir. Liderler küresel düzene meydan okuyacak yayılmacı bir devlete her zaman hazırlıklı olmalıdırlar. Dahası, eğer büyük güçler silahsızlanma seferberliğine girecek olurlarsa ve güçlerini diğer devletlere göre azaltırlarsa, bu yayılmacı devletleri saldırganlığa davet etmiş olurlar.

John Mearsheimer ve Stephen Walt (2003), George Bush'un Irak'ta savaşa girme kararını eleştirdiler. Bush yönetiminin, Irak'ın **kitle imha silahları** ve gelecekte ABD'ye saldırabilecek olan teröristlerle bağlantısı hakkında dünyayı yanıltarak tehdidin artmasına neden olduğunu iddia ettiler.

Daha önemlisi, neo-realistlere göre, bu savaş gereksizdi; çünkü Irak'a yönelik **çevreleme** politikası etkin biçimde çalışıyordu ve bu savaş için zorlayıcı stratejik bir neden yoktu. Irak'la savaş ABD'ye milyonlarca dolara mal oldu ve şimdiden ABD askerî güçlerinin yükünü muazzam biçimde artırdı. Irak'a, Afganistan'a ve **terörizm**e karşı küresel savaşa girmek suretiyle, ABD ordusu boyunu aşmış durumda. Bush yönetiminin bu tek taraflı siyasetleri hem saldırgan, hem de savunmacı realistleri ilgilendirmektedir; çünkü ABD'nin hem mutlak, hem de göreli gücüne zarar vermektedir.

Robert Jervis (1999) ve Jack Snyder (1991) gibi savunmacı neo-realistler, çoğu liderin savaşın maliyetinin faydalarını açıkça aştıklarını anladıklarını iddia ederler. Askerî gücün fetih ve yayılma için kullanılması çoğu liderin bu karmaşık **karşılıklı bağımlılık** ve küreselleşme çağında reddettiği bir güvenlik stratejisidir. Savaş bazıları için devlet yönetiminin bir aracı olarak kalabilir; bununla birlikte, çoğu savaşın ortaya çıkış sebebi liderler ve vatandaşlar tarafından benzer şekilde bir toplumdaki irrasyonel ve işlevsiz güçler olarak görülür.

Savunmacı neo-realistler sık sık neo-liberallerle karıştırılırlar. Neo-liberallerin savaşın katılımcı devletler için karşılıklı güvenlik sağlayan ve güvenlik ikilemini azaltan –ittifaklar ve silah kontrol anlaşmaları gibi– güvenlik kurumları yaratılarak önlenebileceği iddiasına bir miktar sempati duymalarına rağmen, kurumları savaşın önlenmesinde en etkin yöntem olarak görmezler. Çoğu, bazı durumlarda çatışmanın kaçınılmaz olduğuna inanır. Bir, saldırgan ve yayılmacı devletler vardır ve bunlar **dünya düzeni**ne meydan okumaktadırlar; ve iki, basitçe ulusal çıkarlarının peşindeyken, bazı devletlerin diğerleriyle çatışmaya girmesi kaçınılmazdır.

Savunmacı neo-realistler saldırgan neo-realistlerden daha iyimserdirler. Bununla birlikte, birçok nedenden dolayı neo-liberallerden daha kötümserdirler (Jervis 1999). (1) Neo-realistler çatışmayı sadece bazı durumlarda gereksiz görürler (örneğin ekonomik ilişkiler). (2) Liderler bir devletin saldırgan bir hareketinin (örneğin, komşu bir devlette devrimci bir hareketi desteklemek)

Kutu 8.1 Neo-realistlerin merkezî varsayımları

- Devletler ve diğer aktörler anarşik bir çevrede etkileşime girerler. Bu, kural ve normları zorlamak ve geniş küresel topluluğun çıkarlarını korumak için merkezi otoritenin yokluğu anlamına gelir.
- Sistemin yapısı aktörlerin davranışlarının önemli bir belirleyicisidir.
- Devletler kendi çıkarlarını düşünmeye eğilimlidirler ve anarşik ve rekabetçi bir sistem onları işbirlikçi bir davranış yerine kendi başının çaresine bakmaya iter.
- Devletler faydaları artırıcı, zararları azaltıcı stratejiler arasında seçim yapan rasyonel aktörlerdir.
- Anarşi tarafından arz edilen en kritik sorun hayatta kalma sorunudur.
- Devletler bütün diğer devletleri potansiyel düşman ve ulusal çıkarlarına tehdit olarak görürler. Bu güvensizlik ve korku bir güvenlik ikilemi yaratır ve bütün devletlerin siyasetlerini bu duygu motive eder.

mevcut düzene meydan okuma niyeti taşıyan yayılmacı bir hareket ya da basitçe kendi güvenliğini korumaya yönelik önleyici bir siyaset olduğundan hiçbir zaman emin olamazlar. (3) Savunmacı realistler, neo-liberallerin ulusal çıkarların uyumlu hale getirilebileceği ve işbirliği ve kurum inşası için temel oluşturabileceği görüşüne karşı çıkarlar. Ortak ve karşılıklı çıkarların mevcut olduğu alanları kabul etmelerine rağmen, savunmacı neo-realistler özellikle güvenlik politikası alanlarında devletlerin aldatmaları ve kurallara itaatsizliği hakkında endişelidirler (bkz. **Kutu 8.1**).

Püf Noktası

- Kenneth Waltz'un yapısalcı realizmi Uluslararası İlişkiler akademisinde önemli bir etkiye sahip oldu. Waltz'un neo-realizmi güç ve kapasite görüşlerimizi de genişletir.
- Yapısalcı realistler ulusal özelliklerin önemini devletlerin dış politika davranışlarını belirlemede asgari düzeye indirir. Bu neo-realistlere göre, bütün devletler anarşi tarafından arz edilen aynı mecburiyetleri tecrübe eden işlevsel olarak benzer birimlerdir.
- Yapısalcı realistler, geleneksel realizmin çoğu varsayımını kabul eder. Kuvvet kullanımının devlet yönetimi için önemli ve etkin bir araç olmaya devam ettiğine inanırlar ve güç dengesi sistemdeki düzen için merkezi bir mekanizmadır.
- Joseph Grieco devletlerin mutlak kazançlarla ilgilendiğini iddia eden neo-liberal kurumcuları eleştiren modern realistleri veya bir grup neo-realisti temsil eder. Grieco bütün devletlerin hem mutlak, hem de göreli kazançlarla ilgilendiğini iddia etmektedir. Kazançların nasıl dağıtıldığı önemli bir meseledir. Bu yüzden uluslararası işbirliğinin önünde iki engel vardır: Kuralları takip etmeyenlerden korkmak ve başkalarının göreli kazançları.
- Güvenlik çalışmaları alanında çalışan akademisyenler modern realizm ya da neo-realizmin iki versiyonunu sunmaktadırlar. Saldırgan neo-realistler, göreli gücün önemini vurgular. Savunmacı realistler sık sık neo-liberal kurumcularla karıştırılır. Savaşın maliyetli olduğunu kabul ederler ve genelde bir toplumdaki akılsız güçlerden kaynaklandığını varsayarlar. İşbirliği mümkündür, fakat dostça ilişkilerde bulunan devletlerle kurulması daha muhtemeldir.

Neo-liberalizm

Liberalizm üzerine olan bir önceki bölümde gösterildiği gibi, bir teorinin çeşitli versiyonları vardır ve bunların hepsi çağdaş neo-liberal tartışmalarda uzantılara sahiptir. David Baldwin (1993) çağdaş Uluslararası İlişkileri etkileyen liberalizmin dört farklı çeşidinden bahsetmektedir: Ticari, cumhuriyetçi, sosyolojik ve liberal kurumsalcılık.

Ticari liberalizm, barış ve refaha ulaşmak için serbest ticaret ve kapitalist veya pazar ekonomisini savunur. Günümüzde bu fikir küresel finans kurumları, büyük ticaret hacmine sahip ülkeler ve çok-uluslu şirketler tarafından desteklenmektedir. Serbest ticaret, özel mülkiyet hakları ve serbest pazarın daha zengin, daha yenilikçi ve daha hoşgörülü bir dünyaya yol açacağını iddia eden neo-liberal ortodoksluk, Thomas Friedman (2005) gibi popüler yazarlar

tarafından savunulmaktadır. *Cumhuriyetçi liberalizm*, demokratik devletlerin vatandaşlarının haklarına saygı duymaya daha yatkın ve demokratik komşularıyla savaşa girişmeye daha uzak olduklarını söyler. Mevcut literatürde bu görüş demokratik barış teorisi olarak sunulur. Liberalizmin bu iki şeklinin, yani ticari ve cumhuriyetçi liberalizmlerin birleşmiş hali dünyanın çoğu büyük güçlerinin dış politika amaçlarının merkezini oluşturmaktadır.

*Sosyolojik liberalizm*de, topluluk kavramı ve karşılıklı bağımlılık süreci önemli unsurlardır. Ulus-ötesi aktiviteler arttıkça, uzak bölgelerdeki insanlar birbiriyle bağlantılı hale gelir ve yönetimler karşılıklı bağımlılık ilişkisine girerler. Sonuç olarak, devletler için tek taraflı hareket etmek ve komşularıyla işbirliğinden kaçınmak daha maliyetli ve daha zor hale gelir. *Sosyolojik liberalizm*in birçok varsayımı popüler kültür ve **sivil toplum**la ilgilenen halihazırdaki küreselleşme literatüründe temsil edilmektedir.

Liberal kurumsalcılık veya neo-*liberal kurumsalcılık* birçok akademisyen tarafından realist ve neo-realist düşünceye karşı en ikna edici meydan okuma olarak sunulur. Neo-liberalizmin bu versiyonunun kökleri 1940'lardaki ve 1950'lerdeki işlevsel **entegrasyon** ve 1960'ların bölgesel bütünleşme çalışmalarında bulunabilir. Bu çalışmalar barış ve refaha giden yolun bağımsız devletlerin kaynaklarının bir kısmını birlik havuzuna aktarmaları ve hatta bölgesel sorunlara cevap vermek veya ekonomik büyümeyi artırmak için bütünleşmiş topluluklar yaratmak amacıyla **egemenlik**lerinin bir kısmından vazgeçmelerinden geçtiğini savunur (bkz. **Bölüm 26**). Avrupa Birliği, kömür ve çelik üretiminde çok-taraflı işbirliğini cesaretlendirmek için bölgesel bir topluluk olarak başlatılan böyle bir kurumdur. Entegrasyonun ve topluluk inşasının destekçileri, iki dünya savaşı tecrübesi nedeniyle, hakim realist düşünceye meydan okuma arzusuyla hareket etmişlerdir. Liberal düşünceden kaynaklanan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ileri sürülen entegrasyon teorileri Birinci Dünya Savaşı sonrasında siyaset tartışmalarına hakim olan liberal uluslararasıcılıktan daha az idealist ve daha pragmatikti.

Liberal kurumsal akademisyenlerin üçüncü nesli 1970'lerin karmaşık karşılıklı bağımlılığının ve ulus-aşırıcılığın izlerini taşıyordu. (Keohane ve Nye 1972, 1977). Bu kamplar içinde yer alan teorisyenler, dünyanın uluslararası etkileşime dahil olan aktörler bakımından daha çoğulcu olduğunu ve bu aktörlerin birbirlerine daha fazla bağımlı hale geldiğini iddia ettiler. Karmaşık karşılıklı bağımlılık dört özelliğe sahip bir dünya sunmaktadır: (1) Devletler ve **devlet-dışı aktörler** arasında artan bağlantılar; (2) yüksek ve düşük siyasetler arasında ayrım yapmayan yeni bir uluslararası meseleler gündemi; (3) aktörler arası ulusal sınırlar ötesi etkileşim için çok sayıda kanal bulunduğunun kabullenilmesi; ve (4) devlet idaresinin bir aracı olarak askerî güç kullanımının etkinliğindeki azalma. Karmaşık karşılıklı bağımlılık akademisyenleri küreselleşmenin bağlantıların sayılarında olduğu gibi etkileşim için bağların ve kanalların sayısında da bir artışı temsil ettiğini savunurlar.

Neo-liberal kurumsalcılık veya kurumsal teori neo-realizmle birçok ortak varsayımı paylaşmaktadır. Bununla birlikte, taraftarları neo-realistlerin çatışma ve rekabete gereğinden fazla odaklandıklarını ve anarşik uluslararası sistemde olsa bile işbirliğine yeterince şans tanımadıklarını iddia ederler. Neo-liberal kurumsalcılar, 'kurumları' sistemdeki devletler arasındaki işbirliğinin aracı olarak görürler. Şu anda, neo-liberal kurumsalcılar araştırmalarını **küresel yönetişim** meselelerine ve küreselleşmenin süreçlerini yönetmeyle ilgili kurumların yaratılması ve devam ettirilmesine yöneltmişlerdir. (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1** ve **Örnek Olay Çalışması 2**).

Neo-liberal kurumsalcılara göre, karşılıklı çıkarlara odaklanmak ticaret ve **kalkınma** meselelerinin ötesine geçmektedir. Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla birlikte devletler; terörizm tehdidi, kitle imha silahlarının yayılması ve bölgesel ve küresel güvenliği tehdit eden iç çatışmaların sayısındaki artış gibi yeni güvenlik sorunlarına eğilmeye zorlanmıştır. Graham Allison (2000) terörizm, uyuşturucu ticareti gibi güvenlik sorunlarının ve HIV/AIDS gibi hastalıkların küreselleşmesinin bir sonucunun, herhangi bir ülkenin güvenliğine karşı yönelen tehditlerin tek taraflı olarak ele alınamayacağının anlaşılması olduğunu iddia eder. Güvenlik tehditlerine başarılı yanıtlar devletler arasında işbirliğini arttırır ve bu yeni güvenlik tehditlerine verilecek siyasi cevapların **koordinasyonu** bölgesel ve küresel **rejimlerin** yaratılmasını gerekli kılar.

Robert Keohane'e (2002b) göre, göre, ABD'ye yapılan 11 Eylül terörist saldırılarının bir sonucu da önemli küresel ve bölgesel kurumların ve çok sayıda devletin terörizme karşı geniş bir koalisyon yaratmasıdır. Neo-liberaller işbirliğine dayalı **çok-taraflılığı** destekler ve genel olarak 2002 Bush doktrininde olduğu gibi gücün tek taraflı ve önleyici biçimde kullanılmasını eleştirirler. Siyaset dünyasında halen Obama yönetimi bunu küresel yönetişim kurumlarının reformunda ABD liderliğini yeniden inşa etmek için bir öncelik haline getirmektedir. Bu yönetim çok-taraflılığı vurgular ve ABD'yi dünya düzeninin kurucusu ve küresel sorunların çözümünde bir partner olarak görür. Küresel ekonomik krizin ele alınmasında Başkan Obama'nın **G20** ile beraber çalışması ve Kopenhag'daki iklim görüşmelerinde bir anlaşmaya ulaşmak için gösterdiği diplomatik çabaları çok-taraflılığa ve küresel işbirliğine verilen önceliğin kanıtıdır. Çoğu neo-liberal Irak'ta Amerika öncülüğünde yürütülen savaşın birinci Körfez Savaşı'nda (1990-1901) başarıyla işleyen ve Afganistan'da etkin biçimde çalışmaya devam eden küresel ve bölgesel güvenlik kurumlarının nüfuz ve meşruiyetini zedelediğine inanacaktır. Obama yönetimi ABD'nin yalnız başına hareket etmeyeceğini ve edemeyeceğini netleştirdi.

Neo-liberal kurumsalcılığın merkezi varsayımları şunlardır:

- Devletler uluslararası ilişkilerin anahtar aktörleridir, fakat tek önemli aktörü değildirler. Devletler bütün meselelerde daima kendi çıkarlarını artırmanın yollarını arayan rasyonel ya da araçsal aktörlerdir.

- Bu rekabetçi ortamda, devletler işbirliği yoluyla mutlak kazançlarını artırmayı amaçlar. Rasyonel davranış, devletlerin işbirlikçi davranışa değer vermelerine neden olur. İşbirlikçi düzenlemelerde devletler başka devletlerin elde ettiği kazanç ve avantajla daha az ilgilidirler. Başarılı işbirliğine en büyük engel, devletlerin aldatması ya da kurallara itaatsizliğidir.
- İşbirliği hiçbir zaman sorunsuz değildir, fakat eğer bu kurumlar faydaları eşit dağıtırsa ve devletlerin uluslararası çıkarlarını güvence altına alma şanslarını artıracak olurlarsa, devletler **sadakat**lerini ve kaynaklarını kurumlara aktaracaktır.

Neo-liberal kurumsalcı perspektif, devletlerin karşılıklı çıkarlara sahip olduğu alanlara daha uygundur. Örneğin, çoğu dünya lideri açık ticaret sisteminden hepimizin faydalanacağına inanır ve çoğu, çevreyi koruyan ticaret kurallarına destek çıkar. Kurumlar her iki alandaki uluslararası davranışları yönetmek için oluşturulmuşlardır. Neo-liberal görüş, devletlerin karşılıklı çıkara sahip olmadığı alanlarda daha az uygundur. Bu yüzden, işbirliğinin birinin kazancının diğerinin kaybı (sıfır-toplam perspektifi) olarak algılandığı ulusal veya askerî güvenlik alanlarında başarılması daha zor olabilir.

Püf Noktası

- Çağdaş neo-liberalizm ticari, cumhuriyetçi, sosyolojik ve kurumsal liberalizmin varsayımlarıyla şekillenmiştir.
- Ticari ve cumhuriyetçi liberalizm günümüz Batılı devletlerinin neo-liberal düşüncesinin temellerini sağlar. Bu ülkeler dış politika programlarında serbest ticareti ve demokrasiyi destekler.
- Neo-neo tartışmasının diğer tarafı olan neo-liberal kurumsalcılık, 1950 ve 1960'ların işlevsel entegrasyon teorik çalışmalarından ve 1970 ve 1980'lerin karmaşık karşılıklı bağımlılık ve ulus-ötesi çalışmalar literatüründen kaynaklanır.
- Neo-liberal kurumsalcılar kurumları uluslararası sistemde işbirliğini başarmanın aracı olarak görürler. Rejimler ve kurumlar anarşik ve rekabetçi uluslararası sistemi yönetmeye yardımcı olur ve cesaretlendirir ve ulusal çıkarları güvence altına almanın bir aracı olarak işbirliğini ve çok-taraflılığı gerekli kılar.
- Neo-liberal kurumsalcılar karşılıklı çıkar sahibi olmadıklarını algıladıkları alanlarda işbirliğini sağlamanın daha zor olabileceğini kabul ederler.
- Neo-liberaller devletlerin mutlak kazançlar elde etmek için işbirliğine gireceklerine ve işbirliği için en büyük engelin başka devletler tarafından aldatılma ve itaatsizlik olduğuna inanırlar.

Neo-neo Tartışması

Artık neo-neo tartışmasının (bkz. **Kutu 8.2**) kavgacı olmadığı ve bu iki teori arasındaki entelektüel farkların çok da önemli olmadığı açıklığa kavuşmuştur. Bu bölümde daha önce öne sürüldüğü gibi, neo-realistler ve neo-

liberaller benzer bir epistemolojiye sahiptirler; benzer sorulara odaklanırlar ve insan, devlet ve uluslararası sistem hakkındaki birçok varsayımda anlaşırlar.

Günümüz neo-liberal kurumsalcıları, kendilerinin neo-realist/realist ailenin bir parçası olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadır. Robert Jervis'in (1999: 43) söylediği gibi, iki teori arasında fazla bir fark yoktur. Bunun kanıtı olarak, Robert Keohane ve Lisa Martin'den (1999: 3) alıntı yapar: 'İyi ya da kötü, kurumsalcı teori neo-realizmin yarı-kardeşidir'.

Müteakip paragraflarda bu tartışmanın ana cepheleri gözden geçirilmektedir. Anarşi konusunda, bu iki teori birçok ortak varsayımı paylaşır. Anarşinin, devletlerin veya başka aktörlerin davranışlarını kısıtlayacak bir kural ya da kanunu dayatabilecek merkezî bir otoritenin yokluğu anlamına geldiği hususunda hemfikirdirler. Neo-liberal kurumsalcılar ve neo-realistler anarşinin devletleri tek taraflı hareket etme ve **kendi başlarının çaresine bakma**yı seçme konusunda cesaretlendirdiği hususu üzerinde de anlaşırlar. Anarşik koşullar işbirliğini de güçleştirmektedir. Bununla birlikte, neo-realistler daha karamsar olmaya ve dünyayı daha rekabetçi ve çatışmacı görmeye eğilimlidirler. Çoğu neo-realist için, uluslararası ilişkiler hayatta kalma mücadelesidir ve her etkileşimde, gelecekte düşman ya da rakip olması muhtemel bir gücün güç kaybetme ihtimali vardır. Neo-liberal kurumsalcılar uluslararası ilişkilerin rekabetçi doğasını kabul eder. Bununla birlikte, karşılıklı çıkarların bulunduğu alanlardaki işbirliği fırsatları anarşinin etkisini azaltabilir.

Bazı akademisyenler bu iki teori arasındaki gerçek farklılığın farklı dünyaları çalışmaktan kaynaklandığını ileri sürer. Neo-liberal kurumsalcılar çalışmalarını ekonomi politik, çevre ve insan hakları meselelerine odaklamaktadır. Neo-liberaller bir zamanlar önemsiz politika olarak adlandırılan insani güvenlik ve iyi hayat konularında çalışırlar. Varsayımları bu inceleme alanlarında çok daha iyi iş görmektedir.

Neo-realistler güvenlik çalışmaları alanıyla meşgul olma eğilimindedirler. Neo-realist akademisyenler, uluslararası güvenlik meseleleri ya da bir zamanlar yüksek siyaset olarak adlandırılan konular üzerinde çalışırlar. Birçok neo-realist, hayatta kalmaya yaptığı vurgunun, uluslararası ilişkiler disiplinini siyaset biliminden ayıran özellik olduğunu varsaymaktadır.

Neo-liberal kurumsalcılara göre, dış politika artık karmaşık karşılıklı bağımlılık ve küreselleşmenin çeşitli süreçleri yönetimiyle ilgilidir. Aynı zamanda dünyanın her bölgesindeki insanların sadece hayatta kalmalarını değil, ekonomik refahını da tehdit eden sorunlara cevap bulmakla da ilgilidir. Neo-liberal kurumsalcılara göre, bu çözümlerin yolu, devletlerin karşılıklı çıkarlarının bulunduğu alanlarda söz konusu alanları yönetmek için kurumlar yaratmaktan geçmektedir. Bu kurumları kurmak, devam ettirmek ve güçlendirmek, neo-liberal kurumsalcılara göre, dış politikanın geleceğidir.

Neo-realistler daha devlet merkezli bir dış politika yaklaşımını kabul ederler. Uluslararası ilişkileri çatışma ve işbirliğinin dünyası olarak kabul ederler. Bununla birlikte, geleneksel realist köklerine yakın biçimde, neo-rea-

list dış politikayı ulusal güvenlik ve hayatta kalma meseleleriyle ilgili görürler. Devlet yönetiminin en etkin aracı hâlâ kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdididir ve bu küreselleşme çağında bile, devletler kendi çıkarlarına bakmaya devam etmek zorundadır. Bütün devletler, neo-realist bir dille, bencil değer artırıcılarıdır.

Neo-realistler kurumların ve rejimlerin mevcudiyetini ve devlet yönetimindeki araçsal rollerini kabul ederler. Neo-realist bir bakış açısından, devletler bu rejim ve kurumları –kendi çıkarlarına hizmet edeceklerse (mutlak kazanç)– kurmaya çalışırlar ve bu kurum ve rejimleri –gerçekleştirdikleri işbirliği aktiviteleriyle diğer devletlerin faydasına haksız avantajlar üretmiyorlarsa da (göreli kazanç)– desteklemeye devam ederler. Neo-realistler belirli meselelerde ve bir devletin güvenlik çıkarları için merkezi olmadıkça, kurumların dış politikanın içerik ve yönünü şekillendirebileceğini de kabul edeceklerdir.

Neo-liberaller, bu kurumların –bir kez kurulduklarında, devletlerin dış politikalarını şekillendirmek ve etkilemekten daha fazlasını yapacakları hususunda aynı görüştedirler. Kurumlar kritik bilgi ve uzmanlık sağlayarak dış politika gündemi üretebilmektedirler. Kurumlar aynı zamanda siyaset yapımına faydada bulunur ve yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde işbirliğini cesaretlendirirler. Devlet ve devlet-dışı aktörler arasında koalisyon inşası için sık sık katalizör görevi görürler. Çevreci kurumlar sıklıkla ulusal politikalarda değişir ve aslında çevre problemlerine işaret eden ulusal ve uluslararası politikaları da cesaretlendirir (Haas, Keohane ve Levy 1993).

Bu tartışmada dikkati çeken temel bir konu ise kurumların uluslararası ilişkilerde önemli olmaya başladığı anlayışıdır. Dahası, küresel ve bölgesel sorunları çözerek bir fark yaratabilir ve çatışma yerine işbirliğini teşvik edebilirler. Neo-liberal kurumsalcılar, kurumların ve işbirlikçi davranışların

Kutu 8.2 Neo-realist/neo-liberal tartışmasının önemli özellikleri

1. Her ikisi de uluslararası sistemin anarşik olduğu hususunda anlaşırlar. Neo-realistler anarşinin dış politikaya daha çok kısıtlamalar getirdiğini söyler. Neo-liberaller, neo-realistlerin uluslararası karşılıklı bağımlılığın, küreselleşmenin ve bu etkileşimleri yönetmek için yaratılan rejimlerin önemini azalttıklarını iddia eder.
2. Neo-realistler uluslararası işbirliğinin devletler onu gerçekleştirmedikçe gerçekleşmeyeceğine inanırlar. İşbirliğinin devlet gücüne bağımlı ve başarılmasının ve devam ettirilmesinin zor olduğunu düşünürler. Neo-realistler devletlerin karşılıklı çıkar sahibi olduğu alanlarda işbirliğinin gerçekleştirilmesinin kolay olduğuna inanırlar.
3. Neo-liberaller ortak çıkarlara sahip aktörlerin mutlak kazançları artırmaya çalışacaklarını düşünürler. Neo-realistler, neo-liberallerin göreli kazançların önemini küçümsediğini iddia ederler. Neo-realistler işbirlikçi ilişkiler içerisinde devletlerin temel amacının başkalarının daha fazla kazanmasını engellemek olduğuna inanır.
4. Neo-realistler anarşinin rekabetçi bir uluslararası sistemde devletlerin göreli güç, güvenlik ve hayatta kalmayla meşgul olmasını gerektirdiğini ifade ederler. Neo-liberaller ekonomik refah veya uluslararası ekonomi politik meselelerle ve uluslararası çevre meseleleri gibi askerî olmayan konularla daha fazla ilgilidirler.
5. Neo-liberaller kurumları ve rejimleri uluslararası ilişkilerde önemli kuvvetler olarak görürler. Neo-realist, neo-liberallerin rejim ve kurumların devlet davranışları üzerine olan etkisini abarttıklarını söylerler. Neo-liberaller rejim ve kurumların işbirliğine yardımcı olduğunu iddia eder ama neo-realistler rejim ve kurumların anarşinin işbirliği üzerindeki kısıtlayıcı rolünü azaltmadığını söylerler.

(Baldwin 1993: 4-8'den alıntılanmıştır)

sayısında bir artış beklemektedirler. Küreselleşme süreçlerini yönetmede bu kurumların gittikçe daha fazla rol sahibi olacağını ve devletlerin tek taraflı hareket etmenin veya işbirlikçi davranışları sınırlandırmanın kritik küresel sorunların yönetim ve çözümüne yol açmayacağını anlayacakları noktaya geleceklerini tahmin ederler. Nihai olarak, neo-liberal kurumsalcılar uluslararası siyaset oyunundaki oyuncular olarak kurumların öneminin büyük miktarda artacağını iddia etmektedirler.

Neo-realistler ulusal güvenlik çıkarlarının söz konusu olmadığı karşılıklı çıkar alanlarında kurumların önem kazanabilme ihtimalinin olduğunu kabul etmektedirler. Fakat devletlerin göreli kazançlara yaptıkları vurgu, kurumların büyümesini engelleyecek ve işbirliğini her daim zorlaştıracaktır. Neo-realistler için önemli soru şudur: Bu işbirliğinden elbette hepimiz kazançlı çıkacağız, ancak kim daha çok kazanacak?

Tartışmanın Dışında Kalanlar Nelerdir?

Birileri neo-neo tartışmasının birçok meseleyi dışarıda bıraktığını iddia edebilir. Belki de belli bir amaçla, bu tartışma Uluslararası İlişkilerin gündemini daraltmaktadır. Bu, 'Niçin savaş?' veya 'Uluslararası sistemde eşitsizlikler niçin vardır?' gibi çok kritik sorular üzerine bir tartışma değildir. Bunun Uluslararası İlişkilerin ana akımları arasında bir tartışma olduğunu hatırlamak gerek. Neo-realistler ve neo-liberal kurumsalcılar sorular üzerinde anlaşmaya varmışlardır; sadece yanıtları farklıdır. Bazı önemli sorular dışarıda bırakılmıştır ve uluslararası siyasetle ilgili varsayımlar görmezden gelinebilmektedir. Bir Uluslararası İlişkiler öğrencisi olarak, bir teorinin zayıf ve güçlü yönlerini bulabilmelisiniz. Gelin üç muhtemel tartışma alanı üzerine düşünelim: İç siyasetin rolü, öğrenme ve siyasi küreselleşme.

Her iki teori de devletlerin kârlarını artırma peşinde olduklarını ve anarşinin devlet davranışlarını kısıtladığını varsayar. Fakat, etik veya ahlâki meselelere işaret etmek için daha fazla bir işbirlikçi stratejiyi teşvik edebilecek olan iç güçler konusu ne olacak? Neo-realist varsayımlar dış politikada doğru olmayabilecek bir benzerlik ileri sürerler. Fakir ülkelere verilen ve yardım edene hiçbir ekonomik veya stratejik faydası olmayan kalkınma yardımı gibi dış politikanın ahlâki boyutlarını nasıl değerlendireceğiz? Veya sistem değişimi hem göreli, hem de mutlak kazançlar anlamında uluslararası aktivizm gerektirirken, ABD'deki iç çıkarların kendini tecrit eden politikalar üretmesini nasıl açıklayacağız? Waltz'a meydan okumamız ve devletin içyapısının önemli olup olmadığını sormamız gerekebilir. Artık bütün politikalar global ve yereldir ve özellikle neo-realistler, aynı zamanda da neo-liberaller, devletin içinde de neler olduğuna dikkat etmek zorundadırlar. Siyasi kültür, **kimlik** ve iç-siyasi oyunlar meselelerinin hesaba katılması zorunludur.

İnsanların ve liderlerin tecrübelerden bir şeyler öğrendiklerini varsaymak zorundayız. İki dünya savaşından çıkarılan dersler Avrupalıları, ege-

menlik ve milliyetçilik meselelerini bir kenara bırakmaya ve ekonomik bir topluluk inşa etmeye sevk etti. Bazı neo-liberal kurumsalcılar öğrenmenin önemini kabul etmesine rağmen, genel olarak her iki teori de devletlerin öğrenebilmesi ve geleneksel kendi-çıkarı perspektifinden ortak çıkarlar vurgusuna geçiş ihtimallerini araştırmaz. Kurumların ve işbirliğinin anarşinin koşullarına bir etkide bulunduğunu varsayabilir miyiz?

Hem neo-realistler, hem de neo-liberaller siyasi aktivitelerin devletlerin elinden kayabilir olduğu gerçeğini göz ardı etmektedirler. Bazı akademisyenler küreselleşmenin en önemli sonuçlarından birinin küresel ve ulus-ötesi siyaseti savunan **ağların** ortaya çıkışı olduğunu ileri sürmektedirler (Keck ve Sikkink 1998). Bu ağlar tarafından desteklenen kurumlar birçok küresel sorunda önemli etkiye sahip oldu.

Neo-liberaller ve Neo-realistler Küreselleşme Konusunda Ne Düşünüyorlar?

Bu bölümde daha önce ileri sürdüğüm gibi, çoğu neo-realist küreselleşmenin uluslararası ilişkiler oyununu çok da değiştirmediğini düşünmektedir. Devletlerin egemenliklerini devam ettirebilmeleri daha fazla kaynak ve uzmanlık gerektirebilir, fakat neo-realistler pek çok gelişmenin devletlerin birçok alanda masraflarını ve yetki alanlarını genişlettiğini gösterdiğini düşünüyor. Nihai olarak, karşılaştığımız sorunları çözmesi için hâlâ devlete bakıyoruz ve devlet hâlâ zorlayıcı gücün meşru kullanım tekelini elinde bulunduruyor. Çoğu neo-realist anarşinin ve rekabetin koşullarının mutlak ve göreli kazanç endişelerini vurguladığını varsayar. Konuyla ilgili yakınlarda yayınlanmış bir makalesinde Waltz'ın ileri sürdüğü gibi, 'siyasi, ekonomik ve askerî rekabetin koşulları uluslararası siyasi sistemin büyük birimleri tarafından kurulur' (Waltz 2000: 53). Waltz küreselleşmenin ulus-devletler için yeni siyasi meydan okumalar sunduğunu kabul eder fakat devletin yeni küresel aktörler tarafından kenara itildiğini reddeder. Devlet uluslararası ilişkilerde başat güç olarak kalmaya devam eder ve gücünü küreselleşmenin süreçlerini etkince yönetecek biçimde genişletmiştir.

Neo-realistlerin en çok ilgilendikleri şey küreselleşmeden doğan yeni güvenlik tehditleridir. Örneğin, neo-realistler ekonomik küreselleşmenin inişli çıkışlı doğasından endişe duyarlar. Uluslararası sistemdeki eşitsizlik gelecekteki en büyük güvenlik tehdidi olabilir. Kendi anavatanı Tunus'ta gelecek görmeyen genç bir işsiz kendini ateşe verdi ve **Arap Baharı** olarak isimlendirdiğimiz reform hareketi için bir katalizör oldu. Ekonomik küreselleşme aynı zamanda toplumlarda mevcut farklılıkları ortaya çıkarır, bu da stratejik bölgelerde istikrarsızlık yaratabilir ve dünya düzenini tehdit edebilir.

Neo-liberaller arasındaki küreselleşme tartışmalarını iki başlık altında toplamak mümkündür: (1) Dünya çapında siyasi çevrelere hakim olan

serbest pazar ticari neo-liberalizmi; ve (2) küreselleşme sürecini yönetmenin en etkin yolu olarak kurum ve rejimleri destekleyen akademik neo-liberal kurumsalcılık.

Püf Noktası

- Neo-neo tartışması iki zıt kutuplu dünya görüşü arasında bir tartışma değildir. Aynı epistemolojiyi paylaşırlar, benzer sorulara odaklanırlar ve uluslararası siyaset hakkındaki bazı ortak varsayımları paylaşırlar. Bu paradigma-içi bir tartışmadır.
- Neo-liberal kurumsalcılar ve neo-realistler uluslararası siyasetin farklı alanlarını incelerler. Neo-realistler güvenlik ve askerî meselelere odaklanırlarken, neo-liberal kurumsalcılar ekonomi politik, çevre meseleleri ve son zamanlarda insan hakları konularına odaklanırlar.
- Neo-realistler bütün devletlerin uluslararası anlaşmalardan ve işbirliği çabalarından doğan mutlak ve göreli kazançlarla ilgilenmek zorunda olduklarını iddia etmektedirler. Neo-liberal kurumsalcılar göreli kazançlarla daha az ilgilidirler ve herkesin mutlak kazançtan faydalanacağını düşünürler.
- Neo-realistler işbirliği hakkında daha ihtiyatlıdırlar ve bize dünyanın hâlâ kendi çıkarını arama prensibi tarafından yönetilen rekabetçi bir yer olduğunu hatırlatırlar.
- Neo-liberal kurumsalcılar; devletler ve diğer aktörlerin, bütün devletlerin kurallara uyacağına ve işbirliğinin mutlak kazanç üreteceğine ikna edildiklerinde, işbirliğine yanaşacaklarına inanırlar.

Soğuk Savaş'ın sonu, emir-komutaya dayalı ekonomilerin de sonuydu ve kapitalizm ve serbest pazar fikirlerini uluslararası ekonomik kurumlarda ve ulusal yönetimlerde rakipsiz bıraktı. Serbest pazar neo-liberalleri, hükümetlerin küreselleşmeyle mücadele etmemesi ve yavaşlatmaya çalışmaması gerektiğine inanırlar. Bu neo-liberaller ulusal ve küresel piyasalara asgari müdahale taraftarıdır. Bu bakış açısına göre, kurumlar pazarı açık tutan ve piyasa güçleriyle mücadele etmeye çalışan devletleri yıldıran kuralları ve normları desteklemelidirler.

ABD ve Avrupa'daki küresel ekonomik kurumlara karşı son dönemde gerçekleştirilen gösteriler, pazarın ne olursa olsun adalet anlamına gelmediğini hisseden birçok kişinin var olduğunu göstermektedir. Londra ve Seattle sokaklarında eylem yapan insanlar; sosyal adaleti, ekolojik dengeyi ve insan haklarını dikkate alan ıslah edilmiş kurumlar ve herkes için ekonomik iyileşme sağlayacak küresel kurumlar talebinde bulundular. Ekonomik küreselleşme eleştirmenleri; bu türden sorunları ve endişeleri gidermek isteyen hükümetlerin, pazarı ve pazarın bütün imkânlarını dışlanan insanlara açmalarının yanı sıra, yetki alanlarını daha da genişletmek ve piyasalara daha fazla müdahale etmek zorunda kalacaklarını iddia etmektedirler. Neo-liberal düşüncenin mevcut durumuna bakıldığında böylesi radikal bir değişim ihtimal dışıdır.

Püf Noktası

- Neo-realistler devletlerin hâlâ uluslararası siyasette başlıca aktör olduğunu düşünmektedirler. Küreselleşme, devlet otoritesinin ve kontrolünün bazı alanlarına meydan okumaktadır.
- Küreselleşme çeşitli siyaset alanlarında devletlerin otoritesine meydan okuyan ulus-ötesi toplumsal hareketler için kaynak ve imkânlar sağlamaktadır. Neo-realistler kritik güvenlik meselelerini kamusal tartışmaya açmak isteyen herhangi bir hareketin destekçisi değildirler.
- Serbest piyasa neo-liberalleri, küreselleşmenin olumlu bir güç olduğuna inanırlar. Nihai olarak, bütün devletler küreselleşme güçleri tarafından üretilen ekonomik büyümeden faydalanacaklardır.
- Bazı neo-liberaller, devletlerin insani yönü dikkate alan bir kapitalizmi veya bütün insanların çıkar ve ihtiyaçlarına daha duyarlı bir pazarı destelemek için müdahale etmesi gerektiğine inanırlar. Sermayenin eşitsiz dağılımını önlemek, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve vatandaşların haklarını korumak için yeni kurumlar yaratılabilir ve mevcut kurumlar da ıslah edilebilir.

Sonuç: Uluslararası İlişkilerin Gündemini Daraltmak

Neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık statükocu rasyonel teorilerdir. Birçok ülkedeki karar yapıcılar ve ana akım akademisyenler tarafından kabul edilen teorilerdir. Her ne kadar aralarında farklılıklar varsa da, bu farklılıklar, refleksivist ile rasyonalist teoriler ve eleştirel ve problem-çözücü teoriler arasındaki farklara kıyasla çok küçüktür (bkz. **Bölüm 9** ve **12**).

Akademik topluluklar içerisinde, neo-realizm genellikle realizmi teorik olarak daha ihtimamlı bir hale getiren girişim olarak tarif edilir. Waltz'un sistem yapısı ve bu yapının devletin davranışları üzerine yaptığı vurgu, uluslararası ilişkilerin devletin içine bakarak açıklanmayacağı sonucuna varılmasına neden olabilir. Uluslararası ilişkileri mikroekonomik rasyonel seçime veya araçsal düşünceye indirgeyen neo-realistler, bireysel karar yapıcıların nevi şahsına münhasır vasıflarını da ve bir devletin siyasetini şekillendiren tarihsel ve kültürel faktörleri de asgariye indirger. Neo-realizmin bu daha bilimsel ve ihtiyatlı versiyonları, araştırmacılara devlet davranışına dair bazı güçlü açıklamaları sunmaktadırlar. Fakat bu açıklamalar verili bir olay ya da siyasi seçimin eksiksiz bir resmini sunmakta mıdır? Neo-realist ekol araştırma gündemini daraltmakta mıdır? Son zamanlarda, neo-realistler Soğuk Savaş'ın bitişini ve uluslararası sistemdeki bazı büyük dönüşümleri açıklayamamakla eleştirilmektedir. Neo-realistler yakın bir zamanda Ortadoğu'nun siyasi görünümünü değiştiren ve Sovyetler Birliği'nin dönüşümüne katkıda bulunan yeni toplulukların ortaya çıkışını şekillendiren kültür, gelenek ve kimlik gibi faktörlerin önemini küçümsemektedirler.

Neo-realistlerin güvenlik çalışmalarına katkıları politika toplulukları üzerinde önemli etki yapmıştır. Hem saldırgan, hem savunmacı neo-realistler dünyanın rekabetçi ve belirsiz kalmaya devam ettiğini ve uluslararası siste-

Örnek Olay Çalışması 2 "Küreselleşmenin yumuşak karnı": küresel Güney'e zehirli atıkları boşaltmak

Fildişi Sahil'nde Abidjan yakınlarındaki bazı köylerdeki aileler bir yaz sabahı korkunç bir çürük yumurta kokusuna uyandı ve birçoğu yanan gözler ve burun kanaması sorunu yaşıyordu. Sonunda, on beş ila on yedi arasında kişi öldü, binlercesi tıbbi yardım istedi ve çocuklarda yaralar ve kabarmalar gelişti. Bu, sanayileşmiş Kuzey'in atıklarını ve yıpranmış bilgisayarlarını ve cep telefonlarını fakir Güney'e döktüğünde göreceğimiz bir tür insan güvenliği sorunudur. Bu sorunun nedeni neydi ve bu tür meseleleri ele almaya yönelik yasalar veya anlaşmalar mevcut değil miydi?

Bu çevresel ve tıbbi krizin kaynağı, yerel bir şirket tarafından işe alınan tankerlerin toksik maddelerin uygun şekilde atılması konusunda hiçbir tecrübesi olmayan Abidjan çevresindeki on sekiz bölgeye yasadışı yoldan attığı bir 'pis kara çamur'du. Gemiyi de kiralayan İsviçreli bir petrol ve metal şirketi işi bu yerel şirkete vermişti. Probo Koala bu ölümcül karışımı Amsterdam'dan Fildişi Sahili'ne getirmişti. Küresel ticaret şirketi Trafigura, Amsterdam'daki petrokimya atıklarının uygun şekilde bertaraf edilmesini planladı. Ancak dumanların Amsterdam'da gemiyi temizleyen işçilere zarar vermesiyle ilgili olarak, Hollandalı atık şirketi süreci durdurdu, atıkların analizini istedi ve Hollanda hükümet makamlarını uyardı. Amsterdam'ın atık imha şirketi bu tehlike nedeniyle fiyatını yükselttiğinde, Probo Koala'nın atıklarını geri almasına izin verildi ve Estonya'ya Rus petrol ürünlerini almak için yola çıktı ve sonra Batı Afrika'ya devam etti.

Trafigura'dan yetkililer Fildişili yetkililere, geminin toksik atık taşıdığını bildirmesine rağmen Abidjan'a inmelerine izin verildi. Hem şirket yetkilileri hem de Fildişi Sahili hükümeti, Abidjan'da bu atığın uygun bir şekilde atılması için hiçbir imkân bulunmadığının farkındaydı. Avustralyalı şirket Tommy, Probo Koala'dan çıkan zehirli atıklarla yüklenen tanker kamyonlarını kiraladı. Gece boyunca, tankerler yüklerini Abidjan şehri çevresindeki on sekiz bölgeye bıraktılar.

Toksik atıkların etkisiz hale getirilmesi ve boşaltılması küresel bir sorundur. Kuzeydeki çevre düzenlemeleri daha katı hale geldikçe, şirketler çöp atmak için Güney'e taşınır. Atıklar direncin en az olduğu yolu izlemektedir: küresel şirketler, ya zayıf yasaları olan ve kapasiteleri olmayan ülkeleri arar ya da atıkların etkisizleştirilmesiyle ilgili piyasa kurallarını düzenlemeyi amaçlayan ulusal ya da uluslararası yasaları yürürlüğe koymaya isteklidir. Bu sorundan kim sorumludur? Nasıl yönetilmelidir? Nijerya, Koko'da daha önce bir atık olayı, ulus-ötesi toksik atık hareketini yöneten bir konferans ve anlaşma için katalizör olmuştu. 1989'daki Basel Sözleşmesi'nde, küresel Güney toksik atıklarla ilgili yapılan tüm ticaret için mutlak bir yasak talep etti ve Küresel Kuzey çok daha zayıf bir anlaşma için lobi yaptı. Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace Hollanda tarafından hazırlanan 2012 tarihli The Toxic Truth isimli rapor, küresel pazarda faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası hukuku uygulamak için kurulan rejimlere uymadığını öne sürüyor. http://www.amnestyusa.org.

(Daha fazla bilgi için: Basel Action Network, www.ban.org)

min yapısının güç siyasetini hakim siyaset paradigması haline getirdiğini iddia etmektedirler. Bu yaklaşım, yüzlerce yıldır uluslararası siyasete hakim olan realist geleneği devam ettirmektedir ve realist/neo-realist geleneğe yöneltilen eleştirilerin akademik dünyayla sınırlı kalabileceğini iddia etmektedir. Fakat eleştirel perspektifler, hem akademi de hem de akademi dışında, bazı realist/neo-realistlerin dünyanın nasıl işlediğine dair varsayımlarını gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Savunmacı neo-realistler, kesinlikle, çok-taraflı bir yapının önemini ve savaşa neden olabilecek silahlanma yarışını önleyebilecek etkili kurumlar inşa etme ihtiyacını anlayan bir grup akademisyen ve potansiyel siyaset danışmanını temsil etmektedir. Bazı değişiklikler mevcuttur, fakat gündem halen devlet-merkezlidir ve askerî güvenlik meselelerine odaklanmış olmaya devam etmektedir.

Neo-liberalizm, ister siyasi versiyonu isterse akademik neo-liberal kurumsalcı versiyonu olsun, liberalizmin daha ütopik veya çok-uluslu versiyonunun bir reddidir. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana Amerikan dış politikası Amerikan tarzı bir liberal demokrasiyi (ticaret ve yatırım yoluyla barış) yaymak için ihtiyatlı güç kullanımını içermiştir. Son birkaç yılda, ABD dış politikası insan hakları, çevre ve sosyal adalete dair iş ve pazarları destekledi. Washington'un neo-liberal politikaları dünyanın birçok büyük gücü ve daha küçük ticaret devletleri tarafından desteklendi. Devlet idaresinin hakim felsefesi, bir çeşit 'pragmatik iyimserlik' ve hayatlarımızı iyileştirmek için Batılı demokratik kurumların seçilmiş araçlar olduğu fikri haline geldi. Yine, seçeneklerin daraltıldığını ve uluslararası ilişkiler çalışmamızı tanımlayan fikir ve meselelerin daraltıldığını görüyoruz.

Neo-liberal kurumsalcılık, işbirliği, kurum ve rejimler üzerine yaptığı vurgularla, siyasetçiler ve akademisyenler için en geniş düşünce ve mesele gündemini sunabilir. Neo-liberal kurumsalcılar artık kurumların çok farklı konularda önem arz edip etmediği sorusunu soruyorlar. Akademisyenler **uluslararası rejim** ve kurumların iç siyaset üzerine etkisi ve çevresel sürdürülebilirlik, insan hakları ve ekonomik gelişmeyi özendiren kural ve normları destekleyecek kurumların kabiliyetleri hakkında önemli sorular soruyorlar. ABD'deki birçok neo-liberal kurumsalcının neo-realistlerle olan entelektüel bağlarını vurgulama ve İngiliz Okulu'yla ve liberalizmin çok-uluslu versiyonlarıyla olan bağlarını görmezden gelme ihtiyacı hissediyor olmaları oldukça ilginçtir (bkz. **Bölüm 7**). Neo-realizmle paylaşılan varsayımlar vurgusu uluslararası siyasetin gündemini daha da daraltmaktadır. Uluslararası toplumun doğasına ve norm ve değerlerin üreticisi olarak kurumların önemine odaklanan neo-liberal kurumsalcı bir bakış açısı, günümüz uluslararası siyasetini anlamak ve açıklamak açısından çok daha uygun olabilirdi.

Her teori bazı şeyleri dışarıda bırakır. Hiçbir teori dünyanın eksiksiz bir resmini çizdiğini iddia edemez. Hiçbir teori hakikate dair ayrıcalıklı bir iddiada bulunamaz. Uluslararası siyasetteki teoriler devlet davranışları hak-

kında belli yaklaşımlar sunarlar. Teoriler bazı aktörleri ve siyaset stratejilerini güçlendirir, bazılarını kenarda bırakır. Neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık statükocu meseleleri ele alan ve sistemin nasıl çalışır halde tutulacağıyla ilgili sorular üzerine düşünen teorilerdir. Bu teoriler hakim inanç sistemi veya güç dağılımı hakkında ve bunların fakirlik ve şiddet koşullarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği hakkında sorular sormazlar. Uluslararası ilişkiler çalışmalarınıza devam ettiğiniz müddetçe, sunulan teoriler hakkında eleştirel bir tutum takının. Hangi teori daha fazla açıklayıcıdır? Size göre, hangi teori bu dünyayı daha anlamlı kılmaktadır? Teorinizin dışarıda bıraktığı şeyler nelerdir? Teori kim veya hangi bakış açısını güçlendirmektedir? Kim veya dünyanın hangi görüşü dışarıda bırakılmaktadır?

Sorular

1. Geleneksel realizm ile neo-realizm arasındaki benzerlikler nelerdir?
2. Neo-liberal kurumsalcılığın entelektüel kökenleri nelerdir?
3. Hangi varsayımlar neo-liberaller ve neo-realistler tarafından paylaşılmaktadır? Bu iki teori arasındaki önemli farklılıklar nelerdir?
4. Neo-neo tartışmasının aslında bir tartışma olmadığını söyleyen birine vereceğiniz cevap ne olurdu?
5. Küreselleşmenin neo-liberalizm ve neo-realizm üzerine etkisi olacağını düşünüyor musunuz? Küreselleşme sürecini anlamaya ve açıklamaya çalışmada bu teorilerin faydalı olduğunu düşünüyor musunuz?
6. Saldırgan ve savunmacı neo-realistler neye inanmaktadırlar? Bunların teorileri askerî strateji uzmanları için ne kadar önemlidir?
7. Mutlak ve göreli kazançlar arasındaki fark nedir? Bu kavramlar neo-realist düşüncede ne tür bir rol oynamaktadır?
8. Çeşitli siyasi alanlarda kurumların yaygınlaşması büyük, orta düzeyde ve küçük devletlerin dış politikalarını nasıl etkiler? Bu kurumların neo-liberallerin iddia ettiği gibi anarşinin etkisini azaltacağını düşünüyor musunuz?
9. ABD'deki Uluslararası İlişkiler alanında neo-realizmin ve neo-liberalizmin böylesi bir hakimiyet sahibi olmalarının sebebi sizce nedir?
10. Eğer neo-realistler ve neo-liberaller tarafından tanımlandığı gibi bir uluslararası siyaset çalışırsak ne tür meseleler üzerine odaklanacağız? Neyi dışarıda bırakmış olacağız?

Ek Okuma Önerileri

Neo-realist ve neo-liberal perspektiflere ilişkin mükemmel incelemeler

Doyle, Michael (1997), *Ways of War and Peace* (New York: W. W. Norton). Neo-liberalizmin ve neo-realizmin öncüllerini tartışır.

Mandelbaum, M. (2002), *The Ideas that Conquered the World* (New York: Public Affairs). Barış, demokrasi ve serbest piyasa kapitalizminin temel fikirlerinin harika bir yeniden değerlendirmesini sunmaktadır.

Neo-liberal/neo-realist tartışması üzerine daha fazla bilgi için

Baldwin, D. (ed.) (1993), *Neo-realism and Neo-liberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press). Tartışma kısmında Grieco ve Keohane'in makalelerini içerir.

Doyle, M. ve **Ikenberry, G. J.** (ed.) (1997), *New Thinking in International Relations Theory* (Boulder, CO: Westview Press). Grieco'nun realizm ve dünya siyaseti üzerine yazdığı bölümler ile Weber'in kurumlar ve değişim üzerine değerlendirmelerini içeren bölümler çok faydalıdır.

Güvenlik ve neo-realizm

Mearsheimer, J. (2003), *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W. W. Norton). Yazar, dünya siyasetinde –kendisine ait– saldırgan realist teorinin temel prensiplerini sunmaktadır ve bütün devletlerin hayatta kalmak için güçlerini arttırma peşinde olduğu iddiasını desteklemek için tarihsel deliller kullanır.

Mearsheimer, J. ve **Walt, S.** (2003), "An Unnecessary War", *Foreign Policy* (Ocak-Şubat): 51-9. Bush hükümetinin Irak'la savaşı meşrulaştırmak için gerçekleri nasıl saptırdığıyla ilgili birçok ciddi endişeyi dile getirir.

Neo-liberalizm ve neo-liberal kurumsalcılık

Haas, P., **Keohane, R.** ve **Levy, M.** (ed.) (1993), *Institutions for the Earth* (Cambridge, MA: MIT Press). Kurumların uluslararası, bölgesel ve ülke içi çevre konularında herhangi bir etkisinin olup olmadığı sorusunu soran harika bir örnek olay çalışmaları derlemesidir.

Nye, J. ve **Donahue, J.** (ed.) (2000) *Governance in a Globalizing World* (Washington DC: Brookings Institution Press). Küreselleşmenin anlamını, ulus-devletler üzerindeki etkilerini ve küresel sorunları çözmek için küreselleşmenin nasıl yönetilmesi ve insanların çıkarlarına nasıl hizmet etmesi gerektiğini araştırır.

Bölüm 9
Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileri

Stephen Hobden – Richard Wyn Jones

Giriş: Marksizmin Devam Eden Geçerliliği
Marksist Dünya Siyaseti Teorilerinin Temel Unsurları
Marx'ın Uluslararasılaşması: Emperyalizmden Dünya-Sistemleri Teorisine
Gramscicilik
Eleştirel Teori
Yeni Marksizm
Sonuç: Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Küreselleşme

Okuma Rehberi

Bu bölüm uluslararası ilişkiler çalışmalarına Marksist katkıyı ele alacak ve değerlendirecektir. Marksist yaklaşımlarda ortak olan bir dizi temel özelliği tanımlayan bu bölümde, Marx'ın fikirlerinin Lenin tarafından ve daha sonra dünya sistemi çerçevesini kullanan yazarlar tarafından nasıl uluslararasılaştırıldığı tartışılıyor. Daha sonra Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinin ve Gramsci'nin ve çeşitli takipçilerinin, Marksist analize nasıl bir kültür analizi dahil ettiğini ve daha yakın zamanda yeni (veya ortodoks) Marksistlerin Marx'ın orijinal yazıları ile nasıl daha derin bir yeniden birleşme arayışına girdiklerini inceliyor. Bu bölüm, Marksist teorinin katkısı olmaksızın, hiçbir küreselleşme analizinin tamamlanamayacağını iddia eder. Esasında Marx, tartışmalı da olsa, küreselleşmenin ilk teorisyeniydi. Marksist bakış açısından, küreselleşmenin kanıtı olarak gösterilen özellikler ilk kez ortaya çıkan yeni şeyler değildir, kapitalizmin gelişimi içerisinde uzun vadeli eğilimlerin modern manifestosudur.

Giriş: Marksizmin Devam Eden Geçerliliği

Soğuk Savaş'ın sonu ve 'serbest pazar' kapitalizminin küresel zaferiyle birlikte, Marx'ın ve takipçilerinin fikirlerinin tarihin çöplüğüne atılabileceğine ilişkin varsayım geniş bir ilgi gördü. 'Büyük tecrübe' başarısızlığa uğramıştı. Çin, Vietnam ve Küba'da komünist partiler **güç**lerini sürdürmelerine rağmen, artık küresel kapitalist sistemin **hegemonya**sı için bir tehdit oluşturmuyorlardı. Dahası bu partiler, iktidarda kalabilmek için, çağdaş kapitalist toplumun birçok temel özelliğini taklit ederek kendilerini 'piyasa'nın tartışma götürmez mantığına teslim ediyorlardı. 20. yüzyılın en önemli derslerinden biri, bu nedenle, Marksist düşüncenin yalnızca çıkmaz bir sokağa götürdüğü izlenimi olacaktı. Gelecek liberal ve kapitalistti.

Ancak buna rağmen, Marx ve Marksist düşünce bu tartışmalardan çekilmeyi reddeder. Sovyet tecrübesinin sonu ve kapitalizme güvenilir bir alternatifin açık seçik eksikliği Marksizm için bir krize neden olabilirdi, fakat aradan geçen 20 yıl sonunda bir Rönesans'ın bazı unsurlarının oluştuğu görülmektedir. Bu Rönesans'ın ortaya çıkışının ve Marksistlerin yeni bir ruhla kendi yollarında yürümeye devam etmelerinin muhtemel iki nedeni olabilir:

Birincisi; çoğu Marksist için Sovyetler Birliği'ndeki komünist tecrübe önemli bir utanç kaynağı oldu. Ekim Devrimi'ni takip eden on yıllarda, çoğu ilk 'İşçilerin Devleti' olarak Sovyetler Birliği'ne bağlılık hissettiler. Fakat daha sonra bu sadakat, Stalinizmin azgınlıkları ve Doğu Avrupa'daki İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturdukları uydularında gerçekleştirilen Sovyet uygulamaları nedeniyle çok ciddi biçimde sarsıldı. Zaman zaman 'mevcut sosyalizm' denilen bu şey, birçoğunun hayalini kurduğu ve Marx'ın alenen vaat ettiği komünist ütopya değildi. Bazı Marksistler Sovyetler Birliği'ni açıkça eleştirdiler. Diğerleri sessizliklerini korudular ve durumun ve insan hakları sicillerinin düzeleceğini umut ettiler.

Sovyet bloğunun dağılışı, bir bakıma, beyaz bir sayfa açtı. Bu olay davranışlarını Marx'ın fikirleriyle meşrulaştıran yönetimlerin hareketlerini savunmak mecburiyetinde kalmadan Marx'ın fikirlerini savunabilmeyi mümkün kıldı. Dahası, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkışı bir devlet ideolojisi olarak Marksizm-Leninizm kamburu olmadan Marx'ın takdir edilmesini teşvik etti. Marksizm'in sloganı olarak görülen –'öncü parti', 'demokratik merkeziyetçilik' ve merkeziyetçi tarzda yönetilen 'buyruk ekonomisi' gibi– birçok kavram ve pratiğin esasında Marx'ın eserlerinde bulunmadığı gerçeği anlaşıldığında da bu hususun öneminin altı bir kez daha çizildi.

İkincisi ve belki daha önemlisi, Marx'ın sosyal teorisi yaşadığımız dünya için önemli bir analitik kazanım olarak kalmıştır. Teorik çabalarının geniş

hacmi bir üretim tarzı olarak **kapitalizm**in ürkütücü bir analizini barındırır ve yaklaşımının temel unsurları henüz aşılmış değildir. Esasında, piyasa mekanizmasının hayatın bütün cephelerine artan etkisiyle, Marx'ın kapitalizmin hem sıra dışı dinamizminin hem de özünde bulunan çelişkilerin iddialı tetkikinin günümüz sanayi toplumları için kendi zamanındakinden çok daha uygun olduğu söylenebilir. Marx'ın çalışmalarının önemli bir gücü kriz analizidir. Kapitalizmin liberal açıklamaları serbest piyasaların dengeye doğru ilerleyeceğini ve özü itibariyle istikrarlı olacağını ileri sürer. Günlük tecrübelerimiz ise aksini ileri sürer. 1987 menkul kıymetler borsası çöküşü ve 1990'ların sonundaki **Asya mali krizi** ve 2008-2009 '**kredi daralması**' gibi olayların tümü; küresel kapitalizmin dünyanın dört bir yanındaki bireylerin yaşamları için muazzam sonuçlar doğuran şiddetli kasılmalarla sarsılmaya devam ettiğini göstermektedir. Marx'ın açıklaması, bu daralmaların ve insani açıdan kötü sonuçlarının bizzat sistemin özünde ve kaçınılmaz bir parçası olduğu şeklindedir.

Realizm ve **liberalizm** ile mukayese edildiğinde (bkz. **Bölüm 6**, **7**, ve **8**), Marksist düşünce alışılmamış bir uluslararası ilişkiler teorisi sunar. Öncekiler dünya siyasetini dergi ve gazetelerimizin dış haberler sayfalarında sunulanlara benzer şekillerde resmederken, Marksist teoriler ise daha derin –aslında daha gizli– bir hakikati ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu dünya siyasetinin –savaşlar, antlaşmalar, uluslararası yardım operasyonları vb. gibi– alışıldık olaylarının hepsi bu olaylar üzerine büyük etkilerde bulunan yapılar içinde gerçekleşir. Bunlar küresel bir kapitalist sistemin yapılarıdır. Dünya siyasetini anlamaya yönelik herhangi bir çaba, küresel kapitalizm içinde işleyen süreçlerin daha geniş bir anlayışı üzerine temellendirilmelidir.

Alışılmışın dışında bir dünya siyaseti görüşü sunmasına ek olarak, Marksist teoriler küresel kapitalizmin etkilerinin güçlü ve zenginin zayıf ve fakirin zararına zenginleşmeye devam etmesini garanti altına aldığını iddia ettikleri için rahatsız edicidirler. Hepimiz, dünya çapında büyük bir eşitsizlik olduğunun farkındayız. **Yoksulluğun** insani maliyetiyle ilgili istatistikler bu rezalete karşı duyarsızlaşmaya neden oluyor (küresel yoksulluk meselesi Bölüm 28'de daha geniş biçimde tartışılmaktadır). Marksist teoriler azınlığın göreli zenginliğinin çoğunluğun mahrumiyetine bağlı olduğunu iddia eder. Marx şöyle diyordu: 'Zenginliğin bir kutupta birikmesi aynı zamanda karşı kutupta sefalet, emek ıstırabı, kölelik, cehalet ve barbarlık demektir.'

Bir sonraki kısımda Marksist yaklaşımın veya daha çok bilinen haliyle tarihsel **materyalizm**in temel özelliklerini özetleyeceğiz. Bunu takiben, sonraki kısımlar dünya siyaseti hakkında Marx'dan esinlenen çağdaş düşüncedeki en mühim yaklaşımları inceleyecektir. Dünya siyaseti hakkında Marksist düşüncenin zenginliği ve çeşitliliği nedeniyle aşağıdaki açıklamanın kaçınılmaz biçimde kısmi ve bir miktar keyfî olduğunu not etmemiz gerekir. Amacımız okuyucuyu Marx'ın ve çalışmalarını onun düşünceleri üzerine inşa edenlerin eserlerini araştırmaya teşvik edeceğini umduğumuz bir yol haritası sunmaktır.

Püf Noktası

- Eski Sovyetler Birliği'ndeki Komünist Parti yönetimi son bulmasına rağmen Marx'ın eserleri hâlâ anlamlılığını sürdürmektedir.
- Özellikle önemli olan Marx'ın, daha da geliştirilmesi gereken kapitalizm analizidir.
- Marksist uluslararası ilişkiler analizleri, küresel kapitalizmin gizli işleyişini ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu gizli işleyişler, uluslararası olayların meydana geldiği bağlamı bize vermektedir.

Marksist Dünya Siyaseti Teorilerinin Temel Unsurları

1864'te Londra'da Uluslararası Emekçiler Birliği'nin açılış konuşmasında Karl Marx dinleyicilerine tarihin 'emekçi sınıflara uluslararası siyasetin sırlarını öğrenme görevini öğrettiğini' söyledi. Bununla birlikte, esasında Marx'ın kendisi uluslararası ilişkilerle ilgili bolca yazmasına rağmen yazdıklarının çoğu gazete yazılarıydı. Kapitalizmin teorik haritasına uluslararası boyutu dahil etmedi. Bu ihmal bizi şaşırtmamalı. Teorik girişiminin ölçeği, tıpkı metodolojisinin doğası gibi, Marx'ın eserlerinin kaçınılmaz biçimde arızi ve bitirilmemiş kalacağı anlamına geliyordu.

Marx oldukça velut bir yazardı ve fikirleri zaman içinde gelişti ve değişti. O nedenle, bıraktığı mirasın çok farklı yorumlara açık olması şaşırtıcı değildir. Ek olarak, gerçek-dünya gelişmeleri de fikirlerinin tecrübeler ışığında gözden geçirilmesine yol açtı. Marx'ı doğrudan ilham kaynağı olarak gören veya Marx'ın mirasına bağlı birçok düşünce ekolü ortaya çıktı. Bu bölüm, her biri dünya siyaseti hakkındaki düşünceye önemli katkılarda bulunmuş dört çağdaş Marksist düşünce okuluna odaklanacaktır. Bu yaklaşımların ayırt edici özelliklerinin neler olduğunu tartışmaya başlamadan önce, onlar arasındaki ortaklığın temel unsurlarını irdelemek önemli olacaktır.

Birincisi, bu bölümde tartışılan bütün teorisyenler sosyal dünyanın bir bütün olarak ele alınması gerektiği hususunda Marx'la aynı görüşü paylaşırlar. Sosyal dünyanın –tarih, felsefe, iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler vb. gibi– değişik araştırma alanlarına bölünmesi hem keyfî hem de faydasızdır. Hiçbiri bir diğeri hakkında bilgi sahibi olmadan anlaşılamaz: Sosyal dünya bir bütün olarak incelenmelidir. Sosyal dünyanın verili ölçeği ve karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda, bu dilek, analizciden büyük fedakârlıklarda bulunmasını gerektirir. Bununla birlikte, Marksist teorisyenler için, eğer dünya siyasetinin dinamiklerine dair uygun bir anlayış geliştireceksek, çağdaş sosyal bilimleri niteleyen disiplinler arası sınırların aşılması gerekmektedir.

Bu birbirine bağlılık ve bağlamla ilgili endişelerin altını kalın çizgilerle çizen Marksist düşüncenin bir başka önemli unsuru tarihin materyalist kavramsallaştırmasıdır. Buradaki merkezî iddia, tarihsel değişim süreçlerinin nihai olarak toplumun ekonomik gelişmesinin bir yansıması olduğudur. Bunun

anlamı, ekonomik gelişmenin tarihin motoru olduğudur. Marx'ın tanımladığı temel dinamik, belli bir toplumun ekonomik temelini birlikte oluşturan **üretim araçları** ve **üretim ilişkileri** arasındaki gerilimdir. Üretim araçları geliştikçe, örneğin teknolojik gelişme yoluyla, önceki üretim ilişkileri demode hale gelir ve esasında yeni üretim kapasitesinin en etkin haliyle kullanılmasına köstek olur. Bu, üretim ilişkilerinin araçların yeni konfigürasyonuna daha iyi uyum sağlamak için dönüştürüldüğü bir sosyal değişim sürecine yol açar. Ekonomik temeldeki gelişmeler toplumun bir bütün olarak dönüşmesi için bir katalizör olarak hareket eder. Marx'ın *Contribution to the Critics of Political Economy* adlı eserine yazdığı önsözde iddia ettiği gibi, 'maddi yaşamın üretim tarzı daha genelde toplumsal, siyasi ve entelektüel yaşam sürecini şekillendirir.' (Marx 1970 [1859]: 20-1) Bu yüzden bir toplumun hukuki, siyasi ve kültürel **kurumları** ve pratikleri az veya çok ekonomideki güç ve kontrol düzenini yansıtır ve pekiştirir. O nedenle, mantıksal olarak, ekonomik zemindeki değişim nihaî noktada 'hukuki ve siyasi üstyapıdaki değişime yol açacaktır. (Altyapı ve üstyapı modelinin şeması için bkz. **Şekil 9.1**). Temel ve üstyapı arasındaki ilişkiler, gerek Marksizmin kendi içinde gerekse Marksçı yaklaşımı eleştirenlerin ana tartışma alanlarından biridir. Tarihsel Sosyologlar, Max Weber'den ilham alarak, yaptıkları çalışmalarla bu tartışmaya çok önemli katkılar sunmuşlardır (bkz. **Kutu 9.1**).

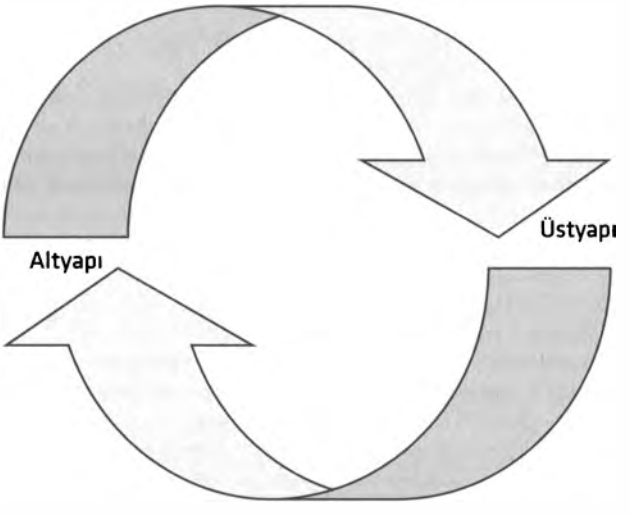

Temel: Üretim araçları ↔ üretim ilişkileri
Üstyapı: Siyasi sistem, hukuk sistemi, kültür vb.

Şekil 9.1 Altyapı – üstyapı modeli

Sınıf, Marksist analizde merkezî bir role sahiptir. Farklı toplumsal gruplar arasında esaslı bir çıkar uyumu olduğuna inanan liberallerin aksine Marksistler, toplumun sistematik olarak sınıf çatışmasına yatkın olduğunu düşünürler. Esasında, Marx'ın Engels ile birlikte yazdığı *Komünist Manifesto*'da 'bugüne kadar varolan bütün toplumların tarihinin sınıf mücadelesi tarihi olduğu' iddia edildi (Marx ve Engels 1967). Kapitalist toplumda, çatışmanın ana ekseni burjuva (kapitalistler) ile proleterya (emekçiler) arasındadır.

Katı akademik kurallara bağlılığına rağmen Marx, sermaye ve emek arasındaki bu büyük çatışmanın tarafsız gözlemcisi olmayı veya buna ilgisiz kalmayı bir analizci için mümkün ya da arzu edilebilir bir şey olarak düşünmedi. 'Filozofların dünyayı çeşitli yöntemlerle sadece yorumladığını, fakat önemli olanın onu dönüştürmek olduğunu' iddia etti. Marx kendini **özgürleşim** davasına adamıştı. Kapitalist toplumun dinamiklerine ilişkin bir kavrayış geliştirmekle ilgilenmiyordu sadece. Bunun yerine, hakim düzeni yıkmayı kolaylaştıracak ve onu özel mülkiyetin ve ücretli emeğin kaldırıldığı ve sosyal ilişkilerin dönüştürüldüğü komünist bir toplumla değiştirecek bir anlayış üretme peşindeydi.

Kutu 9.1 Tarihsel sosyoloji

Gördüğümüz üzere, Marksizmdeki ana tartışmalardan biri temel ve üstyapı arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Marksistler karakteristik olarak üstyapının ögelerini iktisadî ilişkilerin bir yansıması olarak görerek dikkatlerini temeldeki hareketliliğe toplamışlardır. Bazı isimler, çoğunlukla sosyal ilişkilerin (örneğin, hukuk, politika vs.) temel üretim biçimiyle doğrudan ilişkili olabileceği görüşünü esas aldıkları için yaklaşımları 'ekonomik determinizm' olarak yaftalanır. Öte yandan, Frankfurt Okulu menşeli eleştirel teorisyenler ve neo-Gramscici bilim insanları analizlerini üstyapıya ve onun ekonomik altyapıyı sürdürmedeki rolüne odaklanarak bu analiz yöntemini esnettiler.

Bu konular hakkında düşünmenin bir diğer yolu, tarihsel sosyologların çalışmalarını dikkate almaktır. 'Tarihsel sosyoloji' kavramı biraz göz korkutucu ve potansiyel olarak yanıltıcıdır. Esasında, bu terim, tarihe dayanak teşkil eden temel kanıt kaynağı olarak sosyal dünyaya bir yaklaşım geliştirmek anlamına gelir. Tarihsel sosyologlar, toplumsal yaşamın zamanla nasıl değiştiği ile ilgilenmekte ve bu değişimler için açıklamalar sunmaya çalışmaktadır. Örnek olarak, Theda Skocpol'un kitabı, *Devletler ve Sosyal Devrim* (1979), bir devrim teorisi geliştirmeye çalıştı ve sonra analizini doğrulamak için Fransız, Rus ve Çin devrimi örneklerinden yararlandı.

Tarihsel sosyoloji, örneğin biri Marksizmin bizatihi kendisi olan tarih teorisi gibi, çok farklı biçimlerde görünür (bkz. Hobden ve Hobson 2002). Ne var ki uluslararası ilişkilerde bu terim neo-Weberyan bilim insanları olarak adlandırılan kişilerin çalışmaları ile eşanlamlı hale gelmiştir. Bu yazarlar uluslararası ilişkilere olan ilgilerinden dolayı uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin dikkatini çekti, onların bilhassa devletleşme konusundaki toplumsal değişim analizleri, realizm tarafından ileri sürülenden daha incelikli bir açıklama sağladı. Örneğin, Skocpol'un teorik analizinin bir kısmı, devrimci bir sonuca katkıda bulunanın ve devrimin sonuçlarını etkileyenin devletler arası ilişkiler (örneğin savaşa katılım) olduğunu savunur. Aynı şekilde Charles Tilly (1975; ayrıca bkz. Tilly 1992) devletin gelişimine dair yaptığı çalışmalarda savaş ve devlet-oluşumu arasından doğrudan bir bağlantı olduğuna dikkat çekti: "Savaş devletleri kurar, devletler savaşı yapar."

Belki de neo-Weberyan akademisyenlerin en etkilisi Michael Mann'dir. Başlıca çalışması *The Sources of Social Power* (1986; 1993), toplumsal değişime çok-nedenli bir yaklaşımın merceği aracılığıyla küresel tarihi yeniden-yazma girişimidir. Marksistler toplumsal değişimin esas açıklamasını ekonomik düzeyde görürken, Mann dört çeşit toplumsal iktidar olduğunu savunuyor: İdeolojik, iktisadi, askerî, siyasi. (Marksistlerin yaptığı gibi) bir toplumsal iktidar kaynağının daha önemli olduğunu iddia etmek yerine, Mann, farklı tarihsel çağlarda farklı toplumsal iktidar kaynaklarının daha önemli olduğunu savunur. Mesela Mann, son yıllarda ekonomik iktadarın önemli olduğunu, oysa geçmişte ideolojik iktidarın (özellikle de din) daha önemli olduğunu savunuyor. Dahası toplumsal iktidar kaynakları farklı kombinasyonlar oluşturmak maksadıyla bir araya gelebilir. Mann'ın analizinin öngörüsünden önce, dinin uluslararası politikadaki artan önemi göz önüne alındığında, ekonomi ve ideolojinin çağımızın başlıca toplumsal iktidar kaynakları olduğu söylenebilir.

Bu kısımda kısaca ele alınan Marksist düşüncenin temel unsurlarının bile esasında tartışmalı olduğunu vurgulamak gerek. Başka bir deyişle bu unsurlar, Marksist literatürden etkilenmiş çağdaş yazarlar arasında da tartışma ve anlaşmazlık konusudur. Bu fikir ve kavramların nasıl yorumlanacağı ve nasıl işler hale getirileceğinde anlaşmazlık mevcuttur. Analizciler Marksist düşüncenin hangi unsurlarının işlerliğinin, hangilerinin yanlışlığının kanıtlandığı ve hangilerinin artık modasının geçtiği veya radikal biçimde gözden geçirilmesi gerektiği hususlarında da farklılaşırlar. Dahası, bunlar arasında Marx'ın fikirlerinin mirasına yönelik tavırlar bakımından da önemli farklılıklar vardır. Yeni Marksistlerin çalışmaları eleştirel teorisyenlerin çalışmalarından daha fazla Marx'ın orijinal fikirlerine dayanır.

Püf Noktası

- Marx, uluslararası ilişkilerin teorik analizine oldukça az katkıda bulunmuştur.
- Fikirleri birtakım farklı ve birbiriyle çelişen şekillerde yorumlandı ve uyarlandı. Bu da, rekabet halindeki Marksist ekolleri ortaya çıkardı.
- Bu ekollerin temelinde Marx'ın eserlerine kadar götürülebilecek çeşitli ortak unsurlar vardır.

Marx'ın Uluslararasılaşması: Emperyalizmden Dünya-Sistemleri Teorisine

Marx, kapitalizmin uluslararası ve kapsayıcı karakterinin açıkça farkında olmasına rağmen, Kapital esasen on dokuzuncu yüzyıl İngiliz kapitalizminin gelişimi ve özelliklerine odaklanmaktadır. Yirminci yüzyılın başında bir grup yazar kapitalizmin sınır ötesi özelliklerinin, özellikle **emperyalizm**in etkilerini içeren analizler geliştirme görevini üstlenmişti (bkz. Brewer 1990). Bu tartışmadan doğan, en iyi bilinen ve en etkili olan çalışma Lenin tarafından yazılan ve 1917'de yayınlanan *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* başlıklı risaledir. Lenin Marx'ın temel tezlerinin çoğunu kabul etti; fakat Marx'ın 1867'de *Kapital*'in ilk cildini yazdığından bu yana kapitalizmin karakterinin değiştiğini iddia etti. Kapitalizm tekelci kapitalizmin gelişmesiyle yeni bir düzeye geçti: En yüksek ve son aşama. Tekelci kapitalizm altında, dünya ekonomisinde hakim merkezin az gelişmiş çevreyi sömürdüğü ikili bir yapı ortaya çıktı. Merkez ve çevrenin gelişmesiyle, artık –Marx'ın varsaydığı gibi– bütün emekçiler arasında otomatik bir **çıkar uyumu** söz konusu değildi. Merkez ülkelerdeki burjuva kendi proleterlerinin durumlarını iyileştirmek için çevreyi sömürerek üretilen kârları kullanabildi. Başka bir deyişle, merkezin sermayedarları çevreyi daha fazla sömürerek kendi emekçi sınıflarını etkisizleştirebildi.

Lenin'in görüşleri, çevre ve merkez kavramlarını derinleştiren Latin Amerikalı Bağımlılık Ekolü tarafından geliştirildi. Özellikle Raul Prebisch,

çevredeki ülkelerin –kendi deyimiyle– 'ticaretin değişen şartları'nın bir sonucu olarak acı çektiklerini iddia etti. Mamul malların fiyatlarının hammadde fiyatlarından daha hızlı arttığını ileri sürdü. Dolayısıyla, örneğin bir buzdolabının fiyatına karşılık her yıl daha fazla ton kahve gerekmektedir. Hammaddeye bağımlılıkları yüzünden, çevre ülkeleri merkez ülkelerine göre daha fakir hale geldi. Bu iddialar André Gunder Frank ve Henrique Fernando Cardoso tarafından geliştirildi. Çağdaş dünya-sistem teorisi bu yazarlar tarafından geliştirilen çerçeveden ortaya çıkmıştır.

Dünya-sistem teorisinin temel özelliklerini ortaya koymak için onun en şöhretli öncüsü Immanuel Wallerstein'a yoğunlaşmamız gerekecektir. Wallerstein'e göre, tarih bir dizi dünya sisteminin yükseliş ve çöküşüyle damgalanmıştır. Modern dünya sistemi Avrupa'da 16. yüzyıl başlarında ortaya çıktı. Daha sonra bütün dünyayı içine alacak biçimde genişledi. Durmak bilmeyen bu yayılma ve içine alma sürecinin ardındaki hareket ettirici güç, Wallerstein tarafından 'kâr amaçlı bir pazarda satış için ve bu kârın birey veya müşterek sahiplik temelinde düzenlenmesi için bir üretim sistemi' olarak tanımlanan kapitalizm olmuştu (1979: 66). Bu sistemin bağlamı içinde, sosyal dünyanın bütün kurumları devamlı biçimde yeniden ve yeniden yaratılıyor. Daha da önemlisi, sistemin içinde değişen sadece unsurlar değildir. Sistemin kendisi de tarihsel olarak bağımlıdır. Bir başlangıcı ve ortası vardır, bir sonu da olacaktır.

Modern dünya-sisteminin coğrafyası bakımından, merkez-çevre ayrımına ek olarak, Wallerstein ara bir kategori olan yarı-çevreyi eklemiştir. Wallerstein'a göre, yarı-çevresel bölge, dünya sisteminde merkezin ve çevrenin bazı karakterlerini sergileyen aracı bir rol oynar. Merkezî ekonomik çıkarlar tarafından hakimiyet altına alınmış olsa da, yarı-çevre kendi görece canlı endüstriyel altyapısına sahiptir (bkz. **Şekil 9.2**). Bu melez yapı yüzünden, yarı-çevre modern dünya-sisteminde önemli ekonomik ve siyasi roller oynar. Merkezde ücret artışına yönelik baskıya karşı koyan bir emek kaynağı sağlar ve aynı zamanda merkezde artık kârlı biçimde işleyemeyen endüstriler için yeni bir mekân sağlar (örneğin, araba montajı ve tekstil). Yarı-çevre, aynı zamanda, dünya sisteminin siyasi yapısının istikrarlı hale gelmesinde önemli bir rol oynar.

Dünya-sistem teorisyenlerine göre, dünya ekonomisinin üç kuşağı zenginliğin çevreden merkeze boşaltıldığı sömürgeci bir ilişkide birbirlerine bağlıdır. Sonuç olarak, kuşakların göreli konumları daha da derinden sağlamlaştırılmış olur: Fakir daha da fakirleşirken, zengin daha da zengin olur.

Merkez, çevre ve yarı-çevre hep birlikte dünya ekonomisinin coğrafi boyutunu oluştururlar. Bununla birlikte, birbirinden ayrı tasvir edildiklerinde, dünya sisteminin daha statik bir portresini sunarlar. Wallerstein'ın analizinin önemli bir bileşeni, dünya sistemlerinin nasıl farklı bir yaşam döngüsüne sahip olduklarını tanımlamak olmuştur: bir başlangıç, bir orta ve bir son. Bu anlamda kapitalist dünya sistemi, kendisinden önceki diğer sistemlerden farklı değildir.

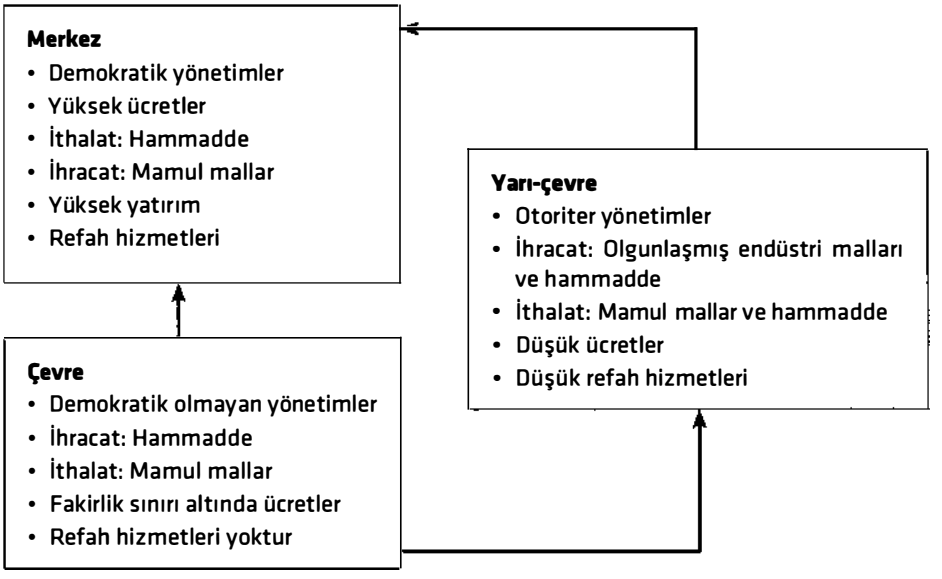

Şekil 9.2 Dünya ekonomisindeki karşılıklı-ilişkiler

Tartışmalı bir şekilde, Wallerstein Soğuk Savaş'ın sonunun, liberalizmin zaferine değil, mevcut sistemin 'son' aşamasında –yani, başka bir sistem onun yerini alıncaya kadar sürecek bir krizler aşamasında– olduğuna işaret eder (Wallerstein 1995). Wallerstein'ın yorumuna göre, böyle bir kriz dönemi aynı zamanda bir fırsat zamanıdır. Kriz zamanlarında, aktörler [mevcut sistemin] yerine geçecek sistemin karakterini belirlemede daha fazla özgür iradeye sahiptir. Wallerstein'ın son dönem çalışmalarının çoğu şu ankinden daha adil ve daha eşitlikçi yeni bir dünya sistemini destekleyen bir siyasi program geliştirme teşebbüsüdür (Wallerstein 1998, 1999, 2006). Bu bakış açısından, **küreselleşme**ye odaklanmak çağdaş dönem hakkında hakikaten yeni olanı kaçırmak demektir. Esasında, Wallerstein için, halihazırdaki küreselleşme söylemi 'şu anki gerçekliğin devasa bir hatalı okumasını' temsil etmektedir (Wallerstein 2003: 45). 'Küreselleşme' tarafından uyandırılan bu olgular 16. yüzyılda bütün küreyi birleştirmek için **Avrupa**'da ortaya çıkan bir dünya sisteminin tezahürleridir: bu artık nihai çöküş sürecindeki bir dünya sistemidir.

Birçok yazar Wallerstein tarafından kurulan çerçeveyi geliştirdiler ya da tashih ettiler (Denemark, v.dğr. 2000). Christopher Chase-Dunne, örneğin, devletler arası sistemin rolüne Wallerstein'dan daha fazla vurgu yapar. Kapitalist üretim biçiminin hem siyasi-askerî hem de sömürgeci-ekonomik ilişkilerin önemli roller oynadığı tek bir mantığa sahip olduğunu iddia eder. Bir bakıma dünya ekonomisindeki üretim üzerine ve bunun dünya ekonomisinin gelişimini ve gelecekteki yörüngesini nasıl etkileyeceğine daha fazla vurgu ya-

parak Wallerstein'ın çalışmasıyla (aşağıda tartışılan) Yeni Marksistler arasındaki mesafeyi kapatmayı amaçlar (bkz. Chase-Dunne 1998).

Püf Noktası

- Marksist teorisyenler, uluslararası kapitalizmin küresel yönleri üzerine tutarlı bir analiz geliştirdiler -Marx tarafından kabul edilen, ancak Kapital'de bulunmayan bir yön.
- Dünya sistemleri teorisi, Latin Amerika Bağımlılık Okulu ve Lenin'in emperyalizm üzerine çalışmalarının doğrudan bir gelişimi olarak görülebilir.
- Feminist yazarlar, kadınların özel rolüne odaklanarak uluslararası kapitalizmin analizine katkıda bulundular.

Gramscicilik

Bu kısımda İtalyan Marksisti Antonio Gramsci'nin çalışmasından doğan Marksist teoriyi tartışacağız. Gramsci'nin çalışması neo-Gramscici ekolün ya da 'İtalyan' ekolünün geliştiği Uluslararası Ekonomi Politik incelemelerinde özellikle etkili oldu. Burada Gramsci'nin mirasını ve onun eserlerini Uluslararası İlişkilere tanıtmada etkili olan çağdaş teorisyen Robert W. Cox'un çalışmasını tartışacağız.

Antonio Gramsci (1891-1937) Sardinyalı olup İtalyan Komünist Partisi'nin kurucu üyelerindendi. Siyasi eylemleri dolayısıyla 1926'da hapse atıldı ve yaşamının geri kalanını hapiste geçirdi. Çoğu kimse tarafından 20. yüzyılın en yaratıcı Marksist düşünürü olarak görülse de, tek ve bütün halinde teorik bir deneme üretmedi. Entelektüel mirası fevkalade eseri *Hapishane Defterleri* yoluyla tevarüs edilmiştir (Gramsci 1971). Gramsci'nin teorik çalışmasını harekete geçiren anahtar soru, Batı Avrupa'da devrimin gerçekleşmesinin neden bu kadar zor olduğunun kanıtlanmasıydı. Marx, her şey bir yana, devrimin ve sosyalizme **geçiş**in öncelikle en gelişmiş kapitalist toplumlarda meydana geleceğini öngörmüştü. Fakat gerçekte, Batı'daki ve Orta Avrupa'daki devrimciler tarafından ortaya konan tüm çabalar başarısızlıkla sonuçlanırken, ilk 'atılım'ı gerçekleştiren Batı'yla kıyaslandığında geri kalmış olan Rusya'nın Bolşevikleriydi. Dolayısıyla 20. yüzyıl başları, klasik Marksist analizde bir hata olduğunu ileri sürer gibi görünmekteydi. Fakat nerede yanılmışlardı?

Gramsci'nin cevabı hegemonya kavramını kullanışı etrafında dönmektedir. Gramsci için, hegemonya onun iktidar kavramsallaştırmasını yansıtmaktadır. Machiavelli'nin iktidar hakkındaki insan başlı mitolojik bir yaratık görüşünü geliştirdi: Zorlama ve rızanın bir karışımı. Hakim düzenin nasıl devam ettirildiğini anlamada, Marksistler devletlerin neredeyse sadece zorlayıcı pratik ve **kapasitele**rine yoğunlaşmışlardı. Bu anlayışta, toplumda sömürülen ve yabancılaştırılan çoğunluğu acılarının nedeni olan sisteme karşı ayaklanıp onu ortadan kaldırmaktan alıkoyan cebir veya cebir korkusuydu. Gramsci, dev-

rim öncesi Rusya gibi az gelişmiş toplumlarda bu tanımlamanın geçerli olabileceğini kabul etti, fakat Batı'nın gelişmiş ülkelerinde durum böyle değildi. Burada sistem aynı zamanda rıza ile de devam ettirilmekteydi.

Rıza, Gramsci'nin okumasında, toplumdaki yönetici sınıfın hegemonyası tarafından yeniden ve yeniden yaratılır. Hakim grubun ahlâki, siyasi ve kültürel değerlerinin topluma yayılmasına ve alt gruplar ve sınıflar tarafından kendi değerleriymiş gibi kabul görmesine izin veren bu hegemonyadır. Bu **sivil toplum**un kurumları yoluyla vuku bulur: Devlet karşısında belli oranda otonomi kazanmış ve kendileri aracılığıyla birey ve grupların organize olduğu, temsil edildiği ve kendilerini birbirlerine ve devlete ifade ettiği kurum ve pratikler **ağı** (örneğin, medya, eğitim sistemi, kiliseler, gönüllü örgütler vs.).

Bu analizde birçok önemli sonuç çıkmaktadır: İlki; Marksist teori üst yapıdaki olguları ciddiye almalıdır; zira toplumun yapısı nihai kertede ekonomik temeldeki toplumsal üretim ilişkilerinin bir yansıması olmasına karşın, üstyapıdaki ilişkilerin doğası toplumun değişim ve dönüşüme ne kadar elverişli olduğunun belirlenmesinde yakından ilişkilidir. Gramsci, hep birlikte verili bir düzenin payandalarını oluşturan sosyo-ekonomik ilişkiler (altyapı) ile siyasi ve kültürel pratikler (üstyapı) arasındaki karşılıklı ve birbirini pekiştirici ilişkiyi tasvir etmede 'tarihsel blok' kavramını kullandı. Gramsci'ye ve Gramsciciler'e göre, analizi, bir tarafta yalnızca dar ekonomik ilişkilere, diğer taraftaysa siyaset ve fikirlere indirgemek son derece hatalıdır. Önemli olan karşılıklı etkileşimdir.

Bir diğer önemli çıkarım da siyasi pratik hakkındadır. Eğer yöneten sınıfın hegemonyası hakimiyetinin devamlılığında anahtar unsursa, toplum yalnızca bu hegemonik pozisyona başarıyla karşı konulursa dönüştürülebilir. Bu, alternatif bir tarihsel bloğun inşasına izin vermek üzere mevcut hegemonyanın altının oyulduğu sivil toplumda karşı-hegemonik bir mücadeleyi gerektirir.

Gramsci'nin yazıları belli bir zamanı ve birçok açıdan benzersiz şartları yansıtmaktadır. Bu durum, birçok yazarın onun fikirlerinin daha geniş uygulanabilirliğini sorgulamasına yol açtı (bkz. Burnham 1991; Germain ve Kenny 1998). Fakat en önemli test, tabii ki, Gramsci'nin çalışmasından türetilen kavram ve fikirlerin kendi bağlamından koparılıp başka **konular** ve sorunlara uygulandığında ne kadar faydalı olduğudur? Şimdi dikkatlerimizi bu konuya çeviriyoruz.

Robert Cox: 'Dünya Düzeni' Analizi

Dünya siyaseti incelemelerine Gramsci'yi dahil etme konusunda en çok gayret gösteren kişi Kanadalı akademisyen Robert W. Cox'tur. Cox, hem Uluslararası İlişkilerin ve Uluslararası Politik Ekonomi'nin hakim teorilerinin bir eleştirisini hem de dünya siyasetinin analizi için alternatif bir çerçevenin geliştirilmesini gerektiren Gramscici bir yaklaşım geliştirdi.

Cox'un fikirlerini açıklamak için daha sonraki çalışmalarına temel oluşturan 1981 tarihli 'Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory' başlıklı makalesindeki bir cümleyi tartışarak başla-

mak istiyoruz. Tüm çağdaş Uluslararası İlişkiler teorileri içinde en fazla alıntılanan cümlelerden biri olan ifade şöyledir: 'Teori daima birileri ve bir amaç içindir' (1981: 128). Bu cümle, bu bölümde ele alınan Gramscici veya daha geniş anlamda Marksist konumun mantıksal bir devamı olan bir dünya görüşünü ifade eder. Eğer değer ve fikirler, nihai noktada, belirli bir sosyal ilişkiler yumağının bir yansımasıysa ve kendilerini dönüştüren bu ilişkileri dönüştürmüşse, (en azından sosyal dünyadaki) bütün bu bilgilerin belli bir bağlamı, belli bir zamanı ve belli bir mekânı yansıtmak zorunda olduğu anlamına gelir. Bilgi, başka bir deyişle, örneğin çağdaş realistlerin iddia ettiği gibi nesnel ve sonsuz olamaz.

Bunun önemli bir sonucu, olgular ve değerler arasında basit bir ayrımın yapılamayacağıdır. Bilinçli ya da bilinçsiz, bütün teorisyenler kaçınılmaz biçimde değerlerini analizlerine taşırlar. Bu; Cox'un nesnel veya değerden-arınık olma iddiası taşıyan fikirlere, teorilere ve analizlere daha yakından bakmamız ve onların kim veya ne için üretildiklerini ve hangi amaca hizmet ettiklerini sormamız gerektiğini ileri sürmesine neden olur. Realizmi ve özellikle de çağdaş şekli olan **neo-realizm**i bu temellerde esaslı bir eleştiriye tabi tutar. Cox'a göre, bu teoriler hakim düzende işleri yolunda gidenler, gelişmiş ülkelerde yaşayanlar ve özellikle de yönetici elitler –veya onların çıkarlarına hizmet etmek– içindir. Bu teorilerin amaçları, bilerek ya da bilmeyerek, statükoyu güçlendirmek ve meşrulaştırmaktır. Bunu uluslararası ilişkilerin mevcut düzenini doğal ve değişmez göstermek suretiyle yaparlar. Realistler –hatalı bir biçimde– dünyayı olduğu, olageldiği ve her daim olacağı gibi tasvir ettiklerini iddia ettiklerinde, gerçekte, günümüz dünya düzenindeki yönetici hegemonyasını pekiştirmektedirler.

Cox mevcut düzenin parametrelerini kabul eden ve böylece adaletsiz ve insafsız sistemi meşrulaştırmaya yardımcı olan problem-çözücü teori ile **eleştirel teori**yi karşılaştırır. Eleştirel teori çözüm arayarak, analiz ederek ve mümkünse potansiyel olarak kurtarıcı değişime yol açabilecek toplumsal süreçlere yardım ederek, hakim düzene karşı koymayı amaçlar.

Teorinin bu kurtarıcı amaçlara katkıda bulunabilmesinin bir yolu; hem verili bir sistemdeki istikrarın kaynaklarını, hem de dönüşüm süreçlerinin dinamiklerini kavrayan teorik bir dünya düzeni anlayışı geliştirmektir. Bu bağlamda Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramından faydalanır; hegemonyanın uluslararası alanda istikrar ve sürekliliği devam ettirmede iç siyaset alanında olduğu kadar önemli olduğunu iddia eder ve bu kavramı uluslararası alana aktarır. Cox'a göre, uluslararası sistemdeki başarılı hakim güçler kendi çıkarlarına uygun gelen bir dünya düzeni şekillendirdiler ve bunu, sadece zorlayıcı kapasitelerine dayanarak değil, aynı zamanda, bu düzenin dezavantajlı kıldıkları arasında dahi yaygın bir rıza oluşturmayı başarmak suretiyle gerçekleştirdiler.

Cox'un analiz ettiği –İngiltere ve Amerika gibi– iki hegemon [güç] için başat hegemonik düşünce, 'serbest ticaret' olmuştur. Bu sistemin herkes için yararlı olduğu iddiası, o kadar geniş bir kabul gördü ki, 'ortak akıl' statüsü kazandı. Fakat gerçek şudur: Serbest ticaret –küresel ekonomide en etkin üretici

olarak ulaşabildikleri tüm piyasalarda rekabetçi mallar üretebildiği için– hegemonun son derece çıkarınadır, ancak çevre devletler ve bölgeler için bu fayda daha azdır. Esasında [çevre ülkelerin] birçoğu, 'serbest ticaret'in ekonomik ve toplumsal gelişimleri için bir engel olduğunu savunacaktır. Bir devletin hegemonyasını yeniden ve yeniden üretebilmesi gücünün bir göstergesidir. ABD'nin dünya çapında neo-liberalizmi kabul ettirtme başarısı, mevcut hegemonun ne kadar hakim olduğunun göstergesi.

Cox, mevcut dünya düzeninin hakim konumuna rağmen, bu düzenin herhangi bir meydan okuma olmaksızın devam edeceğini düşünmez. Tersine, Marx'ın kapitalizmin doğası gereği, kaçınılmaz çelişkilerle parçalanmış istikrarsız bir sistem olduğu fikrini devam ettirir. Kaçınılmaz ekonomik krizler karşı-hegemonik hareketlerin doğuşu için bir katalizör görevi görecektir. (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**) Fakat bu hareketlerin başarılı olacaklarının bir garantisi de yoktur. Bu anlamda Cox gibi düşünürler, geleceği, Gramsci tarafından meşhur edilen 'aklın kötümserliği'ni 'iradenin iyimserliği' ile birleştirme vecizesiyle karşılarlar.

Püf Noktası

- Antonio Gramsci'nin çalışmalarından ilham alarak, uluslararası ilişkilerin 'İtalyan' ekolü içindeki yazarlar dünya siyaseti düşüncesine önemli katkıda bulundular.
- Gramsci, Marksist analizin odağını üstyapı olgusuna çevirdi. Özellikle, belli bir siyasal ve sosyal sistem için hegemonyanın işleyişiyle yeniden ve yeniden üretilen rızanın süreçlerini keşfetti. Hegemonya, yönetici tabakanın fikir ve ideolojilerinin toplum çapında yaygınlaşmasına ve kabul görmesine izin verir.
- Robert W. Cox gibi düşünürler Gramsci'nin düşüncesini, hegemonya başta olmak üzere önemli kavramlarını aktarmak suretiyle 'uluslararasılaştırmaya' gayret ettiler.

Eleştirel Teori

Hem Gramsciciliğin hem de eleştirel teorinin tarihsel kökleri 1920'lerin ve 1930'ların Batı Avrupa'sına dayanır: Marksizm'in yalnızca başarısızlıkla sonuçlanan bazı devrimci ayaklanmalarla değil, aynı zamanda Faşizmin yükselişiyle de yüzleştiği bir zaman ve mekân. Bununla birlikte, bu iki yaklaşım arasında farklılıklar da vardır. Uluslararası ilişkiler alanına ilişkin çağdaş eleştirel teori ve Gramscici düşünceler farklı entelektüel ilgilere sahip farklı düşünürlerin fikirlerinden beslenirler. Marksist düşünceden beslenen iki yaklaşım arasında önemli bir odak farklılaşması vardır. Gramsci'den etkilenenler uluslararası ekonomi politik alt dalıyla eleştirel teorisyenlerden daha ilgilidirler. Öte yandan eleştirel teorisyenler, **uluslararası toplum**, uluslararası etik ve **güvenlik** (eleştirel güvenlik çalışmaları) gibi meselelerle ilgilenirler. Bu bölümde eleştirel teoriyi ve onun uluslararası ilişkiler alanındaki önde gelen taraftarlarından birinin, Andrew Linklater'ın görüşlerini sunacağız.

Eleştirel teori **Frankfurt Okulu**'nun çalışmalarından türetilmiştir. Bu ekol 1920'lerde ve 1930'larda birlikte çalışmaya başlayan olağanüstü yetenekli düşünürlerin oluşturduğu bir gruptu. Sol-kanat Alman Yahudileri olduklarından, 1930'ların başlarında Nazilerin yükselişiyle bu ekolün mensupları sürgüne zorlandılar ve en yaratıcı eserlerinin çoğu Amerika'da üretildi. Frankfurt Okulu'nun öncü nesli Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse gibi isimlerden oluşur. Sonraki nesil bu düşünürlerin mirasını devraldı ve bu düşünsel mirası önemli ve yenilikçi yollarla geliştirdiler. Bu isimlerin en iyi bilineni, pek çok kimse tarafından çağdaş sosyal teorinin en etkili ismi olarak değerlendirilen Jürgen Habermas'dır. Eleştirel teorinin hayli kapsamlı bir düşünsel çevre olması nedeniyle, burada sadece bu ekolün ana özelliklerini kısaca tanıtmaktan daha fazlası yapılamaz.

Belirtilmesi gereken ilk husus, entelektüel ilgileridir. Onlar, diğer Marksistlerden farklı olarak, toplumun ekonomik altyapısının analizini daha da geliştirmekle fazlaca ilgilenmezler. Bunun yerine kültür, bürokrasi, otoriteryanizmin toplumsal temelleri ve doğası, aile yapısı ile ilgili konular ve bilgi teorilerine ilaveten akıl ve **rasyonalite** gibi kavramlar üzerine yoğunlaşırlar. Medyanın rolüne ilişkin analizleri ve 'kültür endüstrisi' olarak adlandırdıkları şeyler açısından bakıldığında, Frankfurt Okulu teorisyenleri oldukça yenilikçidirler. Başka bir deyişle, klasik Marksist terminolojiyle belirtecek olursak, eleştirel teorinin odağı neredeyse bütünüyle üstyapıdır.

Bir başka temel özellik de şudur: Eleştirel teorisyenler, çağdaş toplumda proleteryanın –Marx'ın inandığı şekilde– özgürleşimci bir dönüşüm po-

Örnek Olay Çalışması 1 İşgal et!

Marx'ın kapitalizm analizinin temel öğelerinden biri, onun tekrarlayan krizlere maruz kalmasıydı. Böyle bir kriz 2008 yılından bu yana dünya ekonomisini yutmuştur. Krizin temel özelliklerinden biri, bankacılık sisteminde, hükümetlerin başarısız ya da zayıflayan bankaları ayağa kaldırmak için müdahale etmesi olmuştur. Hükümetler bunu yapmaktan başka seçeneklerinin olmadığını düşünürken, eylemleri de günün sonunda onları büyük ölçüde borçlu bıraktı. Buna yanıt olarak kemer sıkma politikaları dayattığını gördük: hizmetlerde (refah, eğitim, sağlık ve emeklilik gibi) ve kamu sektörü istihdamında kesintiler. Önceki on yılların 'serbest piyasa' dogmasına rağmen piyasalar başarısız oldu ve bu başarısızlığın maliyeti toplumun en savunmasız üyeleri tarafından ödendi. David Harvey'nin (2010: 10) dediği gibi, bu durum 'kârları özelleştirin ve riskleri sosyalleştirin; bankaları kurtarın ve halkın gırtlağına yapışın' durumu oldu.

Hükümetler tarafından kemer sıkma politikalarının uygulanması, ağır bir borç yükü altında bulunan hükümetin harcamalarını kısmak için avro bölgesi ortakları tarafından aşırı baskı altına alındığı yaygın direnişlere neden oldu. Bu direnişin en radikal örneği Yunanistan'da görüldü. Sonuç, ücretlerde çarpıcı bir düşüş (ortalama %35), aşırı yüksek işsizlik seviyeleri ve Altın Şafak isimli neo-Nazi partisinin yükselişiyle siyasi sisteme yönelik tehditler oldu.

Alternatif bir yanıt, kuruluşunun 17 Eylül 2011 tarihinde New York Wall Street yakınlarındaki Zuccotti Park'ta bir grup protestocuya atfedildiği Occupy (İşgal Et) hareketi olmuştur. New York protestocularının kendileri sözde Arap Baharı'nın yanı sıra Los Indignados'tan (Mayıs 2011'de yoğun olarak borçlandırılmış bir başka avro bölgesi olan İspanya'daki protesto hareketi) ilham aldı. Bu küresel bağlantıların ve etkilerin altını çizen Wall Street kampı, 82'den fazla ülkede 951 şehirde işgali hızlandırdı. Daha sonra büyük kampların parçalanmasına rağmen, Occupy dünya çapında eylemcilerden oluşan ağa bağlı bir grup olarak sahip olduğu yüksek bir profili muhafaza etmiştir.

Occupy'ın kilit sloganlarından biri -'Biz yüzde 99'uz- toplumdaki en zengin ve en fakir arasındaki artan eşitsizliğe ve 2008 sonrası ekonomik krizin en yüksek seviyelerinde bile çok zengin olanların sadece gelirlerini korumakla kalmayıp, aynı zamanda artırdığına dikkat çekiyordu. Ancak, hareket kapitalist sistemin eksikliklerini vurgulamada etkili olsa da, küresel kapitalizme bir alternatif savunmakta daha az başarılı olmuştur. Nihayetinde Occupy, daha fazla servet dağılımı, borç iptali, finansal sınıfa daha az siyasi güç ve kamu hizmetlerinin korunması ile kapitalizme reformu desteklemektedir (bkz. Occupy London 2012). Bu, kapitalist sosyal ilişkilerin toptan yıkılmasını savunan çok Marksist düşünceyle farklı bir çizgidir.

tansiyeline sahip oldukları konusunda kuşkuludurlar. Frankfurt Okulu düşünürleri, kitle kültürünün yükselişi ve sosyal hayatın her unsurunun artan metalaştırılmasıyla, işçi sınıfının sistem tarafından yutulduğunu ve artık sisteme tehdit teşkil etmediğini iddia ederler. Bu, Marcuse'un meşhur deyimiyle, büyük çoğunluğun bir alternatif tahayyül etmeye dahi başlayamadığı tek-boyutlu bir toplumdur.

Son olarak, eleştirel teorisyenler en önemli katkılarından birini özgürleşimin anlamına dair incelemeleriyle yapmışlardır. Özgürleşim, gördüğümüz gibi, Marksist düşünürler için önemli bir meseledir, fakat kavrama verdikleri anlam genelde son derece belirsiz ve muğlaktır. Dahası, sosyalizmin tarihi, maalesef, özgürleşim adına meşrulaştırılmış emperyalizm ve Stalinizm gibi konuşulması bile güç barbar davranışlarla doludur. Geleneksel olarak, Marksistler özgürleşimi teknolojinin daha fazla geliştirilmesi ve herkesin eşitçe faydalanması suretiyle insanlığın doğaya hakim olmasıyla eş tutmuşlardır. Fakat erken dönem eleştirel teorisyenler doğaya hakim olmak için gerekli olan zihniyetin kolayca diğer insanlara da hakim olma zihniyetine dönüşebileceğini öne sürerek, insanlığın doğaya hakim olmasının çok yüksek bir faturası olduğunu savundular. Aksine, özgürleşimin doğayla barışmak olarak anlaşılması gerektiğini iddia ettiler: Müphem olarak kabul edilebilirse de, yine de, uyandırıcı bir yaklaşım. Habermas'ın özgürleşim anlayışı ise, doğayla olan ilişkimizden daha çok

iletişimle ilişkilidir. İddiasının birçok karmaşık yanını bir kenara bırakırsak, Habermas'ın temel siyasi vurgusu özgürleşime giden yolun radikal demokrasiden geçtiğidir. Radikal demokrasi –Batı demokrasilerinde olduğu gibi– mümkün olan en geniş katılımı sadece sözde teşvik etmek değil, aynı zamanda fiilen katılım önündeki engelleri –ister toplumsal, ister ekonomik, isterse kültürel olsun– aktif biçimde belirlemek ve bu engelleri aşmak yoluyla gerçekleşecek olan bir sistemdir. Habermas ve takipçileri için, katılım sadece belli egemen devletlerin içiyle sınırlandırılamaz. Hak ve sorumluluklar devlet sınırlarını aşar. Bu, tabii ki, onu doğrudan uluslararası ilişkilerin meselelerine ulaştırır ve nitekim Habermas'ın son çalışmaları açıkça uluslararası alana odaklanmaya başlamıştır. Fakat şu ana kadar, dünya siyasetinin bazı önemli meselelerini Habermasçı perspektiften hareketle ele alma girişimi Andrew Linklater'dan geldi.

Andrew Linklater, Habermas'ın çalışmalarındaki bazı temel prensipleri ve öğretileri, uluslararası ilişkiler alanındaki özgürleşimin **siyasi topluluğun** ahlâki sınırlarının genişletilmesi olarak anlaşılması gerektiğini iddia edebilmek için kullanır (bkz. **Bölüm 32**). Başka bir ifadeyle, özgürleşimi egemen devletlerin sınırlarının etik ve moral önemini yitirdiği süreçlerle eş tutar. Şu anda, devlet sınırları görev ve sorumluluk hissimizin en uç göstergesidir veya en iyi ihtimalle, görev ve sorumluluk hissimizin radikal biçimde dönüştürüldüğü bir noktadır. Eleştirel teorisyenler için, bu durum savunulamaz. Dolayısıyla amaç, vatandaşların vatandaş olmayanlara da tıpkı vatandaşlarına karşı paylaştıkları aynı görev ve sorumluluğu gösterecekleri bir duruma doğru gitmektir.

Böylesi bir duruma ulaşmak, tabii ki, mevcut yönetişim kurumlarının bütünüyle dönüştürülmesini gerektirir. Fakat eleştirel teori metodunun önemli bir unsuru, özgürleşim yoluna işaret eden mevcut durum içinde var olan eğilimleri belirlemek ve eğer mümkünse de beslemektir. Bu temelde, Andrew Linklater Avrupa Birliği'nin gelişimini çağdaş dünya siyasetindeki ilerlemeci ya da özgürleşimci bir eğilim olarak tanımlar. Eğer doğruysa, bu durum, uluslararası sistemin uzun zamandan beri vatandaşlarını sadece kendi kontrolünde bulundurduğu iddia edilen egemen devletin önemini yitirmeye başladığı bir döneme girildiğini gösterir. Frankfurt Okulu düşünürlerinin adı dillere düşmüş kötümserliği göz önünde bulundurulduğunda, Linklater'ın bu bağlamdaki iyimserliği dikkat çekicidir.

Püf Noktası

- Eleştirel teorinin kökenleri Frankfurt Okulu'nun çalışmalarındadır.
- Habermas özgürleşimci potansiyelin iletişim alanında bulunduğunu ve radikal demokrasinin bu potansiyeli açığa çıkaracak yol olduğunu iddia etmektedir.
- Andrew Linklater siyasi topluluğun ahlâki sınırlarının geliştirilmesi lehinde iddiada bulunmak için eleştirel teorinin temalarını geliştirmiş ve Westfalya-sonrası yönetişim kurumunun bir örneği olarak Avrupa Birliği'ne vurgu yapmıştır.

Yeni Marksizm

Bu kısımda fikirlerini doğrudan Marx'ın eserlerinden çıkaran yazarların eserlerini inceleyeceğiz. Diğer Marksist veya post-Marksist eğilimlerden bir kopuşu temsil ettiklerini belirtmek için onları 'yeni Marksistler' şeklinde adlandırdık. Kendileri 'tarihsel materyalistler' (bu yaklaşımla bağlantılı temel akademik dergilerden birisinin adı *Historical Materialism* [Tarihsel Materyalizm]'dir) olarak adlandırılmayı tercih edebilirlerdi, fakat bu adlandırma –bazı Gramscici yazarlar da kendilerini tanımlamak için bu tabiri kullandığından– bizim buradaki önceliklerimiz için uygun değildir. Fakat, her ne kadar bu araştırmacı grubunu tanımlayan yerleşik bir tabir (şu an itibariyle) mevcut değilse de, ortaya koydukları temel yaklaşımı tanımlamak zor değildir. Bu Marksistler, Marksist düşüncenin temellerine geri döndüler ve sonraki nesiller tarafından göz ardı edildiğini veya yanlış yorumlandığını düşündükleri fikirleri düzeltmeyi amaçladılar. Bu temelde hem Marksizm içindeki diğer gelişmeleri eleştirmeyi, hem de çağdaş eğilimleri anlamada kendi teorik katkılarını ortaya koymayı hedeflediler.

Justin Rosenberg: Kapitalizm ve Küresel Sosyal İlişkiler

Rosenberg'in analizinin odağında, uluslararası sistemin karakteri ve bu sistemin toplumsal ilişkilerin değişen karakteriyle olan ilişkisi vardır. Başlangıç noktasını, realist uluslararası ilişkiler teorisinin bir eleştirisi oluşturur. Rosenberg, özellikle Yunan ve İtalyan şehir devletleri arasındaki uluslararası ilişkilerin karakterindeki farklılıkların analizinden hareketle, realizmin uluslararası ilişkilerin tarih-dışı, esasen her çağda geçerli bir izahını sağladığı iddiasına karşı çıkar. Realist teorinin mihenk taşı bu iki tarihi olay arasındaki benzerliklerdir. Rosenberg bu iki dönem arasındaki iddia edilen benzerliği bir 'devasa optik illüzyon' olarak tanımlar. Bunun yerine, her iki dönemde uluslararası sistemin karakterinin bütünüyle farklı olduğunu ileri sürer. Buna ek olarak, bu dönemlerin tarihi sonuçlarına –örneğin Peloponnes Savaşı'na dair realist açıklamada olduğu gibi– yalnızca devletler arası düzlemde iş görecek bir açıklama getirme çabalarını mahkûm eder. Son olarak, Rosenberg, Yunan ve İtalyan örneklerinde bu dışsal otonominin içsel –ve her bir örnekte farklı– toplumsal ilişkiler kümesinin niteliğine dayanması nedeniyle realistlerin uluslararası sistemleri otonom, tamamen siyasi alanları kurucu olarak tasvir etmeye çalıştıklarını iddia eder.

Bir alternatif olarak, Rosenberg dünya siyasetinin değişen karakterine duyarlı bir uluslararası ilişkiler teorisinin geliştirilmesini savunur. Bu teori uluslararası ilişkilerin daha geniş toplumsal ilişkilerin bir parçası olduğunu da kabullenmelidir. Rosenberg'in başlangıç noktası Marx'ın şu gözlemidir:

> Bu daima üretim şartlarının sahiplerinin gerçek üreticilerle doğrudan ilişkisidir... bütün toplumsal yapının gerçek temelini, derin sırrını ve bununla egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasi şeklini, kısacası, devletin buna karşılık gelen özel bir şeklini ortaya çıkarır.
>
> (Rosenberg 1 994: 51)

Başka bir deyişle, üretim ilişkilerinin karakteri –devletler arası ilişkileri de içerecek şekilde– bütün topluma yayılır. Devletin yapısı farklı üretim tiplerinde farklı olacaktır ve sonuç olarak devletler arası ilişkilerin karakteri de değişecektir. Bu yüzden, eğer belli bir dönemdeki uluslararası ilişkilerin işleyişini anlamak istiyorsak, başlangıç noktamız üretim türünün ve özellikle de üretim ilişkilerinin incelenmesi olmalıdır.

Daha yakın tarihli bir çalışmasında Rosenberg dikkatini 'küreselleşme teorisi'ne çevirdi (Rosenberg 2000, 2006). 'Toplumsal süreçlerin coğrafi yayılımını' göstererek küreselleşmenin tasvir edici bir kategori olduğunu iddia eder. Bu toplumsal süreçlerin küresel bir olgu olduğu tartışmasızdır ve ne olduğunu ve neden olduğunu açıklamak için bir 'küreselleşme teorisi'ne ihtiyaç vardır. Böyle bir teori, Rosenberg'e göre, klasik sosyal teoriden doğmalıdır. Fakat bunun yerine, çağdaş gelişmeleri açıklamak için bütünüyle yeni bir sosyal teoriye ihtiyaç duyan küreselleşmeyi tanımlamak üzere, sözde zaman-mekân sıkışması iddiasında bulunan bir 'küreselleşme teorisi' yığını ortaya çıktı. Fakat Rosenberg'e göre, süreçleri açıklama bakımından bu teoriler büyük bir katkı sağlamadı. Dahası, 'küreselleşme teorisi' 21. yüzyılın olaylarını tahmin edemedi. Sonuç olarak, bu türden bir teorileştirme, 20. yüzyılın son yıllarında meydana gelen değişimlerin, özellikle de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan siyasi ve ekonomik boşluğun bir ürünü olarak anlaşılabilir, onun uygun bir açıklaması olarak değil. Kökenleri genel olarak klasik sosyal teoriye ve özel olarak Marx'ın düşüncesine dayanan yerinde bir açıklama, kapitalist sistemin dünya çapında hakim olmasına neden olan temel toplumsal ilişkileri incelemeliydi.

Püf Noktası

- Yeni Marksizm, Marx tarafından geliştirilen kavram ve kategorilerin doğrudan (yeniden) sahiplenilmesiyle tanımlanır.
- Rosenberg, Marx'ın fikirlerini realist Uluslararası İlişkiler teorilerini ve küreselleşme teorisini eleştirmek için kullanır. Dünya siyasetindeki tarihsel değişimi üretim ilişkilerindeki dönüşümün bir yansıması olarak anlayan alternatif bir yaklaşım geliştirmeye çalışır.

Sonuç: Marksist Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Küreselleşme

Bu kitabın ilk bölümünde özetlendiği gibi, küreselleşme her tür toplumsal işlemin giderek ulusal ve devlet sınırlarını hesaba katmadan meydana geldiği, sonuç olarak 'dünyanın sınırlardan arındırılmış bir sosyal küre' haline geldiği sürece verilen isimdir. Marksist teorisyenler bu gelişmelerin gerçekleşmediğini söylemezler ya da önemini kesinlikle reddetmezler, fakat bunların yeni olduğuna dair herhangi bir fikri reddederler. Marx ve Engels kapitalizmin sadece küresel kapsamının değil, aynı zamanda sosyal dönüşüm için taşıdığı po-

tansiyelin de açıkça farkındaydılar. Örneğin, *Komünist Manifesto*'nun özellikle geleceği öngören bir bölümünde (Marx ve Engels 1967: 83-4), şunu iddia ettiler.

> Burjuvazi, dünya pazarını sömürmekle, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik verdi. (...) Eskiden kurulmuş bütün ulusal sanayiler yıkıldı ve hâlâ da yıkılmaktadırlar. Bu eski endüstriler, kurulmaları bütün uygar uluslar için bir ölüm-kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler tarafından, artık yerli hammaddeleri değil, en ücra bölgelerden getirilen hammaddeleri işleyen sanayiler, ürünleri yalnızca ülke içinde değil, dünyanın her yerinde tüketilen sanayiler tarafından yerlerinden ediliyorlar.

Marksist teorisyenlere göre, dünya, bütün insanlığı avucunun içine aşamalı olarak katan tek bir bütünleşmiş ekonomik ve siyasi varlık –küresel kapitalist sistem– tarafından çok uzun süredir hakimiyet altına alınmıştır. Bu sistemde, bütün unsurlar birbiriyle ilişkili ve bağımlıdır. 'Yeni' olan tek şey bu bağlantılara ilişkin artan farkındalıktır. Benzer biçimde ekolojik süreçler de daima devlet sınırlarını göz ardı etmiştir her ne kadar son dönemde artan ekolojik bozulma nedeniyle kamuoyu bu gerçek konusunda daha bilinçli hale gelmişse de.

Sınır-aşırı hareketliliklerin artıyor olması, küreselleşme dönemine girdiğimizi iddia eden çoğu kimse tarafından söylendiği gibi, dünya siyasetinin doğasında kökten bir değişimi simgelemez. Marksist teorisyenler; çağdaş değişimlerin ne kadar önemli olduğunu keşfetmede tek yöntemin, işlemekte olan yapısal süreçlerin daha derin bir bağlamda değerlendirilmesi olduğunda ısrar ederler. Bu yapıldığında, önemli değişimlerin ilerlemekte olduğunun belirtilerini kolayca keşfedebiliriz. Birçok Marksist, örneğin, egemen devletin meşruiyetini yitirmesini çok önemli çağdaş bir gelişim olarak değerlendirir. Bununla birlikte, küreselleşmenin kanıtı olarak görülen bu eğilimleri açıklamaya yönelik herhangi bir yaklaşım geliştirmek için gerçek ilk adım bizzat küresel kapitalizmin bir yol haritasını çıkarmak olacaktır. Bu yapılmadığında, meydana gelen değişimlerin gerçek önemini ölçmede başarısızlığa uğramak kaçınılmazdır.

Küreselleşmeyi tarih-dışı ve eleştirel olmayan bir biçimde ele almanın diğer tehlikesi, aynı zamanda, küreselleşmeye yapılan atıfların artan biçimde çağdaş dünyadaki elitlerin ideolojik bir silahı haline gelmesi karşısında bizi körleştirebilmesidir. 'Küreselleşme' artık işçi haklarını ve iş dünyası üzerindeki diğer kısıtlamaları azaltmanın araçlarını desteklemek için bir neden olarak düzenli biçimde zikredilmektedir. İş dünyasının çıkarları lehine olan politikalar için böylesi ideolojik meşrulaştırmalar ancak kapitalizmin ekonomik ve siyasi yapıları arasındaki ilişkilerin daha geniş bir şekilde kavranmasıyla engellenebilir. Görüldüğü üzere, Marksistlerin teklif ettikleri anlayış, küresel pazar üzerine inşa edilmiş bir dünya hakkında hiçbir şeyin doğal veya kaçınılmaz olmadığını iddia etmektedir. Önümüzde bulunan görev, günümüz düzeninin kaçınılmazlığını kabul etmek değil, toplumu organize etmenin yeni yolları için temeller oluşturmaktır: Bizimkinden daha adil ve daha insani bir küresel toplum.

Sorular

1. Marksist düşüncenin hâlâ devam eden canlılığının sebepleri sizce nelerdir? Açıklayınız.
2. Wallerstein'ın yarı-çevre kavramı ne kadar faydalıdır?
3. Wallerstein'ın dünya-sistem teorisi neden Avrupa-merkezci olmakla eleştirilmiştir? Bu eleştiriye katılıyor musunuz?
4. Rosenberg'in 'küreselleşme teorisi'ne getirdiği eleştiriyi değerlendiriniz.
5. Gramsci'nin hegemonya anlayışı, realist uluslararası ilişkiler teorisi yazarlarının kullanımından hangi noktalarda farklılaşmaktadır?
6. Marksist teorisyenler küreselleşme kavramını nasıl değerlendirmektedirler?
7. Marksist teorinin dünya siyasetini anlamamıza temel katkısı nerelerdedir? Açıklayınız.
8. Eleştirel teorisyenlerin kullandığı özgürleşim kavramı ne kadar faydalıdır?
9. Cox'un 'sorun-çözücü teori' ve 'eleştirel teori' arasında yaptığı ayrıma katılıyor musunuz?
10. Wallerstein'in ABD gücünün çöküşte olduğu iddiasını değerlendiriniz.

Ek Okuma Önerileri

Anderson, K. A. (2010), *Marx at the Margins: On Nationalism, Ethnicity and Non-Western Societies* (Londra: University of Chicago Press). Marx'ın dünya siyaseti üzerine yazdıklarını mükemmel biçimde yeniden inşa ediyor.

Cox, R. W. (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, 10(2): 126-55. Cox'un sıkça alıntılanan makalesi ilham vermeye devam ediyor.

Derlurguian, G. M. (2005), *Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus: A World-System Biography* (Chicago, IL: University of Chicago Press). Dünya-sistemi yaklaşımının ürettiği kavrayışları büyüleyici bir şekilde ortaya koyan sıra dışı bir eder.

Lenin, V. I. (1916), *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (muhtelif baskıları mevcuttur). Günümüzde geçerliliği sınırlı olsa da, bir zamanların bu etkileyici eseri okunmaya değer.

Linklater, A. (2007), *Critical Theory and World Politics: Sovereignty, Citizenship and Humanity* (Londra: Routledge). Uluslararası ilişkiler alanında çalışan en etkili teorisyenlerden biri tarafından kaleme alınmış önemli bir eser.

Marx, K. ve **Engels, F.** (1848), *The Communist Manifesto* (muhtelif baskıları mevcuttur). Marx'ın düşüncesini anlamak için ideal bir başlangıç ve 150 yıl sonra bile temel bir metin.

Teschke, B. (2003), *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations* (Londra: Verso). Uluslararası ilişkilerin gelişimine dair güçlü bir yeni Marksist okuma.

Wyn Jones, R. (ed.) (2001), *Critical Theory and World Politics* (Boulder, CO: Lynne Rienner). Eleştirel teori geleneği üzerine çalışan en önemli yazarların katkılarıyla hazırlandı.

Bölüm 10
Sosyal Konstrüktivizm

Michael Barnett

Giriş
Konstrüktivizmin Yükselişi
Konstrüktivizm
Konstrüktivizm ve Küresel Değişim
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm Uluslararası İlişkiler teorisine konstrüktivist yaklaşımlara genel bir bakış sunmaktadır. Konstrüktivizm, dünyanın eylem yoluyla nasıl oluşturulduğunu ve yeniden oluşturulduğunu, dünya siyasetinin yapılarının nasıl sadece kısıtlamayıp aynı zamanda dünya siyasetinin aktörlerinin kimliklerini, ilgi alanlarını ve uygulamalarını oluşturduğunu, bu aktörlerin farkında olmadan veya bilerek bu yapıları nasıl yeniden ürettiğini ve insan eyleminin dünya işlerinde hem istikrar hem de değişimden nasıl sorumlu olduğunu inceler. Konstrüktivizm, iktidar hakkında alternatif düşünme yolları, dünya düzenlerinin yükseliş ve düşüşünü açıklayan normların rolü ve ulus-ötesi hareketlerin ve diğer devlet-dışı aktörlerin küresel politikanın uluslararasılaştırılmasındaki önemini içeren birçok farklı kavrayış üretir.

Giriş

Konstrüktivizm, başlangıçta Uluslararası İlişkiler alanında önde gelen okullardan biri olmak için atılan ilk mütevazı adımların bir ürünüdür. Yirmi beş yıl önce konstrüktivizm mevcut değildi. Bugün ise küresel siyasetin önemli özelliklerini kavrama becerisiyle yaygın bir biçimde kabul görüyor ve önemli bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak değerlendiriliyor. Bu bölüm, küresel değişimle bağlantısı üzerinden, konstrüktivizmin kökenlerini, temel vaatlerini ve yürüttüğü araştırmanın ana özelliklerini keşfe çıkıyor. **Bölüm 8**'de ele alındığı biçimiyle, hakim Uluslararası İlişkiler teorisine göre devletler, güç ve zenginlik gibi kalıcı kimi çıkarlara sahipler; ayrıca devletler, coğrafya, teknoloji ve yetkinin dağıtımı gibi maddi güçlere bağlı olarak, bu çıkarlara göre hareket edebilme becerisine göre faaliyet yürütebiliyorlar. Buna karşılık eleştirmenler ise fikirler, bilgi, **normlar** ve **kurallar** gibi toplumsal güçlerin devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını, ayrıca dünya siyasetinin örgütsel yapısını bir biçimde etkilediğini söylüyorlar.

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkileri bir sistem olarak değil, bir toplum olarak anlayan ve uluslararası normların önemini gören yegâne uluslararası ilişkiler teorisi değil. Konstrüktivizmden evvel ortaya çıkmış muhtelif teoriler mevcut olup bu çalışmada belirli bir kısmına yer verdiğimiz bu teoriler, **Bölüm 2 ve 17**'de de değindiğimiz biçimiyle, İngiliz Okulu'nun ve feministlerin dünya meselelerine yönelik yaklaşımıyla benzer iddialarda bulunuyorlar. Gelgelelim konstrüktivistler, kimliğin, normların ve kültürün savaş ve barışın seyrini nasıl biçimlendirdiği gibi neo-realistleri ve neo-liberal kurumsalcıları ilgilendiren kimi meselelere daha fazla eğilmişler. Nihayetinde konstrüktivizm içerisinde farklı kollar açığa çıkmış; bunların bazıları yapıya, bazıları failliğe, bazıları istikrara, bazıları da dönüşüme vurgu yapmış.

Dünya siyasetinin oluşumu ve yeniden oluşumu ile ilgilenen bir kişi, küresel değişimle yoğun olarak ilgilenen konstrüktivizme eğilmek zorunda. Her ne kadar konstrüktivizm, küresel değişimin muhtelif yönlerini incelemişse de bu bölüm, temelde iki yöne, devletlerin içte ve uluslararası planda, benzer yollardan örgütlenmesine; ayrıca normların neyin meşru bir davranış olduğuna dair görüşlerini, devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin yaptıklarını etkilemek suretiyle, nasıl uluslararası bir nitelik kazanıp kurumsallaştığı meselesine odaklanacak.

Konstrüktivizmin Yükselişi

Bir vakitler Amerikan uluslararası ilişkiler teorisine neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık hakimdi. Neo-realizm bir dizi önemli iddia ortaya

attı. Bunlara göre, devletler dünya siyasetinde merkezi aktörlerdir ve asıl olarak güvenlik ve beka meselesine kilitlenmişlerdir; bu çıkarlar, fikirlerin, normların veya değerlerin devletin davranışlarını biçimlendirme ihtimalini ortadan kaldırır. Devletler sözkonusu çıkarların peşinde şu şekilde tanımlanmış bir uluslararası sistem bağlamında koşarlar: **anarşi** (yani ulus-üstü bir otoritenin bulunmayışı); birimler arasında işlevsel düzeyde farklılaşmanın olmayışı; (tüm devletler kendisine güvenmeli, güvenliğini kendisi korumalı iddiasını destekleyen anarşinin **kendi başının çaresine bakma**ya dayalı bir sistem ortaya çıkarması sebebiyle) ve yetki dağılımı. Oysa dünya her zaman anarşinin hüküm sürdüğü bir yer olduğundan ve devletler her daim beka meselesine kilitlendiklerinden, dünya siyasetinde kalıcı eğilimleri anlama noktasında asıl önemli olan, devletin uluslararası hiyerarşideki ve yetki dağıtımındaki konumudur. Devletler şüphecidir, insana karşı soğuktur ve saldırgandır; bunların nedeni, devletlerin bu şekilde doğmuş olması değil, mevcut ortamın başka türlü olana cezayı kesmesidir (bkz. **Bölüm 6** ve **8**)

Neo-realizmin uluslararası siyasete ilişkin görüşlerinin karanlıkta bıraktığı kısmı aydınlatmak neo-liberalizme düştü. Neo-liberalizm, bunu devletlerin kendi ömürlerini uzatmak adına bir dizi meselede her daim işbirliğine gittiğini göstererek yaptı. İşbirliğinin önündeki ana engelin devletler arasındaki güvensizlik olması sebebiyle, devletler dalavereleri izleme ve afişe etme gibi güven artırıcı bazı adımları atabilen uluslararası kurumlar inşa ediyorlar. **Bölüm 8**'de aktarıldığı biçimiyle, bu kamplar muhtelif konularda anlaşmazlığa düşseler de **bireyciliğe** ve **materyalizme** bağlılık konusunda ortaklaştılar. Bireycilik, aktörlerin sabit kimi çıkarları olduğunu, yapının bu aktörlerin davranışlarını kısıtladığını söyleyen bir görüştür. Her ne kadar zenginlik peşinde koşmayı asli gören neo-liberaller ile güvenlik peşinde koşmayı asli gören neo-realistler aralarında anlaşamasalar da her iki akım da –empirik ve teorik gerekçelerle– devlet çıkarlarının doğuştan edinilmiş, kolay kolay biçimlendirilemeyecek olgular olduğunu varsayarlar. Materyalizm ise, davranışları kısıtlayan yapının yetki dağıtımı, teknoloji ve coğrafya tarafından tanımlandığını iddia eder. Neo-realizme göre, çıkarlar, fikirlere ve normlara baskındır; neo-liberal kurumsalcılık ise, devletlerin uzun vadeli çıkarlarına uygun davranışlarını düzene sokacak norm ve kurumları kendi iradeleriyle inşa edebilecekleri görüşünü kabul eder. Her iki yaklaşım da fikirlerin ve normların devletlerin çıkarları peşinde nasıl koşacağını sınırlandırabileceği görüşündedir; ancak fikir ve normların devletlerin çıkarlarını tanımlayabileceğini düşünmez.

Materyalizm ve bireycilik, Nicholas Onuf'un *World of Our Making* [Bizim Vücuda Getirdiğimiz Dünya, 1989] isimli o önemli kitabında türettiği konstrüktivizm terimiyle bağ kuran akademisyenlerce süreç içerisinde reddiyeye tabi tutulmuştur. Teori, iki temel faktöre bağlı olarak, doksanlı yıllarda yoğun bir ilgiye mazhar olmuştur. İlk faktör, normların ve fikirlerin olmadığı bir dünya anlayışının mantıksızlığını göstermekle kalmaması, aynı zamanda

bunların varlığının devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin davranışlarının, ayrıca dünyayı ve kendilerini neden o şekilde gördüklerinin idrak edilmesi noktasında önemli olduğunu ortaya koymasıdır.

İkinci faktör ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Soğuk Savaş'ın bir anda değil, ağır ağır sona ereceğini az sayıda akademisyen öngörmüş, bu sonucu izah etme noktasında bilhassa neo-realistler ve neo-liberal kurumsalcılar ciddi bir zorluk yaşamışlardır. Bireyciliğe ve materyalizme gösterdikleri bağlılık, onların bu çarpıcı gelişmenin merkezinde yatan unsur olarak dünya siyasetinin örgütsel yapısının dönüşümünde fikirlerin yarattığı devrimci etkiyi kavrayamamalarına neden olmuştur. Konstrüktivizm ise, birçok akademisyenin akla hayale bile getiremediği, bu türden bir idrak çabası için en uygun teoridir. Bahsi geçen teoriler, bir adım sonra nelerin yaşanacağına yönelik hiçbir görüş ortaya atmamaktadırlar. ABD, tek-kutuplu anın keyfini çıkartmış, ama yetki dağıtımı meselesi, ABD'nin çok-taraflı kurumlarla mı iş tutacağı yoksa küresel hegemon olmaya mı göz dikeceğine karar verememiştir. Dahası Soğuk Savaş'ın sona ermesi, devletlerin ulusal çıkarın ne olduğu, ulusal kimlikleriyle arasındaki ilişki, kendilerinin 'kim' ve 'nereye' ait oldukları konusunda yoğun bir tartışma içine girmelerine neden olmuştur. Konstrüktivizm, bu aşamada yeni bölgesel ve uluslararası düzenlerin oluşumu ile eskilerin dağılması konusunda bir anlayış ortaya atmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, aynı zamanda güvenlikle ilgili eski konu başlıklarını gündemden düşürmüş, neo-realizmin mukayeseli avantajını ortadan kaldırmış, konstrüktivizmin güçlenmesinde önemli rol oynayan ulus-ötesicilik, insan hakları ve diğer konuların önemini artırmıştır. Konstrüktivizm, dünyaya dair gerçekten yeni ve inandırıcı fikirler ortaya atarak, geçmişten beri yürüttüğü eleştiri faaliyetini hızlandırmıştır. Katzenstein'in *The Culture of National Security* isimli kitabı, ittifak kurma yolları, askerî müdahale, silah yarışı, büyük güçlerin dönüşümü gibi bir dizi kritik alanda dillendirilen neo-realist iddialara meydan okumuş, kimliğin ve normların devletlerin çıkarlarını nasıl biçimlendirdiğini, ayrıca bunların daha gelişkin açıklamalar sunabilmek adına birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Egemenlik meselesine dair giderek daha fazla sayıda kaleme alınan çalışmalar, egemenliğin kökenlerini, Batı'dan küresel Güney'e yayılmasını, edindiği anlamların tarihsel ve bölgesel düzeyde nasıl farklılık arz ettiğini incelemiştir. Konstrüktivizm, dünyanın yeni düşünme biçimlerine ihtiyaç duyduğu bir dönemde, dünyaya dair taze bir kavrayış tarzı önermiştir.

Püf Noktası

- 1980'lerde Uluslararası İlişkiler teorisine neo-realizm ve neo-libeal kurumsalcılık hakimdir; her iki teori de materyalizme ve bireyciliğe bağlıdır.
- Neo-realizmi ve neo-liberalizmi eleştiren muhtelif ekoller fikirlerin ve normların dünya siyaseti üzerindeki etkilerini gösterme noktasında eleştirel teori ve sosyolojik teoriden yararlanmışlardır.
- Soğuk Savaş'ın sona ermesi, akademisyenlerin uluslararası siyaset teorilerine itiraz etmelerini mümkün kılacak entelektüel bir alan oluşturmuştur.

Konstrüktivizm

Konstrüktivizmin temel öğretilerini tanımlamaya başlamadan önce iki uyarıda bulunmak gereklidir: Konstrüktivizm bir sosyal teoridir ve uluslararası siyasete özgü bir teori değildir. Sosyal teori büyük ölçüde yapı ve fail ilişkilerinin nasıl kavramsallaştırıldığıyla ilgilenir. "Uluslararası sistemin yapısıyla devletlerin ilişkisini nasıl düşünmeliyiz?" sorusu gibi. [Uluslararası siyasete] özgü bir teori ise dünya siyasetindeki örüntüler hakkında özel iddia ve hipotezlerde bulunur. "Demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmaya eğilimli olmamalarını nasıl açıklayabiliriz?" sorusu gibi. Bu açıdan konstrüktivizm **rasyonel seçim**le mukayese edilebilir. Rasyonel seçim, aktörlerin –birtakım kısıtlamalar altında azami dereceye çıkarmaya çalıştıkları– değişmeyen tercihleriyle nasıl hareket ettiklerini anlamak için çerçeve sunan bir sosyal teoridir. Bu tercihlerin içeriklerine dair hiçbir iddiada bulunmaz; bu tercihler zenginleşme de olabilir, dini kurtuluş da. Aynı biçimde bu kısıtlamaların içeriğine dair bir varsayımda da bulunmaz; bu kısıtlamalar silahlar da olabilir, fikirler de. Rasyonel seçim dünya siyasetinin mevcut işleyen örgüsü hakkında hiçbir argüman sunmaz. Mesela, neo-realizm ve neo-liberalizm rasyonel seçimi onaylar, fakat anarşinin etkileri hakkında farklı varsayımlarda bulunduklarından, dünya siyasetindeki çatışma ve işbirliği modelleri konusunda birbirine rakip argümanlara ulaşırlar. Rasyonel seçim teorisi gibi, konstrüktivizm de geniş bir biçimde yapı-fail ilişkisiyle alakadar olan fakat müstakil olmayan bir sosyal teoridir. Konstrüktivistler, örneğin, egemenliğin ortaya çıkışı ve insan hakları normlarının devletlere etkisiyle ilgili farklı argümanlara sahiptir. Müstakil argümanlar üretmek için, araştırmacıların kimlerin ana aktörler olduğunu, bunların çıkar ve kimliklerini ve normatif yapıların içeriğini tarif etmeleri gerekir.

Konstrüktivizmin birçok türü olmakla birlikte, çeşitlilik içinde birlik de vardır. Bazıları James March, John Meyer ve örgütsel teoriden, diğerleri Michel Foucault ve söylem analizinden faydalanırlar. Bazıları faile, diğerleri yapıya öncelik tanırlar. 'Konstrüktivizm insan bilinçliliği ve onun uluslararası yaşantıdaki rolüyle ilgilidir' (Ruggie 1998: 856). İnsan bilinçliliğine bu odaklanma, Wendt'e göre (1999) konstrüktivizmin çekirdeğini temsil eden, idealizm ve bütüncülüğe (holism) bir bağlılığı ileri sürmektedir. **İdealizm** dünya siyasetinde fikirlerin rolünü ciddiye almamızı ister. Dünya maddi ve düşünsel kuvvetler tarafından tanımlanmıştır. Fakat bu fikirler kafamızın içindeki psikolojik durumlara ve inançlara benzemez. Bu fikirler toplumsaldır. Zihni haritalarımız, kolektif bir biçimde, bilgi, semboller, dil ve kurallar gibi sahip olduğumuz fikirler tarafından şekillendirilir. İdealizm maddi gerçekliği inkâr etmez, ancak bu maddi gerçekliğin anlamının ve inşasının fikir ve yorumlara bağlı olduğunu gözlemler. **Güç dengesi** nesnel biçimde keşfedilmeyi bekleyerek kendi başına var olmaz; bunun yerine devletler güç dengesinin ne olduğunu, anlamını ve ona nasıl cevap verileceğini tartışırlar. Konstrüktivizm aynı zamanda bazı

bütüncülük veya yapısalcılık formlarını da kabul eder. Dünya başka bir şeye indirgenemeyecek kadar toplumsaldır ve halihazırdaki aktörlerin özelliklerine ayrıştırılamaz. Bütüncülük üzerine yapılan vurgu, failleri belli ölçüde otonomi sahibi olarak görür; failler arasındaki etkileşim bu yapıları inşa etmeye, yeniden üretmeye ve dönüştürmeye yardımcı olur. Soğuk Savaş'ın yapısı ABD ve Sovyetler Birliği'ni görünüşte ölümüne bir savaşa kilitlemişse de, iki tarafın liderleri aralarındaki ilişkileri ve bu sayede küresel siyasetin yapısını yaratıcı biçimde dönüştürmüştür.

İdealizme ve bütüncülüğe olan bu bağlılık, dünya siyasetini nasıl düşünüp incelediğimize dair önemli ipuçları vermektedir. Fakat bu görüşleri takdir edebilmek için kavramsal lügatini daha iyi öğrenmemiz gerekir ve bu 'ikinci dili' öğrenmenin değerini kanıtlayabilmek için, konstrüktivizmin lügatini rasyonel seçiminkiyle mukayese edeceğim. Temel gözlem **gerçekliğin sosyal inşasıdır**. Bununla alakalı bir dizi unsur mevcuttur. Bunlardan biri, faillerin ve onların kimlik ve çıkarlarının doğasının toplumsal olarak inşa edildiği vurgusudur. Failler, bireyciliğin iddia ettiği gibi, toplumdan önce veya toplumun dışında doğmamıştır. Bunun yerine, failler kültürel çevreleri tarafından üretilmiş ve yaratılmıştır; yani doğal değil, terbiye edilmiş/yetiştirilmiş varlıklardır (*nurture, not nature*). Bu, kimliğin ehemmiyetine ve menfaatlerin toplumsal inşasına işaret eder. Amerikan kimliği ulusal menfaatleri şekillendirir. Aşkta, savaşta veya başka herhangi bir toplumsal uğraşta her şey mübah değildir. Onlarca yıl Arap milliyetçiliği, kimlikleri ve Arap devletlerin menfaatlerini şekillendirdi, Arap liderlerin Arap siyaset oyununu nasıl oynayacakları konusunda onlara rehberlik edecek normları barındırdı ve hasımlarının arkasından dolap çevirmeye ve kendi menfaatlerini ilerletmeye çalışması için Arap liderleri Arap politikasının sembollerinden faydalanma konusunda cesaretlendirdi. Arap liderlerin bölgesel rollerini nasıl oynadıkları Arap siyasetinin normları tarafından yapılandırılırdı. Arap liderlerin yoğun rekabetleri vardı ve prestij ve statü için yarıştıklarından birbirlerini Arap milletine ihanet etmekle ya da Arap milliyetçiliği davasına zarar vermekle suçlarlardı. Ama askerî gücü nadiren kullanırlardı. 1970'lerin sonuna kadar 'İsrail ile ilişki kurma' fikri bir 'tabu' idi, ta ki Mısırlı Enver Sedat'ın 1977'de Kudüs'e yaptığı ziyarete ve 1979'da ayrı bir barış antlaşması imzalanana kadar. Arap devletleri askerî bir eylemle karşılık vermekten ziyade Mısır'ı Arap İttifakı'ndan çıkarttı. Ardından, Sedat 1981'de suikasta uğradığında sapkınlığının nihai bedelini ödedi. Arap ulusal kimliği, Arap ulusal menfaatlerini ve meşru ve gayrimeşru varsayılan davranışları şekillendiregelmiştir.

Bir başka unsur, yani semboller, kurallar, kavramlar ve kategorilerden müteşekkil bilginin bireylerin kendi dünyalarını inşa edip yorumlamalarını nasıl şekillendirdiğidir. Gerçeklik keşfedilmeyi bekleyen bir mevcudiyet değildir; onun yerine, tarihsel olarak üretilen ve kültür-bağımlı olarak ortaya çıkan bilgi, bireylerin gerçekliği inşa etmelerini ve anlamalarını mümkün kılar. Başka bir deyişle, var olan kategoriler bizim dünyayı anlamamıza, tanımla-

mamıza ve onu anlamlandırmamıza yardımcı olur. Kolektif şiddeti anlamanın birçok yolu vardır ve kanlı 20. yüzyılın talihsiz özelliklerinden biri iç savaştan etnik temizliğe, insanlığa karşı işlenmiş suçlara ve soykırıma kadar şiddetin biçimlerini ayırt edebileceğimiz birçok kategorinin elimizde olmasıdır.

Bu yapılandırılmış gerçeklik bize sıklıkla **toplumsal olgular** kavramıyla ilgili olan objektif gerçeklik olarak görünür. Varlığı ortak kabule bağlı olan ve olmayan şeyler vardır. Kayalar, çiçekler, yerçekimi ve okyanuslar gibi insanın varlığı ve inşası dışındaki acı gerçekler ortak kabulden bağımsız bir şekilde var olurlar ve insanlar yok olsalar ya da onların varlıklarını inkâr etseler de var olmaya devam edeceklerdir. Ancak, öte yandan, toplumsal olgular ortak kabule bağlıdır ve kanıksanmışlardır. Para, mültecilik, terör, insan hakları ve egemenlik toplumsal olgulardır. Bunların varlığı ortak kabule bağlıdır, bu ortak kabul var olduğu sürece onlar var olur ve bu varoluş dünyayı nasıl kategorize ettiğimizi, nasıl vasıflandırdığımızı ve yapıp ettiklerimizi şekillendirir.

Konstrüktivistler normlarla ve kurallarla alakadardırlar. Normlar iki ana çeşide ayrılır. **Düzenleyici kurallar** zaten mevcut olan aktiviteleri düzenler; mesela yolun kuralları nasıl araba kullanılacağını belirler, keza Dünya Ticaret Örgütü'nün kuralları ticaretin nasıl yapılacağını düzenler. **Kurucu kurallar** ise bu aktivitelere imkânın ta kendisini yaratır. Ragbinin kuralları sadece bloke etmeyi yasaklamaz, aynı zamanda oyunun kendisini tanımlamaya (ve onu Amerikan futbolundan ayırmaya) yardımcı olur; neticede forvetler sağ ve sol bekleri bloke etmeye başlasa bu sadece bir penaltı olmakla kalmaz, aynı zamanda oyunun kendisini de değiştirirdi. Egemenlik kuralları sadece devlet uygulamalarını düzenlemekle kalmaz aynı zamanda egemen devlet fikrinin ta kendisini mümkün kılar. Normlar kurumsallaşma açısından çeşitlilik gösterir, yani ne kadar kanıksandıkları veya özümsendikleri açısın-

Kutu 10.1 Alexander Wendt: Anarşinin üç kültürü üzerine

'Anarşinin derin yapısı maddi olmaktan çok kültürel ve fikridir. (...) Bir kez bu şekilde anlaşıldığında, anarşinin mantığının değişebileceğini görebiliriz. (...) Farklı anarşi kültürleri, hangi devletlerin Ben'i ve Öteki'ni temsil ettiğine göre farklı rollere dayanır. Düşman, rakip ve dost şeklinde üç rol var olup bunlar hem -sırasıyla- uluslararası siyasetin üç farklı makro-düzeydeki kültürü olan Hobbescu, Lockecu ve Kantçı kültürler tarafından inşa edilmiş hem de onları inşa etmiştir. Bu kültürler farklı işleyiş kurallarına, etkileşim mantıklarına ve sistemik eğilimlere sahiptirler. (...) Hobbescu anarşinin mantığı iyi bilinmektedir: "Herkesin herkese karşı savaşı..." Bu gerçek bir kendi başının çaresine bakabilme sistemidir (...) bu sistemde aktörler yardım için birbirlerine hatta diğerlerinin tarafsız kalmasına bile bel bağlayamazlar. (...) Hayatta kalma yalnızca askerî güce bağlıdır. (...) Güvenlik rekabete derinlemesine dayanır ve sıfır-toplamlı bir meseledir. (...) Gerçekte devletlerin istediği şey güç değil de güvenlik olsa bile, müşterek inançları onları güç arıyormuş gibi davranmaya mecbur eder. (...) Locke'cu kültürün farklı bir mantığı vardır. (...) Çünkü düşmanlık yerine rekabete dayanan farklı bir rol yapısına dayanmaktadır. (...) Tıpkı düşmanlar gibi, rakipler de şiddete ilişkin Ben ve Öteki temsillerine göre inşa edilirler, fakat bu temsiller daha az tehdit içerir: Düşmanlardan farklı olarak, rakipler birbirlerinin egemenliğini, yaşam ve hürriyetini bir hak olarak tanıyormuş gibi davranmalarını ve böylelikle diğerini fethetmeye veya hakimiyet altına almaya kalkışmamasını bekler. (...) Dostlardan farklı olarak, rakipler arasındaki tanıma, uyuşmazlıklarda şiddetten kurtulma hakkına kadar varmaz. Kantçı kültür ise dostluk temelli bir rol yapısına bağlıdır (...) bu kültür içinde devletler herkesin iki basit kurala uymasını bekler: (1) Uyuşmazlıklar savaş veya savaş tehdidi olmaksızın çözülecektir (şiddete başvurmama kuralı); ve (2) herhangi birinin güvenliği bir üçüncü tarafça tehdit edilirse bir takım olarak birlikte savaşacaklardır.'

(Wendt 1999: 43, 279, 251, 298-9)

Örnek Olay Çalışması 1 Mültecilerin toplumsal inşası

Mülteci kimdir, neden önemlidir ve nasıl değişmiştir? Göçmenleri, geçici işçileri, ülke içinde yerinden edilenler ve mültecileri içeren evlerini terk etmiş insanları kategorize etmenin birkaç yolu vardır. 20. yüzyıl öncesinde 'mültecilik' resmi bir kategori olarak mevcut değildi ve devletlerin insanları mülteci olarak tanımlayıp haklarını vermesi Birinci Dünya Savaşı'yladır. Mülteci kimdi? Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çok sayıda insan yurtlarından edilmiş olsa da, Batılı devletler merhametlerini Bolşeviklerden kaçan Ruslar ile sınırlandırdılar (rakip bir devleti, halkına zulüm çektirmekle suçlamak daha kolaydı); yalnızca onlar, devletler ve yeni kurulan mülteciler birimi Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yardım hakkına layık görüldüler. Bununla birlikte, Yüksek Komiserlik kontrolü ele aldı ve bu kategoriyi yurtlarını terk etmek zorunda kalmış yardıma muhtaç Avrupalılara da uygulamaya başladı. Devletler, bu hakkın başka bölgelere yayılmasına ve daha fazla yardım sağlanmasına sık sık izin verdiler, fakat aynı zamanda ihtiyaç içindeki birçok [topluluğa] bu yardım ve uluslararası tanınma hakkını vermeyi de reddedip geri adım attılar: Bu grupların en önemlisi Nazi Almanya'sından kaçan Yahudilerdi. Büyük kitlelerin yurtlarından edilmesinin bir sonucu olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, devletler kimlere mülteci denileceğini ve bunların nasıl yardım alacağını yeniden gözden geçirdiler. Batılı devletler dünya çapında milyonlarca insana karşı yükümlü kalmaktan endişelendikleri için, mülteciyi, "1951 öncesinde Avrupa'da meydana gelen olayların bir sonucunda ve ırkı, dini, tabiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan' kişi olarak tanımlandı. Başka bir deyişle, onların tanımı 1951 olayları sonrasında savaş veya doğal afetler nedeniyle yer değiştirmiş Avrupa dışındakileri hariç tuttu. Yeni mülteci birimi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, bu keyfi tanımlamaya itiraz ederek, yardım kurumları ve hoşgörülü devletlerle çalışarak, Avrupa dışındaki olaylara da el attı ve Avrupalılara verileni onlara vermemenin hiçbir ilkeli gerekçisi olmadığını savundu.

Zaman içinde, 'mülteci'nin siyasi anlamı yurtlarını terk etmeye ve uluslararası sınırları aşmaya zorlanmış herkesi kapsayacak hale geldi ve sonunda devletler uluslararası hukuki anlamı yeni gerçekleri yansıtacak biçimde değiştirdiler. Artık, günümüzde, insanların sebep olduğu şartlardan dolayı yurdunu terk etmek zorunda kalan herhangi birine mülteci diyoruz ve bir uluslararası sınırı aşıp aşmadığına çok da kafa yormuyoruz. Kaçan fakat kendi ülkelerini terk etmeyen kimseler için 'yerinden edilmiş insanlar' terimini kullanıyoruz. Devletlerin 'hukuki açıdan' mültecilerle yerinden edilmiş insanlar arasında ayrım yapmasının bir nedeni, uluslararası yükümlülüklerini milyonlarca insanı içine alacak şekilde genişletmenin çıkarlarına olmaması ve diğer devletlerin iç işlerine karışmak istememeleridir. Yine de mülteci kavramı, son yüz yıldır etkileyici biçimde genişlemektedir ve sonuç, ölüm kalım meselesi olan yardımlara artık milyonlarca insanın hak kazanmış olmasıdır.

dan. Finnemore ve Sikkink o meşhur 'hayat döngüsü' perspektiflerinde zaman içinde normatif yapıların nasıl evrildiğini saptadılar. Yukarıda da söylendiği gibi aşkta ve savaşta ve diğer toplumsal uğraşlarda her şey mübah değildir. Öte yandan aşk veya savaş oyunu oynamak olarak görünen şeyin zamanla değişen bir şey olduğunu biliyoruz ki bu bizim onların kökenleri, evrimleri ve karşılıklı etkileri ile alakadar olmamız gerektiği anlamına gelir. Dahası kurallar sabit veya değişmez değildir; aksine uygulama, yansıtma ve kuralların yeni durumlara nasıl uygulanması gerektiğini göz önünde bulunduran faillerin argümanları yoluyla bu kurallar gözden geçirilir. Aslında failler sosyal yapıyla stratejik bir ilişkilenmeye geçebilirler (Finnemore ve Sikkink 1998). Failler, kimlikleri ve menfaatleri yönlendiren ve onları oluşturan devlet normlarını değiştirmeye kalkışırlar. Örneğin insan hakları aktivistleri, insan hakları normlarına riayeti sadece bu normları ihlal edenleri belirterek ve kınayarak değil, aynı zamanda devletleri bu normlarla özdeşleşmeye cesaretlendirerek teşvik etmeye çalışırlar.

Gerçekliğin sosyal inşası aynı zamanda meşruiyet kavramına da işaret eder. Yalnızca en etkin davranışı mı seçiyoruz? Amaçlar araçları meşrulaştırır mı? Veya belli bir davranış biçimi kabul edilebilir mi? İnşa edici ve düzenleyici kurallar arasındaki daha önceki ayrım, **sonuç mantığı** ile **uygunluk mantığı** arasındaki kavramsal ayrıma paraleldir. Sonuç mantığı; davranışı, diğer faillerin de aynı şeyi yaptığını düşünerek beklenilen maliyet ve faydalara atfeder. Fakat uygunluk mantığı, faillerin davranışlarının meşru olup olmadığından endişelenerek, faillerin kuralları nasıl takip ettiğine dikkat çeker. Bu iki mantık kaçınılmaz biçimde farklı veya rakip değildir. Uygun ya da meşru olarak görülen şey farklı davranışların muhtemel maliyetlerini etkileyebilir; bir davranış biçimi ne kadar gayrimeşru görülürse, bu yolu takip edenler için potansiyel maliyeti de o kadar yüksek olacaktır. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi onayı olmadan Irak'a girme kararı, diğer devletlerin bu kararı gayrimeşru görmeleri anlamına geldiğinden, ilgili devletler ABD'yi desteklemekte daha az istekliydiler ve bu da sonraki süreçte ABD için maliyeti artırdı.

Gerçekliğin sosyal inşası vurgulanarak, sık sık verili olarak alınan şeyler de sorgulanır. Bu nokta, birçok meseleye işaret eder. Bunlardan biri, şu anda bize doğal ve sosyal lügatimizin bir parçası gibi görünen bu sosyal inşaların kökeniyle ilgilidir. Egemenlik her zaman var olmadı; siyasi otoritenin nereye dayandığına ilişkin yeni ayrımlar oluşturan insan etkileşimlerinin ve tarihsel güçlerin bir ürünüydü. Kitle imha silahları kategorisi modern bir icattır. İnsanlar Âdem ve Havva'nın cennetten sürülmelerinden bu yana yurtlarından kaçmak zorunda kalmış olsalar da, siyasi ve hukuki olarak 'mülteciler' kategorisi yalnızca bir yüzyıllıktır (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Bu kavramların kökenlerini anlamak için mevcut kurum ve fikirler, yüksek hedefleri olan liderlerin siyasi hesapları ve insanlığı iyileştirmeyi amaç-

layan ahlâki yönelimlere sahip failler arasındaki karşılıklı etkileşime dikkat etmek gerekir. Alternatif yollar da ilgi alanı içerisindedir. Tarihin belli bir yol izlemesine rağmen, tesadüfler, tarihî kazalar, maddi ve fikrî kuvvetlerin birleşmesi ve tarihin yönünü değiştirebilecek insani müdahaleler de vardır. **11 Eylül 2001** olayları ve Bush hükümetinin tepkisi, muhtemelen dünya siyasetinin yönünü değiştirmiştir. Mümkün ve karşı-olgusal (*counterfactual*) dünyalara olan bu ilgi tarihsel determinizm aleyhine işler. Alexander Wendt'in (1992) 'anarşi, devletlerin yaptığı şeydir' şeklindeki iddiası, farklı inanç ve pratiklerin dünya siyasetinin farklı model ve örgütlenmelerini meydana getirebileceğine dikkat çeker (bkz. **Kutu 10.1**). Mahatma Gandilerin dünyası Usame Bin Ladin'inkilerden farklı olacaktır.

Konstrüktivistler aktörlerin faaliyetlerini nasıl anlamlandıracaklarını da incelerler. Max Weber'in (1949: 81) 'bizler dünyaya karşı kasıtlı bir tavır alma ve önem verme arzusu ve kapasitesi olan kültürel varlıklarız' görüşünü takip ederek konstrüktivistler aktörlerin pratiklerine ve inşa ettikleri nesnelere verdikleri **anlamları** kavramaya çabalarlar. Bu anlamlar bireysel inançlardan değil **kültür**den türemektedir. Kültürün –olsa olsa– eylemi sınırlandırdığına dair rasyonalist varsayımın aksine konstrüktivistler, kültürün insanların eylemlerine verdikleri anlama ilişkin bilgi verdiğini iddia ederler. Konstrüktivistler bazen bu anlamların katılaşmış kültürlerden türediklerini varsayarlar. Fakat kültür farklılıklar barındırdığından ve toplum neyin anlamlı bir aktivite olduğunun farklı yorumlarından oluştuğundan, akademisyenler bu kırılma noktalarını göz önünde bulundurmalı ve anlamların sabitleştirilmesine siyasetin özündeki bir marifet olarak davranmalıdır. Dünya siyasetindeki en mühim tartışmalardan biri belirli aktivitelerin nasıl tanımlanacağı hakkındadır. Gelişme, insan hakları, güvenlik, insani müdahale, egemenlik birçok anlama gelebilen yönlendirici kavramlardır. Devlet ve devlet-dışı aktörler bu kavram-

Kutu 10.2 Charli Carpenter: Savaşla yıkılan toplumlardaki bireylerin yaşamlarında cinsiyetin etkileri

'Savaştan etkilenen sivillerin korunmasıyla sorumlu uluslararası aktörler, genellikle tarafsız bir koruma sağlamayı amaçlarlar, ancak gerekli olduğunda 'özellikle savunmasız olanlar'ın korunmasına öncelik verirler. Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından son dönemde oluşturulan profesyonel standartlara göre, "örgütlerin belli gruplara yönelik özel ilgisi, bu grupların maruz kaldıkları riskler kadar ihtiyaçlarına ve zayıflıklarına ilişkin bir değerlendirme temelinde belirlenmelidir." Eğer kuşatılmış bir yerleşim bölgesinin düşmesi sonucu bölgedeki yetişkin erkeklerin yaşamlarını yitirme ihtimali çok yüksekse, bu standartlara göre, mezkûr örgütlerin silahlı kuvvetler tarafından kuşatma altında bulunan bu bölgelerdeki sivil erkeklerin korunmasını vurgulamaları beklenmelidir. Bununla birlikte, hayatları kurtarmak için kuşatma altındaki bölgelerden sivillerin tahliye edildiği durumlarda, tahliye edilen nüfusu genellikle kadın, çocuk ve yaşlılar oluşturur. (...) Prensipte toplumsal rolleri ve davranışları temelinde bütün sivilleri korumak esasken, pratikte bağlama bakılmaksızın nüfusun yalnızca belli kategorileri (kadın, yaşlı, hasta ve engelliler) sivil olarak değerlendirilir (...) Böylece (...) cinsiyet dokunulmazlık normu dahilinde kodlanır: Prensipte 'suçsuz siviller', yetişkin erkekler gibi başka grupları da içermesine rağmen, 'silahsız yetişkin erkeklerin' 'kadın ve çocuklar' gibi 'sivil' anlamına gelmediği durumlarda, kadın ve çocuklar günahsız siviller olarak varsayılır. (...) Benzer biçimde, cinsiyet kanaatleri 'özellikle savunmasız gruplar' kavramında yerleşiktir. (...) Bu bağlamda, tahliye şansı olsa bile, yetişkin veya erkek çocuklar asla birinci sırada tahliye edilmeyecektir.'

(Carpenter 2003: 662, 671, 673-4)

ların rakip yorumlarına sahiptir ve tercih ettikleri anlamın müştereken kabul edilmesini sağlamak için mücadele edeceklerdir.

Bu anlamların siyaset yoluyla standartlaştırıldığı ve bir kez standartlaştırıldığında insanların kendi kaderlerini belirleme yeteneğini etkileyen sonuçları olduğu gerçeği, **güç** hakkında alternatif bir düşünme tarzı sunar. Çoğu uluslararası ilişkiler teorisyeni, gücü, bir devletin bir başka devleti aksi halde yapmayacağı şeye zorlayabilme kudreti olarak ele alır ve askerî ateş gücü ve ikna edici etkiye sahip ekonomik yönetim gibi maddî teknolojilere odaklanma eğilimindedir. Konstrüktivistler bu güç görüşüne iki önemli ilave önerdiler. Gücün kuvvetleri maddinin ötesinde fikri de olabilir (Barnett ve Duvall 2005). **Meşruiyet** meselesini düşünün. Devletler, büyük güçler de dahil olmak üzere, geniş uluslararası topluluğun değerlerini takip ediyor ve ona uygun davranıyor inancı anlamına gelen meşruiyet için can atarlar. Meşruiyetleriyle bir davranışın maliyetleri arasında doğrudan bir ilişki vardır: Meşruiyet yüksek oldukça diğerlerini kendi siyasetleriyle işbirliği yapmaya ikna etmek daha kolay olur, meşruiyet düşükse davranışın maliyeti de yüksek olur. Dolayısıyla bu, büyük güçlerin bile meşru görülmek adına siyasetlerini değiştirme ihtiyacı hissedebilecekleri ya da sonuçlarına katlanacakları anlamına gelir. Meşruiyetin kısıtlayıcı gücünün bir başka delili insan hakları savunucularının 'adını ve suçunu basında ilan ederek utandırma' taktiğidir. Eğer devletler itibarlarını ve hakim uluslararası standartlara uygun şekilde hareket edip etmediklerine ilişkin algıyı önemsememiş olsaydı, bu taktiğin görünen etkisi de az olacaktı. Bunun sebebi, kanun dışına çıkan yönetimlerin uluslararası normlara uygun davranıyormuş gibi algılanmak istemeleridir.

Dahası, gücün etkileri davranışı değiştirme yeteneğinin de ötesine geçer. Güç aynı zamanda bilginin, anlamların standartlaştırılmasının ve kimliklerin inşasının nasıl farklılaşan ödüller ve kapasiteler tahsis edeceğini de içerir. Gelişme kişi başına düşen gelir olarak tanımlandığında, bazı aktörler –yani bazı devletler ve bazı faaliyetler, yani endüstrileşme– ayrıcalıklı hale gelir. Gelişme temel ihtiyaçlar olarak tanımlandığında ise, diğer aktörler –köylüler ve kadınlar– önem kazanır ve diğer faaliyetler –yani küçük ölçekli zirai teşebbüsler ve ev içi küçük ölçekli üretimi sanayii– değerli hale gelir. Uluslararası insani hukuk, 'savaşçılar'ın erkek ve 'siviller'in kadın, çocuk ve yaşlılar olduğunu varsayar. Sonuç olarak, Bosna iç savaşı tartışmasının gösterdiği gibi, erkekler ve kadınlar savaş hukuku tarafından farklı biçimlerde korunur (bkz. **Kutu 10.2**).

Konstrüktivistler arasında sosyal bilimlere ne tür bir bağlılık olduğuna dair muazzam bir tartışma bulunmasına rağmen, ortak bir zemin de yok değildir. Başlangıç olarak, doğa bilimlerinin metotlarının toplumsal bilimleri anlamaya uygun olduğu anlamına gelen bilimin birliği tezini reddederler. Bunun yerine, doğal dünyanın ve toplumsal dünyanın nesnelerinin önemli bir açıdan birbirinden farklı olduğunu iddia ederler: Toplumsal dünyada özne,

kendisini hem tecrübenin değil, aynı zamanda niyetlenilmiş eylemin bir öznesi olarak– eylemlerinin yansımaları üzerinden kendisini tanır. İnsanlar tecrübelerini yansıtırlar ve bu tecrübeleri davranışlarının nedenini açıklamak için kullanırlar. Atomlar böyle değildir. Beşerî bilimlerin gereği, dolayısıyla, bireylerin eylemlerini nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını anlamaktır. İnsan eylemi, ancak o zaman açıklanabilir. Sonuç olarak, beşerî bilimler aktörlerin faaliyetlerine getirdikleri yorumları kavrayacak metotlara ihtiyaç duyar. Bu yaklaşımın kurucu isimlerinden biri olan Max Weber, insanların dünyayı nasıl anladıklarını ve yorumladıklarını yeniden tesis etmek için bilim adamlarının *verstehen*'i kullanmasını savunur. Bunun için, akademisyenler, bu pratik ve faaliyetin nasıl hikâye edildiğini bilmek için, pratiği kolektivite içine yerleştirmek ve bu bireysel tecrübeleri, zamana bağımlı olsalar dahi, nesnel açıklamalarla birleştirmek için empati sergilemelidirler (Ruggie 1998: 860).

Birçok konstrüktivist nedenselliğe ve açıklamaya bağlı kalmıştır. Fakat birçok Uluslararası İlişkiler uzmanı tarafından yaygın şekilde kabul görmüş bir nedensellik ve açıklama tanımında ısrar ederler. Nedenselliğin oldukça popüler bir tanımı şöyledir: Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişki yoktur ve bir değişkenin hareketi diğer bir değişkenin hareketini önceliyor ve onun hareketinden sorumlu oluyorsa orada bir sebep vardır. Konstrüktivistler, buna rağmen, belli davranış biçimlerini ürettiği ve böylece uluslararası sistemde belli eğilimler oluşturduğu için yapıların nedensel bir etkisi olduğunu eklerler. Egemenlik devletlerin belli bir biçimde davranmasına neden olmaz; bunun yerine, onları üretir ve belli türdeki davranışları mümkün kılan kapasiteleri bahşeder. Egemen bir devlet olmak, nihayetinde, devletlerin dünya siyasetinde diğer aktörlerin sahip olmadığı bazı hak ve ayrıcalıklara sahip olduğu anlamına gelir. Devlet-dışı aktörler şiddet kullandığında, tanım gereği, terörist olurken, devletlerin şiddet kullanmasına (belli sınırlar dahilinde de olsa) izin verilir. Yapı hakkında bazı şeyler bilmek, dolayısıyla, önemli bir nedensel iş görür. Konstrüktivistler aynı zamanda açıklayıcı teoriye de bağlıdırlar, fakat açıklamanın zamanı aşan yasaların keşfini gerektirdiği fikrini reddederler. Esasında, uluslararası siyasette böylesi yasalar bulmak neredeyse imkânsızdır. Bunun nedeni uluslararası siyasetin tuhaf karakteri değildir. Bu güçlük bütün beşerî bilimlerde mevcuttur. Karl Popper'ın gözlemlediği gibi, beşerî bilimlerde zamanı aşan yasa arayışında bu güçlük, insanların eylemlerine dair bilgi biriktirme, pratikleri üzerine düşünme ve yeni bilgiler elde etme ve bunun bir sonucu olarak da davranışlarını değiştirme kabiliyetleri nedeniyle daima olacaktır. Buna göre, konstrüktivistler olası genellemeler için yasa arayışını reddederler (Price ve Reus-Smit 1998). Anlamları ortaya çıkarma ve koşullu genellemeleri keşfetme konusundaki ilgileri nedeniyle konstrüktivistler istatistiksel modeller, oyun teorisi, zengin vaka çalışmaları ve etnografi dahil olmak üzere bir yöntem kullandılar.

Püf Noktası

- Konstrüktivistler insan bilinçliliği ve bilgiyle ilgilenirler. Fikirleri, aktörlerin dünyayı yorumlama biçimini etkileyen yapısal faktörler olarak kabul ederler. Fikri ve maddi kuvvetler arasındaki dinamik ilişkiyi aktörlerin maddi gerçekliği nasıl yorumladığının bir sonucu olarak görürler. Faillerin yapıyı ve yapının da failleri nasıl ürettiğiyle ilgilenirler.
- Düzenleyici ve inşa edici normlar aktörlerin davranışlarını şekillendirir; ancak sadece inşa edici normlar, devletlerin kimliğini ve aktörlerini ve meşru olarak görülen davranışları biçimlendirir.
- Aktörlerin davranışlarına verdikleri anlam hakim kültür tarafından şekillenmesine rağmen, anlamlar her zaman sabit değildir ve anlamın sabitlenmesi (standardize edilerek bütün toplumа yaygınlaştırılması) siyasetin temel bir özelliğidir.
- Sosyal inşa, verili olarak görülen şeyi doğal olmaktan çıkarır. Şu an hayatın gerçekliği olarak kabul edilen şeylerin kökenlerine dair sorular sorar. Geçmişte ve bugün, alternatif dünyalar üretebilmiş/üretebilecek olan alternatif yollar üzerine düşünürler.
- Güç, yalnızca başka bir aktöre aksi halde yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme kapasitesi olarak değil, aynı zamanda aktörlerin kendi kaderlerini kontrol altına alma yeteneğini sınırlandıran kimliklerin, çıkarların ve anlamların üretimi olarak da anlaşılabilir.

Konstrüktivizm ve Küresel Değişim

Konstrüktivizmin dünyanın birlikteliğini nasıl sürdürdüğüne, ahlâki yapıların devletlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğine ve aktörlerin kuralları nasıl takip ettiğine yönelik merkezî ilgisi; şeylerin neden aynı kaldığını açıklamada ideal fakat şeylerin neden değiştiğini açıklamada faydasız görünmesine neden olabilir. Bu, pek doğru sayılmaz. Konstrüktivizm bizi alternatif dünyaları ve bunları mümkün ya da imkânsız kılan şartları düşünmeye davet ederek mevcut olanın olmak zorunda olmadığını iddia eder. Esasında, konstrüktivizm neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılığı çağdaş küresel dönüşümleri açıklamadaki başarısızlıkları nedeniyle sert bir biçimde eleştirmektedir. Egemenlik ve iç işlere karışmama ilkelerini tesis etmeye **Westfalya Barışı** yardımcı olmuştur; fakat son on yıllarda birçok süreç iç işlere karışmama ilkesinin aleyhine işlemiştir ve devlet egemenliğinin halklarına nasıl muamele ettiğine bağlı olduğunu göstermiştir, koruma sorumluluğu olarak bilindiği üzere. **Dünya düzenleri** sadece büyük güçlerin tercihleriyle yaratılıp devam ettirilmedi, aynı zamanda meşru bir uluslararası düzeni neyin oluşturduğu anlayışının değişmesi de etkili oldu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar dünyanın **imparatorluklar** etrafında örgütlenmesi gayrimeşru değildi; günümüzde ise öyledir. Günümüzün küresel değişimle alakalı en etkili meselesi 'tarihin sonu' ve dünya siyasetinin gözle görünür şekilde türdeşleşmesidir: Bu, devletlerin iç ve dış yaşamlarını benzer şekillerde örgütlemesi eğilimi ve iyi bir yaşamı tanımlamada ve ona ulaşmada belli uluslararası normların giderek daha fazla kabulü demektir. Takip eden paragraflarda bu tartışmalardaki temel üç kav-

ramı ele alıyorum: yayılma, toplumsallaşma ve normların uluslararasılaşması ve **kurumsallaşması**.

Küresel değişime ilişkin her tartışmanın merkezî konusu yayılmadır. **Yayılma** ile ilgili hikâyeler belli modellerin, pratiklerin, normların, stratejilerin veya inançların nüfus içinde nasıl yayıldığıyla alakalıdır. Konstrüktivistler iki önemli konunun altını çizmekteler. Bunlardan birincisi, aynı çevreyi paylaşan örgütlerin zamanla birbirine benzeyeceklerini gözlemleyen **kurumsal eşbiçimliliktir**. Başka bir deyişle, nüfus içinde söz konusu modeller arasında bir zamanlar belli farklılıklar olduysa bile, zaman içinde bu farklılıklar tek bir modele yaklaşır ve uyumlu hale gelir. Devlet yapılarını, ekonomik faaliyetleri, serbest ticaret anlaşmalarını vb. örgütlemenin çeşitli yolları olmuştur. Fakat şimdi dünya **ulus-devlet** etrafında örgütlenmiş; devletler demokratik yönetim biçimini ve piyasa ekonomisini desteklemekte ve çoğu uluslararası örgüt artık çok-taraflıdır. Bu benzeşmelerin nedeni devletlerin artık bazı kurumların diğerlerine üstün olduğunu anlaması olabilir. Devletlerin birbirlerine benzemesinin ikinci bir ihtimali de tanınma, meşruiyet ve statü istemeleri olabilir. Mesela, son demokratikleşme ve seçim dalgasının bir açıklaması, devletlerin artık demokratik seçimlerin siyaseti örgütlemekte daha etkin ve üstün olduğunu kabul etmesidir; aynı zamanda birçok devletin demokrasi ve seçimlere yönelme kararı, onların daha verimli olduklarına ikna oldukları için değil, 'modern dünya'nın

Kutu 10.3 Finnemore ve Sikkink: Normların hayat döngüsünün üç aşaması

Normların ortaya çıkışı

Bu aşama önemli sayıdaki devleti (...) yeni normları kucaklaması için (...) ikna etmeye çalışan norm girişimcilerinin ikna etmesiyle simgelenir. "Norm girişimcileri meselelere dikkat çeker, hatta onları isimlendiren, yorumlayan ve dramatize eden dili kullanarak bu meseleleri 'yaratırlar.'" Norm girişimcileri, "daha geniş bir halk kesiminin anlayışında yankılanan ve meseleleri anlamanın ve onlar hakkında konuşmanın yeni yolları olarak benimsenen (...) çerçeveler" oluşturmaya çalışırlar. Norm girişimcileri normlarını ileri sürmek için bir fırlatma rampasına ihtiyaç duyarlar ve sık sık sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ve devletlerle çalışırlar. "Pek çok örnekte, ortaya çıkan bir normun sınırlarına ulaşması ve ikinci aşamaya doğru ilerleyebilmesi için, belli uluslararası kurallar ve örgütler içinde kurumsallaşması gerekir. (...) Norm girişimcileri devletlerin önemli bir bölümünü liderlik ve yeni normları benimsemeye ikna ettikten sonra (...) norm kritik bir eşiğe ve dönüşüm noktasına ulaşır."

Norm akışı

"İkinci aşama, norm liderlerinin diğer devletleri norm takipçisi yapmak için sosyalleştirmeye çalışmasıyla devreye giren taklit dinamiğidir. Normun nüfusun geri kalanına (bu örnekte devletlere) yayıldığı bu ikinci aşama için kesin motivasyon farklı olabilir, fakat (...) uyum baskısı, uluslararası meşruiyeti artırma arzusu ve devlet liderlerinin kendine olan saygısını artırmanın bir bileşkesi norm akışlarına imkân sağlar." Bu süreçler sosyalleşmeye benzetilebilir. "Devletler ve devlet elitleri uluslararası toplulukla ilişkilerde siyasi bir öz veya kimlik geliştirebildikleri ölçüde, sosyalleşme kavramı, yeni normları benimseyen bir bölgedeki devletlerin kümülatif etkisinin", akran baskısına benzediğini "varsaymaktadır".

Normların içselleştirilmesi

Üçüncü aşama "normların içselleştirilmesidir. (...) Normlar kanıksanmış bir nitelik kazanırlar ve artık bir tartışma meselesi olmaktan çıkarlar" ve böylece kendiliğinden değerli hale gelirler. "Mesela, kadınlara oy hakkı verilip verilmemesini, köleliğin faydalı olup olmadığını veya savaş esnasında sağlık personelinin dokunulmaz sayılıp sayılmayacağını bugünlerde çok az insan tartışmaktadır."

(Finnemore ve Sikkink, 1998: 894-905)

bir parçası olarak görülmeyi ve meşru bir devlet olmakla alakalı kazançları elde etmek istemeleri de olabilir.

Yayılma nasıl gerçekleşir? Yeni yerlerde niçin kabul görür? Birinci faktör zorlamadır. Sömürgecilik ve büyük güçlerin dayatması kapitalizmin yayılmasında merkezi rol oynamıştır. Diğer faktör stratejik rekabettir. Sertleşen rakipler savaş alanında kalabilmek adına da olsa, benzer silah sistemlerini edinmeye yatkındır. Devletler en az dört nedenden daha benzer fikir ve örgütleri benimseyecektir. Resmi ve gayriresmi baskılar, devletlerin benzer düşünceleri benimsemelerine sebebiyet verebilir; zira böylelikle ihtiyaç duydukları kaynakları elde ederler. Devletler kaynak arayışındadır ve bu kaynakları kendilerine çekebilmek için, değişik topluluklara kulübün bir üyesi olduklarının ve 'modern' tekniklerden faydalandıklarının sinyalini gönderebilmek için kurumlarını yeniden şekillendireceklerdir. Başka bir deyişle, bu yeni kurumlara, onların gerçekten üstün olduklarına inandıkları için değil, kaynakları kendilerine çekecek semboller olduğu için değer verirler. Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan Doğu Avrupa ülkeleri, çeşitli reformları yalnızca onların daha üstün olduğuna inandıkları için değil, Birliğe girmenin bedeli olarak benimsediler.

Devletler, ayrıca, mevcut zorlukların üzerine nasıl eğileceklerini bilemedikleri belirsizlik dönemlerinde de, başarılı ve meşru olarak algılanan bu modelleri benimseme eğilimindedir. Yeni yeni demokratikleşen ülkelerdeki siyasi adaylar, seçim zaferi şanslarını artırabilmek için parti ve kampanya organizasyonlarını yeniden oluştururlar. Zafer elde edebilmek amacıyla, büyük oranda –Amerikan kampanya modellerinin gerçekten daha iyi olduğuna dair kesin bir delilleri olduğu için değil fakat modern, karmaşık ve üstün göründükleri için– Amerikan modellerinden yararlanırlar. Dahası, devletler, sembolik statüleri nedeniyle de belli modelleri benimserler. Birçok Üçüncü Dünya yönetimi başkalarına 'kulüp'ün bir parçası ve ileri olduklarını gösterebilmek için askerî açıdan kendilerine çok az yarar sağlayacak pahalı silah sistemleri satın alırlar. İran'ın nükleer hırsları bölgesel hakimiyet arzusu nedeniyle olabilir, fakat aynı zamanda bu statü sembolüne sahip olmak istemesinden de kaynaklanabilir. Son olarak, profesyonel cemiyetler ve uzman toplulukları da örgütsel modelleri yaygınlaştırır. Çoğu cemiyet uzmanlık alanlarındaki sorunların nasıl çözülebileceğini belirleyen yerleşik tekniklere, davranış kurallarına ve metodolojilere sahiptir. Bu teknikleri gayriresmi etkileşimler ve üniversiteler gibi resmi ortamlar yoluyla öğrenirler. Bu standartlar bir kez oluşturulduğunda, 'endüstri standardı' ve bir alandaki problemleri çözmenin kabul edilmiş yolu haline gelirler. Profesyonel cemiyetlerin ve uzman ağlarının görevinin bir parçası bu standartları başkalarına bildirmektir; bunu gerçekleştirmek onları yayılmanın aktörü haline getirir. İktisatçılar, hukukçular, askerî görevliler, silahların kontrolü uzmanları ve diğerleri ağlar ve birlikler yoluyla pratikleri, standartları ve modelleri yaygınlaştırırlar. Amerikan usulü kampanya yöntemi dünyada artan biçimde kabul görmeye başladıysa, bu bir bakıma birtakım kabul görmüş teknikler etrafında uzlaşmaya varmış ve donanımlarını arzu eden

müşterilere satmaya hazır olan yeni bir profesyonel kampanya danışmanları sınıfı nedeniyledir.

Konstrüktivistler, değişen kimlikler ve ilgiler üzerine tartışmalarında **sosyalleşme** kavramını da kullanırlar. Devletlerin, kulübün diğer üyelerinin kimlikleri, ilgileri ve tutumları ile özdeşleşmek için geçirdiği değişimi ve neticede grupla uyumlu davranış kalıpları geliştirmesini nasıl açıklayabiliriz?

Kutu 10.4 Konstrüktivizmin temel kavramları

Fail-yapı sorunu (agent-structure problem): Sorun, yapılar ile failler arasındaki ilişkiyi nasıl düşünmek gerektiğiyle alakalıdır. Bir görüşe göre, failler zaten verili kimlikler ve çıkarlarla doğar, daha sonra diğer aktörleri ve etkileşimlerinin ürettiği geniş yapıyı çıkarları üzerinde bir kısıtlama olarak addeder. Fakat bu aktörlerin başkalarıyla ilişkilerinde çıkarlarının ya da kimliklerinin değişebilme ihtimalinin çok düşük olduğunu ileri sürer. Bir başka görüş ise yapıyı bir sınırlandırıcı olarak değil, bizatihi aktörleri kuran unsur olarak görür. Fakat bu da aktörlere kültürel kukla gibi muamele edebilir; çünkü aktörler yapının bir eseri olmaktan ibarettir. Fail-yapı sorununa önerilen çözüm, yapı ile aktörlerin nasıl birbirlerini karşılıklı inşa ettiklerini anlamanın bir yolunu bulmaktır.

Konstrüktivizm (constructivism): Fikirlerin ve insan bilinçliliğinin merkeziliği üzerine eğilen, yapılara ilişkin bütüncül ve idealist bir görüşü vurgulayan bir uluslararası siyaset yaklaşımı. Yapının aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğiyle, aktörlerin etkileşimlerinin yapı tarafından nasıl örgütlenip sınırlandırıldığıyla ve bu etkileşimlerin sonradan yapıyı nasıl dönüştürdüğü ya da yeniden ürettiğiyle ilgilenirler.

Bütüncülük (holism): Yapıların birimlere ayrılamayacağı, çünkü yapıların parçaların toplamından daha fazlası ve indirgenemez şekilde toplumsal olduğu görüşüdür. Yapıların etkileri sadece aktörleri sınırlandırmakla kalmaz, aynı zamanda onları inşa eder.

İdealizm: Her ne kadar sıklıkla bir dünya barışı yaratmanın mümkün olduğunu savunsa bile, bir toplumsal teori olarak idealizm toplumun en köklü özelliğinin toplumsal bilinçlilik olduğu iddiasına işaret eder. Fikirler kendimizi ve çıkarlarımızı, dünyayı anlamak ve tasnif etmek için kullandığımız bilgiyi, başkaları hakkında sahip olduğumuz inançları, tehditlere ve meydan okumalara karşı mümkün ya da mümkün olmayan çözümleri nasıl gördüğümüzü şekillendirir. İdealizm teknoloji gibi maddi güçlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmez. Bunun yerine bu maddi güçlerin anlam ve sonuçlarının doğa tarafından verilmediğini fakat insanların yorum ve anlayışıyla şekillendiğini ileri sürer.

Kimlik (identity): 'Ben'i 'öteki' ile ilişki üzerinden anlamaktır. Kimlikler toplumsaldır ve bu nedenle daima ötekiyle ilişkide meydana gelir. Konstrüktivistler genelde kimliklerin çıkarları şekillendirdiğini varsayar. Kim olduğumuzu bilmeden ne istediğimizi bilemeyiz. Kimlikler toplumsal olduğundan ve etkileşim yoluyla inşa edildiğinden, değişebilir.

Bireycilik (individualism): Yapıların bireylerin ve onların etkileşimlerinin toplamına indirgenebileceği görüşüdür. Bireyciliği savunan Uluslararası İlişkiler teorileri birimlerin doğası ve çıkarlarıyla ilgili bir varsayımla başlar ki bu da varsayım genelde devletlere ve güç yahut zenginlik arayışına tekabül eder. Ardından geniş yapının -genellikle güçler dağılımının- devletlerin eylemlerini nasıl sınırlandırdığı ve uluslararası siyasette nasıl belirli kalıplar oluşturduğu araştırılır. Bireycilik bütüncülüğün tersidir.

Materyalizm: Toplumun temelinin, teknoloji de dahil, maddi güçleri olduğu görüşü. Uluslararası ilişkiler akademisyenleri için, bu devletlerin dış politikalarını ve uluslararası siyaseti anlamada teknolojik kaderciliğe ya da askerî güç dağılımına yol açar.

Normatif yapı (normative structure): Uluslararası İlişkiler teorisi geleneksel olarak yapıyı, güç dağılımı gibi maddi açılardan tanımlar ve aktörler üzerinde bir kısıtlama olarak ele alır. Materyalist yapının aksine, normatif bir yapı; bilgi, kurallar, inançlar ve normlar gibi -sadece aktörleri kısıtlamakla kalmayan, aynı zamanda anlam kategorileri inşa eden, kimliklerini ve çıkarlarını oluşturan ve uygun davranış standartlarını tanımlayan- ortak fikirleri içerir. Burada kritik olan nokta, belli kimlikteki aktörler için uygun davranış standartları anlamına gelen norm kavramıdır. Aktörler bir norma yalnızca kâr-zarar hesabı yüzünden değil, aynı zamanda benlik algısıyla ilişkili olduğu için bağlı kalırlar.

Rasyonel seçim (rational choice): Aktörlerin, çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmaya ve bu çıkarlara erişmek için en etkili araçları seçmeye nasıl çalıştığını vurgulayan, keza belli şartlar altında kendi tercihlerine ulaşmak için giriştikleri teşebbüslerin kolektif sonuçlarını açıklamaya uğraşan bir yaklaşımdır. Büyük ölçüde ekonomik teoriden türetilen, siyasete ve uluslararası politikaya rasyonel seçim yaklaşımı muazzam derecede etkili olmuş ve birçok meseleye uygulanmıştır.

Alistair Iain Johnston (2008)'a göre bunu anlamak için uluslararası kurumlar ve organizasyonlarda devletlerin birbirleriyle olan yakın ilişkilerine bakmak gerekir. Johnston, spesifik olarak, Çin'in –çok-taraflı muhtelif forumlardaki sosyalleşme süreçleri neticesinde– son yirmi yılda güvenlik politikalarını değiştirdiği olgusu üzerinde durur. Dolayısıyla sosyalleşmenin birçok mekanizma aracılığıyla üretilebileceğini öne sürer: –devlet yetkilileri ciddi bir kararsızlıkla karşı karşıya kalıp en iyi çözümün diğerlerini de memnun edecek pratikleri benimsemek olduğuna karar verdiklerinde– taklit; –devlet yetkilileri mevcut grup içerisinde yüksek bir statüyü hedefleyip onay ve red anlamına gelecek işaretlere hassasiyet gösterdiklerinde– sosyal etki; devlet yetkilileri dünya hakkında düşünmenin yeni yollarının üstünlüğüne inandıklarında ise– ikna. Konstrüktivizm ve rasyonel seçimin (*rational choice*) devlet davranışına dair hem rakip hem de tamamlayıcı açıklamalar sunduğu şeklindeki daha önceki yorumumuzla uyumlu olarak, Johnston, sosyalleşmenin bazı yollarının rasyonalistlerin aklındakine –özellikle eylemin fayda ve maliyetine yaptıkları vurgu dikkate alındığında– yakın olduğunu; sosyalleşmenin diğer bazı yollarının ise konstrüktivistlerin düşündüğüne –özellikle geniş topluluk tarafından kabul görme ve öğrenme yeteneği sergileme isteğine yaptıkları vurgu dikkate alındığında– yakın olduğunu öne sürer.

Yayılma ve sosyalleşme tartışmaları aynı zamanda normların uluslararasılaşmasına da dikkat çeker. Normlar verili bir kimlikteki aktörler için uygun davranış standartlarıdır. İnsaniyetperverlik, **vatandaşlık**, askerî müdahale, insan hakları, ticaret, silahlanmanın kontrolü ve çevre normları sadece devletlerin ne yaptığını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda devletlerin kimlikleriyle bağlantılandırılabilir ve böylece devletlerin kendilerini ve çıkarlarını nasıl tanımladıklarının ifadesi haline gelebilir. Normlar, aktörlerin çiğnediklerinde başlarına gelebileceklerden endişelendikleri için ve aynı zamanda kimlik algısıyla bağlantılı olması nedeniyle davranışı kısıtlar. 'Uygar' devletlerin, yalnızca kârlı olmayabileceği için değil, aynı zamanda 'uygar' devletlerden beklenen davranış modellerine uymadığı için de aralarındaki farklılıkların çözümünde şiddet kullanmaktan kaçınması beklenir. İnsan hakları savunucuları, hak ihlallerini, yalnızca failleri 'açık ederek ve kınayarak' değil, aynı zamanda potansiyel ihlalcileri, insan haklarının modern ve sorumlu bir devlet olarak kendi kimliklerinin bir parçası olduğuna inandırarak azaltmaya çalışırlar. ABD'nin 'düşman askerine' davranışı üzerine yapılan iç tartışmalar sadece işkencenin işe yarayıp yaramadığıyla değil, aynı zamanda bu davranışın uygar devletlere uygun meşru bir pratik olup olmadığıyla da ilgilidir.

Uygun davranışı neyin oluşturduğuna dair bu beklentiler sorgusuz sualsiz kabullenme noktasına gelecek kadar nüfus içinde yayılabilir. Dolayısıyla normlar bir anda ortaya çıkmaz, siyasi bir süreç içinde evrilir. Bu yüzden temel mesele normların uluslararasılaşması ve kurumsallaşması veya günümüz deyimiyle **normların hayat döngüsü**dür (bkz. **Kutu 10.3**).

Birçok uluslararası norm verili kabul edilse de, bir şekilde bir yerlerden gelmişlerdir ve kabul edilme yolları neredeyse daima zor ve engellerle dolu olmuştur. Şimdilerde devletlerin çoğu savaş esirlerinin belli bazı haklara sahip olduklarını ve savaş alanında yargısız infaz edilemeyeceklerini kabul etseler de, bu durum her zaman böyle olmamıştır. Bu haklar 19. yüzyıl sonlarında uluslararası insani hukukun ortaya çıkışıyla başladı, ardından yavaş yavaş yayıldı ve nihayetinde savaşın dehşetinin nasıl azaltılacağına ilişkin yoğun tartışmaya cevaben de müteakip on yıllarda giderek kabul gördü. Artık çoğu devlet, her ne kadar tam anlamıyla gözetilmese de, savaş esirlerinin haklarını kabul etmektedir. On yıllar önce birçok akademisyen ve hukukçu, egemenlik fikrine zarar verdiği ve büyük güçlerin kuzu postuna bürünmüş kurtlar olmalarına izin verdiği gerekçesiyle insani müdahale fikrini reddetmişlerdi. Ancak son 15 yıl içinde, insani müdahale ve 'koruma sorumluluğu' giderek kabul görmektedir; devletler kendi vatandaşlarını korumakta aciz kaldıkları veya isteksiz oldukları durumlarda, bu sorumluluğu uluslararası topluluk üstlenmektedir. Bu devrimci kavram Ruanda gibi trajedilere cevaben zaman zaman ortaya çıktı ve birçok devlet ve uluslararası örgüt tarafından ileri sürüldü.

Kurumsal eşbiçimliliğin ve normların uluslararasılaşmasının çeşitli sonuçları arasında üçü önemlidir. İnsan faaliyetlerini örgütlemenin daima birçok yolu olmuştur, fakat bu farklılık yavaş ama etkileyici biçimde benzerliğe dönüşmüştür. Ancak devletlerin birbirine benzemesi benzer davranacakları anlamına gelmez. Nihai noktada, birçok devlet belli modellere modelin daha iyi olduğunu düşündüğü için değil, kendi meşruiyetlerini artırmak için yaklaşmaktadır. Bu devletlerin, daha sonra, modelin yarattığı beklentiye uyumlu bir biçimde davranmaması beklenebilir. Örneğin, eğer hükümetler demokratik yönetim ve seçim biçimlerini yalnızca sembolik gerekçelerle benimsiyorlarsa, o zaman demokratik kurumların otoriter ve liberal olmayan pratiklerle birlikte var olacağını beklememiz gerekmektedir. Aynı biçimde derinleşen bir 'uluslararası topluluk' duygusu da vardır. Normların uluslararasılaşması, aktörlerin artan biçimde belli davranış standartlarını kabul ettiklerini çünkü bu aktörlerin uluslararası topluluğa ait bir benlik duygusuna bağlı olduğunu çağrıştırmaktadır. Bu normlar, başka bir deyişle, uluslararası topluluğun değerlerine bağlıdır. Bu değerler paylaşıldığı müddetçe, uluslararası topluluktan bahsetmek mümkündür. Üçüncü sonuç ise sosyalleşmedir; yani devletlerin ve halklarının uluslararası topluluktaki benzer hakim grubun kimlik ve çıkarlarını benimseme süreci. Yayılma Üçüncü Dünya'dan Batı'ya doğru nadiren olur; bunun yerine Batı'dan Üçüncü Dünya'ya doğru gider. Uluslararası devletler toplumu bir Avrupa toplumu olarak başladı ve daha sonra dışa doğru genişledi. Avrupa toplumunun ve normlarının uluslararasılaşması yeni üyelerin kimlik ve dış politika pratiklerini şekillendirmiştir. Başka bir ifadeyle, benzerin üzerindeki uyumu, normların uluslararasılaşması ve uluslararası topluluğun muhtemel ortaya çıkışı gücün ve hiyerarşinin bulunmadığı bir dünya izlenimi yaratma-

malıdır. Genel olarak, konstrüktivistlerin normların yayılması ve uluslararasılaşmasıyla ilgileri, hareket ve dönüşüm halindeki bir dünyaya duyulan ilgiden dolayı küresel değişim üzerinde temerküz eder (bkz. **Kutu 10.4**).

Püf Noktası

- Dünyanın toplumsal olarak inşa edildiğinin kabulü konstrüktivistlerin küresel değişim ve dönüşümü araştırabilecekleri anlamına gelir.
- Herhangi bir küresel değişim incelemesindeki temel bir mesele, kurumsal eşbiçimlilik ve normların hayat döngüsüne olan ilgiyle kavranabilecek olan yayılmadır.
- Yayılma bazen modelin üstün olduğu görüşünden kaynaklansa da, aktörler sıklıkla bir modeli ya dış baskı ya da sembolik meşruiyet nedeniyle benimserler.
- Kurumsal eşbiçimlilik ve normların uluslararasılaşması dünya siyasetinde artan bir benzeşme, derinleşen bir uluslararası topluluk ve sosyalleşme süreçleri meselelerini ortaya çıkarır.

Sonuç

Bu bölüm konstrüktivizmi uluslararası siyaseti düşünmede özellikle çekici kılan küresel-tarihî, entelektüel ve disipliner kuvvetleri irdeledi. Konstrüktivizm, araştırmacıları uluslararası siyasetin sürekliliklerini ve dönüşümlerini tasavvur etmeye davet eder. Dünyanın neden bu şekilde örgütlendiğini araştırır, dünya siyasetinin dirençli formlarını şekillendiren farklı faktörler üzerine düşünür ve alternatif dünyalar arar. Bunu yaparken, hakim görüşlere meydan okur ve yeni araştırma yolları açar. Disiplin içindeki birçok kimse fikirlerin dünyanın işleyişini şekillendirebileceği iddiasını tuhaf bulsa da, esasında tuhaf olan fikirlerden arındırılmış bir dünya görüşüdür. Sonuç olarak, böyle bir dünyayı hayal bile etmek mümkün müdür? Böyle bir dünya neye benzer? Sadece maddi kuvvetler tarafından idare edilen bir dünyayı hayal dahi etmek mümkün müdür? Böyle bir dünya neye benzer?

Konstrüktivizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin ana akımına onun terimleri üzerinden ve onun araştırma gündeminin tam da merkezindeki mevzulardan meydan okumuştur. Başarısı bazen konstrüktivizmin müstakil bir teori olduğuna dair yanlış bir intiba yaratmıştır; oysa gerçekte o, bir sosyal teoridir. Bu haliyle beklentilerin ya altında kalır ya da üstünde. Altındadır; çünkü bu kitaptaki birçok teoriye bir rakip olarak görülmeye denk tam anlamıyla bir teori değildir. Dünya siyasetindeki muhkem düzenlilikler ve eğilimler hakkında öngörülerde bulunmaz. Bunun yerine, bunların nasıl araştırılacağını ileri sürer. Öte yandan, beklentilerin üstündedir; çünkü güç, ittifak oluşumları, savaşa son verme, askerî müdahale, liberal barış ve uluslararası örgütler gibi kavram ve meseleler hakkında alternatif düşünce yolları sunar.

Konstrüktivizmin bir geleceği var mıdır? Bu sorunun cevabı ne tür bir konstrüktivizmi tartışıyor olduğumuza bağlıdır. Konstrüktivistler idealizm, bü-

tüncülük ve yapı–fail ilişkisine ilgiyi içeren belli bazı taahhütleri kabul ederler. Aynı biçimde gerçekliğin sosyal inşası, toplumsal gerçekliliklerin mevcudiyeti ve önemi, aktörlerin kimliklerinin, çıkarlarının ve öznelliklerinin inşa edilmesi ve aktörlerin kendi faaliyetlerine verdikleri anlamı kavramanın önemi gibi bazı temel iddiaları da kabullenirler. Fakat çok büyük farklılıklara da sahiptirler. Bazen bu anlaşmazlıklar akademik duruştan, statü arayışından ve küçük farklılıkların narsizminden kaynaklanıyor olsa da, **Bölüm 11**'de ileri sürüldüğü gibi, gerçekte daha büyük farklılıklar da olabilir. Konstrüktivizm var oldukça bu farklılıklar da var olacaktır. Farklılıklar sağlıklıdır; çünkü mevcudu yeterli görme aymazlığına karşı bizi koruyacak ve dünya siyasetine ilişkin anlayışımızı zenginleştirecektir.

Sorular

1. Neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık hangi konularda sessizdiler?
2. Konstrüktivizmin özü nedir?
3. Sizce konstrüktivizm, dünya siyasetinin incelenmesinde yararlı bir yaklaşım mıdır?
4. Dünya siyasetinde aktörlerin davranışlarını nasıl yorumladıklarını anlamamız gerektiği görüşüne katılıyor musunuz? Veya yalnızca davranışı ele almak yeterli midir?
5. Dünya siyasetinde anlamlar nasıl sabitleştirilmiştir?
6. Rasyonel seçim ile konstrüktivizm arasında ne tür bir ilişki olabilir?
7. Küresel değişim çalışmalarında temel meseleler nelerdir ve konstrüktivizm bu meselelere cevap üretmekte size nasıl yardımcı olur? Alternatif olarak, daha önce düşünmediğiniz yeni meseleleri belirlemenizde konstrüktivist bir çerçeve size nasıl yardımcı olur?
8. Devletleri sanki bireylermiş gibi düşünmek mantıklı mı?
9. Yayılma kavramı dünyanın nasıl ve neden değiştiğini anlamanızda size nasıl yardımcı olur?
10. Normların uluslararasılaşması ve kurumsallaşması bir tür ilerleme kavramı anlamına mı geliyor?

Ek Okuma Önerileri

Adler, E. (2003), "Constructivism", W. Carlneas, B. Simmons ve T. Risse (ed.), *Handbook of International Relations* (Thousand Oaks, CA: Sage). Konstrüktivizmin temelleri, kökenleri ve mevcut uluslararası siyaset teorileriyle ilişkisi üzerine değerlendirme.

Barnett, M. (1998), *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order* (New York: Columbia University Press). Arap liderlerin Arap siyaset oyununu nasıl oynadıklarını ve

bunu yaparken, Arap siyasetinin doğasını nasıl değiştirdiklerini ele alır. Normatif yapının stratejik davranışı nasıl şekillendirdiğine dair konstrüktivistlerin nasıl düşünebilecekleri-nin bir örneğidir.

Fearon, J. ve **Wendt, A.** (2003), "Rationalism vs. Constructivism", W. Carlneas, B. Simmons ve T. Risse (ed.), *Handbook of International Relations* (Thousand Oaks, CA: Sage). Rasyonel seçim ve konstrüktivizmin nasıl örtüşebileceğine dair inceleme.

Finnemore, M. ve **Sikkink, K.** (1999), "International Norms and Political Change," P. Katzenstein, v.dğr. (ed.), *Explorations and Controversies in World Politics* (Cambridge: MA: MIT Press).

——— (2001), "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Poltics", *Annual Review of Political Science*, 4(1): 391-416. Konstrüktivizmin kavrayışları hakkında basiretli bir izahat.

Hollis, M. ve **Smith, S.** (1990), *Explaining and Understanding International Relations* (New York: Oxford University Press). Kendi çıkarına odaklı davranış tarafından yönlendirilen dünya siyaseti kavramsallaştırması ile kurallar ve yorumlayıcı yöntemlerce belirlenmiş bir kavramsallaştırma arasındaki zıtlıkların müstesna bir yorumu.

Johnston, A. I. (2008), *Social States: China in International Institutions, 1980-2000* (Prin-ceton, NJ: Princeton University Press). Devletlerin sosyalleşmesi hakkında düşünmenin alternatif yollarını sunan eşsiz bir eser.

Katzenstein, P. (ed.) (1996), *The Culture of National Security* (New York: Columbia Uni-versity Press). Kimliklerin ve normların birtakım güvenlik alanlarında devlet çıkarlarını nasıl şekillendirdiğine dair inceleme.

Price, R. (ed.) (2008), *Moral Limit and Possibility in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press). Konstrüktivist yazarların, etik ve bunun dünya meselelerindeki farklı yansımaları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek üzere bir araya geldikleri bir çalışma.

Wendt, A. (1999), *A Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge Uni-versity Press). Modern konstrüktivizmin 'kutsal kitabı'.

Bölüm 11
Postyapısalcılık

Lene Hansen

Giriş
Toplumsal Dünyayı İncelemek
Bir Politik Felsefe Olarak Postyapısalcılık
Devlet Egemenliğinin Yapısöküme Uğratılması
Kimlik ve Dış Siyaset
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm, Uluslararası İlişkiler perspektiflerinden biri olan, ana akım neo-realist ve neo-liberal görüşlerin son derece uzağında konumlanan postyapısalcılığa odaklanıyor. Uluslararası İlişkiler alanındaki postyapısalcılar, postyapısalcılık olarak bilinen ve epey bir yekûn tutan felsefe metinlerinden besleniyorlar. Postyapısalcılara göre, dünya siyasetinin merkezinde devlet duruyor ve onun özel bir politik topluluk olarak anlaşılması gerekiyor. Bu, neo-realizmin ve neo-liberalizmin devletin sadece kendine hayrı olan, göreli ve mutlak kazançlara göre hareket eden rasyonel bir fail olduğuna dair görüşüne karşı çıkar. Postyapısalcılığa göre, ana akım yaklaşım tarih dışıdır, zira o, devlet-dışı, devlet-ötesi failleri, devletsiz halkları ve "kendi" devletlerinden zulüm görenleri marjinalleştiriyor. Postyapısalcılar, dış politikaların her daim, bizim ve başkalarının kimliklerine ait özel bir temsile işaret ettiklerini, bu kimliklerin sabit bir anlama sahip olmadıklarını ve dil dahilinde teşkil edildiklerini söylüyorlar.

Giriş

Postyapısalcılık, tıpkı **konstrüktivizm** gibi, 1980'lerde Uluslararası İlişkilerin parçası haline geldi (bkz. **Bölüm 10**). Konstrüktivistler gibi Uluslararası İlişkiler disiplinindeki postyapısalcılar da, 1970'lerden beri beşeri bilimlerde önemli bir rol oynamış olan sosyal ve felsefi teorinin etkisi altındaydılar. Politik düzlemdeyse, seksenlerin başlarına ve ortalarına, esas olarak **İkinci Soğuk Savaş** hakimdi ve bu bağlam, sonuçta iki bloğun birbirlerini nükleer bir **holokost** sonucu yok etmelerinden korkan postyapısalcıları da etkiledi (bkz. **Bölüm 3**). Postyapısalcıların tespitine göre, **Soğuk Savaş**'ın temelinde, hem Doğu'nun hem de Batı'nın teşvik ettiği birbirine düşman kurgulamalar yatıyordu. Elbette Soğuk Savaş bugün artık yok ama postyapısalcılık halen büyük ölçüde **yüksek siyasete** (savaş, güvenlik ve ordu gibi dış siyaset gündeminin ilk sıralarında yer alan temalara) odaklanıyor, ayrıca devletlerin tehdit ve düşman inşa etmesi meselesi üzerinde durmaya devam ediyor.

Postyapısalcılar, dünya siyaseti çalışmalarına –iki önemli açıdan– kritik bir bakış açısı kazandırıyorlar. Onlar hem devletlerin çoğunun dış siyaset yürütme biçimine hem de birçok Uluslararası İlişkiler teorisinin devletlerin yapıp ettiklerini çalışmamızı salık vermesine eleştirel yaklaşıyorlar. Postyapısalcılar, devleti tarih boyunca aynı kalan bir birim veya **kendi başının çaresine bakan** bir aktör olarak görmemiz gerektiğini söyleyen **realizm**le aynı fikirde değildir (bkz. **Bölüm 6**). Bilakis postyapısalcılar, devletin **siyasi topluluğu** anlamanın bir yolu olduğunu iddia ediyorlar, yani güvenebileceğimiz, ortak yönlere sahip olduğumuzu düşündüğümüz bir şey (ayrıca bkz. **Bölüm 25** ve **32**). Yine onlara göre, eğer **uluslararası sistem anarşik** ise, bu, devletler ve diğer aktörler bu sistemi yeniden ürettikleri içindir; bu sistem kati ve değişmez biçimde var olduğu için değil. Postyapısalcılık, mevcut politikaların ve teorilerin dışsallaştırıp marjinalleştirdiği şeyleri ciddiye almamızı ve dünyayı nasıl inşa ettiğimizi eleştirel olarak düşünmemizi talep ediyor. Postyapısalcılara göre tehditleri, tehlikeleri, düşmanları veya –diyelim– azgelişmişliği tanımlamada kullanabileceğimiz objektif bir ölçüt yoktur. Dünyaya ve onu oluşturan insanlara ve mekânlara dair inşaların, belirli politikaların tabii –dolayısıyla meşru– görünmesini nasıl sağladıklarını araştırmamız gerekir. Postyapısalcılık devleti ve **gücü** ciddiye almamızı söyler fakat bunu, kendisini şu ana kadar gördüğünüz dünya siyaseti teorilerinden ayıran bir üslupla yapar (bkz. **Bölüm 6-10**).

Toplumsal Dünyayı İncelemek

Postyapısalcılık, dünya siyasetine eleştirel yaklaştığından, **ontoloji** (dünyada olanlar) ve **epistemoloji** (dünyayı nasıl inceleyebileceğimiz) ile ilgili sorular soruyor. Dünya siyaseti çalışan öğrenciler açısından en önemli ontolojik sorular, devletle alakalı olanlardır: gerçekten de tek önemli aktör devlet midir, yoksa devlet-dışı aktörler de bir o kadar –veya daha fazla– önemlidir? Bugün bizim bildiğimiz devlet, temelde geçmişte gördüğümüz devletlerle aynı şartlarda mı hareket etmektedir, yoksa tarihsel değişiklikler, başka zamanlar ve mekânlar için özel teorilere ihtiyaç duymamızı sağlayacak kadar önemli midirler? Devletler, başka devletler hakkındaki, düşmanlık ve korku temelli görüşlerini işbirliği doğrultusunda değiştirebilirler mi? Önceki bölümlerde aktarıldığı biçimiyle, bu türden ontolojik sorulara nasıl yanıt verileceği konusunda Uluslararası İlişkiler sahasında bir uzlaşmaya rastlanmıyor. Realistlere göre, kendi başının çaresine bakabilen devlet en önemli ve merkezi unsurdur, ayrıca güç veya güvenlik arayışı sürdükçe savaş riskini bertaraf etmek imkânsızdır (bkz. **Bölüm 6**). Bu görüşe karşı çıkan liberallerse (bkz. **Bölüm 7**) devletlerin işbirliğini ve barışı temel alan bir sistem inşa edebileceklerini öne sürüyorlar. Buna karşın realizm ve liberalizm, devletin temel yapı taşı olduğu görüşünde ortaklaşıyorlar.

Her ne kadar ontolojik önermeler, dünya hakkında düşünme yollarının noktasında merkezi bir konuma sahiplerse de akademisyenler ve öğrenciler, dünya siyasetini çoğunlukla ontoloji üzerinde fazla kafa yormaksızın ele alırlar. Bunun nedeni, ontolojik önermelerin ancak farklı ontolojik önermelere sahip teoriler çatıştığında gündeme gelmesidir. Çalışmaları aynı **paradigma** belirlediği sürece temel önermeleri irdelemeye gerek kalmaz ve enerji, daha spesifik sorulara yönlendirilebilir. Örneğin devlet olmak için nelerin gerektiği meselesini tartışmak yerine, demokratik devletlerin ittifak kurma ihtimalinin demokratik olmayan devletlere kıyasla daha yüksek olup olmadığı üzerinde durulabilir. Postyapısalcığın güçlü yanlarından biri, devlete dair ontolojik önermelerimizin dünyaya bakışımızda ve dünya siyasetine ilişkin daha spesifik açıklamalarımızda ne ölçüde önemli olduğuna dikkat çekmesidir.

Postyapısalcılığın öne çıkarttığı diğer bir husus da epistemoloji, yani bilgiyle alakalı sorulardır. Ontoloji konusunda olduğu gibi, epistemolojinin önemi de, en iyi, hangi anlayışın benimsenmesi gerektiği konusunda teoriler çatıştığında ortaya çıkar. **Bölüm 8**'de tartışıldığı üzere, bugün ana akım yaklaşımlar pozitivist bir epistemoloji benimsemektedirler. Bunlar, bağımlı ve bağımsız değişkenlerle çalışarak, dünya siyasetini "yöneten" nedensel ilişkileri tespit etmeye çalışırlar. Örneğin **demokratik barış** teorisi bağlamında bu, devlet tipinin (demokratik devlet/demokratik olmayan devlet gibi) dış siyasette gösterilecek tavır üzerindeki etkisinin test edileceği bir araştırma gündemi demektir (ayrıca bkz. **Bölüm 7** ve **15**). Oysa postyapısalcılar post-pozitivist bir epistemoloji benimserler, zira onlara göre toplumsal hayat nedensel epistemolojilerin

türediği pozitif bilimlerin gündeminden o denli çıkmıştır ki dünya siyasetini neden-sonuç ilişkileri üzerinden anlamamız imkânsızdır. Yapısal bir baskı olarak nedensellik fikrini benimseyen konstrüktivistlerle (**Bölüm 10**) kıyaslandığında postyapısalcılar, **yapı** diye bir şey olmadığından değil, söz konusu yapılar insan eylemi dolayımıyla meydana geldiği için bu şekilde tanımlanan, nedenselliğin uygun olmadığını savunurlar. Dolayısıyla onlara göre yapılar bağımsız birer değişken olamazlar (bkz. **Kutu 11.1**). Bu bölümün geri kalan kısmında göreceğiniz üzere, **kurucu** (*constitutive*) **teoriler** –dünyaya dair tanımlamalar veya hikâyelerden ibaret olmayıp– halen birer teoridirler; zira bu teoriler, teorik kavramları tanımlarlar, onların nasıl anlamlı bir bütün oluşturduklarını izah ederler ve dünya siyaseti analizinde bu kavramların nasıl kullanılacakları konusunda bizi yönlendirirler. Dolayısıyla nedensel olmayan, kurucu teoriler geliştirmek, daha kolay veya daha az ihtimam gerektiren bir iş değildir; sadece daha farklıdır.

Ayrıca nedenselliği temel alan ve almayan teoriler arasındaki ayrım, **açıklayıcı teoriler**le kurucu teoriler arasındaki ayrım üzerinden de kavranabilir. Dünya siyasetiyle ilgili yazını taradığınızda, aynı olgulara işaret eden başka etiketlerle karşılaşırsınız. Nedenselci-kurucu, açıklayıcı-kurucu, **temelci-temelcilik-karşıtı**, bu etiketlerin en yaygınlarıdır. Temelciler, bir şeyin doğru ya da yanlış olduğunu olguları incelediğimiz takdirde söyleyebileceğimizi savunurken, temelcilik-karşıtları ise neyin "olgu" neyin "gerçek" olduğunun teoriden teoriye farklılık arz ettiğinden, dolayısıyla "gerçeği" bulamayacağımızdan bahsederler. Farklı Uluslararası İlişkiler teorileri, bir olgular kümesi üzerinde uzlaşıp uzlaşamayacağımıza, bunun gerekli olup olmadığına ve bağlantılı olarak da temelci bir konum benimsemenin zorunlu olup olmadığına dair farklı görüşler geliştirirler. Açıklayıcı, pozitivist teoriler genelde temelci iken, kurucu, pozitivist olmayan teorilerse genelde temelcilik-karşıtıdırlar. Postyapısalcılık kurucu, post-pozitivist ve temelcilik-karşıtı bir konumdan yana olduğundan, Uluslararası İlişkilerdeki en önemli alternatif yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilmektedir (bkz. **Bölüm 12** ve **17**).

Kutu 11.1 Nedenselci ve kurucu teoriler: korsanlık örneği

Nedenselci teoriyle kurucu teori farklı araştırma soruları sorarlar, dolayısıyla farklı araştırma gündemleri vardır. Günümüzde görülen bir olgu olarak korsanlık örneği bağlamında nedenselci teori şu soruyu soracaktır: "Farklı Afrika devletlerinde korsanlığın düzeyini izah eden olgu nedir? Ekonomik mahrumiyet mi, askerî imkân ve kabiliyetler mi yoksa başarısız politik yapılar mı?"

Kurucu teoriyse şu soruyu sorar: "Hükümetler korsanlığı tanımlarken hangi faaliyetler bu kapsama dahil edilir? Dahası bu türden tanımlar, askeri tedbirleri meşru politik tepkiler olarak mı oluştururlar?"

Epistemoloji, daha somut bir analiz düzeyinde de önem arz eder; öyle ki epistemolojiniz farklı türlerde "olguları" seçme ve onlara farklı muamelede bulunma konusunda sizi yönlendirir. Etnik savaş örneğine baktığımızda, realist ve liberal analiz, etnik savaşların yaşanma nedenlerini izah eden faktörleri arar. Burada ilgili faktörler, etnik savaşların sayısı, nerede ve ne zaman meydana gel-

dikleri ve bu savaşları açıklayabileceğini varsaydığımız –örneğin hükümet biçimleri veya ekonomik **kapasiteler** gibi– olgulardır. Buna karşılık postyapısalcılık, birşeyi "etnik savaş" olarak adlandırmanın savaş anlayışımız ve bu savaşı durdurmayı sağlayacak politikalar bakımından ne ifade ettiğini sorarlar. Burada olguların kaynağı, farklı aktörlerin "savaş etiketleri"ni kullanma biçimlerini belgeleyen metinlerdir.

Püf Noktası

- Postyapısalcılar, ontolojiyle ve epistemolojiyle ilgili sorular sorarlar.
- Postyapısalcılık, devletçiliği ve anarşik sistemin verili kabul edilmesini eleştirir.
- Postyapısalcılık, kurucu bir epistemolojiyi benimser.
- Neyin olgu olduğu, bir teorinin ürettiği ontolojik ve epistemolojik varsayımlara bağlıdır.

Bir Politik Felsefe Olarak Postyapısalcılık

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Uluslararası İlişkiler sahasındaki postyapısalcılar, dünya siyaseti çalışmalarına felsefi fikirleri ve kavramları dahil etmişlerdir. Bunlar izahı gayet güç ve karmaşık olsa da bilhassa önemli olan dört kavramı takdim ederek başlayabiliriz: söylem, yapısöküm, soykütük ve metinlerarasılık.

Söylem

Postyapısalcılık, dünyayı anlamlandırma biçimimizde dilin kritik önemde olduğunu söyler. Dil toplumsaldır, zira düşüncelerimizi müşterek bir dizi kod olmadan başkalarına anlatamayız. İşte **söylem** denilen kavram tam da bunu anlatmaktadır. Ünlü Fransız felsefeci Michel Foucault, söylemi ifadeleri ve kavramları belirli bir düzene sokan dilbilimsel sistem olarak tanımlar. Dil politik açıdan da önemlidir, zira politikacılar ve dünya siyasetiyle ilişkili diğer aktörler, ülke içerisinde ve dışında kendilerine kulak veren kitleler nezdinde dış siyasetlerini meşrulaştırmak durumundadırlar. Bir şeyi tarif ederken kullandığımız kelimeler nötr değildir ve bir terimi değil de diğerini tercih edişimizin politik içerimleri vardır. Bir örnek üzerinden ilerlersek: eğer Sudan'ın başkenti Darfur'da yaşananlar "**soykırım**" olarak tanımlandığında "bir şeyler yapması" konusunda **uluslararası topluluk** üzerinde güçlü bir ahlâki baskı oluşur, oysa yaşananlar "**kabile** savaşı" olarak tanımlandığında bu baskı oluşmayacaktır.

Bu örnekten de görülebileceği üzere, postyapısalcılık dili nötr bir aktarıcı olarak görmez, bilakis onun anlam ürettiğini söyler. Şeyler, onları dil içinde nasıl meydana getirdiğimizden bağımsız, nesnel bir anlama sahip değildirler. Hatırlanacağı üzere, **Onuncu Bölüm**'de konstrüktivistlerin,

toplumsal olgular ile **acı gerçekler** arasında ayrıma gittiklerinden, oysa postyapısalcıların acı gerçeklerin bile toplumsal düzlemde inşa edildiklerini söylediklerinden bahsedilmişti. Tabii bu, şeylerin gerçek dünyada meydana gelmedikleri değil –örneğin kendisine ateş açılan birisi yaralanacaktır–, bilakis belirli bir "şey"in veya bir "olay"ın verili hiçbir özünün bulunmadığı anlamına gelir: ateş açılması bir kaza mıdır, saldırı mıdır, yoksa yaptığınız kötü bir şeyin Tanrı eliyle cezalandırılması mı? Dolayısıyla belirli bir olaya ne tür anlamlar yüklenebileceği, eldeki söylemlere bağlıdır. Örneğin kalp krizi türünden bir hastalığı yaşam tarzımıza (yiyip içtiklerimize, nasıl yaşadığımıza ve egzersizlerimize) veya (üzerinde pek oynama yapamayacağımız) genlerimize ya da Tanrı'nın cezalandırmasına bağlayabiliriz. Eğer "söylem" denilen kavrama başvuracak olursak, bu noktada kalp krizinin "yaşam tarzı söylemi", "genetik söylem" ve "dini söylem" dahilinde farklı biçimlerde oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Her bir söylem, bedenle, hastalığa mani olmak için yapabileceklerimizle ve benimsenmesi gereken hastalıkları önleme politikalarıyla ilgili farklı görüşler sunar. Postyapısalcılar, söylemlerin fikirlerle aynı olmadığını, maddilikten veya "gerçek dünya"dan vazgeçilemediğini vurgular (bkz. **Kutu 11.2**). Maddiliği ciddiye almak, örneğin, şu anlama gelir: sağlık sektöründe kullanılan teknolojilerde yaşanacak ilerlemeler, söylemlerin kalp krizi geçirenleri veya HIV/AIDS veya kanser türünden hastalıklara yakalananları inşa etme biçimini değiştirebilirler.

Yapısöküm

Eğer dil bir kodlar kümesi ise, kelimeler (veya göstergeler) ancak başka kelimelerle ilişki içerisinde anlamlı hale gelirler. "At" kelimesi, "hayvan", "kürklü", "toynaklı", "hızlı" gibi başka kelimelerle ilişkilendirilmedikçe, onun ne anlama geldiğini bilemeyiz. Dahası, bir şeyin ne olduğunu ancak onu ne olmadığıyla kıyaslayarak biliriz. "At", "insan", "tüylü", "bacaksız" veya "yavaş" değildir. Dili birbiriyle bağlantılı göstergeler olarak görmek, postyapısalcılığın yapısal yanına vurgu yapar (bkz. **Kutu 11.3**).

Postyapısalcılığın yapısalcılıktan (daha net bir ifadeyle, yapısal dilbilimden) ayrıldığı yerse şurasıdır: postyapısalcılık, kelimeler arasındaki bağlantılar hiçbir zaman verili ve değişmez şeyler olmadıklarından, göstergesel

Kutu 11.2 Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un söylemin maddiliğine dair görüşü

"Her nesnenin bir söylemin nesnesi olarak meydana geldiğine dair gerçeğin, düşünceye dışsal bir dünyanın olup olmamasıyla veya realizm/idealizm karşıtlığıyla *hiçbir alakası* yoktur. Deprem veya bir tuğlanın düşüşü, iradeden bağımsız biçimde, burada ve şimdi meydana gelmek anlamında, kesin olarak vardır. Fakat bu olayların nesne olarak özgüllüklerinin 'doğal olaylar' veya 'Tanrı'nın lanetinin tezahürleri' bağlamında inşa edilip edilmeyecekleri, söylem alanının yapılandırılmasına bağlıdır. Burada reddedilen husus, bu türden nesnelerin düşünceye dışsal olarak var oldukları değil, bilakis bunların kendilerini, ortaya çıkışın tüm söylemsel koşulları dışında yer alan nesneler olarak oluşturabileceklerine dair iddiadır. (...) Söylemsel her yapının *maddi* bir niteliği olduğunu kabul ediyoruz. Bunun aksini iddia etmek, her türden söylemsel müdahalenin dışında oluşmuş nesnel alanla, düşüncenin saf ifadesinden oluşan söylem arasındaki klasik ikiliği kabul etmek demektir."

(Laclau ve Mouffe 1985, s. 108)

yapıları sabit şeyler olarak değerlendirmez. "At" örneğinden devam edersek; o bir "hayvan" olabilir fakat birçok halde "domuzlar" veya "kurtçuklar" gibi "gerçek hayvanlar"dan daha "insani"ymiş gibi görülür. Ondaki "hayvanlık" hali değişkendir ve belirli bir zaman-mekânda başka göstergeler aracılığıyla edinilmiştir. İlk başta bu anlattıklarımız, dünya siyasetiyle alakasızmış gibi gelebilir, fakat esasen bu söylenenler, olayları, insanları, yerleri ve devletleri tarif etme biçimimizin ne nötr ne de eşyanın tabiatı gereği olduğunu söylemektedir. Örneğin 2002'de, Başkan George W. Bush Batı dünyasını tehdit eden bir "**şer ekseni**"nden bahsettiğinde, bu, ilgili eksenin parçası olan ülkelerle (Irak, İran ve Kuzey Kore'yle) ABD arasında temel bir farklılığa işaret ediyordu.

Fransız felsefeci Jacques Derrida'nın **yapısöküm** teorisi, dilin, gelişmiş-azgelişmiş, modern-modern öncesi, medeni-barbar gibi ikiliklerden oluştuğunu söyler. Söz konusu ikilikler "nötr" değildirler, çünkü her durumda bir terim diğerinden daha üstündür. Gelişmiş-modern-medeni ile azgelişmiş-modern öncesi-barbar arasında net bir hiyerarşi mevcuttur. Örneğin, Batılı liderlerin ve medyanın, Libya lideri Muammer Kaddafi'yi irrasyonel, hatta bazen deli, dolayısıyla "normal" olan Batılı devlet başkanlarından oldukça farklı biri olarak takdim etmelerini düşünün. İşte yapısöküm, bu türden ikiliklerin bir şeyi, örneğin bir ülkenin gelişmişliğini –bu şey aslında yapılandırılmış bir değerler kümesi olsa da– nasıl nesnel bir tanımmış gibi gösterdiğini ortaya koyar. Postyapısalcılar, yapısökümün bir yöntem olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı konusunda görüş birliği içinde olmasalar da (bkz. **Kutu 11.4**) temel hedeflerden birinin ikilikleri sorunsallaştırmak, onların nasıl işlediğini göstermek ve böylelikle dünya siyasetini anlamak için alternatif yollar geliştirmek olduğunda hemfikirdirler.

Soykütük

Soykütük, Foucault'nun geliştirdiği bir diğer kavramdır ve "bugünün tarihi" olarak tanımlanır. Başlangıç noktası olarak günümüze ait bir olguyu, örneğin iklim değişikliğini (ayr. bkz. **Bölüm 22**) alan soykütük şu iki soruyu sorar: bugünü hangi politik pratikler biçimlendirdi ve hangi alternatif anlayışlar ve söylemler kıyıya köşeye atılıp unutuldu? İklim değişikliğinin soykütüğünü çıkarma işlemi, 2011'de Durban'da toplanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı türünden etkinliklerde kimlerin konuşmasına ve kararlar

Kutu 11.3 "Postmodernizm" ve "postyapısalcılık"

"Postyapısalcılık, 'yapısalcılık karşıtlığı'nı değil, yapısalcığın içinden gelişmiş bir felsefi konumu ifade eder, (...) ki bu konum, yapısalcılık karşıtlarıyla değil yapısalcılıkla daha fazla ortak özelliğe sahiptir."

(Wœver 2002, 23)

Postmodernizm bir tarihsel döneme (genelde İkinci Dünya Savaşı sonrasına), sanat, edebiyat ve mimarideki bir yönelime işaret eder ve "postmodern savaş" gibi yeni empirik olguları tanımlamak için kullanılır (bkz. **Bölüm 14**). Postyapısalcılık, belirli bir tarihsel dönemle sınırlı olmayan düşünceler bütününe işaret eder. Uluslararası İlişkiler alanının postyapısalcı saymayan isimleri, postmodernizmi ve postyapısalcılığı bir arada değerlendirmektedirler.

(Campbell 2007, 211-2)

almasına izin verildiği sorusuyla başlayabilir. Ardından "iklim"e ve "**küresel sorumluluğa**" ait hangi yapıların hakim olduğu ve bu yapıların geçmişteki söylemlerle nasıl ilişkilendiği sorgulanır. Geçmişe bakmak suretiyle insanların "iklim"le ilişkisinin kavramsallaştırılmasına yönelik alternatif yolları görürüz ve bugünün yaslandığı maddi ve söylemsel yapılara dair bir anlayış ediniriz.

İktidar anlayışı

Soykütük ve söylem, bizi Foucault'nun iktidar anlayışına yönelten kavramlardır. Foucault'ya göre, iktidar "üretkendir": söylemler, belirli nesne konumlarını "doğal" konumlar olarak teşkil ettiklerinde gerçekleşir. Bu açıdan "failler", söylemin dışında varolmazlar, söylem üzerinden üretilirler ve başkaları tarafından kabul edilmeleri gerekir. "Halk"ı kimin temsil ettiği sorusunun hayati bir soru haline geldiği Arap Baharı örneğinde görüldüğü üzere, muhalefet hareketleri mevcut hükümetlere kafa tuttuğunda bu türden fail-tanıma süreçleri açığa çıkar. Devletler ve **kurumlar** belirli bir meselenin yönetilmesi ile ilgili bilgiye sahip güç olarak kendilerini inşa etmeyi bildiklerinde, bu da bir iktidar durumunu meydana getirecektir. Tıpkı "iktidara hakikati söyle" şeklindeki klasik ifadede dile geldiği üzere bilgi iktidara karşı değildir, bilakis onun mütemmim cüzüdür. Somut bir örnek olarak, Batılı akademisyenlerin, Batılı olmayan halklarla alakalı bilgiyi onları aşağılık, gerici, azgelişmiş ve bazen de tehditkâr unsurlar olarak tarif etmek suretiyle "elde etme" biçimine bakılabilir. Özünde bu, yabancı bir **kimliğin** varolduğu ve incelemeye tabi tutulabileceği gerçeğini verili kabul eden bir yaklaşımdır (ayrıca bkz. **Bölüm 12**). Daha kapsamlı bir ifadeyle, bir meseleye belirli bir bilgi nokta-i nazarından bakmak, o konuda otorite tesis etmek demektir. Uluslararası İlişkiler alanındaki postyapısalcılar ayrıca Foucault'nun iktidarla ilgili olarak geliştirdiği daha spesifik kavramsallaştırmalardan biri olan "biyoiktidar"ı da kullanırlar. Biyoiktidar iki düzeyde işler: birey düzeyinde bizlere bedenimizi kontrol altında tutup onu disipline etmemiz söylenir, kolektif düzeyde ise devletlerin ve diğer kurumların tüm halkı yönetme çabalarına tanıklık edilir. Nüfus kontrolü **biyopolitika**ya dair iyi bir örnektir. Bu kontrol dahilinde devletler evlilik öncesi cinsel perhiz

Kutu 11.4 Postyapısalcı yönteme dair görüşler

Postyapısalcılar, postyapısalcı bir yöntemin mümkün ve istenilir bir şey olup olmadığına ilişkin değerlendirmelerine göre ayrışırlar.

Lene Hansen, konuyla ilgili şu tespiti yapmaktadır: "Postyapısalcı söylem analizi, tüm akademik çalışmaların karşı karşıya olduğu şu yöntemsel sorularla yüzleşmektedir: analizin odağında ne olmalı? Bu odağın etrafında bir araştırma tasarımı nasıl inşa edilmeli? Nicel ve nitel açıdan güvenilir bir cevabı mümkün kılan materyal ve veri bütünü nasıl belirlenir? Postyapısalcılığın yazılı ve sözlü metinlerde açıkça yer alan söylemlere odaklanması, okuma yöntemine (kimlikler dış siyaset metinlerinde nasıl tanımlanmaktadır ve karşıt söylemler arasındaki ilişki nasıl çalışılmalıdır?) ve metin seçimi yöntemine (hangi metin biçimleri ve türleri seçilmeli, kaçı dahil edilmeli?) özel önem göstermeyi gerekli kılar."
(Hansen 2006: 2)

Rita Floyd da dahil diğerleri daha şüphecidir; "Derrida ihtimale bile kökten karşı çıkmış olabilirdi" demektedirler. (Floyd 2007: 216)

ve gebelik önleyici yöntemler gibi "bedeni disipline eden" pratiklerin kullanımını, doğum sayısını azaltmak ve belirli kadın gruplarının hamile kalmasına mani olmak için teşvik eder. Bireyi hedef alan pratikler, temelde belirli bir yöne sevk edilebilecek ve incelemeye tabi tutulabilecek "bir" halk olduğu fikrine dayanır (HIV/AIDS ile ilgili küresel siyaseti anlamada söylem ve biyopolitika kavramlarının nasıl kullanılabileceğine dair daha detaylı tartışma için bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Açıktır ki postyapısalcılığın iktidar anlayışı, iktidarı maddi kapasiteler olarak tanımlayan realizmin ufkunu aşmaktadır (bkz. **Bölüm 6**). Bilgi ve kimlikler gibi başlıklar üzerinde duran konstrüktivizmle kıyaslandığında (bkz. **Bölüm 10**) postyapısalcılık, öncelikle, faillerin birer fail olarak nasıl oluşturuldukları meselesini daha ciddi ele almaktadır.

Metinlerarasılık

Metinlerarasılık teorisi, göstergebilim teorisyeni Julia Kristeva tarafından geliştirilmiştir. Teori, bizim toplumsal dünyayı kapsayıcı metinler olarak anlayabildiğimizi iddia eder. Bunun nedeni, metinlerin bir "ara-metin" (*intertext*) meydana getiriyor olmasıdır; yani metinler kendilerini önceleyen metinlerle bağlantılıdırlar. Bazı durumlarda bu bağlantı son derece açıktır. Örnek olarak **Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü** (NATO), **Avrupa Birliği** (AB) ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların yaptıkları deklarasyonlar verilebilir. Bu deklarasyonlar, üye ülkelerin önceki deklarasyonlarından ve belki cümlelerinden alıntılar içerir. Fakat metinlerarası ilişkiler, daha soyut biçimlerde de kurulabilir. Örneğin "Balkanlar" "kadim bir nefret"le doludur demek, bu bölgeyi modern öncesi ve barbar olarak tanımlayan metinler bütününden beslenmek anlamına gelir. Metinlerarasılık, imajları veya yazılı ya da sözlü ifade edilmeyen olaylara dair yorumları da içerir. Örneğin başkanlar, televizyon kameralarının karşısına geçip finansal krizi çözmeye kararlı olduklarını açıkladıklarında biz sadece ne söylendiğine değil böylesi bir toplantı düzenlemenin ne ifade ettiğine de bakarız. Başka bir ifadeyle, başkanların düzenledikleri basın konferansı, **diplomasi**yi tanımlayan daha kapsamlı metin içinde önemli bir "gösterge"dir. Metinlerarasılık, belirli şeylerin artık verili kabul edildiğini, bunlar önceki metinlerde defalarca dile getirildiği için tekrar bahsedilmelerine gerek olmadığını da ima eder. Soğuk Savaş dönemine ait NATO belgelerini incelediğinizde Sovyetler Birliği'nden çok da bahsedilmediğini farkedersiniz. Bunun nedeni, o dönemde herkesin NATO'nun ana amacının Sovyetler Birliği'ni NATO üyelerine saldırmaktan alıkoymak olduğunu biliyor olmasıdır. Dolayısıyla metinlerarasılık teorisine başvurduğumuzda, ister verili kabul edildiği ister dile getirilmesi çok tehlikeli görüldüğü için olsun, belirli bir metinde nelerden bahsedilmediği üzerinde düşünmemiz gerekir.

Metinlerarasılık, metinlerin her daim eski metinlerden "alıntı" yaptığına işaret ederken, öte yandan da her bir metnin emsalsiz olduğunu varsayar. Hiçbir metin, tümüyle, daha önceki bir metnin birebir kopyası değildir. Bir

Örnek Olay Çalışması 1 HIV/AIDS'e dair söylemler

HIV/AIDS, 1980'lerde keşfedildiğinden beri, **küreselleşme** tartışmalarının tam merkezinde durur (ayrıca bkz. **Kutu 30.3**). Bazı devletler, HIV/AIDS'li hastaların ülkelere girişine ve kalışına mani olmak suretiyle virüsten korunmaya çalışmışlardır. Örneğin ABD 1987'de seyahat yasağı getirmiş, bu yasak Ocak 2010'a dek yürürlükte kalmıştır. Birleşmiş Milletler Müşterek HIV/AIDS Programı (UNAIDS) bu türden politikalarla mücadele etmiştir, zira, icra direktörü Michel Sidibé'nin ifadesiyle, "bugünün alabildiğine hareketli dünyasında, bu türden bir ayrımcılığa asla yer yoktur" (UNAIDS 2010).

Postyapısal bakış açısından HIV/AIDS politikaları yalnızca maddi bir sorunu -HIV/AIDS- çözmeye çalışmakla kalmaz, hastalığı ve ona yakalananları spesifik biçimlerde oluşturur. HIV/AIDS'li hastaların bir ülkeye girişini yasaklayan politikalar bir tehlike söylemine başvururlar: ülkeye girenler, halihazırda o ülkede yaşayanlar için, yani "yerli halk" için risk teşkil ederler (ayrıca bkz. Epstein 2007). Peki ama HIV/AIDS'li insanlar neden tehlikelidir? Şurası açık ki korunmasız seks yaparak veya ortak iğne kullanarak sorumsuzca davrananlar tehlikeli olabilir, fakat böyle davranmayanların da girişi yasaklanmaktadır. Biyopolitika anlayışını benimsediğimizde, tehlikenin bizzat "virüs kapmış" bedenden kaynaklandığını, bedenin -"sahibi"nin davranışlarının ne ölçüde disipline olduğundan bağımsız bir biçimde- "bir hayatı" -ve bir güvenilmezliği- olduğunu söyleyebiliriz (Elbe 2009). Ve eğer birey, "kendisine ait" bedeni disipline edemezse, devletler "enfekte olmuş insanlar"ın tamamını "kontrol altına alma" meşruiyetini elde edecektir. Burada, biyopolitikanın ve geleneksel devlet-merkezci bir söylemin, devletlerin diğer devletlerden gelen bireylere sınırlarını kapatma hakkına sahip olduğu görüşünü meşrulaştırmak için bir araya geldiğini görüyoruz. Karşıt söylem, yani "seyahat hakkı" söylemi virüs taşıyan insanları farklı bir şekilde takdim edecektir. "Ülke halkı"na tehdit olmak şöyle dursun, bu insanlar, diğer insanlarla aynı haklara sahiptirler ve buna seyahat hakkı da dahildir. Tehlikeler yerine insan haklarına odaklanmak suretiyle bu söylem, devlet-merkezci düşünce tarzından uzaklaşan, normatif bir konum benimsemektedir (bkz. **Bölüm 6, 13** ve **31**).

metin, başka bir metni tamamen alıntılamak suretiyle içeriyor olsa bile, yeni bağlam eski metini değiştirecektir. Bu, dünya siyaseti çalışmaları açısından da önemli bir noktadır, zira metinler başka metinlerce alıntılandığında anlamın değişeceği olgusunun altını çizer. Örneğin Danimarka gazetesi *Jyllands-Posten* tarafından Eylül 2005'te yayınlanan Muhammed Peygamber karikatürlerini ele alalım. Karikatürler artık İnternette ve başka birçok gazetede yer almış, birçok farklı okumaya tabi tutulmuşlardır. Eğer karikatürlere bugün bakıyorsanız, o zaman onları ilk yayınlandığı dönemdeki gibi "okumanız" mümkün değildir.

Popüler kültür

Dünya siyasetini metinlerarasılık perspektifinden anlamamız gerektiğine dair argüman, postyapısalcıları olağan koşullarda Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin tartışmadıkları metin biçimlerine göz atmaya itti. James Der Derian, popüler casus romanlarının, gazeteciliğin ve akademik analizin arametnini (*intertext*) inceledi (Der Derian 1992). Michael J. Shapiro (1988, 1997) ve Cynthia Weber (2006) gibi isimlerse televizyon şovlarını, filmleri ve fotoğrafları analiz etti. Postyapısalcılara göre, **popüler kültür**e ilgi göstermemizi gerektiren birçok sebep vardır. Bunlardan biri devletlerin, "salt kurgu" bile olsa, popüler kültürü ciddiye almalarıdır. 2006'da Kazak devleti, *Borat* isimli filmde sunulan Kazakistan imajını düzeltmek istediğinden, ABD'de bir reklam kampanyası başlattı. Diğer bir örnek de 2010'da İsrail güvenlik güçlerinin Türkiye'de yayınlanan bir dizide kötü resmedilmesi sebebiyle İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Türk Büyükelçiliği'ni protesto etmesiydi. Popüler kültürü ciddiye almamızı gerektiren –ve devletleri de böyle yapmaya iten– diğer bir sebep de filmlerin, televizyon programlarının, müziklerin ve videoların dünya genelinde çok sayıda alıcısının olmasıdır. Dünya küreselleştikçe popüler kültür de bir yerden diğerine hızla yayıldı ve cep telefonları gibi yeni medya teknolojileri, dünya siyasetine ait "metinler"i üretenlerin farklılaşmasına neden oldu. Bu konuda Irak ve Afganistan'da askerlerin İnternete yükledikleri savaş videoları ve Ebu Gureyb'de çekilmiş fotoğraflar örnek verilebilir. Son olarak popüler kültür bize, dünya siyasetine dair çok yönlü, eleştirel, düşünceyi teşvik eden kimi görme biçimleri sunabilir. Bu bağlamda verilebilecek örneklerden biri, *The Deer Hunter* (Geyik Avcısı) ve *First Blood* (İlk Kan –*Rambo* serisinin ilk filmi) gibi Vietnam Savaşı konulu filmlerdir. Bu filmler, savaştan dönen askerlerin yaşadıkları travmaların ve savaşın bizatihi kendisinin tartışılmasını sağladılar. Diğer bir örnekse, Marjane Satrapi'nin, 1979 İran Devrimi esnasında ve sonrasında İran'da yetişip büyümenin ne demek olduğunu ortaya koyan, geniş kitlelerce takdir gören çizgi romanı *Persepolis*'tir.

Püf Noktası

- Dünya siyasetiyle ilgili yeni bilgiler elde edebilmek için postyapısalcı felsefeye ait dört kavram kullanılmıştır: söylem, yapısöküm, soykütük ve metinlerarasılık.
- Dünya siyasetine bir tür söylem olarak bakmak, maddiliğin anlam kazanmasına aracılık eden dilbilimsel yapıları incelemek demektir.
- Yapısökümе göre dil, bir terimin daha üstün görülebildiği, değişken ikilikler sistemidir.
- Soykütük, bugünü hangi politik uygulamaların biçimlendirdiğini ve hangi alternatif anlayışlarla söylemlerin kıyıya köşeye atılıp unutulduğunu sorgular.
- Metinlerarasılık dünya siyasetini metinlerden oluşan bir şey olarak görebileceğimizi ve tüm metinlerin başka metinlere atıfta bulunduğunu ama yine de hepsinin tek tek emsalsiz olduğunu söyler.

Devlet Egemenliğinin Yapısöküme Uğratılması

Postyapısalcılar, Uluslararası İlişkilerin "büyük sorular"ına cevap bulabilmek için dört önemli kavrama (söylem, yapısöküm, soykütük ve metinlerarasılık) başvururlar: Devletin statüsü nedir? Realizmin iddia ettiği gibi, uluslararası sistem tekrar tekrar ortaya çıkan çatışmalara ve güç siyasetine mahkûm mudur? Veya liberallerin söylediği gibi, işbirliğine dayalı düzenlemelere yönelmek mümkün müdür?

İç-Dış Ayrımı

Postyapısalcılar, dünya siyasetinin merkezinde devletin durduğu konusunda realistlerle uzlaşırlar. Buna karşılık devleti verili kabul eden realistlerin aksine postyapısalcılar, devletin hem dünya siyasetinde hem de Uluslararası İlişkiler disiplininde oynadığı rolü yapısöküme uğratırlar. Devletin her zaman ve mekânda aynı öze sahip "bir birim" olmadığını söyleyen R. B. J. Walker (1990), devletin siyasi topluluğu örgütlemeye yönelik özel bir yol olduğunu tespit eder (ayrıca bkz. **Bölüm 32**). Siyasi topluluk hem ulusal hem de uluslararası siyaset için gayet önemlidir, zira yürürlükteki hükümet biçimlerinin neden meşru olduğunu, kimlere güvenebileceğimizi, kimlerle ortak noktalara sahip olduğumuzu ve saldırı, zorluk ve açlıkla karşı karşıya kaldıklarında kimlere yardım etmemiz gerektiğini o söyler (ayrıca bkz. **Bölüm 25**). Siyasi topluluğun önemi belki de, 1990'larda Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Yugoslavya'da ve yakın zamanda Sudan'da yaşandığı üzere, devletler bölünüp yeni devletlere ayrıştığında daha da kritik bir hal alır. Bu türden süreçler, "biz" kimiz sorusunun yeniden inşasını ve eski devletin parçası olan diğerlerinden nasıl ayrıştığımız fikrini içerir.

Egemen ve ülkesel devlet, siyasi topluluk olarak rakipsiz bir konuma sahiptir, fakat o bu konuma **Westfalya Anlaşmaları** ile başlayan bir dizi olay ve sürecin sonucunda ulaşmıştır (bkz. **Bölüm 2**). Walker, Ortaçağ'daki devlet sisteminden modern devlet sistemine geçişin bize öğreteceği önemli şeyler olduğunu, zira bunun siyasi topluluğun iki farklı örgütlenme biçimini ortaya koyduğunu söyler. Ortaçağ dünyasında birbirleriyle örtüşen otoriteler mevcuttu. Bu, dini otorite ile siyasi otoritenin –Papa, imparatorlar ve bunların altındakiler– iç içe geçtiği ve devlet kararlarının tek bir kurum tarafından alınmadığı anlamına gelir. **Bölüm 2**'de izah edildiği üzere, Westfalya Anlaşmaları ile bu durum değişmiş, devletler kendi topraklarında ve birbirleriyle ilişkilerinde egemen otoriteler haline gelmiştir. İnsanlar arası ilişkiler bağlamında Ortaçağ dünyası, Walker'ın "hiyerarşik tabiiyet" adını verdiği ilke uyarınca işlemiştir. Hiyerarşik tabiiyet, her bireye toplumda belirli bir konum tayin eder. En üstte imparator ve papa, bir altta piskoposlar ve krallar, onların altında rahipler ve asiller, en altta ise hiçbir hakkı ve mülkü olmayanlar yer alır. Westfalya Anlaşmaları, insanların devlete daha yakından bağlantılı hale geldikleri bir

süreci başlatmış, Fransız Devrimi sonrasında ise her bir yurttaş aynı statüye kavuşmuştur. Elbette bu, tüm bireylerin yurttaş oldukları veya tüm yurttaşların aynı miktarda paraya, servete, eğitime veya mülke kavuştukları anlamına gelmiyordu ama kişinin artık –hiyerarşik tabiiyet ilkesinin gerektirdiği gibi– doğası gereği daha aşağıda veya daha yukarıda konumlandırılması söz konusu değildi.

Walker'ın ifadesiyle, **devlet egemenliği** dünyanın –(**düzen**, güven, **sadakat** ve ilerlemenin olduğu) devletin "içerisi" ve (çatışma, şüphe, kendi başının çaresine bakma ve anarşinin olduğu) devletin "dışarısı" şeklinde– ikiye bölündüğü anlamına gelir. Devamında Walker, ulusal-uluslararası ayrımının "gerçek dünyanın işleyiş tarzı"na dair nesnel bir değerlendirme olmadığını ortaya koymak için, yapısöküm ilkesine başvurur. İlgili ayrım, kendisine dışsal bir şey eliyle değil, dikotominin iki tarafının birbirlerini pekiştirmesi sayesinde devam eder: buna göre, biz ulusal olanı uluslararasının ne olmadığına, uluslararası olanı da ulusalın ne olmadığına bakarak biliriz. Devletlerin "İç" dünyası, uluslararası alanı ifade eden "dış" dünyadan farklı olmakla kalmaz, bu ikisi birbirlerinin zıttı olarak kurgulanır. İç-dış ikiliği, barış-savaş, akıl-güç ve düzen-anarşi gibi başka ikilikler serisi üzerinden sabit bir zemin kazanmıştır (bkz. **Şekil 11.1**).

Postyapısalcılar, tüm benzeri ikilikler gibi doğası gereği değişken bir yapıya sahip olan iç-dış ikiliğinin tekrar tekrar üretilmek suretiyle yürürlükte kaldığını ortaya koymuşlardır. Örneğin, Avrupa Birliği ile Yunanistan arasında, Yunanistan'ın borç krizini nasıl atlatacağına ilişkin yürütülen müzakereler, bu ülkenin kabul etmek zorunda kaldığı şartların devlet egemenliğine nasıl meydan okuduğunu göstermektedir. Yine de, AB'nin Yunanistan hükümetini –eğer Yunanistan bir devlete bağlı idari bir bölge olsaydı onu çözüme zorlayabileceği şekilde– bir çözüme zorlayamamış olması devlet egemenliğinin yeniden üretilmesi demektir. Yunan siyasetçilerin egemenliği kaybetmeden yapılabilecek şeyler üzerine tartışmaları da iç-dış ikiliğinin devam eden önemini göstermektedir. Devletler gibi akademik metinler de egemenliği yeniden üretirler. Örneğin Richard K. Ashley realizmin "çifte hamle"sinden bahseder (Ashley 1987: 413-18). İlk hamle, bizim "**topluluğu**" ancak tek bir biçimde anlayabileceğimizi, bunun da iç siyasetten bildiğimiz bir yol olduğunu iddia eder. "Uluslararası topluluk" üzerine kafa yorduğumuzda, onu, devletle ilgili bildiğimiz şeyler üzerine inşa ederiz. İkinci hamle, bu türden bir topluluğun sadece ülkesel bir devlet içerisinde mümkün olacağı iddiasından oluşur. Devletlerin bünyelerinde varlık imkânı bulan uyum, akıl ve **adalet**, –anarşi, yerinde sayma ve güç siyasetiyle dolu– uluslararası alana teşmil edilemez. Dolayısıyla realist akademisyen, hükümetlere dış siyasetlerinde etik ve adalete yer vermemeyi öğretmelidir. 2003'te önde gelen bir grup aktivist Irak'a savaş açılmasına karşı çıkmıştır. Bu kişilerin karşıtlığının temel dayanağı ahlâki endişeler değil, Amerika'nın **ulusal çıkarları**dır.

İç–devlet		Dış–uluslararası
Düzen	⟷	Anarşi
Topluluk	⟷	Farklılık
Akıl	⟷	Güç
Güven	⟷	Şüphe
İlerleme	⟷	Yerinde sayma
İşbirliği	⟷	Kendi başının çaresine bakma
Hukuk	⟷	Kabiliyetler
Barış	⟷	Savaş

Şekil 11.1 İç-dış ikiliği ve onun istikrar kazandıran karşıtlıkları

Devlet Egemenliğinin Gücü

Şunu belirtmek gerekir ki postyapısalcılar iç-dış ikiliğinden bahsettiklerinde dünyanın tam da bu ayrıma uygun olarak işlediğini iddia etmezler. İç siyasetlerinde "içerisi"nin tanımı ilerleme, akıl ve adaletle uyuşmayan çok sayıda devlet vardır, yine de ulusal-uluslararası ikiliği, dünya siyasetinin önemli bir kısmını halen yönetebilmektedir. Daha eleştirel bakarak, iç-dış ikiliğinin başarısının göstergesi, aslında onu hükümsüz kılması gereken bir dizi "olgu" ve "olay"ı gayet güzel bir biçimde susturuyor olmasıdır. Örneğin ulusal-uluslararası ikiliği, devletler "kendi" yurttaşları hakkında kovuşturmalar açan başka devletlere müdahale etmeme yolunu seçtiklerinde devrededir. Bir diğer örnek olarak, iltica talepleri reddedilmiş olan mültecilerin çocuklarını –bu çocuklar iltica talep edilen ülkede doğmuş olsalar bile– ebeveynleriyle birlikte sınır dışı eden ülkeleri düşünün.

Postyapısalcılığın güçlü yanlarından biri onun devlet egemenliğinin çoğunlukla hem desteklenen hem de sorgulanan bir şey oluşuna işaret etmesidir. **11 Eylül** saldırıları ve **terörle mücadele** devlet egemenliğine zarar verirken bir yandan da Batılı devletler bunları devlet-temelli topraksallık üzerinden ele almışlardır: "Amerikan toprağı" saldırıya uğramış, Afganistan'daki Taliban rejimi o **toprak**ta yaşananlardan sorumlu tutulmuştur. Veya Somali devletinin kontrolü dışında "faaliyet yürüten" Somalili korsanları ele alalım. Bu gelişmeye cevap olarak Batılı devletler Somali açıklarında devriye gezecek NATO savaş gemileri göndererek düzeni yeniden sağlamaya çalışmıştır. Korsanlar devlet egemenliğini ihlal ettiklerinden devletler de "kendi" gemilerini saldırılara karşı koruyacak şekilde reaksiyon göstermektedir. Demek ki iç-dış ayrımının çoktan bitmiş olduğunu ilan etmeden önce, ondaki esnekliği ve direnme kapasitesini dikkate almamız gerekmektedir (ayrıca bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Evrensel Alternatifler

Postyapısalcılar, devlet egemenliğini yapısöküme tabi tutma pratiğimiz onun nesnel bir olguymuş gibi görünme ihtimalini azaltsa da devlet

Örnek Olay Çalışması 2 Topraksallık (*territoriality*), kimlik ve kadın ticareti

STK'lar, medya, devletler ve AB gibi uluslararası kurumlar kadın ticaretine artık daha fazla eğiliyorlar. Bu ticaret, devlet sınırlarını aşan bir hareketliliğe işaret ediyor ve bu ticarete konu olan kadınlar bir devlet içerisinde yer değiştirmekten ziyade, bir ülkeden diğerine götürülüyorlar. Kadınlar, ülkesel sınırları yasadışı yollardan geçiyorlar, zira ya ülkeye gizlice sokuluyorlar ya da -turist olarak veya ev işleri yapmak gibi- sahte beyanlarla giriş yapıyorlar. Bu ticaret ülkesel sınırların ihlali anlamına geliyor, fakat bu ticaretin nesnesi olan kadınlar, bir ülke sınırları içinde aynı "işi" yapan diğer kadınların sahip olmadığı bir siyasi görünürlüğe de sahipler.

Bu ticaretin nesnesi olan kadınlar mağdur olarak tanımlanıyorlar. 2004'te Avrupa Komisyonu'nca yayınlanan *The Report of the Expert Group on Trafficking in Human Beings* [İnsan Kaçakçılığı Uzman Grubu Raporu] şunları söylüyor: "Birleşmiş Milletler Protokolü'nde tanımlandığı biçimiyle, insan ticaretinin temel unsurları baskı, istismar ve dolandırıcılıktır. Tanım, cinsel istismar, kölelik, zorla çalıştırma ve hizmetçiliğe yönelik her türlü insan ticaretini/kaçakçılığını kapsamaktadır. Bunun dışında tanım, kadın ticareti ve fahişelik arasında kesin bir ayrım yapıyor ve (...) kendi iç hukukları dahilinde fahişeliği nasıl ele alacakları meselesini tek tek devletlere bırakıyor."

Bu alıntı, devletlerin işbirliğine gitmeleri gereken konu (kadın ticareti) ile gitmemeleri gereken konu (fahişelik) arasında siyasi bir sınır çizildiğini gösteriyor. Ayrıca bu ticaretin nesnesi olan kadının "baskıya maruz kalmış" ve "aldatılmış" biri olduğunu, "yaptığını bilen" ve buna göre "hareket eden" biri olmadığını ortaya koyuyor. Postyapısalcı feministler, "aldatılma-bilme" ile "mağdur-fail" arasında kurulan ikiliklerin sorunlu olduğunu söylüyorlar. Ticaretin nesnesi olan kadınların birçoğu, kendilerini söz konusu ikiliklere hiç uymayan şekillerde tarif ediyorlar: konu hakkında belirli bir bilgiye sahipler ve zorlanmış değiller. Fakat bunu "kabul etmek" onları "mağdurlar"a sağlanan korumayı hak etmeyen birer "seks işçisi" ve "yasadışı göçmen" kategorisine sokuyor (Aradau 2008 ve Penttinen 2008).

egemenliğinin ne kolaylıkla aşılabileceğini ne de yerini "**küresel topluluğa**" bırakacağını hatırlatırlar. R. B. J. Walker'ın ifadesiyle, "devlet dünyanın, yerkürenin, gezegenin ve insanlığın olmadığı bir biçimde siyasi bir kategoridir" (Walker 1997: 72). Bir ikilikle başa çıkmanın yolu, terimler arasındaki hiyerarşiyi tersine çevirmek (yani "devlet" teriminin yerine "küresel"i koymak) değil, o ikiliği kuşatan tüm karmaşık ikilikler üzerinde yeniden düşünmektir. Eğer küresel uğruna devleti bir kenara itersek, Ortaçağ dünyasından aşina olduğumuz modele, yani bireylerin hiyerarşik sıralamaya ve farklı değer kriterlerine tabi tutulduğu küresel topluluk modeline geri dönüşe nasıl mani olunacağı hayati bir soru olarak karşımıza çıkar. Postyapısalcılar, "küresel" ve "evrensel" çözümlerin başka şeylerin farklı ve "özel" olduğunu ima ettiğini söylerler. Ve farklı

olan da evrensel olana benzemesi için hemen her zaman değişmeye zorlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple postyapısalcılar evrensel ilkeleri savunan ama öte yandan "evrensel düzlemde" neyin iyi ve doğru olduğunu tanımlamada gücün rolünü görmezden gelen idealistlere veya liberallere şüpheyle yaklaşırlar (ayrıca bkz. **Bölüm 30** ve **32**).

Evrensel söylemin tehlikeleri –ve gücü–, 2000'lerin ortalarında ve sonunda Irak ve Afganistan'da askeri birlik bulunduran Batılı hükümetler söylemiyle ortaya çıkarılmıştır (ayrıca bkz. **Bölüm 7**). Bu söylemde "**terörizm**le mücadele" "özgürlüğü", "hürriyet"i, "güvenliği" ve "demokrasi"yi savunmak için gerçekleştirilmektedir (bkz. **Bölüm 23**). Bu, ilk bakışta sorunsuz, hatta cazipmiş gibi görünse de, bu türden evrensel iyi kategorilerinin gerçek bir küresel ses tarafından değil belirli devletler grubu tarafından dillendirilip tarif edilmesi bir sorundur. İyi "evrensel" kategorilerin hedefinde, henüz evrensel projenin parçası olmamış veya hiç olamayacak olanlar vardır ve evrensel söylem, "Batı"nın, "gerçek" evrenselciliği tarif edecek güç olarak konumunu pekiştirir. Sadece postyapısalcılara (post-kolonyalizm için bkz. **Bölüm 12**) değil birçoklarına bu yaklaşım, sömürgeci Batı'nın dünyanın geri kalan kısmı için neyin hayırlı olduğunu söyleme gücü, hakkı ve "yükümlülüğü"nü kendisinde gördüğü dönemi anımsatmaktadır.

Postyapısalcılığın evrenselcilik eleştirisi, postyapısalcılar realizmi eleştirse de devleti ve iktidarı ciddiye alma noktasında onlarla hemfikir olduklarını ortaya koymaktadır. Birçok postyapısalcı, dünya siyasetinin büyük politik ve normatif sorularına karşı tarihsel olarak hassas ve ilgili olan klasik realizmi oldukça değerli görür. Buna karşılık **neo-realizm**, uluslararası yapıyı somutlaştırması, devletle ilgili tarih-dışı yaklaşımı ve pozitivist epistemolojisi sebebiyle eleştirilir.

Püf Noktası

- Devlet egemenliği kimliği ve otoriteyi belirli bir tarzda teşkil eden bir pratiktir.
- Postyapısalcılar ulusal ve uluslararası terimlerinin birbirlerinin konumunu sağlamlaştırdığını ve başka bir dizi ikiliğe bağlı olduklarını göstermek suretiyle bu ayrımı yapısöküme tabi tutarlar.
- Küresel, devlet gibi politik bir kategori değildir, dolayısıyla onun yerini alamaz.
- Postyapısalcılar, evrensel söylem tehlikesine karşı uyarırlar, çünkü bu söylem her zaman belirli bir güç konumundan tanımlanır.

Kimlik ve Dış Siyaset

Postyapısalcılar, aynı zamanda devlet egemenliğine dair genel çalışmalardan hareketle dış siyaseti nasıl anlamalıyız sorusunu sorarlar. Geleneksel dış siyaset analizinde devletlerin yürüttükleri dış siyasetler, devleti savunmak (güvenlik politikaları), ona mali açıdan yardım etmek (ekonomi politikaları) veya onun dünyada hayırlı işler yapmasını sağlamak (kalkınma politikaları) için tasarlanırlar. Buna karşın postyapısalcılarsa, dış siyasetlere kaynaklık edecek sabit bir nesne –devlet– olmadığından, dış siyasetlerin belirli devlet anlayışlarına yaslandığını ve bu türden anlayışları ürettiğini söylerler. Dış siyasetler kendilerine dair kimlikleri, tehditler, tehlikeler ve güçlükler –yani kendi Öteki'sini/lerini– inşa etmek suretiyle oluştururlar. Michael J. Shapiro'nun tespitiyle bu, temsil siyasetinin çok önemli olduğu anlamına gelir. Başkalarını nasıl sunduğumuz, kendimizi tasvir ve takdim edişimizi etkiler ki bu tasvir ve takdim, dış siyaset seçimimizde belirleyicidir (Shapiro 1988). Örneğin AB içerisinde Türkiye'nin yeni üye olarak kabul edilip edilmemesine ilişkin tartışmaların merkezinde Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olup olmadığı ve aynı anda hem Avrupalı hem de Müslüman olmanın mümkün olup olmadığına dair sorular yer alır. AB ülkelerinin bu soruları cevaplama biçimleri, sadece Türkiye'nin değil **Avrupa**'nın kimliğinin de inşası konusunda imalar içerir. Dolayısıyla dış siyasetler zaten verili ve yürürlükte olan bir kimliği değil, kimliklerin (yeniden) üretilmesine aracılık eden söylemleri korurlar.

Edimsel Bir Olgu Olarak Kimlik

Teorik açıdan bu, postyapısalcılığın kimliği ilişkisel ve edimsel bir olgu olarak kavramsallaştırdığı anlamına gelir. Edimsellik kavramı Judith Butler'a aittir ve kimliklerin nesnel bir varlığa sahip olmadığını, bilakis söylemsel pratiklere dayandıklarını söyler (Campbell 1992). Kimlikler toplumsal açıdan "gerçek"tirler, fakat eğer onları yeniden üretmezsek, "gerçeklik"lerini muhafaza edemezler. Kimlikler onları üreten dış siyasetlerden bağımsız bir varoluşa sahip olmadıklarından onların dış siyasetin sebebi olduğundan bahsedilemez. Örneğin AB ve Türkiye ilişkileri bahsinde Türkiye'nin üyeliği konusunda karar veren nesnel bir Avrupa kimliği yoktur. Bilakis, Avrupa kimliğini tanımlayan, Türkiye'nin üyeliğine dair tartışmalardır. O halde bu, dış siyasetlerin kimlikleri var ettiği anlamına gelebilir mi? Hayır, çünkü dış siyasetler de belli ölçüde zaten yürürlükte olan kimliğe dair anlayışlara atıfla yapılırlar. AB örneği üzerinden ilerlersek; Türkiye ile ilgili söylem sıfırdan ortaya çıkmamıştır; bilakis beyaz, Hıristiyan, medeni ve modern Avrupalı şeklindeki –tarihsel bakımdan güçlü– inşalardan doğar. Kısacası kimlikler, aynı anda hem dış siyasetlerin bir ürünüdürler hem de bu siyasetlerin gerekçesidirler. Bu bölümün başındaki epistemoloji tartışmasına dönersek; kimlik ve dış siyaset arasındaki ilişkiyi nedensellik zemininde kuramsallaştıramayız, zira bu, tarafların bir-

birlerini oluşturdukları bir ilişkidir (bkz. **Şekil 11.2**). Bu aynı zamanda postyapısalcılığın, kimliği liberalizmden farklı teorize ettiğine işaret eder. **Bölüm 7**'den anımsanacağı üzere, liberaller kimlik meselesiyle ilgilenirler fakat onun devletlerin dışa yönelimlerini belirleyebileceğini söylerler. Başka bir ifadeyle, liberallere göre, kimlik dış siyaset üzerinde nedensel etkilere sahiptir.

Belki de kimliğin ve dış siyasetin edimsel teorisindeki en önemli gelişme, David Campbell'ın ilkin 1992'de yayınlanan *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* isimli kitabıdır. Campbell dış siyasetin ne olduğuna dair kapsamlı bir görüş benimser ve (devletlerin uluslararası alanda yürüttükleri siyasetler anlamında) "Dış Siyaset"le (devletin Kendi'sine "yabancı" bir şey oluşturan tüm söylemsel pratikleri ifade eden) "dış siyaset" arasında ayrım yapar. "Dış siyaset" devletler arasında olduğu gibi devletlerin kendi içinde de cereyan edebilir. Dış siyaset, **toplumsal cinsiyet** ve seksüel ilişkiler meselesini içerebilir; örneğin kadınlar uygun "zihinsel tutum"a sahip olmadıkları (dolayısıyla erkeklerle birlikte savaşmaları tehlikeli olacağı için) askerlik hizmetinden muaf tutulduklarında veya eşcinseller ulusun benlik tahayyülüne aykırı ve yabancı olarak tanımlandıklarında. Sadece Dış Siyasete değil "dış siyaset"e de bakmak suretiyle postyapısalcılık, devletlerin bünyesinde ve devletler arası düzlemde inşa edilen sembolik sınırlara ışık tutar.

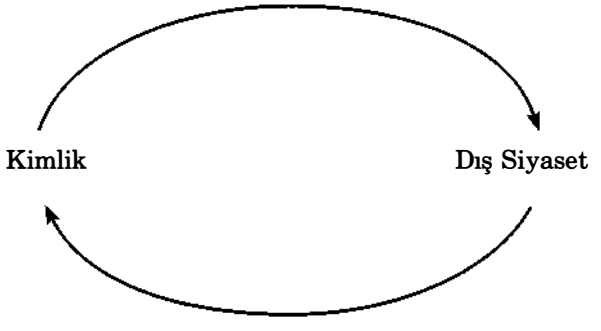

Şekil 11.2 Kimliğin ve dış siyasetin birbirlerini meydana getirdikleri ilişki düzlemi

Postyapısalcılık ağırlıklı olarak Campbell'ın "tehlike söylemleri" adını verdiği meseleyle ilgilenir. Bu türden söylemler, gayet açık ikiliklerle iş gördüklerinden, Öteki'nin Benlik'i nasıl tanımladığını görmek kolaydır. Öte yandan postyapısalcılık, Benlik'ten pek de farklı olmayan kimlikleri de inceler. Basit Benlik-radikal Öteki kurgusunun ötesine geçtiğimizde karşımıza bir dizi Öteki'yi içeren, karmaşık kimlik dizilimleri çıkar. Bu Ötekiler, Benlik'ten çok birbirlerini tehdit ederler ve farklı ötekilik türlerince oluşturulabilirler. 1990'larda Bosna'da yaşanan savaş, bu türden karmaşık kimlik dizilimlerine bir örnektir. Bu savaşta bir Öteki (Bosnalı Müslümanlar) başka bir Öteki

(Bosnalı Sırplar) tarafından tehdit edilmiştir. Bu, uluslararası topluluğu bir **insani müdahale** (bkz. **Bölüm 31**) gerçekleştirmeye davet etmiş ve postyapısalcılar bu müdahalenin, Öteki'nin "masum siviller" ile "Balkan hükümetleri" olarak ayrıştırıldığı bir söylem dahilinde meşrulaştırıldığını ortaya koymuştur (Campbell 1998). Batı'nın sorumluluk alanı sadece "masum siviller"i kapsadığından, tam –ve daha siyasi– bir Batı müdahalesi anlayışından kaçınılmıştır. Dış siyaset söylemlerinin Öteki'nin kimliğini nasıl kurmaya çalıştığına dair diğer bir örnek de Çin'in dört başı mamur bir askerî süper güç olma hırsına sahip olup olmadığı ve eğer öyleyse bu gücü nasıl kullanacağı ile ilgili süregelen tartışmalardır.

Özne Konumları

Postyapısalcılar, söylem dahilinde oluşan kimlikler hakkında yazarken, genellikle "öznellikler" veya "özne konumları" terimlerine başvururlar. Burada amaç, kimliğin bir kişinin sahip olduğu bir şey olmadığının, aksine kimliğin, kişinin ona sahipmiş gibi kurgulandığı bir konum olduğu gerçeğini vurgulamaktır. Bireyler ve kurumlar, farklı özne konumları arasında gidip gelirler ve kendilerine başkalarınca verilen konumlarla tanımlanabilirler. Örneğin "Müslüman" özne konumunun Batı Avrupa'da kullanılmaya başlamasına bakılabilir. Bazı "Müslümanlar" bu özne konumunu benimseyip ona, örneğin, Müslüman örgütlerin "olağan" Fransız, Danimarkalı veya Avusturyalı örgütler kadar demokrat olduğunu göstermek suretiyle olumlu bir statü kazandırmaya çalışırlar. Kimi Müslümanlarsa, belirli bir tepkisellikle kendilerini Müslüman değil, kadın, İsveçli veya atlet olarak gördüklerini beyan ederler. Anlaşılacağı üzere, hangi özne konumlarının önemli görüldüğü kritiktir, zira içerisinde hareket etmek zorunda olduğumuz "kimlik ortamı" bağlamını bu konumlar

Kutu 11.5 Özne konumları ve imajlar

Özne konumlarını meydana getiren diğer bir husus da imajlardır. Aşağıda iki ayrı "Müslüman" temsili takdim edilmektedir. Arada ne tür farklılıklar ve benzerlikler vardır?

Müslüman iş kadını

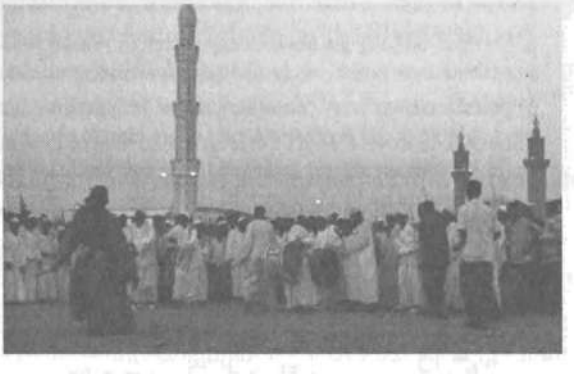

Sudan: Peygamberin doğum günü kutlamaları
Ahmed Rabea/CC-BY-SA-2.0

oluşturmaktadır (bkz. **Kutu 11.5**). "Müslümanlar"a dair ne gibi inşalar mevcut olduğunun yanı sıra "Müslüman"ın neden inşa edilecek kadar önemli bir kimlik haline geldiğini de sormalıyız"

Postyapısalcılığın öznelliğe yönelik eleştirel yaklaşımı, onun "*kimler* bu söylem dahilinde konuşabilir?" ve "özne *nasıl* konuşabilir?" sorularını sormasını sağlar. Bu sorular, dikkati, konuşamayanlara veya ancak sınırlı bir otoriteyle ve etkinlikle konuşabilenlere de yöneltir. Söylemlerin insanları nasıl dışlayıp marjinalleştirdiğine dair bir örnek olarak BM sistemindeki devletçilik söylemi verilebilir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 193 üyelidir ve bu üyelerin hepsi de birer devlettir. Filistin devlet olarak tanınmadığından, onun kurula sadece gözlemci olarak katılmasına izin verilmektedir. Dünya siyasetini devlet merkezli bir söylem yönettiği ölçüde **devlet-dışı aktörler** ve **devletsiz** bireyler, söz sahibi olma noktasında ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. "Kimin nasıl konuşacağı" meselesine dair diğer bir örnek de kalkınma söylemidir. Bu söylemde yardım alanlar, Batılı bağışçı güçlere kıyasla daha az kültürlü ve bilgili kabul edilirler. Sonuç olarak kalkınmanın nesnesi ne tür bir yardım istediğini söyleme konumunda değildir, bilakis onun yapması gereken söylenenleri dinleyip öğrenmektir.

Söylem kavramını takdim ederken açıkladığımız üzere, söylemler aynı zamanda maddidirler. Dolayısıyla öznelliğin teşkili, sadece dilbilimsel bir süreç olarak değil, fiziksel ortamımızla ilişki kurdukça da gerçekleşmektedir. Charlotte Epstein (2007) ve Mark Salter (2006) gibi postyapısalcılar, biyometrik pasaportların, vize kısıtlamalarının ve havalimanlarında girişlerin düzenleniş biçiminin, ülkeye kimlerin girme hakkı kazanacağını ve kişilerin nasıl görünüp nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirliyor olması hakkında çalışma yürütmüşlerdir. Pasaportlara çip takılması, bir ülkeye giriş için internetten yapılan başvurular, devasa boyutta bilgi içeren kapsamlı veri sistemleri gibi maddi teknolojiler, gündelik hayata tesir etme noktasında söylemler ve politikalarla beraber hareket etmektedir.

Püf Noktası

- Postyapısalcılığın benimsediği temelci olmayan ontoloji uyarınca doğal veya nesnel herhangi bir kimlik yoktur, "sadece" söylemler dahilinde üretilen kimlikler vardır.
- "Öznellikler" veya "özne konumları" terimleri, kimliğin kişinin sahip olduğu bir şey değil, ona sahipmiş gibi inşa edildiği bir konum olduğu gerçeğini vurgularlar.
- Kimlikle dış siyaset arasındaki ilişki edimseldir ve bu ilişkide iki taraf birbirini karşılıklı olarak oluşturur.
- Postyapısalcılık, "hangi özne nasıl konuşabilir?" ve "hangi özneler konuşmaktan alıkonulmaktadır?" sorularını sorar.

Sonuç

Bu bölüm, postyapısalcılığın temel düşünce ve kavramlarını takdim etmiştir. Postyapısalcılık, aktörlerin, yapıların ve verili olduğunu düşündüğümüz "şeyler"in gerçekte onları nasıl inşa ettiğimize bağlı olduğu gerçeğine dikkat çekme noktasında bilhassa başarılıdır. Akademik bakış açıları, dünya siyasetine dair belirli görüşlerin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynarlar: bize sayısız kez devletin sadece ulusal çıkarla, güç politikasıyla ve **hayatta kalma** meselesiyle ilgilendiği söylenirse, o zaman biz de devlete ait bu imaj doğrultusunda hareket ederiz. Postyapısalcılar ayrıca, devlet egemenliği meselesinin kolay bir çözümünün bulunmadığı ve evrensel insan hakları, özgürlük, hürriyet ve demokrasi konulu liberal çağrıların, kaçınılmaz olarak, güç ve dışlama pratiklerinin inşasını içerdiği konusunda uyarılarda bulunurlar. Postyapısalcılar eleştirel teorinin küresel eşitsizlikleri üreten yapılar hakkındaki anlatısına büyük ölçüde katılırken, bir yandan da özgürleşmenin iktidar meselesiyle mücadele edebileceği ve evrenselci söylemin tuzaklarından kaçınabileceği tespitini şüpheli bulurlar (bkz. **Bölüm 9**).

Postyapısalcılık, kökten çözümler sunmayabilir ama dünya siyaseti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öncelikle, politika söylemlerini ve baskın **neo-neo** konumunu yapısöküme tabi tutması, bizleri hangi temel ontolojik önermelerin düşünme tarzımıza yön verdiği meselesini yeniden düşünmeye itmektedir. Dahası postyapısalcılar, sorumluluğun inşa edilme yollarına değinmeye her daim hevesli olmuşlardır. Kısa bir zaman önce aralarında David Campbell, James Der Derian ve Cynthia Weber gibi isimlerin bulunduğu postyapısalcılar, akademik metinlerle ulaşılandan daha fazla kitleye farklı yollardan ulaşmak adına, belgesel film yapımı ve fotoğraf sergileri düzenlemeye yönelmişlerdir.

Diğer tüm uluslararası ilişkiler teorileri gibi postyapısalcılık da eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirmenlere göre postyapısalcılar, o denli yoğun bir felsefi kelime dağarcığı kullanmaktadır ki neredeyse anlaşılamazdır ya da o süslü dil bir yana bırakıldığında, geride öze dair pek bir şey kalmamaktadır. Başka isimlerse, postyapısalcılığın maddi süreçleri –dolayısıyla "söylem dışı"nda gerçekte olan biteni– açıklamada başarısız olduğunu öne sürerler. Bir diğer eleştiri damarı da epistemolojik ve metodolojik farklılıklara odaklanmıştır. ABD'deki ana akımın birçok mensubu da dahil olmak üzere, teorilerin nedensel iddialar ortaya koyması gerektiğini söyleyenlerse, postyapısalcıların kurucu epistemolojileri benimsemelerini kabul etmezler. Bu kitapta dile getirilen diğer teorik bakış açılarında olduğu gibi okurlara postyapısalcılık hakkında da eleştirel düşünmelerini tavsiye ediyoruz.

Sorular

1. Bütün teorilerin nedensel iddialar ortaya koyması gerektiğini düşünüyor musunuz?
2. Maddi olguların ve teknolojinin söylemleri etkilemesini –sözgelimi iklim değişimi tartışmalarında– nasıl yorumluyorsunuz?
3. Finansal krize dair soykütük temelinde bir yaklaşım, aynı konuyu liberal ve realist perspektiflerle ele alan çalışmalardan hangi noktalarda farklılaşır?
4. Dünya siyaseti çalışmalarının popüler kültürü içermesinin iyi bir fikir olduğuna katılır mısınız?
5. Sizce imajlar dünya siyasetinde önemli midir? İmajları çalışma noktasında postyapısalcılık diğer Uluslararası İlişkiler teorilerine göre daha iyi bir çerçeve sunabilir mi? Neden?
6. Devlet egemenliğinin hâlâ geçerli olmasının göstergeleri nelerdir ve egemenlik aşınmasının işaretleri nelerdir?
7. Devletin yerine geçebilecek alternatif siyasi topluluk biçimleri neler olabilir?
8. Realizm, liberalizm, Marksizm, konstrüktivizm ve postyapısalcılık 11 Eylül olayını nasıl analiz eder? Benzerlikleri ve farklılıkları tartışınız.
9. 'Terörizm' Batılı söylemde başka bir kimlikle yer değiştirebilir mi? Bunun politik sonuçları ne olur?
10. Açlık söylemlerinde hangi özne konumları merkezidir? Kim, nasıl konuşabilir? Uluslararası politika yapımı açısından sonuçları nelerdir?

Ek Okuma Önerileri

Campbell, D. (1992; 2. ed. 1998), *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (Manchester: Manchester University Press). Bu kitap, devletlerin dış politikası için ötekiliğin önemini kuramsallaştırır ve ABD'nin kapsamlı bir analizini sunar.

Der Derian, J. (1992), *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed, and War* (Cambridge, MA and Oxford: Blackwell). Bu kitap, bilgisayar simülasyonları ve gerçek zamanlı medya kapsamı dahil olmak üzere birçok ortamda diplomatik etkileşimlerin nasıl gerçekleştiğini keşfetmek için birden çok metin biçimi kullanmaktadır.

———, Shapiro, M. J. (1989), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (Lexington, MA: Lexington Books). Metinlerarasılık teorisinin, R. K. Ashley, W. E. Connolly, B. S. Klein, R. B. J. Walker ve diğerlerinin katkılarıyla dünya politikasına erken tarihli bir uygulanması.

Hansen, L. (2006), *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War* (Londra: Routledge). Radikal olmayan bir ötekilik teorisi ve postyapısalcı bir metodoloji sunar.

———, Wœver, O. (ed.) (2002), *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States* (Londra: Routledge). Avrupa entegrasyonuna ilişkin söylemleri analiz etmek için postyapısalcı bir çerçeve sunar ve bunu İskandinav devletlerine uygular.

Klein, B. S. (1994), *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence* (Cambridge: Cambridge University Press). Michel Foucault'yu stratejik çalışmalar, nükleer caydırıcılık ve NATO disiplinine taşıyor.

Lisle, D. (2006), *The Global Politics of Contemporary Travel Writing* (Cambridge: Cambridge University Press). Postyapısalcılığın seyahat literatürünün analizinde nasıl kullanılabileceğini gösterir.

Shapiro, M. J. (1988), *The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis* (Madison, WI: University of Wisconsin Press). Dış politikanın kimlik temsillerine dayandığını ve birden fazla türde gerçekleştiğini gösterir.

Walker, R. B. J. (1993), *Inside/Outside: International Relations as Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press). Devlet egemenliğinin belirli kimlik, topluluk, otorite, düzen ve güç anlayışlarına nasıl dayandığını açıklar.

Weber, C. (2006), *Imagining America at War: Morality, Politics, and Film* (Londra: Routledge). 11 Eylül'den sonra filmlerin ulusal kimliğe ve dış politikaya angaje olma biçimi üzerine bir çalışma.

Bölüm 12
Post-kolonyalizm

Christine Sylvester

Giriş: Post-kolonyal Düşünce Uluslararası İlişkiler Alanına Giriş Yapıyor
Eski Sömürgeler Uluslararası İlişkilerle Yüzleşiyor
Tarihin Gözden Geçirilmesi, Boşlukların Doldurulması
Postkolonyal Olmak
Sonuç: Uluslararası İlişkiler Alanında Post-kolonyalizm

Okuma Rehberi

Bu bölüm, kolonyal ve postkolonyal tarihi ve postkolonyal tarihin günümüz dönemini Uluslararası İlişkiler alanına taşıyan yeni bir analiz yöntemi üzerinde duruyor. Bu ise bir dönem sömürge olan ülkelerde yaşayan insanların ve deneyimlerinin takdim ve analizinden ve ayrıca büyük birer güç olan devletlere ve bunların etkileşimlerine odaklanan –Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın geliştirdiği– tarih anlayışına cevap mahiyetindeki teorilerden istifade edilerek yapılıyor. Sosyal tarih, edebiyat incelemeleri, felsefe ve psikanaliz gibi beşeri bilimlerden ilham alan post-kolonyal analiz, Avrupa-merkezci dünya kurgularında görülen birçok boşluğu doldurmaya çalışıyor; böylelikle eski sömürgelerle ilintili halklar ve fikirler bugün görünür, işitilir ve belirli bir etkiye sahip hale gelecektir. Post-kolonyal analizin yakın tarihli melez kimlik teorileri ve uluslararası sistemin çığır açıcı post-kolonyal akımları, –küreselleşmiş Uluslararası İlişkiler'de halen mevcut olan ve insanlara siyaset ve kimlik odaklı yeni gruplara dahil olma imkânı veren– devletler-arası ve ulus-ötesi hiyerarşileri de irdeliyor.

Giriş: Post-kolonyal Düşünce Uluslararası İlişkiler Alanına Giriş Yapıyor

Post-kolonyalizm, Uluslararası İlişkiler alanında yürütülen çalışmalarda başvurulan nispeten yeni bir yaklaşımdır. Post-kolonyalizm, ilgili alana 1990'larda, feminist ve postyapısalcı yaklaşımların hemen ardından giriş yapmıştır (bkz. **Bölüm 11** ve **17**). Feminist teori ile postyapısalcı teoride olduğu gibi post-kolonyalizmin Uluslararası İlişkiler alanına girişinin zamanlaması, bu alanın, dekolonizasyon mücadeleleri, ardından da Berlin Duvarı, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve **Soğuk Savaş**'ın sona ermesi gibi, yirminci yüzyılda yaşanan başlıca olayların bir kısmını öngöremeyişiyle ilintilidir. 1990'lara kadar uluslararası ilişkiler, büyük ölçüde realizm (**Bölüm 6**), liberalizm (**Bölüm 7**) ve Marksizm (**Bölüm 9**) gibi az sayıda önemli teoriye sırtını yasladı. Bu teoriler, Doğu ve Batı Berlinlileri birbirinden ayıran Soğuk Savaş ayrımlarına veya sömürgeci yönetime son verme noktasında sıradan insanların çabalarını ifade eden ve "halk iktidarı" terimiyle ifade edilen olguyla uyumlu değillerdi. Uluslararası İlişkiler alanının, bünyesinde hakim olan teorilerdeki yetersizlikler sebebiyle giderek zayıflamasıyla belirli bir meşruiyete sahip olamayan kimi yaklaşımlar bu alanda etkili olmayı başardılar. Sahaya giriş imkânı bulan yaklaşımlar, ulus-devletlerin –özellikle de büyük güçlerin– Uluslararası İlişkiler'de kilit önemdeki aktörler olduğu görüşünü reddetmek ve Uluslararası İlişkiler olarak tanımlanabilecek birçok konum ve ilişkiyi vurgulamak suretiyle sınırları esnetti. Post-kolonyal analiz, sahaya giriş yapan bu yeni teorilerden birisidir.

Post-kolonyal analiz, ilgili sahaya üç temel noktada katkı sağladı: uluslararası ilişkiler çalışmalarına sömürgelerle sömürgeci güçler arasındaki tarihsel ilişkileri taşıdı; sahaya bu ilişkilere sadece büyük güçler değil sömürge halklar açısından da bakan görüş ve teorileri armağan etti; romanların, şiirlerin, günlüklerin ve tanıklıkların kolonyalizmin ve post-kolonyalizmin niteliğine dair kıymetli birer kaynak olarak kullanılmasını teşvik etti. Postkolonyalizmin uluslararası ilişkiler alanına sunduğu dördüncü katkıysa şuydu: aradaki tireyi kaldırıp terimi postkolonyalizm olarak ifade ettiğimizde, bu değişen hâliyle terim, günümüz küresel çağının postkolonyal bir çağ olduğunu ifade eder. "Postkolonyal" terimi, sömürgecilik dönemi sona ermesine rağmen varlığını sürdüren, sömürgeciliğe has ırk, sınıf ve cinsiyet hiyerarşilerini ve Uluslararası İlişkilerin (ve Batı'da birçok insanın) Zambiya, Botswana, Jamaika, Bangladeş, Filipinler veya Bolivya gibi eski sömürgelerin dış siyasetinden çok ABD ve Avrupa ülkelerinin dış siyasetlerine odaklanması eğilimini ifade eder.

Bu bölüm, post-kolonyal düşüncenin gelişiminin izlerini sürüyor ve günümüze atıf yapmak için daha güncel bir tabir olan postkolonyal çalışmalar ibaresini kullanarak sona eriyor. Bölüm boyunca "post-kolonyal" terimi, sömürgecilik ve sömürgecilik karşıtı mücadeleye dair analizlere atıf yapmak için kullanılıyor. "Postkolonyal" terimiyse, 1990'lardan itibaren, Uluslararası İlişkilerin güncel dönemini postkolonyal dönem olarak analiz etme yönelimine işaret etmek için kullanılıyor. Bu iki terim sık sık birbirinin yerine kullanılıyor olsa da günümüzde, geçmişin bazı kolonyal koşullarının bugünün küreselleşme, savaş, imparatorluk, göç ve kimlik politikaları üzerine kurulu uluslararası ilişkileriyle ilişkilenme biçimleri üzerine düşünmek ve bunları kuramsallaştırmak için tire içermeyen terimler daha sık kullanılıyor.

Püf Noktası

- Post-kolonyalizm Uluslararası İlişkiler'de yeni bir yönelimdir ve uluslararası ilişkilerin devletin tepeden inmeci yaklaşımı yerine aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla incelenmesini sağlar.
- Post-kolonyalizm, daha geleneksel diğer kaynaklar içinde, kolonyal ve post-kolonyal halklar ve uluslararası ilişkilerle ilintili durumlar hakkında bilgi kaynağı olarak kurgu eserlere ve kişisel tanıklıklara başvurur.
- Post-kolonyalizm, belirli kolonyal ve post-kolonyal ilişkileri içermenin yanı sıra uluslararası ilişkilerde "postkolonyal" dönemde olduğumuz fikrini de içerecek ölçüde kapsamlıdır.

Eski Sömürgeler Uluslararası İlişkilerle Yüzleşiyor

Dünyadaki hakimiyet ve tabiiyet ilişkilerinin incelenmesi, Uluslararası İlişkilerin geleneksel ilgi alanı içinde yer almamaktadır. Söz konusu disiplin, egemen devletler ve aralarındaki etkileşime dair incelemeler etrafında gelişmiştir. Tanım itibarıyla sömürgeler bağımsız ve egemen değildirler, birçoğu sömürgeci gücün dizginlerinden kurtulmak ve egemen, bağımsız bir devlet haline gelmek için şiddet yoluyla veya barışçıl araçlarla mücadeleler yürütmek zorunda kalmışlardır. Sonrasında ise ülke halkının korunması, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve eğitim gibi sosyal hizmetlerin verilmesi türünden, usulüne uygun olarak kurulmuş devletlere ait sorumlulukları yerine getirmekle alakalı güçlüklerle yüzleşmişlerdir. Kolonizasyon ve bağımsızlık ne kadar geç yaşandıysa, post-kolonyal yönetimin karşılaştığı güçlükler ve yürütmek zorunda kaldığı mücadeleler de o ölçüde büyük olmuştur. Sömürgelerin başındaki ilk dönem amir ve yöneticiler zaman geçtikçe güçlerini yitirmişti, fakat onlar kendilerine itibar ve kayda değer ekonomik avantaj sağlayan sömürgelerden vazgeçmek de istemiyorlardı. Bugün dünyanın en yoksul ülkeleri kısa bir zaman önce birer sömürgeydiler. Hepsi de savaşlara, iç huzursuzluklara

ve azgelişmişliğe maruz kaldılar. Ne var ki uzun süredir odağını büyük güçler arasındaki ilişkilere sabitleyen Uluslararası İlişkiler, kapsamını, eski sömürge halklarını kuşatacak –yani grupları, kültürleri, hareketleri, bilgileri, konumlanmaları ve ilişkileri içerecek– şekilde genişletmek için gerekli araçlara sahip değildi ve bu yönde bir ilgi de duymamıştı. Uluslararası İlişkilerin dünya görüşü zımni olarak Avrupalı ve Kuzey Amerikalıydı. Toplumsal cinsiyet, ırk, kültür, eşitsizlik, sömürü ve sömürgecilik ilişkilerini uluslararası ilişkilere dahil etmek için, disiplinin, devletlerin ve grupların tarihsel ilişkilerine kabataslak değinmek yerine detaylıca eğilmesi gerekiyordu.

Bugünden bakıldığında sömürgecilik tarihinin ve kolonyal toplumsal ilişkilerin uluslararası ilişkiler kapsamına dahil edilmemesi olağanüstü bir inatçılığın ve körlüğün eseriymiş gibi görünebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren uluslararası ilişkilerdeki hareketliliğin önemli bir kısmı **dekolonizasyon** (sömürge idaresine son verme çabaları) yönünde olmuştur. 1960'ların ortalarına gelindiğinde, ellisi Afrika'da olmak üzere altmıştan fazla sömürge bağımsızlığına kavuşup Birleşmiş Milletler üyesi olmuştur. Bu bağımsızlık dalgası, iki süper gücün ideolojik, ekonomik ve teknolojik hakimiyet için yarıştıkları bir dönem olan Soğuk Savaş dönemine denk gelmiştir. Yeni devletlerin bazıları (Vietnam ve Kore) Soğuk Savaş sürecinde birer savaş alanı haline gelirken, bazıları da hızlıca modernleşip silahlanarak süper güçlerin yeni müttefikleri olma ihtimali taşımışlardı ve böylelikle onlar rakip bloklarca kandırılma riskini bertaraf edebileceklerdi.

Bu öncelikler sıralaması, dünyadaki güç ve bilgi hiyerarşilerine ait önemli bir semptomdur. Bu semptom, eski sömürgelerin kendi kaderlerini tayin etmeleri gerektiğine inanan, Küba, Çin ve Endonezya'daki radikal liderlerin asla kabul edemeyecekleri bir şeydir. 1955'te çoğunluğunu Asya ve Afrika ülkelerinin teşkil ettiği yirmi dokuz ülke Endonezya'nın Bandung kentinde, uluslararası ilişkilerde post-kolonyal, bağlantısız, Üçüncü Dünya blokunu meydana getirmek için ilk adımı attılar. Kapitalizmden çok sosyalizmden yana olsa da blok, Soğuk Savaş döneminde bir taraf seçmek yerine, her iki süper güçten de kaynak temin etmeye çalıştı. Böylelikle tüm dış yardım, süper güçler ve onların gündemleri tarafından değil, bizzat yeni devletlerce belirlenen planlar ve politikalar için kullanılabilecekti. Bu eğilim, 1966'da Küba'nın başkenti Havana'da düzenlenen, Latin Amerika'nın, Karayipler'in, Asya'nın ve Afrika'nın, sömürgelikten kurtulup bağımsız olmuş devletlerinden 500 delegenin katıldığı **Üç Kıta Konferansı**'nda daha da yoğunlaştı. Ana konuşmacılardan biri, ulusal kurtuluşa silahlı mücadele yoluyla ulaşmanın hem teorisini hem de pratiğini ortaya koymuş bir isim olan Che Guevara idi. O bu fırsatı, kendi gerilla savaşı teorisinin geri kalan sömürgelerin, sözden anlamayan Avrupalılardan bağımsızlıklarını elde etmeleri noktasında başvuracakları en iyi yöntem olduğunu izah etmek için kullandı. Che aynı zamanda, yolsuzluk çamuruna batmış La-

tin Amerika ülkelerinin, bölgede tek derdi, anti-komünist ve patronlar sınıfı yanlısı liderleri ne pahasına olursa olsun iktidarda tutmak olan **neo-kolonyal** ABD tarafından desteklenmesi halinde halka dayalı silahlı mücadele verilmesi gerektiğini savunuyordu. Üçüncü Dünya'nın önündeki modellerse, Çin ve Küba'ydı. Küba'da gerilla savaşı, Batista'nın başını çektiği yozlaşmış rejimi 1950'lerde alaşağı etmiş, Fidel Castro'nun Florida sahillerinden doksan mil ötede iktidara gelmesine imkân sağlamıştı.

Batı'nın Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasının ciddi boyutta etkisi altında olan Uluslararası İlişkiler, ABD'nin, Üç Kıta Konferansı'na katılan düşünürleri komünizm yanlısı, Amerika karşıtı tehlikeli provokatörler olarak tecrit etme girişiminin suç ortaklığını yaptı. Çok daha ılımlı olan Bandung Konferansı bile, ancak bağlantısızlar hareketini gündeme taşıdığında ve –stratejik olarak Birinci Dünya (Batı) ile İkinci Dünya'nın (Sovyet bloğu) ortasında konumlanmış, gelgelelim her ikisinden de kaynak temin eden– Üçüncü Dünya kavramını popülerleştirdiğinde Uluslararası İlişkiler öğrencilerinin dikkatini çekti. Buna karşılık post-kolonyal çalışmalar, Üç Kıta Konferansı'nın kısa ömürlü *Tricontinental* dergisinin çıkmasını sağladığını hatırlatır. Dergi, Üçüncü Dünya siyasetinde etkili olan ve ilk dönem post-kolonyal düşüncenin omurgasını teşkil edecek olan –Frantz Fanon ve Ho Chi Minh gibi– düşünürlerin çalışmalarına yer veren ilk platformlardan biriydi. Dergiye yazılarıyla katkıda bulunanlar farklı kıtalara ve kültürlere mensup olup farklı deneyimlere sahiptiler, fakat hepsi de Avro-Amerikan siyasetinin, tarihinin ve gücünün –tarih kitaplarındaki diğer bilgilerin tahrifine veya onlara hiç yer verilmemesine yol açan– hakimiyetine dair yazılar yazdılar. Bu düşünürlerden bazılarının, kendi toplumlarına empoze edilen şiddete dayalı yöntemleri uzlaşılması imkânsız sömürgecilerin aleyhine çevirmek yönündeki azmi, bu düşünürlerin, ülkelerinin, halklarının ve fikirlerinin kolonyal ve sonrasında post-kolonyal/Soğuk Savaş dönemi uluslararası ilişkilerde maruz kaldıkları sorgusuz tabiiyet ilişkisine duydukları öfkenin bir yansımasıydı.

Frantz Fanon, yeni devletlerde sömürgeciliğin ve hakimiyet-teslimiyet ilişkilerinin şiddet yoluyla alt edilmesi fikrini savunan ilk isimlerden biriydi. Martinik ve Fransa'da psikoloji eğitimi alan Fanon tıp eğitimi esnasında ve sonrasında belli düzeyde ırkçılığa maruz kalmış, bu onun Karayipler'de sahip olduğu önemli mevkiyi geride bırakıp Cezayirlilerin Fransa'ya karşı verdikleri sömürgecilik karşıtı mücadeleye katılmasına neden olmuştu. Fanon'un *Black Skin, White Masks* (Siyah Deri Beyaz Maskeler) (1952) ve *The Wretched of the Earth* (Yeryüzünün Lanetlileri) (1963) isimli eserleri, sömürgelerin kontrolünde devreye sokulan mekanizmalar hakkında, yeni gelişmekte olan post-kolonyal çalışmalarda halen sürmekte olan tartışmayı başlattı. Uluslararası İlişkilerin (muhtemelen Fransa'nın sömürgesi Cezayir'den askerî, ekonomik ve kültürel açıdan daha kuvvetli olduğunu söyleyecek olan) nesnel güç ilişkileri-

ne yaptığı vurgunun aksine (ki bu Fransa'nın, sömürgesi Cezayir'den askerî, ekonomik ve kültürel bakımdan daha güçlü olduğunu söyleyecektir), Fanon'un eserlerinde bu sürece dahil olan herkesin zihnini sömürgeleştirmede kolonyal söylemlerin gücüne vurgu yapılmaktaydı. Bu, Avrupalı sömürgecilerin hükmedici güç kullanmalarını meşru görmeleri ve sömürgeleştirilmiş toplumların da kendilerine dayatılan önemsizleştirilmiş ikincil statüleri kabul edip içselleştirmeleri demekti. Böylesi bir statü farklılaşmasının aracı ise silahın değil dilin gücüydü: kelimeler, ırkçı yakıştırmalar ve insanları hedef alan gündelik hakaretler. Fanon, Avrupalı biçimleri taklit etmeyen ulusal bir bilinç inşa etmenin önemini tartışırken, sömürgecilik karşıtı yazar ve şairlerin eserlerinden istifade etti (bkz. **Kutu 12.1**).

The Wretched of the Earth, şiddetin, hakaret içeren mesajları defedip sömürgenin kendisinin tanımladığı bir kimliğe ve ulusal bilince sahip olacak şekilde özgürleşmesinin yegâne aracı olma aşamalarını detaylandırdı. Gelgelelim yazara göre bu özgürlük, bağımsızlık sonrasında bile elde edilmesi güç bir şeydi, çünkü ülkenin elitleri, yani aydınlar, Avrupa'dan temin ettikleri sınıf ve güç kartlarını oynayacak, sadece kendi çıkarları için çalışacaklardı. Bu nedenle ulusal bilinç için mücadele, kültürel ve siyasi bakımdan karmaşık bir meseleydi ve bir ülkenin halihazırdaki post-kolonyal ânından çok daha gerilere gidiyordu. Öte yandan Fanon'un kimin ulusal bilincinden bahsettiği ucu açık bir meseleydi, zira yazarın anlatılarında, direnişin "doğal" üyeleri olarak sunulanlar erkeklerdi. Fanon, milliyetçi mücadelelerde oynadıkları rolden ötürü kadınları över, fakat onları, –eylemleri planlayan, ardından da yeni oluşan ulusal iktidarda makam ve mevkilere gelen– erkeklere göre ikincil bir konuma yerleştirir.

Bu ilk dönem metinlerin yayımlandığı dönemde Uluslararası İlişkiler disiplini, Arlene Tickner'ın (2003: 296) ifadesiyle, "standart Uluslararası İlişki-

Kutu 12.1 Frantz Fanon: Avrupalılara ait yol ve yöntemlerin reddine dönük bir çağrı

"Eli kulağında olan yeni gün, bizi karşısında kararlı, ısrarlı ve sağduyulu bulmalı. Yaşamın başlamasından önceki zamanlara ait hayallerimizi, eski inançlarımızı ve dostluk ilişkilerimizi terk etmeliyiz. Kısır teraneleri tekrarlamakla ve o mide bulandırıcı taklitçilikle vaktimizi harcamayalım. İnsan'dan bahsetmeden yapamayan ama öte yandan da insanları bulduktan her yerde, kendi sokaklarının her birinde, dünyanın her bir köşesinde katletmekten geri durmayan bu Avrupa'yı bir yana bırakalım. Sözde ruhani tecrübe uğruna yüzlerce yıl neredeyse tüm insanlığı boğan odur. Onlara bir bakın, maddi ve manevi parçalanma arasında salınıp duruyorlar. Yine de Avrupa'nın giriştiği her şeyin altından kalktığı ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa, dünyanın liderliğini büyük bir heves, alaycı bir üslup ve şiddetle ele geçirdi. Bakın, bugün saraylarının gölgesi çok daha uzaklara ulaşıyor! Başını çektiği her hareket, düşüncenin ve mekânın sınırlarını aşıyor. Buna karşın Avrupa tüm mütevazılığını ve alçakgönüllüğünü yitirdi; ama aynı zamanda endişe ve hassasiyete de karşı çıkıyor. İnsan söz konusu olduğunda, yalnızca cimri ve tamahkâr olduğunu gösterdi; öldürüp yok ettiği yalnızca insanlardır. O halde kardeşlerim, bu Avrupa'yı takip etmekten daha hayırlı şeyler yapabileceğimizi nasıl anlayamıyoruz? İnsan'ı ağzından düşürmeyen de, O'nun refahı konusunda kaygılandığını durmadan iddia eden de aynı Avrupa. Bugün bizler, Avrupa'nın akıl için kazandığı her bir zaferin bedeli olarak insanlığın ne kadar çok çile çektiğini gayet iyi biliyoruz. Dolayısıyla bugün bizler Avrupa'yı taklit etmediğimizde, onu yakalama arzusuna saplanıp kalmadığımızda her şeyi yapmaya muktedir oluruz."

(Fanon 1963: 311-12)

ler terminolojisi, kategorileri ve teorileri ile Üçüncü Dünya'ya ait gerçeklikler arasındaki kopukluğu" devam ettiriyordu. Yerleşik devlet ilişkilerine ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı örgütlere odaklanan Uluslararası İlişkiler, 1960'larda ve 70'lerde yeni devletler olgusuna Üçüncü Dünya aydınlarına ait çalışmalar aracılığıyla değil, çoğunlukla uluslararası ilişkilerde belirmekte olan radikal Kuzey-Güney siyasetine dair analizler üzerinden yaklaştı. Bu siyaset farklı biçimlerde ortaya çıkıyordu. **77 Grubu** denilen ve Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan bloğun amacı, meselelerin gündeme getirilmesi veya bunlara gerekli tepkilerin geliştirilmesi konusunda Üçüncü Dünya ülkeleri arasında dayanışmayı teşvik etmekti. **Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü** (OPEC), Batı için değerli olan petrol vb. doğal kaynakların kontrolünü ele geçirmeye başladı. BM bünyesinde **Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen** (NIEO) için de taleplerde bulunuldu; bu düzen post-kolonyal toplumların koşulları dikkate alındığında onların lehine olacak, ayrıca tüm devletlerin küresel ekonomik yönetişimde eşit ortaklar olacağı bir sistem dahilinde ticaret, yardımlar ve kaynak tahsisi ile ilgili ayrıcalıklı şartlar sunacaktı. Soğuk Savaş destekçilerinin gündemini işgal eden savaşlar ve çatışmalar, dikkatleri, Güneydoğu Asya'ya, Orta Amerika'ya ve dış yardımlarla ilgili meselelere çekti. Uluslararası İlişkiler araştırmacıları, post-kolonyal devletlerle ilgilenmeye esas olarak 1970'lerde başladılar, fakat bu çalışmaların çerçevesi, son derece sınırlı bir biçimde, gelişmiş ülkelerin yönettiği, yerleşik dünya düzenine yönelik tehditler üzerinden belirlenmişti.

Üçüncü Dünya ülkelerinin gündemlerini ister süper güçler, ister Uluslararası İlişkiler alanındaki Batılı akademisyenler isterse postkolonyal toplumların liderleri ve aydınları dayatsın, bilgi akışı daima yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşiyordu. Muhtelif resmi kaynaklar/metinlerde toplumdan bahsedilebiliyordu, fakat gündelik hayatlar kolonyal deneyimleri ve post-kolonyal eğilimleri de kapsayan bütüncül resimler ortaya koyacak şekilde araştırılmıyordu. Aşağıdan yukarıya yönelimli girişimler o dönemde revaçta değildi; bilakis yönlendirici siyaset revaçtaydı. Ayrıca erken dönem post-kolonyal düşünce ve Avrupa ile Kuzey Amerika'da bunlara verilen cevaplarla ilişkili seçkin isimler ağırlıklı olarak erkekti ve bu erkekler, post-kolonyal devletlerin tepedeki erkekler neye ihtiyaç duyuyorsa veya neyi düzenleyebiliyorsa ona ihtiyaç duyduklarını söylüyorlardı. Ne zaman ki post-kolonyal çalışmalar 1980'lerde akademik bir disiplin haline geldi, sömürgecilik karşıtı düşünürlerin ilk dönem yazılarını ve faaliyetlerini geniş bir bağlam içine yerleştirmek mümkün oldu; yani imparatorluk kurma pratiğinin yol açtığı yerel direniş, parçalanma ve fırsatlar bağlamı, koloniler arasında karşılıklı bilgi ve kültür akışı bağlamı ve post-kolonyal ortamdaki sıradan insanların –özellikle kadınların– hayatı ve siyaseti bağlamında. Oysa 1980'lere kadar hem uluslararası ilişkiler hem de sö-

mürgecilik karşıtı düşünce, insanlardan çok devletlere odaklanmıştı ve Soğuk Savaş döneminin ideolojik akımlarının etkisi altındaydı.

Püf Noktası

- Uluslararası İlişkiler, sömürgecilik dönemi ve sömürgecilik sonrası döneme ait ilişkilerle sadece büyük güçlerin çıkarları çerçevesinde ilgilenmiştir.
- Soğuk Savaş dönemi, büyük güçlerin bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler üzerinde nüfuz sahibi olma yarışına tanıklık etmiştir.
- Batı ve Sovyet bloğunun himayesi arasında tercih yapmak istemeyen kimi post-kolonyal devletler Üçüncü Dünya bloğunu meydana getirmek amacıyla konferanslar düzenleyip bağlantısızlar hareketini inşa ettiler.
- Üçüncü Dünya, OPEC üzerinden ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talebinde bulunmak suretiyle büyük güçlere baskı uygulama imkânı buldu.
- Gelgelelim Üçüncü Dünya'ya ait ve onlar için hazırlanmış ajandalar, post-kolonyal koşullarda yaşayan ortalama insanların hayatlarını dikkate almadılar.

Tarihin Gözden Geçirilmesi, Boşlukların Doldurulması

Akademik bir saha olarak post-kolonyalizm, Hindistan'daki araştırma eğilimlerinden de önemli ölçüde etkilenmiştir; burada bir grup tarihçi, maduniyet çalışmaları olarak niteledikleri toplumsal tarih çalışmaları kaleme aldı. Hindistan'ı ülke liderleri veya eski sömürgeci gücün gözünden incelemeye rıza göstermeyen bu akademisyenler, Hindistan toplumunun en alt düzeylerinde bulunan insanların, **madunların** tarihini ve kültürünü incelemeye başladılar. Terimi yirminci yüzyılın başlarında ilk kullanan İtalyan Marksist Antonio Gramsci'ydi. Gramsci bu terimi, kendi toplumlarında aşağı bir konuma itilmiş ve hatta hakir görülmüş, bağlantılı olarak da –yerel ve uluslararası– tüm ulusal aktivitelerden ve tarihlerden dışlanmış grupları ifade etmek için kullanmaktaydı (bkz. **Bölüm 9**). Maduniyet çalışmaları grubu, madunun bilgi bakımından konumunu tersine çevirmeye çalıştı; yani bu konumu, kolonyal güçlerle başlayıp post-kolonyal devlet ve onun liderleri ile sona eren bir etki zincirinin en son halkası olmaktan çıkarıp kolonyal güç, ihtişam ve bireysel veya ulusal (Avrupalı) kahramanlık masallarına gerekli cevabı verecek bilgi türünün inşasında esas alınacak bir konum olma nooktasına getirmeye çalıştı. Ranajit Guha, Dipesh Chakrabarty ve Gayatri Spivak gibi isimleri içeren maduniyet çalışmaları grubu, alt sınıfların marjinal ve ağır koşullarını değiştirmekle eylem düzeyinde de ilgilendiler. Uluslararası ilişkiler alanında yürüttükleri çalışmalarını seçkin erkekler veya devletler yerine kadınların hayatı ile başlatmaya cesaret eden feminist analizciler gibi (bkz. Enloe 1989), madun analizi de o güne dek tarihin mağdurları veya yerel kültüre ait tuhaf örnekler olarak görülen insanlara odaklandı. Bu akademisyenler için önemli olan soru

şuydu: madunların bakış açısıyla –yani yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya doğru– bakıldığında tarih ve güncel yaşam nasıl görünür? Bu, Güney Asya dışındaki post-kolonyal bağlamlarda ele alınıp geliştirilecek bir soruydu.

Bu soruyu cevaplamak o güne dek değinilmemiş bir alana girmek demekti. Madunlarla ilgili tarihsel 'veri' çok kısıtlıydı, hatta hiç yok gibiydi. Maduniyet çalışmaları grubu ihmal edilen gruplarla çalışma ve onların hayatlarını öğrenme yöntemleri üzerine kafa yormak zorundaydı. Bunun bir yolu da kolonyal ve post-kolonyal dönemde kaleme alınan kurguya dayalı edebi eserleri, günlükleri ve seyahatnameleri analiz etmekti. Bu eserler, kolonyal koşullardaki gündelik hayatın dokusunu, aynı zamanda kolonyalizme yönelik milliyetçi retlerin ve ulusal bir kimlik inşa etmeye yönelik post-kolonyal devlet çabalarının ürettiği değişiklikleri resmetmekteydi. Post-kolonyal yazına yönelik analiz post-kolonyal çalışmaların ana yöntemi haline geldi. Avustralyalı akademisyen Graeme Turner'ın (1993: 1) dile getirdiği üzere yerel hikâyeler "nihayetinde kültürün birer ürünüydüler; dolayısıyla bunlar anlamlar üretiyorlar, önem kazanıyorlar, kültürel değerlerin, inançların –ideoloji– tezahürü olan biçimler kazanıyorlardı." *Bones* (Kemikler) isimli romanıyla Milletler Topluluğu ödülü kazanan Zimbabweli şair ve romancı Chenjerai Hove, meseleyi farklı bir şekilde ifade ediyor: "Kurguyla gerçekliği ayırmak istemiyorum. İnsanlar alabildiğine karmaşık hayvanlar. Kararlarımızı, hislerimizi ve tecrübelerimizi arzularımız, efsanelerimiz ve geçmişimiz tayin ediyor. İnsanların tahayyüle ait birer parça ... olduğuna inanıyorum. Bizler icat ediliyoruz. Bizi diğer insanlar icat ediyorlar." (Hove 1994: 15). Aynı zamanda bizler de kendimizi icat ediyoruz; okuduklarımızı, işittiklerimizi ve gördüklerimizi taklit edebilen veya başkalarının yaptıkları tasvirlere karşı koyabilen yollardan. Kenyalı romancı Ngugi wa Thiong'o (1986: 16) ise şöyle yazıyor: "İnsanların kendilerini nasıl algıladığı, kendi kültürlerine, siyasetlerine ve refah üretimine, doğa ile ve diğer insanlarla olan tüm ilişkilerine bakma biçimlerini etkiler."

Post-kolonyal yazarlar içinde en etkili isimlerden biri olan Edward Said, yazılarında kurgu edebiyat eserlerini yaygın olarak kullandı. İddia şudur ki şayet Said kilit önemde bir kültürel bileşeni tartışmaya dahil etmemiş olsaydı, bu alan kolonyalizm karşıtı saldırganlığa ve Hindistan ve diğer yerlerdeki maduniyet çalışmalarında Marksist yaklaşımlara odaklanıp kalabilirdi. Filistin'de doğmuş bir Hıristiyan olan Said'in (1935-2003) ailesi ilk Arap-İsrail savaşı başladığında Kudüs'ten ayrılıp Kahire'ye yerleşti, ardından da Kudüs, Kahire ve başka Ortadoğu şehirleri arasında gidip geldi. Üniversite eğitimi ve doktora için ABD'ye yerleşen Said Columbia Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat profesörü oldu ve ölümüne dek burada çalıştı. Said **Oryantalizm** (Şarkiyatçılık) üzerine çalışmalarıyla bilinir. 1978'de yayınlanan *Şarkiyatçılık* adlı kitabı o denli önem kazandı ki bazıları post-kolonyal çalışmaların başlangıcını madun çalışmalarına değil Said'in bu

kitabına atfetti. *Şarkiyatçılık*, Ortadoğu ve Asya'nın Batı'da kaleme alınmış romanlarda, biyografilerde ve sanat eserlerinde tasvir edilme biçimleri üzerinde duruyordu. Bu eserlerde genellikle, geçmiş zamanlarda kaybolmuş, despotik yönetime meyilli, hem eğlenceli hem de güçsüzlüğün bir tezahürü olarak görülebilecek "tuhaf" kültürel ritüellere yatkın yerler resmediliyordu. Doğu, Batılı insanların kibar, duygusal ve davetkâr biçimde feminen olmakla öveceği bir yer olarak icat edilmişti; burada kadınlar ve erkekler lüks içerisinde yaşıyor, Avrupa geleneklerinin yozlaşmış kabul ettiği yaşam tarzlarının keyfini çıkarıyorlardı. Örneğin yüzlerini örten Doğulu kadınların, ince elbiseler giyip erkekleri heteroseksüel zevk vaadinde bulunan seksi danslarla büyülemeye çalıştıkları sıklıkla ifade edilirdi. Erkekler, genelde kolayca ele geçirilen, zevk düşkünü varlıklar veya mantıksız düzeyde kaba yaratıklar olarak karşımıza çıkıyordu. Bu Doğu, güçlü biçimde resmedilmiş fakat boş bir yerdi: Batılılar burayı kontrol altında tutabilecekleri, keyfini sürebilecekleri, nüfuz edip sahip olabilecekleri ve Viktorya çağının ahlâk anlayışından kaçıp saklanabilecekleri bir yer olarak görüyorlardı.

Söz konusu betimleme, Batılı düşünce ve uluslararası ilişkiler alanını abartılı bir biçimde etkilemeye devam etmektedir. Seyahat metinlerinde ve kurguya dayalı edebiyat eserlerinde tasvir edilen –ve Said'i büyülemiş olan– Doğu, Batı'dan o kadar farklıydı ki onu büyük güçler arası ilişkilerin çerçevesine dahil etmek imkânsızdı; her ne kadar doğulu olarak değerlendirilen alanların çoğu imparatorluk ve devlet inşa etme süreçlerine dair kapsamlı tarihlere sahip olsalar bile. Said'e göre, Doğu kültürünün sözde tuhaf unsurları, uluslararası ilişkilerde genellikle olduğundan çok daha fazla önem kazanıyordu. "Doğu"ya duyulan merak, çölleri aşmaya değerdi; ama cazibe ile güvensizliğin birleşimi, doğululaşmış Ortadoğu ve Asya'yı, Avrupa ve Hıristiyan ahlâkından ve mantığından alabildiğine uzakta tutuyordu. Dolayısıyla Doğu'ya yapılan yolculuk, onun bilgi ve uluslararası ilişkiler alanına yaptığı katkılara ve elde ettiği başarılara yönelik saygıya dayandırılamazdı; aslında Said'in tespitiyle, Şarkiyatçılar, Doğulu yazarların kaleme aldığı kurguya dayalı edebiyat örneklerine pek ilgi göstermemişlerdi. Siyaset, medya ve insanların tahayyülünde sürekli tekrarlanan örtük hedef, kültürel farklılığın altını yeniden çizmek ve "Doğulu" şeyleri Batı nezdinde marjinalleştirip, Batı'nın belirlediği uluslararası ilişkilere tabi kılmaktı. İki yüzyıl geriye giden, bu icat edilmiş temsiller, bugün Batı'nın Arap, Müslüman ve Konfüçyen ülkelere dair görüşlerini biçimlendirmektedir; Ortadoğulu Müslümanları geri kalmış ama aynı zamanda Batı dünyası için içten içe tehlikeli unsurlar olarak takdim eden yaygın medya temsillerinin örneklendirdiği gibi (Porter 2009).

Said'in eseri, post-kolonyal çalışmalar içinde son derece önemli olmasına karşın, eleştirilerin de konusu oldu. Eleştirilerden biri onun sömürge halkları Batılı erkeklerin yazdığı hikâyeler üzerinden anlattığı idi. Said'in sö-

mürgeci ve Şarkiyatçı söylem inşası Batılı erkeklerin hayal dünyasına o denli borçluydu ki bu söylem, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde de fiziken var olan ve yazdıklarıyla baskın eril temsilleri sorgulayan Batılı kadınların görüşlerini barındırmıyordu. Said, aynı zamanda Ortadoğu ülkelerindeki –onları pasiflik ve cinsel nesne olma üzerinden tanımlayan Batılı imajlara meydan okuyan– kadınları da görmüyordu. Said hümanizmi benimseyen biri olmasına rağmen, *Şarkiyatçılık* eseri, sanki bilgi ve güç akışı yalnızca tek bir yöne doğruymuşçasına, sömürge ile sömürgeci arasında net ayrım çizgileri çekmekteydi.

Kurgu eserlere dayalı araştırmalar, bugün de Uluslararası İlişkiler sahasında önemli bir yer tutmuyor. Kurgu eserler, doğru "veri"ye ilişkin genel kabul görmüş sosyal bilim standartlarının dışında kalır –doğru "veri", onaylanmış yöntemlerle incelenen gerçek kaynaklardan edinilen bilgidir; örneğin Üçüncü Dünya kalkınma endeksleri üzerine ikincil verinin istatistiksel yöntemle analizi gibi. Buna ek olarak Uluslararası İlişkiler, soyut teoriler ve devlet, devlet sistemi, iktidar, piyasalar, uluslararası örgütler ve dış siyaset gibi kavramlara odaklanan çalışmalar konusunda uzmanlaştığından, hayatın gündelik unsurlarının uluslararası ilişkileri şekillendirme ve onun tarafından şekillenme biçimleri üzerine hiç kafa yormamıştır. Sahanın ilgisini esas olarak savaş gibi olağanüstü olaylar çekmektedir. Buna karşın kurguya dayalı eserler, uluslararası piyasalar için üretim yapanlar, uluslararası ürünlerin müşterileri, seyyahlar, göçmenler, mülteciler, elçilik çalışanları veya turistlere hizmet veren işletmeler ile ilgili hikâyeler aktarırlar. Kurgu eserler, araştırmacıların kültürel farklılıkları ve bu farklılıkların uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini anlamalarına yardımcı olur (bkz. **Kutu 12.2**).

Uluslararası İlişkilerin kavramakta zorlandığı bir diğer konu da kültürdür. Kültür, Soğuk Savaş yılları boyunca edebiyat, dini inançlar, dil ve tarihten çok ideoloji, politika ve ekonomiyle eşanlamlı olmuştur. Sonrasında Francis Fukuyama (1989), kendi kültürlerine ait kimi yönleri uluslararası ilişkiler alanına etki etmek için kullanan ülkelerin geçmişte kaldıklarını söylemiştir. Samuel Huntington (1996) ise dünyada faal olan yedi ya da sekiz kültür kümesi veya medeniyet tanımlamış ve bunların çoğunun Batı'ya düşman olduğunu söylemiştir. Huntington, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde en büyük sorunlara devletler değil medeniyetler arası çatışmaların sebep olacağını iddia etmiştir. Onun dilindeki "medeniyetler" ile Fukuyama'nın sözünü ettiği zaman dışı "kültürler", sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyetle alakalı içsel farklılıklara veya uluslararası göçlerin kaynaklık ettiği kültürlerarası etkileşimlere sahip olmayan bütünlükler olarak görünmektedirler. Daha yakın zamanda, Robert Kagan (2003) Avrupa ve Amerika'nın kurduğu uluslararası ilişkilerdeki çatlaklar üzerine tartışmasında, ayrı "stratejik kültürler"le ilgilenmektedir; (tüm) Avrupalılarla (tüm) Amerikalıların dün-

yanın karşı karşıya olduğu tehditler konusunda birbiriyle çelişen görüşlere sahip oldukları anlamında.

Uluslararası İlişkiler disiplini, eski sömürgelerde yaşayan insanları da, dünyadaki diğer insanlar kadar görmezden gelmişti; fakat aralarında şöyle bir fark vardı: sömürge halkların görünmezliği, sömürgelerin göz ardı edilmesi ve Şarkiyatçı anlayışlar yüzündendi. Eski sömürge halkları Uluslararası İlişkiler sahasında ilginç tipte gerillalar, teröristler veya "olağan" demokratik siyaset yoluyla bizzat belirlemedikleri sonuçların toplu mağdurları veya bunları yücelten kitleler şeklinde küçük rollerle kendilerine yer bulabildiler. Onlar, esasen öldürülmeleri veya kurtarılmaları gereken insanlardı. Bu kader, bu halkların "Tanrı'nın ilk kusursuz yaratımının bir tür yozlaşmış hali" olduğunu öne sürüyordu (Inayatullah ve Blaney 2004: viii). Uluslararası İlişkilerde post-kolonyal araştırmalar bu "kurallar"a itiraz edilmesine destek oldu ve bu itirazı da, kısmen, Uluslararası İlişkiler çalışmalarına edebi, eleştirel, yorumlayıcı ve kültürün yönlendirdiği meseleleri taşıyarak gerçekleştirdiler. Bazı araştırmacılarsa, dünyanın post-kolonyal bölgelerine ait yaratıcı edebiyat eserlerinin, bilginin, incelemeye tabi tutulmuş seslerin Uluslararası İlişkilerde kuram üretme pratiğini nasıl değiştirebileceğini düşündüler (Sylvester 1994). Başka isimlerse, disiplinin merkezi konuları arasında yer alan güvenlik, savaş ve uluslararası ekonomi-politiğin veçheleri gibi meseleleri ele aldılar ve bunu disiplinin nadiren önemli gördüğü gruplarla yürütülen saha araştırması ile yaptılar. Bina D'Costa (2006), Bangladeş bağımsızlık savaşı esnasında tecavüze uğramış kadınlarla mülakatlar gerçekleştirdi. Swati Parashar (2009), Keşmir ve Sri Lanka'da kadın militanlarla yapılan mülâkatlardan savaş ve toplumsal cinsiyete dair alternatif düşünme yolları keşfetmeye çalışıyor. Megan MacKenzie (2009), Sierra Leone savaşındaki kadın savaşçılarla mülakat

Kutu 12.2 Yeni postkolonyal yazın

Yakın tarihli postkolonyal kuramsallaştırma, küreselleşme çağının toplumlarının daha incelikli ve daha güncel yönlerini sunuyor. Güç, çok katmanlıdır ve Üçüncü Dünya toplumları lehine ya da aleyhine işleyen bir dizi yoldan akar. Güç, belli ölçüde, postkolonyal döneme ait kurgusal edebiyattan yararlanmayı sürdürüyor. Aslında eserlerinde, kolonyal dönemden post-kolonyal döneme geçiş anlarını, anlaşılmaları için keşfedilmeyi, bir doku kazandırılmayı ve gündelik hayatların bilgisini gerektiren olaylar olarak etraflıca ele alan çok sayıda yazar vardır. Birçoğu kalıcılaşmış, ciddi övgülere mazhar olmuş roman yazarları arasında çoğu eski sömürgelerde yaşayan Arundhati Roy, Chinua Achebe, Yvonne Vera, Jean Rhys, Aime Cesaire, Ngugi wa Thiong'o ve Tsitsi Dangarembga gibi isimler öne çıkıyor. Diğer post-kolonyal yazarlarsa Batı'da yaşamaktadır ve kendilerinin veya ebeveynlerinin doğum yeri olan post-kolonyal bölgelerin kültürüyle Batı'daki güncel yaşamlarının koşulları arasında cereyan eden iki unsurlu hayatlar hakkında yazdıklarıyla tanınırlar. Bu ikinci grupta yer alan çok sayıda seçkin romancı ve şair arasında Jamaica Kincaid, V. S. Naipaul, Salman Rushdie ve Hanif Kureishi gibi isimler yer alır. Bu kişilerin eserlerini edebiyatçılar kadar, tahmin edileceği üzere, bazı sosyal bilim yönelimli akademisyenler de inceliyor. Bu isimlerden biri olan antropolog Veena Das (2007: 39) "bazı gerçeklerin idrak edilebilmesi için kurgulanması gerektiği"nden söz ediyor. Güney Asya'daki bölünme sürecinde kadınların yerlerinden edilme aşamasında maruz kaldıkları şiddete dair incelemesinde Das, yapması gereken araştırmayı daha kolay tanımlayabilmek için, roman diline ait kelimelere başvuran sahneler aktarıyor.

yaparken, Katharine Moon (1997) ve Christine Chin (1998), Kore'deki askerî üslerde çalışan seks işçileri ile uluslararası ekonomi-politikte Malezyalı ev işçilerine dair inceleme üzerinden, uluslararası toplumsal cinsiyet ve ekonomik ilişkiler alanına ışık tutuyor. Fakat, feminist uluslararası ilişkiler analizinin tersine, bu araştırmacıların hepsi kendilerinin post-kolonyal analizle aktif bir biçimde uğraştıklarını düşünmezler. Gene de birçoğu, postkolonyal koşullarda yaşayan kadınların –ki onları kuşatan yoksulluk ve ne yapıp ne yapmayacaklarını dikte eden katı kültürel kurallar bu kadınların yaşadıklarını daha da önemli hale getiriyor– aktardığı acı veren hikâyeleri dinlemenin yöntemsel ve kişisel düzeyde zor bir tecrübe olduğunu teslim ediyor. Veena Das (2007: 38), "sosyal bilimlerin göz gezdirdiği, dokunduğu veya acıların kelimelere döküldüğü metinlere dönüştürdüğü acıya dair dilleri" anlamanın ve anlatmanın gayet zor olduğunu ifade eder.

Post-kolonyal dönemi çalışan önde gelen isimlerden, feminist ve edebiyat araştırmacısı Gayatri Spivak (1988), madunun Batılı sosyal bilimcilerin mülakatlarında konuşup konuşmayacağını soruyor. Ayrıca Batılı araştırmacının veya madunla aynı sınıftan olmayan yerel araştırmacının –madun çalışmaları grubunun ve daha sonraki post-kolonyal analistlerin çoğu bu kategoriye dahildir–, madunu, ona ait kelimeleri ve deneyimleri Batılı çerçevelere oturtmadan dinlemesinin mümkün olup olmadığı sorusunu yöneltiyor. Şurası ironiktir ki, iyi niyetli araştırmacılar bile tahakküm, sömürü ve toplumsal olarak görmezden gelme gibi neo-kolonyal eğilimleri –aslında tam da bu durumlardan kurtarmaya çalıştıkları gruplar için– güçlendirebilmektedir. İnceledikleri toplumların dışında –örneğin Kuzey Amerika veya Avrupa'da– yaşayanlar, post-kolonyal toplumlardaki madunlara imtiyaz merceğinden bakabilirler. Bunlar, sanki toplumsal farklılaşma diğer ekonomik gruplar kadar madunlar için de geçerli değilmiş gibi, ekonomik açıdan mal mülk sahibi olmayan insanları "bir" madun kategorisi altında aynı kefeye koyabilirler. Araştırmacı, kendisinin maduna karşı dikkatli olduğunu düşünebilir, ama Batı'yı ve onun diğerlerini anlama biçimlerini madun çalışmalarının gerçek (ama gizli) konusu yapmaktan kaçınmak imkânsız olabilir.

Bu noktada Spivak, kültürler arası ve sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, nesil, dil gibi unsurlara ait farklılıklar arası etkileşimler hakkında son derece önemli sorular soruyor ve onun bu gündemi, post-kolonyal araştırmacılar arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Gene de madunun konuşabileceği ve araştırmacının onu belirli koşullar altında dinleyebileceği ihtimalini dikkate alalım. **Dünyayı gezmek**, Maria Lugones (1990), Norma Alarcon (1990), Gloria Anzaldua (1987) gibi Latin Amerika kökenli feminist akademisyenlerle ve Uluslararası İlişkiler alanında Christine Sylvester (1995, 2002) ile ilişkilendirilen, post-kolonyal bir metodolojidir. Dünyayı gezen kişi, farklı bir deneyimin içine girip orada kendine ait bir parçanın yankısını bulma becerisi olan

empati aracına başvurarak, karşılıklı birbirini anlamanın gerçekleşeceği bir alan oluşturmaya çalışır. Bu insanlar evlerinden çıkmasalar bile, kimlikler ve deneyimlerden oluşan kendi repertuvarları dahilinde bilinçli bir şekilde gezinmeyi öğrenebiliyorlar. Sömürgeciyi –örneğin dillerini ya da kültürel davranış tarzlarını– tanımanın, geçimlerini sağlamada, mal alıp satmada, devlet bürokrasisiyle uğraşmada ya da otobüsle akrabalarına seyahat etmede çok önemli olduğu bağlamlarda yaşamlarını sürdüren birçok madun için bu, zaten öğrenmek zorunda oldukları bir beceridir. Buna karşılık, post-kolonyal dönemi incelemek adına mülakatlar gerçekleştiren biri, gündelik güçlüklerle başa çıkmak için geliştirilmesi gereken becerilerde muhtemelen daha az deneyime sahip olacaktır. Bu araştırmacı, kendi geçmişinden ve kimliğinden –post-kolonyal bağlamlarda etkileşime girdiği insanlarda karşılık bulacak– kesitleri anımsamaya çalışmak durumundadır. Alarcon (1990: 363), Batılı olup dünyayı gezen birinin, "müdahaleci olmamayı, söz kesmemeyi, önemsiz biriymiş gibi durmayı, gözyaşları karşısında sabretmeyi ama bir yandan da her türlü derse açık olmayı öğrenmek" durumundadır –bu dersler başkalarıyla arasındaki eskiden kalma mesafeleri devam ettirmek yerine onlarla bağlantı kurmasını kolaylaştıracaktır. İşte bu noktada madun konuşma imkânı bulacaktır –ve kademeli olarak sözcükler, Uluslararası İlişkilerin daha kapsamlı bir dünya içerimine sahip olmasına ve uluslararası ilişkilerin katılımcıları olarak ihmal edilegelmiş gruplara daha sağlıklı bir yaklaşım benimsemesine katkı sağlayacaktır.

Püf Noktası

- Post-kolonyal çalışmalar, Hindistan'da madun statüsündeki insanların hayatlarına ve onlara dair bilgi edinmeye yönelik bir ilgi ile başlamıştır.
- Madunların hayatı konusunda çok az bilgiye sahip olan ilk dönem post-kolonyal yazarlar, belirli bir kavrayış geliştirmek için post-kolonyal döneme ait kurgu eserlere yöneldiler.
- Belirli kültürlerdeki yaşamı ortaya koyan bir veri kaynağı olarak kurgu eserler, Uluslararası İlişkiler alanının eskiden beri uzak durduğu bir türdür.
- Ne var ki Uluslararası İlişkiler alanında faaliyet yürüten gruplar, post-kolonyal dönemin kurgu eserlerini ve kültürünü çalışmalarına taşıdılar. Bu, en çok feminist Uluslararası İlişkilerde görülen bir eğilimdi.
- Gayatri Spivak'ın "madun konuşabilir mi?" veya "Batılı araştırmacı bu konuşmayı hakim Batılı çerçevelere oturtma girişimine son verebilir mi?" sorularını akılda tutmak önemlidir.
- Dünyayı gezmek denilen yöntemler, araştırmacıları ve madunları, Batılı araştırmacıyı madun dünyasına yaklaştıran müşterek buluşma noktaları belirlemeye teşvik eder.

Postkolonyal Olmak

Post-kolonyal kuramsallaştırma, 1990'lara gelindiğinde birkaç farklı yönde ilerlemekteydi. Bu kapsamda istikrarlı yollardan biri edebi metin analiziydi; bu, kolonyal koşullarda üretilen Batılı eserleri kapsayacak şekilde genişleyen bir ilgi alanıydı. Joseph Conrad'ın Afrika'nın ve Afrikalıların Batılı adamı mağlup edişini konu edinen *Heart of Darkness* adlı eseri, Charlotte Bronte'nin, kendisiyle evlenmek suretiyle küçük çaplı bir servete konan bir İngiliz tarafından tavan arasında tutulan –zira bu İngiliz, Jane ile evlenmek için evliliğini gizlemeye çalışmaktadır– Jamaikalı melez bir kadını ön plana çıkaran *Jane Eyre*'i bu kapsamda ilgi çeken eserlerdir. Post-kolonyal analizin bu versiyonunda, araştırmacılar, hikâyelerin emperyalist sömürüye dair bir alt metin içerip içermediğini veya bir sömürgecilik eleştirisi sunup sunmadığını sorgularlar. Ayrıca bu türden çalışmalar, tüm toplumlarda kadınların –partnerleri Batılı olsun veya olmasın– sınırlı seçeneklere sahip olduklarını ortaya koyar.

İkinci yön, tarihte mevcut ânın sağlam şekilde teorileştirilmesi işine girişir. Uluslararası İlişkiler çalışmaları bizi küreselleşme çağında konumlandırır, oysa mevcut uluslararası ilişkiler çağının (tiresiz olarak) postkolonyal çağ olduğunu iddia etmek de mümkündür. Bu, bugüne ait bir zamandır ve geleceğe uzanmaktadır; fakat aynı zamanda ticaret, yönetim ve toplumsal ilişkilerde kolonyal kalıpların varlığını sürdürdüğü bir zamandır. Homi Bhabha'nın eserleri, hem post-kolonyal hem de postkolonyal endişeleri kapsar. Tıpkı Said gibi o da sömürgeci söylemlerin sömürgeleştirileni nasıl inşa ettiği üzerinde durur, ki bunu, post-kolonyalizmde iktidara dair ana soru olarak kabul ederiz. Bhabha, kolonyalizmin, kolonyal ve post-kolonyal öznelerin hayatlarını tanımlayıp kısıtlama konusunda hiçbir zaman tam anlamıyla başarılı olamadığını savunur. Edebiyat teorisinden çok, (Fanon'un yaklaşımının bir yansıması olarak) psikanalizden yararlanan Bhabha, sömürgeci söylemin sömürgeleştirdiği insanlar konusunda her daim ikircikli olduğunu tespit eder ve onları hem pasif ve ele geçirilmesi kolay hem de irrasyonel ve modern ahlâki değerlerle terbiye edilmemiş kişiler olarak resmeder. Sömürge halkın hareketsiz kılınamaması, sömürgecinin söz konusu ikircikliği gizlemek için belirli klişeleri tekrarlamasına neden olur. Bhabha'nın adlandırmasıyla bu tedirgin tekrara, bazı "yerliler"i Avrupai değerlere ve kültüre özendirmek için eğitme gayreti eşlik eder. Bhabha böylesi bireylerin çoğunlukla yarı yerli-yarı Batılı olan **melez kimlikler** geliştirdiğinden bahseder, ki sömürgeciler, insanların sömürgeciliğin kendilerine tayin ettiği yerde durmalarını sağlayabilmek umuduyla klişe üretme faaliyetlerini bu melez kimlikler üzerinde yoğunlaştırırlar. Bu da direnişi körükler ve "kültürel üstünlük ve tarihsel öncelik iddialarına yol açan 'köken'e dayalı şecerelere itirazların yükselmesine sebep olur" (1994: 157). Ardından Batı'nın kendisinin dünyanın eski kolonyal bölgelerinden tümüyle farklı ve oralardan üstün olduğu iddiasını sürdürmesi güçleşir. Dipesh Chakrabarty'nin kitabının

meydan okuyan başlığının öne sürdüğü üzere, bir zamanlar Batı'nın geliştirdiği bilgiye tabi olduğu söylenenler oyunu kendi lehlerine çevirmek için gücü ele geçirerek Avrupa'yı taşralaştırmaya (*Provincializing Europe*, 2000) başlarlar. Bu kapsamda uluslararası ilişkilerden bir örnek, güçlü bir OPEC'in ortaya çıkışıdır; OPEC'in birçok üyesi, ülkelerinde petrol üretiminin kontrolünü kazanan ve onu petrokimyasal ürünlere bağımlı Batı'ya kendi belirledikleri koşullarla satan eski sömürge ülkeleridir. Bhabha (1994) ayrıca daha önce bahsi geçen siyasette dünyayı-gezme yöntemiyle ilişkili fikirlere de sahiptir. Melez kimliklere ve kültürlere sahip insanların dünyaya yayılmasıyla oluşan **YayılıMilletler**den (dissemiNations) bahseder; bunlar yaşamak için Güney'den Kuzey'e seyahat ederler ve böylelikle, uluslararası ilişkilerle yakından bağlantılı olan bir düşünceyi, yani milletlerin insicamlı, sabit ve toprağa bağlı birer kimlik ve güç mevkileri/mahalleri olduğuna dair düşünceyi boşa çıkarır. Fikirler de enformasyon devriminin açtığı muhtelif kanallardan seyahat edip, sinema, moda, kitaplar, sanat gibi alanlar aracılığıyla veya doğrudan kesişirler. O kadar çok melez oluşumlar meydana gelir ki herhangi bir yerde diğerlerine üstün gelen bir çoğunluk kimliğinden bahsetmek zorlaşabilir (Balibar 1995). Aynı anda hem yıkıcı hem güçlendirici olan süreçler, bizleri "Üçüncü Mekânlar"a doğru sürükler. Bhabha'ya göre bunlar, ne kolonyal ne de post-kolonyaldir; Üçüncü Dünya olmak zorunda da değildir. Bu mekânlar postkolonyal döneme ait birer yayılı Millettir.

Çağdaş döneme odaklandığımızda, –post-kolonyal terimi yerine postkolonyal terimini kullanmaya geçişin ifade ettiğinden– daha büyük bir kayma söz konusu olur (bkz. **Kutu 12.3**). İnsanları, kolonyal bir mantıkla tasavvur edilen hiyerarşi kapsamında, bir zamanlar işgal ettikleri toprak parçasıyla tanımlamak yerine, insanların ve bilginin dünya çapında hareket halinde olması, hiçbir grubun tek bir konum/yer/mahal ile sınırlı olmadığı veya –ko-

Kutu 12.3 Anne McClintock'un "post-kolonyalizm" teriminin yol açtığı sorunlara dair görüşü

"Anlamlı veya teorik açıdan tutarlı bir yaklaşım dahilinde ülkelerin büyük bir kısmının tek bir 'müşterek geçmiş' veya 'post-kolonyal koşul' ya da 'post-kolonyallik' adı verilen tek bir müşterek 'koşul'u paylaştıklarından bahsetmek mümkün müdür? Afrika'nın sömürgeleştirilme tarihi, kısmen, Avrupalı ve Arap imparatorluklarla, Afrika'da bol miktarda bulunan, yönetimin babadan oğula geçtiği devletler ve kültürler arasında yaşanan çatışmaların tarihidir. Bugün bu ülkeler, en iyi, 'müşterek' Avrupa sömürgeciliği deneyimi çerçevesinde şekillenmiş olarak mı kavranabilir? Esasında çağdaş Afrika, Latin Amerika, Karayip ve Asya kültürlerinin çoğu, sömürgeleştirilme sürecinden ciddi boyutta etkilenmiş olsalar da, zihinleri –öncelikle– bir zamanlar Avrupa ile kurdukları temasla meşgul olmak durumunda değildir. Öte yandan birçok örnekte 'post-kolonyalizm' terimi erken bir kutlamaya işaret eder. Hadi diyelim ki İrlanda 'post-kolonyal', gelgelelim Britanya'nın işgali altındaki Kuzey İrlanda sakinleri, hele hele de İsrail işgali altındaki topraklarda ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinliler açısından sömürgecilik 'sonrası'ndan söz etmek mümkün değildir... [ve] hiçbir 'post-kolonyal' devlet, kadın ve erkeklere ulus-devletin bahşettiği hakları ve kaynakları eşit oranda vermemiştir. ... Oysa mensubiyet/yakın ilişki siyasetine kafa yormamızı sağlayabilecek, tarihsel farklılıkları dikkate alan teori ve stratejilerin yaygınlaşmasına ihtiyacımız var... [ya da] sırf [kolonyalizm] 'sonrası' olarak adlandırılan günümüzde, yönümüzü geriye bakarak bulmaya çalıştığımız, geçmiş asırlara büyülenmiş gibi bağımlı kaldığımız, tarihsel olarak boş bir mekânda çakılıp kaldığımız gerçeğiyle yüzleşeceğiz."

(McClintock 1992: 4, 8, 13)

lonyal dönemde olduğu gibi– hükmedilebilir olmadığı anlamına gelir. **Küresel Güney**, eski kolonyal güçlerde ve güney yarımküre ile bağlantılı eski kolonilerde muhtelif biçimlerde –insanlar kuzeye göç edip kültürler iç içe geçtikçe– var olmaktadır. Yine de, tiresiz haliyle postkolonyalizm, kolonyal tarzda hiyerarşilere önemli düzeyde borçlu olan bir tarihsel döneme de işaret eder. Afganistan ve Irak gibi, alabildiğine yoksul ülkelere askerî teknolojilerini gönderen güçlü Batılı devletlerin ön planda olduğu, yirminci yüzyıl başında yaşanan savaşları düşünün. Geçmişteki emperyalist teşebbüslerin başını çoğunlukla Avrupa orduları çekmiştir; bugünküler de yerel siyaset üzerinde benzer bir etkiye sahipler ki bu, "kontrol altında tutulması gereken" devletler ve halkların demokratik bir imparatorluk tehlikesiyle karşı karşıya olduğu endişesini yaratıyor (Hardt ve Negri 2000). Emperyalizme karşı koyanlar da var; örneğin yakın geçmişteki köktenci dini hareketler ve yerli halkların onlara yönelik direnişi gibi. Tüm bu çelişkili toplumsal faaliyetler, uluslararası ilişkileri çetrefilli hale sokuyor ve Uluslararası İlişkileri günümüzün karmaşık akımlarına vâkıf olup onlardan istifade edecek teori ve yöntemler geliştirmeye zorluyor (Barkawi 2005).

Postkolonyal düşünce başka yön tabelalarına da sahip. O, postkolonyalin uzamsal menzilini sömürgecilikle alabildiğine farklı zamansal ilişkilere sahip bölgelere doğru genişletir. Bazı sömürge ülkeler, 19. yüzyılın başlarında politik açıdan bağımsızlardı (ABD, Kanada ve Latin Amerika'nın büyük bir bölümü), başka ülkelerse sömürgeciliği 1800'lerden itibaren tecrübe ettiler (Avustralya, Yeni Zelanda, Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümü). Avustralya ve Kanada örneğinde sömürgeci anavatanla kurulan güçlü bağlar reddedilmiyor, bilakis benimsenip takdir ediliyor. Bazı ülkeleri Batı'nın sömürgeleştirmediğini de unutmamak gerekir: Kore Japonya tarafından sömürgeleştirilmiştir. Postkolonyal bakış açıları, ülke içinde yerli gruplarla toprak ve haklar konusunda yaşanan çatışmaları ve post-kolonyal gelenekte pek de anlamlı olmayan kalıcı kolonyal durumları da hesaba katar; örneğin Kuzey İrlanda ve Hong Kong'da geçim kaynakları, kentsel peyzajlar ve hayat tarzları İngiliz idaresinin yürürlükte olduğu döneme dayanır ama bir yandan da o dönemi gölgede bırakacak bir düzeye ulaşmıştır.

Uluslararası ilişkileri çalışma yöntemlerinden biri olarak postkolonyal analiz, Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin kitaplarında (Ling 2002; Sylvester 2013; Barkawi ve Stanski 2013; Inayatullah ve Blaney 2004) ve *Alternatives*, *Feminist International Journal of Politics*, *Borderlands* ve *Millennium* gibi dergilerde kabul görmektedir. Postkolonyal yazarların daha önce değindiğimiz en meşhurları yanında, uluslararası ilişkileri postkolonyal ilişkiler olarak inceleyen, son döneme ait çalışmalar başka önemli düşünürlerden de yararlanmaktadır. Bir toplumsal-kültürel antropolog olarak Arjun Appadurai (1996), küreselleşmeyi postkolonyal dile ve süreçlere dönüştürmüştür. Kültürel tahayyül akışının gerçekleştiği beş düzlemden bahseder: etno-düzlem

(*ethnoscape*), medya düzlemi (*mediascape*), tekno-düzlem (*technoscape*), finans düzlemi (*financescape*) ve fikir düzlemi (*ideoscape*). Bunların tümü devletlerin mutlak kontrolü dışında, küresel ölçekte işlemektedir ve belki de gelecekte devletlerin yerini alacaklar. Chandra Mohanty (1988), Batılı feministleri, Üçüncü Dünya kadınlarından tek bir Üçüncü Dünya kadını şeklinde bahsetmemeleri konusunda uyarır; bu herkese uyan tek kalıp imajının ulus-ötesi feminist bağlantılara ket vurabileceğini söyler. Ien Ang (1995: 57) ise kendisini feminist olarak tanımlar fakat Batı'nın "çok-kültürlülüklerini dikkate almaksızın tüm kadınlar için doğal bir politik hedef" belirlemeye çalışan projesinin bir parçası olmak istemez. Tüm bu postkolonyal düşünürler, Uluslararası İlişkiler çalışmalarını, özellikle de postyapısalcı gündemleri (**Bölüm 11**) ve feminist Uluslararası İlişkileri (**Bölüm 17**) etkilemiştir.

Püf Noktası

- Post-kolonyal çalışmaların bazıları, Frantz Fanon gibi sömürgecilik karşıtı aydınların sömürgecilik ve direniş hakkındaki görüşlerini takip eden ve genişleten bir teori inşa ediyorlar.
- Edward Said, Şarkiyatçılık analiziyle, teori inşa etme pratiği üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.
- Sahada öne çıkan önemli bir sima olarak Homi Bhabha, sömürgecilerin Doğu'yu kendi fantezileri ve arzuları uyarınca inşa ettiklerini, fakat melez kolonyal kimlikleri ve yayılıMilletleri kavrayamadıklarını veya kontrol edemediklerini söyler.
- Günümüzde teorisyenler, mevcut dönemin postkolonyal olduğunu ve kolonyal dönemden devraldığı sürekliliklere ilaveten ondan farklılaşan özelliklere de sahip olduğunu belirtmek için "post-kolonyal" terimindeki tireyi kaldırıyorlar.

Sonuç: Uluslararası İlişkiler Alanında Post-kolonyalizm

Post-kolonyalizm/postkolonyalizm, Uluslararası İlişkilerin bir kolu olarak ortaya çıkmadı, hatta ona refakat ettiğinden de bahsedilemez. Onun alternatif tarihleri, madun araştırmaları ve post-kolonyal düşünceden postkolonyal düşünceye doğru teorik geçişleri, edebiyat çalışmalarından toplumsal tarihe, Fransız felsefesine ve psikanalize kadar birçok akademik disiplinden ödünç aldıklarıyla şekillendi. Ne var ki Uluslararası İlişkiler bahsi geçen alanı ne besledi ne de biçimlendirdi. Hatta kısa bir süre öncesine kadar Uluslararası İlişkiler alanındaki bilginin bir alt alanı olarak bu disiplin bünyesine dahil de edilmemişti. Bugün postkolonyal olarak adlandırılan konuların ihmali, Uluslararası İlişkilerin büyük güçler dışındaki siyasetle tarihsel olarak pek ilgilenmediğini ortaya koyuyor. Büyük güçlerin sömürgeleri vardı ama bu sömürgeler, büyük güçleri sıkıntıya sokmadıkları sürece, birer güç ve faillik merkezi

olarak incelenmiyorlardı. Uluslararası İlişkiler, Üçüncü Dünya ülkeleri (veya Güney'deki ülkeler ya da azgelişmiş ülkeler) olarak bilinen ülkelerin tarihlerini, halklarını ve kültürlerini 1980'lere dek hiç görmedi. Post-kolonyal/postkolonyal çalışmalar Uluslararası İlişkiler alanındaki bilginin büyük boşluklarını doldurmanın yollarını sundu ve devleti olması gereken yere oturttu: devlet, alandaki çok sayıdaki ilişki ve siyaset mevzilerinden sadece biriydi. Üstlendiği görevlerde feminist analiz ve postyapısalcılık ona eşlik etti; kolonyal dönemde benimsenen mutad (Kuzey'den Güney'e şeklindeki) istikameti tersine çeviren diaspora hareketleri ve Soğuk Savaş sonrası dönemin insan hakları gündemi de yine bu görevlerde ona yardım etti.

Postkolonyalizm, Üçüncü Dünya'daki kolonyal eylemlerin uluslararası ilişkiler boyutuna; kolonyal geçmişten gelen sürekliliklere ve bugüne; gelecekte sıradan insanların bilgi, kültür, kimlik ve tahayyülün ulus-ötesi akışına dahil olabilme ve bu akışı şekillendirebilme yollarına vurgu yapar. Ve o bunu, bugünün dünyasında madun statülerinden kurtulmayı içeren bir misyonla yapar ki bu şüphesiz, küresel tahakküm ve tabiiyet ilişkilerini destekleyen söylem ve eylemlere verilecek nihai cevap olabilecek bir olgudur. Okunması güç ve karmaşık olmadığı zamanlarda cazip ve ikna edici olabilen postkolonyalizm, gene de çok sayıda eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu eleştirilere göre, postkolonyal analizlerin büyük kısmı ileriye değil geriye/kolonyalizme dönüktür; bugün Üçüncü Dünya ülkelerindeki zayıf yönetimleri de hedef almak yerine yalnızca Batı'ya saldırır; ayrıca dil ve kimlikle o denli meşguldur ki maduna ait gündelik soruların cevabını Batılı kalkınma ajanslarına bırakır (Sylvester 1999). Yani aslında postkolonyalizm, dar bir gruba seslenen, fazla edebi ve –tuhaf bir şekilde– soyut düzlemde savunduğu kesimlere yardım etme önceliğinden yoksun bir yaklaşım gibi görünebilir. Esasında *Critique of Postcolonial Reason* (1999, Postkolonyal Aklın Eleştirisi) isimli çalışmasında Gayatri Spivak, postkolonyalizmin, post-kolonyal milliyetçiliklerle ve geçmişe ait meselelerle meşgul olan bir akli form olma özelliklerini reddeder. Yazara göre, artık Dünya Bankası ve IMF politikalarının tahakkümü gibi, günümüze ait meselelere odaklanma vaktidir. O aynı zamanda, Robert Young, Arif Dirlik ve Aijaz Ahmad gibi analistlerle paylaştığı bir nokta olarak, birçok Üçüncü Dünya devletinin kadınların, köylülerin ve işçilerin hayat şartlarını iyileştirmedeki başarısızlığı konusuna hassasiyet göstermektedir.

Gelgelelim Uluslararası İlişkilerin tüm alt alanları veya düşünce akımları sürekli eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bugün ilgili sahanın sahip olduğu güç, onun yalnızca kahramanlıklara veya trajik olaylara odaklanmak yerine gündelik uluslararası ilişkilere dair yeni ilgilere alan açmasıyla alakalıdır. Kolonyal koşullarda yaşamış kişilerin ve devletlerin güncel tarihe ve bilgiye önemli katkı sağlayabileceğini ısrarla dile getirmek suretiyle postkolonyal analiz, Uluslararası İlişkiler sahasına büyük bir hizmette bulunmuştur. O, kendi miyop emperyal bakış tarihine sahip olagelmiş bir alana gerekli karşılığı vermektedir.

Örnek Olay Çalışması 1 Zimbabwe: post-kolonyal açmaz

On yıl kadar süren silahlı mücadelenin ardından Güney Rodezya Britanya'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Robert Mugabe 1980'de Zimbabwe'de seçimle iktidara geldi. Mugabe, on yıl boyunca, ülkesi için Marksist eğilimlere yöneldi, kolonyal ekonomi-politiğin liberal kapitalist politikalarını takip etti, demokratik siyasete karşı otoriter hoşgörüsüzlük, ırkçı eğilimler ve muhalif gruplara devlet gücüyle müdahale etme eğilimleri sergiledi. Marksist unsurlar kısa sürede gündemden düştü ve görünüşe bakılırsa Zimbabwe liberal, kapitalist ve büyük ölçüde demokratik bir post-kolonyal geleceğe doğru ilerliyordu. Ülkedeki en iyi tarım arazilerine sahip olup onları ekip biçen beyaz sömürgeci yerleşimcilerle (Rodezyalılarla) uzlaştığı, ayrıca eşitlik temelinde ekonomik büyüme konusunda liberal ilkeleri benimsediği için Zimbabwe Afrika'nın Gururu olarak anılmaya başladı. Bir süre Mugabe, tarihiyle post-kolonyal analizde fazlasıyla yer tutan bağlantısızlar hareketine de liderlik etti.

Mugabe iktidarını devam ettirse de itibarı düşüşteydi. Yeni binyıla girildiğinde arkasındaki halk desteği erimeye başladı ve o buna tepki olarak beyaz toprak ağalarına karşı harekete geçti, orduyu ve gençlerden oluşan çeteleri değişimlere karşı çıkanların üzerine saldı. Sıkı bir on yılın ardından Zimbabweliler, dünyadaki en yüksek enflasyona, en yüksek HIV oranlarından birine, yüzde 80 oranında işsizliğe, 40'a inen ortalama yaşam süresine, her yana sinmiş yolsuzluklara ve -beyaz çiftçilerin topraklarından tazminatsız çıkartılmasını öngören ırkçı strateji dahil- birçok insan hakları ihlaline tanıklık etti. Arkasındaki kitle desteğini hızla yitiren Mugabe hükümeti, iktidarı, Morgan Tsvangirai liderliğindeki muhalif Demokratik Değişim Hareketi'yle paylaşmak zorunda kaldı. Fakat Mugabe işbirliğine yanaşmadı. Birleşmiş Milletler, bir zamanlar gıda ihraç eden bu ülke için defalarca yetersiz beslenme konusunda endişelerini dile getirdi, zira burada çiftlikler artık tarım yapmayı bilmeyen ve öğrenmek de istemeyen devlet görevlilerinin elindeydi. Mugabe, eleştiriler karşısında, Zimbabwe'nin bir daha asla sömürge olmayacağını, her şeyi kendi üslubuyla halledeceğini söylüyordu.

Dekolonizasyonun müteakip on yılları ekonomik ve toplumsal açıdan bir felaket olsa da, uluslararası toplumun Mugabe'ye yönelik tepkileri yerini sessizliğe bıraktı. O Afrika genelinde ülkeye bağımsızlığı getiren ilk lider ve bu anlamda hayatta olan az sayıdaki liderden biri olarak görüldü. Mugabe'nin sömürgeci düzene karşı verdiği ilk dönem mücadeleye o denli tarihsel önem atfedildi ki komşuları, çok sayıda Zimbabweli mülteci kendi topraklarına geçmesine karşın, onunla ilişkilerinde gayet sabırlı bir tavır sergilediler. Batı ise ülkeyi sömürgeci bir yaklaşımla yeniden işgal etmek niyetinde değil; gerçi bazıları Zimbabwe'nin petrol üreten ülke olmadığını da hatırlatıyor. ABD, ülkenin, Amerikan bankalarında ve yatırım şirketlerinde bulunan varlıklarını dondurdu. Avrupa Birliği, Mugabe ve maiyetindeki isimlerin Avrupa'ya girişine izin vermedi. Uluslararası yaptırımlar Mugabe'nin umurunda olmadı; o, yatırımlarını ve eğlenme ve dinlenme faaliyetlerini Hong Kong gibi yerlere kaydırdı. Bu post-kolonyal örnek kimi araştırmacılarca ve kurgu yazarlarınca ele alındı. Örneğin Stephen Chan (2003), Mugabe'nin iktidarda kalmak için attığı hesaplı adımları ortaya koyarken, kurgu yazarı Petina Gappah (2009), mükemmel derlemesinde günümüz Zimbabwe'sinde hayata dair kısa hikâyeler anlatıyor.

Örnek Olay Çalışması 2 Arap Baharı: postkolonyal mücadeleler

Bugün uluslararası ilişkilerin postkolonyal olduğu önermesine netlik kazandırmak için Arap Baharı'na bakmak lazım. Ocak 2011'de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da derin köklere sahip hükümetlere karşı bir protesto ve silahlı mücadele dalgası açığa çıktı. Tunus'ta başlayan hareket Mısır ve Libya'yı kuşattı, oradan da Yemen, Bahreyn ve Suriye'ye yayıldı. Arap Baharı süresince yaşanan olaylarda uzun zamandır baskı altında tutulmuş halklar birbirine benzeyen otokratik liderlere karşı geldiler: "Ömür boyu cumhurbaşkanı" olarak atanmış olan Zeynel Abidin Bin Ali Tunus'u yirmi dört yıl; Hüsnü Mübarek Mısır'ı yirmi dokuz yıl; Muammer Kaddafi Libya'yı kırk iki yıl yönetti. Bunlar ne post-kolonyal devletlerin ilk liderleriydiler ne de tarihsel öneme sahip sömürgecilik karşıtı mücadelelerin önemli bir ismiydiler. Mübarek bağımsız Mısır'ın dördüncü cumhurbaşkanıydı. Fransız mandası olan Tunus 1934'te özgürleşirken, Libya İtalyan ve Türk idarelerinden 1912'de çıktı. Mısır ise Britanya'dan bağımsızlığını resmi olarak 1922'de elde etti. Sömürgeci devletler sonraki yıllarda bölgedeki işlere burunlarını sokmaya devam ettiler. 1956'da Britanya ve Fransa (İsrail'le birlikte) Süveyş Kanalı'nı işgal etti. Batı, çıkarları gereği, Batı-yanlısı, tutarlı politikalar izlemeye devam ettikleri müddetçe otokratlara destek olmayı sürdürdü. Çoğunlukla yerel huzursuzlukları bastırmak için kullanılan askerî yardımı da içeren bu samimi ilişkiler neo-kolonyal, emperyal gibi sıfatlarla anıldılar veya kesintiye uğramış postkolonyallik örnekleri olarak görüldüler. Her bir örnekte kolonyal uygulamaların süregelen yönleri, post-kolonyal bağımsızlığı sıradan insanlar için önemsizleştirdi.

Arap Baharı, otokratik devletlerin sıradan vatandaşlarınca yürütülen bir geç dekolonizasyon çabasının başlangıcına işaret eder. Tunus ve Mısır'da kitlesel protestolar liderleri alaşağı ederken, Libya, Yemen ve Suriye'de yurttaşlar devlet güçleriyle silahlı mücadeleye girdiler. Ülkelerin her birinde insanlar liderlerinden korkmaktan ve "ekonomik güvensizlik, kurumsallaşmış yolsuzluk, akrabaların kayırıldığı işe alma pratikleri veya yağmacı polis devleti"nin yol açtığı sıkıntıları yaşamaktan bıktıklarını söylediler (Khalil 2011: 123). Ayaklanmaların birden patlak vermiş olmasına ve Uluslararası İlişkiler tarafından öngörülememiş olmasına karşın yerel aktivistler politik seferberlik için cep telefonlarına ve İnternetteki sosyal ağlara başvurdular. Sayıca güçlenen Mısırlılar ve başka yerlerdeki halklar hükümetlerini istifaya zorlayacak politik güveni elde ettiler. Ne var ki postkolonyal dönemin bir özelliği olarak bir lider iktidardan uzaklaştırıldığında bu türden mücadeleler kendiliğinden sona ermiyordu. Arap Baharı ülkeleri, zorlu siyasi dönüşüm süreçlerinden geçiyorlar. Suriyeliler, devletin askerî gücüyle hâlâ çatışma halindeler. Mısır'da seçimle işbaşına gelen ilk sivil cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin, 2012'nin ortasında aldığı seçim zaferinden beş ay sonra, geçiş sürecinde alınan önemli kararların ülkedeki yüksek mahkeme tarafından gözden geçirilemeyeceğini duyurması üzerine kendisini hedef alan kitlesel gösteriler patlak verdi. Mısır ordusu Mursi'yi bir yıllık iktidar döneminin ardından alaşağı etti ve yerine üyelerini kendisinin belirlediği bir "geçiş" hükümeti atadı. İçinde bulunduğumuz postkolonyal dönemde asıl mesele, sömürgeci amirlerden şekli bir bağımsızlık kazanmak değildir. Asıl mesele, kolonyal idarenin –post-kolonyal liderlerce de benimsenen– tutum ve yöntemlerinin nasıl değişeceğidir. Gerçek dekolonizasyon süre-

cinin teşvikinde, -demokrasinin şekli özelliklerini tesis eden veya ülkeyi inşa etmek için ekonomik yardım sağlayan- rejim değişikliğine yönelik uluslararası müdahaleler değil, -Uluslararası İlişkilerin en soyut teorilerinin sistematik biçimde görmezden geldiği- yerel halkın aşağıdan yukarıya değişim gayretleri daha etkili olacaktır.

Sorular

1. Post-kolonyal analiz nedir?
2. Post-kolonyal analiz postkolonyal analizden nasıl ayrışır?
3. Uluslararası İlişkiler geçmişte sömürgeleri ve sömürgecilik dönemini nasıl incelemiştir?
4. Frantz Fanon ve Edward Said post-kolonyal/postkolonyal sahanın önemli düşünürleridir. Neden?
5. Post-kolonyal düşünce madun düşüncesiyle hangi açılardan bağlantılıdır?
6. Madunun konuşabileceğini düşünüyor musunuz? Ya da Batılılar onu kendi meşguliyetleri uyarınca seslendirmeye devam mı edecekler?
7. Homi Bhabha'nın postkolonyal dönemde melez kimlik hakkındaki görüşleri konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizin kimliğiniz melez mi? Melezse nasıl oluşmuş?
8. Terörizmi anlama noktasında post-kolonyal/postkolonyal analize başvurulabilir mi?
9. Kolonyal dönem ile günümüz arasında dünyada ne gibi sürekliliklerden ve değişimlerden bahsedebiliriz?
10. Feministler ve postyapısalcılar, post-kolonyal/postkolonyal düşünceyi neden bu kadar faydalı buluyorlar?

Ek Okuma Rehberi

Barkawi, T. (2005), *Globalization and War* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield). Uluslararası savaş hakkında postkolonyal yaklaşımla kaleme alınmış bir çalışma.

Chan, S. (2009), *The End of Certainty: Towards a New Internationalism* (Londra: Zed Books). Kitap, Batı'ya, Doğu'ya, dine ve felsefeye ait farklı düşünce akımlarını bir araya getirmenin günümüzde birçok değişiklik ve belirsizliğin hüküm sürdüğü Uluslararası İlişkiler alanında ilerlemek ve bu alanı anlamak için gerekli olduğunu öne sürüyor.

Fanon, F. (1963), *Wretched of the Earth* (New York: Grove Press). Çalışma, kolonyal ve anti-kolonyal şiddet ve bu ikisinin dayandığı toplumsal tavırlar konusunda hayranlık uyandırıcı bir teori geliştirmektedir.

Hardt, M. ve **Negri, A.** (2004), *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire* (New York: Penguin Books). Kitap, günümüzde uluslararası ilişkilerin ana niteliğini yeni oluşan güç biçimleri ağının, iletişimin, postkolonyal imparatorluğun ve savaşın tayin ettiğini söylüyor.

Krishna, S. (2009), *Globalization and Postcolonialism: Hegemony and Resistance in the Twenty-First Century* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield). Çalışma, eşitsizliklere karşı çıkan politika ve düşünce akımı olarak postkolonyalizmle ekonomik küreselleşmeyi mukayeseli olarak inceliyor.

Loomba, A. (2005), *Colonialism/Postcolonialism*, 2. ed. (Londra: Routledge). Postkolonyal düşünürleri takdim mahiyetindeki bu eser, bu düşünürlerin fikirlerini, –Batı ve Batı-dışı hakkında 'ya o' / 'ya bu' mantığıyla düşünmeyi imkânsızlaştıran– daha kapsamlı bir ağ içine yerleştiriyor.

Said, E. (1978), *Orientalism* (Harmondsworth: Penguin). Post-kolonyal çalışmalar alanının kilit önemdeki eserlerinden biridir.

Sylvester, C. (2006), "Bare Life as a Development/Postcolonial Problematic", *The Geographical Journal*, 172(1): 66-77. Makale, uluslararası gelişmelerle postkolonyal analizler arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte, mütekabiliyeti incelemenin bir yolu olarak postkolonyal kurgu eserlerden yararlanmaktadır.

Young, R. J. C. (2003), *Postcolonialism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press). Madun deneyimleriyle başlayıp ardından teorilerden bahseden, yenilikçi bir giriş metni.

Bölüm 13
Uluslararası Etik

Richard Shapcott

Giriş
Sınırların Etik Anlamı: Kozmopolitanizm ve Alternatifleri
Anti-kozmopolitanizm: Realizm ve Çoğulculuk
Adalet Görevleri ve Doğal Görevler: İnsaniyetperverlik ve Kötülük
Küresel Etik Meseleler
Sonuç

Okuma Rehberi

Etik, aktörlerin yaptıkları veya yapmakta olduklarıyla ilgili açıklayıcı bir çalışmadan ziyade aktörlerin ne yapması gerektiğiyle ilgili bir alandır. Küreselleşme insanların yalnızca ekonomik ve siyasi ilişkilerini artırmaz, aynı zamanda etik yükümlülüklerimizin kapsam ve yoğunluğunu da artırır. Küreselleşme içeridekilerle dışarıdakiler arasında açık bir etik ayrım yapmayı zorlaştırır ve sonuç olarak insanlığın kozmopolitan topluluk olması fikrini yükseltir. O zaman etik hakkında nasıl düşünmeliyiz ve devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, şirketlerin ve bireylerin diğer herkesle olan ilişkilerinde yol gösterici prensipler neler olmalıdır? Bu bölüm, farklı düşünürler ve dünya siyasetindeki farklı aktörlerin bu sorulara ne tür cevaplar verdiklerini incelemekte ve küreselleşme çağında üç önemli ve zor etik meseleyi tartışmaktadır.

Giriş

Oxford English Dictionary'ye göre etik alanı 'Ahlâk bilimi; insani görevlerin prensipleriyle ilgilenen inceleme alanı'dır. Uluslararası etik; topluluk sınırlarının ötesindeki görevlerin doğalarına, siyasal toplulukların –özellikle de ulus-devletlerin– üyelerinin 'dışarıdakiler'e ve 'yabancılar'a nasıl davranmaları gerektiğine ve böylesi bir ayrımın doğru olup olmadığına dikkat çekmektedir. Bu inceleme alanının merkezinde iki soru yatmaktadır. Birincisi, dışarıdakilere içeridekilere uygulanan ilkelerin aynısıyla mı muamele edilmelidir, başka bir deyişle, onlara ahlâki eşitleri olarak mı muamele edilmelidir? İkinci soru, iki koşul tarafından karakterize edilmiş bir dünyada bu işin nasıl yapılabileceğine işaret eder: Uluslararası anarşinin varlığı ve ahlâki çoğulculuk. Bunların ilki, pratik bir meydan okuma olarak anlaşılır; zira anarşi bireylerin ve devletlerin –diğerkâmcılıktan ziyade– öz-çıkar eğilimlerini yeniden güçlendirir. Anlaşmazlıkların ortaya çıktığı durumlarda bu işleri yapmak iyice zorlaşır. Fakat zorluk sadece anlaşmazlık durumları ile sınırlı değildir. Ahlâki sınırların ötesinde, hangi etiğin uygulanması gerektiğine karar vermenin bizzat kendisi de bir etik problemidir.

Küreselleşmenin yükselişi bu sorunların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılar ve bizi şu soruları sormaya sevk eder: Bir, insanlığın bazı kuralların herkese uyacağı tek bir ahlâki topluluk olup olmadığı (kozmopolitanizm); iki, hiçbir ahlâki ortaklığın bulunmadığı ve herbirinin kendi standartlarına sahip ayrı topluluklar olup olmadığı (realizm); veya üç, ayrı topluluklar olmalarına karşın az da olsa bazı standartların paylaşılıp paylaşılmadığı (çoğulculuk).

Sınırların Etik Anlamı: Kozmopolitanizm ve Alternatifleri

Uluslararası etik üzerine akademik tartışmaların çoğu **deontolojik** ve **sonuççu** (*consequentialist*) etikler ve özellikle de Kantçılık ve **faydacılığa** (*utilitarianism*)'a başvurur. Deontolojik etik, insani vazifelerin veya mecburiyetlerin doğasına işaret eder. Deontolojik yaklaşımlar bir birey ya da toplum için iyi sonuçlar üretebilecek kuralların aksine herkes için her zaman doğru olan kuralları dile getirir. Deontologlar için, kurallar takip edilmelidir; çünkü bu kurallar sadece yarattıkları sonuçlar itibariyle değil, kendi başlarına da bizatihi doğrudur. Kantçı yaklaşımlar doğru olan kuralları vurgular, çünkü prensipte herkes bunlar üzerinde bir anlaşmaya varabilir (evrensellik).

Buna mukabil, sonuççu izahlar eylemlere sonuçlarının arzu edilebilirliğiyle hükmeder. Realizm (bkz. **Bölüm 6**), örneğin, devlet adamlarının dav-

ranışlarının doğru veya yanlış olduğuna, devletin çıkarlarına hizmet edip etmediğine bakarak hükmeder. Faydacılık, diğer yandan, eylemlere insan refahı açısından ve 'en fazla kişinin en yüksek iyiyi' elde etmesi bakımından beklenen sonuçlarla hükmeder. Bu etik teoriler eylemleri değerlendirmek için farklı yollar sunar ve büyük ölçüde Avrupalı seküler akıl ve doğal hukuk mirasından faydalanırlar. Etik kodların tamamı, tabii ki, bu geleneklerden türememişlerdir; din ve kültür de dünyanın ahlâki kılavuzu olmuşlardır. Bununla birlikte, gündelik pek çok etik, dinî etik de dahil, hem deontolojik hem de sonuççu düşüncelerin bir karışımıdır.

Bu ayrımları anlamak önemli olmasına rağmen, eş değerde iyi seçilmiş bir ayrım da kozmopolitanizm veya evrenselcilik ile kozmopolitanizm karşıtlığı veya tikelcilik arasında da mevcuttur. Deontologları ve faydacıları da içeren kozmopolitanlar, ahlâki olanın bizzat kendisinin evrensel olduğunu iddia ederler: Doğru bir ahlâk kanunu herkes için geçerlidir, zira bizim ahlâki olarak tanımladığımız şey kendi insan oluşumuzdur. Bu nedenle, ulusal sınırlar 'ahlâki olarak geçersizdir'. Birçok dinî etik kapsam olarak kozmopolitandır; hem Hıristiyanlık hem de İslam insanlığın birliğini telkin ederler.

Buna karşın, kozmopolitanlık karşıtları ulusal sınırların önemli etik kısıtlamalar getirdiğini iddia ederler. İki ana akıma ayrılırlar: Realizm ve çoğulculuk. Realizm (bkz. **Bölüm 6**) uluslararası anarşiye ve egemenliğe dair gerçeklerinin, tek geçerli etiğin hayatta kalma ve kendi çıkarına odaklanmak olduğunu gösterdiğini iddia eder. Çoğulculuk anarşinin devletlerin birlikte var olmak için merkezî asgari standartlar etrafında birleşmesine engel olmadığını iddia eder. Hem realizm hem de çoğulculuk ahlâkın özel kültürlere, zamanlara ve mekânlara ait olduğu varsayımından yola çıkarlar. Etik yerel olduğundan ahlâk anlayışımız sadece ait olduğumuz kültürden türetilir ve sadece onun içinde bir anlama sahiptir (Michael Walzer'in 'kalın' dediği şey). Farklı kültürlerin kendi etikleri vardır ve kozmopolitanların iddia ettiği gibi ahlâkın tek bir biçimine ulaşmak mümkün değildir. Dolayısıyla tek evrensel ahlâk fikrini herhangi bir küresel meşruiyeti olmayan kültürel bir ürün olarak reddederler. Realistler ve çoğulcular kozmopolitanizmin hem imkânsız, hem de arzu edilmeyecek bir şey olduğunu iddia ederler; çünkü derin kültürel çoğulculuk, evrensel olarak kimin ahlâkının uygulanması gerektiği konusunda bir anlaşmazlığın olduğu anlamına gelir (bkz. **Kutu 13.1**).

Kozmopolitanizm, realizm ve çoğulculuk devletlerin ve diğer aktörlerin eylemlerinde yansımasını bulmaktadır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden bu yana birçok uluslararası aktör bütün devletlerin tanıdığı ve bütün insanların talep edebileceği kozmopolitan muamele standartlarının bulunduğunu iddia etmek için evrenselci insan hakları söylemini kullanmaktadır. Başka bir deyişle, insan hakları devletlerin egemenlik haklarının 'kozu' olmalıdır ve uluslararası topluluk gerektiğinde onları silahlı müdahaleyle muhafaza etme sorumluluğuna sahiptir. Buna mukabil, başkaları da ulusal güvenliğe

yönelik tehditlerin devletlerin işkence ve hedef seçmeyen bombalama gibi geleneksel etiğin dışına çıkan 'düşünülemeyecek' şeyler yapmasını gerektirdiğini iddia eder (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). Alternatif olarak, kapsamlı standartlar üzerinde gerçek bir anlaşma bulunmadığından, insan hakları hukukunun bu hukuka temel oluşturan kültürel varsayımları paylaşmayan bazı Asya ve Afrika devletlerine karşı güç kullanımının da savunulabilir olduğunu iddia ederler.

Küreselleşme bu farklı etik pozisyonları gevşetir ve birçok kimseye göre evrensel standartları uygulamak için en önemli gerekçeyi sağlar. Küreselleşme; topluluklar arasındaki bağlantıları artırdığından, aynı şekilde, bilerek

Kutu 13.1 Kozmopolitanizm, realizm ve çoğulculuk

Kozmopolitanizm

'İnsanlık her nerede meydana gelirse gelsin tanımalıyız ve temel içeriğini, aklî ve ahlâki kapasitesini ve bütün sadakatimizi vermeliyiz.'

(Martha Nussbaum 1996: 7)

'Liberal kozmopolitanizm: Birincisi, bireycilik, nihai birimler insanlar veya kişilerdir. (...) İkincisi, evrensellik: nihai ilgi biriminin statüsü sadece bazı altkümelere değil yaşayan tüm insanlara eşit biçimde verilmelidir. (...) Üçüncüsü, genellik, (...) kişi herkes için nihai ilgi alanıdır – sadece yurttaşları, dindaşları ve benzerleri için değil.'

(Thomas Pogge 1994: 9)

'Önemli olan nokta; kendi toplumumuzun çıkarını veya kendi avantajımızı, başkalarına acı vererek, onların acılarına göz yumarak veya zayıfların zayıflıklarını istismar etmek suretiyle elde etmenin yanlış olduğudur.'

(Andrew Linklater 2002: 145)

Cemaatçilik

'İnsanlığın üyeleri vardır fakat hafızası yoktur; dolayısıyla tarihi, kültürü, örfî pratikleri, yaşam tarzları, festivalleri, toplumsal iyi üzerine ortak görüşü de yoktur.'

(Michael Walzer 1994a: 8)

'Adalet; mekânların, onurların, mesleklerin, her tür şeyin farklı anlaşılmasından çıkmıştır. Bu anlayışların üstesinden gelmek için (daima) adaletsiz davranılır.'

(Michael Walzer 1983: 314)

Realizm

'Siyasal eylem için rasyonel bir rehber temin edebilmek için uluslararası alandaki ahlâki ilkelere başvurmanın somut evrensel bir anlamı yoktur. (...) O, belli bir milletin kendi ahlâki önyargılarının yansıtılmasından başka bir şey olmayacaktır.'

'(...) evrensel ahlâki prensiplerin rehberliğinde yürütülen bir dış politika (...) çağdaş şartlar altında (...) ulusal bir intihar politikasıdır.'

(Hans Morgenthau 1952: 10)

Çoğulculuk

'(...) her bir cemaatte/toplulukta, içinde çeşitli ulusal kültürlerin farklı vatandaşlık hakları setleri ve farklı sosyal adalet şemaları şeklinde ifadesini bulduğu bir çeşitlilikler dünyası.'

(David Miller 2002: 976)

ya da bilmeyerek, toplumların birbirlerine zarar verme yollarının türlerinde de bir artışa neden olur. Örneğin, küreselleşme küresel çevre ve ekonomide araba kullanmak, yeni kıyafet satın almak gibi günlük eylemlerin etkisini göz ardı etmeyi güçleştirir. Küresel ekonomi yönetiminin daha yoğun olması aynı zamanda uluslararası kurumsal yapıların kurallarıyla ilgili adalete dair etik meseleleri de gündeme getirir. Küreselleşme farklı toplum ve bireylerin birbirleri üzerindeki etkilerini artırmak suretiyle bu etik ikilemleri yoğunlaştırır ve şiddetlendirir. Özellikle uzak bölgelerdeki yabancıların çektiği acılar konusunda daha fazla hassas olmaya izin verir. Bu şartlar altında, Westfalyacı egemenlikle alakalı –dışarıdakilerin acılarını fazlaca önemsemeyen– etik çerçeve daha az uygun görünür. Küreselleşmiş bir dünyada, topluluklar yeni prensipler geliştirmeye veya bu etkileşimleri yönetmek için eskileri yeniden düzenlemeye zorlanır. Bununla birlikte, devletler arasında bir adalet standardının olmayışı bu görevi zorlaştırmaktadır, çünkü mesele kimin prensiplerinin uygulanacağı sorusu haline gelir. Bu yüzden küreselleştirilmekte olan bir dünyada, tek etik meydan okuma 'Üzerinde herkesin anlaşabileceği belli prensipler tanımlamak mümkün müdür?' diye sormaktır.

Kozmopolitanizm

Dünyamız yüksek bir karşılıklı bağımlılık düzeyiyle tanımlanmış olsa bile, önemli etik statülere sahip ulusal sınırlar içinde ahlâki olarak 'sınırlandırılmış' hayatlar yaşamaya eğilimliyiz. Kozmopolitanlar, bununla birlikte, beşeriyetin tarihsel olarak inşa edilmiş topluluklara bölünmüş olmasına rağmen, ortak bir insanlık tanımı yapmanın ve ona yönelik ahlâki bir ilgi içerisinde olmanın mümkün olduğunu iddia ederler. Kozmopolitanizm, insanlığın ulusal topluluklara (ya da alt-topluluklara) üstün tek bir ahlâki topluluk olarak muamele görmesi fikrine atıf yapar.

Kozmopolitan iddianın ilk kısmı, herhangi bir insanı etik ilginin dışında tutabilecek hiçbir iyi nedenin olmadığını iddia etmektedir. Kozmopolitan düşüncenin ikinci boyutu, evrensel topluluğu hangi kural ve yükümlülüklerin yönetmesi gerektiğini tanımlama teşebbüsüdür. Sağlam bir içerik kazandırmaya yönelik girişim, genel olarak deontoloji ile ve özellikle de Kantçı düşünceyle ilgilidir. Deontologlar dışarıdakileri yalnızca ahlâki eşitlerimiz olarak görmekle yetinmememiz gerektiğini, aynı zamanda, sonuç olarak, bazı şeyleri yapmaya ve bazı şeylerden de uzak durmaya ahlâki olarak zorunlu olduğumuzu iddia ederler.

Kozmopolitanizmin yaygın iddialarından bir tanesi, bir kişiye eşit davranmanın 'her bir kişinin iddialarını tarafsız olarak ele almayı' gerektirdiğidir (Beitz 1992: 125). Tarafsızlık iddiası genelde küresel dağıtıcı adalet fikrini savunurken kullanılır. Çünkü halk olmaları itibariyle halklar arasında ahlâken hiçbir önemli farklılık yoktur, her birinin çıkarı tarafsız bir konumdan hareketle yargılanmalıdır. Tarafsızlık, ulusal kimlik gibi belli ilişkilerin bütünün iyiliğini dikkate alan bir konumdan hareketle değerlendirilmesini zorunlu

kılar; çünkü [bu ilişkiler] bizzat kendileri olarak kaçınılmaz biçimde adil ve savunulabilir değildirler. Kozmopolitanların çoğu; millî üyeliğin ve milletler arasındaki sınırların, ancak, her veçhesiyle bütünlüklü bir insan olabilmek için zorunlu olan istikrar, kimlik ve aidiyet hissini onlara sağlamak suretiyle bireylerin ihtiyaçlarını karşıladıkları müddetçe savunulabilir oldukları hususunda hemfikirdirler. Bu, bazılarının millî kayırmacılığın ya da 'yurttaş önceliği'nin tarafsız bir pozisyondan savunulabileceğini iddia etmelerine sebep oldu. Başka bir deyişle tarafsızlık, küresel adalet konusunda kozmopolitan bir açıklamaya zorunlu olarak yol açmaz (Goodin 1988). Bununla birlikte, kozmopolitanlar köklü ahlâki iddialarımızın insan olma konumumuzdan kaynaklandığını ve dolayısıyla ulusal sadakatlerin en iyi ihtimalle ahlâki statülerin bir türevi olduğu fikrini hâlâ devam ettirirler.

Kant ve Kozmopolitanizm

Modern devlet ve iletişim araçlarının ortaya çıkışından çok önce Stoacı filozof Diogenes kendisinin 'bir dünya vatandaşı' olduğunu iddia ediyordu. Fakat modern zamanlarda, kozmopolitanizm için başlıca ilham kaynağı Alman filozofu Immanuel Kant oldu. Kant'a göre, insanlığın karşılaştığı en önemli felsefî ve siyasi problem savaşa son vermek ve rasyonel kozmopolitan bir hukuk tarafından idare edilen evrensel bir topluluk oluşturmaktı. Kant'ın düşüncesinin merkezî kavramı ve devletler arası ebedi barış projesinin (bkz. **Bölüm 7**) dayanak noktası, insanı kendinde amaç olarak görecek şekilde eylemde bulunmayı gerektiren kategorik zorunluluk (KZ) prensibidir (bkz. **Kutu 13.2**). Kategorik zorunluluğun sonucu, her bir bireye diğerleriyle eşit ahlâki mertebe tanımaktır. Temel argüman, evrensel düşünebilmemizi zorunlu kılan halka kendinde amaç olarak muamele etmektir. Ahlâki ilgiyi kendi devletinin ya da milletinin üyeleriyle sınırlandırmak, eşitliğe yönelik herhangi bir inancı eksik bırakır. Bu, ahlâki eylemde bulunmak için, rasyonel bir kimsenin herkesin herkesle olan ilişkisinde uymayı arzu edebileceği bir prensiple hareket etmesi anlamına gelir. Kant için, bu zorunluluğun en önemli ifadesi insanların kendilerine bir amaçmış gibi davranılması gerektiği prensibidir: 'İster kendine isterse başkalarına her zaman insanlığa muamelede bulunduğun gibi davran, asla sadece araç olarak değil fakat aynı zamanda amaç olarak' (Kant, akt. Linklater 1990a: 101).

Kantçı düşünce birtakım farklı yaklaşımlara sebebiyet verdi. Yaygın bir ayrım ahlâki ve kurumsal kozmopolitanizm arasındadır. Birincisi insanlardan beklenen eylemlere, ikincisi toplumu yöneten kurallara atıftır. Bireylere bireysel eşitlik tanımaya yönelik kozmopolitan görevler, aynı zamanda, küresel kurumsal/yasal düzenle de ilgilidir. Kozmopolitanizmin ana görevleri ahlâki evrenselciliği savunmak, farklı devletlere bölünmüş bir dünyada kategorik zorunluluğu takip etmenin ne anlama gelebileceğini araştırmak ve Kant'ın eserine dayalı alternatif bir dünya düzeni geliştirmektir (bkz. **Bölüm 1** ve **Bölüm 31**).

Kutu 13.2 Kategorik zorunluluk

Kategorik zorunluluk rasyonel bir insanın ahlâki davranmak için evrensel hukuka uygun davranması gerektiğini ifade eder. İnsan, özellikle, 'aynı zamanda evrensel bir hukuk olmasını arzulayacağı bir düstur üzere eylemelidir' (akt. Linklater 1990a: 100). Bunun anlamı şudur: Ahlâki eylemde bulunmak, rasyonel bir kişinin -herhangi birisinin, insanların başkalarına karşı eylemde bulunurken riayet etmelerini arzuladığı- bir ilkeye göre hareket etmesidir. Kant'a göre, bu zorunluluğun en önemli ifadesi, insanlara kendilerinde amaç olarak muamele edilmesini salık veren ilkedir: 'Kendine ya da başkalarına, daima insanlığa nasıl muamele ediyorsan öyle muamele et: Asla basitçe araç olarak değil, fakat daima bir amaç olarak' (akt. Linklater 1990a: 101). Bir örnek köleliktir; zira köleler başkalarının malı olma durumuna indirgenmiş insanlardır. Hiçbir hakka sahip değillerdir ve onların çıkarları kendilerini etkileyen kararlarda dahi hesaba katılmaz. Devletler arasındaki savaş, [bu ilkenin] bir başka ihlalidir; zira (devletler kendi) amaçları için hem vatandaşlarını, hem de vatandaşı olmayanları birer araç konumuna indirgerler.

Uluslararası etiğe dair pek çok tartışma, devlet ve diğer aktörlerin karar verme, yorumlama ve siyasetlerinde bu zorunluluklara uygun hareket etme arayışında karşı karşıya geldikleri ikilemlere işaret etmektedir.

Küresel kozmopolitan görevlere ilişkin bu anlatı; bir dünya devletine ihtiyaç olduğunu ya da milli kimlikten vazgeçmek gerektiğini iddia etmeksizin, hem bireysel, hem de kurumsal zorunluluklara vurgu yapmaktadır. Bunun yerine, kozmopolitan taahhüdün anlamı, kişinin ulusal kimliğinin ve esenliğinin dışarıdakiler pahasına gerçekleştirilmemesi gerektiğidir. Dostlara, komşulara ve vatandaşlarımıza karşı sorumluluklarımız yabancılara ve tüm insanlığa karşı yerine getirmemiz gereken yükümlülüklerimizle dengelenmelidir.

Anti-Kozmopolitanizm: Realizm ve Çoğulculuk

Kozmopolitanizm uluslararası etik üzerine yapılan akademik tartışmaları bir şekilde hakimiyeti altına almaya çalışsa da, devletlerin pratiklerinde anti-kozmopolitan iddialar daha ikna edici olma eğilimindedir. Anti-kozmopolitanlar, kozmopolitan düşüncenin bazı varsayımlarına ve kör noktalarına güçlü eleştiriler getirmektedirler. Anti-kozmopolitan eleştiriler, ayrıca, çağdaş uluslararası düzende kozmopolitanizmin neden sadece sınırlı bir uygulanılabilirlik alanına sahip olduğunu anlamamıza da yardımcı olur.

Realist Etik

Realistlere göre, anarşi ve devlet olma olguları tek uygun etiğin özçıkar etiği olduğunu göstermektedir. Birçok insan realist etiği en kötü ihtimalle Makyevelci ve en iyi ihtimalle de ahlâk dışı olarak nitelendirmiştir. Realist etik, insan hakları gibi evrensel etikle çelişiyor gibi görünmektedir. Fakat Hans Morgenthau ve George Kennan gibi realistler, sıklıkla, bu katılığın altında yatan şeyin daha pragmatik bir başka ahlâk olduğunu iddia ederler. Devlet adamının görevi uluslararası anarşinin belirsiz koşulları altında devletin hayatta kalmasını sağlamaktır. Başka türlü davranmak halkının yaşamını ve çı-

karlarını tehlikeye atmak olacaktır. Bu yüzden, kendi başının çaresine bakma ahlâki bir görevdir ve sadece pratik bir gereklilik değildir. Dolayısıyla realistler devletlere eylemlerinin geleneksel olarak anlaşıldığı haliyle ahlâki sonuçlarına değil, maddi ve stratejik sonuçlarına odaklanmalarını tavsiye ederler. Örneğin, Henry Kissinger gibi bir realist Kuzey Vietnam'daki düşmanı yenmeye yönelik askerî hedefe hizmet edecekse, Laos gibi tarafsız bir devleti bombalamayı tavsiye edebilir. Ya da SSCB ve El-Kaide gibi askerî düşmanlara karşı avantaj elde edebilmek için, günümüz Pakistan'ı veya Augusto Pinochet'in askerî yönetimi altındaki Şili gibi kötü insan hakları kayıtlarına sahip yönetimleri desteklemek ve onlarla dostane ilişkiler kurmak gerekli görülebilir. Bu düşünceler fırsatçılık olarak görülüp eleştirilseler de, realistler, neredeyse her eylemi etik zeminde meşru göstererek, devlet adamlarının evvela kendi halklarına karşı görevleri olduğunu ve Kantçı ideal adına bu gerçekliği görmezden gelmenin görev ihmali olabileceği fikrini savunurlar (Morgenthau 1948).

Birçok realist öz-çıkara odaklı etiğin erdemli bir davranış olduğunu iddia eder ve E. H. Carr'ın (1939) evrensel ahlâk adına hareket ettiğini iddia eden devletlere ilişkin şüphesini paylaşır. John Mearsheimer gibi çağdaş realistler, bu nedenle, ABD Başkanı George W. Bush'un Ortadoğu'da demokrasiyi yayma amacına ve ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji'sindeki 'Amerikan değerlerinin evrensel değerler olduğu' iddiasına şüpheyle bakarlar (NSS 2001: 5). Realistler böyle ifadelerin genelde ya sinik bir maske olduğuna ya da bencilce bir vehim olduğuna inanırlar. Gerçekte, böyle evrensel değerler yoktur; olsaydı bile, anarşi devletlerin bu değerlere uygun davranmasına engel olurdu.

Daha da önemlisi; realistler devletlerin karşılaştıkları bütün seçimlerin avantaj ve dezavantajlar arasında değil, hayatta kalma ve yok olma arasında olduğunu düşünmeye eğilimlidir. Avantaj peşinde koşmak, devlet adamları için hayatını sürdürme meselesinde olduğu şekilde geleneksel ahlâktan vazgeçmek için herhangi bir neden oluşturmaz. Bu durum, ulusal çıkarı dışarıdakilerin çıkarlarına yeğleyen realist birçok yazara göre, bir kısıtlamadır. Başka bir deyişle, realistler bütünüyle savunulamayacak statüko, devletler-sistemi ve milliyetçilikten yana tercihte bulunurlar. Bu tercih bize realizmin betimleyici ve açıklayıcı olduğu kadar tavsiye edici ve ahlâki olduğunu da hatırlatır.

Çoğulculuk: Birlikte Var Olma Etiği

Cemaatçi varsayımın bir başka ana ifadesi de çoğulculuktur. Cemaatçiler, topluluğu ve farklılığı önemsediklerinden, farklı kültürlerde şekillendirilmiş bireylerin iyi bir şey olduğunu düşünürler. Dolayısıyla, en iyi etiğin farklılığı uyum içerisinde muhafaza eden etik olduğunu iddia ederler. Çoğulculuk; devletlerin farklı etiklere sahip olabileceklerini fakat her birinin diğerini hoş görebilecekleri, kendi fikirlerini başkalarına empoze etmeyecekleri ve kesin, sınırlayıcı, cezalandırıcı ilkelere dayalı genel bir çerçeve üzerinde görüş birliğine varabileceklerini kabul eder. Bu görevler, en iyi şekilde, **siyasal topluluklar**

arasındaki hoşgörü ve birlikte var olma etiği aracılığıyla ifade edilir. Devletler farklı etiklere sahiptirler; fakat birbirlerini tolere edebilecekleri ve kendi görüşlerini diğerine empoze etmeyecekleri bir çerçeve –bazen bir yumurta kartonuna benzetilir– üzerinde anlaşabilirler. Bu, kendilerini oldukça güvende hissetmelerine ve göreli bir barış içinde kendi işleriyle meşgul olmalarına izin verir. Bu yaklaşıma göre; egemenlik, devletlerin ve farklı kültürlerin yan yana var olabilmelerine izin veren etik bir ilkedir.

Sonuç olarak, 'kendi türümüz' için –dışardakiler için yapmamız gerekenlerden çok daha fazla ve çok daha özel görevlerimiz vardır. İnsanlığa yönelik görevler, en iyi ihtimalle devletler tarafından zayıflatılır ve araçsallaştırılır. Çoğulculuk; temel insani değerler soykırım gibi pratiklerce çiğnendiğinde, devletlerin çiğneyen devlete karşı harekete geçme görevi olduğunu savunan **dayanışma**dan farklıdır. Çoğulcular, örneğin insani müdahalenin kurumsallaştığı daha dayanışmacı bir dünyaya evrilme çabalarına karşı çıkarlar. 'Uluslararası toplumun genel işlevi eylemde bulunmak değil, ayrıştırma ve yumuşatmadır' (Vincent 1986: 123). Devlet adamlarının temel etik sorumluluğu devletler arasında düzeni ve barışı sürdürmektir.

Çoğulcular, bazı devletlerin başkalarının egemenliğini çiğnemesine imkân sağlaması nedeniyle, insan haklarının diplomaside kullanılması konusunda şüphecidirler (Bull 1977; Jackson 2000). Benzer biçimde, çoğulcular ya pratik bir ihtimal olarak ya da kendi başına ahlâki bir iyilik olarak dağıtıcı evrensel adalete inanmazlar; çünkü o belirli –genellikle de liberal– bir adalet yaklaşımının diğer kültürler üzerine empozesini gerektirir. Belirli değer ya da etiğin başkalarına empozesini hem toplum, hem de bütün bir uluslararası düzen için zararlı bir şey olarak görürler (Walzer 1994a; Jackson 2000; Miller 2002). Devlet adamının ilk etik sorumluluğu küresel bir adalet yaklaşımı geliştirmek değil, devletler arasındaki barış ve düzeni devam ettirmektir.

Çoğulcu etiğin en gelişmiş izahı John Rawls'un *The Law of Peoples* (1999) eserinde bulunur. Rawls'a göre, liberal devletlerin dağıtıcı adalet kavramının küresel ölçekte yaygınlaştırılmasına yönelik kozmopolitan bir görevi yoktur. Tersine, toplumlar birbirleri üzerinde ancak asgari düzeyde bir etkiye sahip şeyler olarak anlaşılır. Rawls'a göre, küresel adalet için gerekli şartlar mevcut değildir. Dolayısıyla, umut edilebilecek en iyi şey kendi kaderini tayin

Kutu 13.3 Rawls: "insanların hakkı"

1. Halklar özgür ve bağımsızdır; onların özgürlükleri ve bağımsızlıkları diğer halklar tarafından saygıyla karşılanmalıdır.
2. Halklar anlaşmalara ve yükümlülüklere riayet etmelidirler.
3. Halklar müdahil olmama görevine riayet etmelidirler.
4. Her halkın kendini savunma hakkı vardır, fakat bu hak kendini savunmadan başka bir sebeple kullanılamaz.
5. Halklar insan haklarını onurlandırmalıdırlar.
6. Halk savaş koşullarında belirli özel kısıtlamaları gözetmelidir.
7. Halkların; adil ve hoşgörülü bir siyasi ve sosyal rejime sahip olmalarını engelleyen elverişsiz şartlar altında yaşayan diğer halklara yardım etme görevi vardır.

(Rawls 1999)

etme, adil savaş, karşılıklı tanıma (egemenlik), müdahil olmama ve karşılıklı yardım kurallarını kapsayan 'halkların hukuku'dur.

Bununla birlikte, çoğulcular başkalarına zarar vermenin yanlış olduğuna dair evrensel bir prensibi yürürlüğe sokar. Daha önemlisi, kozmopolitanlar küreselleşme koşullarında 'yumurta sepeti' etiğinin yeterli olup olmadığını sorgularlar. Kozmopolitanlar, birlikte var olmanın katı bir etiğinin çağdışı kaldığını ve topluluklar arası zararın giderek arttığı durumlarda gerçekten zararlı olabileceğini iddia ederler.

Püf Noktası

- Realizm ve çoğulculuk, kozmopolitan etiğe ve ahlâki evrenselciliğe yöneltilmiş en bilinen iki eleştiridir.
- Realistler, zorunlulukların, ahlâki mecburiyetleri ulus-devletle sınırlandıran devletçi bir etiği gerekli kıldığını iddia ederler.
- Çoğulculuk egemenliğe dayalı bir 'birlikte var olma' etiğidir.

Adalet Görevleri ve Doğal Görevler: İnsaniyetperverlik ve Kötülük

Kozmopolitanlar ile anti-kozmopolitanlar arasındaki farklar farklı bir açıdan, adalete ilişkin görevler ile doğal ya da insanlığa ilişkin görevler arasındaki ayrımdan hareketle de ele alınabilir. Bu tarz bir inceleme; en iyi 'katı' ya da 'gevşek' kozmopolitizmler arasında olduğu gibi karakterize edilmiş farklar kadar, temel kozmopolitan ilkeler arasındaki yüksek uyum derecesini de açığa çıkarır.

Kozmopolitan görevleri tartışmanın en yaygın biçimi, bu görevlerin pozitif ya da negatif görevler olmaları açısından ele alınmalarıdır. Pozitif görevler, sıklıkla insani görevler olarak belirtilen bazı şeyleri yapmak, eylemek görevleridir. İnsaniyetperverlik, –çektikleri acıların sebebi kendileri olsunlar olmasınlar– muhtaç durumda olanlar ya da beyhude yere acı çekenler karşısındaki sorumlulukları kapsar. Kıtlık ve doğal afet kurbanlarına, ayrıca savaş zamanlarında savaştan olumsuz etkilenen sivil halka ve savaş alanından tekaüde ayrılmış askerlere yardımları içerir. Bunlar yardım tedarik etmenin de ötesinde, –ihmal etmenin yalnızca kötü olarak nitelenemeyeceği, ahlâki olarak *yanlış* da olan– ahlâki yükümlülüklerdir. Pozitif görev fikri Birleşmiş Milletler'in uluslararası **koruma sorumluluğu** (bkz. **Bölüm 30**) raporunun temelinde yatan zihniyettir. Bu rapor devletlerin kendi sınırları içinde ve dışında insan haklarını koruma sorumluluklarından bahsetmektedir. Koruma sorumluluğu argümanı, ayrıca, devletlerin haklarının bu yükümlülüklerini yerine getirmelerine bağlı olduğunu da vurgular.

Örnek Olay Çalışması 1 Küresel ısınmaya dair etik tartışmalar

Birbirine karşılıklı bağım ılık ilişkisi içindeki bir insan topluluğu yaratan tek biyolojik topluluk olarak yeryüzü koşullarına atıf yapmaları anlamında küresel ortaklar etiği açıkça kozmopolitandır. Bu etik; eğer çevre sorunları çözülecekse ve 'ortakların trajedisi'nden kaçınılacaksa, ulusal kazançların feda edilmesi ya da hafifletilmesi gerektiğini vurgular.

Küresel ısınma (KI) hem pozitif, hem de negatif görevler için iyi bir örnektir. Bir bakımdan, KI'da en fazla sorumluluğu olan (ya da gelecekte olabilecek) ülkeler için, bu zararlı faaliyetlerine son vermek suretiyle, yerine getirmeleri gereken negatif görevler olduğu açıktır. Pek çok kimse; başkalarına zarar vermenin tüm sorumluluğunu, özellikle de bir zamanlar o işlerden faydalar elde etmiş isek, bizim üstlenmemiz gerektiği konusunda hemfikir olacaktır. Bunun anlamı; KI konusunda sera gazı etkisini (SGE) düşürmede ve geçmişte verdikleri ve gelecekte verecekleri zararların finansal yükümlülüğünü üstlenmede özellikle ABD, Avrupa ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerin orantılı bir sorumluluğu olduğudur. Ayrıca zengin ülkelerin, KI ile ilgili maliyetleri karşılamada yeterli güce sahip olmayanlara yardım etmek gibi pozitif görevleri de vardır. Örneğin, büyük kısmı ya deniz seviyesinde ya da deniz seviyesinin altında ve neredeyse hiç sanayileşmemiş olan fakat KI nedeniyle ilk önce yeryüzünden silinebilecek ada devletleri üzerine düşünebiliriz. Eğer birisine zarar verdiysek, bizim verdiğimiz bu zararın üstesinden gelebilmesi için ona yardımcı olmalıyız; özellikle de bunu tek başına yapamayacak durumdaysalar. Bunun anlamı; SGE'ni azaltmada sadece negatif bir görevin değil, ayrıca, zararları tamir etmek için pozitif bir görevin de bulunduğudur. Bu bir yeniden-dağıtımcı adalet meselesidir: Bir başkasının verdiği zarardan en fazla etkilenene yardım görevi.

Yükselen deniz seviyelerinin olası etkileri ve diğer çevresel sonuçlar dahil olmak üzere, KI'yı ele almanın zengin devletlere toplam maliyeti, yoksul devletlere oranla daha düşüktür. Bu mesele SGE üretiminin özellikle endüstrileşen ülkelerde ekonomik büyüme için çok temel olması gerçeğiyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Çıktıları azaltmaya yönelik her teşebbüs, belki de gelişmeye en çok ihtiyacı olan bu ülkelerdeki ekonomik büyümeyi engellemek anlamına gelmektedir. Gerçekte, 'gelişmekte olan ülkelerdeki insanların, kendileri ve aileleri için asgari yaşam koşullarına sahip olabilmek için daha fazla kirlilik üretmeye muhtaç olduklarına' dair bir iddia vardır (Singer ve Gregg 2004: 57). Buna ek olarak, zengin devletler için, iklim değişikliğiyle uğraşmak yaşam kalitelerinin sadece lüksünü veya zorunlu olmayan kısmını etkileyebilirken, fakir devletler için emisyonu azaltmak, muhtemelen temel yaşam ve hayatta kalmayla ilgili temel gereksinimleri etkileyecektir.

Negatif görevler bir şeyi yapmaya son vermek, genellikle başkalarına gereksiz yere zarar vermekten kaçınmak gibi yükümlülüklerdir. Devletler geleneksel olarak kendilerini belirli eylemlerden alıkoyan müdahalesizlik gibi negatif bir göreve saygı duyarlar.

Kozmopolitanlar kapsamlı pozitif (örneğin, adalet ve yardım) ve negatif (örneğin, zarar vermeme) sınır ötesine geçen görevlere vurgu yaparlar. Anti-kozmopolitanlar ise, yurttaşlarımıza öncelik tanımanın, kendi topluluğumuz dışındakilere karşı yükümlülüklerimizin büyük ölçüde negatif görevlerle sınırlı olduğu anlamına geldiğini iddia ederler. Bu; karşılıklı yardım da dahil doğal görevler (Rawls 1971) ve temel insan hakları (Shue 1981) olarak adlandırılan iki türe ilişkin bir tür kozmopolitan 'temel ahlâki asgari' taahhüdü gerekli kılar. Doğal görevlere ilişkin olarak, karşılıklı yardım, ihtiyaç duyulduğunda –kıtlığı geçici olarak hafifletmek ya da acil insani yardım gibi– yardım teklif etmeye yönelik pozitif görev ve zarar vermemek veya zorunlu olmayan acılara uğratmamak gibi negatif görevler son derece önemlidir. Halkın gözünde, tsunami veya etnik temizlik kurbanlarına yardım etmek gibi pozitif görevler daha fazla önem taşır ve daha fazla dikkat gerektirir; fakat akademik bağlamda negatif –özellikle başkalarına zarar vermemek gibi– görevlere de en az pozitif görevler kadar önem verilir.

Kutu 13.4 Adil savaş

Jus ad bellum

- Adil sebep: Bu genelde kendini veya üçüncü bir tarafı savunmak anlamına gelir.
- Doğru otorite: Sadece devletler meşru savaş yürütebilir. Suçlular, şirketler ve bireyler gayrimeşrudur.
- Doğru niyet: Devlet lideri şöhreti, yayılmayı veya yağmayı değil, bir adaletsizliğe veya tecavüze karşı koymayı hedef almak zorundadır.
- Son çare: Liderler diğer tüm makul yolları tüketmiş olmak zorundadır veya ani saldırı nedeniyle başka seçimi kalmamış olmalıdır.
- Makul başarı umudu: Devletler mantıken kazanamayacakları savaşı başlatmamalıdır.
- Barışın inşası: Eğer amaç barışı inşa etmekse veya statükoya dönmekse savaşmak adildir.
- Araç ve amaçların orantılı olması: Savaşın kendisini de içeren savaş araçları ulaşılmak istenen amaçlarla orantılı olmak zorundadır. Devletler amaçlarını elde etmek için asgari güç kullanmak zorundadır. Düşman kuvvetlerini bütünüyle yok etmek ya da kendi toprağınızdan atmak amacıyla düşmanın sivil nüfusunu yok etmek adil değildir.

Jus in bello

- Araçların orantılı olması: Devletler asgari veya orantılı kuvvet ve silah kullanmak zorundadır. Eğer düşmanı yalnızca yenmeye yetecek kadar kuvvet kullanabilmek mümkünse, düşman kuvvetlerini bütünüyle yok etmek adil değildir. Örneğin, bir devlet konvansiyonel silahlar yeterliyken nükleer silah kullanmamalıdır.
- Savaşmayanların dokunulmazlığı: Devletler; savaş sahnesinden çekilmiş emekli askerleri veya sivilleri ve savaş için gerekli olmayan sivil altyapıları dahil savaşta aktif görev almayanları doğrudan hedef almamalıdır. Savaşmayanların dokunulmazlığı adil savaş teorisi için merkezî önem taşır; çünkü 'onsuz bu teori tutarlılığının çoğunu yitirir. Savaşları adaletin bir aracı olarak gören bir teori nasıl olur da sivillerin haklarını sistematik bir biçimde baskı altına almayı teşvik edebilir?' (Coates 1997: 263).
- Çift etki kanunu: Eylemler, niyetlenilmemiş (fakat öngörülebilir) sonuçlar da olsa, sivil kayıplara neden olabilir. Örneğin, bir silah fabrikasının bitişiğinde siviller yaşıyor olabilir. Bununla birlikte, asıl mesele eğer öngörülebiliyorsa bunun gerçekten niyetlenilmemiş bir eylem olup olmadığıdır. Adil savaş teorisyenlerinin karşı karşıya kaldığı ikilem, bu ölümlerden niyetli ölümlerde olduğu gibi sorumlu olunup olunmayacağıdır.

Andrew Linklater başkalarına zarar vermemeye yönelik kozmopolitan görevlerin genellikle üç kategoride ele alınabileceğini iddia eder. Birincisi, ikili ilişkiler: 'Biz' 'onlara' ne yapıyoruz veya tam tersi 'onlar' 'bize' ne yapıyor. İkincisi, üçüncü taraf ilişkileri: Bunlar birbirlerine ne yapıyor. Üçüncüsü, küresel ilişkiler: Birbirimize ne yapıyoruz (Linklater 2002, 2005). Birincisinin örnekleri bir topluluğun zararlı pratikleri, malları veya yan ürünleri bir başkasına 'ihraç' etme olaylarıdır. Bu olayda devletler birbirleri üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde bulundurmakla ve aynı zamanda doğrudan sorumlulukları altındaki **devlet-dışı aktörler**in veya bireylerin zararlı eylemlerini önlemek ve sorumlularını cezalandırmakla da yükümlüdür. Örneğin, bazı devletler yurt dışında 'seks turizm'ine girişenleri cezalandırıcı kanunlara sahiptir. Bu durum devletlerin kendi çıkarlarının başkalarına vereceği zararları düşünmeden kendi ulusal faydalarını takip etmemeleri gerektiği anlamına gelir. İkinci kategoriye örnek, devletlerin soykırım olaylarında olduğu gibi kendi üyeleri veya komşularının üyelerine zarar verici eylemlerde bulunmasıdır. Üçüncü taraf olan devletler ve **uluslararası topluluk** da bu zararlı eylemleri önlemek, durdurmak veya cezalandırmakla yükümlüdür. Üçüncü ilişki kategorisi, küresel ısınma olayında olduğu gibi, genelde farklı oranlarda olmakla birlikte, birçok topluluğun katkıda bulunduğu zararlı eylemlere işaret eder (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Devletlerin dünyaya bir bütün olarak zarar ihraç etmemek gibi negatif bir görevi ve bu zararlardan doğan meselelerin çözümüne katkı sağlamaya yönelik pozitif bir görevi vardır.

Zarar vermekten kaçınmaya yönelik bir taahhüt yalnızca kişinin ulusal kimliğinin ya da refahının dışarıdakilerin zararı pahasına gelmemesi fikriyle ilgilidir. Arkadaşlara, komşulara ve yurttaşlara karşı yükümlülükler yabancılara ve insanlığa karşı olanlarla dengelenmelidir.

Püf Noktası

1. Kozmopolitanlar, sınırları aşan kapsamlı pozitif (adalet ve yardım gibi) ve negatif (zarar vermemek gibi) görevlere vurguda bulunurlar.
2. Anti-kozmopolitanlar, kendi topluluğumuz dışındakilere karşı yükümlülüklerimizin negatif görevlerle sınırlı olduğunu iddia ederler.
3. Pek çok düşünür; ihtiyaç zamanlarında kıtlığın şiddetini hafifletmek ya da acil insani yardım gibi yardım tekliflerinde bulunmak, karşılıklı yardım gibi 'doğal görevlerimiz' ve gerekli olmadıkça başkalarına zarar vermemek gibi negatif görevlerimizin olduğu konusunda Rawls ile aynı görüştedir.

Küresel Etik Meseleler

Takip eden kısımlarda küreselleşme koşullarında daha da azmış biri yeni, diğeri daha eski iki önemli uluslararası etik mesele ele alınacaktır. Adil savaş geleneği, devletler için dışarıdakilerle ilişkilerinde en sağlam etik stan-

dartları oluşturmuştur. Buna mukabil, küresel dağıtıcı adalet meselesi ancak son otuz yılda ciddiye alınmıştır. Her iki mesele de eylemleri küresel sonuçlar doğurabilme potansiyeli taşıyan devletlerin karşılaştığı etik sorunların doğasını vurgulamaktadır.

Adil Savaş Geleneği

Sık sık yanlış olarak 'adil savaş teorisi' olarak atıfta bulunulan adil savaş geleneği (ASG), bir devletin ne zaman savaşa başvurup başvuramayacağını ve bu savaşı nasıl yürütebileceğini belirleyen ilkeler kümesidir. ASG devletlerin savaşa başvurmasına ve başka devletlere, askerî güçlere ve sivillere zarar vermesine ahlâki sınırlar koymakla ilgilidir. İki bölümden oluşur: *jus ad bellum* (savaşın adaleti) ve *jus in bello* (savaştaki adalet). *Jus ad bellum* savaşa giriş nedeniyle ilgilidir, *jus in bello* ise ordu tarafından savaş sırasında kullanılan araç, silah ve taktiklere işaret eder (bkz. **Kutu 13.4** ve **Örnek Olay Çalışması 2**).

ASG'nin amacı adil bir dünya değildir. Adil savaş fikri aynı şekilde belli bir inancı veya siyasi sistemi yaymak için planlanmış kutsal savaş ve haçlı seferiyle de karıştırılmamalıdır. ASG, yalnızca, kabul edilebilir gerekçelendirme tiplerini kısıtlayarak savaşları sınırlandırmayı amaçlar. Avrupalı ASG'nin

Örnek Olay Çalışması 2 *Jus in bello*: işbâ bombardımanı

Jus in bello'nun birçok meselesini gösteren bir örnek İkinci Dünya Savaşı sırasındaki 'işbâ' veya 'alan' bombalamasının kullanılmasıdır. Savaş sırasında, hem müttefikler hem de mihver güçleri birbirlerinin şehirlerine yönelik kapsamlı bombardımanlar gerçekleştirdiler. Hitler'e karşı savaşında İngiltere birçok Alman şehrini yok edecek ve yüz binlerce sivili öldürecek Almanya'ya karşı yoğun bombardımanlar gerçekleştirdi. Bunların en meşhuru Almanya'nın Dresden şehrinin bombalanmasıydı. Dresden özellikle tartışmalıdır, çünkü askerî açıdan hiçbir önemi yoktu. Müttefikler tarafından yaratılan ateş fırtınasında en azından 100,000 kişi ölmüştür. Benzer biçimde, savaşın son safhalarında askerî bölgeleri değil şehirleri hedef alan saldırılarda Amerikalılar Tokyo'yu ve diğer önemli Japon şehirlerini defalarca bombaladılar. Bu ayırt edici prensibin ihlalini savunmak için kullanılan temel iddia, savaşa devam edilmemesi için halkın arzusunun ve direncinin kırılması gerektiğiydi. Diğer iddialar 'topyekûn savaşın' ortaya çıkması nedeniyle sivil ve sivil olmayan hedefler arasında ayrım yapmanın mümkün olmadığıydı. Başkaları Hitler'e karşı savaşın İngiltere'nin yaşamını tehdit ettiği için 'özel aciliyet' olduğunu iddia ettiler. Bu iddiaların çoğunda, birincisi hariç, stratejisyenler çift etki doktrinine işaret ederler: Sivillerin ölümü öngörülebilirdi fakat sivillerin öldürülmesi amaçlanmış değildi.

Bununla birlikte, İngiliz askerî planlamacıları savaştan önce bütüncül stratejik planın bir parçası olarak işbâ bombardımanı taktiğini geliştirmişlerdi. Ek olarak, bu saldırılar İngiltere'nin yaşamına acil tehdidin ortadan kalkmasından sonra da devam etti. Dolayısıyla sivil ölümlerinin hem beklendiği, hem de savaş stratejisinin bir parçası olduğu açıktır. Bu gerekçelerle, çoğu yazar artık bu pratiğin adil savaş prensibine temel bir ihlal oluşturduğu fikrinde birleşmektedir.

kökenleri Hıristiyan din adamlarının çalışmalarında ve özellikle Aziz Augustine'de bulunur. Adil savaş düşüncesi İslam'da da önemlidir ve hatalı biçimde sık sık **cihat** fikriyle ilişkilendirilmektedir (bkz. **Kutu 13.5**).

ASG hem kozmopolitan, hem de çoğulcu unsurlara sahiptir. Kabaca *jus ad bellum* geleneği genellikle çoğulculukla ya da Michael Walzer'ın yasacı gelenek dediği şeyle ilgilidir. Bu görüşe göre, kabul edilebilir ya da kabul edilemez şeyler devletlere göre ve onlar hakkındaki kurallardır. Bu kurallar devletlerin birbirlerine olan borçlarıyla ilgilidir. Bu geleneğin temelinde yatan kurallar, devletlerin meşru savaş için haklı oldukları zamana işaret eder. Savaşın haklılaştırılması ne Tanrı'ya, ne de insanlığa verilmiştir; o hak diğer devletlere aittir. Tek kabul edilebilir haklılaştırma, tek bir devletin egemenliğinin müdafaası ya da devletler toplumunun bizzat kendisini müdafaa etme ilkesidir.

Kutu 13.5 İslami adil savaş geleneği

Savaş etiği İslam için merkezî bir öneme sahiptir. Peygamber Muhammed, ordularına savaşta bizzat kendisi liderlik etmiştir. Hem Kur'an'da, hem de hadislerde (belli durumlarda) savaş açmanın Müslümanlara farz kılındığı belirtilmektedir. İslam'ın nihaî hedefinin, tüm dünyanın Allah'a teslimiyetinin sağlanması suretiyle, barışı getirmek olduğu sıklıkla söylenir; işte bu nedenle, İslam'da 'pasifist' bir gelenek yoktur. Kimi durumlarda bazı Müslüman otoriteler Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halifeliğin kurulduğu yüzyıllarda olduğu gibi İslam'ın hakimiyet alanının savaş yoluyla genişletilmesinin bir görev olduğunu iddia etmişlerdir. Çoğunluğu oluşturan başkaları ise, Kur'an'ın yalnızca kendini savunmak için savaşa cevaz verdiğini iddia etmişlerdir. El-Kaide gibi köktenci gruplar bunu hem ABD'de, hem de Irak ve Afganistan'da ABD ve onun müttefiklerine karşı yürüttükleri savaşı haklılaştırmak için kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, çoğu Müslüman otorite hem el-Kaide'nin savunma yorumunu, hem de Darü'l-İslam'ın tehdit altında ya da işgal edilmiş toprakları dışındaki sivil hedeflere saldırmak stratejisini gayrimeşru yorumlar olarak değerlendirip reddederler. Pek çok müfessir; adil savaş, doğru otorite, haklı amaç ve sivillerin dokunulmazlığını da içeren bazı *jus in bello* kavramlarının muadillerinin İslam'da da olduğunu iddia etmektedirler.

Bu yaklaşımı, bireylere ve zararın en aza indirilmesi için bu bireylere karşı olan yükümlülüklere işaret eden *jus in bello* geleneğinin daha kozmopolitian unsurlarıyla mukayese edebiliriz (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**). *Jus in bello* prensibi, Cenevre Sözleşmeleri ve onun gibi kimyasal silahlar, kara mayınları ve kitle imha silahlarını (KİS) içeren bazı silahların kullanımına sınırlama getiren başka antlaşmalar gibi uluslararası insani hukuku sistemleştirir. Nihaî referans noktası; insanlık ve hepsi bireylerin zarar görmesini engellemeye yönelik olan orantılı olma, sivillerin dokunulmazlığı ve ayrımcılık hakkındaki kurallardır.

Realistlere göre, ASG devlet yönetimine haksız sınırlamalar getirmektedir. Uluslararası siyaset zorunlulukların alanıdır ve savaş esnasında her yol mübahtır. Devlet ölüm kalım mücadelesi verirken veya askerî kuvvet risk altındayken zorunluluk etiğe baskın gelir. Devletler savaşa girmenin ne zaman basiretli bir karar olduğuna ve zafer için neyin gerekli olduğuna kendileri karar vermelidir. Pasifistler için ise, ASG'nin merkezî doktrini savaşa haklılık kazandırmaktan başka bir şey yapmaz. Pasifistler ve diğer eleştirmenlere göre, öldürmek daima yanlıştır. Eleştirileri bununla da sınırlı kalmaz ve ASG'nin, savaşa parlatılmış bir meşruiyet sağladığı gerekçesiyle, etik dışı olduğunu iddia ederler.

Örnek Olay Çalışması 3 Hedef gözeterek gerçekleştirilen suikastlar ve insansız hava araçları

Adil savaş teorisine göre, savaşta ortaya konulan edimlerin gerekli, fayda sağlayıcı, ayrım gözeten ve sonuçlara nispetle orantılı olması gerekir. İnsansız hava araçlarını savunanlar açısından bu araçlar, ayrım gözetme imkânını artırmakta, alternatiflerine göre daha orantılı bir saldırı gerçekleştirilmesini mümkün kılmakta, ayrıca diğer araçlara nazaran daha fazla fayda sağlamaktadırlar. Bu araçları kullanan ordunun gözünden baktığımızda ise İHA'lar, askerlerin ölüm riskini sıfırladığı için, ahlâki manada daha fazla faydalıdırlar. Ne var ki İHA'lar, ABD'nin Pakistan, Afganistan ve Yemen'de tehdit olarak görülen, El-Kaide ya da Taliban mensubu kabul edilen birçok insanın "hedef gözetilerek öldürülmelerini" mümkün kıldı.

İHA'ların kullanıldığı, hedef gözeterek öldürme pratiklerinin ne kadar gerekli veya faydalı olduğu konusunda bir değerlendirmede bulunmak güç bir iş. Örneğin böylesi bir değerlendirme, saldırana daha fazla düşman olunmasına neden olabilir, düşmanın safına yeni insanların katılmalarını sağlayabilir veya diğer yandan da "düşmanın başının ezilmesi"yle örgütün uzun erimli planlarını baltalayıp tehdidin giderek azalmasını mümkün kılabilir.

Elde güvenilir bir veri birikimine sahip olunmadığından, ayrım gözetme konusunda da bir değerlendirmede bulunulamamaktadır. Pakistan, Afganistan ve Yemen'de İHA saldırılarıyla gerçekleşen sivil ölümlerine ilişkin farklı tahminler dillendirilmekteyse de birçok sivilin bu tür saldırılarda öldüğü bilinmekte, en azından bazı ölümlerin kaçınılması mümkün olaylar olduğu görülmektedir. Adil savaş düşüncesi, şüphe etkisi kanunu uyarınca bu ölümlere bahane bulabilmektedir. Oysa mevcut ABD politikası, hedef tanımlama konusunda sorgulanması gereken şu iki biçime izin vermektedir: askerlik yaşına gelmiş insanlardan oluşan herhangi bir grubun muhtemel bir düşman savaşçı grubu olarak tanımlanması ve kişilerin pozitif bir tanımlamadan ziyade "yaşam tarzı analizi" uyarınca muhtemel hedefler olarak tanımlanması. Bu iki pratik, ne şüphe etkisi yasası ile çelişiyor ne de yanlışlıkla savaşçı olmayan kişilerin hedef alınmamaları ı güvence altına alıyor. Bu noktada Walzer'ın gel ştirdiği, "gereken özen" argümanı uyarınca şu söylenebilir: saldırı gücü, sivil ölü ve yaralıların sayısını azaltmak adına, kendi üyelerini zarara yol açacak şekilde devreye sokmaktan imtina etmelidir. Özel Operasyon güçleri türünden yüksek risk barındıran ama saldırı hedeflerini ayrım gözeterek belirleyen örnekler de mevcuttur. Usame bin Ladin'i öldürmek için Donanma Özel Harekât Kuvvetleri'nin kullanılması örneğinde de görüleceği üzere, daha az sayıda sivil ölümlere yol açmayacak ve İHA'lara alternatif teşkil eden başka seçenekler de mevcuttur.

Orantılı güç ile ilgili değerlendirme ise daha da güç bir iştir ve bu değerlendirme, sivil ölümler ile tekil hedeflerin önemine dair değerlendirmelerden asla ayrı ele alınamaz. Muhtemeldir ki bazı bireyler yüksek risk altındadırlar, fakat tüm hedef alınan kişilerden, bilhassa ismi bilinmeyen hedeflerden, emin olmak pek mümkün değildir.

Muhtemelen en ciddi mesele de hedefe konulan insanların ahlâki konumudur. Bunlar, asker olarak, savaş hukukunun geçerli olduğu, ahlâken masum ve meşru birer hedef midirler, yoksa kanuni prosedürün tatbik edildiği, ahlâken masumiyete sahip bulunmayan birer suçlu mudurlar? Gelgelelim bireylerin seçildiği ve (bilhassa CIA örneği dahilinde) infaz bağlamında sıralandığı, herhangi kanuni prosedürü içermeyen süreci ne uluslararası müdahale hukuku ne de iç hukuk meşrulaştırabilir.

(Enemark 2011; Gross 2006)

Küresel Adalet, Yoksulluk ve Açlık

Dünya ekonomisinin, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, küreselleşiyor olması şüphesiz küresel eşitsizliklerin artışına yol açmıştır. O, yoksulluk ve açlık çeken insan nüfusunun sayı ve oranındaki artıştan sorumludur (bkz. **Bölüm 28**). Ayrıca, Pogge gibi kozmopolitanlar küreselleşmenin küresel yoksulluğu daha ucuza ve daha çabuk bitirebilme kapasitesi anlamına da geldiğini ifade etmektedirler. Küreselleşme, evrensel dağıtıcı adalet meselesini ve dünyanın zenginlerinin fakirlerine karşı yükümlü oldukları ahlâki görevlerin doğasını ortaya çıkarır. Dikkate değer bir eşitsizliğin ve yoğun açlığın varlığı, özellikle aşırı zenginlik durumu söz konusu olduğunda, eşitsizliği azaltmanın ya da açlığa son vermenin kimin sorumluluğunda olduğu sorusunu da gündeme getirir.

Singer çözümü

Peter Singer'e göre, 'küreselleşme, küresel anlamda toplumlar arası eşitsizliğe en az bir toplum içindeki eşitsizliğe verdiğimiz kadar önem vermek anlamına gelir' (2002: 190). Singer tarafsız ve evrensel bir ahlâki kavramsallaştırmanın, yoksullukla ilgili herhangi nedensel bir ilişkiye bakmaksızın, yardım edebilecek olanların yardım etmelerini gerektirdiğini iddia eder. 'Eğer gücümüz kötü bir şeyin olmasını, ahlâken mukayese edilebilir başka bir şeyi feda etmeden engellemeye yetiyorsa, ahlâki olarak bunu yapmalıyız' der (1985: 231). Varlıklı ülkelerdeki ve fakir ülkelerin varlıklı kesimindeki insanlar, yoksullukla ilgili nedenlerden dolayı yaşamını yitirme tehlikesi yaşayan insanlara yardım etmek mecburiyetindedir.

Bu iddiayı haklılaştırmak için Singer şu durumu düşünmemizi ister: 'Bir havuzun kenarından yürüyüp geçerken boğulmakta olan bir çocuk görürsem, koşup çocuğu çıkarmam gerekir. Bu elbiselerimin ıslanması anlamına gelecektir; fakat bu, çok daha kötü bir şey olan çocuğun ölümü karşısında önemsizdir' (1985: 231). Sürmekte olan küresel açlık ve korkunç yoksulluk, bizi de aynı ahlâki seçimle karşı karşıya getirir. Eğer elbiselerimizin ıslanmasından korkarak çocuğun ölümüne seyirci kalmanın yanlış olduğunu düşünüyorsak, o zaman çok önemli bir kayba uğramadan kurtarma yeteneğimiz olduğunda, bir çocuğun veya milyonlarca insanın açlıktan ve yoksulluktan ölmesinin de yanlış olduğunu düşünürüz. Dolayısıyla, bizim, yardım etme imkânı olanlarımızın, muhtaç durumda olanlara yardım etme görevimiz vardır.

Singer'e ve Peter Unger'e göre, müreffeh ülkelerin halkları Üçüncü Dünya'daki açlığı gidermek için ihtiyaçlarından arta kalan tüm parayı vermelidirler. Bu bir sadaka değil, ahlâki bir görevdir. Yardım etmediğimizde *yanlış* bir şey yaptığımızı düşünmeliyiz. Kantçı terminolojiyle konuşacak olursak, dünyanın fakirlerine kendi başına bir amaçmış gibi muamele etmiyoruz, çünkü onların yaşamlarına kendi maddi zevklerimizden daha az değer veriyoruz.

Liberal-kurumsalcı kozmopolitanizm

Charles Beitz, Darrel Moellendorf ve Thomas Pogge gibi liberal kurumsal kozmopolitanlar, küresel karşılıklı bağımlılığın küresel anlamda adil kurumsal bir şema yaratma görevi ortaya çıkardığını iddia ederler. Beitz ve Moellendorf için, John Rawls'un adalet izahı küresel adalet için kriter sağlayabilir.

Kutu 13.6 Peter Singer'e göre paylaştırıcı adalet

'Temel ihtiyaçlarını karşılayacak miktardan fazla zenginliğe sahip olan her birimiz, bu zenginliğin çoğunu hayatlarını tehdit edecek kadar korkunç açlık çeken insanlara yardım için vermeliyiz. Evet! Bu yeni arabayı, şu tekneyi almamanız, evinizi yeniden dekore etmemeniz veya şu pahalı elbiseyi almamanız gerektiğini söylüyorum. Her şey bir kenara, bin dolarlık bir elbise beş çocuğun hayatını kurtarabilir.'

(Singer 1999)

Rawls (1971) adaletin toplumun 'temel yapısı'yla başladığını iddia etti. Bununla 'ana toplumsal kurumların temel hak ve görevleri dağıttığını ve toplumsal işbirliğinden doğan faydaların dağılımını belirlediğini' kasteder (Rawls 1971: 7). Adil olmak için, toplumun kimin hak sahibi veya ahlâki olarak eşit olduğu, görevler ve mal ve hizmet üretiminden maddi olarak kimin kazançlı çıktığı hakkında temel varsayımları olması gerekir. Rawls'un adalet teorisi zenginliğin ve faydanın dağılımıyla ilgilenen adaletin hem usule uygun, hem de müstakil bir izahıdır. Rawls, yukarıda belirtildiği gibi, kendi teorisi üzerine kurgulanacak küresel bir adalet modeli ihtimalini reddetmiştir. Bununla birlikte, Rawlscuların çoğu Rawls'un varsayımlarından bu sonucun çıkarılamayacağını iddia ederler.

Küresel adaletle ilgilenen kozmopolitanlar çoğunlukla, bütünüyle değil, küresel toplumun temel yapısıyla ilgilidirler. Yani küresel düzenin kurallarının hakları, görevleri ve toplumsal işbirliğinin faydalarını nasıl dağıttığıyla ilgilenirler. Uluslararası düzenin temel yapısı devletler arasındaki değil, bireyler arasındaki eşitsizliklere yoğunlaşan kozmopolitan prensiplerce yönetilmelidir. Nihai noktada önemli olan şey, sadece bir ülkenin değil, bu ülkelerde yaşayan bireylerin de ne kadar fakir ve kötü durumda olduklarıdır.

Bu yüzden, Beitz ve Moellendorf eşitsizliklere işaret eden doğru mekanizmalar konusunda Thomas Pogge'den farklı düşünseler de, Pogge'nin fark ilkesinin 'uluslararası işbirliği çerçevesinde (...) sosyal eşitsizliklerin (...) en kötü durumdaki bireylerin durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak tasarlanacak' şekilde küresel çapta uygulanması gerektiği iddiasıyla hemfikirdirler

Kutu 13.7 Rawls ve 'başlangıç konumu' (*original position*)

Rawls'un toplumsal sözleşmesi, temel kuralları belirlemeleri istenen kapalı bir toplumun üyeleriyle gerçekleştirilen bir deneyin sonucudur. İşin püf noktası şudur: Hiçbir birey, bu toplum içinde nerede duracaklarını bilmez. Zengin, fakir, siyah, beyaz, erkek, kadın, yetenekli, zeki olabilirler. Kendilerine ilişkin olarak bildikleri tek şey, 'iyi'yi kavrama ve amaçlara yönelik rasyonel düşünebilme yeteneklerine ve belirli temel fiziksel ihtiyaçlara sahip olduklarıdır. Rawls bu durumu 'cehalet perdesi' arkasında karar verme olarak tasvir eder. Rawls; rasyonel sözleşmecilerin bu şekilde sınırlandırıldıklarında herkesin, içinde 'başkaları için de benzer bir hürriyet şemasıyla uyumlu eşit bir hak için en geniş kapsamlı temel eşit hürriyetler şeması bulunan' bir toplum seçeceğini düşünür (1971: 60). Aynı zamanda fırsat eşitliği kadar nihai eşitliğin de olacağını düşünür. Onun 'fark ilkesi' olarak atıfta bulunduğu bu şeyin toplumun en kötü durumda bulunan üyelerinin durumunu iyileştirmek için zorunlu araçlar olması haricinde, eşitsizliğin olduğu yerde adaletsizlik vardır. Uluslararası alanda, halkların temsilcileri arasında sözleşme için ikinci bir oturum yapılır.

Kutu 13.8 Thomas Pogge ve uluslararası düzen

'Varlıklı ülkeler ve onların vatandaşları her yıl milyonlarca insanın yoksullukla ilişkili nedenlerden dolayı kaçınılmaz biçimde öldüğü küresel ekonomik düzeni empoze etmeye devam ediyorlar. Eğer böyle bir ekonomik düzen ulusal topluma empoze edilmiş olsaydı, bunu çok büyük bir adaletsizlik olarak görecektik.'

(Pogge 2001: 44)

(Pogge 1989: 251). Pratikte bu, küresel başlangıç durumunun doğal kaynak eşitsizliğini gidermek için zenginliğin yeniden dağıtılması ve 'geçmişteki adaletsizlikleri düzeltmek ve gerçekte küresel sosyal işbirliğinden doğan küresel üretimin bir kısmının yeniden dağıtılması için' bir miktar tazminatı gerekli kıldığı iddiasına karşılık gelir (Beitz 1979: 169).

Pogge'nin çözümü

Singer ve Beitz'den farklı olarak, Thomas Pogge yoksulların yoksulluğuyla zenginlerin zenginliği arasında nedensel bir ilişki olduğunu vurgular. Sistemin kurallarının ve uluslararası toplumun temel yapısının ekonominin bazı sektörlerine aktif biçimde zarar verdiğini, böylece Rawls'un adalet prensibiyle doğrudan çatıştığını iddia eder. Zenginin yoksula yardım etme görevi vardır, çünkü büyük oranda zenginlerin yarattığı uluslararası düzen dünya fakirliğinin başlıca nedenidir. Gerçekte, Pogge yılda 18 milyon insanın yoksulluk nedeniyle ölmesinden zengin ülkelerin sorumlu olduğunu iddia eder.

En önemlisi, Pogge başkalarına zarar vermemeye yönelik negatif görevlerimizin onlara yardım etmeye yönelik pozitif görevlerimizi ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Bu nedenle, halihazırdaki düzenden karlı çıkanların düzeni en fazla ihtiyacı olanların lehine değiştirmek mecburiyeti vardır. Maddi kaynaklar dünya çapında eşitsiz dağıtılmasına rağmen, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve uluslararası ticaretin yapısı insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda olmamasını ve maddi kaynakların eksikliğinden muzdarip olmamalarını garanti altına almalıdır. Son olarak, çoğulcu itirazlar bu mecburiyetleri ortadan kaldırmaz: 'Ekonomik şemada varlıklı paydaşların devam ettirmelerinin yanlış olduğu bir adaletsizlik vardır. Ve bu, bizimle açlık çekenlerin arasında toplumsal bir bağ olup olmadığı gerçeğinden bağımsız olarak böyledir.

Püf Noktası

1. Adil savaş geleneğinin üç unsuru vardır: *jus ad bellum, jus in bello ve jus post bellum.*
2. Adil savaş geleneği kozmopolitanizm ve cemaatçilik unsurlarını içermektedir.
3. Küresel adalet tartışmaları faydacı ve Rawlscu teorilerin hakimiyeti altındadır.
4. Eşitsizliğin kendisinin ahlâki bir problem olduğu konusunda her zaman bir anlaşma yoktur.
5. Kozmopolitanlar, zenginlerin yoksullara karşı pozitif ve negatif görevlerden kaynaklanan yardım etme sorumluluğu olduğunu iddia ederler.

Sonuç

Bu bölüm, uluslararası etik alanındaki ana yaklaşımları ve küreselleşmeyi tasvir eden en mühim etik meseleleri özetlemiştir. Etik meseleler, uluslararası alandaki bütün aktörlerin ve özellikle de başkalarına yardım veya zarar verme noktasında büyük potansiyeli olan devletlerin karşısına çıkmaktadır. Devletler ve diğer aktörlerin karşılaştığı en büyük sorun ahlâki çoğulculuğun mevcudiyeti ve uluslararası alandaki siyai anarşiden doğmaktadır. Bu sorunlar kararlarımızı zorlaştırmakta ve düşüncemizi karmaşıklaştırmaktadır, fakat bizim yabancılara karşı yükümlülüklerimizi ortadan kaldırmamaktadır. Küreselleşme bağlamında, kozmopolitanizm realizme ve çoğulculuğa iki noktada meydan okur ve şu soruları sorar: Birincisi, kendimize zarar vermeden başkalarına yardım etmemek hâlâ mümkün müdür? İkincisi ve daha sorunlusu, gereksiz ıstırabın azaltıldığı ve siyasi kurumlarda herkesin eşitliğinin sağlandığı bir dünya yaratma görevine karşı çıkmak hâlâ mümkün müdür? Dolayısıyla uluslararası etik üzerine düşünen pek çok düşünür ya eksiksiz bir realizmi ya da katı bir çoğulculuğu reddeder. Bunun yerine, çoğu yazara göre, küreselleşme neticesinde meydana gelen karşılıklı bağımlılığın ölçeği nedeniyle, sorulması gereken asıl soru uluslararası alanda etik davranıp davranılmayacağı değil, nasıl etik olunabileceğidir.

Kozmopolitanizm, belki de tarihte hiç olmadığı kadar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Adalet Divanı da dahil olmak üzere birçok devletin, uluslararası kurumların ve bireylerin hem dillerine, hem de inançlarına yerleşti. Gereksiz zararı önlemeye yönelik kozmopolitan bir taahhüt, kara mayınlarının kullanımını yasaklayan anlaşmalar ve Cenevre Sözleşmeleri'nde mevcuttur. Bob Geldof ve Bono tarafından başlatılan 'Yoksulluğu Tarihe Gömelim' kampanyası gibi devletleri küresel yoksulluk gibi acil meselelere dair eylem ve eylemsizlikleri hesaba katmaya davet eden bireylerden ve STK'lardan müteşekkil küresel bir sivil toplumun mevcudiyeti kozmopolit dünya vatandaşlığı fikrine şahitlik etmektedir. Bu aktörlerin çoğu bütün insanlara eşit davranılması inancına sahiptirler. İnsanların insan olarak neye ihtiyacı olduğuna dair temel kavramları yürürlüğe koymaktadırlar. Bunlar yemek, barınak ve zorunlu olmayan acılardan azade olmak gibi temel hakları içerir.

Uluslararası düzende kozmopolitanizmin unsurları bulunsa da, çoğu devlet pratiği ve çoğu insan kendi yurttaşlarına öncelik vermektedir. Özellikle merkezî faaliyetlerin sorgulandığı küresel ısınma gibi meselelerde devlet pratiği içeridekileri dışarıdakilere üstün tutmaya devam etmektedir. Terörizmle savaşın yayılması son yıllarda bu gerilimin daha da artmasına neden oldu. Devletler, güvenliklerinden endişe duydukları için, özellikle insan hakları meselelerinin aleyhine olacak şekilde dikkatlerini güvenlik meselelerine yoğunlaştırdılar. Benzer biçimde, Dünya Ticaret Örgütü'nün Haziran 2006 tarihli Doha görüşmelerinin başarısızlığa uğraması, devletlerin fakir ülkelerin sorunlarına

etkin biçimde yönelme beceriksizliklerinin ve adil olmayan ticaret kurallarını muhafaza etmek suretiyle zarar vermeyi sonlandırmama eğilimlerinin kanıtı oldu. Birçok insan için temel etik zorunluluklar yerine getirilmemiş olarak kalmasına rağmen, bu anlaşmanın temellerini oluşturan kozmopolitan etik aynı zamanda daha gelişkin görevlerin mümkünlüğünü de su üstüne çıkarmaktadır. Anlaşmazlığın devam etmesine rağmen, temel haklar, yoksulluk ve açlıktan kurtulma ve ulusal sınırların bütün herkese saygıyla yaklaşmamızı engellememesi gerektiği fikri hakkında çok önemli bir fikir birliği de söz konusudur.

Sorular

1. Kozmopolitanizmin temel fikri nedir?
2. Küreselleşmenin etik sonuçları nelerdir?
3. Kozmopolitanizme yönelik başlıca itirazlar nelerdir?
4. Ulusal sınırların etik açıdan değerlendirilmesi neden önemlidir?
5. Küreselleşme, cemaatçi etiğe hangi açılardan meydan okumaktadır?
6. Adaletin prensipleri evrensel midir?
7. Zengin ülkelerin küresel yoksulluğu bitirmek gibi bir sorumluluğu var mıdır?
8. Küresel ve uluslararası etik meselelerin çözümünde pozitif görevler mi yoksa negatif görevler mi daha fazla yardımcı olur?
9. İnsaniyetperverlik, bizim uluslararası etik mecburiyetlerimizi bitirir mi? Veya biz dünyaya adalet getirmek zorunda mıyız?
10. Kozmopolitanizm ve anti-kozmopolitan pozisyonlar insaniyetperverlik ve kötülük konusunda ortak bir nokta bulabilirler mi?

Ek Okuma Önerileri

Beitz, C. (1979), *Political Theory and International Relations* (Princeton, NJ: Princeton University Press). John Rawls'un *Theory of Justice* adlı kitabının ilk kozmopolitan okumasıdır.

Hashmi, S. H. (ed.) (2002), *Islamic Political Ethics: Civil Society, Pluralism and Conflict* (Princeton, NJ: Princeton University Press). İslam'ın iç ve uluslararası etiğini inceleyen bir makaleler derlemesi.

Miller, D. (2007), *National Responsibility and Global Justice* (Oxford: Oxford University Press). Liberal milliyetçi anti-kozmopolitanizme ilişkin sistematik bir inceleme.

Nardin, T. ve **Mapel, D.** (ed.) (1992), *Traditions of International Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press). İnsanların uluslararası etik konusunda düşünme biçimlerinin en kapsamlı izahı.

Pogge, T. (2002), *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms* (Cambridge: Polity Press). Zengin ülkelerin küresel yoksulluğun oluşumundaki suç ortaklıklarının ürettiği negatif mecburiyetler üzerine inşa edilmiş dağıtıcı adaletin kozmopolitan prensipleri lehine en ayrıntılı ve sağlam iddiayı geliştirir.

Rawls, J. (1999), *The Law of Peoples* (Cambridge, Mass: Harvard University Press). Rawls'un uluslararası etik konusundaki katkısı "makul insanlar" arasında birlikte var olma etiği gibi bir şey geliştirir.

Shapcott, R. (2010), *International Ethics: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press). Kozmopolitanizm ve eleştirileri arasındaki farklara ilişkin ayrıntılı bir sorgulama. Onların göç, insani yardım, savaş ve yoksulluk alanlarındaki uzantılarını ortaya koyuyor.

Singer, P. (2002), *One World: The Ethics of Globalisation* (Melbourne: Text Publishing). Zenginliğin zenginden fakire dağıtılmasına yönelik pozitif görevler lehine en önemli faydacı iddiadır. Küresel ticaret ve küresel ısınma etiğini de inceler.

Walzer, M. (2000), *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York: Basic Books). Adil savaş geleneği ve daha genelde savaş etiği üzerine klasik bir felsefi ve tarihsel çalışma.

Kısım Üç

Yapılar ve Süreçler

Kitabın bu kısmında çağdaş dünya siyasetindeki önemli yapı ve süreçleri tanıtmayı arzuluyoruz. Yapılar ve süreçlerle uluslararası meseleler arasındaki ayrım büyük oranda bir perspektif meselesi olduğundan bu kısımla bir sonraki kısım arasında ortak paydalar mevcuttur. Bizim için, farklılık yapılar ve süreçlerle kastettiğimiz şeyin bir sonraki kısımda ele alınan meselelerden daha sürekli ve sabit olan dünya siyasetinin istikrarlı özellikleri olmasıdır. Bu kısımda da iki amacımız mevcuttur:

İlki, 21. yüzyılın başında dünya siyasetindeki en önemli yapı ve süreçlerin bazılarının bir özetini sunmak istiyoruz. Böylelikle, temeldeki bu özelliklere dikkat çekmek için dünya siyaseti üzerine bir dizi düşünme yolunu tercih ettik. İlaveten, yapı ve sürecin tartışmalı anlamlara sahip olduğunun farkındayız; fakat tüm bunların kitabın sonraki kısmında ele alınan meseleler için bir zemin sağlayacağını düşünüyoruz. Kitabın bu kısmında ele alınan bütün hususlar bir sonraki kısımda işlenecek meselelerin çözümlenmesinde önemli olacaktır; çünkü bu kısımdaki meseleler hem ikinci kısımdaki meselelerin karşılaşmak zorunda olduğu ana yapıları, hem de onların kaderini belirleyecek ana süreçleri kapsamaktadır.

İkinci amacımız; küreselleşmenin kendisinden önceki dünya siyasetinden farklı olup olmadığı sorusunu sormaya zorlayarak, küreselleşme hakkında düşünmenize yardımcı olacak yapı ve süreçleri vermektir. Küreselleşme dünya siyasetinde şimdiye kadar merkezî rol oynamış yapı ve süreçleri bir kenara bırakmayı gerektirir mi?

Bölüm 14
Savaşın Değişen Karakteri

Michael Sheehan

Giriş
Tanımlar
Savaşın Doğası
Askerî Alanda Devrim
Postmodern Savaş
Yeni Savaşlar
Sonuç

Okuma Rehberi

Savaş uluslararası ilişkiler pratiğinin önemli kurumlarından biri ve uluslararası ilişkiler incelemelerinin temel ilgi alanı olagelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok gözlemci savaşın doğasının kökten değişime uğradığını veya en azından dünyanın bazı bölgelerinde yürürlükten kalktığını ileri sürmüştür. Küreselleşme sayesinde karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması ve demokrasinin yayılmasıyla birlikte, bazı devlet gruplarının –kendi aralarında savaş yapmalarının artık ihtimal dışı görüldüğü– güvenlik toplulukları oluşturdukları gözlenmektedir.

Bununla birlikte savaş, başka yerlerde farklı biçimlerde varlığını devam ettirdi. ABD gibi bazı ülkelerin, konvansiyonel ordulara karşı büyük zaferler elde etmek için gelişmiş silah teknolojilerini kullanması askerî alanda bir devrimin gelmekte olduğunun ileri sürülmesine yol açtı. Fakat dünyanın başka bölgeleri, devlet-dışı aktörlerin ön planda olduğu, basit askerî teknolojilerinin kullanıldığı ve vahşetin yaygınlaştığı savaşlarla tanımlandı. Bu türden pek çok 'yeni savaş'ın, küreselleşme sürecinin doğrudan bir sonucu olduğu iddia edilmektedir.

Giriş

İngiliz strateji uzmanı Basil Liddle Hart bir seferinde 'eğer barış istiyorsanız, savaşı anlamalısınız' diye yazmıştı. Devrimci Marksist Leon Trotsky kendinden emin biçimde 'savaşla ilgilenmeyebilirsiniz ama savaş sizinle ilgilenir' demişti. Bu tavsiyeler çağdaş dünyaya da uygun düşmektedir. Kayıt altındaki tarih boyunca 3,5 milyar insanın yaşamına mal olan 14400 savaş meydana geldi. 1815'ten bu yana, kullanılan savaş tanımına bağlı olarak değişen sayıda, 224 ilâ 559 savaş olmuştur (Mingst 2004: 198). Savaş sosyal bir davranış biçimi olarak yok olmadı ve kaçınılmaz bir insan davranışı olmamasına ve dünyanın bazı bölgelerinde sönmeye yüz tutmuş olmasına rağmen yok olacakmış gibi de görünmemektedir. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana, Soğuk Savaş dönemine kıyasla yıllık ortalama savaş sayısı, çatışma sonucunda gerçekleşen ölümlerin sayısı ve savaşla alakalı katliam sayısı ciddi biçimde azalmıştır. 1989 ve 1992 yılları arasında yaklaşık yüz savaş son buldu ve çatışma sonucunda meydana gelen ölümlerin sayısı bakımında 1990'lı yıllar İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki en az şiddet içeren on yıllık süreydi (*Human Security Report* 2005: 17). Savaş olaylarındaki bütün bu düşüşe rağmen, birçok bölgede savaşlar hâlâ çok canlı ve Soğuk Savaş dönemine kıyasla bazı yeni özellikler göstermektedir (bkz. **Bölüm 3**).

Savaşın Yararı

Çağdaş dünyada ulusal ekonomi ve toplumlarda değişimler üreten güçlü baskılar mevcuttur. Bunların bazılarının **küreselleşme**nin etkilerini yansıttığı düşünülebilir, diğerleri ise postmodernitenin daha geniş etkilerinin sonucudur; fakat bunların bileşik etkisi dış çevreden gelen tehditlerin doğasının algılanmasındaki değişimde yansımasını bulan önemli siyasi ve toplumsal değişimler doğurdu. Sonuç olarak bu durum siyasetin bir aracı olarak güç kul-

Kutu 14.1 Savaşın demode olması

Savaşla ilgili dikkat çeken bir durum, çağdaş dünyanın bazı bölgelerinde artık olmayışıdır. Kuzey Atlantik bölgesi bir "güvenlik topluluğu" olarak tanımlanmaktadır. Bu güvenlik topluluğuna üye devletler grubu, kendileri dışındaki rakiplerine karşı savaşı kullanmaya devam etseler de, kendi aralarındaki münakaşaları çözmenin bir aracı olarak savaşa başvurmuyorlar artık. Bu devletlerin ortak bir özelliği birer demokratik devlet olmalarıdır. Demokrasilerin de savaşa girebilecekleri, fakat yoldaş demokrasilerle savaş için hazırlanamayacakları ileri sürülmektedir. Bu "demokratik barış" açıklamasına ilişkin varsayım; demokratik ülkelerden oluşan bir bölgede savaşın tedavülden kalkacağı ve demokrasi dünya genelinde yayıldığında savaşların da azalacağını iddia etmektedir. Fakat demokratik devletler 'demokratik barış bölgesini' genişletmek için demokratik olmayan ülkelerdeki rejimleri ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiğinde bazı savaşların meydana gelmesi tehlikesi vardır, başka bir deyişle, barış adına yapılan savaşlarla karşılaşılacaktır. Ek olarak, bazı gözlemcilere göre, bu demokratik ülkeler ve büyük güç olarak adlandırılan rakipleri nükleer silah sahibi olduklarında demokratik olmayan ülkeler de savaşmaktan kaçınacaktır. John Mueller ve Charles Mosko böylesi savaşlar zeval bulduğunda, süper güçler ile önemli Avrupalı güçlerin birbirleriyle ilişkilerinde birbirleriyle eşit konumda oldukları 'savaşsız bir toplum'un var olacağını iddia etmektedirler.

lanımının yararına ve savaşın şekli ve işlevine olan inançları etkiledi. Tarihin 'modern' dönemi olan geçtiğimiz iki yüzyılda, geleneksel olarak savaş siyasetin vahşi bir şekli, uluslararası ilişkilerde **devletlerin** bazı meseleleri çözme yöntemi, savunma ve caydırıcılık için askerî güç biriktirilmesinin bir sonucu ve bu birikimin savunma ve dış politikayı desteklemek için kullanılması olarak görüldü. Yirminci yüzyılın iki dünya savaşı, savaşın bu araçsallığının tipik örnekleri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişmiş ülkelerdeki askerî güç birikimini güdüleyen tehdit türleri geleneksel devletler arası askerî rekabetten kaynaklanmaz, bunun yerine askerî güç kullanımını gerektiren **terörizm** (bkz. **Bölüm 23**), ayaklanmalar ve diğer ülkelerdeki iç krizler gibi daha belirsiz tehditleri çözme iddiası taşır oldu (bkz. **Kutu 14.1**).

Kutu 14.2 Siber savaş

Devletler, karmaşık bilgi edinme ve silahları hedefleme teknolojilerine ve komuta sistemlerine daha fazla bağımlı hale geldikçe, siber savaş tehdidine daha çok maruz kalıyorlar. Siber uzay, "tüm insanların bilgisayar ve telekomünikasyon araçları üzerinden birbirlerine bağlanması" ile ilgili. Dolayısıyla siber savaş da siber uzayda başka bir devletin bilgisayar ve enformasyon ağlarına saldırmakla ve düşmanların saldırıları karşısında devletin kendi imkân ve becerilerini korumasıyla ilgili bir mesele. Günümüzde ABD'nin kendi askerî operasyonlarını etkin bir muhalefet olmaksızın yürütebilmek için savaş zamanında mevcut tüm enformasyon alanına hakim olmaya çalıştığı ileri teknoloji savaşında bu husus, çok önemli bir ağırlığa sahip. Bu türden saldırılar, askerî hedeflerle sınırlı da olabilir veya sadece genel manada düşmanın ekonomik ve politik sistemini de hedef alabilir. Yaygın kanaate göre, Hindistan ve Küba gibi birçok ülke, siber savaş imkânlarını artırma gayreti içerisinde. Öte yandan görüldüğü kadarıyla ABD, Rusya, Çin ve Birleşik Krallık gibi bir dizi ülke siber savaş meselesini askerî doktrinlerinin önemli bir parçası haline getiriyor.

On dokuzuncu yüzyılın etkili stratejisti Carl von Clausewitz savaşın siyasi hedeflerin peşinde şiddet kullanımının değişmez temel doğası olduğunu iddia etmişti. Savaşın doğası, şiddet, değişim ve belirsizlik gibi çağlar boyunca politik bir araç olarak şekillendiren sürekli, evrensel ve doğal niteliklere atıfta bulunur. aksine, savaş biçimleri, savaşın geliştirdiği ve tarih boyunca farklı savaş dönemleri için geçerli olan, her biri sosyo-politik ve tarihsel önkoşullarla belirlenen özellikleri sergileyen, savaşın geliştirdiği uyumsuz, çevresel ve uyarlayıcı özellikleri de etkileyen koşullardır. Clausewitz ayrıca, savaşın nesnel ve öznel doğası arasında ayrım yaptı; birincisi, tüm savaşlarda ortak olan unsurlardan oluşuyor ve ikincisi, her savaşı benzersiz yapan özelliklerden oluşuyor. Belirli bir çağda tipik olan savaşın özellikleri veya şekli değişebilir, ancak savaşın asıl niteliği değişemez. Clausewitz'e göre, savaşın yeni özellikleri yeni icatların değil, yeni fikirlerin ve yeni toplumsal şartların sonucudur. Dolayısıyla, –süreğen ve hatta artan bir değişimin şekillendirdiği– uluslararası sistemin küreselleşmesi ve postmodernite süreçlerinin, sistem içerisinde yürütülen savaş biçimlerindeki değişimler tarafından belirlendiğini görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Savaş çok geniş-katılımlı insan grup davranışının toplumsal

olarak inşa edilmiş bir biçimidir ve bu grupların kendi siyasi ve kültürel çevre bağlamında anlaşılmalıdırlar.

Benzersiz iletişim teknolojileri çağında yeni savaş alanları ortaya çıktı. Soğuk Savaş sonrası dönemde **devlet-dışı aktörler** hem siber âlemi, hem de küresel medyayı karasal ordular ve terörist operasyonların yanı sıra önemli savaş alanları haline getirdi; böylece savaş artık aynı anda farklı gerçeklik düzlemlerinde yürütülmektedir ve karmaşık bilgi ve elektronik aldatma stratejileriyle savaşın nedenine dair gerçek de tersyüz edilmektedir. Geçmişin –kara parçasına atıfta bulunan– savaş meydanı (*battlefield*) artık –uzaya atıfta bulunan **savaş uzayı** (*battlespace*) oldu ve uzaydaki uyduları ve hava kuvvetlerini ilgilendirmesi bakımından üç boyutludur ve siber-uzayı ve iletişim dalga-bantlarını içermesi bakımından da boyutsuzdur (bkz. **Kutu 14.2**).

Aynı zamanda, savaşmak için gerekli maddî kapasite de gelişmektedir. Korkunç yok edici kapasitesiyle askerî teknoloji her gün daha fazla devletin eline geçmektedir. Bu husus; yalnızca kitle imha silahlarını üretme teknolojisinin yayılıyor olması dolayısıyla değil, ayrıca, gelişmiş "konvansiyonel" askerî teknolojinin de daha yaygın hale gelmesi nedeniyle de önemlidir.

Püf Noktası

- Savaş insanlık tarihinin temel bir özelliği olagelmiştir.
- Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana savaşın hem sıklığında, hem de ölüm sayılarında ciddi bir düşüş görülmüştür.
- Özellikle büyük güçler arasındaki savaş ihtimali önceki dönemlere oranla çok daha düşüktür.
- Uluslararası sistemdeki değişiklikler savaşın karakterini muhtemelen değiştirmektedir.

Tanımlar

Savaş akışkan bir kavram olduğundan, bazen birbirine zıt çok sayıda tanımları yapılmıştır. Bu tanımların çoğu anlaşılmayacak kadar geneldir. Bazıları savaşı silahlı ve örgütlü fiziksel çatışmanın bir biçimi olarak görürken, Quincy Wright'a göre savaş 'benzer fakat farklı birimlerin şiddetli bir teması'dır (Freedman 1994: 69'da alıntılanmıştır). Bu türden genel tanımlar özellikle çağdaş savaşı anlamaya yardımcı olmaz. Çünkü yeterli derecede özel değildir ve mafya çatışmasını bile savaş olarak tanımlayabilir. Şiddet suçları her yıl savaş ve terörizmin birlikte neden olduğundan daha fazla ölüme neden olduğu için küresel insan güvenliğinin önemli bir yönüdür, fakat savaş değildir. Clausewitz'in 'düşmanlarımızı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet eylemidir' ve 'politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir' şeklindeki ifadeleri daha kullanışlıdır. Clausewitz'in çalışmasında anlam, okurun devletlerin temsilcileri arasında büyük ölçekli askerî bir karşılaşmadan bahsedildiğini anlamasını sağlamak için bir varsayım bağlamında açıklanmıştır. *Webster's Dictio-*

nary savaşı 'devletler veya milletler arasında genelde açık ve ilan edilmiş silahlı düşmanlık durumu' olarak tanımlayarak bu durumu pekiştirir. Maalesef, günümüzde, bu basitçe varsayılabilecek bir şey değildir; çünkü devlet-dışı gruplar çağdaş savaşın önde gelen aktörleri haline geldiler. Bu açıdan bakıldığında, Hedley Bull'un tanımı daha kullanışlıdır. Savaş 'siyasi birimlerin birbirlerine karşı giriştikleri örgütlü şiddettir' (Bull 1977: 184). Bull siyasi birimler tarafından yapılmaması ve başka bir siyasi birime yöneltilmemesi durumlarında şiddetin savaş olmayacağında ısrar eder.

Silahlı bir çatışmanın "savaş" olarak adlandırılması için ne tür hedeflerin yer aldığını ve ne kadar şiddetin gerekli olduğu sorulabilir. Singer ve Small'un yılda en az 1000 ceset gerektiren savaş tanımında olduğu gibi belirli bir eşik seçmek de keyfî görünebilir. Arjantin'le İngiltere arasındaki 1982 Falkland/Maldivler Savaşı, çok az kimsenin aksini iddia edebileceğine rağmen, bu hesaba göre savaş olarak görülmeyecektir. Bir tür ölçeğe açıkça ihtiyaç var, fakat belki de hâlâ daha makul ve geçerli olan Quincy Wright'ın daha genel formülüdür. Bu formüle göre savaş, 'sosyal gruplar, özellikle de egemen devletler arasında hayli önemli büyüklükteki askerî kuvvetler tarafından ve hatırı sayılır bir zaman aralığında gerçekleştirilen bir çatışmadır' (Wright 1968: 453).

Püf Noktası

- Çağdaş dönemdeki savaşı tanımlamak kolay değildir.
- Savaş siyasetin vahşi bir biçimidir.

Savaşın Doğası

Eğer, bazılarının iddia ettiği gibi, gerçekten savaş Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni şekiller aldıysa veya belki de gerçek doğasında bir evrim olduysa, o zaman neyin değiştiğini ve antik bir olgunun çağdaş tezahürlerinin ne olduğunu belirlemek için geleneksel biçimler ve yorumlarla güncel örnekleri mukayese etmek zorunluluktur. Bu ilk bakışta göründüğü kadar anlaşılması kolay bir iş değildir. Savaş, örgütlü insan şiddetinin bir biçimidir ve devletler tarafından önemli sayıda personel, malzeme ve ateş gücü kullanılarak gerçekleştirildiği zaman anlamak kolaydır. Fakat şiddet spektrumunun en alt ucunda savaş terörizm, ayaklanmalar ve adi suçlar gibi çatışma türleriyle örtüşmeye başlar ve açık tanım ve tasvirleri sürdürmek zorlaşır (bkz. **Bölüm 23**). Savaşta her zaman şiddet vardır fakat her şiddet savaş değildir. Şiddet bir çatışmanın savaş olarak tasvir edilmesi için gerekli fakat yeterli değildir.

Savaşlar belli nedenler için yapılır. Clausewitz'i takip eden Batılı anlayış, savaşı amaçlara ulaşmanın bir aracı olarak görür. Bu yaklaşıma göre

Kutu 14.3 Thucydides'e göre savaş

Bazı açılardan savaş yüzyıllar boyu çok az değişmiştir. 2500 yıl önce Yunanlı tarihçi Thucydides'in savaş hakkındaki gözlemleri şöyleydi:

'Savaşın yol açtığı felaketleri, bunları bilen insanlara göstermek için uzun uzun ayrıntılara girmek neye yarar? Zaten, insanı savaşa sürükleyen şey cehalet değildir, eğer kazançlı çıkacağını düşünüyorsa da korkusu onu [savaşa girmekten] alıkoyamaz. Gerçek olan şu ki: Bir taraf savaşın sağlayacağı kazançların riske ettiklerinden fazla olacağını, diğerleri ise doğrudan kaybetmeyi kabullenmektense bu tehlikeleri göze almayı tercih ederler.'

(Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Book IV)

savaşlar rastgele şiddet değildir; rasyonel siyasi bir amaç için verilen bilinçli bir kararı yansıtır (bkz. **Kutu 14.3**).

Savaş ve Toplum

Savaş toplumsal ve siyasi davranışın bir formudur. Bu Clausewitz'in temel iddialarından biridir. Bu görüş, yirmi birinci yüzyılın başında da halen geçerliliğini korumaktadır, ancak sadece siyasetin mahiyetini geniş ve esnek bir anlayışla değerlendirirsek. Postmodern dönemde siyaset ve onun aldığı biçimler hakkındaki anlayışımız evrilmekteyken, bunun aynısının savaşın karakteri içinde doğru olması gerektiğini beklemeliyiz; çünkü savaşın kendisi siyasetin bir biçimidir.

Savaşın siyasi doğası; devletlerin ekonomik, siyasi ve kültürel otonomisini yıpratan küreselleşmenin etkisi altında dönüşmektedir. Çağdaş savaşlar yerel bağlamda meydana gelmektedir fakat savaş oyunu daha geniş alanlarda oynanmaktadır ve **sivil toplum kuruluşları**, **hükümetler-arası örgütler**, (bkz. **Bölüm 21**) bölgesel ve küresel medya ve İnternet kullanıcıları tarafından etkilenmektedir. Birçok açıdan, çağdaş savaşlar kısmen televizyonlarda yapılmaktadır ve bu yüzden medya çatışmayı izleyenlere bir anlayış çerçevesi sağlamada önemli bir role sahiptir. Uluslararası şiddetin küresel medya tarafından sürekli yayınlanmasının bir etkisi savaşı rutinleştirerek kuvvet kullanımına karşı hukuki, ahlâki ve siyasi kısıtlamaları tedricen zayıflatmasıdır. Böylece yirminci yüzyılın ikinci yarısının bir özelliği olan savaşın ahlâken sorgulanmasına engel olmaktadır. Bu 'savaş yorgunluğunun' gelişmesi savaşın uluslararası ilişkilerin normal bir unsuru olarak görünmesine neden olur.

Savaş haddinden fazla paradoksal bir faaliyettir. İnsanlar aşırı şiddet kabiliyetine sahiptir, fakat aynı zamanda karmaşık işbirliği yeteneğine de sahiptir. Bir bakıma, savaş çok açık biçimde 'işbirliği yerine düşmanlık, müzakere yerine zorlama, meşru yöntemler yerine öldürme, yaratma yerine yok etme eylemleriyle gerçekleştirilir' (Francis 2004: 42). Bir başka açıdan bakıldığında da, savaş insanlığın 'dostça işbirliği kapasitesinin' büyük bir örneği olarak köklü bir toplumsal eylemdir, (Bigelow 1969: 3). Michel Foucault savaş kurumunu 'toplumun askerî boyutu' olarak adlandırır (1996: 415). Bu böyledir, zira savaşa girişmek bir toplumun büyük ölçekli karmaşık görevleri yerine getirmek için işbirliği yapmasını gerektirir. Toplumlar savaşırlar, çünkü kendi içlerinde

işbirliği yapabilme kabiliyetine sahiptirler. Öte yandan diğer toplumlarla savaşmak zorunda hissederler, çünkü sık sık dışarıdakilerle işbirliği yapmanın zor olduğunu düşünürler. Dışarıdakilerle savaşma eylemi içeride işbirliğini kolaylaştırabilir. İçeride rağbet görmeyen bir savaş olmadığı müddetçe, savaşan bir ülkenin içeride huzurlu olduğu hissi vardır.

Savaş hem iyi örgütlenmiş hem de örgütleyici bir olgudur. Sosyolog Charles Tilly'nin sözleriyle (1975: 42), 'savaş devletleri, devletler de savaşı yaratmıştır'. Tarihsel olarak devlet aygıtı savaşların örgütsel taleplerinden türedi ve modern devletler kökenlerini ve gelişimlerini büyük oranda daha önceki savaşların etkilerine borçludur. Modern devlet emsalsiz bir şiddet dönemi olan Rönesans'ta doğmuştur. Bu dönemdeki silahlı çatışmanın yoğunluğu –askerî birliklerin sayısının, onların silah gücünün ve savaş maliyetlerinin dramatik biçimde artışı gibi– askerî alandaki ilk devrimi tetikledi. Böylesi rekabetçi ve şiddet dolu bir dönemde hayatta kalma ihtiyacı daha büyük, daha fazla merkezîleşmiş siyasi birimlerin lehine oldu. Bu siyasi birimler savaşta başarılı olabilmek için gerekli geniş toprak parçalarını kontrol etme, karmaşık askerî teknolojilerde uzmanlaşma ve muazzam insan kaynaklarını seferber edebilme yeteneğine sahipti.

Modernite ve Savaş

Bu evrimin zirve noktası Avrupa'yı 1618-1648 arasında esir alan Otuz Yıl Savaşlarıydı (bkz. **Bölüm 2**). Çatışmanın bitişiyle birlikte Avrupa yeni bir tarihsel gelişme dönemine, yerini yirminci yüzyılın sonlarında postmoderniteye bırakana kadar üç yüz yıl boyunca uluslararası tarihi hakimiyeti altına alacak olan moderniteye giriyordu. Modernitenin birçok özelliği ve Clausewitz'in dediği gibi, her devrin kendisine ait bir savaş formu vardı. Kültürel ve coğrafi gerçeklikleri yansıtan başka biçimler olsa da, bu savaş formu ortaya çıktığı dönemin özelliklerini yansıtır. Dolayısıyla moderniteye özgü bir savaş formu mevcuttu.

Modernite dönemi; milliyetçiliğin, hızla artan nüfuslara sahip merkezî ve bürokratik devletlerin yükselişi, bilim ve endüstri devrimleri, mesiyanik vizyona sahip seküler ideolojilerin yükselişi, mega-anlatılara karşı gelmenin hoş görülmemesi ve **Marksizm** gibi kapsayıcı ideolojilerin ortaya çıkışıyla tanımlanır. Dönemin ürünü olan savaşlar modernitenin ve kapsamlı dönüştürücü etkilerinin gücünü yansıttı. Devletler merkezî bürokrasi ve milliyetçiliğin gücüyle büyük kitle ordularını seferber ettiler. Bu orduları endüstrileşmenin ürünleriyle donattılar ve uluslarının devletleri için kendilerini feda etmelerini ve aynı şekilde, kendilerini vatanları için kurban eden düşman halkları öldürürken hiç merhamet göstermemelerini ümit ettiler. Sonuç; –1945'te Japonya'ya yapılan nükleer saldırıya kadar varan– sivillerinde düşman askerleri gibi meşru hedefler olarak görüldüğü kitlesel ölçekte endüstrileşmiş savaşlar oldu.

Aynı zamanda, en azından gelişmiş ülkeler arasındaki çatışmalarda, modern dönemdeki savaşların bir başka özelliği de belli **kurallar** tarafından

yönetilen savaşlar olmasıydı. Savaş zamanlarında şiddet kullanımını sınırlandırmak ve düzenlemek için **uluslararası hukuk** geliştirildi (bkz. **Bölüm 14**). Quincy Wright, savaşın her zaman kendisini sıradan bir kavgadan ve hatta örgütlü kavgadan ayırt eden hukuki bir ilişkiyi gerekli kıldığını iddia eder. Bu, 'hükümetler arasında şiddete izin veren ve düzenleyen özel kuralların yürürlükte olacağı bir zaman şartı'dır (Wright 1965: 2). Bu husus, savaşı diğer şiddet türlerinden ayıran önemli bir özelliktir. Savaş siyasi motivasyona sahip gruplar arasındaki ilişkinin özel bir türüdür.

Savaş ve Değişim

Savaşın şiddeti endüstriyi, toplumu ve yönetimi köklü ve daimi olarak dönüştüren pek çok değişim kuvvetini serbest bırakır veya hızlandırır. Geleneksel yapıları zayıflatarak veya yok etmek ya da iç reformları zorunlu kılmak suretiyle savaş, sosyal değişime ve siyasi modernizasyona yatkın şartları yaratabilir. Düşman kuvvetlerini yenebilme zorunluluğu; ulaşım, yiyecek üretimi ve depolaması, iletişim vb. askerî alanın dışında sonuçları olan teknolojilerin gelişimine öncülük edebilir. Antik Yunan düşünür Heraclitus'a göre savaş, bu nedenle 'her şeyin babası ve her şeyin kralı'dır.

Modernite dönemi boyunca, tarihsel olarak, savaşın yürütülmesi yönetimleri zafer için gerekli olan kaynakları seferber edebilmek adına iktidarı merkezileştirmek zorunda bıraktı. Bürokrasiler ve vergi yükleri savaşı desteklemek için artırıldı. Fakat savaş için hazırlanmaya ve savaşa girmeye ilişkin sıkıntılar 1975'te Güney Vietnam'da, bir ölçüde de 1991'de Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi devletin zayıflamasına veya parçalanmasına da yol açabilir.

Bununla birlikte savaş, hem hazırlık hem de yürütülmesi bakımından, değişimin önemli bir etkeni olabilir; fakat teknolojik ya da siyasi modernizasyon zorunlu olarak ahlâki ilerlemeyi getirmez. Çağdaş biçimleri de dahil savaştaki evrim, gerçekte küreselleşme kuvvetlerinde olduğu gibi ahlâken sorunlu değişimler getirebilir (bkz. **Bölüm 33**). Savaş, tarihsel değişimin köklü bir ajanıdır, fakat tarihin nihaî belirleyicisi değildir.

Püf Noktası

- Çağdaş savaşlar küreselleşmeden etkilenmektedir.
- Savaş iyi örgütlenmiş toplumlar gerektirir.
- Savaş değişim için önemli bir etken olabilir.
- Savaşın doğası sabit kalır, fakat biçimi içinde bulunduğu dönemi ve çevreyi yansıtır.

Askerî Alanda Devrim

Savaşın niteliğinin önemli biçimde değiştiği konusunda hemfikir birçok gözlemci vardır; fakat her birinin gerekçeleri oldukça farklıdır. Bir düşünce

ekolü **askerî alanda devrim** (AAD) denilen bir kavrama odaklanmaktadır. Bu kavram Amerika'nın 1991 Körfez Savaşı'nda kazandığı büyük zaferin ardından popüler oldu. Yüksek teknoloji ve doktrinin ABD'ye neredeyse hiç çaba sarf etmeksizin bir başarı getiriyor olması, gelişmiş silahlar ve uydu teknolojileri gibi teknolojik avantajlara sahip olup olmamanın gelecekteki çatışmaların sonucunu belirleyebileceği iddiasını gündeme getirdi. Bununla birlikte, AAD kavramının popülaritesi AAD'nin gerçekte ne olduğuna veya sonuçlarının neler olabileceğine dair bir görüş birliği üretmedi. Araştırmacılar AAD'nin radikal bir değişim veya savaş tarihinde bir tür kırılma getirdiğinde aynı fikirde olsalar da, bu değişim ve kırılmanın nasıl ve ne zaman olduğu veya sebebinin ne olduğu konusunda bir anlaşmazlık mevcuttur.

Amerikan Savunma Eski Bakanı William Cohen AAD'yi 'bir ulusun ordusunun stratejisini, askerî doktrinini, eğitimini, örgütlenmesini, malzemesini, operasyon ve taktiklerini tamamıyla yeni yöntemlerle kesin askerî sonuçlar elde etmek için dönüştürme fırsatı yakaladığı zaman' olarak tanımlamıştır (alıntı için bkz. Gray 2002: 1).

AAD savunucuları askerî teknolojideki son atılımların ve gelecekteki muhtemel ilerlemelerin, askerî operasyonların hız, kesinlik ve seçici bir yıkımla yürütüleceği ve bu durumun savaşın tüm karakterini değiştireceği anlamına geldiğini iddia ediyorlar. Bu da önümüzdeki dönemde askerî/siyasi işlerin yapılış şeklini kökten etkileyecektir. AAD literatürünün çoğu teknolojik gelişmelerin sonuçlarına odaklanır. Kuveyt (1991), Sırbistan (1999) ve Irak (2003) çatışmalarında, Amerikan teknolojisi rakiplerinin çok üstünde olduğunu kanıtladı. Özellikle, bilgisayar ve uzay teknolojisi ABD kuvvetlerinin düşman hakkında daha önce savaşlarda hiç görülmedik derecede bilgi edinmesi ve silah sistemlerinin saldırı hedeflerine yönlendirilmesinde kesin bir başarı sağladı. Gelişmiş iletişim, generallerin devam etmekte olan çatışmalarda ayrıntılı ve acil kontrol uygulamasına ve gelişmelere hemen yanıt vermesine olanak sağladı. Kullanılan silahların, hızı, gücü ve hassasiyeti, her ne kadar mutlak hedef hassasiyeti imkânsız olsa da, dikkatlice ayarlanmalarına ve böylece sivil ölümlerini boş yere artırmadan hayatî hedefleri imha etmelerini sağladı. Bu teknolojilere eş değerde teknolojilere sahip bulunmayan rakipler Amerikan üstünlüğü karşısında kendilerini acziyet içinde buldular. 2003'te Amerikan'ın Irak'a saldırısının başlangıcında Irak kuvvetlerinin ABD'nin askerî uydu sinyallerini sıkıştırarak uydu karşıtı savaş başlatması tarihsel olarak önemliydi.

Bu tür saldırılar, rakibin silahlı kuvvetlerinin bilgi sistemleri ve süreçlerinin önemli hedefleri haline getirerek, gelecekteki devletler arası savaşların bir özelliği olacaktır. Bununla birlikte, AAD, anlaşılır biçimde, askerî teknoloji ve taktiklere vurgu yaparken, sonuçta teknoloji dışı faktörlerin önemli rol oynayabileceği aşırı karmaşık bir olgunun resmini fazlaca basitleştirmiş olma riskine sahiptir.

AAD'ye Askerî Cevaplar

Buna ek olarak, AAD literatürünün ve tartışmalarının çoğunluğu ABD kaynaklıdır ve teknolojik üstünlüğün bahşettiği hakimiyeti verili ve kutsanmış olarak ele alma eğilimindedir. Halihazırdaki AAD Batılı savaş anlayışına dayanmaktadır ve sadece iyi tanımlanmış belli şartlar altında yararlı olabilir. Teknolojik olarak gelişmiş bir devletin rakiplerinin gelişmiş olana karşı etkin biçimde savaşmak için sıra dışı ve asimetrik araçları nasıl kullanacağı konusunda çok az tartışma mevcuttur (bkz. **Kutu 14.4**). 1990'dan bu yana asimetrik çatışmalar ABD önderliğindeki koalisyonlar tarafından Irak (1991 ve 2003), Yugoslavya ve Afganistan'a karşı yapılmıştır. Koalisyonların savaş gücündeki aşırı üstünlükleri nedeniyle, bu asimetrik savaşların çatışma aşamaları oldukça kısaydı ve Soğuk Savaş dönemine kıyasla asker ölümleri daha azdı. Bununla birlikte, Irak ve Afganistan'daki geleneksel yöntemlere dayanmayan ayaklanma aşamalarında, asimetri koalisyon kuvvetlerinin teknolojik üstünlüklerine karşı gerilla tarzı çatışmayı üretti. Bu, çağdaş asimetrik savaşın önemli bir boyutudur. Eski bir dönemin daha büyük bir geleneksel stratejilerinin küçük unsurları olarak kullanılmış olan gerilla savaşı ve terörizmi gibi teknikler artık kendi başlarına strateji olarak kullanılıyor.

Yetenekli bir hasım, düşmanın gücünü azaltırken kendisininkini artırmaya çalışacaktır. Herhangi bir savaşta, sonuç büyük oranda savaşanların savaşmak için kullandıkları yöntemleri etkileyen göreli güçleri tarafından belirlenir. Bazı savaşanlar düşman silahlı kuvvetlerini bu şekilde yenmeyi denemiyor bile olabilir, fakat rakibinin moralini bozmak ve taviz koparmak için şiddeti sadece idare etmeye çalışıyor olabilir. AAD yazarları aynı zamanda devletler arası çatışmayı vurgulayan ve 1991'den bu yana yaygın devlet içi ayaklanma savaşlarına uygun olmayabilecek devlet merkezli Westfalya modeli içinde çalışma eğilimindedirler.

Kutu 14.4 Asimetrik savaş

Asimetrik savaş 'savaşan tarafların karakterleri ve bölgelerinin nispeten stratejik daha avantajlı olması bakımından birbirinden oldukça farklı olduğunda ve taraflardan birinin diğerini oyunu kendi kurallarıyla oynamaya zorladığında' var olur. '(...) Zayıfın güçlüye karşı benimsediği stratejiler kendi askerî kabiliyetlerini olduğu kadar düşmanın iç siyasi alt yapısını da hedef almayı gerektirir. Aslındabu türden stratejiler, zaman içerisinde kendisi bir misillemeye maruz kalmadan diğer tarafın acısını artırmakla ilgilidir.'

(L. Freedman (1998), 'Britain and Revolution in Military Affairs', *Defense Analysis*, 14: 58)

Irak'ta 2003'te başlayıp günümüze kadar gelen çatışma (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**) AAD'den sonra ortaya çıkabilecek olan savaş biçimleri hakkında önemli soruları gündeme getirdi. Yeni savaş teknolojilerini geliştirecek olan devletlerin gelecekteki rakipleri kimler olacaktır? AAD bütün savaş biçimlerini mi etkiler yoksa sadece büyük ölçekli ve devletler arası konvansiyonel savaşları mı? Şehir savaşları ve nükleer silahlar meselesi ne olacak? Teröristlerin, ayaklanmacıların ve AAD teknolojilerini ele geçiremeyen silahlı kuvvetlerin buna yanıtı ne olabilir?

Örnek Olay Çalışması 1 Irak Savaşı 2003-2010

20 Mart 2003'te, ABD öncülüğündeki koalisyon kuvvetleri Irak'ın sahip olduğundan şüphelenilen kitle imha silahlarının yerini tespit etmek ve imha etmek amacıyla Irak'ı işgal etti. Koalisyon kuvvetleri Bağdat'ın ele geçirilmesine ve Irak'ın silahlı kuvvetlerinin teslim olmasıyla sonuçlanan hızlı ve ezici bir başarı elde ettiler. Başkan George W. Bush, 2 Mayıs 2003'te askerî operasyonların resmen bittiğini duyurdu. Konvansiyonel aşamadaki askerî kayıp sayısı modern savaşlar için tarihsel olarak düşük bir seviyedeyken, savaş kısa sürede koalisyon güçlerine ve Irak'ın sivil nüfusuna karşı gerilla ve terörist saldıranların standart hale geldiği bir ayaklanmaya evrildi. 2009 Bahar'ı itibariyle, koalisyon güçlerinden 4700 civarında asker ölmüş, 32.000'i de yaralanmıştı. Aynı dönemde 9.000'den fazla Iraklı asker ve polis, yaklaşık 55.000 isyancı ile birlikte öldürüldü. Irak'ta savaş nedeniyle ölenlerin toplam sayısı iyimser bir tahminle 100.000, kötümser bir tahminlede 600.000 arasında değişmektedir.

Irak Savaşı, savaşın muhtemel geleceği tartışmalarında öne çıkan birtakım konulara örneklik teşkil etmektedir. Koalisyonun hızlı zaferi Irak silahlı kuvvetlerinin ABD kuvvetlerinin gelişmiş silahlarının ve bilgi sistemlerinin teknolojik üstünlüğü tarafından bozguna uğratıldığını gördü. Bu durum askerî alanda bir devrimin yolda olduğunu ileri sürmektedir.

Amerikan kuvvetlerince uygulamaya konulan doktrin de ölümcüldü. Müttefiklerin başarısı yalnızca teknolojik üstünlüğün değil, daha üstün bir manevra-eğilimli operasyonlar doktrininin bir sonucuydu. ABD önderliğindeki süratli ve görece kansız zafer Soğuk Savaş sonrası stratejik çevrede ABD'nin güç kullanması konusunda çok az kısıtlamanın olduğu görüşünü pekiştirdi. Vietnam travmasının arkada bırakılmasıyla birlikte savaş ABD için süratli, kesin sonuç veren ve kabul edilebilir bir şey oldu. Soğuk Savaş'ın bitişi bölgesel bir çatışmanın süper-güçler arasında nükleer bir çatışmaya dönüşmesi ihtimalini ortadan kaldırmıştı.

Çatışmanın merkezî bir özelliği, ABD'nin enformasyon savaşındaki üstünlüğüydü. ABD, askerî anlamda keşif, iletişim, askerî hedeflerin belirlenebilmesi ve silahların bu hedeflere kilitlenebilmesi için uydu sistemlerini kullandı. Ayrıca, dünyanın savaşı nasıl algılamasını istiyorsa ona uygun bir anlayış üretebilmek için sivil iletişim araçlarının ve küresel medya imajlarının postmodern anlamda manipulatif bir kullanımını gerçekleştirdi.

Bununla birlikte, çatışma düzenli Irak kuvvetlerinin teslim olmasıyla son bulmadı. Bu durum 'postmodern' ya da 'yeni' savaşlar tezinin savunucularının bazı iddialarını onaylamaktadır. Karmaşık gayriresmi askerî ağları kullanabilme yeteneği, Amerikan askerî teknolojisinin ezici üstünlüğüne rağmen, ayaklanmacılara etkili asimetrik savaş imkânı tanıdı. Buna ek olarak, ayaklanmacılar terörizm ve istikrarsızlaştırma stratejilerinin karakter ve uygulamalarının algılanışını yönlendirmek için küresel medyayı kullanabildiler. Ayaklanmacılar tarafından kullanılan teknikler vahşi ve acımasızdı. Dış güçlerce desteklenen, postmodern ve yeni savaş kavramlarının özelliklerini yansıtarak, aşırı kimlik temelli bir mücadelede sivil nüfus da hedef alındı.

Teknoloji ve AAD

AAD literatüründe teknoloji boyutuna yapılan vurgunun tehlikeli yanı, savaşın siyasi ve sosyal boyutlarının küçümsenmesi ihtimalidir. Savaşların sonuçları teknolojiye ek olarak birçok faktör tarafından etkilenir ve çağdaş dünyanın çoğu bölgesinde, halihazırdaki ve potansiyel savaşlar sadece belli başlı devletin sahip olduğu AAD teknolojisince etkilenmemektedir. Bununla birlikte, bazı çatışmalar AAD'nin bazı unsurlarınca etkilenmektedir. 1990'ların sonunda Pakistan ve Hindistan arasındaki konvansiyonel savaş oldukça

gelişmiş silah sistemlerinin ve Hindistan tarafından uydu teknolojisinin kullanılmasını gerektirdi.

Bazı yazarlar doğru bir AAD'nin olup olmadığını sorgulasalar da (bkz. **Kutu 14.5**), küreselleşme ve postmodernite çağının kaçınılmaz bir sonucu olarak görülebilecek bazı kanıtlar mevcuttur. Alvin ve Heidi Toffler (1993) bir toplumun savaşma yöntemlerinin zenginlik üretme yöntemlerini yansıttığını iddia ederler. Tarımın icat edilmesiyle başlayan zenginlik yaratma amaçlı her devrim, savaş sisteminde de buna karşılık gelen bir devrimi tetiklemiştir. Dolayısıyla, yeni bir 'bilgi ekonomisi' ortaya çıktığı müddetçe, bu savaşlar içinde paralel bir devrim getirecektir. Bilgi Çağı'nda, bilgi zenginlik üretimi ve gücün merkezî kaynağıdır ve AAD ekonomik üretim biçimindeki temel değişimlerin kaçınılmaz filizidir (bkz. **Bölüm 14** ve **15**).

Batılı toplumlarda AAD kavramının çekiciliğinin önemli bir bölümü, savaşta çabuk ve temiz bir zafer kazanmak için akıllı silahlar denilen teknolojinin kullanılabilme ihtimalini sunmasıdır. AAD teknolojileri savaş alanının daha önceki dönemlerde mümkün olmayan şekilde kontrol edilmesine ve böylece savaşın temposunun ayarlanabilmesine ve büyük kayıplar olmadan kazanılmasına imkân tanımaktadır. Öngörülebilir bir gelecek için AAD bir Amerikan girişimidir ve askerî işlerin neden ve nasıl idare edileceği de Amerikan anlayışını yansıtır. Amerikan yaklaşımı savaşı ezici güce başvurarak çabucak bitirme ve endüstriyel ve teknolojik gücünü kullanarak ölü sayısını azaltma teşebbüsü olmuştur. Bunun bir örneği de Afganistan'da sürmekte olan savaş türünden çatışmalarda insansız hava sistemlerinin veya İHA'ların kullanımındaki artıştır. Bu araçlar, doksanların sonunda ABD'de devreye sokulmaya başlandı ve ilk olarak insansız gözetleme faaliyeti için kullanıldı. Ancak 11 Eylül sonrası silahlı İHA'lar geliştirildi. Obama'nın ilk başkanlığı döneminde ABD, üç yüzden fazla İHA saldırısı gerçekleştirdi. Bu ülke, 2011'de Libya'ya yönelik askerî faaliyetlerde cephe savaşçısı konumunu NATO'daki müttefiklerine bırakma yoluna gitmesine karşın, Libya'daki hedeflere 146 silahlı saldırı gerçekleştirdi, ayrıca müttefiklerinin düzenlediği hava saldırıları için hedeflerle alakalı veriler temin etti. Ne var ki savaş denilen gerçekliğin temiz ve kansız olduğunu kimse söyleyemez. 1991'de yaşanan Irak Savaşı ile 1999'daki Kosova Savaşı türünden çatışmalarda "akıllı" silahlar çoğunlukla yanlış hedeflere yöneldiler veya doğru sonuçlar vermediler. Bilgisayarların yönettiği silahlara ve uzay teknolojisine tanık olduğumuz bu çağda bile savaş, zalimliğin ve kanın hükmettiği

Kutu 14.5 Askerî alanda devrim: uyarıcı bir not

Benjamin Lambeth, "askerî alanda devrim"in sadece platformlarla, mühimmatla, enformasyon sistemleriyle ve donanımla ilgili özkaynaklarla gerçekleştirilemeyeceği konusunda bir uyarıda bulunuyor. Bu türden gerekli ama kesinlikle kâfi gelmeyen önkoşulların, savaşın sonuçlarını tayin eden bir dizi önemli soyut olguyla desteklenmesi şart. Büyük İskender döneminden beri yeterlilik ve cesaretin yanı sıra hedeflerdeki netlik de bu tür olgulardan. "Askerî alanda devrim"le alakalı tartışmada herkes, teknolojinin elindeki değnekle yapacağı sihre odaklanmakta ama cansız olan donanımı birer muharip güce dönüştürmesi gereken örgütsel, kavramsal ve diğer tüm insani girdiler kenara itilmektedir.

(B. S. Lambeth (1997), 'The Technology Revolution in Air Warfare', *Survival*, 39(1): 75)

bir gerçeklik olma vasfını asla yitirmedi. Bu dönemde politik hedeflere, maalesef ancak insanların geniş bir ölçek dahilinde çile çekmelerine neden olacak, kasıtlı kimi plan ve eylemler aracılığıyla ulaşılabiliyor.

Püf Noktası

- Etkileyici teknolojik gelişmeler askerî alanda bir devrimin yolda olduğu anlamına gelir.
- Böylesi bir teknolojiye şu anda çok az devlet sahiptir.
- 'Bilgi Çağı' 'enformasyon savaşları'nda artan biçimde yansıtılmaktadır.
- Bu teknolojiye sahip olmayanlar savaşı kendi yöntemleriyle yürütmek için 'asimetrik savaşı' kullanma eğilimindedir.

Postmodern Savaş

Küresel toplum modernden postmodern çağa geçmektedir. Bu onlarca yıldır ilerlemekte olan bir süreçtir ve 'devlet'in ve '**millet**'in anlamını değiştiren ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal değişimlerin bir sonucudur. Gelişmiş ekonomilerin merkezî çıktısı olarak üretimden bilgiye geçişleriyle işaretlenmiştir. Bu olurken, savaşın karakterini de etkileyecektir. Dünyanın bazı bölgelerinde devlet askerî işlevlerde dahil olmak üzere birtakım işlevlerini bilinçli olarak özel sektöre devretmektedir. Diğer bölgelerde, bu işlevler başka siyasi aktörlerce devletin elinden alınmaktadır. Aynı zamanda, küreselleşme geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca uluslararası ilişkilere hakim olan kimliğin ulusal biçimlerini zayıflatmıştır ve dinî, etnik ve soy sadakatleri gibi eski siyasi kimlik ve örgütleri yeniden canlandırmıştır.

Medyanın artan rolü bu evrimin bir özelliğidir. Medya belli savaşları şekillendirme veya hatta onlara dair bir anlayış inşa edilmesinde çok daha önemli hale geldi. Medya savaşları savaşı daha şeffaf yaptı. Savaşın her bir tarafı çatışmanın medya görüntülerini idare edebilmek için uğraşır ve gazeteciler askerlerin karşılaştığı tehlikelerin birçoğuyla karşılaşarak ve yaptıkları haberlerle savaşın gidişatını şekillendirmeye yardımcı olarak gözlemci konumundan aktif katılımcı konumuna geçtiler.

Bir başka postmodern gelişme savaşın artan biçimde 'taşeron'lara devredilmesidir. Geçtiğimiz yıllarda birçok devlet önemli askerî hizmetleri özel şirketlere yükledi. Özel Askerî Firmalar (ÖAF) devletlere doğrudan savaş alanında olmasa da, lojistik ve güvenlik alanlarında savaşla ilgili birçok hizmet satmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana elliden fazla ülkede yüzlerce ÖAF çalışmaktadır. ÖAF'lerin artışı kamu mallarının özelleştirilmesine doğru küresel bir eğilimi yansıtır. Eğitim ve malzeme tedarik etme yoluyla, ÖAF'ler Angola, Hırvatistan, Etiyopya ve Sierra Leone'nin de dahil olduğu birçok savaşın sonucuna etkide bulunmuştur. ÖAF'ler 2003 yılında Irak'ın ABD önderliğinde işgal edilişinde de önemli bir rol oynamıştır.

Yirminci yüzyıl zafer için bütün insani, ekonomik ve askerî kaynakların seferber edildiği ve saldırılar zafere daha da yaklaştıracaksa kimin hedef seçildiği konusunda çok az ahlâki sınırlama tanıyan **topyekûn savaş**ın gelişimine şahitlik etti. Demokrasi ve bürokrasinin gelişmesiyle, endüstri devriminin sonuçları tüm toplumu ilgilendirecek biçimde 'milliyetçilik'le birleşti. Raymond Aron (1954: 19) buna savaşın büyüyen şiddet ve ölçeğinin endüstriyel ve teknolojik gelişmelerle yönlendirildiği abartılı savaş (*hyperbolic war*) demiştir.

Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın Japonya'ya karşı nükleer bir saldırı ile sona ermesine rağmen, nükleer silahların bir sonraki çatışmada hiç kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Nina Tannenwald, "küresel sistemde nükleer silah kullanımına karşı güçlü bir **nükleer tabu** geliştiğini" savunuyor (2007:2). Bu önemli bir gelişmedir. Uzun menzilleri ve yaygın etkileri nedeniyle, büyük güçlerin nükleer cephaneleri askerî küreselleşmenin örnekleridir ve bu nükleer yayılmaya yansımıştır (bkz. **Bölüm 24**). Bununla birlikte, paradoksal olarak, bugüne kadarki en güçlü silahlar sahiplerine, savaş araçlarının caydırıcı rollerinden farklı olarak hiçbir değer vermedi. Bu, hem geleneksel hem de geleneksel olmayan savaşla mücadele yeteneklerinin faydasını vurgulamıştır.

Çoğu çağdaş savaşın vahşi ve etnik temizlikçi karakteri tarihi olarak yeni bir gerçeklik olmamakla kalmaz, fakat bunlar aynı zamanda modern dönemde Batılı savaşa hakim olan aynı topyekûncu zihniyetin farklı uyarlamalarıdır. Modern Batılı savaşlar, Foucault'un dediği gibi, 'herkesin varoluşu adına yapılmıştır; yaşam gerekliliği adına bütün herkes toplu katliam amacıyla seferber edilmiştir; toplu cinayetler hayati öneme sahip olmuştur' (Foucault 1990: 137). Martin Shaw (2003: 23) çağdaş savaşların soykırıma yönelik yirminci yüzyıl savaşlarıyla devam edişini anlatmak için 'yozlaşmış savaşlar' kavramını kullanır.

Püf Noktası

- Küreselleşen dünyada, askerî kabiliyetler dahil önemli devlet işlevleri devlet-dışı aktörlere devredilmektedir.
- Kimliğe ilişkin ulusal formlar, birçok bölgede zayıflıyor.
- Sanayileşmiş milletler arasındaki devletler-arası savaşlar yaygın bir şey değildir; bu döneme özgü olarak ayaklanmalar ve iç savaşlar var.

Yeni Savaşlar

Mary Kaldor 1980'lerden bu yana yeni bir savaş kategorisinin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu yeni savaşların ardındaki etken 'hem entegrasyon hem parçalanma, hem homojenleşme hem ayrışma, hem küreselleşme hem de yerelleşme içeren çelişkili bir süreç' (Kaldor 1999: 3) olan küreselleşmedir (bkz. **Kutu 14.6**). Bu çatışmalar devlet ve toplum için kendi ulusal kimlik tanımlarını empoze etmeye çalışan muhalif gruplar tarafından devleti kontrol etmek için devletin parçalanması ve müteakip mücadeleler etrafında temelle-

nir. Tıpkı daha önceki savaşların devletin yaratılmasıyla ve ortaya çıkmasıyla ilişkili olması gibi, yeni savaşlarda devletin parçalanması ve çökmesiyle alakalıdır ve devlet üzerine gelen baskının çoğunluğu küreselleşmenin uluslararası sistem üzerine olan etkisinden kaynaklanmaktadır. Geçtiğimiz on yılda, savaşların yüzde 95'i devletler arasında değil devletlerin içinde olmuştur.

Yeni savaşlar devletin ekonomisinin kötü işlediği veya çökmekte olduğu, bu yüzden devletin vergi gelirlerinin ve gücünün zayıfladığı, bunun da suç ve yolsuzluk artışına neden olduğu durumlarda meydana gelir. Devlet kontrolü kaybedince, silahlara ulaşma ve şiddete başvurma becerisi giderek özelleşir ve ordu dışı askerî gruplar yaygınlaşır, örgütlü suç artar ve siyasi meşruiyet kaybolur. Bu gelişmelerin bir sonucu, 'asker' ve 'sivil' arasındaki geleneksel ayrımın bulanıklaşması ve bütünüyle ortadan kalkmasıdır. Bununla birlikte, aynı zamanda, 'yeni savaşlar' çoğu zaman muhalif askerler arasındaki geleneksel çatışmalarla değil, bir ordunun silahsız bir sivil topluma karşı bir bölgeyi 'etnik olarak temizlemek' ya da ekonomik ve cinsel kaynaklarını gasp etmek amacıyla kullandıkları şiddet ile tanımlanır.

Kaldor'a göre, bu çatışmaların önemli bir özelliği, savaşa giren grupların –Kaldor'un küreselleşme tarafından üretilen baskıların bir sonucu olarak gördüğü– **kimlik** sorunlarına yoğunlaşmalarıdır. Postmodern dünyada, sınıf ve ideoloji üzerine inşa edilmiş geleneksel ayrımlar yıkıldı ve kimlik ve kültüre yapılan vurgu arttı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Kimlik ve savaş arasındaki ilişki savaşanların cinsiyeti ve yaşı bakımından da değişmektedir. Savaşın 'kadınlaşması' modern dönemdeki yardımcı rollerden postmodern dönemde ön hatlardaki rollere ve üniformalı askerî personel rolünden, kadın intihar bombacısı rolüne geçmesiyle kadınların daha önemli roller oynamasıyla ortaya çıktı. Savaşın 'kadınlaşması', daha karanlık bir anlamda da gerçekleşti. 'Yeni savaşlar'ın yarattığı şiddetin önemli bir kısmı kadınlara yöneldi. 1994'te Ruanda'da yaşanan soykırımda çeyrek milyondan fazla tecavüz vakası ile karşılaşıldı (Munkler 2005: 20). Çocuklar savaşlarda sadece siviller olarak değil, katılımcılar olarak da daha fazla görünmeye başladı. Sierra Leone'deki iç savaşta, savaşanların yaklaşık yüzde 70'i 18 yaşın altındaydı. Günümüzdeki çatışmaların dörtte üçünde çocuklar savaşmaktadır ve oran halihazırdaki silahlı kuvvetlerin yüzde 10'unu oluşturmaktadır (Brocklehurst 2007: 373). Bünyesinde çocuk savaşçı barındıran orduların üçte birinde kızlar da

Kutu 14.6 Küreselleşme ve savaş

'Birçok yeni savaşta küreselleşmenin etkisi görülmektedir. Bu savaşlardaki küresel mevcudiyet uluslararası raportörleri, özel ticari birlikleri ve askerî danışmanları, diaspora gönüllülerini içerdiği gibi, Oxfam Açlıktan Koruma Komitesi, Çocukları Koruma, Uzak Sınırlara Tıbbî Yardım, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Kızıl Haç gibi STK'ları ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Afrika Birliği Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütleri ve barışı koruma askerlerini de içerebilir.'

(M. Kaldor (1999), *New and Old Wars: Organised Violance in a Global Era* (Cambridge: Polity Press): 4)

Örnek Olay Çalışması 2 Sudan iç savaşı

Sudan 1956'da bağımsız bir devlet haline geldiğinde, onu oluşturan nüfus grupları arasında ulus inşasını aşırı derecede zorlaştıran önemli bölünmelerle karakterize edildi. Nüfusun çoğunluğunun yaşadığı Sudan'ın kuzey kesimi, Arap kökenli veya Arap kültüründen Müslümanlar tarafından doldurulurken, güney bölgedeki nüfus ezici bir şekilde Hıristiyan veya geleneksel dinlerin takipçisi olan ve kendilerini kültürel olarak Kuzey Afrika'dan ziyade Orta Afrika ile bağlantılı gören siyah Afrikalılardan oluşuyordu. Merkezî hükümetin bağımsızlık sonrası Sudanlı bir ulusal kimlik oluşturma çabaları güney halkı tarafından tüm ülkeye kuzey kültürünü empoze etme girişimi olarak görüldü.

1955'te daha bağımsızlık sağlanmadan önce güneyde Anyaya örgütünün önderliğinde düşük ölçekli bir gerilla isyanı başladı. Bu ilk isyan, 1972'de güney bölgesine önemli ölçüde bölgesel özerklik veren Addis Ababa Anlaşması ile sona erdi. Bununla birlikte, Başkan Nimeiri'nin askerî hükümeti altında, özerklik gittikçe daha fazla kısıtlandı ve Bentiu petrol üretim bölgesini Arap kuzeyi sınırları içine dahil etmek için bölgesel sınırların değiştirildiği 1981'de fiilen kaldırıldı. Sudan'da şeriat yasasının getirilmesi ve hoşnutsuz güney askerlerinin ayaklanmasının yanı sıra, bu, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLA) altında 1983'ten 2004'e kadar süren ikinci bir isyanı tetikledi. SPLA zaman zaman, Etiyopya, Eritre ve Uganda gibi komşu devletlerden yardım aldı. Ancak 1993 yılında Kenya ile birlikte bu devletler barış müzakerelerine sponsor oldular, bu da nihayetinde çatışmayı sona erdiren Machakos Protokolüne yol açtı ve bunu 2005 yılında Kapsamlı Barış Anlaşması izledi. Temmuz 2011'de, güney bölgeleri Güney Sudan Cumhuriyeti olarak bağımsızlık kazandı.

Amerika Birleşik Devletleri Mülteciler Komitesi, Sudan'daki çatışmanın 2 milyon insanı öldürdüğünü ve Güney Sudan nüfusunun yüzde 80'inin yerinden edildiğini ve 350.000'inin de yurtdışında mülteci olmaya zorlandığı tahmininde bulunuyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Komitesi 2001 yılında, her beş Güney Sudanlı'dan birinin iç savaş sırasında öldüğünü söyledi. BM, Sudan iç savaşındaki kayıpları, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana herhangi bir savaşın neden olduğu en büyük sivil ölüm olarak görüyor.

Sudan iç savaşı, küreselleşme çağındaki bu tür çatışmaların tipik bir örneğiydi. Çoğunlukla, nispeten düşük teknolojili silahlar kullanılarak savaşıldı, çatışma son derece uzun sürdü, dış müdahaleyi içeriyordu ve sivil nüfusun verdiği kayıpların büyük çoğunluğunu gördü. Çatışmanın önde gelen nedeni kimlik sorunları iken, ekonomik faktörler de önemliydi. Kuzey hükümetinin gerçek özerkliği bırakmadaki isteksizliği, Güney Sudan'dan kuzeye akan Nil nehrinin kuzey ekonomisi için çok önemli olmasından ve güney bölgesinde önemli petrol yataklarının keşfedilmesinin merkezileşmeyi destekleyen bu ekonomik düşünceyi güçlendirmesinden kaynaklanıyordu.

Sudan ayrıca, birkaç yüz bin sivilin hayatını kaybetmesine neden olan Darfur çatışmasına sahne oldu.

vardır. Çocuk askerlerin kullanımı, baskın şekilde çocuklar ve gençler tarafından kullanılabilecek küçüklükteki hafif silahların kullanıldığı 'yeni savaşlar' nedeniyle çok daha kolaydır.

Westfalya-sonrası Dönemde Savaş

Mark Duffield (1998) çağdaş savaşın devlet-dışı boyutunun çarpıcı olduğunu ve savaşanların geleneksel anlamda bir siyasi otorite empoze etmeye çalışmaması nedeniyle bu çatışmaları 'iç' ya da 'devlet-içi' çatışmalar olarak

tasvir etmenin yanıltıcı olduğunu iddia eder. Devlet-içi tehditler, devletler arası tehditler gibi devletin ordusunun ve kaynaklarının tam seferberliğini tetiklemez. Siyasi ve askerî tehditleri bulanıklaştırdıklarından, bu tehditlere geleneksel devletler arası strateji yaklaşımıyla karşılık vermek daha zordur.

'Savaş'ın devletler arasında gerçekleşen bir şey olduğu varsayımı 'Westfalya' **devlet sistemi**nin **norm** olarak görülmesine dayanır. Savaş rakip devletler arasında, üniformalarla ve örgütlenmiş erkek vücutlarıyla yapılan bir silahlı çatışmaydı. Savaş ilanı, tarafsızlık hukuku ve barış anlaşmaları gibi resmi eylemlerle düzenlenmişti. Devlet sistemi, postmodernite ve küreselleşmeye karşılık gelecek şekilde evrim geçirirken, savaş biçimlerinin de tekâmül edeceği tahmin edilebilir. Yorumcuların **'Westfalya-sonrası savaş'**tan bahsetmeleri şaşırtıcı olmamalıdır. Milisler, paramiliter güçler, askerî diktatörlerin orduları, suç çeteleri, özel firmalar ve kabile grupları tarafından gerçekleştirilen birçok savaşın devlet-içi özellikleri göze çarpmaktadır; dolayısıyla Westfalya düzenindeki devletlerin şiddet tekeli hem dışarıdan, hem de içeriden sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durum Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Bosna'da yaşanan çatışmalarda ön plana çıktı. 'Paramiliter güçler'; silahlı polisler, sınır bekçileri, uluslararası güvenlik kuvvetleri, isyancı birlikler, milis kuvvetleri ve özel ordulardan oluşur. Genelde polis kuvvetlerinden daha ağır silahlara sahiptirler, fakat düzenli orduların sahip olduğu ekipmanlardan yoksundurlar. Bu nedenle kısa sürede kurulabilir, donatılabilir ve eğitilebilirler. Bu özellikleri onları son çatışmalarda belirgin kıldı.

Geleneksel olmayan aktörlerin bu karmaşık ilişkileri isyancılarla ya da suç çeteleriyle sınırlı değildir. **İnsani müdahale**nin yaygınlığı ve ekonomik **gelişme** eylemlerinin savaşı caydırıcı olduğu inancı nedeniyle yardım örgütleri, BM birimleri, silahlı kuvvetler ve özel güvenlik firmaları Balkanlar, Afrika ve Ortadoğu gibi bölgelerde ağlar oluşturmaktadır (bkz. **Bölüm 31**). İç çatışmanın nedenleri genelde yoksulluk ve az gelişmişlikle ilişkilendirilir; öyle ki, **yoksulluk**, istikrar, gelişme ve barış meseleleri bütün güvensizlik meselesiyle bağlantılı olarak değerlendirilir (bkz. **Bölüm 28** ve **29**). Bu durum gelişmiş ülkelerin savaşı, gelişmemişlik ve siyasi güvensizlik meselesi olarak görmeleri ve

Kutu 14.7 'Üçüncü sıra' devletler

Steven Metz, çatışmaların gelecekteki muhtemel biçimlerini tahmin etmek için dünyadaki devletleri üç kategoride sınıflandırır. İlk sırada olanlar, etkin işleyen ekonomik ve siyasi sistemlere sahip ve yüksek oranda iç istikrar ve dış uyumluluk gösteren devletlerdir. Kuzey Atlantik bölgesinin demokrasileri bu gruba aittir. İkinci sıra devletler düzenli istikrarsızlıklar gösterir ve hükümetin iç **egemenliği** sağlayamadığı bölgelere sahip olabilirler. Bununla birlikte, devlet yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya değildir. Üçüncü sıra devletler krizle tanımlanır: Hükümetin kontrolü yitirdiği ve hükümet-dışı grupların idare ettikleri hayli çok alanı vardır. Bu gibi alanlarda 'askerî diktatörler' ya da başka gruplar ne bölgeyi tamamen hakimiyet altına alarak tam kontrol uygularlar, ne de bütünüyle ülkenin istikrarına katkıda bulunurlar. O nedenle bu bölgeler yönetilemez hale gelir. Bu alanlardaki savaşlarda 'liderin kişisel iftiharı için veya zenginlik, kaynak, toprak, etnik güvenlik veya gerçekten gerçekleşmiş veya gerçek olduğu düşünülen geçmiş haksızlıkların intikamı için savaşan devlet-altı gruplar vardır.' Böyle çatışmalarda farklı etnik veya cemaat gruplaşmalarını temsil eden gruplar vardır ve 'çatışma genellikle düşük teknolojili silahlarla yapılacaktır, fakat bu şiddetle savaşıldığında özellikle siviller için ölüm oranları geleneksel savaşlardan daha fazla olabilir.'

(Craig Snyder ve J. John Malik (1999), 'Developments in Modern Warfare', C. Snyder (ed.), *Contemporary Security and Strategy* (Londra: Macmillan): 204)

böylesi toplumsal ve ekonomik güvensizliğin varlığının müdahale savaşlarını ya da Ulrich Beck'in adlandırdığı şekliyle 'yeni askerî hümanizmi' (Chomsky 1999: 4) meşru kıldığını düşünmeleri anlamına gelir.

'Yeni savaş'ların birçok özelliğinin yeniliği, onların tarihin daha önceki dönemlerinde hiç ortaya çıkmadığı demek değildir: Etnik ve dinî savaşlar, örneğin, daha büyük bir vahşetle yürütülmüştür. Yağma ve talan, tarihteki pek çok savaşın bir özelliği olmuştur. Düşük yoğunluklu çatışmalar 1950'lerin sonlarından bu yana en yaygın silahlı çatışma biçimi olmuştur. Bununla birlikte, yeni savaşları başlatanların –zayıflatılmış devletler ve ona koşut olarak ekonomiler ve özelleştirilmiş ayrıcalıklar yaratan– küreselleşmenin ürettiği yeni koşullar tarafından güçlendirildiği iddia edilebilir. Bu türden çatışmalar tipik olarak hükümetin ulusal toprağının bir kısmının kontrolünü yitirdiği ve kontrolü yeniden sağlayacak kaynaklara sahip olmadığı ülkeler olan **başarısız devletler**de meydana gelir. Steven Metz bu kategoriye düşmüş devletleri küresel siyasal sistemin üçüncü sıra devletleri olarak adlandırır (bkz. **Kutu 14.7**).

Devletin bu zayıflığı 'modern' öncülleriyle kıyaslandığında 'yeni savaşlar' için ekonomik destek konusunda önemli bir fark üretir. Yeni savaş ekonomileri merkezî değildir ve büyük oranlarda dış kaynaklara bağlıdır. Genel nüfusun savaşa katılımı genelde düşüktür. Gelir arayışında olanları orduya almanın kaynağı olan işsizlik genelde yüksektir. Savaşan birimler bu nedenle 'eski' savaşlarda olduğu gibi devlet vergisiyle değil, dış yardımla veya karaborsa ve yağma yoluyla kendi kendilerini finanse ederler. Rehin alma gibi suç eylemleri, silah, uyuşturucu ve insan ticareti ve kara para aklama da savaşı destekleme aracı olarak kullanılır. Bölgesel savaş alanının uluslararası suç ağlarıyla birleşmesi, Herfried Munkler'in **'açık savaş ekonomisi'** (2005: 96) olarak adlandırdığı küreselleşmenin güçleri tarafından kabul gören şeyi üretir. Küreselleşme; aynı zamanda –modern dönemde savaşanların tipik bir özelliği olan– kendi silahlarını kendilerinin üretmedikleri, bu silahları küresel silah piyasasındaki aracılardan veya –Moldova ve Çeçenistan'da olduğu gibi– devlet yapılarının çökmesi sayesinde doğrudan veya dolaylı olarak elde ederler.

Bazı gözlemcilere göre, yeni savaşların ardındaki güç siyasi değil, ekonomik sebeplerdir. Öyle ki, savaş ekonominin başka yollardan devam ettirilmesi haline gelmiştir. Savaşanların amacı siyasi güç değil, kişisel zenginlik arayışıdır. Dolayısıyla, bazı çatışmalarda savaş araç olmaktan ziyade amaç haline gelmiştir.

Püf Noktası

- Devletin çöküşü sonrasında ortaya çıkan 'yeni savaşlar' toprak adına olduğu kadar kimlik adına da yapılmaktadır.
- 'Yeni savaşlar' aslında, 1950'lerin sonlarından bu yana yaygınlaşan bir modeli takip etmektedirler.
- Böyle çatışmalar tipik olarak gelişmemiş ve ekonomik güvensizlik sorunu olan ülkelerde meydana gelir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın bitişi, son elli yıldır hakim olan savaş modelinde önemli bir değişime yol açmamıştır. Çatışmanın 'yeni' biçimleri birçok açıdan çok da yeni değildir, fakat Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından Batılıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Sık sık büyük vahşetlerle karakterize edilmelerine karşın, ağır silahların ve süper-güç desteğinin yokluğu ölüm oranının Soğuk Savaş dönemindekilere oranla önemli derecede az olması anlamına gelir. AAD teknolojileri önemli potansiyele sahiptir, fakat şimdiye kadar ABD'nin operasyonları dışında pek etkisi olmamıştır. 1945-1992 döneminden daha az yaygın ve daha az ölümcül olmasına rağmen, savaş siyasetin insanlık dışı ve vahşi bir biçimi olarak hâlâ mevcuttur. Halihazırda en yaygın şekilde görülen savaş biçimleri, doğrudan küreselleşmiş uluslararası ekonomiye bağlıdır.

Sorular

1. Küreselleşme, hangi oranda savaşın bir sebebi olabilir?
2. Savaşlar hangi açıdan işbirlikçi davranışın örnekleridir?
3. Neden bazı gözlemciler günümüzün büyük güçleri arasında bir savaşın ihtimal dışı olduğuna inanır?
4. Savaşın *doğası* ve *karakteri* (veya formu) arasındaki fark nedir?
5. 'Askerî alanda bir devrim' hangi ölçüde yaşanmaktadır?
6. 'Asimetrik savaş' ne demektir?
7. Toplumsal cinsiyet savaşı anlamak noktasında ne kadar önemlidir?
8. 'Yeni savaşlar' kavramından ne anlıyorsunuz?
9. Çocuklar ve çağdaş savaşlar arasındaki ilişki nedir?
10. Savaş, Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana daha da mı acımasızlaştı?

Ek Okuma Önerileri

Biddle, S. (2004), *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle* (Princeton, NJ: Princeton University Press). 1900'den bu yana modern savaşlarda zafer kazanmaya yardımcı olan saldırı ve savunma teknolojisi ve tekniklerini analiz eden ilginç ve ufuk açıcı bir çalışma.

Blank, S. J. (1996), 'Preparing for the Next War: Reflections on the Revolution in Military Affairs', *Strategic Review*, 24(2): 17-25. 1990 sonrasında askerî alanda gerçekleşen devrimi inceler. Askerî alanda devrimin teknolojik avantajlarından faydalanmak için devletlerin gerekli örgütsel ve doktrinel değişiklikleri benimsemesi gerektiğini ikna edici biçimde öne sürer.

Brocklehurst, H. (2006), *Whose Afraid of Children? Children, Conflict and International Relations* (Aldershot: Ashgate). Çocukların modern savaşlardaki yerini, savaşçı, kurban ve şahit olarak rolleri üzerinden inceleyen yenilikçi bir çalışma. Çağdaş çatışmalar ışığında "çocuk" ve "çocukluk" hakkında araştırma soruları üretiyor.

Cohen, E. A. (2004), "Change and Transformation in Military Affairs", *The Journal of Strategic Studies*, 27(3): 395-407. Yazarın askerî kuvvetlerin yapısındaki ve çatışmanın doğasındaki değişimlerin, geçtiğimiz yirmi yılda savaşların karakterinde köklü değişimler olduğu anlamına geldiğini iddia ettiği dikkat çekici bir makale.

Coker, C. (2001), *Humane Warfare* (Londra: Routledge). 20. yüzyıl ortalarındaki savaşların dehşetinin, Batılı demokrasilerin savaşın her iki tarafında da asgari askerî ve sivil kayıplarla bitirilecek 'insani savaşlar' aramasına yol açtığını iddia eden meydan okuyucu bir kitap.

Duyvestyn, I. ve **Angstrom, J.** (ed.) (2005), *Rethinking the Nature of War* (Londra: Frank Cass). Soğuk Savaş sonrası dönemde savaşın değişen karakterini tartışan mükemmel makaleler derlemesi.

Gray, C. S. (2002), *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History* (Londra: Frank Cass). AAD tartışmaları için çok iyi bir başlangıç. Gray, eserini, tarihsel AAD örnek olay incelemeleriyle daha da faydalı hale getirmiş.

Ignatieff, M. (1997), *The Warriors Honor: Ethnic War and the Modern Conscience* (New York: Henry Holt). Yardım görevlileri, gazeteciler ve barışı koruma personelleri gibi 'ahlâki müdahalecilerin' ve postmodern savaş alanlarında temasa geçtikleri etnik savaşçıların motivasyonlarını ele alan bir çalışma.

Kaldor, M. (1999), *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Cambridge: Polity Press). Çatışmaların "kimlik" boyutuna odaklanmak suretiyle "yeni savaşlar"ı inceleyen ufuk açıcı bir çalışma. Munkler'in eseriyle birlikte okunması faydalı olacaktır.

Munkler, H. (2005), *The New Wars* (Cambridge: Politiy Press). Soğuk Savaş sonrası baskın çatışma biçimleri üzerine ufuk açıcı ve düşündürücü bir inceleme. Bu çatışma biçimleri, hem Munkler'in küreselleşmiş ekonomi prizmasından analiz ettiği yeni savaşları, hem de uluslararası terörizmi kapsamaktadır.

van Creveld, M. (1991), *The Transformation of War* (New York: Free Press). Bir diğer uyarıcı ve tartışmalı argümanlar dizisi. Van Creveld, modern savaşların özellikle sosyo-ekonomik taleplerinin açığa çıkarılması hususunda güçlü analizler sunmaktadır.

von Clausewitz, C. (1989), *On War*, Michael Howard ve Peter Paret (çev. ve ed.) (Princeton, NJ: Princeton University Press). Clausewitz'in kendi metnini okumak, onun düşüncelerini tartışan yazarları okumaktan daha iyidir. Savaş üzerine ciddiyetle çalışanların muhakkak okumaları gereken bir eser olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

Bölüm 15
Uluslararası ve Küresel Güvenlik

John Baylis

Giriş
'Güvenlik' Kavramıyla Ne Kastedilmektedir?
Geleneksel Ulusal Güvenlik Yaklaşımı
Alternatif Yaklaşımlar
Küreselleşme veya Jeopolitik Geri mi Dönüyor?
Sonuç: Ulusal, Uluslararası ve Küresel Güvenlik Arasında Devam Eden Gerilimler

Okuma Rehberi

Özellikle, artan küreselleşme çağında uluslararası ilişkilerin geçmişte olduğu gibi şiddetli olma ihtimalinin olup olmadığı sorusunu inceler. Bölüm, ilk olarak, savaşın nedenleri hakkındaki biz varoldukça şiddetin de varolup olmayacağı konusundaki mevcut anlaşmazlıklar üzerine odaklanacaktır. Alternatif yaklaşımları incelemeye başlamadan önce uluslararası güvenlik konusuna ilişkin geleneksel/klasik realist ve çağdaş neo-liberal bakış açılarını ele alıyoruz. Bölüm küreselleşme ve jeopolitik arasındaki güncel gerilimleri ele alarak son bulur. Bölümün iddiası, küreselleşme süreçleriyle ilgili değişimlerin önemine rağmen, uluslararası siyasetin tamamıyla farklı bir paradigmasının doğup doğmadığı veya böyle bir dönüşümün mümkün olup olmadığı hakkında tanımlayıcı hükümler vermek için henüz erken olduğudur.

Giriş

Uluslararası politika öğrencileri düşünülmesi mümkün bazı temel sorularla ilgilenirler. Bunların arasında en önemlisi yaşadığımız türden bir dünyada uluslararası güvenliğin mümkün olup olmadığıdır. Konuya ilişkin entelektüel tarihin büyük bir kısmında savaşın nedenlerine ilişkin bir tartışma yürütülmüştür. Bazı yazarlara, özellikle tarihçilere göre, savaşların nedenleri, her bir örnekte biriciktir. Başka yazarlar daha geniş ve genelleştirilmiş bir açıklamanın mümkün olduğuna inanırlar. Örneğin, bazı analizciler savaşın nedenini insan doğasında, bazıları devletin iç örgütlenmesinin bir sonucu olarak ve bazıları da uluslararası **anarşi**de görür. Savaşın nedenlerini irdelediği önemli çalışmasında Kenneth Waltz, düşünürlerin Batı medeniyeti tarihi boyunca gerçekleşen çatışmaların sebepleri hakkında söylediklerinden hareketle üç 'imaj' (insan, devlet ve uluslararası sistem) olarak adlandırdığı şeyi ele alır (Waltz 1954). Waltz uluslararası anarşinin doğasına özel bir vurgu yapar ('savaşlar olur, çünkü olmalarını engelleyecek hiçbir şey yoktur'), fakat kapsamlı bir açıklamanın bu imajların üçünü de anlamayı zorunlu kıldığını da kabul eder.

Süre gelen bu tartışmada, Waltz'un dediği gibi, çatışmaların üstesinden gelinip gelinemeyeceği ya da çatışmaların yatıştırılıp yatıştırılamayacağı konusunda siyaset filozofları arasında temel bir farklılık vardır. Uluslararası siyaset alanındaki bu merkezî soruya verdikleri yanıtlarda karamsar olan **realist** düşünürler ile iyimser olan **idealist** düşünürler arasında bir fark vardır (bkz. **Bölüm 6**). Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Milletler Cemiyeti geniş uluslararası düzen için bir ümit veriyormuş gibi göründüğünde idealizm buna büyük destek verdi. Buna karşılık, 1945 sonrasında gelişen Soğuk Savaş döneminde, realizm hakim düşünce ekolü oldu. Savaş ve şiddet tüm insanlık tarihi boyunca devletler arası ilişkilerin daimî bir özelliği olarak görülüyordu. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte tartışma yeniden başladı. Bazıları için, Doğu ile Batı arasındaki şiddetli ideolojik mücadelenin bitişi uluslararası tarihte devletler arası şiddetin aşamalı olarak geçmişte kalacağı ve yeni kozmopolitan değerlerin bireyler ve –devletler de dahil– farklı türlerdeki insan birliktelikleri arasında daha fazla işbirliği getireceği yeni bir paradigmaya işaret eden bir dönüm noktasıydı. Bu barışçı bir küresel toplumun gelişmesi hakkında daha iyimser görüşleri yansıtmaktaydı. Diğerleri için ise, uluslararası güvenlik üzerine düşünmek için en iyi yaklaşım realizm idi. Onlara göre, 1989'daki olayların sonunda çok az şey değişmişti. Soğuk Savaş'ın bitişi, ilk başta, süper-güçler arasında daha fazla işbirlikçi yeni bir dönem getirmiş olsa da, realistlere göre, uluslararası sistemdeki bu uyumlu safha gelip geçiciydi.

Bu bölüm; karamsar ve iyimser yaklaşımlarıyla belirlenen bu iki farklı düşünce ekolünün farklı yaklaşımlarının altını çizmek suretiyle, küreselleşmenin arttığı bir dönemde, bu tartışmaya odaklanır. Fakat bu yapılmadan önce, 'güvenlik' ile kastedilen şeyin ne olduğu üzerine düşünmek ve ulusal güvenlikle küresel güvenlik arasındaki ilişkiyi araştırmak gerekir.

'Güvenlik' Kavramıyla Ne Kastedilmektedir?

Pek çok yazar güvenliğin 'tartışmalı bir kavram' olduğunda hemfikirdirler. Temel değerlerin tehditten muaf olduğunu ima eden bir uzlaşma vardır, fakat sorgulamanın asıl odak noktasının 'bireysel' güvenlik mi, 'ulusal' güvenlik mi yoksa 'uluslararası' güvenlik mi olması gerektiği konusunda önemli bir görüş ayrılığı vardır. Soğuk Savaş döneminin önemli bir kısmında, bu konudaki pek çok yazıda büyük ölçüde askerî terimlerle tanımlanan ulusal güvenlik fikri baskındı. Hem akademisyenler, hem de devlet adamları için temel ilgi alanı, karşılaştıkları tehditlerle baş edebilmek için gerekli olan askerî kapasiteler olmuştur. Bununla birlikte son zamanlarda, bu güvenlik fikri etnik-merkezli (kültürel temelli) ve çok dar bir tanımlama olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Çağdaş yazarların bir kısmı, bunun yerine, dar ulusal güvenlik anlayışının sınırlarının çeşitli düşüncelerle genişletilmiş olduğu yeni bir güvenlik kavramı önerdiler. Barry Buzan, *People, States, and Fear* adlı çalışmasında, güvenliğin askerî yönlerini olduğu kadar siyasi, ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutlarını da içeren ve aynı zamanda daha geniş uluslararası bir anlamda tanımlanan bir görüşü savundu. Buzan'ın çalışması ulusal ve uluslararası güvenlik mülahazalarının uyumlu hale getirilip getirilemeyeceği ve uluslararası sistemin doğası mevcut durumdayken devletlerin uluslararası ve küresel anlamda daha işbirlikçi düşünüp düşünemeyecekleri hakkında ilginç ve önemli sorular ortaya atar (bkz. **Kutu 15.1**).

Ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki gerilime yoğunlaşma, güvenlik üzerine çalışan yazarların tamamı tarafından kabul görmedi. Devlet ve devletler arası ilişkilere yapılan vurgunun özellikle Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasetinde meydana gelen köklü değişimleri göz ardı ettiğini düşünenler vardır. Bazıları için, çağdaş dünyayı tanımlayan küreselleşme ile ilişkilendirilen entegrasyon ve parçalanma süreçleri 'toplumsal güvenliğe' (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**) daha fazla dikkat edilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu görüşe göre, Avrupa gibi bölgelerde artan entegrasyon milletleri daha geniş siyasi çerçevelere maruz bırakarak, ulus-devlete dayalı klasik siyasi düzeni yıkmaktadır (Avrupa Birliği gibi). Aynı zamanda, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi devletlerin parçalanışı bölgesel istikrarsızlıkları artırıcı sınırlara, azınlıklara ve örgütleyici ideolojilere ilişkin yeni sorunlar yaratmıştır (Waever, v.dğr. 1993: 196). Bu durum güvenlik analizcilerinin devletlere değil, etnik-ulusal gruplara daha fazla dikkat etmelerini gerekli kıldığı iddiasına yol açtı.

Örnek Olay Çalışması 1 Soğuk Savaş sonrası dünyada güvensizlik: Demokratik Kongo Cumhuriyeti örneği

Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (DKC) meydana gelen olaylar çağdaş çatışmanın karmaşıklıkları ve savaşların oluş nedenleri hakkında basit açıklamalar üretmenin tehlikelerine güzel bir örnek oluşturur. 1996-2013 arasında bu 'unutulmuş savaş'ta (bazen Afrika'nın Dünya Savaşı denir) etnik çekişme, sivil savaş, dış müdahale, açlık ve hastalığın bir sonucu olarak yaklaşık 6 milyon insan yaşamını yitirmiştir. Olayın önemli kesitleri şöyledir:

1996'da, Komşu Ruanda'daki (800,000 insanın öldürüldüğü) çatışma ve soykırımı (o zamanlar Zaire olarak adlandırılan) Kongo'ya sıçradı. Ruandalı Tutsi iktidarından kaçan Hutu kuvvetleri Ruanda'ya saldırmak için ülkenin doğusuna yerleştiler. Bu girişim, Ruanda kuvvetlerinin Mobutu Sese-Soko hükümetini ortadan kaldırmak ve yerine Laurent Desire Kabila'yı iktidara geçirmek için Kongo'yu işgaliyle sonuçlandı. Bu amaca Mayıs 1997'de ulaşıldı. Kabila kısa süre sonra kendisini iktidara getiren Ruanda'yla Ağustos 1998'de bozuştu. Ruanda ve Uganda Kabila'yı indirmek için bir isyan örgütlediler. Bu durum bu kez de Zimbabwe, Angola, Namibya, Çad ve Sudan'ın Kabila hükümeti lehine bir dış müdahaleye yol açtı. 1999'da bir ateşkes imzalanmış olmasına rağmen, savaş ülkenin doğusunda devam etti. Ocak 2001'de Kabila suikasta uğradı ve yerine oğlu Joseph Kabila geçti. Savaş kısmen etnik farklılıklar nedeniyle (DKC 242 dilin konuşulduğu, 250 etnik grubun bulunduğu bir ülkedir) fakat aynı zamanda (gayrimeşru elmas ve maden aramasına girişen) yabancı askerlerin devam etmekte olan işgali nedeniyle 2003 yılına kadar devam etti. Bu yabancı askerler DKC'deki düşmanlarıyla savaşta sık sık yerel milislerle ittifaklar kurdular. Barış anlaşmaları görüşmeleri nihai olarak Nisan 2003'te Pretoria Uyumu'nun imzalanmasına yol açtı. Sonuç olarak, bazı yabancı askerler ülkeyi terk etti, fakat özellikle ülkenin doğusunda Ruanda ve Uganda tarafından desteklenen rakip milisler savaşmayı ve DKC'nin kaynaklarını yağmalamayı sürdürdükleri için düşmanlıklar ve katliamlar devam etti.

18 Temmuz 2003'te, Küresel ve Tam Kapsamlı Antlaşma olarak bilinen anlaşmanın bir sonucu olarak Geçiş Hükümeti kuruldu. Anlaşma tarafların ülkeyi birleştirmeye, silahsızlandırmaya ve savaşan tarafları bütünleştirmeye ve seçimleri yapmaya yardımcı olmalarını gerektiriyordu. Bununla birlikte, devam eden istikrarsızlık nedeniyle seçimler 2006'ya kadar yapılamadı. Bu seçimlerden sonra bile, barış hâlâ çok kolay değildi. Ruanda ve Uganda sınırında çok sayıda militan grupla yabancı askerî birlikler arasında -ciddi mülteci krizlerine ve sivil ölümlerine sebebiyet veren- çatışmalar devam etti. Çocuk ölümleri ve bir savaş enstrümanı olarak tecavüzlerin kullanılması bu çatışmayı karakterize etti. Yakın dönemde, yaygın açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle aylık ortalama ölüm sayısı 45000 olarak tahmin ediliyordu. BM'nin Ekim 2012'de hazırladığı bir rapora göre Ruanda, Doğu Kongo'daki ana militan grupların (M23) doğrudan kontrolü altındaydı.

DKC'deki bu çatışma daha geniş bir 'güvenlik' anlayışının faydasını ve 'insani' ve 'toplumsal' güvenliğiyle ilgili yeni fikirlerin önemini göstermektedir.

Aynı zamanda, Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bir toplumun ortaya çıkması nedeniyle ulusal ve uluslararası güvenlik üzerine yapılan vurgunun uygun olmadığını savunan yorumcular da vardır. Onlar, 'toplumsal güvenlik' kuramcıları gibi, ulus-devletin parçalanışına işaret ederler; çünkü etnik-ulusal düzeydeki topluma değil, küresel topluma ihtimam gösterilmesi gerektiğini savunurlar. Bu yazarlar en önemli çağdaş eğilimlerden birinin vuku bulmakta olan küreselleşme olduğunu iddia ederler. Bu sürecin yeni tehlikeler ve riskler getireceğini kabul ederler. Bu sürecin, uluslararası terörizm, küresel para sisteminin çökme ihtimali, küresel ısınma ve nükleer silahları içeren risk ve tehditler getirdiğini de kabul ederler. Bu güvenlik tehditleri, gezegen ölçeğinde, ulus-devletlerin kontrolü dışında görülür. Bu sorunla, sadece küresel bir topluluğun ilgilenebileceğine inanırlar.

Aynı zamanda, küreselleşme konusunda, devletin –çöküşünden ziyade– dönüşümünü ve yeni yüzyılın ilk yıllarındaki yeni güvenlik gündemini vurgulayan yazarlar da vardır. 11 Eylül 2001'de olanların ve bunu takip eden yeni şiddet olaylarının ardından Jonathan Friedman, 'kutuplaşmanın hem yatay hem de dikey, hem sınıfsal hem de etnik olduğu, azgın bir hale geldiği ve şiddetin daha da küreselleştiği, aynı zamanda da daha fazla parçalanmış olduğu ve artık devletler arası bir savaş meselesi değil, devletin giderek özelleştiği ve diğer aktörlerden yalnızca biri haline geldiği, küresel ağlar yoluyla finanse edilen' bir dünyada yaşadığımızı iddia etmektedir (Friedman 2003: ix). Böyle hisseden çoğu kimse için, 11 Eylül sonrası dönem dünya tarihinin aşırı tehlikeli bir dönemidir. Günümüz dünyasının eskisinden farklı olup olmadığı oldukça çağdaş bir tartışma meselesidir. Bu meseleyi ele almak için güvenliğin geleneksel olarak nasıl anlaşıldığına bakmalıyız.

Kutu 15.1 'Güvenlik' hakkındaki kanaatler

'Bir millet savaştan kaçınmak isterse ve savaş çıktığında kazanabilecek konumda olursa temel değerlerini feda etmediği müddetçe güvendedir.'

(Walter Lippmann)

'Güvenlik, nesnel bir anlamda, eldeki değerlere yönelik herhangi bir tehdidin yokluğu ve öznel anlamda da, bu değerlerin saldırıya uğrayacağı korkusunun bulunmayışıyla ölçülür.'

(Arnold Wolfers)

'Güvenlik meselesinde, tartışma tehditten azade olma arayışıyla ilgilidir. Bu tartışma uluslararası sistem bağlamında olduğunda, güvenlik devletlerin ve toplumların bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini devam ettirebilme yetenekleridir.'

(Barry Buzan)

'İstikrarlı güvenlik insan ve gruplar tarafından ancak başkalarınınkini tehdit etmeden elde edilebilir; bu da ancak güvenlik özgürleşimci bir süreç olarak kavranırsa başarılabilir.'

(Booth ve Wheeler)

Püf Noktası

- Güvenlik 'tartışmalı bir kavramdır'.
- Güvenliğin anlamı siyasi, ekonomik, sosyal çevre ve askerî meseleleri içerecek biçimde genişletilmektedir.
- Ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki gerginlik hakkında farklı iddialar mevcuttur.
- Küreselleşmenin uluslararası güvenliğin geleceği için önemi hakkında da farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Geleneksel Ulusal Güvenlik Yaklaşımı

2. Bölüm'de gösterildiği üzere, 1648 yılındaki **Westfalya Antlaşması**'ndan bu yana devletler uluslararası sistemin açık arayla en güçlü aktörleri olarak görülmüştür. Kendi aralarındaki ilişkileri yönetecek bir yüksek otoritenin yokluğunda 'siyasi meşruiyetin evrensel standardı' olmuşlardır. Bu durum güvenliğin devletin başlıca görevi olduğu anlamına gelir. **Kendi başının çaresine bakma** dünyası olarak tanımlanan düzenin içinde kendini korumanın peşinde koşmaktan başka bir şansları olmadığı görüşünü benimsediler.

Ulusal güvenliğin en iyi nasıl sağlanacağına ilişkin tarihsel tartışmada Thomas Hobbes, Machiavelli ve Rousseau gibi yazarlar devlet egemenliğinin sonuçları hakkında daha karamsar bir tablo sunmaya eğilimliydiler. Uluslararası sistem, devletlerin komşularının zararına da olsa kendi güvenliklerini sağlamanın yollarını aradığı vahşi bir alan olarak görülmüştür. Devletler arası ilişkiler, devletler birbirlerine karşı avantaj elde etmeye çalışırlarken ortaya çıkan bir güç mücadelesi olarak görüldü. Bu görüşe göre, daimî barışın başarılması imkânsızdır. Devletlerin yapabileceği tek şey, öteki devletlerin **hegemonya** elde etmesini engellemek için onların gücünü dengelemeye çalışmasıydı. Bu görüş İkinci Dünya Savaşı sonrasında realist (veya 'klasik' realist) düşünce ekolü olarak bilinmeye başlanan yaklaşımı geliştiren E. H. Carr ve Hans Morgenthau gibi yazarlar tarafından paylaşıldı. Bu fikirleri güncellemeye yönelik son teşebbüsler Alastair J. H. Murray, Thomas Christensen, Randall Schweller, William Wohlforth ve Fareed Zakaria'nın çalışmalarında görülebilir. Bu çalışmalar bazen **neo-klasik realizm** olarak da adlandırılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerdeki karamsar, realist görüş Kenneth Waltz ve John Mearsheimer gibi çağdaş yazarlarca da paylaşılmaktadır. Bu neo-realistlerin karamsarlığı, uluslararası sistemin işleyiş biçimine ilişkin bir dizi temel varsayıma dayanmaktadır (bkz. **Bölüm 8**).

Temel Neo-Realist Varsayımlar

- Uluslararası sistem anarşiktir. Bu, kaotik olduğu anlamına gelmez. Tersine, anarşi devlet davranışlarını kontrol edebilecek merkezî herhangi bir otoritenin yokluğunu ima eder.

- Egemenlik iddiasında bulunan devletler kendilerini savunmak, güçlerini artırmak için kaçınılmaz olarak ofansif askerî kapasiteler geliştirecektir. Bu halleriyle birbirleri için tehlikelidirler.
- Uluslararası sistemin özünde güven eksikliğine yol açan belirsizlik bulunmaktadır. Devletler komşularının niyetlerinden asla emin olamazlar, dolayısıyla her zaman önlemlerini almak zorundadırlar.
- Devletler her zaman bağımsızlık ve egemenliklerini sürdürmek isteyecektir ve sonuç olarak, hayatta kalma davranışlarını etkileyen en temel güç olacaktır.
- Devletler rasyonel olmalarına rağmen, her zaman yanlış hesap ihtimali vardır. Bilgilerin kısıtlı olduğu bir dünyada, potansiyel rakipler, diğer tarafı net bilgiden mahrum edip sürekli varsayımda bulunma durumunda bırakmak için, her zaman kabiliyetlerini yanlış tanıtma eğilimine sahip olacaktır. Bu da devletlerin gerçek niyetleri hakkında yanılmalara yol açar.

Neo-realistler, mukayeseli bir şekilde değerlendirildiklerinde, bu varsayımların devletlerin birbirlerine karşı saldırgan davranışlarda bulunma eğilimini yarattığını iddia ederler.

Bu görüşe göre, ulusal güvenlik veya güvensizlik büyük oranda uluslararası sistemin **yapı**sının sonucudur (o nedenle de bu yazarlar yapısalcı realistler olarak adlandırılırlar). Anarşinin yapısı ileri derecede devamlılık gösteren bir şey olarak anlaşılır. Bu anlayışın sonucu, uluslararası siyasetin gelecekte de geçmişteki gibi şiddetli olacağıdır. 1990'da yazdığı 'Back to the Future' ('Geleceğe Dönüş') adlı önemli bir makalede John Mearsheimer Soğuk Savaş'ın bitişinin aşırı milliyetçilik ve etnik rekabetin yaygın istikrarsızlığa ve çatışmaya yol açacağı geleneksel çok-taraflı **güç dengesi** siyasetine davetiye çıkardığını iddia etmişti. Mearsheimer Soğuk Savaş'ı iki-kutuplu güç yapısının getirdiği barış ve istikrar dönemi olarak değerlendirmektedir. Bu sistemin çöküşüyle, uluslararası ilişkileri 17. yüzyıldan bu yana felaketlere sürüklemiş olan büyük güçler mücadelesine bir geri dönüş olacağını iddia eder.

Mearsheimer gibi neo-realist yazarlara göre, uluslararası siyaset daimî savaşla tanımlanmayabilir fakat tıpkı yağmur yağma ihtimalinin her zaman mevcut olması gibi savaşında her an ortaya çıkmasına neden olabilecek durmak bilmeyen bir güvenlik yarışı vardır. Devletler arasında işbirliği olabileceği ve hatta işbirliğinin olduğu da kabul edilir, fakat bu tür işbirliklerinin belli sınırları vardır: 'Hangi düzeyde olursa olsun işbirliği oranının mutlak biçimde ortadan kaldıramayacağı baskın güvenlik rekabeti mantığıyla kısıtlanmaktadır' (Mearsheimer 1994/5: 9). Dolayısıyla hakiki uzun ömürlü barış veya devletlerin güç için rekabete girmediği bir dünyaya büyük ihtimalle ulaşılamaz. Neo-realistlere göre, ABD üstünlüğündeki çağdaş tek-kutuplu güç yapısı Çin, Hindistan ve Brezilya gibi devletlerin yükselişiyle birlikte yerini yeni bir uluslararası yapıya bırakacaktır.

Liberal Kurumsalcılık

Neo-realist akımın uluslararası güvenlik konusundaki yaklaşımının temel özelliklerinden bir tanesi savaşın önlenmesinde uluslararası kurumların önemli bir rolünün bulunmadığına inanmasıdır. Kurumlar devlet çıkarları ve uluslararası sistem tarafından empoze edilen kısıtlamaların bir ürünü olarak görülür. Devletlerin işbirliğine mi yoksa rekabete mi girişeceği kararını şekillendiren ait oldukları kurumlar değil, bu çıkar ve kısıtlamalardır.

Bu görüşlere özellikle Soğuk Savaş'ın ardından hem devlet adamları, hem de bazı Uluslararası İlişkiler uzmanları karşı çıktı. Örneğin, İngiliz Dışişleri Bakanı Douglas Hurd Haziran 1992'de kurumların –özellikle de Avrupa'da– güvenliğin artırılmasında önemli bir rol oynamış olduğunu ve oynamaya da devam ettiğini ifade etti. Batı dünyasının 'değerlerini bir dizi sorunda kanıtlayan bazı uluslararası kurumlar' geliştirdiğini iddia etti. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemin büyük meydan okuyuşunun, mevcut yeni koşulların üstesinden gelebilmek için bu kurumları uyarlamak olduğunu iddia etti (Hurd, akt. Mearsheimer 1994/5).

Bu görüş –Avrupa Birliği, NATO, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi– birbirini tamamlayan ve kuvvetlendiren kurumlara ilişkin bir çerçevenin, Soğuk Savaş sonrası dönem için daha dayanıklı ve istikrarlı bir Avrupa güvenlik sistemi geliştirebileceği konusunda Batılı devlet adamları tarafından paylaşılan yaygın bir inancı yansıtmaktadır. Bu görüş 1980'ler boyunca ve 1990'ların başlarından itibaren gelişmekte olan bir yazarlar grubunca da paylaşılmaktadır. Bu yazarlar devletler arasında kurumsallaşmış işbirliği modelinin geliştirilmesinin önümüzdeki yıllarda daha iyi uluslararası güvenlik sağlamak için emsalsiz fırsatlar getireceğine dair bir kanaati paylaşırlar. Geçmiş daimî savaşlar ve çatışmalarla tanımlanmış olsa da, devletler arasındaki geleneksel güvenlik rekabetini azaltma imkânı yaratan uluslararası ilişkilerde önemli değişiklikler olmaktadır (bkz. **Kutu 15.2**).

Liberal kurumsalcılık ya da neo-liberalizm olarak bilinen bu yaklaşım büyük ölçüde realist çerçeve içinde hareket etmektedir, fakat uluslararası kurumların barış ve istikrarı tesis etmede 'yapısalcı realistler'in düşündükle-

Kutu 15.2 Demokratik barış teorisi

Uluslararası güvenliğe dair bir başka 'liberal' yaklaşım Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazandı. Bu yaklaşım demokratik devletlerin diğer demokrasilerle savaşmamaya meyilli olduğu iddiası etrafında şekillenir. Dolayısıyla demokrasi barışın önemli bir kaynağı olarak görülür (bkz. **Bölüm 7** ve **8**). 'Liberal kurumsalcılık'ta olduğu gibi, bu Batılı siyasi ve akademik çevrelerde geniş destek gören bir anlayıştır. 1994'deki Kongre konuşmasında Başkan Bill Clinton demokrasiler arasında savaş olmamasını Amerika'nın demokratikleşme süreçlerini desteklemesi için bir gerekçe olarak kullanma yolunu gitmiştir. Bu görüş için destek Soğuk Savaş'ın ardından Batı'nın Orta ve Doğu Avrupa'da demokrasiyi destekleme ve bu devletlerin Avrupa Birliği'ne katılımının önünü açma siyasetinde görülebilir.

Demokratik barış teorisi büyük oranda Michael Doyle ve Bruce Russet ile ilişkilendirilir. Çağdaş realistlerin Hobbes, Rousseau ve Machiavelli'nin çalışmalarından etkilendiği gibi, Doyle da Kant'ın 1795 tarihli denemesi *Perpetual Peace*'deki [*Ebedi Barış*] görüşlerinin önemine işaret eder. Doyle demokratik temsiliyetin, insan haklarına ideolojik bir bağlılığın ve ulus-aşırı karşılıklı bağımlığın demokratik devletlerin 'barışa yatkınlık' eğilimleri için açıklama sağlayacağını iddia eder (1995b:180-4). Aynı şekilde, bu özelliklerinyokluğunun demokratik olmayan devletlerin neden 'savaşa eğilimli' olduklarına da açıkladığını düşünür. Bu iç değerler ve kısıtlamalar olmadığında güç mantığı liberal uzlaşma mantığının yerini alır.

rinden çok daha önemli role sahip olduklarını iddia ederler (bkz. **Bölüm 7**). Keohane ve Martin'e göre (1995: 42), 'kurumlar bilgi sağlayabilir, iş maliyetini düşürebilir, taahhütleri daha güvenilir hale getirebilir, koordinasyon için odak noktaları kurabilir ve genelde mütekabiliyet ilkesinin işleyişini kolaylaştırırlar.' Bu fikirlerin savunucuları Avrupa devletlerinin geleneksel düşmanlıklarının üstesinden gelmede Avrupa'nın ekonomik ve siyasi kurumlarının önemine işaret ederler.

Böylece, devletlerin gücü ve farklı çıkarları tarafından kısıtlanan bir dünyada mütekabiliyet temelinde işleyen uluslararası kurumların uzun süreli herhangi bir barışın en azından temel bir unsurunu oluşturacağı ileri sürülür. Başka bir ifadeyle, uluslararası kurumların tek başlarına savaşları ortadan kaldırmaları pek mümkün değildir, fakat devletler arasında daha fazla işbirliğinin sağlanmasında önemli rol oynayabilirler.

Püf Noktası

- Realistlere ve neo-realistlere göre, güvensizlik konusunda aldatılma sorununa vurguda bulunurlar.
- 'Güvenlik ikilemi', bazı yazarlar tarafından, devletler arasındaki çatışmanın temel kaynağı olarak görülmektedir.
- Neo-realistler barış ve güvenlik sağlamada uluslararası kurumların önemini reddederler.
- Liberal kurumsalcılık ya da neo-liberalizm etiketi altında yazan çağdaş siyasetçi ve akademisyenler, kurumları uluslararası güvenliğin sağlanmasında önemli bir mekanizma olarak görürler.
- Liberal kurumsalcılar, uluslararası ilişkilerde askerî gücün devam eden önemi hakkındaki realistlerin pek çok varsayımını kabul ederler; fakat kurumların, devletler arası güvenlik rekabetinin tehlikelerinin üstesinden gelinmesine yardımcı olabilecek bir çerçeve sağladığını iddia ederler.

Alternatif Görüşler

'Konstrüktivist' Teori

Uluslararası ilişkilerin sadece güç siyaseti tarafından değil, aynı zamanda fikirler tarafından da belirlendiği anlayışı kendilerini 'konstrüktivist' teorisyenler olarak tanımlayan yazarlar tarafından da paylaşılmaktadır. Bu görüşe göre, uluslararası siyasetin temel yapıları dar manada maddî olmaktan ziyade toplumsaldır. Bu, sosyal konstüktivistlerin, devletler arası toplumsal etkileşimin doğasındaki değişimlerin daha iyi bir uluslararası güvenliğe doğru köklü bir değişim getirebileceğini iddia etmelerine yol açar (bkz. **Bölüm 10**).

Bir düzeyde, Alexander Wendt gibi çoğu konstrüktivist uluslararası ilişkiler hakkında bir dizi önemli realist varsayımı paylaşmaktadır. Örneğin bazıları; uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik çalışmalarındaki ana unsurun devlet olduğunu, uluslararası siyasetin anarşik olduğunu, devletlerin saldı-

rı kapasiteleri olduğunu, devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden emin olamayacağını, devletlerin köklü bir varlığını devam ettirme arzusu içinde olduklarını ve rasyonel hareket etmeye çalıştıklarını kabul ederler. Yine Wendt gibi bazıları kendilerini yapısalcı olarak görürler; yani tekil devletlerin çıkarlarının önemli ölçüde uluslararası sistemin yapısı tarafından inşa edildiğine inanırlar.

Bununla birlikte, konstrüktivistler uluslararası ilişkiler hakkında neo-realistlerden çok farklı düşünürler. Neo-realistler yapıyı sadece maddi kapasitelerin dağılımından ibaret bir şeymiş gibi düşünmeye eğilimlidir. Konstrüktivistler ise, yapıyı toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak görürler. Toplumsal yapılar paylaşılan bilgi, maddî kaynaklar ve pratikler tarafından mümkün kılınmıştır. Bu toplumsal yapıların kısmen ortak anlayışlar, beklentiler veya bilgi tarafından tanımlandığı anlamına gelir. Bunun bir örneği olarak, Wendt güvenlik ikileminin, devletlerin diğer devletlerin niyetleri hususunda en kötü ihtimalleri düşünecek derecede ileri düzeyde kendisini güvensiz hissetmeleri ve nihayetinde de, kendi çıkarlarını 'kendi başının çaresine bakma' bağlamında tanımladıkları özneler-arası anlayışlardan müteşekkil toplumsal bir yapı olduğunu iddia ederler. Buna mukabil, bir **güvenlik topluluğu** (NATO gibi) devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları savaşsız çözmek için birbirlerine güvendiklerini ifade eden paylaşılmış bilgiden müteşekkil daha farklı bir toplumsal yapıdır (bkz. **Kutu 15.3**).

Bu ortak bilgi üzerine yapılan vurgu konstrüktivist düşünce için önemlidir. Toplumsal yapılar –tanklar ve ekonomik kaynaklar gibi– maddî şeyleri de içerirler, fakat bunlar ancak içinde bulundukları ortak bilgi yoluyla anlam kazanır. Güç siyaseti ya da reel politik fikri, ancak devletler tarafından

Kutu 15.3 Anahtar kavramlar

"Bir güvenlik topluluğu, 'entegre olmuş' bir grup insandır. Entegrasyondan kasıt, kendi halkı bünyesinde 'barışçı değişim' konusunda sağlam temellere dayanan beklentileri gerçekleştirmek için belirli bir toprak parçasında, yeterince kudretli ve geniş çaplı pratiklere ve kurumlara, ayrıca belirli bir 'topluluk bilinci'ne sahip olmaktır. 'Topluluk bilinci'nden ise müşterek toplumsal sorunların 'barışçı değişim' süreçleri üzerinden çözüme kavuşturulmasının mümkün ve zaruri olduğuna dair kanaati kastediyoruz."

(Karl Deutsch)

"Güvenlik rejimleri, hem kendi ortaya koydukları eylemler hem de başkalarının davranışlarıyla alakalı tespitleri ile mevcut güvenlikle alakalı açmaza son vermeye dönük adımlar atmak suretiyle, devletlerin yüzleştikleri ihtilafları yönetmek ve savaştan kaçınmak adına işbirliğine gittikleri noktada ortaya çıkarlar."

(Robert Jervis)

"İlkesel olarak ortak güvenliği, savaş riskini azaltmaya, silahları sınırlandırmaya ve silahsızlanmaya dönük adım atma çabalarıyla ilgili örgütsel bir ilke olarak kabul ettiğimiz takdirde, çıkar çatışmalarının çözümünde cepheleşmenin yerini işbirliği alacaktır. Ama bu, uluslar arasındaki farklılıkların ortadan kaybolmasını beklemek gerek demek değildir. (...) Asıl görev, bu çatışmaların savaşa yol açmamasını veya savaş için hazırlıklar içine girilmemesini sağlamaktır. Yani sonuçta uluslar, kendi ideolojik ve politik konumlarını ortaya koymaktansa, dünya barışının tesisine ve muhafaza edilmesine öncelik verilmesi gerektiğini anlamak zorundadırlar."

(1992 Tarihli Palme Raporu)

uluslararası siyasetin temel kuralları olarak kabul edildiği müddetçe anlamlıdır. Sosyal konstrüktivistlere göre, güç siyaseti devletlerin davranışlarını etkileyen bir fikirdir, devletler arasındaki tüm davranışları tanımlamaz. Devletler hukukun üstünlüğü ve kurumsal işbirliği ve kısıtlamanın önemi gibi diğer fikir ve normlar tarafından da etkilenirler. 'Anarchy is What States Make of It' başlıklı çalışmasında Wendt (1992), güvenlik ikilemlerinin ve savaşların kısmen kendi kendilerini gerçekleştiren kehanetler olduğunu iddia etmiştir. 'Mütekabiliyet mantığı' devletlerin gücün anlamı ve ona uygun davranış hakkında ortak bir bilgi edinmesi demektir. Keza, güvence politikalarının devletleri daha barışçı bir güvenlik topluluğuna doğru götürmeye yardım eden ortak bir bilgi yapısı üretmeye de yardımcı olduğunu iddia eder (bkz.Wendt 1999).

Konstrüktivistlerin güvenlik ikilemlerinin Tanrı'nın faaliyetleri olmadığını iddia etmelerine rağmen, bundan kurtuluş olup olmadığı konusunda ayrışırlar. Bazısına göre, yapıların soysal olarak inşa edilmiş olmaları değiştirilebilir oldukları anlamına gelmez. Bu durum, Wendt'in 'bazen toplumsal yapılar öylesine kısıtlanır ki, dönüştürücü stratejiler imkânsızlaşır' şeklindeki yorumunda da ifadesini bulmaktadır (1995: 80). Bununla birlikte, birçok konstrüktivist yazar daha iyimserdir. 1980'lerin ikinci yarısında Gorbaçov tarafından girişilen ve Soğuk Savaş'ın bitişi hakkında ortak bir bilgi yaratan değişimlere işaret ederler. Bu görüşe göre, yapının önemli rolünü anlamak çatışma yerine işbirliğine yol açacak olan süreç ve siyasetlerin geliştirilmesi için önemlidir. İyimserlere göre, uluslararası sistemde devletler için ebedî rekabetçi güç mücadelesine girmektense barışçı toplumsal değişim politikaları izlemelerine izin verecek kadar yeterli bir 'gevşeklik' vardır.

Eleştirel, Feminist ve Söylemsel Güvenlik Çalışmaları

Realistler ve konstrüktivistler, düşünce ve maddî faktörler arasındaki ilişki konusunda birbirlerinden farklı düşünseler de, uluslararası güvenlikle ilgili tartışmalarda devletin merkezî rolü konusunda anlaşmaya meyillidirler. Bununla birlikte, devlete fazla önem verildiğine inanan teorisyenler de vardır. Keith Krause ve Michael C. Williams eleştirel güvenlik çalışmalarını şu şekilde tanımlar: 'Güvenliğin doğası hakkındaki çağdaş tartışmalar sık sık güvenliğin neyle ve kimle ilgili olduğuna bağlı olarak daha derin teorik meseleler ve seslendirilmemiş varsayımlar denizinde yüzer. (...) Bu nedenle tartışmaya yapılan katkılar şu iki ilgiyi paylaşırlar: Güvenlik nedir ve nasıl çalışılmalıdır?' (1997: 34). Ortaklaştıkları bir başka husus da, devletin rolüne yapılan vurguyu azaltma ve güvenliği farklı bir biçimde yeniden kavramsallaştırma ihtiyacıdır. Bununla birlikte, eleştirel güvenlik incelemeleri –eleştirel teori, 'feminist' yaklaşımlar ve 'postyapısalcı' yaklaşımlar gibi– farklı yaklaşımları içermektedir (bkz. Buzan and Hansen 2009). Bu konulara –her biri, kitabın başka bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alındığından– burada kısaca değinilecektir.

Robert Cox sorun çözücü teoriler ile eleştirel teoriler arasında bir ayrım yapar. Sorun çözücü teoriler hakim sistem içerisinde işler. Mevcut top-

Kutu 15.4 Güvenlikleştirme Teorisi

"Bir devletin her şeyi güvenlik meselesi haline getirmesi ile ilgilenen güvenlikleştirme teorisi, 'güvenliğin' temelde bir 'konuşma edimi' olduğunu söyler. Bir yazarın meseleyi gayet iyi özetleyen ifadesiyle, 'atıfta bulunulan belirli bir nesnenin, varoluşu itibarıyla tehdit teşkil ettiğini söyleyen ve onu güvenlikle ilgili bir mesele olarak gören fail, atıfta bulunulan nesnenin bekasını güvence altına almak için sıra dışı tedbirler almayı kendisine hak görür.' Ardından bu mesele, olağan siyaset sahasından çıkartılıp acil durum politikası alanına taşınır ve burada meselenin çözüme kavuşturulması için siyasetçilerin belirlediği olağan (demokratik) kurallar ve mevzuata başvurmaksızın, alelacele adımlar atılır. Güvenliğin içeriği açısından artık mesele verili bir anlama sahip değildir ve bu içeriği, meseleyi güvenlikle alakalı bir konu haline getiren failin söyleyecekleri tayin edecektir. Bu şekilde anlaşılan güvenlik, esasında kendisiyle ne yapıldığına bağlı olarak biçimlenen bir anlama sahip, toplumsal bir kurgudur." (Taureck 2006)

lumsal ve siyasi ilişkileri ve kurumları analizin başlangıç noktası olarak alırlar ve ardından da bu noktalarda ortaya çıkan sorunların nasıl çözülebileceğine bakarlar. Buna mukabil, eleştirel teorisyenler dikkatlerini bu ilişki ve kurumların nasıl ortaya çıktığı ve bunları değiştirmek için ne yapılabileceği üzerine yoğunlaştırırlar (bkz. **Bölüm 9** ve **11**). Eleştirel teorisyenlere göre; analizin merkezinde devletin olmaması gerekir. Zira farklı özelliklere sahip olmalarının yanı sıra, ayrıca, uluslararası sistemdeki güvensizlik sorununun bir parçasıdırlar da. Güvenlik sağlayıcı olabilirler, fakat kendi vatandaşları için bir tehdit haline de gelebilirler. Bu görüşe göre, o nedenle, dikkatlerin devletten ziyade birey üzerine yoğunlaştırılması gereklidir. Bu, insan güvenliği (bkz. **Bölüm 29**) olarak adlandırılan şeye daha fazla dikkat edilmesine yol açar ve 'güvenlik' kavramının sınırlarının sağlık güvenliği gibi alanları da içerecek şekilde genişletilmesiyle sonuçlanır (McInnes and Lee 2006).

Feminist yazarlar da uluslararası güvenlik çalışmalarındaki devletin merkezî rolüne yapılan geleneksel vurguya karşı çıkarlar. Feminist teorisyenler arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, genel olarak uluslararası ilişkilerin özel olarak da uluslararası güvenliğin 'eril' bir perspektiften yazıldığı konusunda hemfikirdirler (bkz. **Bölüm 17**). Ann Tickner çatışmaların –daha çok olmasa da– en az erkekler kadar kadınları da etkilemesine rağmen, güvenlik literatüründe kadınların nadiren dikkate alındığını iddia eder. Savaşlar nedeniyle ölenlerin ve mülteci durumuna düşenlerin büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardır ve son Bosna Savaşı'nda da görüldüğü gibi kadınlara tecavüz sık sık bir savaş aracı olarak kullanılmaktadır (Tickner 1992).

Feminist bir perspektifle güvenlik konusunu inceleyen önemli bir çalışma olan *Bananas, Beaches and Bases* [*Muzlar, Kumsallar ve Askerî Üsler*] (1989) adlı kitabında Cyntia Enloe, imtiyaz ve kontrolün her düzeyde karşımıza çıkan ataerkil yapısına işaret eder. Enloe'ye göre bu yapı şiddetin bütün formlarını meşrulaştırmaktadır (Enloe 1989). Enloe, kadınların uluslararası ilişkilerden mutad dışlanmışlığını vurgular ve "onların aslında uygulamada can alıcı önemde olduklarını ve devletin hiçbir yerde –iktidarın nasıl dağıtıldığı anlamında– güvenlik aygıtlarındakinden daha fazla cinsiyetçi olmadığının al-

tını çizer (Terrif, v.dğr. 1999: 91). Bu türden kavramların kullanımının devleti dış saldırılardan korumaktan çok erkek-egemen düzeni korumak için tasarlanmış olduğunu iddia ederek 'ulusal güvenlik' kavramına da karşı çıkar.

Feminist yazarlara göre, toplumsal cinsiyetin güvenlik çalışmalarına daha açık biçimde dahil edilmesinin anlamı, yalnızca, güvenlik gündemine sadece yeni meselelerin ve alternatif perspektiflerin eklenmesi değildir. Böyle bir girişim, onlara göre, uluslararası güvenliğin doğasına dair kökten farklı bir yaklaşımı da doğuracaktır. Jill Steans'a göre, 'Güvenliği yeniden düşünmek militarizm ve patriyarki, kötü gelişme ve çevre kirliliği üzerine düşünmeyi gerekli kılar. Yoksulluk, borç ve nüfus artışı arasındaki ilişki üzerine düşünmeyi gerektirir. Kaynaklar ve onların nasıl dağıtıldığı hakkında da düşünmeyi gerekli kılar.' (Steans 1998; ayrıca bkz. Smith 2000).

Son yıllarda uluslararası ilişkilerde güvenliğe farklı bir bakış açısı getiren postyapısalcı yaklaşımların ortaya çıkışına şahit olundu (bkz. **Bölüm 11**). Postyapısalcı yazarlar düşüncelerin, söylemlerin ve 'yorumlama mantığı'nın uluslararası siyaseti ve güvenliği anlamada hayati önemde olduğu fikrini paylaşırlar. 'Eleştirel' bir yaklaşım benimseyen diğer yazarlar gibi postyapısalcılar da, 'realizmi' uluslararası güvensizliğin temel sorunlarından biri olarak görürler. Bunun sebebi, realizmin geçmişte uluslararası siyasette hakim olan ve devletler arasında güvenlik rekabetini teşvik etmiş olan güç ve kural söylemi olmasıdır. Güç siyaseti, savaşı doğuracak davranışları teşvik eden dünyaya ilişkin bir imge olarak görülür. Tıpkı bunun gibi, gücü dengeleme çabasının bizzat kendisi savaşa yol açan bir davranıştır. Bu görüşe göre, ittifaklar barış değil savaş üretir. Pek çok postyapısalcının amacı, o nedenle, realizme ya da güce dair söylemi uluslararası güvenliğe yönelik tehditlere ilişkin farklı söylem ve alternatif yorumlarla değiştirmektir. İnsanların kafalarındaki realizmin 'software' programı normlara dayalı yeni bir 'software' programıyla bir kez değiştirildiğinde, insanlar, devletler ve bölgeler birbiriyle çalışmayı öğrenecekler ve küresel siyaset daha huzurlu olacaktır (bkz. **Kutu 15.4**).

Püf Noktası

- Konstrüktivist düşünürler düşüncelerini iki temel varsayıma dayandırırlar: (1) uluslararası siyasetin temel yapıları sosyal olarak inşa edilmiştir. (2) Uluslararası ilişkiler konusundaki düşünme tarzımızı değiştirmek daha iyi bir uluslararası güvenliğe yardımcı olabilir.
- Bazı konstrüktivist düşünürler neo-realizmin birçok varsayımını kabul ederler, fakat yapının yalnızca maddî kapasitelerden oluştuğu görüşünü reddederler. Maddi kapasiteler kadar ortak bilgi ve pratiklerin de önemini vurgularlar.
- Eleştirel güvenlik teorisyenleri, pek çok yaklaşımın devlete çok fazla vurgu yaptığını iddia etmektedirler.
- Feminist yazarlar savaşın kadın üzerinde etkilerde bulunmasına rağmen, toplumsal cinsiyet konularının uluslararası güvenlik literatürünün dışında bırakıldığını iddia ederler.
- Postyapısalcı yazarlar arasında, güvenlik hakkındaki düşünme ve konuşma tarzımızı değiştirmek suretiyle uluslararası siyasetin doğasının da değiştirilebileceğine dair bir inanç vardır.

Küreselleşme veya Jeopolitik Geri mi Dönüyor?

Son yıllarda akademisyenler, üzerinde yaşadığımız ve değişmekte olan dünyada "küreselleşme"nin ve "**jeopolitik**"in birbirleriyle uyumlu olup olmadığı konusunda yoğun bir tartışma içerisinde. Tartışılan diğer bir konu da "dünya yeni oyunculara sahip eski güç dinamikleri"ne mi dönüyor yoksa eski tarz sert askerî güç yerine yumuşak gücün önemini temel alan "yeni bir jeopolitika" mı ortaya çıkıyor sorusu. Bu kısım, günümüzde sürmekte olan bu türden önemli tartışmaları ele alacak.

Bazı yazarlar, "küreselleşme"nin ve "jeopolitika"nın temelde siyaset konusunda farklı bir yaklaşımı temsil ettiğini söylüyorlar. Örneğin Brian Blouet, "jeopolitik siyasetler, mekânı ve kaynakları, güzergâhları, endüstriyel kapasiteyi ve toprak parçası üzerinde yaşayan halkı ulusal veya emperyal düzeyde kontrol altına almaya çalışır" diyor. Buna karşılık yazar, küreselleşmeyi "ulusal mekânın serbest mal, sermaye ve fikir akışına açılması" olarak değerlendiriyor. Blouet'in tespitiyle, "küreselleşme, uluslararası planda işleyen mal ve hizmet alışverişinin mevcut sahasını genişleten koşulları meydana getirip ilgili hareket önündeki engelleri kaldırıyor" (Blouet 2001). Ellen Frost ise küreselleşmenin dünyayı köklü bir biçimde değiştirdiğinden dem vurmaktadır. Ona göre, "hepimiz, bağımsız ağların ve akışların eskinin tüm engellerine galebe çaldığı (veya bu engelleri geçersiz kıldığı), karşılıklı bağlantılı hale gelmiş olan bir dünya sistemine doğru ilerlemekteyiz." Frost'un tespitiyle, "dışsal tehditler, giderek daha fazla ulus-ötesi formlar kazandılar, bu da eskinin o güç dengesine ve devletler arası çelişkilere vurgu yapan jeopolitikasını büyük ölçüde geçersizleştirdi" (Kugler ve Frost 2001).

Ne var ki küreselleşme ile jeopolitikanın birbiriyle çeliştiğini (jeopolitikanın artık önemli olmadığını) söyleyen bu anlayışı kabul etmeyen yazarlar da var. Douglas E. Streusand, bunlardan biri. Yazar, "tarihsel güçler ve politik alternatifler" açısından her iki kavram arasında belirli bir karşıtlık bulunduğu fikrine karşı çıkıyor. Ona göre, "küreselleşme dönemi, jeopolitik analiz ihtiyacını ortadan kaldırmadı, ayrıca jeopolitik analizin belirlediği politik zorunluluklar, küreselleşmenin ilkeleriyle çelişmiyorlar" (Streusand 2002).

Böylesi bir konuma sahip bulunan yazarlar, jeopolitika alanında geliştirilmiş olan geleneksel fikirlerin yirmi birinci yüzyılda bile önemini koruduğunu söylüyorlar. Bu fikirlerin esas kaynağı, Halford Mackinder ve Nicholas Spykman gibi yazarlardır. Mackinder'ın fikirleri, özellikle aşağıda aktarılan üç vecizesi ile, bilhassa Birinci Dünya Savaşı sonrasında etkili oluyorlar:

- *Doğu Avrupa'yı yöneten, dünyanın merkezine hükmeder.**
- *Merkezi yöneten, Dünya Adası'na hükmeder.***
- *Dünya Adası'nı yöneten, Dünya'ya hükmeder.*

(Mackinder 1919)

* Burada "merkez", eskiden Rusya'nın elinde bulundurduğu toprakları ifade etmektedir. (çev.)

** "Dünya Adası"yla kastedilen, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının bütünüdür. (çev.)

Spykman gibi yazarlar, bu fikirleri İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sürecinde güncelledi. Spykman, yeni bir hegemonun ortaya çıkışının önlenmesi gerektiğinin, bunun da temelde Avrasya'ya herhangi bir devletin hakim olmasına mani olmak suretiyle yapılabileceğinin üzerinde durdu. Mackinder'ın sözlerine atıfla, Spykman şunu söylüyordu: "kenar kuşağı* kontrol eden Avrasya'yı yönetir, Avrasya'yı kontrol eden, dünyayı yönetir" (Spykman ve Nicholl 1944). Bu fikirler, 1946'da Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının geliştirilmesini ve NATO'nun kurulmasını sağladı.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrasya'dan bir hegemon çıkma ihtimalinin yol açacağı tehdit de hükmünü yitirdi. Ancak son yıllarda Ross Munro ve Richard Bernstein gibi yazarlar, **"kenar kuşağın"** önemi üzerinde duran çalışmalar kaleme aldılar. Bu eserler, genelde Pasifik kıyıları ve Çin'in yükselişi üzerinde duruyorlar. Yazarların tespitiyle:

> ABD'nin Asyalı müttefikleri ve dostlarıyla birlikte yüzleştikleri ana mesele, liderlerinin de taşıdıkları niyet uyarınca, güçlü bir Çin'in Asya'ya hakim olup olmayacağı veya esas olarak Japonya ile iş yürüten ABD'nin Çin'in büyük güç olma, nihayetinde de süper güç statüsüne geçme sürecini dengelemesinin mümkün olup olmadığıdır. Bu mesele, Asya'nın doğu kıyısında, Rusya'nın elinde bulunan Uzak Asya topraklarından başlayıp Kore Yarımadası üzerinden Japonya ve Tayvan'a uzanan, muhtemelen Filipinler'i ve Endonezya'yı da içine alan kuşak üzerinde çözüme kavuşturulacaktır.
>
> (Bernstein ve Munro 1998)

Bernstein ve Munro'ya göre, geleneksel jeopolitika önemini koruyor, dolayısıyla Amerikan büyük stratejisinde önemli bir değişimin, eksen kaymasının gerçekleşmesine ihtiyaç duyuyor. Bu görüşü savunanlar açısından ABD'nin stratejik önceliklerinde gerçekleşen son eksen kayması ve Pasifik'in merkeze yerleşmesi, bu türden bir jeopolitik analizin Washington'daki stratejik muhakeme sürecinde önemli bir unsur olduğunun delili. Aynı şekilde, Çin'in Çin Denizi'nin güneyindeki ve doğusundaki adalarla ilişkisi dahilinde geliştirdiği politikaların da Pekin'de benzer bir muhakeme sürecinin yaşandığının göstergesi olarak değerlendirilmesi mümkün (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Jeopolitik düşünce, dünyada düzeni bölgesel veya küresel hegemonların ortaya çıkışına mani olmaya çalışan belirli bir güç dengesi üzerinden sağlamanın önemi üzerinde duran realist anlayışı merkez alıyor. Küreselleşmeyi destekleyen kimi isimler, dünya düzeninin ancak ekonomi ve kültür alanında kurulan kapsamlı ilişkilerle sağlanabileceğini söylüyorlar. Buradan bakıldığında, "Arap Baharı" sürecinde yaşanan olayları hem küreselleşme hem de jeopolitika üzerinden okumak mümkün oluyor. Küreselleşme, fikirlerin (sosyal

* "Kenar kuşak", Pasifik'i çevreleyen ülkeleri, bilhassa Doğu Asya ülkelerini ifade etmektedir. (çev.)

Örnek Olay Çalışması 2 Güney ve Doğu Çin Denizi'nde artan gerilimler

Mevcut ihtilafların geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanıyor. Çin ve komşuları arasında (ayrıca komşuların kendi aralarında) yaşanan gerilimler, temelde Güney ve Doğu Çin Denizi ile ilgili. Güney Çin Denizi temelli ihtilafların merkezinde Paracel ve Spratly adaları duruyor. Bunlara üzerinde yaşayan tek bir insanın bile bulunmadığı atolleri ve kayalıkları, bilhassa Scarborough Kumsalı'nı da eklemek gerekiyor (bkz. **Şekil 15.1**). Doğu Çin Denizi'yle alakalı ihtilaf, esasen Japonya, Çin ve Tayvan arasında, Çinlilerin Diaoyu adaları, Japonlarınsa Senkaku adaları adını verdiği yerle ilgili olarak yaşanıyor (bkz. **Şekil 15.2**).

Güney Çin Denizi'yle ilgili ihtilaflar

Paracel ve Spratly adaları ile ilgili ihtilaf, Çin ve Vietnam arasında cereyan ediyor. Çin, tarihsel planda iki bin yıldır adalar üzerinde hak iddia ediyor. Aynı iddiayı Tayvan da dillendiriyor. Vietnam ise bu iddiaya karşı çıkıyor ve her iki takımadanın da on yedinci yüzyıldan beri kendisine ait olduğunu söylüyor. Aynı zamanda coğrafi açıdan kendi topraklarına yakın oluşu sebebiyle Filipinler de Spratly adalarının kendisine ait olduğunu iddia ediyor. Ayrıca Filipinler, Scarborough Kumsalı konusunda da Çin'le tartışma yaşıyor. Bu adalar Filipinler'e 100, Çin'e ise 500 mil uzaklıkta. Sanki mesele daha da içinden çıkılmaz bir hal alsın diye bir süre sonra sahneye Malezya çıkıyor ve Spratly adalarının belirli bir bölümünün kendisine ait olan özel ekonomik saha içerisine girdiğini söylüyor.

Asıl tartışma, Çin ve Vietnam arasında yaşanıyor. 1974'te Çin, Paracel adalarını Vietnam'ın elinden alıyor, seksenlerin sonunda ise Spratly adalarında çatışmalar yaşanıyor ve nihayetinde Vietnam adaları kaybediyor. Bölgede geniş doğalgaz ve petrol yatakları bulunduğu düşünüldüğünden, son dönemde gerilim iyice tırmanıyor. Bu da bölgeye askerî güçlerin konuşlandırılmasına ve taraflar arasındaki diplomatik mesajlaşmanın iyice sertleşmesine neden oluyor.

Doğu Çin Denizi'ndeki İhtilaflar

Japonya, kendisinin "Senkaku" adını verdiği, üzerinde kimsenin yaşamadığı adaların ve kayalıkların 1895'ten beri kendisine ait olduğunu söylüyor. 1951 tarihli San Fransisko Antlaşması da bu hakkı Japonya'ya bahşediyor. Fakat Çin, çok eski zamanlardan beri, kendisinin "Diaoyu" olarak isimlendirdiği adaların kendisine ait olduğunu iddia ediyor. Benzer bir iddia üzerinden Tayvan da adalar üzerinde hak iddia ediyor. Son yıllarda adalara çıkan Çinli ve Japon aktivistler, adaların kendi ülkelerine ait olduğunu söylüyorlar. Zaman zaman Çinli ve Tayvanlı balıkçı tekneleri ile Japonya'ya ait devriye botları arasında çatışmalar yaşanıyor. 2010'da Japonya kendisine ait iki sahil güvenlik teknesiyle çarpışan, Çin'e ait bir trol teknesine el koyuyor. Bunun sonucunda gemi mürettebatının serbest bırakılması için Çin'in bir dizi kentinde Japonya karşıtı eylemler yapılıyor ve diplomatik planda yoğun bir tepki ortaya konuluyor. 2012'de ise Çinli ve Japon aktivistler, bazı adalara bir kez daha çıkartma gerçekleştirince, gerilim bir kez daha açığa çıkıyor. Japon hükümetinin özel sahiplerinden adaların üçünü satın alması sonrası mevcut gerilim iyice tırmanıyor.

Her iki olayda da devletler arasında askerî çatışma yaşanma ihtimalinden uzak durulmasına karşın, ihtilafların yeniden derinleşmesi ile bölge daha da güvensiz bir yer haline geliyor. Çin'in giderek artan gücünü dengelesin diye küçük devletlerin büyük bir kısmının ABD'nin gözünün içine baktığı bir dönemde, Güney ve Doğu Çin Denizi'nde bugün varolan huzurun ve istikrarın gelecekte varolup olmayacağı sorusuna bugünden cevap vermek güç.

Şekil 15.1 Güney Çin Denizi'nde ihtilaflı alanlar
Kaynak: UNCLOS ve CIA

Şekil 15.2 Doğu Çin Denizi'nde ihtilaflı alanlar
Kaynak: UNCLOS ve CIA

medya aracılığıyla) yayılması noktasında kritik bir işlev gördü ama aynı şekilde, silahların devletlere ait sınırları aşıp yayılması da Arap dünyasında başta olan diktatörlere yönelik başkaldırılar bağlamında epey önemli gelişmelere yol açtı. Aynı şekilde, dış güçler sürece dolaylı ve dolaysız olarak müdahale etmeye çalıştılar ve bu çalışmaları, çıkarlarına uyan bir güç dengesini dünyanın bu kritik bölgesinde tesis etmenin gerekli olduğu görüşü üzerinden yürüttüler. Bu reelpolitik, en yalın biçimde Suriye'de karşımıza çıkıyor. Bu ülkede ABD, Türkiye ve müttefikleri, isyancılara destek sağlarken, Rusya ve İran Esad rejimine yardım etti.

Richard Falk, günümüzde yürürlükte olan dünya siyaseti konusunda küreselleşmenin ve jeopolitikanın yol açtığı etkilere dair farklı bir yaklaşım ortaya koyuyor. Falk'un tespitiyle, geleneksel jeopolitikaya esasen ABD hakim. Onu temelde Washington yönetiyor ve sömürgecilik çökmüş olmasına karşın, ilgili görüş, "küresel güvenlik politikasının oluşumu noktasında Batı merkezci bir içerikle yoluna devam ediyor." Yazara göre ana sorun, "Eski Jeopolitika"nın sömürgeci düzenin çöktüğü süreçte dünya düzeninin ortaya çıkarttığı sonuçları veya ABD'nin konum itibarıyla yaşadığı nispi zayıflamayı aktarmamış olması. "Eski Jeopolitika"nın varlığını, bilhassa Batı düşünce dünyasında, içten içe sürdürdüğü koşullarda, "Yeni Jeopolitika", askerî güçten ziyade yumuşak gücün önemi üzerinde duran bir yaklaşım olarak ortaya çıkıyor. Küreselleşmenin koşulladığı süreçlerle giderek derinleşen bu türden önemli yönelimlere dair en iyi örnek, BRIC ülkelerinin sahneye çıkışı ve bir dizi devlet-dışı aktörün önemli hale gelişi. Falk ayrıca, ABD'nin hiçbir şey kazanmadan çekildiği Irak ve Afganistan savaşlarının sert askerî güç konusunda sahip olunan üstünlüğün savaşlarda ve çatışmalarda istenilen politik sonuçlara ulaşmayı artık mümkün kılmadığına dair birer delil olduğunu söylüyor. Bu anlamda ABD'nin "Eski Jeopolitika"nın asli unsuru olan askerî güce bel bağlamanın sadece "hayal kırıklığına ve yenilgi"ye sebep olacağını artık öğrenmesi gerekiyor. Yazarın tespitiyle asıl sorun, "Eski Jeopolitika"nın ihtiyar mimarlarının, çeşitli sebeplere bağlı olarak, hatalardan ders çıkartamamaları, bu nedenle savaşların ve hayal kırıklıklarının insanlık için felaketlere sebep olan sonuçlarıyla birlikte yaşanmaya devam etmesidir (Falk 2012).

Küreselleşmeye ve jeopolitikaya dair görüşler, dünya düzeni ile ilgili oldukça farklı sonuçlara ulaşıyorlar. Kimilerine göre, küreselleşme barış ve güvenlik getirecek, kimilerine göreyse, bazı devletler ve devlet-dışı aktörler, hakim ekonomik ve kültürel statükoya meydan okudukları ölçüde parçalanmayı hızlandıracak, çelişkilerin artmasına neden olacaklar. Aynı şekilde jeopolitika ise, bazı isimlere göre, dünyada hakim devletlerin ortaya çıkışına mani olmaya dönük çalışmalara katkı sunacak bir güç. Buna karşın bazıları da "Eski Jeopolitiği", bitmek bilmeyen şiddet olaylarını ve savaşları teşvik eden bir düşünce tarzına yol açtığını düşünüyorlar. Oysa üzerinde yaşadığımız bu karmakarışık dünyada küreselleşme ve jeopolitika, etkili birer güç ve her ikisi de kürenin güvenliği konusunda birbiriyle çelişen kimi etkilere yol açıyor.

Püf Noktası

- Bazı yazarlar, küreselleşmeyi ve jeopolitikayı çelişkili kavramlar olarak görürken bazıları da aralarında herhangi bir karşıtlığın bulunmadığını söylüyorlar.
- Jeopolitika ile alakalı geleneksel görüşlerin ana kaynağı Harold Mackinder ve Nicholas Spykman gibi isimlerin kaleme aldıkları çalışmalardır.
- Her iki kavrama dair yapılan farklı yorumlar, dünya düzeninin nasıl tesis edilebileceği konusunda farklı görüşlerin açığa çıkmasına neden oluyor.
- Pratikte dünya siyaseti, hem jeopolitikanın hem de küreselleşmenin yol açtığı etkilere maruz kalıyor.

Sonuç: Ulusal, Uluslararası ve Küresel Güvenlik Arasında Devam Eden Gerilimler

Yukarıda ele alınan küresel ve uluslararası güvenlik arasında devam eden çağdaş tartışmaların merkezinde, 'güvenlik' konusundaki farklı düşünme tarzları kadar, süreklilik ve değişim meselesi de bulunuyor. Bu tartışma geçmişin nasıl yorumlanacağı ve özellikle küreselleşme süreçlerinin bir sonucu olarak uluslararası siyasetin gerçekten çarpıcı bir değişim geçirip geçirmediği sorularını sormayı gerektiriyor. Devletleri birbirini daha yakınlaştırmak suretiyle, bazıları olumlu etkilere sahip küreselleşme güçleri tarafından ulusal güvenliğe meydan okunduğunda şüphe yoktur. Bretherton ve Ponton'un iddia ettiği gibi, ekonomik küreselleşme, ekolojik karşılıklı bağımlılık ve kitle imha silahları tehdidiyle ilişkili küresel ilintili olma halinin şiddetlenmesi 'devletler arası işbirliğinin her zamankinden daha fazla elzem olduğu' anlamına gelir (1996: 100-101). Küreselleşmenin neden olduğu karşılıklı bağımlılığa artan ihtiyacın 'küresel güvenlik için önemli kazançlar sağlayarak devletler arasında elitlerin diyaloguna imkân sağlamaya' yardımcı olacağı da iddia edilmektedir (Lawler 1995: 56-57). Fakat aynı zamanda, küreselleşmenin olumsuz etkilerinin olduğu da görülmektedir. Bunlar genelde parçalanma, hızlı toplumsal değişim, artan ekonomik eşitsizlik ve hem devlet içinde hem de devletler arasında çatışmalara katkıda bulunan kültürel kimliğe yönelik tehditlerle ilişkilendirilir. Küreselleşmenin bu çelişkili etkileri, sonuç olarak, ulusal güvenlik, tek taraflılık ve önleyici saldırı stratejisi arayışlarını güçlendirir ve aynı zamanda kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlama konusunda daha yetersiz oldukları için diğer zayıf devletlerin çok-taraflı ve küresel çözümler aramasına yol açmaktadır.

Bu nedenle, dünyada meydana gelen önemli değişimlere rağmen, uluslararası güvenliğe dair geleneksel belirsizlik devam etmektedir. Soğuk Savaş'ın bitişi ve Doğu-Batı ilişkilerinin merkezî unsuru olan nükleer cepheleşmenin kalkmasının sonucu olarak bazı açılardan dünya yaşamak için daha güvenli bir yer haline gelmiştir. Küreselleşme süreçlerinin bazılarının

ve genel olarak uluslararası kurumların işbirlikçi etkilerinin devletler arası güvenlik ikileminin rekabetçi yönünün azaltılmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu eğilimler, önemli oranda Afganistan'da ve Ortadoğu'da devam etmekte olan kargaşanın ve 'Arap Baharı' ile birlikte açığa çıkan çatışmalar gibi kapsamlı gelişmelerin bir karşılığıdır. Askerî gücün tıpkı statükoyu reddeden terörist hareketler tarafından kullanılan bir silah gibi hem devlet içi, hem de devletler arası münakaşaların çözümünün bir aracı olmaya devam ettiği açıktır. Aynı şekilde, silahlanma yarışları dünyanın farklı bölgelerinde devam etmektedir. Kuzey Kore ve Suriye'deki olayların gösterdiği gibi, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar hâlâ birçok devletin güvenlik planları üzerinde güçlü etkilerde bulunmaktadır. Çılgın ve hırslı liderler iktidarda bulunmaya devam ediyorlar. Kültürel farklılıklar ve küreselleşmenin kendi içindeki gerilimler birçok meselede küresel anlaşmaya engel olmaktadır. Su kaynakları, gıda ve enerji önümüzdeki dönemde potansiyel bir çatışma kaynağıdır ve jeopolitik ve jeostratejik değişiklikleri izah edebilmek açısından büyük güçlerin ilişkilerinin gelecekte nasıl gelişeceğine ilişkin belirsizlik devam edecektir. Bu belirsiz ve gergin zaman diliminde, bireysel ve toplumsal güvensizliğin, –geleneksel kimlikleri istikrarsızlaştıran küreselleşmeyle bağlantılı– parçalayıcı ve bütünleştirici güçler olarak artarak ortaya çıkacağı ve böylece hem devlet içi hem de devletler arası ilişkileri daha karmaşık bir hale sokacağı çok açıktır.

Sonuç olarak, küresel güvenlik ve uluslararası politikada daha huzurlu bir dünyaya doğru paradigmatik bir sıçrama olduğu veya bu sıçramanın mümkün olduğu sonucuna varmak zordur. Ampirik tarihî deliller ve günümüz olayları uyarılarda bulunmaktadır. Daha işbirlikçi bir devlet-içi (ve grup-içi) ilişkilerinin olduğu dönemler, geçmişte 'ebedi barış'ın gelmek üzere olduğuna dair boş hayallere ve hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Uluslararası sistemin yapısı, siyasi sistemin belli türleri ve insan doğası bireylerin, devletlerin ve uluslararası kurumların davranışlarına önemli sınırlamalar getirmektedir. Dolayısıyla dünyanın birçok siyasi lideri arasında uluslararası ve küresel güvenliğe karşı realist tavırlar da devam etmektedir (bkz. **Bölüm 6**). Ayrıca, 'jeopolitik' konusundaki çağdaş tartışmalar ve söylemlerin kendi kendilerine tamamlanmaları da muhtemeldir.

Bu barışçı bir değişim şansının olmadığı ya da uluslararası ilişkilere ilişkin yeni fikir ve söylemlerin yapmak zorunda olduğumuz seçimleri şekillendirmede önemli olmayacaklarını iddia etmek değildir. Daha iyi bir uluslararası ve küresel güvenlik geliştirme fırsatları her zaman olacaktır. 2008'den günümüze küresel finans krizinin ardından şimdiye kadarki önemli çatışma potansiyelinin, kısmen de olsa, dünya liderlerinin işbirliği çabaları nedeniyle gerçekleşmemesi dikkat çekicidir. Fakat, daha geniş anlamda kriz çok büyük bir güvensizlik ve sosyal, politik ve ekonomik huzursuzluk potansiyeli yarattı. Benzer şekilde, 2010 yılında nükleer silahları dünya siyasetinde marjinalize etme girişimleri için cesaret verici işaretler vardı. Nükleer silahların yayılma-

sına yönelik eğilimi tersine çevirmek ve nükleer terörizmin tehlikelerini dengelemek için yeterli olup olmadıkları yine de net değildir.

Çeşitliliğin, güvensizliğin ve belirsizliğin devam ettiği bir dünyada, daha işbirlikçi küresel bir toplum arayışının, devletler için var olan güçlü baskılarla ve diğer siyasi toplulukların kendi bakış açıları ile gördüğü milli ve dinî değerlerin veya bölgeye karşı içsel ve dışsal güvenlik tehditlerinin çelişkide kalması olasıdır. Herbert Butterfield'in bir keresinde iddia ettiği gibi, uluslararası güvenliğin başarılıp başarılamayacağı veya nasıl başarılacağı uluslararası siyaset öğrencileri ve uygulayıcılarının kırması için hâlâ 'en sert cevizdir.' Küresel güvenlik çalışmalarını böyle cazip ve önemli yapan şey de budur.

Sorular

1. Güvenlik neden 'tartışmalı bir kavram'dır?
2. Geleneksel realist yazarlar neden ulusal güvenlik konusuna odaklanırlar?
3. Neo-realist yazarların 'yapı'dan anladıkları şey nedir?
4. Savaşlar niçin olur?
5. Devletler işbirliği yapmanın niçin zor olduğunu düşünürler?
6. 'Liberal kurumsalcılığı' ikna edici buluyor musunuz?
7. Demokratik devletler neden daha barışçı olabilirler?
8. Uluslararası güvenlik konusundaki 'konstrüktivist' görüşlerin ayırt edici özelliği nedir?
9. 'Eleştirel güvenlik' teorisi, 'feminist' görüşler ve postyapısalcı görüşler uluslararası güvenlik konusunda hangi noktalarda 'neo-realistler'den ayrışmaktadırlar?
10. 'Küreselleşme' ve 'jeopolitik' mukayese edilebilir kavramlar mıdır? Ve bunlar, küresel güvenliği güçlendirirler mi yoksa zayıflatırlar mı?

Ek Okuma Önerileri

Buzan, B. (1983), *People, States and Fear* (Londra: Harvester). "Güvenlik" konusuna daha geniş bir yaklaşım sunmaktadır. Kitap, ulusal ve uluslararası güvenlik çalışmaları için mükemmel bir başlangıç metnidir.

Buzan, B. ve **Hansen, I.** (2009), *The Evolution of International Security Studies* (Cambridge: Cambridge University Press). Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki –süper güçlerin karşı karşıya gelmeleriyle bağlantılı– daha dar güvenlik tanımlarından, günümüz çevresel, ekonomik, insani –ve diğer– güvenlik konularındaki muhtelif anlayışlara kadar uluslararası güvenlik çalışmalarının gelişimine dair çok iyi bir entelektüel tarih incelemesidir.

Garnett, J. C. (2013), "The Causes of War and the Conditions of Peace", J. Baylis, J. Wirtz ve C. S. Gray (ed.), *Strategy in the Contemporary World*, 4. ed. (Oxford: Oxford University Press). Savaşın nedenlerine ilişkin güncel bir yaklaşım sunmaktadır.

Waltz, K. N. (1954), *Man, the State and War* (New York: Columbia University Press). Waltz'ın çalışması, savaşın nedenlerini inceleyen en iyi çalışmalardan biridir.

Wendt, A. (1992), "Anarchy is What State Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46(2): 391-425. Wendt'in bu makalesi, "konstrüktivist" perspektife ilişkin faydalı bir analiz sunmaktadır. Ayrıca bkz. **Wendt, A.** (1999), *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bölüm 16
Küreselleşme Çağında Uluslararası Politik Ekonomi

Ngaire Woods

Giriş
Savaş Sonrası Dünya Ekonomisi
UPE'ye Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar
UPE'de Küreselleşme Tartışması
Küreselleşen Dünya Ekonomisi İçindeki Uluslararası Kurumlar
Sonuç

Okuma Rehberi

2008'de dünya ekonomisi çöküşle karşı karşıya kaldı. Finansal kriz ABD'de başladı ve hızla dünyaya yayıldı. Bu olaylar, dikkatleri, devletler ve pazarlar arasındaki gerilimlere, küreselleşmenin tehditlerine, küresel iktidarın yer değiştirmesine ve küresel ekonomi içerisindeki kurumların rolüne yöneltti. Bu bölüm, aktörleri idare eden şeyin ne olduğunu sorguluyor ve uluslararası ekonomideki olayları açıklıyor. İlk kısımda, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve kurumların savaş sonrası dönemin ekonomisi içinde nasıl oluştuğu ve şekillendirildiği ana hatlarıyla ele alınmaktadır. İkinci kısımda, uluslararası politik ekonomiye (UPE) yönelik –temel aktörlerin, süreçlerin ve analiz düzeylerinin tanımlanmasına yardımcı olan– üç geleneksel yaklaşım ana hatlarıyla işlenmektedir: Liberal, merkantilist ve Marksist gelenekler. Daha modern yaklaşımlar 'rasyonel tercih' analizi üzerine inşa edilmişlerdir. Hem 'rasyonel seçim'in ne anlama geldiği, hem de nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin tartışma irdelenir. Ardından, küreselleşmeyi ve onun dünya ekonomisi üzerindeki etkilerini anlama noktasında yardımcı olmaları için, UPE incelemelerindeki bu perspektiflere ve araçlara başvuruldu. Küreselleşme nedir ve hangi özellikleri küreselleşmeyi dünya ekonomisindeki devletler (ve diğer aktörler) için bir tehdit haline getirmektedir? Çoğunlukla, uluslararası kurum ve örgütlerin bu tehditleri yöneteceği varsayılmaktadır. Bölümün son kısmında, 'küreselleşmenin yönetiminde kurumlardan hangi rolü oynamalarını bekleyebiliriz' sorusunu cevaplayabilmek için yeniden UPE teorilerine dönüyoruz.

Giriş

Uluslararası politik ekonomi (UPE), ekonomi ve politikanın dünya meselelerindeki karşılıklı etkileşimleri ile ilgilidir. UPE'nin temel sorusu şudur: Dünya ekonomisindeki olayları yönlendiren ve açıklayan şey nedir? Bazıları için bunun anlamı 'devlet ve piyasa zıtlaşması'dır. Fakat bu yanıltıcıdır. Dünya ekonomisinin 'piyasalar'ı, her şeyin açık ve rekabetçi biçimde ticaretinin ve takasının yapıldığı mahallî sokak pazarlarından farklıdır. Benzer biçimde, siyasetçiler küresel ekonomiyi istedikleri gibi yönetemezler. Dünya piyasaları ve ülkeler, buralarda faaliyet gösteren yerel firmalar ve çok-uluslu şirketler **kurallar**, **normlar,** kanunlar, örgütler ve hatta alışkanlıklarca şekillendirilirler. Siyaset bilimciler, sistemin bütün bu özelliklerini **kurumlar** olarak adlandırmaktan hoşlanırlar. UPE, kurumları yaratan ve varlıklarını devam ettiren şeyin ne olduğunu ve bu kurumların dünya ekonomisi üzerinde nasıl bir etkide bulunduklarını açıklamaya çalışır.

2008'de ABD'nin en önemli finans şirketlerinden birinin çökmesiyle küresel ekonomik kriz patlak verdi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Lehman Brothers'ın yaşadığı iflas, bazı bankaların süreç içerisinde fazla güçlendiklerini, baş döndüren kârların elde edildiği sürecin felakete uzanan riskli bir yol hâlini aldığını ortaya koydu. Sonuçta önde gelen birçok ekonomist, dünyanın otuzlardan beri tanık olunmayan, "Büyük Buhran" türünden bir gelişmeyle karşı karşıya olduğunu söyledi. ABD ve Birleşik Krallık'ta işbaşında olan hükümetler, iş imkânlarını, satışları ve piyasaları sıfırı tüketme ihtimaline karşı korumak adına bankaları kurtarmak ve para pompalamak zorunda kaldılar. Kriz, hızla tüm dünyaya yayıldı ve birçok gelişmekte olan ülkede aciliyetle ele alınılması gerekecek bir tehlikeye sebebiyet verdi. Bu tehlike, esasen dünyanın en büyük ve en zengin ekonomilerinde ürünlere, emtiaya ve hizmetlere yönelik talepte yaşanan ani düşüşlerin onları temin eden tüm diğer ülkeleri etkilemesiydi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Ardından Yunanistan, Portekiz ve İrlanda borçlarını ödeyemeyip IMF ve Avrupa Birliği'ne bağlı kurumlardan yardım almak zorunda kalınca, Avrupa'nın göbeğinde her şeye tesir edecek bir avro bölgesi krizi patlak verdi. İlkin dünyanın en büyük ekonomilerini yöneten ülkelerin başındaki isimleri bir araya getiren yeni bir forum olarak **G20**'deki liderler, krize yönelik tepkileri koordine etmeden önce sorunun küresel boyutlarını kabul ettiler. Ancak dünya ekonomisinde yaşanan küçülmeye en iyi nasıl cevap geliştirebiliriz noktasında ülkeler arasında kimi anlaşmazlıklar açığa çıkınca, G20 de süreç içerisinde güç kaybetti.

2008'de tanık olunan ekonomik şoklar, uluslararası politik ekonominin eskimek nedir bilmeyen kimi konu başlıklarına odaklanılmasını sağladı.

Örneğin devletlerle piyasalar arasındaki ilişki meselesi, tümü değilse de bazı devletlerin kendi finans piyasalarını zapturapt altına alamaması sebebiyle önem kazandı. Bu ülkeler bankalarının toplumlarının ve başka ülkelerin beklentilerini görmezden gelerek muazzam kârlar elde etmelerine imkân sağlamış, bu da bankaların iflas etmesiyle oluşan maliyeti o toplumların ve ülkelerin üstlenmesine neden olmuştu. Küreselleşmenin kaymağını kimin yediği sorusu, krizin hemen ardından hızla popüler bir soru haline geldi. Bu soruyu bilhassa mali liberalleşme sürecinden çok az istifade etmiş olan ve krizden en ağır şekilde etkilenen ülkeler sormaya başladılar. ABD'nin benimsediği ekonomi modelinin sahip olduğu üstünlük, yeni yeni gelişme kaydeden ekonomiler, krizi atlatma noktasında devlet merkezli politikalarının ulaştığı başarıyı reklâm ettiği koşullarda, sorgulanmaya başlandı. Endüstrileşmiş Kuzey ülkeleri ile gelişmekte olan Güney ülkeleri arasındaki ilişki, yeni güç kazanan ekonomilerin G20 gibi uluslararası kurumlarda yeni konumlar elde etmesi, öte yandan da diğer gelişmekte olan ülkelerin kıyıda köşede kalmasıyla dönüşüme uğradı. Krizi yönetmesi esasen şaşırtıcı olan uluslararası ekonomi kurumları, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulmuş olan yapılardı ve genel görüşe göre bunların güncellenmesi gerekmekteydi.

Savaş Sonrası Dünya Ekonomisi

Dünya ekonomisinin kurumlarının ve çerçevesinin kökenleri, İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamalarında ortaya çıkan yeni bir ekonomik düzen planlamasında yatmaktadır. 1944 yılında, siyasetçiler **Bretton Woods**'da çok ciddi iki sorunun nasıl çözüleceğini tartışmak için toplandılar. Birincisi, 1930'lardaki **Büyük Buhran**'ın bir daha tekrarlanmamasını garanti altına almaları gerekiyordu. Başka bir ifadeyle, istikrarlı bir küresel para sistemi ve açık bir dünya ticaret sistemini garanti altına almanın yollarını bulmak zorundaydılar. İkincisi, Avrupa'nın savaşta yıkılmış ekonomilerini yeniden inşa etmeleri gerekiyordu (bkz. **Kutu 16.1**).

Kutu 16.1 Savaş sonrası dönemde ekonomiyi planlama ve yeni bir Büyük Buhran'dan kaçınma

Büyük Bunalım, 'dilenci komşu' politikaları nedeniyle ortaya çıkmadı belki, ancak bu politikalarla daha da kötü bir hal aldı. 1920'lerin sonlarında ve 1930'larda, dünyanın dört bir yanındaki bütün hükümetler, ticari bariyerler koymak ve paralarının değerini düşürmek suretiyle ekonomik krizden kendilerini korumaya çalıştılar. Her bir ülke, bunu yaptıklarında, komşu ülkelerin ekonomileri batarken kendi ekonomilerinin bir şekilde su üstünde kalacağına inandı. Büyük Buhran bu düşüncenin işe yaramadığını gösterdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, yapılması gereken şey; özellikle de,

- istikrarlı bir döviz kuru sistemini,
- bir stok varlığını veya hesap birimini (altın para sistemi gibi),
- uluslararası sermaye akışının kontrol edilebilmesini,
- geçici ödeme güçlüğü çeken ülkelere kısa vadeli borç bulunmasını, ve
- ekonomileri ticarete açık tutacak kuralları

sağlamak ve garanti altına almak suretiyle bu gidişatı engelleyecek bir sistem kurmaktı.

Yeni bir ekonomik dünya düzenini desteklemek için Bretton Woods'ta üç kurum planlanmıştır (bkz. **Kutu 16.2** ve **16.4**). **Uluslararası Para Fonu** (International Monetary Fund, IMF) istikrarlı bir döviz kuru rejimini garantilemek ve geçici ödeme güçlüğü çeken ülkelere acil yardım sağlamak için kurulmuştur. Daha sonra **Dünya Bankası** olarak adlandırılacak olan Uluslararası Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development [IBRD]) Avrupa'nın yeniden inşasını ve özel yatırımı desteklemek için kuruldu. Banka ayrıca –daha sonra temel var olma sebebi haline gelecek olan– diğer ülkelerin **kalkınmaları** noktasında da yardım sorumluluğunu üstlenmişti. Son olarak, **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması** (General Agreement on Trade and Tarriffs [GATT]) 1947'de imzalandı ve ticaretin liberalleşmesi üzerine görüşmelerin yapıldığı bir forum halini aldı (bkz. **Kutu 16.2**).

Dünya ekonomisi için geliştirilen 1944 planları, ABD'nin 1945'te Sovyetler Birliği'nin **çevrelenmesi**ni ilk önceliği haline getirmesi nedeniyle ertelendi. Savaş yıkımına uğramış Avrupa'da komünizmin yükselişinden endişe eden ABD, Avrupa'nın inşası ve dünya ekonomisinin yönetilmesinde planlanandan çok daha doğrudan bir rol aldı. ABD 1947'de Avrupa'ya muazzam finansal yardım sağlayan ve ABD'nin şartları belirlemesine imkân tanıyan Marshall Planı'nı ilan etti. **IMF**, Dünya Bankası ve GATT 1950'lerde iş görmeye başladı. Bunlar büyük oranda ABD'ye bağımlı Batı bloku örgütleriydiler.

ABD ekonomisindeki zaaflar gözükmeye ve Avrupa tarafından 'yakalanma'ya başlayınca, ABD'nin Bretton Woods sistemine verdiği destek de değişmeye başladı. ABD mal ve hizmetlerinin dünya piyasalarındaki rekabet edebilirliği zayıfladı. Avrupalı müttefikler Avrupa'da artan ve derinleşen ekonomik **entegrasyon**dan faydalanıyorlardı. Avrupalı siyaset yapıcılar, 1960'ların sonlarında, **NATO**, askerî tatbikatlar ve **altın para sistemi**ne destek gibi

Kutu 16.2 Bretton Woods kurumları: IMF ve Dünya Bankası

Merkezleri Washington'da bulunan IMF ve Dünya Bankası, savaş sonrası döneme ilişkin 1946'da Bretton Woods'da, ABD'de, yapılan görüşmelerden sonra kurulmuştur. Bretton Woods sisteminin 1971'de çökmesiyle birçok işlevini yitirmiş olsa da (bkz. **Kutu 16.3**), IMF uluslararası para işbirliğini desteklemek ve iki savaş arası dönemin ekonomik sorunlarını çözmek için kurulmuştur (bkz. **Kutu 14.1**). IMF'nin şu an 185 üyesi bulunuyor. Bu üyeler örgüt kaynaklarına ekonomik ölçekleri nispetinde katkıda bulunurlar. Bu katkının miktarı bu devletlerin oy haklarının yüzdesini ve örgüt kaynaklarının ne kadarına otomatik ulaşım hakkına sahip olacaklarını belirler. 1980'lerden itibaren, IMF gelişmekte ve dönüşmekte olan ekonomilere teknik ve finansal yardım sunan bir kurum haline gelmiştir. Ülkelerin yardım alabilme şartları içinde **koşulluluk ilkesi** olarak adlandırılan, hükümetlerin bazı şart ve siyasi reformları taahhüt etmesi de yer alır (bkz.www.img.org).

Şimdi Dünya Bankası olarak tanıdığımız kurum Uluslararası Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (IBRD) olarak kuruldu. Dünyanın geri kalanında olduğu gibi, savaşta yıkılmış Avrupa'nın yeniden inşasını desteklemek için kurulmuş bir birimdir. O dönemden beri, IBRD, Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association [IDA]), Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Cooperation [IFC]) ve Çok-taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency [MIGA]) aracılığıyla, uygun koşullara sahip üyelere yıllık yaklaşık 16 milyar dolar borç sağlayarak kalkınma konusunda dünyanın en büyük yardım kaynağı olmuştur. IMF gibi, Dünya Bankası da borç verdiği üye ülkelerin ekonomilerinde belirli reformlar yapmasını şart koşar. Son dönemde, bu şartlara borç alan hükümetlerin ülkelerindeki yoksulluğu azaltma taahhütlerini kanıtlama şartı da dahil edilmiştir. Özel bağışlarla finanse edilen IDA hariç, Dünya Bankası'nın kaynakları sermaye piyasalarındaki bonolardan gelmektedir. Bu bonolar kurumun üyesi hükümetler tarafından desteklenmektedir (bkz.www.worldbank.org).

konularda ABD konumundan uzaklaşma imkânı buldular. Asya'da, Japonya'da ve Güney Kore ve Tayvan gibi yeni endüstrileşen ülkelerdeki ihracat-temelli büyümenin olgusal başarısı ABD'nin ticari rekabet edebilirliği için yeni bir tehdit ve ticaret görüşmeleri için yeni bir gündem yarattı.

Bu baskılarla karşı karşıya kalan ABD, 1971'de uluslararası para sisteminin kurallarını değiştirdi. Hükümet –ABD'ye akan ithalatı kısıtlayarak ticaret dengesini iyileştirmek ve doların dünyanın diğer bölgelerine akışına engel olmaya çalışmak amacıyla-, artık bir ons altının 35 dolardan çevrilemeyeceğini ve ithalat vergisine yüzde 10 oranında zam yapacağını duyurdu. Bu eylemler Bretton Woods sistemini çökertti (bkz. **Kutu 16.3**). Fakat bu, söz konusu dönemde dünya ekonomisinde görülen tek değişim değildi.

1970'lerde, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yüksek büyüme oranı çok yüksek enflasyon bırakarak sert bir biçimde son buldu. Sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getiren 1973 petrol krizi dünya ekonomisini **stagflasyona** (yüksek enflasyonla ekonomik durgunluğun veya düşük büyümenin bir birleşimi) soktu. Para sisteminde, Bretton Woods'un 1971'deki çöküşüyle birlikte IMF'nin rolü de sona erdi ve sanayileşmiş büyük ülkeler döviz kuru politikalarını IMF çerçevesinde uyarlamanın bir yolunu bulamadı. Bunun yerine, önemli para birimleri dalgalanmaya bırakıldı ve sanayileşmiş ülkeler parasal meseleleri kendi aralarında ilk kez 1975'te toplanan **G7** (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Kanada) gibi gruplarda tartışmaya başladılar.

Ticaret sisteminde, **işbirliği** GATT'ın gözlemciliği altındaki görüşmelerde muntazam bir biçimde büyümeye devam etti. Bununla birlikte, 1970'ler-

Kutu 16.3 'Bretton Woods sistemi' ve çöküşü

'Bretton Woods sistemi' neydi?

1944 Bretton Woods konferansında bütün ülkelerin kurlarının belli bir değerde sabitlenmesinde anlaşmaya varıldı. Hepsi dolara sabitlendi ve ABD hükümeti bütün dolarları altına çevirmek için (1 ons altına karşılık 35$) söz verdi. Başka bir deyişle, döviz kurları dolar-altın para sistemine bağlanmıştı. Bretton Woods sisteminde, kendi parasının değerini değiştirmek isteyen herhangi bir ülke, izin almak için IMF'ye başvurmak zorundaydı. Sonuç istikrarlı ve değişmez bir döviz kuruydu.

Sistemin çöküşü neydi?

Ağustos 1971'de Amerikan hükümeti, altının ons başına 35 dolar olan konvertibilitesini askıya aldığını duyurdu. Bu dolar-altın para sisteminden altını çıkardı ve para birimlerinin sabit değerlerde kalması yerine serbestçe dalgalanmasına yol açtı. Ağustos 1971'de ABD ayrıca -ABD'ye gerçekleşen ithalatı kısıtlayarak ticaret dengesini iyileştirmek ve doların dünyanın diğer bölgelerine akışına engel olmaya çalışmak amacıyla- ithalat vergisine yüzde on oranında zam yapacağını da duyurdu; böylece ekonomik güçlük durumlarında serbest ticareti devam ettirmeye ilişkin Bretton Woods idealine de sırtını döndü.

Bu ABD hegemonyasının azalışının bir işareti miydi?

Bretton Woods sisteminin çöküşünden on yıl kadar sonra, önde gelen akademisyenler bu değişimin, ABD gücündeki bir kayba mı yoksa gerçekte ABD gücünün varlığına mı işaret ettiğini tartıştılar. Bazıları için, sistemin çöküşü ABD liderliğinin bir sonucuydu: ABD hegemonyası, kendi ekonomik ve siyasi faaliyet özgürlüğünü artırmak için Bretton Woods sistemini ezmiştir (Gowa 1983). Bazıları da, ABD'nin sistemi devam ettirme kapasitesinin son bulduğunu iddia ettiler; fakat bir rejimin hegemon olmaksızın da yaşayabildiğini açıkladılar (Keohane 1984). Tartışmanın merkezinde UPE'de işbirliğinin oyunun kurallarını koymaya ve uygulamaya istekli ve yetkin bir devlete bağlı olup olmadığına dair bir anlaşmazlık vardı. İşbirliğinin doğasına ilişkin bu tartışma, uluslararası kurumların rekabet halindeki açıklamalarında bugün de devam etmektedir (bkz. bu bölümün son kısmı: 'Küreselleşen Dünya Ekonomisi İçindeki Uluslararası Kurumlar').

de, kalkınmada başarılı olmuş ülkelerle rekabet edebilmek amacıyla yeni korumacı politikalar uygulamaya başladılar ('tarife-dışı engeller'). Yeni korumacılığın berbat bir örneği GATT'ın **ayrımcılık yapmama** (*non-discrimination*) prensibini küstahça çiğneyerek gelişmekte olan ülkelerden gelen bütün tekstil ithalatına kısıtlamalar koyan 1974 tarihli Çok Elyaflı Tekstil Düzenlemesi (Multifiber Arrangement of 1974) idi.

Bu arka plana karşıt olarak, gelişmekte olan ülkeler 1970'lerde BM Genel Kurulu'nda **Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen** (New International Economic Order, NIEO) için başlattıkları ittifak kampanyasını güçlendirdiler. 1973'te OPEC üyesi petrol üreticisi gelişmekte olan ülkelerin petrol fiyatlarını artırmaları onları daha da cesaretlendirdi. Gelişmekte olan ülkeler uluslararası ekonomik kurumlarda daha iyi temsiliyet, daha adil bir ticari sistem, daha fazla yardım, dış yatırımın düzenlenmesi, ekonomik **egemenliğin** korunması ve daha istikrarlı ve eşitlikçi bir parasal ve finansal sistemi garanti eden reformlar için uğraşıyorlardı (bkz. **Kutu 16.4**).

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik sistemin ıslah edilmesine yönelik zorlamaları, UPE'ye ilişkin farklı bir düşünme tarzına dayanıyordu. Uluslararası ekonomik ilişkilere dair bağımlılık teorisi ve yapısalcı teoriler, **karşılıklı bağımlılığın** olumsuz veçhelerinin altını çizdiler. Bu teorilerin merkezî ilgisi; dünya ekonomisindeki birçok ülkenin, modernleşme ve küresel büyümenin bütün vaatlerine rağmen, neden hâlâ az gelişmiş ülke statüsünde kalmaya devam ettiklerinin cevabını bulmaktı. Bu soruya verdikleri cevap, dünya ekonomisinin kurumlarının ve yapısının Güney'deki gelişme ihtimallerini engellediği şeklindeydi. Bu konudaki en sempatik resmi 'Kuzeyli' cevap; kendilerinden uluslararası topluluğun karşılıklı bağımlılık ve gelişme sorunlarına niçin ve nasıl cevap vermeleri gerektiğini araştırmaları istenen bir grup üst-düzey siyaset yapıcısının bulgularını içeren 1980 tarihli Brandt Raporu'nda dile getirilmiştir.

Kutu 16.4 Savaş sonrası ticaret sistemi, GATT ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)

GATT, [kurulması tasarlanan bir başka] uluslararası ticaret örgütü tarafından yürürlükten kaldırılacağı öngörülerek, 1947'de imzalanan geçici bir anlaşmaydı. Daimî bir ticaret teşkilatı 1994'e kadar kurulmadı. Dolayısıyla da, geçici olacağı varsayılan GATT, 'imzacı taraflar' arasında –Cenevre'de üslenmiş çok küçük bir sekreterlik ve ufak bir bütçeyle yürütülen– bir anlaşma olarak varlığını yaklaşık 40 yıl boyunca sürdürdü. Gerçekte GATT; 1962-1967 arasında gerçekleştirilen ve sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticarî engellerin kaldırılması noktasında önemli adımların atıldığı başarılı Kennedy Görüşmeleri ile zirve noktasına varan pek çok görüşmeyi içeren ticaret görüşmelerinin yapılması için bir zemin olarak kurulmuştu. Bununla birlikte, korumacı siyasetler güçlendiği 1970'lerde GATT'ın, ABD ve Avrupa ülkeleri gibi güçlü üyelerini ticareti sınırlandırma (örneğin, tekstil ithalatını sınırlayan 1974 tarihli Çok Elyaflı Tekstil Antlaşması) ve anlaşmada belirtilen birçok garantiyi ve beklentiyi suistimal etmekten alıkoyabilme gücünden yoksun olduğu ortaya çıktı. GATT, ayrıca, uyuşmazlıklar için bir çözüm forumu olma işlevine de sahipti (örneğin, ticaret kurallarını desteklemek gibi). Fakat bu anlamda hem yavaş, hem de güçsüzdü; ihtilafların çözümüne ilişkin kararların uzlaşıyla alınma zorunluluğu onu sınırlandırmaktaydı. GATT Uruguay Görüşmeleri (1986-94) olarak bilinen GATT'ın son görüşme turlarında varılan anlaşmanın bir sonucu olarak yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne (World Trade Organization, WTO) bıraktı. 1 Ocak 1995'te kurulan örgütün görevleri arasında şunlar vardı: DTÖ'nün ticari anlaşmalarını idare etmek; ticaret görüşmeleri için bir forum olmak; ticari ihtilafları ele almak; ulusal ticaret politikalarını izleyip denetlemek; gelişmekte olan ülkelere teknik ve eğitim yardımı sunmak; diğer uluslararası örgütlerle işbirliği yapmak. Örgüt, 500 kişilik bir kadro ile Cenevre'de üslenmiştir (bkz. www.wto.org).

NIEO kampanyası birçok nedenden dolayı başarısızlığa uğradı. IMF ve Dünya Bankası'ndan farklı olarak her ülkeye eşit oy hakkı vermesi nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin sesini duyurabilmeleri için en uygun kurum Birleşmiş Milletler Genel Kurulu idi. Fakat Genel Kurul gelişmekte olan ülkelerin gündemini hayata geçirmek için hiçbir güce sahip değildi. Dahası, 1970'lerde birçok sanayileşmiş ülke gelişmekte olan ülkelerin durumuna sempati ile yaklaşsa da, 1970'lerde gelişmekte olan ülkelerin gündemleri üzerinden harekete geçmediler ve 1980'lerde ABD, İngiltere ve Batı Almanya'da iktidara bu konuya daha az sempati duyan hükümetler geldi.

1980'ler ABD ekonomisinde bir değişimle açıldı. 1979'da ABD Merkez Bankası faiz oranlarını aniden artırdı. Bu adım, ABD'deki ekonomik faaliyetleri daraltarak enflasyonu düşürmek için atılmıştı. Fakat bunun dünyanın diğer yerlerindeki yansıması hızlı ve kapsamlı oldu. 1960'lar 1970'ler boyunca ABD ve Avrupa deregülasyonu, küresel sermaye piyasalarının doğmasına ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine borç verme hacminde büyük bir artışa yol açtı. 1979'da faiz oranlarındaki artış, bu borçların çoğunu geri ödenemez hale getirdi. Borçlarını ödeyemeyen gelişmekte olan ülkeler için IMF acilen göreve çağrıldı, zira borçların ödenmemesinin küresel bir finans krizine neden olacağından korkuluyordu.

Borç krizleri; IMF'nin dünya ekonomisindeki rolünü, borçlu ülkelerin birtakım yapısal düzenlemeler taahhüt etmelerini temin etmek suretiyle, borçların ödenmesini zorlayıcı bir role dönüştürdü. Yapısal düzenlemeler enflasyonu, hükümet harcamalarını ve hükümetin ekonomideki rolünü azaltmaya yönelik ticaret serbestliği, özelleştirme ve **deregülasyon** (düzenlemelerin kaldırılması) dahil önlemleri kapsıyordu. Kısa zamanda 'neo-liberaller' olarak yaftalanan bu siyasetlerin savunucuları, hükümetin büyümeyi ve eşitliği sağlamak için ekonomide müdahaleci ve aktif bir rol oynaması gerektiğini savunan –ekonomist John Maynard Keynes'e atıfla– Keynesçilere tezat teşkil ediyorlardı. 1980'lerin sonunda, **Washington Konsensüsü** terimi, bazen de aşağılayıcı bir anlamda, neo-liberal politikaların temel olarak ABD çıkarlarını yansıttığını ima etmek için kullanılmaya başlandı.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte, 1990'larda Orta ve Doğu Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin küresel ekonomiye nasıl eklemleneceği sorunu gündeme geldi. IMF ve Dünya Bankası araçlarını genişletmek ve üye ülkelerde 'iyi yönetişim'i desteklemeyi amaçlayan daha kapsamlı ve köklü bir reform anlayışını kapsamak zorundaydı. Fakat birçok kimse, 1997'deki Doğu Asya finansal krizi esnasında, IMF'nin Kore gibi ülkelere hayli kapsamlı ve aşırı derecede acımasız şartlar dayattığını düşündü. Sonraki yıllarda borç verici kurum olarak rolündeki düşüşün sonucu, IMF'nin ortaya çıkan piyasa ekonomilerinde etkisini kaybetmesi oldu ve yerini G20'deki maliye bakanlarına bıraktı.

Bu kez, Dünya Bankası hem hükümetlerle hem de **STK**'larla ilişkilerini geliştirmek suretiyle etkinlik alanını genişletme çabasına girdi. Onun meşruiyeti daha az lekelenmiş görünüyordu. Aynı zamanda, yeni kurulmuş bulunan **WTO**; geleneksel ticaret meselelerinin yanı sıra ayrıca **fikri mülki-**

Örnek Olay Çalışması 1 2008 Uluslararası Finans Krizi

Eylül 2008'de Lehman Brothers adındaki büyük bir Amerikan yatırım bankası borçlarını ödeyemedi, bu da büyük bir finans krizini tetikledi. ABD hükümeti, kısa bir süre içerisinde American International Group (AIG) adındaki en büyük sigorta şirketini kurtarmak zorunda kaldı. Öte yandan Birleşik Krallık ve Avrupa'daki diğer hükümetler de başka kurumları kurtarmak için sürece müdahale ettiler. Kriz sonrası kurtarma çalışmalarının toplam maliyetinin bir yıl içerisinde 11,9 trilyon doları bulduğu görüldü. 2008 yılının dördüncü çeyreğinde sanayileşmiş ülkeler, beklenmedik bir ekonomik çöküş yaşayarak, yüzde 7,5 küçüldüler.

Zengin ve sanayileşmiş ülkelerde finans krizi, şirketlerin yönetimlerinde, kredi derecelendirme kuruluşlarında ve mevzuatta kimi hataların varolduğunu ortaya koydu. Şirketlerin kötü yönetilmiş olması sebebiyle finans konusunda hizmet sunan kimi kuruluşlar fazla riskle yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Ödeme ve yardımlar türünden kötü bir yapıya sahip teşvikler de kısa vadede risklerin artmasına yol açmıştı. Bazı kurumların yapısında kırılgan kimi unsurların bulunduğunu ortaya koymak zorunda olan kredi derecelendirme kuruluşları bu yönde herhangi bir çalışma ortaya koymadılar. En önemlisi de finans krizinin finans hizmetleri veren, "batmalarına izin verilmeyecek kadar büyük" olduklarına inanılan firmalara hükümetlerin verdiği, devasa boyutlara ve maliyetlere ulaşan, örtük güvenceleri açığa çıkarmasıydı.

Görece zayıf ekonomilere sahip, kimi gelişmekte olan ülkelerde kriz, 2009'da Dünya Bankası ve IMF'nin "kalkınma buhranı" adını vereceği gelişmeyi tetikledi. Zengin ülkelerden gelen talepler düşünce, ticaret de yere çakıldı. Dünya ekonomisi 2010'da kendisini toparlamasına karşın, IMF halen daha düşük gelirli ülkelerin mal ve hizmetle alakalı ihracat pratiklerinde yaşanacak düşüşün oranının yüzde 16'dan fazla olacağını öngörmekteydi. Gurbette çalışan işçilerin kendi ülkelerine gönderdikleri dövizler iyice azaldı ve 2010'da yüzde 10'un üzerinde bir düşüşe tanıklık etti. Yabancı ülkelerin doğrudan yatırımları birden durdu. Yardımların ne düzeyde gerçekleşeceği iyice belirsizleşti ve hiçbir zaman yardım sağlayan ülkeler ve kuruluşlar vaat ettikleri rakamları veremediler. Özetle, gelişmekte olan ülkeler açısından kriz, karşılıklı bağımlılığa göre biçimlenmiş bir dünya ekonomisinin parçası haline gelmenin, (birçok gelişmekte olan ülkeye pek faydası bulunmayan) dünyada finansın kontrolsüz ve düzensiz bir yapı arz etmesi sebebiyle, büyük riskleri beraberinde getirdiğini ortaya koymuş oldu.

Ulusal ve uluslararası platformda faal olan siyasetçiler, fazla riskleri sınırlamak adına, düzenleme sürecinde devlet kurumlarının önceliğe sahip olduğu konusunda anlaştılar. Uzlaştıkları diğer bir husus da küresel finansın istikrara kavuşmasını sağlamak amacıyla, ulusal düzenleyicilerin politikalarını uyumlu hale getirmek zorunda olmalarıydı.

yet hakları, ticaretle ilgili yatırım önlemleri ve gıda güvenlik standartları gibi hususların da tartışılacağı geniş bir uluslararası meseleler forumu oluşturarak 1995 yılında çalışmaya başladı.

21. yüzyılın ilk on yılında, küresel ekonomik iktidarda bir değişim olduğu iyice belirgin hale geldi. Eylül 2003'te, Meksika'daki küresel ticaret görüşmeleri sırasında, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin'in de dahil olduğu 20 ülkelik bir grup ABD ve AB'ye karşı çıktı ve bazı şartlarının kabul edilmemesi halinde dahil olmayı reddettiler. İktidardaki bu değişim, 2008 malî krizi sonrasında dramatik bir biçimde hızlandı ve gelişmekte olan ekonomilerin liderlerini yeni bir **zirve diplomasisi**, G20 için birleştirdi. Gelişmekte olan birçok ülke –Çin'in önderliğinde– birer borç verici ülke haline geldiler. Dünyanın enerji tüketimi arttıkça, enerji arz eden ülkelerin gücü de artmaktadır. Bu durum, Venezuela özelinde, 1970'lerden beri görülmeyen yeni bir Üçüncü Dünyacılık söylemine yol açmıştır. Bu esnada, çoğu sanayi ülkesinde, iklim değiştirici atıkların azaltılmasına yönelik daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğine ilişkin çağrılar da daha güçlü bir şekilde dile getiriliyor. Uluslararası İlişkiler akademisyenlerine göre; 21. yüzyıl, küresel ekonomideki yeni sorunların yönetimine uluslararası kurumların nasıl bir katkıda bulunabileceklerinin yanı sıra mevcut kurumları oluşturan devletler arasındaki güç değişiminin nasıl yönetilebileceği hakkında da önemli sorular getirdi.

Püf Noktası

- İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından dünya ekonomisinde işbirliğini sağlamak amacıyla bazı uluslararası kurumlar kurulmuştur.
- Soğuk Savaş'ın başlaması ve ABD'nin Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasını ve dolara dayalı uluslararası para sisteminin yönetimini doğrudan üstlenmeye yönelik adımlar atması, bu kurumların operasyona başlamalarını geciktirmiştir.
- Kambiyo oranlarının ve sermaye akışının yönetimiyle ilgili Bretton Woods sistemi, ABD'nin artık doları altına çevirmeyeceğini ilan ettiği 1971'deki çöküşüne kadar iş gördü.
- 1970'ler, para birimlerini dalgalı kura bırakan ve yeni ticari korumacılık türleri geliştirip uygulayan sanayileşmiş ülkeler arasında uluslararası ekonomik işbirliğinin yokluğu ile tanımlanır.
- Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistemden duydukları memnuniyetsizlik nedeniyle 1970'lerde başlattıkları yeni bir uluslararası düzen arayışı başarısızlıkla sonuçlandı.
- Ticaret görüşmeleri birçok yeni alanı içine alacak şekilde genişletildi, fakat bu durum daha sonraları yükselen ekonomilerin direnciyle karşılaştı.
- 2007'de, Çin ve Hindistan gibi yükselen ekonomilerin ticaret, finans ve kalkınma yardımı görüşmelerinde daha ön planda bir rol oynamasıyla birlikte, küresel ekonomide bir güç kaymasının yaşandığı daha aşikâr hale geldi; hakeza 2008 finans krizinden sonraki G20 oluşumu ile birlikte bu güç kayması daha bir görünür oldu.

UPE'ye Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar

UPE'ye Geleneksel Yaklaşımlar: Liberal, Merkantilist ve Marksist Yaklaşımlar

Yukarıda tasvir edilen sistem ve kurumların doğasına ilişkin açıklamalarda bulunan birçok farklı yaklaşım mevcuttur. UPE'ye ilişkin yaklaşımları ele almanın eski moda bir biçimi, yaklaşımları liberal, merkantilist ve Marksist gelenekler şeklinde ayrı ayrı değerlendirmektir. Bu adlandırmalar, küresel ekonomik ilişkiler hakkında her biri belli bir ahlâki ve analitik eğilime sahip olan bu farklı ekonomik gelenekleri gayet uygun bir biçimde tarif etmektedir.

Liberal gelenek

Liberal gelenek serbest piyasayı savunan bir yaklaşımdır. Bu gelenekte, gönüllü mübadele ve piyasaların rolü verimli olduğu kadar ahlâki olarak da arzu edilebilir bir şey olarak görülür. Temel varsayım, serbest ticaretin ve sermayenin serbest hareketinin yatırımın en kârlı yere akışını garanti edeceğidir (böylece, örneğin, sermaye en karlı bölge olan az gelişmiş bölgelere akacaktır). Serbest ticaret ülkelerin mukayeseli avantajlarından yararlanmaya imkân tanıdığı için hayatî önem taşır. Başka bir ifadeyle, her ülke kendisine ait doğal avantajları, kaynakları ve ihsanları sonuna kadar kullanabilir ve uzmanlaşmadan kazanç elde edebilir. Ekonomi, serbestçe dönüştürülebilen para birimlerinden ve tüm dünyada mal ve hizmetlerin eşit ve etkin biçimde dağıtılmasını sağlayan –görünmez el gibi– küresel bir fiyat sistemi yaratan açık pazardan güç alır. Küresel ekonomideki düzenleme asgari düzeydedir. Hükümet ve kurumların en uygun rolü, piyasaların pürüzsüz ve sorunsuz işleyişini temin etmektir. Hükümetlerin dünya sistemi içinde ve aynı şekilde kendi toplumları ve halkları karşısında geniş bir tercihler yelpazesiyle karşı karşıya kaldıkları varsayılır. Bunun anlamı; 'iyi' ekonomi politikalarını uygulamada başarısızlığa uğrayan hükümetlerin, karar-vericilerin ya oldukça yozlaşmış olmaları ya da yapabilecekleri doğru ekonomik seçimden habersiz olmaları sebebiyle başarısız olduklarıdır.

Merkantilist gelenek

Merkantilist gelenek liberal geleneğin tam aksidir. Uluslararası ilişkilerdeki realistlerin varsayımlarını paylaşırlar. Bireysel karar alıcılara ve onların siyaset seçimlerine odaklanmazlar. Bunun yerine, dünya ekonomisinin kendi güçlerini artırmaya çalışan devletler arasında bir rekabet alanı olduğunu varsayarlar. Basitçe, **uluslararası sistem** her devletin hayatta kalabilmek için yapmak zorunda olduğu şeyleri yaptığı vahşi bir orman gibidir. Bu nedenle, her devletin amacı zenginlik ve bağımsızlığını artırmak olmalıdır. Devletler stratejik önemi olan endüstrilerde ve mallarda kendi kendilerine olan yeterliliklerini artırmanın yollarını arayacaklardır. Ticaret korumacılığını (gümrük vergileri ve ithalat ve ihracat üzerindeki diğer sınırlamalar), destekleme alımlarını ve

seçici yatırımları kullanacaktır. Açık biçimde, bu sistem içinde bazı devletler diğerlerinden daha güçlü ve daha yetenekli olacaklardır. En güçlü devletler sistemin kurallarını ve sınırlarını **hegemonya**, ittifaklar ve **güç dengesi** aracılığıyla tanımlarlar. İstikrar ve düzen, gerçekte, yalnızca tek bir devletin hegemon rolünü oynadığı, başka bir deyişle, temel kuralları koyma, sürdürme ve zorlama arzu ve kabiliyeti olan güçlü bir devletin bulunduğu yerde sağlanabilir. Böyle bir ortamda, herhangi bir hükümetin ekonomik politikaları daima onun devletin iç ve dış egemenliğini güvenceye alma arayışına hizmet edecektir.

Marksist gelenek

Marksist gelenek de dünya ekonomisini bir rekabet alanı olarak görür, fakat rekabet devletler arasında değildir. **Kapitalizm** dünya ekonomisinin belirleyici gücüdür. Marx'ın söylemini kullanacak olursak, bu durum en iyi şekilde dünya ekonomik ilişkilerinin 'ezen ile ezilen' arasındaki bir sınıf mücadelesi olarak kavranabilir. Ezenler veya kapitalistler **üretim araçları**na (ticaret ve endüstri) sahip olanlardır. Ezilenler, çalışan sınıftır. Kapitalist sistemin 'sınıf ilişkileri'ne dair bu tasvir, Uluslararası İlişkilerde merkez (sanayileşmiş ülkeler) ile çevre (gelişmekte olan ülkeler) arasındaki ilişkileri ve bu iki taraf arasındaki eşitsiz alış verişi tarif etmek için kullanıldı. Bağımlılık teorisyenleri (genelde Latin Amerika odaklı) sınıf ve grupların merkezi çevreye bağlama yollarını tarif ederler. Bu kadar çok ülkedeki azgelişmişlik ve yoksulluk, uluslararası ekonomik ilişkilerden derin biçimde etkilenen ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve siyasal yapıların bir sonucu olarak açıklanır. Bu toplumların içinde ortaya çıktıkları küresel kapitalist düzen, her şey bir yana, üretim araçlarına sahip olanların çıkarlarını yansıtan küresel kapitalist bir düzendir.

Uluslararası ekonomik ilişkiler üzerine düşünen bu geleneklerin bir karşılaştırması yapıldığında, her birisinin dünya ekonomisindeki farklı aktörlere ve belirleyici güçlere odaklanmaları ve her birinin 'düzen'in ne anlama geldiği ve düzeni sağlamak için neyin gerekli olduğu konularında farklı düşüncelere sahip oldukları açık bir biçimde ortaya çıkar (bkz. **Kutu 16.5**).

Kutu 16.5 UPE hakkındaki geleneksel yaklaşımlar

Liberal

Dünya ekonomisi, serbest ticaret ve sermayenin serbest dolaşımının hükümetlerin siyasetlerini ve ekonomik aktörleri şekillendirdiği görünmez bir küresel pazar olma potansiyeline sahiptir. Küresel pazarda düzen rekabetin 'görünmez eli' tarafından sağlanacaktır.

Merkantilist

Devletler arası rekabetin bir sahnesi olarak dünya ekonomisi devletlerin zenginlik ve bağımsızlıklarını artırmaya çalıştıkları bir alandır. Düzen sadece güç dengesinin ya da hegemonyanın olduğu yerde sağlanır.

Marksist

Dünya ekonomisi en iyi biçimde sınıfların (kapitalistler ve işçiler) ve sosyal grupların daimî çatışma halinde oldukları kapitalist bir rekabet sahnesi olarak tanımlanabilir. Kapitalistler (ve içinde kök saldıkları devletler) kâr etme güdüsüyle hareket ederler ve düzen sadece diğer herkesin bütünüyle boyun eğdirilmesiyle sağlanır.

Farklı gelenekleri mukayese etmek, aynı zamanda, üç farklı analiz düzlemini öne çıkarır: Uluslararası sistemin yapısı (ister uluslararası kapitalizm olsun, isterse sistemdeki devletler arasındaki güç dağılımı), belli bir yönetimin doğası veya bu yönetimin kurumlarındaki rekabet ve bir ülkedeki toplumsal güçler ve çıkar gruplarının rolleri. Her üç analiz düzleminde de şunu sormamız gerek: Söz konusu aktörleri yönlendiren şey nedir ve dolayısıyla onların tercihlerini, eylemlerini ve sonuçlarını nasıl açıklayabiliriz? Bu soruyu cevaplamak için günümüzde UPE'nin nasıl inceleneceği konusunda bölünmelere sebebiyet veren metodolojik tartışmalara girmek gerekiyor.

UPE'ye Yeni Yaklaşımlar

UPE yukarıda özetlenen gelenekler tarafından öne çıkarılan farklı analitik soru ve normatif ilgilerle bölünmüştür. Eşit biçimde, disiplin akademisyenlerin UPE'deki politika ve sonuçları en iyi nasıl açıklayabilecekleriyle ilgili canlı bir metodolojik tartışmaya konu olmaktadır. Esasında, bu tartışma devletlerin (ve diğer aktörlerin) tercihlerinin ve çıkarlarının dikkate alınıp alınmayacağına ilişkin bir tartışmadır. Eğer dikkate alabilirseniz, o zaman UPE'ye **rasyonel tercih** (veya 'neo-faydacı') yaklaşımı anlamlı olur. Fakat eğer devlet ve diğer aktörlerin neden ve nasıl belirli tercihlere sahip olduğu sorusundan bahis açarsanız, o zaman 'sosyal konstrüktivizm' olarak adlandırılan yaklaşımlara doğru itilirsiniz (bkz. **Bölüm 10**).

Politik ekonomi: rasyonel tercihin devlet içindeki aktörlere uygulanışı

ABD'de, UPE'nin incelenmesi 'rasyonel tercih' veya neo-faydacı yaklaşımın hakimiyeti altına girmiş durumdadır. Bu yaklaşım siyaseti açıklamak için ekonomik kavramları ödünç alır. Rasyonel tercih, politikaların ve kurumların temelinde yatan fikirleri, şahsiyetleri, ideolojileri veya tarihî gelenekleri araştırmak yerine, karar yapıcıların karşılaştıkları harekete geçirici yapıya odaklanır. Aktörlerin çıkar ve tercihlerinin bilindiği veya sabit olduğu ve aktörlerin çıkarlarını desteklemek için en uygun stratejik tercihte bulunmaya kadir oldukları varsayılır. 'Rasyonel tercih' terimi bu yaklaşımı tanımlamak için kullanışlı bir araçtır; zira belli bir politika aptalca veya yanlış gibi görünse de, pekâlâ rasyonel olabilir. Bu anlamda 'rasyonel', ilgili grup ya da aktör için, özel sebepler ve kurumsal kısıtlama ve fırsatlar nedeniyle o zaman diliminde yaptığı bu tercihin en uygun tercih olduğu anlamına gelir.

Rasyonel tercih çıkar gruplarına ve onların UPE üzerindeki etkilerine uygulanmıştır ve politik ekonomi yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın kökleri çıkar gruplarına odaklanan ticaret politikalarına ilişkin açıklamalarında bulunur. Son dönemdeki çabalar, devletlerin dünya ekonomisindeki değişimlere uyum sağlamak için neden belli tarzları tercih ettiklerini açıklama gayreti içerisindeler. Analiz, hükümetlerin ve izledikleri politikaların önemli olduğu fakat bu politikaların ekonomi içindeki belli çıkar gruplarının

faaliyetlerini yansıttığı varsayımından hareket eder. Bu gruplar sınıfsal ya da sektörel temellerde ortaya çıkabilirler. Aslında, rasyonel tercihin varsayımları ekonomide belli grupların nasıl ortaya çıktığını ve bunların amaçlarının ve siyasi tercihlerinin neler olduğunu açıklamada kullanılır. Dahası, rasyonel tercih bu grupların oluşturdukları koalisyonları ve diğerleriyle olan etkileşimlerini anlamak için bir çerçeve sunar. Örneğin, aşırı kazanç elde etme faaliyetleri nedeniyle bankaların kamuyu böylesi risklere niçin maruz bıraktıklarını açıklamak için bazı akademisyenler finans sektörünün düzenleyici sistemi 'ele geçirme' tarzları üzerine yoğunlaşırlar. Özel finans sektörü, diğer paydaşlardan daha fazla bilgiye, daha fazla kaynağa ve lobi gücüne sahiptir; ve düzenleyiciler, kurumsal ya da bireysel olarak, sağlam bir düzenleme yapma konusunda daha az motivedir (Mattli ve Woods, 2009).

Kurumsalcılık: rasyonel tercihin devletlere uygulanışı

Rasyonel tercihin farklı bir uygulaması UPE'ye kurumsalcı yaklaşımda bulunur ('Politik Ekonomi: Rasyonel tercihin devlet içindeki aktörlere uygulanışı' başlıklı bir önceki kısımda daha geniş bir biçimde ele alınmıştı). Bu yaklaşım rasyonel tercih varsayımlarını devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerine uygular. Yetkilendirme ve mümessilliğe dair teorilerden hareketle, kurumların var olma sebepleri ve amaçları hakkında açıklamalar yapar. Temel varsayım, devletlerin dünya pazarlarının ve dünya siyasetinin kısıtlamaları altında kazançlarını maksimize etmek amacıyla uluslararası kurumları yarattıkları ve bu kurumlara güç aktardıklarıdır. Bu yaklaşım sık sık ortak eylem problemlerini çözme ihtiyacıyla karşılaşır. Örneğin, devletler ticaret ve çevre gibi alanlardaki hedeflerine bütün diğer devletler belli bir tarzda davranmadıkları müddetçe ulaşamayacaklarını anlarlar. Bu nedenle, ihanete uğramamayı veya spekülasyonların olmamasını temin etmek ve kolektif amacın elde edilebilmesini sağlamak için kurumlar yaratılır.

Sosyal konstrüktivizm

Rasyonel tercih analizinin aksine, UPE'yi inceleyen diğer yaklaşımlar dünya-ekonomisindeki politikaların tarihî ve toplumsal faktörler tarafından etkilendiğini varsayarlar. Aktörlerin tercihlerini oluşturma yollarına ve kararların yapılış ve uygulanış süreçlerine daha fazla ihtimam gösterilir. Başka bir ifadeyle, bir devlet ya da karar alıcının tercihlerinin verili şartlar altındaki rasyonel tercihini yansıttığını varsaymak yerine, analizciler UPE'nin daha geniş bir geleneğinde, tercihleri, davranışları ve sonuçları şekillendiren inançları, rolleri, gelenekleri, ideolojileri ve **etki** örüntülerini ele alırlar.

Dünya ekonomisindeki çıkarlar, eylemler ve davranışlar; bir fikir, kültür ve bilgi yapısı içinde oluşan şeyler olarak kavranır. Sistem içindeki aktörlerin tercihlerinin, basitçe, nesnel olarak tanımlanabilen rekabet halindeki 'çıkarlar'ı yansıttığını varsayamayız. Bunun yerine, aktörlerin kendi tercihlerini anlama yolları büyük ölçüde dünya ekonomisindeki kurumlarda yerleşmiş

olan hakim inançlara ve düşünce biçimlerine bağımlı olacaktır. Bu yaklaşımın sorduğu soru şudur: Sistemin kural ve standartlarına kimin çıkarları ve fikirleri yerleşmiştir?

Bazıları için bu sorunun cevabı hegemonyada bulunmaktadır. Sistemin baskın gücü amaçlarına yalnızca kaba güçle değil, ayrıca, sistemdeki diğer aktörlerin rızasını da kazanarak ulaşır. Bunun anlamı; baskın güçlerin, ötekilerini onların çıkarlarının da baskın gücün çıkarlarıyla uyumlu olduğuna ikna eden kurumları, ideolojileri ve fikirleri desteklediklerdir. Örneğin, neo-Gramsciciler 1980'lerden bu yana –en azından 2008'e kadar– hakim olan piyasa liberalizmini ABD çıkarlarının küresel ekonomideki bir yansıması olarak yorumlarlar: Neo-liberalizm; bilgi yapıları (en önemli üniversitelerde hakim paradigma olmuştur), kurumlar (neo-liberal siyasi reçetelerinin kuvvetli bir savunucusuna dönüşen IMF gibi) ve daha geniş kültürel anlayış ve inançlar yoluyla (serbest 'pazar' söyleminin 'kısıtlı' ve 'baskıcı' rejimlerle mukayesesi) başarılı biçimde yansıtılmıştır.

UPE'yi inceleyen yeni yaklaşımlar devletlerin çıkarlarını ve tercihlerini verili ve sabit olarak ele alıp almamamız gerektiği konusunda güçlü bir tartışma ortaya çıkarmıştır (bkz. **Kutu 16.6**). Bu soruya 'Küreselleşen Dünya Ekonomisinde Uluslararası Kurumlar' başlıklı son kısımda tekrar döneceğiz. Devletlerin neden kurumlar inşa ettiklerine ve **küreselleşme**yi idare etmede bu kurumların hangi rolü oynayabileceklerini sorgulayacağız. Fakat daha önce dünya ekonomisinde küreselleşmenin ne olduğunu ve sonuçlarını ele almamız gerek.

Kutu 16.6 UPE'yi inceleyen yeni yaklaşımlara dair örnekler

Kurumsalcı

Kurumsalcılar dünya ekonomisini devletler arası işbirliğinin bir alanı olarak görürler. Merkezî aktörler devletler ve devletlerin güç aktardığı kurumlardır. Devlet düzeyindeki rasyonel tercih olarak kilit önemdeki hareket ettirici güçler, işbirliğinden elde edilecek potansiyel kazançlarla motive edilirler. Kurumsalcılara göre, düzen için temel koşul, işbirliğinin devamına izin veren uluslararası kurumların varlığıdır.

Politik Ekonomi

Politik ekonomistlere göre, dünya ekonomisi farklı türdeki devletlerin kazanılmış çıkarları arasındaki rekabetle tanımlanır. Merkezî aktörler devletlerin iç ekonomilerinde biçim kazanmış çıkar gruplarıdır. Kilit önemdeki hareket ettirici güç, uluslararası ekonomideki değişimlere cevap veren devlet içi gruplar düzeyindeki rasyonel tercihtir. Politik ekonomistler, uluslararası düzen için gerekli olan şartlar hakkında teori geliştirmekle ilgilenmezler.

Konstrüktivistler

Konstrüktivistler, küresel ekonomi içinde kimliği ve tercihleri şekillendiren fikirlere, bilgiye ve tarihsel şartlara ve içinde uluslararası ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği sınırlara odaklanırlar. Sistemin normları ve kuralları içinde gömülü çıkarları ve fikirleri araştırıp açığa çıkarmak için hegemonya kavramını kullanırlar. Neo-Gramsciciler, sistemdeki hakim gücün amaçlarına yalnızca zor kullanmak suretiyle değil, eşit derecede sistemdeki diğer aktörlerin rızasını da temin etmek suretiyle ulaşacağına dikkat çekerler. Bunun anlamı şudur: Hakim güçler; kendileri için en iyisinin çıkarlarını hakim güçlerin çıkarlarıyla birleştirmek olduğu hususunda öteki aktörlerin ikna edilmesine yardımcı olacak bütün kurumları, ideolojileri ve fikirleri yürürlüğe sokacaklardır.

Püf Noktası

- Rasyonel tercih UPE'deki sonuçları aktörlerin –mevcut belli dürtüler ve kurumsal kısıtlamalar içerisinde daima rasyonel biçimde güç ve faydayı maksimize etmek amacıyla yaptıkları varsayılan– seçimlerinin sonucu olarak değerlendirir.
- Kurumsalcılar, ekonomik meselelerdeki uluslararası işbirliğini açıklamak için, rasyonel tercihi başka devletlerle etkileşim içindeki devletlere uygularlar.
- Konstrüktivist yaklaşımlar devletlerin ve diğer aktörlerin tercihlerini nasıl inşa ettiklerine daha fazla ilgi gösterirler. Kimliklerin, inançların, geleneklerin ve değerlerin bu süreçteki rolüne dikkat çekerler.
- Neo-Gramsciciler, aktörlerin kendi çıkarlarını hegemonik güç tarafından şekillendirilen kimlik, kültür ve bilgi yapısı içerisinde tanımladıklarına ve bu çıkarların peşinde olduklarına dikkat çekerler.

UPE'de Küreselleşme Tartışması

Küreselleşmenin doğası ve etkisi, UPE içerisinde köklü bir tartışmanın konusudur (Uluslararası İlişkilerin bu kitapta tartışılan diğer alanlarında olduğu gibi). Küreselleşme terimi dünya ekonomisindeki en az dört farklı kuvvet ve süreçler kümesine atıf için kullanılır (bkz. **Kutu 16.7**). **Uluslararasılaşma**, yüzyılın başından bu yana ortaya çıkan sınırları aşan ekonomik akışı ifade etmektedir; fakat bazıları bunun son yıllarda niteliksel bir sıçrama kaydettiğini iddia eder. **Teknolojik devrim** küreselleşmenin ikinci boyutudur ve firmalara ve diğer aktörlere yer, mesafe ve sınır tanımaksızın küresel çapta çalışma imkânı sunan yeni elektronik iletişimin etkilerini belirtmektedir. Teknolojik devrimin bir etkisi; **yersiz-yurtsuzlaşma**yı veya insanların kendilerini kolektif bir kimlikle tanımlamalarını, –bu kolektif kimlik için– eylemde bulunmalarını ve siyasi bir ses ya da tanınma çabalarını etkileyen coğrafi mesafeler, sınırlar ve mekânlar anlamında alanın genişlemesini hızlandırdı. 2008 krizi öncesindeki 10 yıl içinde, yersiz-yurtsuz ve küresel hale gelmiş başıboş bankalar hakkında pek çok konuşma vardı. Milliyetleri artık çok da önemli değildi. Kriz ortaya çıktığında –ulusal hükümetlerinin onların maliyetini kabul etmemeyi tercih etmeleriyle birlikte– bankaların millî olarak kaldıklarında ölebilecekleri, 'küresel olduklarında ise yaşayabilecekleri' daha bariz hale geldi. Son olarak, **liberalleşme** yeni bir küresel ekonomiyi mümkün kılan devlet politikalarına işaret eder. Buna, dünya ekonomisinin belli sektörlerinde sınır-ötesi ekonomik aktivitelerin yeni bir ölçeğini desteklemek için devletler tarafından yaratılan kural ve kurumlar da dahildir. Ayrıca, ticaret, yatırım ve üretimi liberalleştirmek suretiyle dünya ekonomisine eklemlenen daha güçsüz ve zayıf devletlerin politikaları da buna dahildir.

UPE içerisinde küreselleşme hakkında birçok rakip iddia dile getirilmiştir. Örneğin, bazı akademisyenler küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını iddia ederler, bazıları ise küreselleşmenin devlet rolünü etkileyici biçimde

Örnek Olay Çalışması 2 Çin'in dünya ekonomisinin yönetimi bağlamında yaşadığı yükseliş

Çin, 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne girdikten sonra hızla yükseldi. 2010'da Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı, en fazla yatırım kabul eden ülkesi, en hızlı büyüyen tüketici pazarı ve dünyanın önde gelen mamul ürünler tedarikçisi haline geldi. Çin'in yaptığı yardımlar, yatırımlar ve ticaret, Afrika kıtası genelinde büyüme sürecini besledi. IMF'deki oylama süreçlerinde Çin, zamanla en büyük üçüncü güç haline geldi.

2008 finans krizi sonrasında ABD ve AB'yi ekonomik açıdan zayıflatan Çin bu sayede yükselme sürecini iyice hızlandırdı, bu iki gücün bir ekonominin nasıl modernize edileceğine dair görüşlerindeki kudreti azalttı ve onları Çin liderini (ve başka isimleri) küresel kriz komitesine (G20) katmaya mecbur etti.

Çin'in dünya ekonomisinin yönetim kademesine çıkış sürecini esas olarak ülkedeki ekonomik büyüme ve düşük teknolojili, ihracat güdümlü büyümeden, yüksek teknolojiye dayanan tüketimin yönlendirdiği büyümeye geçiş besledi. Çin'in bünyesinde oluşan yerli çıkar grupları, kendi çıkarları doğrultusunda, dünya ölçeğinde geçerli kurallara uymanın gerekliliği üzerinde durmaya başladılar. Aynı şekilde, Çin'in uluslararası örgütlere gönderdiği uzman sayısında da artış yaşandı. Örneğin Çinli ekonomistler ve avukatlar, IMF'de başkan yardımcılığı, IMF yönetim kurulunda sekreterlik ve Dünya Bankası'nda başekonomist pozisyonlarına getirildiler. DTÖ'de Çin, her ihtilaf giderme vakasında gözlemci bulundurma hakkı elde etti.

Çin'in yaşadığı yükseliş, bir dizi farklı tepkiye sebep oldu. ABD ve Avrupa'da Çin her daim, bu bölümde de ele alınan, uluslararası ticaret ve para rejimleri bağlamında hile yapmakla suçlanıyor. Çin'e yönelik diğer bir suçlama ise şu: "fikri mülkiyet hakları hırsızlığı". Tabii bu noktada Dünya Ticaret Örgütü'nün bu türden iddialara dair kararını vermiş olduğunu, ayrıca bu iddiaların herhangi bir ülke tarafından bir başkasına yönelik olarak dillendirildiğini bilmek gerekiyor. Çin'e yönelik suçlamalardan bir diğeri de ihracat sahasındaki rekabet etme becerisini muhafaza etmek adına, parasını sürekli manipüle etmesi. Bu iddiayı IMF ciddiye aldı, fakat ABD bu konuyla alakalı yetkiyi IMF'ye vermediğinden, yapılan değerlendirme, DTÖ'nün verdiği hüküm kadar değer görmedi.

Hile yapmakla alakalı suçlamaların ötesinde Çin'in yükselişini ABD hegemonyasına yönelik bir meydan okuma olarak görmek mümkün. ABD'de bu yaklaşım üzerinden çelişkili kimi tavsiyeler dillendiriliyor ve Çin'in büyük bir güç olarak sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğinden söz ediliyor ama bir yandan da onun böylesi bir tavır içerisine girmesinden korkuluyor. Oysa Çin'in ABD hegemonyasının yerini almaya, en azından şimdilik, niyeti yok. O, dünya ekonomisinin yönetimine katılma üzerine kurulu yeni siyasetini dünyanın geri kalan kısmıyla uyumlu ilişkiler kurma çerçevesinde ele alıyor, bu bağlamda da diğer gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını savunma ve o ülkeleri temsil etme gayreti içerisine giriyor.

azalttığını savunur (bkz. **Bölüm 1**). Diğer yandan bazıları küreselleşmenin eşitsizlikleri daha da kötü bir hale getirdiğini ve daha eşitsiz ve daha adaletsiz bir dünyanın ortaya çıkışına yol açtığını savunur. Bu farklı iddiaları ve bunları desteklemek için kullanılan argümanları anlamlı kılmak için önceki kısımda ele alınan UPE hakkındaki yaklaşımları hatırlamak faydalı olacaktır. Bu yaklaşımlar, küreselleşme konusunda birbiriyle çatışan yorumlara neden olan önemli vurgu farklılıklarını belirlemeye yardımcı olur. Örneğin, küreselleşmenin dünya siyasetini dönüştürdüğüne şüpheyle yaklaşanlar küreselleşmenin 'uluslararasılaşma' unsuruna odaklanma eğilimindedirler. Ardından, devletler arasında sınır ötesi etkileşimin artıp artmadığına dair şüphe doğuran kanıtlardan faydalanabilirler (UNDP 1997) ve devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık diye bir şeyin olmadığını savunabilirler. Buna karşıt olarak, küreselleşmenin neo-liberal coşkusunu paylaşanlar dünyayı küçülten teknolojik yeniliklere ve siyaset dışı 'nesnel' güçlere odaklanabilirler. Bunun daha az siyasi, daha fazla etkin, daha birleşik bir dünya düzeni yarattığını iddia ederler. Yersiz-yurtsuzlaşmaya odaklananlar küreselleşmenin olumsuz yönleri de olduğuna dikkat çekerler. Tıpkı teknolojik yeniliklerin daha aktif bir küresel sivil topluma imkân sağlaması gibi, bu gelişme de, sivil-olmayan bir toplumun gelişmesine imkân sağlamaktadır. Terörist **ağlar** ve sınır-aşırı suç kolayca büyür ve bunlarla mücadele küreselleşme çağında daha da zordur. Bu durum küreselleşme üzerine son bir iddiayla ilgili önemli bir uyarıyı hatırlatır: Güçlü devletlerin bu süreci şekillendirmekteki öncelikli rolü. Liberalleşmeye odaklanmak suretiyle, birçok yorumcu yeni küresel ekonominin kurallarını belirlemede güçlü devletlerin, özellikle ABD'nin, rolüne ve daha zayıf devletler üzerinde artmakta olan etkilerine dikkat çekmektedirler. 2008 krizi, bunun bazı sınırlarını bize gösterdi. Savaş sonrası düzen ve kurumlar, dönemin en büyük borç veren (alacaklı) ülkesi ve belli sektörlerdeki ticaretin ve küresel finansın serbest hale getirilmesinden en fazla kazanç elde etme imkânı olan ABD tarafından oluşturuldu. 2008'de ise ABD, dünyanın en büyük borçlu ülkesiydi. Çin (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**), Brezilya ve Hindistan gibi yükselmekte olan ekono-

Kutu 16.7 Küreselleşmenin dört boyutu

- Uluslararasılaşma devletler arasında ticaretin, yatırımın ve sermayenin akışı şeklinde düşünülen artan sınır-aşırı faaliyetleri belirtmektedir. Ticarete, yatırıma ve sermayeye ilişkin devletler arası antlaşmalarla ve özel sektörün sınır ötesi yatırımlar yapmasına izin veren iç politikalarla mümkün ve cazip hale getirilir.
- Teknolojik devrim; zamanı ve mekânı sadece (hem yerel, hem de bölgesel düzeydeki) hükümetler için değil, yatırım kararı verecek şirketler veya belli faaliyetlerde bulunan toplumsal hareketler gibi diğer aktörler açısından da daha önemsiz faktörler haline getiren -İnternet, uydu iletişimi, yüksek teknolojili bilgisayarlar vb. gibi- modern iletişim araçlarına işaret eder.
- Yersiz-yurtsuzlaşma (veya coğrafi sınırlardan azade olma); teknolojik devrim tarafından hızlandırılmıştır ve insanların toplu halde kendilerini kimliklendirmeleri veya siyasi tanınma talep etmeleri hususunda mekân, mesafe ve sınırların etkisinin azalışına atıfta bulunur. Bu, ulus-ötesi -hem pozitif hem de negatif- politik ve ekonomik faaliyetlere imkân tanır.
- Liberalleşme; gümrük vergilerini kaldırma, deregülasyon, finans sektörünü yabancı yatırımcıya açma ve devlet teşebbüslerini özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki rolünü azaltan hükümet politikalarına işaret eder.

milerin, çözüme yönelik bir işbirliğine razı edilmeleri gerekiyordu. Bu ülkelerde hükümetler ekonomide ABD'de olduğundan çok daha güçlü bir rol oynarlar. Aynı zamanda, birçok sektörde uluslararasılaşmış bu ekonomiler gibi, onlar da küresel liberalleşmeden bir kâr elde edeceklerdi.

Püf Noktası

- 'Küreselleşme', değişimi tetikleyen pek çok farklı etkeni tanımlamak için kullanılır.
- Uluslararasılaşmayı liberalleşmeden ayrıştırmak önemlidir. Uluslararasılaşma, artan sınır ötesi ekonomik ilişkilere işaret etmektedir; liberalleşme ise, bu faaliyetlere izin veren hükümet siyasetlerine atıf yapmaktadır.
- Teknoloji küresel olarak yapılan şeyi dönüştürürken, yersiz-yurtsuzlaşma (veya coğrafi sınırlardan azade olma) hem küreselleşme, hem de küreselleşme karşıtı ağlar için destek yaratır.

Küreselleşen Dünya Ekonomisi İçindeki Uluslararası Kurumlar

Küreselleşme, devletler arasında karşılıklı bağımlılığı ve hükümetlerin koordinasyonuna duyulan ihtiyacı artırır. 1990'lardaki finans krizleri (Doğu Asya'dakiler dahil); bazı siyaset-yapımcılarının –daha iyi enformasyon ve takip, daha sağlam bir birlikte çalışma ve dünya ekonomisinde düzenliliği güvence altına alınabilme kapasitesine sahip– daha güçlü ve daha efektif uluslararası kurumlara ihtiyaç olduğunu yüksek sesle dile getirdiler. Aynı zamanda, eleştirmenler krizin mevcut uluslararası kurumların ve onların karşılık geldiği önyargıların ya da çıkarların problemlerini ve zararlarını ifşa ettiğini iddia ettiler. Bu pozisyonlar, dünya ekonomisi içindeki kurumların doğasına ve etkilerine ilişkin UPE'deki daha büyük bir tartışmayı yansıtır. Bu tartışma, yeni problemlerin çözümünde ve küreselleşmeden kaynaklanan tehditlere cevap vermede uluslararası kurumların nasıl bir rol oynayacağını belirlememizde bize yardımcı olacağı için önemlidir.

Kurumlara ilişkin alternatif açıklamalar, UPE hakkındaki –yukarıda ele aldığımız– farklı yaklaşımlarda yansımasını bulur (bkz. **Tablo 16.1**). Kurumsalcılar (veya neo-liberal Kurumsalcılar (bkz. **Bölüm 8**)), devletlerin politika **koordinasyonu** ve birlikte çalışmak suretiyle daha iyi kazançlar elde etmeyi sağlamak için kurumlar oluşturacaklarını söylemektedirler. Fakat bunun meydana gelmesi için bazı ön şartlar gereklidir. Belirli koşullar altında, devletler **uluslararası örgütler**in belli kurallarına, standartlarına ve kararlarına tabi olacaklarını iddia ederler. Bu, sistemdeki en güçlü devletin her zaman kurallara saygı göstereceği demek değildir. Daha ziyade, kurumlar uluslararası siyaseti etkilerler çünkü işbirliği için yeni gerekçeler oluştururlar, devletlerin çıkarlarını daha işbirliğini dikkate alarak tanımlamalarına imkân sağlarlar,

devletler arası görüşmeleri ve ortak rıza gösterilen kurallara ve standartlara uymayı teşvik ederler.

Kurumsalcı anlatı, uluslararası kurumların küreselleşmeyi yönetmedeki rolü hakkında bir tür iyimserlik için gerekçeler sunar. Kurumlar piyasaların işleyişinde birçok boşluğu dolduracak ve başarısızlığı düzeltecek ve devletlerin işbirliği için gerçekten rasyonel ve iyi kararlar almalarını belirginleştirmeye hizmet edecektir. Küreselleşme mevcut kurum ve örgütlerce idare edilecektir ve esasında muhtemelen yeni kurumlar da ortaya çıkacaktır. Bu şekilde yönetilen küreselleşme dünya ekonomisinin liberal modele daha fazla yaklaşmasını sağlayacak ve bundan hem güçlü hem de zayıf devletler istifade edecektir. 2008'deki finans krizi finansal düzenlemelerde ciddi boşlukların olduğunu göstermesine karşın (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**), ülkelerin serbest ticaretin ve dünya ekonomisindeki sermayenin serbest hareketlerinin avantajlarından faydalanmasına izin vermek üzere bu boşlukların bir çaresi bulunabilir.

Realistler (özellikle de neo-realistler) kurumsalcılarla aynı fikirde değildir (bkz. **Bölüm 5** ve **7**). Realistler kurumların evrensel sorun ve piyasa başarısızlıklarına karşı ortaya çıktığı görüşünü reddederler. Uluslararası örgüt ve kurumların daima sistem içindeki hakim devletlerin çıkarlarını yansıtacağını iddia ederler. Bu devletler politikalarını diğerleriyle uyumlu hale getirmek istedikleri zaman, kurumları yaratacaklardır. Fakat bu kurumlar yaratıldıklarında (kurumsalcıların iddia ettiği gibi) devletlerin çıkarlarını tanımlama ve izleme yollarını dönüştürmeyecektir. Bu kurumlar ancak hakim devletin gücünü diğer devletlere karşı zayıflatmadığı müddetçe etkin olacaktır.

Pratikte bunun ne anlama geldiği üzerine düşünelim. Bir devletin yeni bir ticaret anlaşması imzalama ya da uluslararası örgütün kararını destekleme konusunda nasıl karar verdiğini düşünün. Kurumsalcılar, siyasetçilerin anlaşmadan doğacak olan daha istikrarlı ve güvenilir kurallar sistemi geliştirmek gibi potansiyel uzun vadeli kazançları içeren **mutlak kazançları** düşüneceğini savunurlar. Buna karşın neo-realistler siyasetçilerin öncelikle **göreli kazançları** düşüneceğini savunurlar. Başka bir ifadeyle, 'kazanç elde ediyor muyuz?' sorusu yerine 'diğer devletlerin kazandığından daha çok kazanıyor muyuz?' sorusunu soracaklardır. Eğer diğer devletler daha çok kazanacakmış gibi duruyorsa, o zaman devletin gücünün diğer devletlere göre azalması gerçeği anlaşmayı imzalamanın avantajına ağır basar. Realistler için, işbirliği ve kurumlar güç hesapları tarafından kuvvetli biçimde sınırlandırılır. Bir anlaşmayı imzalamak veya bir uluslararası örgüt kurmak, güçlü bir devletin bu yolla kaçınılmaz biçimde bağlanacağı anlamına gelmez. Esasında, devletin (realist anlamda) çıkarları söz konusu olduğunda, güçlü bir devlet bunları basitçe bir kenara atacaktır. Küreselleşmenin zayıf devletler üzerindeki etkileri ve sonuçları daha zalimdir. IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, G8 ve AB gibi örgütlerin dahil olduğu uluslararası kurumlar küreselleşmeyi yönete-

cektir, fakat bu yönetim en güçlü üyelerinin çıkarları doğrultusunda olacaktır. Kurumlar zayıf devletlerin çıkarlarına ve ihtiyaçlarına ancak güçlü devletlerin hakim konumlarına zarar vermediği hallerde yarayacaktır. Realist bir bakış açısından, küreselleşme karşıtları uluslararası kurumların yoksul ve gelişmekte olan devletlerin çıkarlarına yaramadığını iddia etmekte haklıdır. Fakat realistler bu protestoların sonuç vermeyeceğinden de aynı derecede emindirler.

Uluslararası kurumlara ilişkin bu yorum sadece kurumsalcılar tarafından değil, devlet davranışlarını fikir, inanç ve etkileşimlerin şekillendirdiğini düşünenler tarafından da reddedilmektedir. 'UPE'ye yeni yaklaşımlar' başlıklı kısımda neo-Gramscici yaklaşımı ele aldığımız için, aşağıda konstrüktivist yaklaşımı ele alacağız.

Konstrüktivistler, kurumların devletlerin rasyonel hesaplarını yansıttığı fikrini reddederler. İster devletler arası rekabette olsun (realistler), isterse işbirliğinden daha uzun vadeli ekonomik avantaj ve kazanç hesabında olsun (Kurumsalcılar), her ikisini de reddederler. Esasında, konstrüktivistlerin reddettiği şey devletlerin çıkarlarının nesnel bir şekilde tanımlanabileceği ve sabitlenebileceği düşüncesidir. Bunun yerine, herhangi bir devletin çıkarlarının bir devlet olarak kimliği tarafından etkilendiğini ve **kimlik** ve çıkarlarının da etkileşimlerin, normatif fikirlerin ve inançların sosyal yapısı tarafından etkilendiğini savunurlar. Eğer devletlerin kimlik ve çıkarlarını eylemleri öncesinde varsayamıyorsak, o zaman Kurumsalcıların kurumların piyasa, ticaret ve finans ihtiyacına rasyonel bir cevap olarak çıktığı iddiası da yanlıştır. Aynı şekilde, realistlerin kurumları güç siyasetinin bir yansıması olarak görmeleri de yanlıştır. Konstrüktivist Alexander Wendt'ten alıntı yapacak olursak, 'anarşi devletlerin yaptığı şeydir' (1992). Başka bir ifadeyle, kimlik ve çıkarlar realistlerin kabul ettiğinden daha akışkan ve değişkendir. Bunların etkileşim ve söylemleri yoluyla devletler değişebilir ve bu değişimler kurumlarda yansıtılabilir.

Konstrüktivizm ve neo-Gramscici yaklaşım realist ve kurumsalcı yaklaşımlarca göz ardı edilen ve kurumlar için önemli sonuçları bulunan küre-

Tablo 16.1 Kurumlar hakkındaki tartışma

	Kurumsalcı (veya neo-liberal kurumsalcı)	Realist (veya neo-realist)	Konstrüktivist
Devletler, hangi şartlar altında uluslararası kurum oluşturacaktır?	(devletler tarafından rasyonel biçimde hesaplanan) karşılıklı kazançlar için	Sadece diğer devletlerle olan göreli konum olumsuz biçimde etkilenmedikçe	Kurumlar, etkileşim yoluyla biçimlendirilen devlet ve grupların kimlik ve çıkarlarının bir yansıması olarak yükselirler
Kurumların uluslararası ilişkiler üzerindeki etkileri nelerdir?	İşbirliğinden elde edilecek muhtemel kazançların genişlemesi	Devletler arası güç dengesini değiştirmediği müddetçe politika ve faaliyetlerin koordinasyonunu kolaylaştırma,	Belli etkileşim modellerini güçlendirme ve yenilerini düşünme
Küreselleşme için sonuçları	Kurumlar daha liberal bir ekonomiye geçişi temin için küreselleşmeyi yönetir (bkz. **Kutu 16.5**).	Kurumlar küreselleşmeyi hakim ve güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda 'yönetecektir'.	Değişen etkileşim ve söylem örgüsü küreselleşmeye karşı kurumsal cevaplarda yansıtılacaktır.

selleşmeyle ilgili aktör ve süreçlere dikkat çekerler. Örneğin, ulus-ötesi gruplar Dünya Ticaret Örgütü'nü, IMF'yi ve Dünya Bankası'nı protesto ettiklerinde, devletleri çeşitli biçimlerde etkilemeye devam eden bir sürecin parçası olarak izah edilebilir. Bu meselelere ilişkin uluslararası dikkat bu protestoları uluslararası toplantıların ve örgütlerin gündemine yerleştirmektedir. Ayrıca siyasi liderlere de baskı yapmaktadır ve devletlerin içerisinde çıkar ve baskı gruplarının oluşmasını teşvik eder. Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerdeki çıkarla ilgili inanç, fikir ve kavramlar değişir ve bu da uluslararası kurumların ilgisini, doğasını ve işlevlerini değiştirebilir. Bu görüşe göre, küreselleşme yalnızca devletler tarafından etkilenen ve idare edilen bir süreç değildir. Dinamik bir rol oynayan uluslararası kurumların da dahil olduğu toplum içi ve toplumlar arası çeşitli farklı aktörlerle de ilgilidir. Küreselleşmenin yönetilmesi ya da yönetişimi dünyanın nasıl işlediğine ve nasıl işlemesi gerektiğine dair çıkarlar, inanç ve değerlerin bir karışımı tarafından şekillendirilir. Hiç şüphesiz mevcut kurumlar güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtmaktadır. Fakat bu çıkarlar devletlerin etkileşim yollarının ürünleridir ve yeniden yorumlanıp değişebilirler.

Püf Noktası

- Kurumsalcılar, uluslararası kurumların –küreselleşmenin dünya ekonomisinde herkes için faydalı olacak şekilde sonuçlanmasını sağlayacak– önemli ve pozitif bir rol oynayacağını iddia ederler.
- Realistler ve neo-realistler kurumsalcı iddiayı reddederler, çünkü kurumsalcı iddia devletlerin diğer devletler karşısında güç kaybetme konusundaki isteksizliklerini izah edemez.
- Konstrüktivistler hükümetlerin, devletlerin ve diğer aktörlerin tercihlerinin nasıl inşa edildiğine daha çok dikkat ederler. Devlet kimliği, hakim inançlar ve devam eden tartışmaların bu süreçteki rolüne dikkat çekerler.

Sonuç

Küreselleşme dünya ekonomisindeki –devletler, şirketler, **ulus-ötesi aktörler** ve uluslararası örgütler gibi– tüm aktörlerin yüzleşmeleri gereken tehditleri artırmaktadır. Güçlü devletler finansal krizleri STK'ları ve küreselleşen şirketleri idare etmek için kurumları şekillendirmeye çalışıyorlar. Zayıf devletler gittikçe güvenilmez ve değişken hale gelen ekonomik şartlar altında hayatta kalmaya çalışıyorlar. Bütün devletlerin ortak arzusu, her ne kadar nasıl ve nerede başarılacağı konusunda anlaşamasalar da, daha fazla istikrar ve öngörülebilirliktir. Bölgesel örgütler ve kurumların tek-katmanlı yönetişimi bu bölümde ele alınmayacaktır (bkz. **Bölüm 26**). Son yıllarda her devletin bölgesel bir ticaret grubuna üye olması gerçeği küreselleşmeyi idare etmek için yeni yollar arayışını açığa çıkarmaktadır. Aynı zamanda, **bölgeselcilik** birçok dev-

letin uluslararası kurumlar hakkındaki şüpheciliğini ve bu kurumların güçlü devletlerin fazlasıyla kontrolünde olduğu veya güçlü devletleri sınırlandırmada yetersiz olduğu korkusunu da ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan sonuç dünya ekonomisindeki çok-katmanlı yönetişimdir. Bu bölümde tartışılan temel meseleler her katmanda (uluslararası, bölgesel ve devlet) ortaya çıkmaktadır. Bu meseleler şunlardır: Kurumlar kimlerin çıkarlarına hizmet eder? Kurumları hangi kuvvetler şekillendirir? Kurumlar kimlerin elindedir? Kimlerin değerlerini yansıtır? Dünya ekonomisinde meydana gelen dönüşümler bu düzenlemelerce şekillendirildiği için küreselleşme bunlar üzerine ışık tutmaktadır.

Sorular

1. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Bretton Woods düzenlemesi iki savaş arası dönemdeki sorunlardan korunmak için ne yapmaya çalıştı?
2. Merkantilistlerin liberallerle aynı görüşte oldukları bir mesele var mıdır?
3. Marksist ve merkantilist yaklaşımlar, uluslararası ekonomideki gücü tanımlarken hangi noktalarda farklılaşmaktadırlar?
4. Rasyonel seçim teorisi, aktörlerin tercihlerinden ziyade bu tercihlerin sonuçlarını mı açıklamaktadır?
5. Neo-Gramsciciler UPE'yi açıklarken yapıyı nasıl kullanırlar?
6. Şüpheciler küreselleşmenin UPE'yi dönüştürdüğünden neden şüphe ederler?
7. 2008 finans krizi, devletlerin küreselleşen ekonomi içinde yüzleşmek zorunda kaldıkları hangi zaaf noktalarını göstermiştir?
8. Küreselleşmenin farklı devletler üzerindeki farklı etkilerini nasıl açıklayabiliriz?
9. Kurumsalcılar kurumların devlet davranışlarını değiştireceğini neden ve nasıl savunurlar?
10. Kurumlara ve küreselleşmeye ilişkin realist açıklama kimler için keyifli bir okuma metni olabilir?

Ek Okuma Önerileri

Abdelal, R., Parsons, C. ve **Blythe, M.** (2010), *Constructing the International Economy* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Uluslararası ekonomi-politiğin konstrüktivist bir tahlilini içeren bir seçki.

Cohen, B. (2007), "The Transatlantic Divide: Why are American and British IPE so Different?", *Review of International Political Economy*, 14(2): 197-219.

Frieden, J. ve **Lake, D. A.** (ed.) (2000), *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth* (New York: St Martin's Press). Editörlerin faydalı giriş yazılarıyla birlikte, uluslararası ekonomi-politiği anlamaya ve açıklamaya çalışan bütün yaklaşımlara ait temel metinleri içeriyor.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. ve **Perrator, J.** (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Cambridge: Polity Press). Uluslararası ilişkilerin bütün boyutlarında gerçekleşen küreselleşmeye dair ampirik veriler hakkında kaynak kitap.

Katzenstein, P., Keohane, R. ve **Krasner, S.** (1998), "International Organization and the State of World Politics", *International Organization*, 52(4): 645-85. Uluslararası İlişkiler ve uluslararası politik ekonomi çalışmalarındaki merkezî gelişmelere dair bir literatür değerlendirme makalesi.

Mattli, W. ve **Woods, N.** (2009), *The Politics of Global Regulation* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Küresel düzenlemenin niçin başka alanlara kıyasla belli alanlarda daha efektif olduğuna ilişkin bir teori. Kuramsal çerçeve sunan bir bölüm ve birçok örnek olay çalışması içeriyor.

Oatley, T. ve **Silver, M.** (2003), *International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Economy* (Harlow: Pearson). Uluslararası ekonomi-politiği rasyonel tercih yaklaşımıyla inceleyen bir örnek.

Stiglitz, J. (2010), *Free Fall: Free Markets and the Sinking of the Global Economy* (New York: Allen Lane). Krizi uzun zaman öncesinden tahmin eden Nobel ödüllü bir ekonomistin kaleminden 2008 finans krizinin sebeplerine dair bir anlatı.

Woods, N. (2006), *The Globalizers: The IMF, the World Bank, and their Borrowers* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Jeopolitiğin, ekonominin ve bürokrasinin IMF ve Dünya Bankası'nın eylemlerini nasıl şekillendirdiğine ilişkin bir inceleme.

Bölüm 17
Dünya Siyasetinde Toplumsal Cinsiyet

J. Ann Tickner

Giriş
Feminist Teoriler
Feministlerin Toplumsal Cinsiyet Tanımı
Küresel Siyasete Toplumsal Cinsiyet Merceğinden Bakmak
Güvenlik Meselesine Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakmak
Küresel Ekonomide Toplumsal Cinsiyet
Siyaset Pratiğini Canlandırmak İçin Bilgiyi Kullanmak
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm, toplumsal cinsiyetin dünya siyasetini yapılandırmaya nasıl yardımcı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bunu, uluslararası ilişkilere feminist perspektiflerle bakmak suretiyle yapar. Bölüm, feminist teorilerin genel bir tanıtımıyla başlayacak ve feministlerin toplumsal cinsiyet tanımını sunacaktır. Feministler toplumsal cinsiyeti eşitsiz bir yapısal güç ilişkisi olarak tanımlar. Feminist Uluslararası İlişkiler uzmanları, bu kitabın ikinci kısmında tartışılan çeşitli Uluslararası İlişkiler teorik yaklaşımlarına dayanarak, toplumsal cinsiyet kavramını, bütün toplumlarda kadınların erkeklere kıyasla neden dezavantajlı durumda olduklarını anlamak için kullanırlar. Bu bölüm güvenlik ve küresel ekonomi konularını ele alan feminist bakış açılarına odaklanır. Savaşın ve uluslararası güvenliğin erilliğini sorgular. Devletlerin ulusal güvenlik politikalarının sık sık eril özelliklere dayanarak meşrulaştırıldığını ileri sürer. Bu durum kadınların uluslararası siyaset dünyası ve ordularda neden bu kadar az temsil edildiğini anlamamıza yardımcı olur. Feministler bireylerin güvenliğinin en az devlet güvenliği kadar önemli olduğunu düşünür. Küresel cinsiyetçi bir iş bölümünün eşlik ettiği toplumsal cinsiyet açısından eşitsiz ekonomik yapıların, dünyadaki yoksulların çoğunluğunun neden kadınlar olduğunu anlamamıza yardımcı olabileceğini göreceğiz. Bölüm toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeye yardımcı olan bazı siyaset pratiklerini özetleyerek son bulur.

Giriş

Feminist bakış açıları Uluslararası İlişkiler disiplinine 1980'lerin sonunda, **Soğuk Savaş**'ın bitişiyle hemen hemen aynı dönemde girmiştir. Bu bir tesadüf değildi. Önceki kırk yıl boyunca, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki çatışma uluslararası ilişkiler gündemine hakim olmuştu (bkz. **Bölüm 3**). Soğuk Savaş'ın bitişi sonrasındaki on yıl (1989-2000) büyük güçler arasında görece bir barış dönemiydi (bkz. **Bölüm 4**). Uluslararası İlişkiler gündeminde birçok yeni mesele ortaya çıktı. Ekonomik ilişkilere daha fazla ilgi gösterildi. Ekonomik küreselleşme taraftarlarıyla küreselleşmenin dünyadaki yoksulluğu azaltmaya yardımcı olmadığını savunanlar arasında canlı bir tartışma vardı. Güvenliğin anlamı devleti olduğu kadar bireyi de içine alacak şekilde genişletilmişti (bkz. **Bölüm 29**). Uluslararası İlişkiler etnik-milliyetçi çatışmalara ve bu çatışmalarda öldürülen veya yaralanan sivillerin yüksek sayılarına daha fazla dikkat etmeye başladı (bkz. **Bölüm 14** ve **15**). **Uluslararası örgütlere**, **toplumsal hareketlere** ve **devlet-dışı aktörlere** de daha fazla dikkat ediliyordu (bkz. **Bölüm 21**). Bu kitabın küreselleşme konusunun açıkça gösterdiği gibi, uluslararası ilişkiler yalnızca devletler arası ilişkiler değildi.

Bu geniş meseleler kümesi feminist yaklaşımlarla oldukça uyumlu görünmektedir. Feministler uluslararası ilişkilerin yalnızca devletler arası siyaset açısından tanımlanmasından mutmain olmazlar. Kadınlar uluslararası ilişkilerde her zaman oyuncu olarak bulunmuş olsalar da, toplumsal hareketler gibi STK'larda devletler arası siyaset yapımında olduklarından daha fazla yer aldılar. Kadınlar uluslararası siyasete diplomat eşleri olarak, ailelerine destek olmak amacıyla yurt dışına çalışmaya giden bebek bakıcıları (dadılar) olarak ve uluslararası ölçekte ticareti yapılan seks işçileri olarak da katılmaktadır. Kadınların sesleri devlet gücünün koridorlarında veya orduların liderliklerinde nadiren duyulur. Bununla birlikte, kadınlar liderlerinin aldığı kararlardan derinden etkilenmektedirler. Günümüz savaşlarında sivil ölümleri toplam ölümlerin yüzde doksanını oluşturmaktadır ve bunun çoğunluğunu da kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Dünyanın en yoksul nüfusunun çoğunluğu kadındır. Uzak güç merkezlerinde inşa edilmiş ekonomik politikalar kaynakların yerel topluluklarda nasıl dağıtılacağını etkiler. Bu meseleleri araştırmak için daha geniş küresel çerçeveler çok daha uygundur. Toplumsal cinsiyetin bu küresel meselelerde nasıl işlediğini ele almadan önce, feminist teorinin kısa bir tanıtımını yaparak ve feministlerin **toplumsal cinsiyet** (*gender*) kavramıyla kastettikleri şeyin ne olduğunu tanımlayarak başlayalım.

Feminist Teoriler

Feminizm 1960'lar ve 1970'lerin feminist hareketlerinden ortaya çıkan bir akademik disiplindir: Kadınlar için siyasi, sosyal ve ekonomik eşitlik sağlamaya adanmış bir hareket. Çoğu feminist, bilgi inşasını siyasi pratiğe bağlar. Bu bilgi inşa formu, özgürleştirici bilgi olarak adlandırılır. Kadınların yaşamlarını iyileştirmeye yönelik pratikleri canlandırmaya yardımcı olabilecek üretici bilgi demektir. Feminist teorinin en önemli amacı bütün toplumlarda değişik oranlarda mevcut olan kadınların itaat altına alınışını açıklamak ve buna son vermenin yollarını aramaktır. Fakat feministler kadınların neden itaat altına alındığı ve bunun üstesinden nasıl gelineceği konusunda farklı fikirlere sahiptir.

Feminist teorinin birçok farklı türü vardır. Kadınların itaat altına alınışı için hepsi bize farklı sebepler sunar. Bunlar Marksist, sosyalist, post-kolonyal ve postyapısal yaklaşımlardan oluşur (bkz. **Bölüm 7, 9, 11, 12**). Liberal feministler hukuki engelleri kaldırmanın kadınların arka plana itilişini gidereceğine inanırlar. Fakat –post-liberal diyeceğimiz– diğer yaklaşımların hepsi, bütün toplumlarda kök salmış **ataerkil** yapıların yalnızca hukuki çözümlerle giderilemeyeceğini düşünürler. Marksist ve sosyalist feministler, kadınların ikinci plana itilmesinin nedenlerini kamu alanındaki ücret karşılığı çalışmanın evde ücret karşılığı olmayan çalışmadan daha prestijli ve daha fazla ödüllendirici olduğu emek piyasasında ararlar (ücret karşılığı çalıştığı zamanlarda bile, ücretsiz ev işlerinin çoğunu kadınlar yapar, yani feministlerin **çifte yük** olarak adlandırdıkları şey). Post-kolonyalist ve postyapısalcı feministler bütün kadınlar hakkında genelleme yapamayacağımıza inanırlar. Kadınlar ikinci plana itilmeyi farklı biçimlerde tecrübe ederler, çünkü toplumsal cinsiyetlerinde olduğu gibi, sınıflarına ve ırklarına bağlı olarak da toplumda ve toplumlar arasında farklı biçimlerde konumlandırılmışlardır. Bütün bu post-liberal feminist teoriler toplumsal cinsiyeti analizin önemli bir kategorisi olarak kullanırlar.

Püf Noktası

- Liberal, Marksist, sosyalist, postyapısalcı ve post-kolonyalist gibi birçok farklı feminist teori vardır.
- Bütün feminist teoriler, kadınların boyun eğdirilişlerini açıklamaya çalışırlar: Bununla birlikte her bir teori, kadınların boyun eğdirilişlerini ve ikinci plana itilişlerini açıklamak için farklı nedenler ileri sürerler.

Feministlerin Toplumsal Cinsiyet Tanımı

Gündelik kullanımda cinsiyet (*gender*) kavramı bireylerin biyolojik cinsiyet (*sex*) durumlarına işaret eder. Fakat feministler cinsiyeti farklı tanım-

lar: Toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş ve zamana ve mekâna göre değişen bir özellikler kümesi olarak. Güç, özerklik, rasyonalite ve kamusal gibi nitelikler üzerine düşündüğümüzde, bunları erillikle veya 'gerçek adam' olarak kastedilen şeyle ilişkilendiririz. Zayıflık, bağımlılık, duygusallık ve şahsi/özel gibi zıt vasıflar ise dişillikle ilişkilendirilir. Eril sıfatlara hem kadınların, hem de erkeklerin daha olumlu değer atfettiklerini gösteren çalışmalar vardır. Bu dişillik ve erillik tanımları ilişkiseldir; yani her birinin anlamı ancak diğeriyle ilişkisi içerisinde açığa çıkar. Başka bir ifadeyle, 'gerçek adam' olmakla kastedilen şey 'kadınca' zayıflıklar sergilememektir. Bu vasıflar, biyolojik değil toplumsal inşalar oldukları için özellikle ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher gibi güçlü konumlarda bulunan kadınların birçok kimseye 'gerçek adam' gibi davranıyormuş gibi görünmesi mümkündür. Aslında, belli feministler bu tarz davranışların sert siyaset dünyasında tutunabilmek için hem kadınlar hem de erkekler tarafından sergilenmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır (Cohn 1993: 230-231, 237-238).

Bazen cinsiyet kadınla eş anlamlı olarak düşünülür. Fakat feministler cinsiyetin en az kadınla ilgili olduğu kadar erkek ve erillikle de ilgili olduğuna inanırlar. Üst düzey uluslararası siyaset eril bir dünya olduğundan, devletlerin dış ve askerî politikalarını meşrulaştırmak için sık sık kullandıkları çeşitli erillik biçimlerine dikkat etmek özellikle önemlidir. Örneğin, güç, özerklik ve rasyonalite gibi eril olarak kimliklendirilen özellikler devletlerin dış politikalarında en fazla değer verilen özelliklerdir.

Fakat cinsiyet kişisel özelliklerden daha fazlasıdır. Gördüğümüz gibi, cinsiyet özellikleri genelde eşit olmadığı için –her iki cinsten insanların da eril olan değerleri daha olumlu görmesi anlamında– cinsiyet aynı zamanda güç ilişkilerini ifade eden bir anlam yapısıdır. Eğer cinsiyet özellikleri eşitsizlik ifade ediyorsa, cinsiyet toplumsal fayda ve maliyetlerin eşitsiz dağılımı için bir mekanizma haline gelir. Bu yüzden, cinsiyet küresel ekonomiyi ve siyaseti analiz etmede, özellikle eşitsizlik, güvensizlik ve toplumsal adalet meseleleri bakımından çok önemlidir. Feministler eşitsiz cinsiyet yapılarının ötesine geçebilmek için bu yapıları açık etmemiz gerektiğine inanırlar.

Cinsiyetin yalnızca tasvir edici bir kategori değil aynı zamanda analitik bir araç olduğunu gösterdik. Feminist teoriyi ele aldıktan ve cinsiyeti tanımladıktan sonra şimdi Uluslararası İlişkiler alanında çalışan feministlerin cinsiyeti bir kategori olarak nasıl kullandıklarına bakalım.

Püf Noktası

- Feministler toplumsal cinsiyeti (*gender*) cinsten (*sex*) ayrı tanımlarlar. Toplumsal cinsiyet erillik ve dişillikle ne kastettiğimizi tanımlayan toplumsal olarak inşa edilmiş bir özellikler kümesidir.
- Cinsiyet (veya toplumsal cinsiyet) eril özelliklerin dişil özelliklerden daha değerli görüldüğü bir toplumsal hiyerarşi sistemidir.
- Cinsiyet kadın ve erkek arasındaki eşit olmayan güç ilişkisine işaret eden bir yapıdır.

Küresel Siyasete Toplumsal Cinsiyet Merceğinden Bakmak

Feminist Uluslararası İlişkiler uzmanları toplumsal cinsiyet analizini küresel siyasete ilişkin soruları cevaplamak için kullanırlar. V. Spike Peterson ve Anne Sisson Runyan bunu toplumsal cinsiyete duyarlı merceğimizi takmak olarak adlandırmaktadırlar. Toplumsal cinsiyete duyarlı merceğimizi taktığımız zaman ne tür sorular sorabileceğimizi görelim (bkz. **Kutu 17.1**).

Bazı Feminist Sorular

2012'den itibaren dünya liderlerinin yüzde 6'dan azı kadındır ve dünyanın askerî personelinin çoğunluğu erkektir. Yüksek mevkilerdeki kadınların azlığını anlayabilmek için işe 'kadınlar nerede?' (bkz. **Kutu 17.2**) sorusunu sormakla başlayabiliriz. Cyntia Enloe (1989: 8) bu soruyu cevaplamak için – normalde küresel siyasetin sınırları içinde görülmeyen– geleneksel olmayan mevkilere bakmamız gerektiğini ileri sürer. Sekreter, büro çalışanı, hizmetçi ve diplomat eşleri olarak kadınların rollerinin uluslararası siyaset işine uygun olup olmadığını düşünmemizi ister. Kadınların bu çeşitli rollerde devletlerin dış politikaları ve dünya ekonomisinin işleyişi için ne kadar önemli olduğunu bize gösterir.

Fakat kadınların görünür olmaları, onların neden ters orantılı olarak güç koridorlarından uzak, önemsiz ve düşük ücretli mevkilerde bulunduklarını açıklamaz. Bu durumu açıklamak için toplumsal cinsiyet merceğimizi yerleştirmemiz ve kadınların güvenliklerini ve ekonomik fırsatlarını sınırlandıran cinsiyetçi küresel yapı ve süreçler üzerine düşünmemiz gerekiyor. Daha başka sorular da sorabiliriz. Eşitliksiz cinsiyet yapılarını kalıcı kılmak için hangi güç türleri gereklidir? Bu durum, devletlerin dış ve güvenlik politikalarının çeşitli erillik türlerine başvurmak suretiyle meşrulaştırıldığı siyaset pratiklerinde bir fark yaratır mı? Savaşanların hakim çoğunluğunun erkek oluşu hususunda bir fark yaratır mı? Bu soruları cevaplamak; dünyanın, gerçekte, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların boyun eğdirilmesine katkıda bulunan belli toplumsal düzenlemeleri ve kurumsal yapıları yürürlükte tutacak bir biçimde nasıl örgütlenip muhafaza edildiğini anlamamıza yardımcı olabilir.

Uluslararası İlişkiler alanında çalışan feminist kuramcılar, bu soruları cevaplamaya yardımcı olmak için, daha genel bir biçimde feminist teori

Kutu 17.1 Toplumsal cinsiyete duyarlı mercek

"[Toplumsal cinsiyete duyarlı bir mercek] dikkatimizi seçici bir biçimde odaklamamızı sağlar. (...) Mercekler, dikkatimizi en ilgili olduğumuz konu üzerine yoğunlaştırarak düşünmemizi basitleştirir. Gördüklerimizi "düzene sokar" ve sonraki eylemlerin istikametini belirler. Bu açıdan mercekler haritalara benzer: (...) Haritalar gibi mercekler de nerede olduğumuzu, bir sonraki adımda ne beklediğimizi ve nasıl ilerlememiz gerektiğini anlamlandırmamızı sağlar. (...) Belirli bir bağlam için en uygun olduğunu düşündüğümüz merceği seçeriz ve bu merceğin bu bağlamı anlamlandırmamızı ve ona uygun hareket etmemizi sağlayacağını umarız."

(Peterson ve Runyan 2010: 38-9)

üzerine inşa edilmiş birçok farklı yaklaşım kullanmaktadırlar. Aşağıda, bunlardan bazıları üzerinde durulmaktadır.

Liberal Feminizm

Liberal feministler kadınların ikinci sınıf vatandaş olarak görülmelerinin çeşitli veçhelerini belgelerler. Mülteci kadınların sorunları, kadınla erkek arasındaki gelir eşitsizliği ve savaşlarda insan ticareti ve tecavüz gibi genelde kadınların neden olmadığı insan hakları ihlalleri gibi konuları araştırmışlardır. Küresel siyasetin kurum ve pratiklerinde kadınları arar ve varlıklarının (veya yokluklarının) uluslararası siyaseti nasıl etkilediğini ve kadınların bu siyasetlerden nasıl etkilendiklerini gözlemlerler. Güçlü konumlarda daha fazla kadının bulunduğu bir dünyanın nasıl bir şeye benzeyeceği sorusunu sorarlar. Liberal feministler erkeklere verilen hak ve fırsatların kadınlara da verilmesini engelleyen hukuki ve diğer engellerin ortadan kaldırılmasıyla kadınların eşitliğinin sağlanabileceğine inanırlar.

Uluslararası İlişkiler alanında çalışan birçok feminist, liberal feminizmin temsil ettiği fikirleri paylaşmazlar. Daha önce ifade edildiği gibi, post-liberal feministler cinsiyet eşitsizliğinin resmi hukuki eşitliğin sağlanmasından çok uzun süre geçmiş olmasına rağmen toplumlarda var olmaya devam ettiğini vurgularlar. Bu eşitsizlikleri açıklamak için cinsiyet hiyerarşilerine daha yakından bakmamız gerektiğini ileri sürerler. Post-liberal feministler, kitabın ikinci kısmında tartışılan eleştirel teori, sosyal konstrüktivizm ve postyapısalcılık gibi Uluslararası İlişkiler alanında kullanılan çeşitli yaklaşımlardan faydalanmakla birlikte, onlarında ötesine geçerler. Bu feminist yaklaşımların benzersiz özelliği toplumsal cinsiyeti bir analiz kategorisi olarak kullanmalarıdır. Şimdi bunların bazı örneklerine bakalım.

Eleştirel Feminist Teori

Eleştirel feminist teorinin kökleri Gramscici Marksizmde yatmaktadır (bkz. **Bölüm 9**). Küresel siyasetteki cinsiyetçi **kimliklerin** ve gücün fikrî ve maddî tezahürlerini incelerler. Bir eleştirel feminist kuramcı olan Sandra Whitworth, *Feminism and International Relations* (1994) başlıklı kitabında, toplumsal cinsiyeti anlamanın kadın ve erkeklerin belli şartlardaki maddî koşullarına yalnızca kısmen bağlı olduğunu iddia eder. Toplumsal cinsiyetin bu gerçekliğe verilen anlamla da inşa edildiğini ileri sürer: Başka bir deyişle, kadın ve erkeğin birbirleriyle olan ilişkileri hakkındaki fikirleri. Whitworth Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu (International Planned Parenthood Federation [IPPF]) ve Uluslararası

Kutu 17.2 Kadın liderler

- Dünya genelinde, parlamentolarda bulunan kadın üyelerin oranı ortalama % 15'dir (2012).
- Lordlar Kamarası'ndaki kadın üyelerin oranı % 18'dir (2012).
- Avam Kamarası'ndaki kadın üyelerin oranı % 20,5'tir (2012).

İş Örgütü (International Labour Organization [ILO]) zamanlarında cinsiyetin farklı anlaşılma türlerini ele alır. Cinsiyetin anlaşılmasındaki farklılıkların, bu örgütlerin tarihleri boyunca nüfus politikalarını farklı şekillerde etkilediğini gösterir.

Feminist Sosyal Konstrüktivizm

Feminist konstrüktivizm sosyal konstrüktivizm üzerine inşa edilir (bkz. **Bölüm 10**). Feminist konstrüktivistler; toplumsal cinsiyete ilişkin düşüncelerin küresel siyaseti etkileme süreçleri kadar küresel siyasetin toplumsal cinsiyete dair düşünceleri nasıl biçimlendirdiğini de araştırırlar. Feminist bir konstrüktivist olan Elisabeth, *The Global Construction of Gender* (1999) isimli kitabında, uluslararası hukukta ev işlerinin nasıl ele alındığını analiz etmek için feminist konstrüktivizmi kullanır. Evde çalışanların çoğunluğunun kadın olması nedeniyle, bu tür işlerin nasıl düzenlendiğine ilişkin bir tartışma feministler için önemlidir. Düşük ücret ve kötü çalışma koşulları; genel olarak, ev işlerinin daha fazla değer verilen (ücret-temelli üretimin yapıldığı) kamusal alandan ziyade hane halkına yönelik özel yeniden üretim ortamında icra edildiği ve o nedenle de 'gerçek bir iş' olmadığı söylenerek meşrulaştırılmaktadır. Prügl, dişillik hakkındaki düşüncelerin, uluslararasılaşmış ev işlerinde çalışanların haklarıyla ilgili olarak uluslararası topluluk arasında yapılan tartışmalara (bu tartışma, ILO'nun 1996 tarihli Evde Çalışma Sözleşmesi'nde zirve noktasına çıkmıştı) nasıl bir katkıda bulunduğunu göstermektedir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Feminist Postmodernizm

Postyapısalcılar dilimizde kodlanan anlamlara odaklanır (bkz. **Bölüm 11**). Gerçekliği dilimiz aracılığıyla anladığımızı iddia ederler. Özellikle bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyle ilgilidirler: Anlamı inşa eden ve bilgiyi yaratanların bu yolla güçlü bir iktidar elde ettikleri anlamında. Feminist postyapısalcılar, erkeklerin genelde bilenler olarak görüldüğünü ve bilgi olarak kabul edilen bu şeyin erkeklerin kamu alanındaki yaşamları üzerine tesis edildiğine işaret ederler. Kadınlar genelde bilenler olarak veya bilginin öznesi olarak görülmez.

Charlotte Hooper'ın *Manly States* (2001) kitabı postyapısalcı metin analizinin iyi bir örneğidir. Hooper uluslararası ilişkilerin erkeklerce kurulduğunu anlamadan uluslararası ilişkileri anlayamayacağımızı iddia eder. Erkeklerin uluslararası ilişkileri şekillendirdiği gibi uluslararası ilişkilerin de erkekleri şekillendirebileceğini iddia eder ve bunun nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışır. Hooper bu sorunun cevabını, iş ve siyaset odaklı haftalık dergi *The Economist*'in metin analizi üzerinden bir erillik analizi yapmak suretiyle bulmaya çalışır. *The Economist*'in erillik izleriyle dolu olduğu ve bu erillik mesajlarının dergiye yazar ve yayıncıların niyetinden bağımsız olarak kodlandığı sonucuna varmıştır. Bu analiz, toplumsal cinsiyet siyasetinin dünya siyaseti anlayışımıza nasıl yayıldığının güzel bir örneğidir.

Post-kolonyalist Feminizm

Post-kolonyalistler, Avrupa **emperyalizm**inin 18. ve 19. yüzyılda sömürgelerde kurduğu hakimiyet ve boyun eğdirme ile ilgili sömürge ilişkilerine odaklanır (bkz. **Bölüm 12**). Post-kolonyalistler, bu hakimiyet ilişkilerinin hâlâ varlığını sürdürdüğünü ve bu eşitsiz ilişkilerin Güney'in günümüzdeki halk ve ülkelerini tanımlayan ve tasvir eden Batılı bilginin içine işlemiş olduğunu iddia ederler. Post-kolonyalist feminizm, Batılı feminizmin Batı-dışı toplumların kadınlarına ilişkin değerlendirmeleri için de benzer iddiaları dile getirir. Tıpkı feministlerin Batılı bilgiyi erkeklerin yaşamlarından inşa edilen bir bilgi olduğu için eleştirmesi gibi, post-kolonyalist feministler de göreli olarak imtiyazlı konumdaki Batılı kadın tecrübesine dayanan feminist bilginin de benzer sorunları olduğunu düşünürler. Chandra Mohanty (1998) kadınların ikincil konuma getirilmesinin, ihtiyaçlarına dair evrensel bir anlayıştan ziyade kendi kültürel bağlamı içinde ele alınmak zorunda olduğunu ileri sürer. Batılı feministlerin **Üçüncü Dünya** kadınını yoksul, eğitimsiz, mağdur ve kendi kaderini belirlemekten uzak olarak resmetmesini eleştirir.

Kadınların erkeklere oranla neden dezavantajlı olduğunu ve bunun küresel siyasette ne farklar yarattığını anlamak için toplumsal cinsiyet merceklerini kullanan bazı Uluslararası İlişkilerci feminist yazarları ele aldık. Şimdi cinsiyete duyarlı merceğimizle küresel siyasetin iki önemli alanına bakalım: Güvenlik ve ekonomik küreselleşme.

Püf Noktası

- Uluslararası İlişkiler alanında çalışan feministler, küresel siyasette kadınların neden ikinci planda roller oynadığı sorusunu cevaplamak için cinsiyet-duyarlı mercek kullanırlar.
- Liberal feministler kadınlara erkeklerle aynı hakların verilmesine engel olan hukuki engellerin ortadan kaldırılmasıyla eşitliğin sağlanabileceğine inanırlar.
- Post-liberal feministler liberal feministlerle hemfikir değildirler. Kadınların ikinci plana itilişini anlamak için eşitlikçi olmayan cinsiyetçi yapılara daha derinden bakmak zorunda olduğumuzu iddia ederler.
- Eleştirel feminist kuramcılar, hem fikirlerin hem de maddi yapıların insanların yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ve cinsiyetin anlamındaki değişikliklerin zaman içinde uluslararası örgütlerin pratiklerini nasıl değiştirdiğini gösterirler.
- Feminist konstrüktivistler cinsiyetle ilgili fikirlerin küresel siyaseti ve küresel siyasetin de cinsiyetle ilgili fikirleri nasıl şekillendirdiğini gösterirler.
- Postyapısalcı feministler bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyle ilgilenirler. Genelde erkeklerin bilenler veya bilginin öznesi olarak görüldüğünü ileri sürerler. Bu da küresel siyaseti anlama tarzımızı etkilemektedir.
- Post-kolonyalist feministler, kadınların ikinci plana itilişinin ırk, sınıf ve coğrafi mahal dikkate alınarak farklı farklı değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürerler.

Güvenlik Meselesine Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakmak

Koruma Mitine Meydan Okumak

Çoğunlukla erkekleri koruyucular, kadınları ve çocukları da korunmaya muhtaç olanlar olarak düşünürüz. Tarih boyunca anlatılan hikâyelerden biri, erkeklerin kadın ve çocukları korumak için savaştığıdır. Çağdaş savaşlardaki sivil kayıplarının yüksek oranı, toplam kayıpların yüzde 90'ı civarındadır, bu hikâyeyi sorgulamamız gerektiğini ileri sürmektedir. Bu kayıpların büyük kısmını da kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Kadınlar ve çocuklar dünyanın mülteci nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.[1] Kadınlar, çoğunlukla ailenin reisi olarak hareket ettikleri için, mülteci kamplarına gönderildiklerinde, onların ve çocuklarının zarar görme ihtimali artmaktadır. Savaş zamanında, kadınlar özellikle tecavüzlere uğramakta ve fahişe olmaya zorlanmaktadırlar (bkz. **Bölüm 17**). Tecavüzler, savaşların arızî bir parçası değil, sıklıkla sistematik olarak başvurulan askerî bir stratejidir. Savaş süresi içinde Bosna Hersek'te 20,000 ilâ 35,000 arasında kadının tecavüze uğradığı tahmin edilmektedir. Bosna'da, tecavüz etnik temizlik siyasetiyle ilişkiliydi. Bosnalı Müslüman anneleri Sırp bebeklere hamile bırakarak Bosna'yı bir Sırp devleti yapmak için uygulanan bir stratejiydi (Pettman 1996: 101). Çoğu zaman görmezden gelinse de, kadınlar da sık sık etnik ve ulusal savaşlarda savaşanlar arasında yer alırlar. Çatışmalar bittikten sonra, savaşan erkekleri –kadın askerlerin dışlandığı– sivil hayata yeniden katmaya yönelik varsayımlar artık son bulmalı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Çatışma durumlarında kadınlara ilişkin ortaya çıkan bu türden hikâyeler **koruma mitine** ciddi anlamda meydan okur. Fakat böylesi mitler savaşın meşruiyetini sağlamak için önemli olmuştur. Toplumsal cinsiyet merceğimizi kullanarak savaşın kadınlar üzerinde yaptığı etkiye bakmak, askerî faaliyetleri meşrulaştıran ve savaşın siviller üzerindeki olumsuz etkilerini gizleyen koruyucu-korunan ilişkisi gibi eşitsiz **toplumsal cinsiyet ilişkileri**ni daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu cinsiyetçi yapıların ulusal ve uluslararası güvenliği anlamamıza nasıl yardımcı olacağına şimdi daha yakından bakalım.

Cinsiyetçi Savaş

Cinsiyet merceği savaşın erillikle ilişkisini görmemize yardımcı olur. Ordular erkekleri savaşa gidecek olan askerlere dönüştürmek için çok çalışır. Askerî eğitim kadınsı görülen her şeyin küçümsenmesine bağlıdır: Asker gibi davranmak 'kadınsı' olmamak demektir. Bu asker imajı koruma mitiyle ilgi-

1 Kadınlar dünya üzerinde yerlerinden edilmiş nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. 18 yaşın altındaki çocuklar, yüzde 12'si 5 yaşın altındakiler olmak üzere, bu nüfusun yüzde 44'ünü oluşturmaktadır. (BM Yüksek Mülteciler Komiserliği (2006), *Measuring Protection by Numbers 2005*: http://www.unhcr.org/publ/PUBL4579701b2.pdf).

Örnek Olay Çalışması 1 Sierra Leone'deki iç savaşta kadın savaşçılar

1991'de Batı Afrika ülkesi Sierra Leone, on yılı aşkın bir süre devam edecek şiddet olaylarının fitilinin ateşlenmesine tanıklık etti. Çatışmaya devletin kontrolü için mücadele eden bir dizi grup dahil oldu. Bu gruplar arasında Devrimci Birleşik Cephe (DBC), Kamajorlar olarak da bilinen Sivil Savunma Güçleri (SSG), Silahlı Devrimci Güçler Konseyi (SDGK) ve Sierra Leone Ordusu (SLO) bulunuyordu. Bir klişe haline gelmiş, "erkeklerin savaşçı, kadınlarınsa sivil, aynı zamanda erkeklerin doğaları gereği şiddete eğilimli, kadınlarınsa barış yanlısı olduğuna" dair önerme üzerinden, bu savaşta kadınların oynadıkları rol hep göz ardı edildi. Kadınlar, sadece cinsel şiddet mağdurları ve savaşın ekonomik etkilerinden zarar gören kişiler veya seks köleleri ve isyancı örgütlerde komutanların tutsakları olarak değerlendirildiler.

Oysa yapılan araştırmalar, kadınların da savaşta yer aldıklarını ortaya koyuyor. Kamajorlar içerisinde asker olarak savaşan kadınlara rastlanıyor ki bu örgüt, esasen erkeklerden oluşuyor. Eldeki kanıtların da gösterdiği biçimiyle, mücadele içerisinde oynadıkları rolleri sayesinde kadınlar ve kadın askerler önemli bir güce kavuşuyorlar. Kadın savaşçılar, öldürme, silah kullanımı, silahlı gruplara komuta etme, casusluk, yağma, tecavüz ve evlerin kundaklanması gibi faaliyetlerde yer alıyorlar. Araştırmacı Megan Mackenzie (2012) bu noktada bir isim veriyor: komutan Adama Cut-Hand, Devrimci Birleşik Güçleri üyesi olan ve sert yöntemlere başvuran bir isim. Kadın askerlerin tam sayısı bilinemese de bazı örgütler, 24.352 DBG askerinin yaklaşık on bininin kadın olduğuna dair tahminde bulunuyorlar. Başka örgütlerse, savaşçıların yüzde otuz ilâ ellisinin kadın olduğunu söylüyorlar. Ayrıca kimi tahminlere göre, DBG içerisindeki çocuk askerlerin yüzde 30'u kız çocuğu.

Tabii bu oldukça yüksek rakamlar herkesçe kabul görmüyor. Asker kadınlar, ağırlıklı olarak eş, askerlere hizmet eden fahişe ve seks kölesi olarak görülüyorlar. Sierra Leone'nin, bireylerin silahsızlandırılıp sivil hayata katılmalarını sağlamaya yönelik olarak, savaş sonrasında devreye sokulacak programlar hazırladığı dönemde, kadın askerlerin ihmal edilmeleri oldukça sorunlu bir durum. Silah bıraktırma merkezlerine gelen az sayıda kadın asker, güvensiz koşullarla ve damgalanma ihtimaliyle yüzleşiyorlar. Eğer bir de cinsel şiddete maruz kalmışsa, kadın o lekeden asla kurtulamıyor. Bu önemli bir mesele, zira Sierra Leone toplumunun önemli bir kısmı, yani savaşta yer almış veya savaştan zarar görmüş kadınlar ve kızlar, uygun bir rehabilitasyon hizmeti ve eğitimden mahrum kalıyorlar. Dolayısıyla onların düzenli bir sivil hayata geri dönmeleri süreç içerisinde imkânsızlaşıyor.

lidir: Asker adil bir savaşçı olarak, kendini feda ederek kadınları, çocukları ve diğer yardıma muhtaçları korur. Kendilerini koruyamayan bu insanlar için genç erkeklerin savaşması fikri askerî kuvvetlerin asker toplama işlemleri için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Ayrıca hem kadınların, hem de erkeklerin savaşa olan desteklerinin devamını sağlamaya yardımcı olmuştur. Savaş zamanında, kahramanca eril özellikler sergileyen adalet savaşçısı, sık

sık efeminen (dişil) ve bazen de ırkçı anlamlar yüklenmiş olarak resmedilen bir düşman askeriyle kıyaslanır. Bu koruma ihtiyacı için ilave bir destek olarak hizmet eder. Örneğin, Afganistan'da ABD öncülüğünde yürütülen savaş, kısmen yardıma muhtaç oldukları varsayılan Afgan kadınları adına yapılan kahramanca bir müdahale olarak meşrulaştırıldı. Taliban'ın cevabı da 'kendi' kadınlarını dış tesirlerden korumaya yönelik cinsiyetçi gerekçelerce şekillendirilmiştir. Her iki taraf da kendi konumlarını diğer tarafa ilişkin geliştirdikleri efeminen imajlarla daha da meşrulaştırdı (Tickner 2002).

Savaşın bu eril imajları, kadınların savaştaki cinsiyet yüklenmiş rollerinin görünmez kılınmasına veya onların rollerini hamiyetperver ve destekleyici anne, eş ya da kız çocuğu haline dönüştürülmesine bağlıdır. İstisnai durumlarda bile bu böyledir: Örneğin II. Dünya Savaşı'nda erkeklerin savaşa gitmeleri nedeniyle onlardan boşalan fabrika işlerini yapmaya başlayan kadınların, savaş bittiğinde geleneksel rollerine dönmeleri beklenmekteydi. Fakat günümüzde belli ülkelerde ordulara daha fazla kadının alınmasıyla mesele daha da karmaşık bir hal aldı. Ordularda kadınların mevcudiyeti, özellikle de kadınların savaştaki rolüne saygı duymak bağlamında derin akıntıları harekete geçirmektedir. Savaşlarda kadınları kullanmak kimin savaşçı ve kimin korunmaya muhtaç olduğuna dair kültürel görüşlerimizde güçlü gerilimler yaratmaktadır. Belli örneklerde, savaş için hazır olmak konusunda olumsuz etkileri olacağı gerekçesiyle, ordularda kadın askerlerin bulunmasına bizzat ordu güçleri şiddetle karşı çıkmıştır. Bu mesele, feministler için de tartışmalı bir durum yaratmaktadır. Pek çok feminist, eşitliğin kadınların orduda hizmet etmesini gerektirdiğine inanır. Fakat bazı feministler kadınların erkeklerin savaşlarında savaşmayı reddetmesi gerektiğine inanır.

Askerî erilliğin zaman ve mekâna göre ne ölçüde farklılaştığını ve bu değişimlerin uluslararası siyaset yapımını nasıl etkilediğini görmek ilginçtir. Görece barış dönemi olan 1990'larda –en azından Kuzey'de– erilliğin daha az askerileştirilmiş modellerine alışmaya başlamıştık. Kurşunlarla değil iş çantalarıyla dünyayı fetheden küresel işadamları yeni kahramanlarımız olmuştu. Microsoft Şirketi'nin başkanı, burjuva kahramanı ve savaşçıya benzemeyen görüntüsüyle Bill Gates silahları değil, dolarları yığmaktaydı. Ve 1992'de, daha önce Vietnam'da savaşmayı reddetmiş Bill Clinton ABD başkanı seçiliyordu.

ABD'de, bu daha yumuşak eril imajlar **11 Eylül 2001**'de keskin bir biçimde sona erdi. **11 Eylül** sonrası, askerî erillik tekrar rağbet kazandı. Dün-

Kutu 17.3 Bir güvenlik meselesi olarak askerî fahişeleştirme

Birçok askerî üs çevresinde, kadınlar kaçırılıp fahişe olarak satılmaktadır. Katharina Moon 1970'lerde Güney Kore'deki ABD üsleri civarındaki askerî fahişeleştirmenin bir izahını yazmıştır. Amerikan askerleri için daha misafirperver bir ortam yaratabilmek için, Güney Kore hükümeti cinsel sağlık kontrolü ve fahişeler için çalışma izni politikası düzenledi. Moon'un açıklamaları, askerî fahişeleştirmenin ABD-Kore güvenlik politiklarında en üst düzeylerde nasıl etkili olduğunu gösterir. Ulusal güvenlik adına, Kore devleti bu kadınların yaşamlarını sömüren politikaları üretmiştir. Moon'un anlattığı türde hikâyeler normal olarak küresel siyasetle ilişkili görülmeyen alanlardaki kadınların hayatlarına ışık tutar. Onların tecrübelerini genel süreçlerle ilişkilendirmek suretiyle, ulusal güvenliğin belli bireyler için nasıl güvensizliğe dönüşebileceğini gösterir.

(Moon 1997'den uyarlanmıştır)

ya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar sonrasında, New York'taki itfaiyeciler ve polis memurları yeni erkek kahramanlar oldu. Erkek uzmanlar ABD'nin yeni savaşını televizyon ekranlarında özetlerken, kadınlar televizyon haberlerinde gözükmemeye başladı. Fakat **teröre karşı savaş** olarak adlandırılan bu yeni savaş türü birçok cinsiyetçi imaj ile birlikte geldi. Amerikalılar ABD'nin savaşta olduğu mazeretine sığınarak, yeni düşmanlarını ırkçı ve cinsiyet temelli kimi imajlarla yüklü genç bir erkek Müslüman formunda tahayyül ettiler. Askerî erillik 2004 başkanlık seçimlerini de etkiledi. Hem Cumhuriyetçi George W. Bush, hem de Demokrat John Kerry başkanlık görevi için yeterli olduklarını iddia etmek için asker ya da Ulusal Muhafız olarak yapmış oldukları hizmetlerini öne çıkardılar. Bu, kadın adayları açıkça dezavantajlı konuma sokmaktadır. 2006 ara seçimleri Nancy Pelosi'nin Kongre'deki ilk kadın Çoğunluk Lideri olmasına şahit olmuşsa da, 2006 Temsilciler Meclisi seçimlerinde Demokratların 11 kadın adayından yalnızca biri seçilebilmiştir. Buna mukabil, onların dışındaki 9 erkek adayın tamamı seçimi kazandı. Adayların çoğu, seçim kampanyalarında güvenlik tehditlerine karşı sertlik yanlısı düşüncelerini ve kararlılıklarını vurgulamışlardı.[2] Bu eğilimler savaş zamanlarında kadın veya erkek ABD seçmeninin açıkça askerî erilliklerini öne çıkaran ve kanıtlayabilen liderlere daha çok destek verdiğini ileri sürer. 2008'de Barack Obama'nın ABD Başkanı olarak seçilmesi ve 2012'de bir kez daha aynı göreve seçilmesi; ABD'nde askerî erilliğin bir miktar yumuşamış olduğu izlenimi vermektedir.

Koruma mitine rağmen, günümüz savaşlarında sivillerin korunmadığını gördük. Ayrıca askerî fahişeleştirme kampları gibi bazı örneklerde bireylerin güvenliğinin ulusal güvenliğe feda edilebildiğini de gördük. Dış siyasetteki liderlik konumları için gerekli vasıflar 'gerçek adam' olmak anlamına gelen şeye bağlıdır. Bu üst düzey konumlarda ve ordularda neden görece az sayıda kadın bulunduğunu anlamamıza yardımcı olur. Bu bölümü cinsiyete duyarlı merceğimizi kullanarak güvenliği yeniden nasıl tanımlayabileceğimizi düşünerek bitirelim.

Feminist Güvenlik Tanımları

Gördüğümüz gibi, **ulusal güvenlik** bireysel güvenlikle gerilim içinde olabileceğinden, feministler güvenliği daha geniş tanımlamayı tercih ederler: Fiziksel, ekonomik ve ekolojik şiddetlerinde dahil olduğu tüm şiddet türlerinin azaltılması olarak. Güvenliği, **devlet**in veya **uluslararası sistem**in güvenliği yerine, bireyin veya **topluluğun** güvenliğinden başlamak suretiyle –yukarıdan aşağıya doğru değil– aşağıdan yukarıya doğru ele almak gerektiğini iddia etmektedirler. Bu yaklaşım, bize devletin doğru güvenlik sağlayıcısı rolünü eleştirel olarak ele alma imkânı vermektedir. Çatışmalarla bölünmüş belli devletlerde, hükümetler ulusal güvenlikle ne kadar meşgulseler, vatandaşlarının,

2 Bu olguya ilişkin rapor için bkz. Lizza, R. (2007), 'The Invasion of the Alpha Male Democrat', *New York Times*, 7 Ocak.

özellikle de kadınların, fiziksel güvenliğiyle de o derece daha az meşguldürler. Devlet şiddetinin belli ülkelere ait bir sorun olmasına rağmen, çoğu devletin barış zamanlarında çok yüksek askerî bütçelerle sürdürdükleri –erkeklerden ziyade– kadınların bağımlı oldukları toplumsal harcamalar kesintiye uğramaktadır.

Güvenlik arayışındaki devlet davranışlarının belli eril özelliklerle nasıl meşrulaştırıldığından bahsettik. Bu durum devletlerin mümkün olan davranış yollarını daraltır ve esasında bir çatışmaya barışçıl bir çözüm bulma ihtimalini de azaltır. Uzlaşıcı jestler genelde zayıflık ve **ulusal çıkar**dan uzaklaşma olarak değerlendirilir. Bu durum, ayrıca, siyasi olaylarda kadın sesinin aldatıcı olduğu algısına da katkıda bulunur.

Günümüzde savaşlar sebebiyle yaşanan ölümlerin çoğunun sivil ölümleri olduğundan da söz ettik: Genelde kadın ve çocuklar. Fakat kadını yalnızca mağdur olarak görmemek de önemlidir. Eğer güvenliği daha geniş tanımlıyorsak, kadını da erkek gibi güvenlik sağlayıcısı olarak görmek zorundayız. Sivil ölümleri arttıkça kadın sorumluluğu da artar. Erkekler savaşa gittiğinde anne, ailenin koruyucusu ve bakıcısı olarak geride kadınlar bırakılır. Savaşçı bir vatansever yerine, hepimiz için yani hem asker hem de siviller için güvenlik temin etmeye dair bir tanım olarak bir vatandaş savunmacıyı düşünmeye başlayabiliriz. Bu, daha askerî bir güvenlik kavramını da sağlayabilir.

Bu kısmın başında söylediğimiz gibi, feminist güvenlik tanımı ekonomik güvenliği de içerir. Şimdi, küresel ekonomideki daha geniş cinsiyet meseleleriyle birlikte ekonomik güvenliğin incelenmesine dönelim.

Püf Noktası

- Savaşla ilgili geleneksel açıklamalar, erkekleri koruyucu kadın ve çocukları ise korunmaya muhtaç olanlar olarak resmeder. Günümüz savaşlarında, çok sayıda kadın ve çocuk öldürülmektedir.
- Savaş erillikle ilişkilendirilir. Asker imajımız kahraman bir erkektir. Bu imaj dünyanın her yerinde ordularda artan kadın sayısıyla birlikte sarsılmaktadır.
- Askerî erillik, ülkeler ulusal güvenlik tehdidiyle karşılaştıkları zamanlarda rağbet görür. Bunun önemli sonuçları olmaktadır: Böylesi ortamlarda siyaset yapımında uzlaşmacı alternatifler önemsenmemeye başlanır. Özellikle güvenlik siyaseti konusunda kadın sesinin meşru olarak görülmesini güçleştirir.
- Feministler güvenliği fiziksel, ekonomik ve ekolojik bütün şiddet türlerinin azaltılmasını da içerecek şekilde daha geniş bir biçimde tanımlarlar.

Küresel Ekonomide Toplumsal Cinsiyet

Kadınların sosyo-ekonomik statüleri arasında ırk, sınıf, milliyet ve coğrafi konumlarına bağlı olarak devasa farklılıklar vardır. Bununla birlikte, kadınlar tüm toplumlarda orantısız bir biçimde sosyo-ekonomik ölçeğin en altında yer

almaktadırlar. Ortalama olarak kadınlar, erkeklerden daha uzun saatler boyu çalışmalarına –ki bu çalışma saatlerinin çoğu, gelir getirmeyen ev işlerinde harcanmaktadır– rağmen (zira zamanlarının çoğunu ev işleriyle geçirmektedirler) erkeklerin kazandığının üçte ikisini kazanmaktadır.[3] Kadınlar yüksek mevkilere ulaştıklarında dahi, neredeyse her zaman erkeklerden daha az kazanmaktadır.

Kadınların demografik yapı içindeki yerleriyle orantılı olmayan bir biçimde daha düşük ücretli marjinal ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını, sadece hukuki kısıtlamalara ve ekonomik engellere atıfta bulunarak açıklayamayız. İş ve kazanç konusunda kısıtlamaların çok önce kaldırıldığı toplumlarda da kadınlar erkeklerle eş konumlarda değildirler. Toplumsal cinsiyet merceğimizi takarak, bu rahatsız edici rakamların küresel ekonomideki eşit olmayan cinsiyetçi yapılara ne ölçüde isnat edilebileceğini sormak mümkündür. Feministler bu yapıları **cinsiyetçi iş bölümü** olarak adlandırmaktadırlar.

Cinsiyetçi İş Bölümünün Tarihsel Kökenleri

Cinsiyetçi iş bölümünün tarihsel kökenlerini 17. yüzyıl Avrupa'sına kadar geriye götürebiliriz. O zamanlarda, erkek ve kadın tanımları erken **kapitalizm**in bir gereği olarak ev ve iş arasında artan bölünmeye uygun şekillerde kutuplaşmaya başlamıştı. Endüstrileşme ve genel olarak erkekler tarafından icra edilen ücretli işteki artış işi evden fabrikaya taşıdı. Özel alandaki kadın işlerini tasvir etmek için kullanılmaya başlanan ev hanımı kavramı bu ayrımın toplumsal cinsiyet boyutlarını pekiştirdi. **Eve ekmek getiren** [**kişi**] ve 'ev hanımı' gibi cinsiyetçi yapılar erillik, dişillik ve kapitalizmin modern Batılı tanımlarında merkezî bir hal aldı. Birçok kadın ev dışında ücretli olarak çalışsa da, kadınların ev hanımı ve çocuk bakma gibi rollerle ilişkilendirilmesi kurumsallaştı ve doğallaştı. Bu, ev işlerini kadının yapmasının **doğal** olarak görülmesi anlamına gelir. Ev işlerini kadınların üzerine yıkmak, onların otonomilerini ve ekonomik güvenliklerini azaltmaktadır.

Bu rol beklentilerinin bir sonucu olarak, kadınlar iş gücüne dahil olduklarında da, hemşirelik ve sosyal hizmetler gibi bakıcılık alanlarında ve ilköğretim veya (hafif makinelerle icra edilen) **hafif sanayi**de temsil edilmektedirler. Kadınlar, bu meslekleri, yalnızca piyasa rasyonalitesi ve kâr artırılması temelinde değil, daha ziyade genç kızların toplumsallaşmaları esnasında vurgulanan annelik ve bakıcılık gibi değer ve beklentiler nedeniyle tercih etmektedirler. Kadınlar tarafından icra edilen bu meslekler, nüfus içerisindeki sayılarıyla orantısız bir biçimde, genelde düşük ücretli mesleklerdir. Uygun cinsiyet rollerine ilişkin varsayımlar, kadınların genelde ailenin reisi olan erkeğe destek kazanç getirenler olarak tanımlanması demektir. Fakat tahminlere göre, tüm dünyadaki ailelerin üçte biri kadınlar tarafından idare edilmektedir. Bu gerçeğin üstü, çoğu zaman, eve ekmek getiren adam ve ev hanımı kadın kavramlarından türetilmiş rol beklentilerince örtülmektedir.

3 Dünya çapındaki bu ortalama yaklaşık bir değerdir. Bkz. ILO, 'Facts on Women at Work': www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/womenwork.pdf

Cinsiyetçi İş Bölümünün Sonuçları

Belli rollerin kadınlar için biçilmiş kaftan olduğuna yönelik cinsiyet beklentileri/kabulleri, düşük ücret ve çifte yük gibi pratiklere katkıda bulunur. Kadınların ucuz iş gücü olarak istihdam edilmesi, özellikle tekstil ve elektronik endüstrilerinde hakimdir. Bu endüstrilerde, düşük ücretlerle yüksek düzeyde üretim sağlayabilecek bekâr genç kadınların istihdamı tercih edilir. Kadınlar, evlendiklerinde ya da hamile kaldıklarında genelde kovulurlar. Geleneksel cinsiyet rolleriyle ilgili beklentiler nedeniyle, kadınların elinin çabuk, sıkıcı işler için sabırlı ve 'doğal olarak' iyi dikiş diktiklerine dair bir inanç vardır. Bu tür görevler için kadınların doğal olarak iyi görülmesi, bu tür işlerin beceri gerektirmeyen ve dolayısıyla da ödüllendirilmesi gerekmeyen işler olarak görülmesi anlamına gelir. Dahası, siyasi faaliyet kadın saygınlığına yakışmayacak bir alan olarak görülür. İşverenler kadınları daha iyi şartlar için örgütlenme ihtimalleri olmadığını ve 'uysal' işgücü sağlayacaklarını varsayarak işe alırlar (bkz. **Kutu 17.4**).

Belli rollerin kadınlar için uygun olduğuna yönelik cinsiyet beklentileri bir başka küresel iş meselesinde, ev-temelli işlerde de karşımıza çıkar. Şirketlerin dünyanın her yerinde daha **esnek işgücü** (daha az kâr ve iş güvenliği) doğru bir geçiş yapması, maliyetleri düşürme politikalarına, kolayca işe alınabilen ve işten çıkarılabilen ev-temelli işçileri de dahil etti. Bu durum 2008 yılında başlayan örneği gibi artan bir ekonomik hassasiyete sebebiyet verebilir. Yaşadıkları ülkedeki mevcut ulusal iş standartlarından muaf oldukları için, ev-temelli işçiler fabrika işçilerinden daha az ücret alırlar ve iş olmadığı zaman da kendilerine herhangi bir ödeme yapılmaz. Kadınlar, genelde mecburiyetten, aile sorumluklarıyla birlikte daha kolay yürütülebilen işleri tercih ettikleri için, ev-temelli çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Kadınları ev hanımı olarak tanımlayan cinsiyetçi iş bölümü, asgari yaşam düzeyinin altındaki ücretleri meşrulaştırmaktadır (Prügl 1999: 198).

Kadınlar iş gücüne dahil olduklarında bile, çifte yükten mustarip olmaya devam ederler. Bu, ücretli işlerine ek olarak, kadınların genelde ev işlerinin çoğunu yüklenmesi anlamına gelir. Kadınların ev işlerini yapmalarını bir 'çalışma' olarak görmemeye eğilimliyiz. Gerçekte, bu tür işler ücretli işlerde

Kutu 17.4 Cinsiyet beklentilerine karşı meydan okuma: kadın işçiler örgütleniyor

1980'lerin başlarında, Amerikan spor ayakkabısı üreticileri işçi maliyetlerinin düşük olduğu Güney Kore ve Tayvan'da fabrikalar kuran erkek girişimcilerle taşeronluk anlaşması yaparak kârlarını yükseltme arayışına girdiler. Bu şirketler işçi haklarını baskı altına alan bir siyasi iklimden faydalandılar ve kadınların ülkelerine, kocalarına ve babalarına daha iyi hizmet etmek adına düşük ücretlerle daha sıkı çalışmaya yönelik kültürel sosyalleşme çabalarını istismar ettiler. Güney Koreli kadınlar, uysal şöhretlerine ihanetle suçlanmaları pahasına, işçi sendikaları örgütlemeye ve daha iyi çalışma koşulları ve daha adil ücretler sağlamaya yönelik olarak sendikalaşma hakları için savaşmaya başladılar. Kadınların çabaları başarıya ulaştığında, ayakkabı şirketleri kontratlarını iptal ettiler ve Çin, Endonezya ve Tayland'daki şirketlerle görüştüler. Bu yeni bölgelerde, şirketler daha az haklara sahip ve bu yüzden daha uysal kadın işçileri sömürerek daha yüksek kâr marjlarını sürdürebildiler. Bu hikâye şirketlerin kârlarını artırmak için kadınlara yönelik kültürel beklentilerden nasıl faydalandıklarını gösterir. Artık, kadınlar yerleşik olmayan şirketler tarafından artırılan iş güvensizliğinin üstesinden gelebilmek için sınırları aşan bir örgütlenme çabası içerisindedirler.

(Alıntı: Enloe 2004)

çalışanlar için ilgilenilmesi son derece önemli görevlerdir. Fakat bu görevler genelde kadınların ücretli iş imkânlarını kısıtlamaktadır ve işin 'ücretli iş' şeklindeki dar tanımı, kadınların küresel ekonomiye *yaptıkları* katkıların çoğunu görmezden gelmeye eğilimlidir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Cinsiyetçi iş bölümü, kadınların –özellikle Afrika'nın çoğu bölgesinde önemli bir görev olan– tarımdaki çalışmasını da etkilemektedir. Kadınlar ziraî üretimden para kazanabilecek olsalar da, bağımsız ya da kontrata bağlı küçük birimlerde çoğunlukla da ücretsiz olarak aile işlerinde çalışmaktadır. Sonuç olarak, erkeklerin paraya, yeni becerilere ve teknolojiye ulaşma şansı kadınlardan çok daha fazladır. Tarımsal üretim parasal ekonomiye kaydığında, kadınlar aile ihtiyaçları için üretim yapan geçim sektöründe geride kalmaya başlamıştır.

Örnek Olay Çalışması 2 Mikro ölçekli kredi: yatırım yoluyla kadını güçlendirmek

1976'da Bangladeşli bir iktisatçı olan Muhammed Yunus Grameen Bankası'nı ["Köy Bankası"] kurdu. Banka büyük oranda kadın müşterilerine iş yatırımı için küçük krediler temin edenbir borç verme programı yürütmekteydi. Mikro ölçekli kredi olarak adlandırılan bu küçük borçlar kadınlara yönelikti; zira kadınlar erkeklere göre daha iyi bir yatırım ve geri ödeme siciline sahipti. Kadınlar parayı kendileri için harcamak yerine yatırım yapmaya ve geri ödemeye daha yatkındılar. Borç ödeme oranları yüzde 96 ile 100 arasında dalgalanmaktadır. Kadınlara verilen borçlar, kadınların kaynaklara, ekonomik güvenliğe ve aile içinde daha yüksek statüye kavuşmaları için bir yöntem olarak da görüldü. Borç alanların yılda yaklaşık yüzde 5'i yoksulluktan kurtulmaktadır. Ayrıca ailelerinin beslenme ve eğitim standartlarını da yükseltmektedirler.

2012 yılında Bangladeş'te, Grameen Bankası 81,386 köyde –yüzde 96.2'si kadın– 8,35 milyon kişiye borç verildiğini rapor etti. Küçük girişimleri, ev inşalarını ve eğitimi finanse etmeye ek olarak, Banka girişimciliği ve aile planlamasını teşvik ederek kadınların güçlenmesini de cesaretlendirmektedir. Borç alanlar şu anda Banka'nın yüzde 90'ına sahiptir. Diğer yüzde 10 ise hükümet kontrolündedir. Banka artık kâra geçmektedir ve 1995'ten bu yana kendi kendine yeterli olma konumuna gelmiştir. 1970'lerden bu yana düşük kredili faizle borç verme modeli 40'tan fazla ülkede kopya edildi. Düşük kredili faiz modeline katılan örgütlerin sayısı binleri bulmuştur ve Grameen Bankası ve kurucusu 2006 Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

Düşük kredili faiz kadının gelişimi ve güçlenmesi için başarılı bir model olarak yaygın bir ün kazandı. Doğru bir uygulama olduğu büyük ölçüde kanıtlandı. Fakat cinsiyet-temelli borç vermenin esasında toplumsal hiyerarşiyi güçlendirdiğini iddia edenler de vardır. Kadınların düşük faizli krediye ulaşma şansı elde etmelerine rağmen, *gerçek* kredi piyasasını erkeklerin işgal etmeye devam ettiğini ve gerçek borçluların kadın olmalarına karşın belli örneklerde kontrolün erkeklerde olduğunu iddia eden eleştirmenler de mevcuttur. Dahası, 2008 yılında başlayan finansal krizin, mikro kredi sektörünü etkilemesi muhtemeldir ve kadınların ekonomik güçlenmesinde elde edilen ilerlemelerin çoğunun tersine çevrilmesi riski vardır.

Bu bölümde cinsiyetçi iş bölümüyle kadınların erkeklere oranla nasıl dezavantajlı hale geldiği üzerinde durduk. Kadınların göreli ekonomik fırsat eksikliğine yalnızca piyasa güçleri neden olmaz. Kadınlar için uygun olduğu düşünülen işler ve rollere ilişkin toplumsal cinsiyet yüklü beklentilerden kaynaklanan süreçler de buna neden olmaktadır. Bununla birlikte, kadınlar ücret karşılığı çalıştıkları zaman, erkeğin ailenin geçimini sağlayan kişi olarak geleneksel rolü nedeniyle meydana çıkan erkek egemenliğinin meşruiyeti de zedelenmektedir. Kadınlar için, bir iş sahibi olmak hiç iş sahibi olmamaktan daha iyi olabilir ve fazladan para yoksul ailelerin gelirlerini önemli miktarda artırır. Ayrıca kadının maddî bağımsızlığını da artırır.

Ekonomik küreselleşmenin toplumsal cinsiyet bakımından sonuçları hakkında genelleme yapmanın zorluğundan söz edebiliriz. Bununla birlikte, ekonomik eşitsizliğin cinsiyetçi sınırları tarafından belirlenmiş bir dünyada yaşadığımız iddiası tartışılmazdır. Küresel ekonomi sadece piyasa güçlerince değil, kadınların yaptığı işlere erkeklerinkinden daha az kıymet veren cinsiyetçi iş bölümü tarafından da belirlenir. Buna ek olarak, kadınların belli bir ücret almadan yaptıkları pek çok iş küresel ekonomiye katkıda bulunmaktadır, fakat görmezden gelinmektedir. Güvenlik konusunda daha önce yaptığımız tartışmada, eril değerlerin ulusal güvenlik politikalarını nasıl etkilediğini ve bunun kadınların siyasi fırsatları için ne denli zararlı olabildiklerini gördük. Feminist teoriyi tartıştığımızda, feminizmin amaçlarından birinin kadın yaşamını iyileştirecek bilgi üretimi olduğunu görmüştük. Bir sonraki kısımda, tüm dünyada kadınlar adına veya kadınlar tarafından gerçekleştirilen iyileşmelerin bazıları üzerine yoğunlaşılacaktır.

Püf Noktası

- Cinsiyet-duyarlı bir perspektif, maddî refah bakımından kadınların erkeklere kıyasla dezavantajlı olmalarının cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklandığını görmemize yardımcı olur.
- Cinsiyetçi iş bölümünün geçmişi Avrupa'nın 17. yüzyılına kadar ve kamu alanındaki ücretli işle özel alandaki ücretsiz iş arasındaki ayrıma kadar geriye gider. Özel ve kamu alanlarında çalışanlar arasındaki rol ayrımı kadınların kamu alanında yaptıkları iş türlerine etki etmiştir.
- Kadınlar gereğinden fazla bir biçimde konfeksiyon ve hizmet sektörlerinde, ev-temelli işlerde ya da geçimlik tarımsal faaliyet alanlarında yığılmışlardır.
- Belli bir ücret karşılığında çalışmasına ek olarak, özel alandaki pek çok bakım ve yeniden üretim işlerini de kadınlar yapmaktadırlar. Bu işler, ekonomik analizlerde dikkate alınmazlar. Bu durum, kadınların kamu alanındaki tercihlerini sınırlandırmaktadır.
- Kadınların ücretli işlerde çalışmaları, erkeklerden daha az ücret alsalar dahi, kadınları güçlendirmektedir; o nedenle, cinsiyetçi iş bölümünün olumsuz etkileri hakkında aşırı genellemeler yapmamak gerekir.

Siyaset Pratiğini Canlandırmak İçin Bilgiyi Kullanma

Cinsiyet eşitsizliği yapılarının kadınların hakimiyet altına alınışına nasıl katkıda bulunduğunu anlamış olarak, şimdi bu cinsiyetçi yapıların hem siyasi, hem de ekonomik alandaki olumsuz etkilerini azaltmak için kadınların sergiledikleri bazı çabaları ele alalım (bkz. **Kutu 17.5**). Kadınların yaşamlarındaki iyileştirmenin çoğu **STK'lar**da ve toplumsal hareketlerde faaliyet gösteren kadınlara atfedilebilir. Bunların faaliyetleri genelde feminist kurtarıcı bilgi tarafından şekillendirilmektedir. (Kurtarıcı/özgürleştirici bilgi için, 'Feminist teoriler' başlıklı bölümde yaptığımız tartışmalara bakmak yardımcı olabilir.)

Birleşmiş Milletler ilk kadın konferansını 1975'te Meksika'da gerçekleştirdi. Bu konferans BM Kadınlar On Yılı'nı başlattı (1976-85). Konferans, BM sponsorluğundaki resmi hükümetler-arası konferanslar dizisinin ilkiydi. Kadınların dünya çapında örgütlenmesiyle BM, kadınların meselelerini gündeme almıştı. BM On Yılı'nın başlangıcında, örgütlenmenin liderliğini Kuzey'den kadınlar üstlendi. İş bulma ve ücretle ilgili ekonomik meseleler öncelikli meselelerdi. On Yıl'ın sonunda, uluslararası piyasalardaki yüksek gıda ve petrol fiyatlarının ve küresel ekonomideki çöküşün neden olduğu 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizinin etkileriyle Güneyli kadınlar örgütlenmeye başladılar. Onların gayretleriyle, Yeni Bir Çağ İçin Kadınlarla Alternatif Yaklaşımlar (*Development Alternatives with Women for a New Era* [DAWN]) olarak bilinen, Güneyli kadınların oluşturduğu bir ağın kurulmasına yol açtı. DAWN, yalnızca siyasi savunmalara girişmedi. Feminist bilgiyi kullanmak suretiyle, Güneyli kadınları merkeze almış olarak, küresel ekonomik politikaların Güney ülkelerini nasıl etkilediğini analiz eden yayınlar da yapmaktadırlar.

BM'nin kadın konferanslarına paralel olarak STK'lar da kadın konferansları gerçekleştirmiştir. Bu konferanslara katılımcı sayısı 1975'te Mexico City'de 5000 iken, 1995'te Pekin'de gerçekleştirilen konferansa katılımcı sayısı

Kutu 17.5 Kadın örgütlenmesinde köşe taşları

1975 İlk BM Dünya Kadınlar Konferansı, Mexico City, Meksika

1976-85 BM Kadınlar On Yılı

1979 Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, BM Genel Kurulu tarafından benimsendi.

1980 İkinci BM Dünya Kadınlar Konferansı, Kopenhag, Danimarka

1985 BM Kadınlar On Yılı'nın Kazanımlarının Değerlendirilmesi ve Gözden Geçirilmesi için BM Dünya Konferansı, Nairobi, Kenya

1995 Dördüncü BM Dünya Kadınlar Konferansı, Pekin, Çin

1996 Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması BM Genel Kurulu tarafından BM'nin resmi politikası olarak benimsendi.

2000 Kadınlar 2000: 21. Yüzyıl için Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış (aynı zamanda 'Pekin + 5' olarak da bilinir), BM Genel Merkezi, New York, ABD

2005 1995'te Pekin'de Gerçekleştirilen Dünya Kadın Konferansı ve Pekin + 5'in Değerlendirilmesi ve Gözden Geçirilmesi, Kadınların Statüsü Komisyonu, 49. Oturum, BM, New York, ABD

2010 Kadınların Statüsü Komisyonu, 54. Oturum, BM, New York, ABD

tahminen 25000'e ulaşmıştır (Jaquette 2003: 336). Kadınların gruplarından gelen baskı BM'nin yaşam standardı gibi göstergelerinin cinsiyete göre ayrılmasını sağladı. Verilerin ulaşılabilirliği, meseleleri siyaset gündemine taşımak için önemlidir. BM İnsani Gelişim Programı tarafından 1995'te Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi'nin benimsenmesi kadınların refahını artırma politikalarının belirlenmesi açısından önemli bir adımdı. Cinsiyet eşitliğine yönelik bir başka önemli adım, BM ve diğer uluslararası **hükümetler-arası örgütler** tarafından cinsiyetin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) olarak adlandırılan bir politikanın benimsenmesiydi. Bu politika örgütlerin kurumsal kararlarının her boyutunun cinsiyetçi etkilerinin değerlendirilmeye tabi tutulmasını gerektiriyordu (bkz. **Kutu 17.6**).

1996 yılında, ILO, daha önce 'Cinsiyetçi İş Bölümünün Sonuçları' başlığı altında tartıştığımız ev-temelli iş türleri için uluslararası standartlar belirleyen bir sözleşmeyi benimsedi. Benimsenmesi için baskı Hindistan'da küçük ölçekli ticaret ve ev-temelli işlerde çalışan kadınlar tarafından kurulan bir ticaret sendikası olan Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Derneği'nin örgütlenme ve lobi çabalarıyla başladı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**).

BM konferanslarındaki kadın komitelerinin çalışmaları, tartıştığımız bazı fikirler üzerine inşa edilmiş feminist gündemleri doğurdu. Kadınların aktivizmi, siyasi hiyerarşik yapılara meydan okudu. BM konferanslarında ve STK forumlarında katılımcı demokrasi biçimlerini uyguladılar ve feminist fikirleri çeşitli uluslararası örgütlerin siyasetlerinin belirleyici bir unsuru haline getirdiler. Toplumsal hareketler içinde faaliyet gösteren feminist bilgiyle donanmış kadınlar, uluslararası örgütlerin ve ulusal hükümetlerin kadın eşitliğini sağlayıcı politikaları benimsemelerine yönelik önemli bir baskı unsuru oldular.

Kutu 17.6 Cinsiyet Gelişim Endeksi ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*)

Cinsiyet Gelişim Endeksi (The Gender Development Index [GDI]) devletlerin kalkınmışlık/gelişmişlik durumlarını İnsani Gelişim Endeksi'nin göstergelerini kullanarak ölçer: Bir devletin gelişmişlik göstergeleri okur-yazarlık, yaşam beklentisi, okula kayıt olma ve gelir cinsiyet temelinde parçalarına ayrılarak cinsiyet eşitsizliğinin derecesini ölçmek için hesaplanır. Bu endeks, temel olarak, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olmasının devletlerin gelişme kaliteleri üzerine olumsuz etkilerde bulunacağını varsayar. Cinsiyet Gelişim Endeksi, İnsani Gelişim Endeksi yüksek olan ülkelerin cinsiyet eşitsizliği değerlerinin de düşük olabileceğini gösterir.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, 1995 Pekin Faaliyet Platformu'nda bütün BM üye ülkeleri tarafından cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olarak onaylanan küresel bir strateji olup BM'nin, AB'nin, Amerika Devletleri Örgütü'nün ve diğer bazı örgütlerin resmi politikası olarak benimsendi. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması tüm yönetim sektörlerindeki siyaset süreçlerinin, siyasetlerin geliştirilmesi ve uygulanmasındaki cinsiyet-temelli eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşımla gözden geçirilmesi ve düzeltilmesini emreder.

(True 2003)

Örnek Olay Çalışması 3 Serbest meslek sahibi kadınlar hareketi

Meslek Sahibi Kadınlar Derneği (SEWA), Hindistan'ın Ahmedabad şehrinde 1972'de kurulan bir kadınlar sendikasıdır. Hindistan'ın 13 eyaletindeki serbest meslek sahibi kadınları sendikalar biçiminde örgütleyerek topluluk-temelli bir harekete dönüştü. Ulusal ve uluslararası forumlarda siyasi değişimin savunuculuğunu yaptı ve bunda başarılı oldu.

SEWA, devlet ve toplum nezdinde çalışan statüsünde görülmeyen enformel piyasalarda çalışan sayıları hayli fazla kadın işçi için bir tepki olarak Ela Bhatt tarafından kurulmuştur. Çalışan Hintli kadınların yüzde 90'dan fazlası enformel sektörlerdeydi ve halen de öyledir. Bu serbest meslek sahipleri ve ev-temelli işlerde çalışanlar iş yaptıkları kişilerin ve aracıların sömürülerine iş güvensizliğine ve polis tacizine her zaman açıktır. SEWA, kadınların tanınması ve işçi olarak haklarını ve korunmalarını sağlamak için onları örgütlemeye başladı. Örneğin, Ahmedabad'da sebze satıcılarına yönelik polis zorbalığını engellemek için bir yürüyüş gerçekleştirdiler.

Hareket, daha güçlü girişimlerde bulunabilmek için faaliyet alanını genişletti. 1974'te, SEWA üyeler tarafından finanse edilen ve yönetilen bir mikro kredi bankası kurdu. Banka yoksul kadınlara sermaye imkânı ve aynı zamanda idarî ve örgütsel tecrübe sunmaktadır. SEWA bankası, hareketin taban stratejisini korumak için üyeler tarafından yönetilmektedir.

SEWA Bank büyüdükçe ve SEWA'nın başarısı artıkça, hareket nüfuz alanını siyasete ve kırsal alanların örgütlenmesine doğru genişletti. 1986'da SEWA, serbest meslek sahibi kadınlar meselesinde analiz yapmak ve tavsiyede bulunmak için ulusal bir komisyonun kurulmasını sağladı. Uluslararası düzeyde, Uluslararası İş Örgütü'nün 1991'de ev-temelli işleri siyasi bir mesele olarak kabullenmesinde ve 1994'te Ev-ağı Örgütü olarak adlandırılan ev-temelli işçilerin küresel ittifakına katkıda bulundu. Bütün bu girişimlerin ve faaliyetlerin sonucunda, 1996'da ev-temelli işlerde çalışanların haklarını korumak için yapılmış bir düzenleme olan Uluslararası İş Örgütü Ev İşleri Sözleşmesi imzalandı.

SEWA, hareketin üye kontrolünde uygulanacak stratejiler hakkındaki felsefesine uygun olarak, kırsal alanlardaki yoksul kadınlar için bağlama uygun özel hedefler geliştirdi. Örneğin, SEWA organizatörleri kırsal alanlarda işverenlerin muhalefetiyle karşılaştıklarında, kadınların iş alternatiflerini artırmak için işbirlikçi girişimlerle iş imkânlarını artırmaya odaklandılar. Bu tarım ve zanaat kooperatifleri kadınlar için kaynaklara daha fazla ulaşım imkânı sunmaktadır. Liberal feministler, kadınların piyasa ekonomisine eklemlenmelerinin başarılı bir örneği olarak sık sık SEWA'dan söz ederler. Post-kolonyalist feministler ise SEWA pratiğini, yerel seslerin kendileri adına konuşmalarının ve kültürel ve bağlamsal olarak özel bir güç elde etmelerinin örneği olarak zikrederler.

Püf Noktası

- Cinsiyet eşitliğine yönelik hareketteki başarının çoğu, STK'larda ve toplumsal hareketlerde örgütlenen kadınlar sayesindedir. Bu örgütler kadınların sorunlarını ve taleplerini BM'nin ve diğer hükümetler-arası örgütlerin siyaset gündemine taşıyabildiler.
- Feministler feminist bilginin kadınların yaşamlarını iyileştirme noktasında kullanışlı olması gerektiğine inanırlar. Birçok feminist toplumsal hareket feminist özgürleştirici bilgi tarafından şekillendirilmiştir.
- Cinsiyet temelinde parçalara ayrılmış olan veriler, kadınların sorunlarını tanımlamada ve değişim için lobi faaliyetinde bulunmada hayatî derecede önemlidir. BM tarafından Cinsiyet Gelişim Endeksi'nin benimsenmesi, sorunların nerelerde daha şiddetli olduğunu görmemize ve iyileşmenin gidişatını izlememize yardımcı olur.
- Ulusal hükümetler ve uluslararası organizasyonlar tarafından benimsenen toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*), yasalaştırmayı cinsiyet eşitliğini artırıp artırmadığı temelinde değerlendiren bir siyasettir.

Sonuç

Bu bölüm, bir dizi farklı feminist yaklaşımı kullanarak, toplumsal cinsiyetin dünya siyasetini nasıl yapılandırdığını ele aldı. Feminist Uluslararası İlişkiler uzmanlarını, daha geniş feminist teori içine konumlandırarak ve feminist bir cinsiyet tanımı yaparak bölüme başladık. Feminist Uluslararası İlişkiler uzmanları, küresel siyasette kadınların neden görülmediğini ve kadınların bütün toplumlarda erkeklere göre neden dezavantajlı bir konumda olduklarını anlamamıza yardımcı olacak feminist teorilerden faydalanırlar. Ayrıca toplumsal cinsiyetin küresel siyaseti nasıl şekillendirdiği ve toplumsal cinsiyetin de küresel siyaset tarafından nasıl şekillendirildiğine dair daha geniş kapsamlı soruları da ele alırlar. Bir analiz kategorisi olarak toplumsal cinsiyete duyarlı olduğumuzda, erillikle ilişkilendirdiğimiz özelliklerin, özellikle de ulusal güvenlik başta olmak üzere küresel siyasette nasıl değerli görüldüğünü anlarız. Feministler güvenliği –sadece devlet güvenliğini değil– bireylerin fiziksel ve ekonomik güvenliğini de içerecek şekilde daha geniş bir çerçevede tanımlarlar. Bulgular, kadınların bir grup olarak sırf kadın oldukları için belli ekonomik güvensizliklere maruz kaldıklarını göstermektedir. Uluslararası İlişkiler alanında çalışan feministler, bu durumu açıklamak için, cinsiyetçi bir iş bölümüne işaret ederler. Bazı işlerin erkek işi, bazılarının da kadın işi olduğuna dair tanımlamalar ve bu tanımlamalarla ilişkili farklı beklentiler, kadınların düşük ücretli işlerde çalışmaları ve büyük bir çoğunluğu dikkate alınmayan ev işlerini yapmalarıyla sonuçlandığında sorunlara yol açar.

Uluslararası İlişkiler alanında feminizmin, küresel siyaset yapımına ve küresel ekonominin işleyişine dair bize diğer yaklaşımların söylemediği bir şeyler söyleyebileceğini gördük. Bu, feminizmin küresel siyasete dair bilmek istediğimiz *her şey*i bize söyleyebileceği demek değildir. Fakat bütün

küresel aktörlerin bir cinsiyeti olması sebebiyle, cinsiyetin bütün küresel süreçlerde mevcut olduğunu not etmek önemlidir. Bu nedenle, feminist yaklaşımı Uluslararası İlişkiler alanındaki öteki yaklaşımlardan, **realizmi liberalizm**den veya **Marksizm**'den ayırdığımız gibi, ayırmak zordur. Uluslararası İlişkiler alanında feminizmin, liberalizm, konstrüktivizm ve postyapısalcılık gibi uluslararası ilişkiler alanındaki öteki yaklaşımlarla bağlantılı olduğunu gördük. Üzerinde durulması gereken bir başka soru da, toplumsal cinsiyet duyarlı merceklerimizin söz konusu diğer yaklaşımlara farklı biçimlerde yaklaşabilmek ve anlayabilmek için bize nasıl yardımcı olacağıdır.

Sorular

1. Feministler cinsiyeti toplumsal olarak inşa edilmiş gibi tanımlarlar. Bunun anlamı nedir? Feminist Uluslararası İlişkiler çalışanları, cinsiyeti bir analiz kategorisi olarak kullanarak ne tür soruları cevaplamaya çalışırlar?
2. Kadınların uluslararası ve ulusal siyaset yapımının en üst seviyelerine katılımı aşırı derecede sınırlıdır. Küresel siyaseti anlamak için bunun önemli olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Kadınların diplomat eşi, asker eşi, hizmetçi, seks işçisi, ev hanımı, ev-temelli çalışan işçi gibi rollerinin uluslararası siyasetin işleyişiyle bir ilişkisi var mıdır? Eğer öyle olduğunu düşünüyorsanız, nasıl?
4. Feminist bir bakış açısından bakıldığında, savaşların kadın ve çocukları korumak için yapıldığına ilişkin mit niçin sorunludur? Devlet şiddetini anlamaya yönelik feminist bir yaklaşım nasıl olabilir?
5. Kadınların savaşlara katılması askerî erilliğe zarar mı verir yoksa onu güçlendirir mi? Farklı feminist yaklaşımların bu soruyu nasıl cevaplayabileceklerini değerlendiriniz.
6. Feministler güvenliği nasıl tanımlamaktadırlar? Bazı feministlerin ulusal güvenliğin bireysel güvenliğe zarar verebileceğini düşünmelerinin sebepleri nelerdir? Bu konuda siz de aynı şeyleri mi düşünüyorsunuz yoksa farklı kanaatleriniz mi var? Neden?
7. Cinsiyetçi iş bölümü kadınların ikinci plana itilmesine neden ve nasıl katkıda bulunmaktadır? Cinsiyetçi iş bölümü, erkeklerin göreli başarısına nasıl katkıda bulunmaktadır?
8. Feminist aktivizm/feminist Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarında uluslararası ilişkilerin geleneksel eril uygulamalarını değiştirme potansiyeli görüyor musunuz?
9. Erkekler feminist olabilir mi? Neden?
10. Feminist yaklaşımların Uluslararası İlişkilerdeki farklı bakış açılarından yararlandığı düşünüldüğünde, feminizmin bu kitapta ayrı bir bölüm olarak ele alınması doğru mudur? Toplumsal cinsiyet duyarlı mercekler kitabın diğer bölümlerinde ele alınan teorileri nasıl görebilir?

Ek Okuma Önerileri

Ackerly, B. A., Stern, M. ve **True, J.** (ed.) (2006), *Feminist Methodologies for International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası İlişkilerdeki feminist araştırmalar için feminist yöntemler ve metodoloji hakkında iyi bir giriş kitabı.

Enloe, C. (2004), *The Curious Feminist: Searching for Women in a New Age of Empire* (Berkeley, CA: University of California Press). Kadınların uluslararası siyasete –güvenlik, savaş ve küresel ekonomi-politiği de kapsayacak şekilde– katılımlarının resmen tanınmayan biçimlerini inceleyen makaleler derlemesi.

Marchand, M. H. ve **Runyan, A. S.** (ed.) (2000), *Gender and Global Restructuring: Sightings, Sites, and Resistances* (New York: Routledge). Bu kitap küresel ekonomide toplumsal cinsiyet meselesini ele alır. Küreselleşmeyi anlamaya yönelik geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek, ekonomik ve toplumsal orantısızlıklara dayalı küresel yeniden yapılandırmanın karmaşıklıklarını ortaya çıkarmaya çalışır.

Peterson, V. S. ve **Runyan, A. S.** (2010), *Global Gender Issues in the New Millenium*, 3. ed. (Boulder, CO: Westview Press). Feminist Uluslararası İlişkiler mevzusunu anlamak için faydalı bir giriş.

Tickner, J. A. (2001), *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era* (New York: Columbia University Press). Uluslararası ilişkilerin belli başlı alt alanlarındaki feminist uzmanlığa dair bir inceleme ve sentez çabası. Eser, ayrıca, feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının geleceğine dair bir dizi öngörüde bulunuyor.

Notlar:

1. Kadınlar ve çocuklar mülteci, ülke içerisinde yer değiştiren veya devletsiz nüfusun yarısını oluşturur. Bakınız: UNHCR, The UN. Refugee Agency, report on 'Women', http://www. unhcr.org/pages/49c3 646cld9.html.
2. Bu olay R. Lizza (2007) tarafından rapor edilmiştir. "The Invasion of the Alpha Male Democrat", *New York Times*, 7 Ocak.
3. Dünya ortalaması yaklaşık olarak verilmiştir. Bkz. ILO (tarih belirtilmemiş), "Facts on Women at Work", http://www.ilo.org/wcmspS/grou ps/public/-dgreports/-dcomm/ documents/publication/wcms_067595.pdf.

Bölüm 18
Uluslararası Hukuk

Christian Reus-Smit

Giriş: Uluslararası Hukukun Paradoksu
Düzen ve Kurumlar
Modern Uluslararası Hukuk Kurumu
Uluslararası Hukuktan Ulus-üstü Hukuka mı?
Savaş Hukuku
Uluslararası Hukuka İlişkin Teorik Yaklaşımlar
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm, öğrencilere modern uluslararası hukuku ve uluslararası hukukun doğasını ve etkilerini tanıtmak amacıyla kaleme alındı. Uluslararası toplumların neden kurumlar inşa ettiği ve farklı tarihî bağlamlarda neden farklı kurumların ortaya çıktığının sebeplerini araştırmakla işe başlar. Sonra modern uluslararası hukuk kurumunun doğası ve kökenlerini, çok-yanlılık pratiğiyle olan yakın ilişkisini ve küresel hukuk düzeninin yakınlardaki kozmopolitleşmesini ele alır. Bölüm, savaş hukukuna ilişkin kısa bir tartışmadan sonra, farklı teorik yaklaşımların uluslararası hukuka nasıl yaklaştıklarını incelemek suretiyle sonlanmaktadır.

Giriş: Uluslararası Hukukun Paradoksu

Uluslararası İlişkiler öğrencileri olarak, ilk olarak, uluslararası hukukun uluslararası siyasette çok az etkiye sahip olduğunu varsaymak durumundayız. Önemli olan devletlerin güç ve çıkarlarıdır ve hukuk ya güçlünün hizmetkârıdır ya da gereksiz bir merak konusu. Bu şüphe kadar yaygın bir başka şey de hukukun devlet davranışlarıyla karıştırılmasıdır. Eğer uluslararası hukuk önemsizse, devletler ve diğer aktörler yeni hukuki rejimleri görüşmek ve var olanları genişletmek için neden bu kadar çaba sarf etmektedirler? Devlet davranışının yasalara uygun oluşu, hukuki kuralların uygulanılabilirliği ve devletlerin hukuki zorunluluğu etrafında neden bu kadar uluslararası tartışma dönmektedir? Ve iç hukuki standartlarla mukayese edildiğinde, uluslararası hukuka itaat neden bu kadar yüksektir?

Bu bölüm, öğrencilere modern uluslararası hukuku ve uluslararası hukukun doğasını ve etkilerini tanıtmak amacıyla kaleme alındı. Öncelikle uluslararası ilişkiler öğrencileri için yazılmıştır, fakat uluslararası hukukun siyasi kökenlerine merak duyan hukuk öğrencileri için de ilgi çekicidir. Başlangıç noktamız; uluslararası hukukun en iyi, temel bir uluslararası kurum, bir dizi norm, kurallar, düzen ve birlikte var olmaktan adalet ve insani kalkınmaya kadar çeşitli toplumsal hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmaya yönelik devlet ve diğer aktörler tarafından yaratılmış pratikler olarak anlaşılabileceği düşüncesidir. Bununla birlikte kendine özgü tarihsel köklere sahip bir kurumdur ve bu kökleri anlamak onun benzersiz kurumsal özelliklerini kavramak için esastır.

Düzen ve Kurumlar

Realistler uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi, devletlerin 'daima savaş için hazırlandıkları, savaşa giriştikleri ve savaş yaralarını sardıkları' bir alan olarak tanımlamaktadırlar (Morgenthau 1985: 52). Uluslararası yaşamın tekrar tekrar ortaya çıkan bir özelliği olmasına rağmen savaş, devletler için güvenliklerini sağlamanın ve çıkarlarını gerçekleştirmenin kaba ve işlevsiz bir yolu olmuştur. Bu nedenle devletler, şiddetli çatışmalara girmekten çok daha fazla savaş şartlarından uzak durmak için çaba harcamışlardır. Bir nebze uluslararası düzen yaratmak, çoğu zaman pek çok devletin ortak çıkarının gereği olmuştur (Bull 1977: 8).

Devletler, uluslararası düzeni sağlamak amacıyla uluslararası kurumlar yaratmıştır. İnsanlar, sıklıkla, uluslararası kurum ve örgüt kavramlarını değişimli kullanmakta ve bu iki kavramı birbirine karıştırmaktadır.

Uluslararası kurumlar, 'davranış rollerini belirleyen, faaliyetleri kısıtlayan ve beklentileri şekillendiren' kural, standart ve pratiklerin bir bileşimi olarak tanımlanır (Keohane 1989: 3). Uluslararası örgütler –örneğin BM– personeli, büroları ve antetleri bulunan fiziksel varlıklardır. Uluslararası kurumlar herhangi bir örgütsel yapı olmaksızın da var olabilirler: Kara mayınlarının kullanımını yasaklayan 1997 Ottawa Sözleşmesi bir kurumdur, fakat kara mayınları ofisi diye bir şey bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çoğu kurumun örgütsel boyutu vardır. Dünya Ticaret Örgütü (önceki hali, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade [GATT]) çok güçlü örgütsel yapısı bulunan bir kurumdur. Kurumlar örgütsel boyutları yokken var olabilirken, uluslararası örgütler kurumsal bir çerçeve olmaksızın var olamazlar. Mevcudiyetleri faaliyetlerine güç veren ve yerine getirmek zorunda oldukları kural, standart ve prensipleri a priori olarak var sayarlar. Eğer devletler BM Antlaşması'nı müzakere etmemiş olsaydılar, basitçe söyleyecek olursak, BM diye bir örgüt var olmayacaktı.

Modern **uluslararası toplum**da, devletler üç ayrı düzeyde kurumlar yarattılar (bkz. **Kutu 18.1**). Meşru devlet olma prensiplerini tanımlayan **egemenlik** prensibi gibi derin anayasal kurumlar vardır. Egemenlik kurumu olmaksızın bağımsız devletler dünyası ve onun meydana getirdiği uluslararası siyaset hiç olmayacaktı. Devletler ayrıca devletlerin işbirliği ve koordinasyon sorunlarının nasıl çözüleceğini şekillendiren temel kural ve pratikleri sağlayan uluslararası hukuk ve çok-yanlılık gibi temel kurumlar da yaratmıştır (Reus-Smit 1999: 14). Bunlar; devlet ve diğer aktörlerin elde etmek istedikleri ortak

Kutu 18.1 Uluslararası kurum düzeyleri

Anayasal kurumlar

Anayasal kurumlar, olmamaları halinde egemen devletler arası bir toplumunda olamayacağı uluslararası toplumun birincil kural ve standartlarını kapsar. Bunların en yaygın kabul göreni, devlet içinde güç ve otoritenin merkezî ve hiyerarşik olduğunu ve devletin dışında daha yüksek hiçbir otoritenin bulunmadığını tasdik eden egemenlik normudur. Egemenlik normu kendi kaderini tayin hakkı gibi ve iç işlere müdahale edilmemesi gibi birtakım yardımcı normlarla desteklenir.

Temel kurumlar

Temel kurumlar anayasal kurumların sağladığı temele dayanır. Uluslararası anarşi koşulları altında egemen devletlerin birlikte var olma ve işbirliğini kolaylaştırmak için devreye soktukları temel norm ve pratiklerdir. Devletlerin davranışlarını beraberce ve koordineli yürütmek istedikleri zamanlarda ulaştıkları ilkel pratiklerdir. Temel kurumlar bir tarihi sistemden diğerine değişiklik göstermiştir, fakat modern uluslararası sistemde sözleşmeye dayalı uluslararası hukuk ve çok-yanlılık pratikleri en önemli temel kurumlar olagelmiştir.

Konuya-özel kurumlar ya da 'rejimler'

Konuya-özel kurumlar ya da rejimler, bütün uluslararası kurumların en fazla görünen ve en aşikâr olanlarıdır. Kimlerin meşru aktörler olduğunu ve uluslararası yaşamın bir alanında neyin meşru bir eylem olduğunu belirlemek için devletlerin hazırladıkları kural, standart ve karar alma prosedürlerinin bir kümesidir. Rejimlerin bazı örnekleri Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, Küresel İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Anti-Personel Mayınları hakkındaki Ottawa Sözleşmesi ve Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Mukavale'dir. Önemli olan husus, konuya-özel kurumların veya rejimlerin uluslararası hukuk ve çok-yanlılık gibi temel kurumsal pratiklerin belirli mesele alanlarındaki somut kanunlaştırmalardır.

amaçları veya sınırlandırmak istedikleri çatışan çıkarları olduğunda yürürlüğe soktukları kurumsal standartlar, teknikler ve yapılardır. Son olarak, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Nuclear Non-Proliferation Treaty [NPT]) gibi devletler arası ilişkilerin özel alanlarında temel kurumsal pratikler olarak faaliyet gösteren konuya özel kurumlar ya da rejimler geliştirmişlerdir. NPT, uluslararası hukuk ve çok-yanlılık pratiklerinin silahsızlanma alanındaki somut bir ifadesidir.

Bizim buradaki ilgimiz orta düzeydeki temel kurumlara yönelik olacaktır. Modern uluslararası toplumda, uluslararası hukuk, çok-taraflılık, ikitaraflılık, diplomasi ve büyük güçlerin yönetiminin dahil olduğu birtakım kurumlar bulunmaktadır (Bull, 1977). Fakat 19. yüzyılın ortalarından bu yana, bunların ilk ikisi uluslararası işbirliği ve düzen arayışı için temel çerçeveyi sağlamaktadır.

Püf Noktası

- Devletler kendilerini uluslararası anarşinin güvensizliklerinden kurtarmaya yönelik kuvvetli güdülere sahiptir.
- Anarşik şartlar altında işbirliği yapmak zor olmasına rağmen, devletler işbirliği ve koordinasyona yönelik ortak sorunlarla karşılaşırlar.
- İşbirliğini kolaylaştırmak için, devletler modern uluslararası toplumda üç düzeyde var olan uluslararası kurumları yaratmaktadırlar. Bunlar: Anayasal kurumlar, temel kurumlar, konuya-özel kurumlar ya da rejimlerdir.
- Biz uluslararası hukuku da kapsayan temel kurumlarla ilgileniyoruz.

Modern Uluslararası Hukuk Kurumu

Tarihsel Kökleri

Çağdaş uluslararası hukuk sistemi tarihsel bir inşadır. Hugo Grotius (1583-1645) ve Emerich de Vattel (1714-67) gibi büyük düşünürler genelde uluslararası hukukun babaları ve Augsburg (1555), Westfalya (1648) ve Utrecht (1713) gibi anlaşmalar da uluslararası kamu hukukunun gelişiminin nirengi taşları olarak kabul edilir. Bu tarihsel şahsiyetlerin ve dönüm noktalarının önemine rağmen, modern uluslararası hukuk sistemi, ayırt edici özelliklerinin çoğunu 19. yüzyıl gibi geç bir dönemde kazandı (bkz. **Kutu 18.2**).

Mevcut uluslararası sistemin kökleri Avrupa'dadır. 19. yüzyıl öncesi Avrupa devletlerinin çoğunluğu monarşiydi. Bu devletleri yöneten kral ve kraliçeler güçlerini kutsal haklara, hükümdarların doğrudan Tanrı'dan gelen bir otoriteyle atandıkları fikrine (Bodin 1967: 40) başvurmak suretiyle meşrulaştırmışlardır. O dönemde kanun, meşru bir üst otoritenin emirleri olarak anlaşılmaktaydı: Tüm insanlık, hükümdar da dahil, Tanrı'nın hukukuna ve

doğal hukuka tabiydi. Bu iki kanun da Tanrı'nın emirlerinde tecessüm etmiştir. Belli devletlerin tebaaları hükümdarların emirleri olan yerel kanunlarla da yönetilirdi. Tanrısallık, otorite ve hukukla ilgili bu fikirler erken dönem uluslararası hukuk üzerinde büyük bir etkide bulundu. Doğal hukuktan çıkarılmış olan uluslararası hukuk, devlet idaresinin kutsal biçimde verilmiş prensipleri olarak ve doğru gerekçeyle bahşedilmiş herkes için erişilebilir olarak anlaşılmaktaydı. Avrupalı hükümdarlar uluslararası hukuku bir başkasıyla bir sözleşme imzaladıkları için değil, en azından birincil sebep olarak, Tanrı'ya olan sadakat nedeniyle gözetmek zorundaydı (Grotius 1925: 121).

Kutu 18.2 Önemli kurucu anlaşmalar

Geçtiğimiz beş yüzyıl boyunca, uluslararası toplumun doğası ve kapsamı; meşru devlet olmanın doğasını, egemen otoritenin kapsamını ve hem içeride hem de dışarıda yasal devlet eylemlerinin sınırlarını tanımlayan bir dizi uluslararası hukuki araç tarafından belirlenmiştir. Bunların önemli olan bir kısmı şunlardır:

Westfalya Antlaşmaları, 1648

İkisi birlikte Westfalya Barışı'nı oluşturan Osnabruck ve Munster antlaşmaları Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdirdi. Antlaşmalar, Avrupalı hükümdarların siyasi hak ve otoritelerini sınırlandırmada çok önemliydiler. Bu antlaşmalar, diğer birçok şeyin yanı sıra, hükümdarlara hazır ordular bulundurma, kale duvarları inşa etme ve vergi koyma hakkı tanımıştı.

Utrecht Antlaşmaları, 1713

İspanya Veraset Savaşları'nı bitiren Utrecht Antlaşmaları Avrupa'daki bölgesel egemenlik hareketini sağlamlaştırdı. Westfalya Antlaşmaları egemenlik haklarının bölgesel kapsamını, bu hakların hangi coğrafi alanlara kadar uzatılabileceğini tanımlamada oldukça az iş yapmıştı. Ultrecht Antlaşmaları; sabit karasal sınırlarda, aile bağlarının değil, egemen otoritenin belirleyici olması gerektiğini tesis etmek suretiyle, egemen otoriteyle karasal sınırlar arasındaki mevcut bağlantıyı kurma noktasında çok önemli bir adım olmuştur.

Paris Antlaşması, 1814

Paris Antlaşması Napolyon Savaşları'nı bitirmiş ve Viyana Kongresi'ne (1814-1815) yol açmıştır. Viyana Kongresi de Napolyon Savaşları sonrasındaki düzenlemenin doğasını tanımlamıştır ve nihai olarak Avrupa Uyumu'na yol açmıştır. Avrupa Uyumu 19. yüzyılın önemli bir kısmı boyunca büyük güçler arası savaşı başarılı biçimde sınırlandırmanın sebebi olarak gösterilmiştir, fakat aynı zamanda monarşik otoriteyi korumaya ve Avrupa'daki liberal ve ulusal hareketlerle savaşmaya yönelik bir kurum olduğunu da not etmek gerekir.

Versay Barış Antlaşması, 1919

Versay Antlaşması Birinci Dünya Savaşı'nı (1914-1918) resmen bitiren antlaşmadır. Milletler Cemiyeti'ni kurmuş, galip ve mağlup devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirlemiş (Almanya'ya yüklenen meşhur savaş tazminatları da dahil) ve 'gelişmiş milletlerin' kolonilerinde meşru vasiler olmasını sağlayan 'Manda' sistemini yaratmıştır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945

BM Antlaşması BM'yi dünyanın tek 'ulus-üstü' örgütü olarak kuran yasal rejimdir. Sözleşme BM'nin yapısını, kurucu birimlerinin güçlerini ve Antlaşma'ya taraf olan egemen devletlerin hak ve yükümlülüklerini tanımlar. Antlaşma, başka birçok şeyin yanı sıra, güç kullanımını yalnızca nefsi müdafaayla ve BM Güvenlik Konseyi tarafından desteklenen ortak barış girişimleriyle sınırlandıran yasal belgedir.

Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Tanıma Bildirgesi (Sömürgeler Deklarasyonu), 1960

Hukuken bağlayıcı bir belge olmamasına rağmen, 1514 (XV) sayılı Genel Kurul Kararı Avrupa sömürgeciliğini ahlâki olarak gayrimeşru ilan etti. Deklarasyon, Avrupa imparatorluklarının sömürgelerinden bütünüyle çıkmalarını sağlayan kendi kaderini tayin hakkını sağlama noktasında çok önemliydi.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında, mutlakiyetçi devletin meşruluğu liberalizm ve milliyetçilik prensiplerince sorgulanmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, anayasacılık ve halk egemenliğinin hükümdarların egemenliğini zayıflatması, parlamento kurumlarını güçlendirmesi ve imtiyazları genişletmesiyle Avrupalı devletler önemli iç dönüşümler geçirdi. Bu dönüşümle birlikte yeni bir hukuk kavramı geldi: Karşılıklı rıza olarak hukuk. Hukuk ancak hukuka tabi olanlarca ya da onları temsil edenlerce yazıldığı takdirde ve benzer şartları haiz tüm vatandaşlara eşit biçimde uygulandığı takdirde meşru görülmeye başlandı. Bu ideal büyük Avrupa devletlerinde bir kez yerleşince, devletler arası ilişkilere de sızmaya başladı. Sözleşmeye dayalı uluslararası hukukun ya da sık sık denildiği biçimde 'pozitif' hukukun yükselişine yol açtı. Uluslararası hukuk artık Tanrı'nın emri değil, devletler arası müzakerelerin bir ürünü olarak görülüyordu ve devletler bu kuralları sadakat nedeniyle değil, diğer devletlerle karşılıklı bağlayıcı anlaşmalara girdikleri için gözetmek zorundaydılar; çünkü uluslararası hukuk 'ilgili ulusların karşılıklı *arzularını*' temsil etmektedir (von Martens 1795: 47-48).

Bu tarihsel güçler tarafından koşullanan modern uluslararası hukuk kurumu dört özgün özellik geliştirdi: Çok-taraflı bir yasama; rızaya dayalı hukuki mecburiyet; kendine özgü bir haklılaştırma ve tartışma dili ve kurumsal otonomiye dair güçlü bir söylem.

Çok-taraflı Yasama

Eğer yasamayı, hukuken bağlayıcı kural ve standartların düzenlenmesi ve kanunlaştırılması olarak geniş biçimde tanımlarsak, o zaman uluslararası hukukun yasalaşması hem resmi, hem de gayriresmi olarak gerçekleşir. Yeni normlar ve kurallar gayriresmi iddialar, toplumsal öğrenme ve devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin tekrar edilen pratikleri aracılığıyla sürekli evrilerek gelişmektedir. Örneğin, devlet egemenliğini değiştirmek ve insani müdahalelere izin vermek için yeni hukuki normların gelişip gelişmediğine dair önemli bir tartışma var artık. Eğer böyle normlar gelişiyorsa, bu süreçler henüz tamamlanmış olmaktan uzaktır. Fakat eğer yerleşirlerse, resmi hukuki kodlamanın bir sonucu olmaktan çok ısrarlı ahlâki tartışmanın ve mevcut hukuki normların yeniden yorumlanmasının bir sonucu olacaktır. Bunun gibi gayriresmi süreçler geleneğe ait uluslararası hukuk normlarının evrildiği temel araçlardan biri olarak hayati öneme sahiptir. Geleneksel/örfi normlar uluslararası hukukun özel bir kategorisidir; devletler topluluğunda öyle yüksek ahlâki bir makama/konuma sahiptirler ki, –ister rıza göstersinler isterse de göstermesinler– bütün devletler için bağlayıcı oldukları düşünülür. Karasal yetki alanını, uluslararası denizlerin statüsünü ve devletlerin diplomatik dokunulmazlığını yöneten kuralların çoğu örfidir ve bunların çoğu gayriresmi süreçler içinde gelişmiştir (Byers 1999: 3).

Bu gayriresmi kanun yapımı süreçlerine ek olarak, devletler daha resmi yasama yöntemleri de geliştirmişlerdir. Bunların en ayırt edici pratiği

çok-taraflılıktır. Napolyon Savaşları öncesinde, çok-taraflılık göreli olarak marjinal bir kurumsal pratikti. Devletler üç veya daha fazla devletin dahil olduğu işbirliği pratiklerine elbette girişiyordu fakat bunlar genelde ikili düzenlemelerin birleştirilmesiydi (Westfalya ve Utrecht gibi) ve ((Ruggie 1993)'e göre çok-taraflılığın hakiki işareti olan) karşılıklı bağlayıcılık kurallarına nadiren uyuluyordu. Çok-taraflılık, sadece 19. yüzyılda, liberalizm öncü Avrupa güçlerinin iç yasalarını dönüştürmeye başladığında, uluslararası yasamanın tercih edilen bir yöntemi olmaya başladı. Eğer hukuk ancak ona tabi olanlarca yazıldığında ve ancak her koşulda tüm tabi olanlara eşitçe uygulandığında meşru oluyorsa, o zaman bu standartları sağlayacak uluslararası yasama araçları da bulunmalıydı. Çok-taraflılık bu bağlam içerisinde önem kazanmıştır.

Rıza ve Hukuki Mecburiyet

Grotius devletlerin, 'faydalı olmasalar bile' Tanrı'nın ve doğanın kanunlarıyla birlikte –milletler hukukuna uymak zorunda olduklarını yazmıştı (1925: 121). Tanrı'ya sadakat Mutlakiyetçilik Çağı'nda bütün hukuki zorunlulukların nihai kökeniydi ve rıza, eğer hâlâ önemliyse, mecburiyetin ikincil kaynağını oluşturmaktaydı. Bu durum rızanın uluslararası hukuki mecburiyet için birincil kaynak olarak muamele gördüğü bugünkü durumla tam bir karşıtlık içerisindedir (Henkin 1995: 27). Rıza üzerine yapılan bu vurgu uluslararası hukuk hakkındaki çağdaş birçok söylemin ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet liderleri egemen haklarını sergilemek için rızanın varlığını ya da yokluğunu sık sık bir gerçeklik olarak kullanacaklardır. Ve devlete eleştiride bulunanlar devlet rızasının delilini uluslararası hukuka karşı yükümlülüklerini yerine getirmedikleri için hükümetleri eleştirmekte kullanırlar.

Modern uluslararası hukuki zorunluluğun temel kaynağı olarak rızanın statüsü iki şey nedeniyle karmaşıktır. Başlangıç olarak, devletlerin, gerçekte, resmen rıza göstermedikleri örfi uluslararası hukukla da bağlı olduklarını görmüştük. Bir normun örfî bir hukuk oluşturup oluşturmadığını belirlemede, akademisyenler ve hukukçular norm ve opinio juris'in (adalet görüşü) genel kabul edilirliğine bakarlar. Bu, hukuku inşa etmesi nedeniyle bir normu dikkate alan devletler tarafından tanınması anlamına gelir (Price 2004: 107). Bunların her ikisi de zımnî rızanın göstergesi olarak düşünülür, fakat liberalizm eleştirmenlerinin uzun zamandır iddia ettiği gibi, zımni rıza fiilî rızayla aynı şey değildir ve standartlara uygun davranışlardan zımnî rıza çıkarımında bulunmak sorunlarla doludur. İkincisi, rızanın meşru yükümlülük için temel dayanak olduğu fikri felsefi olarak çok sorunludur (Reus-Smit 2003). Meşhur hukuk teorisyeni H. L. A. Hart tarafından ilan edildiği gibi, rıza ancak hukuki kuralları gözetmek için verilen sözlerin bağlayıcı olduğunu açıkça belirten daha öncül bir kuralın var olması durumunda mecburi olabilir. Fakat bu kural rızaya ahlâki konumunu kazandıracak şey olduğundan, rıza bu öncül kuralın mecbur edici gücünün kaynağı olamaz (1994: 225).

Haklılaştırmanın Dili ve Pratiği

Yasama ve hukuki mecburiyete dair ayırt edici biçimlerine ek olarak, modern uluslararası hukuk kurumu haklılaştırmanın kendine has bir dili ve pratiğiyle tanımlanır. Uluslararası hukukun küresel yaşamda oynadığı rolü düşünecek olursak, otorite sahibi yargı yorumcuları tarafından açık seçik durumlara sakince ve mantıklı biçimde uygulanan kurallar manzumesi olarak işlemekten daha fazlası olduğunu görürüz. Uluslararası hukuk uluslararası toplumun merkezî siyasi tartışmalarında canlıdır; doğru ve yanlışa dair meşru eylemin sınırlarına dair, otorite ve üyeliğe dair ve balıkçılık meselesinden tutun da güç kullanımı meselesini idare etmeye kadar bütün uluslararası meselelere dair iddiaları yapılandırmaktadır. Fakat yakından bakınca, bu iddia ve tartışmanın belirgin bir biçim aldığını görürüz.

Birincisi, uluslararası hukuki iddia retoriktir. Hukukî iddianın sıkı sıkıya mantıklı olduğunu, bir kuralın bir duruma nesnel ve doğruca uygulamakla ilgili olduğunu düşünmek baştan çıkartıcıdır. Fakat bu durum, hangi kuralların uygulanacağı, bu kuralların anlamını ve görüşülmekte olan davanın doğasını belirlemede yorumun oynadığı kaçınılmaz ve merkezî rolü göz ardı etmektedir. Gerçekte, hukuki iddia mantığa olduğu kadar retoriğe de dayanır. Friedrich Kratochwil'in iddia ettiği gibi,

> Hukuki iddialar uygulanabilir norm ve prosedürlerin bulunması ve yorumlanmasıyla ve duruma uygun gerçekliklerin ve bunların değerlendirilmelerinin sunumuyla ilgilenir. Her iki soru da gerçeklik örgüsünün belli bir yorumunun 'doğru' olup olmadığı değil kabul edilebilir olup olmadığı haline dönüşür; sonuç olarak bu hukuk bulma sürecinde mantık oldukça küçük bir rol oynar.
>
> (Kratochwil 1989: 42)

İkincisi, uluslararası hukuki iddia analojiktir; 'farklı davalar veya nesneler arasında çarpıcı farklılıklara karşın benzerlikler kurmak'la ilgilidir (Kratochwil 1989: 223). Uluslararası aktörler üç farklı şekilde benzetmeler kurarlar. Benzetmeleri verili bir kuralı yorumlamak için kullanırlar (A kuralı belirli bir yöntemle yorumlanmıştır ve uygulanan mantık nedeniyle, B kuralı da aynı şekilde yorumlanmalıdır). Bir davranış türüyle bir diğeri arasında ilkinin kurallara bağlı olarak yürütüldüğünü ya da yürütülmediğini iddia etmek için benzerlikler kurarlar (C davası kurallara bağlı yürütülmüştü ve D davasıyla benzerlikleri nedeniyle D davası da kurallara bağlı yürütülmelidir). Ve bir kuralın statüsünü başka kurallara atıfla belirlemek için benzerlikler kurarlar (E kuralının geleneksel bir statüsü vardır ve F kuralında da aynı düzeyde kabul ve ret bulunduğundan, F kuralına da geleneksel statü verilmelidir (bkz. **Kutu 18.3**).

Kurumsal Otonomi Söylemi

Modern uluslararası hukuk kurumunun son ayırt edici özelliği kurumsal otonomi hakkındaki güçlü söylemidir. Uluslararası İlişkiler öğrencileri

olarak, siyaseti ve hukuku toplumun ayrı alanları olarak, kendine has mantık ve pratiklere sahip insan davranışları alanları olarak düşünmeye alışığız. Son dönemde gerçekleştirilen çalışmaların ulaştığı en ilginç sonuçlardan biri; siyasi aktörlerin düzenli bir biçimde, müzakerenin bir noktasında, krizin bir safhasında faaliyet sanki siyasi alandan –farklı iddia ve pratik biçimlerinin bulunduğu– hukuki alana kayıyormuş gibi konuşmaları ve davranmalarıdır. Siyasi alanda, çıkar ve gizlenmeyen zorlayıcı pratik iddiaları tatsız da olsa meşru olarak görülür; fakat hukuki alanda haklılaştırma ve iddia eylemin meşru biçimi olmuştur. Örneğin, ABD'nin Irak stratejilerini Washington'un iddialarının hukuki gerekçelerle sınırlandırıldığı 2003'teki BM Güvenlik Konseyi'nin kısıtlamalarıyla, Konsey dışında iddialarının daha kendi çıkarına dönük ve daha zorlayıcı pratiklerini kıyaslayın.

Bu kurumsal otonomi söylemiyle ilgili iki şey not edilmelidir. Birincisi, siyasi ve hukuki alanları ayrı olarak düşünmek modern bir olgudur. Avrupa'da mutlak krallıklar döneminde, siyaset ve hukuk egemenlik figüründe birleştirilmişti. Modern düşüncenin, özellikle de liberal düşüncenin özelliklerinden biri; siyaseti yasama ve yürütme alanlarında, hukuki yorum ve uygulamayı da yargı alanında karantina altına alarak siyasi ve hukuki alanlar arasında ayırım yapmak gerektiği fikridir. Modern anayasal 'güçler ayrımı' fikrinin ardında yatan düşünce de budur. İkincisi, uluslararası ilişkilerde ayrı siyasi ve hukuki alanlar düşünmek uluslararası düzene katkıda bulunur ve bu yüzden devletler için siyaseten işlevseldir. Hukuki bir alan algısı, meseleler, pratikler

Kutu 18.3 Modern uluslararası hukuk kurumunun özellikleri

Çok-taraflı yasama

Modern devletlerin uluslararası hukuk 'yasama'sında kullandıkları temel mekanizma çok-taraflı diplomasidir. Çok-taraflı diplomasi yaygın biçimde karşılıklı bağlayıcı kurallar düzenleme görüşüne dayanan veya o görüşle ilişkilendirilen üç veya daha çok devlet arasındaki işbirliği olarak tanımlanır.

Rıza ve hukukî mecburiyet

Devletlerin, kendilerinin de onayı olan bu kurallara riayet etme mecburiyetleri modern uluslararası hukuki sistemin bir normudur. Belli bir hukuki antlaşmanın kurallarına henüz razı olmamış bir devlet, bu kurallara tabi değildir. Bunun tek istisnası, örfi uluslararası hukuk kurallarıyla ilgilidir ve o zaman bile ima yolu veya zımnî rıza hangi kuralların örfi statüde olduğunu belirlemede önemli bir rol oynar.

Haklılaştırmanın dili ve pratiği

Modern uluslararası hukuk kendine has bir iddia, haklılaştırma veya akıl yürütme biçimiyle tanımlanmıştır. Bu pratik hem retoriğe, hem de analojiler kurma esasına dayanır.

Kurumsal otonomi söylemi

Çoğu tarihî dönemde ve çoğu toplumsal ve kültürel kurgularda, siyasi ve hukuki alanlar iç içe geçmiştir. Örneğin, egemenliğin mutlakiyetçi kavramsallaştırması her iki alanı egemen figüründe birleştirir. Buna mukabil, modern dönemde, siyasi ve hukuki alan kendilerine özgü mantık ve kurumsal kurgularla birbirinden radikal biçimde ayrı düşünülür. Ülke içinde anayasanın güçler ayrımı fikriyle ilgilidir; uluslararası alanda ise uluslararası siyaset ve hukukun toplumsal faaliyetin iki ayrı alanı olduğu görüşünü teşvik etmiştir. Bu uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk disiplinlerinin nasıl geliştiğini etkilemekle kalmamış, ayrıca devlet pratiklerinin gelişimini de etkilemiştir.

ve süreçler dizisinin hukuki kurallarca yönetildiğinin tanınması ve belli davranış türlerinin hukuki alan içerisinde güçlendirildiği ya da men edildiğine dair karşılıklı anlayış uluslararası ilişkilere –sadece anarşi şartlarında bulunmayacak olan– belli bir disiplin, yapı ve öngörülebilirlik getirir.

Püf Noktası

- Modern uluslararası hukuk tarihsel bir inşadır: Fransız İhtilali (1789) sonrasında Avrupa devletlerinin yönetimlerini dönüştüren düşünce ve pratiklerdeki devrimin bir ürünüdür.
- Fransız İhtilali öncesinde, 'Mutlakiyetçilik Çağı'nda, hukuk öncelikle meşru bir üstün emri olarak anlaşılmaktaydı ve uluslararası hukuk Tanrı'nın doğal hukuktan çıkarılan emirleri olarak görülürdü. Modern dönemde, hukuk özneler arasında veya onların temsilcilerince imzalanmış bir sözleşme olarak görülmeye başlandı ve uluslararası hukuk ulusların karşılıklı arzularının ifadesi olarak kabul edilmektedir.
- Tarihsel kökenleri nedeniyle, modern uluslararası hukuk kurumunun büyük oranda siyasi liberalizmin değerlerinden kaynaklanan kendine has özellikleri vardır.
- Modern uluslararası hukuk kurumunun en ayırt edici özellikleri çok-taraflı yasama biçimi, hukuki mecburiyetin rıza temelli biçimi, haklılaştırma dili ve pratiği ve kurumsal otonomi söylemidir.

Uluslararası Hukuktan Ulus-üstü Hukuka mı?

Uluslararası hukuk şimdiye kadar öncelikle uluslararası düzen için– egemen devletlerin negatif özgürlüklerini korumak için– tasarlandığından esaslı bir kurum olmuşsa da, görece kısıtlı bir kurum olarak kalmıştır. Bu durum en azından son otuz yıla kadar uluslararası hukukun dört özelliğinde açıkça görülmekteydi. Birincisi, devletler uluslararası hukukun birincil öznesi, hak ve yükümlülüklerin esas taşıyıcısıdır. 'Klasik görüş, uluslararası hukukun yalnızca devletlere uygulanacağını söyler' (Higgins 1994: 40). 1993'teki Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi 'devletleri uluslararası hukukun kişileri olarak' belirler, bir devleti meydana getiren şeyleri tanımlar ve devletlerin birincil hak ve görevlerini ortaya koyar (Weston, v.dğr. 1990: 12). İkincisi, birinciyle alakalı olarak, devletler uluslararası hukukun birincil failleriydiler; uluslararası hukuku düzenlemeye, yasalaştırmaya ve uygulamaya yetkili aktörler yalnızca onlardı. Uluslararası hukuk, böylece, insan topluluğunun yasaları değil, devlet faaliyetlerinin bir ürünü olarak görüldü. Üçüncüsü, uluslararası hukuk devletler arası ilişkileri düzenlemekle ilgiliydi. Uluslararası hukukun alanına, devletlerin birbiriyle nasıl etkileşime geçtikleri giriyordu; devletlerin kendi toprakları içerisinde ne yaptıkları, nasıl işledikleri ile ilgilenmiyordu. Bu, kendi kaderini tayin hakkı ve devletlerin iç işlerine müdahale etmemeye dair iki uluslararası norm ile kutsanmış bir ayrımdı. Son olarak, uluslararası hukukun kapsama alanı düzen sorunlarıyla, adalet sorularıyla değil, kısıtlanmış ya da kısıtlanmaya çalışılmıştı. Uluslararası hukukun

Örnek Olay Çalışması 1 Uluslararası hukuk Batı hakimiyetinin bir ifadesi midir?

Bir bakış açısına göre, uluslararası hukuk basitçe Batılı, hatta emperyal bir kurum olarak düzenlenmiştir. Gördüğümüz gibi, kökenleri 16. ve 17. yüzyılın Avrupalı entelektüel hareketlerinde yatmaktadır. O dönemde ortaya atılan fikirler sadece doğal hukuk fikrinden yararlanmamıştır. Kökenleri, antik Yunan ve Roma düşüncesine kadar götürülebilir. Bu fikirler, Hıristiyan halklar arasındaki uluslararası hukukla, Hıristiyanların Müslüman dünyadaki halklarla, Amerika'dakilerle ve daha sonra Asya'dakilerle nasıl ilişki kuracağını yönetmesi gereken uluslararası hukuk arasında da açık bir ayrım yapmıştır. İlk ilişki türü Hıristiyan halkların doğuştan gelen eşitliği varsayımına, ikincilerle olan ilişkilerse Hıristiyanların Hıristiyan olmayanlara karşı doğuştan gelen üstünlüğü varsayımına dayandırılmıştır.

Bu Batılı önyargısına ilişkin daha fazla delil, Avrupalı güçlerin uluslararası hukuka 19. yüzyılda soktukları 'medeniyet standardı'nda bulunabilir (Gong 1984). Bu standarda göre, Batılı olmayan yönetimlerin egemenlikleri, yalnızca belli iç siyasi özellikler sergilediklerinde ve yalnızca hakim diplomatik pratiklere katılmayı arzu ettiklerinde ve bu iş için de yeterliyseler tanınmıştır. Standart Batılı siyasi ve hukuki kurumların kabul edilmiş model olduğu yönünde ağır ön yargı taşıyordu. Bu standart temelinde, Avrupalı güçler dünya halklarını 'medeni', 'barbar' ve 'vahşi' toplumlar olarak böldüler. Bu tasnifi değişik derecelerdeki Batı vesayetini haklılaştırmak için kullandılar.

Çok kimse Batılı önyargıların uluslararası hukuk düzenini hâlâ karakterize ettiğini iddia eder. Burada en fazla atıfta bulunulan, hukuki kurumlardaki Anglo-Avrupa hakimiyetidir. En önemlileri BM Güvenlik Konseyi ve bireyin hakkına ilişkin Batılı değerlerin, bu fikirlere yabancı olan Batı-dışı toplumlara empoze edildiği söylenen uluslararası insan hakları hukukudur. Bu önyargıların insani müdahale meselesinde bir araya geldiği düşünülür. Batılı güçler BM Güvenlik Konseyi'ndeki imtiyazlı konumlarını kullanmakla ve insan hakları normlarını zayıf ve gelişmekte olan ülkelerin iç işlerine müdahale etmek için istismar etmekle suçlanırlar.

Bu eleştirilerin hepsinin haklılık payı vardır. Fakat çağdaş dünya siyasetinde uluslararası hukukun doğası ve rolü göründüğünden daha karmaşıktır. Başlangıç olarak, modern uluslararası hukuk sisteminin temelinde; kendi kaderini tayin ve dış müdahalesizlik haklarının olmasının yanı sıra egemen devletlerin tümünün eşitliği hukukunu da barındıran bir örfi standartlar kümesi bulunmaktadır. Batı-dışı devletler, bu normların en önde gelen taraftarı ve savunucusu olmuşlardır ve bağımsız siyasi varlıklar olarak hayatları bu prensiplerin devam etmekte olan önemine bağlıdır. İkincisi, Batı-dışı halklar uluslararası insan hakları rejiminin gelişimiyle yaygın biçimde kabul edilenden çok daha merkezî biçimde ilgili olmuşlardır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi müzakereye dayalı ve sistematik bir kültürler arası diyalogun ürünüydü. Dünyanın temel kültürlerinin hepsinden temsilciler vardı (Glendon 2002). Sık sık Batılı değerlerin bir yansıması olarak gösterilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, yeni bağımsızlığına kavuşmuş postkolonyal devletler tarafından kritik biçimde şekillendirilmiştir (Reus-Smit 2001). Dahası, uluslararası insan hakları hukuku birçok halkın baskıcı yönetimlere karşı ve sömürgecilik gibi kurumlara karşı mücadelelerinde önemli bir dayanak olmuştur.

öncelikli amacı; her devletin bölünmez bütünlüğüne ve kendi toprakları üzerindeki yetkilerine karşılıklı saygı esasına dayanan barış ve istikrarı devam ettirmekti; adalet ve temel hakların korunması dışarıda bırakılmıştı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Son yıllarda, devletler basit uluslararası düzen arayışının ötesine hırslı ama biçimlenmemiş küresel yönetişim amacına doğru geçiş aramaktadır ve uluslararası hukuk göz alıcı biçimde değişmeye başladı. Birincisi, 'devletler hâlâ uluslararası hukuki sistemin kalbinde' (Higgins 1994: 39) olsa da, birey, grup ve örgütler giderek uluslararası hukukun konusu olarak kabul görmekte. Çeşitli güçlendirici mekanizmaların desteklediği uluslararası insan hakları hukukunun gelişmesi, azınlıklar veya yerel halklar gibi gruplara olduğu kadar bireylere de uluslararası hukuk altında açık haklar vermektedir. Ve bu hakların çiğnenmesinden bireylerin sorumlu tutulmasına yönelik son hareketler –Ruanda ve eski Yugoslavya savaş suçları mahkemelerinde, yeni bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Court [ICC]) kuruluşunda ve Şili'nin eski diktatörü Augusto Pinochet'in insanlığa karşı işlediği suçlardan dolayı Londra'da tutuklanmasında olduğu gibi– bireylerin temel insan haklarını gözetmeye yönelik açık sorumlulukları bulunduğunun göstergesidir. İkincisi, devlet-dışı aktörler uluslararası hukuki süreçlerde önemli failler haline geliyorlar. Bu aktörler resmi anlamda uluslararası hukuku harekete geçiremeseler de, eylemleri örfi uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunmasa da; devletlerin hukuki kuralları koymasını sağlayan ahlâki çerçevenin şekillendirilmesinde, devlet çıkarının yeniden tanımlanmasının ve farklı devletlerin benzer politikalarda uzlaşmasının teşvik edilmesinde ve son olarak, uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin taslaklarının oluşturulmasında son derece önemli roller oynarlar. Bahsi geçen son rol, ilk kez Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin taslağını çizmesinde görülmüştür (Finnemore 1996: 69-88) ve son dönemde devlet-dışı aktörlerin Anti-Personel Mayınları hakkındaki Ottawa Sözleşmesi'nde (Price 1998) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşunda görülmüştür.

Üçüncüsü, uluslararası hukuk –sadece uluslararası ile sınırlı kalmamış– küresel düzenlemelerle de ilgilenmeye başlamıştır. Kendi kaderini tayin hakkı ve müdahalesizlik prensipleri, bir zamanlar ulusal ve uluslararası hukuk alanları arasında temel bir sınır oluşturmuşken, bu sınır artık devletlerin kendi sınırları içerisinde nasıl davranacaklarını düzenleyen uluslararası kuralların gelişmesiyle ihlal edilmektedir. Uluslararası ticaret hukuku, uluslararası çevre hukukunun gelişen külliyatı ve daha önce bahsi geçen uluslararası insan hakları hukuku bu konudaki dikkat çekici örnekleri oluşturuyor. Bu yasaların egemen devletlerin sınırlarından içeri sızması, ulusal mahkemelerin verdikleri kararlarda uluslararası hukukun kaidelerinden faydalanma eğilimlerince de kolaylaştırılmıştır. Son olarak, uluslararası hukukun kural, norm ve prensipleri artık uluslararası düzeni muhafaza etmek gibi dar bir biçimde tanımlanmamaktadır. Küresel adalet sorunlarını çözümleyebilmek için insaniyetperver

uluslararası hukukun gelişimi yalnızca uluslararası hukukun alanının genişlemesine işaret etmez. Son dönemlerde, BM Güvenlik Konseyi'nin, insan haklarının egemen devletlerce çiğnenmesini uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak değerlendirdiği için BM Antlaşması'nın VII. maddesine dayanarak müdahaleyi meşrulaştıran –örneğin Doğu Timor gibi yerlerde uluslararası müdahaleye yetki veren kararı gibi-kararlar verdiği de görülmektedir. Güvenlik Konseyi, bunu yapmak suretiyle, uluslararası düzenin küresel adaletin asgari şartlarının sağlanmasına bağlı olduğunu ima etmektedir.

Püf Noktası

- Uluslararası hukuk, uluslararası düzeni kolaylaştırmak için tasarlandığından bu yana, önemli biçimde kısıtlanmıştır: Uluslararası hukukun öncelikli konusu ve öznesi devletlerdi; uluslararası hukuk devletler arası ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgiliydi; ve uluslararası hukukun ölçeği düzen konusuyla sınırlıydı.
- Küresel yönetişim arayışı uluslararası hukuku yeni alanlara itmekte, uluslararası hukukun ulus-üstü bir hukuk biçimine dönüşüp dönüşmediği sorularını artırmaktadır.
- Bireyler ve bir ölçüde gruplar tedricî olarak uluslararası hukukta hak ve sorumluluklar edinmekte, konumlarını uluslararası hukukun hem konusu, hem de öznesi olarak kurmaktadır.
- Hükümet-dışı aktörler uluslararası hukuki normların oluşmasında ve gelişmesinde giderek artan bir öneme sahip olmaktadırlar.
- Uluslararası hukuk iç hukuki rejim ve pratikleri giderek daha fazla etkilemektedir ve uluslararası hukuk sisteminin kuralları artık sadece düzen meseleleriyle sınırlı değildir. İnsaniyetperver uluslararası hukuk geliştikçe, küresel adalet meseleleri de uluslararası hukuk düzeni içine sızmaktadır.

Savaş Hukuku

Güç kullanımını yöneten uluslararası hukuk, haklı biçimde modern uluslararası hukuki sistemin çekirdeği olarak düşünülür. Geleneksel olarak, bu hukuk ikiye ayrılır: *jus ad bellum* (devletlerin ne zaman kuvvet kullanabileceği veya savaşa girebileceğini yöneten hukuk) ve *jus in bello* (mevcut savaşın nasıl yürütüleceğini yöneten hukuk). Savaş hukukunun boyutlarına dair iki şey not edilmelidir. Birincisi, telaffuz edilişlerinin erken dönemlerinden bu yana, her zaman iç içe geçmişlerdir. İkincisi, her ikisinin de içeriği önemli değişimler geçirdi. Bir zamanlar esas normlar olarak görülen şeyler bazı durumlarda tamamen tersine çevrildi. Savaş hukuku son beş yüzyıl içinde uluslararası sistemi dönüştüren köklü toplumsal ve teknolojik değişimlere zaman içinde cevap vererek böylece evrilmekte olan bir hukuk olmuştur.

En çarpıcı değişimler *jus ad bellum*'un merkezî kaidelerinde meydana gelmiştir. Adil savaş üzerine yazılan erken dönem metinler adil sebebin önemini vurguladılar. Adil sebep, eğer bir devlet haksız bir saldırıya cevap veriyorsa veya zararları için tazminat arıyorsa savaşa girmenin hukuken olduğu gibi

ahlâken de haklılaştırılabileceği fikridir. Fakat bu aksi istikametteki normlar tarafından çok karmaşık hale getirildi. Örneğin, egemen hakların fetih yoluyla güvenlik altına alınabileceğine inanıldı. Başka bir ifadeyle, eğer bir yönetici bir toprak parçası ve onun halkı üzerinde kontrol kurmayı başarırsa, egemen otorite olabilirdi. 19. yüzyıl boyunca adil sebebin adil savaşı kurduğu fikri, sadece devletlerin tanımlama hakkına sahip oldukları ulusal çıkarlara hizmet ettiği takdirde savaşın haklı olduğu konusunda daha izin verici bir kavrama yol açtı. Bu dönem, savaşa girme hakkının hakikî bir egemen hakkı olduğu, egemenliğin esasını tanımlayan bir imtiyaz olduğu prensibinin en parlak dönemiydi. Bu prensibin korkunç sonuçları Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda yaşandı ve 1945 sonrasında hukuken haklı savaşın kapsamı çarpıcı biçimde kısıtlandı. BM Antlaşması kuvvet kullanımının meşruiyetini iki duruma kısıtlamaktadır: Koşulsuz bir egemenlik hakkı olarak kalan nefsi müdafaada kuvvet kullanımı (Bölüm 7, Madde 51) ve Güvenlik Konseyi'nce tasdik edilmiş bir barış icra eyleminin bir parçası olarak kuvvet kullanımı (Bölüm 7, Madde 42).

Bu değişimlere paralel olarak, *jus in bello*'nun da kaidelerinde değişmeler yaşandı. Buradaki değişim, merkezî prensiplerde radikal bir değişim değil, savaşta izin verilebilir gidişat üzerine uluslararası hukuki kısıtlamaların kapsamında tedricî bir genişleme biçiminde gerçekleşmiştir. Üç kısıtlama alanından söz edilebilir. Birincisi hukuken izin verilen silah türleriyle ilgilidir. 1899 ve 1907 Lahey Konferansları bu bakımdan dönüm noktalarıdır. Genişleyen kurşun kullanımını, balonlardan bomba atılmasını ve gaz yayıcı mermi kullanışını yasaklayan sözleşmeler düzenlenmiştir. O zamandan günümüze, kara mayınlarının kullanımı ve yayılması, kimyasal silahların kullanımı ve üretimi de dahil birtakım silahların kullanımını engellemek için hukuki bağlayıcılığı olan anlaşmalar yapıldı.

İkinci kısıtlama alanı muhariplere nasıl muamele edilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Burada önemli olan sırasıyla dört Cenevre Sözleşmesi (1864, 1906, 1929, 1949) ve bu sözleşmelerin –1977 (ilk iki protokol) ve 2005 (üçüncü protokol) tarihli– üç ek protokolüdür. Üçüncü alan yine Cenevre Sözleşmeleri'nin önemle üzerinde durduğu sivillere nasıl muamele edilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Sivillerin kasten hedef alınması uzun süre önce yasaklanmıştı, fakat son yıllarda bu yasakları daha da sıkılaştırmak için çaba sarf edilmektedir. Burada not etmeye değer olan husus, tecavüzün bir uluslararası savaş suçu olarak tanımlanmasıdır.

Savaş hukukunun evrilişi daha önce bahsi geçen uluslararası hukuktan ulus-üstü hukuka geçişin en açık örneğidir. Bu durum özellikle Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana daha belirgindir. İlki Yugoslavya ve Ruanda için kurulan uluslararası ceza mahkemeleri ve ikincisi de, Uluslararası Ceza Mahkemesi örnekleridir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana en iddialı uluslararası yargı tecrübesidir. Soykırım suçlarına, insanlık suçlarına, savaş suçlarına ve saldırganlık suçlarına bakmak için kurulmuştur (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

2001 yılından beri ABD'nin yürüttüğü "terörle mücadele", hem savaş yapma hakkının hem de savaş hukukunun mevcut sınırlarını zorladığından, savaşın kuralları da sürekli değişti. Bush yönetiminin Afganistan'ı işgal etmesi, meşru bir özsavunma eylemi olarak görüldü, çünkü Taliban hükümetinin New York ve Washington'a yönelik olarak düzenlenen 11 Eylül saldırılarından sorumlu olan El-Kaide terörist örgütüne yataklık ettiği düşünülmekteydi. Oysa sonraki süreçte Irak işgali, uluslararası hukukun ihlali olarak görülüp eleştirildi. Hükümetin yeni bir "önleyici" özsavunma geliştirmeye dönük çabaları başarısızlıkla sonuçlandı ve ABD, Saddam Hüseyin'in yol açtığı tehdidin bir uluslararası barış gücüyle ortadan kaldırılması konusunda Güvenlik Konseyi'ndeki isimlerin ekseriyetini ikna edemedi. Böylelikle Irak savaşının etrafını yasadışılıkla ilgili söylemlerin inşa ettiği bir duvar kuşattı ki bu duvar, terörle mücadele noktasında savaş hukukunun ihlaline dair örnekler üzerinden daha da kalınlaştı. Bu noktada en fazla göze çarpan örnek, terörist olduğundan şüphelenilen kişilere yönelik muameleydi. Bush yönetimi, şüphelileri ABD'de işleyecek olağan yargı süreçleri veya 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin sağladığı korumalardan mahrum edip onları Guantanamo Körfezi'nde tutsak edince, uluslararası planda ciddi eleştirilere maruz kaldı. Diğer bir eleştiri konusu da "sıra dışı gözaltı uçuşları" idi. Bu türden operasyonlar dahilinde CIA, belirlediği isimleri kaçırıp uçağa bindiriyor ve işkence etmek için onları başka bir ülkeye götürüyordu.

Dolayısıyla son on yılı aşkın süre zarfında uluslararası hukukun uzun zamandır yürürlükte olan genel çerçevesinin aşındığına ve ABD denilen tek süper gücün benimsediği, süreçlere yalnız başına karar vererek müdahaleler gerçekleştirme politikası dahilinde ortaya koyduğu "revizyonist" uygulamalarla başa çıkmanın mümkün olmadığına dair korku iyice arttı (mükemmel bir değerlendirme için bkz. Steinervd. 2008). Savaş kanunlarına yönelik olarak gerçekleştirilen diğer önemli itirazlar da zamanla bu algıyı pekiştirdi. Genel yargıya göre, bu itirazlara Washington örtük olarak rıza göstermekteydi. İsrail'in Gazze'yi işgal etmesi, bu türden bir gelişmeydi. Söz konusu işgal, *Birleşmiş Milletler Gazze Savaşıyla İlgili Goldstone Durum Tespit Raporu*'nda dile getirildiği biçimiyle, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ni tümüyle ihlal ettiği için sert bir şekilde eleştirildi (United Nations 2009a). Başkan olduktan kısa bir süre sonra Obama, Amerika'nın adımlarını uluslararası hukuk ilkelerine uygun hale getirmeye çalıştı, bu doğrultuda Guantanamo gözaltı merkezinin kapatılmasını öngören (sonrasında bu kararı uygulamaktan vazgeçti), işkence amacıyla yapılan gözaltı uçuşlarını yasaklayan, Kızıl Haç'a savaş ve çatışma dahilinde gözaltına alınan herkese ulaşma yetkisi veren ve güç kullanımı konusunda başkalarının da dahil olacağı süreçleri başlatmayı karara bağlayan bir kararname yayınladı.

Örnek Olay Çalışması 2 Tekil suçlarda hesap verme sorumluluğu ve Batı-dışı dünya

Çok ağır insan hakları ihlallerinin altına imza atmış olan devlet liderlerinin eylemlerinden ötürü yargılanabilmeleri, bugüne dek akla hayale sığmayacak bir şeydi. Uzun zamandır bu tür isimlerin, devlete ait yargı dokunulmazlığı doktrininin koruması altında oldukları düşünülüyordu. Ulusal kanunların ve ulusal mahkemelerdeki otoritenin kaynağı olarak bu isimler, hukuktan "üstün" kabul edilirlerdi. Bir de bu fikre, artık herkesin gördüğü insan hakları ihlallerine bile kör bakma üzerine kurulu uygulamalar eşlik ediyordu. Otoriter rejimi geride bırakmış ülkeler, çoğunlukla güvenlik güçleriyle sıkı ilişkiler içerisinde olan eski liderlerini kovuşturmak istemiyorlardı. Komşu ülkelerse, sıklıkla sürgündeki diktatörlere iltica etme hakkı bahşediyordu, ayrıca bu isimlerden hesap soracak uluslararası hukuk mekanizması da sayıca çok çok azdı.

Ancak son yirmi yıl içerisinde durum büyük ölçüde değişti. Eski Yugoslavya ve Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemeleri kuruldu, bunlara Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kuruluşu eşlik etti. Böylelikle suçluların hesap vermelerini mümkün kılacak uluslararası mekanizmalar önemli ölçüde güçlendirildiler. Fakat bu, değişimin sadece tek bir boyutu. Eskiden otoriter olan biri dizi devlet de eski liderleri hakkında kovuşturma yürütmeye başladı. Hatta bu isimler arasında devlet başkanları bile vardı. Birçok örnekte mahkemeler, başka devletlerin liderlerini yargıladılar ve bu yargılama deneyimlerini ağır insan hakları ihlallerinde evrensel yargılama y tkisinin devreye sokulmasına ilişkin ilkeye dayandırdılar (herkesin bildiği örnek dahilinde bir İspanyol mahkemesi, Birleşik Krallık'ın iade ettiği eski Şilili diktatör Augusto Pinochet'yi yargıladı). Kathryn Sikkink'in "Adalet Şelalesi" olarak nitelediği bu yargılama pratikleri, süreç içerisinde hızla yayıldılar (Sikkink 2011).

Tabii bu gelişmelerin hiçbir eleştiriye maruz kalmamasını kimse bekleyemez. Devlet adamlarının kovuşturulması, bazılarına göre, ülke içerisindeki çatışmalara son verip demokrasiye geçişi mümkün kılacak çabaların altını oyacak bir adım (Snyder ve Vinjamuri 2004). Uluslararası mahkemeler, genelde yavaş ve aldıkları kararlarda usule uygun bir hukukîlik gözetildiği için eleştiriliyorlar. Hatta bu kurumlar, zayıf, çoğunlukla Batılı olmayan ülkelerde işlenmiş suçlara odaklandıkları, Batılı hükümetlerin ve STK'ların besledikleri yapılar oldukları, bu hâliyle Batı'ya bağlı emperyalist araçlar olarak iş gördükleri üzerinden eleştiriye uğruyorlar. Oysa Sikkink'in de ortaya koyduğu biçimiyle, bu iddianın iler-tutar bir yanı yok. Uluslararası ceza hukuku bağlamında belirli kişilerin hesap vermelerini sağlamak için verilen o uzun mücadelede öne çıkan isimlerin belirli bir kısmı, küresel Güney kökenli. Bu isimler içerisinde en fazla bilineni ise Mısırlı hukuk profesörü ve aktivist Şerif Bessiyuni. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün müzakere edildiği süreçte Afrikalı devletler çalışmayı coşkuyla desteklediler. Eleştirmenler, mahkemenin ele aldığı ilk dört davanın Afrika ile ilgili oluşuna işaret etseler de bu davaların üçünün esasen bizzat Afrikalı hükümetlerce mahkeme gündemine taşındığını görmek gerek. Uluslararası mahkemeler konusunda bu türden eleştiriler dillendiriliyor olsa da asıl bizim ülke içerisinde yürütülen kovuşturmaların sayısındaki artışa bakmamız gerekiyor. Bu artışa en çok Latin Amerika'da rastlanıyor, lâkin Sikkink'in de gösterdiği biçimiyle, ülke içerisinde yürütülen kovuşturmaların ve açılan davaların sayısının Afrika ve Asya'da da arttığı görülüyor (2011: s. 180).

Püf Noktası

- Meşru kuvvet kullanımına sınırlar getirmek uluslararası topluluğun temel sorunlarından biridir ve savaş hukuku bu sorunları çözmek için kendisini sürekli geliştirmektedir.
- Savaş hukuku geleneksel olarak ikiye ayrılır: Kuvvet kullanımının ne zaman meşru olduğunu belirleyen *jus ad bellum* ve savaşın nasıl yürütüleceğini belirleyen *jus in bello*.
- Savaşa hukuken ne zaman izin verilebileceğini belirleyen kanunlar, uluslararası sistemin tarihi boyunca çarpıcı biçimde değişmiştir. En önemli farklılık, savaş açmanın egemenin bir hakkı olduğu konusundaki 19. yüzyılın hakim yaklaşımı ile savaşın ancak nefsi müdafaa için veya BM tarafından yürütülen bir uluslararası barış hareketinin bir parçası olarak meşru görüldüğü 1945 sonrasındaki hakim yaklaşım arasındadır.
- Savaşın nasıl yürütülebileceğini düzenleyen hukuk üç kategoriye ayrılır: Silahlar, muharipler ve sivillere dair olanlar.
- Hem *jus ad bellum* hem de *jus in bello*, 2001'den itibaren, Bush yönetiminin uluslararası savaşın oluşmuş ilkelerini dikkate almaksızın yürütmeye çalıştığı terör karşıtı savaşının tehdidi altındadır; Obama yönetimi bu durumu tersine çevirmeye çalışıyor.

Uluslararası Hukuka Teorik Yaklaşımlar

Uluslararası İlişkilerin çoğu yönü gibi, uluslararası hukukun doğasını, işlevini ve önemini açıklamak için de farklı teorik bakış açıları formüle edilmiştir. Aşağıda günümüz tartışmalarının esas eksenlerini oluşturan yaklaşımlara odaklanılarak uluslararası hukuk üzerine en önde gelen teorik perspektifler ele alınacaktır.

Realizm

Realistler uluslararası hukuk konusunda şüphecidirler ve liberal-idealist 'hukuk yoluyla barış' kavramına derinden düşmandırlar. Realist diplomat-akademisyen olarak tanınan George Kennan bunun 'hiç şüphesiz kısmen Anglo-Sakson birey kavramını uluslararası alana aktarma ve bunu içeride bireyler için olduğu gibi hükümetler içinde uygulanabilir hale getirme çabasını temsil ettiğini' iddia etmiştir (1996: 102). Uluslararası hukuk alanında yasama, yargı ve yürütme için merkezî bir otoritenin olmayışı, realistlerin uluslararası hukukun kendisinin bir kanun olup olmadığı konusunda kuşkulu olmalarına yol açar. Morgenthau uluslararası hukukun, en iyi ihtimalle, 'Avustralya aborijinleri ve Kuzey Kaliforniya'nın Yurok'ları gibi tarih öncesi toplumlarınkine' benzer 'ilkel bir hukuk' olduğunu savunmuştur (1985: 294). Realistlere göre, uluslararası hukuki mecburiyet en iyi ihtimalle zayıf bir mecburiyettir. Devlet içinde, vatandaşlar hukuka uymak zorundadır çünkü hukuk dışı davranışı cezalandıracak müeyyideler mevcuttur. Uluslararası ilişkilerde müeyyideler çok azdır ve yürütme mekanizmaları ilkeldir. Devletlerin güçlü mecburiyetlerinden

bahsetmek bu nedenle realistler için anlamsızdır (realizm hakkında daha geniş bir tartışma için bkz. **Bölüm 6**).

Neo-liberal Kurumsalcılık

Son dönemlere kadar, neo-liberaller, her ne kadar 'rejimler' kavramı bu konuyla yakın ilişki içinde olsa da, uluslararası hukuk konusunu doğrudan tartışma konusu yapmadılar (bkz. **Bölüm 7** ve **Bölüm 8**). Bu, ilhamlarının kısmen hukuk yerine ekonomik teoriden gelmesi nedeniyledir ve kısmen de realistlerce hakimiyet altına alınan Soğuk Savaş döneminin uluslararası ilişkileri alanında uluslararası hukukun dilini konuşmaktansa rejimlerin ve kurumların dilini konuşmanın daha provakatif olması nedeniyledir. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana, neo-liberaller Uluslararası İlişkilerle uluslararası hukuk arasında daha verimli bir diyalog için çağrıda bulunanların başında gelmektedir. Fakat bu diyalog anlayışları ve bunu desteklemek için aldıkları inisiyatif rasyonalist teorik bağlılıkları tarafından kuvvetle etkilenmiştir (eleştiriler için bkz. **Bölüm 9** ve **Bölüm 10**). Devletler rasyonel-egoistler olarak ele alınırlar ve hukuk, devletlerin amaçlarıyla siyasi sonuçları arasında yalnızca müdahalede bulunan bir değişken olarak değerlendirilir ve yine hukuk, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını inşa eden bir kurum olarak değil de yalnızca çıkarları düzenleyen bir kurum olarak görülür (bkz. Goldstein, v.dğr. 2000).

Konstrüktivizm

Bölüm 10'da açıklandığı gibi, konstrüktivistler normatif ve fikrî yapıların maddi yapılardan daha önemli olmasa bile en az onun kadar önemli olduğunu iddia ederler; aktörlerin kimliklerinin çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini anlamanın uluslararası davranışı anlamada esas olduğunu düşünürler ve toplumsal yapıların ancak rutin insan pratikleriyle devam ettirilebileceğine inanırlar (bkz. **Bölüm 10**). Bu fikirler uluslararası hukuk çalışmaları için yeni açılımlar sağlar. Konstrüktivistlerin hukuk teorisyenleriyle ortak zeminler bulmaları şaşırtıcı değildir. Konstrüktivistler; siyaset anlayışımızı –stratejileri olduğu kadar kimlik ve amaçları da dahil edecek şekilde– genişletmek, kural, norm ve fikirleri-sadece kısıtlayıcılar olarak değil– aynı zamanda inşa ediciler olarak ele almak ve aktörlerin davranışlarını biçimlendirmede söylem, iletişim ve sosyalleşmenin önemini vurgulamak suretiyle realist ve neo-liberal düşüncelerde bulunmayan uluslararası hukuk siyasetini anlayacak kaynaklar sunarlar (bkz. Reus-Smit 2004, Brunnée ve Toope 2010).

Neo-liberalizm

Bölüm 7 ve **Bölüm 8**'de tartışılan liberal düşüncenin farklı yaklaşımları üzerine bina edilen uluslararası ilişkilerdeki 'neo-liberalizm' liberalizmi pozitif bilimsel bir paradigma olarak yeniden kurgulamaya çalışır (Moravcsik 1997: 513). Bu paradigma üç temel varsayıma dayanır: Uluslararası ilişkiler-

deki temel aktörler bireylerdir; devletlerin çıkarları ülkedeki hakim çıkar grupları tarafından tanımlanır; uluslararası arenada 'karşılıklı bağımlı devletlerin tercihlerinin konfigürasyonu devlet davranışını belirler' (Moravscik 1997: 516-520). Anne-Marie Slaughter, bu üç varsayımı temel alarak, uluslararası hukukun üç kademeli bir kavramsallaştırmasını teklif etmiştir. Slaughter, daha provakatif bir şekilde, farklı devletlerdeki yasama, yürütme ve yargı arasındaki ulus-ötesi bağları vurgulayarak devletin kendisini de ayrıştırır. Slaughter, uluslararası hukuku üç tabakaya ayırır: Ulus-ötesi toplumlarda birey ve grupların iradi hukuku; ulus-ötesi hükümet kurumlarının hukuku ve devletler arası ilişkiler hukuku (Slaughter 1995). Liberal teori siyasi ve hukuki sonuçları şekillendirmede birey ve özel grupların önceliğine vurgu yaptığı için, devletler arası ilişkilerin uluslararası kamu hukukuna ayrıcalık tanıyan geleneksel uluslararası hukuk baş aşağı çevrilmiş ve doğrudan bireylerin ve grupların haklarını düzenleyen hukuk (ilk iki tabaka) öne geçmiştir. Dahası, uluslararası kamu hukukunda, birey-devlet ilişkilerini doğrudan etkileyen hukuka öncelik verilmiştir, böylece insan hakları uluslararası hukukun 'merkezi'ne yerleştirilmiştir (Slaughter 2000, 2004).

Eleştirel Hukuk Çalışmaları

Şu ana kadar siyasi liberalizmin izlerini taşıyan birtakım teorileri ele aldık. 1980'ler boyunca, modern uluslararası hukuk düşünce ve pratiğinin liberalizmine meydan okumak için eleştirel bir uluslararası hukuk teorisi ortaya çıktı. Genelde 'eleştirel hukuk çalışmaları' veya 'Yeni Akım' olarak adlandırılan bu yaklaşımın taraftarları liberalizmin uluslararası hukuk teorisini rezil ettiğini, hukuku 'savunma'–kurulu egemen düzenin rasyonelleştirilmesi– ve 'ütopya'nın –uluslararası hukukun devletler dünyasını medenileştireceğine dair naif inanç– verimsiz aşırılıklarına ittiğini iddia eder (Koskenniemi 1989).

Uluslararası hukuk alanındaki liberalizme yönelttikleri eleştiriler, dört önermeyi bir araya getirir (bkz. Purvis 1991). Birincisi, liberalizmin uluslararası hukuktaki temel mantığının tutarsız olduğunu iddia ederler. Liberalizm gibi bireysel devletlerin çıkarcı değerlerinin ötesinde herhangi bir nesnel çıkara sahip olabileceklerini reddederler ve hâlâ uluslararası çatışmaların nesnel ve tarafsız kurallar çerçevesinde çözülebileceğini tasavvur ederler. İkincisi, eleştirel hukuk teorisyenleri uluslararası hukuk düşüncesinin sınırlı bir entelektüel yapı içerisinde işlediğini savunurlar. Bu yapının iki ayağı liberal ideoloji ve uluslararası kamu hukuku iddiasıdır. İlki egemen düzeni egemenlik ve egemen eşitlik ilkelerini eleştirel bakıştan uzaklaştırmak için doğallaştırma işini görür. İkincisi ise, meşru hukuk iddiasını belli sınırlar içine hapseder. 'Geleneksel uluslararası hukuk iddiası', der Nigel Purvis, 'köken, otorite ve tutarlılık arayışında sürekli olarak kendi kendisine atıfta bulunuyor olarak anla-

şılmak zorundadır' (1991: 105). Üçüncüsü, eleştirel hukuk teorisyenleri uluslararası hukuk kurallarının belirleyici gibi görünmesine karşı çıkarlar. Hukuki pozitivizm bir kuralın tek ve nesnel anlamı olduğuna inanır; böylece 'kanunu bulma' fikri ortaya çıkar. Eleştirmenlere göre, bu açıkça yanlıştır: 'Herhangi bir uluslararası hukuk doktrini herhangi bir hukuki tartışmada çoklu ve rekabet halindeki sonuçları haklılaştırabilir' (Purvis 1991: 108). Son olarak, eleştirel teorisyenler uluslararası hukukun otoritesinin ancak kendisiyle geçerli olabileceğini iddia ederler; devletin itaatkâr davranışını sağlamak için ihtiyaç duyulan meşruiyeti ancak kendi iç adetleri aracılığıyla elde edebilirler (Purvis 1991: 109-113).

Pratik Sapma

Uluslararası İlişkiler teorisindeki gelişmeleri (bkz. Adler ve Pouliot 2011 ve Pouliot 2010) yankılayan, uluslararası hukuka yönelik olarak son geliştirilen yaklaşım, bilinmesi muhtemel toplumsal pratiklerin niteliğine ve önemine vurgu yapıyor. Kaleme aldıkları önemli çalışmalarında Jutta Brunnee ve Stephen Toope, uluslararası hukuka ait yükümlülüklerin kaynaklarını anlamaya çalışıyor. Yazarlar, bu anlama gayreti dahilinde de şu soruyu soruyorlar: Devletler neden belirli koşullarda uluslararası hukuku gözetme gereği duyuyorlar? (Brunnee ve Toope 2010 ve bkz. "*Symposium on Legitimacy and Legality in International Law*" 2011). Bu, uluslararası hukuk bağlamında cevaplanması en güç sorulardan biri. Realistler, bu konuda baskı görme korkusuna, liberal-pozitivistler devletin rızasına, başka akımlarsa, hukuk kurallarındaki ve usullerindeki meşruiyete veya hukukîliğe atıfta bulunuyorlar. Buna karşılık, Brunnee ve Toope, hukuki yükümlülükle alakalı hissiyatın kaynağının hukuki uygulamalar içine girmenin ta kendisi olduğunu söylüyor. Dediklerine göre, hukuki yükümlülük "içselleştirilmiş bir sorumluluk", aktörlerin hukuk düzeni ve onun başvurduğu kurallardaki meşruiyetle alakalı olarak duydukları bir "his" (Brunnee ve Toope 2010: s. 45). Fakat bu türden hisler içeriden neşet etmiyorlar, toplumsal düzlemde inşa ediliyorlar. Aktörler, hukuka uyma konusunda gerekli o içsel sorumluluğu ancak toplumsal ilişkiler aracılığıyla, uluslararası hukuk uygulamalarına iştirak etmek suretiyle geliştirebiliyorlar. Fakat şunu söylemek lazım: "hukuki" yükümlülüğe dair hissiyatı tüm norma bağlı ve onun tarafından yönetilen uygulamalar üretmiyor. İlgili uygulamaların ve pratiklerin belirli "hukukilik kriterleri"ni karşılamaları gerekiyor. Pratiklerin "hukuki" olabilmeleri için onların genel, resmiyette yürürlüğe konulmuş, ileriye dönük, net, ihtilafsız, gerçekçi, tutarlı ve uyumlu olmaları gerekiyor (Brunnee ve Toope 2010: 26). "Failler, davranışlarını yürürlüğe konulmuş kurallar ışığında şekillendirme sorumluluğunu ancak hukukîlik şartları karşılandığı vakit yerine getirebiliyorlar (Brunnee ve Toope 2010: 41).

Püf Noktası

- Realistler, uluslararası hukukun ancak güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğinde önemli olduğunu savunurlar.
- Neo-liberaller, kendi çıkarı peşinde koşan devletlerin yoğun uluslararası hukuk rejimi ağlarını nasıl kurduklarını açıklar.
- Konstrüktivistler uluslararası hukuku, uluslararası ilişkilerde devlet ve devlet-dışı aktörleri koşullandıran normatif yapıların parçası olarak ele alırlar. Diğer toplumsal normlar gibi, hukukun aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve stratejilerini inşa etme biçimine vurguda bulunurlar.
- Neo-liberaller, devlet tercihlerinin ve uluslararası hukukun iç siyasi kökenlerini vurgularlar. Uluslararası hukuk içinde, ulus-ötesi hukuk etkileşimini ve entegrasyonunu anlamak için devleti ayrıştırma ihtiyacını vurgularlar ve insaniyetperver bir uluslararası hukuka öncelik tanırlar.
- Eleştirel hukuk çalışmaları, uluslararası hukukun doğasındaki liberalizmin radikal potansiyelleri nasıl ciddi biçimde engellediği üzerine yoğunlaşırlar.

Sonuç

Bu bölüm uluslararası hukukun bir paradoksuna dikkat çekerek başlamıştı: Akademisyenler uluslararası hukukun değer ve etkinliğini küçümsemeye devam ederken, egemen devletler daha fazla hukuki rejim inşa etmeye muazzam bir zaman ve enerji harcamaktadır. Ardından, kurumların birlikte var olma ve işbirliği yapma hususundaki kolaylaştırıcı rolünü ve modern uluslararası hukuk kurumunun tarihsel olarak nasıl oluştuğunu ele aldık. Uluslararası hukukun karmaşıklaşan uluslararası sistemin ihtiyaçları dikkate alındığında belli bir işlev gördüğü, ayrıca siyasi liberalizmin yükselişine eşlik eden meşrulaştırma kuralı hakkındaki düşüncelerde köklü temellere sahip olduğu iddia edilmişti. Uluslararası hukuku ulus-üstü veya ulus-ötesi bir hukuk formuna dönüştürebilecek olan gelişmeler üzerine yoğunlaştıktan sonra, her biri uluslararası hukukun paradoksu hakkında farklı bir görüşü temsil eden temel teorilerin uluslararası hukukun doğası ve işlevine dair yaklaşımlarını ele alarak bölümü sonuçlandırdık.

Sorular

1. Son iki yüzyılda modern uluslararası hukukun ortaya çıkışına katkıda bulunan –bu bölümde ele alınanlara ilave– başka faktörler söz konusu olabilir mi? Tartışınız.
2. 'Uluslararası hukuka ilişkin paradoks' gerçekten bir paradoks mudur?
3. Kurumların, uluslararası düzeni devam ettirmek için devletler tarafından kurulduğu şeklindeki iddiayı ikna edici buluyor musunuz? Neden?
4. Modern uluslararası hukuk kurumunun bu bölümde ele alınmayan başka ayırt edici özellikleri var mıdır?
5. Ele alınan uluslararası hukuk teorilerinden hangisini daha ikna edici buluyorsunuz? Neden?
6. Eğer uluslararası hukukun geleceğine dair bir tahmin yapmanız istenseydi, ele alınan teorileri bir cevap üretmek için nasıl kullanırdınız?
7. Uluslararası hukuk sisteminin güçlü ve zayıf yanları sizce nelerdir?
8. Uluslararası hukukun ulus-üstü bir forma dönüşmekte olduğuna dair ne tür işaretler görüyorsunuz?
9. Ulus-üstü hukukun yükselişi, devletlerin egemenliği açısından ne tür sonuçları doğurur?
10. Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerdeki adalet ve etik arasında sizce nasıl bir ilişki vardır?

Ek Okuma Önerileri

Armstrong, D., Farrell, T. ve **Lambert, H.** (2012), *International Law and International Relations*, 2. ed. (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası İlişkiler öğrencileri için yazılmış mükemmel bir uluslararası hukuka giriş kitabı.

Byers, M. (2000), *The Role of Law in International Politics* (Oxford: Oxford University Press). Uluslararası hukuk siyaseti hakkında kaleme alınmış vukufiyeti yüksek makalelerden oluşan geniş kapsamlı bir derleme.

Cassese, A. (2005), *International Law*, 2. ed., (Oxford: Oxford University Press). Önde gelen bir akademisyen ve hukukçu tarafından kaleme alınmış seçkin bir uluslararası hukuk metni.

Goldsmith, J. L. ve **Posner, E. A.** (2006), *The Limits of International Law* (New York: Oxford University Press). Uluslararası hukuk kurumunun ve bu kurumun uluslararası toplum için fayda üretim kapasitesinin güçlü bir eleştirisi.

Guzman, A. (2008), *How International Law Works: A Rational Choice Theory* (Oxford: Oxford University Press). Rasyonel tercih teorisinin uluslararası hukuk konusuna nasıl yaklaştığına ilişkin en net açıklamalardan biri. Özellikle Kratochwil (1989) ve Reus-Smit (2004) ile verimli bir biçimde mukayese edilmektedir.

Higgins, R. (1995), *Problems and Process: International Law and How We Use It* (Oxford: Oxford University Press). Uluslararası Adalet Divanı'nda görev yapmış bir hakim tarafından yazılmış çok başarılı bir uluslararası hukuka giriş kitabı.

Kratochwil, F. (1989), *Rules, Norms, and Decisions* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası hukuk muhakemesi hakkındaki en sağlam ve en ileri konstrüktivist incelemedir. Guzman (2008) ile karşılaştırınız.

Reus-Smit, C. (ed.) (2004), *The Politics of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası hukuka konstrüktivist bir perspektiften bakan makalelerden oluşan bir derleme. Eser, güncel örnek olay incelemeleriyle desteklenmiştir.

Shaw, M. (2008), *International Law* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası hukuk konusundaki en popüler ders kitaplarından biri.

Simmons, B. ve **Steinberg, R. H.** (2007), *International Law and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press). Uluslararası hukukun siyaseti hakkında kaleme alınmış ileri düzeyli makalelerden oluşan bir derleme. Kitabı oluşturan makaleler, önde gelen *International Organization* dergisinden seçildi.

Bölüm 19
Uluslararası Rejimler

Richard Little

Giriş
Rejimlerin Doğası
Rejim Oluşumuna İlişkin Rakip Teoriler
Sonuç

Okuma Rehberi

Liberal kurumsalcılar ve realistler, –uluslararası sistemdeki faaliyet alanları yasalarla belirlenmiş– rejimlerin oynadığı role dair önemli bir tartışmaya giriştiler. Her iki ekolde, anarşik (bir düzenleyicinin/kural koyucunun olmaması) bir yapıya sahip olmasına rağmen, uluslararası sistemin asla anomik (kuralsız) olmadığını kabul ederler. Rejimlere yönelik ilgi, 1970'lerde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmuş ekonomik rejimleri ABD'nin devam ettirebilme kapasitesi hakkındaki endişelerle birlikte yüzeye çıktı. Rejimlerin temel özellikleri nelerdir? Bu sorunun basit/apaçık bir cevabı yoktur; ve bu bölüm, rejimlerin karmaşık karakterini ortaya koymak için bir tanım, tipoloji ve örnekler kullanmaktadır. Rejimler, hangi şartlar altında var olurlar? Bu soru, tartışmanın özünü oluşturmaktadır. –Mikroekonomi ve oyun teorisinden yararlanan– benzer analiz araçları kullanmalarına rağmen, liberal kurumsalcılar ve realistler, birbirinden oldukça farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Söz konusu sonuçlar birbiriyle uyumlu mudurlar? Bu da, cevabı tartışmalı bir sorudur.

Giriş

Küreselleşmenin önemli bir boyutu, dünya çapında –**uluslararası sistem** içindeki faaliyeti yasayla yönetilen– **rejimler**in kurulması olmuştur. Her ne kadar uluslararası kurallar modern **devletler**in ortaya çıkışından daha eskiye dayansa da, devletlerin dünya ölçeğindeki uluslararası ilişkileri düzenleyen gittikçe daha da karmaşık bir hal alan kurallar ve kurumlar dizisinin içine düşüşüyle birlikte rejimler, 20. yüzyılda küresel bir olgu haline geldiler. Rejimlerin olmadığı, devletlerin karşılıklı kabul edilmiş kurallar kümesince sınırlandırılmadıkları, bir uluslararası etkileşim alanı artık mevcut değildir. Gerçekte, birçok rejim sistem içinde öylesine yerleşmiştir ki, bu durum neredeyse verili bir durum olarak görülmektedir. Örneğin mektup kutusuna attığımız bir mektubun Antarktika'dan Zimbabwe'ye dünyanın herhangi bir yerine ulaştırılmasını veya uçağa binip dünyanın gitmek istediğimiz herhangi bir yerine ulaşmayı beklemek hiç kimseyi şaşırtmayacaktır.

Böylesi rejimlerin avantajlarını, bu tarz rejimlerin yokluğu halinde nelerin bizi beklediği düşünüldüğünde çok daha açık biçimde görmek mümkündür. Fakat bu rejimlerin varlığı; onların formasyonlarının ne kadar çok ihtilafla/çelişkiyle kuşatılmış olduğu, kurulu mücadeleci rejimlerin bu gerçeği açığa çıkardıkları ve rejim oluşturma çabalarının ne kadar sık başarısızlığa uğradıkları dikkate alındığında çok daha şaşırtıcı bir hal almaktadır. Fakat silahlanmanın kontrol edilmesinden küresel ekonomik refahın artırılmasına kadar her şeyin desteklenmesinde rejimlerin kullanılmasının aşikâr bir biçimde faydalı olduğu düşünüldüğü için, rejimleri korumanın zorluğu biraz açıklama gerektirmektedir. Maalesef, bu meselenin üzerinde mutabık kalınmış bir cevabı yoktur. Rejimlerin çağdaş uluslararası sistemin önemli bir özelliği olduğu konusunda çok az kimsenin şüphesi olmasına rağmen, bu bölümün göstermeye çalıştığı gibi, rejimlerin nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğü hususlarında Uluslararası İlişkiler alanında çalışan kuramcılar arasında köklü ayrışmalar vardır.

1970'lerden günümüze gerçekleşen bir dizi küresel gelişme, Uluslararası İlişkiler teorisyenlerini rejimlerin uluslararası sistemdeki hızlı büyümesi üzerine odaklanmaya teşvik etti. Yeni kuşak rejim teorisyenleri, artık dünya ölçeğinde yürütülen artan sayıdaki karmaşık ve çeşitli araştırmalar (Rittberger, 1995) sonucunda muazzam bir literatür meydana çıkardılar (Levy, v.dğr. 1993).

Bu bölümde rejim teorisyenlerinin iki düşünce ekolünde konumlandığı iddia edilmektedir: **Realizm** ve **liberalizm** (bkz. **Bölüm 6, 7** ve **8**). Bu ayrım –Hasenclever, Mayer ve Rittberger (1997, 2000) tarafından aşırı basitleştirme olarak görülmesine rağmen– rejimleri anlama çabalarının yarattığı tartışmanın geniş parametrelerinin kökenlerine ilerlememize imkân sağlar. Bu

bölüm ayrıca rejimlerin artışına eşlik edebilme çabasında hem realistlerin hem de liberallerin atıfta bulundukları çerçeveleri genişletmek zorunda olduklarını göstermeyi de amaçlamaktadır.

Realistler **uluslararası hukuk** konusunda çoğunlukla şüpheci ya da ilgisiz davranırlar, fakat halihazırda rejimler konusunda önemli bir pozisyon geliştirmişlerdir. Aynı zamanda, liberal kamptaki rejim teorisyenleri neorealistlerin temel varsayımlarını kabul etmişlerdir ve bu durum, sosyal bilim kimlikleriyle birlikte, onları hakim liberal geleneğin ötesine taşır. Fakat ortak kuramsal varsayımlara rağmen, liberal kurumsalcılar ve realistler, rejimler hakkında çok farklı düşüncelere sahiptirler (bkz. **Kutu 19.1**).

Liberal kurumsalcılar, rejimlerin devletlerin uluslararası sistemin anarşik yapısının empoze ettiği **ortaklığa** yönelik engellerin üstesinden gelmelerine nasıl imkân tanıdığı konusuna odaklanırlar. Realistler ise, buna mukabil, rejimlerin doğasını etkilemek için **koordinasyon**un gerekli olduğu durumlarda devletlerin güç kapasitelerini nasıl kullandıkları ve rejim oluşumundan doğan maliyet ve faydaların nasıl paylaşılacağı konularıyla ilgilidirler. Ortaklık ve koordinasyon, **işbirliğ**ine yönelik farklı yaklaşımların inşa edilmesi olarak anlaşılır.

Bu iki düşünce ekolü arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, önemli benzerlikler de vardır. Her ikisi de rejimleri çıkarcı rasyonel aktörlerin bir ürünü olarak görür. Rejimlere dair literatürün hâlâ rasyonalistlerin hakimiyetinde olmasına rağmen, bu bakış açısını eleştirenler artık azınlık haklarının uluslararası müdafaası gibi rasyonalist perspektiften açıklanması zor olan rejimlere odaklanmaya başlıyorlar (Cronin 2003).

Uluslararası İlişkiler teorisyenleri 1970'lerde neden rejim oluşumlarına odaklanmaya başladılar? Bunun sebeplerinden biri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet etki alanı dışında ABD'nin oynadığı **hegemon** rolüne dair artan farkındalıktı. Hegemon kavramı Yunancadan türemiştir ve 'lider' anlamına gelir. ABD uluslararası sistemdeki emsalsiz gücü nedeniyle bu rolü oynayabilmişti. Bu dönem boyunca ABD, hegemonik konumu nedeniyle, Batı'da bir-

Kutu 19.1 Liberal kurumsalcılık *versus* realizm: rejim analizine yaklaşımlar

Ortak varsayımlar

1. Devletler anarşik bir uluslararası sistemde iş görmektedirler.
2. Devletler rasyonel ve üniter aktörlerdir.
3. Devletler rejimlerin kurulmasından sorumlu birimlerdir.
4. Rejimler, uluslararası sistemdeki işbirliği temelinde kurulurlar.
5. Rejimler uluslararası düzeni desteklerler.

Liberal Kurumsalcılar	Realistler
1. Rejimler devletlerin birlikte çalışmasını sağlarlar.	1. Rejimler devletlerin koordinasyonunu sağlarlar.
2. Rejimler ortak fayda üretirler.	2. Rejimler her devlet için farklı faydalar üretirler.
3. Rejimler iyi huylu bir hegemon tarafından üretildiği ve devam ettirildiği zaman en iyi biçimde yayılırlar.	3. Güç, rejim oluşturmanın ve devam ettirmenin merkezi özelliğidir.
4. Rejimler küreselleşmeyi ve liberal bir dünya düzenini geliştirirler.	4. Dünya düzeninin doğası rejimlerin temel prensiplerine ve normlarına bağlıdır.

takım ekonomik rejimler kurup sürdürmeye muktedir olmuştu. Fakat 1970'lerle birlikte, kısmen Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomik başarıları, kısmen de Vietnam'daki felaketle sonuçlanan politikalar nedeniyle ABD'nin hegemonik konumunu sürdürmesi kuşkulu bir hal almıştı. Rejimlere olan ilginin bu döneme rastlaması şaşırtıcı değildir.

Liberal kurumsalcılar ve realistler bu gelişmeye farklı biçimlerde tepki gösterdiler. Liberal kurumsalcılar; rejimlere olan ihtiyacın gittikçe acil hale geldiği bir dönemde, ABD'nin hegemonik konumunu yitirmesinin bu rejimlerin kuruluşunu zorlaştırdığına inandıkları için endişeliydiler. Buna mukabil realistler; ABD'nin hegemonik konumunu yitirmesi ve güç dengesinde yaşanan değişimle birlikte, ABD tarafından kurulan bu rejimleri yöneten liberal prensiplerin farklı prensip ve **norm**lar temelinde yeni rejimlerin kurulmasını isteyen Üçüncü Dünya ülkelerinin meydan okumasıyla karşılaşacağını iddia ettiler. Analizleri farklı noktalara işaret etse de, hem liberal kurumsalcılar hem de realistler rejimleri anlamaya yönelik daha gelişmiş teorilere olan ihtiyacı kabullendiler.

Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana, ABD eskisinden daha hegemonik hale geldi. Fakat şimdi ABD'nin gittikçe istisnacı bir dış politika izlediğine ve yeni **uluslararası rejimleri** desteklemediğine dair bir endişe var. Örneğin, Başkan Clinton'ın 2004 yılında 120 devlet tarafından onaylanan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne dair Kyoto Protokolü'ne olan desteğini Başkan Bush geri çekti. Bununla birlikte, ABD'nin hegemonik konumunun artık gelişmiş dünyanın tercih ettiği bir anlaşmayı kabullenmeye istekli olmayan Çin'in büyüyen gücü ve **G77**'nin kararlılığı tarafından tehdit edildiği 2009 civarında, Başkan Obama yönetimindeki ABD Kopenhag İklim Değişikliği Konferansı'nda evrensel bir düzenlemenin yapılması konusunda oldukça istekliydi. Sonuç olarak, evrensel olarak kabul görmüş bir uluslararası rejim kurma olasılığı giderek daha uzak görünmeye başladı. (Daha detaylı güncel gelişmeler için bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**)

Bu bölümde gösterileceği gibi, bu probleme ilişkin liberal açıklama ABD gücünün kaybı ve iklim değişikliği problemine yönelik bir optimum çözümler dizisi üzerinde bir uzlaşma sağlama konusundaki yetersizliği üzerine odaklanır. Realistler ise, öte yandan, gelişen ve gelişmekte olan dünyalar arasındaki mevcut ve gittikçe büyüyen çıkar çatışmalarına odaklanır. Gelişmekte olan dünyalar, gelişmiş dünyanın bu probleme sebebiyet verdiklerini ve bunun bir sonucu olarak da, problemin çözümüyle ilgili masrafların çoğunu üstlenmek zorunda olduklarını iddia ederler. Artık bu konumu benimseyen Çin'le birlikte gelişmiş dünya, yeni ve farklı bir oyun alanı üzerinde faaliyet yürütmektedir. Bu iki kuramsal pozisyon birbiriyle çelişik değildir; ve her ikisi birlikte, etkili rejimleri formüle etmeye yönelik artan zorluğun nasıl kanıtlanacağına yönelik güçlü bir açıklama sağlamaya başladılar. Bu bölüm, aynı zamanda, uluslararası rejimlere ilişkin kuramsal bir anlayışın günümüzde neden her zamankinden çok daha fazla önemli olduğunun sebeplerini ortaya koymaktadır.

Püf Noktası

- Rejimler küreselleşmenin önemli bir vasfını temsil eder.
- Kurulmakta olan küresel rejimlerin sayısı gittikçe artmaktadır.
- 'Rejimler' terimi ve rejimlere yönelik sosyal bilim yaklaşımı yenidir, fakat uluslararası hukuka dair uzun süreli bir düşünce geleneğiyle uyum içindedir.
- Yumuşama döneminin başlangıcı, ABD'nin hegemonik konumunu yitirmesi ve çevre sorunlarına artan duyarlılık sosyal bilimcileri rejimlere ilişkin bir teoriye duyulan ihtiyaç konusunda duyarlı hale getirdi.
- Liberal kurumsalcılar ve realistler, rejimlerin analizi için rakip yaklaşımlar geliştirdiler.

Rejimlerin Doğası

Geliştirmiş oldukları kuramsal yaklaşımlar sunulmadan önce, bu bölümde, liberal kurumsalcıların ve realistlerin bir uluslararası rejimi nasıl kavramsallaştırdıkları tartışılacaktır. Ardından, 'rejim' kavramını örneklendirmek için, dünya siyasetinin şu an rejimlerce düzenlenen bazı önemli alanları kullanılacaktır.

Kutu 19.2 Rejimleri tanımlamak

Rejimler, Krasner (1983: 2) tarafından "bir uluslararası ilişkiler alanında aktörlerin beklentilerinin birbirlerine yakınlaştığı örtülü ya da açık prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri"olarak tanımlanır.

Bir rejim örneği

Bu karmaşık bir tanımdır ve biraz açılması gerekmektedir. Krasner bu açma işini **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması** (GATT) örneğini kullanarak yapar. GATT ik başta 1947 yılında imzalanan bir anlaşmaydı. İmzacı tarafların uluslararası ticareti düzenleyecek bir örgütün kurulmasının gerekli olduğu inancını yansıtmaktaydı. Esasında, o dönemde böyle bir örgütün kurulması imkânsız gözüktü ve GATT bu örgütün vekili görevini gördü. GATT imzacılarının toplandığı ve uluslararası ticareti destekleme amacındaki uzlaşmalara ulaştıkları konferans dizilerini hazırlamakla görevli bir genel direktör ve sekreter atandı. 1994'te, Uruguay Toplantısı sonrasında, artık GATT'ın ötesine geçme ve ilk başta amaçlandığı gibi resmi bir Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması zamanının geldiği konusunda anlaşmaya varıldı. Krasner bu gelişmeler olmadan önce yazıyordu, fakat bu durum rejimle neyin kastedildiğini örneklendirmede GATT'ın faydalılığını etkilemedi.

Bir rejimin tanımlayıcı dört unsuru

1 Prensipler, dünyanın nasıl işlediğine dair tutarlı teorik ifadeler tarafından yansıtılır. GATT küresel refahın serbest ticaret yoluyla artırılacağını vurgulayan liberal prensipler temelinde işlemiştir.

2 Normlar, genel davranış standartlarını ve devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirler. Dolayısıyla, GATT örneğinde, temel norm gümrük vergisinin ve diğer gümrük engellerinin azaltılması ve nihai olarak ortadan kaldırılması gerektiğidir. Norm ve prensipler beraberce bir rejimin asıl karakterini tanımlarlar ve bunlar rejimin doğası değiştirilmeden değiştirilemez.

3 Kurallar, norm ve prensiplerden daha alt düzeyde işlerler ve genelde norm ve prensipler arasındaki çatışmaları çözmek için tasarlanmıştırlar. Örneğin Üçüncü Dünya ülkeleri, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında ayrım yapacak kurallar istemişlerdir.

4 Karar alma prosedürleri, davranışlar için özel komutları belirlerler. Örneğin oylama sistemi, rejim sağlamlaştıkça ve genişledikçe düzenli biçimde değişecektir. Mesela, GATT'ı yöneten kural ve prosedürler tarih boyunca önemli değişimler geçirdi. Esasında, konferans dizilerinin amacı kuralları ve karar alma prosedürlerini değiştirmekti.

(Krasner 1985: 4-5)

Rejimleri Kavramsallaştırmak

İlk planda rejimleri kurallarla idare edilen davranış olarak tanımlamak yardımcı olsa da, Uluslararası İlişkiler alanında çalışan teorisyenlerce daha karmaşık bir kavramsallaştırma geliştirilmiştir. Bu kavramsallaştırma rejimlerin bir tanımı ve tipolojisiyle elde edilmiştir.

Rejimleri Tanımlamak

Bir rejimin birçok tanımı vardır, fakat 1980'lerin başlarında Stephen Krasner tarafından yapılanı standart tanım olarak durmaktadır ve olgunun karmaşıklığını etkin biçimde kapsamaktadır (bkz. **Kutu 19.2**).

Krasner'in tanımı rejimlerin sadece kurallar kümesi olmadığını açığa çıkarır; oldukça üst düzey bir **kurumsallaşma**nın mevcudiyetini varsayar. Esasında, rejim teorisyenleri alışıldık uluslararası örgüt fikrini karakterize eden yeni bir terminoloji üretmekten başka bir şey yapmadıkları eleştirisine uğrarlar. Rejim teorisyenleri rejim teorisinin uluslararası örgütleri kucaklayacağını kabul ederler fakat kendi yaklaşımlarının daha çok şeyi kapsadığı hususunda ısrarcıdırlar. Reus-Smit'in kurumlarla örgütler arasındaki ayrımı da aynı noktaya temas eder (bkz. **Bölüm 18**). Bir rejimin parametreleri tipoloji aracılığıyla gösterilebilir.

Rejimleri Sınıflandırmak

Basit fakat faydalı bir sınıflandırma rejimlerin iki boyutuyla ilgili bir tipoloji kurar (Levy, v.dğr. 1995). Dikey boyut bir rejimin resmiyetini ortaya koyar (bkz. **Tablo 19.1**). Bir rejim, üst düzeyde resmileştirilmiş bir anlaşma ya da uluslararası bir örgütün su yüzüne çıkışı bile olabilir. Fakat diğer uçta, bir rejim herhangi bir resmi anlaşma olmadan da ortaya çıkabilir. Tarihi olarak, devletler arasındaki gayriresmi anlaşmalar öncelik temelinde kurulmuştur. Yatay eksen ise örtülü ya da açık bir anlaşmalar kümesine dahil oluşuyla davranışlarının ne derece kısıtlanacağını beklediklerine odaklanır.

Eğer resmi anlaşmalar yoksa ve taraftar olunan kurallarda uzlaşılacağı beklentisi de mevcut değilse, bu durumda ortada bir rejimin olmadığı gayet açıktır. Diğer taraftan, resmi kuralların yokluğunda dahi, zımni bir rejimin mevcudiyeti varsayılarak enformel kuralların gözetileceğine dair bir beklenti olabilir. Dikkate alınacağına dair hiçbir beklenti olmaksızın var edilmiş kurallar olması da mümkündür; bu da hükümsüz rejimler olduğunu gösterir. Son olarak, resmî kuralların gözetileceğine dair yüksek beklentinin bulunduğu tam gelişmiş rejimler vardır (bkz. **Tablo 19.1**). Farklı türlerdeki bu rejimlerin örnekle-

Tablo 19.1 Rejimler tipolojisi

Beklentilerin çakışması	Biçimsellik	
Düşük	Yüksek	
Rejim yok	Zımni rejimler	Düşük
Hükümsüz rejimler	Tam gelişmiş rejimler	Yüksek

Kaynak: Levy, v.dğr. 1995.

ri, 'Küreselleşme ve Uluslararası Rejimler' başlıklı bir sonraki kısımda verilecektir.

Küreselleşme ve Uluslararası Rejimler

21. yüzyıla girerken, dünya siyasetinin küreselleşmesinin her veçhesinin faydalı olmadığı giderek daha açık hale gelmektedir. Teknoloji dünyanın diğer taraflarındaki insanlarla görüşüp konuşmayı mümkün kılmaktadır ve dünyanın her bir tarafından yabancı mallarla süper marketleri doldurmaktadır; en azından küresel ekonominin zengin sektörlerinde durum böyledir. Fakat aynı zamanda küresel yıkım getirme potansiyelindeki silahların üretilmesini ve atmosferi geri dönülmez biçimde kirletmeyi de imkân dahiline almıştır. Eğer küreselleşmenin zararlarından acı çekmekten ziyade nimetlerinden yararlanacaksak, bu süreci idare etmenin çok önemli olduğu giderek daha açık hale gelmektedir. Hiç kimse, bu işin kolay olacağını düşünmüyor; karamsarlar böyle bir şeyin mümkün olduğundan dahi şüphe duyuyorlar. Diğer yandan, rejim teorisyenleri iyimser olmak için birtakım sebepler görmektedirler. **Hayatta kalma**nın küresel aktiviteyi rejimler aracılığıyla düzenleme kapasitemize bağlı olduğuna inanırlar; ve bu bölümde –çok kapsamlı olmasa da– gösterdiğimiz gibi, kanıtlar devletlerin geniş bir yelpazedeki faaliyetler aracılığıyla rejimler kurabildiklerini işaret etmektedir. Ayrıca, burada bu mesele ile ilgilenmeyecek olmamıza rağmen, bu rejimlerin birbirleriyle etkileşmeye nasıl başladıkları konusuna artan bir ilgi mevcuttur (Young 2011, 2012).

Güvenlik rejimleri

Güvenlik rejimleri devletlerin güvenlik ikileminden kurtulmasına imkân sağlayan bir yirminci yüzyıl olgusu olmasına rağmen (bkz. **Bölüm 14**), daha erken dönem örneklerini bulmak mümkündür. Avrupa Uyumu, örneğin, Napolyon sonrası Avrupa'daki muhafazakâr devletler tarafından daha çok devrim ve çatışmayı engellemek için kurulmuş bir rejimdir. Aynı zamanda, Atlantik'in diğer yakasında, İngiltere ve Amerika Great Lake'i askerden arındırmak için 1817'de Rush-Bagot anlaşmasını yapmışlardı. Fakat Avrupa'da kurulan zımnî bölgesel rejim, kuruluşunun hemen ardından çözülmeye başlamıştı; fakat Kuzey Amerika'daki tam gelişmiş iki-taraflı rejim nihai olarak Kanada ve Amerika arasındaki sınır tamamen askerden arındırılana kadar düzenli olarak daha güçlü hale gelmiştir.

Bununla birlikte, tam gelişmiş güvenlik rejimi kurmaya yönelik düzenli çabalar ancak yirminci yüzyıl boyunca, özellikle de Soğuk Savaş'ın başlamasından sonra yayılmaya başlamıştır. Fakat bu rejimlerin etkinlikleri sık sık sorgulanmıştır. Jervis (1983), örneğin, SALT 1 (1972) ve SALT 2 (1979) gibi ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışını kontrol altında tutmak için düzenlenen bazı ana rejimlerin etkinlik açısından hükümsüz rejimler olduğunu iddia etmiştir. Uzun süreli görüşmelere ve ayrıntılı anlaşmalara rağmen, bunların silahlanma yarışını kontrol altına aldığının hiçbir kanıtı yoktu; çünkü

her iki **süper güç** de diğer tarafın yeni silah teknolojileri üretmekten vazgeçmesini beklemiyordu. Bununla birlikte, silahsızlanma anlaşmaları kırılgan güvenlik rejimleri kurabilir; örneğin, 1963 tarihli Kısmi Deneme Yasağı Anlaşması hiç şüphesiz atmosferde test yapılmasının yasaklanmasını teşvik etti. Hatta kırılgan sınırlandırma rejiminin –20. yüzyılın, nükleer silahlanmanın gerekli olduğu yönündeki yaygın varsayımına rağmen– birçok devletin nükleer eşiği geçmekten vazgeçmesinde yardımcı olduğu görülmüştür (Rublee, 2009).

Çevre rejimleri

Bilim adamları küresel çevreye verilen zarar hususunda gittikçe bilinçlendikçe, çevre rejimlerine verilen önem de istikrarlı bir biçimde artmıştır (bkz. **Bölüm 22**). Petrol kirliliği, küresel ısınma ve ozon tabakasına verilen zarar kamuoyunun dikkatini en fazla çeken meseleler oldu, fakat küresel çevreyi koruma çabasında çok çeşitli alanlarda rejimler kuruldu. Örneğin, tehdit altındaki bitki ve hayvan türlerini korumaya yönelik uluslararası sözleşmeler 1970'lere kadar geri götürülebilir ve kapsamlı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Convention on Biological Diversity) Aralık 1993'te yürürlüğe girmiştir. Zararlı atıkların dünyanın gelişmiş ülkelerinden gelişmemiş ülkelerine nakledilmesine tam bir yasak koyan Mart 1993 Basel Sözleşmesi'yle (Basel Convention) zararlı atık maddelerin uluslararası hareketini düzenlemek için de 1980'lerden bu yana çaba harcanmaktadır (Breitmeier, Young ve Zurn, 2007). Aynı zamanda, hükümetlerin çok az ve çok yavaş çalıştıklarına ilişkin de artan bir hassasiyet var. Bu, 2009'un sonunda Kopenhang'ta toplanan iklim değişikliği zirvesinin sonuçlarına yönelik genel bir tepkiydi. Bu durum, konferansta görüldüğü üzere rakip çıkarların karmaşıklığını aşmanın imkânsızlığını kanıtladı. Konferansın sonunda, Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika ile ABD arasında 2 °C'den daha fazla küresel ısınmayı sınırlandırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir anlaşma, katılımcı devletlerin durumu kurtarma çabalarından başka bir şey olarak görülmedi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Bu bölümün teorik kısımları, bu kritik alandaki ilerlemelerin neden bu kadar zor olduğunun açıklamasını yapmaya çalışacaktır.

Ekonomik Rejimler

Ekonomik alanlardaki rejimlerin diğer alanlardakilerden daha sağlam yerleştiği sık sık iddia edilir; fakat uluslararası ekonomi, iletişim rejimleri tarafından sağlanan altyapı olmaksızın işleyemezdi. İki rejim türü birbirinden ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Esasında, son on yılda, uluslararası ekonomiyi yöneten rejimler daha da sağlam hale geldikçe, bu rejimleri idare eden temel liberal prensipler iletişim rejimlerini de etkilemeye başladı. Bu gelişme posta hizmetlerini, iletişim sistemlerini ve ulusal hava yollarını daha fazla rekabete açma çabalarına yansımıştır. Bu durum, geçmişte daima devlet kontrolünde olan söz konusu rejimlerin temel prensiplerinde değişime yol açmaktadır (Zacher ve Sutton 1996).

Örnek Olay Çalışması 1 Küresel ısınmanın kontrol altına alınması

Yirminci yüzyılın sonunda atmosferin ve okyanusların ortalama sıcaklığının takip eden yüzyıl içerisinde insanın varlığını tehdit edecek düzeye çıkabileceği konusunda yaygın bir endişe açığa çıktı. Birçok bilim insanı, fosil yakıt kullanımının ve karbon türünden sera gazları üreten diğer insan merkezli faaliyetlerin fiiliyatta çözmemiz gereken bir soruna yol açtığı konusunda ortaklaşıyor. Bugün bu sorunun çözümüne dönük çalışmaların etkin bir uluslararası rejimin tesisini gerekli kıldığını görmek gerekiyor (ayrıca bkz. **Bölüm 22**).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCED) toplanması, uluslararası topluluğun bu meseleyle ilgili olarak attığı ilk adım. 1992'de toplanan bu konferansta bir antlaşmanın zeminini oluşturmaya dönük çalışmalar yürütüldü ve bu bağlamda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UN FCCC) hazırlandı. Bu adımın amacı, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu geleceğimizi tehdit etmeyecek düzeye çekme konusunda devletlerin anlaşmaya varmalarını sağlamaktı. Üye devletler, insanların güvenliğini sağlamaya dönük çalışmalar konusunda anlaştılar, hatta bilimsel verilerde belirsizlik söz konusu olmasına karşın, antlaşma, devletlere ilgili rejimi güçlendirmeye dönük karar alma prosedürlerini, ek normları ve kuralları temin edecek özel antlaşmaları ileride görüşülüp tartışmaları için gerekli temel çerçeveyi sağladı. Geçiş sürecinde anlaşma, gelişmiş devletleri sera gazı salınımlarını 1990'daki düzeye çekmeleri konusunda teşvik etti, gelişmekte olan devletlerdense, ekonomik kalkınma ile sera gazı salınımlarını azaltma işini dengeli olarak yürütmelerini istedi.

1994'te yürürlüğe giren antlaşmayı 2012 itibarıyla imzalayan ülke sayısı 194'tü. 1995'ten itibaren imzacı ülkeler her yıl bir araya gelerek, iklim değişikliği ile alakalı ilerleme sürecini değerlendirmeye tabi tuttular. Fakat bazı devletler yeterli adımların atılmadığını söylediler. Bunun üzerine 1997'de Kyoto Protokolü benimsendi. Protokol iki önemli gelişmeyi tetikledi. İlk olarak, sera gazı salınımlarını düşürmeleri konusunda gelişmiş ülkeleri görevlendirdi. İkincisi, sera gazlarının bir meta olarak değerlendirilmesini ve devletlerin piyasa temelli üç mekanizmaya başvurarak hedeflerine ulaşmalarını şart koştu (detaylar için bkz. http://unfccc.inVkyoto_protocol/items/2830.php). Tüm bunlar, 2001'de Marakeş'te yapılacak toplantıya dek kabul edilmeyecek olan kuralları ve karar alma mekanizmalarını kapsayan hükümlerdi. Fakat Kyoto Protokolü 2005'e dek yürürlüğe girmedi. Hemen öncesinde Rusya, anlaşmayı imzalayıp onaylayan 127. ülke oldu ve imzacı ülkelerin 1990'daki karbon salınımlarının en az yüzde 55'inden sorumlu olduklarına dair maddeye uyacağını beyan etti.

Sonrasında düzenlenen tüm konferanslarda belirlenen iklim rejimi daha da geliştirildi. Örneğin 2010'da düzenlenen Cancun Konferansı'nda dünyadaki ortalama sıcaklığın sanayileşme dönemi öncesi ulaşılmış olan sıcaklığın en fazla 2 derece üzerinde olması konusunda anlaşmaya varıldı. Ertesi yıl ise Güney Afrika kenti Durban'da düzenlenen Genişletilmiş Eylem Platformu isimli konferansta 2015'te kabul edilip 2020 itibarıyla yürürlüğe girecek olan yeni bir evrensel, hukuki salınım anlaşması hazırlandı. Bu, bilhassa anlaşmayı onaylamayan ABD yanında Çin ve Hindistan gibi iki gelişmekte olan ülkeyi de içerdiği için önemliydi. 2012'de Doha Konferansı'nda imzaya açılan anlaşma ise ülkelerin belirlenen hedefe kilitlenmelerini sağladı. Dolayısıyla, vaka çalışmasının da gösterdiği biçimiyle, etkin rejimleri tesis etmenin hem çok yavaş hem de çok zor işleyen süreçler olduğunu söylemek gerek.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan karmaşık ekonomik rejimlerin kısa bir incelemesini yapmak bile mümkün değildir. Fakat özellikle liberal prensipler üzerine inşa edilen rejimlerin sağlamlaştırılmasına yönelik ABD'nin kararlı çabalarını yansıttıkları notunu düşmek kıymetlidir. ABD özellikle serbest ticaret prensipleri üzerine inşa edilmiş bir ticaret rejimi kurmayı amaçlamıştı ve daha önce gördüğümüz gibi, GATT, şimdiki adıyla **Dünya Ticaret Örgütü** bu amaç için kurulmuştu. Bununla birlikte aynı zamanda, ABD ticaretin istikrarlı iç ekonomiler ve istikrarlı bir parasal sistem gerektirdiğinin de farkındaydı. 1945'ten sonra ticaretin kolayca akabileceği bir çevre üretmek için **IMF** ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası gibi birtakım uluslararası örgütler kuruldu. 1960'ların sonunda kendi ekonomisinde zayıflıklar ortaya çıkmaya başlayınca ABD tarafından kurulan ekonomik rejimlerin de çökeceği korkusuna rağmen, 1945 sonrasında var olan ekonomik rejimlerin şaşırtıcı derece esnek ve dirençli oldukları kanıtlandı. 2008'de patlak veren finans krizi, bu rejimlerin bazılarını sınırlandırmayı denedi; fakat şu ana dek, dünya ekonomisi zarar görmeden varlığını devam ettirdi. Yine de, yeni rejimler mevcut finans kurumları düzeninin geliştirilmesinde etkin rol oynamaya ihtiyaç duymaktadırlar (bkz. **Bölüm 16**).

Püf Noktası

- Rejim teorisi, anarşik uluslararası sistemde kurallarca idare olunan davranışın mevcudiyetini izah etmek için 1970'lerde sosyal bilimciler tarafından başlatılan bir çabadır.
- Rejimler prensip, norm, kurallar ve karar alma prosedürleriyle tanımlanır.
- Rejimler temel kurucu anlaşmaların resmiyeti bakımından ve anlaşmaların gözetileceği beklentisinin derecesi bakımından sınıflandırılabilirler. Tam gelişmiş, zımnî ve hükümsüz rejimler olarak tanımlanabilirler.
- Rejimler artık birçok faaliyet alanında uluslararası ilişkilerinin düzenlenmesine yardımcı olmaktadırlar.

Rejim Oluşumuna İlişkin Rakip Teoriler

Hem liberal kurumsalcılar, hem de realistler rejimlerin çağdaş uluslararası ilişkilerin önemli bir özelliği olduğunu kabul ederler. Aynı zamanda bir rejimin uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde işleyen rasyonel aktörlerin cevabını temsil ettiğine dair aynı varsayımdan hareket ederler (bkz. **Bölüm 8**). Fakat bu ortak başlangıç noktasına rağmen, realistler ve liberal kurumsalcılar rejimlere dair çok farklı teorik değerlendirmeler geliştirmiştirler.

Liberal Kurumsalcı Yaklaşım

Liberal kurumsalcılara göre, rejimler **anarşi** sorununun aşılmasına yardımcı olurlar. Anarşinin ortaklığı neden engellediğini ve rejim oluşumunun

nasıl geliştirileceğini açıklamak için de Uluslararası İlişkiler dışındaki alanlarda geliştirilen teorik fikirlerden yararlanırlar.

Rejim oluşumuna yönelik engeller

Liberal kurumsalcılar, anarşinin rejim oluşumunu neden engellediğini açıklamak için, **mikroekonomi** ve **oyun teorisi**ne yönelirler. Mikroekonomistler teoride piyasada bulunan eksiksiz rekabet şartları altında işlediği varsayılan ekonomik birimleri incelerler, liberal kurumsalcılar ise –ikisi de anarşik yapılar tarafından kurulmuş bulunan– ekonomik piyasa ile uluslararası sistem arasında bir analoji yaparlar. Mikroekonomistler için, merkezi kurumların yokluğu piyasa için önemli bir değer meydana getirmektedir. Rasyonel ekonomik birimler, dış müdahaleden azade bir biçimde, –malların, mikroekonomik teorinin gösterdiği ideal fiyatta alınıp satılması sonucunu doğuran– rekabetçi ve çıkar temelli stratejiler takip ederler.

Ekonomik piyasaya ilişkin bu olumlu imaj, liberal kurumsalcılar için meselenin özüne çok az ışık tutuyor gibi görünebilir. Fakat dikkatler **piyasa başarısızlığı** kavramına çevrildiğinde mikroekonomik yaklaşım çok daha anlamlı hale gelir. Mikroekonomistlerin kontrolsüz piyasanın ekonomik malların üretimi için en etkin mekanizmayı sağladığı hususunda ısrar etmelerine rağmen, yollar ve hastaneler gibi **kamusal malları**n üretimi gibi meselelerde piyasanın etkin olmadığı kabul edilir ve aslında, kontrolsüz rekabetin **kamusal zararlar** ürettiği (bu durumun en iyi örneğini çevre kirliliğinin oluşturmaktadır) durumlar da vardır. Mikroekonomistler kamusal malların az üretilmesi ya da kamusal zararların artması durumlarıyla karşılaşılabileceğini, zira ekonomik aktörlerin bazen rekabet yerine ortaklığa ihtiyaç duyabileceklerini iddia ederler. Genelde gönülsüzce girilen işbirliğini destekleyen temel mekanizma devlet müdahalesi biçimini alır. Devlet, gerek gördüğünde, piyasaya müdahale edebilir ve ekonomik aktörlerin işbirliğine girmelerini gerekli kılabilir. Dolayısıyla, örneğin, eğer nehirler endüstri atıkları nedeniyle kirlenmişse, devlet bütün ilgili ekonomik aktörlerin endüstri atıkları için alternatif çıkış yolları bulmalarını gerektiren bir yasa çıkarabilir. Burada, piyasanın anarşik yapısı devletin hiyerarşik yapısına yol verir.

Uluslararası sistem içinde, tabii ki, egemen devletlerin ortak bir politikaya teslim olmalarını sağlayıcı yasalar çıkaracak bir üst otorite bulunmaz. Sonuç olarak, mevcut küresel problemlerin devletlerin işbirliğinde bulunmaması nedeniyle halihazırda devam ediyor olması şaşırtıcı değildir. Küresel kirlilik, kaynakların tükenmesi, silahlanma yarışları ve ticaret engelleri. Bunların hepsi piyasa başarısızlığının kanıtlarıdır; yani devletlerin ortak olmak yerine rekabete girdiği alanlar. Bununla birlikte, rejimlerin mevcudiyeti anarşik alanda ortaklığın kesinlikle mümkün olduğunu gösterir. Anarşi ortaklığı imkânsız kılmaz, sadece zorlaştırır; bunun sebebini de oyun teorisi açıklar.

Oyun teorisyenleri işbirlikçi ya da rekabetçi stratejiler izleyebilecek olan rasyonel aktörler arasındaki stratejik etkileşimlere odaklanan oyunlarla

ilgilenen matematikçilerdir. Etkileşim tümüyle rekabetçi piyasa koşullarındakinden daha karmaşık durumlar üretir. Liberal kurumsalcılar, genelde matematikten kaçınmalarına rağmen, anarşinin ortaklığa neden engel olduğuna dair değerlendirmelerini güçlendirmek için oyun teorisyenlerince geliştirilen kavramsal araçların bazılarını kullanmışlardır. Teori inşa ediş gözetleme altındaki durumların asıl unsurlarının damıtılmasını gerektirir ve oyun teorisi de özellikle cimridir [mümkün olan en az sayıda varsayımla ya da değişkenle mümkün olan en fazla açıklamayı elde etmek]. Her birinin sadece iki muhtemel stratejisi –biri rekabetçi, diğeri işbirlikçi– olan iki aktörün etkileşimine odaklanır ve dolayısıyla stratejik etkileşim dört muhtemel sonuçla ilgilidir. Bu oldukça basit kavramsal araç temelinde, çok çeşitli sosyal durumların modellenmesi

Kutu 19.3 Mahkûm İkilemi oyunu

Mahkûm İkilemi senaryosu

Bir hapishane müdürünün en azından birinin gönüllü bir itirafta bulunmadığı müddetçe asamayacağı iki mahkûmu vardı. Buna uygun olarak, mahkûmlardan biriyle görüştü ve eğer diğer mahkûmdan en azından bir gün önce itirafta bulunursa ona özgürlük ve bir miktar da para vermeyi teklif etti. Böylelikle bir iddianame hazırlanabilir ve ikinci mahkûm asılabilirdi. Eğer ikinci mahkûm kendisinden bir gün önce itirafta bulunursa, birinci mahkûma, bu kez kendisinin asılacağı ikinci mahkûmun özgür kalıp ödüllendirileceği bildirildi. 'Ya her ikimiz de aynı günde itirafta bulunursak ne olur?' diye sorar birinci mahkûm. 'O zaman ikinizin de hayatı kurtulur fakat onar yıl hapis cezası alırsınız.' 'Ya eğer ikimiz de itirafta bulunmazsak ne olur?' 'O zaman ikiniz de özgür olursunuz, ama başkaca herhangi bir ödüllendirme olmaz. Fakat sen arkadaşının –o sahtekârın– hemen itiraf edip parayı cebe atmak istemeyeceğine kellen üzerine bahse girebilir misin? Şimdi, tek kişilik hücrene geri dön ve yarına kadar cevabın üzerine düşün.' İkinci mahkûma da aynı şeyler anlatıldı ve tüm geceyi kendi başlarına bu ikilemi düşünerek geçirdiler (Deutsch 1968: 120).

İki aktör dört sonuç üreten iki muhtemel stratejiyle karşı karşıyadır. Rasyonel olarak, mahkûmlar bu sonuçları bir tercih sıralamasına sokabilirler. Aşağıdaki matris iki mahkûmun tercih sıralamasını gösterir. Her ikisi de diğer mahkûm için erişilebilir stratejiler ışığında kendi konumlarını en iyi hale getirecek olan stratejiyi izleyecektir. Asılmaktan kurtulmak için, ikisi birden itirafta bulunacak ve sonuç olarak ikisi de onar yıl hapis yatacaklardır. Bu bireysel **rasyonalite**nin nasıl olup da kolektif irrasyonaliteye dönüştüğünü kanıtlar. En iyi seçeneğin dışındaki seçeneklerden ancak ve ancak iki mahkûmun birbirleriyle işbirliğine girmesine imkân tanıyan bir mekanizmaya sahip olunarak kurtulunabilir.

	Sessiz	İtiraf*
Sessiz	2, 2++	4, 1
İtiraf*	1, 4	3, 3+

Bu şekilde, hücre numaraları sırasıyla derecelendirilmiş tercihlere karşılıktır: 1 = en iyi, 4 = en kötü. Her hücredeki ilk numara birinci mahkûmun, ikinci numara ise ikinci mahkûmun tercihidir.

Anahtar

* Hakim strateji: Her iki oyuncu da muhtemel stratejilere değil hakim stratejilere sahiptir. Bir strateji eğer diğer oyuncunun tercih ettiği stratejiler ne olursa olsun alternatif stratejilere tercih ediliyorsa, o zaman hakim stratejidir.

+ Tarafların strateji değiştirmeye yönelik tek taraflı bir istemde bulunmadığı dengeli bir sonucu gösterir.

++ Karşı tarafı kötü duruma düşürmeden kendisi için en iyi sonuç (Pareto optimal): Vilfredo Pareto (1848-1923) iki taraf arasındaki alış verişin en etkili noktaya ne zaman eriştiğini tanımlamak için bir kriter geliştiren İtalyan bir ekonomist ve sosyologdur. Esasında, bu noktaya bir tarafın alış veriş sonrasında daha iyi olduğu diğer tarafın da alış veriş öncesinden daha kötü olmadığı zaman bu noktaya ulaşıldığını iddia etmiştir. Bu seçeneğin bir uygulaması sonraki sayfalarda tartışılmaktadır.

mümkün olur. Ayrıntıları bir kenara bırakarak bakıldığında, meselenin temel dinamiklerini anlamak kolaylaşır. Dolayısıyla, örneğin, bütün piyasa başarısızlığı örnekleri, **Mahkûm İkilemi** olarak bilinen oyun tarafından modellenebilir (bkz. **Kutu 19.3**).

Liberal kurumsalcılar, Mahkûm İkilemi'nde dile getirilen mantığın uluslararası ilişkiler alanındaki çeşitli irrasyonel sonuçların rasyonel bir biçimde açıklanabilmesine imkân sağladığını düşünmektedirler. (Mahkûm İkilemi oyunu), devletlerin denizlerde aşırı avlanma, atmosferi kirletme, tehlikeli rejimlere silah satma ve ticareti engelleyen politikalar üretme gibi eylemlerde neden bu kadar ısrarcı olduklarını açıklar. Hepsi devletlerin işbirlikçi stratejiler yerine rekabetçi stratejiler izlemeyi seçtiği piyasa başarısızlığı örneklerini temsil eder. İşbirlikçi stratejileri izlemekte başarısız olurlar, çünkü **anarşik sistem**in diğer üyelerinin rekabetçi stratejiler izleyeceğini tahmin etmektedirler. Örneğin; bir devlet, başka ülkelerdeki balık endüstrilerinin balık kotasını dikkate almamaya niyetli olduklarına inanıyorsa, kendi ülkesindeki balık endüstrisine kotayı gözetme mecburiyeti getirmesi makul olmayacaktır. Sonuç olarak, devletler karşı tarafın yararına olacak sonuçlardan kaçınır ve rasyonel hesaplama yoluyla daha alt düzeyde bir tercihe neden olan bir strateji izlemeye yönelirler.

Eğer Mahkûm İkilemi oyunu bu durumu uygun biçimde tasvir ediyorsa, o zaman anarşinin ortaklığı neden engellediğini açıklamakla kalmaz aynı zamanda devletlerin ortaklığın avantajlarını bildiğini de gösterir. Sadece diğer devletlerin aldatacağı beklentisi nedeniyle işbirlikçi stratejiler kullanmaları engellenir. Mahkûm İkilemi, aldatılma tehlikesinin olmadığı konusunda bütün aktörleri ikna edecek mekanizmalar belirlemenin önemini gösterir. Liberal kurumsalcılar, rejimlerin kurulmasının bu tür mekanizmaların var olabileceğinin bir kanıtı olduğuna inanırlar.

Rejim oluşumunun kolaylaştırılması

Liberal kurumsalcılar rejimlerin ortaya çıkışını açıklama çabalarında iki farklı yol izlediler. Birincisi, kamusal mal üretmek için tek mekanizmanın devlet müdahalesi olmadığında ısrar eden mikroekonomistlerin çalışmalarından faydalanmaktadırlar. Piyasada işleyen hakim ya da hegemonik bir aktör varsa eğer, bu aktör kamusal malların maliyetlerini karşılamaya hazırlıklı olabilir (Olson 1965). Liberal kurumsalcılar bu tarz bir iddiayı uluslararası alana dahil etmekte zorluk çekmediler. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl boyunca, uluslararası köle ticaretini yasaklayan bir rejim kurulmuştu. Devletler bu rejime destek sağlayan insani ilkeyi gözetme konusunda anlaştılar, zira diğer devletlerinde bu ilkeyi gözetecekleri beklentisi içerisindeydiler. Bu beklenti ortaya çıktı çünkü İngiltere'nin bu rejimi kontrol etmeye niyetli olduğu ve bunu yapacak donanma gücüne sahip olduğu biliniyordu. İngiltere'nin uluslararası sistemdeki hegemonik konumu nedeniyle bu rejim sağlam bir şekilde yerleşti.

Daha önce gösterildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ekonomik rejimlerin mevcudiyetlerini hegemonik güç olan ABD'nin üstünlüğüne borçlu olduğu fikri geniş kabul görmektedir. Fakat Liberal kurumsalcılar hegemonik düşüşün sonuçlarını incelediklerinde, kurulu rejimlerin kendini devam ettirebileceği sonucuna vardılar. Mahkûm İkilemi'nin, anarşik bir sistemde devletlerin işbirlikçi değil rekabetçi olmaları nedeniyle piyasa başarısızlıklarının meydana gelebileceğine işaret etmesine rağmen, devletler bir kez karşılıklı rekabetçi stratejilerden kaynaklanan tatmin edici olmayan sonuçlardan uzaklaştıklarında artık karşılıklı işbirliği stratejisini terk etmek ve tatmin edici olmayan sonuçlara dönmek için hiçbir gerekçe kalmaz. O nedenle liberal kurumsalcılar, bir hegemonun yokluğunda bile, kurulu rejimlerin varlıklarını devam ettireceğini iddia ederler (Keohane, 1984).

Liberal kurumsalcıların izledikleri ikinci yol da bu sonucu pekiştirmektedir. Mahkûm İkilemi yalnızca bir kez oynandığında, oyunun işbirliği yapmaktaki zorlukları abartacağı iddia edilir. Bu nedenle, oyunun defalarca oynandığını görmek daha gerçekçidir. O zaman **geleceğin gölgesi** oyuncuların üzerine çöker ve stratejik hesaplarını etkiler. Oyun gelecekteki durumlarda da oynanacağından, en iyi sonucu almak için risk almaya ve işbirlikçi stratejiler izlemeye değer hale gelir. Eğer bütün devletler aynı şeyi yapmaya ikna edilebilirse, o zaman gelecekte aldatmak için çok az gerekçe olacaktır; çünkü eğer bir devlet aldatırsa, o zaman, 'kısasa kısas' esasına göre, diğer bütün devletlerde aldatabilir. Bir rejimi kurmak ve devam ettirmek için temel mekanizma, dolayısıyla, bir hegemonun mevcudiyeti değil, **mütekabiliyet** ilkesidir. Liberal kurumsalcılar sistemdeki mütekabiliyeti güçlendirecek faktörlere odaklanmaya başladılar. Denetleme ve gözetleme imkânları devletlerin rejim parametreleri içinde işlediklerini garanti altına almak için çok önemli bir hale geldi. Uydu gözetlemelerinin kurulması, örneğin, ABD ve Sovyetler Birliği'nin silahsızlanma anlaşmalarına varmalarını teşvik eden çok önemli bir faktör oldu. Bilimsel bilgiye verilen önem de arttı. Devletler eylemlerini spekülasyon temelinde kısıtlamak istemezler ve bilim adamları bulgularının önemi konusunda uzlaşmaya başladıkça devletler de buna daha etkin cevap vermektedir. Devletlerin daha açık hale gelmesi ve bilimsel anlayıştaki sürekli genişlemeyle birlikte, uluslararası çevre bilgi bakımından giderek daha da zenginleşecektir. Liberal kurumsalcılar gelecekte rejim inşasını en fazla kolaylaştıracak olan şeyin bu eğilim olduğunu iddia ederler (Keohane, 1984).

Realist Yaklaşım

Realistlerin liberal kurumsalcı yaklaşımı eleştirmeleri şaşırtıcı değildir. Birincisi, uluslararası sistemde kamusal mal üreten bir hegemonla iç piyasadaki başarısızlıkla ilgilenen devletin mukayese edilmesini eleştirirler. İkinci olarak, realistler rejimlerin anarşi şartları altında rekabet etme baskısının üzerinden gelme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktıkları iddiasını

reddederler. Realistler rejimlerin koordine edilmemiş stratejilerin ikinci en iyi sonucu üretmek için etkileşime girdiği durumlarda oluştuğunu savunurlar.

Güç ve rejimler

1970 ve 1980'lerde ABD'nin hegemonik gücünün sorgulandığının farkında olmalarına rağmen realistler, bu gelişmenin kuralsız bir dünyaya yol açabileceği sonucuna varmadılar. Bunun yerine, dünya ekonomisiyle ilişkili rejimlere temel oluşturmak için Üçüncü Dünya devletlerinin yeni ilkeler ve normlar istemelerine odaklanırlar. Onları adaletsiz bir rekabet ortamına ve kötü niyetli ekonomik güçler için açık pazar haline getirdiğini var saydıkları mevcut rejimlerin, Üçüncü Dünya devletlerinin aleyhine işlediğini düşünürler. Realistler Üçüncü Dünya tarafından sunulan durumu ciddiye aldılar fakat Üçüncü Dünya'nın istediği ilke ve normların ancak güç dengesinde Batı aleyhine bir değişim olursa gerçekleşeceğini iddia ettiler (Tucker, 1977; Krasner, 1985). Bu değerlendirme, anarşik uluslararası sistemin üyelerinin optimal olmayan bir çıkıştan kaçmalarına ve Pareto optimalliği konumuna gelmelerine izin veren bir dizi rejimi garanti altına alan, iyi niyetli bir hayırsever olarak ABD'nin liberal kurumsalcı imajına doğrudan ters düşmektedir. Bunun yerine, ABD gücünü kendi uzun vadeli çıkarlarını destekleyecek kurumları devam ettirmek için kullanan bir hegemondu. Liberal kurumsalcılar liberal norm ve ilkelerin tartışmalı olan konumunu göz ardı eder.

Dolayısıyla realist bakış açısından, ABD bu rejimlerin belli ilke ve normlar etrafında oluşturulmasını sağlamaya yardımcı olmuştur. Fakat realist pozisyonun tam bir değerlendirmesi bir hegemonun rejim oluşumlarını etkin biçimde veto edebileceğini de kabul etmeyi gerektirir. Örneğin, 1972'de ABD ilk gözetleme uydusunu uzaya gönderdiğinde, bu olay çok sayıda ülkede endişeye neden olmuştu. Bu uydular tüm dünyadaki ülkeler hakkında önemli ve hassas ticari ve stratejik veri toplama yeteneğine sahiptir. Uydular askerî malzemelerin nerede bulunduğunu belirlemekle kalmaz, aynı zamanda bir mahsulün verim ölçüsünü ve minerallerin durumunu belirleyebilir. Gözetleme altındaki devletin izni alınmaksızın veri toplama hakkının sınırlandırılacağı bir rejim kurmak için çeşitli teşebbüsler oldu (Brown, v.dğr. 1977). Birçok devlet böyle bir rejimden faydalanacağını düşündü. Fakat güç dengesi bu uydulara sahip devletlerin lehine olduğundan ve böyle bir rejimin kendi yararlarına çalışmayacağını düşündüklerinden teklif edilen rejimi veto ettiler.

Rejimler ve koordinasyon

Bununla birlikte, rejimlerin realist izahı devletlerin karşı oldukları bir rejimi oluşturan ilke ve normlara neden taraftar olduğunu da açıklamak zorundadır. Bu olguyu açıklama konusunda realistler de, liberal kurumsalcılar gibi, oyun teorilerine başvururlar. Bir rejim oluşturmak isteyen devletler Mahkûm İkilemi oyununda sergilenen işbirliği sorunuyla değil, **Cinsiyetler**

Savaşı'nda (bkz. **Kutu 19.4**) sergilenen koordinasyon sorunuyla karşılaşırlar. Buradaki sorun rekabetçi bir stratejide aldatılma tehlikesi değil, iki tarafın da istediği amacın niyet dışı bir nedenden dolayı kaçırılmasıyla sonuçlanan koordinasyon sorunlarıdır.

Koordinasyon sorunları strateji düşünürleri için çok bildik şeylerdir. Schelling (1960) bu sorunu alışveriş merkezinde birbirinden ayrılan bir çift örneğiyle gösterir. İkisi de tekrar buluşmak ister fakat birbirlerini farklı yerlerde bekleme tehlikesi vardır; bu tür durumlar bir koordinasyon sorunu oluşturur. İletişim yokluğunda, koordinasyon sorunlarını çözmek zor hatta imkânsız hale gelebilir. Fakat iletişim yardımıyla, tartışmasız ve kolay bir çözüm bulunabilir. Örneğin, bir uçakla hava trafiği kontrol merkezi arasındaki iletişim anlaşmaya varılmış herhangi bir dilde olabilirken, iki tarafın ortak bir dil konuşamaması kabul edilebilir değildir. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün kuralları çerçevesinde, her uluslararası pilot ve hava trafiği kontrol merkezi görevlileri İngilizce konuşmak zorundadır. Bu oldukça istikrarlı bir eşitliktir ve bu kural

Kutu 19.4 Cinsiyetler Savaşı ve Pareto sınırı

Cinsiyetler Savaşı

Bu oyunun senaryosu daha yeni birbirine aşık olmuş ve beraberce tatile çıkmaya karar vermiş bir çifti tasavvur eder. Sorun şudur: Birisi dağ yürüyüşüne gitmek ister, diğeri ise şehirdeki sanat galerilerini ve müzeleri ziyaret etmek ister. Fakat ikisi de tek başlarına tatile gitmek yerine beraber olmayı tercih ederler. Bir matrise konulduğunda, bu senaryodan iki istikrarlı eşitlik ortaya çıkar.

		B (erkek)	
		Şehirde tatil	Dağda tatil
A (kadın)	Şehirde tatil	1, 2 *	3, 3
	Dağda tatil	4, 4	2, 1 *

Bu şemada, hücre numaraları sırasıyla derecelendirilmiş tercihlere işaret eder: 1 = en iyi, 4 = en kötü. Her hücredeki ilk sayı A'nın tercihine, ikinci sayı ise B'nin tercihine işaret eder.

* işareti, bir denge sonucunu belirtir ve bir Pareto-verimliliği stratejisidir.

Pareto sınırı

Bir uzlaşmaya varma çabası içinde, bu çift haftayı ikiye bölmeye karar verebilir. İki uç konum bir Pareto verimliliğini temsil ettiğinden, bütün muhtemel kombinasyonlar bir Pareto sınırı oluşturacak şekilde çizilebilir.

hiç şüphesiz hava güvenliğine katkıda bulunur. Fakat bu uluslararası havacılığı düzenleyen rejimi oluşturan çok sayıdaki kuraldan yalnızca bir tanesidir. Temel eğitim sonuçları vardır ve sürekli yeniden görüşülebilecek bir mesele değildir. Bütün ilgili tarafların sabit olarak kabul edeceği istikrarlı bir rejimde somutlaşmıştır.

Bu şartlar altında İngilizceyi seçme kararı tartışma dışı olabilir; ancak bu belli sonuçlara yönelik ortak memnuniyetsizliğin (yalnızca Almanca konuşan bir pilot ve yalnızca Japonca konuşan bir kontrol merkezi) belli bir sonuçta mecburen ortak bir çıkar (herkesin İngilizce konuşması) oluşturacağı anlamına gelmez. Cinsiyetler Savaşı'ndan alınacak temel ders budur: Pareto-optimumunu yansıtan birden fazla sonuç olabilir. Gerçekte, Pareto-optimumunu temsil eden birçok konum olabilir ve bunlar Pareto sınırı olarak adlandırılan şeyde konumlandırılmış olabilir (bkz. **Kutu 19.4**). Dolayısıyla sivil havacılık bağlamında, her dil bu sınırda konumlanabilir; çünkü, ilke olarak, herkes farklı bir dil konuştuğundan konuşulan bu dillerden herhangi bir tanesi de seçilebilirdi. Ve herhangi bir ortak dil kullanımı, ortak bir dil belirleme başarısızlığında ortaya çıkacak olan sonuçtan daha iyidir.

Realistler, bu analiz çizgisinin devletlerin bir rejimin temel ilkelerini değiştirmeyi arzu ettikleri halde neden o rejime uygun hareket ettiklerini anlamamıza yardımcı olduğunu iddia ederler. Açıklama devletlerin zaten Pareto sınırında hareket ettikleridir. Devletler rejimi gözetirler; çünkü bir koordinasyon durumunda hareket etmektedirler ve bir koordinasyonsuzluk hepsini daha dezavantajlı bir konuma düşürecektir. Fransızlar sivil havacılıkta İngilizcenin kullanımına küfredebilirler fakat bu politikayı devam ettirmekten başka alternatifleri yoktur. Aynı durum Üçüncü Dünya devletleri için de geçerlidir: Batı'yla daha avantajlı şartlar altında ticaret yapmayı tercih etmelerine rağmen, ticareti bu şartlar altında sürdürmeyi de kabullenirler. Yeni ticaret ilkelerinin uygulanması Pareto sınırında daha farklı bir noktayı temsil edecekti. Fakat şimdilik, güç dengesi Batı lehine olduğundan, Üçüncü Dünya lehine yeni ekonomik ilkelerin doğuşuna dair çok az işaret vardır.

Durum iletişim rejimlerinde biraz daha farklıdır. Bütün elektronik iletişim biçimleri elektromanyetik bir kuşaktan emilen elektromanyetik dalgalar kullanır. Burada koordinasyon esastır, çünkü aynı bölgede aynı zamanda aynı frekansı birden fazla kullanan olursa parazit oluşur. Dolayısıyla devletlerin tek-taraflı hareket etmesi mümkün değildir ve bir rejimin kurulması elzemdir. Dahası, elektromanyetik kuşak sınırlı bir kaynak olduğu için, bu kaynağın bölüşüm kurallarının ve ilkelerinin de düzenlenmesi zorunluydu. İlk anda, devletler kuşağın ihtiyaç temelinde bölüştürülmesi gerektiği üzerinde anlaştılar. Fakat 1980'de, bu ilke ABD ve Sovyetler Birliği'nin erişilebilir frekansın yarısı üzerinde hak iddia etmelerine neden olmuş ve frekansın % 90'ı dünya nüfusunun % 10'una tahsis edilmişti (Krasner, 1985). Bu sonucun, frekansın bir bölümünün gelecekteki kullanımlar için alıkonulması gerektiğini iddia eden

gelişmekte olan ülkelerce sorgulanması gayet doğaldır. Şaşırtıcı olan, bu yeni ilkenin kabul edilmesiydi. Fakat realistler bunun gelişmiş dünya açısından bir fedakârlığın sonucu olmadığını savunurlar. Bu, gelişmekte olan ülkelerin komşu ülkelerin sinyallerinde parazit yaratabilme şansının bir sonucudur. Bu durum gelişmekte olan ülkelere aksi takdirde sahip olamayacakları bir güç kaldıracına erişim sağladı (Krasner, 1991).

Püf Noktası

- Piyasa liberal Kurumsalcılar tarafından anarşik uluslararası sistem için bir örnek olarak kullanıldı.
- Bir piyasada/uluslararası ortamda, kamusal mal gereğinden az kamu zararı ise gereğinden fazla üretilir.
- Liberal kurumsalcılar rejim oluşumunun yapısal engellerini izah etmek için Mahkûm İkilemi oyunundan faydalanırlar.
- Bir hegemon, 'geleceğin gölgesi' ve bilgi bakımından zengin bir çevre, ortaklığı ve Mahkûm İkilemi'nden kaçışı teşvik eder.
- Realistler, liberal kurumsalcıların rejimleri incelerken gücün önemini ihmal ettiklerini savunurlar.
- Realistler koordinasyonun doğasını ve anarşik bir düzende güçle olan bağlantısını göstermek için Cinsiyetler Savaşı'ndan faydalanırlar.

Sonuç

Liberal kurumsalcılar ve realistler, rejimlerin uluslararası sistemin önemli bir özelliği olduğunu kabul etmelerine ve benzer analiz araçlarından faydalanmalarına rağmen, rejimlerin ortaya çıkış şartları hakkında birbirlerinden çok farklı sonuçlara ulaşırlar. Liberal kurumsalcılara göre, rejimler anarşik uluslararası sistemde rekabetçi stratejilerin işbirlikçi stratejileri gölgede bırakma tehlikesi nedeniyle ortaya çıkarlar. Realistler ise, rejimlerin ortaya çıkışını işbirliği için karşılıklı bir arzunun bulunduğu fakat anarşinin bir koordinasyon sorunu yarattığı durumlara bağlarlar.

İki yaklaşım için gücün sonuçları da farklıdır. Liberal kurumsalcılar için, güç bir hegemon tarafından diğer devletleri işbirliğine zorlamak ve rejime itaat ettirmek amacıyla baskı yapmak için kullanılır. Fakat devletlerin hegemon yokluğunda da rejimler kurup sürdürebilecekleri de kabul edilir. İşbirlikçi stratejiler 'geleceğin gölgesi' –herhangi bir devlet rejime ihanet ederse, kısasa kısas temelinde bu ihanetin kitlesel bir karşılığı olacağı ve devletleri en iyi tercihten daha kötü sonuçlara götüreceğinin karşılıklı kabullenilişi– nedeniyle izlenir ve muhafaza edilir. Diğer taraftan, realistlere göre güç, işbirliğine ihanet eden devletleri disiplin altına almada bir tehdit olarak değil, fakat –bütün devletlerin faaliyetlerini etrafında koordine edebilecekleri bir rejim şeklini belirleme noktasındaki– pazarlık sürecinde çok önemli bir rol oynar.

Örnek Olay Çalışması 2 Uluslararası balina avı moratoryumu

1986 yılında, Uluslararası Balina Avı Komisyonu (International Whaling Commission [IWC]) ticari balina avına bugün de yürürlükte olan toptan bir moratoryum getirdi. Komisyon 1946 yılında 15 ülke tarafından, gönüllülük temelinde, balina avcılığı rejimini oluşturmak ve sürdürmek için kurulmuş düzenleyici bir uluslararası yapıdır. Sonuç olarak, ticari avlanma müteakip kırk yıl boyunca kotalarla düzenlenmişti. Fakat 1970'lerde, çevreciler arasında çoğu balina türünün tükeneceğine dair büyüyen bir endişe vardı.

1986 moratoryumu başlangıcından beri tartışmalıydı; zira komisyon, o zamanlar, avlanma taraftarları ve karşıtları arasında ikiye bölünmüştü. Bir yanda, İngiltere ve ABD gibi eskiden beri balina avcılığı yapan ülkeler artık balina avı filolarını devam ettirmekle ilgilenmiyorlardı. Aynı zamanda, Greenpeace gibi güçlü çevreci lobiler tükenen türler hortlağını yükselttiler ve balina avcılığını barbarlık olarak gösterdiler. Diğer yandan, Norveç, İzlanda ve Japonya gibi ülkelerde balina avcılığı ulusal kültürün ayrılmaz bir parçası ve yerli halkların yaşam tarzları için hayati bir şey olarak sunuluyordu. Komisyon bölündükçe, yeni devletler genelde ABD yanında avlanma karşıtı kamp içinde yer alıyordu. Bu da güç dengesini avlanma taraftarları aleyhine değiştiriyordu ve avlanma karşıtları moratoryum lehine dörtte üçlük çoğunluğu ele geçirdiler. 25 lehte oya karşı 7 aleyhte ve 5 çekimser oyla karar alındı. Doğal olarak, avlanma taraftarı kamptaki devletler bilimsel kanıtların geçerliliğini sorgulayarak ve kotaların doğal dengeyi sürdürmeye elverişli olduğunda ısrar ederek bir moratoryum ihtiyacını hiçbir zaman kabul etmediler. Bununla birlikte, sadece İzlanda 1992'de Komisyon'dan ayrıldı; moratoryum konusunda şerh düşmesine rağmen, 2002'de tekrar katılmasına izin verildi.

Moratoryuma karşı direncin liderliğini –bilimsel amaçlarla avlanmanın ve çok eski dönemlerden beri süregelen avlanmaların muafiyetini savunan– Japonya yaptı. Örneğin, 2007'de, bilimsel araştırma için 1300 balina avlamayı planladı (son ticari avlanma yılındakinden daha fazla). Balinalar sonradan ticari amaçla satıldı. Bu araştırma artık moratoryuma ihtiyaç olmadığını ve artan balina sayısının insan tüketiminden beş kat daha fazla balık tükettiğini göstermektedir (bu, avlanma karşıtlarının şiddetle itiraz ettikleri bir bilimsel bir kanıt olmuştur) (bkz. Heazle, 2006).

Komisyon içindeki üye devletlerin sayısı, büyük çoğunluğu Üçüncü Dünya'dan olmak üzere, hızla artıp 70'in üstüne çıkınca, güç dengesi bu kez avlanma taraftarlarının lehine değişti. 2006'da IWC'deki moratoryumun kaldırılmasına yönelik bir tasarı 32'ye karşı 33 oyla kabul edildi. Bu oran moratoryumu sonlandırmak için olmasa bile, avlanma rejimini istikrarsızlaştırmak için yeterlidir. Bu iki grup devlet arasındaki ilişkiler gergin bir şekilde devam etmektedir ve yakın bir gelecekte bir çözüm yolu bulunamaz ise Uluslararası Balina Avı Komisyonu'nun dağılacağı iddia edilmektedir.

Bununla birlikte, literatüre işbirliği ve koordinasyon oyunları arasındaki ayrımı sokan Stein (1983), bunların rejim oluşumu için birbiriyle uyumsuz yaklaşımları temsil ettiğini asla varsaymamıştır. Pratikte, bu bölümde tartışılan iki oyun rejim oluşumuyla ilgili karmaşık süreçlerin farklı yönlerini açığa çıkarmaktadır.

Uluslararası balina avı moratoryumunu konu edinen **Örnek Olay Çalışması 2**, rejim analizlerini kuşatan karmaşıklığı açıklıyor. Başlangıçta, balina avcılığı yapan 15 ülke, balina avcılığı endüstrisini düzenlemeye duydukları ihtiyaç nedeniyle, bir rejim kurdular. Mahkûm İkilemi oyunu bu devletlerin aşmayı umduğu türde sorunları anlamamıza yardımcı olur. Bu sorunlar diğer devletlerin ne yapacaklarına dair belirsizliklerle ilgilidir. Kotanın üzerine çıktıklarında rejimin çökeceğini bildiklerinden, anlaşmaya bir kez vardıklarında, kotalar koymanın göreli olarak kolay olduğu kanıtlanır.

Fakat zamanla, üyeler arasında, rejimin nasıl kontrol edileceğinden ziyade rejimin temel amacıyla ilgili farklılıklar nedeniyle sorunlar ortaya çıktı. Uluslararası Balina Avı Komisyonu üyeleri, ilk başta, her yıl çok fazla balina avlanması tehlikesini bertaraf etme konusunda anlaştılar. Fakat bu amaç, 1970'lerle birlikte, insanları beslemenin daha etkin ve insani yolları olduğundan balina avına devam etmenin tatmin edici hiçbir gerekçesi olmadığına inanan çevreciler tarafından sorgulanmaya başladı. Bu rakip pozisyonlar nedeniyle, mesele çok fazla politize edilmiş durumdadır ve rejimi sürdürmenin zorluğu bu durumda Cinsiyetler Savaşı'yla daha iyi açıklanabilmektedir: Bir taraf balina avının etkin biçimde düzenlenmesini garantileyen bir rejim ister, diğer tarafsa balina avını yasaklayan bir rejim ister.

Avlanma moratoryumu, en azından kısmen de olsa, ABD'nin hegemonik konumu nedeniyle yürürlüğe girdi. Avlanmada çıkarı olmayan yeni üyeler ABD'yle birlikte oy kullanmayı tercih etti, böylece avlanma karşıtlığını güçlendirdiler. Avlanma karşıtı kamptan uzaklaşma çabasındaki Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki nüfuzundan yararlanmak isteyen Japonya tartışmayı sürdürdükçe avlanma meselesinde herhangi bir çıkarı olmayan Üçüncü Dünya ülkeleri beklenmedik faydalar elde ettiler. ABD'nin devam etmekte olan hegemonik nüfuzu nedeniyle, Japonların moratoryumu kaldırmaları mümkün görünmemektedir (McNeill, 2006), fakat 2006'da ortaya çıkan kilitlenme rejimin varlığını tehdit etmek için yeterlidir. Önemli aktörlerin hiçbiri bu gerçeği görmek istemiyor. Cinsiyetler Savaşı oyunu; henüz bir anlaşmaya ulaşılamamasına ve uluslararası rejimlerin kurulmasının ne kadar zor olduğu bilinmesine rağmen, uzlaşmacı bir formülün aranacağını ve nihai olarak bulunacağını tahmin etmektedir.

Sorular

1. Bir rejimin tanımlayıcı unsurları nelerdir?
2. Rejim ile örgüt aynı şeyler midir?
3. Uluslararası rejim çalışmaları neden 1970'lerde gelişti?
4. Realist ve liberal kurumsalcı yaklaşımların rejim analizlerindeki ortak özellikleri nelerdir?
5. Stratejik etkileşimin temel sonuçları nelerdir?
6. Mahkûm İkilemi oyununun rejim analizlerinde kullanılmasının sonuçları nelerdir?
7. Rejim oluşumunu desteklemek için liberal kurumsalcıların geliştirdikleri temel mekanizmalar nelerdir?
8. Realist yaklaşım, rejim analizi konusunda liberal kurumsalcı yaklaşımdan hangi noktalarda farklılaşır?
9. Cinsiyetler Savaşı oyunu gücün rejim oluşumundaki rolü hakkında bize neler söylemektedir?
10. Realist ve liberal kurumsalcı yaklaşımların rejim analizleri uyumlu mudur?

Ek Okuma Önerileri

Brown, S., v.dğr. (1997), *Regimes for the Ocean, Outer Space and the Weather* (Washington, DC: Brookings Institution). Rejimler tarafından düzenlenmesine ihtiyaç duyulan alanları inceleyen erken tarihli bir çalışma.

Cronin, B. (2003), *Institutions for the Common Good: International Protection Regimes in International Society* (Cambridge: Cambridge University Press). Rejimlerin rasyonalist temelli izahlarına yönelik önemli bir eleştiri.

Hasenclever, A., Mayer, P. ve **Rittberger, V.** (1997), *Theories of International Regimes* (Cambridge: Cambridge University Press). Fikirlere odaklanan bilişselciliğin, artık, rejime dair literatür içinde, güce odaklanan realizme ve çıkarlara odaklanan neo-liberalizme ek olarak üçüncü bir düşünce ekolü oluşturduğunu iddia ediyor.

Keohane, R. O. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Rejim oluşumlarına temel oluşturan teori hakkında en etkili liberal kurumsalcı metinlerden biri.

——— ve **Nye, J. S.** (1977), *Power and Interdependence* (Boston, MA: Little Brown). Rejim değişimini izah etmek için dört model geliştirmek suretiyle, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindeki bir dünyada rejimlerin rolünü inceliyor.

Krasner, S. D. (ed.) (1983), *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Temel kuramsal meseleleri gözler önüne seren kurucu bir metin.

——— (1985), *Structural Conflict: The Third World against Global Liberalism* (Berkeley, CA: University of California Press). Bu eser, önemli bir realist metindir. Kuzey ve Güney'in rejimler hakkındaki ihtilaflarını ele almaktadır.

Oye, K. A. (ed.) (1986), *Cooperation under Anarchy* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Anarşik şartlarda işbirliğinin nasıl oluştuğu üzerine kuramsal makalelerin etkili bir derlemesi.

Rittberger, V. (ed.) (1993), *Regime Theory and International Relations* (Oxford: Clarendon Press). Bu önemli kitap rejim teorisini Amerika ve Avrupa perspektiflerinden hareketle incelemektedir.

Zacher, M. W., Sutton, B. A. ile birlikte (1996), *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications* (Cambridge: Cambridge University Press). Rejimlerin en güçlü devletlerin zorlamasıyla değil, karşılıklı çıkarlar temelinde kurulduğunu iddia eden liberal kurumsalcı bir açıklama sunmaktadır.

Bölüm 20
Birleşmiş Milletler

Paul Taylor – Devon Curtis

Giriş
Birleşmiş Milletler'in Kısa Bir Tarihi ve Temel Organları
Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Barışın ve Güvenliğin Sürdürülmesi
Birleşmiş Milletler ve Devletlerin İç İşlerine Müdahale
Birleşmiş Milletler ve Ekonomik ve Sosyal Meseleler
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm Birleşmiş Milletlerin (BM) gelişimine ve 1945'teki kuruluşundan bu yana yüzleştiği sorunlara ve değişimlere odaklanır. BM devletlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur ve uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devletler olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. BM'nin kurumları, büyük güç konsensüsü gelenekleriyle devletlerin eşitliğini vurgulayan evrenselcilik geleneklerinin rahatsız edici bir karışımını yansıtır. Dahası, BM egemen devletlerin bir gruplaşması olarak kurulmuş olmasına rağmen, bu bölüm BM kurumlarının gittikçe artan yeni işlevler edindiğini ve devletlerin iç işleriyle daha fazla ilgilenir hale geldiğini iddia etmektedir. Bireyler için adalet giderek uluslararası düzenin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. İnsan haklarında ya da ekonomik refahtaki ciddi eksiklikler uluslararası gerilimlere yol açabilmektedir. Bu gelişme devletlerin iç işlerine müdahale hakkındaki geleneksel görüşlere meydan okunmasına neden oldu. Bu durum, aynı zamanda, BM kurumlarının sayıları her geçen gün artan ekonomik ve sosyal sorunları ele alabilecek biçimde genişlemesine ve bu faaliyetleri koordine etmenin daha iyi yollarını aramaya yol açtı.

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) bir grup uluslararası **kurum**dan meydana gelir. Bunlara New York'daki merkezi sistem, Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası İş Örgütü gibi **İhtisas Kuruluşları** ve BM Çocuk Fonu (UNICEF) ve BM Kalkınma Programı gibi **Program ve Fonlar** dahildir. Yarım yüzyıldan uzun bir süre önce, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulduğunda, BM adil ve barışçıl bir küresel **topluluk** umudunu yansıtmıştır. Meşruiyetini evrensel üyelikten ve güvenliği, ekonomik ve sosyal gelişimi, insan haklarının ve çevrenin korunmasını kapsayan bir yetkiden alan tek küresel kurumdur. Yine de BM **devletler** tarafından devletler için kurulmuştur ve halkın ihtiyaç ve çıkarlarını korumak ile **devletlerin egemenlikleri** arasındaki ilişki henüz tam anlamıyla çözülebilmiş değildir. Egemenliğin anlamına ilişkin sorular ve BM faaliyetlerinin sınırları meseleler olmaya devam etmektedir.

BM'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman zarfında, BM'nin faaliyet alanları devlet içi koşulları ele almaya doğru genişledi, BM'nin ekonomik ve sosyal faaliyet kapasitesi daha da iyileştirildi. BM'ye ahlâki bir statü sağlamaya yönelik güçlü bir eğilim oluştu. BM'nin dikkate aldığı küresel güvenliğe yönelik tehditler, artık, devlet içi çatışmayı ve devletler arasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik koşullar kadar **devlet-dışı aktörler**den kaynaklanan tehditleri de içermektedir. BM faaliyetlerindeki bu çeşitlenmeye rağmen, BM'nin uygunluğuna ve etkililiğine ilişkin sorular mevcuttur. ABD ve İngiltere'nin 2003 Irak Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nin açık onayını alamaması BM'nin yaygın eleştirilere uğramasına ve uluslararası ilişkilerde bir krize yol açtı. Fakat işgal sonrası sorunlar ve BM tarafından onaylanmayan bir savaşın meşruiyeti hakkındaki ısrarlı sorular BM'nin **uluslararası toplum**da önemli bir ahlâki statü kazandığını göstermektedir.

BM'nin temel organlarını tasvir ettikten sonra, bu bölüm BM'nin barış ve güvenlik ve sonrasında da ekonomik ve sosyal gelişme meselelerini ele almadaki değişen rolüne yoğunlaşacaktır. Küresel siyasi bağlamda gerçekleşen değişimler karşısında BM'nin rolünün nasıl değiştiğine ve BM'nin halihazırda karşı karşıya olduğu sorunlardan bazılarına odaklanılacaktır.

Birleşmiş Milletler'in Kısa Bir Tarihi ve Temel Organları

Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945'te, Almanya ve Japonya'ya karşı savaşan devletlerin girişimlerinin bir sonucu olarak 51 ülke tarafından kuruldu. 2013 itibariyle, 2011'de Sudan'ın geri kalanından bağımsızlığını müteaki-

ben BM'nin en yeni üyesi olan Güney Sudan'la birlikte, 193 üye ülkeye sahiptir. Üye ülkeler birliğe katılırken, uluslararası ilişkilerin temel prensiplerini kuran bir anlaşma olan **Birleşmiş Milletler Sözleşmesi**'ni kabul ederler. Sözleşmeye göre, BM'nin dört amacı vardır: Uluslararası barışı ve güvenliği sürdürmek; uluslar arasında dostluk ilişkilerini tesis etmek; uluslararası sorunların çözümünde ve insan haklarına saygının geliştirilmesinde işbirliği yapmak; ulusların davranışlarının uyumunun sağlanmasında merkez olmak. BM'de –büyük ya da küçük, zengin ya da fakir, hangi siyasi görüşte ya da sosyal sistemde olurlarsa olsunlar– bütün üye devletler, konuşma ve oy hakkına sahiptir. BM açıkça devletlerin bir araya gelmelerinin bir sonucu olarak kurulmasına rağmen Sözleşme, şaşırtıcı biçimde, devletlerin olduğu kadar halkların çıkar ve ihtiyaçlarına da atıfta bulunmaktadır (bkz. **Kutu 20.1**).

Birçok açıdan, BM kendi selefi olan Milletler Cemiyeti'nin (League of Nations) sorunlarını gidermek için kurulmuştur. Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuştu ve gelecekte savaşları imkânsız hale getirmesi amaçlanmıştı. Fakat Cemiyet'in etkin bir güce sahip olmaması temel bir sorun idi. Ana yürütme komiteleriyle (Cemiyet Konseyi) bütün üye devletlerin dahil olduğu Cemiyet Meclisi arasında açık bir sorumluluk bölüşümü yoktu. Hem Cemiyet Konseyi, hem de Cemiyet Meclisi bağlayıcı kararlar alamaz, yalnızca tavsiyelerde bulunabilirdi ve bu tavsiye kararlarının da ittifakla alınması zorunluydu. Herhangi bir hükümet herhangi bir tavsiyeyi reddetmekte özgürdü. Üstelik Cemiyet, Cemiyet'in zayıflığına daha da fazla katkıda bulunan kötü

Kutu 20.1 BM Antlaşması'nın bazı önemli maddeleri

BM Antlaşması hem devletlerin hem de halkların haklarına atıflar içerir.

BM Antlaşması'nın **dibace**sinde 'Biz, Birleşmiş Milletler halkları; (...) temel insan haklarına, insan kişiliğinin haysiyet ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancı yeniden tasdik etmeye (...) kararlıyız.' denmektedir.

Madde 1(2) BM'nin amacının "Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak" olduğunu ifade eder.

Madde 2(7) "İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmünün, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği"ni ifade etmektedir.

Bölüm VI "Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi" ile ilgilidir.

Madde 33 "Devam etmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve hukuki çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdırlar."

Bölüm VII "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" ile ilgilidir.

Madde 42 Güvenlik Konseyi'nin "uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli saydığı her tür girişimde" bulunabileceğini ifade eder. Güvenlik Konseyi bazı durumlarda üye devletlerin 'gerekli tüm araçları' kullanmasını onaylar ve bu Bölüm VII'nin verdiği yetkilerin meşru bir uygulaması olarak kabul edilmiştir.

Madde 99 Genel Sekreter'in "uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyi'nin dikkatine" sunabileceğini onaylamaktadır.

Şekil 20.1 Birleşmiş Milletlerin yapısı
Kaynak: BM Kamu Enformasyon Birimi © Birleşmiş Milletler, DPI/2470 rev.2-11-36429-October 2011

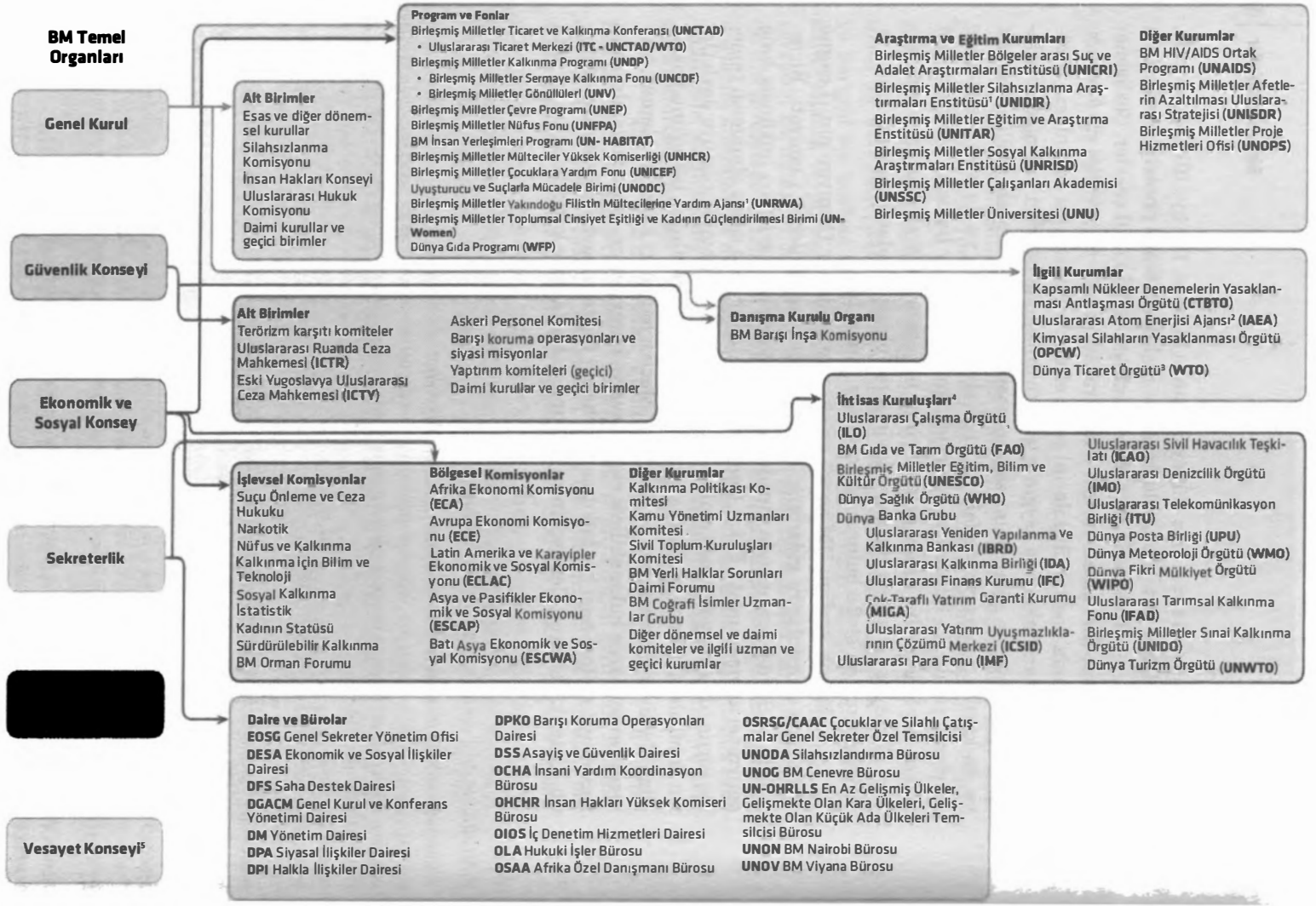

1 UNRWA ve UNIDIR yalnızca Genel Kurul'a karşı sorumludur.
2 IAEA, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'a karşı sorumludur.
3 WTO'nun Genel Kurul'a karşı sorumlu değildir, fakat gerekli hallerde Genel Kurul'a ve Ekonomik ve Sosyal Konseye finans ve kalkınma gibi konularda katkıda bulunur.

4 İhtisas Kuruluşları, BM ile ve birbirleri ile faaliyetlerini hükümetlerarası düzeyde ECOSOC'un koordinasyon mekanizması aracılığıyla, sekreterlikler arası düzeyde ise BM Koordinasyon Baş Yöneticiler Kurulu (CEB) aracılığıyla yürüten özerk kuruluşlardır. Bu kısımda sıralama, BM uzman kuruluşlarının kuruluma tarihleri dikkate alınarak yapılmıştır.

5 Vesayet Konseyi, BM vesayeti altındaki son bölge olan Palau'nun 1 Ekim 1994'te bağımsızlığını kazanmasıyla, 1 Kasım 1994'te faaliyetlerini durdurmuştur. Bu, BM'ye ait resmi bir belge olmayıp tam kapsayıcı olma iddiasında değildir.

devletlere karşı askerî ve ekonomik faaliyetleri koordine edecek mekanizmalara sahip değildi. ABD gibi çok önemli devletler Cemiyet'in üyesi değildi. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Cemiyet bir kısım saldırgan eylemlere cevap vermekte başarısız oldu.

BM'nin yapısı Milletler Cemiyeti'nin karşılaştığı sorunlardan kaçınmayı amaçladı. BM'nin altı temel organı vardır: Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, Sekreterlik, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı (bkz. **Şekil 20.1**).

Güvenlik Konseyi

Milletler Cemiyeti'nin aksine BM, Güvenlik Konseyi'ndeki büyük güçlere imtiyazlar tanıdı. BM Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barışın ve güvenliğin devamını sağlama sorumluluğu verildi. Başlangıçta 11 devletten kurulu olan Güvenlik Konseyi'ndeki devlet sayısı, 1965 sonrasında 15'e çıkarıldı. Bu üye devletlerden ABD, İngiltere, Fransa, Rusya (dağılmadan önceki ismiyle Sovyetler Birliği) ve Çin'den oluşan 5'i Konsey'in daimî üyesi statüsündedirler; diğer 10 tanesi ise geçici üye olarak Konsey'de bulunmaktadırlar. Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak, Güvenlik Konseyi'nin kararları bağlayıcıdır ve kararlar ancak –5 daimî üyenin tamamının kabulünü içerecek şekilde– 15 üyeden 9'unun kabulü ile alınabilmektedir. Bu 5 daimî üye –yapılacak düzenlemeleri kabul etmesinin eylemlerin etkinliğini artıracağı düşünülen– dönemin büyük güçleri olarak görülmektedir. Teamüllere göre, bu daimî üyelerden herhangi birinin toplantılara katılmaması veto olarak kabul edilmemektedir. Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı sayesinde yaşanabilecek güç siyaseti ve BM'nin temelinde yatan evrensel fikirler arasındaki gerilim, örgütün tanımlayıcı bir özelli-

Kutu 20.2 Güvenlik Konseyi reformu

Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sürdürme sorumluluğuna sahip BM'nin ana yürütme organı olduğundan, BM'yi yeniden şekillendirme tartışmalarının çoğunun Güvenlik Konseyi üzerine odaklanması şaşırtıcı değildir.

BM'yi kuranlar evrensel bir Genel Kurul'u ve büyük güçler arasında oybirliği gerektiren kısıtlı bir Güvenlik Konseyi'ni bilerek oluşturdular. Zamanın büyük güçleri olan ABD, Sovyetler Birliği (şimdi Rusya), İngiltere, Fransa ve Çin'e veto ve daimi üyelik hakkı vermek anlaşmanın temel bir özelliğiydi.

Güvenlik Konseyi'nin bileşimi ve karar alma prosedürleri özellikle dekolonizasyon sonrasında artan üye sayısıyla birlikte sorgulanmaktadır. Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi'ndeki tek yeniden şekillendirme Konsey'in üye sayısının 11'den 15'e çıkarıldığı ve karar almak için yeterli oy sayısının 7'den 9'a çıkarılması kuralının getirildiği 1965 yılında meydana geldi. Bununla birlikte, beş daimi üyenin veto haklarına dokunulmadı.

Güvenlik Konseyi günümüzün askerî ve iktisadi güç dengesini ve coğrafi dağılımını yansıtmamaktadır. Almanya ve Japonya daimi üyelik için durumlarını güçlendirmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler, Güney Afrika, Hindistan, Mısır, Brezilya ve Nijerya ile birlikte, Güvenlik Konseyi'nde daha fazla temsiliyet istemektedirler. Fakat yeni daimi üyelikler konusunda anlaşmaya varılamayacağı kanıtlandı. İngiltere, Fransa ve Almanya bireysel olarak temsil edilmek yerine Avrupa Birliği olarak mı temsil edilmeli? Pakistan Hindistan'ın üyeliği konusunu nasıl değerlendirirdi? Nijerya'nın üyeliğine Güney Afrika'nın tepkisi nasıl olurdu? Ya İslami bir ülkenin temsiliyeti?... Bu meseleleri çözmek hiç de kolay değil. Benzer biçimde, beş daimi üyenin veto haklarından vazgeçme ihtimalleri de oldukça düşüktür.

Bununla birlikte, büyük ölçekli bir reformun imkânsız olmasına rağmen, çalışma prosedürlerinde Güvenlik Konseyi'ni daha saydam ve daha hesap sorulabilir hale getiren değişimler yaşanmaktadır.

ğidir. Güvenlik Konseyi'nin yeniden şekillendirilmesi için sık ve yaygın çağrılar bulunmaktadır; fakat bunun gerçekleşmesi çok zordur (bkz. **Kutu 20.2**).

Güvenlik Konseyi uluslararası barışa yönelik bir tehdit olduğunu düşündüğü zaman, ihtilafı ilk önce BM Antlaşması'nın VI. Bölümü çerçevesinde barışçıl biçimde çözme yollarını araştırır (bkz. **Kutu 20.1**). Uzlaşma için ilkeler veya arabuluculuk öne sürebilir. Savaş durumunda ise ateşkes sağlamayı dener. Tarafların ateşkesi sürdürmesine yardımcı olmak ve rakip kuvvetleri birbirinden ayrı tutmak için **barışı koruma** gücü gönderebilir (aşağıdaki "Birleşmiş Milletler ve uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesi" başlıklı kısımdaki barışı koruma tartışmalarına bakınız). Konsey, Sözleşme'nin 7. Bölümü çerçevesinde kararlarını uygulama araçlarına da başvurabilir. Örneğin, ekonomik ambargo veya silah ambargosu uygulayabilir. Nadir hallerde, Güvenlik Konseyi, kararlarını yerine getirebilmek için, üye devletlere –ortak askerî eylem dahil– gerek görülen her tür aracı kullanma yetkisi de verebilir.

Konsey ayrıca yeni bir Genel Sekreter atanması ve yeni üyelerin BM'ye kabulü için Genel Kurul'a tavsiyede bulunabilir.

Genel Kurul

Güvenlik Konseyi'nde veto gücü üzerinden güç siyaseti yapmanın onaylanmış olması ile BM'nin diğer organlarına temel oluşturan evrensel prensipler bir tezat teşkil etmektedir. Bütün üye devletler dünyanın en acil sorunlarını ele almak için toplanan Genel Kurul'da ('bir milletler parlamentosu') temsil edilir. Her üye ülkenin bir oy hakkı vardır. Uluslararası barış ve güvenlik, yeni üyelerin kabulü ve BM bütçesi gibi temel meselelerde karar almak için üçte iki çoğunluk gereklidir. Diğer meseleler için salt çoğunluk aranır. Fakat Genel Kurul'da alınan kararlar bağlayıcı değil, tavsiye kararlarıdır. Az sayıdaki istisnadan biri, Genel Kurul'un –üyeler için bağlayıcı olan bütçe hakkındaki kararların alındığı– Beşinci Komite'sidir.

Genel Kurul, BM Antlaşması kapsamındaki herhangi bir meseleyi ele alabilir. Genel Kurul'un 61. oturumunun (2012-2013) gündeminde; kalkınmak için enformasyon ve iletişim teknolojileri, yeni enerji kaynaklarının ve yenilebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi, uluslararası uyuşturucu kontrolü ve yerli hakların hakları gibi meseleleri içeren 170 madde vardı. 2011'de Güvenlik Konseyi'nde yeterli desteğin sağlanamaması nedeniyle Filistin'in tam üye olarak BM'ye kabul edilmemesi sonrasında, Genel Kurul 2012'de Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsüne yükseltilmesini oyladı. Genel Kurul'un resmi kararları bağlayıcı olmadığından, herhangi bir devleti zorlayamaz; fakat tavsiyeleri dünya kamuoyunun kanaatlerine ilişkin önemli göstergelerdir ve milletler topluluğunun ahlâki otoritesini temsil eder.

Genel Kurul'un, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Silahsızlanma Komisyonu ve İnsan Hakları Konseyi gibi bazı alt-birimleri de vardır (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Örnek Olay Çalışması 1 Goldstone Raporu: Birleşmiş Milletler'in Gazze ihtilafını inceleme heyeti

Filistin'den İsrail'e roket atışlarına cevaben İsrail Ordusu'nca Dökme Kurşun Operasyonu'nun yürütüldüğü Aralık 2008-Ocak 2009 tarihleri arasında Gazze'de vuku bulan çatışmaların akabinde BM İnsan Hakları Konseyi uluslararası insan hakları ve beşeri hukuk kurallarının ihlali iddialarını araştırmak üzere bağımsız bir inceleme heyeti oluşturdu. Eylül 2009'da açıklanan nihai inceleme raporu, bu heyetin başkanı Güney Afrikalı hakim Richard Goldstone'a atfen Goldstone Raporu olarak bilinmektedir. Rapor, İsrail silahlı kuvvetlerini ve Filistinli militanları savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlemekle itham etmiştir.

Sözkonusu rapor, sıcak tartışmaları beraberinde getirdi. İsrail hükümeti, metodolojik ve maddi hatalar barındırdığını söyleyerek raporu reddetti. Ekim 2009'da ise İnsan Hakları Konseyi raporu onayladı ve Kasım 2009'da bu sefer BM Genel Kurulu, raporda belirtilen savaş suçları iddialarının bağımsızca araştırılmasını talep eden bir yasa tasarısını kabul etti. Nisan 2011'de İnsan Hakları Konseyi, Goldstone Raporu'nu yeniden görüşmesi ve bunu Güvenlik Konseyi'ne sunması için Genel Kurul'a baskı yaptı. Fakat bu gerçekleşmedi. Tam da o tarihte Goldstone *Washington Post*'ta bir yorum yayınlayarak raporun temel bulgusunu sorguladığında raporla ilgili daha fazla uzlaşmazlık mevcut idi.

Goldstone raporu etrafındaki tartışmalar, BM İnsan Hakları Konseyi'nin peşin hükümlü olduğuna dair eleştirileri besledi. Konseyi eleştirenler, onun İsrail'in ihlallerine orantısız bir şekilde odaklandığını iddia ediyorlardı. Bütün bunlara rağmen, birçok insan hakları savunucusu grup, Konsey'in dünya gündeminin dikkatini adaletsizlik ve cezasız kalma konularına çekmeye yardımcı olduğunu düşünüyordu. ABD, 2006'da İnsan Hakları Konseyi kurulduğunda ona katılmayı reddetmişti. Fakat Obama yönetime geldikten sonra ABD bu konseye katıldı. Birleşik Devletler, 2012'de üç yıllığına Konsey'e tekrar seçildi.

Sekreterlik

Sekreterlik; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve diğer organlarca yönlendirilen BM'nin asli ve idari görevlerini yerine getiren makamdır. İcraatın başında tüm idari işlerin rehberliğini yürüten Genel Sekreter bulunur. Aralık 2006'da, Güney Kore'den Ban Ki-moon sekizinci Genel Sekreter olarak seçildi. Sekreterlik, dünya genelindeki toplam 40000 civarındaki personelin istihdam edildiği birim ve ofisten müteşekkildir.

Diğer organların tavsiyeleri üzerine, Sekreterlik birtakım araştırma işlevleri ve bazı yarı-idari görevleri de yerine getirir. Fakat Sekreterlik'in rolü öncelikle bürokratik bir rol olarak kalmaktadır ve siyasi güçten yoksundur. Mesela, Avrupa Birliği Komisyonu'nun inisiyatif haklarına sahip değildir. Bunun tek istisnası Sözleşme'nin 99. Maddesi gereğince Genel Sekreter'in uluslararası barış ve güvenliği çökertmeye neden olabilecek durumları Güvenlik

Konseyi'nin gündemine getirme yetkisidir (bkz. **Kutu 20.1**). İlk bakışta önemsiz gibi görünen bu Madde, öncül Milletler Cemiyeti ile mukayese edildiğinde, Genel Sekreter'in diplomatik rolünün önemli ölçüde genişlemesi için hukuki bir temel sağlamaktadır. Bu nedenle, Genel Sekreter ekonomik ve sosyal sorunlar ve insani krizler gibi, gevşek bir yorumla, barışa tehdit olarak yorumlanabilecek geniş bir alanla ilgilenme yetkisine sahip oldu.

Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council, ECOSOC), Genel Kurul otoritesi altında, BM ailesi içinde yer alan örgütleri ve BM'nin ekonomik ve sosyal işlerini koordine etmesi amacıyla oluşturulmuştur. **Sivil Toplum Kuruluşları**nı (STK) da dikkate alır, böylece BM ile **sivil toplum** arasında hayati bir bağ kurar. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yardımcı birimleri Kadının Statüsü Komisyonu gibi İşlevsel Komisyonlar; Afrika Ekonomik Komisyonu gibi Bölgesel Komisyonlar ve daha birçok başka organı içermektedir (bkz. **Şekil 20.1**).

Sekreterlik ve Genel Kurul ile birlikte ECOSOC, BM sistemi olarak bilinen bir dizi kurumun faaliyetlerini denetlemekle görevlidir. Bunlara İhtisas Kuruluşları ve Program ve Fonlar da dahildir (bkz. **Şekil 20.1**). Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası İş Örgütü gibi İhtisas Kuruluşları kendi anayasalarına, düzenli olarak gözden geçirilen bütçelere, yürütme kurulu başkanlarına ve devlet temsilcilerinden oluşan meclislere sahiptirler. Anayasal, finansal ve siyasi olarak kendi kendine yeten kuruluşlardır ve merkezî sistemin yönetimine tabi değildirler.

Program ve Fonlar, yönetimde Genel Kurul'un doğrudan denetimine tabi olmaları bakımından merkezî sisteme daha yakındırlar, Genel Kurul kararıyla değiştirilebilir ve gönüllülük temelinde fonlanırlar. BM'nin 1945'te kuruluşundan bu yana, uluslararası gündeme kadın hakları ve çıkarları, iklim değişimi, kaynakların tükenmesi, nüfus artışı, **terörizm** ve HIV/AIDS virüsünün yayılışı gibi birçok yeni mesele geldi. Bu meseleler Program ve Fonlar içinde yeni örgütlerin kurulmasına yol açtı. BM Kalkınma Programı (UNDP) ve BM Çocuk Fonu (UNICEF) bu türden fonlardan yalnızca iki tanesidir.

Milletler Cemiyeti, ekonomik ve sosyal sorunlar için sorumluluğu Cemiyet Meclisi'ne verirken, BM Antlaşması ekonomik ve sosyal kurumları denetlemek için Ekonomik ve Sosyal Konsey'i kurdu. Bu daha işlevsel düşünmenin bir sonucuydu. Özel ekonomik ve sosyal sorunlarla uğraşmaları amacıyla örgütler kuruldu. Fakat Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gerekli olan idari güç verilmedi. Sadece tavsiyeler sunabilmekte ve İhtisas Kuruluşları'ndan raporlar almaktadır. Sonuç olarak, BM'nin ekonomik ve sosyal örgütleri daha etkin yönetim yolları bulma arayışındadır ("BM ve Ekonomik ve Sosyal Sorunlar" başlıklı kısımda yürütülen tartışmaya bakınız).

Vesayet Konseyi

BM kurulduğunda, Vesayet Konseyi yedi üye tarafından idare edilen 11 Vesayet Bölgesi'ne uluslararası denetleme sağlamak ve bu bölgelerin kendi kendilerini yönetme veya bağımsızlığı için hazırlanmasında uygun adımların atıldığını garanti altına almak için kurulmuştur. 1994 itibariyle, bütün Vesayet Bölgeleri, ya ayrı devletler olarak ya da bağımsız komşu devletlerle birleşerek bağımsızlıklarına ulaştı. Son bölge daha önce ABD tarafından idare edilen Pasifik Adaları'ndaki Palau'dur. Görevini tamamlamış olan Konsey, artık Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden oluşmaktadır. Kuralları gerekli olduğunda toplanmaya imkân tanıyacak şekilde düzenlendi.

Uluslararası Adalet Divanı

Uluslararası Adalet Divanı, BM'nin ana yargı organıdır. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin birlikte atadıkları 15 yargıçtan oluşan Mahkeme, ülkeler arasındaki ihtilafları görüşür ve karara bağlar. Devletlerin katılımı gönüllülük esasına göredir; ancak eğer bir devlet katılmaya karar verirse, Mahkeme'nin kararlarına bütünüyle uymak zorundadır. Talep edildiğinde BM'nin diğer organlarına ve İhtisas Kuruluşları'na tavsiye niteliğinde görüşler de sunmaktadır.

Püf Noktası

- BM İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler arasında barışı korumak için kurulmuştur.
- Birçok açıdan, BM kurumları selefi Milletler Cemiyeti'nden çıkarılan dersleri yansıtmaktadır.
- BM'nin kurum ve mekanizmaları hem büyük güçlerin arzularını (Güvenlik Konseyi'nde veto gücü) hem de evrenselciliği yansıtmaktadır. Devletlerin çıkarlarına olduğu kadar halkların ihtiyaç ve çıkarlarına da hitap etme arzusunu yansıtır. Bu çeşitli arzular arasındaki gerilim BM'nin gelişiminin önemli bir özelliğidir.

Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Barışın ve Güvenliğin Sürdürülmesi

Barış ve güvenlik sorunlarında BM'nin performansı küresel siyasi bağlam tarafından şekillendirilmiştir. Açıkçası, BM'nin kurulduğu 1945'ten bu yana uluslararası toplumda BM sistemi üzerine etki eden değişiklikler olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş BM Güvenlik Konseyi'nin işleyişine engel olmuştur, çünkü ABD ya da Sovyetler Birliği çıkarları tehdit edildiğinde veto haklarını kullanabiliyorlardı. 1945'ten 1990'a kadar Güvenlik Konseyi'nde 193 kez veto eylemi gerçekleşmişti; 1990'dan 2012'ye kadar ise bu sayı sadece 25'tir. Dahası BM Antlaşması, Güvenlik Konseyi ve rıza gösteren devletler arasındaki bir anlaşmayla hazır bir ordu kurulmasına imkân sağlarken, Doğu-Batı soğuk savaş rekabeti bunun uygulanmasını

imkânsızlaştırmıştır. Nihai sonuç, Güvenlik Konseyi'nin BM kurucularının beklentilerine uygun işleyememesiydi.

Üye devletler, özellikle de bir BM ordusu kurma hususunda Antlaşma'nın VII. Bölümü'nde bulunan düzenleme üzerinde anlaşmaya varamadığından dolayı, barış ve güvenlik meselelerini ele almak, doğaçlama olarak gerçekleşen bir dizi girişimi takip etmek zorunda kaldı. İlk olarak, Güvenlik Konseyi'nin, kendi adına hareket edecek bir aktörün varlığını kabul ettiği bir prosedür oluşturuldu. Bu, 1950'deki Kore çatışmasında ve 1990'daki Körfez Savaşı'nda, ABD ve müttefiklerince girişilen faaliyetlerde ortaya çıktı.

İkinci olarak, birçok klasik barışı koruma örneği mevcuttur. BM Antlaşması'nda barışı korumaya yönelik hiçbir atıf yoktur; klasik barışı koruma görevleri ve mekanizmaları Antlaşma'nın VI. Bölüm'üne dayandırılır. Klasik barışı koruma bir ateşkes sonrasında ihtilaflı taraflar arasında BM komutası altında bir BM askerî gücünün kurulmasını içerir. Böylesi bir askerî güç, silahlarını ancak kendini korumak için kullanır, ev sahibi devletin rızasıyla kurulur ve büyük güçlerden kuvvetler içermez. Bu mekanizma ilk kez 1956'da, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Süveyş Kanalı bölgesinden çıkışını kolaylaştırmak ve daha sonra da Mısır ile İsrail kuvvetleri arasında durmak için bir BM kuvvetinin Mısır'a gönderilmesinde kullanılmıştır. Süveyş Krizi'nden bu yana, –Kıbrıs'taki Yeşil Hattı ve Golan Tepeleri'ni denetlemek gibi– birçok klasik barışı koruma görevi olmuştur.

Üçüncüsü, Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan, bazen çok-boyutlu barışı koruma ya da **barışa zorlama** da denilen yeni bir barışı koruma türü oldu. Bu görevler insani hedeflere ulaşmak için kuvvet kullanmaya daha yakındır. Bazen BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne dayandırılır. Bu kuvvetler devletlerin içinde düzenin çöktüğü durumlarda kullanılmaktadır ve bu yüzden, uluslararası çatışmaların yanı sıra sivil savaşlar için de kullanılır. Barışı koruyucuların tarafsız konumlarını korumalarının gittikçe zorlaşması ve savaşan tarafların hedefi haline gelmesi önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. 1990'ların başındaki Somali müdahalesi ve 1990'ların ortalarındaki Yugos-

Kutu 20.3 Bir barış gündemi

1990'ların başında, Soğuk Savaş'ın ardından, BM'nin güvenlik ve barış gündemi hızlı biçimde genişledi. Dönemin Genel Sekreteri Butros Butros-Gali kurucu raporu *An Agenda for Peace* (*Bir Barış Gündemi*)'nde (1992) BM'ye daha iddialı bir rol biçti. Raporda, Soğuk Savaş sonrası bağlamda BM'nin barış ve güvenliği sürdürmek için birbiriyle bağlantılı rolleri tasvir edilmektedir. Bu roller şunlardır:

- **Önleyici diplomasi**: Güven inşa edici araçlar, gerçek arayışı ve BM kuvvetlerinin önleyici biçimde konuşlandırılmasıyla ilgilidir.
- **Barışın inşası**: Esasen barışçıl araçlar yoluyla düşman tarafları anlaşmaya vardırmak için tasarlanmıştır.
- **Barışa zorlama**: Fakat bütün barışçıl yollar tükendiğinde, Sözleşme'nin 7. Bölümü kapsamında barışa zorlamak gerekli hale gelebilir. Barışa Zorlamak, tarafların rızası olmaksızın da gerçekleştirilebilir.
- **Barışı koruma**: Bütün tarafların rızasıyla BM kuvvetlerinin çatışma alanında konuşlandırılması (Bu, barışı korumanın klasik tanımıdır).
- **Çatışma sonrasında barışın inşası**: Daha fazla şiddeti önlemek ve barışı pekiştirmek için sosyal, siyasi ve ekonomik altyapıyı geliştirmek.

lavya müdahalesi bu durumun örnekleridir. BM barış gücü, 2009'da Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (DKC), asilere karşı düzenlenen ve şiddetli misillemeleri tetikleyen askerî operasyonda Kongo ulusal ordusuna destek olmuştur.

BM barışı koruma görevleri 1990'ların başında hızlı bir yayılma gösterdi. 1994'te BM barışı koruma operasyonları 1990'daki rakamın yedi katına çıkarak 80000 askerî personel sayısına yaklaştı (Pugh, 2001: 115). 2009 başında, BM'nin devam etmekte olan 16 barışı koruma operasyonundaki toplam personel sayısı (asker ve polis) 97000'in biraz altındaydı.

Devletlerin İç Koşullarına Artan İlgi

Yeni barışı koruma devletlerin iç işlerine müdahale etmeye daha hazırlıklı olunmasının bir ürünüydü. Bu, uluslararası istikrarı koruma adına diplomatların devletlerin iç işlerine karışmamalarını salık veren geleneksel inancı tehdit etmekteydi. Her geçen gün, uluslararası topluluğun –BM ile birlikte çalışmak suretiyle– gıda, su, sağlık ve iskân gibi temel ihtiyaçlarını karşılama hakları kadar bireysel siyasi ve sivil haklarıyla da ilgilenmesi gerektiğine inanan insan sayısı artmaktadır. Bu görünüşe göre, bireysel hakların çiğnenmesi devletler arası ilişkilerin bozulmasının ana sebeplerinden biriydi: Ülke içi adalet eksikliği uluslararası düzensizliğe yol açar. BM, bireylerin adalet arayışının ya da **insani güvenliği** garanti altına almanın **ulusal çıkar**ın bir veçhesi olduğu şeklindeki yeni bir algıyı güçlendirdi.

BM, geçmişte, devletler arasındaki uluslararası düzenin bireyler için adalet arayışından daha öncelikli olduğuna dair geleneksel görüşü geliştirmeye yardım etmekteydi. Bu anlamda, şimdilerde bireysel haklara odaklanması önemli bir değişim olarak görünmektedir. Bu değişim nasıl izah edilebilir?

Birincisi, uluslararası ortam değişmiştir. Doğu ve Batı arasındaki Soğuk Savaş algısı, üye devletlerin, devletlerin egemenlik şartlarını sorgulamayı istememeleri anlamına geliyordu. Jean Kirkpatrick'in (1979) komünizm

Kutu 20.4 BM Barışın İnşası Komisyonu

BM Barışın İnşası Komisyonu, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin bir alt dalı olarak Aralık 2005'te kuruldu. İlk kez Genel Sekreter'in Aralık 2004'te tertip ettiği Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Konulu Yüksek Düzeyli Panel'de, sonrasında ise Mart 2005'te Genel Sekreter'in *In Larger Freedom* (Daha Geniş Özgürlük) başlıklı raporunda önerildi. BM'deki mevcut mekanizmalar, çatışmadan çıkan ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kabul edilmekteydi. 1990'larda Liberya, Haiti ve Somali gibi pek çok ülke barış anlaşmaları imzaladı, BM barışı koruma güçlerinin ülkelerinde konuşlanmasına izin verdi, fakat sonrasında tekrar şiddete yöneldi. Barışın İnşası Komisyonu çatışmanın tekrar meydana gelmesini önlemek için çatışma sonrasının kırılgan aşamasındaki ülkelere hedefli iyi saptanmış destek sağlamayı amaçlar. Çatışma sonrası faaliyetlerdeki çok sayıdaki aktör arasında koordinasyonu geliştirmek için, çatışma sonrası iyileşmeye yönelik öncelikler ve bütünlüklü stratejiler önerecektir. Barışın İnşası Komisyonu'nun kurulması BM'de güvenlik ve gelişme programlamalarını koordine etmeye yönelik artan eğilimin göstergesidir.

Barışın İnşası Komisyonu'nun örgüt komitesi 31 üye devletten oluşmaktadır. Çatışma sonrasına yönelik takip edilecek stratejileri, öncelikleri ve belli ülkeler için programları görüşmek üzere ülkeye özel toplantılar yapılmaktadır. Barışı İnşa Komisyonu'nun gündemindeki ilk ülkeler Burundi, Sierre Leone, Gine, Gine-Bissau, Liberya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ydi. Barışın İnşası Destek Fonu, 250 milyon dolarlık hedefiyle, Komisyon'un kurtarmaya yönelik faaliyetlerini desteklemeye adanmıştır. Fon, hem Genel Sekreterlik tarafından belirlenen şartları haiz ülkeleri hem de Barışı İnşa Komisyonu'nun gündemindeki ülkeleri desteklemektedir.

ile savaşma adına Latin Amerika'daki iğrenç diktatörlükleri hoş görme tavsiyesinde bulunan kötü şöhretli makalesi o dönemin makul bir açıklamasını sunmaktaydı: Latin Amerika'daki rezil sağcı rejimler hoşgörüyle karşılanmıştı, zira Sovyet karşıtıydılar ve başkalarının alanlarına müdahale etmek çatışmayı tırmandırma riskini barındırıyordu (Forsythe, 1988: 259-60).

İkincisi, dekolonizasyon süreci devleti adalet karşısında imtiyazlı hale getirdi. BM, sömürgelerin devlet olma taleplerini dile getirdi ve devlet olma hakkını bir milletin mevcudiyeti gibi, uygun ekonomik performans gibi, savunulabilirlik gibi ya da vatandaşları için adalet sağlamak gibi herhangi bir geçerlilik testinden daha üst düzeye çıkardı. Genel Kurul, 1960'da, Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Hakkı Tanıma Beyannamesi'nde bağımsızlığa yönelik bu koşulsuz hakkı ilan etti. Meşru devletlerin elitlerinin iddialarının, elitlerin temsil edici olmadıkları durumda bile, halk coşkusunun tatmin edici göstergesi olduğuna dair bir eğilim ortaya çıkmıştı.

Charles Beitz, bu koşulsuz devlet olma hakkını sorgulayan ilk kişilerden biriydi: Ona göre, bağımsızlık sonrasında dikkatlerin bireylerin durumuna çevrilmesi gerekmektedir (Beitz, 1979). Michael Walzer ve Terry Nardin benzer sonuçlara yol açan iddialar ortaya attılar: Devletler, mevcudiyet hakları vatandaşlarının çıkarlarıyla ilgili bir performans kriterine bağımlı olan varlıklardır (Walzer, 1977; Nardin, 1983). Böyle yazarlar **diplomasi**nin ahlâki içeriğini değiştirmeye yardımcı oldular.

Düzen ve adalet arasındaki yeni ilişki, dolayısıyla, belli şartların ürünüydü. Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik tehdidin yalnızca devletler arası saldırganlıktan kaynaklanmadığı hissedildi. Daha ziyade, küresel barış (mülteci akınları ve bölgesel istikrarsızlıklar dahil) iç savaş, insani aciliyetler ve yoksulluk ve eşitsizlik gibi diğer şartlar tarafından da tehdit edilmektedir. 1992 yılında, zamanın BM Genel Sekreteri Butros Butros-Gali *An Agenda for Peace* (Bir Barış Gündemi) adlı raporda BM için yeni ve hırslı bir uluslararası barış ve güvenlik gündeminin çerçevesini çizmiştir (bkz. **Kutu 20.3**).

Daha yakın tarihte, terörizm, küçük silahların ve kitle imha silahlarının yayılması gibi farklı türde devlet-dışı tehditler BM güvenlik gündeminde gittikçe ön plana çıkmaktadır. Kısmen 2001'de ABD'deki terörist saldırılar nedeniyle, kısmen de 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nde Irak hakkında ortaya çıkan çıkmaz yol nedeniyle, dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan küresel barış sorunlarını ve tehditlerini ele almak için üst düzey bir panel düzenledi. 2004 tarihli nihaî rapor güvenlik tehditlerinin birbirine bağlı doğasını vurguladı ve insan hakları ve güvenliğin geliştirilmesinin birbirini pekiştirici olduğunu iddia etti. Rapor'un sunduğu tavsiyelerin çoğu uygulanmadı, fakat yeni bir BM Barışın İnşası Komisyonu'nun kurulması gibi önemli bazı adımlar atıldı (bkz. **Kutu 20.4**).

Püf Noktası

- Soğuk Savaş ve dekolonizasyon süreci, BM'nin ülkelerin iç işlerine daha aktif bir şekilde müdahale etmeye yönelik hevesini kırmıştır.
- Soğuk Savaş sonrasında, diplomatların ve devlet adamlarının, bir devletin içinde olanların dışarıdakileri ilgilendirmediğini kabul etmeleri daha zor hale geldi.
- 1990'ların ortalarında BM, devletlerarası saldırganlığa direnerek, devletlerin içindeki ihtilafları (iç savaşları) çözmeye çalışarak ve ekonomik, sosyal ve siyasi şartlar da dahil olmak üzere devletlerin iç koşullarına odaklanarak uluslararası barışı ve güvenliği sürdürmeye çalıştı.

Birleşmiş Milletler ve Devletlerin İç İşlerine Müdahale

Barış ve güvenlik meseleleri gittikçe insan güvenliğini ve adaleti de içine alacak şekilde anlaşıldığında, BM'nin de devletlerin içindeki bireysel standartları sürdürmede daha güçlü bir rol oynaması beklenir (bkz. **Kutu 20.5**). Yeni görevleri yerine getirmenin bir zorluğu, iç işlerine müdahale edilmemesi ilkesine aykırı gibi görünmesiydi. Müdahale, geleneksel olarak, bir ülkenin işleyişini, siyasetini ve amaçlarını değiştirmek ve müdahalede bulunanın lehine sonuçlar üretmek için, bir dış birim tarafından o devletin rızası olmaksızın kasıtlı bir işgal olarak tanımlanır (Vincent 1974) (bkz. **Bölüm 31**).

BM'nin kuruluşunda, egemenlik devletler sistemi için temel bir ilke olarak görülmüştü. Devletler uluslararası toplumun eşit üyeleriydi ve uluslararası hukuk nezdinde eşitlerdi. Egemenlik de devletlerin kendilerinden daha üstün bir otorite tanımadıkları ve yargılama gücüne sahip daha üst bir yetki sahibinin bulunmadığı anlamına gelmekteydi. Devletlerin hükümetleri kendi sınırları içinde ayrıcalıklı bir yetkiye sahipti ve bu ilke BM Antlaşması'nın 2. Maddesi 7. fıkrasında güvence altına alınmıştı.

Bununla birlikte, daha erken dönemlerde, devletler birbirlerinin işlerine karışmışlardı ve buna da hakları olduğunu düşünmüşlerdi. ABD 1933'te toplanan VII. Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansı'nda razı olana kadar, kendi yarı-küresindeki devletlerin iç işlerine müdahale etmesini sınırlandıran herhangi bir engeli reddetmekteydi. ABD'nin pozisyonu, sosyalizmin ilkelerini korumak için sosyalist devletlerin iç işlerine müdahale hakkını savunan 1970'lerin **Brejnev Doktrini**'ne çok benzemekteydi.

Çok daha eski tarihlerde, İngiltere diğer devletlerle olan ilişkisinde köleliğin lağvedilmesi meselesinde ısrarcı olmuştu. Açık denizlerde gemileri durdurmuş ve anlaşma maddelerinden biri olarak köleliğin lağvedilmesi şartını öne sürmüştü (Bethell, 1970). Devletlerin başka devletleri iç ilişkilerinde bazı temel ilkelere saygı duymaya mecbur etmek için uğraştığı zamanlarda da bu tür durumlar ortaya çıkmıştı. Macaristan ve Bulgaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerinden bazıları 1878 Berlin Konferansı'nda büyük güçlerin varmış olduğu anlaşma temelinde kendi sınırları içindeki azınlıklara saygı göstermeye

mecbur bırakılmışlardır. Dolayısıyla, pratikte, müdahale uluslararası siyasetin, bazen iyi sebeplerle ortaya çıkan, yaygın bir özelliğiydi.

1990'larla birlikte, bazı kimseler müdahalenin meşru kabul edildiği bu önceki döneme dönülmesi gerektiğine inanıyordu, fakat genel kabul gören standartları korumak için daha fazla araca ihtiyaç olduğu da anlaşıldı. Müdahale izni verme konusunda BM'nin temel rolü üzerinde ısrar ettiler. BM Antlaşması'nın sadece devletlerin değil, aynı zamanda bireylerin haklarını da savunduğu vurgulandı: Bu türden haklara saygı duymak devlet olmanın şartı olarak yorumlanabilirdi.

BM Genel Kurulu'nun insani yardım konulu temel resmi bildirisi, kendi sınırları içindeki karmaşık meselelerle ilgilenmek için devletlerin öncelikli sorumluluğuna atıfta bulunmuştur. 1991'deki bir Genel Kurul kararı bu ilkenin biraz esnetilmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir: "Devletlerin egemenlik, bölünmez bütünlük ve ulusal birliğine BM Antlaşması'na uygun biçimde tam saygı gösterilmelidir. Bu bağlamda, insani yardım etkilenen ülkenin rızasıyla ve esas itibariyle etkilenen ülkenin başvurusuyla yapılmalıdır." (A/RES/46/182). 'Esas itibariyle' deyiminin ve '-malıdır' kipinin kullanılması bazı durumlarda, hedef devletin rızası mümkün olmasa bile, müdahalenin gerek-

Örnek Olay Çalışması 2 2003 Irak müdahalesi

Mart 2003'te, ABD öncülüğündeki koalisyon Irak'ta pek çok anlaşmazlığa yol açan –sonuçta Saddam Hüseyin'i iktidardan düşüren– bir savaş başlattı. Savaşı meşru kılan gerekçe, daha önceki BM kararlarına rağmen, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması üzerinde durdu. Kosova'dakinden farklı olarak, çok sonralara kadar insan haklarının çiğnenmesi bir gerekçe olarak sunulmamıştı. Devam etmekte olan iç savaşa ek olarak, kitle imha silahlarının halen bulunamaması da bu savaşın haksız bir savaş olduğu şeklindeki eleştirileri güçlendirdi.

Güvenlik Konseyi'nin Irak'ta askerî bir eylemi onaylayıp onaylamadığı konusunda bir mutabakat yoktu. Amerikalı ve İngiliz diplomatlar; Irak'taki kitle imha silahlarının BM gözetiminde yok edilmesini gerektiren 1991'de çıkarılan 687 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını ve bu kararın gereğinin yapılmaması halinde bu durumun 'ciddi sonuçları' olacağını dile getiren 2002'de çıkarılan 1441 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını ileri sürdüler. Fakat Irak'a karşı kuvvet kullanımını açıkça onaylayacak olan 2003 kışındaki Güvenlik Konseyi kararını çıkarma çabası başarısız oldu. Fransa ve Rusya kuvvet kullanımına onay veren bir kararı veto etmekle tehdit ettiler.

İkinci bir Güvenlik Konseyi kararı üzerinde mutabakata varma konusundaki başarısızlık ve ABD ve İngiltere hükümetlerinin, az sayıdaki bir grup müttefikle birlikte, açık bir BM kararı olmaksızın Irak'a karşı kuvvet kullanması, BM'nin güvenilirliğine ciddi zarar verdi. ABD'nin BM onayı olmadan harekete geçmek için artan bir eğilim içinde olduğuna dair korkular var. Bush yönetiminin Eylül 2002'deki Ulusal Güvenlik Stratejisi 'çıkarlarımız ve emsalsiz sorumluluklarımız gerektirdiği zaman, tek başımıza hareket etmeye hazırlıklı olacağız' demektedir (NSS 2002: 31). Bununla birlikte, işgal sonrasında Irak'ta güvenliği tesis etme konusunda yaşanan sıkıntıların devam ediyor oluşu uluslararası işbirliği ihtiyacının önemini göstermektedir. BM askerî bir eylemin meşruiyetini artırır ve küresel riskleri, yükleri ve yeniden inşa stratejilerini paylaşmaya da yardımcı olabilir.

li olduğunu ima eder. 2005 Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nde, Genel Kurul şunu dile getirdi: Eğer ulusal otoriteler 'halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlık suçlarından koruma noktasında açık bir biçimde başarısız olurlarsa' ve eğer barışçıl araçlar da yetersiz kalmışsa, uluslararası topluluk, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne uygun olarak BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla ortak eyleme geçebilir (A/RES/60/1, 138 ve 139 nolu paragraflar). Bu belge 2001 yılındaki Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun sonuç raporu olan *Koruma Sorumluluğu*'nun tavsiyelerini yansıtmaktadır (bkz. **Bölüm 31**).

Bununla birlikte, bireysel hakların ihlali nedeniyle müdahaleyi meşru bir girişim olarak kabul eden bir BM kararına dayanarak gerçekleştirilen müdahale sayısı sınırlıdır. Kosova'ya yönelik gerçekleştirilen müdahale, insani standartları korumak için egemen bir devlete karşı uluslararası kuvvetlerin kullanıldığı ilk örnek olarak görülebilir. Rusya Güvenlik Konseyi'nde alınacak bir kararı veto edeceğini ilan ettiği için NATO, Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir emri olmaksızın, Mart 1999'da Yugoslavya Cumhuriyeti'ne karşı Kosova'da bir hava saldırısı düzenledi. Bununla birlikte, NATO devletleri, Kosova'daki etnik temizlik ve insanlık suçlarını durdurmak için müdahalede bulunmak suretiyle BM Antlaşması'nın ilkelerine uygun biçimde hareket ettiklerini belirttiler. 2011'de Libya'ya yapılan müdahale bir diğer örnektir. Bir Güvenlik Konseyi kararı Libya üzerinde uçuşa kapalı bir alan belirledi ve sivilleri korumak için 'gerekli tüm araçlar' için bir çağrıda bulundu (S/Res/1973). Çok-uluslu bir

Kutu 20.5 BM sisteminin değişen rolüyle ilgili seçilmiş belgeler

Ekonomik ve sosyal örgütlerin gelişimi

A/32/197, Aralık 1977. Ekonomik ve sosyal örgütlerin yeniden şekillendirilmesine dair ilk önemli Genel Kurul kararıdır.

A/48/162, Aralık 1993. BM'nin ekonomik ve sosyal teşkilatlanmasının (özellikle ECOSOC'un) yeniden şekillendirilmesi için önemli bir adımdır.

Uluslararası barışı ve güvenliği koruma konusunda BM'nin rolünün gelişimi

SC Res. 678, Kasım 1990, Saddam Hüseyin'e karşı güç kullanımına onay verdi.

SC Res. 816, Nisan 1993, Bosna'da uçuşa kapalı bir bölgenin oluşturulmasını sağladı.

SC Res. 1160, 1199, 1203 ve 1244, Kosova ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadırlar.

BM yoluyla insani yardımın gelişimi

SC Res. 688, Nisan 1991, Körfez Savaşı bitiminde Kuzey Irak'taki Kürtleri korumaya yönelik müdahaleyi onayladı.

SC Res. 733, Ocak 1992, BM'nin Somali'ye müdahalesini onayladı. **A/46/182, Nisan 1992**, insani yardım araçlarının artırılmasına yönelik temel belgedir.

SC Res. 794, Aralık 1992, BM Antlaşması'nın VII. Bölümü uyarınca ABD'nin Somali müdahalesini onaylamıştır. Güvenlik Konseyi üyelerinin gözünde Somali hükümeti artık mevcut değildi.

SC Res. 1441, Kasım 2002, Saddam Hüseyin'i, kitle imha silahlarını BM gözlemcilerinin kontrolüne sunmamasının ciddi sonuçları olacağı yönünde tehdit eden Irak kararıdır.

SC Res. 1769, Temmuz 2007, Darfur (Sudan)'da Afrika Birliği/BM Melez operasyonu kuruldu.

SC Res. 1973, Mart 2011, Libya üzerinde uçuşa kapalı bir sahanın oluşturulmasını kabul etti ve sivilleri ve saldırı tehlikesi altındaki sivil nüfusun yoğun olduğu bölgeleri korumak için tüm gerekli araçların oluşturulması yönünde bir çağrıda bulundu.

koalisyon bu kararı uygulamak için müdahalede bulundu ve daha sonrasında da NATO bunu bir emir olarak telakki etti.

Irak Savaşı (2003), bir başka örnektir. Müdahaleye açıkça izin veren ikinci bir Güvenlik Konseyi kararı çıkarılamadığı için müdahalenin hukuki olup olmadığı tartışmalı olsa da, bu böyledir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). ABD'nin 2001'de Afganistan'a karşı giriştiği eylem, BM Güvenlik Konseyi'nin saldırıya uğrayan bir devletin –11 Eylül olaylarına atıfla– kendini savunmak için cevap verme hakkını kabul ettiği istisnai bir durumdur.

Tartışmalı olmakla birlikte, daha önceki müdahale örnekleri egemenliği açık biçimde ihlal etmemiştir. Körfez Savaşı'nın sonunda Irak'a müdahaleyi onaylayan 1991 yılında çıkarılan Güvenlik Konseyi kararı (S/Res/688), uygulanması Saddam'ın rızasına bağlı olduğu için egemenlik ihlali değildi. BM'nin Somali'ye müdahalesini onaylayan 1992 tarihli Güvenlik Konseyi kararı (S/Res/733) da Somali'nin isteğine dayanıyordu. ABD müdahalesine onay veren daha sonraki bir Somali kararı (S/Res/794), Somali otoritelerinin rızasından bahsetmiyordu; fakat bu esnada bir Somali hükümeti de zaten mevcut değildi.

Başka devletlerin iç işlerine karışmama ilkesini yumuşatmanın zorlukları azımsanmamalıdır. Örneğin, BM, Sudan hükümetinin rızası olmadan Darfur'a barış gücü gönderme konusunda isteksiz olmuştur. Barış Gücü'nün doğasına ilişkin yoğun uluslararası diplomasi ve görüşme sonrasında, Sudan müdahale gücünün konuşlanmasına razı oldu ve Temmuz 2007'de (S/Res/1769) Barış Gücü resmi olarak kuruldu. 2012'de, Rusya ve Çin Suriye'ye yönelik (BM Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamında) daha ileri yaptırımlar öngören bir Güvenlik Konseyi kararını, Suriye'nin iç işlerine açık bir askerî müdahalenin yolunu açacağını iddia ederek veto ettiler. Bazıları devletlerin iç işlerine karışmama ilkesinin BM tarafından yumuşatılmasının, bazı devletlerin BM onayı olmaksızın askerî eyleme geçmesine yol açabileceği kaygan bir zeminin oluşmasından endişe etmektedirler. 2003'te Irak'a karşı girişilen eylemin bu tehdide bir örnek oluşturduğu iddia edilebilir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Özetle, BM'nin bireylere adalet sağlamak için devletlerin iç işlerine müdahale etmeye her geçen gün daha fazla hazırlıklı hale gelmesi, koşulsuz egemenlikten **küresel yönetişim**e doğru bir hareketliliğe işaret etmektedir. Bu yönde bir hareketlenmenin varlığına ilişkin bazı ipuçları bulunmaktadır, fakat devletlerin egemen oldukları ve devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleri önemlerini hâlâ korumaktadır. BM Antlaşması'ndaki Madde 2(7)'nin sert biçimde yorumlanması gerektiği görüşüne hâlâ destek vardır: yani, bir devletin hükümetinin rızası olmaksızın o devlete müdahale yapılamaz. Başka bazıları ise, bir ülkedeki insan haklarını iyileştirmeye yönelik bir müdahalenin ancak uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit temelinde meşru olabileceğine inanmaktadır. Çok sayıda mültecinin ortaya çıkışı, uluslararası barışa ve güvenliğe tehdidin bir delili olarak görülebilir. Bazı liberaller bu şartın insan haklarını

savunmanın mümkün olduğu her fırsatta müdahaleyi meşrulaştırmak için yeterince esnek olduğunu iddia eder.

Sonuçta, BM'nin uluslararası barışı ve adaleti koruma konusundaki sicili karışık olagelmiştir. Bir yanda, insanlara karşı büyük saldırılar için, BM'nin temsil ettiği uluslararası toplumun sorumluluğuna daha güçlü bir vurgu vardır. Bununla birlikte, pratikte işler biraz yarım yamalak yürümüştür. 1991 Körfez Savaşı sonrasındaki yeni bir dünya düzeni imâları; Somali, Ruanda ve eski Yugoslavya'daki başarısızlıklar ve BM'nin Kosova ve Irak'taki rolünün tam olarak ne olduğuna ilişkin anlaşmazlıklarla birlikte yerini umutsuzluğa bıraktı. 1990'ların başlarında BM'nin potansiyeli hakkındaki coşkulu tartışmalarla mukayese edildiğinde, 2003 Irak Savaşı ve 2012 Suriye savaşı sırasındaki tartışma ve anlaşmazlıklar çok daha çarpıcıdır. Barış operasyonlarının yönetiminde daha etkin rol alması gereken aktörlere ve kurumlara ilişkin tartışmalar yeniden alevlendi ve bölgesel örgütler ve ad hoc koalisyonlar dahil bir dizi BM haricî aktör yakın dönemde gerçekleştirilen bazı askerî operasyonlara dahil edildi.

Püf Noktası

- 1990'lar itibariyle devletlerin iç işlerine müdahale için yeni gerekçeler düşünülüyordu.
- BM'nin çoğu operasyonu geleneksel yolla haklılaştırılmıştı: uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik tehdide karşı bir savunma.
- BM, barış operasyonları yapma tekeline sahip değildir. BM çoğu zaman meşruiyeti temin ederken, operasyonlar bazen yerel örgütler, ad hoc koalisyonlar veya BM ile BM haricindeki aktörlerin karışımından oluşan melez bir mutabakat tarafından yönetilmektedir.

Birleşmiş Milletler ve Ekonomik ve Sosyal Meseleler

Barışa ve güvenliğe yönelik tehditleri, -devletler arası saldırganlık, devlet içi iç çatışmalar, devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan tehditler ve devlet içi ekonomik ve toplumsal şartlardan doğan tehditler şeklindeki- geleneksel tehditler çerçevesinde görme eğilimi yükseliştedir. Bu görüşü savunanlar insan hakları, adalet, kalkınma ve eşitlik dahil olmak üzere devletlerin iç koşullarının küresel barış üzerinde etkide bulunduklarına inanır. Daha bütünleşmiş bir küresel bağlam, dünyanın bir bölgesindeki ekonomik ve sosyal sorunların dünyanın diğer bölgelerini de etkileyeceği anlamına gelir. Dahası, ekonomik ve sosyal kalkınmayı artırmak BM'nin önemli bir hedefidir. BM Antlaşması'nın giriş kısmı, 'daha geniş özgürlük koşullarında toplumsal ilerleme ve daha iyi yaşam standartları' sağlamaktan ve 'halkların ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamak için uluslararası araçları devreye sokma' ihtiyacından bahseder.

BM sistemi içerisindeki ekonomik ve sosyal meseleleri ele alan kurumların sayısı kuruluşundan bu yana önemli oranda arttı. Fakat ne yazık

ki, temel destek sağlayan devletlerin ekonomik ve sosyal kurumlara katkıları gittikçe azalmaktadır. 1990'ların ortaları itibariyle, BM'nin olağan bütçesinde ve barışı koruma operasyonları bütçesinde felç edici bir finansal kriz vardı. Bu durum, ABD'nin –belli koşullar çerçevesinde– BM'ye olan borcunu ödemeye razı olmasına ve Aralık 2002'de tam ödemelere başlamasına kadar devam etti.

Fon eksikliğine rağmen, paradoksal bir biçimde, BM önemli ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında çeşitli beceriler ve kaynaklar kazandı. 1990'lar boyunca, uluslararası kamuoyunun gündemine yeni birtakım meseleler gelmişti. Çevre meselelerini Rio'daki (1992), insan haklarını Viyana'daki (1993), nüfus meselesini Kahire'deki (1994) ve kadın meselelerini Pekin'deki (1995) konferanslarda ele alan küresel ölçekli birçok konferans düzenlendi. Bu konferansların her biri, mutabık kalınan programları icra edebilmek için birer komisyon ortaya çıkardı. Bu tür konferanslar artan karşılıklı bağımlılık duygusunu ve küreselleşen insan endişelerini temsil etmiştir. Aynı zamanda geniş ekonomik ve sosyal endişeleri daha özel ve idare edilebilir programlara dönüştürmeyi hedefleyen yeni bir ilgi uyandırmıştır (bkz. **Kutu 20.6**). İlerleme kaydetmek için on sene sonra, alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını gözden geçiren değerlendirme konferansları düzenlenmiştir.

1990'larda BM'nin kalkınma meselelerine artan ilgisiyle birlikte, BM ekonomik ve sosyal düzenlemeleri hem ülke (alan) düzeyinde ve hem de genel merkez düzeyinde bir reform süreci geçirdi. Ülke düzeyindeki reformların temel özelliği, Ülke Strateji Notları'nın kabul edilmesiydi. Bunlar, tek tek ülkelerin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirilmiş kapsamlı kalkınma süreçlerine ilişkin ifadelerdi. İhtisas Kuruluşları, Programlar ve Fonlar, bağışçı ve ev sahibi ülke-

Kutu 20.6 BM iklim değişikliği konferansları

2012'de Doha'da yapılan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı (COP18) çevre meselelerini odağa alan en yakın tarihli BM Küresel Konferansıdır. 1972'de Stockholm'de düzenlenen ilk BM Çevre Konferansı tüm dünyada ulusal çevre bakanlıklarının kurulmasının ve BM Çevre Programı'nın (UNEP) oluşturulmasının önünü açtı.

Yirmi yıl sonra BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Dünya Zirvesi Rio de Janeiro'da yapıldı. 1992 tarihli bu Dünya Zirvesi'nde birçok hükümet tarafından imzalanan üç sözleşmeden biri BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) idi. Bu sözleşme kapsamında 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü sera gazı salınımının azaltılması konusunda bağlayıcı hedefler koymuştur.

O tarihten bu yana, sera gazının kısıtlanması sürecinde kaydedilen gelişmeyi tartışmak ve 2012 yılında süresi dolacak olan Kyoto Protokolü'nden sonra yürürlüğe girecek bir anlaşma üzerinde mutabakat sağlamak üzere yıllık bazda hükümetler-arası toplantılar yapılmaktadır. Temsilcilerin sera gazı salınımının azaltılmasını sağlamaya yönelik yasal olarak bağlayıcı hedefler üzerinde mutabakata varmaları zor olmuştur. Doha Konferansı COP18 olarak anılmaktadır zira bu, Kyoto Protokolü Taraflar Konferansı'nın (Committee of the Parties) on sekizincisi idi. Doha'da, evrensel ve yasal olarak bağlayıcı bir anlaşma için müzakerelerin sürdürülmesi, bunun 2015'e kadar onaylanması ve 2020'ye kadar da yürürlüğe konması hususunda mutabakat sağlandı. Kyoto Protokolü'nün 2020 yılına kadar uzatılması da kararlaştırıldı. Fakat ABD, Kanada, Rusya ve Japonya gibi kilit önemdeki ülkeler Doha'ya katılmadılar. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler ise Kyoto'nun sera gazı salınımını azaltma yaptırımından muaf tutuldular.

Doha Konferansı, ilk defa, "manevi tazminat" kavramını benimsedi. Bu, zengin ülkelerin gaz salınımını azaltmadaki başarısızlıklarından dolayı diğer ülkelere karşı maddi olarak sorumlu tutulabileceklerine dair bir prensip anlaşmasıydı. Detaylarda ve yasal bağlayıcılık bakımından eksik de olsa, bu, tarihi bir gelişme idi.

Kısıtlılıklarına rağmen BM iklim konferansları, çevre meselelerinin BM gündeminin öne çıkan maddeleri olduğunu; ayrıca küresel anlaşmaya ulaşma yolunda bir çerçeve olarak BM'nin önemini ortaya koydu.

ler arasındaki tartışmalara göre kaleme alınmışlardı ve belli ülkelerdeki çeşitli kurumların ve bağışçıların planlarını –hedefleri, rolleri ve öncelikleri açık seçik belirtilerek– tanımlanmışlardı.

Ülke düzeyindeki bir diğer reform, genellikle BM Kalkınma Programı (BMKP)'nın bir çalışanı olan Mukim Koordinatör'ün gücünün artırılmasıydı. O, ülke düzeyindeki sorumlu memur olmuştu. Alan-düzeyindeki görevlilerin otoritesi artırıldı; öyle ki, genel merkeze sormaksızın, bir program içindeki fonların yeniden düzenlenmesine dair karar alabilmekteydiler. Ayrıca gelişmiş bilgi-paylaşımını göstermeye yönelik bir çaba vardı. BM'nin muhtelif örgütlerinin faaliyetleri, münferit mekânlarda ya da 'BM evleri'nde bir araya getiriliyordu; ki bu durum kuruluşlar-arası iletişimi ve işbirliğini kolaylaştırmaktaydı. Bu yeni ülke-düzeyi yaklaşımı, Bütünleşik Programlar yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.

2000 yılında, BM, devlet liderlerinin Milenyum Kalkınma Hedefleri (MKH) olarak bilinen bir dizi ölçülebilir amaç ve hedefler için taahhütte bulundukları bir Milenyum Zirvesi topladı. 2015 itibariyle varılması hedeflenen bu amaçlara günlük 1 dolardan aşağı bir miktarla yaşayan insanların sayısını yarıya indirmek, evrensel temel eğitimi başarmak ve HIV/AIDS ve sıtmanın yayılmasını durdurmak dahildir (A/55/L.2). 2000'den itibaren BM, bu MKH'yi ülke düzeyindeki çalışmalarının bütün boyutlarına entegre etmeye çalışmaktadır ve bu, ülke yöneticilerinin daha uyumlu bir kalkınma yaklaşımına ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Bu girişim, çeşitli aktörlerin birbirlerinden ayrı olarak farklı projeler üzerinde çalıştıkları önceki düzenlemelerle çelişik olabilir. Yine de, MKH'ye ulaşma konusundaki ilerleme inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir.

Aynı zamanda genel merkez düzeyinde bir reform gerçekleştirilmişti. BM'nin ekonomik ve sosyal organizasyonlar ailesi, daima çoklu merkeze sahip bir sistem olmuştu. Tarihsel olarak, sistem içindeki hiçbir örgüt ya da aktör BM'nin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin tamamını yönetebilme beceresine sahip olmamıştır.

1990'lardaki reform çabaları Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (Economic and Social Council-ECOSOC) reorganizasyonuna ve rasyonalizasyonuna odaklandı. BM Antlaşması'nda, Genel Kurul'a ve ECOSOC'a verilen yetkiler mütevazıydı. ECOSOC, yalnızca tavsiyelerde bulunabilmekte ve rapor alabilmekteydi. 1990'lardaki BM reformu, bu durumun tersine, ECOSOC'un daha iddialı bir konuma gelmesine ve BM sisteminin koordinasyonunda lider bir rol kazanmasına izin verdi. ECOSOC, BM'nin faaliyetlerini geniş-tabanlı-sistem temelinde uygun bir biçimde gerçekleştirmesini garanti etmekteydi. ECOSOC'a, alt organlarının faaliyetlerinde ve ekonomik, sosyal ve ilgili alanlardaki sistemin-genelini-ilgilendiren koordinasyonla ilişkili meselelerde son sözü söyleme yetkisi verilmişti (A/50/227, prg. 37).

ECOSOC'un sorumluluklarından bir tanesi; Uyuşturucu Komisyonu, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu ve Kadınların Statüsü Komisyonu gibi dokuz İşlevsel Komisyon'un çalışmalarında ortak temaları değerlendirmektir (bkz. **Şekil 20.1**). Reform çabası İşlevsel Komisyonlar'ın çalışmalarındaki çakışma ve tekrarları ortadan kaldırmayı amaçlamıştı.

Sonuçta, ekonomik ve sosyal alanda yapılan yeniden düzenleme çalışması, sistemin iki ucunun daha iyi koordinasyonunun sağlanması demekti: Uçlardan biri küresel konferanslar ve gündemler aracılığıyla tanımlanan amaçları, diğeri ise uygulanan programları içermektedir. ECOSOC reformu; konseyin kesişen sektörel programlara yönelik düzenlemelerin iyi tanımlanmış amaçlar doğrultusunda şekillendirilmesi konusundaki becerisini keskinleştirdi. Aynı zamanda ECOSOC, ülke-düzeyinde denetlemelerin sonuçlarını İşlevsel Komisyonların gündemlerine taşıyan bir kanal olarak daha geniş bir eyleme kapasitesi kazandı. Bunlar, çok-taraflı bir sistemin **norm**larının güçlendirilmesini etkileyen yeni süreçlerdi.

Püf Noktası

- BM sisteminin içinde ekonomik ve sosyal meseleleri ele alan kurumların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Küresel konferanslar neticesinde birçok Program ve Fon oluşturulmuştur.
- Milenyum Kalkınma Hedefleri, dikkatleri ölçülebilir sosyo-ekonomik hedeflere çevirdi ve BM'nin ülke düzeyindeki çalışmalarını daha da bütünleştirdi fakat hedeflere ulaşma noktasında inişli çıkışlı bir ilerleme yaşanmıştır.
- 1990'ların sonunda BM'nin ekonomik ve sosyal düzenlemelerle ilgili gerçekleştirdiği reformun amacı koordinasyonun daha ileri düzeylere taşınması, tekrarların önlenmesi ve sorumluluk alanlarının netleştirilmesiydi.

Sonuç

BM'nin oynadığı rolde yaşanan değişimler uluslararası toplumun algılanmasındaki ve egemen devletlerin doğasındaki değişimleri yansıtmaktadır. Geçtiğimiz altmış yılı aşkın zaman zarfında, **uluslararası sistemi** yöneten kurallar, devletler arası faaliyetlerin geniş bir kısmını kapsayarak gittikçe arttı ve özelleşti. İlgiler yalnızca devletlerin haklarını değil bireylerin haklarını da korumayı kapsayacak şekilde genişledi. Yine de yönetimlerin birey haklarının ilkelerine yönelik düzenlemeler tesis etmeleri, daha adil ve düzenli bir dünya inşa etmenin yalnızca ilk adımıdır. Bu standartlar ihlal edildiğinde, (ihlalleri engelleme yönünde) harekete geçmek için istikrarlı ve güvenilir araçlara sahip olma zorunluluğu da vardır.

BM Güvenlik Konseyi bu amaçlara ulaşmak için en uygun gözüken araçtır. Güvenlik Konseyi'nin eksikliklerine rağmen, en büyük devletlerin bile önerdikleri herhangi bir eylem için Güvenlik Konseyi'nin onayını almayı tercih

etmeleri çarpıcıdır. Kosova'da, NATO müdahalesine katılan devletler BM Antlaşması ve Güvenlik Konseyi kararlarına uygun hareket ettiklerini göstermeye çalıştılar. Irak'ta, Amerikan ve İngiliz hükümetleri askerî eyleme destek veren ikinci bir Güvenlik Konseyi kararı elde edebilmek için dikkate değer bir diplomatik çaba gösterdiler. Çabaları başarısızlığa uğradı ama yine de uğraştılar.

BM'ye katılım hükümetlere uluslararası sistemde bir statü vermektedir. BM'ye üyelik ve başarı **devlet otonomisi**ni meşrulaştırıcı bir unsur olarak görülmeye başlandı. Böylelikle, BM'de muktedir olmak, inisiyatif almak, personel sağlamak ve normların denetimini yapmak değerli görülmeye başlandı; çünkü [bu türden faaliyetler] devletlerin gücüne olduğu kadar saygınlıklarına da katkıda bulunmaktadır. BM devletler için esas kulüp haline geldi.

BM'nin ekonomik ve sosyal uğraşlarındaki, kalkınma faaliyetlerindeki ve çatışma sonrası yeniden inşa ve barışı koruma yönetimi konularındaki becerileri 1990'lardan bu yana sürekli artmaktadır. Bununla birlikte, ABD askerî gücünün önemi, ABD'nin bir kez daha BM onayı olmadan hareket etme ihtimali, terörizmle ve kitle imha silahları ile ilgili artan endişeler, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Doğu Bölgesi'nde, Somali'de ve Suriye'de çıkan krizlere etkin biçimde cevap vermedeki yetersizlikler ve dünya çapında devam eden eşitsizlik ve adaletsizlik BM sisteminde daha pek çok değişime ihtiyaç duyulduğunun sinyallerini vermektedir.

Sorular

1. BM, uluslararası düzeni sürdürmeye nasıl çalışmaktadır?
2. Daha fazla sayıda devletin BM'nin çalışmalarını desteklemeye karar vermelerinin sebebi nedir?
3. BM Güvenlik Konseyi reformu önündeki engeller nelerdir?
4. Artan BM faaliyetleri devletlerin egemenliğini aşındırmakta mıdır? Nasıl?
5. Devletlerin iç işlerine geleneksel müdahale kısıtlamaları ne kadar esnetilmiştir?
6. Soğuk Savaş sonrası dönemde barış ve güvenlik tehditlerinin tanımları nasıl değişmiştir?
7. BM'nin barışı koruma görevinin kapsamı nasıl bir değişim geçirmiştir?
8. BM'nin ekonomik ve sosyal düzenlemelerle ilgili reformu etkili olmuş mudur?
9. Soğuk Savaş döneminde uluslararası hesap sorulabilirliğin geliştirilmesine neden daha fazla muhalefet olmuştur?
10. BM artık işlevini yitirmiş bir yapı mıdır?

Ek Okuma Önerileri

Adebajo A. (ed.) (2009), *From Global Apartheid to Global Village: Africa and the United Nations* (Scottsville: University of Kwazulu-Natal Press). BM'nin Afrika'daki faaliyetlerine ilişkin Afrikalı akademisyenlerin ve uygulayıcıların görüşlerini içeren bir derleme.

Armstrong, D., Lloyd, L. ve **Redmund, J.** (2004), *International Organization in World Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Uluslararası örgütlerin tarihine ilişkin değerli bir başlangıç kitabı.

Claude, I. L., Jr. (1971, 1984), *Swords into Plowshares: The Progress and Problems of International Organization* (New York: Random House). Uluslararası kurumların –özellikle de savaş ve barıştaki rolleriyle ilgili– tarihi üzerine klasik bir metin.

Dodds, F. (ed.) (1997), *The Way Forward: Beyond Agenda 21* (Londra: Earthscan). Toplumsal kalkınma, kadınların statüsü ve çevrenin korunması gibi İşlevsel Komisyonlarda gündeme gelen meselelere BM sisteminin müdahilliğine dair bir anlatı.

Karns, M. ve **Mingst, K.** (2004), *International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance* (Boulder, CO: Lynne Reinner). Küresel yönetişimin temel aktör ve süreçlerinin kapsamlı bir değerlendirmesi.

Taylor, P. ve **Groom, A. J. R.** (ed.) (2000), *The United Nations at the Millennium* (Londra: Continuum). BM sisteminin merkezî kurumlarının ayrıntılı bir açıklaması.

Thakur, R. (2006), *The United Nations, Peace and Security* (Cambridge: Cambridge University Press). BM barışı koruma operasyonlarının değişen rolünü tartışmaktadır.

Weiss, T. ve **Daws, S.** (ed.) (2007), *The Oxford Handbook on the United Nations* (Oxford: Oxford University Press). BM'nin tarihine ve temel konu ve tartışmalara ilişkin kapsamlı bir derleme.

Bölüm 21
Küresel Siyasette Ulus-ötesi Aktörler ve Uluslararası Örgütler

Peter Willetts

Giriş
Devlet-merkezli Yaklaşımın Sorunları
Siyasi Aktörler Olarak Ulus-ötesi Şirketler
Siyasi Aktörler Olarak İllegal Gruplar ve Özgürlük Hareketleri
Siyasi Aktörler Olarak Sivil Toplum Kuruluşları
Küresel Siyasetin Yapıları Olarak Uluslararası Örgütler
Sonuç: Küresel Siyasette Meseleler ve Politika Sistemleri

Okuma Rehberi

Uluslararası İlişkilerin konusu esasen sadece devletler arası ilişkileri kapsamaktaydı. Bankalar, şirketler, öğrenciler, çevreciler ve kadın örgütleri gibi ekonomik birimlere ve toplumsal gruplara devlet-dışı aktörler olarak ikincil bir statü verilmişti. Bu iki katmanlı yaklaşım, özellikle de küreselleşmenin etkisiyle sorgulanmaktadır. Birincisi, 'bir devlet'e yüklenen anlamın taşıdığı belirsizlikler ve bunun çağdaş dünyayla uyumsuzlukları, bunun faydalı bir kavram olmasına engeldir. Bir sektörün diğerinden daha önemli olduğunu düşünmeksizin hükümetler-arası ve toplumlar-arası ilişkileri analiz etmek daha büyük bir kesinlik sağlar. İkincisi, ulus-ötesi şirketlerin ekonomik faaliyetleriyle ve suçluların, teröristlerin ve gerillaların şiddet tehditleriyle karşılaştıklarında devletlerin egemenliklerini yitirdiklerini kabul edebiliriz. Üçüncüsü, sivil toplum kuruluşları (STK) diplomasiyi de kapsamak üzere o kadar kapsamlı bir küresel ilişkiler ağına dahil olmaktadırlar ki devletler siyasi bağımsızlıklarını kaybetmiştir. Küresel siyaset yapımına ilişkin herhangi bir alandaki olayların, çeşitli uluslararası örgütler içinde etkileşime giren hükümetleri, şirketleri ve STK'ları içeren karmaşık sistemler bakımından anlaşılması gerektiği sonucuna varıyoruz.

Giriş

Diplomaside, **uluslararası hukuk**ta, gazetecilikte ve akademik analizde uluslararası ilişkilerin **devlet** denen uyumlu birimler arasındaki ilişkilerden oluştuğu varsayılır. Bu bölüm, siyasi değişimlere dair daha iyi bir anlayışın hükümetlerle her bir ülkedeki diğer pek çok sayıdaki aktör arasındaki ilişkilerin analiz edilmesiyle elde edilebileceğini iddia etmektedir. **Küresel siyaset,** şirketleri ve **sivil toplum kuruluşları**nı (**STK**) da içermektedir. Küresel sistemdeki beş temel siyasi aktör kategorisi şunlardır:

- BM'nin 193 üyesi dahil, küresel sistemdeki yaklaşık 200 hükümet;
- (Toplamda 892100 yabancı ortaklıkları olan) Exxon Mobil, Shell, Wal-Mart, Mitsubishi, Volkswagen, General Electric, Hewlett-Packard, Arcelor-Mittal, Vodafone, Microsoft veya Nestle gibi 103800 **ulus-ötesi şirket**ler;
- Önemli uluslararası faaliyetler yürüten ve aralarında Dünya Kalkınma Hareketi (Birleşik Krallık) veya Sierra Club (ABD) gibi örgütlerin de bulunduğu 10800 civarında tek-ülke merkezli STK'lar;
- BM, NATO, AB veya Uluslararası Kahve Örgütü gibi 262 **hükümetler-arası örgüt**; ilaveten 2500'den fazla özerk olarak düzenli biçimde yapılan konferans ve imzalanan antlaşmaların uygulamasını takip eden organ; ve
- Uluslararası Af Örgütü, Baptist Dünya İttifakı veya Uluslararası Denizcilik Odası gibi 8400 **uluslararası STK** ve ek olarak da bir o kadar sayıda daha az kurumsallaşmış uluslararası klik ve STK'lar **ağı**.

Bu aktörlerin hepsi küresel siyasette düzenli bir rol oynamaktadırlar ve her bir yönetim çeşitli **devlet-dışı aktörler**le etkileşime girer. Bazen gerilla grupları belli hükümetlerin otoritesine meydan okur. Ek olarak, her ne kadar sistemin meşru katılımcıları olarak görülmeseler de, teröristler ve diğer suç çeteleri, genelde küçük de olsalar, bir etkiye sahiptirler (etkilerinin çok büyük olduğu örnekler de vardır). Çok daha fazla şirket ve STK tek bir ülkede faaliyet yürütmektedir fakat diğer ülkelere yayılma potansiyelleri de vardır. (Ulus-ötesi şirketlere ilişkin veriler için bkz. UNCTAD 2012; Hükümetler-arası örgütler ve STK'lar için bkz. UIA, 2012: c. V, **Şekil 2.1**.)

Bu örgütlerin sayısının hızla artmakta olduğunu ve faaliyet alanlarını kimse inkâr edemez. Devlet-dışı dünyanın kendi başına bir önemi olup olmadığı ve devletler arası ilişkilerin analizinde herhangi bir farklılık yaratıp yaratmayacakları tartışmaya değer sorulardır. Uluslararası İlişkileri, devlet-

ler arasındaki ilişkileri kapsayan bir şey olarak tanımlamak mümkündür. Bu, devlet-merkezci yaklaşım veya **realizm** olarak bilinir. Dolayısıyla devlet-dışı aktörlerin ikincil önemde olduğunu söylemek yalnızca totolojidir (tanım gereği doğru). **Çoğulculuk** olarak bilinen daha açık uçlu bir yaklaşım, siyasi sonuçları her tür aktörün etkileyebileceği varsayımına dayanır. 'Devlet-dışı' aktörler deyimi devletlerin birincil, diğer aktörlerin ikincil olduğunu ima eder. Uluslararası ilişkilerin hükümetlerle sınırlı olmadığını ve ülke sınırları arasında başka aktörlerin de hareket ettiğini vurgulamak için akademisyenlerce alternatif bir deyim olan '**ulus-ötesi aktörler**' tabiri üretildi. Bu bölüm ilk önce 'devletler' hakkındaki varsayımların ulus-ötesi aktörler ve **uluslararası örgütler** hakkındaki analizleri nasıl engellediğini ele alacaktır. Ardından, her bir farklı tür aktörün doğası ana hatlarıyla değerlendirilecektir. Son olarak, daima, farklı türdeki siyasi aktörlerin faaliyetlerini düşünmemiz gerektiği iddia edilecektir.

Devlet-merkezli Yaklaşımın Sorunları

Devlet-merkezli yaklaşımın büyük avantajı dünya siyasetinin şaşırtıcı karmaşasını iki yüzden az farazi benzer birimin etkileşimlerinin göreli basitliğine indirgemesidir. Bununla birlikte, basitleştirmenin faydalarının resmin çarpıtılması ve bulanıklaştırılmasına mal olduğunu ileri süren dört temel sorun vardır.

Üç Farklı 'Devlet' Anlamının Yarattığı Kargaşa

Sık sık devlete atıfta bulunan yazarlar bu kavramı genelde birbiriyle uyumlu biçimde kullanmazlar ve üç farklı kavramı birbirine karıştırarak kullandıkları için bir entelektüel titizlik eksikliği söz konusudur. Tüzel bir kişilik olarak devlet oldukça soyut bir kurgudur. Bu, ortak değerleri paylaşan insanların oluşturduğu somut siyasi bir sistemi olan **ülke** kavramıyla kolayca karıştırılmaktadır. **Hükümet**in aracı olarak çok farklı bir devlet kavramı daha vardır. Maalesef, bu belirsizliği halledebilecek hiçbir standart yöntem de mevcut değildir. Bundan sonra, bu bölümde, 'ülke' ve 'hükümet' kavramları siyasi davranışı analiz ederken, 'devlet' sözcüğü ise soyut hukuki bağlamı ifade etmek için kullanılacaktır.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler çalışmalarında **sivil toplum** devletin bir parçası olarak anlaşılır; devlete hükümet açısından yaklaşan filozof ve sosyologlar için ise sivil toplum devletten ayrı bir şeydir. Dolayısıyla, uluslararası hukukta veya devlet bütün ülkeyi ifade etmek için kullanıldığında, farklı ulus-ötesi aktörlerin varlığını görmek zorlaşır. Alternatif olarak, 'devlet' 'hükümet' anlamına geldiğinde ve sivil toplumu içine almadığında, hem hükümetler-arası ilişkileri hem de ulus-ötesi aktörlerin toplumlar arası ilişkilerini inceleyebiliriz.

Ülkeler Arasında Benzerlik Olmayışı

İkinci sorun bütün 'devletler'e aynı hukuki statüyü vermenin, esasında birbirlerine benzer olmaktan çok uzak olsalar da, hepsinin aynı türde birimler olduğu anlamına gelmesidir. Ortodoks analiz '**süper güçler**' ile orta ve küçük 'güçler' arasındaki boyut farklılıklarını kabul eder. Ne var ki, bu dil ABD'nin 1945'ten itibaren görece zayıflamasına rağmen küresel ekonomide nasıl bu denli baskın olduğunu açıklamaz. Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1989'da ABD ekonomisi Sovyetler Birliği ekonomisinin iki katıydı. 20. yüzyıl sonunda ABD ekonomisi Çin ekonomisinin 9, Suudi Arabistan ekonomisinin ise 55 katıydı. 10 yıl sonra, 2010'da, ABD ekonomik büyüklük açısından Çin, Japonya ve Almanya'nın toplamı kadardı ve gelişmekte olan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin (BRICs) ekonomilerinin toplamından bir çeyrek daha büyüktü. Nüfus bakımından farklılıklar daha da büyüktür. Çin'in 2010'daki nüfusu, BM'nin küçük 161 üye ülkesinin toplamından daha büyüktü. Nüfusları on binlerle ölçülen Avrupa'nın 'şehir devletleri' ve Karayiplerin ve Pasifik'in küçük ada ülkeleri normal küçük ülkelerle mukayese edilebilir değildiler (World Bank [Dünya Bankası]'nın ekonomik ve nüfus verileri, 2012*c*). Alternatif olarak, dünyanın hükümetlerini mukayese etmek bir demokrasiler, feodal rejimler, etnik oligarşiler, ekonomik oligarşiler, popülist rejimler, teokrasiler, askerî diktatörlükler ve nevi şahsına münhasır karışımlar çeşitliliğini ortaya çıkarır. Ülkeleri ortaklaştıran tek şey kendi hükümetlerine sahip olma haklarıdır. Hukuki açıdan eşit, siyasi bakımdan çok farklıdırlar.

Boyut farklılıklarını kabul etmenin sonucu en büyük ulus-ötesi aktörlerin birçok ülkeden çok daha önemli olduğunu aşikâr hale getirmektir. 2011 yılında, küresel satışları itibariyle en büyük 50 ulus-ötesi şirketin her birinin yıllık geliri, BM üyesi 113 ülkenin GSYİH'sinden daha yüksekti (UNCTAD, 2012; World Bank, 2012*c*). Ölçü olarak insanları kullandığımızda ise tablo şöyledir: BM üyesi 193 ülkenin 39'unun nüfusunun bir milyonun altında ve bu ülkelerin 12'sinin nüfusunun da 100 binin altında olduğu bir yerde, birçok STK'nın, özellikle de insan hakları, kadın hakları ve çevre alanlarındaki sendikalar, kiliseler ve kampanya gruplarının milyonlarca üyesi vardır (World Bank, 2012*c*). Ayrıca farklı ülkelerin ekonomilerinin ve toplumlarının karmaşıklığı ve çeşitliliğinde, bağlantılı olarak da her birinin ulus-ötesi ilişkilere ne ölçüde dahil olduğuyla ilgili oldukça büyük farklar vardır.

Devlet Sistemleri ve Uluslararası Sistemler

Üçüncüsü, 'devletlerin' uluslararası anarşik bir uluslararası sistemde bulunduğunu ileri sürmenin önemli analitik tutarsızlıkları vardır. İster hukuki bir varlık, ister bir ülke, ister bir hükümet olsun 'devlet', ortak amaçla hareket eden ve parçalarının (bireyler) toplamından daha fazla bir şey olarak var olan kaynaşmış bir birlik olarak görülür. Aynı zamanda, devlet-merkezci yaklaşımı benimseyen pek çok kimse, bu tarz kolektif varlıkların küresel düzeyde var olması ihtimalini reddetmektedir. Uluslararası sistem deyiminin, bünyesindeki

unsurların ('devletler') kendi bağımsızlıklarını kısmen yitirdiği bir birliktelik olduğu şeklindeki teknik anlamı reddedilir. Bu farklı analiz düzeylerinde yapılan varsayımlar arasındaki tutarsızlığı açıklamaya yönelik felsefî bir açıklama geliştirilmemiştir. 'Devletler'in kaynaşmışlığını abartmak ve küresel siyasetin kaynaşmışlığını küçültmek suretiyle, hem ulus-ötesi ilişkiler, hem de hükümetler-arası ilişkiler küçümsenmiştir.

Devlet ve Millet Arasındaki Fark

Dördüncüsü, 'devletler'in içindeki siyasetin 'devletler' arası siyasetten önemli ölçüde farklı olduğuna dair davranışsal bir varsayım vardır. Bu, halkın **ulus**una duyduğu sadakatin diğer şeylere olan sadakatinden daha yoğun olduğu fikrine dayandırılır. Açıkçası, ulusal **kimlik** ve **milliyetçiliğin** çoğu kimseye daha güçlü duygular verdiği inkâr edilemez; fakat bunların siyasi bağlantısı için çeşitli ikazlarda bulunmak gereklidir. Cemaatsel kimlikler, yerelden ulus aracılığıyla daha geniş gruplaşmalara doğru bir hiyerarşi oluşturur. Böylece, hem yerel topluluklar hem de Avrupa Topluluğu gibi hükümetler-arası birimler bir kişinin sadakatini talep ederler.

Ulusal sadakatin sanki **ulus-devlet**e odaklanıyormuş gibi görünmesine neden olan süreğen bir dilsel tuzak söz konusudur. Her ne kadar bu kelimeler İskoçlar ve Galliler gibi ulusal gruplar arasındaki ilişkilere atıfta bulunsalar da, hem uluslararası ilişkiler, hem de ulus-ötesi ilişkiler, 'devlet' sınırları arasındaki ilişkileri kapsamaktadırlar. Gerçek dünyada, sadece İzlanda, Polonya ve Japonya gibi birkaç ülke kendi halkının tek bir milletten olduğu iddiasında bulunabilir ve bu ülkelerin ABD gibi diğer ülkelerde yaşayan önemli sayıda insanı mevcuttur. Çoğu ülke çok-ulusludur ve çoğu ulusal grup birçok farklı ülkeye yayılmış olarak bulunabilir. O nedenle ulusal sadakat, aktüel olarak, tek bir ülkeye sadakatten bütünüyle farklıdır.

Püf Noktası

- 'Devlet' kavramının birbirinden farklı üç anlamı vardır: Tüzel bir kişilik, siyasi bir topluluk ve bir hükümet.
- Dünya üzerindeki ülke ve hükümetler hukuki açıdan eşit olabilirler, fakat siyasi olarak çok az benzeşirler. Pek çok hükümet, birçok ulus-ötesi aktörün kontrol ettiği kaynaktan çok daha az miktarda kaynak kullanmaktadır.
- Özellikle de ulusal sadakatlerin ülke sadakatleriyle denk olmadığı düşünüldüğünde, ülke-temelli bütün siyasi sistemlerin küresel sistemlerden daha fazla kaynaşmış olduğu varsayılamaz.
- 'Devletler' ve 'devlet-dışı aktörler' dilini terk etmek suretiyle, küresel siyasetteki çok farklı türdeki aktörlere ilişkin bir teori geliştirmenin mümkün olduğunu kabul edebiliriz. Hükümeti toplumdan ve ulusu ülkeden farklılaştırdığımızda, her ülkedeki özel grupların, şirketlerin ve ulusal azınlıkların ulus-ötesi ilişkilere girip girmeyeceğini sorabiliriz.

Siyasi Aktör Olarak Ulus-ötesi Şirketler

İthalat ya da ihracat yapan bütün şirketler ulus-ötesi ekonomik faaliyette bulunmaktadır. Ticaret ile ilgili olarak yabancı ülkelerde lobi çalışmasında bulunduklarında, ulus-ötesi siyasi aktör haline gelirler. Fakat kendi ülkeleri dışında iştirakler ve şubeler açmadıkları müddetçe ulus-ötesi şirketler olarak tanınmazlar. 2011'de, mal varlığının büyük kısmı anavatanları dışında olan 100 ulus-ötesi şirket içerisinde 14 Batı Avrupa ülkesinden 61, ABD'den 22 (4 tanesinin hem Batı ülkelerinde, hem de ABD'de genel merkezleri vardı), Japonya'dan 6, Brezilya, Kanada, Çin, İsrail, Malaya, Meksika ve Hong Kong'tan da 1'er şirket bulunuyordu. Bu büyük ulus-ötesi şirketlere yalnızca gelişmiş ülkeler değil, Doğu ve Güneydoğu Asya, birkaç Latin Amerika ülkesi, birkaç Ortadoğulu petrol üreticisi ülke, Hindistan ve Güney Afrika ev sahipliği etmektedir. Bununla birlikte, şu an 147 BM üyesi ülkede ulus-ötesi şirket üssü bulunuyor. Bu ülkelerden 94 tanesi en azından 1 ulus-ötesi şirketin genel merkezine ev sahipliği yapmaktadır, 53 tanesinde ise 10 veya daha fazla ulus-ötesi şirket faaliyet yürütmektedir (bkz. **Kutu 21.1**). Tek bir ülkede faaliyet yürütmeyen ulus-ötesi şirketlerin sayısı her geçen gün aşikâr biçimde artmaktadır. Örneğin, dünyanın en büyük çelik şirketi olan ve Londra'dan yönetilen Arcelor-

Kutu 21.1 Gelişmekte olan ülkelerin ulus-ötesi şirketleri

Ulus-ötesi şirketlere ilişkin olarak, bunların, denizaşırı üretim ve satışlarını genişletmiş, küresel piyasaya hakim olmuş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz iş gücünü sömüren büyük Amerikan şirketleri olduğu şeklinde klasik bir algı vardır. Buna mukabil, yirmi birinci yüzyılda, gelişmekte olan ülkelere ait ulus-ötesi şirketler giderek daha fazla önem kazandı.

- Ticari kaygı gütmeyen ulus-ötesi şirketlerin üçte birinden fazlasının genel merkezleri, artık gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerin ticari kaygı gütmeyen, zirvedeki 100 ulus-ötesi şirketi şu 17 ülkedendir: Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Singapur, Kore, Arjantin, Brezilya, Venezuela, Meksika, Güney Afrika, Mısır, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye. Bu ulus-ötesi şirketler hem kendi ülkelerinde, hem de diğer ülkelerde gelişmiş ülkelerin ulus-ötesi şirketlerinden çok daha hızlı büyüdüler. Yine de, dünyanın en büyük 4 ulus-ötesi şirketinin yabancı ülkelerdeki mal varlığı bu 100 şirketinkinden daha büyüktür.
- Gelişmekte olan ülkelerin ulus-ötesi şirketlerinin çoğu küçüktür, fakat bazıları otomobil, elektronik, çelik ve deniz taşımacılığı gibi belli endüstrilerde temel oyuncular haline gelmektedir. IBM bilgisayar markasının sahibi artık Çin menşeli ulus-ötesi bir şirket olan Lenovo'dur. Önemli Avrupalı çelik üreticilerini Hintli Tata ve Mittal ulus-ötesi şirketleri devraldılar.
- Gelişmekte olan ülkelere ait ulus-ötesi şirketler, daha çok komşu ülkelere yatırım yapmaktadırlar, fakat aynı zamanda gelişmiş dünyada da yatırımlarını her geçen gün artırmaktadırlar. ABD ve İngiltere'de 500'erden fazla bayilikleri mevcuttur.
- ABD'de, Kongre'nin gelişmekte olan ülkelerin ulus-ötesi şirketlerine yönelik muhalefeti Çinlilerin Amerikan petrol şirketi UNOCAL'ı satın almalarını engellemeye ve Dubai Ports World'ün ABD'deki altı limanının işletmesini bırakmaya zorlamaya yetecek kadar güçlüydü.

İki örnek, gelişmekte olan ülkelerin başarılı ulus-ötesi şirketlerinin bu yeni dünyasını tasvir etmektedir: Brezilyalı bir şirket olan Marcopolo birçok Güney Amerika ülkesinde otobüsler üretmekte ve bunları 80'den fazla ülkeye satmaktadır; Ürdün menşeli bir şirket olan Hikma Pharmaceuticals iki Arap ülkesinde ve Portekiz'de üretim yapmaktadır ve Avrupa ve Amerika'nın yanı sıra Batı Asya ve Kuzey Afrika'da yaygın ve güçlü bir satış ağına sahiptir.

(UNCTAD, World Investment Report 2012)

Mittal'in yasal genel merkezi Lüksemburg'dadır ve bir Hintlinin İspanyol ve Fransız çelik üreticilerinin kontrolünü ele geçirmesiyle oluşmuştur (kaynak: UNCTAD, 2012).

Finansal Akış ve Egemenliğin Kaybı

Büyük şirketlerin muazzam ulus-ötesileşmesinin sonuçları çok büyük oldu. Her ülkenin artık kendi müstakil bir ekonomisinin olduğunu düşünmek imkânsız hale geldi. **Egemenliğin** iki en temel niteliği –para birimi üzerindeki kontrol ve dış ticaret üzerindeki kontrol– adamakıllı azaldı. Bu iki faktörün birleşimi hükümetlerin finansal akışın kontrolünü yitirdiği anlamına gelmektedir. 1980 ve 1990'larda ardı ardına gelen finansal krizler hükümetlerin ulus-ötesi bankalara ve diğer spekülatörlere karşı savunmasız olduklarını gösterdi. 2007'den itibaren, küresel kredi daralması süresince, **G20**'nin birleşik gücü küresel finans sistemini kontrol etmekte yetersiz kaldı ve Euro'nun varlığına yönelik tehditler devam etti.

Ticaretin finans üzerindeki etkisi biraz daha az açıktır. Malların sınırlar arasındaki fiziksel hareketi ülkeler arası ticarettir, fakat bu aynı zamanda **firma-içi ticaret** de olabilir. Bu durumda, hükümetler finans ve para politikalarının ulus-ötesi şirketler üzerinde etkili olmasına dair görünür beklentilere giremezler. Temel malları kullanan –kahve işleyen Starbucks gibi– bir şirketin yüksek vergi oranlarına cevabı vergi masrafını azaltmak için **transfer ücretleri**ni değiştirmek şeklinde olur. Google ve Amazon gibi İnternet-tabanlı şirketler, faaliyetlerini şirket vergilerinin daha düşük olduğu ülkelerdeki ofisleri üzerinden yürütmektedirler. Kârın ve sermayenin sınır-ötesi hareketlerine yönelik kontrollerden kaçmak dahil birçok farklı motivasyon, bir şirketi transfer fiyatlarını değiştirmeye yöneltebilir. Bu problem yalnızca gelişmekte olan ülkeleri etkilediğinde, bu devletler, ulus-ötesi şirketler üzerindeki vergi egemenliklerini vurgulama konusunda pek bir şey yapamadılar. Artık gelişmiş ülkelerin hükümetleri de muazzam vergi kaybı yaşadığı içindir ki sorun Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD), G8 ve G20 tarafından ele alınmaya başlamıştır.

Ticarette Üçgenleme ve Egemenliğin Kaybı

Hükümetler, uluslararası hareketlilikleri düzenlemede büyük zorluk yaşıyorlar. ABD yönetimi bile Soğuk Savaş sırasında vatandaşlarının Küba'yı ziyaret etmesini önleyememişti. Malların doğrudan ithalat ve ihracatını engellemek mümkün olabilir. Fakat bir ülkeden diğerine dolaylı ticareti önlemenin kesin bir yöntemi yoktur. Bu **üçgenleme** (*triangulation*) olarak bilinmektedir. Yalnızca BM Güvenlik Konseyi'nin dünyanın bütün ülkelerini müeyyide uygulamaya zorlayan bir karar çıkarması halinde, ulus-ötesi şirketlerin müeyyidelerden kaçmasını engellemek için uğraşan hükümetlerin makul bir umudu olabilir. Fakat böyle bir durumda, ilgili ticaret üzerindeki egemenlik tek tek hükümetlere değil Güvenlik Konseyi'ne ait hale gelecektir.

Düzenleyici Arbitraj ve Egemenliğin Kaybı

Hükümetlerin kendi ülkelerindeki şirketlerin ticari faaliyetlerini düzenlemeleri zordur, çünkü şirketler **düzenleyici arbitraj**a gitmeyi seçebilirler. Eğer bir şirket bir ülkenin politikalarına itiraz ederse, yerel üretimini azaltmakla veya kapatmakla ve başka ülkelerdeki üretimini artırmakla tehdit edebilir. Sağlık, güvenlik, refah veya çevre standartları açısından asgari taleplerde bulunan hükümetler, toplumsal olarak daha az sorumluluk duyan şirketler için avantajlar sunacaktır. Ayrıca tüm dünya çapında, şirket vergilerini azaltmaya yönelik bir eğilim de söz konusudur. Böylelikle, herhangi bir hükümetin yüksek standartlar belirlemesi ve yüksek vergileri sürdürmesi daha da zorlaşmaktadır. Bankacılıktan bir örnek verecek olursak: Bir bankanın tedbirsiz ya da kanun dışı davranışlar yoluyla batma riski o denli büyük siyasi tehlikeler oluşturmaktadır ki, hükümetler 1988'de Basel Komitesi kuralları kapsamında ortak sermaye standartları oluşturdular. Bu kurallar 2006'da 'Basel II' ile, bankacılık risklerinden ticaret risklerine doğru daha da genişletildi. 2007-2008'de meydana gelen küresel kredi krizine önlem olarak, sermaye kurallarını daha da sağlamlaştırabilmek için 2009-2010'da 'Basel III' üzerinde anlaşmaya varıldı. Ek olarak, bankaların yeterince hazır nakit paraya sahip olmalarını temin etmek için bu yeni kuralların likiditeyi de kapsayacak şekilde uygulanmasına 2015'te başlanacaktı. Belli ölçüde başarılan bu kontrol, şirketler üzerinde başarılı bir egemenlik uygulamasını temsil etmez; bu, egemenliğin hükümetler-arası bir örgüte kısmen terk edilmesi anlamına gelmektedir.

Ekstra-teritoryallik ve Egemenlik

Ulus-ötesi şirketler farklı ülkeler arasında egemenlik çatışmaları üretmektedir. **Şekil 21.1**, genel merkezi ABD'de, şubesi Birleşik Krallık'ta olan bir şirketin var ettiği üç otorite kulvarını tasvir etmektedir. ABD hükümeti ana şirketi, Birleşik Krallık ise şubeyi kontrol edebilir. Her bir süreç, bir devletin kendi iç işleri üzerindeki egemenlik uygulamasının standart bir uygulaması olacaktır. Ek olarak, her iki hükümet de ulus-ötesi şirketlerin, kendi satın alma, üretim ve satış politikalarına sahip olduğunu kabul edecektir. Normal şartlar altında, bu üç otorite hattının eş zamanlı ve uyum içinde uygulanması beklenir. Fakat ABD hükümetinin kararları ulus-ötesi şirketin küresel işleyişlerini kapsadığında, bir egemenlik çatışması ortaya çıkar. Şube İngiliz hükümetine mi yoksa genel merkez üzerinden ABD'den gelen emirlere mi itaat edecektir? Bu **ekstra-teritoryallik** sorunu bütün ulus-ötesi şirketlerin yapısında mevcuttur.

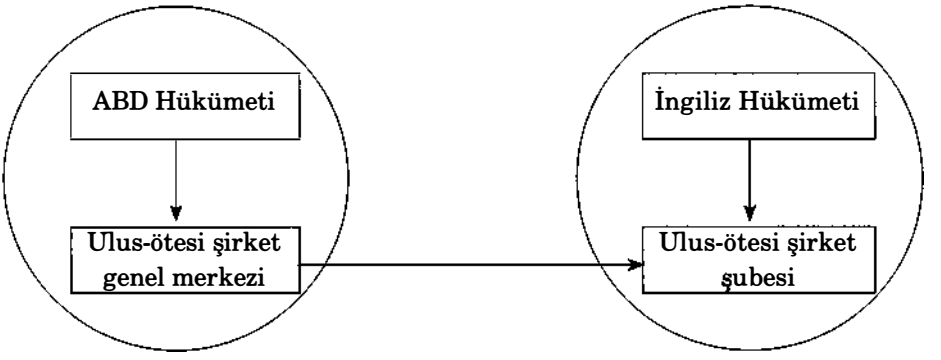

Şekil 21.1. Amerikalı bir ulus-ötesi şirketin İngiltere'deki şubesini kim kontrol eder?

Rutin politika uygulamasının bir meselesi olarak çatışmalar, artık, rekabet politikası, şirket evlilikleri, muhasebe prosedürleri ve yolsuzlukla mücadele araçlarına ilişkin farklı yetki alanlarına ait farklı kararlar arasında çözülmek zorundadır. ABD'deki muhasebe standartları ABD'de çalışan Avrupalı şirketlere de uygulanacak mıdır? Ulus-ötesi şirketlerin genel merkez yöneticileri denizaşırı şubelerindeki rüşvet ödemeleri nedeniyle yargılanabilir mi? Uzun vadeli eğilim bu tür sorunların iç politikaların küresel standartlara uygun hale getirilmesi yoluyla çözülmesi yönündedir. Örneğin OECD, Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi geliştirmiştir.

İç Düzenlemelerin Kaldırılmasından Küresel Yeniden Düzenlemeye

Çoğu zaman pek çok şirketin çıkarı hükümetlerin işsizliği azaltma ve ekonomik büyümeyi sağlama politikalarıyla uyum içinde olacaktır. Çatışmalar **piyasa başarısızlıkları**nın risklerinden kaçınmak veya üretimin toplumsal ve çevreyle ilgili maliyetlerini dışlamak için hükümetlerin piyasaları düzenlemesi üzerine çıkacaktır. İç düzenlemelerin kaldırılması (deregülasyon) ve ekonomik faaliyetlerin **küreselleşme**si düzenlemenin artık ülkeler düzeyinde değil küresel düzeyde ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Ulus-ötesi şirketlerin siyasetin küreselleşmesi yönündeki gayretlerini etkileyen üç faktör vardır. Birincisi, hükümetler kontrolü ancak işbirliği yaparak sağlayabilirler. İkincisi, tüketiciden gelen baskılar şirketlerce kabullenilen ve STK'larla işbirliği halinde uygulanan küresel davranış kurallarına yol açmaktadır. Üçüncüsü, küresel şirketlerin toplumsal ve çevresel denetime tâbi tutulmasıdır. Bu faktörler; hükümetler, STK'lar ve BM Genel Sekreterliği arasındaki –başlıca ulus-ötesi şirketlerin BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin gönüllü partnerleri olarak desteğini almaya ve sözleşmenin insan hakları, iş standartları, çevre, yolsuzluk

karşıtlığı hakkındaki on ilkesini uygulamaya yönelik– işbirliğinde bir araya gelmektedir.

Püf Noktası

- Ulus-ötesi şirketlerin transfer ücretlerini değiştirme kapasitesi uluslararası finans işlemlerinde vergiden ya da hükümet kontrolünden kaçabilecekleri anlamına gelmektedir.
- Ulus-ötesi şirketlerin üçgenlemeyi kullanabilme kapasitesi hükümetlerin uluslararası ticareti kontrol edememesi anlamına gelmektedir.
- Ulus-ötesi şirketlerin üretimi bir ülkeden bir başkasına kaydırabilme kapasitesi hükümetlerin şirketleri düzenleme ve vergilendirme bakımından kısıtlandığı anlamına gelmektedir.
- Ulus-ötesi şirketler üzerindeki otorite yapısı, bir hükümetin meşru otoritesi bir başka hükümetin egemenliği üzerinde ekstra-teritoryal bir etkide bulunduğu zaman, hükümetler arasında yoğun çatışma çıkarma potansiyeline sahiptir.
- Ekonomi siyasetinin bazı alanlarında, hükümetler egemenliklerini yitirdiler ve düzenlemeler artık hükümetlerin bağımsız eylemleriyle değil küresel düzeyde uygulanmak zorundadır.

Siyasi Aktörler Olarak İllegal Gruplar ve Özgürlük Hareketleri

Ulus-ötesi bir düzlemde şiddet ve/veya suç faaliyetine girişen çeşitli gruplar vardır. Hırsızlık, dolandırıcılık, kişisel şiddet, korsanlık veya uyuşturucu ticareti gibi tüm dünyada suç olarak kabul edilen eylemler ile meşru siyasal gerekçelere dayalı olarak gerçekleştirildiğine inanılan eylemler arasında bir ayrım yapılabilir. Gerçekte ise, örneğin siyasal motivasyonlarla ya da siyasal gruplarla ilişkilendirilen suçlular terörizm, işkence veya çocukların şiddet olaylarına dahil edilmesi gibi eylemlerden sorumlu olduklarında, bu ayrım bulanıklaşabilir. Bütün hükümetler için, kendi yetki alanları içerisinde işlenen suç eylemleri de, siyasal şiddet de gayrimeşrudur.

Ulus-ötesi Suçlular ve Siyasi Etkileri

Siyasal olarak en önemli suç endüstrileri yasa dışı silah ve uyuşturucu ticaretidir. Bu ikisinin, dünya ticaretinde en değerli iki mal haline geldiği tahmin edilmektedir. Daha az değerli diğer yasa dışı ticaret mücevher, bilgisayar çipleri, tropikal ahşap, fildişi ve soyu tükenmekte olan kuşlar ve memeliler ticaretidir. Seyahat imkânları geliştikçe, insan kaçakçılığı da daha kolay hale geldi ve dikkate değer ölçüde arttı. Ağırlığını seks kölesi olarak kullanılan genç kadınların oluşturduğu yeni bir köle ticareti vardır. Ulus-ötesi şirketler en çok taklit ürünlerin ve özellikle de müzik, film ve bilgisayar yazılımı gibi fikrî mülkiyetin çalınmasının önlenmesiyle ilgilenmektedirler.

Suçlular yasa dışı faaliyetlerini yürütebilmek için yerel çeteler şeklinde, fakat aynı zamanda ulusal ve ulus-ötesi düzeyde ağlar şeklinde organize

olmaktadır. Hem uyuşturucu tedariki hem de silah talebi, öncelikle, 'başarısız devletler'den ve merkezî hükümetin kontrolü dışında kalmış bölgelerden gelmektedir. Bazen bölgenin uzaklığı ve eroin ya da kokain üretiminin kolaylığı gelişmekte olan ülkelerin yoksul insanlarını uyuşturucu ticaretine yöneltmektedir. Bazen siyasi ayaklanma liderleri, ayaklanmalarını finanse edebilmek için uyuşturucu madde yetiştirme yoluna başvururlar. Kökeni ne olursa olsun, bu türden durumlarda uyuşturucu baronları ve savaş lordları geniş bir alan üzerinde etkin bir kontrol kurabilmekte ve hatta hükümetlerin bazı görevlerini üstlenebilmektedirler. Kimberley Süreci aracılığıyla yasa dışı mücevher ticaretinin ve Soyu Tükenmekte Olan Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme aracılığıyla da yasa dışı fildişi ticaretinin sınırlandırılmasına yönelik küresel siyasal işbirliğini başlatma noktasında STK'lar önemli olmuşlardı. Uyuşturucu baronlarına karşı çok az başarı elde edildi; bunun önemli sebeplerinden biri gelişmiş ülkelerin uyuşturucu taleplerinin ve gelişmiş ülkelerden silah tedarikinin kontrol altına alınmamış olmasıdır.

Ulus-ötesi şirketlere yönelik düzenlemelerde ortaya çıkan dört egemenlik sorunu suçluların kontrol altına alınması çabasında da karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, yasa dışı finans akışları muazzam büyüklükte olabilir ve kara para aklama faaliyetleri bankacılık ve diğer finans kurumlarının bütünlüğünü tehdit etmektedir. İkincisi, yasa dışı ticaret üçgenleme yoluyla o kadar çeşitlenmiştir ki, kendisinin uyuşturucu ve silah ticareti için bir geçiş yolu olmadığını iddia edecek devlet kalmamış gibidir. Üçüncüsü, ulus-ötesi şirketler tarafından tercih edilen düzenleyici arbitraj girişiminde olduğu gibi, polisiye tedbirler iyi örgütlenmiş çeteleşmeleri bitirmek yerine başka ülkelere kaydırabilmektedir. Dördüncüsü, uyuşturucu ve kara para aklama ekstra-teritoryal yargılama yetkisi meselelerini içermektedir. Fakat ulus-ötesi şirketlere yönelik düzenlenmelerin aksine, ulus-ötesi polis faaliyetleri yüksek düzeyli işbirliğini gerektirmektedir.

Teröristler, Gerillalar ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri

Terörist kavramı, son derece tartışmalı bir kavramdır. 'Terörist' terimi, genellikle, şiddet eylemlerine karışmış grupları nitelemek için, bu grubun amaçlarına muhalif insanlar tarafından kullanılan itham edici bir terimdir. ABD hukuku terörizmin daha açık ve soyut bir tanımını yapmıştır: "hedeflediklerı siyasal ve toplumsal amaçlarına ulaşmak amacıyla hükümetin, sivil halkın veya toplumun belirli bir kesiminin gözünü korkutmak ve ona baskı yapmak için halka ya da mülke yönelik kanunsuz kuvvet veya şiddet kullanmak" (FBI, 1999: i). Bu tanım terörizmin hükümetlerin sivillere yönelik gerçekleştirdiği saldırıları içerip içermeme ya da muhaliflerin askerî hedeflere yönelik şiddet eylemlerini dışlayıp dışlamadığı noktalarında yetersiz kalmaktadır.

Şiddet, milliyetçi hareketler veya etnik azınlıklar bir hükümetin meşruiyetini reddettikleri zaman daha yaygın bir hal alır. Bu gruplar, onlardan

duyulan hoşnutsuzluğu ifade etmek için **terörist**, onlar karşısında tarafsız olunduğunu göstermek için gerilla veya onlara destek verildiğini belirtmek için de ulusal kurtuluş hareketi olarak adlandırılırlar. Bir grup geniş bir desteğe sahip görünüyorsa, siyasi kanallar kendilerine kapalı ise, hedefteki hükümet aşırı baskı yapıyorsa ve grubun uyguladığı şiddet 'askerî hedeflerle' sınırlı ise, bu siyasi şiddet büyük ihtimalle meşru olarak görülecektir. Bu dört ayırt edici özelliğe uymayan gruplar yalnızca sınırlı bir ulus-ötesi destek alabilirler.

11 Eylül 2001'den beri, siyasi denge çok değişti. El-Kaide örgütü tarafından New York ve Washington'a yönelik olarak gerçekleştirilen saldırının yarattığı yıkımın derecesi siyasi amaçları için şiddet kullanan bütün grupların gayrimeşru olarak görülmesinde çok fazla etkili oldu. Terörizm, tarihsel olarak, tek bir toplumdaki iç çatışmanın temel bir aracı olmuştur; fakat el-Kaide birdenbire dünyayı ulus-ötesi **küresel bir ağ** tehdidiyle karşı karşıya getirdi. Çok kısa bir süre içinde Kenya, Tanzanya, Yemen, Suudi Arabistan, ABD, Tunus, Endonezya, Türkiye, İspanya ve İngiltere'de saldırılar düzenledi. Buna rağmen, çağdaş terörizmi tek bir olgu olarak değerlendirmek analitik bir hatadır. Filistin, Keşmir ve Çeçen ihtilafları açıkça birbirlerinden bağımsız kökenlere sahiptirler ve el-Kaide'den çok daha önce başlamışlardı. Terörizmi doğuran muhtelif çatışmalar için farklı ulus-ötesi süreçler vardır. El-Kaide bile bütüncül disiplinli bir örgütten daha ziyade, Amerikan karşıtı köktenci grupların bir koalisyonudur. **Bölüm 23**'te diğer çağdaş terörist grupların dinî-olmayan temellerine ilişkin kapsamlı bir tartışma vardır.

Hükümetlerin vatandaşlarına karşı kullandığı siyasi şiddet 1970'lere kadar oldukça yaygındı ve diplomatik eleştiriden de azadeydi. Yirminci yüzyılın sonunda, büyük ölçekli siyasi şiddetin yarattığı korkudan sorumlu hükümet liderlerinin, askerlerin ve yetkililerin kişisel dokunulmazlıklarına son vermeye yönelik yaygın bir istek ortaya çıktı ve uluslararası hukukta bir devrim gerçekleşti. İlk olarak, Yugoslavya ve Ruanda'daki vahşeti sonlandırmak için geçici mahkemeler kuruldu. Ardından, Temmuz 2002'de, soykırım, savaş suçu veya insanlığa karşı işlenmiş suçları yargılamak için Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM [International Crime Court, ICC]) kuruldu. İnsan hakları üzerinde faaliyet gösteren STK'ların siyasi kampanyaları sonucunda ortaya çıkmış olması, tek 'süper-gücün' sert muhalefetinin kırılmış olması, suçluları yargılamaya yönelik mutlak sorumluluğun küresel bir mahkeme tarafından üstlenilmiş olması gibi nedenlerle UCM, devletler arası sistemin tadil edilmesidir. Eylül 2005'te BM daha da ileri gitti ve ulusal otoritelerin başarısız olduğu aşikâr hale geldiğinde, devlet egemenliğini kolektif bir 'koruma sorumluluğu' ile değiştirdi (UNGA Res. 60/1). Bütün bu değişikliklerin kapsamını, Suriye yönetiminin Şubat 1982'de Hama'da kendisine muhalif vatandaşlarını öldürmesine yönelik son derece sınırlı küresel tepki ile 2011-2012'deki benzer olaylar karşısında gösterilen güçlü ve öfkeli tepki arasındaki keskin karşıtlıkta görebiliriz. Sorun BM nezdinde bir oylama yapmayı gerekli kıldığında Çin, Rusya ve Suriye, Suriye'nin iç işlerine

müdahale etmeyi destekleyen ve Suriye hükümetinin tutumunu mahkûm eden 133 ülkeye karşılık, Suriye'nin iç işlerine müdahale etmemeyi savunan yalnızca 9 ülkenin desteğini elde edebildiler (UNGA Res. 66/253 B).

Suçlu, Terörist ve Gerillaların Önemi

Eylül 2001'den önce, ulus-ötesi suçlular ve gerillalar hakkındaki analiz ortodoks devlet-merkezli teori için bir sorun teşkil etmedi. Ama küreselleşme egemenliğin doğasını ve hükümetlerin süreçlerini değiştirdi. Suçluların ve diğer gayrimeşru grupların işleyişleri daha karmaşık, daha geniş bir coğrafi alana yayılmış ve ölçek olarak büyümüş hale geldi; çünkü iletişimdeki gelişmeler ulus-ötesi bir zeminde insanların, paranın, silahların ve fikirlerin dolaşımını daha da kolaylaştırdı. Hükümetlerin bu tür faaliyetleri kontrol etmeye yönelik çabaları da, bunlara paralel olarak, çok daha zorlaştı. Hukuki egemenlik kavramı lafzen halen mevcut olabilir fakat siyasi pratik önemli ölçüde değişti. Günümüzde neredeyse her hükümet suçlulara karşı 'dahilî yetkilerini' kullanabilmek için dış desteği harekete geçirme zorunluluğu hissetmektedir. Terörist grupların yenilgiye uğratılması silahlı karşı saldırılar neticesinde değil, **köktenciliği** ve şiddeti gayrimeşru kılacak şekildeki küresel siyasal değişimle elde edilecektir. Hükümetlerin baskıcı eylemleri küresel insan hakları mekanizmaları kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmaktadır ve bazı durumlarda hükümetler Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanabilmektedirler.

Püf Noktası

- Tek tek hükümetlerin ulus-ötesi suçlulara karşı etkili eylemde bulunurken karşılaştıkları zorluklar, ulus-ötesi şirketlerin kontrolünü zorlaştıran aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır.
- Siyasi hedefleri için şiddete başvuran gruplar genelde meşruiyet elde edemezler, fakat istisnaî durumlarda ulusal kurtuluş hareketi olarak tanınabilir ve diplomasi içinde yer alabilirler.
- Suçluların ve gerillaların ulus-ötesi faaliyetleri, ülkelerin iç siyasi sorunlarını küresel siyaset alanına kaydırır.
- Terörizm belli ülkelere özgü olabilir, ulus-ötesi veçhelere sahip olabilir veya ulus-ötesi bir ağ içindeki gruplar tarafından icra ediliyor olabilir; fakat terörizm tek bir siyasi güç değildir.
- Hükümetler terörizm karşısında ve bizzat kendileri şiddete başvurmada bağımsız egemen aktörler olarak hareket edemezler.

Siyasi Aktör Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Bir ülkenin siyaseti hangi grupların hükümet nezdinde lobi faaliyeti yürüttüğü ve medyada hangi tartışmaların yer aldığı bilinmeksizin anlaşılamaz. Benzer biçimde, uluslararası diplomasi küresel sivil toplumdan ayrı farklı bir gezegende işlemez.

BM'de Sivil Toplum Kuruluşları İçin Danışman Statüsü

Özellikle Amerikan gruplarından gelen baskının bir sonucu olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in STK'lara danışmasını sağlayan 71. Madde BM Antlaşması'na dahil edilmiştir. 1950'de, Konsey bu uygulamasını, STK'lar hakkındaki kanunla resmen yasalaştırdı. Üç grup kategori tanıdı: (1) Konsey'in çalışmalarıyla en fazla ilgili olan yüksek düzeyli az sayıda STK; (2) birkaç faaliyet alanıyla ilgilenen ve bu alanlarda yüksek itibara sahip uzmanlaşmış STK'lar; (3) Konsey'e nadiren katkıda bulunması beklenen diğer STK'lar (UN, ECOSOC 1950). O dönemden beri STK terimi, diplomatlar için, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e tavsiye verme konumundaki bir grupla eş anlamlı hale geldi (**Şekil 21.2**).

BM'nin Kabul Edilebilir Sivil Toplum Kuruluşu Tanımı

Ekonomik ve Sosyal Konsey kuralları ve uygulamaları altı prensipte toplanmıştır:

1. Bir STK, BM'nin amaç ve çalışmalarını desteklemelidir. Fakat STK'ların siyasi amaçlarına itirazlar çok nadirdir.
2. Resmi olarak bir STK, demokratik siyaset geliştirme konferansına karşı sorumlu görevlileri ve genel merkeziyle bir temsil organı olmalıdır. Pratikte, yüksek prestij sahibi birçok STK, özellikle kalkınma ve çevre örgütleri, üyelik örgütleri değildir.
3. STK, kâr eden bir organ olmamalıdır. Bireysel firmalar istişari statü kazanamaz fakat kâr amaçlı ticaret federasyonları STK olarak kabul edilir.
4. Bir STK, şiddet kullanamaz ya da şiddet taraftarı olamaz.
5. Bir STK, 'devletlerin iç işlerine müdahale etmeme' normuna saygı göstermek zorundadır. Bu, STK'ların siyasi parti olamayacağı anlamına gelir fakat siyasi bir parti de, şirketler gibi, uluslararası federasyonlar oluşturabilir. Ayrıca, insan hakları odaklı STK'lar faaliyetlerini belli grup, milliyet ya da ülkeyle sınırlı tutmamalıdır.
6. Uluslararası bir STK, hükümetler-arası anlaşmalarla kurulan bir şey değildir.

Birçok STK eylemcisi BM'nin daha fazla kısıtlayıcı olması ve yalnızca 'ilerlemeci' **toplumsal hareketler**e katkıda bulunan 'hakiki' STK'ları kabul etmesi gerektiğine inanır. Çevreciler ticari federasyonların kabul edilmesinden sıklıkla memnuniyetsizdirler ve BM'deki bütün STK topluluğu Ulusal Silah Birliği'nin Kasım 1996'da Roster'e* kabul edilmesinden üzüntü duymaktadırlar.

* BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, STK'ları genel, özel ve Roster olmak üzere üç kategoride akredite etmektedir. Roster (*tr.* 'Liste'), Ekonomik ve Sosyal Konsey'in genel veya özel statüde olmayan ama başvuruda bulunmuş olup da başvurusu kabul edilmiş olan STK'lara verdiği bir statüdür. (çev.)

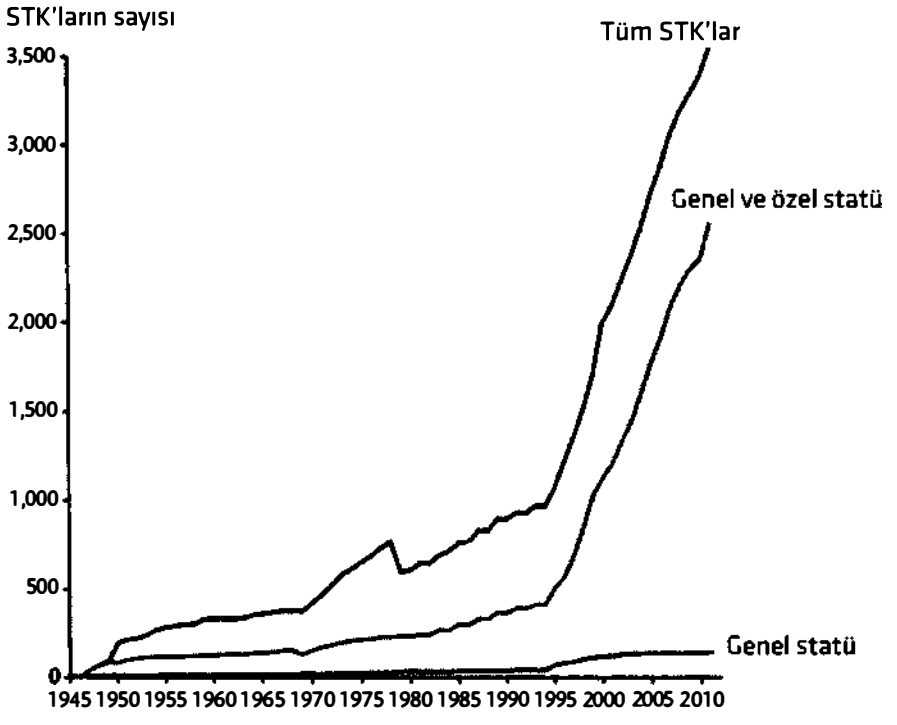

Şekil 21.2 BM'deki STK'ların büyümesi
Genel Statü: geniş bir üyeliğe sahiptir ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in meselelerinin çoğu ile ilgilidir.
Özel Statü: geniş bölgesel/ulusal STK'lar veya yüksek statülü uzman STK'lar
Tüm STK'lar: Ekonomik ve Sosyal Konsey/ECOSOC Roster'e mensup küçük veya ileri düzey uzmanlaşmış STK'lar

STK'lar ve Küreselleşme

Karmaşık bir küresel ekonominin yaratılmasının uluslararası mal ve hizmet ticaretinin çok ötesinde etkileri oldu. Her faaliyet alanından pek çok şirket iletişimi artırabilmek, standartları uyumlu hale getirebilmek ve karmaşık değişime ayak uydurmayı yönetebilmek için örgütler kurdu. Aynı şekilde, işverenler farklı ülkelerde ortak sorunlarla karşılaştıklarının farkına vardı ve böylece sendikalar ve profesyonel organlar kendi ulus-ötesi bağlantılarını geliştirdiler. İster hükümet-dışı ister hükümetler-arası olsun, bir endüstri için siyaset oluşturmak durumundaki herhangi bir **uluslararası rejim** biçimi bu faaliyetlerle ilgilenen STK'lar arasındaki küresel bağların güçlendirilmesini teşvik edecektir.

STK'lar, aynı zamanda, İnternet'e, yani bütün küreselleşme süreçlerini destekleyen iletişim sistemine erişimi geliştirmek suretiyle küreselleşmeye

kendi katkılarını yaptılar. İnternetin, iletişim sistemlerini kontrol etmek için ABD ordusu tarafından yaratıldığına ilişkin yaygın bir mit vardır. Gerçekte, bu küreselleşme aracının iki kritik sosyo-politik veçhesi, siyasal hareketliliğe dair küresel süreçleri daha da güçlendirme adına, –Latin Amerika'dan ve Afrika'dan STK'larla işbirliği içinde– ABD ve Britanya'daki STK'lar tarafından başlatılmıştır:

- STK'lar, ilk İnternet servis sağlayıcılarını kurmak suretiyle, İnterneti kamusal bir sistem haline getirdiler. İnternet Nisan 1995'e kadar ABD'de illegaldi; zira yeni iletişim teknolojileri üniversitelerde ve devlet dairelerinde yalnızca resmî akademik veya hükümet işlerinde kullanılıyordu.
- Birbirinden ayrı ağların birbirine bağlanması hususunda STK'lar öncü oldular. Sunucular kurdular ve ağlar arasında 'geçitler' üretmek için software yarattılar; böylelikle İnternet, ağları kapsayan bir ağ haline geldi.

1980'lerde –web'in yaratılmasından yıllar önce– barış, kalkınma, insan hakları ve çevre eylemcileri dokümanlar, elektronik tartışma forumları ve dünya genelindeki bireyler ve STK'ların kullanımına açık e-mailden müteşekkil kütüphaneler oluşturdular. Onların teknolojik liderliği, ilk olarak, BM ve Dünya Bankası'nın STK sunucularını kullanmak suretiyle İnternet'e girmelerini sağladı (Willetts, 2010). Web'in 1993'te kullanılır hale gelmesinden sonra, STK'ların kullanımına açık web sitelerinin gelişiminde de öncü oldular. İletişim alanındaki bu değişimler dünya siyasetinin yapısında da köklü değişiklikler meydana getirdi. Hükümetler vatandaşlarının ulus-ötesi ilişkileri üzerindeki egemenliklerini kaybettiler. Sınır-ötesi iletişimleri takip veya kontrol etmeye çalışabilirler, fakat sınırları kapamak teknolojik olarak artık mümkün değildir.

Küresel İşbirliğinde Sivil Toplum Kuruluşu Yapıları

STK'lar ulus-ötesi işbirliklerine girdiklerinde, dört farklı **yapı** türünden birini kullanabilirler. Geçmişte –uluslararası STK olarak bilinen– resmî bir ortak örgüt, genellikle daimî bir genel merkez, bir sekretarya ve düzenli toplantı programına sahip olarak kurulurdu. İnternetin gelişmesiyle birlikte, tek bir STK'nın ortak bir web sayfası ve e-mail iletişimleri için teknik destek sağlamasıyla daha gevşek bir ağ oluşturulması mümkün hale gelmiştir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). Jubilee 2000, Uluslararası Ceza Mahkemesi Koalisyonu, Kara Mayınlarının Yasaklanması İçin Uluslararası Kampanya gibi meşhur ağlar tek bir siyasa alanı etrafında birleştiler, dünyanın her yerinden yüzlerce STK bir araya geldi ve önde gelen hükümetlerin karşı çıkmalarına rağmen önemli siyasi değişimler sağlandı. Bunlar savunuculuk ağları olarak bilinir (Keck ve Sikkink, 1998) (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Hükümetler-arası örgütlerin toplantılarında, STK'lar alt komitelerde birleşebilirler. Bu yalnızca belli toplantılardaki gündem maddeleri için lobi faaliyeti yürütme amacıyla oluşturulan geçici bir ağdır. Son olarak, STK'ların hükümetler-arası toplantılara katılım haklarını sürdürmek ve geliştirmek için yine STK'lar tara-

Örnek Olay Çalışması 1 Anne sütü savunuculuk ağı

STK'ların yürüttüğü küresel kampanyalar için uygun bir örnek, ulus-ötesi faaliyetlerde bulunan büyük gıda ve eczacılık şirketleri tarafından pazarlanan kuru süt tozuna meydan okuyan Uluslararası Bebek Gıdaları Eylem Ağı'dır (International Baby Foods Action Network – IBFAN). 1970'lerin başlarında, gelişmekte olan ülkelerdeki tıp personeli bebek ölüm oranlarının azalan emzirme nedeniyle arttığının tedrici olarak farkına vardılar. Eğer aile fakirse ve yetersiz süt tozu kullanıyorsa, bebek yeterince beslenemiyordu. Eğer su ya da biberon temiz değilse, bebek gastrik hastalıklara maruz kalıyordu. Biberonla besleme yılda bir buçuk milyon bebeğin ölümüne neden olmaktadır.

Mesele ilk kez *New Internationalist* dergisi ve *War on Want* (WoW) tarafından 1973-1974 yıllarında İngiltere'de gündeme getirildi. İsviçreli bir STK olan Üçüncü Dünya Eylem Grubu (the Third World Action Group –AgDW), Wow'un raporunun yeniden düzenlenmiş bir tercümesini "Nestle Bebekleri Öldürüyor" başlığıyla yayınladı. Nestle tazminat için mahkemeye başvurduğunda, Grup kendi savunmasını geliştirebilmek için dünyadaki diğer grupları delil toplamaya davet etti. İsviçre Mahkemesi, Aralık 1976'da, Nestle'nin dört temel dava gerekçesinden birine -yani teknik anlamda Nestle'nin ölümlerden yalnızca dolaylı olarak sorumlu olduğuna- istinaden Grubu suçlu buldu.

Sorun Latin Amerika'yla ilgilenen dinî grupların Bristol-Meyers'e karşı başka bir dava açmasıyla ABD'ye taşındı. Artan farkındalık, birçok ülkeye yayılmış Nestle ürünlerine boykot düzenleyen yeni bir grubun, Bebek Maması Eylem Koalisyonu'nun (Infant Formula Action Coalition) oluşumuna yol açtı. Artan baskıyı yatıştırmak ümidiyle, Uluslararası Bebek Gıdası Endüstrileri Konseyi, Ekim 1979'da, Senatör Kennedy'nin, Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF'in bebek beslenmesi üzerine bir toplantı yapması teklifini kabul etti. Şirketler, meseleyi depolitize etmek yerine, pazarlama faaliyetlerini sınırlama talepleriyle karşı karşıya olduklarını anladılar. Toplantının bir diğer sonucu, STK'ların ortak bir siyasi stratejiyle çalışmaktan ne kadar faydalanabilecekleri̇ni öğrenmeleri oldu. Küresel bir savunuculuk ağı olarak IBFAN'ı oluşturarak işbirliğini devam ettirmeye karar verdiler.

Bu yeni ağ tıp uzmanları, dinî gruplar, kalkınmacı aktivistler, kadın grupları, cemaat örgütleri, tüketim lobileri ve boykot kampanyacıları gibi birbirlerinden çok farklı alanlarda faaliyet gösteren gruplardan oluşan bir koalisyonu seferber etme başarısı gösterdi. ABD yönetimi ve ulus-ötesi şirketlerden gelen yoğun muhalefete karşı, bu ağ Dünya Sağlık Örgütü'nün Mayıs 1981 toplantısında Anne Sütü Muadillerinin Pazarlanmasına Dair Uluslararası Kanun'un benimsenmesini başardılar. Kanun'un en önemli hükmü 'kamuoyuna yönelik reklam ve sair tanıtımlar yapılamayacağı' yönündeydi.

2011 yılı itibariyle, 33 ülke bu Kanun'u kapsamlı hukuki düzenlemeler yapmak suretiyle uyguladı, 34 ülke ise Kanun'un vaz ettiği hükümlerin tamamını olmasa da çoğunu uyguladı. 87 ülke ise Kanun'un uygulanmasını zayıf hükümlere veya gönüllülük esasına bağladı. Birçok ülke yasal düzenlemelerini tedricî olarak güçlendirmekteyse de, 2006 tarihli yeni bir AB direktifi Kanun'un asgari standartlarını karşılamakta başarısız olunca, IBFAN biri hariç tüm AB üyesi ülkelerin notunu ortadan zayıfa düşürdü. IBFAN'ın çalışmaları iki kulvarda ilerlemektedir: -Pazarlama faaliyetlerinin artık yasadışı olduğu ülkeler dahil- şirketlerin Kanun ihlallerini denetlemek ve rapor etmek; kuralları yalnızca kısmen uygulayan ülkelerde hukuku geliştirmenin yollarını aramak.

(Kaynak: Chetley (1986); IBFAN (2011); www.ibfan.org)

fından oluşturulan yönetişim ağları vardır. Bunlar, siyaset yapım süreçlerine dahil olmalarına izin verilmesi noktasında ortak çıkarlarından ziyade ortak siyasi hedeflere sahip olmamaları bakımından savunuculuk ağlarından ve kliklerden farklılaşırlar (Willetts, 2013).

Püf Noktası

- Ulus-ötesi aktörlerin pek çoğu bir şirket, suçlu ya da şiddet grubu değilse ve yalnızca tek bir hükümete muhalefet için var olmuyorsa BM tarafından STK olarak tanınabilir.
- Ekonomik ve Sosyal Konsey kuralları STK'ların hükümetler-arası diplomaside meşru bir yere sahip olduklarını ifade eder.
- Küresel ekonominin yaratılması sendikaların, ticari kuruluşların, mesleklerin ve bilim insanlarının uluslararası STK'lar içerisinde küreselleşmelerine yol açmaktadır.
- STK'lar İnterneti kamusal bir küresel iletişim sistemi haline getirdiler.
- Hükümetler bilginin ülke sınırlarını aşan dolaşımını artık daha fazla kontrol edemezler.
- Farklı ülkelerden gelen STK'lar dört yolla birleşebilir: Uluslararası STK'lar olarak, savunuculuk ağları olarak, klikler olarak ve yönetişim ağları olarak.

Küresel Siyasetin Yapıları Olarak Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler küresel siyasetin odağını oluştururlar. Küresel iletişimin yeni fiziksel alt-yapısı çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. İlaveten, örgütler toplantılarını gerçekleştirdiklerinde, siyasi iletişim için ayrı yapılar haline gelirler. Yüz yüze toplantılar telefon görüşmelerinden ya da yazılı iletişimlerden farklı sonuçlar üretir. Çok-taraflı tartışmaların sonuçları da iki-taraflı iletişim ağlarındaki etkileşimden farklı olur.

Sistemler Olarak Uluslararası Örgütler

Küresel düzeyde anarşinin bulunduğu vurgulanırken, 'devletler'i bütüncül varlıklar olarak görmenin tutarsız olduğu daha önce iddia edilmişti. Sistemlerin dünya siyasetinin bütün aşamalarında bulunduğunu kabul ederek tutarlı olabiliriz. Bütün uluslararası örgüt türleri ülke sınırlarını aşmakta ve hükümete ait aktörlerin ve ulus-ötesi aktörlerin oluşumu üzerinde önemli bir etkide bulunmaktadırlar. Bir sistemin var olabilmesi için, kendisini oluşturan bütün unsurlarıyla yoğun bir etkileşim içerisinde olmak zorundadır; hem bir bütün olarak sistemin özelliklerinin ortaya çıkabilmesi hem de sistemin her bir unsurunun davranışları üzerinde etkili olabilmesi için. Genel olarak, uluslararası örgütler; amaçlarını, davranış tarzlarını sınırlandıran prosedür kurallarını, örgütün statü ve kimliğine (veya en azından kendi kariyerlerine) bağlı sekreterliğini, gelecekte uygulayacakları politikalar için standartlar oluşturan geçmişte almış oldukları kararlarını ve yeni katılımcıları sosyalleştiren etkileşim süreçlerini tanımlayan kurucu bir belgeye sahip olacaklardır. Sistem düze-

Örnek Olay Çalışması 2 STK'lar ve silah kontrolü antlaşmaları

Doksanlarda birçok gelişmekte olan ülkede disiplinsiz orduların, isyancı örgütlerin, savaş ağalarının, uyuşturucu baronlarının ve teröristlerin eline geçen yıkıcı güçteki artış, kıyımlara ve çilelere yol açtı, ayrıca silahların kontrolüyle ilgili gündemin değişmesine neden oldu. Böylesi bir süreçte 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu, insanların güvenliği konusunda bir tartışma başlattı (bkz. **Bölüm 29**). 1995'teyse BM Genel Sekreterliği, BM askerlerinin, insani yardım personelinin ve bölge halkının hafif silahlar ve kara mayınları kullanan milislerden korunması amacıyla 'mikro ölçekli bir silahsızlanma' sürecinin başlatılmasını önerdi (Boutros-Ghali 1995).

Başını Uluslararası Af Örgütü'nün çektiği, insan hakları alanında faal olan STK'lar, baskıcı yönetimlerin ve savaş ağalarının gerçekleştirdikleri suistimallere dur demek için bir kampanya başlattılar. Oxfam'in öncülüğünde, kalkınma sahasında faal olan tüm STK'larsa, silah harcamaları, yolsuzluk ve kalkınma projelerinin yok edilmesi karşıtı bir kampanya yürüttüler. Eski Oxfam mensubu araştırmacı Kevin Watkins'in hazırladığı 2005 tarihli İnsani Kalkınma Raporu ve Dünya Bankası (Collier vd. 2003: s. 13-17) çatışmaların kalkınma meselesi üzerindeki etkileri üzerinde durdu. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi ise uluslararası insan hakları ihlallerine karşı kampanya yürüttü. UNICEF, çocukların asker olarak örgütlere ve ordulara dahil edilmesine mani olmak adına, çocuk hakları odaklı STK'lar ile güçlü ittifaklar kurdu. Kadın hakları sahasında çalışma yürüten STK'lar, *Kritik İradeye Sahip Olmak* adlı proje yürütücülerinin liderliğinde, kadına yönelik şiddet meselesine odaklandılar. Dünya Kiliseler Konseyi, dini görev sahasını barış meselesini içerecek şekilde genişletti.

Yüzlerce farklı STK ve yirmi kadar BM Ofisi ve programı, çok-uluslu üç yeni anlaşma için mücadele etti. BM konferanslarında STK'lar, oturumları izlediler, bildiriler dağıttılar, koridorlarda lobi faaliyeti yürüttüler, tartışma toplantılarında söz aldılar, günlük raporlar neşrettiler, basın konferansları düzenlediler ve bazı ek etkinliklerde sunumlar gerçekleştirdiler. Bazı STK temsilcileri ise konferanslara hükümetlerin gönderdikleri heyetlerin birer üyesi olarak alındılar.

1. Uluslararası Kara Mayınlarını Yasaklama Kampanyası (UKMYK) Ekim 1992'de yürürlüğe girdi. Aralık 1997'de kapsamlı bir mayın antlaşması imzalandı; antlaşma, Mart 1999'da yürürlüğe girdi. 2012 sonunda antlaşmayı imzalayıp onaylayanların sayısı 161'di. Kampanyanın ve Kızıl Haç Hareketi'nin yaptığı katkı, antlaşma metninde kendisine yer buldu, ayrıca kampanya koordinatörü Jody Williams 1997'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı.
2. Misket Bombası Koalisyonu, Kasım 2003'te oluşturuldu. Bunun nedeni, havadan atılan misket bombalarının kara mayınları yerine kullanılıyor oluşuydu. Aralık 2008'de bir sözleşme imzaya açıldı ve Ağustos 2010'da yürürlüğe girdi, 2012 yılının sonu itibarıyla imzalayıp onaylayan ülkelerin sayısı yetmiş yedi idi.
3. Uluslararası Hafif Silahlar Eylem Ağı (UHSEA), Dünya Spor Amaçlı Atıcılık Faaliyetlerinin Geleceği Forumu isimli STK'lar birliğinin itirazlarına maruz kaldı. İlk başta Temmuz 2001'de sınırlı ve bağlayıcılığı olmayan bir eylem programı kabul edildi. Ardından Ekim 2003'te UHSEA, Silahların Kontrolü Kampanyası dahilinde,

faaliyetlerini lobi çalışmaları alanından halkı seferber etme noktasına taşımak amacıyla, Oxfam ve Uluslararası Af Örgütü ile birleşti (Bromley, Cooper ve Holtom 2012). Temmuz 2012'de BM bünyesinde, bir silah ticareti antlaşması taslağı hazırlamak için toplanan konferansta ABD hazırlanan antlaşmayı veto etti. Ancak Mart 2013'te yapılan ikinci oturumda metne cephanenin, silah parçalarının ve bileşenlerinin ihracatını düzenlemeye ilişkin yükümlülükler eklendi ve bu sayede metin, silahların yasadışı piyasalara veya yetkisiz son kullanıcılara aktarılmasına mani olma konusunda daha sağlam maddelerle donatıldı. Bu sefer de devletler arasında oluşması gereken uzlaşma zeminini Suriye, İran ve Kuzey Kore ortadan kaldırdı. Son olarak, 2 Nisan 2012'de antlaşma, üç aleyhte ve 154 lehte oyla, Genel Kurul'dan geçti.

yindeki bütün bu özellikler üyelerin davranışlarının açıklanmasının bir parçası olacaktır ve böylece siyasi sonuçlar yalnızca üyelerin başlangıçtaki hedefleriyle belirlenmeyecektir. Uluslararası örgütlerin sistem oluşturduğu ifadesi bunların siyaseten önemli olduğu ve küresel siyasetin 'devletler arası' ilişkilere indirgenemeyeceğinin ifadesidir.

Hükümetler-arası versus *Hükümet-dışı Ayrımı*

Normal olarak, hükümetler-arası örgütlerle uluslararası STK'lar (hükümet-dışı örgütler) arasında keskin bir ayrım yapılır. Bu devletler arası diplomasiyle ulus-ötesi ilişkilerin birbirlerinden ayrı olduğu görüntüsü verir. Pratikte, başka bir kategori daha vardır: Hükümetlerin STK'larla çalıştığı **melez uluslararası örgütler** kategorisi. En önemli melez örgütler Uluslararası Kızılhaç, Dünya Koruma Birliği (IUCN),* Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi, Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği ve hükümetlerle şirketleri birleştiren diğer bazı ekonomik örgütlerdir. Bir örgütün melez olarak tanınması için *hem* STK'ları, partileri ya da şirketleri *hem de* hükümetleri ya da devlet kurumlarını üye olarak kabul etmesi gerekir. Her iki türdeki üyelerin, nihaî karar için oy kullanma hakkı dahil, siyaset yapımında tam katılım hakkına sahip olmaları gerekir. Bu çerçevede, STK'ların ve hükümetlerin resmi eşitliği her iki tarafça da kabul edildiğinde, hükümetlerin hakim olabileceği varsayımı terk edilmelidir.

* Dünya Koruma Birliği (The World Conservation Union), nâm-ı diğer 'Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması için Uluslararası Birlik' (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN), doğal kaynakların korunması için kurulmuş bir örgüttür. Bu çatı altında 1200'den fazla resmi ve sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir. (çev.)

Püf Noktası

- Uluslararası örgütler siyasal iletişim için var olan yapılardır. Bunlar, üyelerinin davranışlarını kısıtlayan sistemlerdir.
- Hükümetler hükümetler-arası örgütleri, ulus-ötesi aktörler de uluslararası STK'ları meydana getirir. Ek olarak, hükümetler ve ulus-ötesi aktörler beraberce uluslararası melez örgütleri yaratarak birbirlerine eşit statü verirler.
- Uluslararası örgütler üyelerinin ortak iradesinden daha fazla bir şeydir. Diğer küresel aktörler üzerinde aşikâr bir etkileri vardır.

Sonuç: Küresel Siyasette Meseleler ve Politika Sistemleri

Devlet-merkezci yazarlar ulus-ötesi faaliyetleri; askerî ittifaklar ve BM diplomasisi içinde yürütülen barış ve güvenlik gibi birincil önceliğe sahip politikaları (yüksek siyaset), BM'nin ihtisas kuruluşlarında, diğer hükümetler-arası örgütlerde ve uluslararası STK'larda tartışılan diğer ikinci dereceden önemi haiz siyasi sorunlardan (düşük siyaset) farklılaştırmak suretiyle tanzim ederler (bkz. **Şekil 21.3**). Ardından, barış ve güvenliğin analizinin daha önemli olduğu vurgulanarak ikincil önemde değerlendirilen politikaların aktörleri analiz dışı olarak tanımlanır. Pratikte işler bu kadar basit değildir. Bilim insanları, Kızıl Haç, dinî gruplar ve diğer STK'lar silahsızlanma görüşmeleriyle ilgilidirler. Ekonomik olaylar kriz olarak değerlendirilebilir. Sosyal siyaset ölüm kalım meselesi haline gelebilir. Bazı durumlarda hükümet liderleri çevre meselesini en öncelikli mesele haline getirebilirler. Küresel siyaseti her bir **siyasa alanı**nı ve onun içindeki aktörleri tasvir eden çeşitli boyutlarıyla analiz etmek faydalı olabilir; ancak farklı boyutlar bağdaştırılamaz. Tek başına birincil ve ikincil önemdeki meseleler ayrımı iş görmez (bkz. **Şekil 21.4**).

Devlet-merkezli bir modelden çoğulcu bir modele geçiş **güc**ün tek boyutlu durağan kavramsallaştırmasını reddetmeye bağlıdır. Realist görüşün tersine, **kapasiteler** tek başına nüfuzu belirlemez. Sonuçları açıklamak aktörlerin kaynaklarının hedeflenen amaca uygun olup olmadığını belirlemeyi, farklı aktörlerin hedefleri arasındaki ayrışma derecesini tasvir etmeyi ve bunların etkileşim yoluyla nasıl değiştiğini analiz etmeyi gerektirir.

STK'ların etkisi gittikçe konstrüktivist bir perspektiften açıklanmaktadır (bkz. **Bölüm 10**). Finnemore ve Sikkink (1998)'e göre, STK'lar, siyaset yapımını belirleyen küresel ölçekteki tartışmaların değişimini başlatan ve devam ettiren **norm düzenleyicileri**dir. STK'lar diğer aktörlerin özen göstermelerini ve saygısını emreder tarzda iletişime geçme kapasitesine sahiptir. Eğer güç yalnızca askerî anlamda anlaşılırsa hükümetlerin baskın olması beklenebilir. Eğer güç yalnızca ekonomik anlamda anlaşılırsa, ulus-ötesi şirketlerin baskın olması beklenebilir. Fakat eğer güç statü, bilgi ve iletişim becerilerine sahip ol-

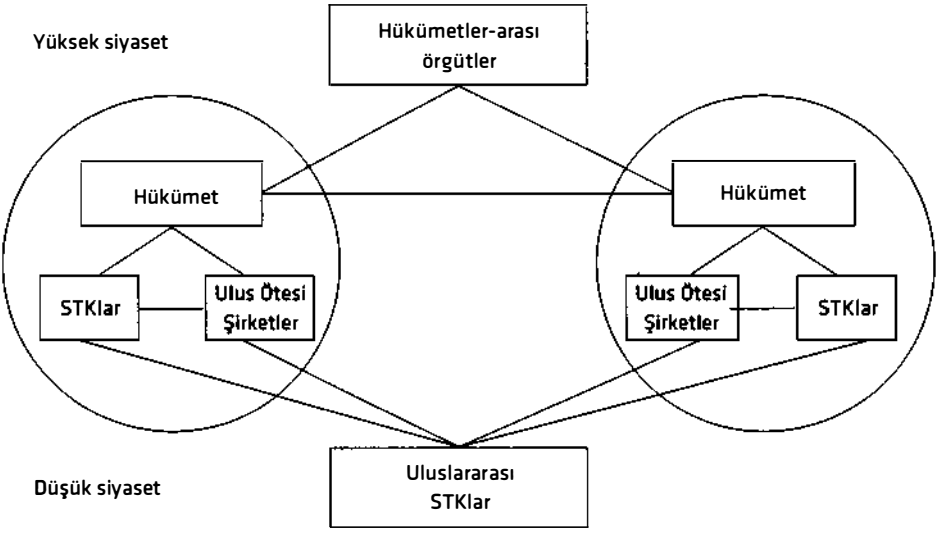

Şekil 21.3 Uluslararası ilişkilerin geleneksel görüşü

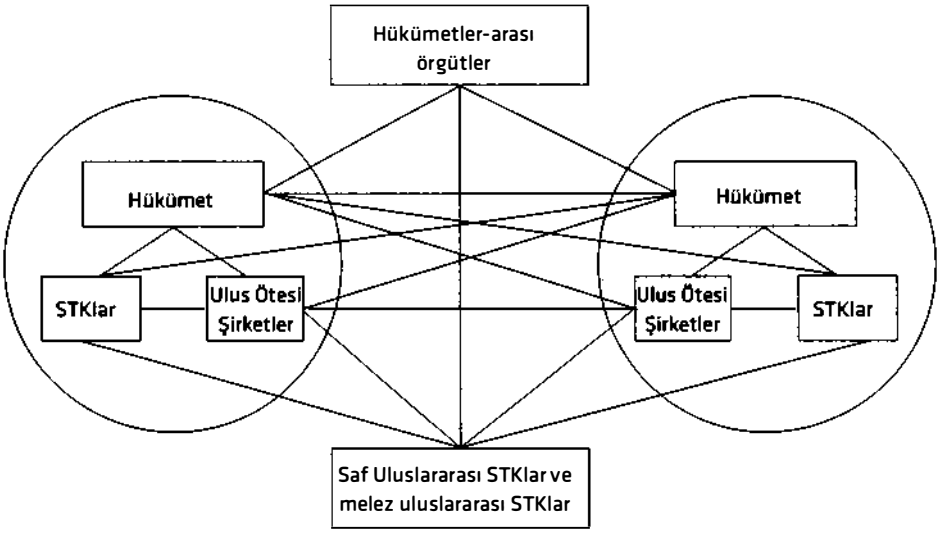

Şekil 21.4 Uluslararası bağlantıların tam resmi

mayı içeriyorsa, o zaman STK'ların ve uluslararası örgütlerin kendi değerlerine destek bulmaları ve hükümetler üzerinde nüfuz kullanmaları mümkün olur.

Böylece nüfuzunu kullanma gücüne sahip hükümetler, ulus-ötesi şirketler, STK'lar, hükümetler-arası örgütler ve uluslararası STK'lar bir siyasal sorunun tetiklediği meselelere göre değişiklik yaşarlar. **Tablo 21.1**, yaklaşık 200 'devlet'in tek bir uluslararası sistemi olmadığını, tersine, her biri kendi özel aktörlerini ilgilendiren çeşitli siyasa alanlarının var olduğunu göstermektedir. Hükümetler farklı alanları ilintilendirmede özel bir role sahiptir; çünkü BM üyeliği hükümetleri siyaset oluşturmaya ve çoğu meseleyi oylamaya mecbur kılar. Pratikte hükümetler, BM'de göründüğünden daha az merkezî ve bütüncüldürler, çünkü hükümetlerin farklı bölümleri farklı siyasi sorunları yönetirler. Ulus-ötesi aktörler ve uluslararası örgütler genellikle daha özel konularda uzmanlaşmışlardır ve sınırlı sayıda siyasi sorunla ilgilenirler: Uluslararası Af Örgütü çevre siyasetleriyle, Greenpeace de insan haklarıyla nadiren ilgilenirler; her ikisi de kendi alanına odaklanmıştır. Uzman olmak yüksek statüler üretir, bilgi üzerinde hakimiyet sağlar ve iletişim becerilerini artırır. Bu kapasiteler askerî ve ekonomik kaynakları kontrol eden hükümetlere meydan okumayı mümkün kılar.

Hem iç hem de dış politikada, sivil toplum değişimin kaynağıdır. Avrupa imparatorlukları hukukçuların, gazetecilerin, sendikaların ve kiliselerin desteğiyle ulusal hareketlerce parçalandı. Demokrasi ve insan hakları kadın

Tablo 21.1 Farklı siyasa alanlarındaki farklı siyasî aktörler

	Afrika'da Apartheid	İnsan Hakları	Nüfus Planlaması	Çevre
İlişkili temel hükümetler	Güney Afrika, İngiltere, ABD *versus* Afrika hükümetleri	Demokratik hükümetler *versus* otoriter hükümetler	Bütün hükümet türleri	Kendini tehdit altında hissedenler *versus* hissetmeyenler
Ulus-ötesi şirketler	Öncelikle madencilik ve petrol olmak üzere geniş bir kapsama sahip	Baskıcı rejimlerle çalışan herhangi biri	Tıp, eczacılık ve gıda şirketleri	Ağırlıklı olarak endüstri, enerji ve nakliye şirketleri
Gerillalar	ANC, PAC ve SWAPO	Rehin alan veya suç işleyen herhangi biri	Bölgeyi kontrol eden herhangi biri	Genellikle ilgisiz
Kök STK'lar	Ayrımcılık karşıtı hareketler	İnsan hakları grupları ve baskılara maruz kalanlar	Dinî gruplar, kadın ve sağlık grupları	Dünya Dostları, WWF, Greenpeace vb.
BM hükümetler-arası siyaset forumu	Apartheid karşıtı Komite ve Güvenlik Konseyi	İnsan Hakları Konseyi	Nüfus ve Kalkınma Komisyonu	Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
BM Sekreterliği	Apartheid karşıtı Merkez	İnsan Hakları ... Bürosu	UNICEF, BM Nüfus Fonu	UNDP, UNEP
Diğer hükümetler-arası örgütler	Afrika Birliği Örgütü	Avrupa Konseyi, OAS ve AU	WHO, Dünya Bankası	Dünya Bankası
Uluslararası STK'lar	İkincil derecede ilgilere sahip olanlar dahil pek çok STK	Uluslararası Af Örgütü ve diğerleri	Uluslararası Planlı Aile Federasyonu	Çevre İrtibat Merkezi ve diğer ağlar
Karma Uluslararası STK'lar	Ticaretle ilgili olanlar	Uluslararası İş Örgütü	Yok	Dünya Koruma Birliği (IUCN)

grupları, etnik azınlıklar ve muhalif gruplarca genişletildi. Doğal güzelliklerin yitirilmesine öfke duyan taban hareketleri, sağlık tehditlerine karşı protestolar ve risk altındaki eko-sisteme dair bilim insanlarının uyarıları sayesinde çevre, gündeme alındı. Aile planlaması materyallerine, cinsel meselelerde bilgiye ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim hakkı, baskıcı kanunlara karşı direnmek için hapse girmeyi göze alan kadınlar sayesinde kazanıldı. Soğuk Savaş'ın başlangıcı yalnızca askerî ittifakların oluşturulması değildi; ulus-ötesi bir hareket olarak komünizmin demokrasi, Katolik Kilisesi ve milliyetçiliğin ulus-ötesi uygulamalarına karşı siyasi bir mücadelesidir. Silahlanma yarışları ve **yumuşama** (detenté) politikaları silah üreticileri ve barış hareketleri arasındaki –her iki taraf için de hayatî önem taşıyan bilim insanlarının da dahil olduğu– bir çatışmayı da içermekteydi. Soğuk Savaş'ın bitişi komünist devletlerin ekonomik başarısızlıklarından ve sendikaların, insan hakları savunucularının, kiliselerin ve çevrecilerin isteklerine cevap verme konusundaki siyasi yetersizliklerinden kaynaklandı. Mülteci krizlerine tepki ağırlıklı olarak medya, BM ve STK'lar tarafından gösterildi. Kalkınmayı, bir ülkenin GSMH'sini artırmaktan ziyade sıradan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve kaynakları sürdürülebilir bir tarzda kullanmak olarak anlamak, STK'ların ve çevre hareketlerinin gelişmesiyle mümkün oldu. Küresel siyasal sorunlar karmaşık ve çoğulcu siyasi sistemlerde tartışmaya açıktır.

Püf Noktası

- Yüksek siyaset/düşük siyaset ayrımı ulus-ötesi aktörleri kenarda bırakmak için kullanılır. Bu geçersiz bir ayrımdır çünkü siyaset bu iki kategoriye indirgenemez.
- Basit bir güç kavramı sonuçları açıklamaz. Kapasiteler yalnızca askerî ve ekonomik kaynaklardan ibaret değildir: İletişim imkânları, bilgi, otorite ve statü de önemli siyasi varlıklardır.
- Farklı siyasa alanları, tartışılan meselelerin önemine bağlı olarak farklı aktörler içerir.
- Ulus-ötesi şirketler ekonomik kaynakların kontrolü yoluyla nüfuz elde ederler. STK'lar bilgi sahibi olarak, yüksek statü kazanarak ve etkin biçimde iletişim kurarak nüfuz sahibi olurlar. Ulus-ötesi şirketler ve STK'lar küresel siyasetteki ekonomik ve siyasi değişimin temel kaynağı olmuşlardır.

Sorular

1. 'Devlet' kavramının üç farklı anlamını ana hatlarıyla belirtiniz ve her birinin ulus-ötesi aktörlerin incelenmesinde yaratacağı etkileri açıklayınız.
2. Ulus-ötesi aktörlerin farklı türleri nelerdir? Her biri için örnekler veriniz.
3. Millet nedir? Devlet kavramından farkı nedir?
4. Ulus-ötesi şirketler hükümetlerin egemenliğini nasıl etkiler?
5. Ülkelerin, ulus-ötesi şirketlerin, STK'ların ve uluslararası örgütlerin büyüklüklerini mukayese etmek için ne gibi ölçütler kullanabilirsiniz? Ülkeler ulus-ötesi aktörlerden her zaman daha büyük müdür?
6. Hangi tür STK'ların BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde istişari statü edinme hakkı vardır, hangilerinin yoktur?
7. Melez uluslararası STK nedir?
8. STK'ların küresel siyasette nüfuz kullanmaları nasıl mümkündür? (Not: Bu soru hem teorik hem de empirik açıdan cevaplanabilir.)
9. STK'ların silahların kontrolü görüşmelerine katkıları nelerdir?
10. Uluslararası ilişkileri tek bir uluslararası sistem olarak analiz etmek ile farklı siyasa alanlarının küresel siyaseti olarak analiz etmek arasındaki farkları açıklayınız.

Ek Okuma Önerileri

Örnek olay çalışmaları

Edwards, M. ve **J. Gaventa** (2001), *Global Citizen Action: Lessons and Challanges* (Boulder, CO: Lynne Rienner). Geniş tabanlı kampanya ağları üzerinde yoğunlaşır. Yedi örnek olay üzerinden çevre, insan hakları ve kalkınma kampanyalarına ve altı örnek olay üzerinden de sivil toplumun uluslararası finansal kurumlarla iletişimine odaklanmaktadır.

Keck, M. E. ve **K. Sikkink** (1998), *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Latin Amerika, çevre ve kadınlara yönelik şiddet üzerine örnek olay çalışmalarıyla modern ulus-ötesi savunuculuk ağlarının doğası hakkındaki literatüre yapılmış önemli bir katkı.

Risse-Kappen, T. (ed.) (1995), *Bringing Transnational Relations Back In* (Cambridge: Cambridge University Press). Ulus-ötesi nüfuzun hem ulusal hem de uluslararası kurumlarda yönetişim yapılarına bağlı olduğunu altı örnek olay seti üzerinden incelemektedir.

Weiss, T. G. ve **Gordenker, L.** (ed.) (1996), *NGOs, the UN and Global Governance* (Boulder, CO: Lynne Rienner). STK faaliyetine ilişkin altı inceleme ve sınırları aşan meseleleri ele alan üç bölüm çoğulcu bir yaklaşımla kurgulanmıştır.

Willetts, P. (ed.) (1996), *"The Conscience of the World": The Influence of Non-Governemental Organizations in the UN System* (Londra: Hurst and Co.). STK'ları tanımlar, Milletler Cemiyeti'nin ve BM istişari düzenlemelerinin tarihini anlatır ve STK'ların BM sistemine etkisini yedi örnek olay üzerinden inceler.

Willetts, P. (2010), *Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance* (Londra: Routledge). STK'ların BM siyaset yapım süreçlerine dahil edilmesini ana hatlarıyla anlatmaktadır. Uluslararası hukukta kazandıkları statüler, İnternet'in yaratılmasındaki kurucu rolleri ve küresel yönetişim üzerindeki etkileri tasvir edilmektedir.

BM belgeleri

Kaul, I., v.dğr. (1993), *Human Development Report 1993* (New York: Oxford University Press). Bu baskısında STK'ların kalkınma meselesine yaptıkları katkı üzerine odaklanan resmi bir BM yıllık raporu.

UNCTAD, Division on Transnational Corporations and Investments (1991 ve sonraki her bir yıl), *World Investment Report* (New York: UN). Ulus-ötesi şirketlerin küresel üretim, yatırım ve ticarete katılımlarının boyutlarını değerlendiren resmi bir BM yıllık raporu.

Kısım Dört

Uluslararası Meseleler

Kitabın bu kısmında çağdaş dünya siyasetinin temel meselelerine ilişkin kuşbakışı bir değerlendirme sunmak istiyoruz. Önceki üç kısım çağdaş uluslararası meseleler hakkında kapsamlı bir temel vermek için tasarlanmıştı. Diğer kısımlar gibi bu kısmın da iki amacı vardır:

Birincisi, her gün medyada çıkan ve doğrudan ya da dolaylı olarak her birimizin yaşamını etkileyen oldukça önemli sorunların bazılarının nasıl anlaşılabileceğiyle ilgili bir değerlendirme sunmak istiyoruz. Bu meseleler küreselleşmeyle ilgili şeylerdir ve farklı biçimler alır. Çevre ve nükleer silahların yayılması gibi bazıları, küresel felaket tehlikesi arz etmektedir. Milliyetçilik, kültürel farklılık, insani müdahale, bölgeselcilik ve bütünleşme gibi diğer bir kısmı ise, yaşadığımız dünyayı tanımlayan ikiz ayrışma ve birleşme süreçleri hakkında önemli sorular ve ikilemler doğurmaktadır. Terörizm, küresel ticaret ve finans, insan hakları, insan güvenliği, yoksulluk, kalkınma ve açlık gibi diğer bazı meseleler ise küreselleşmeyle sıkı bir biçimde bağlantılıdır.

İkinci amacımız ise, tabii ki, bu meselelerin kuşbaşı bir tasvirini sunmak suretiyle küreselleşmenin doğasına dair bazı sorular sormaktır. Küreselleşme yeni bir şey midir? Faydalı mıdır? Kaçınılmaz mıdır? Belli çıkarlara hizmet etmekte midir? Bu bölümlerde ele alınan konuları incelemeyi kolaylaştırmakta mı, yoksa zorlaştırmakta mıdır? Bu bölümlerin oluşturduğu resim, küreselleşmenin oldukça karmaşık bir olgu ve önemi ve etkileri üzerinde ciddi bir anlaşmazlık olduğunu göstermektedir. Bu kitaba katkıda bulunan bazı yazarlar, küreselleşmenin daha fazla işbirliği için imkânlar sunduğunu savunurken bazıları da yirmi birinci yüzyılın başlangıcında gittikçe artan bir çatışma tehlikesinden bahsetmektedirler. Sizin düşünceniz nedir?

Bölüm 22
Çevre Meseleleri

John Vogler

Giriş
Uluslararası Gündemdeki Çevre Meseleleri: Kısa Bir Tarih
Uluslararası Çevresel İşbirliğinin İşlevleri
İklim Değişikliği
Çevre ve Uluslararası İlişkiler Teorisi
Sonuç

Okuma Rehberi

Çevre sorunları ulusal sınırları aşarak uluslararası siyasetin konusu haline geldi. Bu bölüm çevre meselelerinin –küreselleşmenin de etkisiyle– son 50 yıl içerisinde uluslararası gündemde daha da önemli hale geldiğini göstermektedir. Küreselleşmenin devletler arasında işbirliğini geliştirme çabalarını nasıl artırdığını göstermekte ve bazı temel uluslararası çevre rejimlerine atıfla bu tür eylemlerin biçimlerini ve işlevlerini irdelemektedir. İklim değişikliğinin bu denli önemli bir sorun haline gelmesi nedeniyle, uluslararası iklim rejimi kurma çabalarına ayrı bir kesim ayrılmıştır. Bunu, elinizdeki kitaptaki bazı teorik yaklaşımların uluslararası çevre siyasetiyle nasıl ilişkilendirilebileceğine dair kısa bir değerlendirme izlemektedir.

Giriş

Bir bütün olarak insanlığın dünyanın taşıma kapasitesini epeyce zorladığı artık ortaya çıkmış olmasına rağmen, devletlerin **ekolojik ayak izi** (*ecological footprint*) önemli ölçüde farklılık gösterebilir. Örneğin, ülkelerin yaydıkları karbon emisyonuyla doğru orantılı resmedildiği şu tuhaf dünya haritasına bakın (**Şekil 22.1**). Gerçekte, eğer dünyadaki herkes gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına sahip olmuş olsaydı, bunun gibi üç gezegen daha olması gerekirdi.

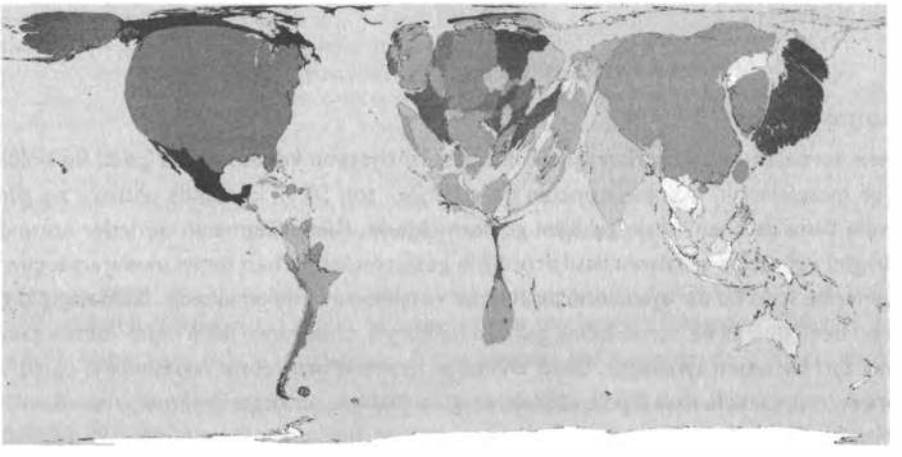

Şekil 22.1 Karbon emisyonu orantısal dünya haritası
© 2006 SASI Group (University of Sheffield) ve Mark Newman (University of Michigan), http://www.worldmapper.org

Bu durum –bir yandan çevrenin bozulması ile kaynakların aşırı tüketimi arasındaki açık ilişkiye, diğer yandan küreselleşmenin karmaşık ve bazen de çelişkili bir şey olmasına rağmen– **küreselleşme** süreciyle daha da sürdürülemez hale geldi. Küreselleşme endüstrinin yer değiştirmesini, tarım alanlarını bırakıp göç eden nüfusun ve tüketim düzeyinin sürekli artmasını tetikledi ve bunlarla ilişkili olarak da atık su ve zehirli gazların salınımını artırdı. Serbest ticaret, gelişmiş ülke pazarlarına temel mallar ihraç eden fakir ülkeler için daha fazla gelir getirmesine rağmen, yerel ekolojileri ve geçim vasıtalarını çökerterek çevre sorunlarına da yol açmaktadır.

Diğer yandan, küreselleşmenin çevre standartlarını aşağı seviyelere çektiğine dair çok az kanıt vardır. Üstelik, artan zenginliğin, refah arttıkça

doğum oranlarının düşme eğiliminde olması gibi, mahallî çevresel iyileşmeler sağladığına ilişkin iddialar bile mevcuttur. İktisatçılar küreselleşmenin piyasaları geliştirmesinin, bir malın üretilmesiyle ilişkili çevresel ve sosyal zararın o malın piyasa fiyatına yansıtılacağı düşünüldüğünde, verimliliği artıracağını ve kirliliği azaltacağını iddia etmektedirler. Benzer biçimde küreselleşme, küresel çevre politikalarında **STK**'ların etkin mevcudiyetini ve bilgi paylaşımını da artırmıştır. Küreselleşmenin çevre açısından bilançosu ne olursa olsun, insanların hayatlarını sürdürmek için bağımlı olduğu temiz su, temiz atmosfer ve istikrarlı bir iklim gibi kaynaklar artık ciddi tehdit altındadır.

Küresel sorunlar küresel çözümleri ve **küresel çevre yönetişimi**ni gerekli kılmış olabilir, fakat çoğu sorunun çözümünde yerel ve bölgesel faaliyet yürütmek hayati önemini sürdürmektedir. Çevre politikalarının tanımlayıcı özelliklerinden biri de, böylesi karşılıklı bağlantılı olma durumlarının ve 'küresel düşünüp yerel hareket etmeye' olan ihtiyacın farkında olmaktır. Elinizdeki kitapta, **Bölüm 21**'de gösterildiği gibi, STK'lar bu bakımdan çok fazla aktiftirler.

Çevresel değişimin küresel boyutlarına rağmen, bu sorunlara etkin bir cevap vermek hâlâ 190'ı aşkın egemen **devlet**ten oluşan parçalanmış uluslararası siyasi sisteme bağlıdır. Küresel çevre yönetişimi, ortak çevre sorunlarını ele almak için, nihaî noktada devletler arası ilişkileri, **uluslararası hukuk**u ve **uluslararası örgütler**i gerekli kılar. ('Yönetim'den farklı olarak) 'yönetişim' kavramını kullanmak; düzenlemelerin ve kontrolün merkezî bir hükümetin yokluğu halinde de yapılması –eğer mevcut olsaydı bir dünya hükümeti tarafından verilecek hizmetlerin verilmesi– gerektiğini ima etmektedir. Uluslararası yönetişim çalışmalarında yaygın biçimde kullanılan **rejim** analizlerindeki temel kavramlar için **Bölüm 19**'a bakılabilir.

Püf Noktası

- Dünya'nın kaynaklarının halihazırdaki kullanımı ve azalması daha fazla sürdürülemez durumdadır ve küreselleşme süreciyle –bazen çelişkili biçimlerde de olsa– yakından ilişkilidir.
- Dünya kaynaklarının kullanımı ve ekolojik ayak izleri bakımından zengin ve fakir ülkeler arasında çok büyük bir fark vardır.
- Çevre sorunlarının uluslararası düzeyde çözümüne yönelik önlem, küresel çevre yönetişimini sağlama çabasıdır. Bu çaba, egemen devletler sisteminde uluslararası bir işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Uluslararası Gündemdeki Çevre Meseleleri: Kısa Bir Tarih

Küreselleşme döneminden önce çevreyle ilişkili iki geleneksel endişe vardı: Doğal kaynakların korunması ve kirliliğin neden olduğu zararlar. Ne kirlilik, ne de doğal yaşam uluslararası sınırları dikkate almaz ve kirlenmeyi durdurmaya ya da yatıştırmaya yönelik eylemler bazen birden fazla devletin

işbirliğini gerektirebilir. Ulusal yetki alanları dışındaki deniz kaynaklarının sömürülmesini sınırlandırmaya yönelik, 1946 yılında imzalanan Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi ve birçok çok-taraflı balıkçılık komisyonu dahil (çoğu başarısız) bir hayli çaba olmuştur (bkz. **Kutu 22.1**).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel ekonomik iyileşme, yeni çevre kirliliğini beraberinde getirdi ve bu da –petrol tankerlerinin boşaltımı meselesi gibi konuları düzenlemek için– 1950'ler ve 1960'lardaki uluslararası anlaşmalara giden yolu açtı. Buna rağmen, söz konusu durum süper güçlerin siyasi gündemine nadiren girebildi. Bu türden 'siyaset dışı' meseleler –Gıda ve Tarım Örgütü gibi– BM **İhtisas Kuruluşları**nın çalışma alanına girmekteydi ve New York'taki BM Genel Kurul diplomasisi için çok da merkezî meseleler değildiler.

Bununla birlikte, 1968'de BM Genel Kurulu, 'hükümetlerin ve kamuoyunun dikkatini sorunun önemine ve aciliyetine yoğunlaştırmak için', 1972'de BM Çevre Konferansı'na dönüşecek olan etkinliğin yapılmasını kabul etti. Bu konferans BM Çevre Programı'nın oluşturulmasına ve birçok devlet tarafından çevre bakanlıklarının kurulmasına yol açtı. BM Genel Kurulu'nun çoğunluğunu oluşturan Güney ülkeleri için, çevre sorunlarının kalkınma, yardım ve uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılması isteklerinden ayrılamayacağı çok aşikârdı. Bu, **sürdürülebilir kalkınma** kavramının ortaya çıktığı bağlamdır (bkz. **Kutu 22.2** ve ayrıca **Bölüm 28**). Kavram 1987'de Brundtland Komisyonu tarafından (WCED, 1987) formüle edilmeden önce, çevre meselesi, 1970'lerin küresel ekonomik çöküntüsü ve sonrasında da İkinci Soğuk Savaş'ın başlaması nedeniyle uluslararası gündemde bir kenara bırakılmıştı (bkz. **Bölüm 4**).

Küresel ölçekte etkili olan –stratosferik ozon tabakasının incelmesi ve iklim değişikliği ihtimali gibi– bazı çevre problemlerinin bilimsel olarak farkına varılmasının yanı sıra, ulus-ötesi kirliliğin asit yağmurları gibi yeni biçimleri endişe kaynağı haline geldi. Doğu-Batı geriliminin azalması, 1992'de, ikinci büyük BM konferansının tertip edilmesi için fırsat yarattı. Düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, sürdürülebilir kalkınma fikrini ve gelişmiş ülkelerin çevreye yönelik kaygıları ile Güney'in ekonomik talepleri arasında bir uyumu yansıtmaktaydı. 1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Konferansı veya 'Dünya Zirvesi' o ana kadar yapılmış en kapsamlı konferanstı. Konferans, çevre meselelerini uluslararası bir mesele olarak gündeme taşıdı ve hem *Agenda 21* hem de iklim değişikliği ve biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla ilgili uluslararası sözleşmeler için bir platform işlevi gördü. Konferanstaki en ciddi tartışmalar, üzerinde konuşulan çevre ıslahı faaliyetlerini finanse etmek için verilen yardım sözleriyle ilgiliydi. Aynı zamanda Rio'da, imzalanan anlaşmaların nasıl uygulandığını denetlemek için bir BM süreci oluşturuldu. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu aralıklarla toplanacaktı; BM Genel Kurulu Özel Oturumları süreci takip edecek ve geniş kapsamlı konferanslar düzenlenecekti.

Kutu 22.1 Kronoloji

1946 Balina Avcılığının Düzenlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme

1956 İngiliz şehirlerindeki kirli havayla mücadele için Birleşik Krallık Temiz Hava Yasası

1958 Denizlerin Petrolle Kirletilmesinin Önlenmesi Hakkında Uluslararası Sözleşme

1959 Antarktika Antlaşması

1962 Rachel Carson *Silent Spring*'i (Sessiz Bahar) yayınladı.

1967 Torrey Canyon petrol tankeri faciası

1969 Greenpeace kuruldu.

1971 İsviçre'deki Founex Toplantısı'nda, Güneyli uzmanlar kalkınma ile çevre arasında bir bağ formüle ettiler.

1972 Stockholm'de BM İnsan Çevresi Konferansı yapıldı. BM Çevre Programı oluşturuldu.

1973 Gemilerden kaynaklanan petrol kirliliği için MARPOL Sözleşmesi imzalandı. Risk Altındaki Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme

1979 Uzun Vadeli Sınır-ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi

1980 Antarktik Deniz Yaşamı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme

1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (1994'te yürürlüğe girmiştir)

1984 Bhopal kimyasal tesis felaketi

1985 Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi. Antarktik 'ozon deliği' onaylandı.

1986 Çernobil nükleer felaketi

1987 Brundtland Komisyonu Raporu. Ozon Tabakasına Zararlı Maddeler Hakkında Montreal Protokolü

1988 İklim Değişikliğine İlişkin Hükümetlerarası Panel

1989 Zararlı Atıkların Sınır-ötesi Hareketliliğine İlişkin Basel Sözleşmesi

1991 Çevre Koruma Hakkında (Antarktika Antlaşması'na dayalı) Madrid Protokolü

1992 Rio'da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı. Rio Beyannamesi'nin ve *Agenda 21*'in yayınlanması. BM İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitlilik sözleşmeleri imzalandı. Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kuruldu.

1995 Dünya Ticaret Örgütü kuruldu.

1997 BM İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi çerçevesinde Kyoto Protokolü

1998 Tehlikeli Kimyasallara ve Pestisitlere Dair Rotterdam Sözleşmesi

Bilgiye Erişime, Halkın Karar Verme Süreçlerine Katılımına ve Çevre Sorunlarıyla İlgili Yargıya Erişime Dair Aarhus Sözleşmesi

2000 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ekindeki Bio-güvenlikle ilgili Cartagena Protokolü. Milenyum Kalkınma Hedefleri belirlendi.

2001 ABD Başkanı Bush Kyoto Protokolü'nden ABD imzasını geri çekti.

2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi. Johannesburg Uygulama Planı

2005 Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girişi ve ilk uluslararası emisyon ticaret sisteminin Avrupa Birliği'nce başlatılması.

2006 2012 sonrasındaki iklim değişikliği rejimine ilişkin uluslararası görüşmeler başlatıldı.

2007 İklim Değişikliği üzerine Hükümetlerarası Panel'in Dördüncü Değerlendirme Raporu. Bali Konferansı, iklim görüşmelerinin 'yol haritası'nı belirledi.

2009 İklim değişikliğiyle ilgili olarak yeni bir uluslararası düzenleme yapmayı hedefleyen Kopenhag'daki taraflar konferansı başarısızlıkla sonuçlandı.

2010 Erişim ve fayda paylaşımı ile ilgili Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ekinde yer alan Nagoya Protokolü

2011 Durban'daki iklim değişikliği taraflar konferansı 2015'e kadar yeni bir düzenleme yapmayı hedeflemektedir.

2012 Rio+20 Konferansı.

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın onuncu yıldönümünde, 2002 yılında, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg'da yapıldı. Kelimelerdeki değişim, 1970'lerden günümüze çevre ve kalkınma kavramlarının nasıl değiştiğini göstermektedir. Artık tartışma küreselleşmenin öneminin ve Afrika kıtasındaki vahim durumun tanınması şeklini aldı. Temiz su, sağlık hizmetleri ve tarımsal kalkınma alanındaki pratik ilerlemelere ilaveten, **yoksulluğun** ortadan kaldırılması hedefi de açıkça vurgulandı. Tek tartışmalı nokta, kamu-özel sektör birlikteliğinin bu türden bir hazırlıkta nasıl bir rol oynayacağıyla ilgiliydi. On yıl sonra, küresel ekonominin yaşadığı önemli bir darboğazın gölgesinde, Brezilya'da Rio+20 toplandı. Rio+20 kamuoyunun ilgisini pek çekmemiş olsa da, 'gelecek için sürdürülebilir kalkınma hedefleri'ni oluşturmayı başardı.

BM konferansları hem çevre meselelerinin uluslararası siyasetin temel meseleleri arasına dahil edilmesi süreçlerini ortaya koydu hem de çevre meselelerinin kapsamı ve algılanmasında yaşanan temel değişiklikleri yansıttı. Bilimsel anlayış yayıldıkça, –ozon deliğinin keşfi ve insan faaliyetlerinin küresel iklimi değiştiriyor olabileceğinin ürkütücü bir biçimde farkına varılması gibi olgularca temsil edilen– küresel çevre değişiminden bahsetmek 1980'lerle birlikte yaygın bir hal aldı. Bilimsel bilgideki ilerleme ve mevcut çevre kirliliklerinin yanı sıra, uluslararası çevre siyaseti gelişmiş ülkelerdeki sorun-ilgi döngüsüne ve yeşil siyasal hareketlerin ortaya çıkışıyla cevap verdi. Bu hareketler, Rachel Carson'un etkili *Silent Spring* (1962) başlıklı kitabında tasvir ettiği gibi, doğanın endüstriyel tahribatı olarak anlaşılan şeye halkın verdiği tepkilerle güçlendi. Kamusal alarma sebebiyet veren bir dizi endüstriyel kaza ve petrol tankerlerinin yol açtığı deniz kirliliği yaşanmıştı. Siyasi partilerin bu yeni meselelerle etkin biçimde ilgilenememeleri, –Dünya Dostları, Greenpeace ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı gibi– yeni STK'ların doğuşunu ve ABD Sierra Kulübü ve İngiliz Kraliyet Kuşları Koruma Cemiyeti gibi mevcut baskı gruplarını teşvik etti. Gelişmiş dünyadaki kamu ilgisi inişli çıkışlı bir seyir izleyerek, iklim değişikliğinin ürkütücü görünümüyle yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında

Kutu 22.2 Sürdürülebilir kalkınma

Sürdürülebilir kalkınmanın elliden fazla farklı tanımı bulunur. Klasik ifadesi, Brundtland Komisyon Raporu'nda (1987) bulunmaktadır:

> 'Sürdürülebilir kalkınma, şimdinin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğinden taviz vermeden karşılayan bir kalkınmadır.' (Brundtland v.dğr., 1987: 43).

Bunun arka planında, gelecek büyüme için sosyal, teknolojik ve çevresel sınırları açıkça kabullenmek yatmaktadır. Bu meseleleri ele alırken vurgu ihtiyaçlar üzerine yapılmıştı ve en büyük öncelik dünyadaki yoksulların ihtiyaçlarına verilmişti. Kavram için merkezi olan husus, gezegenimizde şu an yaşayan yoksullar ve zenginler arasında olduğu gibi nesiller arasında da adaletin sağlanması fikriydi.

2002 Dünya Zirvesi'ne gelindiğinde, kavram ince biçimde değiştirilmişti:

> 'sürdürülebilir kalkınmanın birbirinden bağımsız ve birbirini destekleyen unsurları olarak ekonomik kalkınma, toplumsal kalkınma ve çevrenin korunması arasında bir denge sağlamak' (UNGA, A/57/532/add. 1, 12 Aralık 2002).

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ulusal karar-alma süreçleriyle bütünleştirmek suretiyle çevresel sürdürülebilirliği garanti altına almak, 2000 yılında anlaşmaya varılan sekiz maddelik BM Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin yedincisiydi.

yeniden canlandı. Uluslararası eylem ve etkili çevresel yönetişim yönünde bir davet vardı. Fakat bu bütünüyle hangi şartlara bağlıydı? Takip eden kısım, uluslararası çevresel işbirliğinin işlevlerini değerlendirmek suretiyle bu soruyu cevaplamaya çalışmaktadır.

Püf Noktası

- On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında uluslararası çevre politikaları oldukça sınırlıydı fakat 1960'tan itibaren çevre sorunlarının önce ulus-ötesi, ardından da küresel boyut kazanmasıyla kapsamı genişledi.
- Bu süreç, sürdürülebilir kalkınma kavramında olduğu gibi, en önemli rolü uluslararası çevre ve kalkınma gündemleri arasındaki bağlantıyı kurmak olan 1972, 1992 ve 2002 tarihli üç önemli BM konferansında ifade ve teşvik edilmiştir.
- Uluslararası çevre politikaları gelişmiş ülkelerdeki sorun-ilgi döngüsünü yansıtır ve büyük oranda bilimsel bilginin artışına bağlıdır.

Uluslararası Çevresel İşbirliğinin İşlevleri

Uluslararası işbirliği sınır-ötesi çevre sorunlarını düzenlemek ve evrensel ortak varlıkları (*global commons*) devam ettirmek için yönetişim rejimlerini kurar. Rejimler, devletler arası resmi antlaşmalardan –bunlar da çok önemli olmakla birlikte– daha fazlasını ihtiva eder (bkz. **Bölüm 19**). Dahası, uluslararası işbirliğinin rejim oluşturmanın ötesinde başka işlev ve sonuçları vardır.

Güç, statü ve refah peşinde koşma uluslararası müzakerelerde hemen her zaman mevcuttur. Uluslararası çevresel işbirliklerinde bu durum genellikle göz ardı edilir; her ne kadar, büyük uluslararası toplantıların çoğunda ve hatta daha sıradan olan bazılarında bile ulusal ve örgütsel avantaj elde etme mücadeleleri yaşansa da. Örgütler BM sistemi içindeki yerlerini korumak kadar finans ve personel kaynaklarını da korumak isterler. BM Çevre Programı, örneğin, daha yüksek ve daha özerk bir BM İhtisas Kuruluşu statüsü kazanması yönündeki bütün tartışmalara rağmen, yalnızca bir Program olarak kalmaya devam etmektedir. Bazıları uluslararası çevre toplantılarındaki faaliyetlerin çoğunun, çevre şartları kötüleşmeye devam etse bile, iç kamuoyunu bir şeyler yapıldığına ikna etmeye yönelik girişimler olduğundan şüphe etmektedirler.

Sınır-ötesi Ticaret ve Kirlilik Kontrolü

Hayvanlar, balıklar, su veya çevre kirliliği ulusal sınırların ötesine geçtiğinde, uluslararası işbirliği ihtiyacı ortaya çıkar ve sınır-ötesi çevre problemlerinin denetlenmesi uluslararası işbirliğinin –kaynakların yönetimini ve kirliliğin kontrol altına alınmasını düzenlemek için imzalanan yüzlerce çoktaraflı, bölgesel ve iki-taraflı anlaşmada kendini gösteren– en eski işlevidir. Çok-taraflı çevre düzenlemelerinin en önemli örnekleri arasında, 1979'da imza-

ya açılan Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi ve bunun çeşitli protokollerinin yanı sıra zehirli atık ve kimyasalların sınırları aşan yayılımı gibi durumları yöneten sözleşmeler sayılabilir.

Ticareti kontrol etmek, vergilendirmek ve hatta geliştirmek her zaman devletlerin en önemli görevlerinden biri olmuştur ve 1973 tarihli Nesli Tükenmekte Olan Türlerin Uluslararası Ticaretine Dair Sözleşme'de olduğu gibi, ticari kısıtlamalar doğanın korunması için de bir araç olarak kullanılabilir. Çok-taraflı çevre düzenlemelerinin uyguladığı ticari kısıtlamalar ve cezalar, çevre koruma hedeflerinin GATT/Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün ticaret rejimi kurallarıyla çatıştığı durumlarda tartışmalı hale gelir (bkz. **Kutu 22.3** ve **Bölüm 16**). Böyle bir sorun; uluslararası topluluk, BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne ek 2000 Cartagena Protokolü'nü geliştirerek yeni bio-teknoloji ve genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) gibi tartışmalı konuları ele almaya çalıştığı zaman ortaya çıkar. Muhalifler genetiği değiştirilmiş organizmaların hareketliliğini düzenlemeye yönelik önlemlerin, çevreyi ve insan sağlığını korumaktan ziyade korumacılığı gizleme çabası olduğunu iddia etmektedirler. DTÖ'nün ticaret kurallarının gelişmekte olan biyogüvenlik kuralları karşısında bir önceliğe sahip olup olmadığı, –taraflar her iki kurallar bütününün 'karşılıklı olarak birbirini destekleyici' olması gerektiğini belirterek meseleyi göz ardı etme hususunda mutabık kalana kadar– uzun uzadıya tartışıldı. Bu türden iddiaların arka planında, ticaret ve çevre arasındaki ilişkilere dair daha geniş kapsamlı bir tartışma vardır.

Norm yaratımı

Uluslararası çevre hukukunun ve makbul davranışa ilişkin **norm**ların gelişimi, otuz yılı aşkın bir süredir hem hız hem de yenilik kazandı. Bu normlardan bazıları, son derece teknik siyasi kavramlar formunda idi ve bunlar uluslararası tartışmanın bir sonucu olarak yaygınlaştı ve benimsendi. İhtiyatî ilke, eleştiriden azade olmasa da, gittikçe artan bir kabul görmüştür. Köken iti-

Kutu 22.3 Ticaret ve çevre

Ticaret ve çevre kirliliği arasındaki ilişki meselesi, Dünya Ticaret Örgütü ve çok-taraflı çevre anlaşmaları arasındaki ilişki hakkındaki tartışmalardan çok daha geniştir. Küreselleşme kısmen GATT/Dünya Ticaret Örgütü'nün kapalı piyasaları açma ve dünya ticaretini genişletme çabalarıyla şekillenir. Birçok çevreci aktivist; ticaretin, sürdürülebilir yerel tarımı yok etmek ve malların çevreye zarar verecek biçimde uzun menzilli taşınmasını teşvik etmek suretiyle çevreye zarar verdiğini iddia eder. Üretim ve tüketim örüntülerinin yeniden biçimlenmesi, gerçekte, küreselleşmenin temel özelliklerinden biri olmuştur. Liberal iktisatçılar ve Dünya Ticaret Örgütü savunucuları, sebep olunan çevre kirliliği gibi 'dışsallıklar' ürünün fiyatına dahil edilebildiği takdirde, ticaretin –kaynakların en etkin tahsisine izin vermek suretiyle– çevre için yararlı olabileceğini iddia etmektedirler. Bu görüşe göre iyi çevre davranışını sağlamak için kısıtlamaları bir silah olarak kullanmak kabul edilemez bir şeydir ve aslında, Dünya Ticaret Örgütü'nün kuralları, ticaretin, çevresel faktörler temelinde kısıtlanmasına çok sınırlı izin verir; 'süreç ve üretim yöntemleri' temelinde ise kesinlikle izin vermez.

Yunus balıklarını öldürme yöntemleriyle Ton balığı avlarken suç üstü yakalanan ABD aleyhine açtıkları davada Meksika ve EC'nin (Ekonomik Konsey) şikâyetlerini haklı bulan meşhur GATT Ton balığı-Yunus balığı davası (1991) da dahil bir dizi ticari ihtilaf davası, ithalat kontrollerinin, sürdürülebilir ya da etik üretimi daha da iyileştirmek amacıyla kullanılamayacağını gösterdi. Gelişmekte olan ülke yönetimleri, gelişmiş ülke pazarlarının korunmasına yönelik bir araç olarak gördükleri 'ticarete yönelik çevreci kısıtlamalara' karşı çıkmayı sürdürmüşlerdir.

bariyle Alman siyaset-yapımcılar tarafından geliştirilen bu ilke, çevreye zarar verme ihtimali olan bir eylemin, tam ve kesin bir bilimsel kanıta gerek olmaksızın yasaklanabileceğini ifade etmektedir. (Bu, yukarıda sözü edilen genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili tartışmalarda kritik bir meseledir.) Diğer bir norm, zararlı olma potansiyeli taşıyan dış alımlar için hükümetlerin 'ön muvafakat' vermesi gerektiğidir.

BM Dünya Zirveleri, çevre normlarını oluşturma bakımından önemliydi. 1972'deki Stockholm Konferansı, ulusal kaynaklar üzerindeki **egemenlik** ile devletin haricî kirlilik konusundaki sorumluluğunu birleştiren '21 İlke'yi üretti. Bu, Rio Dünya Zirvesi'nin (1992) ürünü –BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Hazırlık Komisyonu'nda iki yıl süren görüşmeler sonucunda kaleme alınan, yaklaşık 400 sayfalık ve 40 bölümlük karmaşık bir belge olan– *Agenda 21* ile karıştırılmamalıdır. *Agenda 21*, bağlayıcı olmayan yapısı nedeniyle alaya alınmasına rağmen, uluslararası kabul görmüş bu 'çevresel en iyi uygulama' metni, daha sonra çok yaygın bir etkiye sahip olmuştur ve bir referans kaynağı olmaya da devam etmektedir. Örneğin, birçok yerel otorite kendi 'yerel *Agenda* 21'lerini üretmiştir. Aarhus Sözleşmesi (1998) ile birlikte, üye devletler halklarına hükümetlerin çevreye ilişkin sahip oldukları bilgileri edinme hakkı, siyaset kararlarına katılım hakkı ve yargı sürecine müdahil olma hakkı gibi birtakım hakları garanti ettiler.

Yardım ve kapasite inşası

Kuzey ve Güney arasında, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarına izin verecek yardım ve teknoloji transferinin düzeyleri hakkında Rio'dan bu yana sık sık ortaya çıkan tartışmalar birçok hayal kırıklığına ve verilip de tutulmayan sözlere şahit oldu. 1991'de, BM Çevre Programı, BM Kalkınma Programı ve Dünya Bankası özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çevre projelerini desteklemek için uluslararası bir mekanizma olarak Küresel Çevre Fonu'nu (KÇF) kurdu. Pek çok çevre sözleşmesi artık fon, teknoloji ve uzmanlık transferine yönelik düzenlemeler aracılığıyla **kapasite inşası** amaçlamaktadır, çünkü üye devletlerin birçoğu uluslararası anlaşmalara katılacak kaynağa sahip değildir. Stratosferik ozon ve iklim değişikliği rejimleri kapasite inşa etmeye çalışmaktadır ve bu işlevi yerine getirmeden halihazırdaki biçimleriyle var olamazlar.

Bilimsel anlayış

Uluslararası çevresel işbirliği bazı önemli çağdaş çevre rejimlerinde yansımasını bulduğu üzere müşterek bilimsel anlayışa dayanır. Bir başlangıç **çerçeve sözleşmesi** endişeleri dile getirecek ve yeni bilimsel verileri geliştirmek ve paylaşmak için mekanizmalar kuracak, dolayısıyla da bir kontrol protokolünde harekete geçmenin temelini oluşturacaktır. Dünya Meteoroloji Örgütü gibi kamu organlarında ve Uluslararası Denizlerde Keşif Konseyi ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği gibi sayısız akademik örgütte bilimsel bilgiyi geliştir-

mek ve paylaşmak uluslararası işbirliğinin eski bir işlevi olagelmiştir. Bilimsel bilgiyi uluslararası bir temelde yaygınlaştırmak anlamlıdır fakat hükümetlerin finansmanına ihtiyaç duyar; zira –farmakolojik araştırmalar gibi alanlar hariç– özel sektör kendisini bu tür bir çalışma yapmaya sevk edecek bir dürtüye sahip değildir. Uluslararası çevre rejimleri, çalışmalarını desteklemek için genellikle daimi bilimsel komitelere ve yardımcı organlara sahiptir. Yeni ve güvenilir bilimsel bilgi üretmeye yönelik en önemli çaba belki de Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli aracılığıyla iklim değişikliği alanında olmuştur (bkz. **Kutu 22.6**).

Ortak varlıkların yönetimi

Evrensel ortak varlıklar, herhangi bir kişinin mülkiyetinde olmayan, egemen bir yapının yetki alanına girmeyen bölgeler ve kaynaklara işaret eder. 200 mil genişliğindeki münhasır ekonomik bölgenin ötesine tekabül eden açık denizler ve derin okyanus tabanı, örneğin (1959'da imzalanan Antarktika Antlaşması'nda statüsü belirlenen) Antarktika, bu kategoriye girer. Dış uzay bir diğer önemli ortak varlıktır; uzayın kullanımı modern haberleşme, radyo-TV yayıncılığı, navigasyon hizmetleri ve gözetim için hayatî önemdedir. Son olarak da, küresel bir atmosfer vardır.

Bütün ortak varlıklar, hem doğal kaynak, hem de –gittikçe azalmakla birlikte– 'yutak' (*sink*) olarak çevresel bir boyuta sahiptir. Açık denizlerin balık ve balina stokları acımasız bir sömürüye maruz kalmıştır; öyle ki bazı türler yok olma noktasına gelmiş, insanların uzun vadeli protein kaynakları tehlikeye girmiştir. Okyanuslar kara kökenli atıklar, petrol ve gemilerin boşalttığı diğer maddelerle kirletilmiştir. Antarktika'nın eşsiz vahşi doğasını insanoğlunun artan baskısına karşı korumak için mücadele verilmiştir. Hatta dış uzay bile onlarca yıldır uzaya fırlatılan uyduların oluşturduğu ve her geçen gün artan yörünge enkazlarının sebep olduğu bir çevre sorunuyla karşı karşıyadır. Benzer biçimde küresel atmosfer, stratosferik ozon tabakasının zarar görmesi ve daha da önemlisi günümüzde dünyanın ikliminin değişmesiyle ilişkili görülen sera etkisinin artması gibi çok yönlü tehditlerle aşınmaya uğradı. Bu durum sıklıkla 'ortak varlıkların trajedisi' olarak adlandırılmaktadır. Kimsenin mülkiyetinde olmayan bir kaynağa ulaşmada herhangi bir sınırlamanın olmadığı yerde, bi-

Kutu 22.4 Yerel ve küresel ölçekte ortak varlıkların trajedisi

'Ortak varlıkların trajedisi' kavramını türeten Garrett Hardin (1968) dahil birçok yazar, bireysel ve kolektif çıkarlar ile ortaklaşa sahip olunan malların kullanımındaki **rasyonalite** arasında kalıtsal bir çatışma olduğunu gözlemlemiştir. Hardin; 'erişime açık' bir kaynağın sömürülmesine yönelik bireysel faaliyetlerin, –çayırlar, balık stoku (ortak havuz) veya nehirler (ortak yutak) aşırı sömürülme kaynaklı ekolojik bir çöküntü yaşayacağından– genellikle kolektif bir felaket doğuracağını iddia etmiştir. Tabii ki, ortak varlıkların 'taşıma kapasitesi' herkesin istediği kadarını alabilmesi için yeterli olduğunda bir sorun çıkmaz; fakat modern sömürü ve üretim pratiklerinin yoğunluğu yüzünden bu artık pek mümkün değildir ve son dönemdeki bilimsel gelişmeler, insanlığın, dünyanın eko-sistemine verilen zararı tüm yönleriyle daha keskin biçimde kavramasını sağlamıştır. Hardin'in, ortak varlıkların özelleştirilme veya millileştirilme suretiyle açık erişime kapatılması şeklindeki ikileme bulduğu çözüm, ortak varlıklar sözkonusu olduğunda ancak sınırlı bir uygulanabilirliğe sahiptir. Bunun iki temel sebebi vardır: Fiziksel ya da siyasi olarak onları kapatmak imkânsızdır ve bunların kullanımını düzenleyecek merkezî bir dünya hükümeti mevcut değildir.

reyler de mümkün olan en fazla şeyi ele geçirme isteğinde olacaklardır. Kaynakların kısıtlı olması durumunda ise, –bireysel kullanıcıların kısa vadeli çıkarları, kaynağın devamlılığını önceleyen daha uzun vadeli kolektif çıkarı devre dışı bıraktıkça– kaynakların aşırı sömürülerek tahrip edildiği bir zaman gelecektir.

Hükümetlerin yetki alanları içinde kalan ortak varlıklara ilişkin sorunu, onları özel mülkiyet haline getirmek ya da millileştirmek yoluyla çözmek mümkündür fakat evrensel ortak varlıklar için, tanımı gereği, böyle bir çözüm mümkün değildir. O nedenle, evrensel ortak varlıkların suiistimalini ve trajik bir çöküşe maruz kalmasını engellemek için uluslararası işbirliğinin bu bağlamda **dünya hükümeti**nin ikamesi olarak göreceği işlev son derece gerekli bir şeydir. Bu görev, evrensel ortak varlıkların yönetimi için, farklı derecelerde etkinlik sahibi rejimler oluşturmak suretiyle yerine getirilmektedir. Yukarıda tartışılan işlevlerin çoğu, evrensel ortak varlıklar rejimlerinde bulunabilir; fakat bunların temel katkısı, makbul davranış standartları ve faydalanmanın boyutu hakkında kullanıcıların mutabakatını temine yönelik –ve ortak varlıklar ekolojisinin devamlılığı ile uyumlu– bir kurallar manzumesidir.

Adil bir paydan daha fazlasını almak veya kolektif düzenlemelere bağlı kalmayı reddetmek suretiyle bu düzenlemelerin yükleyeceği sorumluluklardan 'azade kalmak' (beleşçilik, '*free ride*') arzusundaki kullanıcılar nedeniyle bu uygulamalar büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum potansiyel olarak rejimleri yok edebilir, zira böyle bir ortamda diğer taraflar da kendilerini kısıtlayacak herhangi bir sebep görmeyeceklerdir. Yerel ortak varlıklar rejimlerinde, meraklı komşular kuralların çiğnenmesinde caydırıcı olabilirler. Uluslararası düzeyde de benzer bir rol STK'lar tarafından oynanabilir. Fakat egemen devletlerin bu anlaşmalara uymalarını sağlamak –bunu taahhüt etmiş odukları halde– bir hayli zordur; bu durum, yalnızca çevre rejimleriyle sınırlı olmayıp uluslararası hukukun temel bir sorunudur (bkz. **Bölüm 18**). Bu sorunla ilgilenmek için mekanizmalar geliştirilmiştir, fakat bizzat bu mekanizmaların ve bu mekanizmaların uygulandığı çevre rejimlerinin ne ölçüde etkili oldukları hakkında karar vermek zordur; çünkü bu karar, hükümetlerin uluslararası yükümlülüklerine hukuki ve teknik olarak ne ölçüde riayet ettiğini belirlemeyi gerektirir. Dahası, devlet davranışlarının uluslararası rejimlerin bir sonucu olarak ne kadar değiştiğini öngörmekle de ilişkilidir. Doğal olarak, evrensel ortak varlıklar rejimlerinin etkililiğinin nihai ve en zor testi, ilgili kaynak ya da ekolojilerin sürdürülüp sürdürülmediği, hatta iyileştirilip iyileştirilmediğidir.

Son büyük bakir alan olan Antarktika'nın ekolojik bütünlüğünü korumak için tasarlanmış ileri düzey kurallar dizisi 1959 Antlaşması çerçevesinde ortaya konmuştur. Antarktik rejimi oldukça ayrıcalıklı bir kulüptür: Antlaşma'nın 'İstişari Tarafları' bölgenin parçaları üzerinde aslî olarak egemenlik iddiasında bulunan devletlerden oluşmaktadır; kulübün yeni üyeleri ise buzlarla kaplı kıtada bilimsel araştırmalar yapmakla meşgul olduklarını ispatlamak zorundadırlar. Antarktika kıtası üzerindeki bilimsel çalışmalar, ortak çevrenin yönetiminde etkili uluslararası eylemin belki de en iyi örneğini doğuran bir sorunun keşfi açısından kritik önemdeydi. 1985 yılında, bir İngiliz Antarktika Araştırma

balonu stratosferik ozon tabakasındaki dikkate değer incelmenin kesin kanıtını ortaya koydu. İncelen bir ozon tabakası fevkalade bir küresel sorundur, çünkü ozon tabakası dünyayı ve dünya üzerindeki tüm canlıları Güneş'in zararlı ultraviyole radyasyonundan korur. Konuyla ilgili bir çerçeve sözleşme 1985 yılında imzalandı; onu, ozon tabakasına zarar veren kimyasalların uluslararası kontrolünü zorunlu hale getiren 1987 Montreal Protokolü takip etti. Ozon tabakası rejiminin ilerleyen dönemdeki gelişimi, uluslararası işbirliğinin küresel bir çevre sorunu için nasıl etkili bir çözüm olabildiğinin muazzam bir örneğini sunmaktadır. Sorunu doğuran sebepler izole edildi, uluslararası destek seferber edildi, gelişmekte olan ülkelerin katılımını sağlamak için telafi edici eylemler icra edildi ve stratosferik ozon tabakasını bütünüyle onaramayacak olsa da, en azından atmosferdeki zararlı kimyasalların yoğunluğunun hafifletilmesi hususunda etkinliği kanıtlanmış kural ve prosedürler dizisi geliştirildi (bkz. **Kutu 22.5**).

Püf Noktası

- Uluslararası çevre toplantıları, çevresel amaçlarının yanı sıra birçok siyasal amaca da hizmet etmektedir.
- Uluslararası işbirliğinin temel işlevi sınır-ötesi düzenlemedir fakat çevresel eylem çabaları dünya ticaret rejiminin kurallarıyla çatışıyor olabilir.
- Çevre hakkındaki normları iyileştirmek, bilimsel anlayışı geliştirmek ve gelişmekte olan ülkelerin katılımına yardımcı olmak için uluslararası eyleme ihtiyaç vardır.
- Evrensel ortak varlıkların yönetim rejimlerini temin etmek için uluslararası işbirliği zorunludur.

Kutu 22.5 Montreal Protokolü ve stratosferik ozon rejimi

Stratosferik ozon tabakasının incelmesine sebep olan şey, daha önceleri şüphe uyandırmayan bir kaynaktır. Bu, yüksek irtifada ozon molekülleriyle kimyasal tepkimeye giren fluor, klor ve brom içeren yapay kimyasallardır. Bunların en kayda değeri, 1920'lerde 'güvenli' durağan gaz olarak geliştirilen, düşüncesizce üretilip buzdolapları, klimalar ve saç spreyleri gibi çok farklı alanlarda elli yıldan uzun bir süre kullanılan kloroflorokarbondu (KFK). Bu kimyasallardan kaynaklanan tehlikeler ile ilgili evrensel bir düzenleme yoktu ve üretimleri ve kullanımları devam etti. ABD Kongresi'nin çok gerekli olmayan bazı kullanımları yasaklaması bunun bir istisnasıdır. Bu durum ABD kimya endüstrisinin alternatifler arayışına girme şeklinde -pahalıya mal olan- bir yükümlülüğünün altına girmesi anlamına geliyordu. Sorunla ilgili kanıtlar artmaya başlayınca, BM Çevre Programı Viyana'da bir konferans toplamak için harekete geçti. Viyana Konferansı, uluslararası eylemin gerekli olduğunu ve tarafların bilimsel bulguları geliştirip paylaşmaya ve iletişim halinde olmaya devam etmeleri gerektiğini kabul eden bir 'çerçeve sözleşme' üretti. Bunların ikna ediciliği, özellikle de Antarktik 'ozon deliği'nin dramatik keşfi üzerine kamuoyunda oluşan hassasiyetlerle birlikte, daha da arttı.

Taraflar, iki yıl içerisinde, KFK ve ozona zarar veren diğer maddelerin üretiminin ve satımının tedricî olarak sona erdirilmesini kapsayan bir Protokol konusunda uzlaşmaya vardılar. Gelişmiş ülkeler KFK meselesini 1996 itibariyle hallettiler. Tarafların Toplantıları (MoP), diğer maddelerin yok edilmesine yönelik çalışmalarına o günden itibaren devam etti. Başlangıçta Avrupalı kimyasal üreticileri biraz direnç göstermişlerdi, fakat ABD tarafı -aksi takdirde, kendi kimya endüstrisi ticari açıdan dezavantajlı duruma düşeceği için- uluslararası anlaşmanın sağlanmasına yönelik güçlü bir isteğe sahipti. Müzakerecilerin karşı karşıya kaldığı bir başka sorun, KFK içeren ürünler üreten gelişmekte olan ülkelerle ilgiliydi. Bu ülkelerin masrafları, 1990'da -gelişmekte olan ülkelerde KFK harici alternatif teknolojilerin geliştirilmesini finanse etmek için- kurulan bir fon tarafından tazmin edildi.

Ozon tabakasının gördüğü zarar, ilgili kimyasalların atmosferdeki uzun yaşam süreleri dikkate alındığında, yirmi birinci yüzyılın ikinci yarısına kadar giderilmiş olmayacaktır. Bununla birlikte, insan davranışları dikkate değer ölçüde değişmiştir; öyle ki, Montreal Protokolü'ne bağlı bilimsel alt-kurul KFKların atmosferdeki yoğunlaşmalarında gözle görülür bir azalmanın gerçekleştiğini rapor etti.

İklim Değişikliği

Ozon tabakası sorunundan farklı olarak, iklim değişikliği ve artan sera gazı etkisi bilim insanları arasında uzun zamandır tartışılmaktadır fakat eyleme geçmeye sevk eden uluslararası bir konsensüs ancak 1980'lerin sonunda oluşmuştur. Ortalama sıcaklıklar üzerinde insan kaynaklı değişikliklerin, küresel iklim sistemini değiştirmekte olduğu hususunda hâlâ ciddi anlaşmazlıklar vardı. Sera gazı etkisi dünya yaşamı için temel önemdedir. Atmosferdeki sera gazları güneş radyasyonunu emmek suretiyle dünya yüzeyini korumaktadır (bkz. **Şekil 22.2**). Sanayi Devrimi'nden önce, atmosferdeki karbondioksit yoğunlaşmaları 1 milyonda 280 ppm (her milyondaki partikül miktarı) oranındaydı. Fosil yakıtların kullanılması ve karbondioksit 'yutak'larının, özellikle de ormanların azalması nedeniyle bu oran sürekli olarak artmıştır (2011'de 1 milyonda 391 ppm olmuştur). Metan salınımları da tarımın büyümesiyle artmıştır (IPCC 2007: 11). Uluslararası İklim Değişikliği Paneli'nin en iyi tahmini, şayet fosil yakıt emisyonunu durdurmaya yönelik bir şeyler yapılmazsa, 2099 tarihinde ortalama sıcaklıklarda 2.4-6.4 °C arasında bir değişimin olacağıdır.

Şekil 22.2 Küresel ısınmaya sera gazı katkısı
Kaynak: IPCC 2007, 'Radiative Forcing Components': 16.

Günümüzdeki iklim modellemeleri üzerinden bu durumun nasıl bir sonuç doğuracağını tahmin edebilmek zordur; fakat deniz seviyesinin yükselmesi ve çalkantılı havalar beklenmektedir. Uluslararası konsensusa göre, tehlikeli iklim değişikliğinden kaçınabilmek için, küresel anlamda sıcaklık artışlarının 2°C'nin altında tutulması gerekmektedir. (Bu, atmosferdeki karbondioksit yoğunluk oranının 1 milyonda 550'nin altında tutulmasına denktir.) Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında alışılmadık hava olayları, fırtınalar ve kutuplardaki buz kütlelerinin erimesi ile birlikte, bilim camiası tarafından dillendirilen korkulara kamuoyu endişesi de eklendi.

İklim değişikliği gerçekten de 'sıradan' bir uluslararası çevre sorunu değildir: Yaşam koşullarında devasa değişikliklere sebep olabilir ve mevcut enerji kullanımı ve güvenliği modellerini alt üst etme riski taşır. İklim değişikliği, uluslararası ilişkilerin her boyutunu –bilfiil veya potansiyel olarak– etkilemektedir ve iklim değişikliği konusu –her ne kadar küresel ekonominin kalıcı sorunları onun aciliyetini gölgelese de– G8 zirvelerinde ve siyasi liderlerin üst düzey toplantılarında tartışılarak yüksek siyasetin bir konusu haline gelmiştir.

İklim meselesinin cesametini anlayabilmek için, 'Uluslararası Çevresel İşbirliğinin İşlevleri' başlıklı bir önceki bölümde tartışılmış olan stratosferik ozon tabakası sorunuyla karşılaştırma yapılabilir. Bazı benzerlikler mevcuttur. KFK'ların kendileri sera gazlarıdır ve iklim değişikliğine ilişkin uluslararası hukuk metinleri bunları kontrol etmenin Montreal Protokolü'nün sorumluluğunda olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Stratosferik ozon tabakası tecrübesi ve son dönemde imzalanan diğer sözleşmeler, bir çerçeve sözleşme ve onun takip eden **protokol** üzerine kurulu bir iklim değişikliği rejiminin inşa edilmesinde açıkça etkili olmuştur.

1992 BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi; gelişmiş ülkelerin 2000 yılına kadar, ürettikleri sera gazı emisyonlarını 1990'daki düzeye geri çekme taahhütlerinin sözleşmeye dahil edilmesinin bir başlangıç sayılabileceğini ümit ederek, sera gazı emisyonlarının azaltılacağını ve yutaklar aracılığıyla bertaraf edileceğini öngörmekteydi. ABD'de seçim yılı olduğundan bu mümkün olamadı ve taraflar bu yönde çaba sarf edilmesi gerektiğini dile getiren bağlayıcı olmayan bir beyanla yetinmek zorunda kaldı. Fakat tarafların sera gazı kaynaklarının ve yutaklarının ulusal envanterlerini hazırlamaları yönünde bağlayıcı bir taahhüt vardı. Bu taahhüt, birçoğu bu konudaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmek için gerekli donanımdan yoksun gelişmekte olan ülkeleri de kapsadığından, kapasite geliştirme için fon da oluşturulmuştu. Sözleşme, ayrıca, sözleşmeye imza atan tarafları, bilimsel araştırma ve uygulama merkezlerinin ve çalışma gruplarının düzenli periyotlarda gerçekleştirdikleri toplantılarla desteklenen yıllık konferans dizileri gerçekleştirmeye mecbur kıldı. Bu sayede muhtemel eylemleri değerlendirmek ve taahhütlere uyulup uyulmadığını gözden geçirmek mümkün olacaktı. 1997'de Kyoto'daki ikinci toplantıyla, taraflar bir 'kontrol' önleminde anlaştılar: 'Esnek mekanizmalar' sayesinde, gelişmiş ülkelerin emisyonu düşürmesiyle ilgili Kyoto Protokolü (bkz. **Kutu 22.7**).

Kyoto Protokolü'nün çerçevesini oluşturanların karşılaştıkları sorun, meslektaşlarının 1987'de Montreal'de karşılaşıp başarıyla üstesinden geldikleri sorundan çok daha karmaşık ve zordu. İkame edilebilir olan bir dizi endüstriyel gazın kontrolü yerine sera gazı salınımının azaltılması –modern toplumlarda yaşamın temelleri olan– enerji, taşımacılık ve tarım sektörlerini etkile-

Kutu 22.6 Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli

Dünya Meteoroloji Örgütü'nün ve BM Çevre Programı'nın gözetiminde 1988 yılında kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, dünyanın iklim değişikliği üzerine çalışan uzmanlarının çoğunu üç çalışma grubunda bir araya getirmiştir: İklim bilimi, etkileri ve ekonomik ve sosyal boyutları. Akademik grupların çalışmaları sonucunda, iklim değişikliği üzerine geçerli bilimsel önermeler olarak kabul gören 1990, 1995 ve 2001 tarihli değerlendirme raporları üretildi. Raporlar hükümet temsilcilerinin katılımıyla ve azamî bir dikkatle hazırlanmıştı ve bir konsensüsü temsil ediyordu.

Şubat 2007'de yayımlanan Dördüncü Değerlendirme Raporu şu sonuca vardı: 'Küresel hava sıcaklık ortalamalarındaki ve okyanus sıcaklıklarındaki artışa, kar ve buzun yaygın erimesine ve küresel deniz seviyesinin yükselişine dair gözlemlerden artık açıkça görüleceği üzere, iklim sistemindeki ısınma kesindir' (IPCC 2007: 4). Çoğu sıcaklık artışının 'insan kaynaklı sera gazı yoğunlaşmasında gözlenen artış nedeniyle olduğu *kuvvetle muhtemeldir*' (IPCC 2007: 8, vurgu orijinaldir). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 5. raporu 2013-14'te tamamlanacaktı.

yecekti. Alternatif enerji teknolojilerinin gelişimi sayesinde emisyon miktarının azaltılmasından elde edilecek muhtemel bazı ekonomik faydalar olmasına rağmen, bu durumun yaşam standartlarında gerçek fedakârlıklar ya da 'imkânsız' siyasi seçenekler anlamına gelip gelmeyeceği hükümetler için çok zor bir sorudur.

Ozon rejimi tecrübesinden farklı olduğu ikinci husus şudur: Küresel ısınmanın sebep ve sonuçlarını ortaya koyan İklim Değişikliği Protokolü, eşi benzeri görülmeyen bir uluslararası bilimsel çaba tarafından desteklenmesine rağmen, KFK'lar konusunda mutabakatı teşvik eden bu tür bir bilimsel uzlaşma yoktu. İnsan faaliyetlerinin anlamı ve gelecekte yaşanacak değişime dair tahminler gibi hususlar üzerindeki anlaşmazlıklar, o zamandan beri dramatik bir biçimde azaldı; fakat bilimi yok sayanlar ya da çarpıtanlar hâlâ mevcuttur. Uluslararası İklim Değişikliği Paneli'nin ve ona katkıda bulunanların hataları, aynı zamanda, onun yetkinliğine de zarar vermektedir. İklim değişikliğinin sonuçları tam anlamıyla anlaşılmamış olsa da, bazı ülkelerin iklim değişikliğinden yararlanmak üzere hesaplar yaptıklarına ilişkin yeterli kanıtın olması da bir başka sorunu oluşturmaktadır. Rusya'nın bölgeleri, örneğin, ortalama sıcaklıkların artması sonucunda tarım üretimi için daha elverişli ılımlı bölgelere dönüşebilecekti (gerçi, Sibirya'daki donmuş toprakların erimesinin aşırı derecede zararlı sonuçlar doğurabileceği de iddia edilmekteydi). Bu değişikliklerden en fazla zarar görecek ülkelerin, sınırlı altyapıları ve deniz seviyesindeki bölgelere yoğunlaşmış nüfuslarıyla gelişmekte olan ülkeler olacağı kesin bir dille ifade edilebilir. Bu durumun farkına varıldığında ve belli bir miktardaki ısınmanın artık kaçınılmaz olduğu anlaşıldığında, uluslararası kamuoyunun dikkati, iklim değişikliğinin yaratacağı kaçınılmaz sonuçların neler olabileceği ve bu değişikliğin sebeplerinin 'azaltılması' hususları üzerine çevrildi. Bir kez daha, stratosferik ozon tabakası meselesinin görece daha basit ve homojen bir mesele olduğu apaçık ortadadır: Ozon tabakasının incelmesinin sonuçları tüm dünyaya yayılmış ve güney yarımkürede yaşayanlar kadar Kuzey Avrupalıları da etkilemiştir.

Kutu 22.7 Kyoto Protokolü

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin eki olan 1997 Kyoto Protokolü, 2012'de, gelişmiş ülkelerin 1990'daki sera gazı emisyonlarından ortalama yüzde 5.2 oranında bir düşüş gerçekleştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, farklı ulusal hedefler belirlenmiştir: Örneğin, bu oran ABD için yüzde 7, AB için yüzde 8 olarak belirlenmiştir. Bu hedefe, emisyon ticareti (AB, 2005'te kendi sistemini kurmuştu) ve Ortak Uygulama ve Temiz Kalkınma Mekanizması gibi karmaşık düzenlemeler ile ulaşılması hedefleniyordu. Ne yazık ki, 2012'de, önemli imzacılardan yalnızca bir tanesi kendisini Protokol'e ve onun ekine adamıştı ve o da AB idi.

Küresel bir çevre sorunu olarak iklim değişikliğine dair uluslararası siyasetin merkezinde Kuzey ve Güney arasındaki yapısal farklılık yatmaktadır (bkz. **Bölüm 9** ve **Bölüm 29**). Montreal Protokolü'ne göre sorun, Çok-Taraflı Ozon Fonu'nun sağlayacağı makul bir maliyetle çözülebilirdi. Yine de iklim de-

Örnek Olay Çalışması 1 Ortak fakat farklılaşan sorumluluklar?

1992 tarihli BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtilen iklim değişikliği rejiminin anahtar ilkesi, 'ortak fakat farklılaşan sorumluluklar ve bağlantılı olanaklar' kavramıydı. Bu, şu anlama geliyordu: Dünyanın değişmekte olan iklimi için bütün milletler sorumluluk almak zorunda olsa da, sıcaklık artışlarına neden olan aşırı karbondioksit emisyonunun kaynağı olarak görülen endüstrileşmeden faydalananlar gelişmiş ülkeler (Ek 1) olduğundan, asıl sorumluluk onların omuzlarındadır (bkz. **Şekil 22.1**).

1990'larda ABD tek başına küresel toplamın yüzde 25'ini yaymakta fakat küresel nüfusun ancak yüzde 4.5'ini barındırmaktaydı. Toplamın yüzde 14'ünü yayan Çin'in nüfusu dünyanın yüzde 20'sini oluştururken, 35 az gelişmiş ülke toplam emisyonun yüzde 1'inden daha azına neden olmaktadır. Kyoto Protokolü'nün etkisiyle gelişmiş ülkelerin emisyonlarını düşüreceği tahmin edilmekteydi. Fakat 2004'te, etkili bir 2012-sonrası rejiminin Güney'in ekonomileri hızla büyüyen ülkelerini de bu kategoriye dahil edeceği açıktı; çünkü onların 'şahsî yapabilirlikleri' değişmişti. 2011'deki CO_2 salınımı rakamlarına göre, dünyanın toplam gaz salınımının % 70'inden 6 ülke sorumluydu: Çin % 29, ABD % 16, AB ülkeleri % 11, Hindistan % 6, Rusya % 5 ve Japonya % 4.

Emisyonların zorunlu olarak düşürülmesinin eşit bir paylaşım temelinde gerçekleşmesine yönelik uğraşlar birtakım sorunlarla doludur: (1) Sera gazları atmosferde –30 yıldan 100 yıla varıncaya dek farklılaşan– uzun ve değişken bir ömre sahip olduğundan, geçmiş emisyonları da dikkate almak gerekmektedir. Böylece, gelişmekte olan ülkeler kabul edilebilir boyuttaki 'karbon uzay'ın çoğunun sanayileşmiş ülkelerin geçmişteki emisyonları tarafından dolmuş olduğunu ve dolayısıyla da bu meseleyle savaşmada sorumluluğun çoğunluğunun onlarda olması gerektiğini iddia edebilirler. (2) Kişi başına düşen emisyon miktarları açısından, Kuzey ve Güney ekonomileri arasında hâlâ önemli bir fark vardır. Onları aynı muameleye tabi tutmak ne adildir ne de siyasi olarak kabul edilebilir. (3) Çin'in mevcut emisyonunun önemli bir kısmı, doğrudan doğruya, mal üretiminin ABD'den ve Avrupa'dan Çin'e kaymış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, söz konusu sorumluluk kime aittir?

ğişikliği farklıdır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde belirlenen en önemli **ilkeler**den biri, 'ortak fakat farklılaşan sorumluluklar ve kapasiteler' idi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Bu, şu demektir: İklim değişikliği, herkesi ilgilendiren 'ortak bir mesele' olmakla birlikte, eski sanayileşmiş ulusların gelişim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve gaz salınımlarının azaltılmasında bu ülkelerin sorumluluk alma noktasında öncülük yapmaları gerekmektedir.

Kyoto'nun başarısı, gelişmiş ülkelerin çoğunun salınım oranlarında değişen miktarlarda azaltmaya gitme konusunda taahhüt altına girmelerinin sağlanmasıydı. Bu en azından Avrupa Birliği'nin hedeflerinin bir kısmının gerçekleşmesi idi. Fakat çok kısa bir süre içerisinde, küresel ısınma sorununun ön-

görülen boyutları dikkate alındığında bunun tamamen yetersiz olduğu görüldü. Bunun üzerine, Avrupa Birliği Kyoto mekanizmaları için Amerikan teklifini kabul etti ve o zamandan beri bu önerinin en önde gelen savunucusu oldu. Bush yönetimi 2001'de Kyoto Protokolü'nden çekildiğini açıkladığında, Kyoto'nun gereklerini yerine getirme sorumluluğu AB'nin üzerine kaldı: Bu durum yeni türde bir uluslararası aktörün ve onu meydana getiren üye devletlerin diplomatik kabiliyetlerinin testi haline dönüştü. AB ayrıca, hem AB'nin Kyoto hedefi olan 2012 itibariyle salınımı yüzde 8 oranında azaltmayı başarmak hem de diğer ülkelerin de bu plana dahil olmalarını teşvik etmek için, dünyanın ilk uluslararası emisyon ticaret sistemine de öncülük etti.

İklim rejimi, 'beleşçilik' (*'free ride'*) sorunundan mustariptir. Bazı ülkeler bir araya gelip kendileri için masraflı sayılacak paylar ayırarak birtakım faaliyetlerde bulunduklarında, diğer ülkeler hiçbir masrafa girmeden bu faaliyetlerin olumlu sonuçlarından faydalanabilirler. ABD olmaksızın ilerleme kaydetmek çok güçtür. Bunun sebebi sadece, ABD'nin küresel karbondioksit salınımının dörtte birlik kısmını üretmesi değil; ABD'nin süreçte yer almamasının –başta hızla gelişen Güney ülkeleri olmak üzere– diğerlerinin sürece katılım isteğini de olumsuz etkileyecek olmasıdır.

Örnek Olay Çalışması 2 Küçük Ada Devletleri İttifakı (The Alliance of Small Island States, AOSIS)

İklim diplomasisinde faaliyet gösteren bir dizi kilit önemde koalisyon bulunuyor. Bunlar arasında, BM üyesi olmayan gelişmiş ülkelerden oluşan Şemsiye Grup; İsviçre, Güney Kore ve Meksika'nın dahil olduğu Çevresel Bütünleşme Grubu ve küresel görüşmelerde Güney'i temsil etmek için yoğun uğraş veren Grup 77(+Çin) sayılabilir. Üyeleri arasındaki büyüyen farklılıklar nedeniyle Grup 77(+Çin), çoğu zaman, BASIC ülkeleri, fosil yakıt ihracatçısı ülkeler, çoğunluğunu Afrika ülkelerinin oluşturduğu az gelişmiş ülkeler ve Küçük Ada Devletleri İttifakı (AOSIS) gibi parçalara ayrılır. AOSIS, cüssesiyle orantılı olmayan önemli bir rol oynamaktadır. 1990'da kurulan İttifak'ın 44 üyesi dünya nüfusunun sadece % 5 kadarını oluşturmaktadır; fakat ulusal varlığın tehlikede olduğu hususunda yüksek bir farkındalıkla hareket etmektedirler. Nauru, Tuvalu veya Vanuatu gibi üyeleri için, deniz seviyesinin iklim değişikliğine bağlı olarak yükselmesi yakın gelecekte sular altında kalma tehdidi yaratmaktadır. AOSIS, üyelerinin BM misyonları doğrultusunda koordine ettiği '*ad hoc* bir lobi ve müzakere çağrısı'dır. İttifak, Kyoto Protokolü'nün kurulmasına yönelik başlangıç kararında etkili olmuş; iklim değişikliğinin neden olduğu zararları ve kayıpları telafi etmeye yönelik düzenlemelere ek olarak 2 °C'den ziyade 1,5 °C eşiği için istikrarlı bir biçimde kamuoyu oluşturmuştur. 2009'daki Kopenhag Taraflar Konferansı sonrasında AOSIS, AB, Avustralya ve bir dizi başka ilerlemeci ve az gelişmiş ülke ile birlikte Cartagena Diyaloğu'nun kurulması sürecinde yer almıştır. Bu, 2011'de kararlaştırılan Durban Platformu için diplomatik bir temel sağlamıştır.

2007'de, Bali Taraflar Konferansı'nda, ABD'nin katılımına ilişkin problem, Sözleşme'nin ve –ABD'nin yer almayacak olduğu– Protokol'ün geleceğini tartışan paralel müzakerelerle bir 'yol haritası' çerçevesinde ele alındı. 2009'da Kopenhag'daki Taraflar Konferansı'na kadar yeni bir düzenleme yapma niyeti vardı ve AB ve diğer gelişmiş ülkeler gelecekte emisyonların azaltılması konusunda taahhütte bulunmuşlardı. Umutlar, Başkan Obama'nın konferansa katılarak ABD'nin –her ne kadar Kyoto Protokolü'nü tanımasa da– iklim konusundaki düzenlemeye uyacağına ilişkin taahhüt vermesiyle iyice arttı. Kopenhag tecrübesi, –iklim değişikliğiyle ilgili diplomasinin anahtar oyuncuları olan Brezilya, Güney Afrika, Çin ve Hindistan'dan oluşan grubun (BASIC grup) oluşumunda kendini gösteren– uluslararası yapısal değişimin boyutunu ortaya çıkardı. Bu ülkeler, diğer gelişmekte olan ülkeler ve Küçük Ada Devletleri İttifakı (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**) ile birlikte, Kyoto'yu ve zararları hafifletmeye ve uyumu sağlamaya yönelik maddi kalkınma yardımını sürdürme taleplerini devam ettirdiler. Bu gelişmeyle eşzamanlı olarak, gelişmiş ülkeler Kyoto'ya bağlılıklarını sürdürmekten vazgeçtiler. İçinde bulunulan çıkmaz durum, zayıf 'Kopenhag Uyumu'nda kendisini gösterdi; bu, kapsamlı ve bağlayıcı yeni bir iklim düzenlemesi yapmaktan çok uzak bir dokümandı. Çin ve Hindistan, fosil yakıtların daha etkin kullanımını tavsiye etti, fakat kendi planlanmış emisyon oranlarında gerçek bir azaltmaya gitme taahhüdünde bulunmadılar. İki yıl sonra, 2011'de Durban'da bir miktar ilerleme kaydedildi ve 2015'e kadar yeni bir iklim sözleşmesi yapma konusunda mutabakat sağlandı. AB bunu, 'ilerlemeci' ülkeler, az gelişmiş ülkeler ve Küçük Ada Devletleri İttifakı'ndan oluşan bir grubun işbirliğiyle başardı. AB Kyoto'nun yeni bir aşamasına geçecekken, –BASIC ülkeleri dahil– diğer önemli yayıcı [devletler], kendi emisyonlarını azaltma hususunda müzakere yürütmeye karar verdiler. Ek 1 ülkeleri (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**) ve diğer ülkeler arasındaki katı ayrımın üstesinden gelindiği görülmektedir; fakat BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin üzerinden 20 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen göreli bir ilerleme eksikliği ve devam eden küresel ekonomik buhranın yarattığı zorunluluklar iyimser olmak için uygun bir zemin sağlamamaktadır. Bilimsel bulgular ise iklim probleminin gittikçe daha fazla ciddiyet kazandığını vurgulamaya devam etmektedir.

Püf Noktası

- İklim değişikliği, her şeyi kapsayan doğası ve temel insan faaliyetlerindeki kökleri nedeniyle, uluslararası işbirliği için muazzam bir tehdit mahiyetindedir.
- Kyoto rejimiyle sınırlı bir başlangıç yapılmıştır, fakat ABD'nin bu çalışmalara katılmayışı süreci baltalamıştır. 2009 Kopenhag Konferansı iklim aktivistleri için bir hayal kırıklığı olmasına rağmen, 2011 Durban Platformu Kuzey-Güney ayrışmasının yeni bir kapsamlı iklim düzenlemesiyle çözülebileceği ihtimalini savundu.

Çevre ve Uluslararası İlişkiler Teorisi

Geleneksel ve realist Uluslararası İlişkiler teorilerinin çevre meselelerini ihmal edişinin bir örneği, Hans J. Morgenthau'nun –doğal çevreden yalnızca sabit bağlamsal bir faktör veya ulusal gücün bir bileşeni olarak bahseden– ünlü metni *Politics among Nations* (1995)'dır.

Bununla birlikte, 30 yılı aşkın bir süredir, çevre ve uluslararası ilişkiler konulu akademik çalışmalar, etkin bir uluslararası işbirliğini (örneğin, ozon rejimini) doğuracak koşulları anlama çabası sayesinde gelişti. İklim değişikliği konusu etrafında yukarıda yapılan tartışma, sorunun önemini koruduğunu göstermektedir. **Bölüm 19**'da açıklandığı üzere, pek çok akademisyen rejim kavramını kullanmaktadır. Örneğin rejimlerin –ilkeler, normlar, **kurallar** ve **karar-verme süreçleri** gibi– tanımlayıcı özelliklerinin, bu bölümde sözü edilen çevre olaylarına nasıl uygulanabileceğine dikkat edelim (ayrıca bkz. **Bölüm 10**). Çevre rejimlerinin kayıtlarını açıklamaya çalışanlar, örneğin Oran Young (1994), liberal kurumsalcı bir duruşu benimseme eğilimindedir. Bu duruş, temel motivasyon kaynağı olarak kamusal mallar –örneğin temiz bir atmosfer– sağlama sorununa yönelik işbirlikçi çözümlerden doğan ortak kazançları vurgular. Çevre siyasetini inceleyen araştırmacıların rejim literatürüne yaptıkları önemli bir katkı, bilimsel bilginin önemini ve STK'ların bu alandaki rolünü yansıtmaktadır. Ana-akım rejim yaklaşımları davranışın güç ya da çıkar arayışına dayandığını varsayarken, uluslararası çevresel işbirliği üzerine çalışanlar bilgide –özellikle de bilimsel anlayışta– meydana gelen değişimlerin oynadığı bağımsız role dikkat çekerler. Bu bilişsel yaklaşım, ulus-ötesi örgütlenmiş bilim adamları ve siyaset yapıcıların –genel olarak bunlara **epistemik cemaatler** denmektedir– çevre rejimlerinin gelişimini nasıl etkilediğini ele alan araştırmalarda görülebilmektedir (bkz. **Bölüm 10**) (Haas 1990).

Rejim oluşumuna ilişkin liberal kurumsalcı analizler, sık sık ifade edilmeyen fakat önemli bir varsayımda bulunmaktadır: Çözülmesi gereken mesele, parçalanmış bir egemen devletler sisteminde küresel yönetişimin nasıl sağlanacağıdır. Marksist ve Gramscici yazarlar (Paterson 2001; Newell 2012) bu formülasyonu reddedecektir (bkz. **Bölüm 9**). Onlara göre, **devlet sistemi** çözümden ziyade sorunun bir parçasıdır ve incelemenin gerçek amacı, küresel **kapitalizm**in çevreye ciddi zararlar veren ilişkileri nasıl ürettiğini araştırmak olmalıdır. Neo-liberal politikaların küresel yayılımı, ekolojik küreselleşmenin –tüketicilik, üretimin Güney'e kaydırılması ve kaynakların hesapsızca israfı gibi– ekolojik krizlere yol açan boyutlarını pekiştirmektedir (bkz. **Bölüm 28**). Bu görüşün savunucuları ayrıca devletlerin bu süreçlere yardım etmekten başka bir şey yapamayacaklarının da altını çizmektedirler. Yine onlara göre, burada tarif edilen uluslararası işbirliği çabaları; en kötü ihtimalle bu olayları meşrulaştırır, en iyi ihtimalle de küresel kapitalizmin ürettiği bu felaketlere bazı marjinal iyileştirmeler sağlar. Bu görüşü savunanlar, örneğin, serbest pazar kavramlarının sürdürülebilir kalkınma tartışmalarında yerleşik bir hal aldı-

ğına ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarının Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)'a ilişkin çevresel düzenlemeler sağlama çabalarını hakimiyeti altına alma eğiliminde olduğuna dikkat çekmektedirler. Bu iddia, siyaset teorisyenleri arasındaki devletin gün gelip 'çevreci' [bir devlet] haline dönüşüp dönüşmeyeceğine dair daha kapsamlı tartışmanın bir parçasıdır (Eckersley, 2004). Muhalif görüş; kapıya dayanmış ve hayli önemli bir iklim değişikliği tehdidiyle ilgilenmeyi gerektiren herhangi bir dönemde devlet ve uluslararası işbirliğinin gerekli küresel yönetişimi sağlamak için tek uygun mekanizmalar olduğunu ve mevcut devlet ve uluslararası örgüt yapıları içerisinde yapabileceğimiz şeyin en iyisini yapma zorunluluğumuzun bulunduğunu savunmaktadır (Vogler 2005).

Kurulması zorunlu bir başka teorik bağlantı, ana-akım Uluslararası İlişkilerin önde gelen endişesiyle ilgilidir: **Güvenlik** (bkz. **Bölüm 15**). Bu bağlantı iki biçimde düşünülebilir. Birincisi, çevresel değişimin, –nedensel bağlantıları karmaşık ve birçok faktörü kapsıyor olsa da– iç çatışma, hatta devletler arası savaş olaylarına katkıda bulunduğu iddia edilmiştir. Hayatî önem taşıyan diğer kaynakların bozulmasının ve çölleşmesinin Afrika'daki yoksulluk, mahrumiyet ve savaş döngüleriyle yakından bağlantılı olduğu çok açıktır. Fakat iklim değişikliğinin –uluslararası sınırlar arasında kitlesel nüfus göçleri, su ve diğer kaynakların kıtlığı gibi– tahmin edilen sonuçları düşünüldüğünde, gelecekteki potansiyel çatışmaların ana hatları daha keskin bir biçimde anlaşılacaktır (bkz. **Bölüm 28** ve **Bölüm 29**).

Çevresel değişim ve silahlı çatışma arasındaki bağlantı, aslında –toplu şiddet ve devletlere yönelik saldırı açısından tanımlanan– güvenlikle ilgili geleneksel düşüncenin bir uzantısıdır (Homer-Dixon 1991, 1994). Daha şaşırtıcı bir soru; güvenlik fikrini –**terörizm** ve savaştan kaynaklanan tehditlere ilaveten– çevresel tehditleri de içine alacak şekilde yeniden tanımlamamız gerekip gerekmediğidir (bkz. **Bölüm 15**). Birleşik Krallık Baş Bilim Adamı, iklim değişikliğinin terörizmden çok daha önemli bir tehdit oluşturduğunu iddia ederek bunu yapmıştı (King, 2004). İklim sorununun büyüklüğü hakkındaki kamuoyu farkındalığı daha da keskinleştikçe, siyasi söylem çevreyi 'güvenlikle ilişkilendirmeye' (Buzan, Wæver ve Wilde, 1997); yani, çevreyi bir güvenlik meselesi olarak nitelemeye başlar. Hükümetler genelde güvenlik sorunlarını önceledikleri için, siyasi ilgiyi ve kaynakları seferber etmek isteyen ve potansiyel olarak sancılı toplumsal uyumu teşvik eden kimseler geleneksel güvenlik tanımlarını genişletmeye meyilli olacaklardır.

Püf Noktası

- Etkin uluslararası işbirliğinin hangi şartlar altında ortaya çıkacağıyla ilgilenen Uluslararası İlişkiler alanında çalışan akademisyenler için çevre gelişen bir alan haline geldi.
- Akademisyenler çevresel rejim-inşası faaliyetlerine ilişkin analizlerinde muhtelif açıklayıcı faktörlere atfettikleri önem bakımından farklılaşırlar: Devletler gibi temel aktörlerin ham güç ve çıkar hesaplamaları, ortak bilimsel bilgi gibi bilişsellikle ilgili faktörler, STK'ların etkisi ve hatta devletler sisteminin bizzat kendisinin sorunun ne ölçüde bir parçası olarak görüldüğü gibi.
- Uluslararası İlişkiler alanında çalışanlar, ayrıca, genelde çevrenin özelde belli çevre sorunlarının akademik, siyasi ve halk söylemlerinde ne ölçüde bir güvenlik sorunu olarak görüldüğüyle ve çevrenin bir güvenlik sorunu haline getirilmesinin iyi bir şey olup olmadığıyla ilgilenirler.

Sonuç

Bu bölüm, çevre sorunlarının uluslararası gündemde marjinal bir konu iken giderek merkezî bir konuma nasıl geçtiğini temel hatlarıyla ortaya koymaktadır. İklim değişikliği artık en azından diğer sorunlarla eşit olarak ve belki de insanlığın karşılaştığı en önemli sorun olarak algılanmaktadır. Çevreyle ilgili meselelere verilen önemin artışı; tüketim düzeyleri, kaynakların tükenmesi ve artan sera gazı salınımları bakımından dünyanın karşılayabileceği kapasiteyi zorlaması nedeniyle küreselleşmeyle yakından ilişkilidir. Küreselleşme, aynı zamanda, ulus-ötesi çevreci siyasetin genişlemesine ve STK'ların –kamuoyu farkındalığını artırmak, uluslararası konferansları etkilemek ve hatta devletler arası anlaşmaların uygulanışını takip etmek üzere– etkinliğinin artmasına imkân sağlamıştır.

Her aşamada, uluslararası çevre politikalarının iki ayırt edici özelliği merkezî bir rol oynamıştır. Birincisi; IPCC ve iklim değişikliği rejimini inşa eden hükümetlerin eylemleri arasındaki etkileşimin örneklediği üzere, dünya, siyaset ve yönetime ilişkin bilimsel anlayışlar arasındaki karmaşık ilişkidir. İkincisi; sürdürülebilir kalkınma kavramına yüklenen değişken anlamlarda ifadesini bulan ve bütün çevre meseleleriyle ilgili olarak uluslararası eyleme geçişin ön şartı kabul edilen kalkınma ve çevre arasındaki ilişkidir. Bu durum hiçbir yerde, iklim rejiminin gelecekte nereye evrileceği hakkındaki tartışmalarda olduğu kadar açık değildir.

Uluslararası kamuoyunun çevresel değişiklikler için geliştirdiği önlem, hükümetler-arası işbirliğini artırmak suretiyle küresel çevre yönetişimini sağlama çabaları olmuştur. Bu bölüm uluslararası topluluğun iklim sorununu çözme çabalarına zemin sağlayan bu gibi rejim yaratma faaliyetlerinin kapsam ve işlevlerine dair bazı görüşleri sunmaya çalıştı. Akademik camia, rejimlerin nasıl oluşturulup sürdürülebileceği sorununa odaklanarak genelde bu girişimi takip etmiştir. Daha eleştirel teorisyenler uluslararası işbirliğinin anlamına dair farklı bir görüş benimsemişlerdir (bkz. **Bölüm 9** ve **Bölüm 11**). Dahası, küresel çevre sorunlarının uluslararası ilişkiler teorisine yönelttiği tehditler,

hiç şüphesiz güvenlik, iklim değişikliği ve küreselleşme arasındaki bağlantılar üzerinden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Sorular

1. Küreselleşme ve çevresel değişiklik arasındaki muhtemel –olumlu ve olumsuz– ilişkiler nelerdir?
2. Çevre meseleleri uluslararası gündemde neden yer almaktadır ve temel dönüm noktaları nelerdir?
3. Sürdürülebilir kalkınma ne demektir? Yorumlayınız.
4. Rejim kavramları uluslararası çevresel işbirliği çalışmalarına nasıl uygulanabilir (ayrıca bkz. **Bölüm 19**)?
5. Uluslararası ticaret ve çevresel koruma uyumlu hale getirilebilir mi?
6. Çerçeve sözleşme/kontrol protokolü stratosferik ozon tabakasının incelmesi ve iklim değişikliği vakalarında nasıl faydalı olmuştur?
7. 'Ortak varlıkların trajedisi' analojisi küresel ortak varlıkların yönetişimine olan ihtiyacı göstermeye nasıl yardımcı olmaktadır?
8. İklim değişikliği rejimindeki 'beleşçilik' ('*free ride*') sorununu tanımlayınız.
9. 'Ortak fakat farklılaşan sorumluluklar' gelecekteki iklim değişikliği rejimi için uygun olabilir mi?
10. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin iklime ilişkin yaptığı tahminlerin güvenlik açısından muhtemel sonuçlarını tartışınız.

Ek Okuma Önerileri

Barnett, J. (2001), *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era* (Londra: Zed Books). Bu heyecan verici ve eleştirel kitap, çevre ve güvenlik meseleleri arasındaki gittikçe artan bağlantıları araştırmak isteyenler için uygun bir kaynaktır.

Barry, J. ve **Eckersley, R.** (ed.) (2005), *The State and the Global Ecological Crisis* (Cambridge, MA: MIT Press). Çevreci aktivistlerin uzun zamandır umutlarını kestikleri, fakat küresel çevre yönetişiminin temel unsuru olmayı sürdüren devletin çevre meseleleriyle halen bağıntılı olduğuna dair provakatif bir makaleler derlemesi.

Birnie, P. ve **Boyle, A.** (2002), *International Law and the Environment* (Oxford: Oxford University Press). Uluslararası çevre işbirliğinin resmi boyutları üzerine çok değerli bir bilgi kaynağı.

Brenton, T. (1994), *The Greening of Machiavelli: The Evolution of International Environmental Politics* (Londra: Earthscan). Rio Dünya Zirvesi ve öncesindeki toplantılarda ele alınan uluslararası çevre politikalarının diplomatik katılımcılar tarafından yapılmış bir izahı.

Dauvergne, P. (ed.) (2012), *Handbook of Global Environmental Politics*, 2. ed. (Cheltenham: Edward Elgar). Devletlerin yönetişimini ve güvenliğini, kapitalizm, ticaret ve şirketler, sivil toplum, bilgi ve etik meselelerini inceleyen 30 makaleden oluşan bu derleme, okuyucuya alandaki mevcut endişe ve tartışmaların daha "gelişkin" bir panoramasını sunmaktadır.

de Sombre, B. (2006), *Global Environmental Institutions* (Abingdon: Routledge). Küresel yönetişimle ilgili bir dizinin kısa ve özlü bir başlangıcını oluşturmaktadır.

Elliott, L. (2004), *The Global Politics of Environment* (Basingstoke: Palgrave). Bu kapsamlı ve güncel metin önemli uluslararası antlaşmaları ve alanın meselelerini geniş ve kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Kütting, G. (ed.) (2011), *Global Environmental Politics: Concepts, Theories and Case Studies* (Abingdon ve New York: Routledge). Bu derleme, bu bölümde ele alınan konuların pek çoğunun çok daha derinlikli bir incelemesini sunmaktadır.

Newell, P. (2012), *Globalization and the Environment: Capitalism, Ecology and Power* (Cambridge: Polity Press). Küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi, tarihsel materyalist ve siyasal ekoloji perspektifinden irdeleyen bir çalışma.

O'Neill, K. (2009), *The Environment and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press). Bu alanla ilgili kuramsal literatürün mükemmel ve kapsamlı bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Vogler, J. (2000), *The Global Commons: Environmental and Technological Governance* (Chichester: John Wiley). Okyanus, Antarktika, uzay ve atmosfer gibi ortak varlıklarla ilgili çeşitli uluslararası düzenlemeleri mukayese ve izah etmek için rejim çözümlemesini kullanmaktadır.

Bölüm 23
Terörizm ve Küreselleşme

James D. Kiras

Giriş
Tanımlar
Terörizm: Ulus-ötesi Olgudan Küresel Olguya (1968-2001)
Terörizm: Küreselleşmenin Etkisi
Küreselleşme, Teknoloji ve Terörizm
Terörizmle Mücadele
Sonuç

Okuma Rehberi

Küreselleşme terörizmin bölgesel bir olgu olmaktan çıkarak küresel bir olgu haline dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, nasıl katkıda bulunduğunu açıkça belirlemek güçtür. Güçlük terörizmin karmaşık yapısında ve küreselleşmeyi meydana getiren şeyin ne olduğu hususundaki anlaşmazlıkta bulunmaktadır. Küresel terörizm, küreselleşmeyle bağlantılı olarak dini, ekonomik ve kültürel bakımlardan açıklanmaktadır. Bu tür terimler gereklidir fakat aradaki ilişkiyi açıklamak için yeterli değildir. Teknolojinin de küreselleşmesiyle birlikte terörist grupların geçmişte olduğundan daha ölümcül, daha yaygın ve mücadele edilmesi daha zor operasyonlar gerçekleştirmelerine imkân sağlamıştır. Fakat teknolojik avantaj tek taraflı değildir ve devletler teknolojiyi küresel terörizmin etkisini azaltmak için kullanabilirler.

Giriş

Terörizm ile **küreselleşme** arasındaki ilişkinin kusursuz bir tanımını yapmak hayli zordur. Her olgu kendi içinde karmaşıktır ve kolaylıkla betimlenmeyi reddeder. Terörizmden küreselleşmenin sorumlu olduğunu öne sürmek doğru değildir fakat teröristler küreselleşmeyle ilişkili teknolojilerden yoğun bir biçimde yararlanmaktadırlar. Söz konusu teknolojiler, terörist grupların özellikle birlikte çalışma, bilgi paylaşımı ve daha önceleri ulaşamayacakları bir izleyici kitlesine ulaşma imkânlarını geliştirdi. Fakat teknoloji terörist mesajın karakterini veya mücadelenin doğasını değiştiremez. Terörizm aşırı bir ideolojiyi destekleyen bir azınlığın kullandığı bir araçtır; çoğunlukla da siyasi bir değişim yaratma konusunda başarısız olur. Küresel topluluk böylesi bir şiddetin karşısında çaresiz değildir. Terörizm karşısında başarılı olmak için küresel toplumun, işbirliği içerisinde ve uluslararası hukuka ve insan haklarına sadık kalarak, terörizme verilen desteği azaltmak ve terörist mesajların ve arzuların gayrimeşru olduğunu kanıtlamak için sahip olduğu kaynakları verimli şekilde kullanması gerekmektedir.

Tanımlar

Terörizm ve küreselleşme en azından bir ortak noktaya sahiptir: Her ikisi de karmaşık birer olgudur ve öznel yoruma açıktır. Terörizmin tanımları çok çeşitlidir fakat hepsi ortak bir başlangıç noktasından hareket eder. Terörizm her şeyden önce şiddet kullanımı üzerinden tasvir edilir. Bu şiddet taktiği çok farklı şekiller alır ve çoğu zaman da rastgele biçimde sivillere yönelir. Şiddetin kullanılma sebebi ve temel kaynakları terörizme ilişkin tartışmaların başlangıç noktasıdır. Tarihsel olarak, 'terörizm' kavramı Fransız İhtilali sırasında devletin vatandaşlarına uyguladığı şiddet olarak tanımlanmıştır. Fakat son yarım yüzyılda, terörizm siyasi değişim arayan küçük gruplar tarafından kullanılan güç anlamı kazanmıştır. Terörizm adi suçtan siyasi meşruiyeti bakımından ayrılır. Teröristlerin amaçlarına sempati duyanlar, şiddetin ezilenlerin

Kutu 23.1 Terörist grupların çeşitleri

Audrey Kurth Cronin terörist grupların farklı türlerini ve bunların tarihi önemlerini şu şekilde özetlemiştir.

> "Günümüzde yeryüzünde motivasyonlarına göre gruplandırıldıklarında dört çeşit terörist örgüt mevcuttur: Solcu teröristler, sağcı teröristler, etnik-milliyetçi/ayrılıkçı teröristler ve dinî veya 'kutsalcı' teröristler. Modern çağda bunların her birinin göreli olarak öne çıktıkları dönemler olmuştur. Solcu terörizm Komünist hareketle çakışmıştır. Sağcı terörizm ilhamını Faşizmden almıştır. Etnik-milliyetçi/ayrılıkçı terörizm özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dekolonizasyon dalgasına eşlik etmiştir. Günümüzde, 'dini' terörizm önem kazanmaktadır... Tabii ki, bu kategoriler kusursuz değildir. Grupların çoğu farklı teşvik edici güdülerin bir karışımına sahiptir. Örneğin, bazı etnik-milliyetçi grupların dinî bir karakteri veya gündemi mevcuttur; fakat genelde tek bir ideoloji veya motivasyon hakimdir."
>
> (Cronin 2002/3: 39)

acılarına dikkat çekmenin tek yolu olduğunu öne sürerler. Bu tür amaçlar ideolojik, etnik ve dini dışlanma ya da zulmü içermektedir.

Gruplar sık sık çok sayıdaki sorun alanıyla ilgilenmeyi benimsedikleri ve kaynak ve destek bulmak için birbirleriyle rekabete giriştikçe terörizmi tanımlamak zorlaşır. Buna ek olarak, gruplar içindeki ihtilafların göreli önemi de zamanla değişebilir (bkz. **Kutu 23.1**). Teröristlerin hedefe oturtmuş olduğu insanlar, sivilleri öldürmek ve yaralamak suretiyle korku yaymak için tasarlanan saldırıların ardından meşru bir gerekçenin ve haklılığın bulunmadığını düşünmeye eğilimlidirler. Sonuç olarak 'terörist' kavramı, bu tür eylemlere girişenlerin gayrimeşruluklarının ifade edilmesinde faydalı pejoratif bir değere sahiptir.

Terörizmi meydana getiren şeyin ne olduğu hususunda bir mutabakata varmak zordur. Terörist araç ve yöntemlerin meşruiyeti anlaşmazlığın en önde gelen sebebidir (bkz. **Kutu 23.2**). Bazıları, terörist eylemleri ancak 'adil savaş' geleneğinin –bireylerin eylemlerine odaklanan– revizyonist yorumuyla uyumlu olduğu durumlarda meşru görür. Bütün kuvvet kullanımlarına uygulanabilen bu kriterler; adil gerekçe, orantılı güç kullanımı ve şiddetin son çare olarak görülmesini de içerecek biçimde genişletilmiştir. Realistler, devletlerin fiziksel güç kullanımı tekeline sahip olmaları nedeniyle, terörist gruplarca kullanılan şiddetin gayrimeşru olduğunu öne sürerler.

Diğer düzensiz savaş türleri gibi terörizm de yanlış olduğu düşünülen bir şeyi düzeltmek amacıyla siyasi gücü ele geçirmeye yönelik olarak siyasi bir değişim gerçekleştirmek için tasarlanmıştır. Fakat terörizm siyasi düzeni değiştirmeye yönelik düzensiz savaş türlerinin en zayıf biçimidir. Bu zayıflığın sebebi terörist grupların ayaklanma ve devrimi karakterize eden geniş nüfus desteğine nadiren sahip olmalarıdır. Terörist gruplar amaçları için yaygın destekten genelde yoksundurlar, çünkü değişim hedefleri geniş uygulama alanı olmayan radikal fikirlere dayalıdır. Teröristler, değişimi etkilemek için, değişimi hızlandıracak veya rakiplerinin moral gücünü zayıflatacak şiddetli tepkileri provoke etmek zorundadır. Çok az olayda, terörist eylemler görece hızlı değişimi başarmıştır. Örneğin, 2004 yılında Madrid'de gerçekleştirilen bombalı saldırılar, İspanya seçimlerini çarpıcı biçimde etkilemiştir ve kanıtlar saldırının sadece bu amaç için düzenlendiğini göstermektedir. Birçok terörist lider, eylemlerinin bir devletin orantısız bir tepki vermesine sebep olmasını, zira böylelikle iç kamuoyunda veya uluslararası kamuoyunda aleyhlerine olan olumsuz havanın değişeceğini ve gerekçelerine olan desteğin artacağını

Kutu 23.2 Meşruiyet

Martha Crenshaw terörist eylemlerin meşruiyetinin belirlenmesi noktasında analitik bir yaklaşım sağlamaktadır:

"Ortak ahlâki yaklaşımın değeri terörizmin ve esasında her tür şiddetin analizinde önemli bir sorunu ele almasıdır: Meşruiyet meselesi. Solcu teröristler devletin meşruiyetini reddeder ve ona karşı şiddet kullanımının ahlâken haklı olduğunu iddia ederler. Sağcı teröristler muhalefetin meşruiyetini reddederler ve düzene hizmet eden şiddetin statükonun değerlerince emredildiğine inanırlar. (...) Akademik nesnellik ve soyutlama ihtiyacı, ister devlet tarafından ister devlete karşı kullanılsın, güç kullanımının ahlâki olup olmadığını sorgulama yükümlülüğünden bizi kurtarmaz. (...) Terörizm teröristlerin karşı çıktığı şartlardan daha kötü şartlara sebebiyet vermemelidir. (...) Terörizmin hedefleri de ahlâken önemlidir; [bu noktada] maddî amaçlarla can kayıpları arasındaki fark [önemli bir kıstastır]."

(Crenshaw 1983: 2-4)

ümit eder. Diğer liderler ise, –medyaya haber olarak korkuyu genele yaymak suretiyle– ani darbe vurmak, muhaliflerinin zayıflığını gözler önüne sermek, kendi grubunun gücünü artırmak ve erişimini genişletmek için terörist eylemlere başvururlar. Örneğin, 2008'de Mumbai'deki saldırılar esnasında bir lider, teröristlerden, medyaya, saldırının "(...) yalnızca bir fragman olduğunu, filmin sonunu görene dek beklemeleri gerektiğini" söylemelerini istemişti. Bununla birlikte, terörist kampanyaların anlamlı sonuçlar elde edebilmesi için yılların, hatta on yılları geçmesi gerekebilir ve kullanılan gücün miktarı ve doğası da sorunlu olabilir. Terörist gruplar, eğer kamuoyunun gözünü korkutacak ya da haber değeri olan saldırılar yapmadıklarında, belirsizliğe sürüklenme riskiyle karşılaşırlar. Fakat ülkenin Pakistan'a sınır batı kesimini kontrolünde bulunduran Taliban'ın kafa kesme eylemleri gibi korkunç terörist saldırıların halka ilan edilmesi, teröristlerin eylemlerini meşrulaştırmak için sundukları gerekçelere yönelebilecek desteği de riske eder. O nedenle burada terörizm "sivil ve/veya sembolik hedeflere saldırmak suretiyle korku uyandırmak, belli bir soruna yaygın dikkat çekmek gibi amaçlar için, şiddetli bir tepkiyi provoke etmek veya rakibin moral direncini zayıflatmak için, etkin bir siyasal değişim için devlet-altı grupların şiddet kullanması olarak tarif edilmektedir."

Terörizm tanımlarında olduğu gibi, küreselleşmenin de en azından bir boyutu üzerinde genel bir anlaşma vardır. Teknolojiler malların, hizmetlerin ve bilginin neredeyse her yere hızlı ve etkin biçimde nakledilmesine izin vermektedir. Bilgi konusunda, transfer güvenli ve ani olabilir. Uluslararası sistemde artan karşılıklı bağlantılılık ve homojenlik de dahil olmak üzere küreselleşmenin getirdiği sosyal, kültürel ve siyasi değişimin boyutu, bu kitaptaki diğer bölümlerin öne sürdüğü gibi, tartışmalı olmaya devam etmektedir. Bu anlaşmazlıklar, sonuç olarak, küreselleşmenin modern terörizmin yükselişine ne derece etki ettiği tartışmalarına da sirayet etmektedir. Küreselleşmeyle ilgili teknolojileri terörist grupların erişimlerini ve etkinliklerini artırmak için kullanıyor olduklarına dair çok az şüphe vardır. Küreselleşme ve terörizm arasındaki ilişkiye dair en iyi kavrayış 1960'larda ulus-ötesi bir olgu haline geldiği günden beri siyasi şiddetin evrimindeki bir sonraki basamak olarak değerlendirilmesidir.

Püf Noktası

- Şiddet içeren eylemlerin çeşitliliği dikkate alındığında terörizmi oluşturan şeyin ne olduğu üzerinde mutabık olmak zor görünmektedir.
- Terörizm veya devlet-altı grupların şiddet eylemlerini adi suç eylemlerinden ayıran husus, şiddete başvurulma gerekçesidir. Terörizm, şiddet ile siyasi değişim amaçladığını iddia etmektedir.
- Terörist gruplar, amaçları geniş bir kitle tarafından meşru görüldüğü zaman başarıya ulaşırlar. Devletlerin orantısız ve sert tepkileri terörist grupların kitleler veya dış kamuoyu nezdinde meşruiyet kazanmalarına hizmet eder.
- Küreselleşmenin tanımı, terörizmde olduğu gibi, öznel yorumlara açıktır fakat küreselleşmeyle ilişkili teknolojiler teröristlerin becerilerini artırmıştır.

Terörizm: Ulus-ötesi Olgudan Küresel Olguya (1968-2001)

Tarihsel olarak, teröristler az sayıda insanın azami ölçüde korku yaymasına imkân veren halihazırda mevcut her türlü aracı kullanmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılda, anarşistler tabanca ve dinamit kullandılar. Avusturya-Macaristan'daki (Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth 1898'de Cenevre'de suikasta uğramıştı), Çarlık Rusyası'ndaki (Çar II. Alexander 1881'de St. Petersburg'da suikasta uğramıştı), ABD'deki (1920'de Wall Street'e bombalı saldırı) ve Birleşik Krallık'taki (1885'te Londra Metrosu'na bombalı saldırı) bombalama ve suikastlar da dahil olmak üzere, teröristler ve terör eylemleri ulusal sınırların ötesinde nadiren etkili oldu. 1968'de ulus-ötesi terörizmin doğuşuna etki eden üç sebep vardır: Ticari hava ulaşımının artışı, televizyon haberciliğinin kullanımı ve farklı ideolojik ve siyasal çıkarlara sahip aşırı grupların ortak bir paydada buluşmaları. Sonuç olarak, terörizm tehdidi yerelden ulusal sınırları aşan bir boyuta geçti. Havayolu ulaşımı, teröristlere beklenmedik bir hareketlilik kazandırdı. Japon Kızıl Ordusu, 1972 yılında İsrail'deki Lod Havaalanı katliamı örneğinde görüldüğü gibi, bir ülkede eğitim alıp bir başka ülkede terörist bir saldırı gerçekleştirdi. Havayolu ulaşımı, başka gerekçelerle de teröristlerin işine geldi. Teröristler hava korsanlığına başladığında pasaport kontrolü dahil havaalanı güvenlik önlemleri neredeyse yok gibiydi. **Hava korsanlığı** terörist amaçlar için oldukça uygundu. Kaçırılan uçak teröristlere bir dereceye kadar hareketlilik ve dolayısıyla güvenlik sunuyordu. Aynı zamanda devletler terörist taleplere olumlu yaklaştılar. Bu da benzer olaylarda artışa neden oldu. Bu taktiğin başarılı olması, diğer terörist grupları, suçluları ve siyasi mültecileri benzer eylemlere girme noktasında teşvik etti. Sonuç olarak, uçak kaçırma olayları 1966'da yalnızca 5 iken 1969'da bu sayı 94'e fırladı. Ortak siyasi ideolojiler İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve Basque ayrımcısı Euzkadi Ta Askatasuna (ETA) gibi farklı gruplar arasında işbirliğini canlandırdı. Yöntem ve teknik tecrübe paylaşımının ötesinde bu gruplar farklı ülkelerde hapishanelerde bulunan 'yoldaş devrimcilerin' serbest bırakılmasını talep ettiler. Böylece koordine edilmiş küresel terörist bir ağ izlenimi verdiler. Gerçekteyse, gruplar yerel siyasi amaçlara ulaşmada silah, kapasite ve para temelli ilişkiler oluşturmuştu.

Televizyon haberciliği yayınları da evinde terörizm gösterisine şahit olabilen izleyici kitlesinin büyümesinde önemli rol oynadı. 1972 Münih Olimpiyatları sırasında Kara Eylül örgütü tarafından gerçekleştirilen rehin alma eyleminin canlı verilmesi gibi olayların ardından daha önce 'Filistinlilerin acısına' dair hiçbir şey duymamış olan kimseler bu konudan haberdar oldu. Medya haberleri terörizmi besleyen oksijen olarak anılsa da, teröristler habercilerin ve izleyici kitlesinin, zamanla, tekrar eden performanslara karşı ilgilerini kaybettiklerini keşfettiler. İzleyicinin ilgisini sürdürmek ve haberlerde yer almak adına rekabet etmek için teröristler Aralık 1975'te Avusturya'da 'Çakal Carlos'un OPEC delegasyonunu esir alması gibi gittikçe artan çarpıcı eylemler gerçek-

leştirdiler. Terörizm uzmanları terörist liderlerin korkunç, kitlesel ölümlere sebebiyet veren eylemlerin şiddet eşiğini aştığını anlamış olabileceklerine dair spekülasyonlarda bulunmaktadır. Bu durum, birçok terörist grubun nükleer, kimyasal ve biyolojik silah dahil kitlesel imha silahlarını neden elde etmeye çalıştıklarını açıklayabilir.

1979 İran 'İslam Devrimi' ulus-ötesi terörizm açısından bir dönüm noktasıydı. Filistin davasına duyulan sempati nedeniyle, İsrail çıkarları saldırılması öncelikli hedef olma özelliğini sürdürmesine rağmen, bazı gruplar Amerikalı sivilleri ve sembolleri hedef almaya başladılar. Terörizmin on yılında (1980-1990), intihar bombalaması (Lübnan 1983) ve uçak kaçırma (TWA Uçuş 847, 1985) gibi eylemler gerçekleştirildi. Bu on yıl boyunca üç rahatsız edici eğilim ortaya çıktı: Daha ölümcül ve hedef seçiminde daha az özen gösterilen saldırılar, saldırıların artan karmaşıklığı ve intihar eylemi gerçekleştirmeye yönelik artan istek.

Ulus-ötesi Marksist-Leninist gruplar, Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte destek kaynaklarının yok olduğunu keşfettiler. Buna ek olarak, güvenlik güçleri **terörizmle mücadele**de giderek daha etkin hale geldi. Diğer terörist gruplar sınır-ötesi saldırıların yerel amaçlara ulaşma konusunda ters sonuçlar yaratabileceğini keşfettiler. Örneğin, ETA ve IRA müzakere imkânlarını aradı fakat yerel olarak görünürlüğünü sürdürmek ve pazarlık kozu olarak terörist saldırıları kullanmaya da devam etti. Marksist-Leninist ulus-ötesi terörizm yoğunluk ve ölçek kaybına uğrasa da, el-Kaide'nin sembolize ettiği ve küreselleşmenin mümkün kıldığı militan İslami terörizm küresel bir olgu haline gelmeye başladı.

Püf Noktası

- 1979'dan itibaren ulus-ötesi terörist saldırıların çoğunluğu Amerikalı sivilleri ve Amerikan sembollerini hedef almaktadır.
- 1968'den itibaren terörizmde -ölü, yaralı ya da maddi hasar olarak- daha fazla kayba sebebiyet vermek, çok daha karmaşık eylemler ve intihar saldırıları gerçekleştirmek yönünde artan bir eğilim gözlemlenmektedir.
- Ulus-ötesi Marksist-Leninist terörist grupların yerini küresel militan İslami terörist gruplar aldı.

Terörizm: Küreselleşmenin Etkisi

El-Kaide **11 Eylül 2001** tarihinde New York ve Washington'daki saldırıların bir sonucu olarak küresel tanınırlık kazandı. Fakat esasen el-Kaide nedir? Batı medeniyeti ve değerlerini tehdit eden küresel bir terörist grup mudur? Benzer fikirdeki terörist gruplara finans ve kaynak sağlayan devlet-altı bir grup mudur? Yoksa sadece militan İslami mitleri gerçekleştirmek için siyasi şiddeti haklılaştıran aşırı inançların takipçisi midir? Uzmanlar el-Kaide'nin ne

olduğunu, neyi temsil ettiğini ve gerçekte nasıl bir tehdit olduğunu tartışmaktadır. Anlaşmazlığın bir kısmı el-Kaide'nin, militan İslam'ın standart taşıyıcısı olarak, Afganistan işgalinden bu yana eviriliyor olması gerçeğinden kaynaklanır. 11 Eylül'ün hemen ardından, el-Kaide terörizmin neredeyse bütün terörist gruplara bağlı küresel merkezi olarak resmedildi. Fakat son dönemde, el-Kaide bir gruptan çok kendi militan İslam şeklini 'franchise' dağıttığı hücreler ve gruplardan oluşan gevşek bir ağ içinde pazarlayan ve istismar eden küresel bir hareket olarak görünmektedir (bkz. **Şekil 23.1**). Herhangi bir kimsenin el-Kaide'yi nasıl gördüğünden bağımsız olarak, –Mağripte, Yemen'de, Trans-Sahal'de [Kuzey Afrika'nın sahil şeridindeki ülkelerde] ve Nijerya'da 'franchise' şeklinde türeyen gruplar örneğinde olduğu gibi– ulusal sınırları aşan mesajının etkisi ve cazibesi tartışma götürmez. Genelde küresel terörizmin, özelde ise el-Kaide'nin önemini açıklama çabaları küreselleşmenin farklı cepheleriyle ilişkili üç alana odaklanır: Kültür, iktisat ve din.

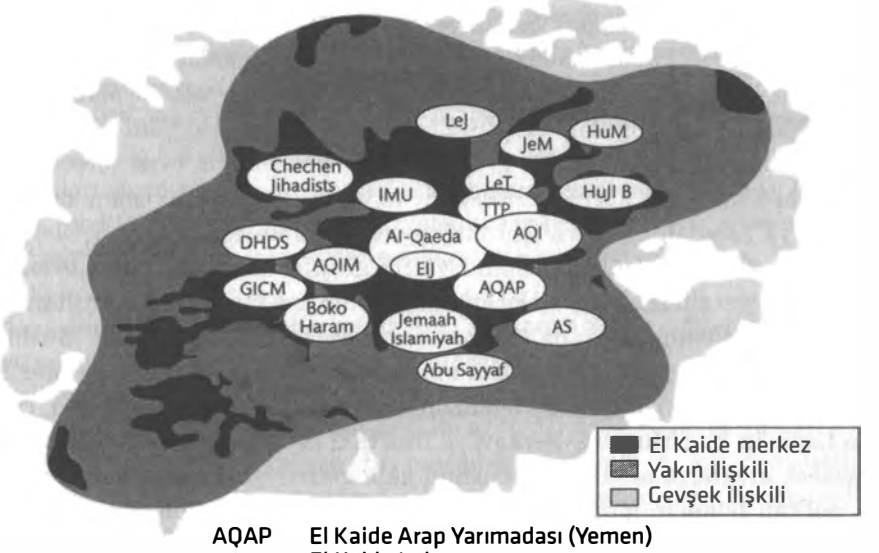

AQAP	El Kaide Arap Yarımadası (Yemen)
AQI	El Kaide Irak
AQIM	El Kaide Müslüman Mağrip
AS	El Kaide Somali
DHDS	Dhamat Houmet Selefi Davası (Cezayir)
EIJ	Mısır İslami Cihat
GICM	Fas İslami Mücadele Grubu
HUJI B	Bangladeş İslam Cihat Hareketi
HuM	Mücahitler Hareketi (Pakistan/Keşmir)
JeM	Muhammed'in Ordusu (Pakistan/Keşmir)
LeJ	Jhangvi Ordusu (Pakistan)
LeT	Taiba Ordusu
TTP	Pakistan Taliban Hareketi

Şekil 23.1 Terörist nebulası ve bölgesel kümelenmeler
Rabasa, Chalk, v.dğr. (2006), *Beyond Al-Qaeda*, Part 1: "The Global Jihadist Movement": 80'den uyarlanmıştır.

Kültürel Açıklamalar

Militan İslam'ın silahlı mücadele için yaptığı çağrının az gelişmiş ülkelerde neden başarılı olduğunu açıklamak için başvurulan yollardan biri kültüre dayalı açıklamadır. Özellikle, gelenekleri ve değerleri Batı ürünlerinin ve materyalizminin kültürel tsunamisinden korumanın tek yolu şiddettir. Bir zamanlar ekonomik refaha ulaşmanın bir yolu olarak görülen Batılı seküler ve materyalist değerler, kendi kültürel kimliklerini koruma ve yeniden elde etme arayışı içinde olanlar tarafından artan biçimde reddedilmektedir. Küreselleşmeyle ilintili toplumsal değişimler ve piyasa kapitalizminin yayılması, kendilerini yeni uluslararası sistemin kaybedenleri olarak algılayan grupların değer ve kimliklerini istila etmiş görünmektedir. Tehdit altındaki kimlik ve değerlerini koruma çabasıyla bu gruplar, kendilerini diğerlerinden ayırırlar. Yerel düzeyde, bu kültürel ayrım kimliği korumak için dinî ve etnik hatlarla bölünmüş çatışmalara dönüşebilir.

Fakat bir açıklamaya göre, farklı medeniyetlerin sayısı küresel ölçekte sınırlı sayıdadır. Samuel Huntington, liberal Batı medeniyeti ile "Batı'nın Basra Körfezi'ndeki askerî hakimiyeti tarafından gururu incitilmiş ve öfkelendirilmiş ve (...) kendi kaderlerini biçimlendirme [gücünden yoksun]" (1993: 32) İslam medeniyeti arasında önemli bir fay hattının mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Huntington'u eleştirenler, diğer eleştirilerin yanı sıra, onun İslam medeniyetini homojen bir grup olarak tanımladığını, oysa gerçekte böyle bir şeyin olmadığını ileri sürerler. Dinî ve toplumsal olarak, İslam 'medeniyeti' Batı'ya meydan okuması için ihtiyaç duyduğu dayanışmayı engelleyen fay hatlarına sahiptir. Irak'taki Sünni ve Şii gruplar arasında yaşanan mezhep kaynaklı aşırı şiddet, bu gerçek çatlakların yalnızca bir kısmıdır. Militan İslam sivilleri ve Müslümanları da öldürme çağrısında bulunur ki bu da Müslüman dünyadaki bir başka çatlağı temsil etmektedir. Bu davete inanmayanlar kâfir ve mürtet kategorisinde değerlendirilirler. Sonuç olarak, 2005 yılında, Usame bin Ladin'in Ebu Musab el-Zerkavi'ye Irak'taki Müslüman Şiileri öldürme emri vermesi, araçların ahlâkiliği sorusunu akla getirir ve dolayısıyla bin Ladin'in ve militan İslam'ın meşruiyeti daha geniş ve ılımlı Müslüman cemaat içinde sorgulanır hale gelir. Diğer Müslümanların ve Batılı olmayan 'ötekiler'in, militan İslam kaynaklı terörist şiddetin kurbanı oldukları bizzat bin Ladin tarafından dile getirilmiş bir gerçektir (Lahoud vd, 2011: 21-42).

Ekonomik Açıklamalar

Küresel terörist şiddetin temel dürtüsünün kültürü ya da kimliği savunmak olduğu fikrine herkes katılmaz. Bazıları siyasi değişim için şiddet kullanmakta ekonomik boyutların önemli bir faktör olduğunu düşünmektedirler. Mal ve hizmetler için dünya piyasasına erişim imkânı sağlamasına rağmen Küreselleşme, Batılı ekonomik emperyalizmin bir çeşidi olarak algılandı. Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kurumlar hakim küresel Kuzey'i veya ekonomik 'çekirdeği' oluşturan ABD ve Batı Avrupa'nın post-endüstriyel ülkeleri, döviz

kurlarını düzenler ve mali politikaları belirlerler. Eylemler ve politikalar az gelişmiş ülkelerin veya çevreyi meydana getiren küresel Güney'in aleyhine olabilir. Az gelişmiş ülkelerin siyasi liderlerinin küresel rekabete girebilmek için sanayide düzenlemelerin kaldırılması veya özelleştirme kararları önemli toplumsal ve ekonomik çalkantılara sebebiyet verebilir. Eğer devlet vatandaşla arasındaki toplumsal sözleşmeyi bozarsa, vatandaşlar sadakatlerini bozarak terörizm gibi illegal eylemlere yönelebilirler (Junaid 2005: 143-144). 'D Sistemi' gibi küresel yeraltı ekonomileri aracılığıyla devletin kontrolü dışındaki faaliyetler, alternatif para birimlerini (BitCoin) ve 'Silk Road' gibi 'Derin Web'deki alternatif web sitelerini kullanmak da bu çerçevede başvurulan diğer eylemler arasındadır.

Zenginlik de kişisel güvenlik ve şiddetle ilişkilidir. Yerel olarak zenginlik elde etme imkânının sınırlı olması nedeniyle, bireyler başka yerlerde fırsat arayacaklardır. Bunun sonucunda, göç ve/veya küresel kaynakların akışı için bölgesel merkez rolü oynayan şehir merkezlerinde ani büyümeler olacaktır. Paradoksal olarak, yükselen yaşam standartları ve küreselleşmeyle ilişkili olarak genişleyen eğitim imkânları, bireysel beklentilerin artmasına neden olabilir. Ted Robert Gurr'un 1970'de ortaya attığı varsayıma göre; bu beklentiler karşılanmadığında, bireyler kendi hırslarına imkân tanımayan sisteme karşı aşırı siyasi görüşlere ilgi duyabilir ve eylemlere yönelebilirler. Bir araştırma, bazı Müslüman erkekler arasındaki fırsat eksikliğinin ve yabancılaşma duygusunun onların küresel şiddete yönelmelerine katkıda bulunan bir faktör olduğunu ileri sürmektedir. Militan İslami gruplar içerisindeki pek çok lider ve kıdemli yönetici mühendislikten ilahiyata kadar pek çok farklı alanda lisans eğitimi görmüştür ve ne fakirdirler ne de ezilmiş sınıftan (Sageman, 2004: 73-74 ve 95-96).

Diğer görüşler daha geniş bir açıklama sunar. Özellikle, Franz Fanon'un devrimci yazıları ekonomik bozuklukları düzeltmek amaçlı siyasi şiddet kullanımına dair görüşler sunar (Onwudiwe, 2001: 52-56). 1960'larda, Fanon sömürgeciliğin son bulmasının Batı ile ezilenler arasındaki çatışmayı sonlandırmayacağını ileri sürmüştü. Bu mücadele ekonomik ve güç dengesizliği ortadan kalkana kadar başka bir mücadeleyle yer değiştirecekti (Fanon, 1990: 74). Terörist şiddet küresel ekonominin eşitsizliklerince beslenmektedir. Dolayısıyla 1993 ve 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terörist saldırılar yalnızca ABD politikalarına bir tepki değildi, aynı zamanda ve hatta daha ziyade, küresel kapitalizmin sembolüne karşı bir patlamaydı. Neo-Naziler, anarşistler ve 'Neo-Neo-Sol' gibi grupların ifadeleri küreselleşmenin siyasi şiddet için bir uyarıcı olabileceğinin ek kanıtlarıdır (Rabasa, Chalk vd 2006: 86-93).

Terörizm ile yoksulluk arasındaki ilişki bölgesel olarak da değişim gösterir. Avrupa'daki militan İslami teröristlerin birçoğu yaş gruplarına göre AB ortalamasına yakın iş ve ücret oranlarına sahiptir (Bakker 2006: 41, 52). Militan İslami şiddetin değişen karakteri ve yön değiştirerek Yemen, Mali, Nijerya ve başka yerlerde yoğunlaşması; ideoloji, liderlik ve kolaylaştırmanın terörist gruplar içerisindeki görece imtiyazlı anlamlarını sürdürüyor olduklarını,

fakat geleceğin terörist gruplarında faaliyet yürütecek nesiller için ekonomik ve etnik faktörlerin gittikçe daha fazla önemli hale geldiğini düşündürmektedir.

Din ve 'Yeni' Terörizm

11 Eylül'den önceki on yılda, bir kısım akademisyen ve uzman terörizmin karakterinde önemli değişikliklerin olduğunu fark ettiler. Etnik azınlığın temsili ya da devlet ideolojisini değiştirmek için siyasi şiddet kullanımı başarısızlığa uğramıştı ve yeni bir eğilim su yüzüne çıkıyordu (bkz. **Bölüm 14**). **Postmodern** veya **'yeni' terörizm** bütünüyle farklı amaçlar için gerçekleştiriliyordu. Öte dünyada elde edecekleri ödüllerle güdülenmiş olarak, bazı teröristler mümkün olduğunca çok imansızı öldürme peşindeydi (Laqueur 1996: 32-33). İntihar eylemleri 1983 gibi erken bir dönemde Lübnan'da görülmüş olsa da, militan İslam daha önceleri **devlet-destekli**, bölgesel bir olgu olarak görülüyordu (Wright 1986: 19-21).

Bazı yazarların küresel **cihadı** açıklamak için kullandığı yeni terörizmin Müslümanların dünya çapında baskı altında bulunduğu algısına dayandığı ve Batı'nın manevî çöküşüne bir cevap olarak ortaya çıktığı düşünülür. Küreselleşme yayıldıkça ve toplumlar arası bağlantılılık arttıkça, Müslümanlar şu seçimle karşılaştı: Daha iyi bir bütünleşme için Batılı inançları kabullen ya da isyan ederek manevi saflığını koru. Küresel cihat görüşüne inananlar Pakistan, Suudi Arabistan ya da Irak gibi 'İslami' devletlerin yöneticilerini seküler, devlet temelli güç arayışıyla değerlerinden taviz veren dönmeler olarak görür. Bu tür etkilere karşı verilebilecek tek muhtemel cevap cihat yoluyla savaşmaktır. Cihat tarihsel olarak adil savaşın temellerini atmak için bir yöntem olarak yorumlansa da birçok Müslüman akademisyen ve imam tarafından manevî olgunluğa erişmek için nefis tezkiyesi olarak anlaşılır. Usame bin Ladin ve Eymen el-Zevahiri gibi militan İslam'ı benimseyen aşırılıkçılar cihadı farklı şekilde kavramlaştırdılar. Cihatçı teröristlere göre ne kâfirlere, ne de dönmelere taviz verilemez. Zevahiri ve bin Ladin ölebilir; fakat ideoloji ve 'kozmik mücadele' devam edecektir ve etmelidir de.

Seküler ve dinî teröristlerin değer yapılarındaki farklılık ikincisine verilecek yanıtı güçleştirmektedir. Dinî teröristler ölümden sonra elde edeceklerine inandıkları ödüllere kavuşmak için kendilerini ve başkalarını öldüreceklerdir. Değer yapılarındaki farklılık dinî terörizmi caydırmayı imkânsız hale getirmese de zorlaştırmaktadır, çünkü seküler devletler teröristlerin ruhen değer verdiği şeyi maddî olarak tehdit edemezler. Seküler terörizm toplumdaki bozuklukları düzeltmek için güç arayışını amaçlar, fakat üst sistemi muhafaza eder. Dinî teröristler, buna mukabil, toplumun normatif yapısında tadilatlar yapmaktan ziyade onu tümüyle değiştirmeye çalışırlar (Cronin 2002/3: 41). Teröristler, 'kutsal değer' olarak gördükleri şeylerden taviz vermeyi muhtemelen ya arzulamayacaklardır ya da bu konuda güçleri yetmeyecektir (Atran, 2010: 400).

Dinin küresel terörizm olgusunun bir açıklaması ve ona bir tepki olarak kullanılması kültürel ve ekonomik açıklamalarda olduğu gibi bazı tutarsızlıklara sahiptir. Batılı gözlemcilere göre, dinî gerekçeler terörist bireylerin

kendilerinin ve başkalarının yaşamlarına son vermeye nasıl ikna olduklarını açıklamaktadır. Kişisel motivasyon kaynakları arasında, aile üyelerine vaat edilen finansal ödüller, cemaat içinde şöhret sahibi olmak, çekilen bazı acıların intikamını almak veya çok daha basit olarak, bir şekilde kendini gerçekleştirme kaygısı sayılabilir. Fakat istişhadî eylemlere başvurarak kendini öldüren terörist lider, planlayıcı ve koordinatör sayısı çok azdır. Din, eylemlerin ilahî hükme uygun olduğunu onaylamak suretiyle, terörist gruplara çok önemli bir avantaj sağlar; aksi takdirde, söz konusu eylemler gayrimeşru ve gayriahlâki kabul edilecekti. Bireylerin terörist eylemlere başvurmasını sağlayan tek faktör olarak dinî motivasyon ile terörizmin nihai amacı arasında önemli bir fark vardır. Akademisyenler ilhamını dinden alan intihar eylemlerinin nihaî amacı hakkında farklı düşüncelere sahiptirler. Halk desteği sağlamak ve 'artırmak' için diğer gruplarla rekabet (Bloom, 2005: 77-79) veya yabancı işgalcileri geri çekilmeye ikna etmek için kararlılık gösterisi (Pape 2005: 45-6) bu amaçlar arasında sayılabilir. Cihatçıların söylemlerindeki ortak tema başka bir siyasi amaçtır: Mürtet rejimleri yıkmak ve siyasi gücü ele geçirmek. Nihayetinde, siyasal güç, bir devlette Şeriat hukukunun militan İslami biçimini dayatmak ve hilafet döneminin adil ve saf toplumunu restore etmek için zorunludur.

Püf Noktası

- Küreselleşmiş terörist şiddeti açıklamak için kültürel, ekonomik ve dinî boyutlar gereklidir fakat tek başlarına meseleyi açıklamada yetersiz kalmaktadırlar.
- Mevcut terörist şiddet dalgası dini, motive edici bir güç ve sivil ölümlerini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır.
- Modern militan İslami şiddetin nihaî amacı, Şeriat hukukuna uygun siyasi, sosyal, ekonomik ve dinî bir reform için siyasi güç elde etmektir.

Küreselleşme, Teknoloji ve Terörizm

Terörizmin küreselleşmeyle ilişkili teknoloji ve süreçler nedeniyle dünya çapında daha yaygın bir hale geldiği fikrine çok az kimse karşı çıkar. Küreselleşmeyle ilişkili teknolojik gelişmeler, terörist grupların kendi seleflerinin hayal edebileceğinden çok daha fazla yıkım ve koordinasyona sahip operasyonları planlama ve gerçekleştirme kabiliyetlerini artırdı. Özellikle, teknolojiler –aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan– şu alanlardaki hücre ve grupların kabiliyetlerini geliştirdi: Propaganda, koordinasyon, güvenlik, hareketlilik ve öldürücülük.

Propaganda

Terörist gruplar çabalarını sürdürmenin bir aracı olarak ulusal sınırlar içinde ya da komşu ülkelerde geleneksel olarak sempati oluşturmaya ve destek bulmaya çalışmışlardır. Terörist mesajlar, hedefler ve şikâyetler aşı-

Örnek Olay Çalışması 1 Militan İslami terörizmin üç nesli

El-Kaide ile yakından ilişkili olan birinci nesil militan İslami teröristler, birtakım ortak özelliklere sahiptir. Önemli bir kısmı Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaştı ve 1994'de meydana gelen entelektüel ayrışmanın bir sonucu olarak Usame bin Ladin ile ittifaka girdi. Ladin sıradaki uzak düşmanla, İslam'a karşı yapıldığı düşünülen adaletsizliklerden sorumlu tuttuğu ABD (ve dahası Batı ile) ile savaşmanın gerekliliğine inanıyordu. Diğerleri seküler İslami devletleri yöneten yakın düşmanları devirme taraftarı oldu. Uzak düşmanla savaşma hazırlıkları sırasında, Ladin 1998'de Afganistan'a taşındı ve çok sayıda eğitim kampı, araştırma birimi ve bir de destek bürokrasisi kurdu. Bu sırada Afganistan'a göç edenlerden birisi de Mustafa Setmariam Nasar idi.

Nasar, 'Ebu Musab el-Sur' veya 'Suriyeli' olarak daha iyi tanınmaktadır. İlk nesil cihatçılarla, Afganistan'da Sovyetlere karşı tecrübe ve Cezayir ve diğer bölgelerdeki yerel cihatçı grupları desteklemek gibi birtakım özellikleri paylaşır. 11 Eylül 2001 öncesinde Nasar, Afganistan ve Pakistan'da Usame bin Ladin için eğitim kamplarını yönetmekle suçlandı. Bu neslin diğer bazı üyeleri gibi, Nasar da iyi eğitim almıştır ve bu da yazılarından bellidir. Çalışmaları arasında 1600 sayfalık *Global Islamic Resistance Call* adlı ayrıntılı bir eğitim rehberi de bulunmaktadır. Buna ek olarak, Nasar bu rehbere dayandırılan bazı derslerini video kasetlere almıştır. ABD ilk nesil liderleri ortadan kaldırma ya da dağıtmada başarılı olmuştur. Nasar'ı farklı kılan şey, ABD'nin ve ortak ülkenin el-Kaide'nin geleneksel hiyerarşik organizasyonu karşısındaki çabalarının etkili olacağını önceden fark edebilmiş olmasıydı ve hava ve uzaya hakim güçler karşısında sabit savaşlar yapmayı salık veren 'Tora Bora zihniyeti'ni sert bir şekilde eleştirdi. Nasar, daha sağlam, yakalanması ve mağlup edilmesi daha zor bir şeyler için hareket etmek gerektiğini iddia etti: Birinci nesil organizasyondan ziyade (veya *tanzim*) 'birbiriyle bağlantısı olmayan, çok sayıda ve farklı hücre tipinden oluşan gizli bir gerilla yöntemi'ni kapsayan bir cihat sistemi (Lia, 2008: 315). Nasar kendi bilgi ve yeteneklerini müstakbel mücahitlere aktardı. Nasar'ın 2005 sonlarında ve 2006 başlarında Pakistan'da yakalanmasına rağmen yazdığı kılavuz ve video kasetler sanal âlemde dolaşmaya devam etmektedir.

Yunus Tsouli, seleflerinden farklı yetenekleriyle, militan İslami terörizmin daha farklı bir neslini temsil eder. Kimliği, yakalanıncaya kadar otoritelerce bilinmemekteydi. Aynı şey Tsouli'nin sanal kişiliği 'İrhabi 007' (terörist 007) için söylenemez. İrhabi 007, İnternet sitelerini çökertme, sanal kontrol tekniklerini aşma ve militan İslami eğitim ve propaganda videoları gönderme zekası nedeniyle cihatçı tartışma forumlarında büyük şöhret kazandı. Güvenlik güçleri İrhabi 007'nin ABD'deki hizmet sağlayıcılarda materyal gizlemesi ve orada cihatçı siteler açması nedeniyle ABD'de bulunduğundan şüphelendiler. Amerikan ve İngiliz yetkililerinin işbirliği Tsouli'nin son olarak 2005'te Batı Londra'da bir apartman dairesinde keşfedilip tutuklanmasıyla sonuçlandı. Sanal cihatçı çevrelerdeki tanınırlığı yalnızca bir yılda inşa edilmişti.

rılaştıkça –bu nedenle, ihtilalcilerin söylemlerine göre daha az cezbedici hale gelen– terörist amaçları desteklemek, geleneksel olarak, daha da zorlaşır. Örneğin, Japon Kızıl Ordusu ve Hava Yeraltı gibi radikal siyasi ideoloji sahibi grupların müreffeh ve istikrarlı demokratik toplumlarda daha az ilgi görmesine karşılık; toprak reformu için, hükümet yolsuzluklarına ya da yabancı işgale karşı ayaklanmalara daha fazla insan desteği ve katılımı sağlanmaktadır. Devletler geleneksel olarak bilgi akışını kontrol etme kabiliyetine sahiptirler ve kaynaklarını terörist gruplara karşı kalpleri ve zihinleri kazanmak için kullanırlar. Terörist liderler İnternet'in bu dinamiği nasıl değiştirdiğini anlamaktadır: "Bir savaştayız ve bu savaşın yarısından çoğu medyada geçmektedir. Ve Ümmetimizin kalbini ve zihnini kazanmak için bir savaş veriyoruz" (Office of the Director of National Intelligence, 2005: 10).

Özellikle gevşek ya da muğlak içerik politikaları veya hukuku bulunan devletlerde, İnternet servis sağlayıcılarının artan sayısı yetkin ve ucuz bilgisayar, yazılım, donanım ve kablosuz bağlantı teknolojileriyle birleştikçe bireyleri ve grupları İnternet üzerinden mesajlaşma yeteneğiyle güçlendirmektedir. Bu güçlendirmenin bir çeşidi de sanal mevcudiyettir. Önde gelen cihatçı teröristlerin fiziksel mevcudiyeti hapis ya da ölüm nedenleriyle ortadan kalkmış olsa da, Mustafa Setmariam Nasar örneğinde olduğu gibi sanal mevcudiyeti ve nüfuzu ölümsüzleşebiliyor (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Terörist gruplar için küreselleşmeyle gelen bir başka güç kazanma biçimi propaganda malzemelerinin hacmi, menzili ve karmaşıklığıdır. Terörist gruplar bir zamanlar teksir olarak çoğaltılmış bildirilerle ve daktilo edilmiş tebliğlerle sınırlı bir iletişim ağına sahiptiler. Terörist destekçiler ve sempatizanlar artık kendi web sitelerini kuruyorlar. Erken bir örnek Tupac Amaru Devrimci Hareketi'ne sempati besleyen bir sitedir. Bu site 1997'de Lima'da Japon büyükelçiliğinin işgali sırasında videolar yayınlamıştır. Site yöneticileri siteye yüklenen malzemenin içeriğini de kontrol edebiliyordu. Çeçenistan'daki ve Ortadoğu'daki terörist gruplar; –hareket halindeki araçlara yaptıkları başarılı bombalı saldırıları ve helikopter düşürme gibi– eylemler için hazırlık yapmak ve sonuçlarını kaydetmek için artan bir biçimde video kameraları kullanmaya başladılar. Bireyler veya küçük gruplar, potansiyel insan katılımını ve maddî bağış teminini teşvik edecek coşkulu müzikler ve videolar ürettiler. Mesajlar, dosyalar ve polemikler dünyanın hemen her köşesine, İnternet veya kısa mesajlar aracılığıyla hiç bekleme olmaksızın gönderilebilmektedir. Medya içeriğinin basit veya ham olduğunu söylemeye gerek bile yok. Arap Yarımadası el-Kaide'sinin çıkardığı *Inspire* adlı dergi, hem mesaj üretimi, hem de sunumu açısından dikkate değer bir yayındır.

Teröristler; iletişimin hızının önem arz etmediği ya da güvenlik gerekçeleriyle mümkün olmadığı yerlerde, İnternet ve kısa mesaj kullanma imkânına sahip olmayan mümkün en geniş izleyici kitlesine mesajı ulaştırabilmek için yalnızca sanal yöntemlere bel bağlamazlar. Terörist grup ya da sempatizanları; mütevazı özelliklere sahip bir bilgisayar ile çok düşük maliyetlerle büyük mik-

Örnek Olay Çalışması 2 Mumbai

26 Kasım 2008'de on terörist kıyıya çıktı ve eski adı Bombay olan Mumbai liman kentine girdi. On kişi hemen ekiplere ayrıldı. Her bir ekibin ayrı bir hedefi vardı. İki ekip, merkezî bir tren istasyonuna (Chhatrapati Shivaji Terminus) sinema salonuna ve turistlerin rağbet gösterdiği bir kafeye (Café Leopold) vur kaç tarzında saldırılar düzenledi. İki saat süren saldırıların amacı, müdahale ekipleri, siyasetçiler ve halk arasında kafa karışıklığı yaratmak ve azami sayıda insanın ölmesini ya da yaralanmasını sağlamaktı. Diğer ekiplerse üç farklı binaya yöneldiler: simgesel öneme sahip Taj Mahal ve Trident Oberoi adındaki iki otele, Neriman (veya Çabad) Sarayı'na ve bir Yahudi sosyal yardım merkezine. Bu ekipler sonrasında binalardaki insanları rehin aldılar, bina içlerinde barikatlar kurdular, Hintli müzakereciler ve basınla iletişime geçtiler. Medya, takip eden iki gün boyunca bu binalara ve içeride yaşanan rehine krizine odaklandı. 29 Kasım sabahı Hintli polisler, Ulusal Güvenlik Görevlileri Teşkilâtı'na bağlı komandolarla birlikte üç binaya baskın düzenleyip hayatta kalan rehineleri kurtardılar. Baskınlarda on teröristin dokuzu öldürüldü, öte yandan üç gün süren saldırıların sonucunda 156 insan öldü, üç yüzden fazla insansa yaralandı.

Saldırı ve saldırıya verilen cevap, küreselleşmenin yaygınlaştırdığı teknolojilerle bağlantılı bir dizi meselenin görülmesini sağladı. Hedefleri belirleyen isim, Pakistan kökenli Amerikalı David Headley'ydi. Bu kişi, saldırı öncesi iki yıl boyunca ABD, Hindistan ve Pakistan arasında mekik dokumuştu. Teröristlerin oluşturdukları ve birbirinden ayrı hareket eden ekiplerin gece hiç bilmedikleri bir kentte manevra kabiliyetine sahip olmalarını sağlayansa, elde taşınan Garmin GPS alıcıları ve Google Harita uygulamasından elde edilen haritalardı. Ayrıca ekipler, kendi aralarında ve koordinatörleriyle uydu ve cep telefonları aracılığıyla iletişim kuruyorlardı. Esasında saldırıların koordinasyonu Pakistan'dan yürütülüyordu. Ekip liderlerinin neyi ne zaman yapacakları bu ülkedeki merkezden bildiriliyordu. Hatta yaklaşık 700 kilometre ötede gerçekleştirilen saldırıları ekrandan canlı izleyen Zabiuddin Ensari, Taj Mahal Oteli'ndeki ekibe uydu telefonundan üst kata çıkmasını ve odalardan halıları toplayıp bunları koridorun her iki köşesinde yakmalarını emretti.

Süreç içerisinde Hintli makamlar, koordinatörlerle ekipler arasındaki konuşmaları dinleme imkânı buldular. Bu konuşmalar sayesinde koordinatörlerin bazılarının sesleri ayrıştırıldı ve belirli yollardan temin edilmiş olan cihazların önemli bir kısmının izi sürülerek, alıcıları ve satıcıları belirlendi. Eldeki çok sayıda kanıt üzerinden Hintli makamlar, saldırıları gerçekleştireni tespit ettiler: Pakistanlı terörist örgüt Leşker-i Tayyibe.

tarlarda propaganda broşürleri, posterleri ve hatta dergiler üretebilirler. Baskı ve fotokopi makinelerinin taşınmasının zor olduğu yerlerde, bir çantanın içine sıkıştırılabilen bir dizüstü veya tablet bilgisayar ve bir yazıcı terörist hücrenin hareketliliğini artırmakta ve yerlerini belirlemeyi güçleştirmektedir.

Koordinasyon

Ulus-ötesi terörizm döneminde, gruplar bireysel saldırılar planlayıp gerçekleştirdiler veya tek bir üsten çok sayıda saldırı üretmişlerdir. Küreselleşmeyle ilişkili teknolojiler terörist hücre ve grupların farklı ülkelerde koordineli saldırılar gerçekleştirmesini sağlamıştır. Esasında, militan İslami grupların ayırt edici bir özelliği farklı bölgelerde çok sayıda saldırı gerçekleştirebiliyor olmalarıdır. 1998 yılında Kenya ve Tanzanya'daki Amerikan elçiliklerinin eş zamanlı bombalanışı buna bir örnektir. Diğer örnekler Mart 2004'de Madrid'de 13 bombanın onunun senkronize biçimde patlatılması ve Temmuz 2005'te Londra metrosundaki patlamalardır.

Piyasada satılan el radyoları ve cep telefonları gibi küreselleşmeyle ilintili teknolojiler terörist hücre üyeleri ve gruplarının birbirlerinden ve bütün terörist ağdan bağımsız biçimde uzak mesafelerde iş görmelerine imkân sağlamıştır. Örneğin Küresel Mobil İletişim Sistemi (Global Systems for Mobile Communication, GSM) standardı, GSM ağının daha önceden kurulmuş olduğu herhangi bir yerde herhangi bir telefonun çalışmasına imkân tanımaktadır. Coğrafi olarak birbirinden uzak grup üyeleri arasındaki e-posta ve cep telefonu iletişimi farklı bölgelerde eylem yapmalarına veya özel bir hedefe odaklanmalarına imkân tanımaktadır. Örneğin, 11 Eylül korsanları hücre liderleri ve kıdemli liderlerle iletişime geçmek için ucuz hazır kartlardan yararlandılar. 2008'de Mumbai'deki, hücre liderleri Pakistan'daki operasyonel kontrolörlerle cep telefonu ve uydu telefonu aracılığıyla, saldırının üç günü boyunca düzenli bağlantı kurmaya devam ettiler (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Sert misilleme yapma baskısı altındaki terörist gruplar taktiksel ve stratejik faaliyetlerini sürdürmek için teknolojilerden ve diğer yeniliklerden faydalanmaktadır. Taktiksel düzlemde, imalatçıları bombalayan IRA ve el-Kaide, elektronik karşı tedbirlere hızlı tepkiler verebilme becerilerini gösterdiler. Gazeteler, Irak'taki Şii grupların insansız hava aracı olan Predatorları yakalayabilecek ve yere indirebilecek ticari açıdan kullanışlı yazılımlar kullandıklarını yazmaktaydı. Stratejik düzlemde, Aralık 2001'den bu yana Afganistan'daki eğitim kamplarını kaybetmiş olmasına rağmen el-Kaide gelişmeye devam etti. Sabit eğitim kamplarında hiyerarşik bir örgüt yerine gelişen yeni şey, bilgi paylaşan ve saldırıları gerçekleştirmenin ve koordine etmenin en iyi yollarını tartışan bireylerle nitelenen sanal, küresel ve militan İslami "pratik bir cemaat"tir. Hücreler webcast veya online cihatçı tartışma forumları üzerinden erişilebilen militan İslami hedeflere sempati duyan bireyler etrafında şekillenmektedir. Halihazırda, güvenlik güçleri artık kullanılmayan Muntada el-Ensaru'l-İslami tarzında 5000'den fazla militan İslami tartışma sitesi olduğuna inanmaktadır. Böylesi bir şiddet, militan İslam'ın küresel derinlik, güç ve erişim algısını pekiştiren aktivist "küresel düşün, yerel hareket et" sloganının farklı bir versiyonu olarak düşünülebilir.

Güvenlik

Uygun güvenlik önlemlerinden yoksun terörist hücreler tespit edilmeye ve açığa çıkarılmaya karşı korunmasızdırlar. Örneğin, ele geçirilmiş olan el-Kaide kılavuzları, bu kılavuzları kaleme alanların, gözetleme ve gözetlenmeye karşı alınacak önlemler dahil güvenliğe büyük önem verdiklerini göstermektedir. Küreselleşmenin sağladığı teknolojik imkânlar, terörist hücrelere ve liderlere, unsurlarını koordineli bir ağda dağıtma, sürekli hareket halinde olma ve gizli ve/veya şifreli iletişimi sağlamada yardımcı olmaktadır.

Terörist örgütlerin güvenlikleri, tarihsel olarak hücreler arası bilgi alış verişini kısıtlama yoluyla sağlanmıştır. Bu kısıtlama şayet bir hücre ele geçirilirse, o hücrenin üyelerinin ancak o hücreyi bilebilmesini garanti eder. Böylece örgüte verilen zarar asgariye indirilmiş olur. Merkezî yönlendirme olmaksızın hareket eden hücreler için güvenlik daha da önemlidir. Sadece çok az sayıda bireylerce bilinen özel kod ve şifrelerin kullanımı bir örgütün güvenliğini korumanın en temel yoludur. Kod ve şifreler kaçınılmaz biçimde kırılsa da ve sorgulama yoluyla belli bilgiler elde edilebilse de bütün bu işler zaman almaktadır. Bu süre zarfında, teröristler terörle mücadele ekiplerinden korunmak için eylem yöntemlerini ve pozisyonlarını yeniden ayarlamaktadır. Daha hızlı işlemciler ve yazılım gelişmeleri gibi teknolojik ilerlemeler terörist amaçlara sempati duyan kişilerin yüzlerce veya binlerce mil ötedeki amaçlara sanal olarak katkıda bulunabilmesi anlamına gelmektedir.

Terörist gruplar kullanıcının kimliğini ticari ya da özel sömürüden muhafaza etmek için tasarlanmış teknolojik ilerlemeleri ele geçirmiş durumdadır (Gunaratna 2002: 35). İnternetin ilk yıllarında bireysel özgürlüklere dair endişeler, kırılması aşırı pahalı ve zaman alıcı olan 64 ve 128 bitlik şifreli ücretsiz yazılımların gelişmesine yol açtı. Buna ek olarak, cep telefonları, kişisel veri asistanları ve bilgisayarlar gibi donanımlara erişim şifre yoluyla kısıtlanabilir. Şifrelerle korunan ve dosya paylaşım imkânı bulunan özel sohbet odalarında olduğu gibi İnternet protokolü adres oluşturucular, koruma programları ve yeni rotalar verilmiş iletişim yöntemlerinin kullanılması da güvenlik sağlamaktadır. Sanal cihatçı cemaat içinde, militan İslami hedeflere sempati duyan gençler İnternette kimlik hırsızlığı, elektronik gözetleme, cep telefonu takip yöntemlerini ve elektronik 'sahipsiz mektuplar' (üçüncü kişilerin paylaştığı e-mail hesaplarında, Gmail gibi, yazılmakla birlikte herhangi birine gönderilmeyen ve taslak olarak kaydedilip bırakılan mesajlar; '*dead letters*') yazma gibi konulardaki bilgileri sayesinde elektronik gözetlemeyi atlatacak yollardan belli bilgiler göndermektedirler.

Hareketlilik

Kişisel elektroniğin küçültülmüş boyutu ve artırılmış kapasitesi teröristlere hareketlilik avantajı sağlamaktadır. Devletin teröristlere oranlara daha üstün kaynaklara sahip olması nedeniyle, hareketlilik ihtilalciler kadar teröristler için de daima çok önemli kritik bir konu olmuştur. Gelişmiş bir alt-

Örnek Olay Çalışması 3 Ömer Faruk Abdulmuttalib

Ömer Faruk Abdulmuttalib, dünyayı dolaşan birinin nasıl terörist haline geldiğine dair önemli bilgiler sunan bir isim. Nijeryalı ve 23 yaşında olan Abdulmuttalib zengin ve başarılı bir bankacı. Yetişme sürecinde birçok avantaja sahip olmuş. Örneğin Nijerya'da Uluslararası Britanya Okulu'ndan mezun olmuş, Londra Koleji'ne gitmiş, Yemen'deki San'a Arapça Enstitüsü'nden eğitim almış ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Wollongong Üniversitesi'den diploma almış. Maddi açıdan rahat koşullarda yaşamasına karşın Abdulmuttalib, bloğunda yalnızlıktan ve kendini herkesten soyutlamaktan bahseden yazılar kaleme alıyor. Seyahatleri esnasında 5 Kasım 2009'da Teksas eyaletinin Killing şehrinde bulunan Fort Hood Amerikan üssünde Müteyakkız Askerler Merkezi'ne saldırı düzenleyen Nidal Malik Hasan gibi bir dizi küresel teröristle bağlantılı Yemenli imam Enver Evlaki ile temas kuruyor. Bir noktada Abdulmuttalib, Yemen'de iki aşamalı, özel imal edilmiş bir bombayı üzerine bağlıyor ama 25 Aralık 2009 günü Amsterdam aktarmalı Lagos-Detroit seferini yapan, North West Havayolları'na ait 253 sayılı uçağa Gana'dan aldığı biletle biniyor ama sonrasında üzerindeki bombayı patlatamıyor.

yapıya sahip açık toplumlarda, teröristler sınırlar arasında hızla hareket etme imkânına kavuştular ve bu durum takip edilmelerini güçleştirmektedir. Ticaretin küreselleşmesi teröristlerin hareketliliğini de artırdı. Hava seyahatinin ve limanlardan geçen malların hacmindeki büyüme küreselleşme sayesinde patlama yaşamıştır. Devletler arasında, maliyeti düşürmek ve verimliliği artırmak için mal, hizmet ve fikir akışını kolaylaştırıcı araçlar benimsenmiştir. Bir örnek AB üye devletleri arasında ulaşımı hızlandırmak için sınır güvenliğini gevşeten Avrupa Schengen Sözleşmesi'dir.

Teröristlerin hava yolunu kullanarak seyahat ettikleri çok iyi belgelenmiştir. Çakal Carlos, yakalanmaktan hava yolu sayesinde kurtulabilmişti. 2005'te Londra'da gerçekleştirilen bombalı saldırının iki faili, saldırı öncesinde –söylentilere göre, 'şehadet videoları'nı filmleştirmek ve bomba yapımına ilişkin komutları almak için– Pakistan'a yine hava yolunu kullanarak gitmişlerdi. Faruk Abdulmuttalib dahil teröristlerin en son neslinin saldırılar için kullandıkları seyahat yöntemleri ulus-ötesi seleflerinin kullandıkları yöntemlere benzemektedir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**). Küreselleşmiş ekonominin desteğindeki mal taşımacılığının hacmi dengesizdir ve etkin bir şekilde takip edilmesi zordur; o nedenle de, taşımacılığın terörist kullanımı kolaylıkla açığa çıkarılamaz. Örneğin, gümrük görevlileri limanlardan veya sınırlardan geçen tüm araç ve konteynırları denetleyemiyorlar. Sorunun ölçeğini göstermek adına, ABD'ye yılda on milyon konteynır giriş yapmaktadır ve yalnızca Los Angeles limanında her gün her biri 6,1 metre uzunluğundaki 12000 konteynerin işlem-

lerinin yapılmasına denktir. Batılı hükümet yetkilileri terörist grupların –ucuz ve uygun bir yöntem olarak– konteynırları kitle imha silahlarının nakliyesinde kullanmasından korkmaktadır. 2001'de İtalya'da ve 2004'te İsrail'de gerçekleştirilen saldırılar, teröristlerin hareket kabiliyetlerini artırmak için küresel taşımacılığın ucuz ve uygun bir yol olduğunu fark ettiklerini göstermektedir.

Öldürücülük

Küreselleşme hiç şüphesiz terörizm üzerinde rahatsız edici bir etkide bulundu, fakat terörle mücadele uzmanlarını en çok endişelendiren unsur gelecekte kitle imha silahlarının kullanılma ihtimalidir. Ulus-ötesi dönem boyunca, teröristler radyolojik, biyolojik veya kimyasal silahlar gibi daha gelişmiş silahları daha fazla can kaybına sebebiyet verecek saldırılarda kullanmak için ele geçirebilirlerdi, fakat bunu yapmadılar. Çok azı bu silahları elde etmeyi denedi, –Hava Yeraltı örgütü gibi– bir kaç tanesi de halihazırda kullanma tehdidinde bulunmaktadır. Bu dönemde teröristlerin bu tür silahları niçin elde etmedikleri ve kullanmadıkları kesin bir cevabı olmayan bir husustur. Fakat uzmanlar, terörist liderlerin yapacakları saldırının çok öldürücü olması durumunda devletlerin veya uluslararası topluluğun kendilerini avlamaya ve köklerini kurutmaya odaklanacaklarını kavradıklarını tahmin etmektedirler.

Fakat Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana bazı terörist liderler kitle imha silahlarını kullanmaya yönelik niyet ve arzularını ifade ettiler. 2001 yılında Afganistan'da ele geçirilen kanıtlar, el-Kaide'nin kod ismi *zabadi* (kesilmiş süt) olan bir plan çerçevesinde biyolojik ve kimyasal silah üretme ve test etme çabaları olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, 2004'te Londra'da el-Kaide'ye ait olduğundan şüphelenilen bir daireden bir miktar –zehirli bir gaz olan– Risin gazı salınmıştır. 2004 ve 2007'de el-Kaide-bağlantılı gruplar, Ürdün ve Irak'taki saldırılarında Klorin gazı kullandılar ya da kullanmayı planladılar. Mümkün olduğunca çok sayıda kâfir ve mürtedi öldürmek için kitle imha silahları dahil her türlü aracın kullanılmasından bahseden militan İslami beyanlar ve bir de fetva mevcuttur. Küresel medya, terörist planları şekillendirmede etkili olmuş da olabilir; zira el-Kaide liderlerinin kitlesel saldırıları Hollywood filmlerinde sergilenen görkemli özel efektlerden ilham alarak gerçekleştirdikleri iddia edilmektedir.

Kitle imha silahlarının yokluğunda, küreselleşme daha küçük fakat daha fazla can kaybına sebebiyet veren saldırıların gerçekleştirilmesi için gerekli silah kaynak ve verimliliğe erişim sağlamıştır. Çeçenistan'dan Pakistan'a terörist gruplar gittikçe karmaşıklaşan ve küresel biçimde erişilebilir olan uzaktan kumanda araçlarıyla tetiklenebilen ölümcül bombalar üretmede tecrübe paylaşımına gitmektedir. Irak'ta ve Afganistan'da, ihtilalciler ve terörist gruplar sofistike 'doğaçlama patlayıcı aygıtlar' (Improvised Explosive Device [IED]) ürettiler. IED'ler farklı boyutta ve karmaşıklıktadır. Örneğin, ABD İran'ın Irak'taki terörist şiddeti, ağır zırhlı araçları delip geçen IED teknolojisini tedarik etmek suretiyle, desteklediğini iddia etmektedir. Fakat küresel

dünyada devlet desteği artık çok gerekli olmayabilir. Dijital videolar, müstakbel teröristlerin 'sanal cihat akademisi' aracılığıyla etkinliklerini ve öldürücülüklerini artırmak için pusu kurma eylemlerinden IED'leri yapma ve kullanmaya varıncaya kadar hemen her şeyi uzaktan eğitimle öğrendikleri izlenimini veriyor.

Püf Noktası

- Düşüncelerin ve malların hızlı değişimine izin veren küreselleşmenin unsurları, aynı zamanda, terörist gruplar tarafından da kullanılabilir.
- Küreselleşmeyle ilintili teknolojiler, teröristlerin -küçük hücrelerin iyi koordine edilmiş ölümcül saldırılarını yönetmelerine ve bilgiyi paylaşmalarına izin veren- küresel bir 'ağ' içinde faaliyetlerini yürütmelerine olanak sağlamaktadır.
- Küreselleşme bazı terörist gruplara daha fazla can kaybına sebebiyet verecek saldırılar gerçekleştirmek için kitle imha silahlarını elde etme, üretme ve kullanma imkânı sunmaktadır.

Terörizmle Mücadele

Soğuk Savaş esnasında ulus-ötesi terörizmle karşılaşan devletler bu olguyla mücadele için bireysel ya da ortak çözümler geliştirdiler. Bu çözümler boyut ve etkinlik bakımından değişiklik arz etmektedir ve terör karşıtı kanunların çıkarılmasını, havaalanlarında önleyici güvenlik önlemleri almayı ve Batı Alman Grenzschutzgruppe–9 gibi özel terörle mücadele birimleri oluşturulmasını kapsamaktadır. Entebbe'deki (1976), Mogadishu'daki (1977) ve Prince's Gate'te (Londra, 1980) başarılı kurtarma operasyonları terörle mücadele ekiplerinin hem içeride, hem de dışarıda etkin cevaplar üretebileceğini kanıtlamıştır. Uluslararası hukukun ilkeleri ve ortak eylem üzerine kurulu ahlâki bir yaklaşım daha az başarılı olmuştur. Ulus-ötesi terörizmi BM Genel Konsey'inde tanımlama çabaları, kelime tartışmalarına takılıp kalmıştır; fakat diğer işbirlikçi inisiyatifler daha başarıyla uygulanmıştır. Bunlardan biri Uçakların Hukuk Dışı Yollarla Ele Geçirilmesi Hakkında Sözleşme (Lahey Sözleşmesi, 1970) gibi bilgi paylaşımını ve hukuki işbirliğini geliştirmek için Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü tarafından benimsenen sözleşmedir. Bilgi paylaşımını ve işbirlikçi eylemi geliştirmek için bir başka ortak girişim, 1985 yılında Interpol içinde Kamu Güvenliği ve Terörizm Alt-Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Fakat bugüne kadar gerçekleştirilen girişimlerin çoğu genelde tek taraflı, bölgesel ya da doğası itibariyle bir kereye mahsustu.

Devlet liderleri küresel terörist şiddetle baş etmenin en iyi yolunun ne olduğu hususunda farklı fikirlere sahiptirler. Anlaşmazlığın büyük bölümü tehdidin doğası ve bu tehditle ilgilenirken kullanılacak yaklaşımla ilgilidir. Bazı ulusal liderler militan İslam'ı üzerinde müzakere edilemeyecek ele avuca gelmez bir sorun olarak görmektedir. Bu 'Uzun Savaş'taki riskler, temel özgür-

lükler ve hayat tarzlarının muhafazasından kaynaklanır. Devletler; terörizmi defetmek için terörist hücre, destekçi ve sempatizanlarıyla mücadele ederken aynı zamanda sivil nüfusu korumakla da yükümlüdürler. Militan İslami terörün küresel, kaygan ve çabuk uyum sağlayıcı karakteri göz önünde bulundurulduğunda, terörle mücadelenin en iyi yolu, küresel Kuzey'deki devletlerin Güney'deki devletlerin yapabilme kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olacak bir koalisyonda kaynaklarını birleştirmeleridir. Bunun sonucu; askerî olmayan kaynaklar terörizmin temel amaçlarını/gerekçelerini ele almaya gayret ederken, terörist tehditleri bulup yok edebilecek bir Küresel Kontrterör Ağı'nın gelişmesi olacaktır. Küreselleşmenin pratik örneklerinden biri; ABD'nin, terörist hedefleri izlemek ve vurmak için silahlı ve silahsız Global Hawk, Predator ve Reaper insansız hava araçlarını kullanmasıdır. İnsansız hava araçları, uzaktan kumanda edilerek üslerinden binlerce kilometre uzağa uçabilmektedir. Elde ettikleri video görüntüleri yerel, bölgesel ve küresel operasyon merkezlerine ve kullanıcılara servis edilebilmektedir. ABD güçlerinin doğrudan katılmadığı saldırılar yetkilendirilebilmekte, yönetilebilmekte ve takip edilebilmektedir. Bu saldırılar, 'yargısız infaz' veya 'taammüden adam öldürmek' suçlamalarına maruz kalmıştır.

Diğer ulusal liderler, terörizme karşı 'savaş' kavramından rahatsızlık duymaktadırlar. Bunların görüşüne göre, askerî eylemler ancak terörün canlanmasına ve daha kötü olmasına neden olur: Terörün asli bağlamına geri dönüş, devletin kendi vatandaşını baskı altına almak için terör uygulaması. Bu liderlere göre, terörizm güvenlik güçlerince ilgilenilmesi gereken bir suçtur. Devletler; terörizmle bir polisiye sorun olarak ilgilenmek suretiyle hukukun üstünlüğünü korurlar, yüksek ahlâki zemine sahip olmayı sürdürürler, demokratik ilkeleri korur ve askerî hukukun devreye girişine engel olurlar. Askerî güç ancak olağan dışı şartlarda kullanılmalıdır; bunun bile olumsuz sonuçları olur. Terörizmle en iyi mücadele, devlet sınırları içinde ve uluslararası hukuk çerçevesinde şüphelileri tutuklamak ve yargı sürecine teslim etmek suretiyle gerçekleştirilir. Terörizme hukuki yaklaşım, terörist gruplara karşı gerekli önlemleri alma konusunda dengeli olmak "Yargı sürecindeki kuralların ve hakların ya bilerek yanlış yorumlandığı ya da tamamıyla göz ardı edildiği 'siyasi adalet'" alanını aşmamak zorundadır (Chalk 1996: 98). Hukukun üstünlüğünü korumak adına küresel ve yerel terörle mücadelede yeterli önlemleri almamak ise terörist gruplara hukuki güvenlik sağlama riski taşır.

Bir dizi STK'nın, blok üyelerinin ve İnternet sitesi yöneticilerinin sanal görüşleri de terörizmle 'savaş' kavramına eleştirel yaklaşmaktadır. Amerikalı siyasi elitlerin amaçlarından şüphe duyan bu kişiler çok farklı görüşlere sahiptir. Komplo teorisyenleri Irak, Afganistan ve diğer yerlerdeki savaşların özel hayatın çiğnenmesini haklılaştırmak için, terörist 'öteki' ile sürekli olarak çatışma halinde olan Orwellyen bir sistemin kurulmasındaki ilk aşama olduğunu ileri sürmektedirler. İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi daha nesnel örgütler, hükümetlerin insan hakları ve sivil özgürlük ihlallerini İnternet ortamında ya-

yınlamaktadırlar. Bir örnek Guantanamo'da ABD tarafından tutulan teröristlerin durumlarına gösterilen dikkattir.

Felsefî bakımdan terörizmle mücadelenin en iyi nasıl yürütüleceğine ilişkin tartışmalar devam etse de, pragmatik olarak en önemli sorun teröristleri bulmak ve onları kendilerini destekleyen araçlardan yoksun bırakmaktır. Teröristleri bulmak ve kimliklerini tespit etmek; çok farklı sayıda kaynaktan gelen bilgilerin toplanmasını, analiz edilmesini ve değerlendirilmesini gerektiren zaman alıcı bir süreçtir. Küreselleşmeyle ilintili bilgi teknolojileri bu sürece katkıda bulunmaktadır. Bu tür teknolojiler saniyede trilyonlarca veriyi (kayar nokta operasyonu (*floating point operations*, veya kısaca 'flops') hesaplayabilen sistemlerle teröristlerin saldırı öncesi ve sonrası davranış kalıplarını tespit etmeye izin vermektedirler. Terörist unsurların nasıl etkileşime geçtiğinin daha kapsamlı bir resmini çizebilmek için, bağlantı analizi yoluyla terörist finans kaynaklarının ve örgütlerinin değerlendirmesi yapılmaktadır. Buna ek olarak, devasa bilgi hacimleri azaltılır ve bölümler, birimler ve diğer hükümetler arasında takas edilir veya yüksek kapasiteli güvenli sunucularda erişilebilir hale getirilir. Fakat terörist hücreleri keşfetmek daha çok şans ve teknik olmayan ipuçlarını takiple ilgilidir. Devlet bürokrasileri terörist gruplardan üstün olan teknik ve kaynak avantajlarını engelleyebilir veya reddedebilirler.

Küresel terörizmle baş etmek için, uluslararası topluluk terörizmin en problemli modern yönlerine hitap etmelidir: Teröristlerin korkunç şiddet eylemlerine girişmelerine ilham olan mesajların cezbediciliği. Bireyleri tutuklamak veya öldürmek, tartışma ve eğitim kisvesiyle meydana çıkan aşırılıkçı görüşlerin yayılmasını engelleyemez. İslam örneğinde, radikal mollalar ve imamlar dinin temellerini kin ve eylem doktrini haline getirmektedirler. Bu anlatılarda, manevi gelişme kişisel aydınlanma yoluyla değil yok etme yoluyla ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, intihar saldırıları kamu faydasını (bir yaşam boyunca cemaate olumlu katkı) değil, kişisel faydayı (özel mükâfat) salık vermektedir. Küreselleşme süreçleri ve teknolojileri, teröristlerin önümüzdeki yıllarda en can sıkıcı tehdit olarak kalmaya devam edeceklerini teşvik eden pedagojiyi gayrimeşru kılmada kesinlikle yardımcı olabilir.

Püf Noktası

- Devletler, bireysel ya da ortak olarak, terörist gruplara karşı siyasi, askerî, hukuki, ekonomik ve teknolojik üstünlüğe sahiptirler.
- Mevcut terörist tehdidin doğası ve boyutuyla ilgili ve bunlara verilecek en uygun yanıtla ilgili devletler arasındaki farklılıklar, ulusal önyargı ve tecrübelere dayanan öznel tasvirleri yansıtmaktadır.

Sonuç

'Arap Baharı'nın ve 'Twitter Devrimi'nin başlangıcı, Usame bin Ladin ve Enver el-Evlaki'nin ölümleriyle birlikte düşünüldüğünde, militan İslami terörizmin can çekiştiği yorumlarına yol açmaktadır. Fakat 2012'de ABD'nin Bingazi'deki (Libya) elçiliğine yönelik terörist saldırı, söz konusu terörizmin önümüzdeki yıllarda da bizimle olacağını yeniden hatırlattı. Terörizm, küreselleşme süreciyle daha da şiddetlenebilecek sıkıntıları çözmek için siyasi gücü ele geçirmek amacıyla şiddete başvurulan karmaşık bir olgu olmayı sürdürmektedir. Küreselleşme teröristlerin teknik kapasitelerini geliştirdi ve onlara küresel erişim sağladı, fakat terörizmin dünya nüfusunun azınlıkta kalan bir kısmının aşırı görüşlerini temsil ettiği şeklindeki temel gerçeği değiştirmedi. Başka bir deyişle, küreselleşme terörizmin kapsamını değiştirdi, ancak doğasını değiştirmedi. Küreselleşmenin teröristlere sağladığı faydalar ne tek yönlüdür ne de mutlak. Aynı teknolojiler ve süreçler devletlerin terörle mücadelesinde devletlere de etkin araçlar sağladı. Küresel teröristler ancak popüler ayaklanmalar veya rakip devletin psikolojik ya da fiziksel çöküşüyle başarıya ulaşabilirler. Terörist mesajların ve kapasitelerinin sınırlılıkları nedeniyle iki sonuç da muhtemel değildir. Terörist ve terörizm karşıtı kampanyalar, ulusal ve uluslararası meşruiyetin sağladığı avantajları sürdürmeye yönelik mücadeleyle temayüz eder. Küresel toplumun karşı karşıya olduğu zorluk, mevcut terörist şiddet dalgasından sorumlu olanları harekete geçiren fikirlere karşı yapılan savaşı kazanmak için kendi avantajlarını kullanmak olacaktır.

Sorular

1. Terörizm ve küreselleşmeyi teorik açıdan birbirine bağlamak niçin zordur?
2. Terörizm ne zaman küresel bir olgu halini aldı ve bunun gerçekleşmesini sağlayan şey nedir?
3. Küreselleşmeyle ilintili teknolojiler ve süreçler teröristler veya devletler için hangi şartlarda daha faydalıdır?
4. Terörizmin hem ulus-ötesi, hem de küresel bir olgu olmasına rağmen, değişime yol açmada çok da başarılı olamamasının sebebi nedir?
5. Terörizmi güdüleyen faktörler içerisinde biri diğerlerinden daha etkili midir? Cevabınız evet ise, diğerlerinden daha etkili olan faktör hangisidir? Neden?
6. Geçtiğimiz yarım yüzyılda terörle ilgili neler değişti? Değişmeden kalan bir faktör var mıdır? Eğer öyleyse, bu değişmeden kalan faktörler hangileridir ve neden sabit kalmışlardır?
7. Terörizmde teknolojinin oynadığı rol nedir ve bu rol teröristlerin gelecekte nasıl hareket edeceğini değiştirir mi? Eğer öyleyse, nasıl?

8. Terörist grupların kitle imha silahlarıyla ilgili yaşadıkları ikilem nedir?
9. Terörizmle mücadele konusunda, devletlerin ve uluslararası toplumun karşılaştığı temel sorunlar nelerdir?
10. Kişisel, toplumsal ve uluslararası hayatla ilgili olarak güvenlik kavramı, küresel terörün bir sonucu olarak, nasıl değişti ve gelecekte nasıl değişecektir?

Ek Okuma Önerileri

Atran, S. (2010), *Talking to the Enemy: Faith, Brotherhood, and the (Un)Making of Terrorists* (New York: Ecco, HarperCollins). Teröristler üzerine dikkate değer bir araştırma yapmış ve araştırma bulgularını dünya genelindeki hükümetlere sunmuş bir antropoloğun kaleminden çıkan bu kapsamlı kitap, çağdaş terörizmi –kan ya da aidiyet– akrabalığının örgütsel sebeplerden daha iyi açıkladığını iddia etmektedir.

Cronin, A. K. (2011), *How Terorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Compaigns* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Terörist grupların amaçlarını elde etme noktasında neden ve nasıl başarısızlığa uğradıklarını, kayda değer ölçüde objektif, son derece analitik ve fakat anlaşılması kolay bir üslupla inceliyor.

Ganor, B. (2005), *The Counter-Terrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers* (New Brunswick, NJ: Transaction). Çeşitli kontr-terörist politika seçeneklerinin pratik zorluklarına ve ikilemlerine dikkat çekmektedir.

Hoffman, B. (2006), *Inside Terrorism*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş edisyon (New York: Columbia University Press). Terörizmin gelişimi, zaman içinde evrimi ve def edilmesi için mevcut ve gelecekteki çözüm yolları üzerine en iyi tek ciltlik çalışma.

Juergensmeyer, M. (2000), *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence* (Berkeley, CA: University of California Press). Farklı inançlardan ve mezheplerden dinî liderlerin sivilleri öldürmeyi haklılaştırma biçimleri arasındaki benzerlikleri gözler önüne seriyor.

Lia, B. (2008), *Architect of Global Jihad: The Life of Al-Qaida Strategist Abu Mus'ab al-Suri* (New York: Columbia University Press). El-Suri'yi ve onun el-Kaide için önemini değerlendiriyor. El-Suri'nin *Global Islamic Resistance Call* isimli kitabından yaptığı kritik alıntıların tercümesi dikkat çekicidir.

Schmid, A. P., Jongman, A. J., v.dğr. (1988), *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature* (New Brunswick, NJ: Transaction). Terörizmi tanımlamanın ve terörizm üzerine çalışmanın sorunlarına ve zorluklarına dikkat çeken –zaman zaman bunaltıcı olsa da– hâlâ kullanışlı bir başvuru eseri.

Bölüm 24
Nükleer Silahların Yayılması

Sheena Chestnut Greitens

Giriş
Nükleer Silah Teknolojisi ve Yayılması
Nükleer Silahların Yayılmasına Dair Teorik Tartışmalar
Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Çabalarının Evrimi
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm 1945'ten itibaren dünya siyasetinde önem arz eden nükleer silahların yayılmasını ve bunu önlemeye yönelik çabaları ele almaktadır. Bölüm, nükleer silah teknolojisinin bazı teknik yönlerini açıklamakla başlar ve nükleer silah teknolojisinin zaman içerisinde yayılımını tasvir eder. Ardından, devletlerin nükleer silahlara neden sahip olmak istedikleri ve bu silahların uluslararası çatışma ve işbirliği konularında ne türden etkiler yaptığı gibi nükleer silah yayılımı üzerine önemli teorik tartışmaları değerlendirir. Daha sonra, nükleer silahların yayılmasını kontrol altına almak ya da sınırlandırmak gibi uluslararası topluluğun kimi çabaları üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, küreselleşmenin nükleer silahlanmanın küresel görünümünü nasıl şekillendirdiği ve gelecek yıllarda nasıl şekillendirebileceği sorgulanmaktadır.

Giriş

Nükleer silah teknolojisinin yayılması, küresel dünyada önemli bir mesele olmayı sürdürmektedir. ABD'nin ilk atom bombasını 1945'de New Mexico çölünde patlatması, 'Atom Çağı'nın başlangıcını belirlemiştir. Nükleer silahlar, ilk olarak ve yalnızca, Ağustos 1945'te, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Hiroşima ve Nagazaki'de Japon halkına karşı kullanıldı. Bu olaylar nükleer silahların yaptığı olağanüstü tahribatı ve uluslararası barış ve güvenlik üzerinde uzun vadeli etkiler yapacağı gerçeğini gözler önüne serdi.

O tarihten itibaren, gerek sivil gerekse askeri amaçlarla kullanılabilen temel nükleer teknoloji, dünya çapında yayılmıştır. Nükleer silahlar çok daha tedricî bir şekilde yayılmıştır: 1965 civarında nükleer silahlara sahip 4 güç vardı; günümüzde bu sayı 9'a çıkmıştır. Aynı zamanda nükleer silahların mutlak sayısı azalmıştır, zira ABD ve Rusya mühimmat depolarındaki nükleer silah sayısını azaltmaya çalışmıştır.

Küreselleşme ve Soğuk Savaş'ın sonu, nükleer silahların yayılmasıyla ilintili yeni ve karmaşık tehditleri beraberinde getirdi. Nükleer enerjinin artışı, nükleer silahların kötü niyetli kişilerin eline geçmesi ve nükleer terörizmin oluşturduğu tehditler, süper güç/çift-kutupluluk bağlamı haricindeki nükleer stratejiden kaynaklanan problemler ve İsrail'in, İran'ın ve Kuzey Kore'nin nükleer programlarına ilişkin devam eden tartışmalar bu tehditler arasında yer almaktadır. Nükleer silahların yayılmasının yarattığı tehditlerin çoğalması, onları ele almaya yönelik uluslararası çabaları da artırmıştır.

Nükleer Silah Teknolojisi ve Yayılması

1945'ten beri sivil ve askerî nükleer teknoloji dünyaya yayıldı. Bununla birlikte, nükleer silahların yayılması çok daha yavaş olmuştur. 1965'e gelindiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'ne ek olarak dört ülke nükleer silah test etmişti: Sovyetler Birliği (Rusya), İngiltere, Fransa ve Çin. Bu beş ülke, 1968 **Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması** (Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT) kapsamında nükleer güç olarak kabul edildi ki bu ülkeler aynı zamanda Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleriydi. Bugün sadece dokuz ülkenin nükleer silaha sahip olduğu düşünülüyor: bu beş nükleer gücün yanı sıra Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail. Diğer bazı devletler nükleer silah cephaneliklerini geliştirmiş veya miras almış, ancak onlardan vazgeçmeyi tercih etmiştir.

Teknik Temeller: Nükleer Program Nedir?

Nükleer teknoloji **çift kullanımlı**dır, yani nükleer reaktörde enerji üretmek ya da nükleer silah yapmak için kullanılabilir. Bir nükleer reaktör, ısı formunda güç üretmek için sürekli, kontrollü bir süreçte nükleer zincir reaksiyonlarını kullanır. Nükleer bir silah ise iki yöntemden birini kullanarak büyük bir patlama yaratmaya çalışır: fizyon veya füzyon. En eski nükleer silahlar, büyük miktarda enerji açığa çıkarmak için atomları zincir reaksiyonla parçalayan fizyon silahlarıydı. Bununla birlikte, 1950'lerin ortalarında hem ABD hem de Sovyetler Birliği, fizyon yöntemi ile füzyon adı verilen –ve enerji üretmek için hidrojen atomlarını birleştirip kaynaştıran– yöntemi birlikte kullanan termonükleer silahlar da geliştirdi.

Nükleer bir silahı sıfırdan geliştirmek, karmaşık işleyiş modellerine sahip bir dizi gelişmiş teknolojiyi gerektirir. Bu sebepledir ki tam bir nükleer

Örnek Olay Çalışması 1 Abdulkadir Han ve "yayılma halkaları"

Abdulkadir Han, Pakistan'ın nükleer silahları için kullanılan uranyum zenginleştirme teknolojisini geliştirme çalışmaları nedeniyle Pakistan'ın nükleer silah programının babası ve halk kahramanı olarak kabul edildi. Almanya'da eğitim alan ve Hollanda'da çalışan bir metalürji uzmanı olan Han, Hindistan'ın 1974'teki nükleer bomba denemesinden sonra uranyum zenginleştirmek amacıyla Pakistan'a döndü. 2004'te Han, nükleer teknoloji ve malzeme ticareti yapan, Avrupa'dan Dubai'ye ve Güneydoğu Asya'ya uzanan geniş bir uluslararası ağa dahil olduğunu itiraf etti. Bu etkinliğin Pakistan hükümetinin bilgisi dışında gerçekleştirildiğini iddia etti; bu, dışarıdaki birçok gözlemcinin inanmadığı ve kendisinin de daha sonra yalanladığı bir iddiaydı. Han, ağının İran, Kuzey Kore ve Libya'daki nükleer silah programlarına yardım ettiğini itiraf etti; ayrıca Irak'a da yardım teklifinde bulunmuş görünüyor.

Han'ın ağı keşfedilip durdurulmasına rağmen, olay küreselleşme çağında nükleer yayılmayla ilgili can sıkıcı sorular gündeme getirdi. Birincisi, gizli kapaklı iş ve yasadışı ağların nükleer silahların yayılmasında oynayabileceği rolü vurguladı ve devletlerin –kendi ulusal çıkarlarının değilse bile devlet-altı aktörlerin mali ve mesleki çıkarlarının nükleer yayılmadan istifade etme ihtimali söz konusu olduğunda– bu devlet-altı aktörler üzerindeki kontrolünü sürdürüp sürdüremeyeceği sorusunu gündeme getirdi. İkincisi, Braun ve Chyba'nın 'nükleer yayılma halkaları' ya da 'ikinci aşama nükleer yayılma' dedikleri şeye dikkat çekti ki bu "farklı teknolojik kapasitelere sahip gelişmekte olan ülkelerin birbirlerinin nükleer ve stratejik silah çalışmalarını desteklemek maksadıyla birbirleriyle ticaret yapmaları" durumudur. Üçüncüsü, bu vaka Pakistan hükümetinin nükleer varlıklarını tam olarak kontrol edip etmediği ve Pakistan'da iç kriz veya istikrarsızlığın 'nükleer silah ve malzemelerin kötü niyetli kişilerin eline geçmesi'ne yol açıp açmayacağı konusunda endişe yarattı.

Kaynak: Braun ve Chyba 2004: 5-6.

program oluşturmak zordur ve bunu ancak bu programın gerektirdiği dikkat ve kaynakları harcamayı göze alan az sayıda devlet başarmıştır.

Nükleer silah üretmenin en zor adımlarından biri, silah derecesinde parçalanabilir malzeme elde etmektir. Nükleer silah yapımında kullanılan iki ana parçalanabilir malzeme plütonyum ve uranyumdur. Uranyumdan nükleer bir silah üretmek için doğada bulunan uranyumun çok küçük bir kısmı (yaklaşık yüzde 0,7) olan Uranyum-235 (U-235) gerekir. Bu nedenle U-235, **zenginleştirme** adı verilen bir işlemle parçalanabilir olmayan izotop U-238'den ayrılmalıdır. Uranyum U-235'in yüzde 20 veya daha fazlası oranında zenginleştirildikten sonra, yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum (HEU) olarak adlandırılır ve yüzde 90'ın üzerinde silah derecesinde uranyum olarak kabul edilir. Öte yandan plütonyum, insanlar tarafından reaktör işlemlerinin bir yan ürünü olarak oluşturulur ve daha sonra nükleer bir savaş başlığında kullanılmak için yeniden işlenmeli veya kullanılmış yakıttaki parçalanabilir olmayan malzemeden kimyasal olarak ayrılmalıdır.

Bu silah derecesinde parçalanabilir malzeme elde edildikten sonra silah haline getirilmeli veya hedefe ulaşabilecek bir savaş başlığına dönüştürülmelidir. Uranyum ve plütonyumun her ikisi de, bir parçalanabilir malzeme kütlesi etrafındaki patlayıcıların, kritik kütleye ulaşmak ve nükleer reaksiyonu başlatmak için parçalanabilir malzemenin içe patladığı tipte (*implosion type*) bombalar yapmak için kullanılabilir. Bununla birlikte, uranyum, kritik kütle elde etmek için bir parça uranyumun diğerine ateşlendiği bir silah türü bomba yapmak için de kullanılabilir.

Patlayıcı kapasiteleri nedeniyle nükleer silahlar, bazen KBRN olarak kısaltılan kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahlarla birlikte **kitle imha silahı** (KİS) olarak kabul edilir. Nükleer silahların patlayıcı gücü kilotonlarca (binlerce ton) TNT eşdeğeri veya megaton (milyon ton) olarak ölçülür. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan silah türü fizyon nükleer silahları, on binlerce ton TNT'ye eşdeğer enerji açığa çıkarabilir; daha sonra geliştirilen füzyon veya termonükleer silahların yıkıcı kapasitesi birkaç megatona kadar ulaşır. Nükleer silahlar üç farklı şekilde enerjilerini açığa çıkarabilir ve bağlantılı olarak hasara neden olabilir: patlama, termal radyasyon (ısı) ve nükleer radyasyon. Nükleer silahlar ayrıca elektronik ekipmanın çalışmasını bozacak bir elektromanyetik darbeye neden olur ve daha fazla hasar oluşturan yangınlar yaratır (Eden 2006).

Küreselleşme, terör örgütü veya suç grubu gibi devlet-dışı bir aktörün 'kirli bomba' (Allison 2005) denilen şeyin yapımında kullanılabilecek nükleer silah veya radyolojik materyal edinmeye çalışabileceği yönündeki endişeyi artırdı. Tam bir nükleer program kurmanın karmaşıklığından dolayı, bu aktörlerin kendileri geliştirmek yerine genellikle nükleer silah çalması ya da karaborsadan satın alması beklenir. Nükleer hırsızlık konusundaki endişe, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana akut bir hal aldı, zira nükleer bir cephaneliğe sahip bir devlet siyasi olarak dağılmıştı. Bu silahlar üzerindeki komu-

ta ve kontrol düzenlemeleri sorgulanabilir hale geldi. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası topluluk eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki nükleer malzemeleri güvence altına almak için bir dizi çaba başlattı. Daha yakın zamanda, Pakistanlı bilim adamı Abdulkadir Han tarafından yürütülen küresel yayılma ağının keşfi, küreselleşmiş bir dünyada nükleer malzemelerin, teknolojinin ve bilginin yayılmasını devletlerin kontrol edemeyeceğine dair endişeleri artırmaktadır (bkz. **Örnek Olay 1**).

1945'ten Bu Yana Nükleer Yayılma

Soğuk Savaş sırasında, süper güçler, çok çeşitli kapasitelere ve bir dizi farklı dağıtım aracına sahip büyük nükleer silah cephanelikleri inşa ettiler. Silahların bazıları daha küçük, taktik nükleer silahlardı; bunlar genellikle savaş alanındaki hedeflere karşı kullanılmak üzere tasarlanmıştır ve bu nedenle uçak, top veya kısa menzilli balistik veya seyir füzeleri gibi yöntemlerle fırlatılmaya uygundur. Diğerleri, uzun menzilli bombardıman uçakları, kara tabanlı kıtalar arası balistik füzeler (ICBM'ler) veya denizaltı tarafından fırlatılan balistik füzeler (SLBM) aracılığıyla fırlatılan stratejik nükleer silahlardı. 1970'lerden başlayarak, bu füzelerden bazıları bağımsız olarak hedeflenebilir çoklu giriş araçları (MIRV) taşıyordu. Bu da tek bir füzenin farklı hedefleri vurabilecek birden fazla savaş başlığı taşıyabileceği anlamına geliyordu.

Soğuk Savaş sırasında nükleer silahlar hakkındaki değerlendirmeler öncelikle ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki iki-kutuplu rekabete odaklandı. Ana soru süper güçler arasında konvansiyonel veya nükleer savaşın nasıl önleneceği idi. Büyük bir literatür, **nükleer caydırıcılığı** (nükleer silahların bir rakibin istenmeyen bir eylemde bulunmasını önlemek için nasıl kullanılabileceği sorusunu) inceledi (Walton 2013: 198). Thomas Schelling (1980) caydırıcılığı 'bir şeyi şansa bırakan tehdit' olarak ele aldı: konvansiyonel saldırının rakibin tepki olarak nükleer çatışmaya başvurmasına neden olabileceği yönünde küçük de olsa bir risk varsa, bu risk konvansiyonel saldırıdan caydırır.

Daha somut olarak, Birleşik Devletler ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) müttefikleri, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'yı istila etmek için konvansiyonel askerî üstünlüğünden faydalanacağından korkuyorlardı; buna karşı da nükleer misilleme tehdidine güveniyorlardı. Sovyetler Birliği'ni caydırmak için ABD ve müttefikleri iki farklı nükleer hedefleme stratejisi kullandılar. Bir **karşı-güç stratejisi**nde, Amerikan nükleer silahları Sovyetler Birliği'nin nükleer ve konvansiyonel askerî varlıklarını hedef aldı. Bir **karşı-değer stratejisi**nde, nükleer misillemeyle tehdit edilen varlıklar endüstriyel veya sosyal değere sahip, tipik olarak büyük nüfusa sahip şehirlerdi. SSCB'nin Soğuk Savaş sırasındaki nükleer stratejisi de evrildi, çünkü Sovyet cephaneliği büyüdü ve ülke liderleri nükleer silahların caydırıcılık ve savaşla mücadele amacıyla kullanıldığını düşündüler.

Amerika Birleşik Devletleri ayrıca, müttefiklerinden birine yapılacak bir saldırıyı caydırmak için **genişletilmiş caydırıcılık** olarak bilinen şeyi ge-

liştirdi. Ancak bu bir ikilem yarattı: Bir Amerikan müttefikine yapılacak saldırı, ABD'yi rakibin ülkesine karşı nükleer silahlarla misillemeye ittiğinde, söz konusu rakip Amerikan toprağına karşı nükleer silah kullanarak misilleme yapabilirdi. ABD gerçekten Paris için New York veya Berlin için Los Angeles takası yapmaya istekli miydi?

Yakın bir zamanda, nükleer enerji endüstrisinin küresel büyümesi uluslararası ve nükleer güvenlik için ek zorluklar yaratmıştır. Bunlardan ikisi özellikle dikkat çekicidir. İlk olarak, parçalanabilir materyal nükleer enerji üretmek için gereklidir, ancak parçalanabilir materyalin üretiminin ve kullanımının kontrol altında tutulması da nükleer silahların yayılmasını önlemenin en önemli yollarından biridir. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK), NPT'yi imzalayan ülkelerin parçalanabilir malzemeyi nükleer enerji santrali dışında nükleer silah üretiminde kullanmadığını izleme ve teyid etme yetkisine sahiptir. Örneğin, İran'ın nükleer programı hakkındaki uluslararası kaygıların çoğu, İran'ın görünürde barışçıl bir nükleer enerji programı kapsamında üretilen parçalanabilir materyali potansiyel bir nükleer silah kapasitesine sahip olmak için kullanacağı inancına dayanıyor (bkz. aşağıda **'Tanımlar'** bölümü ve **Örnek Olay 3**).

İkincisi, nükleer enerji üretmek için kullanılan sistemler karmaşıktır ve bu nedenle nükleer enerji ciddi insani ve çevresel sonuçları olan kazalara yol açma riski taşır. Japonya'da Mart 2011 depremi ve tsunami ve bunun sonucunda Fukuşima'daki üç reaktörün erimesi, bu güvenlik riskinin altını çizmektedir (bkz. **Örnek Olay 2**). Greenpeace, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası ve benzeri organizasyonları içeren küresel nükleer karşıtı hareket, nükleer silahsızlanma çağrısı yapmak ve nükleer enerji kullanımına karşı çıkmak için Fukuşima gibi felaketlerin yaşanması riskine ve nükleer atıklarla ilgili güvenlik konularına dikkat çekiyor.

Püf Noktası

- Nükleer enerji veya nükleer silah programlarında kullanılan temel teknoloji 1945'ten beri hızla yayılmaktadır. Nükleer silahların kendileri ise çok daha yavaş yayılmıştır.
- Nükleer silahlar fizyon veya füzyon kullanır. Nükleer silah cephaneliğinin önündeki en önemli engellerden biri, nükleer silah yapımına uygun parçalanabilir materyal (plütonyum veya uranyum) elde etmektir.
- Nükleer silahlar, patlama, ısı ve radyasyon üreten ve binlerce veya milyonlarca ton TNT'ye eşit patlayıcı güce sahip olan kitle imha silahlarıdır.
- Nükleer caydırıcılık, bir düşmanın yapılması istenmeyen bir eylemde bulunmasını önlemek için nükleer silahların kullanılmasıyla ilgilidir. Nükleer caydırıcılık, bir karşı-güç veya karşı-değer stratejisinde çeşitli dağıtım araçlarında kullanılan stratejik veya taktik nükleer savaş başlıkları kullanılarak elde edilebilir.
- Nükleer enerjinin büyümesi ve çift kullanımlı nükleer teknolojinin yayılması, devlet-dışı aktörlerin nükleer veya radyolojik materyal edinebileceği endişelerini artırmıştır.

Örnek Olay Çalışması 2 Fukuşima nükleer felaketi

11 Mart 2011'de, 9.0 şiddetinde güçlü bir deprem Japonya'yı sarstı, 15.000'den fazla insan öldü ve yaklaşık 3.000 kişi kayboldu. Fukuşima Daiichi nükleer felaketi, tsunami Honshu adasının kıyısındaki Fukuşima I nükleer santralini vurduğunda meydana geldi. Bu, Çernobil'den (1986) bu yana meydana gelen en büyük nükleer felaketti.

Fukuşima'nın reaktörleri tsunami çarptığında otomatik olarak kapanmasına rağmen, tsunamiden gelen su, elektrik kesintilerine neden olarak soğutma suyunun dolaşımını engelledi ve bu da reaktörlerin aşırı ısınmasına sebep oldu. Reaktörleri deniz suyuyla doldurmada yaşanan gecikmeler, üçünün erimesine yol açtı. Erime, deprem ve tsunamiden kaynaklanan mevcut hasarı karmaşık hale getirerek, radyoaktif materyali atmosfere ve suya saldı. Sonunda santralin etrafındaki bölgeden 160.000 kişi tahliye edildi ve santral yeniden açılmadı. Felaketi başlangıçta Uluslararası Nükleer Olay Ölçeğine göre (INES) 4 seviyesinde bildiren Japonya hükümeti, değerlendirmesini sonunda 7. seviyeye yükseltti ve felaketin ciddiyetini küçümsediği için sert eleştirilere maruz kaldı.

Yerleşimcilerin Çernobil'de salınan radyasyonun sadece bir kısmına maruz kaldığı görülüyordu ve olayın kanser ve radyasyona bağlı hastalık risklerini önemli ölçüde artırması beklenmiyordu (Tabuchi 2013; Dünya Sağlık Örgütü 2013). Bununla birlikte, felaket, gözlemcilere en dikkatle tasarlanmış ve uygun şekilde bakımı yapılan sistemlerin bile felakete sebep olduğunu hatırlatarak nükleer enerji endüstrisinin hem Japonya'da hem de başka yerlerdeki geleceğine ilişkin sorular yöneltti (Sagan 1995). Erime öncesinde, nükleer reaktörler Japonya'nın güç kaynağının yaklaşık üçte birini sağlıyordu, ancak kriz Japonya'nın nükleer enerjiye olan bağımlılığına ilişkin siyasi tartışmayı yeniden açtı ve Eylül 2012'de hükümet 2040 yılına kadar nükleer enerjiyi aşamalı olarak kaldırmaya çalışacağını söyledi. Fukuşima krizinin (karbon emisyonları ve iklim değişikliği ile ilgili endişeler eşliğinde 2011 öncesinde kısmi bir yeniden güçlenme sürecinde olan) nükleer enerji endüstrisi üzerindeki etkisi henüz net değildir.

Nükleer Silahların Yayılmasına Dair Teorik Tartışmalar

Nükleer silahların yayılması ile ilgili teorik tartışmalar üç ana grupta toplanabilir. Birincisi tanımlarla ilgilidir: nükleer silahların yayılması nedir? İkincisi, devletlerin nükleer silahlarla ilgili farklı davranışlara yönelik motivasyonlarıyla ilgilidir. Üçüncü soru kümesi, nükleer silahların uluslararası sistemdeki çatışma ve istikrar üzerindeki etkilerine ilişkindir.

Tanımlar

İlk soru dizisi nükleer silahların yayılmasının gerçekte ne olduğunu sorguluyor. Bunun sorulmasının sebebi birkaç vakanın büyük cephanelik geliştirmeye dayalı süper güç modelini takip etmemesi ve nükleer silahlara sahip olmanın ne anlama geldiğine dair fikirlerimizi karmaşıklaştırmasıdır. Bu va-

kalar, nükleer silahların yayılmasının belirgin eşiğine dair fikirleri sorgulayan iki konuyu vurgulamaktadır.

İlk mesele olan **nükleer saydamsızlık**, İsrail'in izlediği bir politikadır. İsrail NPT'yi imzalamadı, ayrıca nükleer cephaneliğe sahip olduğunu ve tam, açık bir nükleer test gerçekleştirmediğini de doğrulamadı. Liderleri, İsrail'in Ortadoğu'ya nükleer silah getiren ilk devlet olmayacağını açıkladı. Bu yaklaşım bazen "nükleer belirsizlik" ya da daha basitçe "depodaki bomba" şeklinde adlandırılır.

Diğer mesele, nükleer silahı hızlı bir şekilde monte etmek için altyapı, malzeme ve teknik kapasitelere sahip olan, ancak nükleer silah üretmemiş olan ülkeleri tanımlayan **potansiyel nükleer kapasite**dir. Örneğin Japonya, tercih etmesi durumunda, bir nükleer silahı ortaya çıkarmak için yeterli parçalanabilir materyal, teknik yetenek ve bilgiye sahip olduğundan, bazen "nükleer silaha çok yakın" olarak tanımlanır. Nükleer gecikme ve nükleer silahların yayılması arasındaki mesafenin çok az olması nedeniyle, bir ülkenin amacını anlamak, uluslararası topluluğun bir ülkenin nükleer faaliyetlerini değerlendirmesinde ve buna tepki göstermesinde kritik bir faktör haline gelir (Panofsky 2007).

Motivasyonları İncelemek

Devletlerin nükleer silahlarla ilgili davranışlarıyla ilgili bir dizi soru vardır. Devletler neden nükleer silah istiyor? Neden bazı devletler onlardan vazgeçmeyi tercih etti? Nükleer silahlar tarihleri boyunca neden sadece bir kez kullanıldı? Devletler neden diğer devletlerin nükleer teknoloji edinmesine yardımcı oluyor?

Nükleer silahlar hakkında yazan ilk araştırmacılar, bu silahların büyük uluslararası silahlı çatışmalarda savaşma ve kazanma potansiyellerine odaklandılar. Gerçekten de, nükleer silahların kullanıldığı tek bağlam budur: 1945'te Japonya'ya karşı. Ancak Soğuk Savaş sırasında, nükleer silahlar büyük ölçüde stratejik nedenlerden dolayı, özellikle de birilerinin düşmanlarını askerî

Kutu 24.1 Devletler neden nükleer silah üretir?

1. **Güvenlik modeli:** Devletler, dış tehditlere, özellikle nükleer tehditlere karşı ulusal güvenliği artırmak için nükleer silahlar üretmektedir.
2. **İç politika modeli:** Devletler nükleer silah üretir, çünkü bu silahlar bölgesel iç ve bürokratik çıkarların gerçekleştirilmesini sağlar.
3. **Normlar modeli:** Devletler nükleer silah üretir, çünkü silah edinimi veya silah geliştirmede kısıtlar koyma, bir devletin modernliğinin veya kimliğinin önemli bir normatif sembolüdür.
4. **Psikolojik model:** Devletler nükleer silah üretir, çünkü siyasi liderlerin sahip olduğu ulusal kimlik anlayışı onları atom bombasına sahip olmaya iter.
5. **Ekonomi-politik model:** Devletler nükleer silah üretir, çünkü ülkelerinin ekonomi-politiğinin doğası –en başta da küresel ekonomiye entegre olup olmadığı– liderlerine nükleer silah sahibi olma lehinde veya aleyhinde farklı teşvikler sunar.
5. **Stratejik kültür modeli:** Devletler nükleer silah üretir, çünkü stratejik kültürleri, nükleer silahların edinimi ve kullanımının değeri konusunda belirli fikirlere sahip olmalarını sağlar.

Kaynaklar: Sagan 1996; Hymans 2006; Solingen 2007; Johnson, Kartchner ve Larsen 2009.

provokasyon ve konvansiyonel saldırıdan caydırma yeteneklerinden dolayı yararlı görülüyordu. Bu, nükleer silahlar hakkında teknolojik bir determinizme yol açtı: bu silahların sağladığı güvenlik faydaları göz önüne alındığında, nükleer silah geliştirebilen tüm ülkelerin nihayetinde bunu yapacakları inancı. Bununla birlikte, nükleer silah edinme kapasitesine sahip devletler ile onları gerçekten edinmiş devletler arasındaki uçurum genişledikçe, akademisyenler nükleer silahların geliştirilmesi için bir dizi başka potansiyel motivasyonu incelediler (bkz. **Kutu 24.1**).

Güvenlik motivasyonuna ek olarak, nükleer silah edinimiyle ilgili iki genel yaklaşım daha geliştirildi. Birincisi, iç politikanın nükleer silahların yayılması davranışını teşvik ettiğini savunur. Devletler, nükleer silah peşinde koşabilirler, çünkü bunu yapmak liderlere yerel bir siyasi avantaj sağlar ya da güçlü bürokrasilerin ve askerî örgütlerin çıkarlarına hizmet eder (Sagan 1996). Ayrıca siyasi liderler ve iktidar koalisyonları küresel ekonomiye entegrasyon yoluyla büyümeyi sürdürmek yerine içe dönük siyasi ve ekonomik platformları tercih ettikleri için de nükleer silah edinmek isterler (Solingen 2007). Alternatif olarak, devletler prestij, kimlik veya kültürle ilgili nedenlerden dolayı da nükleer silah peşinde koşabilirler. Nükleer silahlar, devletlere nüfuz kazandırdığı ve güçlü devletler masasında onlara da bir yer verdiği ya da liderler 'muhalif milliyetçi' bir ulus kimliği anlayışına sahip olduğu –ve bu da hem korku hem de gurur sebebiyle onları nükleer silahlara yönelttiği– için elde edilmeye çalışılır (Sagan 1996; Hymans 2006). Ülkelerin stratejik kültürü de kararlarını etkileyebilir (Johnson, Kartchner ve Larsen 2009). Devletlerin neden nükleer silah edinebileceğine dair yeni motivasyonlar teklif etmenin yanı sıra, bu açıklamalar uygun analiz düzeyi hakkında da sorular ortaya koymaktadır: nükleer silahların yayılma sebepleri devlet düzeyinde mi, devlet-altı veya iç politika düzeyinde mi, yoksa hatta bireysel lider düzeyinde mi aranmalıdır?

Nükleer silah edinme yönündeki tüm bu gerekçelere karşın, bu silahlar 1945'ten beri hiç kullanılmamıştır. Paradoksal olarak, nükleer silahı elde etmenin nedeni, aynı zamanda onları kullanmamak için ileri sürülen en yaygın nedendir: düşmanlarından gelebilecek nükleer misilleme tehdidi, devletleri nükleer silah kullanmaktan caydırmıştır (Brodie 1946). Bununla birlikte, diğerleri nükleer silahların kullanılmamasına ilişkin normatif argümanlara ve muazzam yıkıcı güçleriyle nükleer silahların kullanımına karşı bir "nükleer tabu" geliştirilmesine odaklandılar. Buzan ve Herring bu tabuyu "nükleer silahların kullanımına karşı stratejik bir kültürel yasak olarak ... bilinçli bir maliyet-fayda hesaplaması yerine nükleer silahların kullanılmaması gerektiği varsayımı olarak" tanımlamaktadır (Buzan ve Herring 1998: 165). Nina Tannenwald (2007) bu tabunun ABD'nin nükleer silah kullanmasını engellediğini savunuyor.

Kullanılmamasına ve nükleer kısıtlamaya ek olarak, nükleer silah geliştiren veya miras alan birkaç ülke daha sonra onları bırakmayı tercih etti (Campbell, Einhorn ve Reiss 2004). 1993 yılında Güney Afrika Başkanı F. W.

de Klerk, Güney Afrika'nın altı adet nükleer silah geliştirdiğini, ancak onlardan vazgeçmeyi ve NPT'ye katılmayı tercih ettiğini açıkladı. Soğuk Savaş'ın sonunda, eski Sovyetler Birliği'nin parçası olan üç ülke (Kazakistan, Belarus ve Ukrayna) aniden SSCB'nin büyük nükleer stokunun mirasçıları haline geldi. Her üç ülke de bu silahlardan vazgeçmeyi ve NPT'yi imzalamayı kabul etti ve 1990'ların başından beri ABD ve uluslararası toplulukla parçalanabilir materyal stoklarını ortadan kaldırmak için çalıştı. Bu kararlara ilişkin açıklamalar, Soğuk Savaş'ın sonunda güvenlik ortamındaki değişikliklerin yanı sıra, Güney Afrika örneğinde, apartheid rejiminin sona ermesinden önce ülkeyi nükleer silah cephaneliğinden kurtarma arzusunu da içeriyor (Sagan 1996).

Uluslararası topluluğun nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları göz önüne alındığında, ülkelerin nükleer teknoloji edinmelerine yardımcı olmaları şaşırtıcı görünebilir. Fakat durum gerçekten bu: nükleer silah devletleri düzenli olarak materyal, teknoloji ve bilgi paylaştı. Bazen barışçıl nükleer teknolojiyi paylaşırlar, çünkü bu yardımın sağlanmasının belirli dış politika hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olacağını umarlar, bu yardım doğası gereği çift kullanımlı olsa ve barışçıl nükleer yardım alan ülkelerin nükleer silah kullanma olasılıkları daha yüksek olsa bile. (Fuhrmann 2012). Ülkeler, daha güçlü bir düşmanın sınırlanmasına yardımcı olacağına inanırlarsa, nükleer silahlarla ilgili hassas teknolojileri bilerek paylaşacaklar (Kroenig 2010).

Nükleer Silahların Etkileri

Nükleer silahlarla ilgili üçüncü büyük soru kümesi, dünya üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Nükleer silah sahibi olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir? Nükleer silahlar uluslararası güvenliği ve uluslararası çatışma kalıplarını nasıl etkilemektedir?

Nükleer silahların onlara sahip olan ülkelere bazı güvenlik avantajları ve stratejik avantajlar sağladığı kabul edilegelmiştir. Soğuk Savaş sırasında büyük ölçüde süper güçlere odaklanan araştırmalar, **varoluşsal caydırıcılık**tan bahsetti, bu da tek bir nükleer savaş başlığına sahip olmanın çatışmayı caydırmak için yeterli olduğunu, çünkü bir provokasyona karşı şiddetli bir cezalandırmanın muteber oluşunun, düşmanları kışkırtıcı olmaktan caydırmak için yeterli olacağını ileri sürüyordu. Aslında, nükleer silahlara sahip olmanın güvenlik yararları var gibi görünüyor. Nükleer silahı olan ülkeler düşük seviyeli çatışmalarda daha sık yer almasına rağmen, anlaşmazlıklarının büyük savaşa tırmanma olasılığı daha düşüktür ve nükleer güce sahip olmayan rakipleri karşısındaki bir krizde istedikleri sonuçları elde etme olasılıkları daha yüksektir (Rauchhaus 2009; Beardsley ve Asal 2009).

Bununla birlikte, nükleer silahların yayılması uluslararası barış ve istikrar açısından önemli riskler taşımaktadır. Bazı uzmanlar, büyük ya da küçük yeni nükleer devletlerin, önceki ve mevcut nükleer güçlerle aynı kısıtlamaları hissedeceğini ve provokasyon ya da çatışmaya girmekten caydırılacağını savunan varoluşsal caydırıcılığa inanmaya devam ediyor. Diğer bazılarına göreyse, nükleer silahların güvenliğini ve nükleer silah kullanımını yöneten

siyasi sistemler olağanüstü karmaşıktır ve yeni nükleer güçler nükleer silahlar üzerinde aynı komuta ve kontrol sistemlerine sahip olmayacakları için kaza riski daha yüksek olacaktır. Ayrıca, onlar nükleer silah edinen ülkelerin çoğunun sivil kontrolünün daha zayıf olabileceğini savunmaktadır. Bu nedenle, daha agresif, daha saldırgan ve daha az riskten kaçınma eğilimi gösteren askerî rutinlerin ve prosedürlerin, ulusal karar alma süreçlerine egemen olma ve ülkeleri nükleer tırmanmaya itebilecek çatışmalara sürükleme olasılığı daha yüksektir (bkz. **Kutu 24.2**).

Bazıları ise, nükleer silahların **istikrar-istikrarsızlık paradoksu** yarattığını savunuyor. Bu durum, nükleer silahlı ülkeler bu silahlara sahip oldukları için büyük ölçekli misilleme saldırılarına karşı kendilerini güvende hissettiklerinde oluşur ve bu nedenle diğer ülkelere karşı düşük ölçekli provokasyonlara dahil olmakta özgür hissederler. Bu, nükleer silahı olan ülkelerin düşük seviyeli çatışmalara karışma ihtimallerinin büyük çatışmalara karışma ihtimallerinden daha fazla olduğu anlamına gelir, çünkü nükleer silahlara sahip olmaları, onları devletin bütünlüğünü savunmak amacıyla nükleer silah kullanmayı gerektirecek ulusal parçalanma veya başka herhangi bir senaryo ile tehdit edilmekten korur.

Başka bir soru, nükleer caydırıcılığın etkilerinin tüm ülkeler için aynı olup olmadığı, hatta belirli bir ülke için zaman içinde değişip değişmediğiyle ilgilidir. Son zamanlarda nükleer silah edinmiş olan devletlerin nükleer tarihlerinin başlarında askerî meydan okumalara agresif bir şekilde yanıt verebileceğine dair bazı kanıtlar vardır. Nükleer silaha sahip olma konusunda daha uzun deneyime sahip devletler bu meydan okumalara daha az sıklıkla karşılık vermektedir, bu da nükleer silahların çatışma üzerinde zaman içinde farklılaşan etkileri olduğu anlamına gelmektedir (Horowitz 2009).

Nükleer silahların etkileri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çatışmayı caydırmak için tek bir nükleer savaş başlığının yeterli olduğu varoluşsal caydırıcılıktan ziyade, önemli görünen şey, sadece nükleer mülkiyet değil, **nükleer tutum**dur. Etkili caydırıcılık yalnızca nükleer silahlara sahip

Kutu 24.2 Nükleer silahların yayılmasına iyimser ve kötümser bakış: Waltz-Sagan tartışması

Kenneth Waltz, nükleer silah sahibi devletler nükleer cephaneliklerini 1945'ten bu yana artırmasına rağmen, nükleer silahların yeni devletlere yayılma hızının yavaş olduğunu belirtir. Waltz, kademeli nükleerleşmenin istikrara katkıda bulunacağını savunur, çünkü 'yeni nükleer devletler mevcut nükleer devletlerin yaşadığı kısıtlamaları hissedecek' ve benzer bir dikkati gösterecek. Sonuç olarak, "caydırıcılık ve savunma kabiliyetleri arttıkça savaş olasılığı azalır. Nükleer silahlar savaş başlatmayı zorlaştırır... Bundan dolayı, nükleer silahların kademeli olarak yayılması korkudan ziyade memnuniyetle karşılanmalıdır.'

Öte yandan Scott Sagan'a göre nükleer silah söz konusu olduğunda, 'daha fazlası daha kötü olabilir.' 'Profesyonel askerî örgütlerin –yaygın önyargılar, esnek olmayan rutinler ve dar görüşlü çıkarlar nedeniyle– caydırıcılıkta başarısızlığa ve kasıtlı veya kazara savaşa yol açması muhtemel örgütsel davranışlar sergilediğini' öne sürer. Dahası, geleceğin nükleer silahlı devletlerinde askeriye üzerindeki zayıf sivil kontrol, muhtemelen sivil hükümetleri askeriyenin çatışmaya yatkın eğilimlerini dizginlemekten alıkoyacaktır. Nükleer kazalar ve nükleer silahlı devletler arasındaki çatışma riski nükleer silahların yayılmasını istenmeyen bir hale getiriyor.

Kaynak: Sagan ve Waltz 2003: 44-5, 47-8.

olmakla ilgili bir mesele değildir, aynı zamanda bir ülkenin silahlara sahip olduktan sonra onlarla ne yaptığıdır. Bazı nükleer tutumlar çatışmayı caydırmada diğerlerinden daha iyidir (Narang 2013) (bkz. **Kutu 24.3**).

Püf Noktası

- Hem nükleer saydamsızlık hem de potansiyel nükleer kapasite, nükleer silahların yayılmasını tanımlamanın ne olduğu hakkında sorulara neden olur.
- Devletler bir dizi farklı nedenden dolayı nükleer silah edinirler ve ayrıca nükleer kısıtlama, nükleerden vazgeçme ve diğer ülkelere nükleer yardım sağlama politikalarını seçerler. Stratejik faktörler, kültür ve ideoloji, ekonomi-politik, iç politika ve lider psikolojisi bu kararlarda rol oynamaktadır.
- Nükleer silahların yayılmasının daha fazla istikrar ve daha az çatışmaya veya daha fazla kaza, istikrarsızlık ve çatışmaya yol açıp açmayacağı konusu tartışılmaktadır.
- Çatışmayı caydırmak için sadece bir nükleer savaş başlığının yeterli olduğu varoluşsal caydırıcılık yerine, nükleer silahların çatışma üzerindeki etkisi zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişir.

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Çabalarının Evrimi

1945'te ilk nükleer denemenin ve ilk nükleer silah kullanımının hemen ardından ülkeler, bir yandan nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanmaya devam ederken nükleer silahların yıkıcı gücünün nasıl sınırlanacağını da düşünmeye başladılar. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından nükleer silahları ortadan kaldıracak ve nükleer enerjiyi uluslararası kontrol altına alacak bir BM Atom Enerjisi Komisyonu kurmak için yapılan 1946 tarihli oylama, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle başarısız oldu.

Kutu 24.3 Nükleer tutum

Vipin Narang üç tip nükleer tutum tanımlar. Her tutum, karar vericilerin nükleer silahlarını ne şekilde kullanmayı düşündükleri açısından değişiklik gösterir. Bu nedenle tutumlar, geliştirilen ve konuşlandırılan hassas nükleer kabiliyetler, bir devletin nükleer cephaneliğiyle ilgili şeffaflık düzeyi ve devletin nükleer silahlarını yönettiği komuta ve kontrol düzenlemeleri bakımından farklılık gösterir. Sonuç olarak, bazı tutumlar caydırıcılık bakımından diğerlerinden daha iyi etki gösterir. Bu üç tutum:

1. **Katalitik:** İsrail'in benimsediği bu nükleer tutum, ciddi bir kriz durumunda üçüncü bir tarafın dış yardımını kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Devletin hayatta kalmaya yarayan silahları yoktur ve kabiliyetleri şeffaf değildir. Bu durum, nükleer silahlı veya nükleer silahsız düşmana karşı çatışmayı caydırma konusunda nispeten daha az başarılıdır.
2. **Kesin misilleme:** Bu, Çin ve Hindistan tarafından benimsenen tutumdur. Şeffaf bir şekilde konuşlandırılan kalıcı silahların kullanılmasıyla misillemeyi garanti altına alarak nükleer saldırıları caydırmaya çalışır. Bu tutum, saldırının düşük veya yüksek yoğunluklu olmasına ve saldıran tarafın nükleer güç olup olmamasına bağlı olarak çatışma üzerinde karma etkilerde bulunur.
3. **Asimetrik tırmanma:** Fransa ve Pakistan tarafından benimsenen bu tutum, saldıran tarafı ani bir nükleer karşı saldırıyla tehdit ederek konvansiyonel saldırıyı caydırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle nükleer silahlar saldıran tarafa karşı olası ilk kullanım için yerleştirilir. Asimetrik tırmanma, çatışmayı caydırmak açısından en başarılı tutumdur, ancak yanlışlıkla kullanım, komuta ve kontrol ile ilgili birçok endişeyi gündeme getirir. Bu nedenle artı ve eksileri ile değerlendirilmelidir.

Kaynak: Narang 2013

Bununla birlikte Aralık 1953'te ABD Başkanı Dwight Eisenhower, nükleer enerjinin faydalarını uluslararası toplulukla paylaşacak bir 'Barış için Atom' programı çağrısında bulundu. 1957 yılında, nükleer enerjiyle ilgili bilimsel ve teknik bilgilerin paylaşılmasına yardımcı olmak amacıyla BM himayesinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu kuruldu.

Nükleer silahların yayılmasını ve yıkıcı etkisini sınırlama çabaları çeşitli biçimlerde gerçekleşmiştir. Bu çabalar hem **nükleer silahların yatay yayılması**nı (nükleer silahların yeni ülkelere yayılması) hem de **nükleer silahların dikey yayılması**nı (ülkelerin nükleer silah cephaneliklerinin boyutunun artması) sınırlamayı amaçlamaktadır. Bu çabaların bazıları dünya çapında nükleer silahların yayılmasını önleme ve tam nükleer silahsızlanmaya ulaşma çabalarına odaklanırken, diğerleri ise nükleer silahları ortadan kaldırmak yerine kısıtlamayı öneren çeşitli silah kontrol anlaşmaları yoluyla süper güçlerin dikey çoğalmasını kontrol etmeye odaklanmıştır. Daha başkaları ise nükleer silahların yayılmasıyla mücadele yaklaşımını benimsemiş ve bir devlet nükleer silahlar edinmeye karar vermiş göründüğünde nükleer kapasiteyi kazanmaya yönelik çabalara ara vermişlerdir.

Soğuk Savaş Dönemi Nükleer Silahların Yayılmasını Engelleme, Silahsızlanma ve Silah Kontrolü

Nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları 1960'larda, özellikle Ekim 1962'de Küba Füze Krizi'nin süper güçleri nükleer savaşa yaklaştırmasının ardından hızlandı ve yanlışlıkla konvansiyonel çatışmadan nükleer çatışmaya tırmanma riski konusunda farkındalığı artırdı (bkz. **Bölüm 3**). Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında 1958-61 yıllarında nükleer testleri ertelemek için yapılan üç taraflı bir anlaşmanın ardından, üç devlet 1963'te nükleer testlerin atmosferde, açık alanda ve deniz altında yapımını engelleyen, yalnızca yeraltı testlere izin veren Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nı (PTBT) imzaladı. Fransız ve Çinli liderler bunu imzalamayı reddetti, çünkü bu çabaların halihazırda nükleer silahı olan devletlerin yararına olduğuna inanıyorlardı; Fransa ve Çin ilk nükleer silahlarını sırasıyla 1960 ve 1964'te test etti (bkz. **Tablo 24.1**).

1970'lerin sonunda, nükleer silaha sahip olan beş devlet, bu silahlara sahip olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanmayacaklarına dair güvenlik teminatları yayınladı. Bu güvenceler farklı formülasyonlara sahiptir; Çin muhtemel bir çatışmada nükleer silahlara sahip olmayan ülkeleri nükleer silah kullanmakla tehdit eden veya kullanan ilk taraf

Tablo 24.1 Nükleer silah denemeleri kronolojisi

1945 Amerika Birleşik Devletleri
1949 Sovyetler Birliği
1952 İngiltere
1960 Fransa
1964 Çin Halk Cumhuriyeti
1966 İsrail (soğuk test iddiası)
1974 Hindistan ('barışçıl nükleer patlama')
1979 Vela Olayı (İsrail ve Güney Afrika tarafından yapılan potansiyel test)
1998 Hindistan (silah), Pakistan
2006 Kuzey Kore

olmayacağını ilan ederken, ABD'nin 2010 yılındaki politikası NPT'yi imzalayan ve buna uyan ülkelere karşı nükleer silah kullanmamaktı.

Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusu, nükleer silahlara sahip devletler dışındaki uluslararası toplulukta da artan bir ilgi gördü. 1960'ların ortalarında, UAEK, barışçıl nükleer enerji için de kullanılan parçalanabilir materyallerin ve teknolojinin nükleer silah yapımında kullanılmadığını izlemek ve doğrulamak için bir koruma programı uygulamıştır. 1967'deki Tlatelolco Antlaşması, Latin Amerika'da ilk nükleer silahlardan arındırılmış bölgeyi yarattı. 1970 yılında, Zangger Komitesi UAEK teminatlarını nükleer ihracata uygulayan bir dizi yönergeyi kabul etti ve 1975'te, Hindistan'ın 1974'teki 'barışçıl nükleer patlama'sına yanıt olarak kurulan Nükleer Tedarikçiler Grubu, uranyum zenginleştirme ve plütonyumu yeniden işleme gibi özellikle hassas nükleer ihracata uygulanan korumayı ve koşulları daha da güçlendirdi. 1987 yılında, bir grup devlet, nükleer yetenekli balistik veya seyir füzelerinin ihracatını sınırlamak için Füze Teknoloji Kontrol Rejimi (MTCR) adı verilen bir anlaşma imzaladı.

Bununla birlikte, modern nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin merkezi noktası Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)'dır. 1960'larda nükleer meselelerin uluslararası toplumun gündemine gelmesi ve tartışılmasının ardından, 1968'de NPT devletlerin imzasına açıldı ve Antlaşma 1970'de yürürlüğe girdi. Antlaşma uyarınca beş devletin (ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin) nükleer silaha sahip olma hakkı olduğu kabul edildi. Diğer tüm devletler beş nükleer gücün nükleer cephanelerini ortadan kaldırmaları ve nükleer silaha sahip olmayan devletlerin barışçıl nükleer teknolojiyi edinebilmesi karşılığında nükleer cephane geliştirmekten vazgeçmeyi kabul etti. Bu nedenle, uzun diplomatik kariyerinde silah kontrolü ve nükleer silahların yayılmasını önlemeye odaklanan ABD Büyükelçisi Thomas Graham, NPT'yi üç ilkeye dayalı bir 'pazarlık' olarak tanımlamıştır: nükleer silahların yayılmasını önleme, nihai silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı (bkz. **Kutu 24.4**).

Kutu 24.4 Büyük NPT "pazarlığı"

"NPT temel bir pazarlığa dayanıyor: NPT'yi imzalayan nükleer silaha sahip olmayan devletler asla nükleer silah edinmemeyi kabul ediyor ve karşılığında NPT'yi imzalayan nükleer silah sahibi devletler barışçıl nükleer teknolojinin faydalarını paylaşmayı ve nükleer cephaneliklerinin nihai olarak ortadan kaldırılmasını amaçlayan nükleer silahsızlanmayı sürdürmeyi kabul ediyor. Hindistan'ın eski dışişleri bakanının sözleriyle ifade edersek NPT, "nükleer apartheid" oluşturmak için tasarlanmamıştı, küçük bir grup devlete kalıcı olarak büyük güç statüsü ve nükleer silah verdi ve dünyanın geri kalanını kalıcı ikinci sınıfa atadı. Bu merkezi pazarlığın her iki ucunu korumak, NPT'nin uzun vadeli uygulanabilirliği için hayati önem taşımaktadır."

Kaynak: Graham 2004.

1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında süper güçler, silah kontrolü ve özellikle kendi nükleer cephanelerindeki stratejik nükleer silahların ve dağıtım araçlarının oluşumunun nasıl sınırlanacağı hakkında daha ciddi düşünmeye başladılar. 1972'de Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, konuşlandırılabilecek füze ve **balistik füze savunmasının** (BMD) sayısını sınırlandırarak silahlanma yarışını önlemeye çalışan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması'nı (SALT I) imzaladı. Ancak antlaşmanın temel bir

zayıflığı vardı: iki süper gücün nükleer cephaneliklerinde nicelden ziyade nitel iyileştirmelere yeterince değinmiyordu. Eleştirmenler ayrıca SALT I'in Sovyetler Birliği'ne avantaj sağlayan bir statükoyu dondurduğunu da iddia etti.

Bu antlaşmaların bir kısmına 1979'da her iki devlet tarafından da zımnen kabul edilen SALT II müzakerelerinde –her ne kadar Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini takiben antlaşmanın onaylanması askıya alınmış olsa da– işaret edildi. 1987'deki Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Antlaşması, orta menzilli nükleer silahlı füzelerin konuşlandırılmasını daha da sınırlandırdı. Her ne kadar bu çabalar süper güçler arasında işbirliği ve diyalog için bir forum sağlamış olsa da, süper güç gerilimini, silah kontrolü savunucularının umduğu düzeyde azaltamadı.

Soğuk Savaş Sonrası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD ve Rusya'nın silah kontrolünü tekrar gözden geçirmeleri için yeni bir fırsat sundu. 1991'de iki taraf, sadece savaş başlığı ve fırlatma aracı sayısını sınırlamanın ötesine geçen ve bunları azaltmayı kabul eden Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'nı (Strategic Arms Reduction Treaty, START) imzaladı. START II 1993'te imzalandı ve en önemlisi MIRV'lerin ICBM'lerde kullanımını yasakladı.

Ancak 2002'de ABD-Rusya silah kontrol ilişkisi çeşitli şekillerde değişti. ABD Balistik Füze Karşıtı Antlaşma (Anti-Ballistic Missile Treaty, ABM)'dan ve Rusya da START II'den çekildi. ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilme nedeni, büyük ölçüde –eleştirmenlerce pahalı ve etkisiz olarak değerlendirilen– bir ulusal balistik füze savunma kalkanı geliştirmekti. Obama yönetimi bazı füze savunma unsurlarını iptal ederken, kıta ABD'sini koruma amaçlı kara konuşlu önleyiciler ve Avrupalı müttefiklerini İran'dan gelen kısa ve orta menzilli füzelere karşı savunmak için deniz konuşlu BMD platformları da dahil olmak üzere bazılarını devam ettirdi.

2002 yılında imzalanan Stratejik Saldırı Azaltma Antlaşması (Strategic Offensive Reductions Treaty, SORT veya Moskova Antlaşması) kapsamında, iki ülke operasyonel olarak konuşlandırılmış silah stoklarını daha da azaltmayı kabul etti. SORT'un yerini, 2010 yılında, iki ülkeye konuşlandırılan stratejik nükleer savaş başlığı sayısını (her biri için 1550'ye) düşüren ve füze fırlatıcılarının sayısını sınırlayan Yeni START antlaşması aldı.

Nükleer silahların yayılmasının önlenmesine yönelik küresel çabalar 1990'ların başında yeni bir ivme kazandı. Körfez Savaşı ve Irak'ın nükleer silah programının uluslararası topluluğun düşündüğünden daha fazla ilerlediğinin keşfinden sonra, Nükleer Tedarikçiler Grubu ve Zangger Komitesi çift kullanımlı ürünlere odaklanmak için güvenlik tedbirleri listelerini gözden geçirip güncelledi. 1995 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalayanlar, antlaşmanın hükümlerini gözden geçirmek için toplandılar ve antlaşmayı süresiz olarak uzatmaya karar verdiler. Halihazırda 190 devlet NPT'yi imzalamış durumda. Bu nedenlerden ötürü, NPT İnceleme ve Genişletme Konferansı ve NPT'nin kendisi genellikle başarılı kabul edilmektedir.

Bununla birlikte, NPT İnceleme Konferansı nükleer silahların yayılması konusunda uluslararası topluluğun karşı karşıya kaldığı bazı sorunları da vurguladı. İlk sorun, NPT'nin evrensel olmamasıdır. İsrail, Hindistan ve Pakistan Antlaşmayı hiç imzalamadı; Kuzey Kore imzaladı, ancak 2003 yılında geri çekildi. 1995 yılında genişletme anlaşmasının yanı sıra kabul edilen bir önerge, Ortadoğu'daki tüm devletlerin NPT'ye katılması çağrısı yaptı ve ülkeler yıllardır Kuzey Kore'yi NPT'ye geri dönmeye ve işbirliğine ikna etmek için iki-taraflı ve çok-taraflı olarak çalıştı. Bu çabalar şimdiye kadar başarısız olmuştur. İkincisi, NPT'nin –Kuzey Kore ve İran'ın nükleer silah arayışının nasıl ele alınacağına ilişkin devam eden tartışmaların da gösterdiği gibi– yaptırım açısından zayıf hükümleri vardır (bkz. **Örnek Olay 3**).

Üçüncüsü, NPT eleştirmenleri antlaşmanın temelde adil olmadığını iddia ediyorlar. Nükleer statükoyu dondurarak, antlaşmada tanınan beş nükleer silah devletinin nükleer statüsünü diğer ülkeler üzerinde ayrıcalıklı kıldığını ve beş nükleer silah devletine nükleer cephaneliklerini fiilen sökmeleri için yeterince baskı yapmadığını savunuyorlar.

Aynı zamanda tartışılan nükleer silahların yayılması karşıtı diğer iki önlem de benzer itirazlar ve uygulama zorlukları ile karşılaştı. Nükleer silah testini tamamen yasaklayacak Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması (Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty, CTBT), üç yıllık yoğun müzakerelerin ardından 1996 sonbaharında imzaya açıldı (Hansen 2006). Bununla birlikte CTBT'nin yürürlüğe girmesi için beş nükleer silah devletinin yanı sıra NPT tarafından tanınmayan nükleer güçler de dahil olmak üzere kırk dört devletin imza ve onayı gerekmektedir. CTBT'nin eleştirmenleri, antlaşma taahhütlerinin etkili bir şekilde doğrulanıp doğrulanamayacağı ve nükleer deneme yapmama taahhüdünün, nükleer silah programlarını geliştirmeye devam etmek için nükleer deneme yapma hakkını korumak isteyebilecek mevcut nükleer güçlerin ulusal güvenlik çıkarlarını kısıtlayıp kısıtlamayacağına dair endişelere odaklanıyor. Bugün CTBT'nin yürürlüğe gireceğine dair bir işaret yok ve bazı ülkeler (Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore) antlaşmanın imzaya açıldığı günden bu yana nükleer silah test etmeye devam ediyor.

Parçalanabilir Materyal Kısma Antlaşması'nı (Fissile Material Cut-off Treaty, FMCT) uygulama girişimlerinde de benzer zorluklarla karşılaşılmıştır. Bazı nükleer silah devletleri bunu nükleer silahların daha fazla yayılmasını önlemenin bir yolu olarak, nükleer silaha sahip olmayan bazı devletler ise nükleer silah devletlerinin dikey yayılmasını kısıtlamanın bir yolu olarak görmüş olsalar da diğer bazıları anlaşmaya itiraz etti. Örneğin Hindistan, hem CTBT'ye hem de FMCT'ye 'nükleer bir seçeneğe' sahip olmasını kısıtlayacak önlemler oldukları gerekçesiyle itiraz etti. Antlaşmanın sadece yeni parçalanabilir materyal stokları oluşturmayı mı engellemesi gerektiği yoksa mevcut stokların tasfiyesini (Pakistan Hindistan'ın parçalanabilir materyal konusunda sahip olduğuna inandığı avantaja işaret etmek için bu seçeneği destekliyordu) kapsayıp kapsamadığı konusunda da anlaşmazlık vardı. CTBT'de olduğu gibi, etkili doğrulama FMCT'ye yönelik önemli bir eleştiridir.

Örnek Olay Çalışması 3 Kuzey Kore ve İran'da nükleer programlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer silahların yayılması konusundaki uluslararası kaygıların çoğu Kuzey Kore ve İran'a odaklanmıştır. Fakat her iki ülke de, nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi için farklı zorluklar ortaya koyuyor.

Kuzey Kore, 2003 yılında NPT üyeliğinden çekildi ve şu anda yaklaşık altı ila sekiz nükleer silaha sahip olduğuna inanılıyor. 1990'ların başında, ülkenin gizli bir nükleer silah programı izlediğine dair korkular, Ekim 1994'te Çerçeve Sözleşme'nin imzalanmasına neden oldu. Çerçeve Sözleşme kapsamında Kuzey Kore, Yongbyon'da inşa ettiği plütonyum reaktörünü iki hafif su reaktörü (Light Water Reactors, LWRs) ve yeni reaktörler bitene kadar akaryakıt sevkiyatı karşılığında kapatmayı kabul etti. Akaryakıt sevkiyatında ve hafif su reaktörlerinin inşasında yaşanan gecikmeleri takiben ve Kuzey Kore'nin 1998'de Japonya üzerinde füze denemesiyle şiddetlenen siyasi belirsizliğin ortasında, Kuzey Kore NPT'den geri çekilme niyetini tekrar ilan etti. 2003'ten 2005'e kadar altı parti görüşmeleri, nükleer silahlardan arındırılmış bir Kore yarımadası hedefini teyit eden bir 2005 Ortak Bildirisi yayınladı, ancak Banco Delta Asia'nın kara para akladığını da içeren bir dizi yeni mali yaptırımdan sonra, Kuzey Kore Ekim 2006'da nükleer silah test etti. 2005'teki anlaşmayı uygulamak amacıyla yapılan Şubat 2007 tarihli bir anlaşma 2008'de geçersiz kaldı ve bunu Mayıs 2009'da ikinci bir nükleer test izledi. Pyongyang, varlığından şüphelenilen ancak hiçbir zaman doğrulanamayan bir uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü açıkladı. Programın operasyonel hale gelmesi durumunda, ülkenin nükleer cephanesinin boyutunu önemli ölçüde artıracaktı.

İran NPT'nin resmi bir üyesi olmaya devam ediyor, ancak bu ülkenin nükleer enerji programı uluslararası çekişmeye konu oluyor. İran'ın nükleer enerji programı 1950'lerde ABD Barış Atomu programı kapsamında başladı ve Buşehr'de Rus yardımı ile inşa edilen ilk nükleer santrali 2011 yılında faaliyete geçti. 2003 yılında UAEK, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini UAEK'nın güvenlik tedbirleri programının gerektirdiği şekilde beyan etmediğini bildirdi. Bu durum BM Güvenlik Konseyi'nin İran'ın zenginleştirme faaliyetini durdurmasını talep etmesine yol açtı. İngiltere, Almanya ve Fransa (AB-3) ile müzakereler uranyum zenginleştirme faaliyetinin geçici olarak askıya alınmasını sağladı ancak kesin bir çözüm üretemedi. İran, enerji güvenliğini sağlamak için uranyum zenginleştirme faaliyeti yürütmesi gerektiğini savundu ve NPT'nin kendisine tanıdığı nükleer enerji hakkına işaret etti. Kasım 2011'de UAEK, İran'ın nükleer silah kapasitesini geliştirmeye yönelik araştırma ve deneyler yürüttüğünü rapor etti. Bu rapor, İran'ın stratejisinin gizli bir nükleer kapasiteye ulaşmak için nükleer enerji tesislerini kullanmak olduğu ve daha sonra tam teşekküllü bir nükleer silah devleti haline gelmek için hızla 'ilerleyebileceği' endişesini artırdı. Bu yaptırımlara katılım derecesi ülkeden ülkeye değişse de, bu çıkmaz, İran'a karşı ağır yaptırımlarla sonuçlandı.

Yeni Yaklaşımlar: Nükleer Yayılmayla Mücadele ve Silahsızlanmaya Dönüş mü?

Soğuk Savaş sonrası silahların kontrolü ve nükleer silahların yayılmasını önleme konusundaki iyimserlik zayıfladıkça, politika yapıcılar ve yayılmayı önlemek için çalışan topluluklar arasında yeni ve daha karmaşık nükleer tehditlere karşı geleneksel anlaşmaların yetersiz olabileceği algısı hakim olmaya başladı. CIA Direktörü James Woolsey meşhur karşılaştırmasında durumu ejderhayı öldüren birinin kendini zehirli yılanlarla dolu bir ormanda bulmasına benzetiyordu (Woolsey 1998). (Tıpkı ABD ve NATO'nun Soğuk Savaş sırasında SSCB'ye karşı konvansiyonel güçlerde geri kalmışlıklarını telafi etmek için nükleer silaha başvurması gibi, şimdi daha küçük güçler Amerika'nın muazzam avantajlarını dengelemek için nükleer silah elde etmeye çalışıyor.) Sonuç olarak, uluslararası topluluk bu yeni nükleer yayılma tehditlerini çözebilecek yeni girişim ve stratejiler aramaya başladı.

Bunlardan biri, çeşitli şekillerde kullanılan ancak genel olarak nükleer silah elde etmeye çalışan devletlerin programlarını engelleme, yavaşlatma veya geri alma çabalarını tanımlayan ve nükleer silahların bilfiil kullanımına karşı savunma ve caydırıcılığı da içeren **nükleer silahların yayılmasıyla mücadele** kavramıdır (bkz. **Kutu 24.5**).

Yeni yaklaşımlardan biri, Nisan 2004'te kabul edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1540 sayılı kararıdır. Bu karar devletlere; bireylerin, şirketlerin veya diğer aktörlerin KİS elde etmek isteyen devlet-dışı aktörleri desteklemesini engelleme zorunluluğu getirir. Ayrıca devletlerin bu faaliyetleri yasaklayan yerel mevzuatı uygulamalarını ve bu faaliyetleri destekleyebilecek unsurlar ve finansman üzerinde etkili kontroller kurmasını gerektirir. Bu kararın izlenmesi ve uygulanması hakkında rapor vermek, kararın uygulanmasında destek ve yardım sağlamak ve bu çabalar üzerinde uluslararası işbirliğini kolaylaştırmak için bir 1540 Komitesi kurulmuştur. 1540 Komitesinin görev süresi birkaç kez uzatıldı; en son 2011'de on yıllığına, 2021'e kadar uzatıldı.

Nükleer silahların yayılmasıyla mücadeledeki diğer iki çaba, 2003 yılında başlatılan Nükleer Silahların Yayılması Güvenlik Girişimi (Proliferation Security Initiative, PSI) ve ilk kez 2010 yılında düzenlenen Nükleer Güvenlik

Kutu 24.5 ABD'nin nükleer silahların yayılmasıyla mücadele yaklaşımı

Nükleer silahların yayılmasıyla mücadele çabaları, KİS gelişiminin ve yayılmasının neden olduğu tehditleri ortadan kaldırmayı veya azaltmayı amaçlamaktadır. Bunu yapmak için ABD hükümeti beş hedefe odaklanır:

- Devletlerin, teröristlerin veya silahlı grupların KİS elde etme amacıyla kaynak edinme, geliştirme veya seferber etme konusundaki ilgilerini engellemek.
- Devlet, terörist veya diğer aktörlerin KİS kapasitesi elde etme çabalarının veya tedarikçilerin bu tür kapasiteleri sağlama çabalarının engellenmesi veya zorlaştırılması.
- İlgili KİS programlarının etkisizleştirilmesi veya ortadan kaldırılması.
- Nükleer, radyolojik, biyolojik ve kimyasal silahlara ve bunları fırlatma araçlarına sahip olanları bu silahları kullanmaktan caydırmak.
- KİS kullanımının ABD veya müttefiklerine karşı sonuçlarını hafifletmek.

Kaynak: US National Counterproliferation Center, www. counterwmd. gov/

Zirvesi'dir. ABD liderliğindeki PSI, özellikle KİS malzemeleri ve ilgili fırlatma sistemlerinin trafik ve ticaretinin engellenmesi çabalarında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Çok-taraflı bir çerçeveye sahip olmayan gönüllü bir girişim olan PSI, on bir üyeyle başladı ve 2012'nin sonu itibariyle yaklaşık 100 katılımcı ülkeye ulaştı. 2010'da Washington'da ve 2012'de Seul'de düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi, nükleer terörizmi önlemeye yönelik nihai amaç doğrultusunda nükleer malzemeleri güvence altına almak ve nükleer kaçakçılığı önlemek için uluslararası işbirliğini artırma çabasıdır.

Silahsızlanma da son birkaç yıldır tartışmanın ön saflarında yer aldı. 2007 yılında, Soğuk Savaş döneminin dört üst düzey devlet adamı, Amerika Birleşik Devletleri ve diğerlerinin silahsızlanmaya yeniden bağlılığını ve nihayetinde nükleer silahların küresel arenadan tamamen kaldırılmasını dile getiren bir makale yayınladılar (bkz. **Kutu 24.6**).

'Küresel Sıfır' hareketi ABD Başkanı Barack Obama'nın 2009'da Prag'da nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya çağrısı yaptığı konuşmasıyla da desteklendi. Birçokları nükleer silahtan arınmış bir dünyanın övgü-

Kutu 24.6 "Küresel Sıfır"

Ocak 2007'de, Soğuk Savaş döneminin dört üst düzey devlet adamı, daha sonra 'Dört Atlı' lakabı verilen Henry Kissinger, George Shultz, William Perry ve Sam Nunn *Wall Street Journal*'da bir makale kaleme aldı. Bu makalede, güvenliği sağlamak için nükleer silahlara güvenmenin "gittikçe daha tehlikeli daha az etkili hale geldiğini iddia ettiler. "Acil yeni adımlar atılmadıkça, ABD kısa süre içinde Soğuk Savaş dönemi caydırıcılığından daha riskli, psikolojik olarak yönünü şaşırmış ve ekonomik olarak daha maliyetli olacak yeni bir nükleer çağa girmek zorunda kalacaktır."

ABD'ye 'nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya hedefini ortak bir teşebbüse dönüştürmek için nükleer silah sahibi ülkelerin liderleri' ile birlikte çalışma çağrısında bulundular. Tavsiye ettikleri adımlar arasında şunlar vardı:

- Konuşlandırılmış nükleer silahlarla ilgili Soğuk Savaş'taki tutumu değiştirerek uyarı süresini artırmak ve böylece nükleer silahların kazayla veya yetkisizce kullanılması tehlikesini azaltmak.
- Bu silahlara sahip tüm devletlerde nükleer kuvvetlerin büyüklüğünü azaltmaya devam etmek.
- Sınır ötesine yerleştirilmek üzere tasarlanmış kısa menzilli nükleer silahları ortadan kaldırmak.
- Son teknik gelişmelerden yararlanarak ve diğer kilit devletlerin onayını temin etmeye çalışarak Senato ile (güveni artırma ve periyodik gözden geçirme koşullarını içerecek şekilde) Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nın onaylanması için iki taraflı bir süreç başlatmak.
- Dünyanın her yerinde tüm silah, silah için kullanılabilir plütonyum ve yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokları için mümkün olan en yüksek güvenlik standartlarını sağlamak.
- Uranyum zenginleştirme sürecinin kontrol altına alınması ve buna nükleer güç reaktörleri için uranyumun makul bir fiyata, önce Nükleer Tedarikçiler Grubu'ndan sonra da Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'ndan veya diğer kontrollü uluslararası rezervlerden temin edilmesi garantisinin eşlik etmesi. Ayrıca elektrik üreten reaktörlerde harcanan yakıtın ortaya çıkardığı yayılma sorunlarının ele alınması da gerekecektir.
- Silahlar için parçalanabilir materyal üretiminin küresel olarak durdurulması, sivil ticarette yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun kullanımının aşamalı olarak kaldırılması ve dünyadaki araştırma tesislerinden silahlarda kullanılabilir uranyumun uzaklaştırılması ve malzemelerin güvenli hale getirilmesi.
- Yeni nükleer güçlerin ortaya çıkmasına neden olan bölgesel karşılaşmaları ve çatışmaları çözme çabalarımızı iki katına çıkarmak. Nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya hedefine ulaşmak, herhangi bir devletin veya halkın güvenliğini potansiyel olarak tehdit edebilecek nükleer bağlantılı davranışları engellemeye veya bunlara karşı koymaya yönelik etkili önlemler de gerektirecektir.

Kaynak: Shultz, Perry, Kissinger ve Nunn 2007.

ye değer bir nihai hedef olduğunu kabul etse de, asıl mesele o noktaya nasıl ulaşılacağıdır zira hiçbir devlet nükleer silahları diğerlerinden önce bırakmak istememektedir. 2012 itibariyle, Obama yönetimi Amerikan nükleer stokunun bakımı ve modernizasyonu için fon talep etmeye devam etmektedir. Ve 2010 Nükleer Tutum İncelemesi Amerikan stratejisinde nükleer silahların rolü üzerine görünüşte daha katı sınırlar koymuş olsa da (ABD Savunma Bakanlığı 2010), akademisyenler, eğer müttefikler kendilerini daha az güvende hisseder ve nükleer bir caydırıcılık edinmeye daha fazla ilgi duyarlarsa, Amerikan'ın genişletilmiş caydırıcılığını sınırlamanın aslında nükleer silahsızlanmaya olumsuz etkilerde bulunabileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle silahsızlanma çağrılarının geleceği belirsizliğini koruyor ve yakın gelecekte silahsızlanma ihtimali oldukça düşük görünüyor.

Püf Noktası

- Nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları, hem yatay hem de dikey yayılmayı ele almaya çalışmaktadır. Bu çabalar, tamamen silahsızlandırmaya ya da nükleer silahları ve bunları fırlatma araçlarını silah kontrolü yoluyla sınırlamaya odaklanabilir.
- NPT nükleer silaha sahip olan ve olmayan devletler arasında bir pazarlık olarak görülmektedir. Bununla birlikte, eleştirmenler onun evrensel olmadığından, izlenmesi ve uygulanmasının zorluğundan ve son derece adaletsiz olduğundan şikâyet ediyorlar.
- Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, nükleer kaçakçılığı ve nükleer silah elde etme çabalarını sekteye uğratmak için uluslararası topluluk da nükleer silahların yayılmasını önleme yaklaşımlarını benimsedi. Bunlara BMGK 1540 sayılı kararı, Nükleer Silahların Yayılması Güvenlik Girişimi ve Nükleer Güvenlik Zirvesi dahildir.
- Son birkaç yıldır silahsızlanmaya dönüş ve nükleer silahların nihai olarak ortadan kaldırılması konusu daha fazla tartışılmaktadır.

Sonuç

Nükleer teknoloji hem barışçıl hem de askerî amaçlar için 1945'ten beri istikrarlı bir şekilde yayıldı, ancak nükleer silahların kendileri çok daha yavaş yayıldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle odak, iki-kutuplu rekabette iki nükleer süper güç dünyasından, değişen boyut ve görünüşte cephaneliklere sahip daha fazla sayıda nükleer güç içeren daha küreselleşmiş bir dünyaya kaydı. Nükleer silah teknolojisinin yayılması, küreselleşme süreçlerinin hem kapsamını hem de eşitsizliğini yansıtmaktadır.

Nükleer tablodaki bu küresel değişim, akademisyenleri nükleer silahlarla ilgili varsayımlarından bazılarını yeniden incelemeye zorladı: Bu silahlar neden edinilirler, neden devletler onlardan vazgeçer ve hangi koşullarda çatışmayı caydırmak için en etkili yol olurlar. Aynı zamanda, nükleer teknolojinin yayılması, küresel nükleer çevrenin artan karmaşıklığı ve devlet-dışı aktörlerin yayılmada rol oynama potansiyeli de önemli stratejik meydan okumalar haline geldi. Bu nedenle mevcut tartışmaların çoğu, küreselleşmiş bir dünyada

güvenlik ortamı ve bu dünyanın sunduğu karmaşık zorluklar hakkında nasıl düşünmemiz gerektiğiyle ilgilidir.

Nükleer silahların yayılmasını engelleme veya onunla mücadele etme yöntemi de gelişti: önceleri silahsızlanmaya odaklanılırken daha sonra silah kontrolü yoluyla nükleer silah stoklarını sınırlama çabalarına ve yakın zamanda da nükleer silahların yayılması ile mücadeleye odaklanıldı. Çağdaş nükleer manzaranın karmaşıklığı, hiçbir politikanın her derde deva niteliğinde olamayacağını göstermektedir; farklı zorluklar farklı çözümler gerektirir. Nükleer silahların yayılma sahası dönüştükçe, tek tek devletlerin ve uluslararası topluluğun bu zorluğu aşma çabaları da değişecektir.

Sorular

1. Nükleer kapasite daha hızlı yayılmasına rağmen nükleer silahlar neden bu kadar yavaş yayıldı?
2. Devletler neden nükleer silah üretme kararı alıyor? Neden bundan vazgeçiyorlar?
3. Nükleer silah üretme motivasyonları 1945'ten beri değişti mi?
4. Nükleer silahların yayılması konusunda iyimser misiniz yoksa kötümser mi? Neden?
5. Nükleer silahlara sahip olmak uluslararası çatışma kalıplarını nasıl değiştiriyor?
6. Devlet-dışı aktörler nükleer silahların yayılmasında nasıl bir rol oynar? Bu aktörler yeni bir nükleer tehdit türü müdür?
7. 1945'ten beri silah kontrolü ve silahların yayılmasının önlenmesi nasıl değişti?
8. "Küresel Sıfır" iyi bir fikir midir? Neden?
9. Küreselleşme nükleer silahların yayılmasını nasıl değiştirdi?
10. Bugün nükleer silahların yayılması sorununu çözmek için hangi yeni politikalar veya girişimler gerekmektedir?

Ek Okuma Önerileri

Buzan, B. ve **Herring, E.** (1998), *The Arms Dynamic in World Politics* (Boulder, CO: Lynne Rienner). Küresel güvenlik ve dünya siyaseti bağlamında askeri teknolojinin yayılmasını inceler.

Campbell, K. M., Einhorn, R. J. ve **Reiss, Mitchell B.** (2004), *The Nuclear Tipping Point: Why States Reconsider Their Nuclear Choices* (Washington, DC: Brookings Institution). Nükleer silahların kısıtlanması hakkında, örnek vaka temelinde iyi bir açıklama sunar.

Freedman, L. F. (2003), *The Evolution of Nuclear Strategy* (New York: Palgrave Macmillan). Soğuk Savaş dönemi nükleer strateji düşüncesinin nasıl geliştiğini özetler.

Fuhrmann, M. (2012), *Atomic Assistance: How 'Atoms for Peace' Programs Cause Nuclear Insecurity* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Devletlerin neden barışçıl nükleer tek-

noloji sağladığını izah eder ve bunun nükleer silahların yayılmasına katkıda bulunduğunu iddia eder.

Kroenig, M. (2010), *Exporting the Bomb: Technology Transfer and the Spread of Nuclear Weapons* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Hassas nükleer teknoloji temininin arkasındaki stratejik mantığı özetler.

Lavoy, P. R., Sagan, S. ve **Wirtz, J. J.** (2000), *Planning the Unthinkable: How New Powers Will Use Nuclear, Biological, and Chemical Weapons* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Kitle imha silahlarının yayılmasını ve devletlerin onları nasıl kullanabileceğini tartışır.

Narang, V. (2014), *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict* (Princeton, NJ : Princeton University Press). Devletlerin neden belirli nükleer tutumlar benimsediğini ve bunun uluslararası çatışmaya etkilerini inceler.

Sagan, S. D. ve **Waltz, K. N.** (2003), *The Spread o f Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, 2. ed. (New York ve Londra: W. W. Norton). Nükleer silahların yayılmasının çatışma ve istikrarsızlığı artırma mı yoksa azaltma mı potansiyelinde olduğunu tartışır.

Schelling, T. (1966), *Arms and Influence* (New Haven, CT: Yale University Press). Caydırıcılığın mantığı üzerine klasik bir metin.

Tannenwald, N. (2007), *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945* (Cambridge: Cambridge University Press). Amerika'nın 1945'ten bu yana nükleer silah kullanmamasında nükleer tabunun rolünü inceler.

Bölüm 25
Milliyetçilik

John Breuilly

Giriş: Kavramlar ve Tartışmalar
Tarihte Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset
Günümüzde Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölümde milliyetçiliğin küreselleşmeden önce geldiğine, onun küreselleşmenin bugünlerde tehdit ettiği ulus-devletler düzenini başlattığına dair geleneksel görüşü sorguluyorum. Bunun yerine küreselleşmenin önce geldiğini ve milliyetçiliği sürekli biçimlendirdiğini öne süreceğim. Bölüme milliyetçiliğin nasıl tanımlandığı ve açıklandığı ile başlayacağım. Daha sonra 1750'den itibaren küresel siyasetin milleyetçiliği farklı evrelerde nasıl biçimlendirdiğini özetleyeceğim. İkisi arasındaki temel bağlantı, hem milliyetçi hedef hem de modern dünyanın ana güç taşıyıcısı olarak ulus-devlettir. Ancak milliyetçilik, ulus-devlet ve ulus-devletler arası ilişkiler her aşamada değişir. Bu tarihsel bakış açısı, küresel siyaset ve milliyetçilik arasındaki mevcut ilişkileri anlamamıza yardımcı olabilir.

Giriş: Kavramlar ve Tartışmalar

Küresel siyaset, milliyetçilik ve **ulus-devletler** arasındaki ilişkiyi değerlendiren standart bir bakış şu şekildedir: (1) Egemen, **ülkesel devletlerin** (*territorial states*) düzeni (Westfalya düzeni) Avrupa'da 17. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmiştir (bkz. **Bölüm 2**). (2) On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren milliyetçiliğin yükselişi, **Avrupa**'dan bütün dünyaya uzanan bu devlet düzenini, tüm dünya bir dizi ulus-devletler şeklinde örgütleninceye dek ulusallaştırdı (bkz. **Kutu 25.1**). Uluslararası ilişkiler ulus-devletler arasındaki ilişkiler haline gelmiştir. (3) **Küreselleşme**, egemen ülkesel güçleri ve milli **kimlik**leri aşındırarak bu siyasi düzeni alt üst etmiştir. (2) ve (3). tezleri ele almadan önce milliyetçilik ve ulus-devletlerle ilgili ana kavram ve tartışmalara göz atacağız.

Milliyetçiliği, ulusa üyeliğin siyasi kimlik ve sadakatin öncelikli odak noktasını sağladığını ve bunun karşılığında **ulusal kendi kaderini tayin** hakkını gerektirdini ifade eden bir fikir olarak tanımlıyorum. Milliyetçiler **ulus**u farklı şekillerde düşünürler, ancak hepsi bunu belirli bir toprağı kapsayan "bütün bir topluma" gönderme olarak kabul ederler. Bununla birlikte, aynı toplum veya toprakta rakip milliyetçiler hak iddia edebilir. Mesela Türk milliyetçiler Kürt milliyetçilerinin karşı çıkacağı bir iddiayı, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin Türk olduğunu öne sürerler (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**). Ulusu tanımlamak milliyetçiliği tanımlamaktan daha zordur. Bazı yazarlar dil gibi nesnel özelliklere, diğerleri muhayyel öznel karaktere vurgu yapar; bazıları ise bu terimi kullanmak noktasında müteredditir. **Kutu 25.2** bu görüşlerin örneklerini sunar. Öncelikli olarak, pek çok insanın dünyanın, siyasi sadakatin tek değilse de ana nesnesi olan uluslara bölündüğünü düşündüğünü kastediyorum. **Kendi kaderini tayin**, genellikle bağımsız devlet demektir. Yine de milliyetçiler federal bir devlet içinde otonomi sahibi olma gibi daha azıyla da yetinebilirler.

Kutu 25.1 Ulus-devletler dünyasının gelişmesi

Tarih	Ulus devletlerin yaklaşık sayısı*
1500	2 (İngiltere, Fransa)
1800	6 (Britanya, Fransa, Hollanda, ABD, İspanya, Portekiz)
1900	30 (Belçika, Almanya, İtalya, Sırbistan, Romanya, Yunanistan, Brezilya, Arjantin, Japonya, Kanada, vb.)
1923	Milletler Cemiyeti'nin 45 üyesi
1945	Birleşmiş Milletler'i kuran 51 ülke
1950	60 BM üyesi
1960	99 BM üyesi
1970	127 BM üyesi
2006	192 BM üyesi
2012	193 BM üyesi

* 1923 öncesi tarihi yorumlamalara dayalı tahminlerdir. Bu dönemden sonraki verilerde Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler üyeleri esas alınmıştır.

Milliyetçilik ideoloji, siyaset ya da hissiyat olarak görülebilir. Milliyetçilik tanımları onu genellikle bir ideoloji, siyasi dünya görüşü çerçevesine koyarlar. Ancak bu ideolojiyi önemli hale gelmemiş olsaydı görmezden gelebilirdik. Bu durum, milliyetçilik insanların kimlik anlayışını şekillendirdiğinde gerçekleşmiştir: hissiyat olarak milliyetçilik. Bu ayrıca milliyetçilik ulus-devlet kurabilecek hareketlerce kullanıldığında da gerçekleşmiştir: siyaset olarak milliyetçilik.

Milliyetçiliğin her bir boyutunu türlere ayırmak faydalı olur. İşte bazı örnekler. İdeoloji yurttaşlık temelinde veya etnik temelde olabilir. **Yurttaşlığa dayalı milliyetçilik** (*civic nationalism*) bir devlet ve o devletin değerlerine bağlılıktır. Devlete üyelik, milliyeti belirler. Bunu çoklu etnik yapılı bir göçmen ülkesi olan ABD'de görebiliriz. **Etnik milliyetçilik** (tahayyül edilen) ortak bir soy grubuna bağlılıktır. Bu türde, Avrupa'daki etno-ulusal devletlerde olduğu gibi, ulus devletten önce gelir. Bu ayrımla ilgili bazı sorunlar vardır. Her milliyetçilik kültür ve değerleri öne çıkarır, ama bunlar da çoğu zaman hızla değişir. Din ve dil gibi kültürel unsurlar kolaylıkla etnik ya da yurttaşlık sınıflarına konulamaz. Bu ayrımın ahlâkileştirme (yurttaşlık iyi; etnik kötü) tehlikesi söz konusudur. Yine de bu ayrım kullanışlı olabilir.

Milliyetçi hissiyatlar elit kesime ya da kitlelere ait olabilir. Bazı milliyetçi fikirler nüfusun sadece küçük bir bölümüne hitap ederken bazıları popüler kabul görebilirler. Siyasi terimlerle, milliyetçilik devlet-güçlendirici ya

Kutu 25.2 Ulus tanımları

'[Ulus] ... tahayyül edilmiş bir siyasi topluluktur –özü itibariyle sınırlı ve egemen bir tahayyül-... Tahayyül edilmiştir, çünkü en küçük milletin bile üyeleri diğer üyelerin büyük çoğunluğunu hayatları boyunca tanımayacak hatta onlardan haberdar dahi olmayacaktır, ancak her birinin şuurunda bu üyelerin topluluğunun görüntüsü vardır. ... Millet sınırlı olarak tahayyül edilmiştir çünkü belki bir milyar kişiyi içeren en büyüğü bile sınırsız değildir, sınırlar esnek de olsa, bu sınırların ardında başka uluslar yaşar. ... Egemen olarak tahayyül edilmiştir, çünkü kavram Aydınlanma ve Devrim'in tanrısal düzenli, hiyerarşik hanedanlıkların meşruiyetini yıktığı bir zamanda doğmuştur.'

(Benedict Anderson 1991, 5-6)

'[Ulusu]... başlangıç itibariyle sadece bir değil, birçok nesnel ilişkinin (ekonomik, siyasi, dilsel, kültürel, dini, coğrafi, tarihi) kombinasyonu ve bunların toplumun zihninde/toplumsal bilinçte öznel yansımalarıyla vasıtasıyla bütünleşen geniş bir toplumsal grup olarak tanımlayalım. Bu bağların çoğu karşılıklı ikame edilebilir –bazıları bir ulus inşası sürecinde özel bir öneme sahipken diğer ulus inşası süreçlerinde sadece destekleyici bir unsur olabilirler. Ancak tüm bunların arasında üçünün yeri doldurulamaz: (1) grubun –ya da en azından grubun ana unsurlarının– 'kaderi' olarak anılan ortak bir "hafızası"; (2) grup içinde dışına oranla daha yüksek bir toplumsal iletişim seviyesini mümkün kılan dilsel ve kültürel bağların yoğunluğu; (3) sivil toplum olarak örgütlenen grubun tüm üyelerinin eşitliği kavrayışı.'

(Miroslav Hroch 1996, özellikle 79)

Ne nesnel ne de öznel tanımlar tatmin edicidir, her ikisi de yanıltıcıdır. Her durumda agnostisizm bu alandaki her öğrenci için başlangıçta takınılacak en iyi tutumdur. Bu sebeple bu kitap ulusu meydana getiren unsurun hiçbir önsel tanımını yapmaz. Ancak, böylesi bir insanlar yapısının kendisini nasıl algıladığı bu yapı için ulus tarifini yapan yazarlara ya da siyasi demeçlere bakılarak anlaşılamaz. Bazı temsilcilerin 'ulusal bir fikir' adına ortaya çıkmaları önemsiz değildir. Ancak, 'ulus' terimi bugün çok geniş ve muğlâk şekilde kullanıldığı için milliyetçilik terminolojisi çok bir anlam ifade etmez.'

(Eric Hobshawm 1990, 8-9)

da devlet-yıkıcı olabilir. Devlet-güçlendirici milliyetçilik mevcut devleti meşru addeder ve onu güçlendirmeye çalışır. Bunu içeride ulusu 'saflaştırıp' iktidarı reforme ederek, dışarıda 'ulusal' toprak üzerinde hak iddia edip gücünü büyüterek yapar. Devlet-yıkıcı milliyetçilik yeni bir devlet kurmayı hedefler. Genellikle daha geniş bir devletten ayrılarak, bazen de daha küçük devletleri birleştirerek bunu gerçekleştirir.

Milliyetçiliğin küresel siyasetle ilişkisi yukarıdaki ayrıma bağlı olarak değişkendir. Kitlesel milliyetçilik etnik fikirleri mevcut bir devleti yıkmak için kullanırken elit milliyetçiliği yurttaşlık fikirlerini kullanarak mevcut bir devleti güçlendirmeye çalışır.

Milliyetçiliğin modern bir gelişme olduğu konusunda genellikle anlaşmaya varılmıştır. Kökenleri ve büyümesi dört önemli soru etrafında ele alınır: (1) Milliyetçilik daha önce var olan uluslara mı dayanır? (2) Uluslar modern çağın mı ürünüdürler yoksa daha mı geriye giderler? (3) Açıklamalarımızda kültüre mi, ekonomiye mi, yoksa siyasete mi öncelik vermeliyiz? (4) Milliyetçiliğin şekillenmesinde yer alan kültür gibi iç unsurların, güçlü devletlerin tehdidi ya da desteği gibi dış unsurlarla ilişkisi nedir? **Tablo 25.1** bu tartışma üzerindeki görüşleri özetler.

Bazen 'ulus' ve 'devlet' kavramlarının kullanımı üzerinde de bir zihin bulanıklığı oluşmaktadır. Başlıca **uluslararası örgüt** Birleşmiş Milletler'dir. Buradaki 'Milletler' [ya da 'Uluslar'] terimi aslında 'Devletler' anlamına gelir. Bazen kültürel çeşitlilik, bu ülkelerin etnik-ulusal devletler olduğu iddiasını imkânsız kılacak düzeyde olabilir. Diğer yandan, birçok ülkede de demokrasinin eksikliği bu ülkelerin yurttaşlığa dayalı ulusal devletler olduğu iddiasını imkânsız kılar. O halde ulus-devlet terimi ne anlama gelmektedir? 'Ulusal' devletlerin nasıl olduklarını belirlemeye çalışmanın uygun olduğunu düşünmüyorum; çünkü kıstaslar oldukça belirsizdir ve bu, temel milliyetçi varsayımları

Tablo 25.1 Milliyetçilik tartışmaları

Öncelik (millet/ milliyetçilik)	Zamanlama (modern öncesi/ modern)	Tür (ideoloji, siyaset, hissiyat)	Ana unsur (kültür, ekonomi, siyaset)	Teori (kısa ad)	Teorist (örnek)
Millet	Modern	Hissiyat	Kültür (kimlik olarak inanç)	İlkçilik (primordializm)	Walker Connor
Millet	Modern-öncesi (etnisite)	Hissiyat	Kültür (mit ve hatıralar)	Etnik-sembolizm	Anthony Smith
Millet	Modern-öncesi	Hissiyat	Kültür (itikat olarak inanç)	Perenniyalizm	Adrian Hastings
Milliyetçilik	Modern	Hissiyat	Ekonomi (sanayi)	Modernizm	Ernest Gellner
Milliyetçilik	Modern	Hissiyat	Kültür (iletişim)	Modernizm	Benedict Anderson
Milliyetçilik	Modern	İdeoloji	Kültür (entellektüeller)	Modernizm	Elie Kedourie
Milliyetçilik	Modern	Siyaset	Siyaset (elitler)	Modernizm	Paul Brass, Charles Tilly, Michael Mann

kabul etmek anlamına gelir. Bunun yerine ulus-devletleri, ulusal olduğunu iddia eden, içeriden güçlü bir devlet-yıkıcı milliyetçi hareketlere maruz kalmayan ve uluslararası topluluk tarafından tanınan devletler olarak ele alacağım.

Tarihte Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset

Bazı tarihçiler, 'küreselleşme'nin çok eski formlarını tanımlar. 1500'den itibaren Amerikalıların Avrasya ve Afrika ile temasa geçmesiyle yeni küresel bağlantılar ortaya çıkmıştır. Bazı tarihçiler milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin izinin bu kadar geriye gittiğini iddia ediyorlar. Bununla birlikte, genel olarak, siyaset ve/ya kitlesel duyarlılık olarak milliyetçiliğin ancak 1750'lerden itibaren önemli hale geldiği kabul edilmektedir. Milliyetçi argümanlar kullanan devletler arasında ilk kayda değer küresel siyasi çatışmalar da bu dönemde yaşanmaya başlar.

Bu bölümün meselesi siyasi iktidar ile milliyetçilik arasındaki ilişkidir. Özellikle devlet iktidarının en baskın biçimi olan ulus-devleti oluşturma süreçleri ile baskın politik ideoloji olarak milliyetçiliğin ilişkisi ele alınacaktır. Sonuç olarak, küreselleşmeyi Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'da sıklıkla, önemli ölçüde ve eşzamanlı olarak gerçekleşen en güçlü devletler arasındaki ilişkilerin şekillendirdiği siyasi etkileşim kalıpları olarak tanımlıyorum. Bu, iletişim, ulaşım, ekonomik ve sosyal etkileşimler gibi devlet-dışı unsurları –her ne kadar bunlar devletlerin karşılıklı etkileşim biçimlerini açıkça etkilese de– dışarda bırakan pragmatik bir tanımdır.

İngiliz-Fransız Rekabeti, 1750-1815

Küresel güç

Fransa ve Britanya, Avrupa, Hindistan ve Kuzey Amerika'da, gerek doğrudan gerekse vekiller aracılığıyla kara ve deniz kuvvetlerini birbirlerine karşı kullanmışlardır. Her iki devlet de lüks ticaret **ağları** üzerinde beliren küresel ticari mallar (tütün, pamuk ve şeker) üzerinde kontrol elde etmeye çalışmıştır. Avrupalılar, güçlerini, dünyanın –ilkel kültürler ve çöküş içerisindeki medeniyetlerden oluştuğunu varsaydıkları– geri kalanına kıyasla daha büyük medeniyet hamleleri gerçekleştirmiş olmakla açıklayıp meşrulaştırmışlardır.

Küresel çatışma ve milliyetçilik

Baskın milliyetçilik tarzı devlet-güçlendirici, sivil ve seçkin olan tarzdı. Fransa ve Britanya içinde imtiyazların kaldırılması ve iktidarın 'ulusa' karşı sorumlu olması yönünde talepler vuku bulmuştur. Bu 'yurttaşlığa dayalı ulus', bizzat kendisi ticari küreselleşme tarafından şekillendirilen, büyüyen orta sınıfın çıkarlarına dayanıyordu. Britanya ve Fransa arasındaki çatışma her iki ülkedeki kamuoyuna net bir düşman sağladı. Çatışma Fransa'yı Britanya'dan daha ağır yaraladı ve devrimi hazırladı. Bu devrimden çıkan sonuç devlet ege-

menliğinin ulustan kaynaklandığı fikriydi. Devrim Fransa'sı Avrupa'da savaşlara girişirken diğer uluslara iktidarlarına karşı ayaklanmayı telkin etti. Buna cevaben söz konusu iktidarlar milliyetçi bir söylem benimsediler.

Milliyetçilik, ulus-devletin kurulması ve uluslararası ilişkiler

Milliyetçilik Britanya ve Fransa siyasetinde önem kazanırken Avrupa'nın diğer yerlerinde büyük ölçüde entelektüel bir fikir olarak kaldı. Amerika(lar)'daki ayaklanmalar buraları İspanyol ve Britanya kontrolünden çıkarırken, ayaklanmayı sürükleyen elitler amaçları için yurttaşlık esasına dayalı ulusal bağımsızlık dilini kullandılar. Napolyon'un yenilmesi Britanya'yı başlıca dünya gücü konumuna getirdi.

Pax Britanika, 1815-1914

Küresel güç

Avrupa ve Amerika'daki ülkeler bölgesel ilişkilerle meşgul oldu. Başka yerlerde ise Britanya küresel gücünü pekiştirdi. İşbirliği ya da muhalifleri koparma **diplomasi**sinin yanında Britanya, denizdeki üstünlüğüne ve yerel idarecilerle resmi olmayan işbirliklerine dayanmaktaydı. Britanya, geleneksel emperyal devlet tarzında askeri ve ekonomik güçleri birleştirmek yerine bunları birbirinden ayrı tuttuğunu ilan etti. Gümrük vergilerini kaldırdı, uzak deniz ticaretini tekelleştirmeyi durdurdu ve başlıca para birimlerini altın standardına bağladı. Bu süreç, iletişim (telgraf ve sonrasında telefon ve radyo) ve ulaşım (buhar gücü ve arkasından elektrik ve petrol) araçlarındaki dönüşümle beraber sanayileşmeye bağlanmıştı. Tüm bunlar uzak mesafeli göçlerdeki büyük artışa imkân sağladı.

Britanya başarısını Hıristiyanlık, parlamenter kurumlar ve serbest ticarete bağladı. Ancak Britanya'nın koordine edici doğası, bunların, sıklıkla şiddete başvurulsa bile, doğrudan empoze edilemeyeceğine işaret etmekteydi. Avrupa, Amerika(lar) ve Asya içinde 1860'lardaki savaşlar modernleşen ve millileşen devletler tarafından kazanıldı. Bu devletler daha sonra dikkatlerini dışarıya, zorlayıcı İngiliz **hegemonya**sına çevirdi. Teknoloji ve güç arasındaki yakın bağlantılar daha fazla devlet müdahalesini mümkün kıldı. Gücün denizaşırı kaynaklar üzerindeki kontrole dayandığı düşüncesi emperyal çatışmaların artmasına neden oldu.

Küresel çatışma ve milliyetçilik

Milliyetçilik başlangıçta Britanya ve Fransa'daki yurttaşlık esaslı tarzları taklit etti. Bunun sebebi biraz başarının taklitten besleniyor olmasıdır; biraz da milliyetçilerin bu iki ülkeden destek ummalarıdır. Bu milliyetçiler kendilerini "tarihi" milletler olarak sundular ve "tarihi olmayan" milliyetlerin "yüksek kültürlü" milletlere asimile olduğunda ısrar ettiler. Bu durum halk kültürünü, popüler dini ve konuşulan dili öne çıkaran karşı milliyetçilikleri hareketlendirdi. Bu hareketler başlangıçta oldukça sınırlı bir başarı yakaladı fakat milliyetçi ideallerin yayılmasına neden oldu.

Milliyetçi bir forma dönüşmemiş dolaylı Britanya iktidarının yapısı dikkate alındığında, Avrupa dışında milliyetçiliğe daha az ilgi vardı. Buralardaki hareketler Hıristiyanlık ve seküler modernite karşıtı konumlar takınmıştı. Bu tür değerler kabul edilebilir (örneğin, Hıristiyanlığa geçme) veya reddedilebilirdi. En önemlisi kombinasyonlardı. Hindistan'daki, Hıristiyanlığı reddeden ancak bazı Hindu inançlarına Hıristiyan unsurları eklemleyen Hinduizm'in kanunlaştırılma süreci buna örnektir. (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Britanya önderliğindeki küreselleşmenin çelişkileri bir bir belirirken bu durum yeni milliyetçilik formlarını ortaya çıkarmaya başlamıştı. Emperyalist çatışma meydan okuyucu devletlerde popüler devlet-güçlendirici milliyetçiliği ortaya çıkardı. Bu durum –üstünlüğe dair medeniyetsel ve dini iddiaların yerine geçen– ırka dayalı iddialarla birleşti. Genellikle Avrupalı olmayanları hedef alsa da bu iddia modern anti-semitizmde görüldüğü gibi yer yer Avrupa içinde de kullanıldı. İmparatorluklardaki doğrudan kontrollerin ırkçı ve milliyetçi iddialara dayanılarak sıkılaştırılması karşı milliyetçilikleri güçlendirdi.

Milliyetçilik, ulus-devletin oluşumu ve uluslararası ilişkiler

Devlet güçlendirici, elit, yurttaşlığa dayalı milliyetçiliğin başarısı modern teknoloji ve örgütlenmenin kullanıldığı savaşla ilişkilendirilmektedir. Milliyetçilik yeni ulus-devletlerde merkezi hale geldi. Elitler devlet kurma, ekonomik gelişme ve emperyal genişleme sorunlarıyla yüzleştiklerinde liberal değerler bir kenara bırakıldı. Etnik, devlet yıkıcı milliyetçilik güç kaybeden çok-uluslu devletlerin karşısında sınırlı derecede başarılı olabildi. Rusya gibi güçlü devletlerin desteğini kazanmak ülke içindeki milliyetçi hareketlerin gücünden daha önemliydi. Güçlü ulus-devletler İngiliz hegemonyasına meydan okudular. Britanya benzer metotla karşılık verdi. 1880'den sonra dünya resmi ve kontrollü **etki** alanlarına bölünmüştü. Uluslararası ilişkiler yeni teknoloji ve ittifaklara dayanan silahlanma yarışının etkisi altında kaldı. Siyasetçiler kamuoyu ve **ulusal çıkarlar** üzerine kurulu söylemler benimsediler. Bunun akabinde siyasetçiler kendilerini, kendi yarattıkları ulusal hissiyatların içine gömülü buldular.

Küresel siyaset üzerindeki etkileri

Britanya hegemonyası kozmopolitan ve serbest piyasa temellerinde meşrulaştırıldı. Liberal milliyetçilik Britanya etki alanı dışında modernleşen uluslarda ortaya çıktı. Sanayileşen savaşlar liberal milliyetçilere yeni ulus-devletler oluşturmaya olanak sağladı. Bu devletler yeni bir model geliştirdiler. Devlet bürokratik bir organ aracılığıyla dinamik sanayi sektörüyle işbirliği içinde sınırları belirli bir **toprak** (*territory*) üzerinde yönetmeye başladı. Milliyetçi fikirlerle donanan devlet topluma kitle eğitimi ve medya, gümrük vergileri aracılığıyla koruma ve ekonomik sektörlere verilen destek gibi yeni yollarla nüfuz etmeye başladı. Devletler saldırgan milliyetçiliklerini dış politikalarına emperyal amaçlar kovalayarak yansıttılar. Siyasi çatışma küreselleştikçe millileşti. Emperyal güçler dünyanın çeşitli yerlerinde yeni kontrol formları uyguladılar.

Medeniyet gerekçeleri ile ırkçı düşüncelerin eşlik ettiği boyun eğme ve sömürü gerçeği arasında bir çelişki vardı. Emperyal güçler geniş bölgesel terimlerle (pan-Asyacılık, pan-Arapçılık, pan-Afrikacılık gibi) ifade ediliyor olsalar da karşı milliyetçilik bu güçleri reddetti. Bu reddi etkin kılmak küresel siyasi çatışmanın dünya savaşına dönmesiyle mümkün oldu.

Dünya Savaşı Dönemi, 1914-45

Küresel güç

Avrupa'da başlayan Birinci Dünya Savaşı kısa sürede küresel bir hal aldı (bkz. **Bölüm 3**). 1917'de ABD savaşa girdi. Nüfus ve ekonomi üzerindeki devlet kontrolü büyük oranda arttı. Savaş arası dönem askerî gücün dağılmasını ve devlet müdahalesinin azaltılmasını getirdiyse de İkinci Dünya Savaşı daha küresel bir savaştı; devlet müdahalesi de bu sefer daha büyük boyutlardaydı; savaş daha bütüncüldü (total). Radyo iletişimi, hava gücü, büyük oranlı ekonomik destek ve askerî **koordinasyon** bu savaşa ulus-ötesi bir karakter kazandırdı. Askerî küreselleşme ekonomik yerelleşme ile beraber yürüdü. Serbest ticaret ve sabit döviz kurları gözden kayboldu. Gönüllü uluslararası göç gittikçe azaldı. 1920'lerde "normal"e dönme teşebbüsleri **Büyük Buhran** yüzünden mümkün olmadı. Yeni teknolojiler (radyo, film, televizyon, hava ulaşımı ve otomobiller) giderek yaygınlaştı. Bu ürünler özellikle savaş sırasında devlet kontrolüne alındı. Milliyetçiliğin altını oymaktan ziyade bu süreçler devlet-güçlendirici milliyetçilikleri daha kuvvetli kıldı.

Küresel çatışma ve milliyetçilik

Her iki savaşta da Batılı Müttefikler dar bir milliyetçilik için değil, liberal demokrasi uğruna savaştıklarını iddia ettiler. Ancak liberal demokrasi yurttaşlık esasına dayalı ulus-devletler formunda örgütlendi. Ancak Rusya ile ittifakları ve savaştan sonra liberal demokrasiyi evrenselleştirmedeki başarısızlıkları bu iddiayı zayıflattı. Almanya 1914 sonrasında net şekilde etnik milliyetçiliğe yuvarlandı. Almanya'nın Osmanlı ve Habsburg ittifakları devlet-yıkıcı etnik milliyetçilikle baş edebilmek için savaşa katıldı. Müttefiklerin zaferi, Woodrow Wilson'un **On Dört İlke**'sinde ifadesini bulan ve liberal demokratik bir **ilke** olan "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesinin zaferi anlamına gelmekteydi. Ancak bundan faydalananlar savaşı kaybeden imparatorlukların etnik milliyetçi muhalifleri oldu. Her yeni devlet baskın ulus adına hüküm sürdü ve azınlıklara şüpheyle bakıldı. Azınlık gruplardaki milliyetçiler "kendi" devletlerini kurmak için destek ararken bir yandan da barış anlaşmalarına azınlık haklarının eklenmesini talep ettiler. Böylesi bir milliyetçilik içe dönük bir milliyetçilikti. Buna uygun olarak Amerika da içe döndü. Kısa bir süre için kendisine dünya sosyalist misyonu yükleyen SSCB de bir süre sonra içe döndü.

Ancak, milliyetçiliğin belirli bir türü –faşizm– içe dönük değildi. Faşistler bir yandan eski muhafazakâr seçkinlerin siyasetini reddederken bir

yandan da komünizm ve **liberalizm**den nefret ettiler. Faşistler ulusu, –güçlü bir devleti, kitlesel seferberliği ve kendisini dünyaya gösterecek dahi bir lideri gerektiren– birey-üstü, sınıfsız bir kolektif yapı olarak gördüler. Birinci Dünya Savaşı milliyetçiliğe faşistlerin üzerine inşa ettikleri devletçi ve militarist bir karakter kazandırdı. Liberal demokrasiye inancın yitirilmesi ve ekonomik buhran dolayısıyla faşizm giderek yaygınlaştı. Faşist ideoloji emperyalist olmakla beraber son derece evrenselcilik karşıtıydı. Faşist vizyon, her biri ikinci sınıf köle uluslara/ırklara hükmeden bir efendi ulus/ırk olarak örgütlenmiş devasa güç bloklarını öngörmekteydi.

Askerî seferberlik ve ekonomik kalkınma girişimleri kolonyal dünyada sömürüyü ve boyun eğmeyi arttırdı. Dünya savaşı mevcut güç yapılarının parçalanmışlığını ve kırılganlığını gözler önüne serdi. Bu, liberal demokrat ya da sosyalist temellerle meşrulaştırılan milliyetçi bağımsızlık elde etme ideallerini destekledi.

Milliyetçilik, ulus-devlet oluşumu ve uluslararası ilişkiler

Milliyetçilik kendi başına ulus-devletleri oluşturamazdı. Ancak çok uluslu devletlerin savaş yoluyla yok edilmesi veya zayıflatılmasıyla başarılı olabildi. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı doktrini 1918 sonrasında sadece Avrupa'yı kapsayacak şekilde yenik düşen güçlere uygulandı. Uluslararası

Örnek Olay Çalışması 1 Milliyetçilik ve küresel siyaset arasındaki etkileşim: Almanya örneği

1750 yılı itibariyle Alman toprakları parçalanmış bir durumda ve başlıca iki büyük gücü –Avusturya ve Prusya– Britanya, Fransa, Rusya'ya göre giderek zayıflamaktaydı. Avusturya ve Prusya arasındaki savaşlar (1740-8, 1756-63) bir yandan da İngiliz-Fransız çatışmasıyla bağlantılıydı. Bu iki devlet Napolyon'a karşı yapılan savaşlarda ağır kayıplar verdi. Entelektüeller romantik ve etnik milliyetçilik fikirlerini yaydılar, ancak toparlanmanın daha çok Napolyon'un Rusya'yı işgalinin başarısızlığından sonra kurulan Fransa'ya karşı olan büyük ittifakla ilgisi vardı. 1815'ten sonra Britanya, büyük Avrupa güçlerinin Birtanya'yı daha geniş dünyada özgür bırakarak birbirini dengelediğinden endişe etmekteydi. Bu, Almanya'da Avusturya-Prusya dengesini de içeriyordu. Temel milliyetçi başkaldırı Britanya ve Fransa etkisiyle liberal ve anayasal bir hale bürünürken hiçbir zaman popüler ve bütüncül bir cazibe geliştirmedi ve büyük devletler tarafından da karşı çıkıldı. Buradaki başlıca değişim liberal milliyetçiliğin Prusya'yı desteklemek için devlet-destekleyici bir tutuma kaymasıyla gerçekleşti. Erken sanayileşme, özellikle ulaşım (raylı taşımacılık), iletişim (telgraf) ve üretim (kömür, demir, çelik), Prusya'nın 1866'da Avusturya'ya ve 1770-1'de Fransa'ya karşı dramatik ve hızlı zaferler kazanmasını sağladı.

Almanya'da devam eden hızlı sanayileşme ve Britanya hegemonyasına meydan okuyuş daha popülist, liberal olmayan ve emperyalist bir milliyetçiliğe zemin hazırladı. Almanya modern bir savaş gemisi filosu inşa etmeye başlayınca bu Britanya tara-

fından açık bir tehdit olarak algılandı. Bu durum ise Britanya'da popüler milliyetçiliği ve Rusya ve Fransa ile ittifakları teşvik ederek dünya savaşına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların yenilgisi aşırı etnik milliyetçiliği doğurdu ve bu, Büyük Buhran'la da birleşerek Hitler'i iktidara taşıdı. Nazizm Avrupa'da ırka dayalı bir imparatorluk hayal etmekteydi ve en azından Hitler'in öngördüğü gibi mevcut diğer iki büyük güç olan ABD ve Britanya İmparatorluğu'yla denk güçte olmayı ümit etmekteydi. Mihver devletleri yenmek için küresel bir koalisyon gerekmekteydi. Sonuç, Almanya'nın Soğuk Savaş sonucunda Batılı ve komünist olmak üzere fiilen ikiye bölünmesi oldu. Etnik milliyetçilik liberalizm ve sosyalizm adına reddedildi. (Üçüncü bir Alman devleti -Avusturya- tarafsızlığını ve hatta Alman olmadığını ilan etti!) Bu devletlerin her birindeki yeni nesiller kendilerini Alman ulusuyla değil, devletleriyle tanımladılar. İki Almanya'nın birleşmesi milliyetçilik ile çelişti. Ancak yine de bu birleşme "Batı'nın zaferi"nin bir parçasıydı. Olayın öncesinde ise bu yönde güçlü bir milliyetçi talep yoktu. Komünizmin çöküşü herkesi şaşırttı. Ancak, birleşme Doğu Almanyalılar için Batı'nın refahı ve özgürlüğüne ve Avrupa Birliği'ne hızlı bir giriş anlamına geliyordu. Batı Almanya'nın daha az şanslı soydaşlarıyla birleşmeye duydukları liberal demokratik bağlılık, birleşmeyi reddetmeyi veya ertelemeyi imkânsız kıldı. Gerçekten de yeniden birleşme, Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesine yönelik ilk adım olduğu kadar, milliyetçiliğin ihyası olarak da görülebilir.

ilişkiler Milletler Cemiyeti ile dönüşüm geçirdi. Ancak yenik güçler üyelikten mahrum bırakılırken ABD senatosu katılmama kararı aldı. Cemiyet, Fransa ve İngiltere tarafından yönetildi ve çıkarları için bir araç olarak görüldü. Cemiyet **uluslararası hukuk** ve idare kavramlarının öncülüğünde çok şey yaptı, ancak yeni barışçıl bir **düzen** yaratma konusundaki iddialı hedeflerinde başarısız oldu.

Uluslararası ilişkiler daha fazla şiddet yüklü bir hal aldı ve rakip ideolojiler açısından ifade ediliyordu. Tartışmalar her devlet içinde devam ederken siyaset artık küçük bir elitin tekelinde değildi. Komünist ve faşist ideolojiler salt iradenin "gerçekliği" yenebileceğini varsayan aşırı politikaları meşrulaştırdı. Faşizm ve komünizm ulus-devletlerden oluşan bir küresel düzen değil, baskın ırk/ulusların yönettiği süper imparatorluklar öngörüyorlardı. Komünist devletler sonunda bu çağda hayatta kalmalarına yardımcı olan sınırları kabul etti. Ancak Üçüncü Reich giderek tırmanan ve nihayet kendi sonunu hazırlayan bir radikalizm benimsedi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Kolonyal dünyadaki ana endişe büyük güçler arasındaki dehşet verici çatışmada varlıklarını sürdürebilmekti. Milliyetçiler fırsat yoklarken savaşta yenilmediği müddetçe emperyal devletler kontrolü elinde tuttu. Çatışma fırsatlar yarattı. Milliyetçilik güçlendi ve popülerleşti (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Küresel siyasetteki değişimler

Dünya savaşı küresel siyasi stratejilerin gerekliliğini ortaya koyarken **devlet egemenliğ**ini sarstı. Önceki dönemin ekonomik küreselleşme süre-

Örnek Olay Çalışması 2 Milliyetçilik ve küresel siyaset arasındaki etkileşim: Hindistan örneği

Küresel emperyalist çatışma kolonyal bölgelerde milliyetçiliğin doğuşu için gerekli koşulların oluşmasını kolaylaştırdı ve bu süreç, 1945 sonrasında ulusal bağımsızlıklarla zirve noktasına ulaştı. Burada Hindistan örneği ele alınmaktadır.

Hindistan

1750'den önce Hindistan küresel bağlar içerisindeydi. Moğol İmparatorluğu doğuda Çin, Anadolu ve Ortadoğu kanalıyla Kuzey ve Batı Afrika, Avrupalı güçlerle ilişkiler kanalıyla Amerika(lar), Güneydoğu Asya ve hatta Kuzey Avustralya ile dini, emperyal ve ticari bağlar içindeydi. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve bunun gibi oluşumlar mevcut ticari ve siyasi ilişkiler üzerinde şekillenmiştir. Bu oluşumlar tütün, çay, kahve, afyon ve pamuk gibi tarım ürünlerinin ekimi gibi yenilikler getirdiler. Avrupa kültürü ya da dinini empoze etme ya da doğrudan yönetim kuracakları yönünde gayretler çok azdı. Buradaki nüfuz için Britanya ve Fransa savaşa girdi ve 1815 itibariyle Britanya nüfuzunu garanti altına aldı. Takip eden dönem bir serbest ticaret ve dolaylı bir imparatorluk dönemi oldu. Doğu Hindistan Şirketi yönetmeye devam etti, fakat kamu gözetimi altındaydı. Hıristiyanlık baskıları arttı. Hıristiyanlaştırmaya karşı tepkiler Hinduizmin yerelleşmesi ve kanunlaşmasını teşvik etti.

Bu yaygın İngiliz karşıtlığı 1857'de büyük bir ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanmanın bastırılmasını resmi emperyal bir yönetimin tesisi izledi. Bu, Hindistan'ın diğer emperyalist meydan okumalarla rekabet halindeki sömürüsü (ayrımcı gümrük vergileri dahil) ile birlikte, milliyetçi fikirleri besledi. Başlarda elit, yurttaşlık esasına dayalı ve devlet-destekleyici olan Hindistan Ulusal Kongresi 1885'te kuruldu. 1914'e gelindiğinde İngilizler Hindu ve Müslümanları farklı siyasi kimlikler olarak tanıyan yerel seçimler ve yerel konseylere imkân tanıdı.

Dünya savaşı, birçok Hintlinin küresel bir çatışma sisteminin parçası olduklarının farkına varmalarını sağladı. Kitle temelli milliyetçilik 1920'lerde ortaya çıktı. Ekonomik buhran kitlesel hoşnutsuzluk doğururken Kongre Partisi nüfuzunu yaygınlaştırdı. Dünyanın her yerinde muhalefetle karşılaşan Britanya imtiyazlar vermek zorunda kaldı. 1939 itibariyle bağımsızlık artık an meselesiydi. Ancak savaşla beraber Britanya kontrolünü sıkılaştırdı, milliyetçi liderleri hapsetti ve Müslüman politikacılara göz kırptı. Ancak Japonya karşısındaki İngiliz zayıflığı Kongre Partisi'nde milliyetçi beklentileri yeniden yeşertti. Savaş sonrasının İngiltere'si bu baskılara daha fazla direnemedi, fakat dekolonizasyon sürecinin hızı ve savaş zamanındaki siyasetin sonucu olarak bu, anlaşmaya değil şiddete dayalı bir ayrılma şeklinde oldu.

Bağımsız Hindistan bağlantısızlar hareketinin lideri olarak hareket ederek kendisini Soğuk Savaş kutuplaşmasından uzak tutmaya çalıştı. Kongre büyük bir başarı ile yurttaşlık esasına dayalı, ülkesel bir milliyetçilik hedefi güderken özellikle Sih ve Hindu milliyetçilerin sekülerlik karşıtı direnişiyle karşılaştı. Seküler olarak kurulup İslami bir devlet halini alan Pakistan, şiddetli bir şekilde ayrılarak Bangladeş olan Doğu Pakistan üzerindeki kontrolünü yitirdi. İslamcılık Batı Pakistan'da giderek güç kazandı.

Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle ve küreselleşmenin son dönemi ile birlikte Hindistan önemli ekonomik büyüme oranlarına ulaştı. "Üçüncü Dünya"nın bir parçası olarak Hindistan şeklindeki eski model açıkça işe yaramadı.

cini tersine çevirdi. Liberal demokrasi tepkisel ve savunmacıydı, komünizm ve faşizmin tehdidi altında kaldı. 1941 itibariyle faşist vizyon başarıya çok yakın görünüyordu. Faşist güçlerin emperyal güçlerden kurtulmak için bir çare olacağını düşünenler kısa sürede bunun sadece bir efendinin daha kötüsüyle yer değiştirmesi olduğunu fark ettiler. Milliyetçilik ise ancak eski emperyal gücün dağılıp yerine yeni faşist bir gücün geçmemesi durumunda başarı elde edecekti. Bu nasıl gerçekleşebilirdi? ABD 1918 sonrası benimsediği izolasyon politikasını 1941-42'de terk etti. ABD liderleri, savaşı küresel ve bütünleşik terimlerle düşünmek zorunda kaldılar. İki yıl sonrasında askerî zafer öngörülmeye başlandı. Küresel strateji savaş sonrası bir dünyanın şeklini oluşturmaya başladı. Neticede milliyetçilik ve ulus-devletler merkezî bir öneme sahip hale geldiler.

Soğuk Savaş Dönemi, 1945-90

Küresel güç

Savaş sonrası dönemi şekillendiren başlıca güçler ABD ve SSCB oldular (bkz. **Bölüm 2**). Stalin Sovyet genişlemesini küresel hegemonya için sıçrama tahtası olarak değil, bir savunma bariyeri kurma olarak gördü. Yine de bu genişleme ve buna ilaveten Çin'deki komünistlerin zaferi, komünizmi küresel bir tehdit haline getirdi. Komünist güç, komünist olmayan dünyaya yayılan yeni kurum ve ideolojiler ile birlikte, geleneksel teritoryal yönetim üzerine kuruluydu. ABD hegemonyayı farklı şekilde görmekteydi. Nükleer silahların yegâne kontrolü, başlangıçta gücü doğrudan değil koordine edici olarak tasarlamayı mümkün kıldı (işgal altındaki Almanya ve Japonya haricinde). Liberal bir küresel düzen düşük gümrük vergileri, düzenlenmiş döviz kurları ve kapsamlı yeniden yapılanma ile ulusal **egemenlik** temelinde kurulacaktı. 1947-9 yıllarındaki ilk dekolonizasyon süreci bu düzenin yayılmasının ilk ayağı oldu.

Ancak, SSCB kısa bir sürede nükleer güç ve etkin füze fırlatma sistemleri geliştirdi. Bu, karşılıklı tehdit algısını şiddetlendirdi ve askerî kapasiteyi tam anlamıyla küresel hale getirdi. ABD, emperyalizm karşıtı tutumunu gevşetti. Nükleer şemsiye, kendilerini şu ya da bu **süper gücün** değerli müşterileri olarak sunan yerel devletlere inisiyatif tanıdı. Her birinin kendi güç alanı vardı. Ortadoğu, Güney Doğu Asya ve Afrika'daki tartışmalı bölgeler milliyetçiliğin gelişebileceği yerlerdi. ABD hegemonyası kitle iletişim araçları ve tüketim kanalıyla ekonomik ve kültürel küreselleşmeye hız verdi. ABD yardımları, özel yatırımlar, düşük gümrük vergileri, sabit döviz kurları ve ucuz enerji, 'özgür dünyanın' gelişmiş bölgeleri arasında artan seviyede bir entegrasyona zemin hazırladı. Bu dünya, dekolonizasyon sürecinin 1950'lerden sonra tekrar başlamasıyla, sayısı giderek artan ulus-devletlerden müteşekkil bir hale gelmişti.

Küresel siyaset ve milliyetçilik

Avrupa'da odak noktası ise ulus-üstü bir yapılanma içerisinde ulus-devletlere istikrar kazandırmaktı (bkz. **Bölüm 26**). Etnik homojenleştirme etnik milliyetçiliği bir kenara iterken yurttaşlık esasına dayalı milliyetçiliği mümkün kıldı. Bu ideoloji serbest piyasa ve ulusal egemenlik gibi Amerikan

ideolojileri ile de uyumluydu. SSCB Avrupa'daki uydu devletlerine resmiyette egemenlik hakkı tanıdı. Avrupa ötesinde sömürgeci milliyetçiler BM sözleşmeleri ve beyannamelerinde yer alan ilkeyi, bölgesel bağımsızlığı talep ediyorlardı. Milliyetçiliği etnik milliyetçilik ile bir görenler için bu durum, milliyetçiliğin sonunun işaretiydi. Ancak, entegre olamamış siyasi kurumlar, ekonomiler ve kültürler üzerine kurulu yeni bağımsız ülkeler ciddi sorunlarla yüzleştiler. Baskın olan ilke (ulus-)devlet egemenliğiydi. Birleşmiş Milletler, etnik milliyetçiliği kışkırtıp devlet egemenliğini tehdit eden azınlık haklarını o zaman itibariyle göz ardı etti. Ulus-devletler büyük oranda eşit değillerdi ve iki süper güçten birinin etkisi altındaydı. Ancak siyasi düzen yine de eşit egemen devletlerden biri olarak sunuluyordu.

Milliyetçilik, ulus-devletin oluşumu ve uluslararası ilişkiler

Birleşmiş Milletler iki büyük gücün etrafında kuruldu. Yenilen güçler de üye oldular. Dekolonizasyon üye sayısını büyük ölçüde arttırdı. Devlet egemenliği ilkesi dekolonizasyonla buluştu. Kolonyalizm karşıtı milliyetçilik genellikle şiddet yoluyla özgürlüğe kavuşmaktan ziyade uluslararası meşruiyet elde etmeye çalıştı. Bu, süregiden ekonomik bağımlılıkla beraber, askerî darbeler, yozlaşma ve etnik siyaset sorunları gibi postkolonyal sorunları açıklamaya yardımcı olur: milli dayanışma bağımsızlık için seferber olmamıştı. Bu sorunlar yeni milliyetçilik tarzları oluşturdu; bazıları ayrılıkçıyken bazıları 'gerçek' bağımsızlık talep ediyordu. Milliyetçi muhalefet devletin çöküşünü önceleyebilirdi. Ancak, iki-kutuplu dünya düzeni ve dokunulmaz devlet egemenliği ilkesiyle beraber devlet çöküşünün yeni devletlerin doğmasına yol açmasını engelledi. Sistem işlevsiz devletleri bu dönüşüme tercih etti.

Küresel siyasetteki değişimler

Ulus-devlet tekrar ifade buldu ve küreselleşti, ancak bu sefer etnik değil, yurttaşlık esasına dayalı formlarda. Devletler, ABD ve SSCB'nin baskın olduğu bloklar içinde yer alan milli olmayan değerler (demokrasi, komünizm) ile meşrulaştırıldı. Onların egemenlikleri, hatta "devlet olma" iddiaları çoğu zaman bir kurgudan ibaretti. Yurttaşlık esasına dayalı, devlet-destekleyici milliyetçilik baskındı. Hem ABD hem de SSCB etnik çeşitliliği tanırken bunu devlet egemenliği ve yurttaşlık esasına dayalı ulusal kimlik çerçevesinin dışına çıkmadan yaptı. Devlet-yıkıcı milliyetçilik yurttaşlık esasına dayalı bir dil kullanarak yalnızca gücün kendilerine kaydırılmasını talep etti. Etnik milliyetçilik, ayrılıkçılık ve irredantizm **Soğuk Savaş** sona erene kadar bir daha ortaya çıkmayacaktı.

Karmaşık bir tarihin üzerinden hızlıca geçtik, ama tarihi bir bakış milliyetçilikle küresel siyaset arasındaki ilişkiyi kavramak için tek yoldur. Milliyetçilik ve küresel siyaset arasındaki ilişki basit değildir. Milliyetçiliğin yükselişi ve ardından küreselleşmenin meydan okuması gibi tarihe yön veren doğrusal süreçlerden bahsedemeyiz. Belli kalıplar vardır ve ben bunlardan bazılarını önerdim; ancak tarihi kayıtların bu önerileri destekleyip desteklemediğine karar vermeyi size bırakıyorum. Milliyetçilik, ulus-devlet ve küresel

siyaset farklı ve ilişkili formlarda sürekli ve değişen bir etkileşim içinde olmuşlardır. Her aşamada ulus-devletlerin sayısında bir artış olmuştur. Milliyetçilik ideolojisi belirli devletlerin varlıklarını meşrulaştırmanın başlıca yolu haline gelmiştir. Bu ideoloji demokrasi ilkesini (ulus=halk), egemenlik iddiasını (ulusal kendi kaderini tayin hakkı) ve belirli bir kimlik hissini birleştirmiştir. Farklı toplumsal ve siyasi düzenlemeleri kucaklayabilecek derecede esnektir.

Milliyetçilik, bukalemun misali, iddialarını devletlerin değişen etkileşim biçimleriyle eşleştirerek, küresel siyasi düzendeki değişikliklere uyum sağlayabilen bir düşüncedir. Bu ideoloji dünyanın belirli bölgelere sahip farklı uluslara bölündüğü argümanıyla, keskin sınırlara sahip egemen devletlere bölünmüş bir dünya oluşumunu öngörür.

Bu bölümde "genel olarak milliyetçilik" üzerine yazmaya çalışmadım; böyle bir şeyin olduğu bile şüphelidir. Bu bakış açısıyla baktığımızda, küresel dünya ile milliyetçilik arasındaki çağdaş ilişkiyi bir diğer farklı etkileşim serisi olarak görmemiz gerekir. Tarihe ilişkin farkındalığımız tüm bu etkileşimler içerisinde neyin yeni olduğunu ortaya koyacaktır.

Püf Noktası

- Milliyetçilikten ulus-devlet kuruluşuna ve küresel siyasi düzendeki değişikliklere doğru ya da bunun tersi yönde bir olaylar dizisinden bahsedemeyiz.
- Tek ve baskın bir milliyetçilik tarzı yoktur. Milliyetçilik daha çok etnik veya yurttaşlık esasına dayalı, elit ya da popüler, mevcut devletleri destekleyici ya da yıkıcı formlarda olabilir.
- Önde gelen devletlerin politik ideolojisi en önemlisidir; çünkü diğerleri bu devletlerin güçlerine ve ideolojilerine yanıt verirler. İlk aşamada, Birtanya ve Fransa diğer yerlerdeki milliyetçi gelişmelerin tonunu belirledi, ancak 1900'den sonra Alman ve Japon modelleri daha önemli hale geldi ve 1918'den sonra ve özellikle 1945'ten sonra ABD ve Sovyet modelleri en önemlisi oldu.
- Devlet-yıkıcı kolonyal milliyetçilik kendi başına emperyal güçleri yenecek durumda değildi. Ancak bu güçlerin birbiriyle küresel bir çatışma içinde zayıflaması ona yardım sağlamıştır.
- Taklit ve meydan okumanın bileşimi ve büyük güçler arasındaki çatışma ve çevre birimlerindeki milliyetçi iddianın kombinasyonu, bir ulus-devletler dünya düzenini üretti ve milliyetçiliği egemen siyasi düşünceye dönüştürdü.

Günümüzde Milliyetçilik, Ulus-devletler ve Küresel Siyaset

Küresel Siyaset Biçimleri

SSCB'nin çöküşü yeni bir ulus-devlet oluşumu dalgasına ve uluslararası güç dengesinde değişimlere yol açtı (bkz. **Bölüm 4** ve **Bölüm 5**). Soğuk Savaş'ın sona ermesi devlet-yıkıcı milliyetçiliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Düzenlenen döviz kurlarının son bulması ve mali piyasalardaki düzenlemelerin kaldırılması (deregülasyon) devlet gücünü azalttı. Ekonomik gelişmenin bölgesel olarak yoğunlaşması, başta Avrupa'da olmak üzere belli bölgelerde ulus-üstü yapılanmalara imkân verdi. Sermaye, ürünler ve bilgi dünya genelinde hızla ve serbestçe hareket ederken aynı durum işgücü, özel-

likle de yoksul ülkelerdeki kalifiye olmayan işgücü için geçerli olmadı. Dijital bilgi devrimi küresel kültür umutlarını yeşertmiştir; bu, kitlelerce paylaşılan homojenleştirilmiş bir kültür olabileceği gibi diaspora milliyetçiliği de dahil olmak üzere niş kültürler de olabilir. Tüm bunlar yeni milliyetçilik biçimleri için yeni imkânlar sunmaktadır.

Küresel Siyaset ve Milliyetçilik

Soğuk Savaş'ın belirli bir dizi devleti yurttaşlık esasına dayalı ulus-devletler olarak etiketlemesi ve koruması görmezden gelindi ve bu, devlet-yıkıcı yeni milliyetçiliklerin hızla ortaya çıkmasına olanak sağladı.

İlk olarak, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da devlet-yıkıcı etnik milliyetçilikler belirdi. Buna karşı uluslararası topluluk ve Rusya hükümeti yeni devlet oluşumlarına izin verdi ve dolayısıyla devlet yıkıcı milliyetçiliği devlet destekleyici milliyetçiliğe çevirdi. Dahası, bu yeni ülkeler önceki devletlerin federal cumhuriyetlerine dayanan yurttaşlık esasına dayalı, coğrafi/bölgesel varlıklar olarak tanındılar. Ancak, Afrika ve Asya'daki daha erken tarihli dekolonizasyondan farklı olarak bu cumhuriyetler etnik kimlikler üzerine kuruluydular. Bu durum bu yeni ülkelerdeki etnik azınlıkları çatışma içine soktu. Bu durum, Rus olmayan yeni devletlerdeki Rusça konuşanlar söz konusu olduğunda kontrollü bir düzeyde kalmış; ancak eski Yugoslavya'da savaşa ve şiddetli etnik temizliğe yol açmıştır. Etnik ulus temelindeki devlet içi çatışmalar ve devlet egemenliğine ve müdahalesine yönelik uluslararası desteğin eksikliğinin birleşimi, bazı **başarısız devletler**de yoğun bir etnik milliyetçi şiddete yol açtı. Ruanda bu açıdan başlı başına bir inceleme konusudur.

İkinci olarak, bu etnik milliyetçiliğe karşı birtakım tepkiler doğdu. Soğuk Savaş'tan bu yana önemli bir değişiklik, BM, **NATO** gibi bölgesel siyasi-askerî örgütler, tekil devletler ve **STK**'lar gibi dış müdahalelere devlet işleri söz konusu olduğunda artan başvurudur. Bu müdahalelerin gerekçeleri, etnik azınlıkların korunmasından ziyade evrenselci-insan haklarının, demokrasinin teşvik edilmesidir. Bu gelişme milliyetçiliğin gelişmesini şart koşar. Uluslararası topluluk ister devlet tarafından azınlıklara karşı uygulansın isterse de azınlıklar tarafından bir devleti yıkmak için uygulansın, etnik milliyetçiliği onaylamamaktadır. Ancak millyetçilik, kendini kültürel tanınma da dahil olmak üzere bir insan hakları hareketi olarak sunar ve bağımsız devlet olmak yerine yetki devri gibi anayasal değişiklik talep eder.

Milliyetçilik, Ulus-devletin Oluşumu ve Uluslararası İlişkiler

1990 sonrası ilk istikrarsız dönem etnik milliyetçilik ve yeni ulus-devlet oluşumlarının gündeme gelmesine sahne oldu. Ancak bu aşamadan sonra ABD'nin başını çektiği uluslararası topluluk etnik milliyetçilik ve devlet çöküşlerine karşı tepki gösterirken, aynı zamanda daha zayıf devletlerin iç işlerine yeni müdahale biçimlerine olanak sağladı. Milliyetçilik giderek bu duruma adapte oldu ve daha az klasik 'tek devlet tek etnik millet' ilkesine bağlı kalmaya baş-

ladı. Bunun yerine, milliyetçilik devlet-altı ve ulus-aşırı bağlantılar geliştirdi. Örneğin Avrupa Birliği devletler içinde ve arasında bölgesel otonomiyi arttırdı.

Milliyetçi politikalar halen sıklıkla etnik siyaset olarak anılmakla beraber siyasi bağımsızlık yerine giderek daha fazla kültürel tanıma ve bazı imtiyazlar talep etmektedir. Tartışmalı bir şekilde, artık ulus-devlet, küresel siyasetin erken evrelerinin merkezi güç taşıyıcısı olmaktan çıkmaktadır. Bu durumsa ulus-devletin zayıflamasına tepki olarak yeni bir devlet-güçlendirici milliyetçilik türü ortaya çıkarmıştır. Buna örnek olarak, özellikle göçün kontrolüyle ilgilenen ve Avrupa'da AB'ne karşı çıkan radikal sağ milliyetçiliğin yükselişi verilebilir.

Ancak ulus-devlet gücünün aşınması milliyetçiliği devlet-yıkıcı ya da devlet-destekleyici türlerden yeni türlere kaydırmaktadır. Bu tarz siyaset diaspora örgütleri gibi ulus-aşırı ya da küresel siyasi oyuncuları gündeme getirmektedir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**). Bu tarz milliyetçiliği hâlâ siyasal 'milliyetçilik' olarak tanımlayıp tanımlamamak ise halen tartışma konusudur.

Küresel Siyaset Üzerindeki Etki

Yeni milliyetçilik türlerinin hızlı şekilde belirmesi, yeni ulus-devletlerin oluşumu ve bunun bazen içerdiği şiddetli çatışmalar küresel siyaset modellerini geliştirmiştir. Çeşitli devlet ve **devlet-dışı aktörler** tarafından gerçekleşecek olan yeni müdahaleler teşvik edilmiştir. Bu müdahaleler insan hakları ve demokrasi gibi evrenselci terimlerle meşrulaştırılmıştır (bkz. **Bölüm 31**). Bu yeni bir gelişmedir, çünkü dünya savaşları döneminde meşruiyet zemini etnik milliyetçi azınlık hakları iken Soğuk Savaş döneminde meşru ilke müdahalelerini engelleyen devlet egemenliğiydi. Tüm bu müdahaleler kültürel, siyasi, ekonomik ya da askerî yönlerden ulus-devletleri sarsmaktadır. Açıkçası bu süreçten en çok zayıf ulus-devletler etkilenmiştir. Her şeyden önce, milliyetçilik ulus-devlet anlamına gelmez. Ulus-devletlerin en çok tehdit altında olduğu bir dönemde milliyetçilik buna karşı güçlenebilir. Aynı zamanda siyasetin küreselleşmesi, milliyetçilik de dahil ulus-aşırı ve ulus-altı yeni siyaset formlarını harekete geçirebilir.

Püf Noktası

- Kutsal Devlet egemenliği ilkesi Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yeni ulus-devlet oluşumu ve küreselleşmenin ekonomik ve kültürel yeni biçimleriyle zayıflamıştır.
- Bu durum şiddete ve etnik temizliğe yol açabilecek devlet-yıkıcı etnik milliyetçiliklerin ilk dalgasına neden olmuştur.
- Ancak, yeni devletlerin uluslararası toplulukta yurttaşlık esaslı ve karasal varlıklar olarak tanınması yeni müdahale türleriyle beraber milliyetçiliği bu etnik ve devlet yıkıcı özellikten uzaklaştırmıştır.
- Devlet destekleyici milliyetçilik küreselleşmenin ulus-devletlere karşı oluşturduğu tehditlere odaklanmaktadır. Bu milliyetçilik paradoksal biçimde ulus-devlet zayıfladıkça güçlenmektedir.
- Ancak, belki de daha önemli olan gelişme milliyetçiliğin ilgisinin devlet odağından yetki devri, kültürel tanıma ve ulus-aşırı bağlara kayması olmuştur.

Örnek Olay Çalışması 3 Kürt milliyetçiliği ve küresel siyaset arasındaki etkileşimler

Kürt milliyetçiliği yer isimleri, dil, kültür ve dine dayanan uzun bir tarihsel köken iddiasında bulunuyor. Bununla birlikte, lehçe, dini eğilimler (Sünni ve Alevi), devlet üyeliği, kavim ve kabile bağlantılarındaki farklılıklar, ortak Kürt kimliğiyle ilgili güvenilir iddiaları baltalamaktadır. Geç Osmanlı yönetimine karşı şiddet kullanan muhalefet, aşiret gruplarından geldi ve bu, Batılı gözlemcileri bir Kürt ulusal davası hayal etmeye teşvik etti ve böylece bazı aşiret liderlerinin ve şehirli aydınların milliyetçi bir argüman oluşturmalarına yardımcı oldu. Ancak milliyetçi siyaset, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Woodrow Wilson'ın ulusların kendi kaderini tayin prensibini öne sürmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle ivme kazanmıştır.

Barış konferansında Kürt milliyetçileri davalarını haritalarla destekleyerek 'Kürdistan' iddiasında bulundular. Özerklik vaatleriyle umutlar dile getirildi, ancak Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'yu biçimlendirmesiyle ilgili şüpheler de vardı. Türk ulusdevletinin oluşumu ve özerklik umutlarının suya düşmesi, Kürt milliyetçilerini kendilerinin Kürdistan olarak adlandırdıkları toprakları 'işgalci' addettikleri tüm ülkelere, yani Türkiye, İran ve Suriye ile Irak'ın Fransız ve İngiliz manda yönetimine muhalefet etmeye itti.

Kürt milliyetçiliği, koşulları ve siyasetlerinin doğası farklı farklı olan bu 'işgalci' oldukları iddia edilen devletler arasında çeşitleniyordu. Aynı zamanda ciddi biçimde hiziplere ayrılmıştı. İzlenen siyaset milliyetçi eylem, ayaklanma, müzakere konusundaki siyasi çabalar, kültürel tanıtım ve sessizliğe kadar uzanıyordu. 1945'ten sonra dört devlet de hem kendi hem de diğer Kürt milliyetçileriyle müzakere ederek şaşırtıcı ve hızla değişen siyasi kombinasyonlar üretti. Iraklı bir Kürt milliyetçi grubu bir dönem rakip bir gruba karşı Saddam Hüseyin'le bile ittifak kurdu!

Yine de 'Büyük Kürdistan' haritaları, Kürt milliyetçiliği fikrinin rakip hiziplerin karışımı olmaktan daha fazlası olduğu iddiasını sürdürdü ve hatta ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından referans alınarak Kürt milliyetçi argümanlarına güvenilirlik sağladı. Söz konusu ülkelerdeki baskıcı addedilen devlet politikaları aynı zamanda Kürt ulusal duygusunu teşvik ederek istenmeyen bir etkide de bulundu.

Küresel siyasetin şekillendirdiği, dört devlet arasındaki rekabetler ve bu devletlerin değişen iç koşullarıyla etkileşim halindeki Kürt siyaseti parçalı bir yapı arz ediyor. Örneğin, 2003'teki yeni Irak devleti, Bağdat hükümetini son derece rahatsız etmek pahasına, Türkiye ile petrol tedarikini müzakere eden özerk bir Kürt bölgesini barındırıyor. Bunlar olurken Türkiye, PKK lideri Abdullah Öcalan'ı hapiste tutuyor. Türkiye'deki diğer Kürt milliyetçileri özerklik yerine çok kültürlü bir Türkiye peşindedir ve bu söylem, fikirleri –en azından avro bölgesi krizine kadar– üyelik hedefleyen Türk hükümetince dikkate alınan AB'ye cazip gelen bir söylemdir. Bu arada Suriye'de büyük şehirleri kontrol etmek için mücadele eden Esad rejimi, Kürt bölgesine fiili özerklik tanıdı.

Yeni bir unsur diaspora milliyetçiliğidir. Birçok Kürt Avrupa'ya (yoğun olarak Berlin, Stockholm ve Paris) ve daha uzak yerlere göç etmiştir. Diasporalar ev sahibi hükümetler ve sivil toplum dernekleri ile dirsek teması kuran, kendi ülkeleri ile bağlantılarını sürdüren, en son iletişim teknolojilerini kullanan, genellikle zengin yapılanmalar olarak büyük bir etkiye sahiptir. 'Bütün Kürtler' görüşünü benimserler ve uluslararası görüşü ikna edecek şeyler konusunda tetiktedirler. Milliyetçiliğin tüm biçimleri gibi, küresel siyaset değiştikçe onlar da değişir.

Sonuç

Küresel siyaset ve milliyetçilik en azından 18. yüzyılın ortalarından beri karşılıklı olarak birbirini biçimlendirmektedir. Bu tarihten itibaren –küresel gücün temel kalıpları Ango-Fransız üstünlüğünden İngiliz hegemonyasına, küresel emperyalist çatışmaya ve dünya savaşına, soğuk savaşa ve 1990'dan sonra da Amerikan hegemonyasına dönüştükçe– farklı dönemler boyunca gerçekleşen ana değişimler de tespit edilebilir. Küresel gücün dağılımında ve dolayısıyla yeni milliyetçilik biçimlerinin gelişmesinde bundan sonra kökten değişikliklerin olmayacağını varsaymak için hiçbir sebep yoktur. Bu, ulus-devletlerin sayısındaki artışla ilişkili olmayabilir ve dünya düzeninin egemen ulus-devletlerin düzeni olduğu fikrine meydan okuyabilir ama milliyetçiliğin önemini kaybedeceği anlamına gelmez.

Milliyetçiliği bir geçiş evresi olarak görme eğilimi, uzun süredir mevcuttur. Modernitenin ilk seküler inançları –liberalizm ve sosyalizm– küresel bağların ister serbest ticaret **kapitalizm**i, isterse sınıfsız komünizm temelinde olsun, kozmopolitan bir dünya yaratacağını düşündü. 'Dar' milliyetçiliğin böylesi küreselleşmiş bir dünyada yeri yoktu. Ancak bu yaklaşımlar gücü elinde bulunduran unsurların halen ülkesel, egemen devletler olduğu noktasını gözden kaçırdılar. Bu devlet, üstün askeri güç yaratmak için yeni teknolojiyi kullandı, ekonomik kalkınmaya rehberlik etti ve nüfusunu kitlesel eğitim ve etkileşim kalıplarını kontrol etmek ve daha önceleri aileler ve küçük topluluklarla ilişkilendirilen sosyal hizmetleri sağlamak suretiyle gittikçe daha fazla şekillendirdi. Diğer taraftan daha hareketli ve katılımcı toplumların ortaya çıkması imtiyaz, miras ya da din üzerine kurulu otoriteleri değişime zorlayacaktı.

Milliyetçilik bu devletler için yeni bir meşrulaştırıcı araç oldu. Milliyetçilik, sınırları belirlenmiş topraklarını yöneten egemen devletin gelişimini, dünyanın farklı farklı milletlere bölündüğü fikriyle tamamladı. Ulusları din ve imtiyazın yerine ulusu geçirerek otoritenin kaynağı durumuna getirdi. Bu süreç içerisinde birbirini tanımayan farklı insanlar geniş bir toplum içinde duygusal bir dayanışma hissine sahip oldu. Bu, liberalizm ve sosyalizmin kendi başlarına başaramayacakları bir başarıydı.

Milliyetçiliğin bu başarıyı nasıl yakaladığı halen bir tartışma konusudur. Bir yandan, milliyetçilik mevcut dayanışma hissinin (ulus, etnisite, ırk) bir ifadesi olarak görülmüştür. Bu görüştekilere göre, modern milliyetçilik bağları ancak böylesi bir dayanışma hissi üzerine inşa edilebilirdi. Diğer yandan, milliyetçilik modern siyasi elitler tarafından güçlerini korumak için yapılan bir manipülasyonun ürünü olarak görüldü. Bu ikinci görüş, net çıkar ve hesaplamalar temelinde oldukça rasyonel hareket eden devletler arasındaki ilişkiler olmak üzere uluslararası ilişkiler görüşüne yakındır. İlk görüşse, aksine, onur ve hissiyatların uluslararası ilişkilerin önemli bir parçası olduğunu iddia eden görüşlere yakınlık gösterir.

Benim şahsi görüşüm daha farklıdır. Milliyetçiliğin yeni egemen, ülkesel devletlerin ortaya çıkışını yansıtan ve her tarihi evrede bu yeni düzenle beraber değişen siyasi bir fikir ve uygulama olduğunu düşünmekteyim. Paylaşılan değerlerin olduğu yerlerde milliyetçilik bunları ulusal kimlik inşasında kullanmaya çalışacaktır (Hinduizm'i Hintli yapmak gibi). Ancak milliyetçilik devlet inşası ve küresel siyasi çatışma bağlamında en çok etkili olur. Milliyetçi değerleri benimseyen ulus-devletler –hangi nedenle meydana gelmiş olursa olsun– dünyaya yayıldıkça, milliyetçilik de genel kabul gören bir fikir haline gelmiştir. Milliyetçi fikir, ulusların varlığına ve kendi devletlerine sahip olma haklarına ilişkin temel iddiaların sürekli bir taklidi olması anlamında türetilmiş bir fikirdir. Ancak milliyetçilik, bu temel iddiaları haklı çıkarmak için çeşitli gelenek, tarih, değerler ve hayat tarzlarını kullanır. Dolayısıyla farklı yerlerdeki milliyetçilik farklı görünmektedir. Her milliyetçiliğin benzersiz olduğu ve çekiciliğini ve gücünü açıklayan kendine özgü niteliklere sahip olduğu algısını oluşturan da budur. Yine de, yakından bakıldığında, bir milliyetçilik diğerine çok benzer. Milliyetçilik, ulus-devletlerden oluşan bir dünya düzenine yönelik küresel hareketi şekillendirdiği ölçüde birbirinin yansımasıdır.

Küreselleşmenin içinde bulunduğumuz evresinde bu dünya düzeni tartışmalı bir şekilde sorgulanmıştır. Ancak ulus-devlete ne olacağı sadece milliyetçilikle açıklanamaz. Devlet-destekleyici milliyetçilik bu süreçte ulus-devleti destekleyecek popüler destek bulabilir. Devlet-yıkıcı milliyetçilik, ABD'nin ve uluslararası kuruluşların, devletleri ayırma iddialarına destek talep etmek için devletlerin işlerine müdahale etmeye hazır olma durumlarını pekala kullanabilir. Bunların ötesinde milliyetçilik, egemen ulus-devletin artık merkezi olmadığı, daha ziyade devlet egemenliği kavramını fiilen zayıflatan yetki devri ve kültürel tanınma gibi taleplerin olduğu yeni biçimler de alabilmektedir. Kendisini böylesine güçlü fikir, hissiyat ve siyaset olarak kabul ettiren milliyetçilik, tıpkı iki yüzyıldan uzun bir süredir yaptığı gibi, yeni küresel siyasi kalıplara uyum sağlayacaktır. Egemen ulus-devletlerin merkezi olduğu bir dönemde değişen şartlara uyduğu gibi ulus-devletlerin merkezi önemini yitirdiği bir süreçte de varlığını sürdürebilir. Dolayısıyla milliyetçiliğin geleceği üzerine yazmak için henüz çok erkendir.

Sorular

1. Hangisi daha eskiye gider: uluslar ya da milliyetçilik?
2. Milliyetçilik ulus-devletlerin şekillenmesindeki başlıca etken midir?
3. Milliyetçilik niçin geçtiğimiz iki yüzyılda dünya genelinde yayılmıştır?
4. Yurttaşlık esasına dayalı milliyetçilik ve etnik milliyetçilik arasındaki ayrım faydalı bir ayrım mıdır?

5. Milliyetçilik nasıl ve niçin emperyalizm doğrultusunda gelişmiştir?
6. Kolonyal halklar niçin milliyetçilik fikrini benimsediler?
7. Küresel siyasetteki değişiklikler milliyetçilikte ne gibi değişiklikler doğurmaktadır?
8. Modern devletin yükselişi milliyetçiliğin gelişimini nasıl etkilemiştir?
9. 'Milliyetçilik, devleti yıkmaktan çok güçlendirmek için önemlidir.' Tartışınız.
10. 'Günümüz küreselleşmesi ulus-devlet egemenliğini aşındırır, fakat milliyetçiliği aşındırmaz.' Tartışınız.

Ek Okuma Önerileri

Milliyetçilik tartışmaları

Ozkirimli, Umut (2005), *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement* (Londra: Palgrave). Milliyetçiliğe dair farklı görüşleri ve tartışmaları ele alan iyi bir giriş metnidir.

Milliyetçilik üzerine geniş tarihi çalışmalar

Breuilly, John (1993), *Nationalism and the State*, 2. ed. (Manchester and Chicago: Chicago University Press). Avrupa'da 1500'lerde başlayarak 20. yüzyıl Asya ve Afrika'sı da dahil birçok örnek arasında karşılaştırmalı değerlendirmelerde bulunur.

Breuilly, J. (ed.) (2013), *The Oxford Handbook of the History of Nationalism* (Oxford: Oxford University Press). Otuz altı tarihçinin, milliyetçiliğin tematik boyutları ve dünyanın dört bir yanından bölgesel örnekler üzerine makalelerinden oluşuyor.

Hobsbawm, Eric (1990), *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press). 19. yüzyıl Avrupası ve 1918 sonrası dünyasına odaklanır.

Küreselleşme ve modern küresel tarih üzerine kapsamlı tarihsel çalışmalar

Bayly, C. (2004), *The Birth of the Modern World 1780-1974* (Oxford: Blackwell). Milliyetçiliğin oluşum safhasını dünya-tarihsel bir çerçevede inceliyor.

Darwin, J. (2007), *After Tamerlane: The Global History of Empire* (London: Penguin Allen Lane). İmparatorlukların modern milliyetçiliği ve ulus-devletleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koyuyor.

Osterhammel, J. ve Peterssen, N.P. (2005) *Globalization: A Short History* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Kısa ve öz bir değerlendirme.

Milliyetçilik ve uluslararası ilişkiler

Mayall, J. (1990), *Nationalism and International Society* (Cambridge: Cambridge University Press). Konunun temelden genel bir incelemesi.

Moore, M. (ed.) (1998), *National Self-Determination and Secession* (Oxford: Oxford University Press). Ayrılıkçılık meselesini ele alıyor.

Milliyetçilik ve küreselleşme

Delanty, G., Kumar, K. (ed.) (2006), *The Sage Handbook of Nations and Nationalism* (London: Sage). Özellikle Kısım 2'deki şu bölüme bkz.: "Nations and Nationalism in a Global Age".

Halikiopoulou, D., Vasilopoulou, S. (ed.) (2011), *Nationalism and Globalisation: Conflicting or Complementary?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Hutchinson, J. (2004), *Nations as Zones of Conflict* (London: Sage). Özellikle bkz. Bölüm 5, "Nationalism and the Clash of Civilisations".

Bölüm 26
Uluslararası İlişkilerde Bölgeselcilik

Edward Best – Thomas Christiansen

Giriş
Bölgesel İşbirliği ve Bölgesel Bütünleşme
Küresel Bağlamda Bölgesel İşbirliği
Avrupa Entegrasyonu Süreci
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölümde geçtiğimiz elli yılda ortaya çıkan farklı bölgesel düzenlemelerin bir değerlendirmesini yapacağız. Çeşitli kavram ve tanımları netleştirdikten sonra son zamanlarda yükselişe geçen bölgeselciliğin arkasındaki etkenleri ele alacağız. Bu açıdan Amerika, Afrika, Asya ve Avrupa Birliği'ndeki gelişmeleri inceleyecek, bunlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tartışacağız. Bu bölüm işbirliği ve bütünleşme yönünde bölgesel mekanizmaların kurulması yönünde bir eğilim olduğunu ve bölgeselleşme ile küreselleşme arasında hiçbir çelişkinin bulunmadığını savunmaktadır. Bölgesel düzenlemeler dünyanın değişik bölgelerindeki devletlerin küreselleşmeye karşı gösterdiği tepkilerden biridir.

Giriş

Bölgeselcilik uluslararası ilişkilerin yaygın bir özelliği haline gelmiştir. **Dünya Ticaret Örgütü**'ne (WTO) göre Temmuz 2005 itibariyle sadece bir WTO üyesi ülke –Moğolistan– herhangi bir bölgesel ticaret anlaşmasına taraf değildir. Ocak 2012 itibariyle, onaylanmış anlaşmaların sayısı 511'i bulmuştur; bunların 319'u halihazırda yürürlüktedir. Bölgesel **barışı koruma** güçleri dünyanın çeşitli yerlerinde aktiftir. Bölgeselcilik son on yıllarda uluslararası ilişkilerde **devlet**lerin geleneksel merkezi konumunu sarsmaktadır.

Bu tehdit iki yönden ilerlemektedir. 'Bölge' terimi ve türevleri geniş bir coğrafi alanın ayırt edilebilir bir kısmına göndermede bulunmaktadır. Ancak bunun farklı kullanımları vardır. Bir yandan, bölgeler bir devlet içindeki topraklardır ve bazen devlet sınırlarını da aşabilirler. Diğer yandan, dünyanın farklı egemen devletlerini de kapsayan belirli alanları da bölge olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası ilişkileri ilgilendiren meseleler bazı ortak unsurlar içerirler. Bu bölüm bölgeciliği uluslararası bağlamda ele alır: Birbirine komşu ülkeler arasında normal diplomatik ilişkilerden daha ziyade bölgeyi oluşturan unsurların **uluslararası hukuk** kapsamında tüzel bir kişiliğe sahip olduğu özel ilişkiler.

Bu bölümün ilk kısmında bazı temel kavramlar, boyutlar ve tartışmalar ele alınmaktadır. İkinci kısım bölgesel **işbirliği**ni küresel bir bağlama yerleştirerek değerlendirir ve –çok da abartmadan– Amerika(lar), Afrika ve Asya'daki ana gelişmelere dikkat çeker. Son kısım **entegrasyon**un bölgesel bir örgütün ötesine giderek yeni bir bölgesel yönetişim tarzı meydana getirdiği Avrupa Birliği'ni (AB) ele alır.

Bölgesel İşbirliği ve Bölgesel Entegrasyon

Bölgeselcilik farklı boyutlar barındırır ve bu boyutları anlamak için kavramlar netleştirilmelidir. **Bölgeselleşme** terimi, genellikle, "bir bölge içindeki toplumsal entegrasyonun ve (...) çoğu zaman doğrudan gerçekleşmeyen toplumsal ve ekonomik etkileşimin artmasını ifade etmek' için kullanılır (Hurrell 1995: 39). Böylesi süreçler **karşılıklı bağımlılık** üretir ve ortak çıkarlar ile bölgenin kendi farklılığının bilincinde olmasını da içeren kimliğe dair yoğunlaşan algılar üretir. Ancak bölgelerin doğası ve üyeliği tartışmalıdır. Bölgeselciliğin çeşitli boyutları ve dinamikleri arasında farklı etkileşim tarzları mevcuttur. Bölgesel anlaşmalar ekonomik, toplumsal, siyasi ve **güvenliğe** dair farklı ilgi alanlarını kapsar. Bölgeselleşme tek bir tarzda olmaz ve devletler

bölgesel bütünlüğü desteklemede farklı yollar benimserler. Bazı durumlarda, 'gerçek' etkileşimin artmasında devletler öncü olurken, bazılarında bu gelişme 'piyasa öncülüğünde bir entegrasyon'a bağlıdır.

Devletler arasında farklı bölgesel düzenlemeleri düşünürken 'işbirliği' ve 'entegrasyon' arasındaki farkın altını çizmeliyiz. Bölgesel işbirliği çeşitli formlarda belirir. İşlevsel işbirliği devletler arasında ulaşım, enerji, sağlık gibi belirli alanlarda beraber çalışmak için belirlenen sınırlı düzenlemeleri ifade eder. Ekonomik işbirliği ticari açıdan bir nevi kayırmacı bir tercih ifade ederken, bu kavram ne ülke içindeki ilgili kuralların uyumlu hale getirilmesine ne de uluslararası ilişkilerde ortak harekete atıfta bulunur. Siyasi işbirliği karşılıklı destek ile taraf ülkeler içinde belirli değer ve uygulamalara bağlılığı ifade eder. Dış politika ve güvenlik alanlarında işbirliği hükümetlerin sistematik biçimde birbirlerini bilgilendirmesini ve birbirlerine danışmasını vurgular. Taraf ülkeler **uluslararası örgütlerde** ortak tutum takınırlar ve ortak hareket içerisinde bulunabilirler. Bu farklı işbirliği tarzları arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Bunların hiçbiri katılımcı ülkelerin uluslararası statüsü bakımından uluslararası hukukça öngörülen normal yükümlülüklerin ötesine geçmez.

Formel bölgesel entegrasyon, devletlerin ülkeler arasındaki etkileşimi engelleyen unsurları ortadan kaldırmalarına ve bölgeye özgü ortak kurallara tabi özel bir bölgesel alan yaratmalarına atıf yapar. Ekonomik entegrasyonla ilgili olarak farklı düzeylerden söz edilebilir: Serbest ticaret alanı, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik. Gümrük birliğinden başlayarak ülkeler sadece ticareti engelleyen unsurları ortadan kaldırmakla yetinmez; –**kural**ların uyumlu hale getirilmesi gibi– birtakım pozitif entegrasyon tedbirlerini de aşarak en azından gümrük vergisi alanında tek bir uluslararası sese sahip olurlar. Bu gibi süreçler **ulus-devletler**in üstünde yeni bir yönetişim düzeyine yol açabilir, fakat bu yeni bir 'süper-devlet' oluşumu anlamına gelmez.

Bu ayrım bazı net ve temel tercihler içermekle beraber yine de ihtiyatla ele alınmalıdır. İşbirliği ve entegrasyon, bölgesel yönetişime ilişkin birbirini dışlayan genel yaklaşımlar değillerdir. AB dahil tüm bölgesel sistemler bu iki unsurun bir karışımıdır.

Bir bölgesel sistemin formel düzenlemeleri bölgesel entegrasyon sürecinin gerçek derinliği ya da dinamikleri hakkında fikir sahibi olmamız için yeterli değildir. Eğer bölgesel amaçlar –ortak bir pazarın oluşturulması gibi– karmaşık ve uzun dönemli ise, devletler zaman içerisinde etkin bir itaat sağlamak ümidiyle 'taahhüt kurumları' meydana getirebilirler (Mattli, 1999). Böylece devletler –özerk hareket ve/veya vetodan feragat etme gibi– **egemenlik** haklarının kısmen bir havuzda toplanmasını, gücün ve/veya 'yasallaştırma'nın ulus-üstü yapılara devrini kararlaştırmış olurlar (Moravscik, 1998; Abbott, v.dğr. 2000). Bu, **Avrupa**'da gördüğümüz durumdur. Ancak Avrupa Topluluğu'nun kurumsal **yapı**sı başka yerlerde de taklit edilmeye çalışılmaktadır. Bazı durumlarda ulus-üstü yapıların ulusal ya da ulus-ötesi hayatla ilişkisi asga-

ri düzeyde olur. Buna karşın, güçlü resmî taahhütler belirli alanlarda belirli koşulları oluşturmak için gerekli olmayabilir: Örneğin İskandinavya ülkeleri herhangi bir ulus-üstü düzenleme olmadığı halde, daha 1950'lerde bir pasaport birliği ve ortak işgücü piyasası tesis edebilmişlerdir (Best 2006).

Devletler niçin bölgesel entegrasyon yoluna giderler ve hangi dinamikler bu bölgesel düzenlemelerin evrimini açıklayabilir? Tarihî bakımdan ilk konu 'bağımsızlığın yönetimi' olmuştur. Bunun anlamı, bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerin (a) birbirleriyle, (b) önceki sömürgeci güçle ve (c) diğer, genellikle de rakip, güçlerle ilişkilerini bir düzene oturtmasıdır. Bu durum uluslararası **kimlik** ve 'aktörlük' evresinin konsolidasyon sürecidir: Farklı toplum kümeleri uluslararası ilişkilere nasıl katılmak isterler? Bazı durumlarda sonuç, federal birliktir. Diğer durumlarda herhangi bir bölgesel örgüt türü bu çoğunlukla çatışan süreci yönetmek için önemli bir araç vazifesi görür (bkz. **Kutu 26.2**).

İkinci bir mesele 'karşılıklı bağımlılığın yönetimi'dir. Bu, kısmen ekonomik ve toplumsal etkileşimi kapsar: Etkileşimi arttırmayı hedefleyen devlet güdümlü entegrasyonun veya istikrarı arttırmak için piyasa güdümlü entegrasyonun benimsenmesi. Barış ve güvenliği ilgilendiren meseleler de bu bağlamda düşünülebilir. Bölgesel örgütler 'güvenlik topluluklarını' (insanların barışçıl etkileşimlere bağlı olduğu ulus-ötesi topluluklar) destekleyebilirler. Bunun yolu işbirliğini desteklemek, davranış **normları** tesis etmek toplumsallaşma ve öğrenme ortamları oluşturmaktır (Adler ve Barnett, 1998).

Üçüncü bir mesele, '**uluslararasılaşma**nın yönetimi' olarak adlandırılabilir. Bu, bölgesel düzenlemelerle dış dünya arasındaki karşılıklı ilişkileri ifade eder. Bölgeselciliğin çok-taraflı liberalleşme süreçlerine teması Bhagwati (1991) tarafından 'yapıtaşları-ve-engeller' ikilemiyle açıklanmıştır. Bölgeselciliğin inşa etmede kullanılan taşlara ya da tuğlalara benzerliğini vurgulayanlar şunları iddia ederler: (1) Bölgesel düzenlemeler **çok-taraflılık** ümitlerini besleyen iç ve dış dinamikleri destekler; (2) bölgeselcilik, aktörleri liberalleşmenin etkilerine alıştırarak bir nevi tatbikat vazifesi görürler; (3) bölgesel düzenlemelerin artan sayısı çok-taraflı liberalleşmeye muhalefeti zayıflatabilir, çünkü her düzenleme hamlesi bizi bir adım daha öteye götürür ve bir noktadan sonraki adımlar büyük bir bütünün küçük parçaları haline gelirler; (4) bölgesel anlaşmalar ticari liberalleşmeden ziyade genellikle stratejik ve siyasi ittifaklar kurmayla ilintilidir; (5) bölgeselciliğin pozitif etkileri negatif etkilerinden daha fazladır.

Bölgeselciliğin karşıtları ise şu endişeleri dile getirmektedirler: (1) Tercihli anlaşmaların net sonucu ticarette sapma ve öngörülen yoldan çıkma olabilir; (2) katılımcı ülkelerin çok-taraflı sisteme olan ilgilerini kaybetmesiyle 'dikkat sapması' ya da mevcut müzakere kaynaklarının farkına varılmaması söz konusu olabilir; (3) rakip düzenlemeler birbirine uymayan düzenleyici yapı

Kutu 26.1 Bölgeselciliğin dinamikleri

Bağımsızlığın yönetimi	Bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerin birbirleriyle, önceki sömürgeci güçle ve diğer güçlerle ilişkilerini bir düzene oturtması
Karşılıklı bağımlılığın yönetimi	Barış ve güvenliği garanti eden bölgesel mekanizmalar; 'bölgeselleşmeye' gösterilen tepkiler; işbirliği ve/veya devlet güdümlü bütünleşmenin desteklenmesi
Uluslararasılaşmanın yönetimi	Çok-taraflı sistemlerde bölgesel müzakereler; bölgesel/BM barışı koruma misyonları; küreselleşmeye bölgesel tepkiler.

ve standartları kilitleyebilir; (4) birden fazla yasal çerçeve ve anlaşmazlıkları çözme mekanizmasının yaratılması disiplin ve verimliliği zayıflatabilir; (5) bölgeselcilik rakip bloklar arasında uluslararası kırılmalara neden olabilir (Bergsten 1997; Dünya Bankası 2005).

Bu gerginliğin tarihî bağlamı, zaman içerisinde hızla değişmiştir. Savaş sonrası ilk bölgeselcilik dalgasında, özellikle de Latin Amerika'da, bölgeselcilik hammadde ihracına bağımlılığı azaltmak ve ithal ikamesi politikalarıyla sanayileşmeyi başarmak için doğrudan yabancı yatırıma karşı duyulan şüphelerin de katkısıyla devlet güdümlü çabalarla başladı.

'Yeni Bölgeselcilik' 1980'lerin sonundan beri devam etmektedir. Bu gelişim yeni küreselleşme formlarına bir tepki olup **Soğuk Savaş**'ın bitiminden sonra çok-kutuplu bir dünyada devam etmektedir. 1990'lar boyunca birçok ortak özellik ortaya çıkmıştır. Bölgesel düzenlemeler ekonomik entegrasyon bakımından önceki dönemlere kıyasla daha açık ve daha kapsamlı olmuştur. Açık bölgeselcilik, **devlet-dışı aktörler**in aktif olmasını sağlayarak, bölgelere kendilerini küresel sistemin çeşitli kademelerinde ifade etme imkânı vermek ve sadece tek bir bölgenin bakış açısına bağlı kalmamak suretiyle bölgeselciliğin tanımlayıcı özelliklerinden biri olmuştur (Hettne, 1999: 7-8).

Bölgeselcilik devletlerin **küreselleşme**nin etkilerini idare etmede kullandıkları araçlardan biridir. Eğer tek tek devletler kontrol dışı sermaye hareketlerini düzenleyecek kapasiteden yoksun kalırlarsa, bölgeselcilik küresel sermaye güçleri üzerinde tekrar kontrol kurma ve küreselleşmenin olumsuz toplumsal sonuçlarıyla mücadele etme aracı olarak görülebilir. Bu tartışma, daha uzun süre devam edeceğe benziyor.

Püf Noktası

- Bölgeselcilik farklı boyutlara sahiptir ve dünya genelinde farklı formlar içindedir.
- Bazı bölgesel bütünleşme süreçleri devlet güdümlüyken, diğerleri piyasa güdümlüdür.
- İşbirliği düzenlemeleri ile entegrasyon süreçleri arasında temel bir fark vardır, fakat bir bölgesel sistem içinde her iki yaklaşım da takip edilebilmektedir.

Küresel Bağlamda Bölgesel İşbirliği

Amerika Kıtasında Bölgeselcilik

Amerika kıtası çok sayıda ve genellikle rakip bölgeselleşme kademeleri ile tasvir edilir. Bu konudaki temel gerginlikler bu ülkelerin bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş oldukları yıllara kadar geri gitmektedir. Kuzey Ameri-

Kutu 26.2 Dünya genelinde bölgesel örgütler, 2012
(temsili bir listedir ve kapsayıcılığı sınırlıdır)

Amerika(lar)	Amerika Ülkeleri Örgütü	OAS
	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması	NAFTA
	Orta Amerika Entegrasyon Sistemi	SICA
	Orta Amerika Ortak Pazarı	CACM
	Karayipler Topluluğu	CARICOM
	And [Ulusları] Topluluğu	CAN
	Güney Ortak Pazarı	MERCOSUR
	Güney Amerika Uluslar Birliği	UNASUR
	Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu	CELAC
	Latin Amerika Entegrasyon Birliği	LAIA
Afrika	Afrika Birliği	AU
	Arap Magrep Birliği	AMU
	Sahel-Sahra Ülkeleri Topluluğu	CEN-SAD
	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu	ECOWAS
	Batı Afrika Ekonomik ve Para Topluluğu	WAEWU
	Orta Afrika Ekonomik ve Para Topluluğu	CEMAC
	Great Lakes Ülkeleri Ekonomik Topluluğu	CEPGL
	Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu	ECCAS
	Doğu Afrika Topluluğu	EAC
	Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı	COMESA
	Hükümetler-Arası Kalkınma Otoritesi	IGAD
	Güney Afrika Gümrük Birliği	SACU
	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu	SADC
Asya	Körfez İşbirliği Konseyi	GCC
	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği	ASEAN
	ASEAN Bölgesel Forumu	ARF
	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği	SAARC
	Şangay İşbirliği Örgütü	SCO
	Ekonomik İşbirliği Örgütü	ECO
Asya-Pasifik	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği	APEC
	Pasifik Ekonomik İşbirliği Konseyi	PECC
	Pasifik Adaları Forumu	
Avrasya	Bağımsız Devletler Topluluğu	CIS
	Avrasya Ekonomik Topluluğu	EAEC
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	BSEC
Avrupa	Avrupa Birliği	EU (AB)
	Avrupa Konseyi	CoE
	İskandinav Konseyi/Bakanlar Konseyi	
	Benelux Ekonomik Birliği	Benelüx
	Visegrad Grubu	V4
Avro-Atlantik	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü	NATO
	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü	OSCE

ka'daki İngiliz kolonileri iki uluslararası aktör olarak şekillenmiştir: Bir federal birlik (1865'te Amerika Birleşik Devletleri) ve bir konfederasyon (1867'de Kanada). Portekiz Brezilyası 1889'da federal bir cumhuriyet olarak ortaya çıkmıştır. Eski İspanya kolonilerinin birlik çabaları ise başarıya ulaşamadı. İki kısa süreli federal cumhuriyet denemesi yaşandı: Büyük Kolombiya Federal Cumhuriyeti (1819-1831) ve Orta Amerika Federal Cumhuriyeti (1823-1839). Hispanik Amerika'nın birliği 1826'da ortak bir ordu, karşılıklı savunma paktı ve ulus-üstü bir parlamentoya dayalı bir 'Birlik, Cemiyet ve Daimi Konfederasyon' öngören Panama Kongresi'ni toplayan Simon Bolivar'ın hayaliydi. Bolivar'ın hayali Amerika karşıtı değildi, ancak ABD'yi bu birlik içerisinde düşünmedi. Ancak bu hayal de diğer federal cumhuriyetler gibi yönetici liderler arasındaki rekabet ve iç savaşlara yenik düştü.

Latin Amerika bölgeselciliği; böylece, ulusal egemenliğin aktör olmanın ve ABD ile aşk-nefret ilişkisinin baskın bir özelliği haline geldiği mevcut devletler arasında arka planda yaşanan çatışmaların kuvvetlenmesinin yarattığı karşıtlık üzerine sona erdi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). 'Amerika' olarak kıtasal bir kimliğin kısmi bir kabullenişi söz konusuydu; fakat ayrıca, çoğunlukla ABD'ye karşıtlık temelinde tanımlanan daha yaygın bir 'Latin Amerika' algısı vardı.

Bu yarımküre bölgeselciliği ilk olarak 1889-1990'da Washington'da toplanan birinci Pan-Amerikan Konferansı ile başladı. ABD müdahaleciliği ve çeşitli barış ve güvenlik anlaşmaları ile geçen zaman içerisinde 1930'lara ve 1940'lara kadar dokuz konferans daha düzenlendi. Pan-Amerikan Birliği 1948'de Amerikan Devletleri Örgütü'ne (Organization of American States [OAS]) dönüştü. Amerikalılar-Arası Kalkınma Bankası ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi'ni içeren bir Amerikalılar-Arası Sistem oluştu. Ancak Soğuk Savaş yıllarında bu sistem, Amerika kıtası ülkelerinin çoğu tarafından ABD'nin bir dış politika aracı olarak değerlendirildi ve şüpheyle karşılandı.

ABD'nin bölgesel anlaşmalarla ilgili politikası 1980'lerin sonunda değişti. ABD, Kanada'yla 1986'da bir serbest ticaret anlaşması imzaladı. Sonrasında Meksika da bu sürece dahil oldu ve 1994'te bu üç ülkeyi kapsayan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) kuruldu. Bu, benzeri pek çok anlaşmadan çok daha geniş kapsamlı bir anlaşmadır. Tarım da anlaşma kapsamına dahil edilmiştir. Sözleşmeye, ulus-üstü unsurlara sahip olmamakla birlikte, işgücü ve çevre ile ilgili olarak da yapılan ek düzenlemeler eşlik etti. İlk 'Amerikalar Zirvesi' 1994'te Miami'de toplandı. Zirveden amaçlanan tüm Amerika'yı kapsayan bir serbest ticaret anlaşması yapmak ve uyuşturucu, yolsuzluk, **terörizm**, yarı küresel güvenlik, **sürdürülebilir kalkınma** ve çevre alanlarındaki işbirliğini derinleştirmekti. 2005'te Arjantin'de gerçekleşen 4. zirveden beri Amerikalılar arası birliğin politik bağlamı büyük oranda değişti.

Savaş sonrası yıllarında Latin Amerika bölgeselciliği devlet güdümlü olarak ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme ile şekillendi. Hammadde ihracına bağımlılığı azaltmak için, mamül malların ithalatını azaltmayı mümkün kı-

Örnek Olay Çalışması 1 Orta Amerika: hiç bitmeyecek bir birlik çabası mı?

Orta Amerika çelişkili bir görüntü sunmaktadır. Burada bir dizi küçük ülke, görece güçlü ortak bir kimlik ve bir bütünleşmeden kazanılacak her şey apaçık ortada olmasına rağmen açıklamış oldukları tutkulu bölgesel amaçlara ulaşma çabaları şu ana kadar başarısız olmuştur.

Guatemala Genel Kaptanlığı, bağımsızlığı takip eden yıllarda, Orta Amerika Federal Cumhuriyeti (1823-1839)'ne dönüştü, fakat sonrasında Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Kostarika olarak bölündü. Bütünleşme söyleminde bu birliğin tekrar kurulmasına atıflar öne çıkmaktadır. Ancak Orta Amerika net biçimde belirlenmiş bir entite olmaktan ziyade dağınık bir topluluklar birlikteliğidir. Örneğin başka yerlerdeki yerel elitler Guatemala'nın liderliğine karşı çıkarken Kostarika izolasyonist bir politikaya yönelmiştir. Milliyetçilik büyürken birlikçilik duygusu çatışmalarla küçülmüştür. Dış müdahaleler genellikle yardımcı olmaktan uzak kalmıştır. Güçlü bir birlik miti çeşitli bölünmelerle beraber var olmaktadır.

Orta Amerika Barış Konferansı yerel çatışmalara son verme amacıyla 1907'de Washington'da toplanmış ve kısa süreli bir Orta Amerika Adalet Divanı'nın kurulmasını sağlamıştır (1908-1918). Orta Amerika Ülkeleri Örgütü (ODECA) 1951'de kuruldu. Böylece ilk işlevsel işbirliği örgütü belirmiş oldu. Bu şekilde 25 yapı bulunmaktadır. Bu yapılar sudan elektrik enerjisine birçok konuyu kapsayarak karmaşık bir bölgesel bütünleşme ağı üretmiştir. Resmi ekonomik entegrasyon, 1960'da Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) ile başladı. Bölge içi ticaret büyüdü, ama sistem 1960'ların sonunda krize girdi. 1970'lerdeki reform çabaları siyasi kriz ve çatışmaların gölgesinde kaldı. Bütünleşme 1980'lerde Orta Amerika barış süreci ile ilişkilendirildi. Bu güven inşası bağlamında bölgesel diyalog için bir forum olarak Orta Amerika Parlamentosu oluşturuldu. 1991'de El Salvador ve Nikaragua'daki çatışmaların ve Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla dünya genelinde yeni bir bölgesel entegrasyon dalgası belirdi ve Orta Amerika Bütünleşme Sistemi (SICA) kuruldu. Bu, bütünleşmeye ilişkin küresel bir yaklaşım geliştirdi ve siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere dört alt sistem oluşturdu.

Kurumsal sistem Başkanlar zirvelerinde yoğunlaştı. Orta Amerika Parlamentosu doğrudan oylarla seçildi fakat herhangi bir güç elde edemedi. Kosta Rika bu girişimde yer almadı. Panama ayrılmaya çalıştı, fakat 2012'de çekilmenin anayasaya aykırı olduğuna hükmedildi ve geri dönmeye mecbur bırakıldı. Benzer şekilde, 2012'de, sadece Guatemala, El Salvador, Honduras ve Nikaragua Orta Amerika Adalet Divanı'na katıldı. Tekrar kurumsal reform tartışmalarına dönülmüştür. 2011'de, bölge-içi ticaret ihracatın yaklaşık %26'sını ve ithalatın da yaklaşık %13'ünü oluşturmaktaydı. Orta Amerika ülkeleri orijinli pek çok ürün serbest dolaşım halindedir. Malların % 95'i için aynı gümrük vergisi uygulanmaktadır. 2007'de gümrük birliği oluşturmaya yönelik bir Sözleşme imzalandı. Bununla birlikte 2009'da El Salvador, Guatemala ve Honduras diğerlerinden ayrı hareket etmeye karar verdiler. Gelecek uluslararası sözleşmeler tarafından şekilleniyor. Orta Amerika ülkeleri 2004'te ABD ile bir serbest ticaret anlaşması imzaladılar ve 2012'de de AB ile bir birlik anlaşması yaptılar. Birlik arayışı devam ediyor.

labilecek bir planlamacı ve korumacı karma bir politika uygun görüldü. Bölgesel entegrasyon, bu yaklaşımın ulusal seviyedeki kısıtlamalarına gösterilen bir tepkiydi. İlk dalga Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM, 1960), Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA, 1961) ve And Paktı'nı (1969) kapsadı. Bunların tümünün başarısı sınırlı kaldı.

'Yeni bölgeselcilik' dalgası 1980'lerden 1990'lara kadar etkili oldu. Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA) 1991'de oluşturuldu. Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) 1991'de Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay tarafından oluşturuldu. 1994'te ortak pazar girişimleri hareketlendi. MERCOSUR ulus-üstü bir kurumsal sistem benimsemedi, ama önemli yeni siyasi boyutlar getirdi. Bu boyutlar ilk aşamada demokrasinin olgunlaşmasını desteklemeyi ve Arjantin ile Brezilya arasındaki rekabeti sona erdirmeyi kapsamaktaydı.

And (And Dağları) Başkanları entegrasyon sürecini 1990'da tekrar gündeme getirdi. Ortak Gümrük Tarifesi planı 1994'te yürürlüğe girdi. Bu grup 1997'de And Uluslar Topluluğu olarak yeniden adlandırıldı ve 2005'e gelmeden ortak pazarı oturtmayı planladı. Kurumsal sistem resmî **ulus-üstücülük** izleri taşıyarak, model olarak Avrupa Topluluğu'nu aldı. Buna göre And normları ulusal hukukun üstünde ve öncelikli olacaktı. Bu normların takibi ise Adalet Divanı gibi ortak kurumlarca yapılacaktır.

Amerika(lar)'daki 'yeni' entegrasyon biçimleri temel değişiklikler getirmiştir. Bunlar tek taraflı ve çok-taraflı liberalleşme bağlamında birtakım taahhütlerin yerine getirilmesini sağlamayı amaçlayan ve geniş kapsamlı yapısal reformların bir parçasıdır. Bu doğrultuda Latin Amerika ile yarımküre inisiyatifleri arasında yeni bir yakınlaşma mümkün görünmektedir.

Ancak 2000'lerdeki gelişmeler bu hedefleri tartışılır hale getirdi. MERCOSUR ve And bütünleşmesini kıtasal bir projeye dönüştürme önerileri 1990'larda başladı. 'Güney Amerika Uluslar Topluluğu' 2004'te kuruldu; bu topluluk 2008'de Güney Amerika Uluslar Birliği (Union of South American Nations [UNASUR]) haline geldi. 2006'da Başkan Chavez yönetimindeki Venezuela And Topluluğu'ndan çıkarak MERCOSUR'a katıldı. Paraguay, katılım protokolünü onaylamadı. 2012 ortalarında, Paraguay başkanının suçlamalarını müteakip, Paraguay'ın üyeliği kuşkulu hale geldi ve Venezuela bu malum durumu ilan etti. Bu hareket, kusurlu bir gümrük birliği olarak varlığını devam ettiren MERCOSUR'un uzun vadede siyasal bir projeye dönüşme hedefini etkiledi. Bu arada, –Küba hariç– Amerikalar Serbest Ticaret Bölgesi oluşturma girişimini durduran bir ilerleme olarak, 2010'da 33 ülkenin bir araya gelmesiyle (ABD ve Kanada bu oluşumun dışında tutulmuşlardı) Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (Community of Latin American and Caribbean States [CELAC]) oluşturuldu.

Afrika'da Bölgeselcilik

Afrika'daki çağdaş bölgeselcilik, anti-kolonyalizm politikalarıyla, fakat çoğunlukla da önceki kolonyal düzenlemeler temelinde ortaya çıkmıştır.

Fransız Batı Afrika'sı 1904-1958 yılları arasında bir federasyondu; bu birlikteliğin para birimi olan CFA Frankı ise 1945'te oluşturuldu. Çeşitli örgütsel dönüşümlerden sonra Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Guinea-Biassau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği'nin (West African Economic and Monetary Union [WAEMU]) üyeleri oldular.

Orta Afrika'da, para birliği Fransa tarafından garanti altına alındı ve resmî bir gümrük birliği 1964 yılında oluşturuldu. Daha sonra bu birlik, 1999'da, Orta Afrika Ekonomik ve Para Topluluğu (the Economic Monetary Community of Central Africa [CEMAC])'na dönüştü. Bu ise ortak bir para politikası çerçevesinde para birimi olarak –şimdilerde Euro'ya endekslenmiş olan– CFA Frankı kullanan ve 2014'te tek bir pazar oluşturmayı hedefleyen şeklen bir gümrük birliğidir.

Güney Afrika Gümrük Birliği (Southern African Customs Union [SACU]) ilk olarak 1910'da belirdi. 1969 yılında Botswana, Lesotho, Swaziland ve Namibya arasında imzalanan anlaşmaya göre tüm üyeler ortak bir gümrük politikası benimseyecek ve gelirleri bölüşeceklerdi. Ulusal para birimleri Güney Afrika randına endekslenerek ortak bir parasal alan (Botswana hariç) oluşturulması da bu kapsam içinde düşünüldü. 2014'te yeni bir anlaşma yürürlüğe girdi.

Sömürge döneminde Kenya ve Uganda 1917'de bir gümrük birliği oluşturdu. 1927'de bu birliğe Tanzanya (o zamanlar ismi Tanganyika idi) da katıldı. Bağımsızlıktan sonra işbirliği Doğu Afrika Ortak Hizmetler Örgütü altında devam etti. 1967'de bir Doğu Afrika Topluluğu oluşturuldu, fakat bu oluşum siyasi farklılıklar sonucu 1977'de çöktü. 1990'larda yeni bütünleşme çabalarının sonucu olarak 2000'de Doğu Afrika Topluluğu (East African Community [EAC]) kuruldu. Gümrük birliği resmî olarak 2005'te uygulanmaya başladı ve 2010'da ise Ortak Pazar Protokolü yürürlüğe girdi.

1970'lerde ve 1980'lerde, çoğunlukla önceki düzenlemelerle de çakışan bir dizi bölgesel örgüt ortaya çıktı. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu 1975'te, Nijerya'nın öncülüğüyle, aynı zamanda WAEMU üyesi de olan ve Fransızca konuşan ülkelerle Batı Afrika'nın İngilizce konuşan ülkeleri arasında tesis edildi. 1981'de Doğu ve Güney Afrika'yı birbirine bağlayan Tercihli Ticaret Alanı oluşturuldu. Bunu 1994'te Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı'nın (Common Market for Eastern and Southern Africa [COMESA]) kurulması takip etti. Bu oluşum 2006 itibariyle Libya'dan Madagaskar'a toplam 19 ülkeyi kapsamı içine aldı. Fransız Orta Afrika ülkeleri, São Tomé ve Principe ve 1976'da kurulan Great Lakes Ülkeleri Ekonomik Topluluğu üyeleri birlikte Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nu (Economic Community of Central African States [ECCAS]) oluşturdular. Son olarak, 1998'de, Senegal'den Eritre'ye kıtayı kaplayan Sahel-Sahra Ülkeleri Topluluğu (Community of Sahel-Saharan States [CEN-SAD]) kuruldu.

Bazı örgütler özel siyasi amaçlarla kuruldular. Cephe Ülkeleri'nin apartheid politikası güden Güney Afrika'ya bağımlılığı azaltma hedefi, 1980'de,

Güney Afrika Kalkınma ve İşbirliği Konferansı (Southern African Development Cooperation Conference [SADCC])'nın kurulmasını sağladı. Bu Konferans, 1992'de, apartheid rejiminin yıkılması sonrasında Güney Afrika'nın da katılımıyla, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'na (SADC) dönüştürüldü.

Belli bir alanda özel yetkilerle kurulan ve daha sonrasında yetki alanları genişletilen örgütler de vardı. 1986'da Doğu Afrika'da, kuraklık ve çölleşmeyle mücadele etmek için Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (The Intergovernmental Authority on Development [IGAD]) kuruldu; fakat üyeleri arasındaki gerginlikler ve Somali'deki durum nedeniyle işlerlik kazanamadı. Örgüte, 1996'da, çatışma önleme ve yönetimi gibi hususları da kapsayan daha geniş yetkiler verildi.

1989'da kurulan Arap Mağrip Birliği (Arab Maghreb Union [AMU]) örneğinde olduğu gibi, [bazı örgütlerin kurulmasında] bölge-altı kimlikler de özel bir rol oynamıştır.

İlk Pan-Afrika örgütleri, doğal olarak siyasiydi. Afrika Birliği Örgütü (The Organization of African Union [OAU]) 1963'te kuruldu ve kendisini sömürgeciliğin sona erdirilmesine ve siyasi özgürlüğün tesisine adadı. Kıtanın gündemi sonradan daha da genişledi. 1991 tarihli Abuja Antlaşması 1994'te yürürlüğe girdi ve Afrika Ekonomik Birliği'ni (African Economic Community [AEC]) kurdu. 2002'de OAU ve AEC Avrupa Birliği'ni model alarak Afrika Birliği'ni tesis ettiler.

Kıtasal **koordinasyon**a doğru da bir hareket söz konusuydu. 1997'de AEC ile –yukarıda sözü edilen– 14 Bölgesel Ekonomik Topluluk (Regional Economic Communities [RECs]) arasındaki ilişkiler 1997'deki protokolle resmî bir nitelik kazandı. RECs işlevsel işbirliğinde başarı sağladı. Ancak, anlaşmaların çok-katlılığının şiddetlendirdiği yakın geçmişteki 'rasyonelleşme' girişimlerinin yarattığı çeşitli kurumsal zayıflıklardan zarar gördü. Dahası, köklü bir entegrasyon için halledilmesi gereken sorunlar halen çözülebilmiş değildir. Bu ekonomiler arasındaki tamamlayıcılık çok düşük seviyededir. Entegrasyonun arkasındaki iş dünyası ve **sivil toplum** desteği ise sınırlıdır. Egemenliği paylaşmak konusundaki isteksizlik ise halen aşılabilmiş değildir (Economic Commission for Africa and African Union, 2006).

2001'de benimsenen Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (New Partnership for Africa's Development [NEPAD])'la bir gelişme kaydedilmiş ve Afrika Emsal Değerlendirme Mekanizması (African Peer Review Mechanism [APRM]) kurulmuştur. Buna ek olarak, bölgesel örgütler çatışma yönetiminde aktif bir hale gelmişlerdir. Bunların arasında en fazla tanınanı olan ECOWAS İzleme Grubu (ECOWAS Monitoring Group [ECOMOG]) 1990'da Liberya'da ve sonraki yıllarda da Sierra Leone ve Guinea-Bissau'daki çatışmalara müdahalelerde bulundu. ECOWAS, 2002'de Fildişi Sahili'ne ve 2003'te de Liberya'ya müdahale etti. 2012'de de Mali'deki çatışmalara müdahalede bulunmayı düşünüyordu. 2003'te Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi kuruldu. Afrika Bir-

liği, o tarihten bugüne, Burundi, Sudan, Somali ve Komor Adaları gibi çatışma yaşanan bölgelere müdahalelerde bulundu.

Asya'da Bölgeselcilik

Asya'da bölgeselcilik bütünüyle farklı kalıplar takip etti. Güneydoğu Asya net bir tarihsel kimliğe sahip bir bölge değildir. 'Güneydoğu Asya' terimi Uluslararası İlişkiler'de İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya tarafından işgal edilen Çin'in güneyindeki bölgeleri ifade etmek için kullanılmıştır. 1954 tarihli Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (Southeast Asia Treaty Organization [SEATO]) başta gelmek üzere savaş sonrasında kurulan ilk örgütler, uluslararası çapta ilgili devletler tarafından ve ABD destekli olarak faaliyete başlamışlardı. Malaya, Filipinler ve Endonezya bölgesel işbirliğini arttırmak için Güneydoğu Asya Birliği'ni (Association of Southern Asia [ASA], 1961) ve MAPHILINDO'yu (1963) kurdular. Bu girişimler –özellikle Borneo'nun geleceği üzerindeki– bölgeler-arası çatışmalar yüzünden sekteye uğradı. İngiltere sömürgelerinden çekilişini kolaylaştırmanın bir yolu olarak federasyona bel bağlamıştı. 1948'de oluşturulan Malaya Federasyonu 1963'de Singapur (1965'e kadar), Sarawak ve İngiliz Kuzey Borneosu (Sabah) ile birlikte Malezya Federasyonu'na dönüştü. Filipinler'in Sabah üzerinde hak iddia etmesini, Malezya ile Endonezya arasındaki bir 'Cepheleşme' dönemi izledi. Cepheleşme 1966 yılında sona erdi.

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (Association of Southeast Asian Nations [ASEAN]) 1967'de Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulması; ortak bir kimlikten ziyade, bölge içi çatışmaların önlenmesinde yetersiz kalmanın bölgeler arası sorunları arttıracağı ve dolayısıyla da dış müdahaleye fırsat sağlayacağı endişesiyle gerçekleşti. Bu örgüt için ulus-üstü unsurlar öngörülmedi. Bölgesel işbirliğinin; –'ASEAN Yolu' olarak adlandırılan– danışma, mutabakata dayalı karar alma ve esneklik temellerinde inşa edilmesi kararlaştırıldı. İşe ihtiras dolu siyasi hedeflerle başlamak yerine küçük, enformel ve gönüllülük esasına dayalı olarak adım adım ilerlemeyi tercih eden ASEAN, zamanla daha bağlayıcı ve kurumsallaşmış bir örgüt haline geldi.

Ekonomik işbirliği öngörülmüş olmakla birlikte, ASEAN'ın evrimi siyasi ve güvenliğe dayalı endişeler doğrultusunda gerçekleşti. İlk adım Vietnam Savaşı'nda Saygon'un düşüşünü ve Laos ve Kamboçya'daki komünist zaferleri takip eden bölgesel belirsizliklerin ortasında 1975 yılında atıldı. ASEAN liderleri ilk zirveyi 1976'da gerçekleştirerek ASEAN Dostluk Antlaşması'nı ve Güneydoğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşmalar karşılık saygı, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeme ve farklılıklara barışçıl yollarla yaklaşma **ilkeleri**ni benimsedi. Sonraki dönüm noktası 1990'ların başında ASEAN kimliğini ve merkezîliğini tanımlamak istediğinde yaşandı. Güvenlik cephesinde Vietnam Kamboçya'dan çekilmiş ve Soğuk Savaş sona ermişti. Bir dizi öneriler sonucunda ASEAN Bölgesel Forumu (ASEAN Regional Forum [ARF]) oluşturuldu. Bu forum güvenin tesis edilmesi, önleyici diplomasi ve çatışma çözümü gibi hedefler güderek 1994'te yürürlüğe girdi. Asya Pasifik

Ekonomik İşbirliği'nin (Asia Pacific Economic Cooperation [APEC]) kurulmasına tepki olarak daha başka adımlar da atıldı.

APEC 1989'da 'açık bölgeselcilik' ilkesi üzerine kuruldu. Diğer ülkelere yönelik herhangi bir ayrıma karşıydı. Bölgedeki 'Asyalı olmayan devletler'le Doğu Asya'nın 'serbest pazar yönelimli ekonomileri' arasındaki ilişkileri geliştirmeyi planlamak suretiyle sadece Asya'ya özgü bir kimlikle de sınırlı kalmadı (Higgott 1995: 377). Buna karşın, Asya bölgeselciliği içinde 'Asyalı değerler'in başlıca savunucularından Dr. Mahathir'in liderliğindeki Malezya; Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve ABD'yi dışlayan bir Doğu Asya kurultayı Caucus teklif etmekteydi. ABD ise Güney Kore ve Japonya'ya bu kurultaya katılmamaları için baskı yaptı. Aynı zamanda 1992'de ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (ASEAN Free Trade Area [AFTA]) kuruldu. 1997-1998 Asya mali krizi bölgesel işbirliğine yeni bir ivme kazandırdı ve Çin, Japonya ve Güney Kore'yi kapsayan bir 'ASEAN+Üç' (ASEAN Plus Three [APT]) oluşturularak Doğu Asya Ekonomik kurultay (East Asia Economic Caucus [EAEC]) meydana getirilmiş oldu.

2003'te, ASEAN'ın kurumsal yapısının güçlendirilmesine karar verildi: Yeni bir anlaşmazlık çözümü mekanizması oluşturuldu; sekreterliğin rolü güçlendirildi, bir kalkınma fonu ile birlikte iş dünyasının kurumsal katılımı arttırıldı. Eski ve –Vietnam, Myanmar/Burma, Laos ve Kamboçya gibi– yeni üyeler arasındaki farklar, ASEAN Entegrasyonu İçin İnisiyatif ve Ekonomik İşbirliği Stratejisi aracılığıyla, işbirliğini artırıcı yeni çabalarla giderilmeye çalışıldı.

2000'li yıllarda böylece Asya bölgeselciliği iki düzeyde gelişim gösterdi. Bir taraftan, ASEAN konumunu korumak için kurumsal derinleşme çabası içine girdi (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). Diğer taraftan ise, bölgesel anlaşmalar büyük güçler arasındaki rekabetin sürekliliğine işaret eder. Çin, Japonya ve Hindistan 2000'ler boyunca kapsamlı ekonomik işbirliği anlaşmaları imzaladılar. Çin ASEAN+3 formatını tercih ediyordu; Japonya ise, 2005'ten itibaren yıllık olarak toplanan Doğu Asya Zirvesi'nin üyesi olarak kabul edilen Hindistan, Yeni Zelanda ve Avustralya'yı da kapsayan 'ASEAN+6' temelinde Doğu Asya Topluluğu'nu teklif ediyordu. ABD ise 2009'da bölgedeki ilgi alanını genişletme uğraşı içindeydi ve bu çerçevede –2012'de AB'nin de kabul ettiği– ASEAN Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştı.

Avrasya ve Sovyetler Birliği Sonrası Devletler

Rusya, Çin ve AB arasında (ABD'den tamamen ayrı) rekabet ve işbirliği alanında yaşayan ve eskiden Sovyetler Birliği'nin parçası olan ülkelerin çabaları karmaşık ve değişken bir bölgesel anlaşmalar modeli doğurdu. 1991'de, üç Baltık cumhuriyeti ve Gürcistan (1993'te katılmış fakat Rusya ile yaşanan çatışma sonrasında 2008'de ayrılmıştı) dışındaki eski Sovyet cumhuriyetleri Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurdu. Farklı üyeler ve isimlerin oluşturduğu bir dizi formasyon, 2006'da, –Türkmenistan hariç– Orta Asya Cumhuriyetlerini ve Rusya ile Belarus'u bir araya getiren Avrasya Ekonomik Topluluğu'na giden yolu açtı. Özbekistan, 2008'te topluluktan ayrıldı. 1995'te Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında kurulan gümrük birliği, ancak 2011'de

Örnek Olay Çalışması 2 Güneydoğu Asya'da bölgeselcilik: hükümetler-arası düzlemin ötesine mi geçiliyor?

Avrupa gibi Güneydoğu Asya bölgesi de işbirliği temelli düzenlemelerde en kapsamlı gelişmelere tanıklık eden yer. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), ta altmışlara dek uzanan uzun bir geçmişe sahip. Fakat bu birliktelik, doksanların ortasından itibaren daha güçlü olan ortak kurumlar oluşturma ve iddialı hedeflerin peşinden gitme konusunda fikir birliği içerisinde olacağı bir yola girdi. 2003'te birliğe üye devletler (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Brunei, Burma/Myanmar, Kamboçya, Laos, Vietnam) 2020 itibarıyla güvenlik, sosyo-kültür ve ekonomi alanında üç ayrı birlik oluşturacaklarına dair bir anlaşma imzaladılar. Anlaşma maddeleri içerisinde ASEAN bünyesinde vizesiz seyahatle ilgili madde gerçekten dikkate değer olsa da asıl üzerinde durulması gereken, ASEAN Ekonomi Topluluğu (ASET). Topluluğun beyanına göre asıl amaç, serbest ticaret bölgesi kurma fikrinin ötesine geçip, gümrük duvarlarının olmadığı, hizmetlerin değiş tokuş sürecinin hızlandırıldığı ve yatırım fırsatlarının artırıldığı tek bir pazar oluşturabilmek.

ASET'in kullandığı dil, belirli ölçüde AB'nin tek pazar oluşturma planını içeren 1992 tarihli programdaki dile benziyor. ASEAN sekreterliği, ilerleme sürecini deregülasyon çabalarını yansıtan "skorbordlar"la izlemeye ve "açık koordinasyon" denilen yöntemle hareket eden Avrupa Komisyonu'nun rolünü taklit etmeye çoktan başladı bile. Fakat ortada yine de belirgin farklılıklar söz konusu: ASEAN bünyesinde bağlayıcılığı bulunan herhangi bir araç kullanılmıyor, sonuçta da AB'de görüldüğü türden herhangi bir mahkemeye başvurulmuyor. Ayrıca AB'den farklı olarak, sekreterliğin izleme rolü, ağır ilerleme kaydeden ülkelerin "isimlerini açıktan dile getirip utandırma" türünden işleri kesinlikle içermiyor. Bu rol, sadece tüm ülkelerin ASET'in daha önceden beyan ettiği amaçları doğrultusunda ilerleyişiyle ilgili bilgilendirme faaliyetinde bulunmayla sınırlı. Toplamda üye devletler, her bir üyenin ulusal çıkarlarının korunmasını güvence altına alan ve –AB dahilinde tanık olunanın aksine– ulus-üstü kurumların bu çıkarları geçersiz kılamadığı bir sistem kurmuşlardır.

Gene de ASEAN, 2007 zirvesinde benimsediği bildirgesi üzerinden sembolik ve belirli noktaları tespit etme amacını güden bir çalışma ortaya koydu ve marş, bayrak, şiar ve 8 Ağustos'un ASEAN günü olarak belirlenmesi türünden "ASEAN kimliği"ne ait sembolleri ve önemli ilkeleri belirledi, böylelikle mevcut kurumsal düzenlemeleri belirli bir forma kavuşturdu. Gözlemciler, bu gelişmenin de ASEAN ile Avrupa Birliği arasındaki benzerliğin altını çizdiğini söylüyorlar, zira bilindiği üzere, ASEAN da bildirgesini AB'nin bir "Avrupa Anayasası" benimseme sürecine girmesi ardından kaleme alıyor.

Sonuçta Güneydoğu Asya ülkelerinin aralarında güçlü bağlar kurma, ortak kurumlar meydana getirme ve pazarlarını birbirlerine açma arzusu içerisinde olduğu görülüyor. Bu türden hedeflere yürüme noktasında kimi güçlüklerle yüzleşilmesi ise asla şaşırtıcı bir gelişme değil. Bu, ASEAN üyeleri arasında büyüklük, servet ve politik sistemler açısından ciddi farklılıklar bulunması ile ilgili bir durum. Örneğin politik sistem bağlamında Burma/Myanmar'ın içinde bulunduğu koşullar, ASEAN açısından sorun olmayı sürdürüyorlar. 2012'den beri bu ülke reformlara tanıklık ediyor ve uluslararası toplum bu sürece olumlu bir tepki gösteriyor. Sonuçta ASEAN, bu olumlu yaklaşımı kendisinin ortaya koyduğu "yumuşak yaklaşım"ın başarısını teyit ettiğini düşünüyor.

Tüm bu ileriye dönük adımlara ve AB ile kimi girişimler arasındaki aleni benzerliklere rağmen, ASEAN'ın Avrupa'nın yürüdüğü entegrasyon yoluna benzer bir yolu yürümediğini söylemek lazım. Birlik, bölgesel işbirliği konusunda özel ve ayrıksı bir model ortaya koyuyor.

etkin hale geldi. Bu üç ülke, 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği'ni yaratacak bir vizyonla, bir Ortak Ekonomik Alan ve bir Avrasya Ekonomi Komisyonu kurdular. 1992'de Kolektif Güvenlik Antlaşması imzalandı. Bu, 2002'de, Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı kapsayan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (Collective Security Treaty Organization [CSTO])'a dönüştü. 2006'da bu örgüte dahil olan Özbekistan, 2012'de örgütten ayrıldı.

Bu bölge-altı örgütlerin değişken yapıları, yalnızca, bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletler ile bölgenin önceki hakim gücü Rusya arasındaki gelişen ilişkileri yansıtmaz. Aynı zamanda bu örgütlerin; Rusya'nın Afganistan'daki askerî varlığının gösterdiği gibi ABD'nin [dünya genelinde] oynadığı rolün benzerini [bölgede] üstlenme iddiası taşıyan iki büyük güç olan Rusya ve Çin arasında arka planda devam eden rekabet zemininde anlaşılması gerekmektedir.

'Şangay Beşlisi' mekanizması Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından 1986'da oluşturuldu. Bu örgüt daha sonra 2002'de Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization [SCO])'ne dönüştü. İran, Moğolistan, Hindistan ve Pakistan örgüte gözlemci statüsü ile dahil oldular. Örgüt hedefleri güveni tesis etmeye yönelik eylemleri ve terör, uyuşturucu trafiği, kara para aklanması ve silah kaçakçılığına karşı yardımlaşmayı kapsayan çeşitli işbirliği biçimlerini içermektedir. 1985'te İran, Pakistan ve Türkiye arasında oluşturulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)'ne 1992'de Afganistan ve Orta Asya cumhuriyetleri de katıldı.

Ukrayna ve Kafkasya bölgesindeki bölge-altı anlaşmaları, Rusya ile Avrupa Birliği arasında aşikâr olan rekabetin etkisiyle, daha çok demokrasinin yerleştirilmesi ve yerel çatışmaların yönetimi ile ilişkili olarak geliştirildi. GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü 1997'de Rusya'nın dahil edilmediği bir forum olarak kuruldu ve 2006'da yeni bir Bildiri ile varlığını pekiştirdi. Örgüt Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın bir araya gelerek kurdukları bir örgüttü. Demokratik Tercih Topluluğu Aralık 2005'te Kiev'de 'demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü'nü desteklemek amacıyla kuruldu. Son olarak, 1992'de kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ı birbirine bağlar.

Püf Noktası

- Bölgeselcilik oluşmakta olan küresel yönetişimin bir aşaması olarak görülebilir; ancak, bölgeselcilik ile çok-taraflılık arasındaki ilişki hem ekonomik liberalleşme, hem de uluslararası güvenlik bağlamlarında tartışılmaktadır.
- Her kıtada bölgeselci tecrübeler farklı kültürel ve tarihsel bağlamları yansıtan farklı yollar izledi.
- Bölgeselciliğin erken dalgaları sömürgecilik sonrası yeniden yapılandırma, ekonomik korumacılık ya da bölgesel güvenlik endişeleri bağlamında ortaya çıktı. Yeni bir açık bölgeselcilik dalgası 1990'larda Soğuk Savaş'ın bitimi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla başladı.

Avrupa Entegrasyonu Süreci

Avrupa'da 1945'ten sonraki bölgeselcilik aşama aşama bütünleşme sürecinde ilerleyerek Avrupa Birliği'ni ortaya çıkardı. Örgüt, başlangıç olarak, tutkulu bir federalist plan bağlamında Fransa ve Almanya arasında arabulucu olma arzusundan kaynaklanan, 'kurucu 6' üye ülkenin girişimleriyle ortaya çıkmış bütünüyle bir Batı Avrupa oluşumuydu. Fakat bu süreç; 2013 itibariyle 28 Avrupa ülkesini kapsayan kurumsal bir mimarinin, yasal bir çerçevenin ve geniş kapsamlı siyasetlerin tedricî bir inşasına dönüştü.

1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu oluşturuldu (1952'de yürürlüğe girdi). Bunu 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu takip etti (1958'de yürürlüğe girdi). Bu anlaşmalar belirli alanlarda Topluluk yeterliliklerini arttıracak adımlar içermekteydi: Kömür ve çeliğin ulus-üstü yönetimi, örgüt için bir pazarın oluşturulması ve düzenlenmesi ile ticaret, rekabet, tarım ve ulaşımda ortak politikalar oluşturmak ve takip etmek bu adımlardan bazılarıdır. Zamanla örgütün gücü çevre gibi yeni alanlarda yasama yetkilerini içerecek şekilde genişletildi. 1992'deki Avrupa Birliği Antlaşması'ndan beri (Maastricht Antlaşması, 1993'te yürürlüğe girdi) entegrasyon süreci parasal birlik gibi daha güçlü birliktelik biçimlerinin yanı sıra ekonomi ve istihdam politikalarında bağlayıcı olmayan koordinasyonları ya da dış politika ve güvenlik politikalarında daha yakın hükümetler-arası koordinasyon gibi başka koordinasyon biçimlerini de içerir hale geldi.

Gerek üyelik ve gerekse kapsam açısından oldukça sınırlı bir başlangıç noktasından yola çıkmasına rağmen AB; tedricî bir gelişim göstererek hem dünya hem de Avrupa için son derece önemli bir ekonomik ve siyasi aktör haline geldi (bkz. **Tablo 26.1**). Avrupa'nın bu tedricî entegrasyon süreci, çeşitli düzeylerde gerçekleşti. İlki, temel anlaşmaların imzalanması ve sonrasında da yeniden gözden geçirilmesidir. Bunlar ulusal hükümet temsilcilerinin yürürlükteki AB kurumlarının yasal çerçevesini müzakere ettikleri Hükümetlerarası Konferanslar (Intergovernmental Conferences [IGCs]) sonucunda gerçekleşti. Anlaşmalar üzerinde gerçekleştirilen bu türden değişiklikler her bir ülke tarafından onaylanmak zorundadır ve AB'nin evrimindeki 'büyük pazarlıklar' olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede, kurumlara karar verme ve kararlaştırılan politikaları yönetme açısından önemli yetkiler verildi. Yine de karar verme dinamikleri, alanlar arasında farklılık göstermektedir (bkz. **Tablo 26.2**). Bu farkları; daha fazla bütünleşmiş ekonomik düzenleme gibi alanlar ile dış politika, kriminal güvenlik, hukuki işbirliği gibi daha ziyade 'hükümetler-arası' olarak değerlendirilen alanlar arasında görebiliriz. Bazı alanlarda bir ülke, üye ülkelerin (nitelikli) çoğunluğu tarafından kendisine 'dayatılan' kararları almak zorunda kalabilir. Bazı alanlarda ise tek bir ülke alınacak kararları engelleyebilir.

Entegrasyon sürecini anlamak için hem üye devletlerin, hem de ulusüstü kurumların oynadıkları rolü anlamak zorundayız. Dahası, üye devletler

sadece ulusal hükümetler tarafından temsil edilmez; çünkü çeşitli devlet, **devlet-dışı** ve **ulus-ötesi aktörler** gerek ülke içi kanallarla, gerekse de doğrudan Brüksel'deki temsilcileriyle bu sürece katılırlar. Avrupa politikalarının görece açıklığı, siyasi grupların ya da ekonomik çıkar gruplarının konumlarının ulusal hükümetlerce yeterince temsil edilmediği durumlarda AB karar verme sürecini etkilemeye çalışacakları anlamına gelir. Bu, AB'nin neden çok-katmanlı ve –ulus-üstü, ulusal ve devlet-altı gibi– farklı düzeylerden pek çok aktörü içeren bir yönetişim sistemi olarak görüldüğünün bir nedenidir.

AB kurumsal mekanizmasının karmaşıklığı, zaman içerisinde yaşadığı sürekli değişimle birlikte, entegrasyon teorisyenleri arasında canlı tartışmalara yol açmıştır (Rosamond, 2000; Wiener ve Diez, 2004). Bazı yaklaşımlar uluslararası ilişkilerdeki daha genel teorilerin uyarlamasıdır: **Realizm** ve karşılıklı bağımlılık hakkındaki literatür entegrasyon teorilerine katkıda bulunmuştur. Başka teorisyenler AB'yi nevi şahsına özgü bir kurum olarak görmüş ve yeni entegrasyon teorileri geliştirmişlerdir. Bunlar arasında en önemlisi, entegrasyonun evrimini bir sektörden diğerine –kaynakların ve elitlerin sadakatinin AB düzeyine transfer edilmesi gibi– 'taşınması' bağlamında açıklayan neo-işlevselciliktir. Daha yakın zamanlarda devletlerin iç politikalarının AB politikalarına benzemeye başlamasıyla birlikte araştırmacılar, mukayeseli politikadan türetilen yaklaşımlara dönmüşlerdir.

Ancak, Avrupa'nın bütünleşmesine ilişkin araştırmalar üzerindeki en büyük etkiyi 'ulus-üstü' ve 'hükümetler-arası' yaklaşımlar arasındaki etkileşim ortaya çıkarmıştır. Ulus-üstü yaklaşımlar, Avrupa'da ulus-üstü kurumların ortaya çıkmasını ayırt edici bir özellik olarak görürler ve bu gelişmeyi analizlerinin başlıca konusu yaparlar. Devletler düzeyinin üzerinde devam eden

Tablo 26.1 Avrupa Birliği tarihindeki önemli antlaşmalar

Yıl	Antlaşma	Temel Konular
1951	Paris Antlaşması	Üye ülkelerde kömür ve çelik üretiminin düzenlenmesi, ulus-üstü kurumların oluşturulması
1958	Roma Antlaşmaları	Avrupa Ekonomik Topluluğu – gümrük birliğinin oluşturulması (tüm birlik içi gümrük vergilerinin kaldırılması ve tek bir gümrük tarifesine gidilmesi); ortak pazar ve Euratom (atom enerjisinde işbirliği) politikaları.
1987	Tek Avrupa Senedi	İnsanların, ürünlerin, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının önündeki tüm gümrük-dışı kısıtlamaların kaldırılması ('1992 programı'); antlaşmalarda öngörülen dış politika işbirliği.
1993	Maastricht Antlaşması	Avrupa Topluluğu ve iki paralel sütununu –Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (CFSP) ile adalet ve iç ilişkiler– kapsayan Avrupa Birliği'nin oluşturulması; ekonomik ve parasal birlik (euro).
1999	Amsterdam Antlaşması	Çeşitli kurumsal reformlar, CFSP Yüksek Temsilcisi, geliştirilmiş işbirliği hazırlıkları.
2009	Lizbon Antlaşması	Avrupa Parlamentosu'ndaki güçlerin ve daha geniş katılımın sağlanmasına yönelik genişleme; Avrupa Konseyi Başkanı pozisyonunun yaratılması; dış politika ve güvenlik politikasıyla ilgili Yüksek Temsilci'nin aynı zamanda Konsey'in Başkan Yardımcısı ve yeni 'Avrupa Dış Eylem Servisi'nin başkanı olması; Avrupa Temel Haklar Bildirgesi'nin yasal açıdan bağlayıcı olması.
2013	Nice Antlaşması	Komisyon ve Konsey'e dair reform (oy ağırlığı); çoğunluklu oylamanın genişletilmesi.

siyaseti önemli görürler. Bunun neticesinde Avrupa düzeyindeki oyuncular ve kurumlar başlıca ilgi odağı olarak görülür. Hükümetlerarası yaklaşımlar ise, devletleri hâlâ bütünleşme sürecinin en önemli oyuncuları olarak görürler ve bu değerlendirmenin sonucu olarak da devletler arasındaki ve devlet içindeki siyaset üzerine odaklanırlar (bkz. **Kutu 26.1**). Teorik tercihleri ne olursa olsun, birçok araştırmacı merkezî kurumların evrimi ve faaliyetleri ile üye devletlerdeki oyuncuların katkılarını dikkate almayan AB analizlerinin eksik kalacağı hususunda hemfikirdirler. AB çalışmaları alanında son zamanlarda yapılan tartışmalar sosyal bilimleri ilgilendiren daha geniş alanlara da yayılmıştır: Rasyonalist ve konstrüktivist yaklaşımlar arasındaki fark. Konstrüktüvistler, 1990'lara kadar gerçekleştirilen entegrasyon çalışmalarındaki örtülü rasyonalizmi sorgulamışlardır (bkz. **Bölüm 10**). Eleştirileri, rasyonalist çalışmalarda karar vermenin gündem belirleme özelliği ve sonuçların sürece tercih edilmesi noktasında yoğunlaşmıştır. Sosyal konstrüktivist araştırma gündemiyse, meselelerin şekillendirilmesi konusuna bu meseleler hakkında karar verilme konusundan daha fazla önem verir. Dolayısıyla çıkarları şekillendiren fikirler, söylemler ve toplumsal etkileşim üzerinde dururlar (Christiansen, Jorgensen ve Wiener 2001).

Daha geniş bir Avrupa Birliği beklentisi entegrasyon sürecinin doğası ve yönü hakkında ciddi sorular doğurmuştur. 12 Orta, Doğu ve Güney Avrupa ülkesinin yeni üyeler olarak kabul edildiği 2004/2007 genişlemesi ve askıda tutulan İzlanda, Türkiye ve eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan devletlerin üyelik için başvuruları, AB için genellikle bir sıçrama olarak görül-

Tablo 26.2 AB kurumları

AB kurumu	Sorumluluklar	Konum
Avrupa Parlamentosu (AP)	AB vatandaşlarının doğrudan seçilmiş temsilcileri, diğer kurumların faaliyetlerini inceleme, bazı alanlarda AB'nin yasama faaliyetlerini belirleme gücünü Konsey'le paylaşma	Strazburg (tam oturumlar); Brüksel (MEP ofisleri, komite toplantıları ve bazı tam oturumlar); Lüksemburg (yönetim)
Avrupa Konseyi	Üye devletlerin başkanlarıyla Komisyon Başkanı'nın düzenli zirveleri, AB'nin geniş gündeminin belirlenmesi ve bölücü konularda anlaşmaya varmak için son merci	Brüksel
Avrupa Birliği Konseyi	Ulusal hükümetlerin görüşlerini temsil etmek ve AP ile birlikte birçok alanda AB mevzuatının nihai şeklini benimsemek	Brüksel (bazı toplantılar için Lüksemburg)
Avrupa Komisyonu	AB politikalarının ve mevzuatının uygulanmasını başlatmak, yönetmek ve denetlemek	Brüksel ve Lüksemburg
Avrupa Adalet Divanı	AB'nin en yüksek mahkemesi, Topluluk kararlarının feshi, üye ülkelere yönelik Avrupa Topluluğu yükümlülüklerinin yerine getirilmediği durumlarda ulusal mahkemelerin ricası üzerine fesih prosedürü.	Lüksemburg
Avrupa Merkez Bankası	Faiz oranlarının belirlenmesi ve Avrupa para birimi Euro'nun arzının kontrolünden sorumlu merkez banka	Frankfurt am Maim
Avrupa Sayıştayı	AB'nin denetleme ofisi, AB bütçesinin gelir ve harcamalarını denetler	Lüksemburg

müştür. Hırvatistan, Temmuz 2013'te 28. üye olarak AB'ye katıldı. Yeniden düzenlenmediği takdirde Genişlemiş Birlik'in karar verme ve –AB'nin kurumsal yapısını ve karar alma prosedürlerini 'kolaylaştıran' çabalara yön veren itici güçlerinden biri olan– sağlam bir yasal çerçeveyi sürdürme hususlarında sıkıntı yaşayacağı endişeleri ortaya çıkmıştır. 2004'te imzalanan 'Avrupa Anayasası Oluşturmak İçin Antlaşma', geniş kapsamlı bir kurumsal reform yapmaya yönelik bir girişimdi. AB antlaşmalarının anayasal doğasını tanıma ve geliştirmeye yönelik bu girişimler Fransız ve Hollandalı seçmenler tarafından reddedilse de, 2007 yılında imzalanan ve 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması planlanan birçok reformu sunmaktaydı: Bir aktör olarak AB'yi güçlendirmek, Avrupa Parlamentosu'nun gücünü ulusal parlamentolarınki kadar artırmak ve daha geniş katılımıyla karar verme süreçlerinin etkinliğini artırmak gibi.

2008'den beri yaşanan küresel ekonomik ve finansal krizler, 17 üye ülkesinin 17 üye devletinin Avrupa Merkez Bankası tarafından yönetilen ortak parayı kullanan AB için özel sorunlar yarattı. Para siyasetini yönetmek ulus-üstü bir kuruma devredildi, mali politikalar ise –AB düzeyinde yürütülen makroekonomik politikalardan ufak tefek sapmalarla birlikte– her bir devletin kendi uhdesinde kalmaya devam etti. Kriz süresince yükselen borç düzeyleri ve nihayetinde bazı devletler için sürdürülemez bir hal alan faiz oranları bütün bir Euro-alanının istikrarını tehdit etti ve 2010-2013 arasında, üye devletlerin –Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve Kıbrıs gibi– belli ülkelerin borç yükünü üstlenmeye zorladı. Yaşanan bu tecrübe; finans piyasalarında güven yaratmak ve aynı zamanda da 25 üye ülkenin harcama planlarını daha sıkı denetlemeyi içeren bir mali anlaşma yapmak için ihtiyaç olduğunda ihtiyaç sahibi ülkeye yardım edilmesi amacıyla, ciddi anlamda sağlam fonların oluşturulmasına yol açtı. Acil kriz yönetiminin ötesinde AB liderleri; –bütçe disiplini ve banka denetimi dahil– Avrupa ekonomisinin yönetimine ilişkin daha güçlü bir kurumsal çerçeve ve daha demokratik bir biçimde hesap sorulabilir karar-alma alanları oluşturmak gibi daha geniş kapsamlı reformlar hakkında müzakereler yapmaktadırlar. Daha temel bir düzeyde, yaşanan bu kriz süreci, üye devletler arasındaki dayanışmayı güçlendirecek daha güçlü toplumsal destekler sağlanmadığı takdirde, AB'nin entegrasyonu derinleştirmeyi devam ettirme kapasitesine ilişkin istifhamları ortaya çıkarmıştı.

Püf Noktası

- Savaş sonrası Avrupa'sındaki bütünleşme süreci, federal bir sistem yaratılmasına ilişkin uzun tartışmalar bağlamında gerçekleşti; fakat nihayetinde tercih 'her zaman daha sıkı bir birlik' olmaya doğru tedricî bir yol izlemek oldu.
- Entegrasyon, birçok ekonomik alanda üye devletler üzerinde bağlayıcı kararlar alabilecek ulus-üstü kurumlara daha fazla yetki tanınması suretiyle ilerlemiştir.
- Zaman geçtikte, para politikası ya da iç ve dış güvenlik gibi siyasi açıdan daha hassas konular da AB bünyesine dahil edilmiştir.
- AB sözleşmelerinin gerçekleştirdiği başarılı reformlar devam ediyor gözükmektedir ve en son 2009 sonunda imzalanan Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte 28'e çıkan üye devletler üzerindeki meşruiyeti ve etkinliği artmıştır.
- 2008'den itibaren yaşanan ekonomik ve finansal kriz Euro bölgesini şiddetli bir biçimde etkiledi ve bu meseleleri ele almak için 2012 boyunca kararlaştırılan bir dizi önemli reforma rağmen, kriz yönetiminin doğasına, makroekonomik politikanın yönüne ve ulusal bütçeleri denetleyecek AB kurumlarının rolüne ilişkin hükümetler arasındaki anlaşmazlıkları gün yüzüne çıkardı.

Sonuç

Bölgesel işbirliği ve entegrasyon hakkındaki bu değerlendirmeleri üç noktaya değinerek tamamlayabiliriz. İlk olarak, bölgeselcilik gerçek anlamda küresel bir olgudur. Bu, tüm dünyanın tek bir küreselleşme süreci içinde olduğu ya da dünyanın basit ideolojik ya da medeniyetler arasındaki ayrımlarla bölünmesi demek değildir. Devam etmekte olan süreç, daha ziyade, dünyanın değişik bölgelerinin kendilerini küreselleşen **dünya düzeni**ne uyumlu hale getirecek yollar aramalarıdır. Dolayısıyla bölgeselleşme ile küreselleşme arasında bir çelişki söz konusu değildir. Bölgeselcilik küreselleşme sürecinin bir boyutunu teşkil etmektedir ve bir bölgedeki gelişmeler diğer bölgelerdeki gelişmeler üzerinde etkili olmaktadır. İkinci olarak, küresel bölgeselleşme eğilimi içinde örgütlenme türleri arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Bu örgütlenme türleri gevşek ve bağlayıcı olmayan düzenlemelerden AB örneğinde görülen karmaşık kurumsal yapılara varıncaya kadar –üye devletlerin ulus-ötesi yönetişim meselelerini ele alma düzey ve derinliğine bağlı olarak değişen– zengin bir çeşitlilik arz eder. Üçüncü olarak, bölgeselciliğin izlediği tek bir yoldan da bahsedemeyiz. Farklı bölgesel mekanizmaların gelişme yolları çeşitli bölge içi ya da bölge dışı unsurlara bağlıdır. Bölgesel entegrasyonu ve işbirliğini zorlaştıran ve kolaylaştıran unsurlar bir kıtadan diğerine değişiklik gösterir. Küresel bir olgu olarak bölgeselcilik kalıcı olabilir; aynı şekilde bölgesel düzenleme türleri arasındaki farklar da dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekillerde olmaya devam edecektir.

Püf Noktası

- Bölgesel yönetişim yapılarının oluşturulması küreselleşme ile çelişmez. Bunlar küreselleşmeye karşı gösterilen yerel tepkilerden ibarettir.
- Bölgeselcilik yönündeki küresel eğilime rağmen bölgesel kurumların kapsam ve derinliği bölgeler arasında farklılık göstermektedir.
- Bölgesel işbirliği ve bütünleşme doğrusal süreçler değillerdir; farklı bölgesel bağlamlarda fırsat ve kısıtlamalar yaratan değişik unsurlara bağımlıdırlar.

Sorular

1. Bölgesel işbirliği ve bütünleşme süreçlerini yönlendiren güçler nelerdir?
2. Bölgesel kurumların ortaya çıkmasını açıklamak için ekonomik ve siyasi unsurların görece ağırlıkları hangi düzeyde etkili olmuştur?
3. 'Yeni bölgeselciliğin' arkasında yatan dinamikler nelerdir?
4. Barış ve güvenliğin devam etmesinde bölgesel örgütlerin oynadıkları rol nedir?
5. Bölgesel işbirliği ve bütünleşme süreçlerinin Westfalyan devlet üzerindeki etkisi ne olmuştur?
6. Avrupa'nın bütünleşme sürecini bir başka kıtadaki bölgesel işbirliği süreci ile karşılaştırınız.
7. Avrupa Birliği'ni incelemek için ulus-üstü ve hükümetler-arası yaklaşımlar arasındaki başlıca farklar nelerdir?
8. Hukuki boyutun Avrupa Birliği'nin evrimi üzerindeki etkisi ne derece önemlidir?
9. Avrupa'nın siyaset süreçlerinde ulus-üstü kurumların oynadığı rolü tartışınız.
10. Avrupa Birliği küresel siyasetin değişen koşullarına etkili bir cevap verebilmiş midir? Tartışınız.

Ek Okuma Önerileri

Christiansen, T., Jorgensen, K. E. ve **Wiener, A.** (ed.) (2001), *The Social Construction of Europe* (Londra: Sage). Sosyal konstrüktivist bir bakış açısıyla Avrupa entegrasyonunun çeşitli boyutlarını tartışır. Ayrıca bu yaklaşımın eleştirilerini de sunar.

De Lombaerde, P. (ed.) (2006), *Assessment and Measurement of Regional Integration* (Londra ve New York: Routledge). Bölgesel düzenlemelerin gerçek etkilerini değerlendirme zorluğunu çeşitli açılardan ele alan bilgilendirici ve yenilikçi bir derleme.

Farrell, M., Hettne, B. ve **Van Langenhove, L.** (ed.) (2005), *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (Londra ve Ann Arbor, MI: Pluto Press). Bölgeselcilik konusunun, temel önemdeki meselelerinin ve teorik sorularının yanı sıra tek tek bölgelerde tercih edilen belirli yaklaşımları da inceleyen bir eser.

Fioramonti, L. (ed.) (2012), *Regionalism in a Changing World: Comparative Perspectives in the New Global Order* (Londra: Routledge). Bölgesel perspektiflere ve teorik tartışmalara ilişkin güncel bir çalışma.

Jørgensen, K. E., Pollack, M. A. ve **Rosamond, B.** (ed.) (2007). *Handbook of European Union Politics* (Londra: SAGE). Avrupa entegrasyonuna ilişkin kuramsal tartışmaları, bir siyaset olarak AB'yi, AB bünyesindeki siyasetleri ve politika yapımını ve AB ve uluslararası sistem arasındaki ilişkileri inceleyen kapsamlı bir metin.

Hix, S. ve **Høyland, B.** (2011), *The Political System of the European Union* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Bu ileri seviye ders kitabı; çeşitli siyaset alanlarındaki gelişmeler kadar icra, yasama ve yargı siyasetlerindeki ayrıntıları da araştırmak suretiyle meseleye karşılaştırmalı siyaset açısından yaklaşmaktadır.

Tavares, R. (2010), *Regional Security: The Capacity of International Organizations* (Londra ve New York: Routledge). Dünya genelinde, barışı ve güvenliği tesis etmek için faaliyet gösteren bölgesel örgütlerin tecrübelerine ilişkin genel ve karşılaştırmalı bir değerlendirme.

Teló, M. (ed.) (2007), *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era* (Aldershot: Ashgate). Bu çalışma uluslararası bir aktör olarak AB'nin oynadığı rol ve alternatif işbirliği modellerini incelemenin yanı sıra küresel bağlamda bölgeselcilik hakkında bir dizi kuramsal perspektif sunar.

Van Langenhove, L. (2011), *Building Regions: The Regionalisation of the World Order* (Londra: Ashgate).

Wallace, H., Pollack, M. ve **Young, A.** (ed.) (2010), *Policy-making in the European Union* (Oxford: Oxford University Press). Bu geniş kapsamlı ders kitabı; AB'deki başlıca politikaları ele alır ve ayrıca AB'nin yönetişim dinamiklerini ve kurumsal oluşumunu araştırma yollarını inceler.

Wiener, A. ve **Diez, T.** (2004), *European Integration Theory* (Oxford: Oxford University Press). Avrupa'nın entegrasyonuna dair çalışmalardaki teorik tartışmalara önemli katkılarda bulunan metinleri bir araya getiren kapsamlı ve tematik bir okuma seçkisi.

World Bank (2005), *Global Economic Prospects 2005: Trade, Regionalism and Development* (Washington, DC: World Bank). Dünya genelindeki bölgesel düzenlemelerin çoktaraflılık açısından anlamları kadar onların gerekçelerini ve sonuçlarını da kavramaya çalışan ve bölgeselciliği ekonomik bir perspektiften ele alan eksiksiz bir tartışma.

27. Bölüm
Küresel Ticaret ve Küresel Finans

Matthew Watson

Giriş
Ticaret ve Finansın Küreselleşmesi
Küresel Ticaretin Düzenlenmesi
Küresel Finansın Düzenlenmesi
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm, öğrencilere küresel ticaret ve küresel finansın idaresinde önem arz eden hususları takdim edecektir. Bölümde aktarıldığı biçimiyle, farklı yönetişim kurumları tarafından düzene sokulan iki ayrı yüzey bulunmakla birlikte, bu yüzeylerden birinde yaşanan karışıklık diğer yüzeyde de karışıklığa yol açabilmektedir. Bu tespit, küreselleşmeyi başka bir yerde meydana gelen olaylar karşısında dünya ekonomisinin belirli bir kısmının hassasiyetinin artması olarak anlayan ekonomik küreselleşme tanımları ile de uyumludur. Bu bağlamda, makalede son yirmi-otuz yıl içerisinde ticaret ve finans sahasında giderek artan iş hacmi konusunda genel bir çerçeve sunulmaktadır. Buna karşın ticaret ve finans sahasındaki gelişmelerin coğrafi kapsamına bakıldığında, bu sahalardaki faaliyetlerin küresel bir nitelik arz ettiği gerçeği bir çırpıda görülememektedir; bunun nedeni, adı geçen faaliyetlerin büyük ölçüde uluslararası güç dengesini kendi lehlerine biçimlendiren ülkelerde yoğunlaşıyor olmasıdır. Çalışmanın geri kalan bölümleri ise ticaret ve finans sahasındaki faaliyetlerin kurumsal düzeyde düzene sokulmasına dönük pratiklerin tarihine odaklanmaktadır. İlgili bölümler, küresel elitlerin kendi çıkarlarına bağlı olarak, hakim kurumsal ve normlara damgalarını vurduğunu göstermek suretiyle, uluslararası güç dengesinin önemi üzerinde durmaktadır. Bu elitlerin sahip olduğu politik hakimiyet, genelde sisteme dair, mevzuatla alakalı iç tutarlılığı hükümsüz kılmakta, ticaret veya finans sahasındaki güçlüklerin diğer yüzeyde ikincil sorunlar çıkartma ihtimalini artırmaktadır.

Giriş

Yetmişler, Batı dünyasındaki gelişmiş sanayi ülkeleri ülkeler açısından sıkıntılı, krizin damgasını vurduğu bir dönemdi. Büyüme oranları, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemin gerisine düştü, işsizlik ve enflasyon hızla arttı. Bu gelişme de niteliğe dair bir tabir olarak, ekonomiyle ilgili yeni bir olguyu tanımlamak amacıyla, **stagflasyon** (durgunluk içinde enflasyon) teriminin üretilmesine neden oldu. Bu yaklaşıma göre, sanayileşmiş gelişkin ülkeler ekonomilerini yeniden canlandırmak için fiyatları artırma yoluna gitti, bu türden adımların bedelini ödedi ama gene de söz konusu ülkelerin canlanma bağlamında takatsiz oldukları görüldü. Bu türden bir takatsizliğin idrakine varanlar, politik düzeye ekonomiye yönelik hükümetin müdahalelerine ciddi bir tepki geliştirdiler. Sermaye, para, emtia, hizmetler ve halkın serbest hareket etme imkânı ile alakalı, ülke genelinde yürürlükte olan kontrol mekanizmaları zayıflatıldı ve "piyasalar"ın dili siyasetçilerin ekonomik önceliklere dair sözlerine hakim olmaya başladı. Bu süreçte ayrıca uluslararası kurumlara piyasaları yetmişlerde sahip olunan ulusallık niteliğinden arındırma ve bunun yerine küreselliğin hakim olmasını sağlama konusunda gereğinden fazla yetki bahşedildi. (bkz. **Bölüm 16**)

2010'lar ise **Büyük Durgunluğun** hemen ardından yapılan, yaşanan türbülansın sona ereceğine dair tek bir işaret vermeyen, dünya ekonomisinin ana yörüngesiyle alakalı tüm mevcut tahminlerle birlikte tıpkı yetmişler gibi sıkıntılı olacak gibi görünüyor. Sanayileşmiş gelişkin ülkelerdeki büyüme oranları, **küresel finans krizi**nin patlak verdiği günden beri yetmişlere kıyasla çok daha kötü bir biçimde etkilendi, öte yandan işsizlikse eskiye nazaran çok daha büyük rakamlara ulaştı. En son dünya ekonomisi kriz salgınına yakalandığında ortaya çıkan yönetim önceliklerini sistematik olarak yeniden düşünme gibi bir şeyin emaresi henüz yok. İlgili süreçte düzenleme (regülasyon) pratiği, tek tek ülkelerde belirli değişimlerden geçti. Bu değişimler, bilhassa krizi derinleştiren bankacılık pratikleri ile bağlantılı olarak gerçekleşti, buna karşın düzenleme pratiğinin genel çerçevesi olduğu gibi kaldı. Genelde hem Batılı hükümetler hem de küresel yönetişim kurumları, özünde "piyasa her şeyin en iyisini bilir"den başka bir şey anlatmayan eski hikâyeye sadık kaldılar.

2007'deki küresel finans krizinin yol açtığı en büyük sürpriz, kamu politikasındaki tepkinin yol açtığı bir sonuç olarak, mevcut pratiğinin pek değişmemiş olmasıydı. Piyasanın dili ve kendi kendisini düzene sokan dünya ekonomisine dair takdim edilen anlayış, hüküm sürmeye devam etti. Bu ise politik partilerin kamusal borçtaki son artışların öncelikli bir mesele haline gelmesi sebebiyle, tüm ekonomi sahasında sahip olunan işleri artık muhafaza edemeyeceklerini söylemelerine neden oldu. Tuhaf olan şu ki eldeki borç, ilk başta

ancak hem iflas etmiş olan bankacılık sektörünün hem de bu sektörde sahip olunan işlerin finansal dip noktasına ulaşmasına mani olmaya çalışırken daha da arttı. Hükümetler, diğer endüstri kollarını destekleme fikrine karşı çıkarlarken, bankaları gerekli yardımlarla desteklemek zorunda kaldılar, böylece ekonomik durumu daha da kötüleştirmek suretiyle, küresel piyasalar kendi intikamını aldı. Bankacılık sistemine özgürce, muazzam miktarlarda para pompalamak için para basma fikrini dikte eden ve **kemer sıkma politikalarını** ve bu politikaların eşlik eden acı reçetesini halkın geri kalan kısmına dayatan, esasen küresel piyasalardı.

Bu anlatılanlar, biraz Frankenstein'ın Canavarı hikâyesini hatırlatabilir. Burada yaratılmış olan ekonomik küreselleşme, yaratanın kontrolünden çıkmış ve onun aleyhine dönmüştür. Shelley'nin özgün hikâyesinde canavar, Frankenstein'ın sevdiği kişilere intikam amaçlı saldırılar düzenlemekte, onların canını almaktadır. Ancak ekonomik küreselleşme konusunda aynı sonla yüzleşmek için önümüzde epey uzun bir yol var, çünkü küresel finans krizinin eşiğinde hükümetlerin ne yapıp ne yapamacağını belirleyen bizatihi küreselleşme değildir. Bilakis, muhtemel sonuçları sayıca azaltan ekonomik küreselleşmeyi nasıl düzene sokacağımızla alakalı tercihlerde, perde gerisinde varlığını sürdüren çıkarların mevcut yapısı belirleyicidir. Bu çıkarlar Frankestein'ın canavarının yaptığı gibi sahneyi rızası ile terk etmeyeceğinin, yani Shelley'nin hikâyesinin sonunun bir tekrarını bekleyemeyeceğimizin bir işaretidir. Bu bölümün devamında söz konusu çıkarların yapısı incelenecek ama öncelikle küresel ticaret ve küresel finansın hakim yapısına kısaca değinmek gerekir.

Ticaretin ve Finansın Küreselleşmesi

Akademik yazında ekonomik küreselleşme eğiliminin gerçekte ne ölçüde baskın olduğuna dair ciddi bir anlaşmazlık söz konusu (Hay 2011). "Küreselleşme" sözcüğü, 70'lerde yaşanan krizden beri ulusal piyasaların ileri entegrasyonu dönemini ifade etse de onun genel anlamda bağımsız ekonomik akışların fiilî yapısını tarif etme noktasında, farklı analitik kesinlik derecelerinde kullanılma eğiliminde olduğunu söylemek gerek (bkz. **Bölüm 1**). Finansal akışlar ve ticaretin konusu olan emtia ile ilgili olarak ulusal piyasaların entegrasyonunda son kırk yıl içerisinde ciddi bir artışa tanık olunsa da bu, piyasa düzenlemelerinin tüm ülkelerin eşit bir biçimde bütünleşmesini sağladığı anlamına gelmez. Held vd.'nin (1999) ifade ettiği biçimiyle, ticaret ve finans sahasında tüm dünya genelinde tanık olunan akışların "yoğunluğu" ve "yaygınlığı" arasında ayrım yapmak önemli bir husus. Yoğunluk ölçümleri, bu türden akışların ulusal ekonomik sınırları ne ölçüde dikine kesebildiğini ortaya koyar, ayrıca onların coğrafi nitelikler meselesine sessizlikle karşılık verip vermediklerini gösterir. Yaygınlık ölçümleri ise ticaret ve finansın coğrafi dağılımına odaklanır ve sadece bu türden akışların olup olmadığını sormakla kalmaz ayrıca daha fazla ülkeyi sistemsel anlamda bir araya getirip getirmediği sorusunu

Kutu 27.1 Uluslararası ticaret nedir?

En basit hâliyle uluslararası ticaret, bir ülkedeki yurttaşların başka bir ülkenin yurttaşlarınca tüketilen bir malı ürettiğinde meydana gelir. Üretim sahası ile tüketim sahası arasında sonuçta coğrafi bir örtüşmezlik söz konusudur, tüketiciyle üreticinin ekonomik düzlemde bağlantılandırılması amacıyla en az bir ulusal sınırın yerinde ve sağlıklı bir seyahat yoluyla aşılması gerekir. Dünyanın başka bir yerinde satılacak ürünü üreten ülke ihracatçı ülke iken, ürünün satıldığı ülke ise ithalatçı ülkedir.

yöneltir. Dolayısıyla buradaki temel ayrım, ticaret ve finans akışlarının hızlandırılması ve yayılması ile alakalıdır. "Küreselleşme" sözcüğü, bir miktar kafa karıştırıcı bir biçimde, her iki modeli tarif etmede kullanılmaktadır, oysa asıl tercih edilmesi gereken, bu iki modelin analitik olarak ayrıştırılmasıdır.

Genel anlamda küreselleşmenin bağlantı noktaları, çoğunlukla gelişmiş sanayi ülkelerde ortaya çıkmıştır. Sınırları kesen ekonomik faaliyet, önemli oranda bu noktalarda yoğunlaşmıştır (Pickel 2005). Yoğunluk ölçümleri, bu nedenle, söz konusu değişimlerin özünü yakalıyormuş gibi görünüyor, yine de yoğunluk ölçümü, **BRIC** ekonomisinin ortaya çıkışından, Doğu Asya'nın devam eden yükselişinden, ayrıca ekonomik küreselleşmenin daha da yaygınlaşmış olması gerçeğinden bizi uzaklaştırmamalı (bkz. **Bölüm 5**). Aynı zamanda dünyanın en yoksul ülkelerinin büyük bir kısmı, yeni ekonomik yapılarla hiçbir temas kurmadı ve görünüşe göre, küreselleşmenin mevcut bağlantı noktalarında hakim olan yapıyla çok az bağları var. Bu yoksul ülkeler, çoğunlukla yoğunluk ve yaygınlık açısından baypas edilmiştir.

Bu, kısmen kalkınma ile alakalı bir mesele, çünkü sınırları kesen ekonomik faaliyetlerin fiilî örgütsel yapısındaki ana eğilim, sadece dünya ekonomisinin en gelişkin sektörlerine odaklanma yönünde. Kısmen de bu mesele, küresel ticaret ve finansla alakalı, düzenleme pratiklerinin mevcut sistemindeki politik asimetrilerle ilgili; burada gelişkin, endüstrileşmiş ülkeler ekonomik kazançlarını çoğunlukla küreselleşme yoluyla elde ediyorlar. Kalkınma meseleleri kitabın başka bir yerinde ele alındığı için (bkz. **Bölüm 28**), bu bölümse esas olarak küresel ticaret ve finansın bugün dayanak aldığı düzenlemelerle ilgili ilkelere odaklanmaktadır. Devletler arası sistemdeki güç dengesinin küresel ticaret ve finansın düzenlenmesi ile alakalı sürece damga vururken kullandığı araçlara işaret etmek hedeflenmektedir. Bu öğrencilerin ekonomik küreselleşme eğiliminin politik bir süreç olduğunu tüm çıplaklığı ile görmesini mümkün kılacaktır. 70'lerin krizi ekonomik faaliyeti yöneten pazar mekanizmalarına güvenmekle sonuçlandığından tarihsel bir olgu olarak bu pazarların varlığı öncelikle politik olarak "üretilmesi" gerekmişti (bkz. **Kutu 27.1**).

Saf anlamda ekonomik bir olgu olarak ele alındığında küreselleşmenin en fazla ele alınan göstergesi, dünya ticaretinde son kırk yıl içinde tanık olunan dikkat çekici artıştır. Burada ticaretin konusunu teşkil eden malların giderek derinleşen uluslararası pazarlarının başarılı bir biçimde inşa edildiğine de tanık oluyoruz. Dünyadaki ihracatın standart rakamlarına bakıldığında,

söz konusu artış daha net biçimde görülecektir, zira bu sayede anlamlı kıyaslamalar yapılabilecektir. 2000 yılına ait rakamı temel alıp bunu 100 kabul edecek olursak –ki bu rakam, dünya ticareti dahilinde yaklaşık 8,6 trilyon dolarlık bir değere denk düşmektedir– 1970'te bu rakamın 22, 1980'de 37, 1990'da ise 54 olduğu görülecektir. Başka bir deyişle, ekonomik küreselleşmenin bu çıkış aşamasında ve ilk olgunlaşma safhasında dünya ihracat hacmi 1970-2000 arası dönemde 4,5 kat artmıştır, bu artış oranı 1980-2000 arasında 3, 1990-2000 arası dönemde ise iki kattır. Bu da bize sürecin hızlandığını, 2000 sonrası küresel ticaretteki artışın 2007-8'de yaşanan **yüksek faizli borç krizi**nin istikrarsızlaştırıcı etkisinin açığa çıkmasına dek sürdüğünü göstermektedir (Dünya Ticaret Örgütü 2009) (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Esasında 2009'a ait rakamlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ticaretinin yıllık bazda en fazla düşüşe tanık olduğunu ortaya koymaktadır: son tarihsel ölçütler üzerinden ticaret hacmi yüzde 12 oranında azalmıştır. 2010'da yüzde 13,8'lik bir sıçramaya tanıklık edilmiş, bu sıçramanın ardından, 2011'de büyüme oranı yavaşlayıp yüzde 5'e gerilemiş, 2012'de ise yüzde 3,7'lik büyüme öngörülmüştür, ama tüm bunlar, dünya ticaretinin 2009'daki çöküşe rağmen belirli bir tırmanış içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. 1991-2011 arası dönemde ihraç mallarındaki artış yıllık yüzde 5,5 düzeyinde iken, 2011'de dünya ticaretinin dolar olarak değeri 18,2 trilyon dolara ulaşmış, 2008'de 16 trilyonu bulan değerin bile ötesine geçilmiştir (Dünya Ticaret Örgütü 2012).

Bu rakamlar, ayrıca dünya ekonomisinin yetmişler sonrası küresel ticarete sistemsel düzeyde daha açık hale geldiğini ortaya koymaktadır. İlgili gösterge, küresel **GSYİH**'deki büyümenin küresel ticaretteki büyümeye oranıdır. Eğer iki rakam aynı ise, dolayısıyla oran da 1:1'se, dünya ihracat talebindeki tüm artışların ana sebebi de dünya ekonomisinin toplamda daha zengin olması, ticarete daha açık hale gelmesidir. Ne var ki 1970-2000 arası dönemi tek bir dönem olarak alırsak, söz konusu oranın 1,77:1 olduğu görülecektir ki bu, bize küresel ticaretteki artışların dünya GSYİH'sinin neredeyse iki katı olduğunu göstermektedir. 2000-2011 arası dönemde 2009'da yaşanan ihraç mallarındaki çöküşe imkân vermesine karşın, ticaret iki kattan fazladır (tüm rakamlar şu rapor üzerinden hesaplandı: Dünya Ticaret Örgütü 2007, 2012).

Tek başlarına bu rakamlar, sadece küresel ticaret akışlarındaki yoğunluğun arttığını gösterebilir. Yaygınlık rakamları ise daha karmaşıktır ve gerçekte belirli bir ülkenin ticaretteki küreselleşmeyi yaygın ve yoğun olarak deneyimlediği sonucuna varabilmek için bu rakamlar ancak ve sadece tek tek her bir vaka bazında ortaya konulabilir. Genelde yaygınlık faktörleri, belirli bir ülke **bölgesel ticaret anlaşması**na daha fazla dahil olduğu ölçüde, daha fazla açığa çıkacaktır (Farrell, Hettne ve Van Langenhove 2005). Burada bile gözlemlenen yaygınlığın coğrafi düzlemi, bölgesel blok kapsamında –sınırların ötesine kıyasla– daha belirgin olacaktır. Bu sınırlar, pratikte çoğunlukla ticaret akışlarındaki küreselleşmenin dış sınırları konusunda iyi bir temsil olarak görülmektedir.

Örnek Olay Çalışması 1 Yüksek faizli borç krizi

2007 ve 2008'de yüksek faizli borç krizi, Batı'da birçok bankanın iflas etmesine neden oldu. Beklenmedik ölçülere varan kamu yardımlarıyla krizin vurduğu bankaların finansal sorunlarının tüm sektöre yayılmasına mani olundu. Yüksek faizli borç krizinin oluşmasının nedeni, Batı'daki bankaların eldeki fiyat bilgilerini yanlış okumaları ve çok miktarda "kâğıt" parayı mevcut ucuz ipotek kredilerinin teminini mümkün kılmak için kullanmalarıydı (Schwartz 2009). Doksanların sonundan itibaren Batılı ülkelerin çoğunda ev fiyatları hızla yükselmiş, bu durum bankaların bu artışın kalıcı olacağını düşünüp buna göre hareket etmeleri sonucu oluşan güçlükleri maskelemişti. Oysa ev piyasasındaki canlılık ilkin 2007'de tüm dünyada ortadan kalkmaya başladığında, bankalar **ipoteğe dayalı menkul kıymetler**in **"zehirli varlıklar"**ına fazla maruz kalmanın tüm etkilerinin farkına vardılar. Kamu otoritesinin sahip olduğu yapının bankacılık faaliyetlerinde belirleyici olamaması sebebiyle, bankalar ciddi bir sıkıntıya girdiler ve ellerinde olandan daha fazla parayı ev piyasasına yatırdılar (Shiller 2008).

Bankalar, hiçbir tedbir almadan yığınla borç para verdiler, zira ikincil ipotek piyasalarında fazla bir sorunla karşılaşmadan, olabildiğince hızlı bir biçimde ipotek kredileri vererek, yüksek miktarlarda para kazanıyorlardı. İpoteğe dayalı menkul kıymetler piyasası fazla canlıydı, öte yandan giderek büyüyen ev piyasası balonu da mevcut hâlini uzun süre korumayı bildi. Bankacılık sektörünün içinden medyaya sızan haberlere göre, müşterilerin kredi itibarı ile ilgili, önlem alma amaçlı testler kredi balonu son noktaya dek şişene kadar yapılmadı (Muolo ve Padilla 2008). Örneğin ABD'de **"yalan beyana dayalı krediler"**, zamanla birçok banka için kârlı bir alan haline geldi, bu noktada bir kredi almak için, beyan edilen gelirlere denk kazanç elde edildiğini göstermekten çok, hane geliri düzeyine ilişkin beyanda bulunulması yeterli görülmekteydi.

Bu da hükümetlerin bankacılık faaliyetleri konusunda daha sıkı düzenlemeleri devreye sokmak suretiyle, kredi balonundaki şişmeye neden mani olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Son kırk yıldır tüm dünyada hakim olan siyaset finansal liberalleşme siyasetinin aleyhine olacak şekilde bir seyir izlemiş, liberalleşme eğilimi IMF, Dünya Bankası ve G8'deki stratejik açıdan önemli ülkelerden güçlü bir destek görmüştü. Bu nedenle kısıtlayıcı bir niteliğe sahip bankacılık kanunları, yetmişlerin başında, bilhassa ulusal GSMH'ye daha fazla katkı sunmak bakımından birçok ülkede bankacılık sektörünün öne çıkması ile birlikte, Bretton Woods anlaşmasının çökmesinden beri dönemin mevcut ruh hâliyle asla örtüşmüyordu. Bu liberalleşme eğiliminin yanı sıra, kredi balonuna müdahale konusunda hükümetlerin neden gönülsüz olduklarını izah eden başka bir faktör daha vardı. Kredi balonu, ev fiyatlarındaki artışları hızlandırdı, canlı olan ev piyasası halk içinde zenginleşme duygularını besledi ve bu duygular sonuçta tüketici güvenine tavan yaptırdı. Ortaya çıkan tüketim patlaması da hükümetlerin seçimlerden yeniden zaferle çıkma ihtimali konusunda en önemli reçete olarak gördükleri büyüme dinamiklerini meydana getirdi.

Aynı durum, bir ülkede yeni bir fabrikanın ve makinelerin ödemesinin yapılması ama bunların başka bir ülkede kurulması için gerekli araç olarak harekete geçirilen finansal akışlar için de geçerlidir. Buna **doğrudan yabancı yatırım** adı verilmektedir ve küresel finans akışlarının yaygınlığına dair en net örnektir (Jensen 2008). Ancak yetmişlerden beri küresel finans piyasalarındaki en çarpıcı değişikliklerin büyük bir kısmı niteliksel açıdan farklı yapıdadır (bkz. **Kutu 27.2**). Bu piyasalar, geleneksel anlamda el değiştirmek için gerekli paraya ihtiyaç duymuyorlar, bu nedenle de ilgili akışlar mevcut alanda tanık olunan bir hareketle tutarlı bir coğrafi niteliğe sahip olmuyor. Bugün birçok finans piyasası, uygun ağ bağlantısına sahip herkesin erişebileceği ticaret ilişkilerine imkân veren bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler sonucu, belirli bir küresel bileşene sahiptir. Oysa ticaret bankalar, sigorta şirketleri, koruma fonları, profesyonel yatırım kurumları, emeklilik fonları gibi yüksek sermayeye sahip, muteber taraflar eliyle yürütülmekte, ticaretin gerçekleştiği her günün sonunda kâğıt" üzerinde olmaktan çıkartılan veya devreye sokulan devasa borç senetleri kullanılmaktadır. Bu örneklerde en fazla yoğunluk ölçümlerinden bahsetmek mümkün olabilecektir.

Kutu 27.2 Uluslararası finans nedir?

Her ne kadar pratikte iki aynı unsurmuş gibi tarif edilen ve bu noktada benzer bir dile ve ekonomik muhayyileye başvurularak açıklanan uluslararası finansa ait dinamikler ile uluslararası ticarete ait dinamikler esasen farklı şeylerdir. Doğrudan yabancı yatırım dışında, bir ülkenin başka bir ülkenin "tüketeceği" parayı "ürettiği finans alanına dair örnekler üzerinde durmak hayli güç bir meseledir. Faaliyet genelde gelişkin enformasyon teknolojisi ağları kullanarak sanal konumların alındığı finans piyasalarında yürütülür; finansal ürünlerdeki akış, sadece her türden ihracat/ithalat pratiği dahilinde, sınırları aşan ve nadiren gerçekleşen akışlar halinde gerçekleşir. Finansı asıl uluslararasılaştıran, onun ulaştığı ölçek ve dünya siyaseti üzerinde kazandığı nüfuzdur.

Öte yandan bugün ticaret akışlarının finans piyasaları nezdinde ne kadar önemli olduğu meselesi ile ilgili olarak herhangi bir hayale kapılmamak gerekmektedir. Dünyadaki **döviz piyasaları**nda ortalama günlük ciro sadece 2010'da 3.98 trilyon dolardı, yani 2007'de yapılan bir incelemede verilen rakamın beş katı. Yani dünyadaki ihraç malları 1991-2011 arası dönemde yıllık yüzde 5,5 oranında artarken, aynı dönemde dünya döviz piyasalarındaki ortalama günlük ciro şaşırtıcı biçimde yüzde 675 artmıştır (Uluslararası Denkleştirme Bankası 2010). En son güncel rakamları elle yazarken 3, 9 ve 8'in yanına on sıfır koymak gerekecektir. Sonuçta küresel finans akışları, küresel ticaretteki akışların küçük çaplıymış gibi görünmesine neden olmaktadır; döviz piyasası cirosunun dolar değeri, tek başına tüm ülkelerin ihracat faaliyetlerinin dolar değerinden sekiz kat daha fazladır. Bunun dışında döviz piyasalarında dikkat çeken konumlar, bankaların yüksek faizli borç krizi sonrası ümitsizliğe kapılmasına neden olan finansal araç tipi olan sermaye piyasası **türev sözleşmeler**e ait konumların sadece belirli bir kısmını teşkil etmektedir. Salt para olarak ifa-

de edildiğinde büyükmüş gibi görünmeseler de **tahvil piyasaları** da, muhtelif başka formlar üzerinden, **avro bölgesi borç krizi**ne evrilen yüksek faizli borç krizi ile birlikte haberlerde kendince bir karşılık bulmaya başlamıştır (bkz. **Kutu 27.6**). Ticaretin tahvil piyasaları üzerindeki etkisi olumsuz olmuştur. Bu süreç, İtalya, İspanya, Portekiz, Kıbrıs, İrlanda ve bilhassa Yunanistan'ın borç ödeme takvimlerini zora sokmuş, bu ülkeler, kamusal harcamalardaki kesintilerin düzeylerini yükseltme taahhüdü karşılığında dış destek peşinde koşmak zorunda kalmıştır.

Finans piyasalarındaki ticari yönelimler, yüksek spekülatif basınç koşullarında önemli hale geldi. Örneğin dünya döviz piyasalarında 3,98 trilyon dolarlık günlük cironun yüksek yüzdesi bugün spekülatif amaçlar doğrultusunda alınıp satılmaktadır (Kenen 1996). Böyle bir spekülasyon iki şeyi temsil eder. Bir yandan, hareketi en çok arzu ettikleri göreli döviz fiyatlarında zorlamak için özel finans kurumlarının gücüne verilen bir bahistir. Öte yandan, hükümetlerin özel finans kurumlarının disiplin gücü karşısında gerçek anlamda özerk bir politika izleyebilmelerine yönelik bir bahistir.

Gelgelelim bu türden saldırıların ana kaynağı, coğrafi düzlemde eşit bir yayılıma sahip değildir, zira hiçbirisinde mesele finansal varlıkların mülkiyeti değildir. Küresel finans, uzamsal açıdan Kuzey Atlantik ekonomisi bünyesinde yoğunlaşmıştır. Esasında bu yoğunlaşma, öylesine derin ve belirgin ki "küresel" sıfatı bile sorgulanması gereken bir niteliğe bürünmüştür, bu nitelik, dünya ekonomisindeki finansal akışların niteliğine ve bu akışların aniden durduğu süreçte meydana gelen son krize dair tanım için de geçerlidir. McKinsey Küresel Enstitüsü'nün 2007 krizinin başlamasından önce yayınladığı rakamlara göre, dünyada aktif olan, 196 trilyon dolarlık finansal varlığın üçte ikisi ABD'de, Birleşik Krallık'ta ve Batı Avrupa'dadır. Doğu Asya'nın küresel ticarette sürekli yükseliş içerisinde olması ve Çin'in gerçek bir ticari süper güç olarak ortaya çıkışına karşın, küresel finansal akışlar çekim merkezlerinin zamanla Doğu'ya kaydığı aynı yolu takip etmemiştir (Hirst, Thompson ve Bromley 2009).

Püf Noktası

- Bugün dünya ekonomisinde önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla ticaret ve finans akışı gerçekleşmektedir, ancak bu türden akışların "küresel" olarak nitelenebilmesi konusunda dikkatli olmak gerekir.
- 1970'ten beri dünya ticaretinde yaşanan artış muazzam ölçülerdedir, ama öte yandan bölgesel ekonomik entegrasyon süreci, ilgili değişimleri gerçek bir küresel ekonomik entegrasyon sürecinden daha kolay tetikleyebilmektedir.
- Finans piyasalarındaki alım-satım işlemleri çok nadiren fiziksel olaral el değiştiren para içerir, bu nedenle söz konusu alım-satımların doğurduğu sonuçlar işlemlerin izlediği yola nazaran daha gerçek bir küresel erişime sahip olması muhtemeldir.

Küresel Ticaretin Düzenlenmesi

1944'te New England'da düzenlenen Bretton Woods Konferansı'na aynı yılın 1-22 Temmuz'u sonrası savaştan muzaffer çıkan kırk dört müttefik ülke katıldı. Konferans, Batı için, dünya ekonomisinin önceki on yıl içerisinde insanların canına mal olan ve geçim kapılarını kapatan Büyük Buhran'a yeniden girmesine mani olacak bir yönetişim yapısı oluşturmak amacıyla düzenlenmişti (bkz. **Bölüm 16**). Dönemin yeni **Keynesyen ekonomi teorisi**, ulusal ekonomileri, ticarette tekrar eden düşük üretim ve iş kayıplarına sürükleyen küresel dengesizliğe karşı düzenlenmesi gereken şeyin fiyatlar değil çıktılar olduğunu öne sürmekteydi. İşsizlikte yaşanan artışların devamında birçok Avrupa ülkesinde politik hareketliliğe tanık olundu ve halk otuzlarda radikal sağ ideolojilere kaydı. Keynes, küresel ticaretin yapısının tarihin bu noktasında yinelenmesine mani olmak için istikrara kavuşturulması gerektiği konusunda kararlıydı.

Keynes'in önceliği, küresel ticaretteki büyümeyi hızlandıran çoktaraflı bir kurumun oluşturulması yönündeydi. Önerilen kuruma **Uluslararası Ticaret Örgütü** denilecekti. ABD siyaseti içerisinde açığa çıkan muhalefete karşın, Başkan Truman kanun tasarısını onay için kongreye gönderme noktasında zerre tereddüt etmedi. ABD'li siyasetçiler açısından bu, müdahaleci bir adımdı, zira küresel ticaretin işleyişi için gerçek bir eşit şartlar alanı oluşturmak amacıyla emek ve çevre kriterleri gibi hususlarda müşterek şartları devreye sokmaktaydı (Deese 2007). Kırklarda ABD, dünyanın uzak ara en büyük ihracatçısıydı, dolayısıyla Uluslararası Ticaret Örgütü'nün ABD'siz kurulması tahayyül bile edilemeyecek bir gelişmeydi. Örgütün kurulmasına dönük planlar bu nedenle hükmünü yitirdi ve bunun yerine 1947'de **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması** (GATT) denilen geçici kurum oluşturuldu.

GATT, her bir ülkenin üçüncü ülkelere **gümrük vergileri** konusunda tavizde bulunmasını sağlayacak, müzakereler için gerekli bağlamı temin etti. Ancak doksanlarda GATT, kurulma amacına aykırı hale geldi (Hoekman ve Kostecki 2009). Küresel ticaret alanına yeni isimlerin katılmasıyla her bir üçüncü ülkeyle imza edilen sözleşmenin tek tek müzakere edilmesi ihtiyacı açığa çıktı, dolayısıyla tüm sürecin idaresi giderek güçleşti (Mavroidis 2008). Siyasetçiler, GATT müzakerelerinin son turunu kilitleyen engelin geçici bir sorun olmadığını ve müzakere çerçevesinin ileride kullanılmasına dönük tüm girişimlerin kurumun kalıcı özelliği haline geleceğini düşündüler. Bahsi geçen turda GATT'ın resmi çöküşünü ilan edecek kararlar alındı ve GATT yerini, çoktaraflılığı öngören, uluslararası hukuktaki serbest ticaret kurallarını içeren, kalıcı bir kuruma bıraktı. Bugün ihracatla alakalı faaliyetlere ilişkin düzenleyici adımları denetlemekle görevli kurum, aynı yapıda başka bir kuruluşun aranması sürecinin sonunda, 1995'te kurulan **Dünya Ticaret Örgütü**'dür (bkz. **Kutu 27.3**).

Üyelere dayanan bir örgüt olmakla övünen DTÖ, 2013'ün sonu itibarıyla 159 üyeye sahiptir. Bu üyelerin büyük bir çoğunluğu gelişmekte olan

ülkeler, tüm üyelerin yüzde yirmisinden fazlası, Birleşmiş Milletler'in onayıyla hazırlanan rapora göre, en az gelişmiş ülke statüsündedir. Birçok gelişmekte olan ülke, esas olarak tarım ürünleri ve tekstil ürünleri ihraç ediyor, oysa bunlar, DTÖ'nün serbest ticaret anlaşmalarının en az kapsadığı sektörler (McCalla ve Nash 2008). Bu da bu türden ülkelerin üye olmalarına dönük teşviklerin diğer mekanizmalardan çok, artırılmış ihracat gelirlerinden kaynaklanan, toplumsal refahla alakalı doğrudan kazançlara dayandığı anlamına geliyor.

Birçok gelişmekte olan ülke, kamusal finans konusunda kırılgan bir yapıya sahip ve ağırlıklı olarak denizaşırı ülkelerden kaynaklanan yatırım sermayesi akışları konusunda küresel finans sistemini kullanma kapasitesindeki finansal canlılığa bağlıdır. Eğer gelişmekte olan ülkeler, ülkeye giren sermayeden istifade edeceklerse, **IMF** ve küresel **kredi derecelendirme kuruluşlarının** düzenli olarak kaleme aldıkları ülke raporlarındaki ekonomik görünümle alakalı, pozitif olan konumlarını korumak zorundalar. Bu da ilgili yatırımların başarısının sadece piyasa mekanizmalarınca belirlenmesini güvene altına almak ve denizaşırı finans yatırımlarına devletin el koymasına mani olmak noktasında gerekli olan hukuk düzeninin küresel yatırımcılarca tesis edilmesi ile alakalı bir mesele (Sinclair 2005). DTÖ'ye üye olmak, sadece belirli serbest ticaret kurallarının içselleştirilmesini sağlamakla kalmaz, ayrıca makroekonomik yönetime ait meselelere yönelik genel bir yaklaşıma piyasa temelli, daha kapsamlı bir zihinsel yapının nüfuz etmesini mümkün kılar. Dolayısıyla birçok gelişmekte olan ülke açısından DTÖ'ye girmek, ülkelerine akan her kuruşun güven içerisinde olmasını sağlamak konusunda küresel yatırımcılara güvenceler sunmak amacıyla üretilmiş bir ikaz cihazı işlevi görüyor. Bu türden ülkelerin DTÖ'ye üye olmalarına dair kararlar, küresel güç ilişkileri içerisinde yer almalarına göre verilmektedir. Onların DTÖ'ye üye olmalarından ziyade DTÖ bu ülkeler için daha önemli.

Gelişmekte olan ülkelerin üyelik belgelerinin altına imza atmaya devam etmelerinin sebebi budur. Oysa üyeliğin muhtemel ihracatçılar kadar net faydalar sağladığı, halen daha sorgulanan bir tespit. DTÖ, gelişmiş sanayi ülkelerin, birçok gelişmekte olan ülkenin **mukayeseli avantaj**a sahip olmasına destek olan tarımsal destek sistemlerini ortadan kaldırmasını sağlayamamak-

Kutu 27.3 En çok kayrılan ülke ilkesi

En çok kayrılan ülke (MFN) ilkesi, GATT müzakerelerinin temelini teşkil etmiş, GATT 1. Madde'de resmi olarak dile getirilmiştir. Maddede aktarıldığı biçimiyle, bir ülkeyle imzalanan her türden ticaret anlaşması, başka ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilebilmelidir. DTÖ sisteminde de yürürlükte olan ve sürekli dillendirilen bu hedef uyarınca, bir ülkeye başka bir ülkeye kıyasla daha fazla ticari maliyetin dayatılması amacıyla, ülkelerin asimetrik gümrük vergileri kullanmasına mani olunur. MFN ilkesinin dayandığı önerme şudur: dünya GSYİH'sinin büyük bir kısmı, ticaret eşit şartlı faaliyet alanı dahilinde gerçekleştiğinde, küresel olarak alınıp satılacaktır. Ancak AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği gibi bölgesel ticaret bloklarının kurulmasına yönelik hamlelerin yapılmasıyla bu ilke devre dışı bırakılmıştır. Bu türden düzenlemeler, ülkelerin blok içi ticaret ortakları lehine olacak şekilde, blok dışındaki ülkeler için belirlenen gümrük vergilerinden daha düşük tarifeler belirlemelerini mümkün kılmıştır. Küreselleşmeyi sonuna dek savunan kimi isimler, bu sebeple bölgesel ticaret anlaşmalarının gerçek bir ekonomik küreselleşme önünde engel olduğunu söylemişlerdir.

la kötü bir şöhrete kavuşmuş bir yapıdır. Dolayısıyla ortalama bir gelişmekte olan ülkenin katılım süreci, zengin bir ülkenin tarım dışı piyasalara erişimi konusunda sınırlamaları kaldırmayı zorunlu kılıyor, ancak öte yandan zengin ülkedeki tarımsal piyasalara erişim imkânını artıran iki-taraflı anlaşmaları gereksizleştiriyor. Halihazırda DTÖ üyesi olan ülkeler, yeni üyelerin örgüte girişi konusunda ağır koşulların yerine getirilmesini istiyor ve bu yeni üyelerin ekonomik bir içeriğe sahip olsun ya da olmasın, ekonomi ile ilgili kanunlarını mevcut üyelerin kanunlarına uydurmalarının şart olduğunu söylüyor. Sonuçta katılım süreci giderek uzuyor, daha da maliyetli hale geliyor ve bu sürece başvuruda bulunan devletleri politik tavizlerde bulunmaya zorlayan kararlar hakim oluyor (Basra 2012).

En genel anlamda **G8** ülkelerinde, bilhassa ABD'de ve AB'de ise durum çok farklı. ABD ve AB, devasa tüketici piyasaları ve küçük ekonomileri kendilerine mahkûm etme becerileri ile, gerektiğinde DTÖ üyeleri olarak bir dizi iki-taraflı anlaşmalar dahilinde ticari ilişkiler kurabilmektedir. Bu noktada DTÖ üyeliği sayesinde iki güç bu anlaşmaları çok-taraflı hale getirebilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkedeki ihracat sektörleri neredeyse sadece ABD veya AB ile ticari ilişkiler kurmaya odaklıdır, dolayısıyla bu ülkeler büyük ticari ortaklarının taleplerine uymayı reddettikleri takdirde bağımsız hareket etmenin bedeli olarak, ihracat gelirlerinden mahrum kalmaktadırlar. Küresel ticaret sisteminde ABD ve AB'nin sahip olduğu güvenilirlik düzeyi esas olarak DTÖ üyesi olmalarından değil, nispeten küçük ticari ortaklarına göre sahip oldukları hakim konumun beraberinde getirdiği gücün bir sonucudur. Tersten, DTÖ'nin güvenilirliği ise yönetimde ABD ve AB'nin ağırlığa sahip olmasıyla ve bu iki gücün faal birer katılımcı olmalarını sağlamasıyla ilgilidir. Bu sayede ABD ve AB, DTÖ'nün ürettiği siyaseti yönlendirme imkânına kavuşmaktadır.

DTÖ'de karar alma süreçlerinde belirleyici olan yapı, sonuçta gücün kurumdaki üyeler arasında simetrik olarak dağıtılmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. DTÖ üyelerinin çoğunluğunun kabul edebileceği bir uluslararası hukuk kurumu aşamalı olarak inşa edecek tekil tedbirlerin alınmasına dönük tek bir oy kullanıldığına şahit olunmamaktadır. Bunun yerine, DTÖ'nün her bir bakanlar toplantısında üyeler **Tek-taraflı Taahhüt** olarak bilinen reformlar paketinin kabul edilip edilmeyeceğine karar vermek zorundadır (Narlikar 2003). Bu paketin ekonomik özü büyük ölçüde önceden kabul edilir, böylelikle toplantıların yön verdiği siyaset sonrasında Tek-taraflı Taahhüt için gönülsüz üyelerin yazılı rızalarını almak amacıyla gerekli teşviklerin verilmesine odaklanma üzerine kuruludur (Gallagher 2005). Ön anlaşma süreci ABD ve AB ağırlıklı bir konuma sahiptir ve bakan toplantılarının sonucunun çıkarlarını tatmin etme ihtmali yüksektir (bkz. **Kutu 27.4**). Ticaretle alakalı gündemlerini gelişmekte olan ülkelerle bütünleştirmeye dönük adımları asıl olarak en gelişmiş ülkeler atmaktadır ki bunun dışında başka bir seçenek de zaten mümkün değildir. Tek

Taraflı Taahhüt'ün diğer ülkelerce imzalanma ihtimallerini artırmaya dönük çaba dahilinde, ABD ve AB bakanlar toplantılarına diplomatik düzeyde herkesten daha fazla delege göndermektedir. Bu da onların Cenevre'deki merkezde DTÖ'yle sürekli temas kuran en geniş diplomatik görevliye sahip olma avantajını katbekat artırmaktadır (Koul 2005).

Dünyanın en yoksul ülkelerinin dünyanın en zengin ülkelerinin elindeki, gündem belirleme gücüne tabi kılınması, DTÖ'yü eleştirenlerin demokrasi eksikliği ve sahip olduğu nüfuza yönelik, hep bir ağızdan dillendirilen muhalefete sebep olmuştur (Howse 2007). 1999'da Seattle, 2003'te Cancun'da düzenlenen bakan toplantıları yoğun protestolara maruz kalmıştır. Sivil toplum gruplarının düzenlediği bu gösteriler sebebiyle toplantıyı düzenleyenler benzer toplantıların göstericilerin erişmelerinin zor olduğu yerlerde yapılmasını planlamak zorunda kalmışlardır. DTÖ'ye karşı düzenlenen ilk gösteriler, esas olarak "küreselleşme karşıtlığı" bayrağı altında örgütlenmiştir. Önemle belirtmek gerekir ki aslında bu, yanlış bir adlandırmaydı, çünkü göstericilerin büyük bir kısmı ne ticarete ne de küreselleşmeye karşıydı. Göstericilerin itirazları daha çok, düşüncelerine göre, özel olarak dünyanın en zengin ülkelerinin hayrına olan çok-taraflı ticaret kurallarının kabülü, ayrıca hükümetlerinin dünyanın deneyimleyebileceği yegâne ekonomik küreselleşme tarzı olduğunu söylemelerine yöneliktir (Arnoore 2005). Göstericilerin dikkatini çeken sonuçlar, uluslararası güç dengesinin işleyişinin somut kanıtları olsa da o noktada DTÖ'nün esasen gerçek bir açmazla yüzleştiği görülmektedir. Birçok üyeye sahip, güvenilir bir kurum olarak, ABD ve AB'nin ticari güçlerinin aktif katılımı olmaksızın hayatta kalması mümkün değilse de bu iki gücün gündem belirleyici vasıfları ile süreçteki fiili katılımlarının pratik sonuçları, DTÖ'nün birçok insanın gözünde güvenilir bir demokratik kurum olmaktan çıkmasına mani olamamaktadır (Tabb 2004).

Kutu 27.4 DTÖ'deki "Yeni Dörtlü"

150'den fazla üyeye sahip olan DTÖ için, etkin ama aynı zamanda dışlayıcı olan bir yandan da katılımcı ve daha uzun soluklu, karar alma süreçleriyle alakalı yapıları kabul edip etmeyeceği önemli bir mesele haline geldi. Bugüne dek örgüt bu gerilimi karar alma süreçlerindeki demokratik niteliği karşısında nihai kararlara hızla varmayı öncelikli görmek suretiyle çözüme kavuşturdu. Bakan toplantılarında işleyen sürece en fazla yirmi üye katılıyor: bunların büyük bir kısmı en güçlü gelişmiş ülkelerin bakanları ayrıca örgüt içerisindeki diğer grupların temsilcileri. Örneğin Bangladeş en az gelişmiş ülkeler grubunun tümünü temsil ediyor. Burada bile bu yirmi üye başından itibaren herhangi bir ticari müzakerede yer alamıyor. Bunlar önceden kabul edilmiş öncelikler listesine göre, dört ülkenin üyeleri huzurunda müzakere yürütebiliyorlar. Tarihsel düzlemde bu dört ülkenin gayriresmi biçimde teşkil ettikleri ittifak ABD, AB (dünyanın iki ticari güç merkezi), (Asya ülkelerini anlaşmalara dahil etme becerisine sahip olan) Japonya ve (tarımda liberalleşme meselesiyle ilgilenen **Cairns Grubu**'nu da temsil eden, aynı zamanda AB ile NAFTA'nın çıkarlarını dengeleyen) Kanada'dan oluşuyor. Ancak DTÖ içerisindeki güçle alakalı yapılarda yaşanan değişimlerle birlikte G4 denilen yeni bir rakip grup daha ortaya çıktı. Bu yeni dörtlü ABD ve AB'yi (ki ikisi hâlâ birer güç merkezi), ayrıca (muazzam tüketici piyasaları potansiyeli ile yeni yeni endüstrileşen ama tarımda liberalleşme konusunda farklı bir konum alan) Brezilya ve Hindistan'ı içeriyor. G4 grubu hangi özel meselede galebe çalarsa çalsın, şurası açık ki birçok gelişmekte olan ülke gündem belirleme yetkisine ve gücüne halen daha sahip değil.

Püf Noktası

- GATT'ın kanun yapma yetkisine sahip bir DTÖ sistemi lehine tasfiye edilmesi, küresel serbest ticaretle alakalı, daha doğrudan yürütülen müzakere süreçlerini devreye sokmaya yönelik bir adım.
- Gelişmekte olan ülkelerin DTÖ'ye üye olup olamayacağına ilişkin kararları çoğunlukla dünyada halihazırda varolan ekonomik düzene bağlılıklarını göstermeleri konusunda onlara uygulanan politik baskıların yoğun bir etkisi altındadır.
- Birlikte hareket ettiklerinde ABD ve AB, DTÖ ülkelerinin çoğunluğu mühalefet etse bile DTÖ yasalarındaki damga vuran çıkarlarını elde ederler.

Küresel Finansın Düzenlenmesi

Küresel finansın düzenlenmesine yönelik girişimler de demokrasi eksikliği ile ilgili olarak sivil toplumun yönlendirdiği suçlamalardan nasibine düşeni almaktadır, oysa düzenleme pratiğinin bu özel yapısının, DTÖ sistemindeki gibi her üyenin tek oy hakkı olduğu göstermelik demokrasi ile alakası yoktur (Gill 2008). Küresel finans düzenlemesinin muhtevasına ağırlıklı olarak politikacılardan çok uzmanlar karar vermektedir ve bu düzenlemenin hedeflerini, düzenleyici sistemin sürdürülmesini finanse eden ülkeler tayin etmektedir. Bu alanda öne çıkan iki ana kurum IMF ve **Dünya Bankası**'dır, her iki kurumun tarihi de 1940'larda imzalanan ilk özgün **Bretton Woods** anlaşmalarına dek uzanır. IMF'in resmi görevi, finansal istikrarsızlıkla mücadele eden ülkelere kısa vadeli para yardımı sağlamaktır; Dünya Bankası'nın resmi görevi ise kalkınmayla alakalı ihtimalleri artırmaya çalışan ülkelere uzun vadeli para yardımı yapmaktır. Her iki kurum da kendilerini ekonomik sıkıntı içerisinde olan ülkelere teknik yardım sağlayan yapılar olarak sunmayı tercih etmektedirler. Ancak kredilerin geri ödenmesinde uygulanacak **koşulluluk ilkesi**ni belirleme konusundaki istekleri bu kurumların faaliyetlerini kısa süre içerisinde politize etmektedir (bkz. **Bölüm 28**). Potansiyel DTÖ üyelerinden katılım konusunda dile getirilen taleplerde görüldüğü biçimiyle, IMF ve Dünya Bankası'nın koşulluluk ilkesi de ulusal siyasetçilerin çoğunlukla seçimle elde ettikleri salahiyetlerini göz ardı ettikleri ve kurumların taleplerini karşılamak adına ülke içindeki politik meşruiyetlerini feda ettikleri bir bağlam oluşturmaktadır (bkz. **Kutu 27.5**).

Gene de bir kez daha dillendirmek gerekir ki son dönemde yaşanan protesto hareketleri asla finans meselesine karşı değildir. Finansal akışlar, sürekli geri kazanılmış borç senetlerinin kısa ömürlü biçimince belirlendiğinden, ideolojik etkileri ile birlikte göstericilerin faaliyetlerinin odağına oturan ana mesele bu borçların önemli oluşu (veya olmayışı) değildir. **İşgal Et Hareketi** gibi gruplar, küresel finansın faaliyetlerini servetin zaten zengin olanların

elinde toplanmasına neden olan finansal akışların kendi kendisini düzenleyen yapısına bakarak eleştirmişlerdir. (Chomsky 2012). Savaşı takip eden Keynesçi dönemde yeniden dağıtımda belirleyici olan toplam mantık, dağıtımın zenginlerden fakirlere yönelik olarak gerçekleştirilmesini öngörmüşse de yetmişlerde atılan ilk adımlarla birlikte kendi kendilerini düzenleyen finans piyasaları çerçevesini oluşturmak adına ilgili mantık, tümüyle tersine çevrilmiştir. Dahası DTÖ'nün yönettiği düzenleme sisteminden farklı olarak, zengin ülkeler yoksul ülkeler aleyhine hareket etmişlerdir. İşgal Et Hareketi'nin sloganı olan "Biz % 99'uz"un da ifade ettiği üzere finans alanında esas olan şey, tüm ülkelerdeki aşırı zenginlerin çıkarlarını korumak olmuştur (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

IMF ve Dünya Bankası'nın sivil toplum aktivistlerinin muhalefetiyle yüzleşmesinin bir sebebi de bu kurumların küresel finansın giderek kurumsallaşmış olan gücüne ait, en fazla göz önünde olan resmî semboller olmalarıdır (Porter 2005). Bu açıdan söz konusu kurumların ülkelerin egemenliklerine müdahaleyi öngören siyasetleri bu gücün bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir. Bugün yaygınlık arz etmiş olan algıya göre finans piyasalarındaki fiyat yapısını ticari faaliyetleriyle biçimlendirme becerisine sahip olanlar, seçim yoluyla hükümet olmaya çalışan tüm partilerin politik arzularını bir biçimde disipline etmektedirler (Dumenil ve Levy 2004). Disipline ilişkin etkilere dair edilen sözlerde sunulan resme baktığımızda, gücün başkalarına devredildiği görülmektedir, öte yandan özel finans kurumlarında çalışan bireyler ise temsili demokrasi sistemleri dahilinde işleyen hükümetlere eskiden beri bahşedilmekte olan gücü gasp etmiş durumdadırlar. Halkın ekonomik kaderi illa ki kendi elinde değildir. Hangi siyasetler için oy kullanılacağı, büyük ölçüde finans piyasalarındaki aktörlerin karşı çıktıkları kararları hükümsüz kılma becerisine bağlıdır (Mason 2012). Kimse bu piyasa aktörlerine kendi adlarına politik kararlar alma yetkisi bahşetmemiş olmasına karşın, pratikte bu yetki bizzat bu aktörlerce kullanılabilmektedir.

Büyük bir kısmını esas olarak bankaların teşkil ettiği özel finans kurumları finansal varlıkların mevcut fiyat yapısını savunmayı kendi çıkarlarına görmektedir, bunun nedeni de ellerindeki servetin ve paydaşların da bu fiyat yapısıyla bağlantılı olmalarıdır (Watson 2007). Bu türden bir savunma,

Kutu 27.5 Politik şartları kuşatan ihtilaflar

IMF ve Dünya Bankası'nın öne sürdüğü şartlar önemli zira bu kurumlar, ülkelerin yoksul toplumlardaki ihtiyaçlar üzerinden finansal yardım almamalarını sağlıyor ve bu noktada ilgili ülkelerin kurumlarca belirlenen siyaset hedefleri uyarınca hareket etmelerini şart koşuyor. Bu da IMF ve Dünya Bankası yetkililerine pratikte birçok gelişmekte olan ülkede uygulanacak politikaları belirleme bazen de demokratik yoldan seçilmiş hükümetlerden o gücü alma yetkisi kazandırıyor. Bretton Woods kurumları geçmişte eleştirmenlerce çoğunlukla sadece Batı'nın serbest piyasa kapitalizmine ait ideolojik bakış açısı üzerinden belirlenmiş siyaset hedeflerini tercih etmekle, buradan da yereldeki ekonomik gelenekleri ve âdetleri yok etmekle ayrıca ülkelerdeki ekonomik yaşam tarzlarını zorla yeniden inşa edilmesine öncülük etmekle eleştirilmişti. Bu düzlemde eleştirmenler kurumların Batı'nın yürüttüğü dış ekonomi siyasetinin gizli birer ajanı olarak hareket ettiğini, kendi şirketlerine kültürel ve hukuki düzlemde daha çok "benzeyen" şirketler kurdurarak yatırım noktasında gelişmekte olan ülkeleri hazırladıklarını iddia ediyorlardı.

Örnek Olay Çalışması 2 İşgal Et Hareketi

#İşgal Et etiketi, protesto hareketlerine mensup farklı gruplarının hakim uluslararası ekonomik düzene yönelik direniş için bir tür platform olarak hareket etmesini ve müşterek sanal âlemi paylaşmaları amacıyla açıldı. İşgal Et Hareketi içerisindeki muhtelif gruplar finans alanına ve şirketlere yetki ve güç bahşeden ve kesintisiz varlığını sürdürmelerini sağlayan kurallar dizisinin dünya ekonomisine yön verdiği fikri üzerinden harekete geçtiler. Bu grupların tüm dünyanın dikkatini çekme çabası hareketin ana sloganı olan "Biz yüzde 99'uz"da karşılık buldu. Slogan ilkin Ağustos 2011'de bir Tumblr blog sayfasının adı olarak kullanıldı. İşgalciler çalışmalarına ilkin, takip eden bir aylık süre zarfında kamplar kurarak başladılar, ardından 15 Ekim 2011'de tüm dünya genelinde gösteriler yapılmasına dönük çağrı seksen iki ülkede, 951 şehirde bir dizi olayın yaşanmasına neden oldu.

Hareketin oluştuğu bağlam göz önüne alındığında, İşgal Et kamplarının en önemlilerinin küresel finans merkezlerinin yakınlarına, öncelikle New York ayrıca Londra'ya kurulmuş olması asla şaşırtıcı değil. Zira bu iki şehir de yüksek faizli borç krizinin merkezi olarak görülmekteydi. Göstericiler, "ipotek altına alınmış geleceğimizi onların elinden almak istiyoruz" diyerek, halkın büyük bir çoğunluğuna dayatılan, **yağmacı kredilendirme** pratiğindeki o şüpheli ahlâkı eleştirdiler ve bu konuyla ilgili endişelerini dile getirdiler (Wall Street'i İşgal Et 2011). 2011 başında Mısır'da otokratik idareye son veren halk gösterilerine atıfta bulunan Londra Borsası'nı İşgal Et Hareketi mücadelesini "finans kapitalizminin ve demokratik olmayan küresel kurumların küresel Mübarek'i"ne karşı bir mücadele olarak tanımladı (Londra'da İşgal Zamanları, 25 Ekim 2011). Bu anlamda güdülen ana hedef halk adına "bankalara yönelik borç köleliğine son vermek"ti (Londra'da İşgal Zamanları, 16 Ekim 2011) ve "bankaların krizinin bedelini ödemeyi reddetmek"ti (Londra Borsasını İşgal Et 2011). Bu sayede İşgal Et Hareketi yüksek faizli borç krizini belirli şahıslarda somutlaştırmaya çalıştılar ve "piyasa"nın gizemli güçleri yerine, somut ve yaygın ekonomik huzursuzluk konusunda muazzam miktarlarda yaşanan para akışını kontrol eden insanları suçladılar.

Hareketin geniş bir coğrafyaya yayılması ve kendi içinde hiyerarşiyi kasten reddetmesi göz önüne alındığında, net bir biçimde tanımlanmış, tek bir hedefin olmadığı koşullarda küresel statükoyu korumakta çıkarı olanların yumuşak bir hedef haline geldiğini görmek gerek. Her bir kamp birçok talebi içeren, amaçları aktaran bildiriler kaleme aldılar. Bu kampların hedefleri yüksek faizli borç krizi sonucu ekonomik olarak kenara itilme tehlikesiyle karşı karşıya olan bir kuşağa daha fazla fırsat sunulması, yoksulluğun en berbat biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak gelir dağılımında daha fazla eşitlik sağlanması, küresel finans alanındaki işlemlerde **Robin Hood vergisi**nin uygulamaya sokulması, yasal düzlemde **vergiden kaçınma** pratiklerine imkân sağlayan yasal boşlukların yok edilmesi ve yatırım bankacılığının ticaret bankacılığından ayrılması için önerilen **Volcker Kuralı**'nın aracısız olarak uygulanması gibi önerilere dayanıyordu. Tüm bu talepler esasen ortak ve temel bir endişeden kaynaklanıyordu: söz konusu endişe, esasen yüzde 99'un çıkarlarını görmezden gelip paraya sahip olanların daha da zenginleşmesini sağlayan koşulların oluşturulmasının yol açtığı ilkeler ile ilgiliydi.

enflasyon kaynaklı baskıların bir bütün olarak ekonomi sahasından silinmesini sağlamaya dönük, katı bir enflasyon karşıtı siyasetin devreye sokulmasını içermektedir. Halihazırda ticaretle uğraşanlar, görüldüğü kadarıyla, hükümetlerin enflasyonla mücadele taahhütlerinin gücüne şüpheyle yaklaştıkları ülkelerdeki dövizleri elden çıkartmak niyetindedirler. Bunlar, hükümetin kendisini tüccarlara daha çok beğendirecek bir siyaseti doğurmasını sağlamaya dönük adımlardır. Geleneksel sosyal demokrat partilerde siyaset üretiminin gerçekleştiği alanlar, bu süreçten yoğun olarak etkilenmektedir, oysa aynı partiler, savaşı takip eden Keynesçi dönemde enflasyonla mücadeleden çok işsizlikle mücadeleyi öne almışlardır. Finans piyasalarının her şeyden önce enflasyonla mücadeleyi öncelikli görmeyen partileri cezalandırdığı algısı birçoklarınca geleneksel merkez sol partilerini sisteme dair yeni düşünceler üretmeye zorlamak için yeterli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir (bkz. **Kutu 27.6**). Birçok sosyal demokrat partinin son yıllarda para politikasına dair sorular konusunda sağa kayması asla tesadüf değildir (Notermans 2007).

Gelgelelim küresel finans her daim bu yolla düzene sokulmamıştır. Hem IMF hem de Dünya Bankası ta başından beri "görev sapması"na dair kimi unsurları benimsemiş, söz konusu unsurlar bu kurumların bugünkü hâllerini koşullamıştır. İlk Bretton Woods anlaşmalarında dile getirildiği biçimiyle, İkinci Dünya Savaşı sonunda küresel ekonomik yönetişimde öncelikli konu, finans alanındaki serbest piyasa kaynaklı akışları teşvik etmekten çok, ticaret mallarının serbest piyasalarda akmasını teşvik etmek olmuştur. Dünya Bankası'nın denetlemeyi amaçladığı başarılı ve uzun vadeli kalkınma sürecinin ticaret yapma ile ilgili istikrarlı koşulların doğal bir sonucu olduğu düşünülmüş, **sermaye kontrolleri** şeklindeki engellerin yerine bir ülkeden diğerine finans hareketleri getirilmiştir (Crotty ve Epstein 1996). Alabildiğine karmaşık ve soyut finans araçlarının bugün aşırı yoğun bir ticaretin konusu olması ilk Bretton Woods anlaşmalarının öngördüğü faaliyet alanında asla akla hayale gelmeyecek bir gelişmedir. Finans piyasasının kendi kendisini düzenlemesi, resmiyette bu dönemde devreden çıkmıştır. Böylesi bir sistemin denetlenmesi konusunda IMF sorumludur, sermaye kontrollerinin sağlamlığını koruması ve özel finans kurumlarının bu kontrolleri devre dışı bırakmasına mani olmak onun işidir (Goodman ve Pauly 1993).

Pratikte IMF, ilk başta küresel ticareti düzenleyen bir alt kuruluş olarak kurulmuştur. En azından gündelik faaliyetlerinde kurum, ticaretin gelişip serpileceği kısıtlayıcı küresel finans koşullarını düzene sokmak gibi bir görev ifa etmiştir. Öte yandan DTÖ sisteminin bugün bunun tersini yapıyor olması gerçekten tuhaf bir durumdur. DTÖ'nün gelişmekte olan ülkelere üyelik vermesinin uluslararası yatırımcılar nezdinde neden önemli bir işaret olduğu hususu dikkate alındığında, bugün DTÖ'nün finans rejiminin sürdürülmesine katkı sunan bir ticaret düzenleyicisi olarak görülmesi mümkündür.

Bu aksi yönde işleyen rolün de açık biçimde gösterdiği gibi, finansa dünya ekonomisinin geri kalan kısmına hizmet etme rolü bahşeden politik

düzenin uzun süre hayatta kalması mümkün değildi. 1971-73 arası dönemde atılan bir dizi adım dahilinde Nixon yönetimi, önce ABD'nin Bretton Woods sisteminin dayattığı, dövizle alakalı sorumlulukları üstlenmemesini sağlamış, ardından da bu sorumlulukları elinin tersiyle itmiştir (Strange 1998). Sistem, altın fiyatına nispetle sabit bir oranda dünya ekonomisi dahilinde serbestçe temin edilebilen ABD doları üzerine inşa edilmiş, tüm döviz kurları diğer kurlar karşısında bu sayede sabitlenmiştir. Nixon yönetiminin doların değerinin döviz kurunu sabitleme taahhüdü yerine, dünyadaki finans piyasasına ait faaliyetlerce belirlenmesine izin vermesiyle, tüm para birimleri birbirleri aleyhine olacak şekilde, piyasaya sürülmüştür (Gardner 1980). Bu gelişme ile birlikte gelişmiş sanayi ülkelerin küresel finans akışlarını etkilemek amacıyla kendi sermaye kontrollerini ortadan kaldırmalarını sağlayacak teşvikler gündeme gelmiştir. Böylelikle de Bretton Woods'un küresel finansın ayaklarına taktığı prangalar sökülüp atılmıştır (bkz. **Bölüm 1**). Günümüzde politik açıdan kendisine güven duyan finans sektörünün yaptıkları esas olarak bahsi geçen gelişmelerin yaşandığı dönemin bir sonucudur (Helleiner 1994).

Bu sonuca yol açan adımları tek taraflı atan ABD başkanının aldığı kararın tüm ABD'ye doğrudan hayrı dokunduğu fikri çok basit kalacaktır. Esasında bu süreç, ABD'de herkesin hayrına sonuçlanmamıştır. Nixon'ın ilk Bretton Woods anlaşmalarını feshetmesi, ABD toplumunda seçkinlerin çıkarlarına hizmet etmiş, bu çıkarın yeniden üretilmesi pratikte çok çarpıcı sonuçlar doğurmuştur. Diğer herkese şartlar dayatan yüzde 1'e karşı çıkan manifestosunda İşgal Et Hareketi'nin ifade ettiği biçimiyle, küresel finansın ortaya çıkışından ve artan oranlı vergi sisteminin zayıflatılmasına dönük hamlelerden beri ABD toplumunun en zengin yüzde 1'i otuz yıl içerisinde vergi sonrası gelirlerini üç kat arttırmış, öte yandan alttaki yüzde 90'ın gelirleri durağan bir seyir izlemiştir. Küresel finans krizinin yaşandığı dönemde bankalara sunulan destek, yapı

Kutu 27.6 Avro bölgesi borç krizi

Avro Bölgesi borç krizi, 2007-8'de yaşanan yüksek faizli borç krizinden kaynaklanan bir dizi artçı şoktan birisidir. Küresel finans alanında yaşanan ilk rahatsızlıkların ana kaynağı, bankaların ipoteğe dayalı menkul kıymetlere devasa miktarlarda yaptıkları yatırımların bilançolarında muazzam ölçülerde zararlara yol açabileceğini öngörememeleridir. Bu, temelde özel borçla alakalı bir sorundu ama ilgili sorun yatırımcıların tüm borç biçimlerine artık şüpheyle yaklaşmasına neden oldu. Avro bölgesi krizinin göbeğinde duran Yunanistan, İtalya, İspanya, Kıbrıs, Portekiz ve İrlanda gibi ülkeler öncesinde tahvil piyasaları üzerinden, kamusal düzlemde yeni borçlar alma konusunda güçlüklerle yüzleşmiş, eski borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdi. Yüksek faizli borç krizi sonrası yatırımcılardaki tavır değişikliği ile birlikte bu ülkeler birden yeni kamu borcu sorunları karşısında yüksek faiz oranları ile ödeme yapmak durumunda kaldılar ki bu, onların önceki borçlarının daha da büyümesine neden olan bir gelişmeydi. Mevcut durum, ilgili ülkelerin borç çevriminin yol açtığı maliyeti düşürmeye yönelik kendi para politikalarını benimseme noktasında gerekli özerklikten mahrum kalmalarıyla birlikte daha da zora girdi. Avrupa Merkez Bankası'nın (ECB) Frankfurt'ta belirlediği biçimiyle, Avro bölgesi için tek bir para politikası yürürlükte. ECB'yi eleştiren isimlere göre, kurum Ekonomik ve Parasal Birlik'teki ikincil üyelerin çıkarlarını sürekli görmezden geliyor ve Avro bölgesi para politikası Almanya'nın çıkarlarını gözetmek adına enflasyonla mücadele konusunda, ana ilkelere sadık kalan, **Bundesbank** çıkışlı siyaset modelini uyguluyor. Alman Şansölyesi Angela Merkel'in ECB'nin mevcut siyaseti Avro bölgesinde görülen kriz boyunca uygulamasını ısrarla dile getirmesi, bu türden suçlamaları savuşturmaktan başka bir işe yaramadı.

itibarıyla aynı yolu izlemiş, en zengin yüzde 1'lik dilimin bu krizden tek kazanan olarak çıkmasını sağlamış, diğer herkesin reel geliri düşmüştür. Bankalar, kendilerince uygun gördükleri biçimde para kazanmaya devam edebilmiş ama kemer sıkma politikalarının bedelini sıradan insanlar ödemiş, belirlenen amaçlara ulaşmak eskisine nazaran daha da güçleşmiştir (Jackson 2012).

Püf Noktası

- Bugün dünyada uğruna harcama yapılacak emtiadan daha fazla 'para' bulunmaktadır, toplam finans varlıklarının dolar cinsinden değeri dünya hâsılasından beş kat daha fazladır.
- İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, kısa süre içerisinde oluşturulan Bretton Woods sisteminde finans küresel faaliyetlerden yoksundu ve genelde politik kararların mengenesinde sıkışıp kalmıştı, bu nedenle esas olarak istikrarlı küresel ticaret ilişkilerine has çıkarlara hizmet ediyordu.
- IMF'nin izlediği düzenleme sistemi bugün çoğunlukla finansa ait, dünyadaki elitler lehine işleyen kapsamlı politik yapının çok önemli bir bileşeni olarak görülmektedir.

Sonuç

Piyasanın kendi kendisini düzenlemesine dönük adımlar, küresel ticaret ve finans alanında son kırk yıl içerisinde ciddi bir ağırlık kazanmıştır. Gelgelelim, yüksek faizli borç krizinden hemen sonra dünya ticaretinde yaşanan ciddi düşüş, düzenleme formlarının tamamlayıcı olmasının kendi içinde tutarlı bir düzenleme sistemi anlamına gelmediğini göstermektedir. Düzenleme faaliyetlerindeki tutarlılık ancak düzenlemenin etkinliği için gerekli zeminin diğer yüzeyde tesis edilmesi amacıyla belirli kısıtlamaların dayatılmasını gerekli kılan, kapsamlı ekonomik rejime dair özellikler varsa ortaya çıkar. Küresel ekonomik yönetişimde gündeme getirilen önceliklerde tanık olunan son değişiklikler böylesi bir senaryoya asla imkân vermemektedir.

Bu türden değişimler, küresel ticaret ve finans alanında zaten hüküm süren politik çıkarların mevcut yapısını yansıtmaktadır. Belirli bir ticaret veya finans politikasının sahip olduğu formu neden kazandığı sorusu çevaplanırken, dünya ekonomisinde belirleyici olan güç dengesiyle o formun eşleştirilmesinden daha beter adımlar atılabilmektedir. Oysa bu eşleştirme, ekonomik küreselleşmeyle bağlantılı olan, gizemli bir gücün değişimi zorunlu kıldığını varsayan yaklaşıma kıyasla daha doğru cevapları bulmamızı mümkün kılacak bir yaklaşımdır. Bugün hükümetler, çoğunlukla halklarına halk aleyhine olan siyasetleri satmaya çalışmakta, bu noktada küreselleşmenin sahip olduğu mantığa uymadıkları takdirde görevde kalamayacaklarını söylemektedirler. Gerçekte ise bu yaklaşım, genelde hükümetlerin mevcut güç dengesiyle boy ölçüşmeye hazır olmadıklarının veya bunu yapacak imkânlardan yoksun ol-

duklarının bir göstergesidir. Ticaretle ilgili kararları alanlar, ABD ve AB'deki küresel güç merkezleridir, finans sahasında ise belirleyici olan, New York ve Londra gibi önemli finans merkezleridir.

Sorular

1. "Küreselleşme" bugün dünya ekonomisinde icra edilen ticaret ve finansın seyrini ifade eden doğru bir terim midir?
2. Küresel ekonomik akışların yoğunluğu ve yaygınlığı arasında, dikkatle yapılacak bir ayrımın önemli politik sonuçları olabilir mi?
3. Küresel ekonomik yönetişimin mevcut yapısı İşgal Et Hareketi üyeleri arasında neden öfkeye yol açmıştır?
4. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün başarısızlığının üretimin ilerici sosyal koşullarını hayata geçirecek bir ticaret küreselleşmesini kurmaya yönelik sonraki girişimler üzerinde ne tür sonuçları olmuştur?
5. DTÖ, gelişmiş ülkeler lehine işleyen ve asimetrik bir nitelik arz eden ticarette-ki küreselleşme sürecini mi yoksa ticarette gerçek bir küreselleşmeyi mi teşvik etmektedir?
6. Gelişmiş ülkelerle ilişkisinde IMF'nin her şeye kadir görünmesini sağlayan yolu izah ediniz.
7. Finansal çıkarların hükümet politikalarına artırılmış, disipline edici bir güç uygulamasını sağlayan mekanizmaları değerlendiriniz.
8. İlk Bretton Woods anlaşmaları dahilinde finans dünya ticaretine hizmet eden bir unsurdu, peki bugün finansın asıl efendi olduğunu söylemek mümkün müdür?
9. Yüksek faizli borç krizinin, ABD'nin son on yıl içinde dünya ekonomisine ihraç ettiği en önemli ürün olduğunu söyleyebilir miyiz?
10. Küresel ticaret ve finans alanları arasında bir kez daha düzenleme pratikleri noktasında belirli bir tutarlılık sağlanması gerekliyse, "yeni bir Bretton Woods"un gerekli olduğunu iddia edebilir miyiz?

Ek Okuma Önerileri

Glyn, A. (2006), *Capitalism Unleashed: Finance, Globalization, and Welfare* (Oxford: Oxford University Press). Finans piyasasındaki kendi kendini düzenleme pratiklerinin etkisi altında, toplumsal refahla ilgili hedeflerin gidişatına dair radikal bir bakış sunuyor.

Helleiner, E. (1994), *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1980s* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Hükümetlerin, ilk Bretton Woods antlaşmalarında yer alan sermaye kontrollerini yürürlükten kaldırmak için yürüttükleri müzakerelere dair en iyi siyasi tarih çalışması.

Narlikar, A. (2005), *The World Trade Organization: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press). DTÖ'nün yürüttüğü politikalara dair kapsamlı bir değerlendirme olup özel olarak öğrenciler için kaleme alınmıştır.

Scholte, J. A. (2005), *Globalization: A Critical Introduction*, 2. ed. (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Kitap öğrencilere ticaret ve finansın küreselleşmesiyle ilgili önemli bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu bakış açısı, bu eğilimleri bilinçli olarak siyasileştirir ve başarılı bir direniş potansiyeline işaret eder.

Trebilcock, M., Howse, R. ve **Eliason, A.** (2012), *The Regulation of International Trade*, 4. ed. (Londra: Routledge). Küresel ticaret için geliştirilmiş düzenleme sisteminin tarihsel evrimini inceleyen derinlikli ama okunması kolay bir değerlendirme.

Watson, M. (2007), *The Political Economy of International Capital Mobility* (Basingstoke: Palgrave MacMillan). Ekonomist olmayanların anlayacağı şekilde kaleme alınmış bir bakış açısı sunan, finans piyasasındaki kendi kendini düzenleme ekonomisini teorileştirmeye dönük bir deneme.

Bölüm 28
Yoksulluk, Kalkınma ve Açlık

Tony Evans – Caroline Thomas

Giriş
Yoksulluk
Kalkınma
Açlık
Sonuç: Küreselleşme Gelecekte İnsani Bir Veçhe Kazanır mı?

Okuma Rehberi

Bu bölüm uluslararası ilişkilerin bazı önemli kavramlarının tartışmalı doğasını tasvir eder. Yoksulluk, kalkınma ve açlık kavramları ile ilgili hakim ana yaklaşımları sorgular ve söz konusu kavramları eleştirel alternatif bir yaklaşımla mukayese eder.

Giriş

1945'ten beri yaklaşık 70 yıllık bir zaman diliminde daha önce benzeri görülmemiş kalkınma politikaları izlendi ve önemli bir ekonomik büyüme oranına ulaşıldı. Ancak küresel kutuplaşma halen artmakta ve zengin ile yoksul devletler/insanlar arasındaki uçurum daha da artmaktadır. En zengin 20 devlet GSYİH'lerini 1960-2002 arasında yaklaşık % 300 oranında artırırken, en fakir 20 ülke ise aynı dönemde GSYİH'lerini yalnızca % 20 oranında artırabilmişlerdir (World Bank, 2009). **Kutu 28.1**, akademik bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'in bu konularla ilgilenmede yavaş kaldığını göstermektedir.

Yoksulluk, açlık ve hastalık yayılmaya devam ediyor. Kadın ve kız çocukları dünyanın en yoksul insanlarının çoğunluğunu oluşturmaktadır. Dahası, bu genel durum geleneksel olarak 'Güney' ya da **Üçüncü Dünya** olarak adlandırdığımız bölgeyle sınırlı da değildir. Özellikle 1980'ler ve 1990'lardan itibaren dünya genelinde küresel yönetişim kurumları tarafından –**Washington Konsensüsü** olarak adlandırılan– neo-liberal ekonomik politikaların desteklenmesini ülkelerin hem kendi içlerinde ve hem de birbirleri arasındaki eşitsizliklerin artışı izlemiştir. Bu dönem boyunca, İkinci Dünya ülkeleri (eski Doğu Bloku ülkeleri) Üçüncü Dünya ülkelerine eklemlenmiş ve devlet tarafından ihtiyaçları karşılanan milyonlarca kişi piyasa ekonomilerine geçişle birlikte yoksulluğun pençesine düşmüştür. Aynı zamanda, **2008 sonrası ekonomik ve finansal kriz,** gelişmiş ülkelerin küresel açlığa 19 milyonluk bir katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (FAO, 2012). Üçüncü Dünya'da ise ülkeler borçlarını yeniden takvimlendirme ve yeni yatırımlar çekme ümidiyle piyasa ekonomisi politikaları benimsemeye zorlanırken **küreselleşme**nin kötü etkileri sert biçimde hissedilmiştir. Küresel tablo, sınıf, ırk ve yerel sonuçlar üzerinde etkili olan etnisite gibi başka faktörlerle birlikte oldukça karmaşık olmasına rağmen, bu neo-liberal politikaların toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerine de dikkat çekilmiştir (Buvinic 1997: 39).

2000 yılında **Milenyum Kalkınma Hedefleri**'ni (www.undp.org) kabul etmesi BM'nin tehditlerin büyüklüğünün farkında olduğunu göstermektedir. Bunlar yoksulluktan sağlığa, toplumsal cinsiyet (bkz. **Bölüm 12** ve **17**), eğitime, çevre ve kalkınmaya toplam sekiz alanı kapsayan zaman sınırlı ve ölçülebilir hedeflerdir. Birinci hedef, günlük bir doların altında bir gelirle yaşayan insanların sayısını 2015'e kadar yarıya indirerek aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılmasıdır. **Tablo 28.1**, belli ülkelerdeki mevcut yoksulluk oranlarını göstermektedir.

Pek çok hükümet, **hükümetler-arası örgüt** ve **sivil toplum kuruluşu**nun 1945'ten beri küresel açlık ve yoksulluğa dikkat çekme çabaları; bu problemlerin ortaya çıkışına ilişkin açıklamaları ve çözüm önerilerine bağlı

olarak kapsamları geniş iki kategoride ele alınabilir. Bunlar belirli bir kalkınma bilgisi sağlayan ve değerlendiren hakim ana akım ya da ortodoks yaklaşım ile kalkınma tehdidine ve sürecine ilişkin daha ziyade marjinalleşmiş başka anlayışları içeren eleştirel alternatif yaklaşım olarak adlandırılabilirler. Bu bölümün büyük bir kısmı birbiyle ilişkili üç konuyla –yoksulluk, kalkınma ve açlık– ilgili olarak, özellikle de kalkınma meselesine belli bir ağırlık vermek suretiyle, bu iki yaklaşım arasındaki farklılığa odaklanacaktır. Bölüm, dünya nüfusunun önemli bir çoğunluğunun maruz kaldığı ve gelecekte de artması muhtemel bu durumun vehametine ilişkin bir değerlendirmeyle noktalanacaktır. Ayrıca, birbirine karşıt iki yaklaşım da özet bir biçimde ele alınmıştır.

Tablo 28.1 Ulusal standartlara göre ölçülmüş yoksulluk oranları

Ülke	Nüfus %	Yıl
Orta Afrika Cumhuriyeti	62.0	2008
Mozambik	54.7	2008
Meksika	51.3	2010
Güney Sudan	50.6	2009
Burkina Faso	46.7	2009
Tacikistan	46.7	2009
Ruanda	44.9	2011
Cote d'Ivoire	42.7	2008
Bangladeş	31.5	2010
Hindistan	29.8	2010
Nepal	25.2	2011
Gürcistan	24.7	2009
Uganda	24.5	2009

Kaynak: UNdata

Yoksulluk

Yoksulluk meselesiyle ilgili geliştirilen hakim ve alternatif görüşlerin temelinde farklı kalkınma anlayışları yatmaktadır. Gıda, temiz su, hijyen yetersizliği gibi yoksulluğun maddi boyutu üzerinde temel bir anlaşma olsa da maddî olmayan boyutların önemi üzerindeki anlaşmazlıklar devam etmektedir. Ayrıca, maddi ihtiyaçların nasıl karşılanması gerektiği, dolayısıyla da kalkınmanın amacı hakkında da temel farklılıklar mevcuttur.

Kutu 28.1 Uluslararası İlişkiler teorisi ve Üçüncü Dünya için başat konuların marjinalleşmesi

- Geleneksel olarak, disiplin devletler arası çatışmalara odaklanmış ve güvenlik ile kalkınmayı farklı alanlar olarak görmüştür.
- Ana akım realist ve liberal araştırmacılar küresel az gelişmişlikten kaynaklanan insan refahına dönük tehlikeleri ihmal etmişlerdir.
- Bağımlılık teorisyenleri Kuzey ile Güney arasındaki sürekli ve derinleşen eşitsizlik ve ilişkilerle ilgilenmişler, ama disiplin genelinde gereken ilgiyi görmemişlerdir.
- 1990'lar boyunca tartışma hararetlenmiş ve yoksulluk, kalkınma ve açlık sorunlarına değinen birçok alt disiplin gelişmiş ya da ortaya çıkmıştır (küresel çevresel politika, cinsiyet çalışmaları, uluslararası ekonomi politik vb.).
- 1990'larda ortaya çıkan daha önemli bir gelişme; insanlığın ve devletlerin çoğunluğunu endişelendiren konularda postkolonyal kuramcıların, Hardt ve Negri gibi Marksist kuramcıların, Nef ve Thomas gibi **insan güvenliği** yaklaşımını benimseyen ve Sauring, Weber gibi doğrudan kalkınma meselesiyle ilgilenen birçok akademisyenin yapmış olduğu değerli katkıların ortaya çıkmasıydı.
- Disiplinin birbiriyle bağlantılı yoksulluk, kalkınma ve açlık meselelerine olan ilgisi küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte artmıştır.
- Daha yakın bir geçmişte, dünyanın pek çok bölgesindeki toplumsal huzursuzluk ve terörizm korkusu daha güçlü bir diplomatik faaliyeti teşvik edici bir işlev görmüştür.

Tablo 28.2 Yetersiz beslenen insanların sayısı ve yüzdesi

	Sayı (milyon)	Dünya nüfusuna oranı (%)
2010	925	14
2006-8	850	13
2000-2	836	14
1995-7	792	14
1990-2	848	16
1979-81	853	21
1969-71	878	26

Kaynak: FAO

Batı'daki ve başka yerlerdeki vatandaşların, hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin çoğunluğu ortodoks yoksulluk anlayışını paylaşmaktadır. Bu yaklaşım, insanların gerekli gıdaları almak ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli paraya sahip olmaması, çoğunlukla da işsiz olması durumuna dikkat çekmektedir. Yoksulluğun açıklanmasında para üzerine odaklanan bu hakim anlayış, Batı kültürünün küreselleşmesinin ve piyasalara katılımın yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, para transferi ya da ücretli işgücü unsurlarına sahip olmayan, örneğin avcı-toplayıcı bir grup gibi, topluluklar yoksul kabul edilmektedir.

Yoksulluğun bu tanımı 1945'ten beri neredeyse evrensel bir kabul görmüştür. Yoksulluğun yok edilmesi, piyasadaki nakit akışına bağlı olan bir ekonomik durum olarak görülmüştür. Bu nakit akışı ise ekonomik büyüme olarak tanımlanan kalkınmaya bağımlı olarak düşünülmüştür. Ekonomik büyüme tüm toplumları değerlendirmek ve karşılaştırmak için bir ekonomik ölçüt vazifesi görmüştür.

Yoksulluk geniş anlamda Üçüncü Dünya'yı nitelemektedir ve bir cinsiyet boyutuna da sahiptir. Üçüncü Dünya'ya 'yardım' etmeyi amaçlayan ve giderek de kadın yoksulluğuna işaret eden bir yaklaşım gelişmektedir (bkz. World Bank, Gender Action Plan, www.worldbank.org). Küresel yoksulluk sorununun üstesinden gelmek için önerilen çözüm, kadınların da bu sürece dahil edildikleri (Pearson, 2000; Weber, 2002) daha güçlü bir küresel ekonomik **entegrasyon**dur (Thomas 2000). Ancak artan bir biçimde, küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla birlikte, böylesi ekonomik kavramlarla tanımlanan yoksulluk ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki nüfusun önemli kesimlerini niteler hale gelmektedir (bkz. Pogge, 2005).

Başka kültürlerde var olan yoksulluğa ilişkin eleştirel alternatif görüşler yalnızca para meselesi üzerinde durmazlar; ayrıca manevi değerlere, topluluk bağlarına ve ortak kaynakların uygunluğuna vurgu yaparlar. Geleneksel geçim ekonomilerinde, bir kişinin ya da ailesinin ortak kullanılan su, toprak ve ota ancak topluluk-düzenlemeleri aracılığıyla ulaşabilmesi hayatta kalmak için uygulanan ortak bir stratejidir. Batı'nın bireyselcilik ve tüketimciliğe odaklanan değerleri, tabiat için zararlı ve etik olarak zayıf görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok insana göre, geleneksel yaşam tarzının özerkliği dahil, kişinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi son derece önemlidir. Öngörülemeyen piyasalara ve/veya güven telkin etmeyen bir hükümete bağımlı olmak, o nedenle, cazip bir alternatif oluşturmaz.

Bazı küresel kurumlar, yoksulluk kavramının anlamını maddî göstergelerin ötesine geçecek şekilde genişletilmesinde teşvik edici önemli bir rol oynamışlardır. BM Kalkınma Programı (United Nations Development Programme [UNDP]), 1990'lardan itibaren, gelir yoksulluğu (maddî bir koşul) ile insani yoksulluk (insan saygınlığını, failliği, fırsatları ve tercihleri ihtiva eder) arasındaki farkın önemine dikkat çekmektedir.

Yoksulluk meselesinin ve yoksulluğun azaltılmasına ilişkin çalışmaların 20. yüzyılın bitiminde küresel gündemin ilk sıralarına yükselmesi, BM'nin Birinci Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde açıklandığı gibi, daha önce belirtilmiştir. 2012'de, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, günlük 1 doların altında bir gelirle yaşayan insanların sayısını 1990-2015 arasında yarı yarıya azaltma hedefine daha o tarihlerde ulaşıldığını ifade etmişti (**Tablo 28.2**; ayrıca bkz. http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Metadata.aspx?Indicator=1).

Ortada etkileyici bir başarı varmış gibi gözükmesine karşın, durum daha karmaşıktır. Özellikle 2008 ekonomik ve finansal kriz sonrasında, ekonomik güç ilişkilerinde yaşanan değişkenlikler ve nüfus artışı, yaklaşık bir milyar civarında bir nüfusun yoksul bir hayat sürmeye devam ettikleri anlamına gelmektedir.

Ortodoks ve eleştirel alternatif yoksulluk görüşleri üzerinde kısaca durduktan sonra aşağıda önemli bir mesele olan kalkınma konusunu ele alacağız. Bu inceleme üç ana kısımda yapılacaktır. İlk kısımda kalkınmaya hakkındaki ortodoks görüş ele alınacak ve sonrasında da bunun Üçüncü Dünya'da savaş sonrası kalkınma tartışmaları ve uygulamaları üzerindeki etkileri tartışılacaktır. İkinci kısımda, kalkınma hakkındaki eleştirel alternatif görüş ele alınacak ve bunun güç elde etme ve **demokrasi** gibi konulardaki uygulamasına bakılacaktır. Üçüncü kısımda ise; ortodoks yaklaşımın, eleştirel alternatif yaklaşımının kendi kalkınma yaklaşımına yönelttiği eleştirilere verdiği cevaplar değerlendirilecektir.

Püf Noktası

- Para-temelli yoksulluk kavramı 1945'ten beri hükümetler ve uluslararası örgütlerde neredeyse evrensel bir kabul görmüştür.
- Yoksulluk, temel maddi ihtiyaçlarını karşılamak için piyasada yeteri kadar para kazanamayan, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu insanlar tarafından çekilen bir acı olarak yorumlanmaktadır.
- Gelişmiş ülkeler yoksulluğu, kendilerinin dışında ve Üçüncü Dünya'yı tanımlayan bir özellik olarak görmüşlerdir. Bu görüş, gelişmiş dünyanın az gelişmiş dünyaya 'kalkınma' hedefi doğrultusunda küresel piyasaya daha fazla entegre etmek yoluyla yardım etmesi için meşru bir zemin hazırlamıştır.
- Ancak, yoksulluk Kuzey toplumlarında da giderek daha fazla görünür hale gelmekte ve geleneksel kategorileri daha az kullanışlı kılmaktadır.
- Eleştirel alternatif yaklaşım ise topluluğun kontrolünde bulunan ortak kaynaklara erişimde, topluluk bağlarına ve manevi değerlere daha fazla vurguda bulunmaktadır.
- Yoksulluk, yirmi birinci yüzyıl başı itibariyle, küresel siyasi gündemde üst sıralara yükselmiştir; fakat 2008 sonrasında yaşanan ekonomik ve finansal kriz bu meselede ilerleme kaydetmeyi zorlaştırmaktadır.

Kalkınma

Kalkınma konusunu düşünürken tüm kalkınma kavramsallaştırmalarının bir grup toplumsal ve siyasi değeri yansıttığını aklımızdan çıkarmamalıyız. 'Kalkınma, yalnızca, ideolojik bir çerçeve içerisinde anlaşılabilir' (Roberts 1984: 7) ifadesi son derece doğrudur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren hükümetlerin çoğunluğu ve çoktaraflı örgütlerin destekledikleri hakim anlayış, kalkınmayı uluslararası serbest piyasa ekonomisi bağlamındaki ekonomik büyüme olarak kavradı. Ekonomik büyüme, insanların temel ihtiyaç maddelerini satın alamaması durumu olarak tanımlanan yoksullukla mücadele için gerekli görüldü. Bu yaklaşım, ülkeleri gelirlerine göre sınıflandıran Dünya Bankası raporlarında etkilidir. Bu raporlarda kişi başına gelir miktarı düşük olan ülkeler –kişi başına gelir miktarları daha yüksek olan ülkelere göre– az gelişmiş ülkeler olarak adlandırılırlar ve bu ülkelerin küresel piyasalarla daha fazla bütünleşmeleri gereği vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte birçok hükümet, BM ajansı, toplumsal hareket, STK ve akademisyen de alternatif bir kalkınma anlayışı geliştirmişlerdir. Onların ilgileri, kapsamlı bir biçimde, –çoğunlukla da insan haklarının diliyle ifade edilen– yetkilendirme ve dağıtım meselelerine yoğunlaşmıştır. Yoksulluk bir kişinin bizzat kendisinin ve ailesinin maddî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gereksinim duyduğu geçim parasını kazanabilmekten yoksun olma ve manevî ve cemaatsel boyutları da içeren geniş anlamıyla insanların refahı için uygun bir çevrenin eksikliği olarak tanımlanır. Bu muhalif görüş giderek güçlenmekte ve neredeyse evrensel bir zafer elde etmiş gözüken ekonomik **liberalizm**in karşı kutbunu oluşturmaktadır. Muhalefetin dili; siyasal güçlendirme, katılım, çoğunluğun **kendi kaderini tayin** hakkı, ortak malların korunması gibi demok-

Kutu 28.2 Kalkınma: tartışmalı bir kavram

Ortodoks görüş	Alternatif görüş
Yoksulluk: Gıda ve diğer temel ihtiyaç maddelerini alacak parası olmayan insanların katlandığı bir durumdur.	**Yoksulluk:** Kendi çabasıyla maddi ve maddi olmayan ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların katlandığı zor durumdur.
Amaç: 'geri kalmış' olarak tanımlanan geleneksel geçime dayalı ekonomilerin modern olarak tanımlanan endüstriyel, ticarileşmiş ekonomilere dönüştürülmesi. Üretim fazlası. Bireyler işgüçlerini ailevi ihtiyaçları karşılamak yerine para ile takas ederler.	**Amaç:** toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik bakımlardan sürdürebilir toplumlar kanalıyla insani refah yaratımı
Temel fikir ve varsayımlar: serbest piyasa ekonomisinde sınırsız ekonomik büyüme imkânı. Bir zaman sonra ekonomiler yeterince büyüyecek ve servet yoksul insanlara da ulaşacaktır. 'Batı' modeli ve bilgisinin üstünlüğü. Süreçten hekesin faydalanacağı inancı. Baskı ve doğanın sömürüsü.	**Temel fikir ve varsayımlar:** yeterlilik. Doğa, kültürel farklılık ve toplulukça kontrol edilen ortak varlıkların (su, toprak, hava, orman) kendinden menkul değeri. İnsan faaliyeti doğa ile denge halindedir. Kendi ayakları üzerinde durabilme. Demokratik içselleştirme, katılım, örneğin kadınlar, yerli halklar gibi marjinalleşmiş grupların söz hakkına sahip olması. Yerel kontrol.
Ölçme: ekonomik büyüme; kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla: tarımı da içeren birçok sektörde sanayileşme.	**Ölçme:** herkesin maddi ve maddi olmayan insani gereksinimlerini karşılayabilmesi; doğal çevre koşulları. Marjinalleşen grupların siyasi güce kavuşması.
Süreç: yukarıdan aşağıya; 'uzman bilgisine' dayanma,	**Süreç**: aşağıdan yukarıya; katılımcı; uygun (genellikle yerel) bilgi ve teknolojiye dayanma; küçük ölçekli projelere küçük yatırımlar; ortak varlıkların korunması.

rasiye dair meseleleri ve yoksulları destekleyen bir kalkınma üzerine vurguları da içerecek şekilde değişmektedir. Ortodoks ve alternatif kalkınma yaklaşımları arasındaki farklar **Kutu 28.2**'de özetlenmektedir. **Örnek Olay Çalışması 1** ise toplumsal ve kültürel değerlere dayanarak oluşturulan alternatif bir kalkınma fikrini tasvir etmektedir. Aşağıdaki kısımda ortodoks kalkınma yaklaşımının küresel düzeyde nasıl uygulandığı ve ne ölçüde başarılı olduğu sorularının cevabı aranacaktır.

Örnek Olay Çalışması 1 Fakir Bangladeşlilerin iş bulma mücadelesi

Hathay Bunano Proshi Khan Society (HBPS) vakası, alternatif bir kalkınma modelinin güzel bir örneğini sunmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan çoğu Bangladeşli kadın için yoksullukla mücadelede ailelerine biraz fazladan para verme fırsatı büyük şehirlere taşınmak, çocuklarını ve ailelerini aylarca terk etmek anlamına geliyor. Kırsal yaşamdan şehir yaşamına geçiş, geleneksel sosyal ilişkileri zorlaştırıyor ve kadınları yabancı ve tehditkâr bir kentsel çevreye yerleştiriyor.

2004'te HBPS'nin kurucuları kendilerine birkaç soru sordu: (1) kırsal kesimdeki kadınların yaşam tarzlarında değişiklik olmadan, (2) ana akım ekonomideki işletmelerin altında kalmayacak bir getiri üretirken, (3) nasıl borçsuz, sürdürülebilir bir istihdam yaratılabilir? Cevap, örme ve tığ işi çocuk oyuncakları üreten bir sosyal işletme modeli aracılığıyla Bangladeş kırsalındaki kadınlar için esnek istihdam fırsatları yaratmaktı.

Çalışma koşulları basit olmasına rağmen iş, arkadaşlar ve komşularla birlikte sosyal bir ortamda yapılır. Kadınlar genellikle gün içinde bakılmak üzere işyerine çocuklarını getirir. Yeni işe alınan işçilere temel becerilerin yanı sıra temel matematik ve yaşam becerileri konusunda eğitim verilir. Bu şekilde kadın işçiler, aile ve köy bağlarını koparmadan aile ekonomisine katkıda bulunabilirler.

Bugün HBPS, kırsal bölgelerdeki elli dört tesiste 5.000'in üzerinde zanaatkâr istihdam etmekte ve ABD, Avrupa, Asya ve Avustralya'daki gelişmiş ülkelere ihraç edilen ürünler üretmektedir. HBPS, kâr amacı taşıyan bir kuruluş olan Pebblechild Bangladesh aracılığıyla ürünlerini pazarlayan, kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Köye iş getirmek aynı zamanda kazancın uzak şehirler yerine köy ekonomisinde harcanması anlamına gelir ve bu da daha geniş köy toplumuna fayda sağlar.

(www.hathaybunano.com)

Ekonomik Liberalizm ve 1945 Sonrası Uluslararası Ekonomik Düzen: Ortodoks Kalkınmanın 70 Yılı

İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca müttefik güçler arasında, 1930'ların korumacı ticaret politikalarının savaşın patlak vermesinde önemli ölçüde etkili olduğuna dair kuvvetli bir inanç vardı. ABD ve İngiltere; savaş sonrasında istikrarlı bir uluslararası düzen oluşturmak için, bu istikrarlı düzenin kurumsal temelini sağlayacak BM ve onunla bağlantılı **Uluslararası Para**

Fonu (IMF), **Dünya Bankası Grubu** ve ilaveten de **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması** (GATT) aracılığıyla yürürlüğe sokulacak planlar yapmaktaydı. Bu üç kurum; serbest ticaret arzusu temelinde fakat aynı zamanda, ulusal güvenlik ve ulusal ve küresel istikrar için devletin piyasaya müdahale etmesine de imkânlar tanıyan liberal bir uluslararası ekonomik düzenin temellerini tesis etti (Rapley, 1996). Bu [anlayış] **gömülü liberalizm** olarak adlandırıldı. Mezkûr uluslararası ekonomik kurumların karar alma prosedürleri, az sayıdaki gelişmiş Batılı devletin lehineydi. Bu ülkelerin –bünyesinde Genel Kurul gibi daha demokratik nitelikli süreçleri barındıran– BM ile ilişkileri her zaman kolay olmadı.

Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında öncelikle Marshall Planı aracılığıyla Batı Avrupa'nın yeniden inşasına özen gösterildi. **Soğuk Savaş**'la birlikte de, hem Doğu hem de Batı bloku az gelişmiş ve bir süre önceye kadar sömürge olan ülkeler arasından müttefikler elde etmeye ve onların kalkınmasına yardım etmeye çalıştılar. ABD, liberal bir ekonomik büyüme modelinin kalkınmayla sonuçlanacağına ve bu kalkınmışlığın da sosyalist düşünceleri engelleyeceğine inanıyordu. Buna mukabil olarak Sovyetler Birliği de, kendi ekonomik sisteminin sanayileşme ve kalkınma hedeflerine en hızlı biçimde ulaştıracak araç olduğu hususunda bağımsızlığını henüz yeni kazanmış devletleri ikna etmeye çalışıyordu. Hem Doğu'da, hem de Batı'da kalkınma anlayışları sanayileşme süreçlerini desteklemiştir; fakat kapitalist dünyada büyümenin motoru olarak piyasa kabul edilmekteydi, sosyalist dünyada ise tercih edilen yöntem devlet tarafından uygulanan merkezî planlama idi.

Savaşın bitimini takip eden ilk yıllarda ve postkolonyal on yıllarda –Batı'daki, Doğu'daki ya da Üçüncü Dünya'daki– bütün devletler, kalkınma konusunda devlete önemli bir rol vermekteydi. Birçok Üçüncü Dünya ülkesi, merkezdeki gelişmiş ülkelere hammadde sağlayan birer çevre ülkesi olarak dünya ekonomisine bağımlı olma durumundan çıkmak için ithal ikameci kalkınma stratejisi takip etti.

Devletin kalkınmadaki önemli rolünü kabul eden bu yaklaşım, 1980'lerin başındaki büyük bir aksaklıktan muzdarip oldu. Gelişmekte olan ülkeler, petrol fiyatlarının artmasının yarattığı sorunları çözme adına, 1970'lerde ağır bir borç yükü altına girmişlerdi. 1979'da petrol fiyatlarının ikinci kez aşırı yükselmesi karşısında zengin ülkeler faiz oranlarını oldukça yukarı çekmek ve bazı ürünlerin fiyatlarını düşürmek suretiyle önlem almaya çalıştılar. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkeler katlanarak artan borçlarını ödeyemez duruma geldiler. Meksika 1982'de borçlarını ödememe tehdidinde bulundu. G7 grubunu yönlendiren Batılı ülkeler, borçların düzenli olarak ödenmesini sağlayarak uluslararası banka sisteminin çökmesini engellemek amacıyla, borç sorunuyla tek tek ülke bazında ilgilenmeye karar verdiler. Bu nedenle, IMF ve Dünya Bankası bütün gelişmekte olan ülkelerin borçları için sıkı bir yapısal uyum politikası takip etti. Bu politikayı uygulamak için IMF ve Dünya Bankası birlikte çalıştılar ve gelişmekte olan ülkeleri daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde devletin ekonomideki varlığını kısıtlayan ve Üçüncü Dünya ekonomilerini ya-

bancı yatırıma açan piyasa merkezli stratejiler izlemeye teşvik ettiler. Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarını ödeyebilmeleri için ihtiyaç duydukları dövizi elde edebilmeleri amacıyla ihracat desteklendi.

1989'dan sonra Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu bloğunun yıkılmasıyla bu neo-liberal ekonomik ve siyasi felsefe tüm dünyada kalkınma düşüncesine hakim oldu. Pür liberal ekonomik değerlerin galibiyeti küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli rol oynadı. Bu, önemli bir ideolojik değişimi temsil eder. Savaşın bitimini takip eden yıllarda benimsenen 'gömülü liberalizm', minimalist devlet ve piyasanın artan rolünü öne çıkaran pür neo-klasik ekonomik politikaların –Washington Konsensüsü olarak adlandırılıyordu– yolunu açtı. Ticaretin, finansın ve yatırımın **liberalleşmesi** ve ulusal ekonomilerin sermaye için uygun bir ortam sağlamasıyla küresel refahın azamî seviyeye yükseleceğine inanılmaktaydı. Böylesi politikalar borçların ödenmesini de temin edecekti. Yıkılan Doğu bloku ülkeleri artık merkezî planlamacı ekonomilerden piyasa ekonomilerine geçiş sürecindeydi. Üçüncü Dünya'nın tamamında devlet geriye çekilirken piyasa büyüme ve onunla ilişkilendirilen kalkınma için motor rolünü oynamaya çalıştı. Bu yaklaşım IMF ve Dünya Bankası stratejilerine bilgi sağladı ve özellikle de GATT himayesindeki ticaret konulu Uruguay Görüşmeleri'ndeki tarışmalarla **Dünya Ticaret Örgütü**'nün (WTO) kurulmasını sağladı.

1990'ların sonunda G7 (daha sonra G8 olacaktı) ve uluslararası finansal kurumlar neo-liberal ekonomik ortodoks yaklaşımın hafif modifiye edilmiş bir biçimini savunmaktaydılar. Sürekli iç politika reformu ve ticari liberalleşmeyle büyüme kaydetmeye dayalı, yoksuldan yana, yoksulluğu azaltmayı amaçlayan bu yeni tutum post-Washington Konsensüsü olarak adlandırıldı. Yerel girişimle ulusal yoksulluğu azaltma staratejisi belgeleri fon sağlama meselesi üzerine odaklanmıştı (Cammack, 2002). Bu belgeler, küresel finans kurumları ve borç vericileriyle giderek artan bütünleşme kaynakları fonlar için hemencecik bir turnusol kağıdı haline geldi.

Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Ekonomik Düzenin Kalkınma Konusunda Gösterdiği Başarı: Ortodoks ve Alternatif Değerlendirmeler

Ekonomik büyümenin kabul görmüş iki kriteri olan "kişi başına GSYİH" ve "sanayileşme" üzerinden hesaplandığında, savaş sonrası dönem boyunca gelişmekte olan ülkelerin belirli kazanımlar elde ettikleri görülecektir. 1990-2012 arası dönemde günlük 1,25 doların altında gelir elde eden insanların dünya nüfusu içerisindeki oranı yüzde 43,1'den 22,2'ye gerilemiştir (World Bank 2012a). Ancak bu kazanımlar, tüm gelişmekte olan ülkelere eşit ölçüde dağılmamıştır. Esasen söz konusu düşüş, daha çok Çin ve Hindistan'daki ekonomik kazanımlarla alakalıdır (bkz. **Şekil 28.1** ve **28.2**). Sahra-altı Afrika, Doğu Asya ve Latin Amerika'nın belirli bölümlerinde az da olsa kazanımlar elde edilmiş olmasına karşın, yoksulluk oranları halen daha yüksektir (bkz. **Şekil 28.3** ve **Tablo 28.3**). Hesaplamalara göre, 2008'de tüm dünyada yaşanan

ekonomik kriz bu kazanımların belirli bir kısmını ortadan kaldırmıştır (United Nations 2009*b*).

Liberallerin kitabî bir yaklaşımla yaptıkları kalkınma analizlerine göre, küresel ekonomiye ticaret sahasındaki liberalleşme sayesinde daha fazla entegre olan devletler çok hızlı büyümüş, bu "yeni küreselleşmeciler"den hep övgüyle söz edilmiştir. Liberallerin kabulüne göre, neo-liberal ekonomi politikası, devletler bünyesinde ve devletler arasında daha fazla eşitsizliğe yol açmış ama bu eşitsizlik, rekabet ve girişimci ruh konusunda bir tür teşvik edici unsur olarak iş görmüştür.

En azından yetmişlerin sonundan beri "akmasa da damlar" diyen (GSYİH'deki artışlar üzerinden ölçülen toplam ekonomik büyümenin otomatik olarak yoksul sınıflara da fayda sağlayacağını söyleyen) fikrin hiçbir sonuç vermediği net olarak idrak edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, kişi başına GSYİH'de çarpıcı büyüme rakamlarına tanık olsa da bu başarı tüm topluma yansımamış, küçük bir azınlık daha da zenginleşirken, geniş kitleler hayatlarında önemli bir değişime tanıklık etmemişlerdir. Son otuz-kırk yıl içerisinde servet konusunda yaşanan kutuplaşma, eşitsizliğin beslediği toplumsal ve politik hoşnutsuzluk, liberalleşme projesinin terk edilmesini gerektirecek kadar yaygın olmadığı için sorun olarak bile görülmemiştir. Kitabi yaklaşıma göre, hoşnutsuzluğu Cox'un "açlıkla mücadele" dediği yardım ve yoksulluk seviyesini aşağıya çekme yöntemleri aracılığıyla azaltmak mümkündür. "Açlıkla mücadele" yöntemleri toplumsal huzursuzluk tehdidini ortadan kaldıramadığı noktada, ikinci seçenek olarak "isyanların kontrol altına alınması", polisin ve askerin kullanılması gündeme gelecektir (Cox 1997).

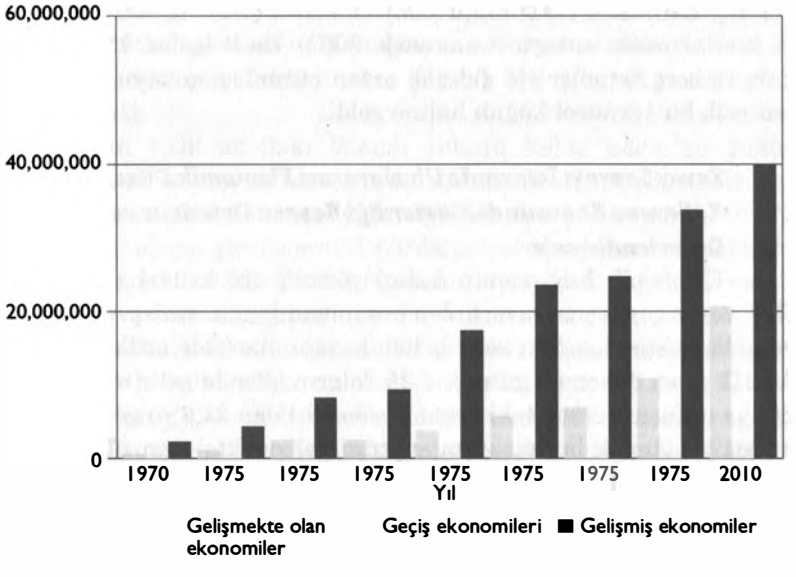

Şekil 28.1 Gelişmekte olan ülkeler, geçiş sürecindeki ülkeler ve gelişmiş ülkelerin GSYİH'si
Kaynak: UNCTAD 2012 İstatistikleri

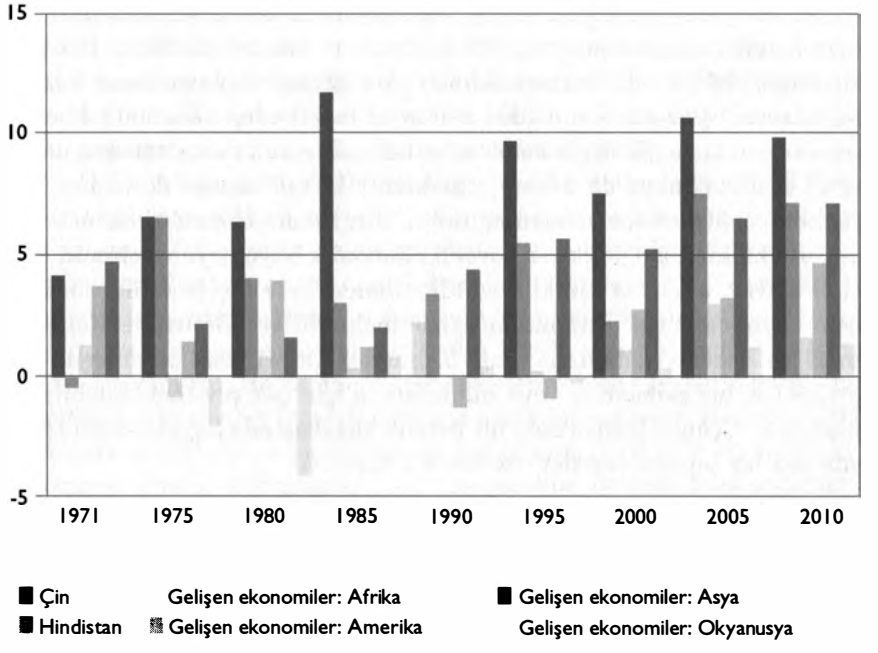

Şekil 28.2 Seçilmiş ülkelerin ve bölgelerin kişi başına düşen yıllık ortalama büyüme oranları
Kaynak: UNCTAD 2012 İstatistikleri

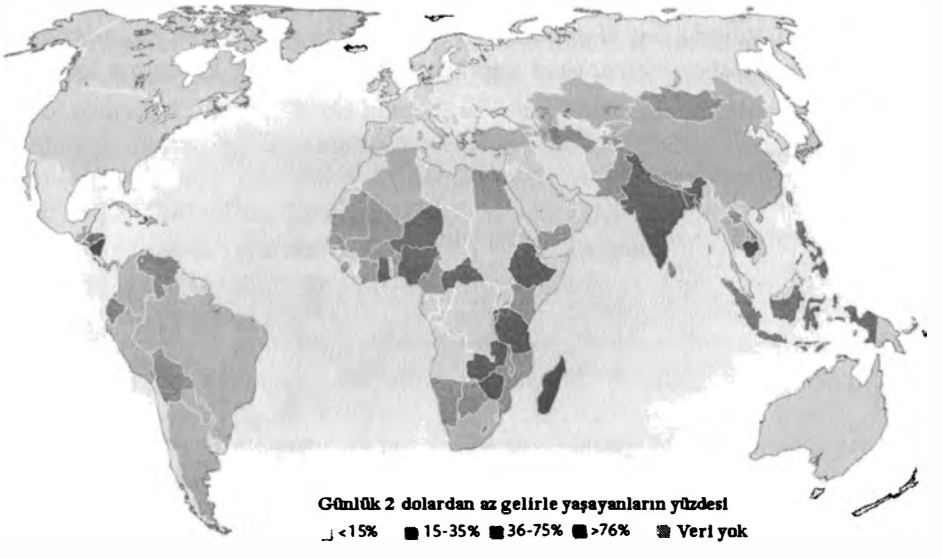

Şekil 28.3 Dünya yoksulluk haritası
Kaynak: Dünya Bankası 2008 Tarihli Çevrimiçi Dünya Kalkınma Göstergeleri
Harita: Hugo Alhenius, UNEP/GRID-Ardenal

Eleştirel bir niteliğe sahip, alternatif yaklaşımı savunanlarsa, büyümeden ziyade, kazanımların dünya toplumu ve tek tek devletler bünyesinde nasıl dağıtıldığına odaklanmaktadırlar. Bu görüşü savunanların kanaatine göre, küreselleşme sürecinin fikri zeminini teşkil eden ekonomik liberalizm, ülkelerarasında ve ülkelerin kendi içlerinde ekonomik farklılaşmaya neden olmuş ve neden olmaya da devam etmektedir ki asıl mesele de budur. Bunun haricinde bu kişiler söz konusu eğilimin, dünyadaki önemli aktörlerin dünya genelinde kalkınmayı, bilhassa sürekli ekonomik büyümeye ve olumlu kişi başına GSYİH oranlarına tanıklık edildiği dönemlerde teşvik ettiklerinde, ilgili dönem boyunca açığa çıktığından bahsetmektedirler. (Brown ve Kane 1995). Oysa Glyn Roberts'ın da ifade ettiği biçimiyle, "GSMH'deki büyümeyle alakalı istatistikler, bir ekonomist veya bir mihrace için çok şey ifade edebilir fakat bunlar, bize Üçüncü Dünya'daki bir balıkçı kasabasında hayatın kalitesi konusunda pek bir şey söylemezler" (Roberts 1984: s. 6).

Eleştirel Alternatif Kalkınma Yaklaşımı

1970'lerin başından beri, kalkınma hakkındaki tartışmaları canlandırmak ve kalkınmanın tartışmalı doğasına ışık tutmak için sayısız girişim olmuştur. Burada değerlendireceğimiz 'alternatif yaklaşım', ileri sürülen bu eleştirel alternatif düşüncelerin bir sentezidir. Bu düşünceler STK'lar, bireyler, BM örgütleri ve özel vakıflar tarafından geliştirilmiştir. Doğrudan kalkınma konusuyla ilintili olmayan farklı **toplumsal hareketler** alternatif bakış açılarının çoğalmasına katkıda bulunmuştur: Örneğin, kadın hareketi, barış hareketi, demokrasi hareketi ve yeşil hareketler (Thomas 2000). Bir diğer dikkate değer katkıyı, 1975 yılında Dag Hammarskjöld tarafından yayınlanan *Foundation of What Now? Another Alternative?* yapmıştır. Bu alternatif kalkınma kavram-

Tablo 28.3 Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerinin birinci maddesi: ilerleme

	Kuzey Afrika	Sahra-altı Afrika	Doğu Asya	Güneydoğu Asya	Güney Asya	Batı Asya	Okyanusya	Latin Amerika ve Karayipler	Kafkasya ve Orta Asya
Aşırı yoksulluğun yarı yarıya azaltılması	Düşük yoksulluk	Çok yüksek yoksulluk	Orta düzey yoksulluk	Yüksek yoksulluk	Çok yüksek yoksulluk	Düşük yoksulluk	Çok yüksek yoksulluk	Orta düzey yoksulluk	Düşük yoksulluk
İş	Düzgün işlerde görülen büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen çok büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen çok büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen çok büyük eksiklik	Düzgün işlerde görülen orta düzey eksiklik	Düzgün işlerde görülen orta düzey eksiklik
Açlığın yarı yarıya azaltılması	Düşük açlık	Çok yüksek açlık	Orta düzey açlık	Orta düzey açlık	Yüksek açlık	Orta düzey açlık	Orta düzey açlık	Orta düzey açlık	Orta düzey açlık

Kaynak: UNDP 2012

sallaştırması kalkınma sürecine dair şu yargıları içermektedir (Elkins 1992: 99): (1) İhtiyaç odaklı (maddî ve manevi); (2) İçsel (toplumun içinden kaynaklanan); (3) Kendi ayakları üzerinde duran (insani, doğal ve kültürel kaynaklar bakımından); (4) Ekolojik açıdan uygun; ve (5) Yapısal dönüşümler temelinde (ekonomi, toplum, cinsiyet ve güç ilişkilerinin dönüşümü).

O dönemden itibaren Dünya Değişim Hareketi gibi çeşitli STKlar bu alternatif yaklaşımı dikkate alan bir kalkınma anlayışı için kampanya yürüttüler. Toplumun tabanından gelen hareketler genellikle belirli konular etrafında geliştiler. Bunlara örnek olarak barajlar (Hindistan'da Narmada) veya ortak kaynaklara erişim (Brezilya Amazonu'nda kauçuk dövücüleri); Himalayalar'daki ağaçları koruma adına bir kadın hareketi olarak başlayan Chipko Hareketi'ni sayabiliriz. Bu kampanyalar 1980'lerde yeşil hareketin dünya genelinde gelişmesinin verdiği ivmeyle oldukça etkili olmuşlardır. Haziran 1992'de Rio'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) öncesindeki iki yıllık hazırlık süreci; yerli gruplar, kadın ve çocuklar ile daha önce seslerini duyuramayan diğer gruplar için görüşlerini açıklama imkânı sundu. Bu devinim, yakın geçmişteki bir örneğini 2012'deki Rio+20'nun oluşturduğu bütün önemli BM konferanslarına eşlik eden alternatif STK forumları düzenlemek için bir başlangıç normu haline geldi.

Direnç, Güçlendirme ve Kalkınma

Demokrasi, alternatif kalkınma kavramının merkezinde yer alır. Taban hareketleri, şekilsel olarak demokratik olan toplumlarda değiştirilmesi hiç de kolay olmayan güç yapılarına meydan okumakta büyük bir rol oynamaktadır. Artan küreselleşme karşısında, piyasanın ve **ulus-ötesi şirketler**in gücü yayılır ve yerel topluluğun günlük hayat üzerindeki kontrolü erozyona uğrar; insanlar dirençlerini insan haklarının dili üzerinden ifade ederler (Evans, 2005; Stammers, 2009). Yerel kontrol ve yerel bağlamda güçlendirilmeyi kalkınmanın merkezine oturtmakta ve varlıklarını sürdürmek için birinci derecede önemli olarak gördükleri su, orman ve toprağı korumaktadırlar. Baskın olan özel ve kamu (hükümet) alanlarına bölünmüş gündemleri reddetmekte ve kendi alternatif gündemlerini oluşturmaktadırlar. Bunlara örnek olarak Meksika'da ayaklanan Chiapalar ile Hindistan'da yabancı sermayeli tohum fabrikalarını protesto eden çiftçiler verilebilir. Daha yakın bir geçmişte, toplumdaki güç ilişkilerinin toplumsal ve ekonomik adaletsizliğini vurgulamaya başlayan 'İşgal Et Hareketi' her kıtadan yaklaşık 100 önemli şehirdeki protestolarla küresel bir erişim başarısı elde etti. Eşitsizlikten duyulan memnuniyetsizlik, Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde ve Kuzey Afrika'da etkisini gösteren 'Arap Baharı'na ilham oldu (Dabashi, 2012). Bu protestolar, Batılı kalkınma modelini ve onunla ilintili değerleri uysal bir biçimde kabullenmekten ziyade dünya genelinde insanların uğruna çaba sarf ettiği hakiki demokrasi için yapılan mücadeleyi simgelemektedir. Bu alternatif kalkınma kavramı, bu nedenle, çeşitliliği evrenselliğe tercih eder ve farklı bir haklar anlayışına dayanmaktadır (Evans, 2011).

Kopenhag Zirvesi'ndeki STK Forumu'nda üretilen Alternatif Deklarasyon toplumun katılımı, güçlendirilme, eşitlik, kendi kendine yeterli olma ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemiştir. Kadın ve gençlerin rolü özellikle belirtilmiştir. Deklarasyon, Kuzey ve Güney hükümetlerinin kabul ettiği ekonomik liberalizmi reddeder ve onu küresel toplumsal krizin hafifletilmesinden ziyade tırmandırılması olarak yorumlar. Tüm borçların iptali, ıslah edilmiş ticaret koşulları, IMF ile Dünya Bankası'nın şeffaflık ve sorumluluğu ve çokuluslu şirketlerin anlaşmalara tabi olması gibi yenilikler öne sürmektedir. 1990'lardaki tüm küresel BM konferansları ile beraber yürütülen paralel STK forumlarında da benzeri fikirler üretilmiştir.

Eleştirel alternatif kalkınma yaklaşımına ilişkin bu kısa değerlendirmeden sonra, ortodoks kalkınma yaklaşımının kendisine yöneltilen eleştirilere verdiği cevapları ele alabiliriz.

Ortodoks Yaklaşım Eleştirileri Bünyesine Katar

Tartışmanın genel seyri, 'büyüme'den 'sürdürülebilir kalkınma'ya kaymıştır. Kavram 1980'lerin sonunda Brundtland Komisyonu (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu; bkz. Brundtland, v.dğr. 1987) tarafından gündeme getirilmiş ve Rio+20 örneğinde olduğu gibi BM kalkınma konferanslarının odağı olma özelliğini devam ettirmiştir. **Sürdürülebilir kalkınma**nın merkezinde yer alan fikir, şimdiki nesillerin gelecek nesillerin aleyhine olacak şekilde bir kalkınma faaliyeti yürütmemeleridir. Başka bir deyişle, nesiller arası adalet nesil içi adalet kadar vurgulanmıştır. Çevresel kaynakların korunmasının altının kalınca çizilmesi suretiyle büyümenin doğal sınırları olduğu vurgusu yapılmıştır. Ancak Brundtland Raporu daha fazla büyümenin gerekli olduğunu, bu büyümenin çevre dostu bir şekilde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Böylece Rapor bazı STK'ların savunduğu büyümenin çevresel krizin bir numaralı nedeni olduğu tezini benimsememiştir. Dünya Bankası da bu raporu büyük ölçüde kabul etmiştir. STK'lar, Dünya Bankası projelerinin çevreye olumsuz etkilerini gözler önüne serince, Banka sürdürdüğü işlevlerde daha katı çevresel değerlendirmeler yapma yolunu tercih etti. Benzer şekilde, STK'lardan gelen eleştirilerin dozu arttıkça, Dünya Bankası toplumsal cinsiyetle ilgili olarak Operasyon Politikası 4.20'yi tanıtmıştır (1994). Bu politikayla 'ülke yardım programlarına cinsiyet boyutunu entegre ederek cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını ve kadınların ülkelerinin ekonomik gelişmesine bizzat katılımının sağlanmasını' hedeflemiştir (www.worldbank.org) (bkz. **Bölüm 17**).

Haziran 1992'deki BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ([UNCED] bazen Rio Zirvesi olarak da adlandırılmaktadır) ile beraber çevre ve kalkınmanın birbirlerine tam anlamıyla bağlı oldukları fikri bir adım daha ileriye taşınmıştır. Ancak resmi devletler arası süreçte ortaya çıkan sonuç, piyasa temelli kalkınma politikalarının ulus-ötesi şirketlerin oto denetimleri ile sürdürülebilir kalkınmayı daha ileri noktalara taşıyacağı fikrinin meşrulaştırılması

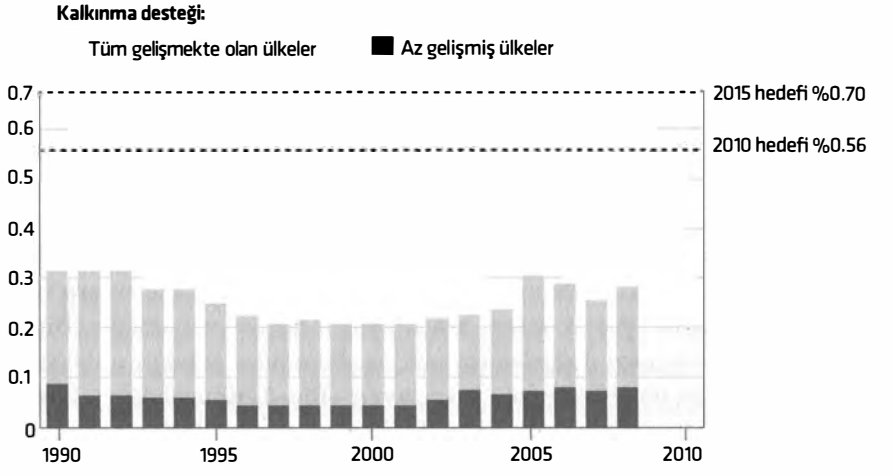

Şekil 28.4 Kalkınma desteği yetersiz kalmakta: Bağışçı ülkelerin GSMH'sinin %1'ine göre yaptıkları net resmi kalkınma yardımı
Kaynak: BM

olmuştur. Yine de Rio'nun –*Agenda 21* gibi– resmi çıktısı, devlet-altı seviyenin sürdürülebilirlik bakımından önemini kabul etmiş ve marjinalleşmiş grupların içerilmesini desteklenmiştir.

Dahil etme süreçleri o günden itibaren devam etti (Sheppard ve Leitner, 2010). Bu durum, çok yakın zamanlarda, Dünya Bankası ve IMF siyasetlerine dahil edilen yoksulluğun azaltılmasına ilişkin dilin değişiminde görülmektedir (Cornwall and Brock, 2005). Ancak makroekonomik siyasetlerin altında yatan şey değişmeden varlığını sürdürmektedir. Ortodoks kalkınma yaklaşımının artan küresel eşitsizliği meselesine katkısının ne olduğu hakkında bir sorgulama gündemde yoktur. Makroekonomik siyasetlerin toplumsal cinsiyetle ilgili sonuçları büyük ölçüde ihmal edilmiştir. 2002'deki BM Monterrey Kalkınmanın Finansmanı Konferansı'nın yapılan yeni fon taahhütlerine rağmen gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yeni finansal aktarım yavaştır. 2006'da toplanan G8 Zirvesi'nde verilen taahhütler, borç veren ülkelerin GSYİH'lerinin yüzdesine göre ifade edilmişti; ancak bu miktar 2009'daki küresel ekonomik darboğazı müteakip, tahmin edilenden çok daha fazla azalacaktı. Yeni finansa ek olarak, Zirve Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler'in 40 milyar doları bulan borcunu silme taahhüdünde bulundu. Ancak, taahhütler hemen uygulanmadı, tüm ihtiyaç sahibi ülkeleri kapsamıyordu ve bazı G8 ülkeleri bu meseleye ilgisiz kalmayı tercih etti.

Rio+20'nin çevreye zarar vermeksizin yoksullukla mücadeleye devam etme niyetine rağmen, eleştirmenler ulusal çıkarların stratejinin hedeflerinin içini boşalttığını öne sürdüler. Dünyanın Dostları grubu "Bu gece Rio'da

dans edenlerin, insanlar ve gezegen yerine kârı önceleyen bozuk bir ekonomik modelden faydalananlardan başkası olmayacağını" iddia etti. (Agence France-Press: http://www.afp.com/en). STK'lara göre, tek sonuç devam eden problemin boyutlarının farkında olunmayışına karşı duyulan haklı bir öfkeydi; başarısızlık 2008 küresel ekonomik darboğazı sonrasının bağlamında daha hızlı bir şekilde gerçekleşti.

Ortodoks Yaklaşımın Eleştirilere Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi

Kapsamlı BM konferansları, küresel yoksulluğu azaltmaya yönelik uluslararası programların temel aracı olmaya devam etmektedir. Bunları sıklıkla güncel ilerlemeyi değerlendirmeyi ve daha önce yapılan anlaşmaları düzeltmeyi ve daha da geliştirmeyi tasarlayan –Rio+5, Kopenhag+5, Pekin+5 gibi– '+5' mini-konferanslar izledi. Fakat bu konferansların ilerleme için gerçek bir fırsat olup olmadığı sık sık sorgulandı. Örneğin, iklim değişikliğiyle ilgili 2009 Kopenhag konferansı, yasal olarak bağlayıcı bir sözleşme amacına ulaşmaktan ziyade siyasal bir 'istikrar' olarak oldukça zayıf bir mutabakat üretmek suretiyle karışıklığı sona erdirdi. Dünya Bankası,. 1995'de Pekin'de yapılan kadınlar temalı dördüncü konferansını müteakip hakim ekonomik düzene kadınları dahil etmek için bazı adımlar attı. Bu programdaki iki merkezî ilke, kadınların ekonomik fırsatlara erişimini geliştirmek ve evde ve toplumda kadının sesini ve failliğini artırmaktır. Dünya Bankası, kadınların hayatındaki ilerlemelerin yarım yamalak olduğunu kabul etti. Daha da önemlisi, mevcut

Örnek Olay Çalışması 2 Ulusal ekonomik fayda vs. sosyal ve ekonomik zarar: karides yetiştiriciliği vakası

Karides yetiştiriciliği örneği, birçok az gelişmiş ülkenin karşılaştığı ikilemi göstermektedir. 1997 ve 2010 arasında, küresel karides üretimi yüzde 300 artarak yılda 3,4 milyon tona çıktı. Ucuz kurulum maliyetleri ve hızlı geri dönüşler, ekonomik büyüme mücadelesinde pek çok az gelişmiş ülkenin ilgisini çekti.

Bu avantaja karşın, karides yetiştiriciliğinin sosyal ve çevresel maliyetleri vardı. Göletler, mangrovlar da dahil olmak üzere deniz kıyısına zarar vererek bitki ve hayvan habitatlarına zarar verir. Aşırı kalabalık havuzlarda hastalıkları önlemek ve suyun kalitesini korumak için antibiyotikler ve kimyasallar eklenir. Yılda iki veya üç kez bu 'kimyasal karışım' pompalanır ve genellikle geleneksel olarak yerel halkı besleyen tarım arazilerini, kıyı sularını ve balık stoklarını kirletir. Havuzların birbirini izleyen mahsuller için sürekli kullanımı, havuzların genellikle birkaç yıl sonra terk edildiği ve hayatta kalmak için zaten zor olan mücadeleyi daha da kötüleştiren bozulmuş bir ortam bıraktığı anlamına gelir.

ekonomik düzen içerisinde bu türden amaçlara ulaşmak için, eleştirmenlerin kabul edilemez olduğunu iddia ettikleri bir 'ek' düzeyinde kadın meselesiyle ilgilenmekten ziyade bütün kalkınma projelerinde toplumsal cinsiyet konusunun sistematik olarak hakim hale gelmesini gerektirmektedir.

Eleştirilerin dozu, hakim yaklaşımın destekleyicileri arasında bile, giderek hem sayıca, hem de kapsam itibariyle artmaktadır. Bu endişe; ekonomik liberalizmin faydalarının –artan bir biçimde yerel, ulusal, bölgesel ve hatta küresel düzene bir tehdit olarak görülen– eşitsiz dağılımına odaklanır (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). Dahası, ekonomik küreselleşmeye eşlik eden toplumsal protestolar neo-liberal projeye yönelik potansiyel tehditler olarak dikkate alınmaktadır. Küreselleşme taraftarları neo-liberal politikaların revize edilmesiyle küreselleşmenin istenmeyen etkilerini azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan küçük fakat önemli gelişmeler olmaktadır. Örneğin, Dünya Bankası yerli halkların durumunun iyileştirilmesi, yeniden iskan, projelerinin çevresel etkileri, cinsiyet ve bilginin şeffaflaştırılması gibi konularda kılavuzlar hazırlamıştır. Yapısal düzeltme programlarını uygularken toplumsal güvenlik ağları oluşturmakta ve kadınları güçlendirmek için mikro kredi kullanımını teşvik etmektedir. Yoksul ülkelerin bu maddi sorunlarını hafifletmek için IMF ile beraber Ağır Borçlu Yoksul Ülke (HIPC) insiyatifini geliştirmiştir. Ancak bu klavuzların ve ilgilerin siyaseti gerçekten bu konuda bilgi sahibi kılıp kılmayacağı ve bu yeni siyasetlerin ve imkânların pratikteki sonuçlarının yoksulluğun köklü sebepleri üzerinde etkide bulunup bulunmayacağı, özellikle de 2008

Örnek Olay Çalışması 3 Batı Afrika Sahel Bölgesinde kıtlık

Batı Afrika'nın Sahel bölgesinde 17 milyondan fazla insan açlıkla karşı karşıya. Bunun nedenleri çok ve çeşitlidir. Mali ve Nijer'deki çatışmalar, 300.000'den fazla mülteciyi komşu ülkelerde emniyet arayışına soktu ve halihazırda zor olan durumu daha da zorlaştırdı. Bu çatışmalar geleneksel hayvan otlatma yollarını kesmiş ve yerel pazarları bozmuş, yiyecek alabilenlerin de işini zorlaştırmıştı. Birçok temel gıda maddesinin artan küresel fiyatları, işleri daha da kötüleştirdi. Değişen iklim koşulları, yerel gıda tedariki beklentilerini de etkilemekte. Tüm bu zorlukların yanı sıra, 2011'den bu yana seyrelen yağışlar, hasatları da yetersiz hale getirdi ve bu durum hayvanların hayatta kalmasına yönelik bir tehdit oluşturdu. Moritanya, Nijer, Mali, Çad, Burkina Faso ve Somali bu krizin en kötüsüne maruz kalıyor.

Dünya Bankası, Çocukları Kurtarın ve Oxfam da dahil olmak üzere birçok kurum ve STK durumu hafifletmek için çalışıyor olsa da, 'riskten kaçınma kültürü, büyük ölçekli yardım çabalarında altı aylık bir gecikmeye neden oldu... birçok bağışçı, herhangi bir insani felaketi önlemek üzere harekete geçmeden önce o felakete dair kanıt istiyordu'.

(Hiller ve Dempsey 2012)

sonrası küresel ekonomik krizi izleyen yıllarda, belirsizliğini korumaya devam etmektedir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 3**).

Alternatif kalkınma modelinin çekirdek değerlerinin ulusal ve uluslararası alanlardaki güç mahfillerinde varlığını somut olarak hissettirmesi için alması gereken daha uzunca bir yol bulunuyor. Yine de –marjinal olarak görülen– alternatif görüş ortodoks kalkınma anlayışının tadilatında önemli bir başarıya imza atmıştır. Bu tadil değişiklikleri, kaderleri şimdiye kadar büyük ölçüde seçilmiş belli bir yerel –özü itibariyle Batılı– değerlerin evrensel kılınması çabaları tarafından belirlenen taraflar için hiç de önemsiz değildir.

Püf Noktası

- Kalkınma tartışmalı bir kavramdır. Ortodoks ya da hakim yaklaşımla alternatif yaklaşım birbirinden oldukça farklı değerleri yansıtırlar.
- Son altmış yılın kalkınma politikaları büyüme üzerindeki vurgusuyla hakim yaklaşımın –gömülü liberalizm ya da daha yeni bir ifadeyle neo-liberalizm– baskınlığını yansıtmaktadır.
- Yirminci yüzyılın son yirmi yılı adalet, katılım, güçlendirme, sürdürülebilirlik vb. anlayışlar üzerine temellendirilen alternatif kalkınma kavramsallaştırmalarına sahne oldu. Bu yenilik büyük ölçüde STKlar, taban hareketleri ve bazı BM organları tarafından desteklendi.
- Ana akım kalkınma yaklaşımı nispeten değişime uğradı ve eleştirmenlerinin (yoksul dostu büyüme gibi) dilini de kendi söylemi içine dahil etti.
- Son yirmi yılda elde edilen kazançlar, 2008 sonrasında ortaya çıkan küresel ekonomik ve finansal krizin bir sonucu olarak kaybedildi.

Açlık

"Artan nüfusun ihtiyacını karşılayabilecek gıda üretiminin temini savaş sonrasının en önemli küresel başarılarından biri" (ICPF, 1994: 104, 106) olarak görülmesine rağmen, BM Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization [FAO]), 2010 itibariyle dünya üzerinde hâlâ yaklaşık 1 milyar aç insanın bulunduğunu belirtmiştir (http://www.fao.org). Dünyanın farklı bölgelerindeki açlığa ilişkin rakamlar **Şekil 28.4**'te gösterilmiştir. Kıtlıklar istisnaî bir olgu olabilirken açlık varlığını halihazırda sürdürmektedir. Niçin?

En geniş anlamda açlıkla ilgili olarak iki düşünce okulu vardır: Problemi büyük ölçüde aşırı nüfus artışına bağlı olarak tanımlayan tabiat-odaklı ortodoks yaklaşım ve problemi daha ziyade –her türlü kaynağın– bölüşümü açısından ele alan ve 'haklar' vurgusu yapan toplum-odaklı yaklaşım.

Tabiat Odaklı Ortodoks Yaklaşım

Ortodoks açlık yaklaşımı, ilk defa Thomas Robert Malthus'un 1798'de kaleme aldığı insan nüfusunun artışı ile gıda arzı arasındaki ilişkiyi ele alan

Essay on the Principle of Population'da şekillenmiştir. Bu metin nüfus artışının doğal olarak gıda artışından daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla kişi başına düşen gıda miktarındaki düşüş kaçınılmazdır. Bu durum açlık, afet ya da salgın hastalıklar gibi nedenlerle meydana gelen ölümler insan nüfusunu mevcut gıda arzıyla yetinebilecek seviyeye düşürene kadar devam edecektir. Dolayısıyla bu yaklaşım, aşırı nüfus konusunu sorunun asıl sebebi olarak görür ve insan doğurganlığını ya da daha hızlı çoğalan –Üçüncü Dünya'nın yoksulları gibi– insanların doğurganlığını düşürmek için çözüm yolları arar. Bu yaklaşımın savunucuları, nüfus artışının doğal sınırları –genel anlamda toprağın kaldırabilme kapasitesi– olduğunu ve bu sınırlar aşıldığında felaketin kaçınılmaz olduğunu iddia etmişlerdir.

Mevcut verilere göre dünya nüfusu 1800'lerden günümüze yaklaşık 5 kat artarak 2011'de 7 milyara ulaşmıştır; 2100'de 10 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Pek çok ülkede bir nüfus artışı görülmekle birlikte, en büyük artış birkaç ülkede gerçekleşmektedir: Örneğin Kongo, Hindistan, Tanzanya, Filipinler ve Nijerya. Bununla birlikte Çin'in 2011'den 2100'e kadar olan nüfus rakamlarının % 30 kadar düşeceği öngörülmekle beraber, bu durum –düşüş öncesinde– 2050 civarında Çin'in nüfusunun 1,5 milyara ulaşacağını gizlemektedir. **Tablo 28.4**, 2011'de nüfusu en fazla olan ülkelerdeki durumu ve 2100'e ilişkin tahminleri gösteriyor. **Tablo 28.5**, bölgeler açısından 2011 ve 2100 için benzer bir durumu gösteriyor. Bunun gibi rakamlar, Üçüncü Dünya ülkelerinde onların nüfus artış oranlarını öyle veya böyle sınırlandırmak için katı aile planlaması siyasetlerinin uygulanması konusunda ortodoks yaklaşımının birçok yandaşını ikna etti.

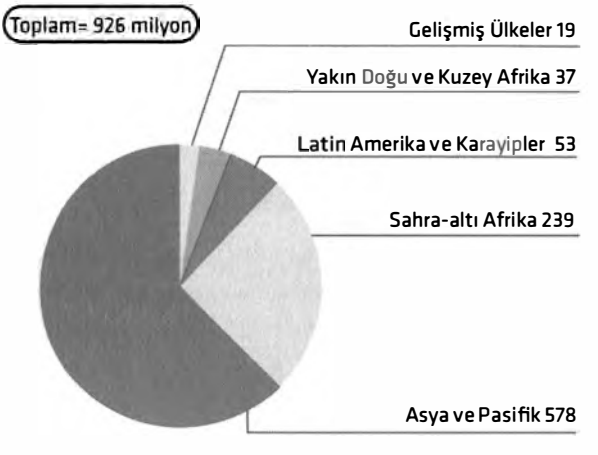

Şekil 28.5 2012'de dünyanın farklı bölgelerinde açlığa ilişkin rakamlar
Kaynak: FAO

Haklara Vurgu Yapan Toplum Odaklı Yaklaşım

Açlık konusundaki ortodoks yaklaşım, analizlerinde fazlasıyla basite kaçtığı ve gıda dağıtımı konusunun önemini kavrayamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştirmenlere göre, ortodoks yaklaşım bu tartışmanın başındaki paradoksu görmezlikten gelmektedir: İkinci Dünya Savaşı sonrasında –daha verimli tohum ve endüstriyel tarım tekniklerinden kaynaklanan– kişi başına düşen gıda üretimindeki devasa artışa rağmen dünya genelinde kronik açlık çeken milyonlarca insanın durumunda mühim bir gelişme olmamıştır (bkz. **Tablo 28.4**). Örneğin, BM Gıda ve Tarım Örgütü dünya genelinde herkese günlük 3600 kalori (BM'nin tavsiye ettiği günlük asgari gereksinim miktarından 1200 kalori daha fazla) sağlayacak kadar tahıl bulunmasına rağmen açlık çeken nüfusun sayısı her geçen gün artmaktadır.

Eleştirmenler, ayrıca, yetersiz beslenen insanların çoğunluğunun yaşadığı Üçüncü Dünya ülkelerinin dünya gıda üretiminin çoğunu gerçekleştirdiğini ancak bu ürünlerin çoğunu Batı, çok azının Üçüncü Dünya ülke insanları tarafından tüketildiğini vurgularlar. Et tüketimi aile gelirine paralel olarak artış göstermektedir ve dünya tahıllarının üçte biri et üretimi için beslenen hayvanlar için ayrılmaktadır. Bu eğilim, son yirmi yılda –en dikkat çekici örneği Çin ve Hindistan olan– hızlı ekonomik büyüme tecrübesi yaşayan ülkelerde görülmektedir. Daha da yakın zamanlarda görülen bir eğilim, ekili arazilerin biyo-yakıt endüstrisi alanlarına dönüştürülmesidir (bkz. UNCTAD, 2009). Bunun etkisi gelişmiş ülkeler tarafından üretilen ve küresel piyasalarda satılabilecek üretim fazlasındaki düşüş ve yerel piyasalar için gıda üretiminde kullanılan verimli toprakların kullanım dışı hale getirilmesidir. Bu kanıtlar neticesinde ortodoks yaklaşım karşıtları; gıda bölüşümünün nasıl olduğunu ve gıdaya bazıları ulaşırken diğerlerinin neden ulaşamadığını belirleyen toplum-

Tablo 28.4 En kalabalık ülkeler, 2011 verileri ve 2100 tahminleri

En kalabalık ülkeler, 2011			En kalabalık ülkeler, 2100		
Sıra	**Ülke**	**Nüfus (milyon)**	**Sıra**	**Ülke**	**Nüfus (milyon)**
1	Çin	1,347,565	1	Hindistan	1,550,899
2	Hindistan	1,241,492	2	Çin	941,042
3	ABD	313,085	3	Nijerya	729,885
4	Endonezya	242,326	4	ABD	478,026
5	Brezilya	196,655	5	Tanzanya	316,338
6	Pakistan	176,745	6	Pakistan	261,271
7	Bangladeş	162,471	7	Endonezya	254,178
8	Rusya	150,494	8	Kongo	212,113
9	Nijerya	142,836	9	Filipinler	177,803
10	Japonya	126,497	10	Brezilya	177,349

Kaynak: BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Nüfus Birimi

sal, siyasi ve ekonomik unsurlara çok daha yakından bakılması gerektiğini iddia etmektedirler.

Açlık konusundaki ortodoks açıklamaya alternatif bir açıklama, Amartya Sen'in –ilk baskısı 1981'de yapılan– meşhur kitabı *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*'da (Sen 1981, 1983) bulunabilir. Açlığın nedenleri üzerine yaptığı empirik çalışmanın sonuçlarına göre Sen, açlığın sebebi olarak yeterli yiyeceğin bulunmamasını değil, bazı insanların yeterli yiyeceğe sahip olmamasını göstermektedir. Sen, kıtlıkların genellikle kişi başına düşen gıda miktarında bir azalma olmadan gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Hatta bazı kıtlıklar mevcut gıda miktarının zirvede olduğu yıllarda gerçekleşmiştir. Böylece açlık, yeterli yiyecek ürünün olmamasından ziyade yeterli yiyeceğe sahip olunmamasına bağlı olmaktadır. Dolayısıyla, bir kişinin açlıktan ölmesi ya da yeterli beslenebilmesine yol açan unsur mevcut gıda miktarı değil, insanların bu gıdalara erişimidir. Eğer dükkanlarda kullanılabilir gıda bolluğu varsa fakat aileler marketten gıda alacak paraya sahip değillerse ve kendi gıdalarını da üretemiyorsa açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Örneğin Sahra-altı Afrika'nın birçok kısmında tarım toprakları geleneksel olarak yerel marketler için gıda üretiminde kullanılırken, küresel piyasaların oluşumu bu toprakların zengin ulusları beslemek için ihraç edilen tarım ürünlerine adandığı anlamına gelmektedir. Yerel üretim için ayrılan topraklara erişimin sınırlı olması, alternatif iş bulmak için az fırsatın olması ve 1980'lerde Dünya Bankası ve IMF'nin empoze ettiği kemer sıkma politikalarının takip edildiği yerlerdeki zayıf sosyal güvenlik düzenlemeleri ile birlikte; topraksız kırsal işçiler ve kırsalcılar, küresel üretimin arttığı durumlarda bile, gıdaya erişemediklerini ileri sürdüler.

Küreselleşme ve Açlık

Günümüzdeki açlık vakalarını küreselleşme süreciyle ilişkilendirerek açıklamak mümkündür. Küreselleşme kürenin bir kısmında yaşanan olayların kürenin diğer kısımlarındaki olayları etkilemesi ve bu etkilemenin iki yönlü devam etmesi demektir. Bizler birey olarak bu süreçteki rolümüzden ge-

Tablo 28.5 En kalabalık bölgeler, 2011 verileri ve 2100 tahminleri

Bölge	Nüfus 2011	Nüfus 2100	Değişiklik (%)
Afrika	1,045,923	3,574,141	241.72
Asya	4,207,448	4,596,224	9.24
Avrupa	739,299	674,796	-8.72
Latin Amerika ve Karayip	596,629	687,517	15.23
Kuzey Amerika	347,563	526,428	51.46
Okyanus	37,175	65,819	77.05
Dünya	6,974,037	10,124,925	45.18

Kaynak: BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Nüfus Birimi

nellikle habersiz yaşarız. Örneğin bir fincan kahve veya çay içtiğimizde ya da ithal edilmiş bir meyve yediğimizde bunun üretici ülkelerdeki yansımalarından haberdar değilizdir. Ancak, yerel, ulusal ya da bölgesel gıda üretim sistemi yerine küresel sisteme bir bütün olarak bakmak mümkündür. David Goodman ve Michael Redclift *Refashioning Nature: Food, Ecology and Culture* (1991) adlı kitaplarında bunu yapmaktadırlar.

Goodman ve Redclift, ulus-ötesi şirketlerin oynadığı önemli rolle birlikte gittikçe büyüyen bir gıda tedarik ve gıdaya erişim organizasyonuna şahit olduğumuzu iddia ederler. Bu, yerel gıda üretim sisteminin küresel gıda üretim sistemine dahil olması temeline dayanır. Başka bir deyişle, geleneksel olarak aile ve topluluk fertlerinin ihtiyacını karşılamak için üretimde bulunan yerel geçime dayalı üretim, yerini para karşılığında uzak piyasalara ürün üreten bir modele bırakmıştır. Alternatif olarak, diğer yerel üreticiler ise topraklarını bıraktılar ve kendilerini şehirleşme hareketi içindeki gıda üreticilerinden ziyade açık bir tüketiciye dönüştüren sanayileşme sürecinde yer aldılar.

Küresel gıda üretiminin gelişmesi ve yayılmasındaki en önemli aktör, İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük ölçüde gıda fazlası üreten ABD olmuştur. Bu gıda fazlası ucuz gıda ihracatına dönüştü ve savaşın yıprattığı Avrupa tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu fazlanın bir diğer talibi ise, sanayileşme süreci için ucuz işgücüne ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler oldu. İnsanları topraklarını terk etmeye ve kendi geçimleri için üretmeyi bırakmaya zorlamak için ucuz ithal gıdaya gereksinim duyulmuştur. Yerel piyasa için üretmeye devam eden Sudan gibi ülkelerde sonuç, zararına gıda üretimi olmuştur (Bennett ve George, 1987: 78).

Böylece şaşırtıcı olmayan bir biçimde gelişmekte olan dünyada yerel tüketim için geçimlik tahıl üretiminde şiddetli bir düşüş yaşandı. Gelişmekte olan ülkelerde iç pazar için gıda üretimi zarar gördü. Ucuz ithalatla beraber tüketici ülkelerde tüketici tercihleri değişti. Tarımsal teknolojinin girişi, geleneksel topraklarındaki milyonlarca çiftçiyi yerinden etti. Bundan başka, küresel tarım-işletmelerinin yaratılması fiyatlardaki önemli değişikliklere ilaveten spekülatif yatırımları teşvik etti. Eleştirmenlere göre, gıda üretiminin küresel organizasyonu Güney'i, az gelişmiş bölgelerdeki kıtlık ve daimî açlık pahasına, gelişmiş bölgelerdeki tüketicileri doyuran bir 'dünya çiftliği'ne dönüştürdü.

Gıda güvensizliğinden acı çeken artan sayıdaki insan, çoğu zaman müreffeh devletlerin liderlerinin dikkatini çekti. Bunlar aynı zamanda çağdaş açlık bağlamını yaratan serbest piyasa kurallarını geliştiren liderlerdi. Bununla birlikte, 2009 Dünya Gıda Güvenliği Zirvesi'nin gösterdiği gibi, ilgi zorunlu olarak eyleme dönüştü (http://www.fao.org/wsfs/world-summit/en).

Püf Noktası

- Birkaç on yıl öncesinde küresel gıda üretimi gelişmeye başladı, fakat paradoksal olarak, açlık ve yetersiz beslenme yaygınlaşmaya devam etmektedir.
- Devam eden açlığa dair ortodoks açıklama nüfusun gıda üretiminden daha fazla artması üzerine kuruludur.
- Devam eden açlığa ilişkin alternatif açıklama, kullanılabilir gıdaya erişim ve onu hak edişteki eksikliklere odaklanır. Erişim ve bölüşüm; Kuzey-Güney küresel ayrımı, özel ulusal siyasetler, kır-kent ayrımı, sınıf, cinsiyet ve ırk gibi etkenlerin etkisi altındadır.
- Küreselleşme, hem gıda üretiminin artışına hem de açlığın artmasına eş zamanlı olarak katkıda bulunmaktadır.

Sonuç: Küreselleşme Gelecekte İnsani Bir Veçhe Kazanır mı?

Bu bölümde incelenen yoksulluk, kalkınma ve açlık kavramları hakkındaki rakip anlayışlar dikkate alındığında; tanımlar, nedenler ve çözümler hakkında bir fikir birliğinin olmadığı açıkça görülür.

Muazzam boyutlardaki kalkınmanın getirdiği meydan okumalarla karşı karşıyayız. BM, Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin yoksulluk ve açlık konusunda başarıya ulaştığını iddia etse de, küresel nüfus artışı, fakirlik çekenlerin sayısının çok az gerilediği, açlık çekenlerin ise hiç azalmadığı anlamına gelmektedir. 2008 sonrası ekonomik ve finansal krizinin sonuçları bütünüyle ortaya çıkmış değil; ancak derin bir küresel durgunluğa ek olarak artan işsizlik ve değişken emtia fiyatları geçmişte yüksek olan yoksulluğun azalma rakamlarını tersine çevirdi ve 'milyonlar aşırı yoksulluğa fırlatıldı' (http://www.worldbank.org/). Bu manzaranın farkında olduğu için BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 2012 MDG Raporu'nda yazıldığı gibi, mevcut ekonomik krize rağmen 'gelişmekte olan dünyada gerçekleştirilen bu ilerlemeyi yavaşlatmasına ya da geri dönmesine izin vermemesi gerektiğini' iddia etti (UN 2012).

Küreselleşme ve Washington Konsensüsü'nün getirdiği risk ve fırsatlardan haberdar olundukça ortodoks kalkınma modeli daha yakından incelenmektedir. Anahtar soru şudur: Küreselleşme insani bir bakış geliştirebilir mi?

Günümüz kalkınma ortodoksisi reformist bir yol izlemektedir. Bu yolun çok az kişiye, çok az miktarda ve çok geç yardımcı olarak kendi sonunu hazırlayıp hazırlamadığını tarih gösterecektir. Uluslararası İlişkiler alanında çalışanlar olarak bu konuları disiplin içine taşımalı ve çalışmalarımızda onlara yer vermeliyiz.

Sorular

1. Yoksulluk ne demektir?
2. Ortodoks kalkınma yaklaşımını açıklayınız ve bunun kalkınmayı ölçme kriterlerini sıralayınız.
3. Eleştirel alternatif kalkınma modelini değerlendiriniz.
4. Ortodoks kalkınma modeli eleştirel alternatif modeli nasıl etkisiz bir hale getirdi?
5. Açlık konusundaki ortodoks ve alternatif açıklamaları mukayese ediniz.
6. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan küresel gıda rejiminin avantaj ve dezavantajları nelerdir?
7. Yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu değerlendiriniz.
8. Dünya Bankası'nın son zamanlarda yaptığı yoksulluğun azaltılması gerektiğine ilişkin vurgu bu kurumun rotasını değiştirdiğinin bir kanıtı mıdır?
9. Uluslararası İlişkiler disiplini yoksulluk ve kalkınma meselesiyle ilgilenmekte niçin geç kalmıştır?
10. 2008 sonrasındaki küresel ekonomik kriz dikkate alındığında, küresel nüfusun devam eden artışıyla birlikte, Milenyum Kalkınma Hedefleri yoksulluğu ve açlığı düşürmeyi devam ettirebilir mi?

Ek Okuma Önerileri

Genel

Collier, P. (2007), *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford: Oxford University Press). Collier, birçokları küreselleşmenin nimetlerinden istifade ederken, yaklaşık bir milyarlık bir nüfusun niçin yoksulluk içinde yaşadığını soruyor. Collier kalkınmanın önündeki dört engeli tanımlıyor: iç savaş, doğal kaynaklara bağlı istikrarsız ekonomiler, karayla çevrili olmak ve etkisiz yönetişim.

Kiely, R. (2006), *The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism and Hegemony* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Kalkınma meselesini tarihsel ve siyasal-ekonomik bir bağlamda sorgulayan önemli bir çalışma. Kalkınma hakkındaki anlayışlarını daha ileri bir düzeye taşımak isteyen azimli öğrenciler dikkate alınarak kaleme alınmış bir metin.

Rapley, J. (1996), *Understanding Development* (Boulder, CO: Lynne Rienner). İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Üçüncü Dünya'daki kalkınma teorilerini ve uygulamalarını inceleyen kısa ve öz bir eser. Uluslararası düzeyde değişen kalkınma politikaları ve bunların farklı devletlerdeki yansımaları hakkında okuyucuya sağlam bir kavrayış sunar.

Thomas, C. (2000), *Global Governance, Development and Human Security* (Londra: Pluto). Küresel yönetişim örgütlerinin, özellikle de IMF ve Dünya Bankası'nın, 1980'lerdeki ve 1990'lardaki küresel kalkınma politikalarını inceler. Bu politikaların insan güvenliği üzerindeki etkilerini değerlendirir ve 21. yüzyılda insan güvenliğini sağlamaya dönük farklı yolları ele alır.

Kalkınma

Rahnema, M. ve **Bawtree, V.** (ed.) (1997), *The Post Development Reader* (Dhaka: University Press ve Londra: Zed). Okuyucuyu kalkınmanın doğası ve anlamı hakkında eleştirel bir sorgulamaya yönlendirir. Son derece ufuk açıcı ve disiplinler arası bir antoloji.

Sen, A. (1999), *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press). Olağanüstü bir büyümenin görüldüğü bir dünyada az gelişmiş ülkelerdeki birçok kişinin niçin esaret altında olduğunu soruyor.

Açlık

Dreze, J., Sen, A., Hussain, A. (ed.) (1995), *The Political Economy of Hunger* (Oxford: Clarendon Press). Açlığın ekonomi-politiğine ilişkin mükemmel bir çalışma.

Sen, A. (1981), *Poverty and Famines* (Oxford: Clarendon Press). Açlığın nedenleri hakkında çığır açıcı bir analiz sunar. Birtakım kıtlık vakalarını inceleyerek açlığın nedenleri hakkındaki ortodoks yaklaşıma meydan okur.

Yohannes, Y., v.dğr. (2010), *Global Hunger Index 2010: The Challenge of Hunger: Focus on the Crisis of Child Undernutrition* (Washington, DC: IFPRI). Küresel Açlık İndeksi'nin (Global Hunger Index [GHI]) bu edisyonu çocukların yetersiz beslenmeleri üzerine odaklanmaktadır. GHI, Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır ve ilk olarak 2006'da, açlık problemine ilgiyi arttırmak ve bu meseleyi ele almak için siyasal iradeyi harekete geçirmek amacıyla yayınlandı.

Bölüm 29
İnsan Güvenliği

Amitav Acharya

Giriş
İnsan Güvenliği Nedir?
İnsan Güvenliği Tartışmaları
İnsan Güvenliğinin Boyutları
İnsan Güvenliğini Desteklemek
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm insan güvenliği kavramının kökenini, tanımı ve kapsamı hakkındaki tartışmaları, insan güvenliğine yönelen tehditlerin bazılarını ve insan güvenliğini geliştirmek için sarf edilen uluslararası çabaları dört başlık altında incelemektedir: 'İnsan güvenliği nedir?' başlıklı kısım, kavramın kökenini, evrimini ve siyasetçiler ile akademisyenler tarafından önerilen başlıca tanımları ele alır. Bir sonraki kısım insan güvenliği hakkındaki, özellikle de kavramın analitik ve politik çağrışımları ile kavramın geniş ve dar anlamları ('korkudan/dehşetten azade olma' *versus* 'yoksulluktan azade olma') gibi tartışmaları kapsamaktadır. Üçüncü kısım, günümüzde insan güvenliğini tehdit eden tehlikeleri sorgular. İnsan güvenliği kavramı çok sayıda tehdidi ihtiva etmesine rağmen, yer darlığı nedeniyle bu kısım insan güvenliğine yönelik yoksulluk, hastalık ve çevrenin bozulması gibi şiddet içermeyen başka tehditler kadar silahlı çatışmalar üzerine odaklanacaktır. Son kısım ise uluslararası camianın insan güvenliğini desteklemek için gösterdiği çabaları ele almaktadır. Bölüm, insan güvenliği anlayışının geliştirilmesine yönelik önemli tehditleri tanımlayarak son buluyor.

Giriş

İnsan güvenliği kavramı, **güvenlik** kavramının anlamını yeniden tanımlama ve genişletme yönünde akademik ve siyasi çevrelerin güçlü fakat aynı zamanda da tartışmalı olan çabalarını yansıtmaktadır. Geleneksel olarak güvenlik devletlerin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün dışarıdan gelen askerî tehlikelere karşı korunması anlamına gelir. Bu, Soğuk Savaş dönemindeki analiz ve politikaların merkeze aldığı ulusal güvenlik kavramının da özünü oluşturmuştur. 1970'li ve 1980'li yıllarda güvenlik hakkındaki akademik literatür, Ortadoğu petrol krizi ve çevresel bozulmanın ciddi şekilde hissedilmeye başlanmasının ardından güvenlik konusunu daha geniş bir kapsamda, askerî olmayan konuları da içerecek şekilde ele almaya başladı. Ancak devlet, güvenlik nesnesi veya korunması gerekli görülen bir varlık olma konumunu sürdürdü. İnsan güvenliği kavramı, güvenliğin temel nesnesi olarak bireyleri dikkate alır ve bu sebeple de devlet merkezli güvenlik kavramına meydan okur. İnsan güvenliği devletlerin veya hükümetlerin güvenliğinden ziyade insanların güvenliğiyle ilgilidir. Bu itibarla da pek çok tartışmaya sebep olmuştur. Eleştirmenler böylesi bir yaklaşımın geleneksel güvenlik anlayışını çok da genişletmediğini savunmakta ve insanı daha güvenli kılmanın uluslararası topluluğun maruz kaldığı küreselleşmenin etkileriyle yüzleşmek için doğru bir yol olup olmadığını sorgulamaktadırlar. Diğer yandan, insan güvenliği taraftarları bu anlayışı, silahlı çatışmalar kadar insanlığın varlığını sürdürmesi önündeki yoksulluk, hastalıklar, çevresel değişim ve insan hakları ihlalleri gibi tehlikeleri savuşturmada önemli bir adım olarak görürler. Bütün bu anlaşmazlıklara rağmen insan güvenliği kavramı giderek daha fazla gündelik yaşamda gerçekleşmektedir. Çünkü hızlı küreselleşme çağında güvenlik kavramı sadece devletin askerî saldırılarını savunmaktan ziyade çok daha geniş ilgi alanları ve meydan okumalarını kapsamalıdır.

İnsan Güvenliği Nedir?

İnsan güvenliği kavramının kökenleri BM Kalkınma Programı tarafından 1994'te hazırlanan *İnsani Kalkınma Raporu*'na kadar götürülebilir (UNDP, 1994). Rapor insan güvenliğininin kapsamını yedi alanı içerecek şekilde tanımlamıştır:

- Ekonomik güvenlik: Genellikle bir iş karşılığında ödenen ücret veya başvuru halinde kamu kuruluşları tarafından garanti edilen ödeme olarak bireyin temel geliri.

- Gıda güvenliği: Tüm insanların temel gıda maddelerine her zaman fiziki ve ekonomik olarak erişim imkânı.
- Sağlık güvenliği: Hastalıklardan ve sağlıksız yaşam koşullarından asgari korumanın garanti edilmesi.
- Çevre güvenliği: İnsanları kısa ve uzun dönemli çevresel felaketlerden, insanların sebep olduğu doğa felaketlerinden ve doğal çevrenin bozulmasından korumak.
- Kişisel güvenlik: İnsanları kendi devletlerinden veya yabancı devletlerden, saldırgan bireylerden veya devlet-altı faktörlerden, aile içi istismardan ve yağmacı yetişkinlerden kaynaklanan fizikî şiddetten korumak.

Kutu 29.1 Tartışmalı bir kavram

'İnsan güvenliği iki temel anlam içermektedir. İlki, açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlerden korunmadır. İkincisi, evlerinde, iş yerlerinde ya da toplulukları içerisinde günlük hayatlarını sürdürürken aniden beliren tehlikelerden korunma anlamına gelir. Böylesi tehditler her ulusal gelir ve kalkınma seviyesinde belirebilir.'

(UNDP 1994)

'İnsan güvenliği silahlarla ilgili bir mesele değildir. Son kertede bu, insan onuruyla ilgili bir meseledir. Bu, ölmemiş bir çocuk, yayılmamış bir hastalık, patlamamış bir etnik gerilim, susturulmamış bir muhalif ve yerle bir edilmemiş bir insan ruhu demektir.'

(Mahbub ul Haq 1995)

'Kanada için insan güvenliği, insanların haklarına, güvenliğine ve hayatlarına yönelik tehditlerden korunma anlamına gelmektedir. (...) Dış politikası kanalıyla Kanada, insan güvenliğine dair gündeminin merkezine insanların güvenliğini temin konusunu koymayı tercih etmiştir ve bunu insanları şiddetten korumak suretiyle yapacaktır.'

(Dışişleri ve Uluslararası Ticaret Bakanlığı (Kanada), 2000)

'İnsan güvenliği kavramı doğrudan ya da kişisel şiddet olarak bilinen ve insanlardan kaynaklanan fizikî şiddet korkusundan azade olma ile sınırlı kalırsa daha iyi olur. İnsan güvenliğine ilişkin yapısal şiddetten özgür olmayı da kapsayan daha geniş bir kavrayış kavramın netliğini sulandırır ve gerekli öncelikleri belirleyip etkili siyasi tepkiler ortaya koymayı zorlaştırır.'

(Sverre Lodgaard 2000)

'İnsan güvenliği bireylerin hayat ve onurlarının korunması olarak tanımlanabilir. Japonya diğer pek çok ülke gibi insan güvenliğinin ancak bireylerin korkudan ve ihtiyaçlardan özgür bir hayat sürmeleri halinde söz konusu olduğu görüşünü benimsemektedir.'

(Japonya Dışişleri Yetkilisi, 2000, http://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/speech0006.html)

'İnsan güvenliği artık salt askerî terimlerle anlaşılamaz. Bunun yerine ekonomik kalkınma, demokratikleşme, silahsızlanma, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğünü içermelidir. (...) Dahası, bu sütunlar birbirleriyle ilişkilidir, bir alandaki ilerleme diğer alanlarda da ilerleme meydana getirir.'

(Kofi Annan 2001)

"İnsan güvenliğinin amacı 'tün insan hayatlarının yaşamsal özünü insan özgürlüklerini ve erişimlerini arttıracak tarzda' korumaktır."

(BM İnsan Güvenliği Komisyonu 2003)

Korkudan azade olma', 'yoksulluktan azade olma' ve 'saygın bir hayat yaşama özgürlüğü' arasında çizilen çizgiler; onlar için ne anlama geldiği, ne tür tehditlere maruz kaldığı ve nasıl iyileştirilebileceği gibi konularda insanların insan güvenliğine ilişkin algıları nedeniyle kolaylıkla belirsizleşir. Bu, ortak bir insan güvenliği anlayışına ulaşmaya yönelik devam eden çabalarımızla yüzleşmeye duyduğumuz ihtiyaca ilişkin bir kanıttır."

(Acharya, Speech to UN General Assembly, 2011)

- Topluluk güvenliği: İnsanları geleneksel ilişkilerin ve değerlerin kaybından ve hizipçi ve etnik şiddetten korumak.
- Siyasi güvenlik: İnsanların, temel insan haklarına saygı duyan ve bireyleri ve grupları düşüncelerini ve iletişimlerini iktidarın kontrolünden azade kılan bir toplumda yaşamalarını güvenceye almak.

Güvenliği yeniden tanımlamaya çalışanların (bu alanda özellikle siyaset bilimciler çok önemli bir rol oynadı) çabalarından farklı olarak insan güvenliği, UNDP'nin *İnsan Kalkınma Raporu*'nu kavramsallaştıran Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq gibi bir grup kalkınma ekonomistinin elinden çıktı. Bu kişiler ekonomik büyümenin bir yansıması olarak değerlendirilen geleneksel kalkınma kavramını giderek daha da yetersiz bulmaktaydılar. Bunun yerine, yoksulluk, eğitimsizlik, hastalıklar, ayrımcılık, siyasi özgürlükler üzerindeki kısıtlamalarla ve şiddet içeren çatışmalarla yüzleşmek ve üstesinden gelmek için insani kapasiteler inşa etme meselesine yoğunlaşan bir **insani kalkınma** kavramı önerdiler: "Bireysel özgürlükler ve haklar çok önemlidir, fakat insanlar yoksul, hasta, eğitimsiz, ayrımcılığa maruz kalmış, şiddetli çatışmayla tehdit edilmiş ve siyasal ifadeden yoksun bırakılmışlarsa bu özgürlükle ne yapacakları konusunda kısıtlanmışlardır." (UNDP, 2005: 18-19).

Daha kapsamlı bir kalkınma paradigması yaratma girişimiyle yakından alakalı bir diğer konu, savunma harcamalarının kalkınma üzerindeki negatif etkisine dair endişelerdir veya 'silahlar *versus* tereyağ' olarak adlandırılan ikilem. İsveçli Inga Thorsson'un başkanlığında yürütülen bir küresel inceleme, 'silahlanma yarışı ve kalkınma arasında bir rekabet ilişkisi' olduğu sonucuna vardı (Roche, 1986: 8). Bu çalışmaya binaen, 1986'da Paris'te toplanan BM destekli Silahsızlanma ve Kalkınma İlişkisi Konferansı 'insan güvenliğinin kalkınma için daha çok, silahlar için ise daha az kaynak gerektirdiği konusundaki dünyadaki anlayışı arttırmak' amacını gütmüştür.

İnsan güvenliğine yönelik eğilim, ayrıca birçok uluslararası komisyon faaliyetleri tarafından da geliştirilmiştir. Doğu-Batı arasındaki askerî rekabet üzerindeki Soğuk Savaş vurgusunun ötesine bakarak daha geniş bir güvenlik anlayışı geliştirmişlerdir. Bunların arasında 'ortak güvenlik' ilkesini öneren 1982 tarihli Palme Komisyonu Raporu'nu gösterebiliriz. Rapor 'Bizim ülkelerimizde olduğu gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde de güvenliğin askerî tehditten özgür olma kadar ekonomik ilerleme de gerektirmektedir' (Palme Komisyonu 1982: xii) tezini savunmuştur. 1987'de, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu (Brundtland Komisyonu olarak da bilinir) çevresel bozulma ve çatışma arasındaki bağlantıyı dile getirmiştir: 'güvensizliğin esas kaynağı sürdürülebilir olamayan kalkınmaya kadar uzanır' (Brundtland, v.dğr. 1987: 230).

Güvenlik kavramını askerî olmayan tehditlere doğru genişletme girişimleri ile beraber birey de güvenliğin nesnesi olarak önem kazanmıştır. Palme Komisyonu'nun ortak güvenlik kavramı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (Conference on Security and Cooperation in Europe [CSCE])

kavramsal temelini oluşturmuştur. CSCE Batı-Doğu güvenlik işbirliğini eski Sovyet bloku ülkelerinde insan haklarının geliştirilmesine bağladı. 'Barış Ekonomisi' üzerine Kosta Rika'da yapılan Kuzey-Güney Yuvarlak Masa Toplantısı 'neredeyse tamamen dışlayıcı askerî güvenlik endişesinden (...) tüm bireylerin toplumsal şiddet, ekonomik baskı ve çevre bozulmalarına karşı korunması gibi daha kapsamlı bir endişeye' doğru geçme çağrısında bulundu (Jolly ve Ray, 2006: 3).

Soğuk Savaş sonrası dönemde insanların güvenliğine verilen önem artmıştır. Bunun bir nedeni çok sayıda hayata mal olan, etnik temizlik ve insanların sınırlar ötesine geçmeye zorlanması gibi olaylara sahne olan iç savaş ve devletler arası çatışmaların yaygınlaşmasıdır. Geleneksel ulusal güvenlik yaklaşımları örneklerini Doğu Avrupa, Afrika ve Orta Asya'da gördüğümüz kültürel, etnik ya da dinî farklılıklardan kaynaklanan çatışmalara gerekli hassasiyeti göstermemiştir (Tow ve Trood, 2000). Diğer bir nedense demokratikleşmenin yayılması ve Soğuk Savaş sonrasında insan hakları ile **insani müdahale** üzerindeki artan vurgudur. İnsani müdahale, uluslararası topluluğun insan haklarını büyük boyutlarda ihlal eden ülkelerin iç işlerine müdahale etmesini meşru kılan bir ilkedir. Bu durum ulusal güvenlik kavramının hâlâ önemli görülmekle beraber toplumları, devletleri ve uluslararası topluluğu tehdit eden tehlikelere karşı yeterli olmadığını ortaya koymuştur. İnsan güvenliği kavramı ayrıca küreselleşmenin artan hızının neden olduğu krizler nedeniyle de önemini arttırmıştır. Örneğin, 1997 Asya mali krizinin neden olduğu yaygın yoksulluk, işsizlik ve toplumsal konumların yitirilişi insanların ekonomik küreselleşme karşısında ne kadar zayıf olduğunu göstermiştir (Acharya, 2004).

Püf Noktası

- İnsan güvenliği kavramı (bkz. **Kutu 29.1**), devlet egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün dışarıdan gelen askerî tehlikelerden korunması olarak tanımlanan geleneksel ulusal güvenlik kavramının dikey ve yatay (derinleşme ve yaygınlaşma) yayılımını temsil eder.
- Geniş anlamda, insan güvenliği üç öğeyle ayırt edilir: (1) Güvenliğin referans nesnesi olarak insanlara odaklanması, (2) çok boyutlu doğası, (3) hem Güney hem de Kuzey'deki devletlere ve toplumlara ulaşan evrensel ya da küresel kapsamı.
- İnsan güvenliği kavramı dört gelişmenin etkisi altında kalmıştır: (1) Ekonomik büyümenin kalkınmanın temel göstergesi olduğu iddiasının reddi ve insani kalkınmanın insanların güç kazanması olarak görülmesi, (2) giderek artan iç çatışmalar, (3) küreselleşmenin terörizm ve hastalıklar gibi ulus-ötesi etkileri, (4) Soğuk Savaş sonrasında insan hakları ve insani müdahale üzerinde giderek artan vurgu.

İnsan Güvenliği Tartışmaları

İnsan güvenliğine ilişkin tartışmalar iki kategoride ele alınabilir. İlki, bu kavrama inananlarla ondan şüphe duyanlar arasında insan güvenli-

ğinin yeni ya da gerekli bir kavram olup olmadığı hususundaki ve bu kavramı politika çerçevesi oluşturmada entelektüel bir araç olarak kullanmanın fayda ve zararları üzerindeki anlaşmazlıktır. İkincisi, kavrama inananlar arasında insan güvenliğinin kapsamı üzerindeki tartışmalardır.

İnsan güvenliği eleştirmenleri kavramın analitik bakımdan anlam ifade etmeyecek ve politika oluşturmada faydası olmayacak kadar geniş olduğunu ileri sürerler. Roland Paris'e göre: 'İnsan güvenliğinin mevcut tanımları fizikî güvenlikten psikolojik duruma kadar her şeyi kapsamakta ve aşırı derecede geniş ve muğlaktır. Bu durum politikacılara karşıt kutuplardaki politik amaçlara öncelik vermede ve akademisyenlere tam olarak ne üzerine araştırma yapacakları konusunda neredeyse hiç yol göstermez' (Paris, 2001: 88).

Diğer bir eleştiri böyle bir kavramın faydadan çok zarar getireceğidir: 'İnsan güvenliğini vurgularken bunun için sadece bir yara bandı taşımak baskı altındaki kurbanlara ve uluslararası topluluğa sadece yanlış umutlar verir' (Khong, 2001: 3). İnsan güvenliği kavramı geleneksel güvenlik tanımı ile kıyaslandığında fazlasıyla ahlâki çağrışımlarda bulunmakta ve dolayısıyla erişilmez ve gerçek dışı olmaktadır (Tow ve Trood, 2000: 14).

Üçüncü ve belki de en güçlü eleştiri, insan güvenliğinin devletin güvenlik sağlayıcı rolünü ihmal ettiği iddiasıdır. Buzan; devletler 'bireysel güvenlik için gerekli koşuldur, çünkü devlet olmadan hangi aktörün bireyleri korumak adına hareket edeceği halen net değildir' (Buzan 2001: 589) der. Bu eleştiri özellikle realist eğilimli araştırmacılar arasında yankı bulmuştur.

İnsan güvenliği savunucuları devletin insan güvenliği konusundaki garantör statüsünü asla hafife almadılar. İnsan Güvenliği Komisyonu Raporu'nun vurguladığı gibi 'İnsan güvenliği devlet güvenliğini tamamlar' (UN Commission on Human Security, 2003). Aynı şekilde geleneksel güvenlik endişelerinin etik dışı olduğu da asla savunulmadı. Zayıf devletler genellikle vatandaşlarının güvenliğini koruyamamaktadırlar. Ancak, insan güvenliği ile

Tablo 29.1 İnsan güvenliğine ilişkin iki kavram

	Yoksulluktan Azade Olmak	**Korkudan Azade Olmak**
İlk savunanlar	Kalkınma ekonomistleri, Mahbub ul Haq, Amartya Sen	Batılı hükümetler (Kanada, Norveç)
Temel etken	Ortodoks büyüme merkezli kalkınma modelleri hakkındaki hoşnutsuzluk; 'silahlar *versus* tereyağı' meselesi	Soğuk Savaş'ın sonu; karmaşık acil durumların, etnik mücadelenin, devlet başarısızlığının ve insani müdahalenin yükselişi
Dikkat edilen tehdit türleri	Sivil ve geleneksel olmayan güvenlik endişeleri; yoksulluk, çevresel bozulma, hastalık vb.	Silahlı çatışmalar, bireylere uygulanan şiddet
Temel politika amacı	'insani kapasiteleri -insanların yapabilecekleri şeylerin sınırı- inşa etmek olarak tanımlanan insani kalkınmayı desteklemek. İnsani kalkınma için en temel kapasite uzun ve sağlıklı bir hayat sürebilmek (...) [ve] toplumsal ve siyasi hayata katılabilmektir'. Bu kapasiteler yoksulluk, hastalık ve sağlıksızlık, eğitimsizlik, ayrımcılık, şiddetli çatışma tehdidi ve siyasi ve sivil özgürlüklerin kısıtlanması gibi unsurlar tarafından tehdit edilir.	Çatışma bölgelerinde insanları korumak, çatışmalardaki can kaybını mayın ve çocuk askerleri yasaklamak yoluyla azaltmak; insan haklarını korumak; barış yapma mekanizmaları geliştirmek. (UNDP, 2005: 18-19)

geleneksel devlet güvenliğinin birbiriyle çatışıp çatışmaması, devleti yöneten rejimin doğasına çok fazla bağlıdır. Birçok ülkede insan güvenliği, halkın güvenliği için kendi hükümetlerinin eylemleri tarafından tehdit edilebilir, edilir de. Yani, 'devlet güvenliğin başlıca tedarikçisi konumunu sürdürmekte... [fakat bununla beraber] güvenlikle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmekte sık sık başarısız olmaktadır; hatta bazen kendi insanlarının güvenliğine karşı bizzat kendisi bir tehdit kaynağı olmaktadır' (Mack, 2004: 366). En azından, insan güvenliği perspektifinden bakıldığında, devlet bireylerin korunmasındaki tek kaynak olarak görülemez (Mack 2004).

Bir diğer temel tartışma insan güvenliğinin kapsamına dairdir: Bu kavram 'korkudan azade olma' şeklinde mi yoksa 'yoksulluktan azade olma' şeklinde mi anlaşılmalıdır? İlk görüş eski Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy tarafından dile getirilmiştir. Bu görüş mayınları, çatışmalarda kadın ve çocukların hedef alınmasını, çocuk askerleri, çocuk işgücünü, hafif silahların yayılmasını yasaklayıp Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kurarak ve insan hakları ile uluslararası insani hukuku gözeterek çatışmalardaki can kaybını azaltmayı amaçlamaktadır (Department of Foreign Affairs and International Trade (Kanada), 1999; *The Ottawa Citizen*, 28 Mayıs 1998: A18). Bu perspektife göre, BM Antlaşması, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Cenevre Sözleşmeleri insan güvenliği ilkesinin 'öz unsurları'dır. Japonya tarafından savunulan (Director-General of the Foreign Ministry of Japan, 2000) ikinci, yani 'yoksulluktan azade olma' görüşü ise, BM Kalkınma Programı formülasyonuna daha yakındır. Bireylerin ve toplumların yoksulluk, hastalık ve çevresel bozulma gibi askerî nitelikte olmayan tehlikeler karşısındaki güvenliğine vurgu yapar (bkz. **Tablo 29.1**).

Ancak bu iki kavramsallaştırma arasındaki farklılıklar abartılmamalıdır, çünkü her ikisi de bireyi güvenliğin nesnesi olarak görmekte ve küreselleşme ile silahlı çatışmaların değişen doğasının oluşturduğu yeni tehditlere dikkat çekmektedirler. Dahası, her iki perspektif de şiddetten güvende olmayı insan güvenliğinin ana amacı saymakta ve insan güvenliğini arttırmak için devlet egemenliği üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Hubert, 2004: 351). Bu iki kavramsallaştırma arasında büyük oranda bir örtüşme mevcuttur. Güvenliğin kalkınma için gerekli bir koşul olması kadar kalkınma da insan güvenliği için gerekli bir koşuldur (University of British Columbia Human Security Center (bundan böyle *İnsan Güvenliği Raporu* olarak anılacaktır) 2005: 155). Yoksulluktan azade olmaya değinmeden korkudan azade olma peşinde koşmak, nedenleri görmezden gelerek semptomlar üzerinde odaklanmaya benzer. Bir sonraki kısımda gösterileceği üzere, silahlı çatışmalarda verilen can kayıpları azalırken bireylerin güvenlik ve refahını tehdit eden diğer etkenler azalmamakta ve bazı durumlarda tırmanmaktadır.

Püf Noktası

- İnsan güvenliği kavramı birtakım eleştirilere maruz kalmaktadır: (1) Analitik bakımdan anlam ifade etmeyecek ve politika oluşturmada faydası olmayacak kadar geniştir; (2) şiddete maruz kalan kurbanlarda, uluslararası topluluğun sağlayamayacağı yardımlarla ilgili yanlış beklentiler yaratmaktadır; (3) insanlara güvenlik sağlamada devletin rolünü inkâr etmektedir.
- Kavramın savunucuları arasında bile, insan güvenliğinin 'korkudan azade olmak' mı yoksa 'yoksulluktan azade olmak' mı olduğu konusunda anlaşmazlık vardır. İlk görüşe göre çatışmalarda mayınları ve çocuk askerleri yasaklamak yoluyla insanları korumak esastır. İkinci görüşe göre, insan güvenliği daha geniş anlamda, insanları yoksulluk ve hastalıklar gibi her bakımdan tehdit eden tehlikeleri azaltmak amacını güder.
- Ancak, her iki taraf da insan güvenliğinin devletleri değil insanları merkeze aldığı konusunda hemfikirdirler. Yine her iki görüş de insanlarını korumanın geleneksel devlet egemenliğinin ötesine geçerek mümkün olacağına inanır.

İnsan Güvenliğinin Boyutları

İnsan güvenliği meselesinin anahtar bir göstergesi olarak kabul edilen askerî şiddette yaşanan eğilimleri konu edinen araştırmalarda pek çok ihtilaflı değerlendirme mevcuttur. 2005'te yayınlanan ilk İnsan Güvenliği Raporu, 1991'den itibaren dünyadaki (en azından ölümle sonuçlanan ve taraflardan birini bir devletin oluşturduğu) askerî çatışmalarda % 40'lık bir azalma olduğunu ve savaş sonucu meydana gelen ölümlerde yıllık ortalama % 98'lik bir düşüş gerçekleştiğini iddia etti (*Human Security Report,* 2005). Rapor, bu durumun bir kaç sebebini sıralamıştır: Artan karşılıklı ekonomik bağlılık (çatışmanın maliyetini arttırır); artan demokratikleşme (bu değerlendirmenin altında, demokrasilerin çatışmaları barışçıl yollardan çözmede daha yetkin olduğu gibi bir varsayım yatmaktadır); çatışmalarda aracılık yapan uluslararası kurumların sayısındaki artış; savaş suçları ve soykırım dahil şiddete karşı uluslararası normların etkisi; kolonyalizmin sona ermesi ve Soğuk Savaş'ın bitişi. Rapor tarafından tanımlanan özel bir sebep; önleyici diplomasi ve barışı inşa eylemleri, çatışma sonrası barışın inşası, BM Güvenlik Konseyi'nin barış anlaşmalarını bağlayıcı kılmak için askerî harekâta hazır olması gibi örneklerde görülen BM'nin artan rolü, savaş suçlarını yargılayan mahkemelerin ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin caydırıcı etkisi ve çatışmanın ana sebeplerine inen daha geniş kapsamlı yeni yaklaşımlardır (*Human Security Report*, 2005: Kısım V).

Fakat Rapor'un yarattığı iyimser tablo çok da uzun soluklu değildir. 2003 ilâ 2008 arasında silahlı çatışmalarda % 25'lik bir artışın gerçekleştiğini ifade eden 2009-2010 İnsan Güvenliği Raporu (Simon Fraser University, Human Security Research Group, 2011; ayrıca bkz. **Şekil 29.1**), elinizdeki kitabın beşinci edisyonunda yine bu bölümde ifade edilen 'dünya genelinde meydana gelen silahlı çatışmalardaki düşüş, çatışmaların bundan sonra bir daha zorun-

lu olarak artmayacağı anlamına gelmez' şeklindeki gözlemleri onaylamaktadır. Dörtte biri 2004 ilâ 2008 arasında başlayan bu çatışmaların büyük bir oranı, 'İslamcı siyasi şiddet' ile ilişkiliydi. Bu artışlar, kısmen birçok farklı sebeple birlikte 'azınlık çatışmaları'ndan kaynaklanmaktaydı. 'Teröre karşı savaş', çatışmaların ve bu çatışmalarda ölümlerin sayısının artmasında önemli bir rol oynamakla birlikte, uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, İslam dünyasındaki çatışma düzeyi önceki yirmi yıldan daha düşüktür. Verilen kayıpların sayısı açısından bakıldığında ise durum şöyle: Çatışma başına düşen ortalama savaş kaynaklı ölüm sayısı yeni milenyumda (2008) 1000'den daha azdı; 1950'lerde bu sayı 10000 civarındaydı. Fakat 'Arap Baharı' ve onun sonuçlarıyla bağlantılı şiddet ihtimali, Suriye'de devam eden savaş ve geçiş yaşayan istikrarsız toplumlarda, şimdilik düşük olmakla birlikte, artış gösterebilir.

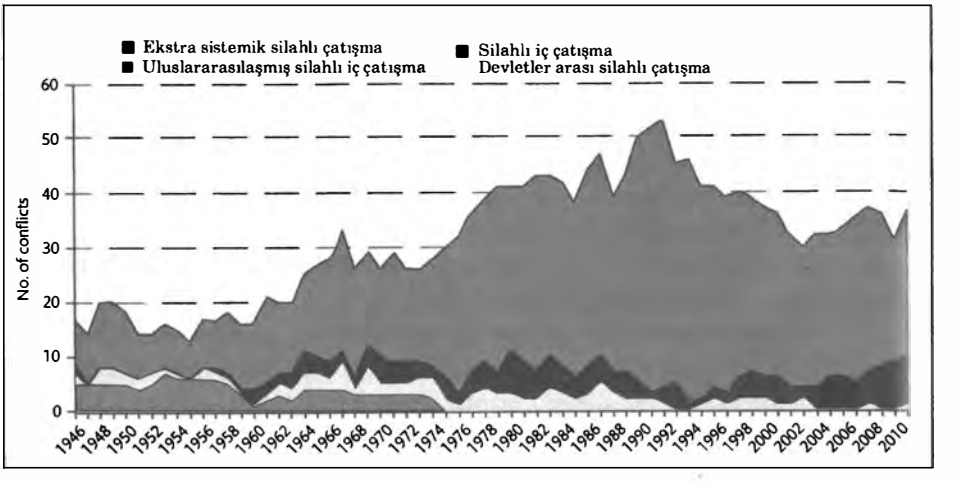

Şekil 29.1 Türlerine ve yıllarına göre aktif çatışmalar, 1946-2011
Kaynak: Uppsala Conflict Date Project (UCDP), Uppsala University, http://prc.uu.se/digitalAssets/122/122554_conflict_type_2011jpg.jpg (son erişim: 24 Kasım 2011)

Bu çatışmalar korkutucu kayıplara neden olmaktadır. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 1998'den beri devam eden çatışmaların doğrudan ya da dolaylı olarak neden olduğu can kaybı (bkz. **Bölüm 15**'teki **Örnek Olay Çalışması 1)** İngiltere'nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda verdiği toplam kayıptan fazladır. Sudan'ın Darfur bölgesindeki çatışma iki milyona yakın kişinin yer değiştirmek zorunda kalmasına neden olmuştur (UNDP, 2005: 12). Bir grup Amerikalı ve Iraklı epidemiyolog Irak'taki ölüm oranlarının Amerikan işgalinden sonra ikiye katlandığı tahmininde bulunmuşlardır. Bu oran işgalden bir önceki yılda binde 5.5 iken işgalden sonraki yıl binde 13.3'e yüksel-

miştir. Başka bir ifadeyle, eğer işgal olmasaydı halen hayatta olacak 655.000 kişi Mart 2003'ten sonraki dönemde hayatını kaybetti (Brown 2006: A12).

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri silahlı çatışmalarda hayatını kaybeden sivillerin sayısı artmaktadır. Sivil kayıplar Birinci Dünya Savaşı'nda toplam kayıpların yüzde 10'unu teşkil ederken bu oran İkinci Dünya Savaşı'nda yüzde 50'ye yükselmiştir. Daha yakın tarihli çatışmalarda ise bu oran yüzde 80-85 civarındadır. Kurbanların çoğu çocuklar, kadınlar, hasta ve yaşlılardır (*Gendering Human Security,* 2001: 18). Sivillere yönelik organize saldırılarda ölü sayısı 1989-2005 arasında %55 artmıştır (University of British Columbia, Human Security Center, 2006: 3).

Dahası, çocuk askerler ve mayınlar gibi halledilmesi zorunlu en ciddi insan güvenliği meselelerinden bazıları hâlâ çözülebilmiş değildir. Bir çalışmaya göre, günümüzdeki çatışmaların yüzde 75'i çocuk askerleri içermektedir (*Human Security Report,* 2005: 35). Arazi mayınları ve patlamamış savaş mühimmatı yüzünden her yıl 15.000 ila 20.000 arası can kaybı verilmektedir (United States Campaign to Ban Landmines web sayfası, 2007). Ottawa Antlaşması'nın yarattığı iyimser havaya rağmen (bu konuyu ilerleyen sayfalarda 'Uluslararası Topluluğun Rolü' alt başlığında ele alacağız), mühimmat depolarında imha edilmeyi bekleyen 10 milyon civarında mayın mevcuttur ve halen konumu belirlenmemiş 80 milyon mayın yer altında gömülü bulunmaktadır (United Nations Office for Disarmament Affairs, 2012). Her 28 dakikada bir kişi mayına basmaktadır ve bu mayınların öldürdüğü ya da yaraladığı kurbanların yüzde 80'i sivillerdir (Koehler 2007).

Birçok silahlı çatışma insan hayatı ve refahı üzerinde dolaylı etkide bulunmaktadır. Bunlar insani kalkınmayı durdurur ve çatışma ve az gelişmişlik arasında süregiden bir döngü yaratır (bkz. **Bölüm 28**). İnsani Kalkınma Raporu'nun gözler önüne serdiği gibi 'çatışmalar beslenmeye ve kamu sağlığına zarar verir, eğitim sistemini çökertir, geçim kaynaklarını yok eder ve ekonomik büyüme umutlarını söndürür' (UNDP, 2005: 12). Çocuk ölümlerini azaltma girişimlerini durdurmuş ya da geriletmiş 52 ülkeden 30'u 1990 sonrası dönemde çatışma yaşamıştır. Uluslararası gelişme hakkında İngiliz hükümetinin hazırladığı Beyaz Belge'ye göre:

> Şiddetli çatışma ekonomik büyümeyi tersine çevirir, açlığa neden olur, yolları, okulları ve klinikleri imha eder. (...) Kadınlar ve kız çocukları özellikle savunmasızdır, çünkü cinsel şiddet ve sömürüye maruz kalırlar. Dahası, şiddetli çatışma ve güvensizlik komşu ülkelere yayılabilir ve teröristler ya da organize suç çetelerinin saklanması için örtü görevi görebilir.
>
> (Department for International Development, 2006: 45)

Savaşlar ayrıca çevreye de zarar verir. Bunun örnekleri olarak ABD'nin Vietnam Savaşı sırasında Portakal Gazı zehrini kullanması ve Saddam Hüseyin'in 1990-1991 Körfez Savaşı'nda Kuveyt petrol kuyularını ateşe

vermesi gösterilebilir. Bu olaylar devasa ölçülerde hava ve arazi kirliliğine neden olmuştur. Benzeri bağlantılar çatışma ve salgın hastalıkların patlak vermesi arasında da görülebilir: 'Savaşın neden olduğu hastalık ve yetersiz beslenme füze, bombalar ve mermilerden çok daha fazla insanı öldürür' (*Human Security Report,* 2005: 7). Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki çatışmada 3.9 milyon kişinin hastalıklardan hayatını yitirdiği belirtilmektedir (UNDP, 2005: 45).

Savaşlar ve şiddetli çatışmalar ekonomik çöküşe, ekolojik zarara, hastalıklara, yoksulluğa ve çevresel bozulmaya dolaylı yollardan etkide bulunduğu gibi, hastalıklar, yoksulluk düzeyleri ve çevresel bozulma da çatışmaya etkide bulunmaktadır ve bu durum insan güvenliği araştırmalarında dikkate alınmalıdır. Bir araştırmaya göre kişi başı GSYİH'si 250 dolar olan bir ülkenin gelecek beş yıl içerisinde bir iç savaş yaşama olasılığı % 15 iken, kişi başı GSYİH'si 5000 dolar olan bir ülkedeki iç savaş olasılığı % 1'den azdır (Humhreys ve Varshney, 2004: 9; Department for International Development, 2005: 8). Yoksulluk ve terörizm arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz, fakat teröristler sıklıkla 'kitlesel huzursuzluk yaratmak için yoksulluk ve dışlanmışlığı istismar ederler; şiddet planlamak için Somali gibi kırılgan ülkeleri ya da Afganistan gibi demokratik olmayan rejimleri kullanırlar' (UNDP, 2005: 47). Hindistan'ın Orissa eyaleti (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**); yoksulluğun, mahrumiyetin ve ekonomik fırsat eksikliğinin güvensizliği ve terörist eylemleri nasıl tetiklediğinin açık bir örneğidir ve korkudan azade olma ile yoksulluktan azade olmanın nasıl girift bir ilişki içerisinde olduğunu gösterir.

Çoğunlukla yoksullukla bağlantılı olan çevresel bozulma ve iklim değişikliği bir diğer çatışma kaynağıdır (Homer-Dixon 1991, 1994). Analistler kıt kaynaklar için rekabeti İsrail ve Arap komşuları, Hindistan ve Pakistan, Türkiye ve Suriye ve Mısır ve Etiyopya arasında gerçekleşmesi muhtemel çatışmanın nedenleri arasında gösteriyorlar (Rice, 2006: 78). Ailelerin genellikle yüksek sayıdaki çocuk ölümlerini telafi etmek ve gelir potansiyelini artırmak için daha fazla çocuk yapma ihtiyacı duyduğu dünyanın en yoksul ülkeleri 1950-1998 arasında ikiye katlanan dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Rice, 2006: 80). Buna karşın, nüfus artışı da kaynak kıtlığına ve çevre üzerindeki baskıya ve sıklıkla çatışmaya neden olur. Örneğin, dünyanın en yoksul ve en yoğun nüfusa sahip bölgelerinden Güney Asya giderek yoğunlaşan bir rekabete sahne olmakta ve kıt su kaynakları üzerinde bir çatışma olasılığı ile yüzleşmektedir. Bunun örnekleri arasında Wular Barajı üzerindeki Hindistan-Pakistan anlaşmazlığı, Farakka Barajı üzerindeki Hindistan-Bangladeş anlaşmazlığı ve Mahakali Nehri Antlaşması'yla ilgili olarak Hindistan-Nepal anlaşmazlığı gösterilebilir (*Power and Interest News Report*, 2006). Çevresel sorunların bir sonucu olarak siyasi bir ayaklanmanın ya da savaşın çıkma potansiyeli; dünya genelinde Kuzey Afrika, Sahra-altı Afrika Sahil bölgesi (Etiyopya, Sudan, Somali, Mali, Nijer ve Çad'ı içerir), Batı Pasifik Okyanusu ada ulusları, Ganj Nehri havzası (özellikle Kuzeydoğu Hindistan ve Bangladeş) ve Orta ve Güney Amerika'nın bazı bölgelerini kapsayan birçok yeri için

Örnek Olay Çalışması 1 Hindistan'ın Orissa kentinde insanların güvenliği

İnsanların güvenliği meselesi, ülkelerin kendi içlerinde ve ülkeler arasında belirli farklılıklara sahip olabilmektedir. Hindistan'ın Orissa eyaleti buna güzel bir örnektir.

Nüfusu 29,7 milyon olan Orissa Hindistan'ın doğusundadır ve 2008-9 dönemi itibarıyla, ülkenin en yoksul eyaletidir. Nüfusunun yüzde 46,4'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (insanların ortalama günlük gelirleri 1 doların altındadır). Tüm ülkede bu oran 27,5'tir. Ortalama insan ömrü ise 59,6 yıldır (ülke ortalaması 64,2 düzeyindedir), bebek ölüm oranı ülkedeki en yüksek orandır ve 2008 itibarıyla bu oran bine 52'dir (2001'de 91'di). Okuma-yazma oranı ise 2001 itibarıyla yüzde 63,8'dir (kadınlarda bu oran 50,5'tir).

Orissa'nın doğal kaynaklar açısından zengin olmasına karşın bu denli yoksul olması, gerçekten büyük bir çelişkidir. Ülkedeki demir cevherinin yüzde 32,9'u, boksitin yüzde 50'si, nikelin yüzde 95'i, kromitin yüzde 98'i ve kömür rezervlerinin yüzde 24'ü bu bölgededir. 2009'da Orissa'da kırk beş çelik tesisi projesi için 45 milyar dolar harcanmış, yeni alüminyum tesisleri için 10 milyar dolar tahsis edilmiştir.

Orissa'da yoksulluk, ağırlıklı olarak köylülüğün omuzladığı bir derttir. Eyaletin farklı bölümlerinde yoksulluk düzeyleri de değişmektedir. Eyaletteki her beş yoksulun dördü, ya çiftçi ya da tarım işçisidir. İç kısımdaki ormanlık bölgeler sahil bölgelerine nazaran daha yoksuldur.

Hindistan'daki diğer eyaletlerle kıyaslandığında Orissa, ciddi bir dinler arası şiddete tanık olmamıştır. Son on yıllık dönemde ekonomi yüzde 10 civarında büyümüştür. Fakat iç kesimlerde ve komşu eyaletlerdeki yoksul bölgelerde Maoist isyan önemli bir ağırlığa sahip olmaya başlamıştır. Bu isyanın ana nedeni, aşırı yoksulluk, mahrumiyet ve ekonomik fırsatlara sahip olmamaktır. "Maoistler, Hint toplumundaki mülksüzleri, bilhassa en yüksek yoksulluk ve bebek ölümü oranlarına, ayrıca en düşük okuma-yazma oranına sahip yerli kabile gruplarını temsil etmektedirler" (*New York Times*, 31 Ekim 2009). Maoistler, devleti hayatlarını rahatsız etmekle ve ikamet ettikleri bölgede bulunan doğal kaynaklara sahip olmak adına kendilerini topraksız kılmakla suçlamaktadırlar. Güney Kore merkezli çok-uluslu şirket POSCO'nun 52 milyar dolarlık çelik tesisi projesi, önemli bir yabancı yatırım programı olarak, yerel halkın itirazlarına maruz kalmaktadır. Halk, proje sonucunda yerinden yurdundan edilmekten ve doğal hayatlarının zarar görmesinden korkmaktadır.

Orissa'da insanların güvenliği de çevredeki bozulma ve sel, kuraklık ve kasırga gibi ara ara tekrarlanan doğal felaketler sonucu ortadan kalkmaktadır. Yetmişlerin başından 1996 yılına dek uzanan dönemde bölgedeki ormanlık alanın oranı yüzde 24'ten 17'ye düşmüştür.

Orissa örneğinden üç temel sonuca ulaşmak mümkün: ilk olarak, insanların güvenliği meselesi, sadece ulus değil, ayrıca ulusun parçası olan bölge veya yerellikler bağlamında da incelenmelidir. İkinci olarak, yoksulluk çatışmaların ana sebebidir. Üçüncü sonuca göre, doğal kaynaklara sahip olmak, istikrarı ve refahtaki artışı garanti etmemektedir. İnsanların güvenli bir hayat sürmelerini sağlayacak tedbirler yoksa onlar da hayatla farklı türden ilişki içerisine gireceklerdir.

(Hindistan Hükümeti 2009; UNDP 2004; Orissa Hükümeti 2007; Lepeska 2008)

geçerlidir (Petzold-Bradley, Carius ve Vincze, 2001). Darfur yoksulluk, çevresel bozulma ve çatışma arasındaki bağları gözler önüne serer. Darfur'da alışılagelen toplumlar arası çatışma çölleşme ve yetersiz yağışın neden olduğu kaynak ve arazi kıtlığı yüzünden daha da kötüye gitmektedir. 1970'lerde ve 1980'lerde Darfur'un kuzey bölgelerindeki kuraklıklar göçebe nüfusu su ve otlak arayışı için güneye yönlendirdi ve yerel kabilelerle çatışma içine soktu (Environmental Degradation and Conflict in Darfur, 2004).

Pek çok kişi tarafından bir ulusal güvenlik 'tehdit çarpanı', yani devletler arası savaşı veya uluslararası düzeni istikrarsızlığa sürükleyecek bir şiddeti tetikleme potansiyeline sahip bir şey olarak değerlendirilmesine rağmen (The CNA Corporation, 2007), Batılı ülkeler için iklim değişikliği meselesi insanların hayatlarını ve refahını tehlikeye atan insan güvenliğiyle ilgili bir endişeden ziyade bir güvenlik kaygısı olarak ortaya çıktı. Fakat iklim değişikliği, –otantik olarak insan güvenliği meseleleri olan– artan yoksulluk, devlet başarısızlığı, gıda kıtlıkları, su krizleri ve hastalık gibi insanların insan güvenliği meseleleriyle bağlantılandırılabilir (bkz. **Kutu 29.2**) (International Crisis Group, 2012; Matthew, 2010; Broder, 2009). Doğal felaketler, ayrıca, çatışmaların sebeplerini –onları daha da şiddetlendirmek ya da hafifletmek şeklinde– etkileyebilir. Aralık 2004'te Hint Okyanusu'ndaki tsunami iki ayrılıkçı

Kutu 29.2 Yoksulluk ve hastalık hakkında temel gerçekler

İnsanların güvenliği meselesine dair kapsamlı bir tanım ortaya koyanlar, sadece şiddetin bireylerin hayatlarına ve güvenliğine yönelik tehditlerine değil, ayrıca yoksulluk, hastalık, çevresel bozulma ve doğal felaketler gibi şiddet dışı faktörlerden kaynaklanan tehditlere de bakıyorlar. Aşağıda, yoksulluk ve hastalıkla alakalı önemli kimi eğilimler aktarılıyor:

Dünyada aşırı yoksulluk oranı düşmüştür. 1,25 dolardan az gelirle yaşayan insanların oranı 1981'de yüzde 52 iken bu oran 2008'de yüzde 22'ye gerilemiştir. Dünya nüfusunun yüzde 22'si 1,29 milyar insana denk düşmektedir. İlerleme en fazla Doğu Asya ve Pasifik'te gözlemlenmiştir. Ayrıca Sahra-altı Afrika'da da son dönemde olumlu eğilimler açığa çıkmıştır (World Bank 2010*a*, 2012*b*). Küresel ekonomik kriz, bu noktada önemli bir tehdit olarak görülebilir fakat krizin etkisi beklenenden daha az olmuştur.

Her yıl beş yaşın altındaki on milyon kadar çocuğun ölümüne tanık olunmaktadır. Beş yaşın altındaki çocuk ölümlerinin yüzde 30'u, yeterli beslenmeme sorunundan kaynaklanmaktadır. Dünya genelinde 20 milyon kadar çocuk çok kötü beslenmektedir (WHO 2008).

Dünya son otuz yıl içerisinde kuş gribi, HIV/AIDS, SARS, H5N1 kuş gribi virüsü, Hepatit C ve Batı Nil virüsü gibi yeni salgın hastalıklara tanık olmuştur. Geçmişte tespit edilmiş yirmi hastalık, ilâçlara direnç göstermeleri sebebiyle, yeniden ortaya çıkmıştır (Rice 2006: s. 79).

2011'de dünya üzerinde HIV taşıyan insan sayısı yaklaşık 34,2 milyon kadardır. Buna karşın AIDS'le ilişkili ölümlerin sayısı 2004'ten 2009 yılına gelindiğinde yüzde 19 oranında azalmıştır. Bunun sebebi ise önleyici tedbirlerdeki artış ve tedavi imkânlarının bağışçıların giderek artan destekleri sayesinde gelişmesidir. Bugün dünya genelinde toplam yetişkin HIV taşıyıcısının yüzde 52'si kadındır, bunların da yüzde 60'ı Sahra-altı Afrika'dadır (WHO 2011, 2012*a*; WHO, UNICEF, UNAIDS 2011).

En fazla öldürücü salgın hastalık sıralamasında HIV/AIDS'i verem takip etmektedir. Verem vakalarının oranı 1990'dan 2011 yılına gelindiğinde yüzde 41 azalmışsa da yaklaşık 8,7 milyon insanın bu hastalığı taşıdığı bilinmektedir. 2011'de verem, 1 milyon kişinin ölümüne sebep olmuştur. Brezilya ve Çin gibi kimi ülkelerde veremli hasta sayısı ciddi oranda azalmıştır. 2011 itibarıyla en fazla verem vakası Asya'da gözlemlenmiştir. Kıtadaki veremli hasta oranı, tüm dünyanın yüzde 60'ı kadardır (WHO 2012*c*).

2000 yılından 2010'a gelindiğinde, sıtma kaynaklı ölümler yüzde 25 oranında azalmıştır. Fakat Afrika'da her dakikada bir 1 çocuk sıtma yüzünden ölmektedir. 2010 yılında 216 milyon olan sıtma vakası sayısı (net olmayan rakamın genelde 149 ila 274 milyon arasında seyrettiği düşünülmektedir) içerisinden yaklaşık 655.000'i ölümle sonuçlanmıştır (bu rakam da 537.000 ilâ 907.000 arasında değişmektedir) (WHO 2012*b*).

çatışmanın kaderini değiştirmiştir: Endonezya'da Açe ve Sri Lanka'da Tamil ayrılıkçılığı. Açe'de hükümet yardım çalışmalarına imkân sağlayabilmek için ateşkes ilan etmiş ve bunu artan uzlaşma umutları izlemiştir. Buna karşın, Sri Lanka'daki çatışmada yardım malzemeleri isyancıların kontrolündeki bölgeye ulaşmamış ve nihayetinde, dikkate değer sayıda sivil kaybıyla birlikte, Tamil Kaplanları'nın Sri Lanka yönetimi tarafından vahşice imhasıyla sonuçlanan çatışmalar daha da artmıştı.

Yukarıda yapılan tartışmalar neticesinde, insan güvenliğine ilişkin geliştirilen daha dar ve daha geniş yaklaşımlar arasında bir bağ kurabiliriz (bkz. **Şekil 29.2** ve **Şekil 29.3**).

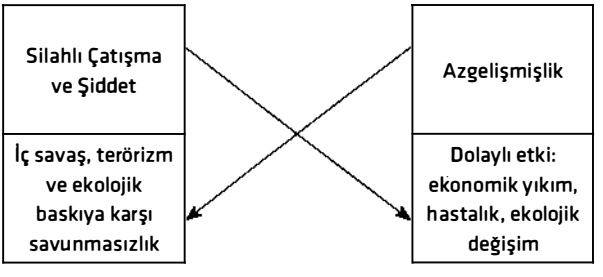

Şekil 29.2 Çatışma ve azgelişmişlik: kısır etkileşim

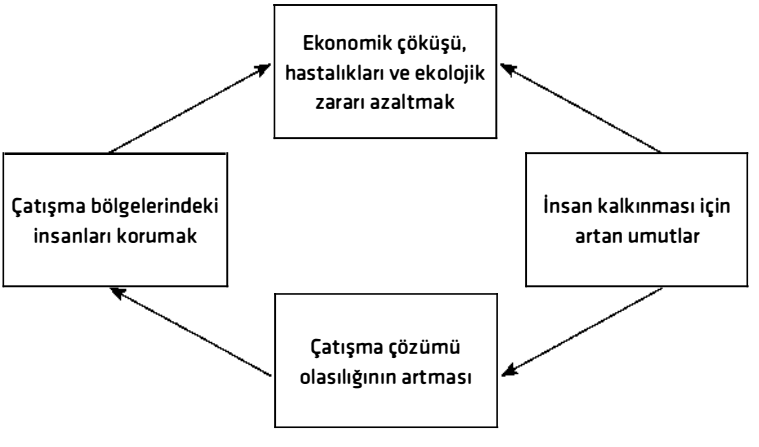

Şekil 29.3 Koruma ve kalkınma: düzgün etkileşim

Kadınlar, Çatışma ve İnsan Güvenliği

Cinsiyet ve insan güvenliği arasındaki ilişki farklı boyutlar içermektedir. BM Kadınlar ve Cinsiyet Eşitliği Kurumlar-Arası Komitesi beş noktaya dikkat çekmektedir: (1) Kadınlara ve kız çocuklarına karşı uygulanan şiddet; (2) kaynakların kontrolünde cinsiyet eşitsizlikleri; (3) güç ve karar verme sürecinde cinsiyet eşitsizlikleri; (4) kadınların insan hakları; (5) kurban olarak değil aktör olarak kadınlar (ve erkekler) (UN Inter-Agency Committee on Women and Gender Equality, 1999: 1). Yakın zamanlardaki çatışmalar kadınların tecavüz, işkence ve cinsel köleliğe maruz kaldığını göstermiştir. Örneğin, Ruanda'da 1994 yılındaki soykırımda 250.000 ilâ 500.000 arasında kadın tecavüze uğramıştır. Kadınlara karşı bu gibi vahşi eylemler insanlığa karşı işlenmiş suç olarak görülmektedir (Rehn ve Sirleaf, 2002: 9).

Savaştan etkilenen bölgelerde kadınlara uygulanan aile içi şiddette keskin artışlar görülmekte ve işçiliğe veya seks işçiliğine zorlanan kadın sayısı artmaktadır. Kadınlar ve çocuklar ortalama bir nüfusun % 73'ünü teşkil eder, ancak günümüz dünyasında bu oran mülteciler arasında % 80'e çıkmaktadır; yerlerinden edilen tüm nüfus arasında ise bu oran muhtemelen daha da yüksektir.

İnsan güvenliğinde cinsiyet boyutunun bir diğer önemli veçhesi çatışmalarda kadınların aktör olarak oynadığı roldür. Bu, çatışmaya doğrudan katılan kadınları da kapsamaktadır. Eritre bağımsızlık savaşında kadınlar, çatışan silahlı gücün % 25-30'unu oluşturmuştur. Henüz yakın zamanda yenilgiye uğramış Tamil Kaplanları içerisinde savaşan kadınların oranı da bu seviyelerdedir. Hatta kadınların, lojistik, personel ve istihbarat çalışmaları gibi destek hizmetlerinde oynadıkları rol çok daha büyüktür. Kadınların toplumsal ve kültürel bir sembol olmaları nedeniyle cinsel şiddete ve tecavüze uğradığı da belirtilmiştir. Kadınlara yönelik uygulanan şiddete, çatışmanın tarafları tarafından rakiplerinin sosyal bünyesine zarar vermek amacıyla tasarlanmış bir strateji olarak başvurulmuş olabilir. Aynı şekilde çatışmanın taraflarının kadınları çatışmaya dahil etmeleri, bu durumun kendi çatışma gerekçelerinin meşruiyetini artıracağına dair düşünceleri tarafından motive edilmiş olabilir. Bu durum, 'hem kendi halkları, hem de dış dünya için geniş bir mutabakata ve dayanışmaya' işaret eder (*Gender in Human Security,* 2001: 18).

Uluslararası barış operasyonlarına kadınların daha geniş katılımını sağlamanın gerektiği hususunda son yıllarda artan bir bilinç oluşmuştur. BM Barışı Koruma Operasyonları Departmanı, 2000 yılında yayınladığı bir raporunda şunu dile getirmiştir:

> [Barış misyonlarında] kadınların rolü yerel kadınlara erişimi ve desteği kolaylaştırır; erkek barış gücü elemanlarını daha sorumlu kılar ve misyon içindeki mevcut yetenek ve stil repertuarını arttırırken çoğunlukla da çatışmaları ve zıtlaşmaları azaltır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı sadece adil değil, ayrıca faydalıdır da.
>
> (Rehn ve Sirleaf, 2002: 63)

BM Güvenlik Konseyi, 2000 yılında yeni bir karar (Güvenlik Konseyi Kararı 1325) aldı. Bu karara göre, bundan böyle silahlı çatışmaların kadınlar üzerindeki etkisi ve barış operasyonları ve çatışmanın çözümünde kadınların oynadığı rol gözden geçirilecektir. Söz konusu gözden geçirme raporu *Kadınlar, Barış ve Güvenlik* adıyla 2002'de yayınlandı (UN, 2002). BM Genel Sekreteri Kofi Annan bu rapora yazdığı önsözde, 'kadınların barış ve güvenlik müzakerelerine katılanlar arasında hâlâ azınlıkta olduğunu ve çatışma sonrası düzenlemeler, silahsızlanma ve yeniden inşa sürecinde erkeklerden daha az dikkat çektiğini belirtti' (UN, 2002: ix). Son zamanlardaki –Liberya'daki gibi– BM barışı koruma görevleri, kadınların 'ayırt edici sosyal yetenekleriyle zorlu maço nüfuz alanlarında görevlendirilebilecekleri'ni ve 'istilacıların yerine kamu hizmetlerinde görevlendirildiklerinde caddelere ve barakalara sükuneti getirebileceklerini hesaba katabilmektedir' (*New York Times,* 5 Mart 2010).

Püf Noktası

- 1990'lardan 2003'e kadar geçen süre zarfında silahlı çatışma sayısının ve çatışmalarda meydana gelen can kayıplarının önemli derecede azalmasına rağmen, 2003'ten sonra bu rakamlar artmıştır. Bu karmaşık eğilimler üzerine düşünüldüğünde, son zamanlarda artan çatışmaların teröre karşı savaşla, 'İslamcı siyasal şiddetle' ve devlet haricî mezhebi çatışmalarla ilişkili olmasının yanı sıra –uluslar arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık, sömürgeciliğin ve Soğuk Savaş'ın sona erişi ve barış operasyonlarında uluslararası kurumların ve uluslararası toplumun artan rolü gibi– çatışmaları hafifleten faktörler göz önüne alınmalıdır.
- Dünya, Kongo gibi yerlerde son on yıllarda yaşanan soykırıma ve korkunç şiddet eylemlerine şahit oldu; yeni şiddet formları ortaya çıkabilir. Irak, Afganistan, Burma, Nepal, Bangladeş ve Pakistan gibi zayıflayan ya da başarısızlığa uğrayan devletlerin sayısındaki artış insan güvenliği için giderek daha fazla tehlike arz etmektedir.
- Silahlı çatışma ile yoksulluk ve hastalıklar gibi insan güvenliği için şiddet içermeyen tehditler arasında karşılıklı ve aktif bir ilişki vardır. Savaşlar ve iç çatışmalar yoksullaşmaya, hastalıkların patlak vermesine ve çevresel bozulmaya yol açabilir. Diğer taraftan yoksulluk, eşitsizlik ve çevresel bozulma zayıflayan hatta yıkılan devletlere yol açabilir. İnsan güvenliği araştırmaları sadece çatışmaların doğrudan ya da dolaylı sonuçlarına bakmamalı, çatışmaya etki eden sosyo-ekonomik, siyasi ve ekolojik etkenleri de incelemelidir. İnsan güvenliğine böylesi bir yaklaşım insan güvenliğine dair iki farklı yaklaşımı, korkudan ve yoksulluktan azade olmayı, birbirine bağlayabilir.
- Silahlı çatışmalarda kadınlar, gerek kurban, gerekse de aktör olarak bir rol oynarlar (savaşta ve destek rollerinde). Kadınlara yönelik tecavüz ve diğer cinsel şiddet türleri giderek bir savaş aracı olarak görülmeye başlanmış ve artık insanlığa karşı işlenmiş suçlar arasına girmiştir. Uluslararası topluluk kadınların BM barış operasyonları ve çatışma çözümü görevlerinde daha fazla rol almasına çalışmaktadır.

İnsan Güvenliğini Desteklemek

Uluslararası Topluluğun Rolü

İnsan güvenliği fikrinin kapsamlı ve tartışmalı doğası nedeniyle, uluslararası topluluğun üstlendiği politikaların insan güvenliği önlemleri olarak düşünülmesi zordur. Yine de en önemli çok-taraflı eylemler arasında birçok Savaş Suçları Mahkemesi'ni de kapsayan Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Anti-Personel Kara Mayınları Antlaşması'nı sayabiliriz. Uluslararası Ceza Mahkemesi 1 Temmuz 2002'de, pek çok başka yerde davalar görmesine rağmen, Hollanda'nın Lahey şehri merkezli kuruldu. Bu, 'uluslararası endişe kaynağı olan en ciddi suçlarla ilişkili olarak hukuki yetkisini kişiler üzerinde uygulama gücü' olan sürekli bir kurumdur (Roma Statüsü, Madde 1). Bu suçlar arasında soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suçlar, savaş suçları ve saldırganlık suçu sayılabilir; ancak Mahkeme, saldırganlık suçunda taraf devletler suçun tanımında anlaşmaya varmadıkları müddetçe yetkisini kullanamamaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi bir 'son müracaat mahkemesi'dir. 'Ulusal ceza kanunlarını tamamlayıcı olarak görülür'; yani sadece, ulusal mahkemeler böylesi suçları yargılamakta yetersiz kalınca ya da isteksiz davranınca yargılama yetkisini kullanabilir (Roma Statüsü, Madde 1). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Savaş Suçları Mahkemeleri gibi insan güvenliği mekanizmaları; eski Yugoslavya'nın Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç (yargılaması Mart 2006'da hücresinde ölü bulunduktan sonra bir karara varmadan sona ermiştir) ve Liberya eski Devlet Başkanı Charles Taylor ve Fildişi Sahili eski Devlet Başkanı Laurent Gbagbo ve karısı ile ilgili olanlar dahil eski Yugoslavya, Liberya ve Kongo'daki bazı yüksek-profilli savaş suçu iddiaları ve ithamlarıyla meşgul oldu.

Anti-Personel Kara Mayınlarının Kullanımı, Depolanması, Üretimi ve Transferini Yasaklama ve İmha Sözleşmesi 3-4 Aralık 1997'de Ottawa'da imzalanmıştır (Ottawa Antlaşması, Madde 1, Genel Yükümlülükler, 1997). Bu anlaşma imzacı tarafları mevcut stoklarını imha etme yükümlülüğü altına sokar. Henüz bu antlaşmayı imzalamamış ülkeler arasında Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır.

BM barışı koruma ve barışı inşa etme operasyonlarındaki artış çatışmalarda azalmaya katkıda bulunmuş ve insan güvenliği umutlarını arttırmıştır. 1948'den itibaren BM 67 barışı koruma operasyonu gerçekleştirmiştir. 30 Kasım 2013 itibariyle dört kıtada BM öncülüğünde yürütülen 16 barış operasyonunda 117000'i aşkın personel görev yapmaktadır (United Nations Peacekeeping web sitesi, tarihsiz). Daha yakın zamanlarda, BM Barış Gücü Komisyonu 2006 itibariyle göreve başlamıştır. Bu komisyonun amacı çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecine destek olmak, çatışmadan ortaya çıkan ülkelerdeki kurumlaşma ve sürdürülebilir kalkınma gibi yeniden inşa evrelerine yardımcı olmaktır. BM ayrıca –insan güvenliğinin temel siyaseti olan– insani müdahale fikrinin de merkezinde yer almıştır (bkz. **Bölüm 30**; ayrıca bkz. International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001). İnsani müdahale kavramı BM Tehlikeler, Tehditler ve Değişim Yüksek Paneli'nin *A More Secu-*

Örnek Olay Çalışması 2 Onca para nereye gitti? İnsanların güvenliği ve Haiti'ye yapılan uluslararası yardım

İnsanların güvenliği konusunda sağlanan uluslararası yardımların yavaş, politikleşmiş, etkisiz ve seçimlere bağlı olduğundan söz edilebilir. Ocak 2010'da Haiti'de gerçekleşen deprem, üç yüz binden fazla insanın ölümüne, bir milyondan fazla insanın evsiz kalmasına sebep oldu.

Depremin yaralarını sarmaları konusunda Haitililere yardım etme meselesi, resmi binaların ve altyapının mahvolması, politik liderler arasındaki didişmenin başbakanın seçilmesine mani oluşu ve devletin yardımları denetleme becerisinin ortadan kalkması sebebiyle iyice zorlaştı. Yerinden yurdundan olan insanların sayısı 1,5 milyona ulaştı. Havalimanı sahasının yetersizliği yüzünden yardım faaliyetleri yavaş seyretti. Ayrıca 10.500 kişilik BM barış gücü ile 22.000 askerden oluşan Amerikan birlikleri, görevi suiistimal iddiaları sonrası, uzun süredir ülkede bulunmaları konusunda yoğun eleştirilere maruz kalmaktaydı.

Kısa süreli yardım faaliyetlerine uzun süreli yeniden inşa faaliyetleri eşlik etmedi. Depremden kısa bir süre sonra Haiti'ye 2,5 milyar dolarlık acil durum yardımı ve yeniden inşa için de 4,5 milyon dolarlık yapılacağına dair vaatte bulunuldu. Fakat iki yıl sonra yardımların yüzde 86'sı aktarılabildi, ayrıca yeniden inşa yardımlarının ancak yarısı teslim edilebildi. Tarım ve sağlık projeleri ile ilgili yardım taahhütleri ile uzun erimli yeniden inşa yardımlarının sadece yarısı karşılandı.

Haiti'ye yapılan insani yardımlar, yabancı STK'ların rolü konusunda ciddi eleştirilerin yapılmasına vesile oldu. Üzerinde durulan ana mesele, uluslararası yardımların ne kadarının Haiti halkına gittiğiydi. Ülkeye gelen resmi yardımların toplam tutarı altı milyar doları aşmıyordu, buna karşılık özel kurumlardan gelen ek 3 milyar dolarlık katkı STK'lar kanalıyla giriş yapmıştı. Fakat hükümet, yeniden inşa yardımlarının yüzde 15 ilâ 21'ine, yardım fonlarının ise yüzde birinden azına aracılık edebildi. Bu süreçte STK'ların süreçte daha fazla ağırlığa ve role sahip olmaları, ülke içerisinde öfkeye ve eleştirilere neden oldu. STK'lar, kibirli olmakla ve yardımları devletten daha iyi dağıttıklarına dair bir düşüncenin oluşmasına katkı sunmakla eleştirildiler. On milyonluk bir ülkede faaliyet yürüten 980 STK ve devlet-dışı kuruma sahip olan Haiti'ye süreç içerisinde "STK cumhuriyeti" adı verildi (*The Guardian*, 12 Ocak 2012). Bu kurumların büyük bir kısmı yabancıydı. Bir raporda dile getirildiği biçimiyle, "Haiti'nin yeniden inşa süreci, ülkedeki neredeyse diğer tüm alanlarda olduğu gibi, özelleştirildi, dış kaynaklara bağımlı hale getirildi veya yabancı STK'lar eliyle işletildi (Doucet 2011). Bu STK'lar, hizmet vermek için muazzam bir altyapıya ve kaynağa sahip oldular ama buna karşın hiçbir şekilde şeffaf olmayan faaliyetleri konusunda hiçbir vakit hesap vermediler. Haiti'nin yerli halkı, bu kurumların oynadığı role epey öfkelendi ve "ilerleme konusunda hayal kırıklığına uğradı" (Ramachandran ve Walz 2012). Bunun dışında STK'larla diğer yardım kuruluşları arasındaki koordinasyon da epey zayıftı.

Depremden sonra Haiti, kolera salgınına ve şiddet olaylarında yaşanan artışa tanıklık etti. Yerinden yurdundan olmuş insanların çok azı kalıcı bir eve sahip olabildi. Haiti emsalsiz bir örnek, bu anlamda ast-üst ilişkilerinden kaçınmak adına, yereldeki STK'ları yetkilendirmenin ve ülkenin kendi kapasitesini artırmanın zaruri olduğu konusunda önemli bir ders sunuyor.

(*The Guardian*, 12 Ocak 2012; Ramachandran ve Walz 2012; Berry 2012)

re World (2004) başlıklı raporunda, ardından da Genel Sekreterlik tarafından yayınlanan *In Large Freedom* (UN, 2005) başlıklı raporda ve en nihayetinde de Eylül 2005'teki BM Zirvesi'nde onaylanmıştır.

BM İhtisas Kuruluşları insan güvenliğini arttırmada önemli bir rol oynarlar. Örneğin, BM Kalkınma Programı ve Dünya Sağlık Örgütü yoksulluk ve hastalıklara karşı savaşta ön cephede yer alırlar. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UN High Commissioner for Refugees [UNHCR]), BM Çocuk Fonu (UN Children's Fund [UNICEF]), BM Kadınlar Kalkınma Fonu (UN Development Fund for Women [UNIFEM]) gibi diğer kuruluşlar mülteciler, çocuklar ve kadın hakları gibi belirli konuları gündeme getirmek ve bu doğrultuda faaliyetlere girişmek için platform hazırlamada merkezî önemdedirler.

STK'lar insan güvenliğine çeşitli şekillerde katkıda bulunurlar: Çatışmalara ilişkin bilgi ve erken uyarı kaynağı olarak çalışmak, kurtarma ve yardım operasyonlarında bir kanal vazifesi görmek, çatışma veya doğal afet bölgelerine genellikle ilk ulaşan olmak ve devlet veya BM-destekli barışı inşa ve iyileştirme operasyonlarına destek vermek suretiyle destek olurlar (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**). STK'lar ayrıca sürdürülebilir kalkınma sağlanmasında da önemli bir rol oynarlar. Bu alandaki başlıca STK'lardan biri Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'dir. Cenevre merkezli bu örgüt, Cenevre Sözleşmeleri kapsamındaki uluslararası insani hukuktan aldığı yetkiyle savaş ve iç çatışma kurbanlarını korumakta ve yaralı, mahpus, mülteci, sivil ve diğer savaşmayan gruplara yardım sağlamaktadır. Benzeri örgütler arasında Sınır Tanımayan Doktorlar [Médecins Sans Frontiéres] (acil tıbbî yardım), Çocukları Koruyun [Save the Children] (çocukların korunması) ve Uluslararası Af Örgütü [Amnesty International] (insan hakları) sayılabilir.

İnsan Güvenliği Desteğine Tehditler

İster korkudan azade olmak, isterse de yoksulluktan azade olmak şeklinde anlaşılsın insan güvenliği kavramı hâlâ ulusal güvenliğin önüne geçmiş değildir. 2005 *İnsani Kalkınma Raporu,* zengin ülkelerin askerî bütçeleri için ayırdıkları her 10 dolara karşın yardım faaliyetlerine sadece 1 dolar ayırdığını tespit etmiştir. Dahası, 'yılda 3 milyon hayata mal olduğu iddia edilen HIV/AIDS hastalığı için küresel düzeyde yapılan harcama üç günlük askerî harcamaya eşittir' (UNDP, 2005: 8).

Ulusal güvenlik/devlet güvenliği insan güvenliğinden niçin daha önemli görülmektedir? Gelişmekte olan ülkelere göre, devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü bireylerin güvenliğinin önünde gelmektedir. Bu ülkelerin çoğu; sınırları sömürgeci güçler tarafından keyfî biçimde çizilmiş ve ne etnik kompozisyona, ne de halklar arasındaki tarihî bağlara dikkat edilmiş olan yapay ulus-devletlerdir. Kısmen sömürgeci güçlerin çizdiği sınırları tanımayan etnik ayrılıkçı hareketlere (bazen de terörizm olarak adlandırılmaktadır) devletlerin tepkilerine, hükümetler tarafından insan güvenliğinin korkunç biçimde hiçe sayılması eşlik etmektedir. Dahası, Çin dahil birçok Üçüncü Dünya ülkesi otoriter yönetimler altındadır. Devlet ideolojilerine alternatifler oluşturulmasına imkân verecek siyasi alanın yokluğu ve otoriter rejimlerin vatandaşlarına öz-

gürlük sunmak yerine kendi varlıklarını sürdürebilmek için sivil özgürlükler üzerindeki kısıtlamaları insan güvenliğini engellenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkelerde de insan güvenliğine karşı en güçlü tehditlerden biri, ABD'nin 11 Eylül saldırılarına karşı başlattığı (Obama yönetimi tarafından 'muhtemel denizaşırı harekâtlar' olarak yeniden adlandırılan) teröre karşı savaştan kaynaklanmaktadır. Bunlar, devletlerin ulusal güvenlik üzerindeki geleneksel vurgusunu yeniden canlandırmıştır (Suhrke, 2004: 365). Teröristlerin masum sivilleri hedef alıp böylece insan güvenliğini tehdit etmelerine rağmen, teröre karşı savaşa girişen ülkeler sivil özgürlükleri ihlal etmektedirler. George W. Bush yönetiminin Cenevre Sözleşmeleri'nin uygulanabilirliğini sorgulaması, Irak'taki savaşta işkence sorunuyla ilgili taahhütlerini geri çekmesi, Rusya'nın Çeçenistan'da yürüttüğü savaşta –savaş suçları, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (Conference on Security and Cooperation in Europe [CSCE]) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Cooperation in Europe [OSCE]), uluslararası ve bölgesel işkence sözleşmeleri vb. gibi– birçok uluslararası taahhüdüne uymaması insan güvenliği gündemini daha da fazla zarara uğratmaktadır.

Püf Noktası

- Günümüze kadar insan güvenliği konusunda yapılmış olan en önemli çok-taraflı eylemler arasında Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Anti-Personel Kara Mayınları Antlaşması'nı sayabiliriz.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği UNHCR, BM Çocuk Fonu UNİCEF ve BM Kadınlar Kalkınma Fonu UNİFEM gibi BM birimleri mülteciler ve çocuk hakları gibi insan güvenliği konularıyla ilgilenmektedir.
- Kanada ve Japonya, insan güvenliği konusunu dış politika gündemlerinin önemli bir parçası haline getirmiş iki önde gelen ülkedir. Ancak bu iki ülkenin yaklaşımları, sırasıyla, 'korkudan azade olmak' ve 'yoksulluktan azade olmak' yaklaşımları arasındaki karşıtlığı gözler önüne sermiştir.
- STK'lar çatışmalara ilişkin bilgi ve erken uyarı kaynağı olmak, kurtarma ve yardım operasyonlarında bir kanal vazifesi görmek, çatışma ve doğal afet bölgelerine genellikle ilk ulaşan olmak ve hükümet ya da BM-destekli barışı inşa ve rehabilitasyon operasyonlarına destek vermek suretiyle insan güvenliğine katkıda bulunurlar.
- ABD'deki 11 Eylül saldırıları ve 'teröre karşı savaş'; Obama yönetiminin seleflerinin terörizm konusundaki stratejik yaklaşımlarının önemli unsurlarını tadil etmesine ve sivil özgürlükler ve uluslararası sözleşmelere daha fazla saygı gösterme sözü vermesine rağmen, sivil özgürlükler ve insan hakları pahasına, güvenliğe ilişkin geleneksel devlet merkezli yaklaşımı vurgulamaktadır.

Sonuç

İnsan güvenliği kavramı güvenliğe devletlerin askerî saldırılardan korunması perspektifinden bakan geleneksel bakışı adım adım değiştiren bir dizi gelişmeyi yansıtmaktadır. Başlangıçtaki ekonomik büyüme vurgusu zamanla

daha geniş bir insani kalkınma vurgusuna doğru yönelmiş ve Balkanlar'daki ve Afrika'daki soykırımlar, 1997'deki Asya mali krizi ve küresel hastalıklar gibi yeni tehditleri dikkate almıştır. İnsan güvenliği kavramı; bireysel güvenliği ve refahı tehdit eden meydan okumalar dizisine ilişkin anlayışımızı –hem askerî çatışmayı hem de toplumsal, ekonomik ve ekolojik güçleri kapsamak suretiyle– genişletmenin yanı sıra ulusal ve küresel güvenlik endişelerinin merkezine bireyi koymaya yönelik devam eden bir çabayı temsil etmektedir. İnsan güvenliğinin evrensel bir kavramsal çerçeve ya da ulusal hükümetler ile uluslararası topluluk için bir politika aracı olarak kabul edilmesi için hâlâ uzun bir yol kat etme ihtiyacı vardır. Silahlı çatışma, yoksulluk, hastalık ve çevresel bozulma arasındaki bağlar halen tam olarak anlaşılmamaktadır ve açıklığa kavuşturulmasına ve ayrıntılandırılmasına ihtiyaç vardır. Yine de –ister korkudan azade olmak, isterse de yoksulluktan azade olmak şeklinde olsun– insan güvenliğine yönelik tehditlerin, insan güvenliği kavramı ve anlayışı konusunda bir mutabakatın olmaması nedeniyle bitmeyecek veya azledilmeyecek gerçek dünya tehditleri olduğunda çok az şüphe vardır. İnsan güvenliğinin faydası ve kapsamı hakkındaki tartışmalar bir yana, devlet egemenliğine odaklanan geleneksel güvenlik anlayışının yeterli olmadığı ve uluslararası topluluğun insanları küreselleşme çağının ulus-ötesi tehlikelerinden korumak için yeni cevaplar geliştirmesi konusunda giderek artan bir kabul söz konusudur. Uluslararası topluluk, devletlere yönelen konvansiyonel askerî tehditlerden ziyade insan yaşamları üzerinde çok daha fazla yıkıcı bir etkide bulunacak gittikçe büyüyen karmaşık ulus-ötesi tehlikeleri ele alacak araçlar olarak insan güvenliğini geliştirecek yeni yollar bulmak zorundadır.

Sorular

1. İnsan güvenliği nedir? Ulusal güvenlikten hangi bakımlardan farklıdır?
2. Güvenlik kavramını bireylere odaklanmak suretiyle yeniden tanımlamak analitik bakımdan ve politika oluşturmak açısından faydalı mıdır?
3. İnsan güvenliğinin iki kavramsallaştırması, 'korkudan azade olmak' ve 'yoksulluktan azade olmak' arasındaki farkları tanımlayınız. Bu iki anlayış uzlaşabilir mi?
4. Bazı çalışmalar dünyadaki silahlı çatışma vakalarının uzun süredir azalmakta olduğunu göstermektedir. Bu eğilimin sebepleri nelerdir?
5. Sağlık ile insan güvenliğini nasıl ilişkilendirebiliriz?
6. Yoksulluk ve çatışma hangi açılardan birbiriyle bağlantılıdır?
7. Uluslararası topluluğun insan güvenliğini destekleme sürecindeki iyileştirmeler hangi temel alanlarda yaşanmıştır?
8. Orissa'daki insan güvenliğine yönelik önemli tehditler nelerdir? İnsan güvenliği kavramı ve insan güvenliğine yönelik uygulanacak siyasetler için Orissa örneğinden çıkarılabilecek dersler nelerdir?

9. İnsan güvenliğinin desteklenmesinde uluslararası topluluğun çıkarabileceği başlıca engeller nelerdir?
10. Çatışma bölgelerindeki kadınların acılarına niçin özel bir ilgi göstermemiz gerekiyor?

Ek Okuma Önerileri

Acharya, A. (2001), "Human Security: East Versus West", *International Journal*, 56(3): 442-460. İki farklı insan güvenliği anlayışı arasındaki tartışmayı Asya üzerinde özel bir vurguyla inceler: "Korkudan azade olmak" ve "yoksulluktan azade olmak".

Commission on Human Security (2003), *Human Security Now: Protecting and Empowering People* (New York: United Nations). Japonya'nın teklifiyle ve Japonya'dan Sadako Ogata ve Hindistan'dan Amartya Sen'in öncülüğünde kurulan bir komisyon tarafından sunulan bu rapor; insan güvenliği, onun anlamı ve karşı karşıya olduğu tehditlere dair geniş bir değerlendirme sunmakta ve insan güvenliğini sağlamak için gerekli adımları ortaya koymaktadır.

Duffield, M. (2007), *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples* (Cambridge: Polity Press). İnsan güvenliğinin liberal soykütüğünün izini sürüyor ve insan güvenliğine ilişkin neo-liberal yaklaşımın Üçüncü Dünya'daki çatışmaların devamı ve kalkınma sürecindeki devletin güçlenmesi anlamına geldiği uyarısında bulunuyor.

Haq, M. (1995), *Reflections on Human Development* (Oxford: Oxford University Press). *İnsani Kalkınma Raporu*'nda öncü bir rol oynayan Pakistanlı kalkınma ekonomistinin, insani kalkınma ve insan güvenliği konularındaki düşüncelerini ihtiva ediyor.

Tajbakhsh, S. ve **Chenoy, A. M.** (2006), *Human Security: Concepts and Implications* (Londra: Routledge). Kavramın muğlaklığını gidermeye çalışan ve kavramsal tartışmalara odaklanan kapsamlı bir giriş kitabı. Değerli bir eğitim materyali.

United Nations Development Programme (1995), *Human Development Report 1994* (Oxford: Oxford University Press). İnsan güvenliği düşüncesinin asıl kaynağı olmuştur.

Bölüm 30
İnsan Hakları

Jack Donnelly

Giriş
Küresel İnsan Hakları Rejimi
İki-taraflı İnsan Hakları Siyaseti
Devlet-dışı İnsan Hakları Siyaseti
İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler Teorisi
Sonuç

Okuma Rehberi

Zimbabwe'de Robert Mugabe ve Kuzey Kore'deki Kim hanedanlığı gibi diktatörler, halklarını zorbalıkla baskı altında tutuyor ve birçoğunu açlıktan ölüme mahkûm ediyor. Suudi Arabistan'da kadınlar, bırakalım oy kullanmayı, araba kullanma iznine bile sahip değiller. Birleşik Devletler'de yaklaşık 50 milyon insan (nüfusun yüzde 15'i) temel sağlık hizmetlerinden yararlanamıyor. Amazon bölgesindeki yerli halklar, madenler, hayvan çiftlikleri ve tarım çiftlikleri için topraklarından zorla çıkartıldılar. Brezilya'da kadın ve erkeklere sokaklarda cinsel kimliklerinden ötürü saldırılıyor. İşçilere ancak açlık sınırında yaşamaya yetecek ücretler karşılığında tehlikeli koşullarda çalışmaktan başka bir seçenek bırakılmıyor. Her gün önlenebilir hastalıklar yüzünden 20.000'den fazla çocuk ölüyor.

Devletler ve yurttaşlar, bu türden ihlallere karşı düzenli olarak ve güçlü bir şekilde ses çıkartsalar da, ileride göreceğimiz üzere, uluslararası faaliyetler, birçok mağdura çok az doğrudan yardım sunabiliyor. Yine de uluslararası planda yürütülen faaliyetler, halkların mücadelelerine destek olabiliyor. Ayrıca uluslararası baskı, meselenin gündemde kalmasında ve ileride yürütülecek faaliyetler konusunda gerekli olan temelin oluşturulmasında katkı sağlayabiliyor. Bugün birçok insan şu konuda hemfikirdir: devletler ve yurttaşlar sistematik insan hakları ihlallerini görmezden gelmemek ve sessizce geçiştirmemek gibi bir göreve sahiptir.

Bu bölüm, günümüz uluslararası toplumunda çok-taraflı, iki-taraflı ve ulus-ötesi insan hakları siyasetini inceliyor. Ayrıca **6**, **7**, **9**, **10**, **11** ve **12. Bölümler**de takdim edilen dört teorik bakış açısı üzerinden, uluslararası insan haklarını ele alıyor.

Giriş

Yetmiş beş yıl önce insan hakları uluslararası planda geçerliliği olan bir konu başlığı değildi: bir devletin kendi topraklarında yaşayan yurttaşlarına nasıl muamele ettiği –bu muamele ahlâken itici de olsa– egemenlik haklarının uygulanması kapsamındaydı. Kölelik ve endüstriyel işgücünün çalışma koşulları gibi bugün insan hakları ihlali saydığımız kimi adaletsizlik örnekleri, uluslararası planda kapsamlı bir insan hakları bütününün parçası değil, sadece istisnai ve münferit meseleler olarak ele alınıyordu. Milletler Cemiyeti Misakı denilen, kötü şöhretli "idealist" girişim bile insan haklarından bahsetmemektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Yahudi soykırımının yol açtığı dehşetin giderek daha fazla farkında olunması sayesinde hükümetler ve sivil toplum örgütleri yoğun bir değerlendirme ve faaliyet içerisine girdiler ve bu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etmesiyle sonuçlandı. (Birçok ülke 10 Aralık gününü İnsan Hakları Günü olarak kutlar.) Bu sayede insan hakları uluslararası gündemlerde kalıcı bir biçimde yer bulmaya başladı ve küresel insan hakları rejiminin temel normları oluştu.

Küresel İnsan Hakları Rejimi

Bir **uluslararası rejim**, devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin bir sorun alanında yetkili kabul ettikleri bir dizi ilke, norm, kural ve karar alma prosedürleri olarak tarif edilegelmektedir (bkz. **Bölüm 19**). Küresel insan hakları rejimi, güçlü ve yaygın kabul gören ilke ve normlara dayanırken uluslararası tatbik mekanizmaları zayıftır ve bu da uluslararası insan haklarının ulusal düzeyde uygulanması sistemini ortaya çıkarır.

Uluslararası İnsan Hakları Normları

26 Haziran 1945'te San Fransisko'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması, yeni örgütün ana hedeflerinden biri olarak insan haklarına saygı meselesini gündeme taşıdı. Ayrıca antlaşma (yerini 2006'da yeni ve potansiyel olarak daha güçlü bir İnsan Hakları Konseyi'ne bırakan) İnsan Hakları Komisyonu'nu kurdu.

Komisyonun ilk temel çalışması, **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**'ni hazırlamak oldu; beyanname uluslararası arenada kabul gören in-

san haklarının kısa ama kapsamlı bir listesini sunmaktaydı. **Medeni ve siyasi haklar**, devletin sebep olduğu ihlallere karşı hukuki koruma sağlamakta ve tüm yurttaşların politik süreçlere katılımını güvence altına almayı hedeflemektedir. Bu haklar, yasalar önünde eşitlik, keyfi tutuklama ve gözaltına karşı koruma, din, konuşma, toplanma ve politik katılım özgürlükleri gibi hakları içeriyordu. **Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar** ise bireylerin eşit toplumsal ve kültürel katılımını güvence altına almak ve önemli mal ve hizmetlere erişmesini mümkün kılmak için vardı. Gıda, barınma, sağlık, eğitim ve sosyal güvence gibi haklar öne çıkan örneklerdendi.

Uluslararası hukuk, bu iki hak grubunu bölünmez bir bütün olarak ele alır. Bu Beyanname, devletlerin istediklerini seçip alabildikleri bir liste olmaktan ziyade günümüz dünyasında onurlu bir hayat için gerekli asgari şartları bütüncül olarak belirlemektedir. Uluslararası ölçekte kabul gören insan hakları aynı zamanda karşılıklı bağımlıdır. Her bir hak kümesi diğer kümeyi güçlendirmekte ve onu daha da kıymetli kılmaktadır; biri olmadan diğeri eksiktir. Bu haklar, aynı zamanda evrenseldirler ve her yerde tüm insanlara eşit olarak tatbik edilirler.

Uluslararası planda kabul gören insan hakları, sonrasında bir dizi antlaşma ile daha da detaylandırılmıştır (bkz. **Kutu 30.1**). Altı temel uluslararası insan hakları antlaşması (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile medeni ve siyasi haklara ilişkin iki Uluslararası İnsan Hakları Antlaşması, ayrıca ırk ayrımcılığı, kadınlara karşı ayrımcılık, işkence ve çocuk hakları ile ilgili sözleşmeler) Aralık 2012'ye gelindiğinde 173 devlet tarafından –ki bu sayı %88 gibi çarpıcı bir onaylama oranına tekabül eder– onaylanmıştır (yasal olarak bağlayıcılığı kabul edilmiştir). **Kutu 30.2**, Evrensel Beyanname ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde tanımlanan hakları sıralamaktadır; bunlar sıklıkla (Antlaşma'nın insan haklarına dair hükümleriyle birlikte) Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi olarak anılmaktadır.Uluslararası İlişkilerin amaçları açısından "insan hakları" kabaca bu haklar listesine karşılık gelmektedir.

Çok-taraflı Uygulama Mekanizmaları

Bu uluslararası hukuki yükümlülüklerin çok-taraflı uygulanmasına dair ana mekanizma, dönemsel raporlamadır. Bağımsız uzmanlardan oluşan denetleme komiteleri –hukuki jargonla ifade edersek "antlaşma temelli organlar (*treaty bodies*)"– devletlerin kendi ulusal pratiklerine dair raporlarını alır ve gözden geçirir. Bu raporlar, komitenin raporu sunan devletin temsilcilerine sorular yönelttikleri aleni bir oturumda incelenir. Ardından yazılı ek soru ve cevaplar gelebilir. Öte yandan söz konusu görüş ve bilgi alışverişi tamamlandığında gözden geçirme işlemi de sona erer. Uzmanların devletlerin insan haklarına ne kadar riayet ettiğini belirleme, hatta devlet tarafından sunulan raporun veya cevapların yeterliliğini değerlendirme yetkisi yoktur.

Kimi antlaşmalar bireysel şikâyetler için de (benzer sadelikte) mekanizmalar içermektedir. Fakat bir sözleşmeye taraf olanların sadece yarısı antlaşma temelli organın şikâyetleri incelemesine izin vermektedir. Ve bir şikâyet gözden geçirilme sürecine alınsa bile, komite sadece bir ihlal olup olmadığı konusunda görüş belirtir. Söz konusu devlet bu görüşleri istediği gibi ele almakta yasal olarak serbesttir.

İnsan Hakları Konseyi evrensel bir gözden geçirme sistemi kurmuştur. Ne var ki gözden geçirenler bağımsız uzmanlar değil, devletler olduğundan, tipik bir gözden geçirme yüzeyseldir. Bunun dışında usulün evrensel kapsamı dağınık gözlemler üretir. Yine de kimi örneklerde önem arz eden izleme işlemi devreye girer.

Daha esaslı çalışmalar Konsey'in bir devlete özgü ve tematik olarak yürüttüğü "özel prosedürler" ile gerçekleşmektedir. 2012'de raportörler, uz-

Kutu 30.1 Önemli uluslararası insan hakları antlaşmaları

	Kabul tarihi	Yürürlüğe giriş tarihi	Tarafların sayısı (2009)	Denetleme komitesi	Tekil şikâyetler	Şikâyetlere imkân veren taraflar (2009)
Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	Ara 1966	Ocak 1976	160	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi	Evet	Henüz yürürlükte değil
Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi	Ara 1966	Mart 1976	165	İnsan Hakları Komitesi	Evet	113
Uluslararası Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi	Ara 1965	Mart 1969	173	Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD)	Hayır	Belirtilmedi
Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi	Ara 1979	Eyl 1981	186	Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW)	Evet	99
İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani ve Küçültücü Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Uluslararası Sözleşme	Ara 1984	Haz 1987	146	İşkenceyle Mücadele Komitesi (CAT)	Evet	64
Çocuk Hakları Sözleşmesi	Kas 1989	Eyl 2990	193	Çocuk Hakları Komitesi (CRC)	Hayır	Belirtilmedi
Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Mensuplarının Haklarının Korunması Sözleşmesi	Ara 1990	Haz 2003	42	Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)	Hayır	Belirtilmedi
Engelli Hakları Sözleşmesi	Ara 2006	May 2008	71	Engelli Hakları Komitesi (CRPD)	Evet	45
Uluslararası Tüm İnsanları Zorla Kaybedilmekten Koruma Sözleşmesi	Ara 2006	Henüz yürürlükte değil	16	Zorla Kaybedilenler Komitesi (CED)	Hayır	Belirtilmedi

manlar ve çalışma grupları (barınma, keyfî gözaltı, eğitim, aşırı yoksulluk, insan hakları savunucuları, köleliğin günümüz formları, ulus-ötesi şirketler ve kadına yönelik şiddet gibi) otuz iki konu başlığını ve on iki ülkedeki (Belarus, Kamboçya, Fildişi Sahilleri, Eritre, Kuzey Kore, Haiti, İran, Myanmar [Burma], işgal altındaki Filistin toprakları, Somali, Sudan ve Suriye) insan hakları uygulamalarını incelemişlerdir.

2002'de kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) yargılama yetkisine sahiptir. Ancak yetki alanı büyük ölçüde soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar ile sınırlıdır, mahkemenin faaliyet kapsamına çok az sayıda dava girmektedir. 2012 yılı boyunca (Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Kenya, Libya ve Fildişi Sahilleri'ndeki) yedi olayı ele alan on yedi dava açmış, iki dava sürecini karara bağlamıştır (bu davalardan birinde bir kişiyi on dört yıl hapis cezasına çarptırmıştır). Uluslararası hukuk açısından cezadan muaf olma meselesine son vermenin sembolik değeri göz ardı edilmemelidir. Uluslararası yargılamalar, bir ülkenin trajedilerle yüklü geçmişini geride bırakmasına da katkı sunabilmektedir. Fakat mahkumiyet kararı mağdurlara asgari düzeyde çare olabilmekte, bu mağdurların çoğu böylesi bir beklenti içerisine bile girmemektedir. Uluslararası planda kabul gören insan haklarının neredeyse tamamı UCM'nin yetki alanının dışında kalmaktadır.

Kutu 30.2 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanınan haklar*

- Hakların ayrımsız eşitliği (D1, D2, E2, E3, C2, C3)
- Yaşam (D3, C6)
- Kişinin özgürlüğü ve güvenliği (D3, C9)
- Köleliğe karşı koruma (D4, C8)
- İşkenceye ve gayriinsani cezalandırmaya karşı koruma (D5, C7)
- Yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkı
- Hukuk önünde eşitlik (D7, C14, C26)
- Hak ihlalleri durumunda hukuki çözümlere erişme (D8, C2)
- Keyfi tutuklama veya gözaltına karşı koruma (D9, C9)
- Bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye çıkma (D10, C14)
- Masumiyet karinesi (D11, C14)
- Önceyi kapsayan kanunlara karşı koruma (D11, C15)
- Gizliliğin, ailenin ve hanenin korunması (D12, C17)
- Hareket serbestiyeti ve ikamet özgürlüğü (D13, C12)
- Evlenme ve aile kurma (D16, E10, C23)
- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (D18, C18)
- Görüş, ifade bildirme özgürlüğü ve basın özgürlüğü (D19, C19)
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü (D20, C21, C22)
- Politik katılım (D21, C25)
- Sosyal güvenlik (D22, E9)
- Elverişli koşullarda çalışma (D23, E6, E7)
- Özgür sendikalar (D23, E8, C22)
- Dinlenme ve boş zaman (D24, E7)
- Gıda, giyinme ve barınma (D25, E11)
- Sağlık bakımı ve sosyal hizmetler (D25, E12)
- Çocuklar için özel korumalar (D25, E10, C24)
- Eğitim (D26, E13, E14)
- Kültürel hayata katılım (D27, E15)
- Halkların kendi kaderlerini tayin hakkı (E1, C1)
- Baskılardan kaçıp sığınma talep etme hakkı (D14)
- Milliyet (D15)
- Mülkiyet (D17)
- Hakların gerçekleşmesi için gerekli toplumsal ve uluslararası düzen (D28)
- Gözaltı veya tutukluluk halinde insani muamele (C10)
- Borçlunun hapsine karşı koruma (C11)
- Yabancıların keyfi sınır dışı edilmesine karşı koruma (C13)
- Irksal veya dinsel nefretin teşvikine karşı koruma (C20)
- Azınlık kültürünün korunması (C27)

* Her bir hakla ilgili kaynak parantez içerisinde, belge madde numarası olarak belirtilmektedir. D = İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. E = Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi. C = Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

Bölgesel çok-taraflı uygulamaların sunduğu manzara ise oldukça farklıdır. Asya (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği mütevazı bir bölgesel insan hakları mekanizması oluşturmuş olmasına karşın) her türden bölgesel insan hakları örgütünden mahrum durumdadır. Avrupa Konseyi üyeleri, oldukça faal ve etkili olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hukuken bağlayıcı olan kararlarına tabidirler. (Ancak bu usuller, bölgede insan haklarına yönelik saygının yüksek düzeyde olmasının sebebi değil, sonucudur.) Amerikan Devletleri Örgütü tarafından kurulan Amerikalar-arası düzen önemli sayılabilecek bir mahkeme ve güçlü bir komisyon kurmuştur. Gelgelelim Afrika Birliği ise göstermelik bir mahkeme ve zayıf, yeterli fona sahip olmayan Afrika İnsan Hakları ve Halkların Hakları Komisyonu'nu kurmuş, Arap Ligi ise sadece zayıf bir nitelik arz eden Arap İnsan Hakları Komisyonu kurmakla yetinmiştir.

Çok-taraflı Mekanizmaların Değerlendirilmesi

Küresel insan hakları rejimi, uluslararası insan hakları normlarının mütevazı bir uluslararası gözetimle birlikte, ulusal düzeyde uygulanmasına dayanır. Sadece Avrupa'daki bölgesel düzen somut bir hukuki yaptırım yetkisine sahiptir. Ancak "yaptırım" bahsi, genelde uyum faslını kolaylaştıran çok-taraflı uygulamaların niteliğini gözden kaçırmaktadır.

Birçok çok-taraflı mekanizmanın amacı, eleştirel ama nihayetinde ikna edici (baskıcı olmayan) diyaloglar kurmaktır. Raporlar, gözden geçirmeler, şikâyetler ve soruşturmalar ise temelde uluslararası normlara uyumu teşvik etmeyi ve bunu kolaylaştırmayı amaçlar. Uluslararası denetleme komitesine sunulacak raporların itinalı biçimde hazırlanması, çoğunlukla ulusal hukuk ve uygulamaların yararlı biçimde gözden geçirilmesini sağlar. Zayıf bir uluslararası tetkik süreci bile politik öneme sahip olabilir. Dolayısıyla hak ihlalcisi birçok rejim, ihlalleri gizlemeye veya inkâr etmeye çalışmaktadır. Sorumsuzca hareket eden ülkelerde bile görülen bu utanç duygusu insan hakları savunucuları açısından güçlü bir kaynaktır, ayrıca çok-taraflı mekanizmaların (sınırlı ama gerçek) gücüne dair çarpıcı bir kanıttır.

Kapsamlı ve sistematik insan hakları ihlallerine imza atan devletler, küresel insan hakları rejimine genelde aykırı davranırlar. Çok-taraflı kurumların aktörleri, diktatörleri devre dışı bırakmak için gereken ikna edici veya zorlayıcı kaynaklardan mahrumdurlar. Ama en dik kafalı rejimler bile bazen kimi mağdurların çilesini hafifletecek sembolik adımlar atabilmektedirler. Bunun dışında birçok devlet, değişimler nispeten dar ve kademeli olarak cereyan ettiği takdirde, insan hakları uygulamalarının en azından bir kısmını geliştirme konusunda ikna edilebilirler, harekete geçirebilirler veya teşvik edilebilirler. Bu türden değişimlerin bile binlerce, hatta bazen milyonlarca insana mütevazı ama gerçek kimi faydalar sağlaması mümkündür.

Uluslararası normlar, aynı zamanda bağımsız bir etkiye de sahiptir. Hükümetlerin, uluslararası insan hakları antlaşmalarına taraf olmak suretiy-

le gönüllü olarak üstlendikleri yükümlülükleri inkâr etmelerine imkân veren meşru bir gerekçe yoktur. (Eğer inkâr etmeye kalkışırlarsa, bu apaçık ikiyüzlülüğün siyasi bedelleriyle yüzleşirler.) Böylelikle buyurucu uluslararası insan hakları normları, yereldeki insan hakları savunucularının bahsi geçen hakların gerçekte birer hak olup olmadığını tartışmak yerine, insan haklarının nasıl korunup uygulanacağına odaklanmalarını mümkün kılar. Bu normlar, aynı zamanda yereldeki insan hakları savunucularını yabancı ideolojilere veya dış kaynaklı kültürel ya da dini geleneklere hizmet eden ajanlar olduklarına dair suçlamalara karşı korurlar.

Buyurucu normlar, benzer şekilde iki-taraflı ve ulus-ötesi faaliyetleri de mümkün kılar. İlgili standartları resmiyette onaylamış olan hükümetler, ihlaller için "olağanüstü hal"e dayalı gerekçelere başvurmak veya gerçeklerin inkâr edilmesine dönük çabalara yönelmek zorunda kalırlar.

Hukuki normlar, aynı zamanda içsel bir güç de içerir. Birçok insan gibi devletler de üzerinde pek de düşünülmeyen bir uygunluk varsayımına sahiptir, özellikle de uluslararası hukuki normların, ulusal hukuk dahilinde yeniden üretildiği durumlarda. Olağan biçimiyle devletler de bireyler gibi hukuka sırf hukuk olduğu için uyarlar. Uygunluk varsayımı, çoğunlukla hukukun ihlal edilmesinin getirdiği maddi kazançlar dikkate alındığında aşılır. Ama aktif bir sivil toplumun ve demokratik politik katılımın ihlallerle mücadeleye imkân tanıdığı ülkelerde yasallık/yasadışılık argümanları genellikle isteksiz davranan devletlerin, hakları korumaya dönük uygulamaların sınırları dahiline çekilmesi ihtimalini artırmaktadır.

Püf Noktası

- Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi, hem medeni ve siyasi hakları hem de ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsayan, birbirine tabi, bölünmez bir bütünü teşkil eden, buyurucu evrensel insan haklarını içerir. Uluslararası İlişkilerin amacı bağlamında "insan hakları" kabaca bu devredilemez ve eşit evrensel haklar bütününü ifade eder.
- Evrensel düzeyde onaylanmış kapsayıcı hukuk yapısı, küresel insan hakları rejiminin en önemli katkısıdır. Her türlü denetleme mekanizmasından bağımsız olan bu normlar insan hakları savunucularının yetki sahibi olmasına katkı sunar ve hükümetlerin faaliyetlerini kısıtlar.
- Küresel insan hakları rejimi, uluslararası normların ulusal düzeyde uygulanmasına dayanır.
- Çok-taraflı uygulama mekanizmaları, ulusal uygunluğu kolaylaştırır ki bu, esas olarak devletlere yükümlülüklerini hatırlatan ve ulusal ve uluslararası dikkati ihllalere yönelten kamusal denetleme sürecinin harekete geçirilmesiyle mümkün olur.
- Güçlü çok-taraflı prosedürler, iyi insan hakları uygulamalarının sebebi değil sonucudur.

İki-Taraflı İnsan Hakları Siyaseti

Devletlerin başka devletlerle doğrudan ilişki kurduğu iki-taraflı dış siyaset, insan hakları adına atılan uluslararası adımlar konusunda ikinci ana mekanizmadır.

İki-taraflı İnsan Hakları Diplomasisinin Evrimi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulünü takip eden yıllarda, Soğuk Savaş giderek derinleşip genişledikçe insan hakları partizan politik çıkarlar uğruna hem ABD hem de Sovyetler Birliği tarafından kenara itilmiş veya arsızca istismar edilmiştir. Ancak 1970'lerin ortasında Soğuk Savaş yumuşama dönemine girmiş ve insan hakları Amerikan dış siyasetinde yeniden ortaya çıkmıştır. Sovyet Yahudilerinin göçüne ve Sovyet muhaliflerine yönelik baskılara odaklanmak Amerikan soğuk savaşının hedeflerini destekler mahiyette olsa da, 1975'te Amerikan Kongresi dış yardım kararlarının alınmasında insan hakları uygulamalarının dikkate alınmasını gerekli kılmıştır. 1976'da Jimmy Carter, insan hakları meselesine Amerikan dış politikasında önemli bir yer verme vaadine dayalı kampanyası sonrası başkan seçilmiştir.

1977 uluslararası insan hakları siyasetinde bir dönüm noktasıdır ve önem açısından 1948 (Evrensel Beyanname) ve 1989'dan (Soğuk Savaş'ın sonu) sonra ikinci sırada yer alır. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin uygulamasını denetleyen İnsan Hakları Komitesi faaliyetlerine başlamıştır ki bu, insan haklarının birçok devlet tarafından daha aktif biçimde benimsendiğini sembolize eder. Carter göreve gelir gelmez, her zaman istikrarlı veya etkili olmasa bile, ABD'yi saldırgan bir uluslararası insan hakları savunuculuğu yoluna sokmuştur. Uluslararası Af Örgütü'nün Nobel Barış Ödülü'nü kazanması, ulus-ötesi insan hakları savunuculuğunun olgunlaşmasına işaret etmektedir (aşağıda "Devlet-dışı İnsan Hakları Siyaseti" başlıklı kısımda bu konu ele alınmaktadır).

Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde insan hakları, birçok Batılı devletin dış siyasetinde açıkça yer almıştır. Oysa 1970'lerde ve 80'lerde dile getirilen insan hakları hedefleri Soğuk Savaş hedeflerine tabi kılınmıştır. ABD'nin Latin Amerika'da yürüttüğü siyaset özellikle hak ihlallerine dayanmaktadır (bkz. **Kutu 30.3**).

Sovyetlerin gayriresmi imparatorluğunun 1989'da çöküşü, insan hakları diplomasisinin "altın çağ"ını başlatmıştır. Bu gelişmeyi asıl sembolize edense, Haziran 1989'da Tiananmen katliamına dönük uluslararası tepkidir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). 1990'larda soykırım karşıtı, saldırgan uluslararası faaliyetler, iki-taraflı ve çok-taraflı adımların öne çıkan özelliği olmuştur (bkz. **Bölüm 31**). Birçok devlet de sivil toplum desteği odaklı temel programlar geliştirmiş, demokratikleştirme girişimlerini artırmış ve kalkınmayı destekleme programlarına insan haklarını entegre etmişlerdir.

11 Eylül 2001 ve takip eden süreçte Amerika'nın "teröre karşı savaş"ı diğer önemli dönüm noktasını ifade etmektedir. Amerika'nın 11 Eylül'de "her şeyin değiştiğine" dair aşırı heyecanlı açıklamalarına rağmen 1980'lerdeki ve 90'lardaki ilerleme önemli ölçüde devam etmiştir.

Savaş, insan hakları açısından asla iyi bir şey değildir ve "teröre karşı savaş" da bu konuda asla istisna teşkil etmez. Pakistan, Irak ve Afganistan gibi birkaç öne çıkan vakada insan haklarının içinde bulunduğu iç karartıcı duruma yol açan, yereldeki güçler ve Amerikan desteğidir. Ama birçok başarının yanında ciddi sayıda hataya da imza atılmıştır. Örneğin Latin Amerika'da demokratik ilke ağırlığını hiç yitirmemiştir. Bush döneminde yürütülen Amerikan dış siyasetinde bile insan hakları terörle mücadele uğruna –Soğuk Savaş esnasında anti-komünizme feda edilişine benzer şekilde– topyekûn feda edilmemiştir. Amerika'da gözaltındaki mahkûmlara işkence edilmesi ve şüphelilerin –illegal biçimde alıkonuldukları ve işkenceye maruz bırakıldıkları– yabancı ülkelere gizlice "iadesi" gibi birçok ihlal ortadan kaldırılmıştır (hatta reddedilmiştir), her ne kadar Guantanamo'da 150'den fazla insan hukuka aykırı biçimde gözaltında tutulmaya devam ediyor olsa da.

Dahası Bush yönetimi bile Suudi Arabistan ve Pakistan gibi eski müttefikler dışında zorba diktatörleri kucaklamakta gönülsüz davranmıştır. Örneğin ABD Mayıs 2005'te Andijan'da yüzlerce sivilin katledilmesi sonrası Özbekistan'ı sert bir dille eleştirmiştir. (Oysa Çin, Hindistan ve Rusya muhaliflerin zorla bastırılmasını desteklemiştir.) Hatta ABD, eleştirilerini hafifletmek yerine, Özbekistan'da bulunan, Amerikalıların Afganistan'daki operasyonları için kullandığı ana destek üssü Karşı Hanabad hava üssünden çıkmayı kabul etmiştir.

Kutu 30.3 ABD'nin 70'lerde ve 80'lerde Orta ve Güney Amerika'da uyguladığı siyaset

Nixon ve Ford yönetimleri (1969-75, 1975-7) Şili, Arjantin ve Uruguay'daki zorba askerî diktatörlükleri aktif biçimde destekledi. Bu hükümetler, uluslararası planda kabul gören insan haklarını sistematik olarak ihlal etmelerinin yanında, muhaliflerin kaçırılması ve sonrasında işkenceye maruz bırakılıp çoğunlukla –bilhassa Arjantin'de– öldürülerek ortadan kaldırılması konusunda uzmanlaşmıştı. Başkan Jimmy Carter (1977-81) ABD ile bu diktatörlükler arasına belirli bir mesafe koymaya çalıştı. Ronald Reagan yönetimi (1981-9) ise süreci tersine çevirip komünizme karşı ortak mücadele adına söz konusu askerî cuntaları aktif biçimde destekledi. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle –veya Arjantin örneğinde görüldüğü üzere, 1983'te iç sebeplere bağlı olarak askerî idarenin çöküşü ile– ABD bölgede demokrasinin aktif ve tutarlı bir destekçisi haline geldi.

Reagan Orta Amerika'da da Carter'ın itibarsızlaşmış askerî ve sivil diktatörlüklerle ABD arasına mesafe koyma siyasetini tersine çevirdi. 1980'lerin ortalarında ABD El Salvador ve Guatemala'da kendi halklarını kıyımdan geçiren –Guatemala'da bu kıyım soykırım düzeyine ulaşmıştır– zorba hükümetlere devasa askerî ve politik destek sağladı. Aynı zamanda ABD sosyalist eğilimleri sebebiyle Nikaragua'da demokratik yollarla iş başına gelmiş olan hükümete karşı saldırgan bir politik kampanya ve gizli bir savaş yürüttü.

Bunlar Soğuk Savaş esnasında insan haklarının anti-komünizme tabi kılınması konusunda karşımıza çıkan çarpıcı kimi örneklerdir. Uluslararası insan haklarını korumak için belirli bir bedel ödenmesi gereken durumlarda ABD, 70'ler ve 80'ler boyunca, bilhassa Soğuk Savaş siyasetinin devreye girdiği anlarda, söz konusu bedeli omuzlama konusunda nadiren istekli olmuştur. Ayrıca Amerika'daki ikiyüzlülük aşırı düzeyde olsa da, diğer Batılı devletler de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden önce insan hakları adına sembolik jestlerde bulunmanın ötesine pek geçmemişlerdir. Batılı olmayan devletlerse zaten bu yönde tek bir adım atmamışlardır.

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılında insan hakları, Batılı ve Batılı olmayan birçok ülkede ulusal dış siyasetin meşru –bazı durumlarda temel– unsuru olarak görülmektedir. "Teröre karşı savaş"ın yol açtığı aşırılıklar bu yönüyle ele alındıkça, mütevazı ilerlemenin devamlılığı konusunda önemli fırsatlar doğmaktadır.

Örnek Olay Çalışması 1 Tiananmen Katliamı'na yönelik uluslararası tepkiler

4 Haziran 1989'da sabahın erken saatlerinde tanklar Pekin'deki Tiananmen Meydanı'na doğru ilerledi ve bir milyondan fazla göstericinin haftalarca sürdürdüğü gösterileri zor kullanarak bastırdı. İktidardaki -1980'lerin başında bir dizi başarılı liberal ekonomik reformu yürürlüğe sokmuş olan- Komünist Parti mutlak politik kontrolün kendisinde olduğunu sokaklardaki kendi halkını öldürmeye hazır olduğunu göstererek ispatlamış oldu. (Sonrasında, sonbahar ve kış aylarında Doğu Avrupa'daki hükümetler ve güvenlik güçleri de benzer bir tercihle yüzleşti ve iktidarı başka güçlere teslim etme yoluna gitti.)

Çin hükümeti eylemlerin bastırılması sürecinde yaklaşık 200 silahsız sivilin öldürüldüğünü kabul etti. Birçok bağımsız kuruluşun tahminlerine göre Pekin'de ölenlerin sayısı devletin verdiği bu rakamın iki-üç katını buluyordu, kırsal bölgelerde (bilhassa Chengdu'da) yüzlerce insan ölmüştü. On binlerce insan tutuklandı, binlercesi ülkeden kaçtı veya yeraltına çekildi. Gözaltındaki göstericilere sert muamele edilmesi ana kural halini aldı. Yüzlerce insan idam edildi.

Yaşanan olaylara yönelik uluslararası toplum hızla ve sert bir dille tepki gösterdi. 5 Haziran günü ABD silah ambargosunu devreye soktu, üst düzey resmi temasları askıya aldı ve yeni yardımları dondurdu. Avrupa Topluluğu 27 Haziran'da benzer yaptırımlara başvurdu, bir gün sonra ise Dünya Bankası Çin'e verilecek 780 milyon dolarlık krediyi dondurdu. Japonya yeni beş yıllık yardım programını askıya aldı. Yediler Grubu (G7) Temmuz ayında Paris'te düzenlediği yıllık ekonomi zirvesinde katliamı kınadı. Ufak çaplı bir dizi ihlale karşın yaptırımlar bir yıl boyunca uygulamada kaldı.

Gelgelelim ekonomik ve politik çıkarlar süreçte merkezî bir rol oynadı. Japonya ve ABD iki-taraflı tepkiler konusunda spektrumun iki ucunu temsil ederler.

Diğer birçok devlet resmi temaslara son vermesine karşın, Eylül 1989'da Japon parlamentosundan bir heyet Dışişleri Bakanı Ito Masayoshi liderliğinde Çin'e gidip Deng Xiaoping'le görüştü. Üç ay sonra Japonya kültürel alışveriş sürecini yeni bir yola soktu. Japon yetkililer Çin büyükelçiliğinin ve konsolosluk görevlilerinin Japonya'daki Çinli öğrencileri taciz edip onlara gözdağı vermesine izin verdi. Bu öğrencilerin bir kısmı iradeleri hilafına ülkelerine gönderildi. Temmuz 1990'da Japonya askıya aldığı dış yardımları tek taraflı olarak yapma kararı verdi. Aynı yılın sonunda Japonya petrol ve kömür karşılığında teknoloji ve ekipman verilmesini öngören yeni beş yıllık 8 milyar dolar tutarındaki anlaşmanın imzalandığını duyurdu. Bu, işlerin olağan seyriyle süreceğine dair bir işaretti. Ayrıca ilgili adımlar, Çin'in Batı devletlerinin halihazırda devam eden yaptırımlarına karşı korunmasına yönelik tampon görevi gördüler.

Öte yandan ABD ise ana yaptırımların uygulanmasına Mayıs 1994'e dek devam etti. Ancak ülke içerisinde ciddi bir çatışma ve tutarsızlık söz konusuydu. Zaman geçtikçe, yıllar önce yaptığı bir şey için Çin'in cezalandırılması noktasında ihtiyaç duyulan gerekçeyi bulmak, bilhassa bu türden adımların ABD açısından politik ve ekonomik maliyetlere yol açtığının görüldüğü bir dönemde, artık çok daha zordu. Yine de Çin gibi güçlü bir ülkeye karşı beş yıl boyunca yürürlüğe sokulmuş olan yaptırımlar sembolik açıdan muazzam öneme sahip, eşi benzeri görülmeyen bir olaydı.

BM'deki gücünden dolayı Çin eleştirilerden muaf kaldı. BM Genel Kurulu katliamla ilgili tek bir karar bile almadı. 1990'da konuyla alakalı mutedil düzeyde etkiye sahip olacak bir karar bile İnsan Hakları Komisyonu'nda onaylanmadı. Ancak 90'ların başında komisyonun bulunduğu Cenevre kenti yoğun bir diplomatik mücadeleye tanıklık etti. Çin'in uygulamalarının her türlü incelemeden muaf tutulmasına dönük, bütün gayreti çok-taraflı izleme süreçlerinin önemini çok fazla hafife almamamız gerektiğini gösteriyor.

Çin süreç dahilinde milyarlarca dolarlık uluslararası yardımdan ve yatırım imkânından mahrum kaldı ki bu gelişme ülkenin ekonomik büyüme sürecini ciddi ölçüde yavaşlattı. Ayrıca Çin birçok kişinin gözaltı koşullarını iyileştirme veya bu kişileri serbest bırakma ayrıca füze teknolojisi gibi politikayla ve güvenlikle alakalı meselede tavizlerde bulunarak, mevcut uluslararası baskılara karşılık verdi. Çinli liderlerin ve diplomatların tepkilerinin de ele verdiği biçimiyle, Çin'de gösterilerin zorla bastırılmasına karşın, insan hakları meselelerini diri tutan uluslararası eleştiriler devletin canını epey yakmıştır.

Esasında Çin önemli ama ilk planda fark edilmeyen bir dizi politik değişimi kabule mecbur edilmiştir. Hükümet ihlalleri ilk başta inkâr etmişse de ve bugün bile yaşanan olayı yumuşatmak adına "4 Temmuz olayları" ifadesini kullansa da kısa bir süre sonra davranışlarının ardındaki gerçekleri vurgulamaları ardından, uluslararası bir mesele olarak insan hakları konusunun meşruiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca uluslararası planda ortaya konulan tepkiler de 90'lar ve sonrasında Çin'in istismar etmeye başlayacağı, tartışmayla alakalı kimi alanların açılmasına katkı sunmuştur.

İki-taraflı Faaliyetlerin Değerlendirilmesi

Güçlü devletler çok-taraflı insan hakları kurumlarına kıyasla daha fazla maddi kaynağa sahiptirler. Birçok orta düzey güç bile az sayıda hedef ülkede önemli değişime yol açmak için gerekli maddi ve politik kaynağa sahiptir. (Örneğin Hollanda Güney Amerika'daki eski sömürgesi Surinam'daki insan hakları meselelerinde önemli bir etkiye sahiptir.) Bunun dışında birçok devlet dış politika kaynaklarını, çok-taraflı aktörlerden daha saldırgan biçimde devreye sokabilmektedir.

Gelgelelim insan hakları çok sayıdaki ulusal çıkardan sadece birisidir. Bu nedenle diğer ulusal çıkarlar lehine çoğunlukla kenara itilmektedir.

Ülkelerin tarafgir tutumlar takınması düzenli olarak yüzleşilen, ciddi bir meseledir.

Püf Noktası

- İnsan hakları, Soğuk Savaş dönemindeki uykusundan uyanıp 1970'lerin ortalarında ulusal dış politikanın aktif bir meselesi haline gelmiştir.
- Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ayağı yere basan uluslararası insan hakları politikaları giderek daha fazla ülke tarafından geliştirilmiştir.
- 11 Eylül sonrasında dünya ciddi bir gerilemeye tanıklık etmiştir. Fakat genel olarak 1980'ler ve 90'lardaki ilerleme süreci varlığını korumuştur.
- Devletler çoğunlukla çok-taraflı aktörlerden daha fazla kaynağa sahip olagelmişlerdir. Onların kapsamlı bir konsensüse ihtiyaç duymaksızın, tek taraflı hareket edebilmeleri de mümkündür.
- Devletler yine de rakip dış politika çıkarları ile daha fazla kuşatılmış olduğundan insan haklarını daha dar tarafgir amaçlar için kullanma eğilimindedirler.

Devlet-dışı İnsan Hakları Siyaseti

Buraya kadar odak noktamız, iki-taraflı dış siyasetleri ve kolektif olarak uluslararası organizasyonlardaki varlıklarıyla devletlerdir. Ancak devlet-dışı aktörler de uluslararası insan hakları siyasetinde önemli unsurlardır. Ticari olmayan sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) çalışmaları bilhassa önemlidir (bkz. **Bölüm 21**).

İnsan Hakları Savunucuları Olarak STK'lar

STK'lar ve bireyler "sivil toplum"un önemli bileşenleridir; bu kamusal politik alan ne pazardır ne de devletin kendisidir. Sivil toplum aktörleri ya ulusal düzeyde ya da ulus-ötesi düzeyde faaliyet yürütürler. ("Ulus-ötesi" faaliyet devlet sınırlarını aşan devlet-dışı aktörleri içerir.)

STK'lar BM Antlaşması'na insan haklarının dahil edilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. O günden beri bu kurumlar insan hakları ihlallerinin kamuoyuna taşınması ve uluslararası insan hakları normları konusunda farkındalık oluşturma konusunda büyük bir ağırlığa sahip olagelmişlerdir. Bugün STK'lar küresel insan hakları düzeninin merkezî özelliğidir.

En fazla tanınan ulus-ötesi insan hakları STK'sı 1961'de Londra'da kurulan Uluslararası Af Örgütü'dür. Örgütün 150'den fazla ülkede iki milyondan fazla üyesi ve bağışçısı vardır. Ancak Af Örgütü buzdağının görünen kısmıdır. New York'ta kurulan araştırma ve savunma örgütü İnsan Hakları İzleme Örgütü de onun gibi ağırlıklı bir yere sahiptir. 1922'de kurulan Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu tüm bölgelerden gelen 155 insan hakları STK'ları için şemsiye örgüt olarak hizmet vermektedir; Cenevre merkezli hukukçula-

rın örgütü Uluslararası Hukukçular Komisyonu, dünya genelinde dezavantajlı etnik, ulusal, dinsel, dilsel veya kültürel azınlıkları savunan Londra merkezli Azınlık Hakları Grubu ve 1978'de 700 üyesiyle Brüksel'de kurulan şemsiye örgüt Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği ILGA da aynı ölçüde önemlidir. Buna ek olarak birçok ulus-ötesi STK ilgili alanlarda yürüttükleri misyonlarına insan hakları meselesini de dahil etmişlerdir. Önemli örneklerden biri de Oxfam International'dır. Britanya'da kurulan Oxfam açlık üzerine çalışma yürütmektedir; acil durumlarda sağlık yardımı sağlayan Médecins Sans Frontières (Sınır Tanımayan Doktorlar) ve insan hakları alanında çalışma yürüten insani yardım ve kalkınma örgütlerinden biri olan ABD merkezli Katolik Yardım Hizmetleri de diğer örneklerdir. Ulus-ötesi insan hakları STK'ları on binlerce ulusal grubun gölgesi altında kalmıştır.

STK'ların ana kaynakları sıradan insanların sağladığı bilgi ve enerjidir. Geleneksel stratejiler, ihlallerin üzerindeki örtüyü kaldırıp bu konularla alakalı bilgileri yayma işine ("isim vererek utandırma") yoğunlaşmışlardır. (Bunun en çarpıcı örneği Uluslararası Af Örgütü'nün mektup yazma kampanyalarıdır. Bu kampanya kapsamında tekil siyasi suçlular yabancı Af Örgütü gruplarının desteğini almışlardır.) Bu girişimin amacı hem suç işleyen hükümetleri utandırmak hem de yurttaşları kendi hükümetlerine mağdurlar adına harekete geçmeleri konusunda baskı uygulamaları için seferber etmektir.

Önde gelen STK'lar aynı zamanda gelişkin lobi faaliyetleri yürütebilmiştir. Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün Hollanda şubesi 300.000 üyeye sahiptir, ülke nüfusu ise 16,5 milyon civarındadır (nüfusun yaklaşık yüzde 1,8'i örgüte üyedir). Bu aynı şekilde ülkenin ikinci büyük sendika konfederasyonundaki (CNV) üye sayısı için de geçerli bir durumdur. Hollanda dış siyasetinde insan hakları savunucuları güçlü bir ağırlığa sahiptirler. (Kıyaslama yaparsak, ABD'deki Ulusal Tüfek Derneği en güçlü lobi gruplarından birisidir ve 4,3 milyon üyeye sahiptir ki bu, nüfusun yüzde 1,4'üne denk düşmektedir.)

Ne var ki sivil toplum savunuculuğu egemen devletler sistemine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsan haklarının uygulanması ve dayatılması devletlere ait bir sorumluluk olduğundan, devletler ve uluslararası örgütler gibi STK'lar da genellikle devletler üzerinden veya onlar aracılığıyla hareket etmek zorundadır. Ulus-ötesi STK'lar, yereldeki muadilleriyle koordineli hareket etmek ve devletlerin ve çok-taraflı kurumların destekleyici baskılarını devreye sokmak için gittikçe daha fazla çaba harcamaktadır.

Hedef devlet nispeten daha iyi bir insan hakları siciline sahip olup demokratik açıdan hesap verebilir olduğunda veya ihlaller tehlikeli düzeye ulaşıp devlet kırılgan bir durumda olduğunda, ulusal, ulus-ötesi ve uluslararası girişimlerin hep bir ağızdan ortaya koyduğu tepki önemli bir etkiye yol açar. İyi örneklerden birisi Filipinler'de 1986'da Ferdinand Marcos'un başında olduğu diktatörlük rejiminin uluslararası desteği arkasına almış "halk gücü" eliyle

yıkılması ve sivil toplumun tetiklediği "renkli devrimler" dalgasıdır (2003'te Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi, 2004'te Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim, Lübnan'daki Sedir Devrimi, 2005'te Kırgızistan'daki Lale Devrimi ve 2009'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası İran'daki Yeşil Hareket.) Son dönemde yaşanan en çarpıcı örnek ise 2011 tarihli Arap Baharı'dır (bkz. **Kutu 30.4** ve **Örnek Olay Çalışması 2**).

STK Savunuculuğunun Değerlendirilmesi

İnsan hakları STK'larının idealize edilmemesi gerekir. Bazı STK'lar iyi niyetli ama etkisiz sözler sarf etmekten öteye geçememektedirler. Siyasi ve mali hesap verebilirlik gibi önemli meseleler söz konusudur. STK'lar aynı zamanda uluslararası örgütlerin diplomatik itibarından ve devletlerin gücünden

Kutu 30.4 2011 Arap Baharı

25 Ocak 2011'de on binler Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifası ve altmış yıllık askerî idarenin sona ermesi talebiyle Mısır'daki bir dizi kentte sokaklara döküldü. Tıpkı yirmi yıl önce Tiananmen Meydanı konusunda yaşandığı gibi, dünyanın Kahire'deki Tahrir (Özgürlük) Meydanı'na odaklandığı günlerde bin kadar insan çatışmalarda hayatını kaybetti. Mübarek 11 Şubat 2011'de istifa etti ve ordunun öncülüğünde ilerleyen geçiş süreci Haziran 2012'de demokratik seçimlerin yapılması ile sona erdi. Ancak 2013'te yaşanan olaylarla süreç tersine döndü.

Mısır Devrimi Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan kapsamlı bölgesel hareketin bir parçasıydı. (Görünüşe göre Mısır muhalefetini cesaretlendiren, uzun süredir iktidarda olan Tunuslu diktatör Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de devrilmesiydi.) Uzun zamandır iktidarı ellerinde bulunduran, Libya ve Yemen'deki diktatörler de bir bir devrildi. Bahreyn'de kitlesel gösteriler yapıldı. Nüfusu 1,3 milyon civarında olan bu ülkede 22 Şubat 2011'de ve 9 Mart 2012'de düzenlenen yürüyüşlere yüz binin üzerinde insan katıldı. Suudi Arabistan ve Fas'taki krallar bile önemli kimi reformları sembolik düzeyde bile olsa yapmak zorunda kaldılar.

80'lerin sonu ve 90'ların başında, Soğuk Savaş'ın ardından Latin Amerika'yı, Orta Avrupa'yı ve Doğu Avrupa'yı, nihayetinde 90'lar ve 2000'lerde Afrika'yı kasıp kavuran liberalleşme ve demokratikleşme dalgası 2011'de Arap dünyasını vurmuştu. Ancak insan hakları açısından ortaya olumlu ama aynı zamanda mutedil düzeyde kimi sonuçlar çıktı. Arap Baharı bölge genelinde ciddi bir liberalleşmeyi sağladı, az sayıda ülkede önemli bir demokratikleşme sürecini tetikledi ama öte yandan da hakları koruma altına alacak düzenlerin kurulmasına dönük somut hiçbir adım atılamadı.

Baskının azaltılması, bilhassa kişisel ve hukuki haklara, özgürlüklere ve örgütlenme özgürlüğüne yönelik ihlallerin sayısının düşürülmesi anlamında "liberalleşme" çoğunlukla insan hakları bağlamında genele yayılan bir nitelik arz etmez. Zira Arap coğrafyasındaki krallıklar da bu gerçeği tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Oysa halkın egemenliği, liderlerin özgür, adil ve açık seçimler yoluyla seçilmesi üzerine kurulu bir politik yönetim sisteminin kurulması anlamında demokratikleşme ise hakları koruma altına alan düzenden çok farklıdır.

Demokraside hükümet halkındır, halk tarafından idare edilir ve halk içindir. Ancak söz, yetki ve kararı elinde bulunduran "halk" çoğunlukla bazı yurttaşlarının haklarını ihlal etmek ister. Hakları koruma altına alan bir düzen, halkı toplu halde söz, yetki ve karar konusunda bir güç haline getirmek yerine, her bir yurttaşının tüm insan haklarından istifade etmesini sağlar. Örneğin 2012'nin sonunda, Mısır'da usullere uygun biçimde seçilip iktidara gelen demokratik hükümet dindar Müslümanlar lehine sistematik ayrımcılık yapmaya ve orduya özel hukuki ve politik imtiyazlar bahşetmeye çalışmıştır. Tüm bu adımlar Mısırlıların çoğunluğunun iradesini yansıtıyor diye yorumlamak mümkünse de ilgili adımların asıl amacı tüm Mısırlılara tüm hakları eşit olarak vermek değildir. Bu da 2013 yazında ordunun sürece müdahale etmesine yol açmış, bu müdahale sonucu Cumhurbaşkanı Mursi devrilmiş, onun destekçileri ile ordunun adımlarını destekleyen diğer unsurlar arasında derin bir yarığın oluştuğu yeni bir döneme girilmiştir. Böylelikle Mısır'da askerî idarenin hüküm sürdüğü bir aşamaya geçilmiştir.

Arap Baharı Arap ülkelerindeki politik ihtimalleri niceliksel olarak artırmıştır. Ancak Arap ülkelerinin ekseriyetinde halkın büyük bir kısmı, kendi mücadeleleri dahilinde, halen daha uluslararası planda kabul gören insan haklarından tam manasıyla istifade etmek için uzun ve zorlu bir yolu yürümek zorundadır.

de mahrumdurlar. Ayrıca kamuoyunun gücü sınırlıdır ve bu gücün öne çıkmasını sağlamak zordur.

Ne var ki STK'lar kendilerini savunuculuktan alıkoyacak başka ilgi alanlarına sahip değildirler. Birçoğu önemli bir "güç" kaynağı olarak iş gören tarafsızlık ve doğruda ısrar etme üzerinden belirli bir itibar kazanmıştır. Konuyla ilgili kişilerin enerjileriyle birlikte ortaya çıkan sonuçlar çoğunlukla şaşırtıcı olabilmektedir. STK'ların tek bir amaca odaklanmış, tarafgir olmayan insan hakları savunusu, en azından, devletlerin diplomatik ketumluğun ve rakip ulusal çıkarların insan hakları eleştirilerini susturmasına izin verip vermediklerini kontrol edecek önemli bir unsurdur. Ulusal ve ulus-ötesi STK'lar aynı zamanda geçmişten beri kitlelerin ve elitlerin görüşlerini harekete geçirmede ve uluslararası insan hakları normları konusunda farkındalık yaratmada önemli bir mekanizma olagelmiştir.

Püf Noktası

- Hem ulusal hem de ulus-ötesi düzlemde faaliyet yürüten STK'lar insan hakları temelli uluslararası siyasette üçüncü önemli aktör tipidir.
- Devletlerin elinde bulunan maddi güç kaynaklarından mahrum olan STK'lar sivil toplumun politik enerjisini harekete geçirme ve sadece insan haklarına odaklı faaliyet yürütmek suretiyle mütevazı maddi kaynaklarının ötesinde sonuçlara ulaşabilme becerisine sahiptir.
- Yerel sivil toplum aktörlerinin, ulus-ötesi STK'ların, devletlerin ve uluslararası örgütlerin ortaklaşa çabaları, devletleri içeriden ve dışarıdan, farklı yollarla baskı altına almada özellikle etkilidir.

İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler Teorisi

Bu bölüm kitabın ikinci kısmında incelenen dört teorik yaklaşımın insan hakları konusunda ve insan haklarının da Uluslararası İlişkiler teorisi hakkında neler söylediği üzerinde durmaktadır.

Liberalizm ve İnsan Hakları

İnsan hakları –"doğal haklar"– ilkin 17. ve 18. yüzyılda Avrupalı liberaller tarafından dillendirilmiştir. Liberal doğal haklar 1689 İngiliz, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız devrimlerini meşrulaştırma noktasında önemli bir rol oynamıştır. On dokuzuncu yüzyılda birçok liberal bilhassa Britanya'da, (toplumsal ilerlemeyi tüm bireylere tüm insan haklarının bahşedilmesi yerine en fazla sayıda insana en fazla iyiliğin yapılması üzerinden tanımlayan) faydacılık lehine insan haklarına karşı çıkmıştır. Geçen yüzyıl boyunca ise birçok liberal insan haklarını tüm yurttaşların onurlu, özerk ve eşit bir hayat yaşaması için gerekli en iyi mekanizma olarak görüp güçlü bir dille savunmuşlardır.

Yedinci bölümde aktarıldığı biçimiyle, liberalizm, bireysel haklardan, halka veya demokrasiye dayalı egemenlikten, mülkiyetten ve piyasa ekonomisinden kök alır. Eğer liberalizm bu şekilde tarif edilecek olursa, uluslararası planda kabul gören insan haklarının da piyasa ve devlete ait mekanizmaların birleşimi üzerinden verilen ekonomik ve toplumsal haklarla alakalı kapsamlı ve köklü bir anlayış lehine, mülkiyete ve piyasalara aşırı vurgu yapan liberalleri eleştirdiği görülmelidir. Ancak uluslararası planda kabul gören insan haklarının gelişimi en iyi liberalizmin değişen niteliğine ait bir tezahür olarak anlaşılabilir.

Birçok ülkede liberaller, sonrasında Evrensel Beyanname'de dile getirilen ekonomik ve toplumsal hakların uygulanması ve ulusal hukuka insan haklarının dahil edilmesi noktasında önemli bir rol oynamışlardır. Bugün birçok liberal klasik dönemde görülen ve mülkiyete yönelik liberal vurguyu modası geçmiş (çoğunlukla uygunsuz bir biçimde tarafgir bir dille aktarılan) bir politik görüş olarak görüp redde tabi tutmuştur. Evrensel Beyanname liberal demokratik refah devleti denilen siyaset modelini örtük olarak yansıtmaktadır; yani bu görüşe göre, demokratik düzlemde hesap veren, karma ekonomiye sahip, bireysel haklara dayanan bir devlet ekonomik ve toplumsal hakları en geniş manada verecektir.

Gelgelelim liberalizmin tarihsel rolü liberallere insan hakları konusunda tekel olma imkânı sunmamaktadır. Sosyalistler de on dokuzuncu yüzyılın ortalarından beri en önemli insan hakları savunucuları olagelmişlerdir. Hatta birçok muhafazakâr bile Alman refah devletinin ilk oluşum döneminde önemli bir rol oynayan Şansölye Otto von Bismarck'la birlikte Avrupa'daki refah devletlerinin gelişimine destek olmuştur. Bugünse eşitlik, özerklik ve haysiyet üzerine kurulu bir yaşam vizyonunu savunan insan hakları seküler veya dini bir dizi felsefi ve politik bakış açısı üzerinden meşrulaştırılmakta ve desteklenmektedir.

Örnek Olay Çalışması 2 Suriye Devrimi

Belirli bir bölgeye odaklanmış olan Arap Baharı (bkz. **Kutu 30.4**) Suriye'de Ocak 2011'in sonunda başladı. 8 Nisan'da ülkenin batısındaki Humus kentinin sokaklarını yüz bin kadar gösterici doldurdu (göstericilerin sayısı kentin toplam nüfusunun altıda biri civarındaydı). Ancak hükümet giderek büyüyen muhalefeti keyfî tutuklamalar, idamlar, işkence ve ayrım gözetmeden kitleye silah açarak karşıladı. Temmuz ayının sonunda kentin mahallelerinde eylemlerin bastırılması için tanklar kullanıldı. 2011 sonunda Humus ve Hama kentlerinin bazı mahalleleri savaşçıların eline geçince hükümet keskin nişancılar ve topçu saldırıları ile cevap verdi. (Sadece 4 Şubat 2012'de Humus'ta 500 sivil öldürüldü.) Çatışma süreci Temmuz'da başkent Şam'a

ve ülkenin en önemli ticaret kenti Halep'e doğru yayıldı. 2012 güzünün sonlarında isyancılar ülkenin neredeyse her bölgesinde aktif hale gelmişti. 2013'te Batılı güçler isyancılara karşı kimyasal saldırı düzenlendiğini iddia ettiler.

Uluslararası toplumun nispeten sertleşen tepkileri küresel insan hakları düzeninde yaptırım gücünün eksik olduğunu ortaya koydu. İnsan Hakları Konseyi Suriye'de dört özel oturum gerçekleştirdi (Nisan, Ağustos, Aralık 2011 ve Haziran 2012). Ulusal egemenliğe saygı konusunda o güne dek güttüğü genel siyasetten kopan Arap Birliği Aralık 2011'de gözlemci heyeti gönderdi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 2012 yazında ve güzünde ateşkes süreçlerini müzakere etmek üzere Kofi Annan ve Lakhdar Brahimi'yi özel elçi olarak görevlendirdi. Mayıs 2011'den başlayarak, Avrupa Birliği bir dizi kapsamlı yaptırımı devreye soktu. ABD, Suudi Arabistan, Katar ve bir dizi devlet de yaptırımlar uyguladı, ayrıca ülkedeki muhalefete çeşitli düzeylerde destekler sundu.

Ancak dış askerî müdahale yoluna başvurulmadı. Beşar Esad rejimi de barış yolunu açan uluslararası baskıya direnmek için birçok acıma nedir bilmeyen hükümetin imkânlarına sahip olduğunu kanıtladı.

Soykırım dışında insan hakları ihlallerine karşı askerî güç kullanma konusunda hukuki yetki sadece Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde var. Ancak Güvenlik Konseyi'nin atacağı adımlar (Suriye'nin en önemli uluslararası müttefiki) Rusya ile (kriz koşullarında uluslararası güçlerin askerî müdahalesine sürekli karşı çıkan) Çin tarafından engellendi. Arap Birliği ise böylesi bir askerî harekât için gerekli mekanizmadan mahrumdu, ayrıca diğer müdahil olması muhtemel güçler de hukuki yetkiye ve harekete geçecek politik iradeye sahip değillerdi. Ne var ki 2013 sonunda Esad rejiminin Ruslar ve Amerikalıların ortak çabaları sonrası kimyasal silahlarından vazgeçmeyi kabul etmesiyle bir miktar iyimserlik hâsıl oldu.

Suriye'nin yereldeki silahlı direnişin Muammer Kaddafi rejimini mağlup etme noktasında kararlı olduğunu ispatladığı ve bu direnişe uluslararası silahlı desteğin sunulduğu Libya'ya birçok yönden benzediği doğrudur. Ama Libya'ya yönelik müdahaleye gerekli yetkiyi veren Güvenlik Konseyi'ydi. (Rusya ve Çin'in bu "yanlış"ı önümüzdeki kısa vadede yinelemesi pek mümkün değil.) Suriye'nin hassas jeopolitik konumu dış müdahaleyi güçleştiriyor. (Buradaki tek mesele, Suriye'nin Türkiye'ye dolayısıyla NATO'ya ayrıca çatışmaların hüküm sürdüğü Lübnan'a, İsrail'e ve Irak'a sınır olması değil, ayrıca Suriye, bu hayli önemli olan bölgede Rusya'nın tek müttefiki.) Dahası Suriye'deki askerî durum Libya'daki duruma kıyasla daha fazla güçlükle yüklü. Silahlı muhalefet içerisinde İslamcı grupların öncü rolü kimi devletler (bilhassa ABD) için büyük bir sorun.

Tüm bu sebeplere bağlı olarak ülkede oluk oluk kanın akmasına neden olan iç savaş halen daha devam ediyor. Bittiği vakit Suriye büyük olasılıkla bir diktatörün devrilip hakları korumayı öne alan bir düzenin kurulmasına doğru adım atmanın ortaya çıkaracağı, **Kutu 30.4**'te dile getirilen sorunları derinlemesine tecrübe edecek.

Realizm ve İnsan Hakları

Klasik politik realizm (bkz. **Bölüm 6**) büyük ölçüde uluslararası siyasette geçerli olan evrensel hukuk olarak anlaşılan "güç" meselesi bağlamında tarif edilen ulusal çıkara vurgu yapar. İnsan hakları bu anlayışı açıkça sorunlu bir politik yönerge olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Ulusal çıkar, bir ulusun ilgilendiği ana hususdur. Böylesi bir çıkar varsa bile, nadiren de olsa, tek başına güç meselesine indirgenmektedir. Pratikte birçok ülke yurtdışında yaşayan yurttaşlarının insan haklarına yoğun olarak ilgi göstermekte, kaynaklarını daha çok onlara akıtmaktadır.

Elli yıl önce insan hakları tek başına ahlâki bir mesele olarak görülüyor, en iyi hâliyle, "gerçek" ulusal çıkarların ne olduğuna dair değerlendirmelerin ardından karar alıcıların yüzlerini çevirdikleri ikincil bir ek olarak anlaşılıyordu. Son yirmi-otuz yıl boyunca ise insan hakları, giderek artan sayıda devletin dış politikasında ekonomik çıkarlar veya ittifak çıkarları gibi gerçek bir ulusal çıkar haline gelmiştir. Bu türden çıkarlar diğer somut politik çıkarlar gibi dış siyasete yedirilmeye başlandı.

Realizm, yararlı bir müdahaleyle, dikkatimizi devletin temelde dış siyasetleri dahilinde ulusal çıkarla ilgileniyor oluşuna çeker. Genelde dış siyaset alanındaki karar alıcıların kendi uluslarının çıkarlarına özel ilgi göstermeleri ve bu konuya ağırlık vermeleri beklenir. Bunun dışında uluslararası insan hakları, sadece dış siyasetle alakalı bir dizi çıkardan biridir. Dolayısıyla insan hakları savunucuları insan haklarının diğer dış siyasetle alakalı çıkarlara tabi kılınmasına şaşırmamalıdır.

Realistler çoğunlukla dış siyasette ahlâkçılığın ve hukukçuluğun yol açabileceği tehlikelere dair faydalı birer hatırlatıcı rolü oynarlar. Aynı zamanda realizm, devletlerin kendi çıkarlarını dar manada egoist ve maddi şartlar bağlamında tarif etme eğilimine sahip olduğunu hatırlatır. Ama bir devletin kendi dış siyasi hedefleri arasına insan haklarını dahil etmesiyle birlikte birbiriyle çatışan çıkarlar arasında denge kurmaya dönük bir çalışma da başlar. Bunlar realizmin veya diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin çok fazla söz edemediği, birbiriyle çelişen etik ve politik hükümlerin yol açtığı meselelerdir.

Sosyal Konstrüktivizm ve İnsan Hakları

Bölüm 10 sosyal konstrüktivizm hakkındadır. Bu noktada ulusal çıkarın toplumsal inşasına dair bir değerlendirme olarak sunulan manzarayı tarif etmek gerekecektir. Genelde uluslararası insan haklarının inşa edilmiş yapısı özel olarak vurguyu hak eden bir konudur. Örneğin uluslararası planda kabul gören insan hakları listesi birçok form kazanmıştır. Aynı durum, uluslararası uygulamadan ziyade ulusal uygulamaya ait sistem için de geçerlidir.

Ne var ki uluslararası insan haklarının inşa edilmesinde uluslararası toplum mütevazı düzeyde ama önemli bir içerikle yeniden biçimlendirilmiştir. Özelde egemenlik ve insan hakları birbirini oluşturmaya başlamıştır.

Egemenlik üç yüz yılı aşkın bir süre boyunca modern uluslararası toplumun ana uygulamasıdır. Ancak egemenlerin belirli hakları önemli ölçüde farklılaşmıştır. Örneğin yirminci yüzyıla girerken devletler sorgulanamayan ve sınırsız biçimde uygulamaya sokulan hakim "savaş hakkı"na sahiptiler. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası saldırı savaşı etkin biçimde yasadışı ilân edilmiştir. Bugün sınırlar üzerindeki kontrol çoğunlukla egemenlik meselesinin merkezi unsuru olarak görülmektedir. Fakat 150 yıl önce insanlar uluslararası sınırları pasaportsuz, serbestçe geçme imkânına sahiptirler.

Devletlerin kendi topraklarında geçici süreliğine bulunan yabancılara kötü muamele etmeleri (diğer egemenlerin hakları üzerinden) uzun süredir yasaklanmış bir husustur. Savaş hukuku yüz yılı aşkın bir süre yurtdışında yaşayan yurttaşlara yönelik belirli ihlalleri yasaklamıştır. Son elli yıl süresince uluslararası insan hakları devletlerin kendi yurttaşlarına muamele etme yöntemlerine yönelik benzer ama nispeten daha pahalıya patlayan kısıtlamalar getirmiştir. Devletlerin ve bireylerin ilişkileri ile alakalı şartlar buna bağlı olarak yeniden formüle edilmiş, bu formülasyon önemli politik sonuçlara yol açmıştır.

Aynı ölçüde önemli olan bir konu da uluslararası insan haklarının devletlerin egemenliği tarafından biçimlendirilmiş olmasıdır. Bu konu en yalın biçimde ulusal uygulamalarda görülmektedir.

Belirli inşa süreçleri aynı zamanda insan hakları ile bu haklarla bağlantılı kavram ve uygulamalar arasında çekilen sınırlar dahilinde de görülebilmektedir. Bu noktada soykırıma karşı cebri insani müdahale üzerinde durulabilir. Bu konu **Bölüm 31**'de ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır, bunun nedeni, sadece Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde somut bir öneme sahip olması değil, soykırımın ayrı bir uluslararası hukuk kurumu eliyle yönetilmesidir. Evrensel Beyanname ve Uluslararası İnsan Hakları Ahitleri soykırımdan bahsetmemektedir, soykırım (BM Genel Kurulu tarafından Evrensel Beyanname'den bir gün önce benimsenen) ayrı bir antlaşma dahilinde ele alınmıştır. Soykırım, savaş suçları ve insan hakları ihlalleri ayrı bir ihlal olarak yapılandırılmış, son yirmi yıl boyunca ortaya konulan uygulamalar pratikte net hukuki ayrımları silikleştirmeye başlamasına karşın, belirli toplumsal, politik ve hukuki uygulamalarla bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Daha genel manada bize göre asıl önemli olan, insan haklarının adalet veya ahlâka dair kapsamlı bir değerlendirme sunmuyor oluşudur. Tüm iyi şeyler de bir insan hakları meselesi değildir. Bu noktada güvenlik (bkz. **Bölüm 15**) ve kalkınma üzerinde durulabilir. İnsan haklarından istifade eden insanlar istifade etmeyenlere kıyasla daha fazla güvende olacak, belki daha fazla gelişecektir. Ama insan hakları öncelikle insan haysiyeti ile ilgili bir konudur. (Ahitler'de tespit edildiği biçimiyle "bu haklar kişinin doğası gereği sahip olduğu haysiyetten türetilmiştir.") Güvenlik ve kalkınma haysiyet meselesinde yetersiz başlıklardır, aynı zamanda insan hakları ve insan haysiyetini aşan bir niteliğe sahiptirler.

Son olarak insan hakları sadece soyut değerler olmanın yanında bu değerlerin somutlaştırılması için gerekli belirli toplumsal pratiklerdir. İnsan hakları bireylere belirli malları, hizmetleri, fırsatları ve koruma imkânlarını bahşeder. Bu haklar ayrıca hak sahiplerinin gerektiğinde ilgili hakları toplum ve devletten talep etmeleri konusunda gerekli yetkiyi kazandırır. İnsan hakları bireylere kendi hakları lehine, tek tek ve hep birlikte hareket etme imkânı sunar. İlgili haklar aktif yurttaşları üreten bir güç, onların kullandıkları önemli bir araçtır (bu sayede yurttaşlar toplum veya devletin yardımlarından pasif olarak istifade eden unsurlar olmaktan çıkarlar). Ayrıca günümüz uluslararası toplumunun normatif yapısı dahilinde insan haklarının yerleşik bir nitelik arz etmesi, bireylerin, ailelerinin ve toplumlarının onurlu ve eşit bir hayat yaşamaları idealini mümkün kılan bir dünyanın kurulması olarak adlandırılan ve halihazırda uygulanmaya devam eden projeye mütevazı ama önemli bir katkı sunar.

İnsan Haklarına Dair Eleştirel Bakış Açıları

Uluslararası insan haklarını kim inşa etmiştir ve kimin için inşa etmiştir? Bu sorular eleştirel teori (bkz. **Bölüm 9**) ve muhtelif postyapısal ve post-kolonyal yaklaşımlarca (bkz. **Bölüm 11** ve **12**) ele alınmıştır.

Eleştirel bakış açıları tipik olarak Batı'nın (liberal veya piyasa) "hegemonya"sına vurgu yapar ve bu hegemonya, idealler ve değerler aracılığıyla somutlaşan fakat nihayetinde güç kullanımıyla da desteklenen baskıcı hakimiyet biçimi olarak anlaşılır. İnsan haklarına yönelik standart eleştirel anlatıya göre bu haklar Batılı devletler ve elitler tarafından, Batı'nın ekonomik ve politik gücünü yaymak (ve/veya her türden azınlığın, kadınların ve yoksulların ülke içinde ve dışında marjinalleştirilmeleri) için inşa edilmişlerdir.

Batılı devletler uluslararası planda kabul gören insan haklarının önde gelen uluslararası savunucuları ve ülke içinde uygulayıcıları olagelmişlerdir. Ancak insan haklarının uluslararası planda yayılması ne ölçüde Batı'nın yukarıdan uyguladığı baskının bir yansımasıdır ve ne ölçüde Afrikalılar, Asyalılar ve Latin Amerikalılarca gönüllü olarak benimsenmelerini yansıtır?

Uluslararası insan haklarının yaygınlaşması, yukarıdan zorla gerçekleştirilen dayatmadan çok aşağıdan gelen, gönüllü taleplerle alakalıdır. İnsan hakları çoğunlukla konuya gönülsüz yaklaşan Batı-dışı hükümetlere zorla dayatılmış olsa da, öte yandan Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki insanlara seçme hakkı verildiğinde tutarlı bir biçimde insan haklarını tercih etmişlerdir. Peş peşe birçok ülkede evrensel insan haklarına sahip olduklarına inanan yurttaşlar hükümetlerinden o haklara saygı göstermelerini talep etmişlerdir.

Yine de uluslararası planda kabul gören insan hakları formülasyonlarının Batı'nın veya piyasanın geliştirdiği önyargıları yansıtma ihtimalini de dikkate almak gerekmektedir. Cevap ne olursa olsun, bu soru dikkatli ve kapsamlı bir incelemeyi hak etmektedir. Kendini ideolojik düzeyde kandırmanın

tehlikeleri gerçektir ve yol açtığı trajik sonuçlar Batı emperyalizminin altına imza attığı vahşetleri (çoğunlukla samimi olan) insani gerekçelerle meşrulaştırmasında net biçimde görülebilmektedir.

Buna ek olarak, kültürel kibir ve cehalet, birçok devletin, bilhassa ABD'nin insan hakları diplomasisinde aşikâr olan hususlardır. Örneğin, Başkan Bill Clinton, yüz binlerce dolar değerinde mülkü tahrip eden genç bir Amerikalıya uyguladığı dayak cezası yüzünden Singapur'u kınamaktan çekinmezken, öte yandan ABD'de, sadece ölüm cezasını değil, çocukların ve zihinsel engellilerin cezasının infazını savunabiliyordu.

Püf Noktası

- İnsan hakları uluslararası planda belirli bir biçimde inşa edilmiştir, kabul gören bir dizi hakkı içerir, ilgili kavram ve pratiklerden belirli uygulama ve yaptırım mekanizmalarıyla ayrışır.
- Bu yapılar, tüm toplumsal inşalar gibi, belirli değerleri ve çıkarları başka değerler ve çıkarlar karşısında imtiyazlı kılan özel bir bakış açısını yansıtır.
- Günümüz dünyasında birçok devlet insan haklarının sistematik biçimde, derinlemesine ve ısrarla ihlal edilmesinden muzdarip olan, ülke dışında yaşayan kendi yurttaşlarının kaderinin ulusal çıkar bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini anlamaya başlamışlardır.

Sonuç

Günümüz uluslararası toplumunun İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden önceki dönemde pek karşımıza çıkmayan, ayırt edici özelliklerinden birisi de uluslararası insan hakları hukukunun kapsamlı bir kurumsallığa kavuşmasıdır. Devletlerin kendi topraklarındaki yurttaşlarına nasıl yaklaştıkları, bugün uluslararası planda tartışmasız meşru bir mesele olarak görülmektedir.

Fakat bu gibi uluslararası insan haklarını gerçekleştirme çabaları, uluslararası uygulamaya dair zayıf bir sistem ve güç kullanımıyla alakalı kurallarca kısıtlanmaya devam etmektedir. Devletler, uluslararası planda kabul gören insan haklarının uygulanması konusunda, neredeyse sadece kendilerine has olan kimi hak ve sorumluluklara sahiptirler. Günümüzde uluslararası toplum uluslararası insan hakları normlarının ulusal düzeyde uygulanmasına dayalı bir sistem inşa etmiştir.

Uluslararası normlar büyük ölçüde uzlaşmaya dayalı biçimde, uluslararası ve bölgesel örgütler bağlamında oluşturulmaktadırlar. Ulus-ötesi pratik, uluslararası insan hakları normlarının yaygınlaşmasına katkı sunmakta, hak ihlallerine dayalı rejimlere dışarıdan baskı uygulamakta ve yereldeki insan hakları savunucularına destek sunmaktadır. Ancak dünya toplumu değilse de uluslararası toplum, yirmi birinci yüzyılın başlarında uluslararası insan hakları siyasetinde temel bir gerçeklik haline gelmiştir. Küreselleşme ise –altmış yıldan fazla bir zaman önce insan haklarının uluslararası bir mesele-alanı olarak

ortaya çıkışına kadar geri giden– çok-taraflı, iki-taraflı ve ulus-ötesi faaliyetlerin yerleşik pratiğini ancak mütevazı bir ölçüde güçlendirmiştir.

Sorular

1. Uluslararası insan haklarının ulusal düzeyde uygulanmasını öngören sistem her şey dikkate alındığında kötü bir sistem midir? Daha cazip olabilecek, başka bir pratik seçenek mevcut mudur?
2. Küresel insan hakları düzenindeki boşluklar nelerdir? Onun özüne dair karanlık bir taraf mevcut mudur?
3. Bir şeyin toplumsal olarak inşa edilmiş olması, onun bilinçli olarak farklı bir biçimde yeniden oluşturulabileceği anlamına gelmez. Pratikte bir toplumsal pratik ne kadar derinlemesine inşa edildiyse, bilinçli olarak değiştirilmesi ihtimali de o kadar düşük olacaktır. Uluslararası insan haklarının günümüzdeki yapısı ne kadar derine kök salmıştır? Hangi noktalarda değişim ihtimalleri açığa çıkmaktadır?
4. İnsan hakları hakim uluslararası siyasete dahil edildiğinde dünya hangi yönlerden daha iyi bir yer haline gelecektir? Ve hangi yönlerden daha kötü bir yere dönüşecektir?
5. Devletler uzun zamandan beri, uluslararası planda kabul gören insan hakları konusunda yegâne yükümlülük sahibidir. İnsan haklarıyla ilgili sorumlulukları doğrudan işletmelere bahşetmenin sonuçları ve kusurları nelerdir? Ulus-ötesi şirketlere ulusal işletmelerden farklı bir şekilde mi muamele edilmeli?
6. Eğer devletler yurttaşların pratikte insan haklarından istifade etmesini sağlayan ana mekanizma ise ve –birçoklarının dile getirdiği biçimiyle– eğer küreselleşme devletin altını oyuyorsa, bu gelişme insan hakları için iyi midir yoksa kötü mü? Eğer devletlerin hakları ve güçleri aşınıyorsa, insan haklarının etkin biçimde uygulamaya sokulması nasıl mümkün olabilir?
7. İnsan hakları adına bölgesel düzeyde hareket etme konusunda önemli ve henüz kullanılmamış fırsatlar mevcut mu? Avrupa'daki insan haklarını bölgesel düzeyde uygulamayı öngören sistemi taklit etmeye hazır herhangi bir başka bölge var mı?
8. Bu bölüm normların bağımsız gücüne vurgu yapmıştır. Bu vurgunun herhangi bir güvencesi var mı? Özelde insan hakları alanındaki uluslararası ilişkilerde, genelde uluslararası ilişkilerde otorite ve güç gibi normatif ve maddi güçlerin nispi ağırlığı nedir?
9. Bölüm, 1948, 1989, 1977 ve 2001'in –azalan önem sırasıyla– insan hakları alanındaki uluslararası ilişkilerde yaşanan önemli birer dönüm noktası olduğunu iddia etmektedir. Bu sıralama sizce de doğru mu? Listeye eklenmeyi hak eden başka tarihler var mı?
10. Önümüzdeki on veya yirmi yıl içerisinde uluslararası planda öne çıkan üç temel insan hakları aktörleri içerisinde, devletler mi, çok-taraflı örgütler mi yoksa STK'lar mı gittikçe artan değişim konusunda en fazla imkâna sahip olacaktır? Duraksama (hatta kötüleşme) ihtimali hangisinde daha fazladır?

Ek Okuma Önerileri

Beitz, C. R. (2009), *The Idea of Human Rights* (Oxford: Oxford University Press). Uluslararası uygulamaların teorik bağlamına odaklanan mükemmel bir giriş.

Brysk, A. (2009), *Global Good Samaritans: Human Rights as Foreign Policy* (Oxford: Oxford University Press). İsveç, Kanada, Kosta Rika, Hollanda, Japonya ve Güney Afrika gibi "orta düzey güçler"in siyasetlerine dair güncel bir inceleme.

Donnelly, J. (2013), *Universal Human Rights in Theory and Practice*, 3. ed. (Ithaca, NY: Cornell University Press). Demokrasi, kalkınma, Batı'da ekonomik ve toplumsal haklar, cinsel azınlıklar ve soykırım gibi meselelere yönelik uygulamalar eşliğinde, evrensellik ve görecelilikle alakalı teorik meseleleri ve tartışmaları kapsamlı biçimde içeren, alanında standart haline gelmiş bir çalışma.

Foot, R. (2000), *Rights Beyond Borders: The Global Community and the Struggle over Human Rights in China* (Oxford: Oxford University Press). Tiananmen katliamına yönelik uluslararası tepkileri inceleyen mükemmel bir çalışma.

Forsythe, D. P. (2012), *Human Rights in International Relations*, 3. ed. (Cambridge: Cambridge University Press). Bu bölümde yer darlığı yüzünden ele alınmamış olan ulus-ötesi şirketler de dahil olmak üzere tüm uluslararası aktörleri ele alan, standart bir giriş niteliğinde ders kitabı.

Hopgood, S. (2006), *Keepers of the Flame: Understanding Amnesty International* (Ithaca, NY: Cornell University Press). Dünyanın en fazla bilinen insan hakları STK'sına dair kapsamlı ve sürükleyici bir tarih anlatısı ve analiz.

Kennedy, D. (2004), *The Dark Sides of Virtue: Reassessing International Humanitarianism* (Princeton, NJ: Princeton University Press). İyi niyetli ama çoğunlukla düşüncesiz savunucuların sebep olduğu olumsuz sonuçlara odaklanarak, insan hakları savunusunun kavramsal ve pratik kusurlarına yönelik eleştirel bir bakış sunuyor.

Liang-Fenton, D. (ed.) (2004), *Implementing U.S. Human Rights Policy: Agendas, Policies, and Practices* (Washington, DC: United States Institute of Peace Press). Ruanda, Kenya, Güney Afrika, Çin, Pakistan, Güney Kore, Bosna, SSCB, El Salvador, Guatemala, Şili, Kolombiya, Türkiye ve Mısır'a yönelik olarak ABD'nin benimsediği insan hakları siyasetine dair mükemmel ve kapsamlı bir vaka çalışması.

Sikkink, K. (2007), *Mixed Signals: U.S. Human Rights Policy and Latin America* (Ithaca, NY: Cornell University Press). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin tümünü kapsayacak şekilde, en uzun süreli ve muhtemelen en fazla endişe verici bölgesel insan hakları ilişkilerini ele alan dikkat çekici bir çalışma.

Walldorf, C. W. Jr. (2008), *Just Politics: Human Rights and the Foreign Policy of Great Powers* (Ithaca, NY: Cornell University Press). İnsan haklarının güçle ilgili değerlendirmeler karşısında hemen her zaman önemsizleştiğine dair alışıldık kanaate karşı çıkan kitap, Britanya ile Amerika'nın insan haklarını ihlal eden müttefikleriyle ilişkilerini kesme kararlarını inceliyor.

Bölüm 31
Dünya Siyasetinde İnsani Müdahale

Alex J. Bellamy – Nicholas J. Wheeler

Giriş
İnsani Müdahale Savunusu
İnsani Müdahaleye Karşıt Görüşler
1990'lar: İnsani Aktivizmin Altın Çağı
Koruma Sorumluluğu
Sonuç

Okuma Rehberi

Müdahale edilemezlik ilkesi genellikle uluslararası toplumda bir norm olarak kabul edilmiştir, ancak iktidarlar vatandaşlarının insan haklarını kitlesel şekilde ihlal ettiklerinde, böylesi ihlalleri önleyemediklerinde ya da devletler iç savaşa veya anarşiye yenik düştüğünde askerî müdahaleye izin verilebilir mi? Bu bölümde bize yol gösterecek olan soru budur. Askerî güç kullanımı konusundaki genel muafiyetten ayrı değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ve pek çok ciddi ihlale tepki vermede etkin bir yol olup olmadığı insani müdahalenin yüzleşmesi ve cevaplaması gereken meselelerdir. Bu bölüm cebri insani müdahalenin lehindeki ve aleyhindeki iddiaları sorgulamaktadır. Bölüm 1990'lardaki insani müdahale tecrübelerini değerlendirmekte ve ardından da, koruma ilkesine karşı sorumluluklarını ve 2011'de Libya'da bu koruma amaçlarına ulaşmak için askerî güç kullanımını irdelemektedir.

Giriş

İnsani müdahale; **egemenlik**, **müdahalesizlik** ve güç kullanılmaması ilkeleri üzerine kurulu uluslararası toplum için zor bir sınavdır. **Devletler toplumu**, **Yahudi Soykırımı**'nın hemen ardından soykırımı ve sivillere kötü muameleyi yasaklayan ve temel insan haklarını tanıyan kurallar tesis etti. Bu insani ilkeler genellikle egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleriyle çatışmaktadır. Egemen **devletler** vatandaşlarının **güvenliğ**inin koruyucuları olarak davranmakla mükellef görülmektedirler. Peki ya devletler kendi insanlarına karşı bir suçlu gibi davranır ve egemenliği kendilerine verilmiş bir öldürme yetkisi olarak görürlerse? **Tiran devletler** (Hoffmann 1995-1996: 31) **uluslararası toplum**un meşru üyeleri olarak tanınmalı ve iç işlerine karışmama ilkesinin sağladığı korumadan faydalanmalı mıdır? Ya da devletler vatandaşlarının haklarını ihlal eder veya onları korumada başarısız olurlarsa egemenlik hakları askıya alınıp meşru müdahaleye maruz mu bırakılmalıdır? Bununla ilişkili olarak diğer devletler ve **kurumlar** insan haklarını devasa boyutlarda ihlal eden devletlere insan hakları **normlar**ını dayatmak için hangi sorumluluklara sahip olmalıdırlar?

Silahlı insani müdahale **Soğuk Savaş** döneminde meşru bir uygulama değildi, çünkü devletler egemenlik ve **düzen**e insan hakları yaptırımlarından daha fazla önem vermekteydiler. Fakat 1990'lar boyunca bazı devletler arasında bu konuda dikkate değer bir kayma yaşandı. BM Genel Sekreteri bu değişimi Eylül 1999'da Genel Kurul'da yaptığı bir konuşmada dile getirdi. Kofi Annan, konuşmasında 'uluslararası soykırıma ve kitlesel kıyıma uğrama riski taşıyan sivilleri güç kullanmak yoluyla korumayı hedefleyen gelişmekte olan bir norm'un varlığından bahsetti. Ancak bu yeni norm zayıf bir normdu. BM Güvenlik Konseyi, 2011'de Libya'daki insani krizle ilgili olarak aldığı 1973 sayılı Karar'a kadar, işlevini bütünüyle sürdüren egemen devletlere karşı cebri müdahale yetkisi vermedi ve BM Güvenlik Konseyi otoritesine dayanmayan müdahaleler tartışmalı kalmaya devam etti. Özellikle **küresel Güney**'de yer alan devletler insani müdahaleyi 'Truva atı' olarak gördüler: Yani, bu bir retorikti ve güçlünün zayıfın alanına cebri müdahalesini meşrulaştırmak için tasarlanmıştır.

Aynı zamanda, bir grup devlet ve **STK'lar**, **koruma sorumluluğu** ilkesi etrafında fikir birliği sağlamaya çalıştı. Koruma sorumluluğu, devletlerin kendi vatandaşlarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma konusunda öncelikli sorumluluk sahibi olduklarını ifade eder. Ancak eğer bunu yapmaya yanaşmıyorlarsa ya da bu işlevi yerine getiremiyorlarsa vahşet ve kitlesel katliamları sona erdirme sorum-

luluğu 'uluslararası topluluğa' geçer. Koruma sorumluluğu BM Genel Kurulu tarafından 2005 BM Dünya Zirvesi'nde resmi bir bildiriyle kabul edilmiştir. Bu ilkenin taraftarları; vicdanları sarsan insanlık dışı eylemler nedeniyle ortaya çıkan insanları koruma taahhüdüne işaret ettiğini ve insani gerekçeleri suistimal eden devletlerin işini hayli zorlaştıracak olmasının yanı sıra, insani eylem hakkında bir mutabakatın inşa edilmesinde önemli bir rol oynayacağını iddia etmektedirler. BM'de verilen sözlerin eyleme geçirilmesine yönelik çabalar başlatılmıştır.

Bu bölüm beş kısma ayrılmıştır. İlki insani müdahalenin hem yasal bir hak, hem de ahlâki bir görev olduğu tezlerini ele alır. İkinci kısım insani müdahaleye yöneltilen –**realist,** yasal ve ahlâki yükümlülükleri de içeren– eleştirileri masaya yatırır. Sonrasında devlet uygulamalarının 1990'lardaki ve 11 Eylül sonrası dönemde geçirdiği evrim değerlendirilecektir. Son kısım ise koruma sorumluluğu üzerine odaklanacaktır.

İnsani Müdahale Savunusu

Bu bölümün ilk kısmında –çoğunluk tarafından **karşı-kısıtlamacı** olarak etiketlenmiş olan– insani müdahale hakkının hukuki durumunu değerlendirecek, ikinci kısımda ise bu hakkın ahlâki açıdan haklılaştırımını ele alacağız.

Hukuki Tez

Bireysel veya kolektif insani müdahale hakkının 'kısıtlamacılık-karşıtı' savunusu iki iddia üzerine kuruludur: İlki, devletleri temel insan haklarını korumaya çağıran **BM Antlaşması** (1945), ikincisi ise geleneksel **uluslararası hukuk**taki insani müdahale hakkıdır. Kısıtlamacılık-karşıtları insan haklarının BM Antlaşması'nda barış ve güvenlik kadar önemli olduğunu savunurlar. Bildirge'nin önsüzü ile 1(3), 55. ve 56. maddeleri insan haklarının öneminin altını çizer. Gerçekte 1. maddenin 3. fıkrası, insan haklarının korunmasını BM sisteminin ilkesel amacı olarak tanımlar. Karşı-kısıtlamacılar bu ilkesel amaçtan hareketle BM Antlaşması'ndaki kuvvet kullanımı yasağının insani istisnaları olduğunu iddia ederler. Michael Reisman (1985: 279-280); Antlaşma'daki insan hakları ilkeleri düşünüldüğünde, BM Güvenlik Konseyi'nin Soğuk Savaş yıllarında soykırım ve kitlesel kıyım yapan ülkelere karşı silahlı yaptırım uygulaması gerektiğini savunmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin hukuki sorumluluğunu yerine getirme konusunda devam eden başarısızlığı güç kullanımı sınırlamasına istisnaî durumlar getiren Antlaşma'nın 2(4) maddesinin devletlerin insani temellerle güç kullanmasına izin verilecek şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir. Benzer şekilde bazı uluslararası avukatlar (örneğin, Damrosch 1991: 219) insani müdahalenin madde 2(4)'ü çiğnemediğini, çünkü bu maddenin güç kullanımını devletlerin 'siyasi bağımsızlık' ve 'coğrafi bütünlüğüne'

karşı olduğu durumlarda yasakladığını savunmaktadırlar ve insani müdahale bunların ikisine de karşı değildir.

Diğer kısıtlamacılık-karşıtları, **tek taraflı insani müdahale** için BM Antlaşması'nda hukuki bir temel olmadığını itiraf etmekle birlikte, geleneksel uluslararası hukukun böyle bir müdahaleye izin verdiğini iddia ederler. Bir **kural**ın geleneksel uluslararası hukukun parçası olarak görülmesi için devletler kanun statüsünde olduğu iddia edilen bir uygulamayı gerçekten uyguluyor olmalıdırlar. Bu uygulamada bulunmalarının nedeni kanunun izin verdiğine inanmalarıdır. Uluslararası hukukçular bunu *opinio juris* olarak tanımlarlar. Kısıtlamacılık-karşıtları, geleneksel insani müdahale hakkının zaman bakımından BM Antlaşması'nı önceliğini iddia etmektedirler. Bunun kanıtı İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Yunanistan müdahalesi (1827) ve ABD'nin Küba'ya müdahalesinde (1898) görülebilir. Ayrıca Irak'ta güvenli havzaların yaratılmasını (1991) ve Kofi Annan'ın Ruanda'daki 1994 soykırımı durdurmak için tek taraflı müdahalenin bile meşru olacağı şeklindeki ısrarında görülebilir.

Eleştirmenler, bu argümanların güç kullanımını yöneten kurallar üzerindeki fikir birliğini abarttığını ve BM Antlaşması'nın çeşitli metinlerini diğer hukuki uluslararası yorumlardan (örneğin, Brownlie, 1974; Chesterman, 2001) ve bildirgenin İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki mimarlarından farklı yorumladığını ifade ederler.

Ahlâki Tez

Birçok yazar, kanunların söylediklerine bakmaksızın, sivilleri soykırım ve kitlesel kıyımlardan korumak için müdahale etmenin ahlâki bir görev olduğunu iddia etmektedir. Bu yazarlara göre egemenlik bir devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğundan türer; o nedenle de, devletler bu görevlerini yerine getiremediklerinde egemenlik haklarını da yitirirler (Tesón, 2003: 93). Bazıları, bütün insanların temel haklara sahip olduğunu ve başkalarının haklarını da koruma yükümlülükleri bulunduğunu iddia etmek için **ortak insanlık** fikrine vurgu yaparlar (Caney, 1997: 34). Başka bazıları da; günümüzün küreselleşen dünyasının, yerkürenin bir kısmında meydana gelen kitlesel insan hakları ihlallerinin yerkürenin diğer kısımlarındaki insanlar için ahlâki yükümlülükler yaratacak kadar bütünleşmiş bir dünya olduğunu savunurlar (Blair, 1999*b*). Bazıları da, adil savaş teorisini savunarak ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunma görevinin evrenselliğine dikkat çekerler (Ramsey, 2002: 35-36). Bu argümanın bir başka türü de; dünyanın başlıca dinleri ve etik sistemleri arasında, kitlesel cinayetleri durdurmak ve bu suçların faillerini de cezalandırmak görevi konusunda ahlâki bir mutabakat bulunduğu hususunda ısrar etmektedir (Lepard, 2002).

Bu perspektifin de bazı problemleri vardır. Devletlere müdahale için ahlâki bir izin vermek potansiyel bir suistimale açık kapı bırakır: Gerçekte başka amaçlar için gerçekleştirilen savaşları meşrulaştırmak için insani gerekçeleri kullanmak. Dahası, müdahale için ahlâki meşrulaştırmaları geliştirenlerin,

kuvvet kullanmadan evvel, insani krizin müdahaleyi gerekli kılabilmesi için ne kadar kötü olabileceğini belirleme sorunuyla da karşı karşıya kalır. Ayrıca, her şeyden önce, kalkınmadan kaynaklanan insani tehlikeleri engellemek için güç kullanmanın gerekli olup olmadığına ilişkin çok zor bir mesele daha vardır.

Püf Noktası

- Karşı-kısıtlamacılar, BM Antlaşması'na ve geleneksel uluslararası hukuka dayanan yasal insani müdahale hakkını savunmaktadırlar.
- İnsani müdahalenin ahlâki bir sorumluluk olduğuna ilişkin iddialar, tüm bireylerin ortak insanlığın bir parçası olmaları dolayısıyla çeşitli zararlardan asgari düzeyde bir korunma hakları olduğu şeklindeki temel önermeden kaynaklanmaktadır.

İnsani Müdahaleye Karşıt Görüşler

Akademisyenler, uluslararası hukukçular ve politikacılar, farklı zamanlarda, insani müdahaleye karşı yedi temel itiraz öne sürdüler. Birbirini dışlayan bu itirazlar, her biri farklı ağırlıklara sahip realist, liberal, feminist, post-kolonyal teorisyenler ve başkalarının yazılarına dayanmaktadırlar.

İnsani Müdahalenin Uluslararası Hukukta Bir Temeli Yoktur

Kısıtlamacı uluslararası hukukçular ortak menfaatler için BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmayan kuvvet kullanımlarına ilişkin yasağın sürdürülmesinin gerekli olduğunu düşünürler. Onlara göre, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan kişisel ya da toplu nefsi müdafaanın dışında Madde 2(4)'ün istisnası yoktur. Ayrıca tek başlarına hareket eden devletlerin, eylemlerini genel bir insani müdahale hakkına dayandırmayı tercih etmedikleri gerçeğine de vurguda bulunurlar. Müdahaleciler genel olarak kendilerini savunmak için eylemde bulunduklarını (örneğin; Hindistan'ın 1971'de Doğu Pakistan'a müdahalesi ve Vietnam'ın Aralık 1978'de Kamboçya'ya müdahalesi) iddia etmişler; –İngiltere'nin 1999'da Kosova'ya müdahalesinde olduğu gibi– BM Güvenlik Konseyi'nin 'zımni onayı'na dikkat çekmişler veya –ABD'nin Kosova'ya müdahalesini meşrulaştırma girişimleri örneğinde olduğu gibi– yasal argümanlar geliştirmekten sakınmışlardır.

Devletler Sadece İnsani Sebeplerle Müdahale Etmezler

Devletler neredeyse her zaman müdahale etmek için karmaşık güdülere sahip olmuşlardır ve eğer çıkarlarına uygun düşmüyorsa kendi askerlerini nadiren uzak bölgelerde feda etmeye hazırdırlar. Realistlere göre bu, samimi insani müdahalenin içi boş bir kavram olduğunu ve daima **ulusal çıkarlara** hizmet ettiğini göstermektedir. Diğer eleştirmenlere göre bu durum, güçlülerin yalnızca kendi çıkarlarına uygun olduğunda müdahalede bulunduklarını

ve **müdahale** stratejilerine, müdahalenin görünürde onların adına yapıldığı söylenen kurbanların faydasına olmasından ziyade [güçlü devletlerin] ulusal çıkarlarına dayalı hesapların yol gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Devletler Yabancıları Kurtarmak İçin Kendi Askerlerinin Hayatını Riske Atamazlar

Realistler yalnızca devletlerin insani amaçlarla müdahale ettiğini inkâr etmezler; onların devletçi paradigmalarına göre, ayrıca devletlerin insani sebeplerle müdahale etmemeleri de gerekmektedir. Siyasi liderler acı çeken yabancıları kurtarmak adına kendi vatandaşlarının kanının dökülmesini talep edecek ahlâki hakka sahip de değillerdir. Bhikhu Parekh (1997: 56) bu tutumu şöyle ifade eder: "Vatandaşlar devletlerinin özel sorumluluğundadır ve devlet bütünüyle onların kendi meselesidir." Eğer bir sivil otorite çökmüşse ya da kendi vatandaşlarına karşı korkunç bir şekilde davranıyorsa bu o devletin vatandaşlarının ve özellikle de siyasi liderlerinin sorumluluğundadır.

Suistimal Sorunu

Devletler insani müdahaleye izin verilmesi için karar verirken taraf-sız bir düzeneğin yokluğunda, insani sebepleri ulusal çıkarlarını örtbas etmek için kullanabilirler (Franck ve Rodley, 1973). Bu suistimalin klasik bir örneği, Hitler'in o ülkedeki Alman nüfusun 'hayatlarını ve özgürlüklerini' korumak için Çekoslovakya'yı işgal etmesidir. İnsani müdahale için bir hak yaratmak, sadece güçlünün zayıfın iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmaya yarar. Yine bu eleştirmenlere göre; müdahale hakkı daha 'samimi' insani müdahalelere neden olmayacaktır, çünkü tarihî olarak müdahalenin önündeki en büyük engeli egemenlik değil öz-çıkarlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, devletlere kuvvet kullanımı için daha fazla haklılaştırma yolu sunmak dünyayı daha tehlikeli bir konuma sürükler (Chesterman, 2001).

Tepkide Seçicilik

Devletler daima insani müdahale ilkelerini, siyasette bir tutarsızlığa yol açacak şekilde, seçici biçimde uygularlar. Devlet davranışı kendi çıkarları doğrultusunda yönetildiği için, devletler müdahaleyi tercih ettiklerinde seçici davranırlar. Seçicilik sorunu, üzerinde anlaşılan ahlâki bir ilke birden fazla durumda karşımıza çıktığında belirir, çünkü ulusal çıkar farklı tepkileri dayatır. Bu **seçiciliğin** güzel bir örneği **NATO**'nun Kosova'ya müdahalesi bağlamında dile getirilmektedir. Çünkü İttifak, daha büyük bir insani dramın yaşandığı Darfur'da hiçbir şey yapmamıştır (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Verilecek tepkide seçicilik, benzer durumlarda benzer davranmamak sorunudur.

Ahlâki İlkelerdeki Anlaşmazlık

Çoğulcu uluslararası toplum teorisi insani müdahaleye farklı bir itiraz yöneltir: İnsani müdahale için temel oluşturacak ahlâki ilkelerin neler

Örnek Olay Çalışması 1 Darfur: Müdahale Önündeki Engeller

2003-4'te Darfur'da Sudan ve "Cancavit" milisleri, BM'nin "terör dönemi" olarak tarif ettiği bir sürecin fitilini ateşledi. Çatışmalarda en az 250.000 kişi öldü, iki milyondan fazla insan yerinden yurdundan oldu. 2004 sonrası öldürme vakalarında bir düşüş yaşandı, fakat sivillerin hedef gözetilerek öldürüldüğü vakalar görülmeye devam etti. Dünya, yaşananlara çok yavaş ve çekinerek cevap verdi. Şiddet rüzgârı dindiğinde Afrika Birliği AMIS adında küçük bir askerî görev birliği oluşturdu ve bunun sivilleri koruması imkânsızdı. Nihayetinde bu birliğin yerini 2007 sonunda Birleşmiş Milletler'in Afrika Birliği ile birlikte meydana getirdiği UNAMID adlı yeni görev birliği aldı. Esasen yaşananlara çok yavaş tepki geliştirilmesi, insani müdahale meselesindeki kimi güçlüklerle alakalıydı.

İlk güçlük, Sudanlıların rızası olmadan müdahale gerçekleştirme konusunda Batılı devletlerin elinde, belirli tedbirleri içeren çok az askerî seçenek mevcut olmasından kaynaklanıyordu.

İkinci güçlük, müdahalenin Sudan devletini yardım kuruluşlarına erişim yollarını kapatma konusunda cesaretlendirmek suretiyle, insanların mevcut durumunu daha da kötüleştirecek olmasının bir sonucuydu.

Üçüncü güçlük, milis birliklerinin pıtrak gibi çoğalmasının krize yönelik askerî çözümü imkânsızlaştırıyor olmasıyla ilgiliydi.

Dördüncü güçlük, Darfur'a yapılacak müdahalenin Sudan devleti ile Güney Sudanlı isyancılar arasında bir barış anlaşması yapılmasına dönük umutları suya düşürme ihtimaliydi.

Beşinci güçlük, Darfur'un bir iç mesele olduğunu söyleyen Rusya ve Çin'in yapılan baskılara karşı çıkmasıydı.

Altıncı güçlükse, Batı ordularının Afganistan ve Irak'a yönelik taahhütleri sebebiyle çok geniş bir coğrafyaya dağılmış olmalarıydı.

olduğu üzerinde bir mutabakata varma sorunu söz konusudur. **Çoğulculuk** insan hakları konusunda hassastır ama aşırı insan hakları ihlallerinin kapsamına ilişkin anlaşmazlık olduğu durumlarda insani müdahaleye izin verilmemesi gerektiğini savunur. Buradaki endişe, hangi ilkelerin insani müdahale hakkını yönlendireceği üzerinde bir fikir birliğinin olmamasıdır. Bu durumda en güçlü ülkeler kendi kültürlerince belirlenen ahlâki değerleri ulusararası toplumun zayıf üyelerine dayatacaklardır.

Müdahale İşe Yaramaz

Son eleştiri dizisi; insani müdahaleden kaçınılması gerektiğini, çünkü dışarıdakilerin insan haklarını dayatmalarının imkânsız olduğunu ileri sürer. Liberallere göre devletler vatandaşlarının bilgilendirilmiş rızasıyla kurulmuşlardır. Ondokuzuncu yüzyılın en önemli liberal düşünürlerinden John Stuart

Mill (1973: 377-378), **demokrasi**nin ancak özgürlük adına ülke içinde verilen bir mücadele ile kurulabileceğini vurgulamıştır. İnsan hakları dışarıdakiler tarafından dayatılırsa kökleşemez. Mill, ezilen insanların bizzat kendilerinin tiran devletlerini devirmeleri gerektiğini savunur. Bir kısım eleştirmen de, insani müdahalenin aslında hükümetlerinin orantısız bir cevap vermesi ümidiyle hoşnutsuz grupların isyan başlatmaya teşvik edilmesi suretiyle kitlesel vahşetlere neden olabileceğini ve bu durumu da yabancı güçlerin askerî müdahalesinin takip edeceğini iddia ederler (Kuperman, 2005 ve 2008). Fakat bu teorinin geçerliliği ciddi biçimde sorgulanmaktadır (Western, 2005).

Püf Noktası

- Devletler sadece insani sebeplerle müdahale etmezler.
- Devletler yabancıları korumak için kendi vatandaşlarını tehlikeye atmamalıdırlar.
- Meşru insani müdahale hakkı, çıkarlarını insani gerekçelerle örtbas etmek isteyen devletlerin suistimaline maruz kalacaktır.
- Devletler insani müdahale ilkelerini seçici olarak uygulayacaklardır.
- İnsani müdahaleye hangi ilkelerin yol göstereceği üzerinde bir mutabakatın yokluğunda, böyle bir hak uluslararası düzenin altını kazıyacaktır.
- İnsani müdahale daima güçlünün kültürel tercihleri üzerinde temellendirilecektir.

1990'lar: İnsani Aktivizmin Altın Çağı

Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen akabindeki dönemi insani aktivizmin 'altın çağı' olarak tanımlamak oldukça yaygın bir kanıdır (örneğin, Weiss, 2004: 136). 1990'lı yıllarda devletlerin uzak diyarlarda yaşayan tehlike altındaki yabancıları korumak için müdahale etme konusunda ciddi ciddi düşünmeye başladıklarına şüphe yoktur. Fakat 1990'lar aynı zamanda Ruanda ve Srebrenica'daki kitlesel vahşetlere tüm dünyanın seyirci kaldığına da tanık oldu. Bu kısım bu gelişmeleri yorumlamaya çalışmaktadır. Analiz üç kesitten oluşmaktadır: Müdahale kararının verilmesinde insani etkilerin oynadığı rol, müdahalelerin hukukiliği ve meşruiyeti ve son olarak da, bu askerî müdahalelerin etkinliği.

Müdahale Kararlarında İnsani Hassasiyetlerin Rolü

Nisan 1991'de Kuzey Irak'ta ve ayrıca Aralık 1992'de Somali'de yaşanan olaylarda, ülke içi kamuoyları siyaset-yapımcılarını insani amaçlar için güç kullanmaya zorlama konusunda önemli bir rol oynadı. 1991 Körfez Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı uyguladığı baskı politikaları sonucu oluşan kitlesel mülteci krizi karşısında ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda askerî güçleri Kürtler için 'güvenli bölgeler' oluşturmak için müdahalede bulundular. Benzer şekilde Aralık 1992'de Somali'deki Amerikan askerî müda-

halesi ABD vatandaşlarının vicdani duyarlılıklarının etkisiyle gelişti. Ancak, bu dayanışma hissinin ABD sürekli kayıplar vermeye başlamasıyla birlikte sona ermesi, halkın görüşlerinin, keyfi değişiminin bir göstergesidir.

Buna karşın, Fransa'nın Temmuz 1994'te Ruanda'ya müdahalesi bir suistimal örneğidir. Fransız hükümeti operasyonun tamamen insani olduğunu vurgulamıştı; fakat bu yorum arka planda gizli ulusal çıkarlar peşinde koşulduğuna ilişkin kanıtlar nedeniyle inandırıcılıktan hayli uzaktır. Fransa yirmi yıl boyunca tek partili Hutu idaresini desteklemiştir. Fransa, Afrika'da Fransız etkisinin zayıflamasından ve Ruanda'da Ruanda Vatansever Cephesi (Rwanda Patriotic Front [RPF])'nin zafer kazanmasının ülkeyi İngiliz nüfuzu altına sokacağından büyük endişe duymaktaydı. Fransa, bu nedenle, Ruanda'da yaşanan soykırıma son aşamalarına kadar müdahale etmemiştir. Soykırım, öncelikle, RPF'nin askerî zaferiyle nihayet bulmuş ve ancak o zaman Fransa soykırıma uğrayanların komşu Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne güvenli geçişlerine izin vermişti. Fransız liderler kısmen insani hislerden etkilenmiş olabilirler, fakat bu, bir devletin insani müdahale kavramını istismar etme örneğidir, çünkü müdahalenin öncelikli amacı Fransız çıkarlarını korumaktı.

Fransız müdahalesiyle birlikte ortaya çıkan ahlâki soru, uluslararası toplumun bu soykırıma neden soykırımın yeni başladığı bir zaman diliminde, 1994 Ağustosu başlarında, müdahale etmediğidir. Fransız müdahalesi bazı hayatları kurtarmış olabilir ama soykırımı durdurmak için çok geç kalmıştı zira yalnızca yüz gün içinde 800.000 insan katledilmişti. Müdahale yapabilecek askerî kapasiteye sahip ülkelerin hiçbir şey yapmamasının basit bir sebebi vardı: Ruandalıları korumak uğruna asker ve servet feda etme konusundaki isteksizlik. Soykırım karşısında uluslararası dayanışma, ahlâki kınama ve insani yardım malzemeleri ile sınırlı kalmıştır.

Ruanda'daki Fransız müdahalesi çok geç ve çok sınırlı olduğu için eleştirilirken, 1999'da Kosova'daki NATO müdahalesi de çok erken ve çok kapsamlı olduğu için eleştirilmiştir. Daha savaşın başında NATO, insani bir felaketi önlemek için müdahale ettiğini açıklamıştır. NATO'nun kuvvet kullanımına başvurmaya ilişkin iddiasını desteklemek için meşrulaştırma amaçlı iki iddia ileri sürüldü. Birincisi, Kosova'daki Sırp eylemlerinin insani acil ihtiyaçlar yaratması ve uluslararası hukuki taahhütlerin ihlal edilmesidir. İkincisi, Sırpların ortak insanlığa karşı ve onu tehlikeye atacak suçlar işlemesidir. Batılı liderlerin meşrulaştırma çabaları daha yakından analiz edildiğinde, insaniyetperverliğin eylem için birincil itici gücü sağlamakla birlikte asla tek etken olmadığı ve müdahalecilerin karmaşık motivasyonlarının müdahalenin karakterini belirlediği görülmektedir. Gerçekte NATO'yu harekete geçmeye sevkeden insani meseleleri ve öz çıkarların karışımı olan üç maddede toplanmıştı. Birincisi, Milosevic'in başıboş kalan askerî ve paramiliter güçlerinin Bosna kıyımını tekrarlayacağı korkusu; ikincisi, Güney Balkanlar'daki uzun süreli bir çatışmanın Avrupa'da kitlesel bir mülteci krizi doğuracağı endişesi; üçüncüsü, NATO ülkelerinin krizi kontrol etmede başarısız olduklarında krizin yayılacağı ve bölge ülkelerini

de içine çekeceği hususunda duydukları endişe (Bellamy, 2002: 3). Tüm bunlar insani müdahalenin karmaşık motivasyonlarla gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, gayriinsani güdüler insani amaçların başarıya ulaşmasını engelledikleri takdirde ciddi bir sorun oluşturur.

Müdahaleler Ne Ölçüde Hukuki ve Meşruydu?

Soğuk Savaş boyunca alışılagelen devlet tutumuna karşın, Kuzey Irak, Somali, Ruanda ve Kosova'daki müdahaleler, müdahale eden devletlerce insani gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. Güç kullanımını insani gerekçeler üzerinden meşrulaştırmak, geleneksel **devlet egemenliği** yorumunu savunan Çin, Rusya ve Bağlantısızlar Hareketi üyesi ülkelerden şiddetli itirazlara uğramaktadır. Ancak bu pozisyon 1990'lar boyunca zayıflamış ve bu onyılın sonunda birçok ülke BM Güvenlik Konseyi'nin silahlı insani müdahale yetkisi verme hakkını kabul etmiştir. Böylece, 2000'den beri –tehlikedeki sivilleri koruyacak uluslararası askerleri eğitmek ve gerektiğinde ve mantıklı olduğunda güç kullanmak dahil– birçok **barışı koruma** girişimi BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın VII. Bölümü Güvenlik Konseyi'ne sadece 'uluslararası barış ve güvenliğe' tehdit oluşturan durumlarda askerî eylemde bulunma yetkisi verme hakkını tanımaktadır. İlk tartışmalı insani müdahale görevlendirmesi Kuzey Irak'ta (1991) ve Somali'de (1992) idi. 1990'ların başından beri Güvenlik Konseyi barışa tehdit oluşturan unsurlara ilişkin listesini genişletmiş ve insani acıları, demokratik hükümetin devrilmesini, devlet başarısızlığını, mülteci hareketlerini ve etnik temizliği de listeye eklemiştir (Wheeler 2000, 2003: 32-41).

NATO'nun Kosova'ya müdahalesi; açık bir Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın bir devletin ya da devletler grubunun insani acıları dindirmek için yapacağı bir operasyonun uluslararası toplum tarafından nasıl ele alınacağı sorusunu gündeme getirmiştir. BM NATO'nun güç kullanımını açıkça desteklemese de, BM Güvenlik Konseyi bu eylemi kınamayı da tercih etmedi. Rusya, 26 Mart 1999'da NATO'nun güç kullanımını kınamayı ve bombardımanı durdurmayı amaçlayan bir taslak hazırladı. Şaşırtıcı şekilde sadece Rusya, Çin ve Namibya bu taslağın lehinde oy kullandı. BM Güvenlik Konseyi'nin NATO'nun BM Antlaşması'nın güç kullanımı ile ilgili kurallarını çiğnemesine karşı takındığı tutum BM'nin tek taraflı insani müdahaleyi onaylamak için hazır olmadığı, bu eylemi zorunlu olarak kınamadığı fakat aynı zamanda da onaylamadığı hissini vermektedir.

Soğuk Savaş sonrası devlet uygulamalarından çıkan sonuç Batılı devletlerin yeni silahlı insani müdahale normlarının geliştirilmesine ön ayak olduklarıdır. Rusya, Çin, Hindistan ve Bağlantısızlar Hareketi'nin bazı üyeleri bu gelişmeden rahatsızlık duymakla birlikte, onlar bile soykırım ve kitlesel katliam durumlarında BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen askerî müdahalenin meşruluğunu kerhen de olsa kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun en bariz göstergesi Güvenlik Konseyi'nin hiçbir üyesinin Ruanda'daki

soykırımı durdurmak için yapılan müdahaleye egemenliği çiğnediği iddiasıyla karşı çıkmamış olmasıdır. Bunun yerine, Ruandalıları kurtarmak için gerekli müdahalenin önündeki engel silahlı müdahalenin maliyet ve risklerini göze alamayan siyasi iradedir. Ortaya çıkmakta olan normun önünde önemli sınırlamalar da vardır: BM harici müdahaleler tartışmalı olarak kalmaya devam etti; BM Güvenlik Konseyi işlevini yürütmekte olan devletlere karşı müdahalede bulunmaya onay vermekten kaçındı; hiçbir devlet Ruanda'daki müdahaleye karşı çıkmasa da Ruanda Yahudi Soykırımı'ndan bile hızlı öldürme oranıyla korkunç bir vaka olarak hafızalara kazındı.

Müdahaleler Başarılı Oldu mu?

Soğuk Savaş sonrası müdahaleler güç kullanımının insani değerleri desteklediğini gösterir mi? İnsani sonuçlar kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki kısma ayrılabilir. İlki insani acıların, soykırımın sona erdirilmesi ve/veya savaş bölgelerinde sıkışmış sivillere insani yardımların gönderilmesi suretiyle, hemen dindirilmesi ile ilgilidir. Uzun vadeli insani sonuçlar ise, müdahalenin çatışma çözümünü ve yaşayabilir siyasetlerin inşa edilmesini kolaylaştırmak suretiyle insan acılarının altında yatan sebepleri ne ölçüde ele alabildiğine odaklanır.

Kuzey Irak'taki 'Güvenli Bölge Operasyonu', başlangıçta yer değiştirme sorunu ile uğraştı ve açıkçası pek çok hayat kurtardı. Ancak, medyanın dikkatleri başka bölgelere kaydıkça kamuoyunun meseleye ilgisi azaldı ve Batılı güçlerin Kürtleri korumaya ilişkin taahhütleri de bu ilgi değişimine paralel bir seyir izledi. Batılı hava güçleri Kuzey Irak'taki 'uçuşa kapalı bölge'yi denetlemekle birlikte, müdahil devletler bı güvenli bölgeleri terk etmeye başladılar. Bu durum Kürt azınlığa karşı Irak'taki düşmanlığı körükledi. Yine de Kürtler 1990'lar boyunca ve 2003'teki ABD önderliğindeki işgale kadar ciddi bir otonomiye sahip olmayı başardılar.

Bazı yorumcular ABD'nin Somali'deki Aralık 1992'den Mayıs 1993'e kadar olan ilk müdahalesini başarılı bir insani müdahale olarak görürler. Kısa dönemli başarı göstergesi olarak, tartışmalı olmakla beraber, ABD binlerce Somalili'yi açlıktan ölmekten kurtardığını iddia etmektedir (Weiss, 1999: 82-87). Görevin felaketle sonuçlanması ise tartışma götürmez. Bu değerlendirme, ABD'nin başlangıçtaki açlıkla savaş görevini savaşan grupların silahsızlandırılması ve hukuk ve düzenin tesisine yönelten UNOSOM II'nin görev dönemine kadar genellenebilir (bu BM gücü, görevi Mayıs 1993'te ABD'den devraldı, fakat askerî görev yine de büyük ölçüde Amerikalı kumandanlar tarafından yürütüldü). Çekilen acıların daima siyasi sebepleri olmuştur ve UNOSOM II'nin genişletilen görev kapsamının gerisindeki neden iç savaşa ve açlığa geri dönüşü engelleyecek bir siyasi çerçeve tesis etmekti. Ancak bu çaba; –açlık tehlikesinin önlenmesi gibi– kısa dönemli insani bir sonucu çatışma çözümü gibi uzun dönemli bir sonuca dönüştürdü ve yeniden inşa çabaları başarısızlığa uğradı.

On yıldan uzun bir süredir, uluslararası topluluğun artık bağımsızlığına kavuşan Kosova'da yeni birçok etnisiteli devlet kurmayı başarıp başara-

mayacağı tartışılmaya devam etmektedir. Müttefik Kuvvetler Operasyonu'nun neticesinde Kosova'ya giren NATO önderliğindeki güçler, Kosovalı Arnavut mültecilerin evlerine güvenle dönmelerini sağladı; fakat –zamanla durumu daha iyi bir hale getirmelerine rağmen– Sırp topluluğunu misilleme saldırılarından koruyamadı. Bir taraftan güvenlik durumunun iyileştirilmesi buraya konuşlandırılan uluslararası asker ve polis sayısının azaltılması ve bir dizi başarılı seçim ve iktidar değişikliklerinde kendisini göstermiştir. Öte yandan, etnik ayrımlar hâlâ telaffuz edilmeye devam etmektedir, işsizlik oranları yüksek düzeydedir ve Kosova organize suçlar için bir çekim alanı olmuştur.

Bu özet değerlendirmeden çıkarılabilecek sonuç, insani krizlerde cebri müdahalenin kitlesel vahşetlerin üstesinden etkin bir şekilde gelebilen kısa vadeli geçici bir çözüm olduğudur. Bu sebeple Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu müdahalenin üç uluslararası sorumluluktan sadece biri olduğunda ısrar etmektedir; diğer ikisi, engelleme ve yeniden inşayı kapsamaktadır.

Püf Noktası

- 1990'lar insani müdahalelerin sayısındaki ani artıştan dolayı insani aktivizmin altın çağı olarak tasvir edilir.
- Bazı müdahaleler insani motivasyonlardan kaynaklanmakla birlikte, başka, bazıları da farklı motivasyonlara dayanmaktadır. Pek çok müdahale bütün bu motivasyonların bir karışımından kaynaklanır.
- İnsani müdahalenin hukukîliği ve meşruluğu halen tartışmalı bir konudur ama Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesine dayanan bir müdahale normu 1990'larda ortaya çıkmaya başlamıştır.
- Müdahaleler kitlesel kıyımları durdurmada daha başarılı olmakla birlikte, uzun dönemli barış tesisinde aynı başarıyı gösterememişlerdir.

Koruma Sorumluluğu

1999'da yaşanan Kosova krizi esnasında insani müdahaleyle ilgili tartışmada belirli meseleler ön plana çıktı. Uluslararası müzakereler, yaptırımlar ve gözlemciler, Kosova'daki sivillere yönelen şiddeti dindirmeyi başaramayınca, NATO, BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir emri olmaksızın, askerî müdahale gerçekleştirmeye karar verdi. Müdahale, insanların korunması amacıyla güce başvurmanın meşru kabul edildiği koşullara dair yoğun bir tartışmanın fitilini ateşledi. Meseleyle ilgili olarak oluşturulan uluslararası komisyonun elde ettiği bulgular, bir dizi çelişkili sonuca ulaşılmasına neden olacak cinstendi. Genel değerlendirmeye göre, NATO'nun Kosova'da yürüttüğü faaliyetler yasadışı kabul ediliyor ama bir yandan da meşru adımlar olarak görülüyordu (IICK 2000). Üzerinde durulan ana meselelerse, devletle halkı arasındaki ilişki,

uluslararası topluluğun insan haklarına dair temel ölçütler bağlamında sahip olduğu itibar ve Birleşmiş Milletler'in yirmi birinci yüzyılda oynayacağı roldü.

Kısmen bu sorulara cevap bulmak adına Kanada, 2000 yılında, Müdahale ve Devletin Egemenliği İçin Uluslararası Komisyon'u (ICISS) kurmaya karar verdi. ICISS'in başkanlığını eski Avustralya dışişleri bakanı Gareth Evans ile Somali Yarımadası özel danışmanı, Somali ve Afrika'nın Büyük Gölleri özel temsilcisi olarak hizmet vermiş eski Cezayirli diplomat Muhammed Sahnun üstlendi. *Koruma Sorumluluğu* başlığını taşıyan rapor Aralık 2001'de yayınlandı ve onu "bugüne dek gördüğümüz en kapsamlı ve en dikkatli düşünsel cevap" olarak niteleyen Annan tarafından, 2002 yılında onaylandı. "Koruma sorumluluğu" kavramını ortaya atarken esasen ICISS, tartışmanın odağını müdahale edenlerin haklarından mağdurların korunma ihtiyaçlarına doğru kaydırmaktaydı. Raporun ısrarla dile getirdiği biçimiyle, devletler yurttaşlarını soykırıma, kitlesel katliamlara, etnik temizliğe karşı koruma sorumluluğuna sahiplerdi, eğer devletler, istemeden veya beceremedikleri için bu görevi ifa edemezlerse, o vakit söz konusu sorumluluk uluslararası topluluğa geçerdi. Bu açıdan ele alındığında koruma sorumluluğu (KS), birbiriyle ilişkili üç sorumluluk alanından oluşuyordu: koruma, tepki geliştirme ve yeniden inşa etme (ICISS 2001). Komisyon, uluslararası topluluğun her bir sorumluluk başlığında daha etkili olabilmesi için belirli öneriler sundu. Bu öneriler, Güvenlik Konseyi'nin bölündüğü durumlarda uluslararası otoritenin belirli bir hiyerarşiye tabi kılınması, güç kullanımı konusunda karar alma süreçleriyle alakalı kriterlerin tespit edilmesi ve çatışmaları önlemeye dönük alet çantasının oluşturulması gibi başlıkları içeriyordu. Komisyonun ifadesiyle, her ne kadar Güvenlik Konseyi'ne yetki verilmesi tercih edilecek bir husussa da konseye yetki vermeden bile müdahalenin meşru olabileceği durumlarla karşılaşılabilirdi. Komisyon, ayrıca Konsey'in bu tür örneklerde harekete geçememesinin meşruiyetini zayıflatacağını söyledi.

Koruma sorumluluğu, BM'nin reforma tabi tutulması ile ilgili önerileri ele almak amacıyla bir dünya zirvesinin toplanması konusunda Kofi Annan'ın –petrol karşılığı gıda programı skandalının hemen ardından– aldığı karardan sonra hızla önemli hale geldi. Bazılarının insani müdahale olarak gördüğü, ABD öncülüğünde gerçekleştirilen Irak işgali de yeni ilkeyle ilgili uzlaşma zeminini zayıflatmıştı. Zirvenin hazırlık sürecinde Annan, örgütün yüzleşeceği güçlükleri ve önerileri nasıl pratiğe dökeceği meselesini incelemesi için bir üst düzey heyet oluşturdu. Nihai raporunda (Gareth Evans'ın da parçası olduğu) heyet, yeni belirlenen, koruma sorumluluğu ile ilgili normun güç kullanımı konusunda verilecek kararlara yön vermekle ilgili kriterlerin belirlenmesine dönük ICISS önerisini desteklediğini söyledi, ayrıca sivillere karşı uygulanan geniş ölçekli şiddet pratiklerine tanık olunan durumlarda, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerin veto haklarını kullanmalarına sınırlama getirmesini talep etti (Birleşmiş Milletler Üst Düzey Tehditler, Sorunlar ve Değişim Heyeti 2004: para. 203). Annan, kendi hazırladığı, *Daha Fazla Özgürlük* adlı re-

form programında, bu önerilerin büyük bir kısmına yer verdi (Annan 2005). Böylelikle kavram, 2005 Dünya Zirvesi'nde uluslararası gündemin parçası haline gelmiş oldu.

Koruma sorumluluğu, devlet ve hükümet başkanlarının bir araya geldiği en büyük toplantı olan 2005 Dünya Zirvesi'nde oybirliğiyle onaylandı. Zirvenin sonunda hazırlanan metin, sonrasında Genel Kurul kararı olarak benimsendi. Koruma sorumluluğu ilkesinin önceki hâllerini bilmek önemli ama gene de bu noktada 2005'te devletlerin kabul ettikleri şeyin farklı olduğunu görmek gerekiyor. Koruma sorumluluğu ile ilgili olarak akademide ve kamusal alanda yürütülen tartışmalar yanlış anlamalarla yüklü olduğundan, uluslararası topluluğun kabul ettiği biçimiyle, kavramın anlamını ve kapsamını netleştirmek gerekiyor. Hükümetlerin ve BM'nin en üst kademelerinde yürütülen ve aylar süren detaylı istişarelerin ve müzakerelerin ardından dünya liderleri, koruma sorumluluğunu Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde oybirliği ile kabul ettiler (bkz. **Kutu 31.1**).

Genel sekreterlik, koruma sorumluluğu ilkesinin tatbiki için kapsamlı bir strateji hazırladı ve bu noktada "dar ama derin" bir yaklaşım benimsedi: dar olması, dört suç (soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar) karşısında halklara koruma sağlama meselesine odaklanmasıyla; derin oluşu, BM sistemine, bölgesel birlikteliklere, üye devletlere ve sivil topluma tüm araçları temin etme konusunda istekli oluşuyla ilgiliydi. Bu strateji, 2005'te üye devletlerinin kabul ettiği biçimiyle, KS'nin üç sütun üzerine kurulu olduğu fikri temelinde örgütlenmişti. Bu sütunlar belirli bir sıralamaya tabi değillerdi (yani önce ilkinin, ardından ikincinin sonrasında da üçüncüsünün tatbik

Kutu 31.1 2005 Tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138-40. paragrafları

138. Her devlet, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında halklarını koruma sorumluluğuna sahiptirler. Bu sorumluluk, uygun ve gerekli araçlar aracılığıyla suçların tahriki yanında tüm bu suçların da önlenmesini şart koşar. Bu sorumluluğu ve ona uygun eylem iradesinin ortaya konulması şartını benimsiyoruz. Uygun olduğu koşullarda uluslararası topluluk, devletleri bu sorumluluğu ifa etmeleri konusunda cesaretlendirmeli ve onlara yardım etmeli, ayrıca Birleşmiş Milletler'i erken uyarı imkânlarına sahip olma konusunda desteklemelidir.

139. Ayrıca uluslararası topluluk, Birleşmiş Milletler aracılığıyla, BM Antlaşması'nın altıncı ve sekizinci maddeleri uyarınca, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında halkları korumak için, uygun diplomatik, insani ve diğer barışçı yollara başvurma sorumluluğuna sahiptirler. Bu bağlamda bizler, halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında koruyamamaları ve barışçı yolların yeterli olmaması durumunda, uygun olduğu koşullarda, meseleyle ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içerisinde, tek tek vaka temelinde, zamanında ve kararlı bir üslupla, Güvenlik Konseyi üzerinden, yedinci bölümle birlikte tüm Antlaşma'ya uygun olarak müştereken eyleme geçmeye hazırız. Bize göre, Genel Kurul, Antlaşma'daki ilkeleri ve uluslararası hukuku hiç unutmadan, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar ve bunların sonuçları karşısında halkları koruma sorumluluğunu gündemden düşürmemelidir. Biz ayrıca, gerekli ve uygun düştüğü koşullarda, krizler ve çatışmalar patlak vermeden önce baskılarla karşılaşan insanlara yardım etme ve soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan halkları koruma noktasında devletlerin gerekli beceri ve imkânı elde etmelerine yardım etmek niyetindeyiz.

140. Soykırımın önlenmesi konusunda Genel Sekreterlik Özel Danışmanı'nın ifa ettiği görevi tümüyle destekliyoruz.

Kaynak: Ban 2009: para. 11 (a, b, c)

edilmesine gerek yoktu) ayrıca hepsi aynı öneme sahipti. Üç sütun tarafından desteklenmediği durumda yapının çökmesi kaçınılmazdı.

I. Sütun: Devlet, halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan ve bu suçları tahrik eden unsurlardan koruma konusunda belirli bir sorumluluğa sahipti. Genel sekreter, bu sütunu koruma sorumluluğu ilkesinin "temel"i olarak tarif ediyor, bu sütunun devletlerin zaten sahip oldukları hukuki yükümlülüklerle ve egemen birer yapı olmaktan kaynaklı sorumluluklarıyla alakalı bir sonuç olduğunu söylüyordu (para. 138).

II. Sütun: Uluslararası topluluğun devletlere koruma sorumluluğunu yerine getirmeleri konusunda yardımcı olması ve devletleri bu yönde cesaretlendirmesi, bunu da bilhassa soykırımların ve kitlesel zulümlerin temel sebeplerine işaret edip devletlerin bu suçları önleme becerisi edinmelerini, ayrıca sorunlar derinleşmeden önce onları ele almalarını sağlaması gerekmekteydi (138 ve 139. paragraflar).

III. Sütun: Diplomasi, insani yardım ve diğer barışçı yollar aracılığıyla halkları dört suçtan korumak için zamanında ve kararlı adımlar atmak uluslararası topluluğun bir sorumluluğuydu (ilkesel olarak bu sorumluluk, BM Antlaşması'nın altıncı ve sekizinci bölümleriyle uyumluydu). Ayrıca tek tek vaka temelinde inceleme gerçekleştirip, barışçı yolların "yetersiz" olduğunu ortaya koyduğu, ulusal makamların halklarını koruyamadıkları açıktan belli olduğu durumlarda, uluslararası toplum, BM Antlaşması'nın yedinci bölümü üzerinden, diğer etkili araçlarını devreye sokmalıydı (para. 139).

2005 tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Metni, koruma sorumluluğu konusunda uluslararası zeminde varılan uzlaşmanın kapsamının nerelere vardığını ortaya koyuyor. Bu ilke, BM Güvenlik Konseyi'nde (1674 sayılı karar (2006) ve 1894 sayılı karar (2009) dahilinde) iki kez teyit edildi, üstelik Genel Kurul ilkenin uygulanması meselesini sürekli gündemine aldı. Ancak gene de devletlerin uygulamayı kabul ettiği koruma sorumluluğu ilkesi ile bu ilkenin biçimlenmesine katkı sunan fikirler arasında ayrım yapmak gerekiyor. Daha önce belirtildiği gibi, bu fikirler ICISS'in yaptığı önerileri içeriyor. Bu bağlamda şu beş önemli nokta akıldan çıkartılmamalı:

1. Koruma sorumluluğu, kapsam itibarıyla dardır ama herkesi ilgilendiren ve kalıcı bir içeriğe sahiptir. Kavram, her yere her vakit tatbik edilecek cinstendir. Başka bir ifadeyle, tüm devletler, kendi halklarını dört suça karşı koruma sorumluluğuna sahiptirler. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 2012'de belirttiği biçimiyle, asıl mesele koruma sorumluluğunun tatbik edilip edilmeyeceği değil, bu anlayış dahilinde belirlenen hedeflere nasıl her durumda ve en iyi şekilde ulaşılabileceğidir. Sonuçta tatbik edilip edilmeyeceğini sorgulamak, devletlerin kendi halklarını koruma sorumluluğuna sahip olmadığı gibi bir anlama sahiptir. Kavram tanım itibarıyla dardır, zira sadece 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Metni'nde belirlenmiş dört suçla ilişkilidir: soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar. Öte yandan bu dört suça

karşı halkların korunması meselesi üzerinde duran kavram, doğal felaketler, hastalıklar genel manada silahlı çatışmalar veya demokratik olmayan hükümet biçimlerinin sebep olduğu tehditleri görmemektedir.

2. Devletler, sadece kendi yurttaşlarını değil, himayesinde bulunan tüm halkları da koruma sorumluluğuna sahiptirler.

3. Koruma sorumluluğu, mevcut uluslararası hukuka ait ilkelere dayanmaktadır. Bu sorumluluğun ilişkili olduğu suçlar, uluslararası hukuk dahilinde belirtilen suçlardır. Uluslararası teamül hukuku uyarınca devletler, zaten soykırımı, savaş suçlarını ve insanlığa karşı işlenen suçları önleme ve cezalandırma; uluslararası insani hukukun belirlediği yükümlülükleri ifa etmeleri konusunda devletlere yardım etme ve hukuka uygunluğu gözetme yükümlülüğüne sahiptirler. Ayrıca Dünya Zirve Sonuç Metni, koruma sorumluluğunun BM Antlaşması aracılığıyla uygulanması gerektiğini gayet net bir dille ifade etmektedir. Öte yandan koruma sorumluluğuyla ilgili hiçbir ilke, devletlerin veya bölgesel örgütlerin Antlaşma haricinde hareket etmelerine izin vermemekte, hakkında Güvenlik Konseyi'nin gerekli yetkiyi vermediği tüm insani müdahalelerin yasadışı ve gayrimeşru olduğunu söylemektedir.

4. Dünya Zirvesi Sonuç Metni, açıktan dört suçun ve o suçların işlenmesini sağlayan tahrik edici unsurların önlenmesini talep etmektedir. Bu hâliyle, koruma sorumluluğunun merkezinde, önleme meselesi durur. Bu sorumluluğa ayrıca önleme faaliyeti başarısız olduğunda veya BM Güvenlik Konseyi'nin (BM Antlaşması'nın 42. Madde'siyle uyum içerisinde yürütülecek) faaliyet noktasında başarısız olacağı düşünüldüğünde akla gelen tedbirler eşlik eder.

5. Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yetki verdiğinde ve BM Antlaşması'nın altıncı ve sekizinci bölümlerinde benimsenen diğer barışçı tedbirlerin başarılı olmasının ihtimal dışı olduğu koşullarda güç kullanılabilir.

Koruma Sorumluluğunun Eyleme Dökülmesi

Koruma sorumluluğu ilkesinin pratiğe dökülme süreci başlarda nispeten yavaş seyretti. Güvenlik Konseyi'nin 1674 sayılı kararı, koruma sorumluluğu ilkesini hem 2006'da hem de 2009'da tasdik etti. İki tarih arası dönemde konsey, kavrama sadece bir kere, o da Darfur'daki fiili durum konusunda, 1706 sayılı kararın giriş paragrafında atıfta bulundu. 1706 sayılı kararın oylamasında Çin çekimser oy kullandığı koşullarda birkaç konsey üyesi, kavramın yeniden teyit edilmesini güvence altına almaya dönük diplomatik baskılara dair endişelerini ifade edince Darfur konusunda alınacak kararlarda koruma sorumluluğuna onay vermekten imtina edildi (Teitt 2009: s. 220-1). KS ilkesinin uygulanmasına yönelik direnç, aynı zamanda diğer BM kurullarında da ortaya çıktı. Örneğin 2007'de BM İnsan Hakları Üst Düzey Darfur Heyeti, Sudan hükümetinin Darfurluları korumayla ilgili sorumluluğunu yerine getiremediğini söyleyince, Arap Grubu, Asya Grubu ve İslam Konferansı Örgütü raporun meşruiyetini sorguladı. O dönemde Darfur, çoğunlukla koruma sorumluluğu

ilkesinin sınandığı vaka olarak değerlendirilmekteydi. Örneğin Avam Kamarası Özel Uluslararası Kalkınma Komitesi (2005: s. 19), "koruma sorumluluğu bir anlama sahipse, onun Darfur'da bir şeyler ifade ediyor olması gerekir" tespitinde bulundu. İlkenin bu örnek dahilinde başarısız olduğuna kanaat getirildi. (örneğin: Grono 2006). Oysa Darfur'daki kriz, zirveye KS konusunda uluslararası uzlaşmanın sağlanmasından (2005'ten) önce (2003-4'te) ulaşmıştı ve bilhassa bu kavram benimsendikten sonra uluslararası zeminde Darfur'la ilgili yürütülen faaliyetler artmıştı.

Kenya'da ihtilaflara yol açan 30 Aralık 2007 tarihli seçimlerin ardından yaşanan, etnisite ve kabile merkezli şiddet olayları sonrası bin beş civarında insan öldürüldü, üç yüz binden fazla insan yerinden yurdundan oldu. Uluslararası topluluk, Afrika Birliği arabulucusu Kofi Annan'ın başını çektiği diplomatik çalışmalarla yaşanan olaylara tepki koydu ve bu girişimler, Annan'ın yerini Ocak 2007'de genel sekreter olan Ban Ki-moon'un ve Güvenlik Konseyi'nin desteğini aldı. Meseleye KS penceresinden bakan Annan, Kenya cumhurbaşkanı Mwai Kibaki'yi ve ana muhalefet lideri Raila Odinga'yı iktidarı paylaşma ve ayaklanan kitleleri kontrol altına alma ile ilgili bir anlaşmaya varma konusunda ikna etti (Annan 2012: s. 189-202). Temelde KS üzerinden yürütülen bu diplomatik çabalar, iki lideri yok olmanın eşiğinden döndürdü ve Kenya'yı korkunç bir kaderle yüzleşmekten kurtardı. Ayrıca söz konusu diplomasi, KS ilkesinin kitlelerin zulme karşı barışçı yollarla korunmasını mümkün kılma becerisine sahip olduğuna dair somut bir kanıt sundu.

2008'de devletler, ileride ve fiiliyatta güç kullanımı meselesini meşrulaştırmak için koruma sorumluluğu kavramına iki kez başvurdular. Yüz binlerce insanın evsiz kalıp on binlerce insanın öldüğü Nargis Kasırgası sonrası, Myanmar'ın insani yardım gönderme isteklerine yavaş cevap vermesi sonrası, Mayıs ayında Fransız dışişleri bakanı Bernard Kouchner, koruma sorumluluğu anlayışının tatbik edilmesini, böylelikle Myanmar hükümetinin rızası olmaksızın, bu ülkeye yardım gönderilmesini istedi. Birkaç ay sonra, Ağustos ayı içerisinde Rusya, Güney Osetya'da soykırımı önlemek istediği, tam da bu sebeple Gürcistan'ı işgal ettiğini söyleyerek koruma sorumluluğu kavramı üzerinden bu işgali meşrulaştırdı. Fakat uluslararası toplum ve BM Sekreterliği her iki iddiayı da reddetti, ardından da koruma sorumluluğu anlayışının sınırlarını netleştirme çabası içerisine girerek, meseleye ihtiyatlı yaklaşan devletleri, bu ilkenin kapsamını genişletip onu tek taraflı olarak devreye sokulan baskı politikalarını meşrulaştırmak için kullanılmaması gerektiği konusunda ikna etmeye çalıştı.

Koruma sorumluluğu ilkesinin yüzleştiği en kötü örnekler, 2008'de ve 2009'un ilk yarısında Sri Lanka'da yaşandı. Hükümet güçleri, Tamil Kaplanları'nı (LTTE) yok etme amacıyla Wanni bölgesine büyük bir saldırı düzenlediler. Sivil ölü ve yaralılara ayrıca işlenen savaş suçlarına dair raporlarda, devletlerin Güvenlik Konseyi'nin bile duruma dair resmî bir toplantı yapma-

masına tepki geliştirme konusunda fazla gönülsüz olduğu bir durumda BM'nin Sri Lanka Temsil Heyeti, personelini bu ülkeden çekmeye ve devlet güçlerinin uluslararası insan haklarına ve insani hukuka yönelik ihlallerine karşı sessiz kalmaya karar verdi. Çatışmalarda yaklaşık kırk bin sivil öldürüldü ki bunun büyük bir kısmı, devletin saldırıları sonucu gerçekleşen ölümlerdi. BM'nin yürüttüğü soruşturma, çatışmanın her iki tarafının savaş suçları işlediğini ortaya koymaktaydı. 2012 yılında Genel Sekreterliğin Sri Lanka'nın içine girdiği çatışma sürecinde BM'nin attığı adımları değerlendirmek amacıyla oluşturduğu İç Denetleme Heyeti, örgütün 2008-9'da Sri Lanka'da meydana gelen, halkın korunmasıyla ilgili krize yeterli cevabı veremediğini ortaya koydu. Bilhassa heyete göre, ülkede yaşanan olaylarda BM erken uyarılara yeterince tepki koyamamış, savaşın ilk aşamasında ve sonrasında duruma müdahil olamamış, BM'nin ilkeleri ve sorumlulukları ile çelişen bir tavır içerisinde hareket ederek, yüz binlerce sivilin hayatının tehlikeye girişi karşısında bir şey yapmamıştı (BM İç Denetleme Heyeti 2012: para. 80). Raporda "ileride benzer durumlarla karşı karşıya kaldığında Birleşmiş Milletler, koruma ve insani yardımla alakalı sorumluluklarını yerine getirmekle ilgili ölçütlere uygun hareket etmelidir" denildi (BM İç Denetleme Heyeti 2012: paragraf. 88).

Birleşmiş Milletler ve üye devletler, koruma sorumluluğunu "sözden eyleme" aktarma konusunda tereddütlü davrandılar, dolayısıyla, kavramın 2011'deki olaylarda oynadığı rolün önemini çok çok azı görebilmekteydi. Mart ayında Güvenlik Konseyi, Libya'da yaşanan şiddet olaylarına tepki koydu. Bu süreçte insanlığa karşı işlenmiş suçlar için komisyon kurulması ve 1970 sayılı kararı oybirliğiyle kabul etmek gibi adımlar attı. Yedinci Bölüm'de karar, koruma sorumluluğuna açıktan atıfta bulunuyor, ayrıca şiddetin derhal sona ermesini, politik bir sürecin devreye girmesini, belirli yaptırımların uygulanmasını talep ediyor, dahası Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden bahsediyordu. Kaddafi rejimi boyun eğmeyince, konsey beklenmedik bir adım attı ve yakın tehlike karşısında sivillerin korunması için güç kullanılmasına yetki verdi, uçuşa yasak bölgenin oluşturulması yönünde adım attı ve silah ambargosunu gündeme getirdi (1973 sayılı karar). Konsey, tarihinde ilk kez, halkı koruma amacı doğrultusunda, halihazırda üyesi olan bir devlete karşı güç kullanılması için yetki verdi. Birkaç gün sonra konsey, oybirliğiyle, Fildişi Sahilleri ile ilgili 1975 sayılı kararı da kabul etti. Bu ülkede seçimler sonrası yükselen şiddet dalgası bağlamında konsey, Alassane Ouattarra'nın cumhurbaşkanı olmasını, ayrıca sivil halkın korunması için güç kullanılmasını kararlaştırdı. Tek bir olumsuz oyun kullanılmadığı oylama süreci sonunda yürürlüğe girmiş olan bu üç karar, konseyin gerektiğinde ve mümkün olduğunda güç kullanmak suretiyle halkları koruma sorumluluğunu uygulama konusunda kararlı olduğunu ortaya koymaktaydı. Ayrıca üç karar, konseyin tarihinde geriye dönüşü imkânsız olan, yeni bir aşamayı temsil etmekteydi.

Ne var ki bölgesel örgütler, atılan adımlara destek vermelerine karşın (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**), bazı üye devletler, Libya'da ve Fildişi

Örnek Olay Çalışması 2 2011'de Libya'da yürütülen Birleşik Koruyucu Operasyon'da Ortadoğu devletlerinin rolü

İnsani müdahale, çoğunlukla sadece Batı'nın gerçekleştirdiği bir şey olarak anlaşılıyor. Oysa hiç de öyle değil. Soğuk Savaş süresince kitlesel katliamları durdurmak amacıyla Hindistan Pakistan'a, Vietnam Kamboçya'ya, Tanzanya Uganda'ya askerî müdahale gerçekleştirdi. Soğuk Savaş sonrası ilk insani müdahalenin altındaysa Batı'nın değil, Afrika'daki bir bölgesel birliğin imzası vardı. 1990'da Batı Afrika Devletleri Ekonomi Birliği (ECOWAS) Liberya'ya müdahale etti. Kısa süre önce Arap Devletleri Birliği (LAS) ve Körfez İşbirliği Konseyi (GCC), 2011'de Libya'ya yapılan müdahale için yolu açan diplomasi faaliyetlerinde önemli bir rol oynadı. Ayrıca Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar müdahale süresince askerî açıdan da katkı sundu.

Ortadoğu'da bölgesel yapıların Libya'daki krize uluslararası planda güçlü ve sağlam bir tepkinin verilebilmesini mümkün kılabileceğine dair ilk işaret, 22 Şubat günü alındı. O gün eskiden beri müdahale etmeme ilkesine bağlı olan LAS (Arap Devletleri Birliği), Libya'nın birliğe üyeliğini şiddet sona erene dek askıya aldı. Ancak durum daha da ağırlaşmaya başladı ve bilhassa Bingazi'deki sivil halka yönelik tehdit iyice arttı. 7 Mart'ta Körfez İşbirliği Teşkilâtı, BM Güvenlik Konseyi'ne çağrıda bulunarak, "Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge ilân edilmesi gibi sivillerin korunmasına yönelik tüm gerekli tedbirleri almasını talep etti, ayrıca Libya rejiminin sivillere karşı işlediği suçları, ağır silahlar kullanmasını ve paralı askerlerden yararlanmasını sert bir dille kınadı." Ertesi gün **İslam Konferansı Örgütü** (İKÖ) da Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge ilân edilmesini istedi ama sahada yabancı askerlerin operasyon yürütme olasılığına karşı çıktı. 10 Mart günü GCC, bir adım ileri giderek, Kaddafi rejiminin tüm meşruiyetini yitirdiğini iddia etti ve Arap Devletleri Birliği'nin Libya muhalefetinin oluşturduğu geçici konseyle temasa geçmesini istedi. LAS'ın 12 Mart'taki beyanı önemli bir adımdı. Burada birlik, BM Güvenlik Konseyi'ne "Libya'da askerî uçuşlara acilen yasak getirilmesi, Libya halkı ile ülkede ikamet eden yabancıların korunmasını mümkün kılacak ön tedbir olarak bombardımana tutulan yerlerde güvenli alanlar oluşturulması, öte yandan da komşu devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve Libya Geçici Ulusal Konsey'le işbirliğine gidilip iletişime geçilmesi, Libya halkına acil ve kesintisiz destek sunulması, ayrıca çoktan meşruiyetini yitirmiş olan Libyalı devlet yetkililerinin işledikleri büyük suçlara ve ağır ihlallere karşı halka gerekli korumanın sağlanması" yönünde çağrıda bulunmaktaydı.

"Uçuşa yasak bölge"nin ne anlama geldiği ve NATO'nun yetkilerini aşıp aşmadığı ile ilgili tartışmaların yaşandığı dönemde LAS'in kaleme aldığı bildiride Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge ilân edilmesi yönünde çağrıda bulunulması ve bombardıman altındaki bölgelerde sivillerin korunması için güvenli alanların oluşturulması talebini dillendirmesi gerçekten önemli bir meseleydi (Bellamy ve Williams 2011: s. 839-41). Müdahale esnasında uçuşa yasak bölgenin oluşturulma sürecine katkı sunmak amacıyla Katar, altı saldırı uçağı ve iki stratejik askerî kargo uçağı temin etti, ayrıca askerî görev süresinin sonunda Katar ordusuna bağlı özel kuvvetler kara operasyonlarına yardım ettiler ve muhaliflere eğitim verdiler. Birleşik Arap Emirlikleri sahaya operasyonların tüm noktalarında kullanılacak on iki uçak gönderdi, Ürdün'se insani yardımların dağıtılması sürecine destek vermek dahil tüm savaşla alakalı olmayan destek görevlerini ifa edecek altı uçak temin etti.

Sahilleri'nde yürütülen faaliyetleri eleştirdiler. Eleştirenler, bilhassa NATO ve BM'yi Güvenlik Konseyi'ne ait yetkilerin üzerinden atlayıp, söz konusu ülkelerdeki rejimleri zorla değiştirme çalışmalarına katkı sundukları, sivil halkın daha fazla riskle yüzleşmesine neden olan orantısız bir güç kullandıkları ve politik diyalog konusunda oluşan tüm fırsatları ayaklar altına aldıkları veya görmezden geldikleri için eleştirmekteydi. Esasında aralarında Rusya, Hindistan ve Çin'in bulunduğu bir dizi ülke daha da ileri giderek, soykırım ve kitlesel zulümlere yönelik silahlı tepkilerin rejim değişikliğine kesinlikle yol açmamaları gerektiğini söyledi. Sonrasında Rusya, Libya'nın kendisinin Suriye ile ilgili düşüncelerini biçimlendirdiği tespitinde bulundu. Ona göre, sahada Batı'nın Esad rejimine uyguladığı baskılar, rejim değişikliği için gerekli zemini teşkil etmek içindi, dolayısıyla bu sürece karşı direniş örgütlemek gerekmekteydi. Gelgelelim Fildişi Sahilleri ile Libya konusunda süren sert tartışmalar, Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğu meselesine başka bağlamlarda atıfta bulunmasına mani olmadı. Temmuz 2011'de kabul edilen 1996 sayılı karar, Güney Sudan'a BM eliyle bir barış operasyonu yürütülmesi için gerekli zemini temin etti ve koruma sorumluluğu ilkesinin dayandığı ikinci sütuna uygun olarak, bu sorumluluğu ifa etmesi konusunda yeni hükümete yardım yapılması için uluslararası topluluğa çağrıda bulundu. Ekim 2011'de kabul edilen 2014 sayılı karar ise Yemen hükümetine halkın korunması ile ilgili asli sorumluluğunu hatırlattı. Eylül 2011'de önleyici diplomasi ile ilgili olarak kaleme alınan başkanlık bildirisinde konsey koruma sorumluluğunu bir kez daha anımsattı.

Brezilya, "korurken sorumluluk alma" anlayışını işte bu bağlamda takdim etti. Brezilya Cumhurbaşkanı Dilma Rousseff, Eylül 2011'de yapılan Genel Kurul toplantısında bu anlayıştan bahsetti, Şubat 2012'de ise BM'de yaptığı bir konuşmada ve gayriresmi sohbet esnasında bu meseleyi ele aldı. İlgili anlayış, dört temel önermeyi içermekteydi. İlk önermeye göre, soykırımın ve kitlesel zulümlerin önlenmesine odaklanılması gerektiği, krizin ilk aşamasında barışçıl tedbirlerin devreye sokulmasının gerekli olduğu üzerinde durulmalıydı. İkinci önerme, Güvenlik Konseyi'nin vekaletinde hareket eden devletlerin Konsey'e hesap vermesini sağlayacak yeni mekanizmaların oluşturulmasını talep ediyordu. Üçüncü önermede güç kullanımına dönük kararların ihtiyatlı bir şekilde verilmesine ve gücün sadece gerektiğinde uygulanması ile ilgili zaruri kriterler konusunda uzlaşmaya varmanın önemine vurgu yapıyordu. Dördüncü önermeyse, gücün kullanılıp kullanılmayacağı hususunda gerekli karar alınmadan önce atılması muhtemel adımlarla alakalı hukuki analizin daha yoğun olarak yapılmasına dönük talebi içermekteydi. Aralarında BM genel sekreterinin de bulunduğu birçok isim, bu girişimi takdirle karşıladı, dahası onu, baskı ve güç kullanımı konusunda koruma sorumluluğunun en ihtilaflı yönlerinin uygulanması ile ilgili yeni bir uzlaşmanın tesis edilmesine dair bir yol olarak değerlendirdi. Ancak bazı Batılı hükümetler, ilk başta yeni anlayışın Güvenlik Konseyi aracılığıyla kitlesel zulümlere, zamanında ve kararlı bir biçimde, cevap geliştirme becerisine şüpheyle yaklaştılar.

Püf Noktası

- "Koruma sorumluluğu", egemenlik-insan hakları tartışması yerine, tehlikede olan insanların en iyi nasıl korunacakları ile ilgili tartışmaya odaklanıyor.
- Koruma sorumluluğu, 2005'te düzenlenen Dünya Zirvesi'ne katılan devletlerce benimsendi. Bu devletlerin hep birlikte kabul ettikleri biçimiyle, söz konusu sorumluluk üç temel "sütun" üzerine kurulu.
- Devletlerin önemli bir bölümü, genel sekreterliğin koruma sorumluluğunu ifa etme gerekliliği ile ilgili yaklaşımına onay veriyorlar. Sonuçta 2005'ten beri bir dizi farklı ortamda, söz konusu ilkeye başvuruldu.
- Koruma amaçlı güç kullanımı, 2011'de Libya'ya yapılan müdahalenin de gösterdiği biçimiyle, epey tartışmalı bir mesele olarak gündemdeki yerini muhafaza ediyor. "Korurken sorumluluk alma" ise bu meseleyle ilgili olarak oluşan ayrışmayı ortadan kaldırmak için üretilmiş bir anlayış.

Sonuç

Küreselleşme, küresel ahlâki karşılıklı bağlantılılığa ilişkin kozmopolit vizyonu daha yakına getirmektedir; fakat Ruanda soykırımı ve Darfur konusundaki tepkisizliğin açıkça gösterdiği gibi, kozmopolit ahlâki hissiyatlardaki artış **cebri insani müdahale** konusunda uluslararası yeni bir mutabakata henüz tahvil edilebilmiş değildir. Batılı halklar başkalarının acıları konusunda hassaslaşmakla birlikte bu medya destekli bilinç farklı insan acıları karşısında oldukça seçici davranmaktadır. Medyanın dikkatlerini çevirdiği Kuzey Irak, Somali, Bosna gibi bölgeler çok geçmeden siyasi iktidarların da ilgi odağı haline gelmektedir. Fakat diğer tarafta, Angola, Liberya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkelerdeki iç savaşlarda milyonca insan hayatını kaybetmeye devam etmektedir.

Her vaka özel koşulları göz önüne alınarak incelenmelidir. Ancak Somali ve Kosova örneklerinin gösterdiği gibi insani gerekçelerle başlatılan müdahaleler "'insani' etiketiyle örtüşmeyen, hatta çatışan politika ve eylemlere" yönelmiştir (Roberts, 1993: 448). Cebri insani müdahalelerle ilgili bir diğer temel sorun, 'ceset torbası' olarak adlandırılan meseleye ilişkin endişelerdir. Ülke içi kamuoyu, özellikle Batılı ülkelerde, askerlerinin insani müdahalelerde hayatlarını yitirmesine hazır mıdır? Soğuk Savaş sonrası insani müdahalelerinin çarpıcı bir özelliği; hiçbir Batı hükümetinin, daha başlangıçta dikkate değer bir riskin söz konusu olduğu bölgelerde, insan haklarını savunmak için askerî personelinin hayatlarını riske atmayı tercih etmemesidir.

11 Eylül'den beri Batılı devletler çeşitli savaşlarda insani hassasiyetleri vurgulamışlardır. Bu durum insani hassasiyetlerin artan gücünü göstermekle beraber, yalnızca stratejik açıdan önemli bölgelerdeki insani krizlere müdahalede bulunmayı tercih etmek suretiyle, devletlerin hassasiyetleri su-

istimal etmesi tehlikesini de arttırmaktadır. Gelişmekte olan dünyadaki birçokları için ABD ve İngiltere'nin –Irak'ın kitle imha silahlarını bulma iddiaları asılsız çıktıktan sonra bile ilan etmeye devam etmek suretiyle– yaptıkları şey, Irak'ı işgal etme çabalarını insani gerekçelerle meşrulaştırma çabasıdır. Bu durum, savaşa muhalif olan yönetimler nezdinde utanmasızca yapılan bir manipülasyon olarak algılandı ve insani gündeme uzun süreli bir zarar verdi.

Bu bölümü insani müdahaleye taraftar olanlar ile karşı çıkanlar arasındaki tartışmayı yeniden şekillendiren koruma sorumluluğu konusu üzerinde durarak noktaladık. Bu kavram insani müdahale bağlamında kullanılan siyasi dilin değişmesine yardım etmiş ve BM Dünya Zirvesi'nde kabul edilen metinle yeni bir dönüm noktası olmuştur. Koruma Sorumluluğu, uluslararası toplumun soykırım ve kitlesel vahşetlerle nasıl ilgilenebileceğini yeniden kavramsallaştırmasına rağmen, uzun bir vadede önemli devletlerin bir kısmının yabancıları kurtarmak adına maliyetleri ve riskleri üstlenebilecekleri yeni bir siyasal iradeyi oluşturabilecekleri mümkün görünmüyor.

Sorular

1. İnsani müdahalenin karakterini tanımlama noktasında kuvvet kullanımının oynadığı rol nedir?
2. Bir müdahalenin insani boyutu değerlendirilirken motivasyonlar, niyetler, araçlar ve sonuçlar ne düzeyde önem arz eder?
3. İnsani müdahalenin yasal bir hak olduğunu iddia ederken karşı-kısıtlamacı yaklaşım ne ölçüde ikna edicidir?
4. Uluslararası düzene verilen önemin devletler toplumunda bireysel adalet kaygılarına daima öncelenmesi mi gerekmektedir?
5. Yeni bir meşru insani müdahale normu mevcut mudur?
6. Irak'ın 2003'teki işgali meşru bir insani müdahale miydi?
7. 'Koruma sorumluluğu' insani müdahale ile ilgili siyasi sorunların üstesinden hangi noktaya kadar gelebilir?
8. BM Genel Sekreteri'nin Koruma Sorumluluğu'nun uygulamaya konması ve 2005'ten beri de uygulanmasına ilişkin yaklaşımı, Korumu Sorumluluğu'nun sivillerin soykırımdan ve kitlesel vahşetten korunmaları noktasında daha da güçlü hale geldiği anlamına mı gelmektedir?
9. 'Koruma süresince sorumluluk', Koruma Sorumluluğu'nu tamamlayıcı bir şey midir yoksa onu tehdit eden bir şey midir?
10. Askerî güç, insani değerlerin yüceltilmesi açısından ne ölçüde etkili bir araç olabilir?

Ek Okuma Önerileri

Bellamy, A. J. (2009), *Responsibility to Protect: The Global Effort to End Mass Atrocities* (Cambridge: Polity). Koruma Sorumluluğu ilkesinin gelişimine dair, bu ilkenin 2005 yılında kabulü etrafında cereyan eden tartışmaları da kapsayan bir değerlendirme sunmaktadır. Ayrıca kitlesel vahşetlerin engellenmesiyle ilişkili olarak Koruma Sorumluluğu'nun uygulanmasını, ona yönelen uluslararası tepkileri ve sonrasındaki iyileştirme süreçlerini de değerlendirmektedir.

Chesterman, S. (2001), *Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention in International Law* (Oxford: Oxford University Press). 'Kısıtlamacı' bakışı kuvvetle destekleyen ve insani müdahalenin yasallığına ilişkin mükemmel bir analiz.

Evans, G. (2008), *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All* (Washington, DC: Brookings Institution). Koruma Sorumluluğu'nun önde gelen destekleyicilerinden birinin kaleme aldığı kitap hacminde bir koruma sorumluluğu savunusu.

Hehir, A. (2009), *Humanitarian Intervention: An Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). Bu bölümde özetlenmiş çeşitli tartışmalara ilişkin çok faydalı bir genel değerlendirme.

Holzgrefe, J. F. ve **Keohane, R.** (ed.) (2002), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (Cambridge: Cambridge University Press). İnsani müdahale uygulamasını ahlâk felsefesi, uluslararası hukuk ve siyasi pratik perspektiflerinden inceleyen harikulade bir derleme.

Weiss, T. G. (2007), *Humanitarian Intervention: Ideas in Action* (Cambridge: Polity Press). İnsani müdahale teorisi ve pratiği hakkında dikkat çekici bir giriş sunan ve koruma sorumluluğunu da kapsayan bir çalışmadır.

Welsh, J. (ed.) (2004), *Humanitarian Intervention and International Relations* (Oxford: Oxford University Press). Geçtiğimiz on yıl boyunca insani müdahale konusu ile ilgilenmiş uluslararası ilişkiler teorisyenlerini ve uygulayıcılarını bir araya getiren birinci sınıf bir edisyon. Wheeler tarafından kaleme alınan ve insani müdahale normunun yirmi birinci yüzyıla girerken nasıl geliştiğini ele alan bir bölüm içermektedir.

Wheeler, N. J. (2000), *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press). İnsani müdahalelerin ele alınmasında yeni bir yol öneriyor ve Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında gerçekleştirilen çeşitli müdahaleleri inceliyor.

Kısım 5

Gelecekte Küreselleşme

Kitabın bu son kısımda, küreselleşmenin yeni milenyumda dünya siyaseti üzerindeki etkilerine dair bazı tartışmaları değerlendirmek istiyoruz. Kitabın editörleri olarak, daha önceki edisyonlarımız sonrasında bazı okuyucularımızdan gelen talepler doğrultusunda, elinizdeki kitap için bir sonuç bölümü yazmanın gerekli olup olmadığı üzerine uzun süre düşündük. Ancak kitabımızın önceki bölümlerinde yer alan küreselleşmeyi anlamaya ve incelemeye çalışan farklı perspektiflerin hepsi dikkate alındığında, bunu yapmanın mümkün olamayacağı sonucuna vardık. O nedenle, önceki edisyonlardaki yaklaşımımızı bu edisyonda da sürdürüyoruz. Bizim ana gayemiz, sizlere küreselleşmeye çok farklı açılardan bakmanın mümkün olduğunu göstermektir; bizim kalemimizden çıkacak bir sonuç bölümü ise kendi tercihlerimizin öne çıkarılması anlamına gelecekti ki bu perspektiflerden herhangi birinin tarafını tutmak okuyucunun kendisinin yapması gereken bir şey. O nedenle, alanın önde gelen iki akademisyeninden kitabın bu son kısmına katkıda bulunmalarını rica ettik. Bu son kısmın bölümlerini kaleme alan yazarların kitaba birer sonuç bölümü yazma niyetleri olmasa da, ikisinin konu ile ilgili değerlendirmeleri birlikte düşünüldüğünde günümüz dünya siyasetinin ana sorunlarını başarıyla gözler önüne serdikleri kanaatindeyiz. Andrew Linklater tarafından kaleme alınan bölüm, küreselleşme sürecinde ortaya çıkan siyasal topluluk birimlerini incelemektedir. Ian Clark tarafından kaleme alınan bölüm ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde ne tür bir düzenin var olduğunu sorgulamaktadır.

Kitabın bu kısmında iki ana gayemiz var: Birincisi, siyasal topluluk ve küreselleşme arasındaki ilişki hakkında sorular sormak suretiyle, kitabı uluslararası siyaset yerine dünya siyasetinin meselelerine dönmüş olarak noktalamayı istiyoruz. İkincisi, güncel olanla tarihsel olanı kaynaştırarak Soğuk Savaş'tan sonraki dünya siyasetinin doğasına ilişkin temel argümanları özetlemek istiyoruz. Bu bölümlerin her biri, bir devletler sistemi içerisinde faaliyet gösteren anlaşılmaz biçimde kapalı devletlere dair geleneksel uluslararası devletler sistemini sorgulamaktadır. Hepsinden de önemlisi, sizleri küreselleşmenin devletler ve dünya siyaseti üzerindeki etkileriyle ilgili bir dizi köklü soruyla baş başa bırakmak istiyoruz. Küreselleşen dünya içinde kurulu bulunan siyasal toplulukların biçimi önceki dönemlerin siyasal cemaat biçimlerinden farklı mıdır? Siyasal topluluğun hâlâ geçerli birimi/entitesi devlet midir yoksa küreselleşme, daha ziyade, kozmopolitan siyasetleri mi mümkün kılmaktadır? Soğuk Savaş sonrası dönemde bir düzen var mıdır? Çağdaş dönemdeki kurulu düzenin biçimi ile Soğuk Savaş dönemindeki düzenin biçimi arasında çok fazla fark var mıdır? Küreselleşme daha adil veya daha eşit bir düzenin yaratılmasına engel mi yoksa destek mi olmaktadır? Bu iki bölümün zihinlerde oluşturacağı soruların, okuyucuyu, küreselleşmenin dünyadaki siyaset üzerinde yaptığı kapsamlı etkiler konusunda vukufiyetli değerlendirmelerde bulunacak bir noktaya getireceğini ümit ediyoruz.

Bölüm 32
Küreselleşme ve Siyasal Topluluğun Dönüşümü

Andrew Linklater

Giriş: Siyasal Topluluk Nedir?
Milliyetçilik ve Siyasal Topluluk
Topluluk ve Vatandaşlık
Siyasal Topluluğun Değişen Doğası
Ülkelerin Küresel Düzeyde Birbirlerine Bağlı Oluşunun Yol Açtığı Güçlükler
Sonuç

Okuma Rehberi

Uluslararası ilişkiler alanındaki realist yaklaşımlar bağımsız siyasal topluluklar arasındaki rekabeti ve çatışmayı açıklamaya çalışırlar. [Realist yaklaşımlar] uluslararası anarşi durumunun güvenlik ve güç için sonu gelmez bir mücadeleyi gerekli kıldığını iddia ederler. Realistler, çoğunlukla, devletlerin gelecekte de varlıklarını devam ettireceğine inanmaktadırlar. Eleştirmenler, siyasal topluluklar hakkındaki geleneksel anlayışa son zamanlarda önemli karşı çıkışların olduğunu iddia etmektedirler. Küreselleşme, akademisyenleri ve aktivistleri ulus-devletin giderek ciddileşen çevresel felaket gibi küresel sorunları çözme kapasitesini sorgulamaya itmiştir. Bu durum, birçoklarını bu sorunlara kozmopolitan tepkiler vermeye yöneltmiştir.

Söz konusu münakaşalar ışığında bu bölüm, siyasal topluluk fikrini analiz ederek işe koyulur ve ardından, milliyetçiliğin son iki yüzyılda vatandaşlığın gelişimi ve modern devlet üzerindeki etkilerini irdeler. Geçtiğimiz on yıllarda topluluk ve vatandaşlık kavramlarının kazandığı yeni anlamları analiz eder. Çeşitli ulusal azınlıklar ve devlet içerisindeki yerli gruplar tarafından geliştirilen 'grup hakları' iddiaları özellikle önemlidir. Küreselleşmenin mevcut safhasında demokratik sorumluluğun geliştirilmesine yönelik çağrılar bundan daha az önemli değildir. 'Kozmopolitan demokrasi' lehindeki argümanlar, birçok kimsenin dünya siyaseti fikrini uluslararası siyasete niçin tercih ettiğini anlaşılır kılmaktadır. Giriş'te editörlerin açıkladığı gibi, ikinci kavram (uluslararası siyaset kavramı) devletlere ayrışmış bir dünya varsaymaktadır; birinci kavram (dünya siyaseti) ise, devletler kadar çeşitli uluslararası örgütlerden ve ulus-ötesi aktörlerden oluşan daha karmaşık bir dünyaya dikkat çekmektedir. Dünya siyaseti düşüncesi, ayrıca, uluslararası siyasetin temel birimlerinin –yani, ulus-devletlerin– köklü biçimde değiştiğini iddia etmektedir. Bu bölümün son kısmında, ulus devletin siyasal sadakatin temel nesnesi olarak varlığını daha ne kadar sürdüreceği ve insani karşılıklı bağlantıların artan düzeyine eşlik eden meydan okumalar karşısında ne ölçüde değişeceği sorgulanmaktadır.

Giriş: Siyasal Topluluk Nedir?

Modern çağda birçok farklı **topluluk** türü vardır: Komşuluk grupları gibi yerel topluluklar, egemen devletler gibi birlikler, bilimsel dernekler ya da **uluslararası STK'lar** gibi ulus-ötesi hareketler ve küresel iletişimin mümkün kıldığı 'sanal toplulukları'... Bu toplulukların her biri kendine özgü bir **işbirliği** modeline sahiptir. Herbiri gruba duygusal bir bağ ile güçlü bir biçimde bağlıdır ve daha genel fayda lehine bazı gönüllü fedakârlıklarda bulunma iradesini gösterir. Bu hissiyat, bir topluluğa ait olarak değerlendirdiğimiz unsurları anlamak için merkezî önem taşımaktadır (bkz. **Kutu 32.1**).

Siyaset bütün bu topluluklarda mevcuttur; çünkü üyeler kolektif hedefler ve bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceği hakkında benzer görüşlere sahip değillerdir. Örneğin, modern devletlerde hükümetlerin serveti yeniden dağıtması gerektiğini düşünenlerle kaynakların dağıtımı işinin serbest piyasalar tarafından yapılması gerektiğine inananlar arasında keskin ayrımlar vardır. **Devlet**ler gibi, dinî cemaatler de kendi siyasetlerine sahiptirler; fakat onlar bu bölümde kullandığımız siyasal topluluk tanımı içine girmezler. Diğer üyelerle birlikte ibadet edebilmek dinî cemaatlerde merkezî bir öneme sahiptir. Ancak özerk olma –diğerlerinin hakimiyetinden azade olma– isteği gerek dinî, gerekse de diğer toplulukları **siyasal topluluğa** dönüştürür (bkz. **Bölüm 25** ve **26**).

Siyasal bir topluluğun üyelerini birbirine bağlayan **sadakat** ve güven, yakın işbirliğinin sınırlarını belirler. Üyeler daha ziyade birbirleriyle işbirliği yapmayı tercih ederler ve 'dışarıdakiler' ile siyasi gücü ve maddî kaynakları paylaşmaktan kaçınırlar. Savaşlarda yaşanılan acılar gibi ortak tecrübeleri içeren ortak bir geçmişe yapılan göndermeler toplumsal ve siyasi entegrasyonun başlıca unsurlarıdır. ABD'de **11 Eylül** anısına yıllık periyotta düzenlenen anma törenleri ulusal tarihin ölüm, tehdit ve fedakârlık özelliklerinin yakın dönemde ortaya çıkan bir örneğidir. Mesela bazı dinî cemaatler üyelerinin belirli amaçlar uğruna şehit olmasını beklemektedir. Üyelerin grubun çıkarları için hayatlarını feda edecekleri beklentisi bağımsız siyasal toplulukların da ortak özelliğidir.

Birçok kişi aynı zamanda birden fazla topluluğa –**ulus-devlet**ler kadar ulus-ötesi meslekî ya da dinî gruplara– bağlıdır. Nazi Almanyası ve Stalin Rusyası gibi birçok rejim, vatandaşlarını devletle çatışan bağlılıklardan vazgeçmeye zorlamışlardır. Bunların birçoğu, vatandaşların dinî veya etnik bağlılıklarını devlete olan bağlılıklarından daha fazla önemsedikleri için başarısız olmuşlardır. Liberal demokratik topluluklar, vatandaşlarının –bazısı yerel bölgelere, diğerleri Greenpeace veya Uluslararası Af Örgütü gibi devlet-dışı birliklere yönelmiş– farklı bağlılıklara değer vermelerini kabul etmişlerdir. Bu dev-

letlerin çoğu aynı zamanda diğer bölgelerdeki halklar için de görevleri olduğuna inanmaktadırlar. Bunların çoğu **uluslararası hukuk**a bağlı kalmaları ve dünyanın diğer bölgelerindeki insan haklarına saygı göstermeleri gerektiğini düşünmektedirler. **Küreselleşme**nin ulusal bağlılıkları zayıflatıp zayıflatmadığı ve daha kapalı/küçük kimlik tanımlarını teşvik edip etmediği çağımızın en önemli sorularından biridir.

Geleceğin ne getireceğini bilmiyoruz, ancak savaşın ilk çağlardan beri siyasal cemaatler üzerinde güçlü bir etkide bulunduğunda kuşku yoktur. Modern devletler de, güvenlik ve varlıklarını devam ettirme riski taşıdıklarında vatandaşlarının sadakatlerine güvenme noktasında seleflerinden farklı değildirler. Bu istek, son onyıllarda büyük savaştan uzak duran siyasal cemaatlerde eskisi kadar önemli değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden günümüze kadar olan dönem, 1648'de imzalanan Westfalya Antlaşması'ndan beri büyük güçler arasındaki en uzun süreli barış dönemi olarak tanımlanmaktadır. Liberaller –kültürel, ekonomik, siyasi ve diğer değişimlerin eş zamanlı olarak tüm bölgeleri az veya çok etkilemesi durumu olarak– küreselleşmenin, dünya siyasetinin seyrinin başlıca belirleyicisi olarak büyük güç rekabetinin yerini almaya başladığını iddia etmektedirler (küresel karşılıklı bağlantılılık hakkında bkz. Mazlish ve Iriye 2005). Realistler küreselleşmenin radikal siyasi sonuçlar doğurmadığını iddia etmektedirler. Afganistan'da Taliban'ı devre dışı bırakmak veya Irak'ta Saddam Huseyin'i devirmek için güç kullanımı, güç siyasetinin önemini hâlâ devam ettirmesinin bir kanıtı olarak görmektedirler. **Kitle imha silahları**nın yaygınlaşması yeni bir devletler arası rekabet dönemiyle

Kutu 32.1 Bazı siyaset teorisyenlerinin siyasal toplulukla ilgili sözlerinden seçmeler

'Birbirimize sağladığımız temel fayda herhangi bir insan topluluğuna üyeliktir.'

(Michael Walzer)

'Bir kişiyi vatandaş yapan şey, teba ile egemen arasındaki karşılıklı yükümlülüktür.'

(Jean Bodin)

'İnsanların erdemli olmasını mı istiyoruz? Öyleyse bu işe, onlara anavatanlarını sevdirerek başlayalım. Ama eğer anavatanları onlar için yabancılara olduğundan daha fazla bir anlam ifade etmiyorsa ve başka kimseye sağlamayı reddetmediği şeylerden fazlasını sunmuyorsa bu sevgiye nasıl ulaşacaklar?'

(Jean-Jacques Rousseau)

'Ulusların ve ulus-devletlerin temsilcilerinin aldığı kararlar, –büyük ihtimalle rızasının olup olmadığını göstermek için hiçbir fırsata sahip olmayan– diğer ulus-devletlerin vatandaşlarını da köklü bir biçimde etkiler, fakat (...) uluslararası düzen –vatandaşların minimum kontrol uygulayabildikleri veya hiçbir kontrol uygulayamadıkları aktörler ve güçler tarafından yapılandırılmıştır.'

(David Held)

'Ben bir dünya vatandaşıyım.'

(Diogenes)

'Ben bir dünya vatandaşı değilim. (...) Hatta vatandaşı olunabilecek böylesi bir dünyadan haberdar da değilim. Şimdiye kadar kimse bana vatandaşlık teklif etmedi veya bu uyruğa geçiş sürecini tasvir etmedi ya da dünyanın kurumsal yapılarını sıralamadı (...) veyahut da, bu vatandaşlığın fayda ve yükümlülüklerinin listesini sunmadı.'

(Michael Walzer)

sonuçlanabilir. Bu nedenle, küreselleşmenin temel varisi **kozmopolitanizm** olmayabilir. Mevcut dönemin siyasal topluluğun tarihinde yeni bir dönemin eşiği olduğuna dair inancın asılsız çıkması ihtimal dahilindedir.

Püf Noktası

- Bir siyasal topluluğun üyeleri kendi kendini idare etme prensibine sıkı sıkıya bağlıdırlar.
- Devletler savaş beklentileri yüzünden vatandaşlarını 'ulusal topluluğa' karşı yükümlülüklerini diğer birlikteliklere olan yükümlülüklerinden üstün tutmaları için ikna etmeye çalışmışlardır.
- Totaliter devletler siyasal topluluğu mutlak [değer] haline getirmeyi denediler. Liberal demokratik devletler ise, vatandaşlarının ulus-devletle birlikte birçok başka topluluğun üyeliğine de değer verdiklerini kabul etmektedirler.
- Birçok liberal, ekonomik küreselleşmenin büyük güçler arasında yeni bir barış dönemini başlattığını iddia etmektedirler.
- Realistler, 'teröre karşı savaş'ın ve tekrar beliren nükleer silahların yayılma riskinin küreselleşmenin dünya siyasetinin temel özelliklerini değiştirmeyeceğini gösterdiğini iddia etmektedirler.

Milliyetçilik ve Siyasal Topluluk

Ulus-devlet Fransız Devrimi'nden itibaren siyasal topluluğun baskın türü olagelmiştir ama daha erken devirlerde çok daha farklı topluluk formları var olmuştur. Mezopotamya ve Antik Yunan'daki ilk şehir devletleri, ilk örneklerine Asur, Pers ve Roma'da rastladığımız **imparatorluk**lar ve Osmanlı ve Çin imparatorluklarının hepsi siyasal topluluklardı, fakat ulus-devletlerden radikal derecede farklılardı. Örneğin antik Yunan şehir devletleri bağımsızlıklarını her şeyin üstünde tutuyorlardı, fakat modern demokrasilerle kıyaslandığında –katılım hakkının yalnızca yetişkin erkeklerle sınırlı olması nedeniyle– topluluğa ilişkin oldukça dışlayıcı düşüncelere sahiptiler. İnsanlık tarihindeki siyasal topluluk türlerinin çoğunluğu halkın yönetimine karşıydı. İmparatorluklar 'egemen' halk tarafından değil, askerî seçkinler tarafından yönetildiler. Yönetici tabaka, devletlerin **ulus**ları temsil etmesi gerektiğine ya da her ulusun kendi devletine sahip olması gerektiğine inanmadılar. Bu fikirler son iki yüzyıldır siyasal hayatta oldukça baskın olan fikirlerdir.

Onyedinci yüzyıldaki Avrupa devletlerine bakacak olursak bunların ulus-devlet olmadıklarını, fakat mutlak monarklar tarafından yönetilen ülkesel devletler olduklarını görürüz. **Ülkesel devletler**in (*territorial states*) daha önceki devletlerden ne bakımdan farklı olduğunu, yerlerini ulus-devletlere nasıl bıraktıklarını ve küresel **karşılıklı bağlantılılığın** son dönemdeki safhalarında ortaya çıkan görece yeni topluluk formları üzerinde ne türden baskıların olduğunu anlamak önemlidir.

Ülkesel Devletler

Max Weber'e göre, devlet şiddet araçlarının kontrolünü tekelinde bulundurur. Fakat devletler, bu baskıcı güçle yapabildikleri şeylerde büyük ölçüde birbirlerinden farklılaşırlar. Modern öncesi dönemde devletler tebalarının hayatlarını yönetmek için sınırlı bir kapasiteye sahipken modern ülkesel devletler ekonomiden aile hayatına kadar toplumun birçok alanını (kontrol etmek için olmasa bile) düzenlemek için yeterli kapasiteye sahiptirler. Bu farklılıkla ilgili olarak Michael Mann (1986: 7-10) modern devletlerin yüksek seviyede 'yoğun güce' sahip olduğunu iddia etmiştir: Toplumun derinliklerine nüfuz eden bir **güç**. Buna ilaveten, modern öncesi dönemde devletler sınırlarını yetersiz bir biçimde tanımlamışlardı ve sınır nüfuslarını kontrol edebilme gücü de sınırlıydı. Halihazırda varlığını sürdürebilen modern devletler ise sınırlarını çok net bir biçimde çizmişler ve ulusal sınırlar boyunca ve bazen de ötesinde güç uygulayabilmişlerdir. Mann (1986) bu ikinci farklılık üzerine yorum yaparken modern devletin yüksek seviyede bir 'yaygın güce' sahip olduğunu dile getirir: Fizikî toprakları boyunca uygulanabilen güç. Bu ise küreselleşmenin tarihini anlamak için önemli bir noktadır. Avrupalı olmayan halkları Avrupa'nın kontrolü altına toplayan denizaşırı imparatorluklar, modern devletlerin hayret verici 'küresel erişimi'nin bir ön gösterimidir. İspanyolların ve Portekizlilerin, onaltıncı yüzyılda Orta ve Güney Amerika'yı sömürgeleştirmeleri ve ondokuzuncu yüzyılda Avrupalı devletlerin ikinci emperyal yayılıma girişmeleri aynı sonucu doğurdu: Daha yüksek seviyeli karşılıklı bağlantılılığın arkasındaki yönlendirici güç devletler olmuştur. Giriş kısmında editörlerin belirttikleri gibi, realistlerin küreselleşmenin uluslararası siyaseti köklü biçimde değiştirmediğine inanmalarının sebebi budur.

Ülkesel Devletlerden Ulus-devletlere

Önce denizaşırı imparatorluklar kuran birçok ülkesel devlet ulus-devlete dönüştü. Norbert Elias'ın (2000) iddia ettiği gibi, modern devletin şiddet araçlarının kontrolünü elinde bulundurma tekeli toplumu –daha yakın ekonomik ve toplumsal bağlar geliştirmelerine izin vermekle birlikte– büyük ölçüde pasifleştirdi. Bu ikinci gelişmede en azından iki neden görebiliriz: Sanayi **kapitalizm**inin ve **bölgeye özgü savaş**ın artışı. Benedict Anderson (1991) 'matbu kapitalizmi'nin siyasal bilincin ulusal formlarını mümkün kıldığını iddia etmektedir. Kitaplar, broşürler ve diğer kitle iletişim araçları geleceğe ilişkin ortak umutları ve geçmiş hakkındaki paylaşılmış hikâyelerle birlikte ulusal sembolleri yaydı. Bir araya asla gelemeyecek yabancılar, ulusun 'hayalî cemaati' ile kendilerini özdeşleştirdiler. Bu, türlerin doğal olarak uluslara ayrılmadığı noktadır. Devletler, ulusal **kimlik**lerin yaratılmasında, özellikle de müşterek değerleri yaygınlaştıran ulusal eğitim sistemlerini inşa etmek suretiyle merkezî bir rol oynadılar (bkz. **Bölüm 25**).

Modern ülkesel devletler savaş kazanında ortaya çıktılar; gerçekten de, büyük ölçüde savaş açmanın ve sürdürmenin araçları oldular. Onaltıncı

yüzyıldaki başarılı Avrupa devletleri merkezî bir noktadan idare edilebilecek kadar küçük, dış saldırılara direnebilecek kadar da büyüktüler (Tilly 1992). Savaşlar ülkesel devletlerden ulusal devletlere geçişte oldukça önemliydi. Savaşan devletler, vatandaşlarının kriz anlarında da sadakatlerinin devamını temin edebilmek için ulusal dayanışmayı teşvik etmişlerdir. Dönüm noktası, ulusal zorunlu askerlik ve 'ordu millet / millet-i müselleha' fikrini ortaya çıkaran Fransız Devrimi (1789) olmuştur. O dönemden beri **milliyetçilik,** siyasal toplulukların çerçeveleri üzerinde en büyük etkiye sahip ideoloji olmuştur.

Tekrar etmek gerekirse, savaşlar ve sanayi kapitalizmi güçlü millî hislere sahip modern toplumların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Ulusu temsil ettiklerini iddia eden devletlerin, nüfuslarını savaş ve denizaşırı imparatorluklar kurmak için idarelerindeki halkları seferber etme imkânları arttı. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupalı ulus-devletler; bir taraftan ulusal farklılıkları pekiştirmek, öte taraftan da Avrupalı olmayan halkları kendi karşılıklı bağlantılılık ilişkileri içine dahil etmek suretiyle imparatorluklarını dünya çapında genişlettiler.

Milliyetçilik, onsekizinci yüzyılın sonunda Avrupalıların icat etmiş olduğu bir şeydir ve dünyanın diğer bölgelerine de hızla yayılmıştır. **Üçüncü Dünya**'nın milliyetçi hareketleri, yabancı yönetimleri kendi iktidarlarıyla değiştirmek için Avrupalı fikirlerden yararlandılar. Avrupalı imparatorlukların boyunduruğundan kurtulmalarıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden otuz yıllık süre içerisinde dünya üzerindeki egemen devlet sayısı üçe katlandı; ancak birçoğu hayatta kalabilen ulus-devletler kurma konusunda başarısız oldular. Birçok Afrika toplumunda, örneğin, etnik rekabetler devletle sıkı bağların kurulmasını engelledi. Birçok bölgede, ayrışmış halklar sömürge dönemi topraklarını parçalara ayırdılar ve kendi ulus-devletlerini kurdular. Dekolonizasyonun bir sonucu olarak, Avrupalı olmayan toplumlar için yabancı bir şey olan modern devlet dünya çapında yaygın başat bir siyasal topluluk formu oldu. Modern devletin küreselleşmesi, giderek artan küresel karşılıklı bağlantılılığın temel dışavurumlarından birisidir.

Püf Noktası

- İnsanlık tarihindeki siyasal toplulukların pek çok formu, ulusu veya halkı temsil etmemiştir.
- Devletin ulusu temsil etmesi gerektiği fikri, iki yüzyılı aşkın bir süredir siyasete hakim olan bir Avrupa icadıdır.
- Ulus-devletin başat siyasal topluluk haline gelmesine sebep olan iki unsur, savaş ve sanayi kapitalizmidir.
- Modern devletlerin olağanüstü gücünün, yani 'yoğun' ve 'yaygın' güçlerinin artması küresel imparatorlukları mümkün kılmıştır.
- Devletler, beş yüzyılı aşkın bir süredir, karşılıklı küresel bağların başlıca mimarı oldular.
- Devlet ve milliyetçiliğe ilişkin Avrupalı kavrayışlar, çağdaş karşılıklı bağlantılılık döneminin özelliklerini tanımlamaktadır.

Topluluk ve Vatandaşlık

Modern devletler, savaşma ve denizaşırı imparatorlukları idare etme konusunda olağanüstü bir beceri kazandılar. Aynı zamanda, liberal demokratik yönetişim biçimlerinde eşsiz bir tecrübe oluşturdular. Modern devletler savaş için seferber edebilecekleri ulusal halklar yarattılar. Bu şekilde oluşturulan halklar, sık sık devletin artan gücünden, savaşa hizmet etmelerinin istenmesinden ve vergileri aracılığıyla bu savaşların finansmanını yapmaktan rahatsız oldular. Devletten **vatandaşlık** hakkı elde etmek için organize oldular. Evrensel vatandaşlık talepleri önce önde gelen Avrupalı devletlerde gelişmişti ama artık bu haklar her yerde mevcut. Evrensel insan hakları dilinin yaygınlaşmasıyla birlikte, küresel bir siyasal kültürün ana hatlarını ortaya çıkaran vatandaşlığa yönelik böylesi talepler, artan karşılıklı bağlantılılık ile yan yana gelişti (bkz. **Bölüm 25**).

Vatandaşlık ve Haklar

Erken modern Avrupa'da ülkesel devletler, devleti kendi özel mülkü olarak gören mutlak monarklar tarafından yönetildiler. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda yükselen tüccar ve endüstriyel sınıflar mutlak güce meydan okudular; artan ekonomik önemleriyle orantılı olarak siyasal haklar için mücadele ettiler. Orta sınıflar kraliyet imtiyazlarını ortadan kaldırmayı ve siyasette temsiliyeti ve hukukun üstünlüğünü tesis etmeyi amaçladılar. Demokratik haklar kazanmayı başardılar fakat aynı hakları kadınlar ve işçi sınıfı gibi daha alttaki gruplar için genişletmeyi reddettiler. Ondokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında oy verme hakkını tüm yetişkin erkek ve kadınlara genişletmek tüm modern sanayi toplumlarının başlıca meselesiydi.

Bunu servetin adil paylaşımına dönük hak talepleri takip etti. İşçi hareketleri ve Sol'daki siyasi partiler, gücün ve refahın dağılımındaki eşitsizliklerin yoksulların topluluğa tam üyeliklerini engellediğini iddia ettiler. Yasal ve siyasal hakların çok küçük bir grup tarafından kullanıldığını söyleyerek itirazlarını devam ettirdiler. Örneğin İngiltere'de baskılar, daha önce kazanılmış yasal veya siyasal haklara toplumsal ve servet haklarının da eklenmesi suretiyle vatandaşlığın anlamının derinleştirilmesini zorladı. Yirminci yüzyılın başlarında birçok Batılı devlet, bu taleplere karşılık vermek adına, ulusal sağlık hizmetleri, sistematik refah uygulamaları ve daha açık eğitim sistemleri sunmaya başladılar.

1950'li ve 1960'lı yıllarda birçok Batılı entelektüel, eski sömürgelerin Batı'nın geçmiş olduğu ekonomik ve siyasal kalkınma süreçlerini takip etmeleri gerektiğine inanıyordu. 'Moderleşme teorisyenleri', yeni oluşan devletlerin daha erken dönemlerde Batı'da olduğu gibi ulus inşa sürecinden geçmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yeni devletler, Batılı serbest pazar ekonomilerini taklit edecekler ve uzun dönemde de kaçınılmaz olarak demokratikleşeceklerdi. Kısacası, son zamanlarda bir araya gelmeye zorlanan köklü bir biçimde farklı

olan toplumlar ekonomiye, topluma ve yönetime ilişkin olarak benzer kavramlar geliştireceklerdi.

Yeni devletlerdeki etnik ve dinî çatışmalar, askerî yönetimlerin yükselişi ve ekonomik durgunluk modernleşme teorisyenlerinin postkolonyal toplumları bekleyen tehlikelerin farkında olmadıklarını göstermektedir. Ya da, editörlerin kaleme almış oldukları Giriş kısmında vurguladığı gibi, modernleşme birçok farklı biçimi olan bir şeydir. Fakat pek çok toplumun Batı'ya benzer hale geleceğine ilişkin inanç da kaybolmadı. Modernleşme teorisinin yankıları Francis Fukuyama'nın 1989'da yayınladığı metnindeki çift-kutuplu dünyanın liberal demokrasinin küresel düzeyde durmaksızın yayılmasıyla sona erdiğine ilişkin iddialarında duyulabilmekteydi. Birçok liberal, demokrasi ihracının dünyanın her köşesini eşsiz bir 'barış alanı'na çevirecek liberal devletler formu için zemin hazırlayacağı fikrinin önde gelen destekçisi oldular. Birçoğu, 'Arap Baharı'nı –el-Kaide tarafından temsil edilen radikal İslam'dan farklı olarak– Batılı özgürlük ve eşitlik fikirlerinin açık bir kanıtı olarak gördüler ve desteklenmesi gerektiğini telkin ettiler. Ortadoğu'daki devrimlerin istikrarlı Batılı liberal demokrasilere yol açacağının herhangi bir garantisi olmadığını düşünenler tarafından eleştirilen ya da reddedilen bu tarz inançlar arasında en dikkat çekeni gelmekte olan bir **medeniyetler çatışması**nı tahayyül etmekteydi (Huntington, 1993). 11 Eylül'den sonra daha da bariz bir hale gelen Batılı seküler modernliğe karşıt dinî isyana ilişkin son zamanlardaki analizler, ayrıca, küreselleşmenin küresel bir düzenin temel değerlerine yönelik karşı konulamaz bir eğilimden ziyade yeni çatlaklar ve çatışmalar üretebileceğini iddia etmektedir. Muhammed'in günahkâr temsilleri olarak kabul edilen şeye yönelik Müslüman tepkileri, –modern Batılı siyasal topluluğu niteleyen başat anlayış olan– 'din' ile 'siyaset'in ayrılmasını reddeden birçok kişi göstermek için kullanılmaktadır. Netice olarak, bütün toplumların seküler modernliğe doğru ilerlediği şeklindeki Batılı miti devam ettirmek için çok az neden vardır.

Püf Noktası

- Vatandaşlık hakları modern devletlerin artan gücüne bir tepki olarak gelişmiştir.
- Özgür ve eşit birer vatandaş olarak kabul görme talebi, yasal ve siyasi haklar için mücadele etmeyle başladı ve bunlara ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl başlarında sosyal refah hakları da eklendi.
- Siyasal topluluğun çağdaş biçimlerinin istikrara kavuşması, bu hakları kazanan vatandaşlara çok şey borçludur.
- Modernleşme teorisi, Üçüncü Dünya toplumlarının Batılı ekonomik ve siyasal kalkınmasına özeneceklerini varsaymaktadır.
- Ortaya çıkan 'medeniyetler çatışması' kavramı, küreselleşmenin Batılı değerlerin üstünlüğü konusunda bir mutabakatla sonuçlanacağı fikrine itiraz etmektedir.

Siyasal Topluluğun Değişen Doğası

Modern zamanların bir paradoksu; ekonomik ve siyasi hayatın küreselleşmesinin artmasına karşın siyasal toplulukların ulusal parçalanmasının azalmamasıdır. Dinî ve kültürel parçalanma, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi sonrasındaki herhangi bir dönemden çok daha büyüktür. Küreselleşme, –eski Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku gibi– birçok devletin parçalanması ve inanç sistemlerindeki –Hıristiyan ve İslam köktenciliğinin yükselişi gibi– çeşitlenme siyasal toplulukları dönüştüren güçlerdir.

Daha önce belirtildiği gibi, Üçüncü Dünya'nın birçok bölgesinde devlet parçalanması vuku buldu. 1990'larda istikrarsız Üçüncü Dünya devletlerine ilişkin yeni yaklaşımlar ortaya çıktı. Uluslararası topluluk tarafından egemen olarak kabul edilen bu **sözde devletler** veya başarısız devletler, halklarının temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında açıkça yetersiz kalmışlardır (Jackson, 1990; Helman ve Ratner, 1992-1993). Özellikle de 11 Eylül'den itibaren dikkatler, 'İslamcı' terör örgütleri için güvenli bir ortam sağlayan Afganistan gibi başarısız devletlerin pasifize edilmesine yöneltildi.

1990'larda birçok düşünür liberal demokrasilerin başarısız devletlerin halklarına karşı uyguladıkları insan hakları ihlallerine son vermek için insani müdahalede bulunmak dahil sorumluklarının olup olmadığını sorguladılar (bkz. **Bölüm 31**). Ancak öngörülemeyen bir gelişmenin sonucunda, başarısız devlet bir problem olarak Avrupa'da da ortaya çıktı. Eski Yugoslovya'nın dağılması bu durumun çarpıcı bir örneğidir. Kamuoyunda önemli anlaşmazlıklar olmasına rağmen, **NATO**'nun 1999'da Kosova'ya karşı gerçekleştirdiği askerî müdahale ciddi bir kamuoyunda desteği buldu. Bu dönemde –ABD'nin destek vermemesine karşın– birçok devlet insan haklarını ihlal edenleri yargılayacak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasını destekledi. Buna paralel bir başka gelişme de, 'koruma sorumluluğu' düşüncesinin, egemen devletlerin tebalarının veya vatandaşlarının insan haklarına saygı duymak zorunda olduğunun uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınması fikrine dahil edilmesi oldu (Bellamy, 2009).

Birçok gözlemcinin dikkate değer bir örnek olarak kabul ettiği Yugoslavya'da şiddetli milliyetçilik çok kültürlü bir siyasal topluluğu tahrip etti. Kanada, Belçika, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık'taki gelişmeler, üzerinde düşünülmesi gereken daha genel bir meseleye işaret etmektedir. Pek çok toplumda bazı ulusal ve etnik azınlıklar kültürel farklılıklarına saygı gösterilmesi için mücadeleye girişti. Bu talepler, azınlık ulusların ve yerli halkların bir diğerinin tecrübesinden öğrendiği küresel hareketin bir parçasıdırlar. Küreselleşme, parçalanma ve kültürel çeşitlilik açıkça birbirleriyle ilişkisiz olgular değildirler. Batılı siyasal topluluk formlarının reddedilmesi noktasında, Batı'nın seküler ve maddi değerlerini reddeden ve Batı'nın İslam dünyasındaki etkisine şiddetle karşı çıkan el-Kaide'den daha dramatik bir örnek yoktur. Fakat bu tarz hareketler Batı'nın küreselleşmesine muhaliftir, bizzat küreselleşmeye değil. El-Kaide,

amaçlarını gerçekleştirmek için modern bankacılık ve iletişim sistemlerini kullanmaktadır. [El-Kaide] bambaşka ve gevşek bir örgütlenmeyle, ulus-ötesi bir siyasal-dinî cemaat içerisinde 'imanlı' bir birlik yaratmaya çalışan küresel bir harekettir. Batılı milliyetçiliği ve egemen devleti, ümmeti daha küçük topluluklara böldüğü gerekçesiyle kesinlikle reddetmektedirler (bkz. Mishra, 2012).

Farklılık Siyaseti

Militan İslam'ın yükselişi, bölünme ve hizipleşme ile sonuçlanan 'çok kültürcülük'ten korku duyan bazı toplumsal tabakaların ortaya çıkışına yol açtı. Fakat ulusal kimlik üzerinde bir mutabakatın sağlanması yönündeki teşviklerde karşılaşılan zorluklar; birçok toplumun ulus-devlete 'vatansever' bir bağlanma ile kültürel farklılıkların tanınmasına yönelik belli talepler arasındaki gerilimi uzlaştırma noktasında problemlerle karşı karşıya kaldıklarına işaret etmektedir. İkilimi anlayabilmemiz için modern siyasi toplulukların oluşumundaki savaş durumuna dönmemiz gerekir. Avrupa'da ulusal kimliklerin geliştirilmesi sürecinde yönetici tabaka, sürekli olarak, madun gruplara baskın bir dili ve belli değerleri dayatmışlardı. Britanya siyasetinin ortaya çıkardığı gibi İskoç, Gal, İrlandalı (ve İngiliz) kimlikleri daha kapsayıcı ulusal kimlikler yaratma çabalarının yanı sıra varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Benzeri farklılıklar ve bölünmeler pek çok devlette görülebilir.

Bütünüyle bağımsızlık elde edilemediği takdirde, bir dereceye kadar siyasal özerkliğe ulaşmaya yönelik etnik gayretler pek çok devlette görülmektedir; ancak siyasal toplulukların sürekli bir savaş tehdidiyle karşı karşıya kaldıkları durumlarda başarı şansı düşüktür. Büyük güçler arasındaki 'uzun barış' ulusal hareketlere grup haklarını geliştirmek için yeni fırsatlar sunmuştur. Başlıca sanayi devletleri artık vatandaşlarını savaş için seferber etmeye ihtiyaç duymuyorlar ve birçoğu geniş bir destek bulabilecek bir ulus fikri inşa etmeyi zor görmektedir. 'Teröre karşı savaş', devletlerin giriştikleri askerî eylemlerin vatandaşlarını kişisel ve **ulusal güvenlik**leri için gerekli olduğuna inandırdıkları ölçüde kamuoyu desteği sağlayabildiklerini göstermiştir. Diğer yandan, Batı demokrasilerinde görülen Irak Savaşı'na yönelik muhalefet, devletlerine olan sadakatlerinin müdahalalerin uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler sistemine saygı ile uyumlu olmasına bağlı olduğunu da göstermektedir. Giderek artan bu sadakatin koşullara bağlı hale gelmesi durumu, modern siyasal cemaatlerdeki önemli bir eğilimdir (Waller ve Linklater, 2003). Bununla birlikte, 'etnik isyan' birçok azınlık ulusun ve yerli grupların kendi ulus-devletlerine destek verme konusunda hiç de gönüllü olmadıklarını hatırlatmaktadır.

Grup Hakları

Grup hakları talepleri, vatandaşlığa yaklaşımda küresel değişiklikler olduğunu göstermektedir (Young, 1990). İki yüzyılı aşkın bir süredir vatandaşlık haklarının genişletilmesine yönelik çabalar kültürel ve diğer farklılıklara dikkat etmeksizin meydana gelmektedir. Feministlere göre bu çabalar, **toplumsal**

Örnek Olay Çalışması 1 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu

Altmış yıldan fazla bir zaman önce siyaset felsefecisi Hannah Arendt, en büyük musibetlerden birinin, insanların politik topluma ait olma hakkını yitirmeleri olduğunu söylemişti. Bu gözlem, devletlerin dünyasında devletsiz olanlara yardım etmek için neler yapılabileceği sorusunu gündeme getiriyor. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu (UNHCR), mültecileri koruyup desteklemek için 1951 yılında kuruldu. Dar anlamda mülteci, şu şekilde tanımlanmaktaydı: "Irkı, dini, milliyeti veya politik görüşü sebebiyle zulüm görmekten korkmak için sağlam temellere sahip [...] kendi milletinin başındaki hükümetin korumasından istifade edemeyen [...] veya etmek istemeyen kişi."

Örgütün kurulmasının amacı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'da mevcut olan şartlarla başa çıkmaktı. Tahminlere göre, yaklaşık üç yıl boyunca faaliyet yürütecek olan UNHCR, Avrupa dışı bölgelerde, bilhassa Asya ve Afrika'da giderek artan mülteci sayıları ile uğraşmak zorunda kaldı. Esasen UNHCR'ın tanımına göre, bu bölgelerdeki mülteciler mülteci değildi. Bunlar, çoğunlukla iç savaş mağdurları olarak görülmesi gereken, "örgütün "yerinden yurdundan edilmiş kişiler" olarak tanımladığı insanlardı. Kimi politik sebeplere bağlı olarak Filistinli mülteciler, UNHCR dışında tutuldular ve 1949 sonunda kurulmuş bulunan Birleşmiş Milletler Yakındoğu'daki Filistinli Mülteciler Yardım Kuruluşu'nun görev alanına dahil edildiler.

UNHCR'ın ana amacı, mümkün olduğu yerde, mültecilerin gönüllü olarak ülkesine geri gönderilmesini sağlamak, ev sahibi ülkeye entegre olması için gereken zemini oluşturmak veya başka bir ülkeye yerleşme imkânlarını temin etmekti. Yirmi milyondan fazla insanın bulunduğu, 1951 Sözleşmesi şartları uyarınca mülteci olanların sayısının bu rakamın ötesine geçtiği koşullarda, bahsi geçen amaçlara ulaşmak daha da güç bir iş haline geldi. Öte yandan, zaman içerisinde, kendi ülkelerinde bulunan mülteci kamplarında yaşayan, yerinden yurdundan edilmiş insanlara yardım etmek de UNHCR'ın en önemli faaliyet alanlarından biri haline geldi.

1951 tarihli sözleşmeye taraf olan devletler, 2001 yılında bir deklarasyon kaleme aldılar. Bu metinde "mülteciler sorununun insani ve toplumsal boyutu" üzerinde duruldu, ayrıca "toplumların mültecilerin uzun zamandır yüzleştikleri koşullarla başa çıkabilme becerisini artırmak gibi faaliyet alanları için genel bir uluslararası dayanışma ve yük paylaşımı çerçevesinin oluşturulması, böylelikle mültecilere daha iyi koruma sağlanması" yönünde devletler teşvik edildiler. Gelgelelim ilerleme süreci belirli kısıtlamalara tabiydi. Son yıllarda ulusal hükümetler, terörist saldırı korkusu ve yasadışı göçün ulaştığı ölçeğe bağlı olarak sınır kontrollerini daha da yoğunlaştırdılar. Devletler, bugün mülteci tanımını 1951'de ifade edilen ilk tanım kadar geniş tutmak istemiyorlar, zira onlar, önümüzdeki yıllarda "çevre mültecileri"nin sayısının hızla artacağından endişeleniyorlar. Muhtemelen Arendt'in tarif ettiği musibet, ileride daha ciddi boyutlara ulaşacak (bkz. Goodwin-Gill ve McAdam 2007).

cinsiyet meselesini görmezden gelmiştir ve kadınların ihtiyaçlarını çok az dikkate almıştır. Yeni vatandaşlık anlayışını savunanlar; kamu siyasetinin, ulusal hukukun ve sosyal tutumların vatandaşlar arasındaki –etnisite, ırk, cinsiyet ve din gibi– farklılıklara daha fazla hassasiyet göstermesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Avustralya'daki, Kanada'daki ve diğer yerlerdeki azınlık uluslar ve yerli halklar grup haklarının kabul edilmesi yönündeki taleplerin öncülüğünü yaptılar. Öz-yönetim ve 'toprak hakkı' için talepte bulundular. Bunlar 'ulusal' gelişmelerle alakasız değildir. Bu grupların siyasal temsilcileri, aynı zamanda grup haklarına daha fazla destek veren küresel bir siyasi kültür yaratmak için faaliyet gösteren ulus-ötesi bir harekete de üyedirler (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**).

Bu süreci besleyen insanların sınırları aşan yer değiştirmeleri de küreselleşmenin bir boyutudur. Yine, geleneksel topluluk anlayışlarının toplumun gelişmekte olan çok kültürlü, çok-ırklı ve çok-mezhepli doğasına nasıl uyarlanacağı da önemli tartışmalardır. Britanya'daki 'peçe' (ve Fransız okullarındaki 'başörtüsü') giyilmesine dair yakın zamanlarda yapılan tartışmalar grup hakları üzerinde gerilimler yarattı. Daha önce belirtildiği gibi, birçok kişi 'farklılığa' taviz vermenin paralel toplumlara yol açacağı ve zihinlerindeki siyasal topluluk imgesi için merkezî önemde olan ortak sadakati zayıflatacağına ilişkin korkularını dile getirdiler. Bir kısım düşünür; üzerinde düşünülmesi gereken gerçek meselenin, farklılıklara daha fazla saygı göstermek (ve birbiriyle alakalı ekonomik eşitsizlikler, marjinalleşme ve ayrımcılık problemlerini çözmek) için nelerin yapılması gerektiği olduğunu vurgulamaktadırlar. Başka bazı düşünürler de, çağdaş toplumlarda ulusal topluluğun daha önceki görünümlerinin yeniden yaratılmasının artık imkânsız olduğunu iddia etmektedirler.

Topluluğun ve vatandaşlığın doğası üzerindeki devam eden mücadelelere ilişkin hiçbir hikâye, feminizmin bu konudaki görüşlerini tartışmaksızın tamamlanmış olmaz. Birçok feminist, eril savaş tecrübesine tutturulmuş ulusal kültürün cinsiyetçi fikirlerine meydan okumaktadır. Onlar, savaşlardaki başarıları kutlamak suretiyle ulusal geçmişi yücelten geleneksel 'eril' topluluk anlayışlarına itiraz etmektedirler. Feminizm içinde, bütün inanç sistemleriyle ilgili olarak gerilimler mevcuttur. Bazı feministlerin, örneğin 'Müslüman peçesi' giymenin altında yatan ataerkil varsayımları protesto etmesine karşılık birçok Müslüman kadın İslami kimliklerinin önemli bir sembolü olarak peçeye saygı göstermektedir. Batılı feminizm, Batılı-olmayan halklara özel bir 'kadınlık' anlayışını dayatmaya çalışmakla suçlanmıştır. Bu nedenle feminizm, daha geniş küresel güçlere dolaşmış bir haldedir. Ataerkilliğe yönelik karşı çıkışlar her toplumda mevcuttur ve cinsiyet konusuna yaklaşımda küresel bir değişikliğe işaret etmektedir. Aynı zamanda, birçok grup 'geleneksel' toplumsal yapıları Batılı modernliğin etkilerinden koruma çabası içindedirler; onlar ateist materyalizm ve ahlâksızlık olarak gördükleri şeyin yayılmasına direnmektedirler. Dinî **köktenciliğin** çeşitli şekilleri –Hıristiyan, Hindu, İslami vs.– birbirinden ayrıştırılamaz. Bunların hepsinin 'Batılı değerler'in yayılmasını protesto etmesi, tam da, kürüselleşmenin hemen her toplumda toplumsal fikirler üzerinde nasıl benzer anlaşmazlıklar ürettiğini göstermektedir.

Kozmopolitan Demokrasi ve Ulus-ötesi Vatandaşlık

Siyasal toplulukların en ilgi çekici yönlerinden biri sınıf, cinsiyet, din, etnisite ve ırksal farklılıkların üstesinden nasıl geldiğidir. En az bu kadar önemli bir diğer konu da vatandaşlar ve yabancılar arasındaki farklılıkların onlar tarafından nasıl anlaşıldığıdır. Tek bir ırkın, ulusun ya da cinsiyetin diğerlerine baskın olma hakkına sahip olduğunu iddia eden öğretilere karşı gösterilen direnç dünyanın pek çok bölgesinde görülebilir. Modern ulus-devletler kişiler arasındaki 'doğal' hiyerarşilere meydan okuyan eşitlikçi fikirler tarafından değiştirilmektedir. Küreselleşmenin siyasal toplulukların –aynı toplumun üyelerinin diğer gruplara karşı az ya da çok yükümlülükleri olduğuna ilişkin inanç şeklindeki– ana varsayımının altını oyup oymayacağı da anahtar bir meseledir (bkz. **Kutu 32.2**). Soru, gelecek onyıllarda ve yüzyıllarda, insan hayatlarının giderek daha fazla birbiriyle iç içe geçmesinin bir bütün olarak insanlıkla daha yakın kimlikler geliştirip geliştirmeyeceğidir. Bu soru özel bir öneme sahiptir; zira editörlerin kaleme aldıkları Giriş'te vurguladıkları gibi, birçok düşünür artan karşılıklı bağlantılı olma durumundan kazançlı çıkanlarla kaybedenler arasındaki keskin bölünme [anlamında] 'risk toplumu'nun bir nedeni olarak küreselleşmeye dikkat çekmektedirler.

Küreselleşme, birçok düşünürün siyasal toplulukların kendi vatandaşlarının çıkarlarını korumanın ötesinde az sorumluluğu olduğu şeklindeki geleneksel düşünceyi sorgulamasına yol açtı. Devletlerin kendi başlarına çözemeyeceği –örneğin, iklim değişikliği gibi– küresel sorunlar, yerkürenin ka-

Kutu 32.2 İnsan sempatisinin kapsamı hakkında farklı görüşler

'Kendi grubumuzun ötesinde olanlara bir sempati biçimi geliştirecek ahlâklılık hakkında düşünmeye bir yol bulup bulamayacağımız, belki de, çağdaş hayatın temel bir ahlâki sorusu olmaya devam etmektedir.'

(Jean Tronto)

'Eğer bir kişi yarın serçe parmağını kaybedeceğini bilirse, o gece uyuyamaz; ancak daha önce hiç karşılaşmadığı yüz milyon yurttaşının mahvolacağını bilse, güvenliğinden emin bir şekilde en derin uykulara dalabilir. Bu muazzam kalabalığın imhası ona kendi küçük talihsizliğinden daha az ilgi çekici gelir.'

(Adam Smith)

'Dayanışma duygumuz, 'bizden biri' olarak ifade ettiklerimizle dayanışma içerisine girdiğimizde en yüksek düzeydedir; [ancak] buradaki 'biz', bütün bir insan ırkı düşünüldüğünde daha küçük ve daha yereldir.'

(Richard Rorty)

'Bir kişinin bize fiziki olarak yakın olması (...) ona yardımda bulunmamızı daha mümkün kılabilir; ancak bu, daha uzaktakinin yerine ona yardım etmek zorunda olduğumuz anlamına gelmez.'

(Peter Singer)

'Bugünlerde insanlığın büyük bir kısmının tüm yaşamlarını açlık sınırında yaşadığından ve birçok yerde insanların açlıktan öldüğünden her zamankinden daha çok haberdarız. (...) Daha zengin toplulukların birçok üyesi diğer insan topluluklarının acıları için bir şeyler yapmayı bir görev addetmekteler. Ancak yanlış anlaşılma olmasın diye şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bu bilinç düzeyine oranla çok az şey yapılmaktadır.'

(Norbert Elias)

"'Okyanuslar bir uluslar topluluğunu imkânsız kılar' mı?"

(Immanuel Kant)

deriyle yakından alakadar olan **STK'ların** yaygınlaşmasını teşvik etti. Zengin toplumlar, çoğunlukla, devlet terörü, iç savaş, doğal afetler ve kıtlığın neden olduğu acı imgesinden rahatsızlık duymaktadır. 1993'te Somali ve 1999'da Kosova için gerçekleştirilen insani müdahalelere verilen destekler ve 2004'te Asya'daki tsunami felaketi mağdurları için büyük ölçüde kendiliğinden ortaya çıkan yardım kampanyaları küresel medyanın yaydığı acı çekme imajlarına cevaben gelişti. Birçokları küresel **sivil toplum**un insani işbirliği konusunda yeni bir dönemi başlattığını düşünmektedirler. Şüpheciler ise milliyetçiliğin devam eden cazibesini, devletlerin azmini ve kozmopolitan dayanışmanın zayıflığını vurgulamaktadırlar (bkz. **Bölüm 25** ve **Örnek Olay Çalışması 2**). Onlara göre, yakın geçmişte yapılan müdahaleler ulusal toplumların hatırı sayılır sayıdaki askerî personellerinin hayatlarını uzak diyarlardaki yabancılar için feda etmeye gönüllü olmadıklarını göstermiştir (bkz. **Bölüm 31**).

Kozmopolitan Demokrasi

Siyasal topluluk hakkındaki **kozmopolitan** imgeler, son yıllarda bir rönesans yaşamaktadırlar (bkz. **Kutu 32.3**). Dünya vatandaşlığı fikri, uluslararası STK'ların küresel çevre ve türlerin geleceği için daha güçlü bir sorumluluk bilinci uyandırmak için kullandıkları bir kavramdır. **Kozmopolitan demokrasi**nin savunucuları, ulus-devletlerin vatandaşlarının küresel piyasalar üzerinde çok az kontrol sahibi olduklarını (küresel finans piyasalarının erimesi bu noktayı tasvir etmektedir) ve aldıkları kararlarla kur değerleri, istihdam düzeyleri vesâire etkili olan **ulus-ötesi şirketler** üzerinde sınırlı bir etkide bulunabildiklerini iddia etmektedirler. **Dünya Ticaret Örgütü** gibi uluslararası örgütlerin demokratikleşmesini savunmaktadırlar.

Eleştirmenler, bunun gibi tasavvurların ütopya olduğunu iddia ediyorlar. Popüler hissiyatları karşılayacak ulusa denk bir birimin olmaması sebebiyle demokrasinin küresel seviyede geliştirilemeyeceğini, düşünüyorlar. De-

Kutu 32.3 Topluluğun ve vatandaşlığın yeni biçimlerine ilişkin görüşler

"Bu, vatandaşlık arayışımızda beklentilerimizi yüksek tutacağımız bir çağdır, ancak aynı zamanda [beklentilerimizi] daha aşağıya indireceğimiz ya da daha yukarıya çıkaracağımız [da bir çağdır]. (...) Vatandaş şu ana kadar gereğinden fazla şişirilmiş ve gereğinden çok sıkıştırılmıştır.'

(Andrew Wright)

'Edinburg'taki bir İskoç otoritesinin, Londra'daki bir Britanya otoritesinin ve Brüksel'deki bir Avrupa otoritesinin, tümünün dünya siyasetinin aktörleri olduğu ve dünya siyasi örgütlerinde dünya hukukunun çeşitli türlerinde hak ve yükümlülüklere sahip olarak temsil edildikleri, fakat bunların hiçbirinde diğerlerine karşı egemenlik ya da üstünlük iddia etmedikleri ve de Glasgow'da yaşayan bir insanın bunların hiçbirine dışlayıcı ya da ağırbasan bir bağlılık taşımadığı bir durum hayal edebiliriz. Böylesi bir sonuç bizi 'ulus-devletin ötesine' taşıyacaktır ve asla inanması güç değildir.'

(Hedley Bull)

'Oldukça keskin mühimmatla beraber önü açılan fizikî ve psikolojik tahribata rağmen Batılı güçlerin, hava saldırısı tercihi yurttaşlara ya da Batılılara ayrıcalık tanımak anlamına gelmektedir. Böylesi bir milliyetçi ya da devletçi düşünce ortak bir insanlık topluluğu kavramıyla uyuşmaz. (...) Geleneksel silah taşıyıcısı olarak asker, ülkesi için ölmeye hazırken uluslararası asker/polis de hayatını insanlık için tehlikeye atmaya hazır olmalıdır.'

(Mary Kaldor)

Örnek Olay Çalışması 2 İşkence, uygarlık ve teröre karşı savaş

Sosyolog Norbert Elias (2000), Avrupalıların daha yüksek bir uygarlığa ait olduklarını düşünmelerine yol açan güçlerin tahlilini yaptı. Onların 'uygarlaşma süreci', şiddet ve zalimliğe yönelik artan bir nefreti içermektedir. Birçok Avrupa toplumunda idam cezasının ve halk önünde ceza infazlarının lağvedilmeleri şiddete karşı değişen tutumların örnekleridir. Benzer değişimler küresel siyasette de gerçekleşmiştir. Uluslararası toplum, işkenceye olan karşıtlığını 1984'te İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme ile dile getirmiştir. Büyük Güçler, müttefiklerin işledikleri insan hakları ihlallerini çoğunlukla görmezlikten gelmişlerdir. Yine de, işkencenin kabul edilemez olduğu inancı kutsal bir norm olarak 1945'ten beri kabul görmektedir.

'Teröre karşı savaş', ABD ve müttefiklerini ciddi insan hakları ihlalleriyle suçlanan devletlerle işbirliği yapmaya itmiştir. Güvenlik gereksinimleri insan haklarının önüne çıkmaya başlamıştır. Batılı liberal demokrasiler terör şüphelilerinden bilgi almak için bazı işkence çeşitlerinin kullanılıp kullanılamayacağını ve 'olağandışı teslim'in (şüphelilerin Batı'da gayrimeşru görülen işkence biçimlerini kullanan otoriter rejimlere iadesi) meşru olup olmadığını tartışmaktadır. Gözaltına alma ve sorgulama yöntemlerinin ahlâkiliği ve yasallığı İngiliz ve Amerikan hukuk ve siyasal sistemlerinde kritik bir mesele olmaya devam ediyor. Örneğin İngiltere'de, Lordlar Kamarası Aralık 2005'te işkenceyle elde edilen kanıtların kabul edilemez olduğunu ve dolayısıyla da İngiliz mahkemelerinde terör şüphelilerine karşı kullanılamayacağına karar verdi. Kasım 2012'de Strasburg'taki İnsan Hakları Mahkemesi, İngiliz Hükümeti'nin Ebu Katade'yi –işkenceyle elde edilen kanıtların mahkemede aleyhine kullanılabileceği– Ürdün'e iade edemeyeceğine karar verdi. Ebu Katade, 2002'de İngiltere'de, 11 Eylül sonrasında çıkarılan anti-terörizm yasası kapsamında saldırı şüphesiyle alıkonmuş fakat asla resmî olarak suçlanmamıştı. Ebu Katade, 7 Temmuz 2013'te, İngiliz ve Ürdün hükümetleri arasında imzalanan –işkenceyle elde edilecek delillerin onun yargılanması süresince kullanılamayacağıyla ilgili– anlaşma sonrasında Ürdün'e gönderildi. Bunun gibi vakalar, dikkatleri liberal toplumlardaki insan hakları ve ulusal güvenlik arasındaki karmaşık ilişkiler üzerine çeviriyor. Bu vakalar, 11 Eylül'den beri işkenceyi uygarlık nosyonlarıyla bağdaştırma çabalarının zorluklarını göstermektedir (bkz. Linklater, 2007).

İşkenceyi yasaklayan normun gevşetilmesi şiddete yönelik liberal kısıtlamaların dünya siyasetinde ne derece etkili olacağı ile ilgili köklü sorular uyandırır. 11 Eylül öncesinde işkencenin gayrimeşru olduğu üzerinde küresel bir mutabakat vardı. En azından işkence uygulayan rejimler bunu alenen yapmadılar. Teröre karşı savaşın işkence normu üzerinde geçici bir geri çekilme olabilir; fakat realistler güvenliğe yönelik korkuların çok yüksek düzeylere çıktığında bu ilkelerin kaldırılıp bir kenara atılacağını iddia etmektedirler. Ancak bu 'ahlâki uzlaşılar'a yönelik karşı çıkışlar insani ilişkilerden gereksiz şiddetin bertaraf edilmesini savunanlara bir ümit vermektedir (bkz. Foot 2006).

mokrasinin, yalnızca müşterek bir ulusal kimliği paylaşan insanlar arasında var olan ortak iyi için taahhüt verme ve güven düzeylerine ihtiyaç duyduğu iddia edilmektedir (Miller, 1999). Bu iddiaya göre mevcut ulus-devleti geliştirmek üzerine yoğunlaşmak gerçekçi olmayan kozmopolitan amaçlar peşinde kaynakları israf etmekten daha iyidir. Bazı düşünürler ise, 'toplulukçu' inançlar ve kozmopolitan arzulara, insanların örtüşen otoriteler tarafından yönetildiği ve bütün o otoritelere sadakat duydukları (modern devlet ortaya çıkmadan evvel Orta Çağlarda hayatı organize eden) bir ideal durumu tanımlayan bir kavram olan **yeni-ortaçağcılığı** savunmak suretiyle bir alternatif bulmaya çabalamaktadırlar. Küreselleşme ve parçalanma, yönetimlerin bazı güçleri **uluslararası kurumlara**, diğer bazılarını da kültürel farklılıklara ilişkin hissiyatın güçlü olduğu bölgelerdeki otoritelere aktardığı yeni bir ortaçağcı **dünya düzeni** üzerine düşünmeye yol açmaktadır (Linklater, 1998). Bu görüşe göre, ulusal hükümetler güçlerinin birçoğunu korur ve vatandaşlar çok-katmanlı bir yönetim sisteminin sadece bir düzeyi olan devlete sadakat göstermeye devam ederler. Devlete sadakat, devlet-altı ve ulus-ötesi otoritelere duyulan duygusal bağlılıklarla beraber var olmaktadır. Ulusal ve kozmopolitan vatandaşlık birbirine tezat teşkil etmez; onların her ikisi de, içerideki çeşitli grup farklılıklarını daha geniş bir dünyayla ilişkilerinde uluslararasıcı olan devlete sadakatte birleştiren siyasal topluluğun yeni biçimleri için kritik önemde olacaktır.

Püf Noktası

- Küreselleşme ve parçalanma geleneksel topluluk ve vatandaşlık anlayışlarına meydan okuyan birbiriyle ilişkili iki olgudur.
- Etnik parçalanma gerek Avrupa'da ve gerekse de Üçüncü Dünya'da görülen başarısız devletlerin bir nedenidir. Ancak kültürel farklılıkların tanınması tüm siyasal topluluklarda dile getirilen bir taleptir.
- Bazı küreselleşme teorisyenleri, kozmopolitan demokrasiyi ulusal demokrasilerin kendi vatandaşlarına karşı sorumlu küresel kurumlar ve birlikler oluşturamaması zemininde savunmaktadırlar.
- Her geçen gün karşılıklı bağlantılı olma hali artmakta olan dünyaya uyarlama bakımından dünya vatandaşlığını önemseyenler ile ulusal vatandaşlığı devam ettirenler arasında önemli tartışmalar mevcuttur.

Ülkelerin Küresel Düzeyde Birbirlerine Bağlı Oluşunun Yol Açtığı Güçlükler

Son dönemde küreselleşme ve parçalanma süreci, SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Sudan gibi farklı yapıları içeren merkezi ulus-devletleri ya zayıflattı ya da yok etti. Bugün artık cevaplanması gereken en önemli soru şu: küreselleşmenin yeni aşamasında kültürel farklılıklara daha saygılı ve daha kozmopolit olan yeni siyasal topluluk formları ortaya çıkacak mı?

Şiddet araçlarına başvuran milliyetçilik, yirminci yüzyılın ilk yarısında birçok devlette zirveye ulaştı (bkz. **Bölüm 3**). 1914'te Avrupalı yönetici sınıflar, kendi halklarını tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlarından birine sürüklediler. Yirmi yıl sonra tahrip gücü daha da yüksek olan bir başka savaş, üstelik bu sefer tüm dünya genelinde yaşandı. Savaş artık Avrupa kıtasını içine alacak bir şeymiş gibi görünmüyor. Öngörülebilir bir gelecekte sanayileşmiş ülkelerin en önemlilerinin birbirlerine yönelik askerî güç kullanma ihtimali çok düşük. Her ne kadar realistler, mevcut barış ortamının sonsuza dek süreceğine dair görüşle çelişen tavsiyelerde bulunup, savaş dahilinde "sivillerin dokunulmaz olması gerektiği" fikri etrafında biçimlenen küresel normların değişeceğini söyleseler de yaşananların dünya meseleleri bağlamında önemli bir devrimi ifade ettiğini dile getirmek gerekiyor (Bellamy 2012). Liberallerin de dile getirdikleri biçimiyle, küreselleşme muhtemelen uzlaştırma ve barıştırma rolünü oynamaya devam edecek. Fakat bu noktada realistlerin verdiği cevap üzerinde durmakta fayda var: "terörle mücadele"nin de ortaya çıkardığı biçimiyle, ulusal güvenlik siyaseti halen daha önemli. Dünya genelinde ekonomik **güvenlik** meselesi üzerinden yaşama imkânı bulan finans kurumları önemini korusalar da devlet, birçok insanın fiziki güvenlik noktasında halen daha bel bağladığı ana unsur. Küresel finans krizi esnasında batan bankaları kurtaran devletlerdi. Birçok insan açısından devlet iktidarındaki zayıflama, panikleme sebebi; onlara göre, başka hiçbir politik topluluk formu aynı korumayı sağlamıyor. Örneğin Filistinliler gibi birçok halk için ulusal egemenliğe sahip olmak tükenmek bilmeyen bir arzu.

Realistlerin dediğine göre, politik topluluk tam da bu noktalardan kavranmalı. Sonuçta birçok insan, mesele güvenlikleri olunca yüzlerini devlete çeviriyorlar. Ufukta başka bir seçenek de görünmüyor. Peki, bu durum, yeni topluluk ve vatandaşlık biçimlerine dair görüşler üzerine düşünmeyi ve bu görüşleri uygulamayı geçersiz kılıyor mu? Bu sorunun ortaklaşılan tek bir cevabı yok. **Realizm**in veya **neo-realizm**in ilkelerine bağlı olanlar, alternatif politik topluluk biçimleri üzerine düşünmenin, insanları ulusal güvenliğin pekiştirilmesi meselesinden uzaklaştırdığını iddia ediyorlar (bkz. **Bölüm 6** ve **8**). Öte yandan başka birçok insan da, iklim değişikliği sorununu çözüp, küresel yoksulluğu azaltması ve küresel süreçlerle kurumların demokratik olarak kontrol edilmesi fikrini pratiğe dökmesi için insan denilen canlı türünün "ulus sonrası" birliklerin önemini görmesi gerektiği iddiasında.

Esasen bu bakış açıları arasında seçim yapmanın bir anlamı yok. Asıl önemli olan, sebepleri idrak etmek ve tıpkı dünya genelinde tüm ülkeler arasındaki karşılıklı bağlantılılık biçimlerinin Batı kapitalizminin ve emperyalizminin en son aşaması olduğunu tespit eden tarihsel materyalistler gibi, devletle küreselleşme arasındaki ilişkiyi uzun vadeyi esas alan bir perspektif dahilinde ele almak. (bkz. **Bölüm 9**). Yukarıda da ifade edildiği biçimiyle, Avrupa devletleri, daha öncesinde birbirinden kopuk olan toplumlar arasında karşılıklı

bağlar kurmuş olmaları sebebiyle, küreselleşmenin mimarları olarak görülebilirler. Dolayısıyla küreselleşmenin devletler sisteminin ve devletlerin dışından içeriye sızan, yeni bir olgu olduğu tespiti tümüyle yanlıştır. Birçok sürecin ve olayın tüm halkları az çok aynı anda etkilediği üzerinde duran anlayışın ise teknoloji ve iletişim sahasında yaşanan son devrimlerin eseri olduğunu görmek gerekmektedir. Ekonomik faktörler, farklı toplumların birbirlerine bağlanması noktasında önemli bir rol oynasalar da bunlar diğer güçlerden kopuk değildirler. Ulus-ötesi ekonomik faaliyetin ulaştığı yüksek düzeyler, dünya savaşı ihtimalinin çok düşük olduğu, istikrarlı bir uluslararası sistemin kurulmasına bağlıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uzanan dönem boyunca teknoloji ve iletişim sahasında gerçekleşen devrim olmasaydı, son küresel finans krizi esnasında yaşandığı üzere, ekonomik değişimler, toplumların büyük bir kısmını eşzamanlı olarak etkileyemeyecekler, ayrıca ne devletler küresel istihbarat ağları kurabilecek ne de terörist örgütler ulusal sınırları aşan faaliyetlerini koordine edebileceklerdi.

Karşılıklı bağlantılılık meselesinin stratejik, ekonomik ve benzeri alanlarda ulaştığı yüksek düzey, toplumları kendi başlarına kontrol edemeyecekleri güçlerle karşı karşıya getiriyor. Oysa büyük güçler, istenilen sonuçları güvence altına alma konusunda küçük devletlere nazaran daha becerikliler. İşlevselci gelenek bağlamında ortaya konulan, uluslararası işbirliği ile ilgili çalışmaların da tespit ettiği biçimiyle, yüz yılı aşkın bir zamandır devletler, kendilerinin askerî teknoloji sahasında yaşanan devrimlerin etkilerini yönetmeleri, hastalıkların yayılma sürecini kontrol altına almaları, ticareti ve iletişimi beslemeleri veya ulus-ötesi suç örgütlerinin belirlenip cezalandırılmaları noktasında yardımda bulunan, düzenlemeyle alakalı çerçevelerin oluşturulması için ağırlıklı olarak küresel kurumlara bel bağlıyorlar.

Tüm faaliyetleri küresel düzeyde koordine etmeye yönelik çabalar "güç siyaseti"ni kesinlikle askıya almıyor, bilakis devletler, savaş sahasında galip gelme ihtimaline karşı (veya bu ihtimalle birlikte) diplomasi sahasına hakim olma becerileri geliştirdiklerinden, ilgili siyaseti bir biçimde değiştiriyorlar. Devletler, uzun vadede önemli kamu malları üretmesi mümkün olan başka devletlere tavizlerde bulunmakla kendi güçlerini ellerindeki kısa vadeli avantajları korumanın zaman zaman birbirinin yerini alıp önemli hale geldiği gerçeğini kabul etmeye mecburlar. Görüldüğü kadarıyla, iklim değişikliği denilen mesele, toplumların ikinci yola tevessül etmelerine neden olacak ama bilinmelidir ki gelecek ucu açık bir yol, dolayısıyla muhtemelen devletler ve diğer birlik biçimleri, zamanla müşterek sorunlarını çözecek kısa vadeli kazanımlara yoğunlaşacaklar. Bu noktada üzerinde durulması gereken gerçekse şu: küreselleşme devletleri, karşılıklı bağlantılılıkla alakalı tarzları yönetip devletlerin birbirlerini kendi çıkarlarına uygun hale getirmeleri konusunda teşvik ediyor. Ama bu durum, hiçbirisinin "küresel" çıkarların "ulusal" çıkarlar kadar önemli olduğu seviyeye ulaşmalarını sağlamıyor.

Kozmopolitizm yanlıları, bu türden bir geçiş sürecinin yüzleştiği güçlükleri hesaba katmamakla eleştiriliyorlar. Siyasal düşünce geleneği içerisinde cemaatçilik olarak anılan eğilimse, insanların belirli bir topluluğa üye olmaya verdikleri değere vurgu yapıyor (Miller 1999). Bu türden kolektiviteler, birbirlerine karşı belirli yükümlülüklere sahip olsalar da söz konusu yükümlülükler, topluluk üyesi yurttaşların birbirlerine karşı sahip oldukları görevler kadar kapsamlı değiller. Bu tespit ışığında, küreselleşme sebebiyle bahsi geçen koşulun değişmeyeceği üzerinde duruluyor. Birçok insana göre, dünya vatandaşı olma fikrini teşvik etmeye yönelik gayretlerin başarısız olmasının sebebi, yurttaşlığın belirli ulus-devletler dahilinde insanların sahip oldukları hak ve görevlerle sıkı sıkıya bağlantılı olması (bkz. Walzer 2002).

Postyapısalcılara göre, dünya vatandaşlığıyla alakalı görüşlerin ve kozmopolitçi yaklaşımların, doğaları gereği yeni iktidar ve hakimiyet biçimleri üretmeleri muhtemel. Evrensel gerçeklere yaslandığını iddia eden kozmopolitçi projelerin kendisini insan türüyle tanımlayanlarla insanlığın yürüyüşünde önüne çıkan "dar görüşlüler" arasında tehlikeli bir ayrıma gitmesi mümkün. Asıl tehlike ise şurada: evrensel insan hakları kültürünü savunduğunu söyleyen kozmopolitçiler, "kurtarılmaları gereken" toplumlara Batı'nın elindeki gücün yeni biçimlerini dayatmak için gerekli zemini teşkil ediyorlar. **İnsani müdahale** fikrinin "medeni" Batılı liberal toplumların güç kullanımını kontrol altına alma ve "kabileler-arası" düşmanlıklardan kurtulma becerisinden yoksun oldukları düşünülen toplumların üzerine çıkartılmalarına katkı sunduğu üzerinde duruluyor ve söz konusu fikre artık şüpheyle yaklaşılıyor. Buradan da "insani yardım" gerekçesiyle yapılan müdahalenin, savaşın mahvettiği bölgelerdeki çileyi azaltmadığını, aksine yardım edenlere üstün olduklarına dair bir imaj kazandırdığı çıkarımında bulunuluyor. Ebu Gureyb'de yaşanan işkenceler ve zulüm örneğinde görüldüğü üzere, "medeni-barbar" ayrımına yönelik vurgu ile "kurtarıcı" güce karşı koyanlara aşırı güç kullanmak gerektiğine dair tespit arasındaki mesafe, esasen çok kısa. "Yeni-ortaçağcılık" tespiti yapanlar, yani bugün yeni bir Ortaçağ'a girildiğini söyleyenler de bu eleştiriden asla muaf tutulamazlar. Jacques Derrida (1992) "ulus-devlet sonrasında" vatandaşlık fikri üzerinde duruyor ve ulus-devletin elindeki iktidar tekelini kıran bir politik Avrupa topluluğunu savunuyor. Fakat Derrida, bu türden politik kurguların risksiz olmadığını da ekliyor. Ona göre, örneğin İslam dünyasına karşı bir Avrupa kimliği oluşturmak suretiyle, yeni düzenlemelerin ulus inşası için merkezi öneme sahip içeridekiler-dışarıdakiler türünden ayrımları yeniden belirlemesi mümkün.

Postyapısalcılar kozmopolitçileri eleştirirken ellerini hiç korkak alıştırmadılar ve "benlik"le "öteki" arasında yapılan ayrımı temel almış tüm "genellemeci" kimlikleri eleştirdiler (bkz. **Bölüm 11**). Bu bakış açısı üzerinden, belirli grupları marjinalleştiren politik toplum görüşünü savundukları için kozmopolitanizmi cemaatçilik üzerinden eleştirenler suçlanabilir. Azınlık ulus-

ların ve yerli halkların temsilcileri, ulusal kimliği esas alan hakim imajların kendi tarihlerini silikleştirdiğini ve onların geniş toplumsal kurgudaki yerlerini göz ardı ettiğini söylediklerinde, esasında aynı tespiti yapıyorlar. Feminist hareketlerse, çok sayıda kadının "kendi" toplumlarından dışlanmanın çilesini çektiklerini söylüyorlar (bkz. **Bölüm 17**).

Buradan, tüm toplumların başkalarını dışlayan veya kıyıya köşeye atan, bazı insanları ise her hakka sahip birer üye olarak içeren yapılar olduğuna dair bir ders çıkartmak mümkün. Ama bu noktada bir ikazda bulunmak gerek: bu türden tehlikeler, insanlar ulus-devletlere sadık kalsalar da kalmasalar da veya kendilerini belirli ulus-ötesi örgütlerle tanımlayıp dünya toplumunun kurulmasına dönük tedbirleri destekleseler de desteklemeseler de varolmaya devam edecekler. Elbette burada, yeni Ortaçağ'a ait projelerden kaçınmak gerektiğinden veya kozmopolitçi programların başarısızlığa mahkûm olduğundan söz edilmiyor. Esas üzerinde durulan husussa şu: meseleye dair derin tefekküre politik toplumu dönüştürecek çabalar eşlik etmeli, halihazırda ortaya konulan çabalarsa daha da iyileştirilmeli.

Dünya üzerinde ülkelerin karşılıklı bağlantılılık düzeylerinde yaşanan artışı yönetme noktasında bireylerin ve kolektif yapıların meseleyi daha yoğun tefekkür etmeleri gerekiyor. İnsanların belirli ulus-devletlerde yetişme süreçleri dahilinde alıştıkları toplumsal standartlar, onları ülkelerin birbirlerine giderek daha fazla bağımlı oldukları bir dünyada başkalarıyla yaşamayla alakalı güçlüklere kendiliğinden hazırlamıyor. Sonuçta iklim değişikliğinin yol açtığı güçlüklere karşı toplumsal yapıları ve kişisel yaşam tarzlarını değiştirmek onlarca yıl alacak, karmaşık bir iş. Toplumlar, insanların hayatlarının daha fazla iç içe geçtiği koşullarda, önümüzde on yıllar hatta yüzyıllar içerisinde giderek artacak olan karşılıklı bağlantılılık düzeyinin yol açacağı güçlüklere nasıl uyum sağlayacağını öğrenme noktasında henüz daha işin başında.

Toplumların bu süreçte başarısız olma ihtimali de mevcut. Her ne kadar muhtelif uluslararası örgütlerin imtiyazlı olan güçlerin çıkarlarını korumada oynadıkları rol ciddi eleştirilere maruz kalsa da, bu örgütlerin esasen küresel yönetişim meselesini kabul ettirmek ve bu fikri desteklemek için teşkil edildiklerini bilmek gerekiyor (bkz. Pogge 2002). Gelgelelim bu örgütler, esasen kozmopolitçi fikriyata has adalet ilkeleri üzerinden değerlendirmeye tabi tutuluyorlar. Bunun sebebiyse, birbirlerinden oldukça farklı niteliklere sahip toplumlarda birçok insanın bu türden fikirlere rıza göstermesi. Altmışlardan bugüne, dünyada zenginliğin ve yoksulluğun arasındaki bağa dair bilinç daha da arttı. Dünya ticaret sisteminin veya tarımsal teşviklerin yoksul ülkelerdeki zayıf üreticileri nasıl dezavantajlı kıldığını artık cümle âlem biliyor. Adil ticaret hareketine öncülük edenler, uzak diyarlardaki üreticiler konusunda ahlâki sorumluluk duymak gerektiğine dair fikrin yayılmasında ciddi bir başarı elde edebiliyorlar. İnsan haklarını ihlal eden rejimlerle yürütülen ekonomik işlemlerden kâr elde edilmesi sonucu açığa çıkan ahlâki sorunların görünmesini sağ-

lama noktasında topluma karşı sorumlu olan yatırımla ilgili fikirler önemli bir ilerlemenin yaşanmasını sağladı. İklim değişikliğiyle ilgili kanıtlar, birçok bölgede insanların çile çekmesine neden olan ve gelecek nesillerin sırtına taşıyamayacakları yükleri yükleyen çevre sorunlarına dünyanın farklı bölgelerindeki gündelik alışkanlıkların nasıl katkı sunduğuna ilişkin bilincin tüm yeryüzüne yayılmasını mümkün kıldı (bkz. **Bölüm 13** ve **22**).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak bireyler, beklenmedik yollardan, "uzak diyarlardaki yabancılar"la bağ kurabiliyorlar ve onları bir araya getirebilecek ilkeler konusunda farklı sorular sorabiliyorlar. Artık küreselleşmenin nihayetinde kişilerin kendilerini insan türü ile tanımlamalarına yol açıp açmayacağını, kozmopolit bir toplum inşa etme noktasında başka insanlarla işbirliğine gitmek için daha fazla istekli olup olmayacağını bugünden bilmek mümkün değil. Bugünden ileride tek bir eğilimin hakim olacağını söylemek pek akıllıca bir iş değil. Fakat tüm bunlara karşın, toplumların ve bireylerin dünya genelinde ülkelerin küresel karşılıklı bağlantılılık sürecinde oluşan sorunlara nasıl cevap geliştirecekleri meselesinin çağımızın en önemli ahlâki ve politik meselesi olduğuna hiç şüphe yok.

Püf Noktası

- Milliyetçilik, zirvesine yirminci yüzyılın ilk yarısında büyük güçler arasında kurulan ilişkiler dahilinde ulaştı.
- Milliyetçilik, modern dünyada gücünü korusa da küreselleşme ve parçalanma süreci, karşılıklı bağlılık tarzlarına yön vermesi gereken ilkeler ve politik toplumun niteliği ile ilgili önemli tartışmaları tetikledi.
- Küreselleşme sürecinin halihazırda yaşadığımız aşamasında, tüm bireylerin eşit varlıklar olarak saygı gördüğü bir uluslararası düzen tahayyül eden kozmopolit yaklaşımlar pıtırak gibi çoğaldı.
- Realistler, yeni politik toplum formlarının karşısına çıkan engeller üzerinde duruyorlar.
- Postyapısalcılar ve feministlerse, nispeten daha kozmopolit yapılar oluşturma gayretlerinin, mevcut ulus-devletlerdeki yapılara benzeyen güç ve hakimiyet formlarını taklit edebileceklerini söylüyorlar.

Sonuç

Uluslararası siyaset disiplini büyük ölçüde farklı siyasal topluluklar, özellikle de büyük güçler arasındaki ilişkileri anlamak için çaba sarf etmiştir. Realistler ve neo-realistler bütün devletlerin güvenliklerini sağlamak ve varlıklarını devam ettirmek için anarşik bir bağlamda rekabet etmek zorunda olduklarını iddia ederler. Onlara göre, devletler ilk olarak ve her şeyden evvel kendi çıkarlarını geliştirmeyi düşünürler; bir topluluk hissi ancak belli bir devletin vatandaşları arasında mümkün olabilir ve uluslararası anarşi var oldukça da bu duygunun dünya ölçeğinde genişlemesi mümkün değildir.

Egemen devletlerin yerlerini yeni siyasal topluluk biçimlerine bırakacağını düşünmek için bir sebep yoktur, fakat küreselleşme ve parçalanmanın ulus-devletler için yeni tehditler oluşturduğu da bir gerçektir. Küresel karşılıklı bağlantılılık tarihinin en yakın aşaması, yaşayan devletlerde var olan işbirliği formlarının hangilerinin küresel ölçekte geliştirilebileceğine ilişkin tartışmaya davetiye çıkarmaktadır. Yakın gelecek için iyimser olmak zor olmakla birlikte, küreselleşmenin modern biçimlerinin çok yeni bir gelişme olduğunun ve türlerin onlara nasıl adapte olacaklarını henüz öğrenmeye başladıklarını hatırda tutmak gereklidir (McNeill ve McNeill 2003).

Birçok farklı perspektif siyasal toplulukların geleceği üzerine düşünmek için önemlidir. Bunlar arasında küresel sivil toplumun yükselişini ulusal sınırları aşan işbirliği çabalarının artacağının ve dünya vatandaşları arasındaki bağların gelecekte daha da güçleneceğinin delili olarak değerlendiren; siyasal toplulukların kozmopolitan yönetişimin daha güçlü biçimlerini yaratma konusunda başarılı olabileceğini düşünen; ve güvenlik ve güç için mücadele etmenin önceliğini kaybetmeyeceğini veya küreselleşmenin basit olarak Batı'nın ekonomik ve siyasal hakimiyetini devam ettireceğini iddia eden bakış açıları bulunmaktadır. Bu bakış açıları arasındaki farklar, küreselleşme araştırmalarının temel meselesi anlaşılmaya çalışılırken irdelenmesi gereken konuları daha da keskin bir hale getirmektedir. Bu temel mesele şudur: [Küreselleşme] binlerce yıldır uluslararası ilişkileri hakimiyeti altına almış şiddetli çatışmalara bir son verebilecek mi ve bunu ne ölçüde yapabilecek?

Sorular

1. Topluluk nedir ve bir topluluğu siyasal topluluk yapan şey nedir?
2. Siyasal topluluğun başat biçimi niçin modern devlettir?
3. Milliyetçilik, vatandaşlık ve siyasal topluluk arasındaki ilişki nedir?
4. Savaş ve siyasal topluluk arasındaki ilişki nedir?
5. Küreselleşme ve parçalanma siyasal toplulukları hangi noktaya kadar dönüştürebilmektedir? Bu iki kavram devlet ve uluslararası ilişkilere dair hakim teorilerin doğasını hangi noktaya kadar sınırlandırabilmektedir?
6. Kişi, bir dünya vatandaşı olabilir mi?
7. Kozmopolitan demokrasinin lehindeki ve aleyhindeki tezler nelerdir?
8. Siyasal topluluğa ilişkin kozmopolitan, cemaatçi ve postyapısalcı yaklaşımlar arasındaki temel farklar nelerdir?
9. 'Teröre karşı savaş', –işkenceyi yasaklayan norm gibi– küresel normların toplumların güvenlikleri için endişe duydukları anda güçlerini kaybettiklerini düşünen realistleri haklı mı çıkarmaktadır? Niçin?

10. Küreselleşme, insani karşılıklı bağlantılı olma yapılarını yönetmesi gereken ahlâki ve siyasal ilkeler üzerindeki bir mutabakatı hangi noktaya kadar destekleyebilir ve hangi noktaya kadar yeni çatlaklar yaratabilir?

Ek Okuma Önerileri

Genel

Linklater, A. (1998), *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era* (Cambridge: Polity Press). Bu bölümde tartışılan birçok konunun daha detaylı bir analizini yapmaktadır.

Cemaatçi ve kozmopolitan argümanlar

Nussbaum, M. (2002), *In Defence of Country* (Boston: Beacon Press). Vatanseverlik ve kozmopolitanizm üzerine mükemmel bir makaleler derlemesi.

Modern devlet

Elias, N. (2000), *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (Oxford: Basil Blackwell). Modern devletin yükselişi üzerine bir başyapıt.

Tilly, C. (1992), *Coercion, Capital and European States: AD 990-1992* (Oxford: Blackwell). Modern devletin diğer siyasi yapılanmaları nasıl gölgede bıraktığına dair etkileyici bir çalışma.

Milliyetçilik, grup hakları ve vatandaşlık

Anderson, B. (1983; gözden geçirilmiş ed. 1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso). Çağdaş milliyetçilik tartışmalarında önemli bir referans noktası.

Dower, N. ve **Williams, J.** (ed.) (2002), *Global Citizenship* (Edinburgh: Edinburgh University Press). Dünya vatandaşlığı hakkında kapsamlı bir derleme.

Kymlicka, W. (1989), *Liberalism, Community and Culture* (Oxford: Oxford University Press). Liberal demokratik topluluklarda 'yerlilerin' hakları için mücadelede çığır açıcı bir çalışma.

Başka toplumlarda yaşanan acılara dair duygusal tepkiler

Cohen, S. (2001), *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering* (Cambridge: Polity Press). İnsani acılara yaklaşımlar hakkında mükemmel bir sosyolojik inceleme.

Ulus-devlete alternatifler

Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Global Governance* (Cambridge: Polity Press). Etkileyici bir kozmopolitan demokrasi savunusu.

Küreselleşme ve dünya tarihi

McNeill, J. R. ve **McNeill, W. H.** (2003), *The Human Web: A Bird's Eye View of World History* (New York: W. W. Norton). Binlerce yıl içerisinde insanlığın nasıl karşılıklı bağlantılı hale geldiğini gösteren bir çalışma.

Mazlish, B. ve **Iriye, A.** (ed.) (2005), *The Global History Reader* (Abington: Routledge). Küreselleşmenin tarihine dair kapsamlı bir rehber.

Bölüm 33
Küreselleşme ve Soğuk Savaş Sonrası Düzen

Ian Clark

Giriş
Bir Düzen Tipolojisi
Çağdaş Düzenin Unsurları
Küreselleşme ve Westfalya-sonrası Düzen
Küreselleşme ve Meşruiyet
Küreselleşen Devletlerin Uluslararası Düzeni mi?
Küresel Finans Krizi
Sonuç

Okuma Rehberi

Bu bölüm Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki dönem boyunca gelişen düzenin doğasını keşfetmeye çalışıyor. Bu düzenin önceki düzenlerden belirgin şekilde farklı olup olmadığını sorguluyor. Ayrıca küreselleşmenin bu düzenin tanımlayıcı vasfı olup olmadığını sorgular. (Uluslararası, dünya, küresel gibi) farklı düzen türleri arasında bir ayrım yaptıktan sonra özet bir şekilde çağdaş düzenin temel bileşenlerini ortaya koyuyor. Bunlar, geleneksel uluslararası askerî güvenliğin nüfuz alanının ötesine uzanmaktadır. Sonraki tartışma, küreselleşmeyi Soğuk Savaş'a son veren güçlerden biri olarak ele alır ve **Westfalya-sonrası** düzenle ilişkili eğilimleri inceler. Bölümde, ayrıca, küreselleşmenin köklü eşitsizliklerle yüklü günümüz düzeninde sebep olduğu –özellikle de meşruiyetle ilgili– sorunlar ve gerginlikler irdeleniyor. Bölüm küreselleşmenin sadece devletler arasında gerçekleşen değişiklikleri değil, devletlerin içinde gerçekleşen değişiklikleri de yansıttığını ileri sürerek son buluyor: Günümüz düzenini hakkındaki ayırt edici şey devletler sisteminin ani çöküşü değil, kurucu temel öğesini küreselleşmiş devletlerin oluşturduğu bir uluslararası düzenin devamıdır. 2008'den itibaren yaşanan finansal krize verilen tepkiler, bu analizi doğrulamaktadır.

Giriş

Bu bölüm üç temel soru ile ilgilidir. Birincisi, Soğuk Savaş sonrası dünyasında farklı bir **düzen** modelinin olup olmadığıdır (bkz. **Kutu 33.1**) ve eğer böyle bir model varsa, bunun başlıca unsurları nelerdir. İkincisi, bu düzeni küreselleşme üzerinde tanımlamanın gerekip gerekmediğidir. Bu bölümde cevabı aranan üçüncü soru, günümüzde küreselleşmeye neler olduğu ve hangi meydan okumalarla karşı karşıya geldiğidir.

Soğuk Savaş sonrası düzenin genel özellikleri üzerine çalışmak sorunsal olmaya devam ediyor. Halihazırda işlemekte olan düzenin her bir cephesi (etnisite, kimlik, din, barışı koruma, insani müdahale, küreselleşme, bölgeselcilik, ekonomik dönüşüm, demokratikleşme, entegrasyon, finansal istikrarsızlık, terörizm ve terörizme karşı savaş, vs...) hakkında bol bol araştırma yapılmakla birlikte, bu düzenin temel doğasına dair büyük bir sentezden hâlâ yoksunuz.

Çağdaş düzeni analiz ederken, günümüz **uluslararası düzeni**ne yönelik taleplerin ve ondan beklentilerin önceki düzenden beklenenlerden çok daha fazla olduğunu unutmamamız gerekiyor. Önceki dönemlerde, uluslararası düzendeki çıkar anlayışı genellikle 'negatif'ti ve bu düzenin ortaya çıkarabileceği tehditlerin engellenmesine dayalıydı. Uluslararası düzenin sosyal faydanın çeşitliliği açısından şimdiye kadar olandan çok daha büyük bir kaynak haline gelmesi gibi, bu çıkar da, günümüzde 'pozitif' bir niteliğe bürünmüştür. [Çağdaş düzen] bilgi, ekonomik kaynaklar, insan hakları, müdahale, küresel toplumsal hareketlere ve uluslararası STK'lara katılım ve kültürel eser bolluğu sağlayabilmektedir. Bu faydaların çoğu hoş karşılanmayabilir, ama bunlar bazı hükümetler ve dünya genelinde bazı toplum kesimleri tarafından oldukça fazla rağbet görmektedir.

Püf Noktası

- Çağdaş düzeninin başlıca özellikleri, onun ayırt edici özelliklerini fark etmeyi zorlaştırmaktadır.
- İki savaş arası döneme (1919-1939) ilişkin düşüncelerimiz, bu dönemi sona erdiren olayların etkisinde oluşmuştur; ancak yaşadığımız dönemin nasıl 'son'a ereceğini henüz bilmiyoruz.
- Uluslararası düzen, bir dizi uluslararası 'iyi' ve aynı zamanda da bir dizi uluslararası 'kötü' üretmektedir.

Bir Düzen Tipolojisi

Yaşadığımız zaman diliminde, düzen hakkındaki fikirlerimiz birbiriyle rekabet halindeki bir dizi yaklaşım içine hapsolmaktadır (bkz. **Tablo 33.1**). Sonuçta bu yaklaşımlar, büyük ölçüde merkeze devleti almaya devam etmekte ve güç dengesinin yapısı, uluslararası sistemin imkânlar dahilinde değişebilen kutupluluğu ve mevcut kolektif güvenlik biçimleri gibi geleneksel endişeleri sürdürmektedirler. Diğer yanda ise; ekonomik ve siyasi boyutlar arasındaki ilişkiyi çevreleme, insan güvenliği hakkındaki yeni bir düşünüş (bkz. **Bölüm 29**), küreselleşmenin dağıtıcı sonuçları, insan haklarının rolü, çevreciliğin etkisi ve insanın özgürleşmesine yönelik stratejiler üzerine tartışmaları kapsayan bir gündem bulunmaktadır. Açıkçası, çok sayıda farklı ve potansiyel olarak da rekabet halindeki düzen anlayışı yürürlüktedir.

Tüm bunlar dikkatimizi bir dizi önemli ayrıma çeker. Düzenin etkinliğini yalnızca devletler arası sistemin bir veçhesi olarak mı görmeli ve uluslararası düzenden de bu şekilde mi bahsetmeliyiz? Yoksa tartışmayı genişletmeli ve düzeni, insan teklerinin hayatlarını ve arzularını etkilemesi açısından mı değerlendirmeli ve **dünya düzeni** hakkında da bu şekilde mi konuşmalıyız? Böylesi bir ayrım literatürde yaygın olarak vurgulanmaktadır ve uluslararası toplumla dünya toplumu arasında da benzer bir ayrım tekrarlanmaktadır (Clark 2007). Bununla birlikte, küreselleşme kavramının devreye girmesi bu analizi nasıl etkiler? Küreselleşmiş düzen dünya düzeni ile aynı anlama mı gelmektedir yoksa farklı bir anlam mı ifade etmektedir? Bölümün son kısmında bu soruları cevaplamaya yönelik bir çaba içine girilecektir.

Çağdaş düzenin tanımlayıcı unsurları farklı teorik çerçeveler içerisinde aranabilir (bkz. Bu bölümün **Giriş**'i). Bunların ilki genel anlamıyla realisttir (bkz. **Bölüm 6**). [Realizm] Soğuk Savaş sonrası düzenin yapısı, özellikle de büyük güçlerin sayısı ve bunlar arasında kabiliyetlerin dağılımı üzerinde

Kutu 33.1 Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönemler arasındaki devamlılık ve kopukluk unsurları

Soğuk Savaş	*Kopukluk*	Soğuk Savaş sonrası
Doğu Avrupa'da Sovyet gücü		Sovyetler Birliği'nin dağılması
Çift-kutuplu rekabet		Tek-kutuplu barış inşası
Rakip ideolojiler		Liberal kapitalizmin üstünlüğü
Küresel güvenlik entegrasyonu		Daha büyük bölgesel otonomi
Yüksek siyaset olarak askerî güvenlik		Yüksek siyaset olarak ulusal kimlik

Devamlılık

NATO gibi bazı güvenlik yapıları
Ekonomik küreselleşme
İnsan hakları
Seküler devlete tepki
Çoklu kimlikler
Çevresel gündemler
Güney'deki yoksulluk

Tablo 33.1 Düzen tipolojileri

	Birimler	Özellikler
Küreselleşmiş	Küresel sistem	Ulusal siyasetlerin, toplumların ve ekonomilerin sonu
Uluslararası	Devletler	Egemenlik ve istikrar gündemi üzerine odaklanmak
Dünya	İnsanlık	Haklar, ihtiyaçlar ve adalet gündemi üzerine odaklanmak
Küreselleşmiş uluslararası	Küreselleşmiş devletler	Küresel sistemin nüfuz ettiği fakat bu sistemden farklılığını koruyabilen devletler arasındaki ilişkileri yönetme gündemi

yoğunlaşır. Realistler, düzeni büyük ölçüde güvenlik yapısı açısından değerlendirir. [Realistlerin bu değerlendirmeleri] 1990'ların başında, Soğuk Savaş sonrası sisteminin kutuplu yapısı, tekrarlanan bir **uyum** imkânı ve Soğuk Savaş'ın iki-kutupluluğunun yarattığı istikrarı sarsacak bir **çok-kutupluluğa** dönüşü haber veren kaygı verici sonuçlar hakkında bir tartışma başlattı. Bu gelişmeler öncelik ve hegemonya hakkında bir tartışmayı doğurdu (Clark, 2011).

İkinci teorik çerçeve, bütün türevleriyle birlikte, liberal doğrultudadır ve rejimler, kurumlar ve onlarla ilintili normlar ve değerler üzerine odaklanır (bkz. **Bölüm 7**). Başlıca iddiası; entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık modellerinin Soğuk Savaş döneminde çok derinlere kök saldığı, stratejik ve jeopolitik nedenlere rağmen [bu modellerin] kendi kendini idame ettirebilen bir devinim yaratmış olduklarıdır. Karmaşık **küresel yönetişim** sistemleri, ara dönemde oluşmuş olmaları nedeniyle, oluşmalarına zemin hazırlayan başlangıçtaki 'realist' koşullar ortadan kalksa da varlıklarını sürdüreceklerdir.

Üçüncü bir gelenek; düzeni, insanı özgürleştirme başarısı açısından değerlendirmektedir. Önemli güçler arasındaki istikrar veya baskın devlet grupları arasındaki ilişkilerin kurumsallaşması, yerkürede meskûn insanların yaşam kalitesi hakkında çok az şey söylemektedir. Ken Booth (1999) gibi yazarların iddiaları doğruysa eğer, insan hakları ihlallerinin temel kaynağı aslında devletlerin bizzat kendileridir ve [bu durumda] devletlerin imza attıkları uluslararası insan hakları anlaşmalarını incelemekten daha ziyade gerçek hayatta insanların başına nelerin geldiğine bakmamız gerekmektedir (bkz. **Bölüm 30**).

Bir diğer teorik çerçeve [dördüncüsü] de, doğrudan küreselleşme literatürü ile ilintilidir. Bu bölüm küreselleşmenin düzenin bir biçimi ile aynı şey olarak görülüp görülemeyeceği sorusuna bir cevap aramaktadır. Küreselleşme, nihaî bir hedefi olmaksızın devam eden bir süreç midir yoksa diğerlerinden ayırt edici özelliklere sahip siyasal bir biçim olarak küreselleşmiş bir düzen midir (bkz. **Bölüm 1**)? Bu ikinci görüş çağdaş, açıkça, çağdaş Batı devletleri kümesinin topluca 'doğmakta olan bir küresel devlet' olduğunu iddia eder (Shaw 1997: 503-504; 2000). Küreselleşme, bu görüşe göre, henüz başlangıç aşamasında olan başlı başına bir siyasi düzendir.

Püf Noktası

- Düzenden bahsettiğimiz zaman, neyin –devletler, halklar, gruplar ya da bireyler– düzeninden bahsettiğimizi netleştirmemiz gerekir.
- Uluslararası düzen, devletler arasındaki, genellikle güç dengesiyle alakalı, istikrarlı ve barışçıl ilişkilere odaklanır. Öncelikle de askerî güvenlikle ilgilidir.
- Dünya düzeni adalet, kalkınma, haklar, özgürleşme gibi başka değerlerle de ilgilidir.
- Bir düzen modeli bazı değerleri diğerlerinin pahasına geliştirebilir.

Çağdaş Düzenin Unsurları

'Sosyal-devlet' Sistemi

Çağdaş devlet sistemin kendine özgü temel bir doğası vardır. İlk olarak, devlet sistemi 'sosyal'dir, yani geçen yüzyıl boyunca kendisini önceki dönemlerden ayıran bir dizi toplumsal işlev yerine getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan oldukça yıpranarak çıkan devletlerin siyasal varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan büyük yenilenme, büyük ölçüde bu görevleri başarıyla yerine getirmelerine atfedilmiştir. Bu işlevleri yerine getirme konusunda bütün devletler aynı beceriyi göstermemekle birlikte; çoğu devlet, artık, devletlerin aslî görevleri olarak görülen kalkınma ve ekonomik yönetim, sağlık, refah ve toplumsal planlama gibi işlevleri sorumluluk listelerine dahil etmektedirler.

Devlet, ayrıca, ikinci anlamıyla da, yani ortak davranış modellerini ve devletin kurumsal yapısının benzer biçimlerini pekiştirme konusunda benzeşme eğilimini desteklediği için de 'sosyal'dir. Tarihsel olarak devletler, askerî gücün toplumsal ve ekonomik alt yapısını geliştirirken birbirlerine öykünmüşlerdir. Artık bu görevin kapsamı, devletlerin ekonomik rekabet ve verimlilik konularında 'en iyi uygulama'yı aramalarında görüleceği üzere, daha da genişlemiştir. Devletler ayrıca belirli insan hakları standartlarını sağlamaları için de toplumsal baskıya maruz kalmaktadırlar; bu durum, koruma sorumluluğu anlayışında (bkz. **Bölüm 31**) görüldüğü gibi, devletlerin iç işlerindeki münhasır yargı yetkilerini devretmelerine/[diğer kurumlarla] paylaşmalarına ve bir ölçüde de seyreltmelerine neden olmuştur. Devlet sisteminin –egemenlik, müdahalesizlik gibi– bazı temel kurallar hatırı sayılır derecede değişim geçiriyor; bu durum, çağdaş düzene oldukça karmaşık ve çelişik özellikler kazandırıyor.

Kimlik ve Ulus-devlet

İkinci bir özellik 1990'lardan beri giderek önemini arttıran kimlik ile ilintili meselelerin çok-katlılığıdır. Bunların bazıları çağdaş milliyetçilik biçimleri çerçevesinde tartışılmaktadır (bkz. **Bölüm 25**) ve 'yeni' bir milliyetçiliği veya daha önceleri var olan **ilkçiliğe** (*primordialism*) bir geri dönüşü temsil edip etmedikleri noktasında kimi itirazî değerlendirmelere maruz kalmışlar-

dır. Devlet; kimlik krizine ilaveten –etnik ayrımcılık, bölgesel kimlikler, yeni ulus-ötesi projeler, yeni toplumsal hareketler ve kültüre/dine dönüşün zorladığı siyasal topluluğun yeni biçimleri doğrultusundaki eğilimlerin (bkz. **Bölüm 26**)– yarattığı sarmalın içinde hem tartışılır hale gelmekte, hem de güçlenebilmektedir. Buradaki anahtar soru; bu meselelerin hangi noktaya kadar bütünüyle yeni eğilimler olduğu veya onların tarihsel atavizmin bir türünü temsil edip etmedikleridir. Yeni milenyumun başlangıcındaki kimlik politikaları, devletin toplumsal doğasına tesir etmekte ve vatandaşlık hakkında –vatandaşın kim olduğu ve vatandaş ile devlet arasındaki sözleşmenin doğasının ne olduğu gibi– apaçık sorulara yol açmaktadır (bkz. **Bölüm 32**).

Bununla birlikte, tüm kimlik sorularının Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıktığını da düşünmemek gerekiyor. Örneğin, gelişmekte olan dünyanın çoğunda modernleşmenin (Batılılaşmanın) ve devletin seküler biçiminin dayatılması olarak görülen şeye karşı yaygın bir tepkinin varlığından bahsedilebilir. Bu durumun açık bir örneği olan 1979 İran Devrimi, 'kimlik politikalarını' basitçe Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte icat edilen bir şey olarak görmememiz gerektiği hususunda bizi uyarmaktadır. Bu durum, dinin, uluslararası ilişkilerde bir faktör olarak yeniden dirilişi meselesinde hasseten böyledir. Din aniden yeniden keşfedilmiş bir şey gibi görünebilmekle birlikte, daha makul olan açıklama, dinin asla kaybolmadığı fakat Soğuk Savaş'ın alternatif avuntuları arasında daha az görünür olduğudur.

Kutupluluk ve Güvenliğin Ortaklaşması

Geleneksel güvenlik düzeni başlıca endişe kaynağı olmaya devam ediyor. Bu, mevcut güç dağılımını ve bu dağılımın **tek-kutuplu** mu, iki-kutuplu veya **çok-kutuplu** mu yoksa bunların melez bir türü olarak mı tanımlamak gerektiği üzerindeki tartışmaları içermektedir. Bu tartışma 1990'ların başından beri önemli bir değişim geçirdi. Bu noktada, çok-kutupluluğun yeniden başlayacağına ilişkin beklentiler yaygınlaştı ve ABD-merkezli tek-kutupluluğun muhtemelen en fazla bir 'müddet' daha devam edeceği düşünüldü. Sonrasında, ABD'nin hakimiyeti aşikâr bir şekilde kuruldu; öyle ki, birçok analist bu durumu Amerikan **hegemonyası**na ya da bir nevi Amerikan imparatorluğuna atfetmektedir (bkz. **Bölüm 4**). Bu eğilim ABD'nin 1990'lardaki ekonomik başarılarından ve rakiplerinin aynı dönemdeki sorunlarından kaynaklanmaktadır. Aynı dönemde Japonya ekonomik bir durgunluk yaşadı. Rusya, müzmin ve köklü iç politika ve ekonomi dönüşümleriyle boğuşmaktaydı. Genişlemesine ve derinleşmesine rağmen Avrupa Birliği, uluslararası krizlerde belirleyici bir rol oynamada hâlâ zorluk çekmektedir. Netice olarak, mevcut güvenlik düzeninin başlıca belirleyicisi ABD'nin oynadığı roldür; genel anlamda düzenin devam etmesi ABD'nin gönüllüğüyle

Kutu 33.2 Düzenin unsurları

Yapısal unsurlar	Amaçsal unsurlar
Kutupluluk	Sosyal devlet
Çok katmanlılık	Kimlik
Bölgeselcilik	Ekonomik düzen
İki dünya	Liberal haklar

ilişkilidir. ABD'nin 1999'da Kosova'da ve 2003'te Irak'ta oynadığı rolün benzerini 1994'te Ruanda'da ve 2005-2006'da Sudan'da oynamaya gönüllü olmayışının da gösterdiği gibi, ABD unsuru büyük ölçüde değişiklik gösterebilmektedir. Son zamanlarda, Çin ekonomisinin ve ortaya çıkan diğer güçlerin şaşırtıcı bir büyüme yaşamaları, eşsiz ABD üstünlüğü aşamasının bitişine katkıda bulunmaktadır.

Üretimin ve Mübadalenin Örgütlenmesi

Bir diğer önemli boyut, günümüz düzeninin ekonomi politik boyutudur. Uluslararası ticaret ve finans sistemlerinde istikrar oldukça önemlidir. Uluslararası ticaret sistemi dünyanın üç büyük ticaret bloku veya **üçlü**ler arasındaki ilişkiler tarafından şekillendirilmektedir. Finans sistemleri ise 1990'larda Doğu Asya'da ve 2008'de küresel ekonomide olduğu gibi zaman zaman krizlerle karşılaşabilmektedir. Bu ekonomik düzen kısmen Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumlaşmış yönetişim yapıları tarafından yönetilmektedir (bkz. **Bölüm 16** ve **Bölüm 27**). Ortaya çıkan ekonomik düzen derin bir nüfuz potansiyeline sahiptir. Böylesi yapılar sadece uluslararası ticaret ve borçlanmanın kurallarını ve döviz kurlarını ortaya koymakla kalmaz. Üretimin **uluslararasılaşması**nın etkileri, insan yaşamının niteliğini belirleyen diğer birçok konuda daha fazla hissedilmektedir. Bunların arasında askerî malzeme üretimi, çevresel koşullar, toplumsal refah, ilaçlara erişim, işgücü sahasında insan (özellikle çocuk) hakları ve ekonomideki ve kalkınma sürecindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sayılabilir.

Çok-taraflı Yönetim ve Yönetişim

Düzenin dikkat çekici bir veçhesi, uluslararası yönetişimin –rejimler, uluslararası örgütler ve uluslararası STKlar gibi– çağdaş biçimlerinin oluşturduğu hayli yoğun ağdır. Yasal (insan hakları, savaş suçları, Uluslararası Ceza Mahkemesi), çevresel (Kyoto Protokolü) ve ekonomik rejimler ile birlikte Birleşmiş Milletler gibi evrensel örgütlerin barışı koruma faaliyetlerini içeren bu ağ hayatın pek çok veçhesini kapsamaktadır. Küreselleşmeye, hangi noktaya kadar, küresel bir yönetişim sistemi olarak atıfta bulunabiliriz? Bu durumun daha da ötesine geçebilecek bir potansiyel mevcut mudur? Günümüz uluslararası rejimlerinin Batı'nın hakimiyeti altında olduğu ve Batı çıkarlarını yansıttığı düşünüldüğünde, günümüz dünyasının kültürel farklılığı daha ne kadar sürdürülebilir? Tüm bu meseleler, tartışmayı düzenin bir sonraki unsuruyla ilişkilendirir; çünkü bu rejim altyapısının büyük bir kısmı bölgesel düzeyde kurulmuştur.

Bölgeselcilik

Çağdaş bölgeselciliğin gelişimi (bkz. **Bölüm 26**), ortaya çıkmakta olan düzeni anlamak için bir diğer anahtar unsurdur. Bu, ekonomik (ticaret bölgeleri), güvenlik (NATO) ve kültürel faaliyetleri içerecek şekilde birçok biçimde

görülebilir. Bölgeselciliğin yoğunlaşması genellikle küreselleşmenin reddi olarak görülmektedir; fakat bu süreç daha soğukkanlı bir şekilde incelendiğinde, bölgeselleşmenin küreselleşmenin açık bir karşıtı olmaktan ziyade onun bir veçhesi olduğunun farkına varılır. Bazı bölgelerin bölgesel kurumlara ihtiyaç duyması başlı başına küreselleşmenin bir göstergesidir; aynı şekilde, temel siyasi form olarak ulus-devletin evrensel düzeyde yayılması da küreselleşmenin daha önceleri ortaya çıkmış bir ürünüydü. Yine de ortada, Soğuk Savaş sonrası düzen için bölgeselciliğin taşıdığı önem ve inşa edilen yeni kimlik formları noktasında bölgelerin oynadığı rol hakkında önemli sorular bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın kısıtlarının ortadan kalkmasıyla birlikte, bir taraftan bölgesel izolasyon açısından daha az imkânlar sunan iç içe geçme ve küreselleşme düzeyleri ile diğer taraftan bölgelerin daha büyük otonomilere kavuşması arasında bir paradoks mevcuttur.

Liberal Haklar Düzeni

Bu özellik Soğuk Savaş dönemini takip eden en çarpıcı devamlılıklardan biridir. İnsan hakları 1945 sonrası uluslararası siyasetinin en bariz özelliklerinden biri oldu. Bunun en önemli nedeni, 1945 öncesi dönemde devasa boyutlara varan yıkıcı tecrübelerdi (bkz. **Bölüm 30** ve **Bölüm 31**). Bu mesele Soğuk Savaş döneminin başlıca veçhelerinden biriydi ve Sovyet blokunun çöküşünden sonra yine dikkatleri üzerine çekti; çünkü bu yeni gelişme, liberal düzeni yaymaya yönelik önemli bir adım olarak görülmekteydi. Bu bakımdan, **liberal haklar** üzerine odaklanmak, iki dönem arasında devamlılığı olan bir diğer unsurdur. Ancak, Soğuk Savaş sonrası düzen, görünürde evrenselciliğin bir türünün daha da geliştirilmesinin baskısı altındadır ve bu durumun, paradoksal bir biçimde, dinî ve kültürel direniş formlarına yol açtığı düşünülmektedir.

Bu durum, doğrudan doğruya, demokratikleşmenin geleceği hakkında daha kapsamlı sorulara neden olmaktadır. Bu durumun uluslararası düzenin gelecekteki istikrarı için nasıl bir etkide bulunacağı birbiriyle ilişkili bir dizi meseleyi gündeme taşımaktadır: Evrensel bir norm olarak demokrasinin konumu; Arap Baharı'nın sonuçları dahil günümüzün çeşitli demokratikleşme tecrübeleri; küreselleşmenin demokrasi üzerinde yarattığı baskılar (ve dolayısıyla kozmopolitan demokrasi talepleri) ve devletler arası barış ve istikrarın kaynağı olarak demokrasinin geleceği (bkz. **Bölüm 15**).

Kuzey-Güney ve İki Dünya Düzeni

Çağdaş düzene ilişkin herhangi bir inceleme, bu düzen içinde sanayileşmiş Kuzey'i giderek marjinalleşen Güney'den ayıran bir uçurumun bulunduğunun farkında olmalıdır. Bazıları, bu durumun yol açtığı gerginliklerin uzun dönemli istikrar beklentilerini zayıflattığını düşünmektedir (bkz. **Bölüm 29**). Kuzey-Güney ilişkileri geçmişe kıyasla daha mı istikrarlıdır yoksa tehlikeli bir

şekilde güç eşitsizlikleri, yaşam kalitesindeki devasa farklılıklar ve kültürel değerlerin uyuşmazlığında mı kökleşmektedir? (bkz. **Örnek Olay Çalışması 1**). Küreselleşmenin bu eşitsizlikleri artırıp artırmadığı veya –küreselleşmeyi destekleyenlerin inandığı gibi– küreselleşmenin bu eşitsizlikleri uzun vadede azaltabilecek en uygun araç olup olmadığı temel bir anlaşmazlık konusudur. Başka bir ifadeyle, Güney'in sorunları küreselleşmeden mi yoksa Güney'in bu süreçten dışlanmasından mı kaynaklanmaktadır? Bu soruya ilişkin cevabımız ne olursa olsun, söz konusu ayrım Soğuk Savaş sonrası düzenin sürekliliğini tehdit mi etmektedir yoksa rakiplerinin yaşadığı zorluklar sebebiyle, bu ayrımı

Örnek Olay Çalışması 1 Devlet sağlığının geliştirilmesi ve eşitsiz küreselleşme

2000'lerin başında salgın hastalıkların dünya sağlığı açısından yarattığı yükün yüzde 82'lik dilimi, Afrika ve Güneydoğu Asya kaynaklıdır, Avrupa ve Kuzey/Güney Amerika'nın payı ise yüzde 5'ten azdır (Dünya Sağlık Örgütü rakamları). Aynı zamanda Amerika'nın hastalıklara harcanan para içerisindeki payı yüzde 10 civarında iken bölge, toplam sağlık emekçilerinin yüzde 31'ini temin etmektedir. Buna karşılık hastalıklar için harcanan paranın yüzde 24'ü Afrika'ya akmakta ama kıta, sağlık emekçisi ihtiyacının sadece yüzde üçünü karşılamaktadır (WHO rakamları). Sonuçta eldeki kaynakların ihtiyaçları hiç karşılamadığı ortadadır. Bu durum, eğitimli sağlık personelinin yüksek ve orta gelirli ülkelere gitmesi sebebiyle daha da ağırlaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler, salgın hastalıkların yayılması konusunda çok ses çıkartırlarken, gelişmekte olan ülkeler, diğer hastalıkların sigara ve mevcut gıda rejimlerine bağlı olarak, kendi topraklarına sıçramasına mani olamamaktadırlar. Bugün bu ülkelerdeki insanlar hastalıkların pençesinde kıvranmaktadırlar. Öte yandan tahminlere göre, 2030'da gelişmekte olan ülkelerin sigarayla bağlantılı olarak omuzladıkları yük, yüzde 70-80 oranında azalacaktır.

Sonuçta gelişmekte olan ülkeler "çifte yük"le karşı karşıyadırlar. Bunlar, hem salgın hastalıkların hem de diğer hastalıkların yükünü omuzlamak durumundadırlar. Eğer küreselleşmeden söz ediyorsak, sürecin eşitsiz işlediğini görmek zorundayız, zira oluşan zarar tek bir yöne doğru akmaktadır. Tedavi, ilaç temini ve tıbbi araştırmalar açısından bakıldığında durum daha da içler acısıdır. Genel manada karşımıza bu noktada kabaca 10'a 90'lık bir oran çıkmaktadır. Yani tüm dünyada hastalıkların yol açtığı yük içerisinde yüzde 90'lık bir orana sahip bulunan sağlık sorunlarını çözmek için tüm dünyada yapılan araştırma harcamalarının sadece yüzde 10'u tahsis edilmektedir. Bu durum, ilaç araştırmaları ve makul fiyatlarda ilaç temini meselesi dikkate alındığında daha da can sıkıcı bir hal almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yüzde 80'inin aldığı ilaçların değeri, tüm dünyadaki satışların yüzde 20'sine denk düşmektedir. Bunun sebebi, araştırmaların ve üretimin ağırlıklı bir kısmının, ilâçlara yönelik yoğun ekonomik talebe kaynaklık eden gelişmiş dünyanın ciddiye aldığı hastalıklar ile ilgili olarak yapılıyor olmasıdır.

mevcut düzenin temel bir bileşeni olarak görmek ve bu nedenle de, öncülleriyle birlikte yapısal sürekliliğin bir unsuru olarak mı anlamalıyız?

Güney ve Kuzey bloklarından oluşan bu iki yekpare blok imajına karşılık olarak, başka analistler bu kavramların vadelerini artık doldurduklarını iddia etmektedirler. Küreselleşmenin etkileri devletlerin sınırlarını tanımamakta ve esnek karmaşık tabakalaşma modelleri Kuzey-Güney gibi yüzeysel tasniflerin geçerliliğini sorunlu hale getirmektedir. Devletler ve bölgeler içinde olduğu gibi bunların [Kuzey ve Güney'in] içinde de devasa çeşitlilikler ve eşitsizlikler mevcuttur. O nedenle, iki farklı düzenden bahsetmek çok yapay olabilir; zira bu kaba saba dikotomilerden çok daha fazla farklılık vardır.

Püf Noktası

- Düzen, devletlerin değişen doğası ve yerine getirdikleri işlevler tarafından şekillenmektedir.
- Güvenlik klasik anlamda 'ortak güvenlik' modeli anlamına gelmese de, giderek artan bir şekilde çok katmanlı bir temelde değerlendirilmektedir.
- Küresel ekonomi önemli oranda ana gruplaşmalar (Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya) arasındaki ilişkiler tarafından şekillenmekte ve Batı hakimiyetindeki kurumlar tarafından yönetilmektedir.
- İnsan hakları konusu önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla önem kazanmıştır.
- Kuzey ve Güney şeklinde birbirinden ayrışmış iki düzen mi vardır yoksa düzenlerin çok daha karmaşık bir çeşidi mi mevcuttur?

Küreselleşme ve Westfalya-sonrası Düzen

Küreselleşmenin bugünkü yüksek derecesini, Soğuk Savaş'ın bitmesinin basit bir sonucu olarak değerlendiren bir eğilim vardır. Bu durum özellikle küreselleşmenin coğrafi yayılımı ile ilgilidir. Bu görüş, Westfalya düzeninin sona ermesiyle ilgili daha genel iddialarla birleşmektedir (bkz. **Kutu 33.3**).

Birçok yorumcunun Soğuk Savaş sonrası düzeni, özellikle de finansal entegrasyon bakımından, küreselleşme sürecinin yoğunlaşması olarak görmesi şaşırtıcı değildir. Küresel finansal düzen, IMF ve Dünya Bankası gibi temel kurumlarının etkileri nedeniyle, ona erişmek açısından artık evrensel bir hale gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Soğuk Savaş'ın sona ermesi küreselleşmenin daha da yayılmasına olanak vermiştir ve böylece küreselleşmenin kapsamına Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dünyaları arasındaki farklılık noktası olarak bakabiliriz. Ancak bu tarz analizlerde bir sorun mevcuttur. Problem; küreselleşmeyi basitçe Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bir sonucu olarak görmenin onun Soğuk Savaş'ın bitişine nasıl bir etkide bulunduğunu ihmal etmeyi doğur-

masıdır. Başka bir deyişle, küreselleşme bu iki dönem arasında bir süreksizlik değil, bir süreklilik noktasına işaret etmektedir.

Daha geniş bir açıdan bakıldığında, yukarıdaki analizin tehlikesi devamlılığın –liberal kapitalist bir düzenin inşası gibi– diğer boyutlarını ihmal etmesidir (Ikenberry, 2001). Bu argümanın tarihsel kanıtı nedir? Temel unsuru küreselleşmenin Soğuk Savaş süresince şekillenmiş temel Batılı kapitalist devletlerden doğduğu görüşüdür. Bu [görüş], hem Soğuk Savaş'ın diğer tarafını, yani Sovyetler Birliği'ni zayıflatan, hem de Soğuk Savaş bağlantısını meseleyle ilgisiz hale getiren son derece güçlü bir etki yaptı. Sovyetler Birliği'nin askerî güç kapasitesini zayıflatan ve yıpratan şey, onun küresel kapitalizmin finansal ve teknolojik ağına katılmamış olmasıdır. Bir bütün olarak Soğuk Savaş'ın mantığına gelince, düşman bir Sovyet bloğunun varlığı Batı sisteminin başlangıçtaki entegrasyonunda can alıcı bir önem taşımaktaydı. Fakat 1980'lerde bu sistem kendi varlığını etkin bir şekilde sürdürebilmekteydi ve büyüme dinamiğini sağlamak için haricî bir düşman ihtiyacı artık kalmamıştı. Bu anlamda Sovyetler Birliği, hakim Batı sisteminin ihtiyaçları açısından gereksiz hale geldi.

Eğer küreselleşme hem daha önce var olan Soğuk Savaş sisteminin, hem de çağdaş düzenin bir öğesi ise, o zaman, onu iki dönem arasında devamlılığı sağlayan bir mesele olarak kabul etmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu mantık, şimdiki düzenin *sui generis* bir düzen olmadığını, zira bu düzenin içerdiği unsurların Soğuk Savaş boyunca da görüldüğünü kabul etmek zorunda bırakır. Bu tespit, çağdaş düzenin kendisinden önce var olan düzenden bütünüyle farklı bir şey olarak anlaşılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat eğer

Kutu 33.3 Soğuk Savaş'ın sona ermesine ve küreselleşmeye dair yorumlar

"Dünyayı rakip dünya düzenlerine bölen Soğuk Savaş'ın sonu, tek bir ekonomik, kültürel ve siyasal dünya düzenine son derece sağlam ve sembolik bir geçişe işaret etmektedir."

(Shaw 1999: 194)

"Amerika bir süper güç olmaya son verdi, çünkü aradığını küreselleşmede buldu. Gelişmesi için destek verilen fakat anlamlarına bütünüyle hakim olunamayan bir küreselleşme..."

(Laidi 1998: 170)

"Küreselleşme, Marksist sistemlerin çöküşünden sonra ortaya çıkan çağdaş yaşamda ve sosyal teorideki en önemli gelişme ve temadır."

(Albrow 1996: 89)

"Küreselleşmeciler, dünya çapında –küreselleşme olarak adlandırılan bir şeye bağlı olarak gerçekleştiği düşünülen– büyük, *fin-de-siècle* [bir *yüzyılın sonu*nu getiren] dönüşümlerin yaşandığını iddia etmeye devam etmektedirler. "Sınırsız bir dünya" olarak popüler kılınan ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla simgelenen bu yeni dönem, görünüşe göre, Soğuk Savaş'ın bittiği noktada kendini göstermiştir."

(Weiss 1999: 59)

"1989'dan küreselleşmenin başlangıcı diye bahsetmek çok yanıltıcı olur. (...) Küreselleşme (...) Soğuk Savaş boyunca ve sonrasında da devam etti. Eğer Soğuk Savaş sistemi 1945'ten 1989'a kadar uluslararası siyaseti belirlemişse; bu sistemin yerine Amerikan hegemonyası gelir, küreselleşme değil."

(Legrain 2002: 11)

küreselleşme her iki düzeni birbirine bağlayan bir unsur ise, çağdaş düzenin anlaşılması için temel önemde bir kavram olabilir mi?

Küreselleşmenin mevcut düzenin temel niteliğini tanımladığı iddiası birçok neden gösterilerek reddedilmiştir. Genel olarak, eğer küreselleşme –çeşitli dalgalarıyla birlikte– uzun vadeli bir tarihsel eğilim olarak kabul edilirse, o zaman çağdaş düzeni küreselleşme açısından yorumlamak mevcut durumu özgül kılan şeyin ne olduğu hakkında bize yeterli bir şey söylemeyecektir.

Bunun ötesinde, küreselleşme düzenin distopik yokluğu olarak da tanımlanmaktadır. Genel iddia 'hiç kimsenin artık kontrolü elinde tutamamasıdır' (Bauman, 1998: 58). Bu sebeple küreselleşme Westfalya düzeninin yıkılışına ilişkin genel tezle ilintilenmektedir. Bu sistem 1648'den beri düzeni simgelemektedir ve katı sınırlarla çevrili, her biri toprakları üzerinde tam egemenliğe ve yargı gücüne sahip devletler bu düzenin apaçık alametifarikaları olarak tanımlanmıştır. Oyunun kuralları devletlere birbirlerinin iç işlerine karışmamaları gerektiğini dikte etmişti. Küreselleşme ise, tersine, sınırların etkililiğini sorgulamak olarak düşünülür. Bu sorgulama, özellikle sınırların eskisi kadar önemli olmadığı ekonomi politik alanında kendisini göstermektedir. Bu durum, ayrıca, Westfalya düzeni normlarının artan bir baskı altında kaldığı insan hakları ve insani müdahale gibi siyasi hayatın diğer veçhelerine uyarlanmaktadır.

Bütün bu argümanlar, küreselleşmenin yaptıkları nedeniyle çağdaş düzenin özgün kavramsal temelini anlamak için küreselleşmenin yetersiz kalabileceğini iddia etmektedirler. Küreselleşme etkileri bakımından çok çeşitli, amaçları bakımından ise oldukça eksiktir; dolayısıyla sadece küreselleşme üzerine kurulu tek bir düzen tasavvur edemeyiz. Gerçekten de bu yazılanların ana teması, sadece, küreselleşme sürecinin ne derece düzensiz olduğudur. Fakat bu argümanın farklı bir biçimi, yalnızca onun ne yapmadığı değil, küreselleşmenin hangi temeller üzerinde oluştuğu olabilir. Küreselleşmenin sadece etkileriyle ilgilenmemeli ve onun doğası hakkında çok daha titiz çalışmalar yapmalıyız. Bu meseleye, küreselleşmeyle ilintili görünen bazı siyasi sorunları ele aldıktan sonra, sonuç kısmında tekrar döneceğiz. Bu sorunlar da amaçsızlık ve kontrol eksikliği hissinden kaynaklanmaktadır.

Püf Noktası

- Küreselleşme genellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bir etkisi olarak tanımlanmıştır, çünkü bu gelişme küreselleşmenin daha geniş bir coğrafi yayılımına yol açmıştır.
- Aynı zamanda, küreselleşmenin, Soğuk Savaş'ın sona ermesine katkıda bulunan faktörlerden biri olarak da anlaşılması gerekmektedir. Küreselleşme sürecinin kenarlarında kalmak, Sovyetler Birliği'nin zaaflarını ortaya çıkarmış, hatta daha da yoğunlaştırmıştır.
- Buna göre, küreselleşme Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası düzenleri arasındaki bir devamlılık unsuru olarak görülmelidir.
- Küreselleşmenin çağdaş düzeni tanımlayan özgün bir özellik olduğundan şüphe etmenin haklı nedenleri vardır.
- Küreselleşme, çoğu zaman birbiriyle çatışan birçok değeri bünyesinde barındırmaktadır.

Küreselleşme ve Meşruiyet

Küreselleşme, mevcut düzenin siyasi istikrarıyla ilgili birçok sorun yaratmaktadır. Özellikle de, küreselleşmenin meşruiyeti için bu böyledir (bkz. **Kutu 33.4**). Küreselleşmeye karşı yaygın protesto hareketlerinin ortaya çıkmasının yeni bir direnişin habercisi olduğuna dair ortak bir kanaat vardır. Bu durum farklı seviyelerde gerilimler yaratmaktadır. Temel problem, mevcut dünya koşullarındaki demokratik pratiklerin sınırlı etkililiğinin bir tanesi olarak anlaşılır. Demokrasinin erdemleri üzerine oldukça fazla vurgu yapılan bir zamanda birçok düşünür, bütünüyle ulusal düzeyde örgütlenmiş demokrasinin küreselleşmenin mevcut bağlamında geçerliliğini sorgulamaktadırlar. Bu meselenin iki boyutu vardır: Temsiliyet ve sorumluluk. Vatandaşların ulusal seçmen kurumlarında temsil edilmesi elbette çok iyidir; ancak bu durum, onlara hükümetlerinin bile kontrol edemediği, ulusal sınırları aşan ekonomik, sosyal ve kültürel güçleri ne kadar kontrol edebilme imkânı vermektedir? Diğer taraftan, bu durum bir de hesap verebilirlilik meselesini gündeme getirmektedir. Eğer ulusal ya da yerel siyasetçiler küresel şirketler, küresel teknoloji, küresel çevresel değişiklikler ya da küresel finansal sistemini etkileme bakımından nispeten çaresiz kalıyorlarsa onları seçimler yoluyla sorumlu tutmanın çok

Kutu 33.4 Küreselleşme ve meşruiyet tartışması

"Küreselleşme süreci uluslararası örgütlerin meşruiyeti üzerinde karmaşık etkilerde bulunmaktadır. Uluslararası işbirliğine ve ortak harekete yönelik taleplerin arttığı aşikârdır. Ancak aynı zamanda, uluslararası örgütlerin etkinliği de azalmaktadır."

(Junne 2001: 218-219)

"Küresel yapılar rızaya dayalı politikalara bağlılıkları ihlal etmektedirler: Dünya genelindeki düzenlemelerin meşruiyet kazanabilmesi için, küçültülmesi gereken küresel bir demokratik açık söz konusudur."

(Linklater 1999: 477)

"Küreselleşme çağında giderek artmakta olan geniş ve derin uluslararası işbirliğine ihtiyaç önemli bazı özelliklere sahip yeni uluslararası kurumların tesisini hazırlamaktadır. Sonuç olarak, bu yeni uluslararası kurumların ulusal toplumların içine zorla girmesi gittikçe dramatik bir hal alıyor."

(Zurn 2004: 261-262)

"Demokratik proje, ekonominin küreselleştirilmesi gibi demokrasinin de küreselleştirilmesidir."

(Barber 2002: 255)

"Bazı teorisyenler, gelişmekte olan demokratik pratiğin yöntemi olarak sınır ötesi çalışmalarda bulunan toplumsal hareketlerin faaliyetlerini göstermektedirler. Onlar, küresel bağlamda kökleşen (...) güç yapıları ile devlet düzeyinde sabit kalan katılım, temsiliyet ve meşruiyet arasında bir çelişki görürler."

(O'Brien, v.dğr. 2000: 21-22)

"Farklı uluslararası STK'lar ve küresel toplumsal hareketler demokratik politikaların dünya genelinde yayılmasına ne kadar katkı bulunurlarsa bulunsunlar, küreselleşen siyasal toplulukta demokratik temsilciler olarak görülebilmeleri için gerekli olan meşruiyet ve sorumluluk derecesine sahip değillerdir."

(Colas 2002: 163)

"Bu eleştiriler; ihtiyacı duyulan şeyin reformdan ziyade, kâr yerine insanları ve küresel yerine yereli dikkate alan alternatif bir küresel yönetişim sistemi olduğu hususunda ısrar ederler."

(Held ve McGrew 2002: 64)

Örnek Olay Çalışması 2 Devlet meşruiyetini geliştirme krizi

Biri zengin ve istikrarlı Kuzey'i, diğeriyse yoksul ve istikrarsız Güney'i gösteren iki dünya düzeni fikri Güney'de devlet meşruiyeti krizi görüntüsünü belirginleştirmektedir. Dekolonizasyondan beri bu ülkelerin çoğu, görünüşte-devletler (Jackson, 1990), yani güçlü devletlerin tüm kapasitelerine sahip olmayan devletler olarak anılmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki dönem bu eğilimi daha da güçlendirmiştir. Lübnan, Kamboçya, Afganistan, Somali, Ruanda, Zaire, Zimbabve vb. gibi bazı devletleri başarısız devlet olarak adlandırmak giderek yaygınlaşmaktadır. Söz konusu ifade, bu devletlerin sınırları içinde merkezî düzeni ya da en azından toplumsal refah ve ekonomik geçimi sağlayamadıklarına atıf yapmaktadır. Bazı durumlarda hukuk ve düzen bütünüyle ortadan kalkar ve yerini rakip savaş lordları arasındaki iç savaşa bırakır.

Uluslararası topluluk tarafından konuşlandırılan barışı inşa birlikleri, zımni olarak, ulusal otoritelerin özellikle uluslararası ya da iç savaşlar neticesinde düzeni kendi başlarına sürdürmedeki 'başarısızlıklarına' binaen meşru görülmektedirler. Bu durum uluslararası toplulukta güçlülere zayıfın refahını koruma sorumluluğu atfeden vekalet doktrinlerinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır.

Ancak, bu başarısız devlet nitelemesine karşı tutumlar da mevcuttur. Buna göre, söz konusu başarısızlıklar Kuzeyli güçlerin kendi ekonomik ve siyasi eylemleri ile ürettikleri yapısal koşulların neticesidir. Bu iddia uluslararası topluluğun araçlarının Güney hükümetlerinin siyasi meşruiyetlerini zedelemek için kullanıldığını savunur. Bunun yolu da, Güney hükümetlerini müdahaleye açık ve dolayısıyla zengin devletlerin tercihlerine daha uyumlu bir hale getirmektir. Bu durum; bazı güçlü devletlerin diğer bazı devletleri 'serseri devlet' ya da 'terörizmi destekleyen devletler' olarak adlandırmak suretiyle, söz konusu devletlerin meşruiyetini, uluslararası müzakerelerde temsiliyet haklarını ve diğer devletlerle eşitlik ilişkilerini sorgulamaya varabilmektedir. Kısacası, temel itiraz şöyle özetlenebilir: Devlet başarısızlıkları ve bunu izleyen meşruiyet kayıpları, nesnel koşulların bir sonucu değildir; bu durum temel olarak Kuzey'in uyguladığı politikaların bir sonucudur.

da bir anlamı kalmamaktadır. Tüm bu sorunlar bizi Dünya Bankası, IMF gibi yapılarla Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin ne kadar demokratik olduğu meselesine getirir. Bölgesel düzeyde, örneğin AB kurumlarında görülen ve meşruiyet eksikliği olarak adlandırılan sorun endişe yaratmaktadır (bkz. **Bölüm 26**). Genel mesele, çeşitli siyasi sistemlerimizin coğrafi örgütlenmesiyle ekonomik, sosyal ve siyasi faaliyetlerimizin 'yersiz-yurtsuzlaşması' arasındaki uyum eksikliğidir.

Tüm bu meselelerin karşısında, ortaya çıkmakta olan küresel sivil toplumun rolüne ilişkin çok fazla tartışma mevcuttur (Keane, 2003). Bu durum küreselleşme karşıtı aktivistleri ve Greenpeace ve Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararı STK'ları içeren uluslararası toplumsal hareketleri içerir. Bu hare-

ketlerin yandaşları, bu hareketleri kalkınma, çevre, insan hakları ve uluslararası güvenlik gibi konulardaki küresel politikaları doğrudan etkilemek için tek olası yol ve dolayısıyla küresel yönetişimi demokratikleştirmenin en iyi yolu olarak görmektedirler. Ancak başka bazıları ise daha şüpheci bir tutum takınırlar. Onlara göre, söz konusu hareketlerin pek çoğunun temsiliyet ve sorumluluk konularında meşru bir temelleri olmadığı gibi, doğası itibariyle demokratik olan bir küresel sivil toplum da mevcut değildir (Van Rooy, 2003). Bu hareketler bazı özel grupların çıkarlarını temsil edebilmekte ve siyaseti daha iyi örgütlenmiş olanların, daha fazla kaynağa sahip olanların ve de sesi daha gür çıkanların esiri haline getirmektedirler.

Şüphesiz Güney'deki birçok hükümetin perspektifinden bakıldığında, küresel sivil toplumun zengin ve yoksul arasındaki eşitsizlikleri daha da ağırlaştırabilme ihtimali mevcuttur. Sivil toplum Kuzey'in gücünün bir yayılımı olarak hoş karşılanmamakta ve o nedenle de, böylesi hareketler gelişmiş dünyada çok daha güçlü bir temele sahiptir ve daha ziyade o dünyanın çıkarları adına konuşmaktadır. Örneğin bu durum, Güney'deki birçok devletin tercih ettiği ekonomik kalkınma hedefleri ile Kuzey'deki birçok çevreci hareketin tercih ettiği siyasetler arasındaki gerilimde gözlenebilmektedir. Bu durumun muhtemel açıklaması; biri –güçlü hükümetler ve güçlü sivil toplum hareketleri ile temsil edilen– Kuzey için, diğeri de –zayıf hükümetler ve zayıf örgütlü sivil toplumun öne çıktığı– Güney için olan iki karşıt küresel düzen algısının devam ettiğidir. Bu, gelişmekte olan dünyadaki devletlerin meşruiyet krizi algısına katkıda bulunabilir (bkz. **Örnek Olay Çalışması 2**).

Püf Noktası

- Geleneksel demokrasi, küresel düzende etkili bir temsiliyet sunmamaktadır.
- Ulusal seçimler daha kapsamlı küresel faktörleri kontrol edemeyen politikacılardan hesap soramamaktadır.
- Küresel sivil toplumun uluslararası kurumların demokratikleşmesine yardım edip edemeyeceği hakkında hararetli bir tartışma vardır.
- Güney'deki bazı hükümetler, gelişmiş ülkelerde daha iyi örgütlenebilen toplumsal hareketlerden şüphe duymaya devam etmektedirler

Bir Uluslararası Küreselleşmiş Devletler Düzeni mi?

Şimdi tekrar, küreselleşmenin günümüz düzeninin tanımlayıcı bir unsuru olup olmadığı konusuna dönüyoruz. Küreselleşme, uluslararası düzenin tüm geleneksel unsurlarının yerini aldığı takdirde, günümüzün düzenini bütünüyle temsil edebilir. Ancak küreselleşme mevcut uluslararası düzene bir alternatif değil de yalnızca bir eklenti ise, o takdirde, Soğuk Savaş sonrası düzeni anlamak için tek başına yeterli de değildir.

Eğer küreselleşme devlet faaliyetlerinin üstünde konuşlanan bir süreçten ziyade devlet dönüşümü içinde bir unsursa, bu temel üzerinde bir **küreselleşmiş devlet** kavramı geliştirebiliriz. Küreselleşme devleti ortadan kaldırmaz, ama devletin mevcut biçimine ilişkin farklı bir düşünce tarzıdır. Benzer şekilde küreselleşme uluslararası düzen kavramını gereksiz de kılmaz, ancak onun yerine, küreselleşmiş bir uluslararası düzen hakkında düşünmemizi gerekli kılar. Kısacası, bu küreselleşmiş devletlerin oluşturduğu bir uluslararası düzendir.

Karışıklığın çoğu; küreselleşmeyi, devletlerin konuşlandığı çevre üzerinde dışlayıcı bir şekilde hakim olan bir gelişme olarak görmekten kaynaklanmaktadır: Bu dışlayıcı yaklaşım, küreselleşmeyi devletlerin dışında ve dışarıdan içeriye doğru seyreden etkilere açık bir süreç olarak görür (bkz. **Şekil 33.1**). Bu görüşe göre, küreselleşme devletler arasında karşılıklı bağlantılılığın derecesi hakkında bir iddiadır. Öyle ki sınırların önemi ve farklı ulusal aktörlerin gerçekliği ciddi biçimde sorgulanmaktadır. Bunun küreselleşmenin bir parçası olduğunu inkâr edemeyiz. Ancak böylesi tek yanlı bir yorum küreselleşmenin devletlerin 'içsel' değişim boyutunu görmezden gelmektedir. Bu alternatif yaklaşıma göre, küreselleşme devletlerin doğasında ve devlet-toplum ilişkilerinde son zamanlarda gelişen derin dönüşümlerin bir ifadesidir. Bu yaklaşım küreselleşmeyi içeriden dışarıya doğru gerçekleşen bir şey olarak görmeyi gerekli kılmaktadır (bkz. **Şekil 33.2**). Bu şekilde düşünmek, bizi devletlerin ortadan kalkmasından ziyade devletlerin değişen işlevleri konusuna getirir: Devletler halen mevcutturlar ama yeni sorumluluklarla daha önceleri yaptıklarından farklı şeyler yapmaktadırlar.

Küreselleşme çağında bile, hem devletler hem de devlet sistemleri var olmaya devam etmektedirler. Küreselleşmiş devletlerin uluslararası düzeninin görünürdeki ciddi çelişkisiyle yüzleşmemiz gerekiyor.

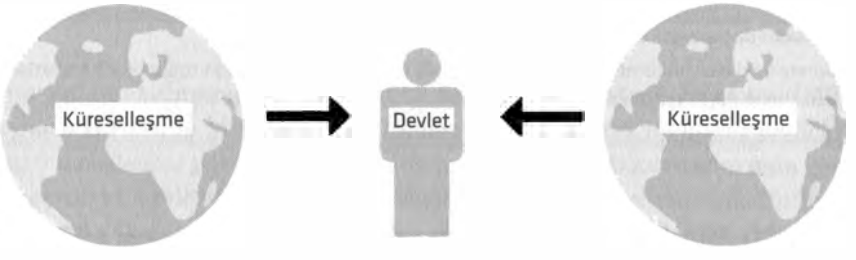

Şekil 33.1 Küreselleşmeye dışarıdan içeriye doğru bakmak

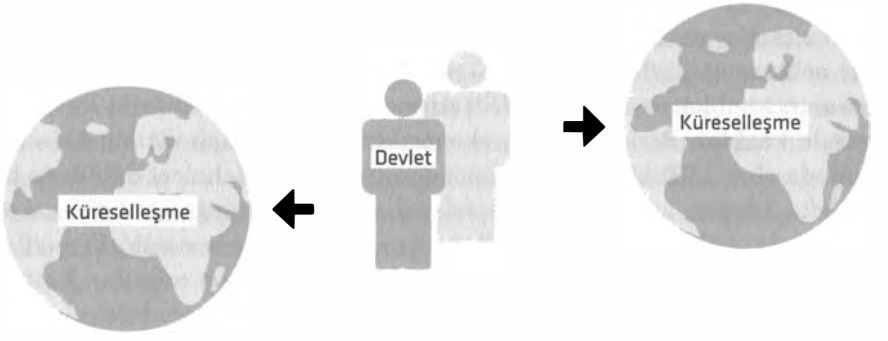

Şekil 33.2 Küreselleşmeye içeriden dışarıya doğru bakmak

Püf Noktası

- Küreselleşme genellikle karşılıklı bağımlılığın aşırı bir biçimi olarak görülmektedir. Bu görüşe göre küreselleşme yalnız dışarıdan içeriye doğru bir gelişmedir.
- Bunun gibi analizler, devletlerin artık aktörler olarak çok daha zayıf olduklarını iddia ederler. Sonuç olarak devlet ya geri çekilme halindedir ya da modası geçmek üzeredir.
- Ancak eğer küreselleşme devletlerin kendi doğalarının dönüşümü ise, bu durum, devletlerin halen düzen tartışmalarının merkezinde olduğunu gösterir: Devletler farklıdırlar ancak demode değildirler. Bu, bir devlet biçimi olarak küreselleşmiş devlet fikrine yol açar ve içeriden dışarıya doğru bir unsuru gündeme getirir.
- Bu durumda, küreselleşmiş devletlerle birlikte işleyen bir devletler sisteminin kuralları ve normları arasında herhangi bir çelişki yoktur.

Küresel Finans Krizi

2007'den beri süren finansal kargaşa, bu bölümün özünü teşkil eden argümanı destekleyecek kimi yönler barındırıyor. Bir yandan bu kargaşa, devletlerin ve ülkelerin birbirine çok sıkı bağlarla bağlı olduğunu, bu nedenle hiçbirinin kendisine zarar verecek kimi etkilerle yüzleşmeden tecrit politikası uygulayamayacağını söyleyen küreselleşme tezini teyit edecek cinsten bir gelişme. ABD'de kötü kredilerde yaşanan patlamanın tüm dünyaya etki etmesinde görülen hız, bu gerçeğe ait bir tezahür. Uluslararası piyasalarda verilen borç miktarındaki daralma reel ekonomiyi etkilediğinden, üretim ve ticaret sert düşüşlere tanık oluyor. İzlanda ve İrlanda, ardından Yunanistan gibi küçük devletlerin altını işte bu finansal küreselleşme "oyuyor". Avro bölgesine yansıdığı biçimiyle bu kriz, İspanya ve İtalya gibi nispeten büyük ekonomileri bile riske sokuyor.

Diğer yandan krize verilen tepki, dünya ekonomisinin artık devlet ve politik yapılar dışında seyrettiğini ve belli ölçüde özerk bir harekete sahip oldu-

ğunu söyleyen değerlendirmelerin yanlış olduğunu ortaya koydu. 2008 olaylarının en çarpıcı yönü ise bankacılık ve finans sektörlerinin güvence altına alınması noktasında devletin tekrar rol üstlenmesi oldu. ABD gibi öncü devletler, bankaları krediler veya etkin millileştirme yöntemleri aracılığıyla kurtarmak zorunda kaldılar. Serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalizmin kalesi durumunda olan ABD bile devletin ekonomi alanına müdahalesi dahilinde beklenmedik adımlar attı. Bu müdahalelerin en önemli örneği, otomobil sektörü bağlamında gerçekleşti. Hükümetler, süreç içerisinde ekonomideki gerileme eğiliminden çıkmak adına, bir dizi teşvik paketini devreye soktular, hatta örtülü kimi korumacılık tedbirleri ile piyasaya müdahale etmeye bile çalıştılar.

Özetlersek; bugüne dek küreselleşme başlığı altında süren tartışma, küreselleşmeyle devletin gücü arasında olduğu söylenen sahte karşıtlık temelinde ilerledi ve bu ilişkide kimsenin kazanmadığı, küreselleşmenin yoğunlaşmasıyla devletlerin rolünün azaldığı üzerinde duruldu, oysa 2008'de yaşanan sorun, dünya ekonomisinin ve dünya finansının devlete ait kaynaklardan alınan yapısal desteklere bağımlı olduğu gerçeğini net bir şekilde ortaya koydu. Esasında bu küreselleşme çağı, **devlet kapitalizminin** piyasa ekonomilerine alışılmadık düzeylerde geri dönüşüne tanıklık etti.

Geleceğin dünya ekonomisinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini söyleyen teze yönelik itirazı, esasen iklim değişikliği meselesi dillendiriyor. Bu soruna gerekli cevabı geliştirmek, ekonomide yaşanan gerileme esnasında, kamu maliyeleri konusunda birbiriyle yarış içerisindeki talepler karşısında, epey güç bir iş. Oysa karbon sonrası dönemin ekonomisine geçiş, ekonomideki iyileşme süreci konusunda bir engel değil, bir fırsat olarak görülmeli. Bu geçişin kapsamının ne olacağı ve hangi hızla gerçekleşeceği ise ülkeler dahilinde ve haricinde, uluslararası planda yürütülen müzakerelere bağlı. Yerelde birçok hükümet, "temiz enerji" ile ilgili kanunlarını yürürlüğe sokma veya salınımları azaltmak için karbon ticareti programları hazırlama gayreti içerisinde. Uluslararası planda ise birçok ülke, Kyoto sonrası oluşan rejimin tatbik edilip edilmemesine ve gelişmekte ya da gelişmiş ülkeler ayrımı gözetmeksizin, tüm önemli salgılayıcıları içeren, kabul edilebilir bir anlaşmanın yapılıp yapılmamasına göre hareket planını belirleyecek (bkz. **Bölüm 22**). Tartışmanın merkezine iklim değişikliğine yönelik tepkileri koymaksızın, küreselleşmenin geleceğinden bahsetmek artık mümkün değil.

Tüm bu söylenenler ışığında, bizim küreselleşmenin sonuna tanıklık etmediğimizi söyleyebiliriz. Daha gerçekçi bir yaklaşım dahilinde, esasen yaşanan finans krizinin belirli bir küreselleşme versiyonunun sonuna işaret ettiğinden bahsedilebilir. 1980'lerden beri hakim olan, İngiliz-Amerikan tarzı finansal deregülasyonun bu özel biçimi bugün önemli sorunlarla yüzleşiyor (Gamble 2009). Söz konusu model, hem hükümetler hem de sivil toplum düzeyinde belirli bir meşruiyet krizi ile karşı karşıya. Fakat tek başına bu, küreselleşmenin sonuna işaret etmiyor. Ülkelerarası karşılıklı bağımlılık düzeyi hâlâ çok yüksek.

Öte yandan bugün ulusal ekonomileri deregülasyonun en kötü aşırılıklarından kurtarmaya dönük güçlü bir irade söz konusu. Ama bu iradenin ileride ulusal ekonomilerin dünyayla bağlarını kopartmayı öngören politikalara yol vermesi kesinlikle mümkün değil. Hakikatte tüm devletler, bu ekonomi dahilinde ciddi paya sahipler. Bu süreçte bir yandan da yeni yeni gelişmekte olan Çin ekonomisinin ABD'nin yerini alıp en güçlü ülke durumuna geleceğine dair yığınla laf edilse de Çin'in uluslararası ekonomiye giriş imkânlarına fazlasıyla tabi olduğu koşullarda, onun söz konusu ekonomiye saldırıya öncülük edeceği iddiasının hiçbir sağlam temeli bulunmuyor. Çin liberal projeyi yok etmek isteseydi, 2008 yılı bunu yapması için en iyi fırsatı sunmuştu. Oysa Çin, acı içerisinde kıvranan ABD ekonomisini kurtarma noktasında kendisine düşen rolü oynadı. Henüz küreselleşmenin sonu gelmiş değil, çünkü küreselleşme sürecinden çıkış fikrini savunan bir güç olarak hareket etme meselesiyle ilgilenen herhangi bir büyük devlet yok ortada. Gene de farklı tipte küreselleşmiş devletler olan ABD ve Çin arasında kurulan ilişki veya oluşan uyum, uluslararası düzenin diğer birçok yönüyle birlikte, dünya ekonomisinin ilerleyen süreçte tanık olacağı evrim bağlamında kritik öneme sahip olacak.

Püf Noktası

- Fiyatlandırılamayan fakat bankaların bilançolarında "zehirli varlık" olarak görülen krediler, tüm küresel finans sistemini bir salgın hastalık gibi sarmıştır.
- Sistemin desteklenebilmesi için devlet müdahalesine ihtiyaç vardır.
- Tanık olduğumuz şey, küreselleşmenin sonu değil, bir tür küreselleşmenin sonudur.
- Bugün iklim değişikliğine yönelik olarak geliştirilen cevaplar, küresel ekonominin ileride alacağı biçim bağlamında, önemli hale gelecek ve itici güç işlevi göreceklerdir.
- Bugün küreselleşme sürecinden çıkış fikrini politik düzlemde savunan herhangi bir kişi veya kuruma rastlanılmamaktadır.

Sonuç

Kısacası, devletlerin sorumluluklarını uluslararası örgütler, çok sayıda STK ve ulus-ötesi oyuncuyla paylaştıkları melez bir durumla karşı karşıyayız. Fakat bu, uluslararası düzenin gereksiz olduğu anlamına gelmez. Bu durumun anlamı, basitçe, devletler, küresel ağlar ve küresel yönetişimin henüz gelişmemiş biçimleri arasında yeni bir iş bölümünü hesaba katan bir tasarıma ihtiyaç duyulduğudur. Devletler, siyasal faaliyetin önemli bir kaynağı olarak kaldıkları müddetçe, kendilerine özgü kural ve normları olan devlet-sistemleri inşa etmeye devam edeceklerdir. İşte bu değerlendirmeyi, uluslararası düzenin başlıca temeli olarak dikkate alıyoruz. Günümüzde devletlerin kimliği, onları küreselleşmiş devlet yapacak denli önemli değişimler geçirmektedir. Ancak bu küreselleşmiş devletler, hâlâ –tarihsel öncüllerinden farklılıklar taşısa da– bir

uluslararası düzen içinde bir arada var olmaktadırlar. Bu düzen halen içinde bulunduğu dönüşümü yansıtacak ilkeleri geliştirmeye çalışmaktadır. Soğuk Savaş sonrası düzene yönelik sorgulama, bu zorlu arayışın bir ifadesidir. Bu yeni eğilimlerin geri döndürülemez olduğunu düşünmek için, 11 Eylül sonrasında güvenlik devletinin yeniden canlanmasının gösterdiği gibi bir sebep yoktur. Benzer bir şekilde, 2008'de devlet kapitalizmine geri dönüş neredeyse hiç beklenmeyen bir adımdı. Yirminci yüzyılın sonlarının küreselleşmiş devletinin, devletlerin gelecekteki tek biçimi olmayacağı aşikârdır.

Sorular

1. Soğuk Savaş sonrası düzen hâlâ bir uluslararası düzen midir?
2. Küreselleşme şartı, çağdaş düzen açısından ne kadar önemli bir unsurdur?
3. Uluslararası düzen ile dünya düzenini nasıl ayrıştırabilirsiniz? Çağdaş durumu değerlendirme noktasında hangisi daha önemli bir çerçeve sunmaktadır?
4. Devletlerin 'kimlikleri' hangi bakımlardan değişim geçirmektedir?
5. Çağdaş uluslararası sistemin kutupluluğunu nasıl tanımlarsınız?
6. Bölgeselcilik küreselleşmenin karşıtı mıdır?
7. Demokrasi ve liberal hakların günümüzdeki önemi küreselleşmenin etkisine dair ikna edici bir kanıt olarak görülebilir mi? Eğer öyleyse, küreselleşme gerçekten de demokrasi için sorun oluşturmakta mıdır?
8. Küreselleşme hangi bakımlardan siyasi meşruiyet için sorunlar yaratmaktadır?
9. 2008 finans krizi, küreselleşmenin sonuna mı işaret etmektedir?
10. Küreselleşmiş devletlerin oluşturduğu bir uluslararası düzen fikri çelişkili bir düşünce midir?

Ek Okuma Önerileri

Uluslararası düzen

Bull, H. (1977), *The Anarchical Society: A Study of Oder in World Politics* (Londra: Macmillan), özellikle Kısım 1. Bu meseleye uluslararası toplum perspektifinden standart bir giriş metni.

Yeni dünya düzenleri ve Soğuk Savaş sonrası dünya

Clark, I. (2001), *The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace* (Oxford: Oxford University Press). Soğuk Savaş sonrası dönem tartışmaları hakkında bir rehber mahiyetindedir. Düzeni barışın tarihsel tesisinin muadili olarak görür.

Ikenberry, G. J. (2001), *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Soğuk Savaş sonrası

gelişmeleri tarihî bağlamlarında değerlendirir ve 1945'ten itibaren "anayasal" bir uluslararası düzenin ortaya çıkmakta olduğunu iddia eder.

Günümüz düzeninde küreselleşme

Clark, I. (1997), *Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century* (Oxford: Oxford University Press). Küreselleşme hakkındaki günümüz tartışmalarını tarihî bir perspektife yerleştirir.

——— (1999), *Globalization and International Relations Theory* (Oxford: Oxford University Press). Devletin dönüşümü bağlamında küreselleşmenin teorik bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Cohen, J. L. (2012), *Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy and Constitutionalism* (Cambridge: Cambridge University Press). Yasal hakların ve insan haklarının içerimlerini inceliyor.

Friedman, T. L. (2006), *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century* (Londra: Penguin). Küreselleşmenin etkileri hakkında ayrıntılı bir anlatı.

Holden, R. J. (2011), *Globalization and the Nation State*, 2. ed. (Houndmills: Palgrave). Küreselleşme ve devlet arasındaki ilişkiye dair iyi bir özet.

Uluslararası meşruiyet

Clark, I. (2005), *Legitimacy in International Society* (Oxford: Oxford University Press). Meşruiyetin doğasını devletler sistemi içinde inceliyor.

——— (2007), *International Legitimacy and World Society* (Oxford: Oxford University Press). Dünya toplumu normlarının uluslararası toplum tarafından nasıl benimsendiğini açıklamaya çalışıyor.

——— (2011), *Hegemony in International Society* (Oxford: Oxford University Press). Meşruiyetin önceliği koşulunu tartışmaktadır.

Küresel finans krizi

Gamble, A. (2009), *The Spectre at the Feast: Capitalist Crisis and the Politics of Recession* (Basingstoke: Palgrave Macmillan). 2007-2009 dönemindeki dramatik ekonomik duruma ilişkin kuşbakışı bir değerlendirme.

Sözlük

11 Eylül (*9/11*): 11 Eylül 2001'de ABD'de İslamcı fundamentalistler tarafından kaçırılan dört uçaktan ikisi Dünya Ticaret Merkezi'ni, biri Pentagon'u hedef almış, dördündü uçak ise Pennsylvania'da düşürülmüştür.

2008-sonrası finansal ve ekonomik kriz (*Post-2008 financial and economic crisis*): 2008'de başlayan ve tüm dünya ekonomisini etkileyen boyutta küresel ve ekonomik gerileme ve durgunluğa yol açan dönem.

Acı gerçekler (*Brute facts*): İnsanların mutabakatından bağımsız olarak var olan ve insanlar ortadan kalksa veya varlıklarını reddetse de var olmaya devam edecek gerçeklerdir. Kontstrüktivistler ve postyapısalcılar acı gerçeklerin sosyal bir inşa olup olmadığı hususunda ihtilaf halindedir.

Açık savaş ekonomisi (*Open war economy*): Savaşan tarafların –İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi– kendi sanayi üretimlerine dayanarak değil, dünya ekonomisine –özellikle de uluslararası ceza boyutuna– entegrasyonları ile sürdürdükleri bir savaş.

Açıklayıcı teoriler (*Explanatory theories*): Toplumsal dünyayı, toplumsal dünya ile ilgili teorilerimizin dışında bir şey olarak kabul eden teorilerdir. Bu görüşe göre, teorinin görevi gözlemciden ve onun teorik pozisyonundan bağımsız biçimde var olan dünyayı rapor etmektir. Açıklayıcı teoriler, ana değişkenler arasında nedensel ilişkiler varsayarlar.

Adalet (*Justice*): İnsan hakları standartları veya ekonomik ya da toplumsal refah standartları ışığında insanlara doğru ve ahlâken savunulabilir muamelede bulunma.

Ağ (*Network*): Birey ve/veya örgütler tarafından bilgi değişimi, tecrübe paylaşımı veya siyasi hedef ve taktiklerin tartışılmasında kullanılan her türlü iletişim yapısı. STK'larla ağlar arasında net bir ayrım yoktur. STK'lara oranla ağların daimilik kazanma, resmi üyeliğe ve belirli liderlere sahip olma veya ortak eyleme girişme ihtimalleri daha düşüktür.

Altın para sistemi (*Gold standard*): 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında tüm dış ticaret ilişkilerinin, altının ithalatçı ülkeden ihracatçı ülkeye hareketiyle düzenlendiği sistem. Teoride bu sistemin ihracat ve ithalatta otomatik ayarlamaya

neden olması ve zorunlu olarak tüm ülkeleri dış ticarette dengede tutması bekleniyordu; ancak pratikte böyle olmadı.

Anarşi (*Anarchy*): Herhangi bir merkezi hükümetin bulunmadığı durumlarda işleyen sistemdir. Kaos anlamına gelmez, fakat realist teoride siyasi otoritenin yokluğu anlamına gelir.

Anarşik sistem (*Anarchic system*): Realizme göre uluslararası siyasetin 'düzenleyici ilkesi'dir ve uluslararası siyasetin yapısını herhangi bir merkezî otoritenin mevcut olmayışı ile tanımlar.

Anlamlar (*Meanings*): Anlamlar, bir nesne, olay ve yerin tarifinin ötesine geçerek bunların gözlemciler için öneminin ne olduğunu sorgular.

Apartheid: Güney Afrika'da 1948'de yürürlüğe konan, beyaz azınlığın hakimiyetini güvence altına almak için tasarlanmış ırka dayalı ayrımcılık sistemi.

Arap Baharı (*Arab Spring*): Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayarak oradan Arap dünyasına yayılan, bir dizi ülkede hükümetlerin düşüşüne sebep olan ve bazı rejimler için de ciddi meydan okumalar içeren sokak protestoları ve gösteriler.

ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) (*Association of Southeast Asian Nations*): Güneydoğu Asya devletlerinin ekonomik ve jeopolitik örgütüdür. Başlangıçta Komünizm'e karşı işbirliği sergilemek üzere kurulan örgütün hedefleri şimdilerde ekonomik büyüme ve bölgesel barışı desteklemeyi de içerecek şekilde genişletilmiş ve yeniden tanımlanmıştır. 2005 yılı itibariyle ASEAN ülkeleri 884 milyar dolarlık GSYİH'ye ulaştı.

Askerî alanda devrim (*Revolution in military affairs*): Savaşların yürütülmesinde yaşanan radikal değişikliği ifade eder. Bu değişiklik teknolojik, örgütsel, ilkesel ve diğer gelişmelerin sonucu olabilir. Değişimin boyutları büyüdüğünde ve toplumu derinden etkilediğinde, bunu tanımlamak için 'askerî devrim' tabiri kullanılır.

Asya mali krizi (*Asian financial crisis*): Tayland, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Endonezya ekonomilerinin 1997-98'de ağır bir şekilde bozulması durumu. Bu durum beş ülkenin para birimlerinin cari fiyatına karşı yürütülen büyük uluslararası spekülasyonlar ile başlamış, sonrasında söz konusu ülkelerin bankacılık sektörlerinde ciddi bilanço sorunlarına sebebiyet vermiştir.

Ataerkillik (*Patriarchy*): Cinsiyet ilişkilerinin erkek hakimiyeti ile kadın tâbiliği üzerinden tanımlandığı, toplum geneline yayılmış süreğen yapı.

Avro bölgesi borç krizi (*Eurozone debt crisis*): 2010'dan itibaren Avro para birimi ülkelerinin bazılarının, eskiden beri yüksek olan ve gittikçe artan borçlanma maliyeti karşısında mali durumlarını korumaya çalışırken karşılaştıkları zorluğa verilen isim. Bundan en çok Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz, Kıbrıs ve İrlanda etkilenmiştir. En genel hatlarıyla, tahvil piyasalarının, hükümetlere kamu harcamalarını daha sıkı kontrol etmelerini söylemeleri olarak tanımlanabilir.

Avrupa (*Europe*): Soğuk Savaş sırasında Batı Avrupa ile özdeşleştirilen, fakat 1989'dan bu yana yeniden bütün Avrupa kıtasıyla ilişkilendirilen coğrafi bir tabir.

Avrupa Birliği (AB) (*European Union, EU*): Resmî olarak 1992'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuştur. Fakat AB'nin temelleri 1951'e, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kuruluşuna ve 1957'deki daha geniş gümrük birliğine (1958 Roma Antlaşması'na) kadar götürülebilir. Orijinal olarak 1957'de altı ülkenin gruplaşması olan 'Avrupa' 1973, 1981 ve 1986'da yeni üyelerin katılımıyla büyümüştür. Plan ekonomilerinin Doğu Avrupa'da 1989'da yıkılışından bu yana AB daha da büyümüştür ve şu an 27 üyesi vardır.

Avrupa-merkezcilik (*Eurocentrism*): Avrupa'yı, Avrupa'nın değer ve fikirlerini dünya tarihinin merkezine oturtan ve dünyanın geri kalanını dışlayarak Avrupa'ya odaklanan bakış açısı.

Aydınlanma (*Enlightenment*): On sekizinci yüzyılın rasyonalist düşünürleriyle ilişkilendirilen bu düşüncenin –bazılarının çağımızın sloganları olarak kalacağını iddia ettiği– temel fikirleri şunlardır: sekülarizm, ilerleme, akıl, bilim, bilgi ve özgürlük. Aydınlanmanın sloganı: 'Sapere aude! Kendi aklını kullanma cesaretini göster' (Kant 1991: 54).

Ayrımcılık yapmama (*Non-discrimination*): Devletler arasında eşit muamele doktrini.

Ayrışmış devlet (*Disaggregated state*): Hükümet aygıtının her parçası, hükümet-ötesi ve küresel siyaset ağları yoluyla küresel meselelerle ilgilenmek üzere diğer ülkelerdeki mevkidaşlarıyla temasa geçtikçe, devletlerin küresel siyasetin parçalanmış aktörlerine dönüşmesi eğilimi.

Balistik füze savunması (*Ballistic missile defences*): Bir ülkeyi balistik füze saldırılarına karşı korumak için dizayn edilmiş teknolojiler.

Bandung Konferansı (*Bandung Conference*): 1955'te yirmi dokuz Asya ve Afrika ülkesinin temsilcilerinin, dekolonizasyonu teşvik etmek ve ekonomik ve kültürel işbirliğini artırmak hedefiyle Endonezya'nın Bandung kentinde gerçekleştirdikleri konferans. 1961 Bağlantısızlar Hareketi zaman zaman bu konferansın bir ürünü olarak değerlendirilir.

Barış içerisinde birlikte yaşama (*Peaceful coexistence*): Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, birbirleriyle çekişmeli olsalar bile, devletler arasındaki düzenli ilişkilerin sürmesi için gerekli asgari temel.

Barışa zorlama (*Peace enforcement*): Tarafların rızası olmasa da düşman tarafları bir araya getirme tasarısı.

Barışı koruma (*Peacekeeping*): Bütün tarafların rızasıyla BM'nin konuşlandırılması (klasik barış operasyonlarına işaret eder).

Başarısız devlet (*Failed state*): Başarısızlığa uğramış ve dış destek olmadan vatandaşlarına sahip çıkamayan ve hükümetin devlet sınırları içinde var olmadığı bir devlettir.

Bireycilik (*Individualism*): Yapıların bireylerin ve onların etkileşimlerinin toplamına indirgenebileceği görüşü. Bireyciliği savunan uluslararası ilişkiler teorileri birimler ve birimlerin çıkarlarıyla ilgili bir varsayımla başlar. Bu varsayım genelde devletler ve güç ve zenginlik arayışıdır. Sonra geniş yapının, genellikle güçler dağılımının, devlet eylemlerini nasıl sınırlandırdığı uluslararası siyasette nasıl genel eğilimler oluşturduğu araştırılır. Bireycilik, bütüncülüğün tersidir.

Birlikte varolmak (*Coexistence*): Siyasi topluluklar ya da devletler arasında 'yaşa ve yaşat' doktrini.

Biyopolitika (*Biopolitics*): Foucault tarafından geliştirilen bir kavram. Birbiri içine geçmiş iki tür gücü tanımlanır: Bireysel insan bedenini disipline etme gücü ve nüfusu düzenleme gücü.

BM Antlaşması (*United Nations Charter*, 1945): BM'yi dünyanın tek 'ulus-üstü' örgütü olarak kuran yasal rejim. Antlaşma BM'nin yapısını, BM'yi oluşturan birimlerin güçlerini ve katılımcı ülkelerin hak ve yükümlülüklerini tanımlar. Diğer şeylerin yanında, Antlaşma güç kullanımını nefsi müdafaa ve BM Güvenlik Konseyi tarafından desteklenen ortak barış operasyonlarıyla sınırlandıran meşru belgedir. Ayrıca **İhtisas kuruluşları** maddesine bakınız.

Bölgesel ticaret antlaşması (*Regional trading agreement*): Coğrafi olarak sınırdaş ülkelerin, kendi aralarında tek ticaret politikasını geçerli kılmaya dönük hukuki düzenleme yapması. Bu düzenlemenin hedefleri arasında, mevcut gümrük tarifelerini uyumlu hale getirmeyi hedefleyen gümrük birliğini sağlamak ve üyeler arasındaki tüm tarifelerin kaldırılmasına dayalı serbest ticaret bölgesinin oluşumu yer alır.

Bölgeselcilik (*Regionalism*): Uluslararası sistemin bir özelliği olarak bölgesel yakınlık temelinde devlet ve diğer aktörler arasında kurumsallaşmış işbirliğinin gelişmesi.

Bölgeselleşme (*Regionalization*): Avrupa Birliği'nde olduğu gibi coğrafi olarak sınırdaş devletler arasında artan bağımlılık.

Bölgeye özgü savaş (*Endemic warfare*): Savaşın, devletler arası ilişkilerin – özellikle devletler bunu kaçınılmaz olarak gördükleri için– sürekli tekrarlayan bir özelliği olması durumu.

Brejnev doktrini (*Brezhnev doctrine*): Sovyetler Birliği'nin lideri Leonid Brejnev'in Kasım 1968'de, Varşova Paktı üyelerinin kendi siyasi gelişmelerinde ancak 'sınırlı bir egemenlik' sahibi olabileceğini deklare etmesi. Sovyet bloğu ülkelerinin 'sınırlı egemenliğe' sahip olduğu fikriyle ilintilidir ve bu, 1968 Çekoslovakya reform hareketlerini bastırmayı meşru göstermek için kullanılmıştır.

Bretton Woods: İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD etkisi altındaki dünya ekonomisinin birtakım unsurlarına istikrar getirmek için uygulanan düzenleyici sistem. Bretton Woods'un esas amacı, iç ekonomide, hükümetlerin tam istihdamı sağlaması için müdahaleye imkân tanıyacak yeterli bir siyasa alanı oluşturmaktı.

BRIC: Brezilya, Rusya Hindistan ve Çin'in ilk harflerinin birleşiminden oluşan bu kısaltma, 2003'te Goldman Sachs isimli bankacılık firması tarafından icat edildi. Bu ülkeler, yüksek büyüme oranları sayesinde uluslararası ekonomide önem kazanan yoğun nüfuslu yükselen dünya güçleridir.

Bundesbank: Avrupa Ekonomi ve Para Birliği'nin üçüncü aşamasına geçmeden önceki Alman Merkez Bankası'dır. Yaygın görüşe göre Avrupa Merkez Bankası tasarımı için bir şablon görevi görmüştür.

Bütüncülük (*Holism*): Yapıların birimlere ayrılamayacağı çünkü yapıların parçaların toplamından daha fazlası olduğu görüşüdür. Yapıların etkileri sadece aktörleri sınırlandırmakla kalmaz aynı zamanda onları inşa eder. Konstrüktivizm uluslararası yapının aktörlerin kimlik ve çıkarlarını şekillendirdiğine inanır.

Büyük Buhran (*Great Depression*): Ekim 1929'da ABD Wall Street borsasının çöküşünü takip eden küresel ekonomik bunalım için kullanılan bir deyim. Ekonomik şok dalgaları ticaret ağları ve dış yatırımla birbirine sıkı biçimde bağlı bir dünyada hemen etkisini gösterdi ve bunun sonucu olarak Ekim 1929'un etkileri Brezilya ve Japonya gibi birbirinden oldukça uzak ülkelerde hissedildi.

Büyük Durgunluk (*Great Recession*): 2007 yılında ciddi bir şekilde başlayan küresel mali krizden sonra dünya ekonomisinde çıktı, üretim, ticaret ve istihdamdaki önemli gerilemeye verilen popüler isim.

Cairns Grubu (*Cairns Group*): Dünya tarımsal ürün ticaretindeki kuralların serbestleştirilmesini savunan on dokuz tarım ihracatçısı ülkeden müteşekkil grup.

Cebri insani müdahele (*Forcible humanitarian intervention*): Asıl amacı bir devletin sınırları içindeki bir grubun veya tüm halkın maruz kaldığı insani çileyi hafifletmek olan, devlet egemenliği ilkesini ihlal eden askerî müdahale.

Cihat (*Jihad*): Arapçada mücadele demektir. Cihat, daha iyi bir Müslüman olmak için tamamen içsel bir mücadeleye, toplumu Kuran'ın öğretileriyle daha uyumlu hale getirme mücadelesine veya saldırı altındaki bir İslam topluluğunun kendini savunması için savaş çağrısında bulunmasına atıf yapar. 'Saldırı'yı, 'topluluğu' neyin oluşturduğuna ve kendini savunmada hangi yöntemlerin ahlâki ve manevi olarak kullanılabilir olduğuna dair çeşitli yorumlar vardır.

Cinsiyetler savaşı (*Battle of the sexes*): Oyun teorisinde koordinasyon stratejisine olan ihtiyacı gösteren bir senaryo.

Cinsiyetçi iş bölümü (*Gendered division of labour*): Kadının çocuk bakımı ve ev işlerine yönelik öncelikli sorumluluklarıyla ilgili 'kadın işi' kavramı. Ayrıca kamusal ve ücretli işlerde de işlerde de 'kadın işi' ve 'erkek işi' ayrımı yapar.

Çevreleme (*Containment*): Varsayılan Sovyet yayılmacılığına direnmek için geliştirilmiş Amerikan siyasi stratejisi. İlk kez kamuoyunda Amerikan diplomat George Kennan tarafından 1947'de dile getirilmiştir. Sonraki kırk yıl boyunca çevre-

leme stratejisi Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne karşı politikasında güçlü bir faktör olmuştur.

Çıkarların uyumu (*Harmony of interests*): On dokuzuncu yüzyıl liberalleri arasında yaygın olan ve halklar arasındaki doğal düzenin demokratik olmayan devlet liderleri ve güç dengesi gibi zamanı geçmiş politikalarla bozulduğunu savunan fikir. Bu fikre inananlar, adı geçen sorunlar ortadan kaldırılabilirse, halklar arasında hiçbir gerçek çatışmanın kalmayacağına inanıyorlardı.

Çift kullanımlı teknoloji (*Dual-use technology*): Normalde sivil amaçlar için kullanılan, ancak askerî bir uygulamaya da sahip olabilen teknoloji. Söz konusu nükleer teknoloji olduğu için, enerji üretmek veya nükleer silah yapmak için kullanılabilecek teknoloji veya malzeme anlamına gelir.

Çifte yük (*Double burden*): Kamusal alanda ücretli işgücü olarak yer alan kadınlar, özel alana özgü sorumluluklarını da genellikle devam ettirirler. Bu da iki farklı iş yükü ortaya çıkarır.

Çoğulcu uluslararası toplum teorisi (*Pluralist international society theory*): Devletler ortak çıkarlar ve ortak değerler paylaştıklarının farkındadırlar fakat bunlar egemenlik ve müdahalesizlik ilkeleriyle sınırlıdır.

Çoğulculuk (*Pluralism*): Devletin üstünlüğüne, ulusal güvenliğin önceliğine ve devletlerin üniter aktörler olduğuna dair realist görüşü reddeden Uluslararası İlişkiler teorisyenlerine işaret etmek için kullanılan, Amerikan siyaset biliminden alınmış şemsiye kavram. Tüm örgütlü grupları potansiyel siyasi aktörler olarak değerlendiren ve aktörlerin siyasi hedeflerine ulaşmaya dönük destek edinme süreçlerini analiz eden teorik yaklaşım. Çoğulcular ulus-aşırı aktörlerin ve uluslararası örgütlerin hükümetleri etkileyebildiğini kabul ederler. Bazı yazarlarca liberalizmle eş tutulsalar da çoğulcular, teorinin normatif bir bileşene sahip olmak zorunda olmadığını ve liberallerin hâlâ devlet merkezli olduğunu belirterek bu tür bir bağı reddederler.

Çok-kutupluluk (*Multipolarity*): Gücün çok sayıda (en az üç) büyük güç veya 'kutup' arasında dağılımı.

Çok-taraflılık (*Multilateralism*): Uluslararası ilişkilerin güvenlik, ticaret veya çevre yönetimi gibi işlevsel yönlerinin tek-taraflı devlet eylemleri yerine çok sayıda devlet etrafında ya da evrensel olarak örgütlenmesi eğilimi.

Çok-uluslu şirketler (*Multinational corporations, MNCs*): Birden fazla ülkede faaliyet yürüten şirketlerdir. Merkezleri tek bir ülkededir (anavatan) ancak başka ülkelerde de (yatırım alan ülke) üretim yapıp hizmet sağlarlar. Çok-uluslu şirketler ürünlerinin unsurlarını bulundukları denizaşırı bölgelerden temin ederler. Bu şekilde konumlanmaları şirketlere anavatanlarının sağlayamayacağı –işgücü maliyeti avantajı, vergi avantajı, çevre standartları avantajı gibi– ekonomik avantajlar sunar. Kavram aynı zamanda başka bir ülkede iştirakleri olan şirketler için de kullanılır. Bunlar esas şirketin şubeleri, bağımsız olarak kurulmuş bağlı ortaklıklar veya büyük miktarda azınlık hissesi bulunan ortak şirketler olabilir.

Dayanışmacılık (*Solidarism*): Uluslararası devletler toplumunun, ortak değerleri korumak ya da savunmak için (dayanışma içinde) birlikte hareket edebilme yeteneğine sahip olduğu görüşü. Uluslararası toplum yalnızca bir arada yaşama çerçevesi değil aynı zamanda değişim ve insancıllık için bir faildir.

Dekolonizasyon (*Decolonization*): Kolonilerin kolonyal güçlerden bağımsızlıklarını kazanma ve kendi egemen devletlerini kurma süreçleri.

Demokrasi (*Democracy*): Halkın çıkarlarının ve görüşlerinin temsil ve teşvik edildiği hükümet sistemi. Bu sistemde, yönetimin siyasi kurumları serbest ve adil seçim mekanizmasıyla belirlenir.

Demokratik barış (*Democratic peace*): Liberal uluslararasıcı düşüncenin merkezi bir prensibi olan demokratik barış tezi iki iddiada bulunur: i) liberal yönetimler diğer liberal yönetimlerle ilişkilerinde kendilerine sınırlar koyar; ii) liberal yönetimler otoriter devletlerle olan ilişkilerinde daha ölçüsüzdürler. Demokratik barış tezinin geçerliliği Uluslararası İlişkiler literatüründe sıcak bir tartışma konusudur.

Deontolojik (*Deontological*): Deontolojik teoriler insani görev veya yükümlülüklerin doğasıyla ilgilenirler. 'İyi'den ziyade 'doğru' olanı öncelerler. Birey ya da toplum için iyi sonuçlar üretebilecek kuralların aksine herkes için her zaman doğru olan kuralları odağa alırlar.

Deregülasyon/düzenlemelerin kaldırılması (*Deregulation*): Devlet düzenlemelerinin tamamen kaldırılması durumu. Böylece ekonomik gelişmeleri düzenleyici hükümet politikaları değil piyasa güçleri kontrol eder.

Devlet (*State*): Bu tek kelime üç ayrı kavrama atıf için kullanılır: (1) Uluslararası hukuka göre devlet, bir hükümet belirli bir toprak parçasındaki insanlar üzerinde yönetimini tesis ettiğinde var olduğu kabul edilen bir yapıdır. İç hukukta bir şirketin tüzel kişilik olmasıyla mukayese edilebilir. Bu yapıların, uluslararası sistemdeki diğer devletler tarafından kabul edilen bir egemenliğe sahip oldukları düşünülür. (2) Uluslararası politika çalışmalarında, her devlet bir ülkedir. Aynı siyasi sistemde etkileşime geçen insanlar topluluğudur. (3) Felsefe ve sosyolojide devlet, en geniş anlamıyla, hükümet aygıtından (yasama, yürütme, yargı, bürokrasi, silahlı kuvvetler ve polisten) meydana gelir. Weber'e göre bir devletin asıl belirleyici özelliği, meşru güç kullanımı üzerindeki tekelidir.

Devlet aklı (*Reason of state*): Realizm doktrininin pratik uygulaması ve eşanlamlısıdır.

Devlet egemenliği (*State sovereignty*): Belirli bir teritoriyi yöneten tek bir egemen otoritenin bulunduğu siyasi alanı örgütleme ilkesi. Westfalya Antlaşması genellikle devlet egemenliğinin başlangıcı olarak tanımlanır, ancak ilkenin tamamen kurumsallaştırılması birkaç yüz yıl sürmüştür. Uluslararası İlişkiler teorileri, devlet egemenliğinin dönüştürülmüş mü, hatta aşınmış mı olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir. Devlet egemenliğinin siyasi topluluğu örgütlemenin iyi bir yolu olup olmadığı veya devlet egemenliğinin normatif statüsü konusunda bir uzlaşı yoktur.

Devlet kapitalizmi (*State capitalism*): Devlet yetkililerinin, üretim ve mübadele araçları üzerinde mali bir payının ve farklı düzeylerde fiili kontrolünün olduğu ekonomik sistem.

Devlet otonomisi (*State autonomy*): Daha fazla karşılıklı bağımlı bir dünyada ulusal hükümetler ülke içi hedeflerine ulaşmak için çok-taraflı işbirliklerine girmek zorundadırlar. Fakat devletler küresel ve bölgesel yönetişim çerçevelerine daha derinden bağlandıkça gerçek bir ikilemle karşılaşırlar: daha etkin kamu politikası ve vatandaşlarının taleplerini yerine getirme karşılığında, –ister uyuşturucu ticareti ister istihdamla ilgili olsun– öz-yönetim kapasitelerinden (yani devlet otonomisinden) taviz verme riski taşırlar.

Devlet sistemi (*State system*): Devletler arasındaki düzenli etkileşim biçimleridir, fakat değer paylaşımı anlamına gelmez. Devletler 'toplumu' görüşünden farklıdır.

Devletçilik (*Statism*): Realist teoriye göre, insanların ayrı topluluklar halinde örgütlenmesini destekleyen ideoloji. Bu topluluğun değer ve inançları devlet tarafından korunur ve devam ettirilir.

Devlet-destekli terörizm (*State-sponsored terrorism*): Devletlerin terörist gruplara fon, eğitim ve –silah dahil– kaynak temin etmesi durumudur. Teröre devlet desteği iddialarını ispat etmek güçtür. Devletler bu ilişkilerini gizli tutmak için ellerinden geleni yaparlar ki liderleri bu tür suçlamalarla karşılaştığında inkâr etme şansına sahip olsun. Teröre devlet desteğine ilişkin iddiaların bir kısmı sübjektif değerlendirmelerdir. Bazı durumlarda da devlet terörü ile karıştırılmaktadır (Devlet terörü: devletin kendi vatandaşını korkutmak için şiddet kullanması).

Devlet-dışı aktörler (*Non-state actors*): Hükümet olmayan herhangi bir aktörü kastetmek için kullanılan terim.

Devletler toplumu (*Society of states*): Egemen devletlerin ortak çıkar, değer ve normlarına dayalı birlik.

Devletsiz/Uyruksuz (*Stateless*): Herhangi bir devlete 'ait olmayan', dolayısıyla hakları ve pasaportları olmayan bireyler.

Diaspora (*Diaspora*): Kendilerini ırk, ortak bir etnik grup veya tarih üzerinden tanımlayan insanların dünya genelindeki hareketliliği.

Diplomasi (*Diplomacy*): Dış politikada, uluslararası bir aktörün siyasi hedeflerine ulaşmak için –ekonomik ve askerî güç gibi diğer enstrümanların yanında– diplomasiyi bir siyaset aracı olarak kullanmasına işaret eder. Dünya siyasetinde diplomasi uluslararası aktörler arasındaki çatışmaları savaşa varmadan görüşmeler yoluyla çözmeyi hedefleyen iletişim sürecine işaret eder. Bu süreç yüzyıllar boyunca rafine edilmiş, kurumsallaşmış ve profesyonelleşmiştir.

Doğal (*Natural*): Toplumsal olarak uygun cinsiyet-rolü davranışını tasvir etmek için kullanılan bir kelime. Davranış doğal görüldüğünde değiştirilmesi güçtür.

Doğrudan yabancı yatırım (*Foreign direct investment*): Bir ülkedeki ekonomik faaliyetler aracılığıyla hazırlanan para ile başka bir ülkede yeni mali yatırımlar yapma eylemi. Üretimi başka ülkelere kaydırma uygulaması, üretim sürecinin en azından bir kısmının şirketin merkezinden uzağa taşınması maliyetlerde azalma sağladığı durumlarda gerçekleşir.

Döviz piyasaları (*Currency markets*): Ticaret bedelleri üzerinde veya belli bir alım satımda kullanılan para miktarı üzerinde kamu sektörünün denetimi olmaksızın, para birimlerinin alım ve satımına dair bütünüyle özel sektöre ait düzenlemelerdir.

Dünya Bankası Grubu (*World Bank Group*): Beş ajansın Washington, DC. merkezli Dünya Bankası adı altında toplanması. Temel amacı, proje kredileri ve farklı yardımcı hizmetler aracılığıyla orta ve düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin kalkınmasını desteklemektir. *Ayrıca bkz.* www.worldbank.org.

Dünya düzeni (*World order*): 'Uluslararası' düzenden daha geniş bir düzen kategorisidir. Düzenin birimi olarak devletleri değil bireyleri alır ve düzenin derecesini belli türdeki hizmetlerin (güvenlik, insan hakları, temel ihtiyaçlar veya adalet) bütün insanlığa temin edilmesi temelinde değerlendirir.

Dünya hükümeti (*World government*): Dünyanın ayrı egemen devletlere bölündüğü bir dünyada barışın elde edilemeyeceğine inanan idealistlerle ilişkilendirilir. Hükümetlerin sivil toplumda doğa halini ortadan kaldırması gibi, bir dünya hükümetinin kurulması da uluslararası toplumdaki savaş halini sona erdirmelidir.

Dünya Sosyal Forumu (DSF) (*World Social Forum*): İlk kez 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde bir araya gelen sivil toplum örgütleri ve küreselleşme karşıtı grupların yıllık toplantılarına verilen isimdir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) (*World Trade Organization, WTO*): 1995'te Cenevre merkezli olarak kurulmuştur. 2013 sonu itibariyle üye sayısı 159'dur. Hizmet, fikri mülkiyet, yatırım konularına ilaveten fiziki mal ticaretini kapsayan kalıcı bir kuruluştur. Serbest ticaret gündemini uygulayabilmek için ihtilafların giderilmesi mekanizmasına sahiptir.

Dünya toplumu (*World society*): Küreselleşme tarafından üretilen toplum.

Dünyayı gezmek (*World-travelling*): Farklı kültür ve düşünce tarzına sahip insanlar arasında ortak bir kavrayış yakalamayı amaçlayan postkolonyal bir metodolojidir. Farklı bir tecrübenin ruhuna dahil olmak ve onda kendinden bir parça bulmak için empatik yollar bulmak suretiyle gerçekleşir.

Düzen (*Order*): Zaman içinde istikrar kazanmış herhangi düzenli ve ayırt edilebilir ilişkiler ağına ve buna ek olarak belli hedeflere ulaşılmasına izin veren şartlara işaret eder.

Düzenleyici arbitraj (*Regulatory arbitrage*): Bankacılık dünyasında hükümet düzenlemelerinin sebep olduğu kısıtlamalardan kurtularak kârı artırmak için fonların ya da iş aktivitelerinin bir ülkeden diğerine kaydırılması süreci. Terim, analoji

yoluyla, hükümet politikasına cevaben herhangi bir şirketin ekonomik aktivitelerini bir şekilde transfer etmesi durumunda da kullanılır.

Düzenleyici kurallar (*Regulative rules*): Oyunu ve faaliyetlerini tanımlayan, oyuncuların kimliğini ve ilgi alanlarını şekillendiren ve meşru eylem olarak neyin sayılacağını tanımlamaya yardımcı olan kurucu kuralların aksine, düzenleyici kurallar zaten mevcut faaliyetleri düzenler ve böylece oyunun kurallarını şekillendirir.

Egemen eşitlik (*Sovereign equality*): BM Genel Kurulu oylamalarında her devletin tek oy hakkına sahip olmasıyla tezahür eden, egemen devletlerin sahip olduğu teknik yasal eşitliktir.

Egemenlik (*Sovereignty*): Bir devletin kendi sınırları içerisinde en üstün siyasi otorite olması ve sınırları dışında daha yüksek bir siyasi otorite tanımaması prensibi

Ekolojik ayak izi (*Ecological footprint*): Bireyler ya da milletlerin yeryüzünün taşıma kapasitesi üzerine ekledikleri yükü göstermek için kullanılır. Bu yük, bir nüfusu belirli bir yaşam standardında tutmak için gerekli ekilebilir arazi ve su sistemi hesaplanarak belirlenir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (*Economic, social and cultural rights*): Uluslararası kabul görmüş insan haklarının iki temel grubundan biridir. Bireylere temel ürün ve hizmetlere erişimi garanti eder ve eşit, sosyal ve kültürel katılımı sağlamaya çalışır. Örnekleri arasında yemek, barınma, sağlık hizmetleri, eğitim ve sosyal güvenlik hakları yer almaktadır.

Ekstra-teritoryallik: Bir devlet hukuki otoritesini bir başka devletin sınırları dahilinde uygulamaya kalktığında meydana gelir. ABD federal hükümetinin kendi iç hukukunu çok uluslu şirketlerin küresel aktivitelerini kontrol etmek için kullandığı durumlarda sıkça ortaya çıkar.

Eleştirel teori (*Critical theory*): Bu yaklaşım, özgürleştirici değişime yol açma potansiyeline sahip toplumsal süreçleri arayarak, analiz ederek ve mümkün olduğunda destekleyerek hakim düzene karşı koymayı amaçlar.

Emperyalizm (*Imperialism*): Küresel hiyerarşi ve tâbi kılma ilişkileri bağlamında yabancı toprakları ele geçirme ve idare etme pratiği.

Entegrasyon/Bütünleşme (*Integration*): Bölgesel veya uluslararası bağlamda devletler arasında daha önce hiç olmadığı kadar yakın bir bütünleşme (entegrasyon) süreci. Bu süreç genellikle teknik sorunları çözmeye yönelik işbirliği ile başlar; Mitrany (1943) bunu dallanıp budaklanma (*ramification*) olarak adlandırmıştır.

Epistemik cemaat (*Epistemic community*): Uzmanların ve siyasi eylemcilerin bilgi temelli ulus-aşırı toplulukları.

Epistemoloji (*Epistemology*): Bir şeyi nasıl bilebildiğimiz hakkındaki varsayımlarımız.

Esnek işgücü (*Flexible labour*): İş güvenliğinden, imkânlardan veya sendikalaşma haklarından yoksun işçilere işaret eder. Şirketlere işçilerini daha rahat işe alıp işten çıkarma imkânı sunar.

Eşitsiz küreselleşme (*Uneven globalization*): Mevcut küreselleşmenin dünyada ve farklı sosyal topluluklar arasında, –dünya sistemine dahil olan ve olmayan coğrafyaları üretecek biçimde– eşit olmayan bir şekilde tecrübe edilmesini ifade eder.

Etki (*Influence*): Bir siyasi aktörün başka bir siyasi aktörün değerlerini ya da davranışını değiştirme yeteneği.

Etnik milliyetçilik (*Ethnic nationalism*): Ulusun ortak kökenden geldiğini iddia eden milliyetçilik. Bu köken dil, tarih, yaşam tarzı ve fiziksel görünüm gibi özelliklerde tezahür edebilir.

Eve ekmek getiren [kişi] (*Breadwinner*): Para kazanmak için kamu alanında çalışmayı ve ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamayı kapsayan geleneksel maskülen rol.

Fail-yapı sorunu (*Agent-structure problem*): Sorun, faillerle yapılar arasındaki ilişkinin nasıl düşünülmesi gerektiğiyle alakalıdır. Bir görüşe göre failler zaten şekillenmiş kimlik ve çıkarlarla doğarlar ve ardından diğerlerini ve aralarındaki etkileşimin ürettiği geniş yapıyı, çıkarlarını engelleyen unsurlar olarak değerlendirirler. Fakat bu, aktörlerin kimlikleri pek önemli olmadığı veya başkalarıyla ilişkileri sürecinde çıkarlarını değiştirebilme ihtimali çok düşük olduğu sürece aktörlerin sosyal-öncesi (*pre-social*) olduğu anlamına gelir. Bir başka görüş yapıyı bir sınırlandırıcı olarak değil bizzat aktörlerin oluşturucusu olarak görür. Fakat bu da aktörleri kültürel kukla olarak görür çünkü aktörler yapı tarafından meydana getirilmiş eserlerden başka bir şey değildir. Fail-yapı sorununa önerilen çözüm, aktörlerin ve yapıların birbirlerini karşılıklı nasıl inşa ettiklerini anlamanın bir yolunu bulmaktır.

Faydacılık (*Utilitarianism*): Faydacılar Jeremy Bentham'ın eylemin 'en yüksek sayıda kişinin en yüksek mutluluğu'nu sağlama yönünde olması gerektiği iddiasını takip eder. Son yıllarda, vurgu mutluluğa değil, refah ya da genel faydayadır (mutluğun tanımlanması zordur). Aynı zamanda eylem ve kural faydacıları arasında da fark vardır. Eylem faydacılığı eylemlerin etkilerine odaklanır. Kural faydacılığı ise bir kural ya da kurallar kümesine evrensel uygunluğun sağlanmasıyla aracılığıyla faydanın çoğaltılmasına atıf yapar.

Feminizm (*Feminism*): Kadınlara yönelik eşitsizlik ve baskıyı anlamaya ve böylelikle değiştirmeye yönelik siyasi bir proje. Bazıları için, cinsiyet meselesinin ötesine geçmek amaçlanmalıdır dolayısıyla feminizm artık dikkate değer değildir; bazıları için, kadınların çıkar, tecrübe ve tercihlerini geçerli kılmaktır; diğer bazıları içinse, daha eşit ve kapsayıcı toplumsal ilişkiler için çalışmaktır.

Fikri mülkiyet hakları (*Intellectual property rights*): Telif, patent, marka ve ticari sır yoluyla içerik üreticilerini koruyan kurallar.

Firma-içi ticaret (*Intra-firm trade*): Ulus-aşırı bir şirketin bir ülkedeki şubesi ile başka bir ülkedeki iştiraki arasındaki ticaret.

Frankfurt Okulu (*Frankfurt School*): Frankfurt Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'yle bağlantılı teorisyenler grubudur.

G7 *Bkz.* **G8**

G8 (*Group of Eight*): 1975'de G5 olarak kurulmuştur (Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD). Daha sonra Kanada ve İtalya'yı da içine alacak şekilde genişlemiş ve G7 olmuştur. 1998'den bu yana Rusya Federasyonu'nu da içine katarak G8 olmuştur. Dünya ekonomik sorunları üzerine yarı-resmi işbirlikleri yürütür. Hükümet liderleri yıllık G8 zirvelerinde bir araya gelir. Maliye bakanları ve/veya önde gelen bakanlık yetkilileri periyodik olarak toplanır. *Ayrıca bkz.* www.g8online.org.

G20 (*the Group of Twenty*): G20 1999 yılında gelişmiş ve yükselen ekonomilerin küresel finansal ve ekonomik sorunları tartıştığı bir forum olarak kuruldu. Kuruluşundan bu yana, yıllık Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları Toplantıları ve son zamanlarda Devlet Başkanları Zirveleri düzenledi. G20 Liderler Zirvesi 2008'de Washington'da, 2009'da da Londra ve Pittsburgh'da yapıldı.

G77 (77 Grubu) (*Group of 77*): Birleşmiş Milletler üyesi gelişmekte olan 77 ülke tarafından 1964'te kuruldu. Halen var olan G77, Birleşmiş Milletler sistemi içinde, kolektif ekonomik çıkarları, kalkınma için karşılıklı işbirliğini ve temel uluslararası ekonomik konularda müzakere kapasitesini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması) (*General Agreement on Tariffs and Trade*): 1995'te Dünya Ticaret Örgütü biçiminde daimi bir kurum kurulmadan önce 1947'de yürürlüğe giren ara tedbir. Üçüncü ülkelerle ticareti geliştirmeyi ve buna yönelik olarak gümrük tarifelerini düşürmeyi hedefleyen ikili antlaşmalar için gerekli olan –ve bir dizi müzakere sonucunda sağlanan– bir zemin sunar.

Geçim (*Subsistence*): Temel aile ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli işe (örneğin yiyecek üretimi) atıf yapar.

Geçiş (*Transition*): Genelde Sovyet bloğundaki komünist planlamanın bitişiyle tam anlamıyla işleyen demokratik kapitalist bir sistemin ortaya çıkışı arasındaki uzun dönemi ifade etmek için kullanılır.

Geleceğin gölgesi (*Shadow of the future*): Karar alıcıların karar alırken geleceğin farkında olduğunu belirten bir metafor.

Genişletilmiş caydırıcılık (*Extended deterrence*): Kendisinden ziyade müttefiklerine yönelik bir saldırıyı, nükleer silah kullanma tehdidiyle engellemek.

Gerçekliğin sosyal inşası (*Social construction of reality*): Gerçekliğin insanın eylem, etkileşim ve bilgisinin bir ürünü olduğunu ileri sürer. Aktörler ve organizasyonlar etkileşime girer ve 'dışarıda' olanlarla ilgili uzlaşılmış fikirler geliştirir. Bu

kavramlar üzerinde anlaştıklarında, bu bilgi dünyaya dair anlayışlarını oluşturmaya yardımcı olur.

Glasnost: Sovyet lider Mihail Gorbaçov'un 1985 yılında ülke içi memnuniyetsizlik ve eleştirilere daha fazla hoşgörüyle hoşgörüyle yaklaşma temeline dayanan açıklık politikasıdır.

Gömülü liberalizm (*Embedded liberalism*): John Ruggie'ye atfedilen bu kavram, küresel ölçekli serbest ticaret ile ülke içi refah arasında bir uzlaşma yaratmayı hedefleyen –ve sosyal ve politik kısıtlamalar ve ödüller ağı ile desteklenen– pazar süreçlerine ve kolektif faaliyetlere gönderme yapar.

Göreli kazançlar (*Relative gains*): Realistlere göre, devletler arası işbirliğini kısıtlayan faktörlerden biri. Devletler herkesin kazanıp kazanmadığı meselesiyle bir tarafın diğerinden daha fazla kazanıp kazanmadığı meselesinden daha az ilgilenirler.

Grup hakları (*Group rights*): Bireylerden ziyade azınlıklar veya yerel halklar gibi gruplara ait olduğu söylenen haklar.

GSYİH (*Gayri Safi Yurtiçi Hasıla*) (*Gross Domestic Product*, GDP): Bir ülke ekonomisinde bir yılda üretilen tüm malların parasal değeri.

Güç (*Power*): En genel anlamda, siyasi aktörün amacına ulaşma becerisidir. Realist yaklaşıma göre, çeşitli imkân ve kabiliyetlere sahip olmak beraberinde nüfuzu getirir, bu yüzden güç kelimesi sık sık her ikisini de kapsayacak şekilde kullanılır. Çoğulcu yaklaşıma göre, siyasi etkileşimler kabiliyetlerin nüfuza dönüşümünde değişimlere yol açabilir dolayısıyla ikisini birbirinden ayırmak önemlidir. Birçok realist ise gücü, bir devletin sahip olduğu silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, GSMH ve nüfus gibi önemli kaynaklar bakımından tanımlar. Maddi kaynakların nüfuza dönüşeceğine dair üstü kapalı bir inanç vardır. Postyapısalcılar gücü üretken olarak, yani söylemde öznellik oluşumuna atıf yapıyor olarak anlarlar. Bilgi güçle iç içedir.

Güç dengesi (*Balance of power*): Realist teoride, devletler arasındaki dengeye işaret eder. Tarihsel realistler onu diplomasinin bir ürünü olarak görürken (sunî denge), yapısalcı realistler sistemin doğal bir eşitlik eğilimine sahip olduğunu düşünürler (tesadüfî denge). Bir devletin (veya birtakım devletlerin) gücünün diğer devletlerin dengeleyici gücüyle kontrol edildiği bir anlaşma ya da doktrindir.

Gümrük vergisi (*Tariff*): İthalatçı bir ülke tarafından ülkeye giriş noktasında veya ihracatçı ülke tarafından ülkeden ayrıldığı noktada bir ürüne konulan vergi.

Güvenlik rejimleri (*Security regimes*): 'Bir grup devlet hem kendi eylemleri hem de başkalarının davranışları hakkındaki varsayımlarıyla güvenlik ikilemini hafifletme yoluna giderek kendi aralarındaki anlaşmazlıkları idare etmek ve savaştan kaçınmak için işbirliği yaptığında' gerçekleşir (Robert Jervis 1983b).

Güvenlik topluluğu (*Security community*): "Birbirine 'entegre olmuş' insanlar grubu. Entegrasyon ile bir kara parçasında bir 'topluluk duygusu'nun ve bu kara parçasında yaşayan nüfus arasında 'barışçıl değişim'e dair güvenilir beklentileri

garanti altına alacak güçlü kurum ve pratiklerin kazanılmasını kastediyoruz. 'Topluluk duygusu'yla ise ortak toplumsal problemlerin 'barışçıl değişim' süreçleriyle çözümlenmesi gerektiğine ve çözümlenebileceğine dair bir inancı kastediyoruz" (Karl Deutsch, v.dğr. 1957).

Hafif sanayi (*Light industry*): Finanse edilmesi ve işletilmesi için daha az sermaye yatırımı gerektiren sanayi. Ağır değil hafif makinelerle işler.

Hava korsanlığı (*Skyjacking*): Yolcularını rehin almak ve bu rehineleri belirli bir politik veya ekonomik amaç için pazarlık etmek veya bir şikâyeti duyurmak amacıyla kullanmak için ticari bir uçağın ele geçirilmesi.

Hayatta kalma (*Survival*): Machiavelli, Meinecke ve Weber gibi tarihsel realistlerce vurgulanan, devlet liderlerinin ilk önceliği.

Hegemonya (*Hegemony*): Hakim bir lider tarafından düzenlenen bir sistem veya bir bölgenin genelde bir süper güç tarafından siyasi (ve/veya ekonomik) hakimiyet altına alınması. Realist teoride, büyük güçlerden birinin sistem içindeki diğer devletler üzerinde kurduğu nüfuzu tanımlar; nüfuzun boyutları liderlikten hakimiyete kadar değişiklik gösterir. Ayrıca lider bir devlet tarafından diğer devletler üzerinde uygulanan güç ve kontrol anlamını taşır.

Hükümet (*Government*): Dar anlamıyla, bir ülkeyi yöneten yürütmeyi ifade etmek için kullanılır. Daha kapsamlı bir ifadeyle yasama, yürütme ve yargıyı, kamu hizmetini, silahlı kuvvetleri ve polisi kapsar.

Hükümetler-arası örgütler (*Intergovernmental organizations, IGOs*): Tam üyeliğin resmi anlamda yalnızca devletlere açık olduğu ve karar alma otoritesinin hükümet temsilcilerine ait olduğu uluslararası bir örgüt.

İdealizm (*Idealism*): Fikirlerin uluslararası siyasette önemli nedensel etkileri olduğunu ve fikirlerin değişebileceğini savunur. Güç politikasının mantığını ve bunun siyasi eylemi sınırlandırdığını göz ardı ettiğinden realistlerce ütopyacılık olarak anılmaktadır. Önemli bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak idealizm bir dünya barışı yaratmanın mümkün olduğu iddiasıyla ilintilidir. Fakat bir toplumsal teori olarak idealizm toplumun en köklü özelliğinin toplumsal bilinç olduğu iddiasına işaret eder. Fikirler kendimizi ve çıkarlarımızı nasıl gördüğümüzü, dünyayı anlamak ve tasnif etmek için kullandığımız bilgiyi, başkaları hakkında sahip olduğumuz inançları ve tehditlere karşı mümkün ya da mümkün olmayan çözümleri şekillendirir. Fikirler üzerine yapılan vurgu teknoloji ve coğrafya gibi maddi kuvvetlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmez. Bunun yerine bu maddi kuvvetlerin anlam ve sonuçlarının doğa tarafından verilmediğini fakat insanların yorum ve anlayışıyla şekillendiğini ileri sürer. İdealistler içerideki liberal politikaları uluslararası ilişkilere uygulamaya çalışır. Bir başka deyişle, hukukun üstünlüğünü kurumsallaştırmak ister. Bu akıl yürütme iç analoji olarak bilinir. Erken dönem yirminci yüzyıldaki idealistlere göre, yeni bir dünya düzeni için iki şey gerekliydi. i) devlet liderleri,

entelektüeller ve kamuoyu ilerlemenin mümkün olduğuna inanmalıdır. ii) barışçıl değişim, silahsızlanma, arabuluculuk ve (gerektiğinde) güç kullanımı için uluslararası bir örgüt kurulmalıdır. Milletler Cemiyeti 1920'de kurulmuştur fakat ortak güvenlik sistemi 1930'larda dünya savaşına doğru gidişi engelleyemedi.

İhtisas kuruluşları (*Specialized agencies*): BM'nin merkezî sistemiyle özel ilişkiye sahip uluslararası kurumlar. Bunlar anayasal olarak bağımsızdır, kendi bütçeleri, yürütme organları ve komiteleri vardır. Bütün üye devletlerin temsilcilerinden oluşan asambleler de bu kategoridedir.

İkili ahlâk standardı (*Dual moral standard*): Realist teoride, doğru ve yanlışın iki ilkesi ya da standardı olduğunu savunan fikir: birisi bireysel vatandaş için, diğeri devlet için.

İkinci Soğuk Savaş (*Second Cold War*): 1946-1953 arası yaşanan meydan okumaya atıfla, 1980'lerde Doğu-Batı arasında yaşanan gerilim dönemi.

İlkçilik (*Primordialism*): Etnisite gibi belirli insani ya da toplumsal özelliklerin tarihsel koşullarla çok sıkı ilişkili olduğu inancı.

İlkeler (*Principles*): Rejim teorisinde, dünyada işlerin nasıl yürüdüğüne dair teorik ifadelerin oluşturduğu tutarlı yapılarda ifadelerini bulurlar. GATT küresel refahın serbest ticaretle başarılabileceğini vurgulayan liberal ilkeler temelinde hareket etmektedir.

İmparatorluk (*Empire*): Farklı bir siyasi entite türüdür; devlet olabilir veya olmayabilir, hem kendi topraklarına hem yabancı topraklara sahiptir. Bazılarının ABD'nin uluslararası etkinliğini, geniş kabiliyetlerini ve dünya düzenini korumadaki hayatî küresel rolünü tasvir etmek için kullandıkları tartışmalı bir kavramdır.

İngiliz Okulu (*English School*): Birbirleriyle etkileşim halinde olan devletlerin bir uluslararası toplum meydana getirdiği argümanını geliştirmeye çalışan akademik yazarlar.

İnsan güvenliği (*Human security*): Fiziksel güvenlik, ekonomik ve sosyal refah, onura saygı ve insan haklarının korunmasını içeren insan güvenliği yaklaşımı.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights*): Küresel insan hakları düzeninin temel normatif belgesidir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de kabul edilen bu beyanname, birçok devlet ve diğer uluslararası aktörler tarafından tanınan, birbirleriyle ilişkili ve bölünemez insan haklarının bütünlüklü bir listesini ortaya koyar.

İnsani kalkınma (*Human development*): Kalkınmaya kabiliyet temelli bir yaklaşım. Mahbub el Hak'ın sözleriyle 'insanların yapabileceği şeyleri ve olabilecekleri şeyleri' artırmayı amaçlar. 'İnsan gelişimi için en temel kabiliyetler sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmek, eğitim almak, standart bir yaşam için uygun kaynaklara sahip olmak ... ve topluma siyasi ve toplumsal katılım sağlamaktır.'

İnsani müdahale (*Humanitarian intervention*): Uluslararası topluluğun, ya hükümetin kasıtlı eylemi veya hükümetin çökmesi sonucunda yüksek miktarda can kaybı veya soykırımdan muzdarip devletlere müdahale hakkı olduğu ilkesidir.

İpoteğe dayalı menkul kıymetler (*Mortgage-backed securities*): İpoteğe dayalı menkul kıymetleştirme, finansal kuruluşların gelecekteki konut kredisi ödemelerine dayalı kontratları diğer finansal kuruluşlara satarak ipotekli kredileri bilançolarından çıkarabildikleri bir işlemdir. Bu kontratlar 2000'li yılların başlarından ortalarına kadar küresel mali piyasalarda menkul kıymet olarak işlem gördü. Üstelik bu kontratları satın alan bankaların ne kadarlık bir borca hazır olduklarını kavrayacak net bir kamu gözetim mekanizması da yoktu.

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) (*Organization of the Islamic Conference, OIC*): Müslüman ülkelerin uluslararası organizasyonudur. 1969'da Kudüs'te Mescidi Aksa'nın kundaklanması sonrasında kurulmuştur. İslam Konferansı Örgütü'nün sözleşmesi 1972'de kabul edilmiş, ana merkezi ise Cidde olmuştur. 2010 başlarında katılımcılar 57 üye ülkeden ve gözlemci devletler ve organizasyonlardan oluşuyordu.

İstikrar-istikrarsızlık paradoksu (*Stability-instability paradox*): Nükleer savaş düzeyindeki istikrarın daha düşük çatışma seviyelerinde istikrarsızlığa yol açacağı inancı. Nükleer silahlı rakipler, eğer nükleer silahlarının onları misillemeden koruyacağına inanıyorlarsa, düşük seviyeli konvansiyonel saldırılar başlatmaktan çekinmeyeceklerdir.

İşbirliği (*Cooperation*): Karşılıklı kabul edilebilir bir sonuca ulaşmak için tarafların birlikte hareket etmesini gerektiğinde devreye giren durum.

İşgal Et Hareketi (*Occupy Movement*): Hiyerarşik olmaksızın organize edilmiş bir dizi protesto hareketinin kapsayıcı ismi. Küresel mali kriz sonrasında bu hareketin dünya görüşü, güç ve zenginliğin seçilmemiş küresel bir elitin elinde toplanması ile ilgili endişeleri paylaşmıştır

İtaat (*Compliance*): Eğer bir devlet itaat içindeyse, bir antlaşmadan doğan zorunlulukları yerine getiriyor demektir. Çok-taraflı birçok çevresel antlaşmalar, 'izleme ve itaat prosedürleri' uygularlar.

Jeopolitik (*Geopolitics*): Coğrafi konumun, bir devletin, özellikle güvenlik ve strateji ile ilgili küresel ve bölgesel politikalarının önemli bir belirleyicisi olduğunu öne sürer.

Kabile (*Tribal*): Aile ilişkileri üzerinden veya aynı yerel bölgede yaşıyor olmak üzerinden tanımlanan, genellikle Batı-dışı dünyaya ait topluluk. Akademik olmayan bir terim olarak kullanıldığında, modern öncesi, az gelişmiş ve Batı toplumlarından daha aşağı olan bir şeyi çağrıştırır.

Kabiliyetler (*Capabilities*): Nüfus, toprak büyüklüğü, kaynaklar, ekonomik güç, askerî kapasite ve kifayet gibi bir aktörün doğrudan kontrolü altındaki kaynaklar (Waltz 1979: 131).

Kamusal mallar (*Public goods*): Sadece kolektif bir kararla üretilebilen bu yüzden de piyasa ortamında üretilemeyen mallar.

Kamusal zarar (*Public bads*): Aktörlerin işbirliği yapamadığı durumlarda ortaya çıkan olumsuz sonuçlar.

Kantçı (*Kantian*): 18. yüzyıl Alman filozoflarından Immanuel Kant'ın felsefesiyle, özellikle onun *Ebedî Barış* metniyle ilişkili düşünce eğilimi.

Kapasite inşası (*Capacity building*): Gelişmekte olan ülkelerin küresel çevre yönetişimine katılımına izin verecek finansman ve teknik eğitimi sağlamak.

Kapitalizm (*Capitalism*): İnsan emeğinin ve ürünlerinin piyasada alınıp satılabilir mal olduğu üretim sistemidir. Marksist analizde, kapitalist üretim modu özel bir tarihi döneme ait olan özel bir toplumsal ilişkiler kümesiyle ilgilidir. Marx için kapitalizmin üç temel özelliği vardı: (1) Üretimle ilgili her şeyin (hammadde, makine, mal üretimindeki emek ve malların kendisi) bir piyasa değeri vardır ve hepsi bir şey karşılığında takas edilebilir. Esasında, kapitalizmde insanların çalışma saati dahil her şeyin bir fiyatı vardır. (2) Üretim için gerekli olan her şey (fabrikalar, hammaddeler) bir sınıfın, yani kapitalistlerin elindedir. (3) İşçiler 'özgürdür', fakat hayatta kalabilmek için emeklerini kapitalist sınıfa satmak zorundadır ve kapitalist sınıf üretim araçlarına sahip olduğu ve üretim ilişkilerini kontrol ettiği için, işçilerin emeğiyle ortaya çıkan ürünlerin kârı da onların kontrolündedir.

Karar-alma prosedürleri (*Decision-making procedures*): Bir rejim yaygınlaştıkça ve kurumsallaştıkça düzenli biçimde değişecek olan –örneğin oy verme sistemi gibi– özel davranış talimatlarını tanımlar. Örneğin, GATT'ı yöneten kural ve prosedürler zaman içinde önemli değişiklikler geçirmiştir. Esasında konferanslar dizisinin amacı kuralları ve karar-alma prosedürlerini değiştirmekti (Krasner 1985: 4-5).

Karşı-değer stratejisi (*Countervalue strategy*): Rakip için değerli olan varlıkları tehdit eden nükleer strateji çeşidi. Başlıca değerli varlıklar sanayi altyapısına ve yoğun nüfusa sahip şehirlerdir. Karşı-güç stratejisinden farklıdır.

Karşı-güç stratejisi (*Counterforce strategy*): Düşmanın askerî ve nükleer güçlerini hedef alan bir nükleer stratejidir. Karşı-değer stratejisinden farklı bir yapı arz eder.

Karşılıklı bağımlılık (*Interdependence*): Devletlerin (veya insanların) başkaları tarafından alınan kararlardan etkilenmesi durumu. Örneğin, ABD'deki faiz oranlarını artırma kararı diğer devletlerdeki faiz oranlarında otomatik bir yükselmeye neden olur. Karşılıklı bağımlılık simetrik olabilir, yani her iki taraftaki aktörler eşit derecede etkilenebilir. Ya da asimetrik olur ve bir taraf diğerinden daha fazla etkilenir. Bir devletin eylemlerinin diğer devletler üzerine etki etmesi durumudur (stratejik veya ekonomik karşılıklı bağımlılık olabilir). Realistler karşılıklı bağımlılığı kırılganlıkla eş tutarlar.

Karşılıklı bağlantılılık (*Interconnectedness*): İnsan yaşamlarının iç içe geçmesi, böylece dünyanın bir bölgesindeki olayların diğer tüm insanlar ya da çoğu insan üzerinde etkisi olması.

Kemer sıkma politikaları (*Austerity*): Kamusal harcamalardan kısmak suretiyle kamu maliyesini düzene sokma gündemi.

Kenar kuşak (*Rimland*): Kontrol edilmesinin büyük stratejik avantaj sağladığı düşünülen kıtaların ve büyük okyanusların çevresindeki coğrafi bölgeleri ifade eder.

Kendi başının çaresine bakmak (*Self-help*): Realist teoriye göre, anarşik bir ortamda devletler –müttefik de olsa– başka devletlerin kendi yardımlarına geleceğini varsayamazlar. Her devlet kendi başının çaresine bakmak zorundadır.

Kendi kaderini tayin (*Self-determination*): Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından hararetle fakat aynı zamanda seçici biçimde benimsenen bir ilke: her 'halk' kendi egemen ulus-devleti üzerinde öz-yönetim hakkına sahip olmalıdır. Wilson bu ilkenin Orta/Doğu Avrupa'da uygulanması için ısrar etmiş fakat diğer milletlerin (sömürgeleştirilmiş Asya, Afrika, Pasifik ve Karayipler) kendi kendilerini yönetmeye uygun olduğuna inanmamıştır. *Ayr. bkz.* **Ulusal kendi kaderini tayin hakkı**

Keynesyen ekonomi teorisi (*Keynesian economic theory*): İsmini İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'den almıştır. Keynes, 1930'larda hükümetlere tam istihdam için kamu harcamalarını kullanmalarını tavsiye etmiştir.

Kısıtlamacılar (*Restrictionists*): İnsani müdahalenin BM Antlaşması'nın 2(4) nolu maddesini ihlal ettiğini ve hem BM Antlaşması'na hem de geleneksel uluslararası hukuka göre yasal olamdığını iddia eden uluslararası hukukçular.

Kısıtlamacılık-karşıtları (*Counter-restrictionists*): Hem BM Antlaşması hukukunda hem de örfi uluslararası hukukta insani müdahale hakkının bulunduğunu savunan uluslararası hukukçular.

Kimlik (*Identity*): Kendini bir 'başkası'yla ilişkili olarak anlama. Kimlikler toplumsaldır ve bu nedenle daima başkalarıyla ilişki içinde oluşur. Konstrüktivistler genelde kimliklerin çıkarları şekillendirdiğine inanır; kim olduğumuzu bilmeden ne istediğimizi bilemeyiz. Fakat kimlikler toplumsal olduğundan ve etkileşim yoluyla inşa edildiğinden, değişebilirler.

Kitle imha silahları (*Weapons of mass destruction*): 1948 yılında BM tarafından 'atom bombaları, radyo-aktif silahlar, öldürücü kimyasal ve biyolojik silahlar ve gelecekte geliştirilebilecek –bu silahlarınkine benzer yıkıcı etkilere sahip– silahlar' olarak tanımlanan bir kategori.

Konstrüktivizm (*Constructivism*): Fikirlerin ve insan bilincinin merkezîliğiyle ilgilenen ve yapılara bütüncül ve idealist bir açıdan bakan görüşü vurgulayan uluslararası ilişkiler yaklaşımı. Konstrüktivistler dünya siyasetini inceledikçe, yapıların aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğiyle, aktörlerin etkileşimlerinin

yapı tarafından nasıl düzenlenip sınırlandırıldığıyla ve bu etkileşimlerin yapıyı nasıl dönüştürdüğü ya da yeniden ürettiğiyle daha ayrıntılı biçimde ilgilenirler.

Koordinasyon (*Coordination*): Farklı stratejiler izlemenin ortaya çıkaracağı istenmeyen sonuçlardan kaçınmak için tarafların ortak strateji izlemesini gerektiren bir işbirliği türü.

Koruma miti (*Protection myth*): Erkek kahramanların kırılgan kesimi, başta da kadın ve çocukları korumak için savaştığı varsayımıdır. Özellikle savaş zamanlarında, devletlerin ulusal güvenlik politikalarını meşrulaştırmak için kullanılır.

Koruma sorumluluğu (*Responsibility to protect*): Devletlerin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğu vardır, fakat bunu yapmadıkları veya yapamadıkları zaman bu sorumluluk uluslararası topluma devredilir.

Koşulluluk ilkesi (*Conditionalities*): Kredi tahsisi karşılığında İMF ve Dünya Bankası tarafından vaz edilen –genellikle açık bir neo-liberal mahiyet taşıyan– politika şartlarıdır. Bu şartlar, çoğu zaman ülke-içi seçimle kazanılmış yetkileri hükümsüz bıraktığı için siyasi tartışmaya neden olmaktadır.

Kozmopolitan demokrasi modeli (*Cosmopolitan model of democracy*): Uluslararası örgütlerin, ulus-aşırı firmaların, küresel piyasaların ve benzerlerinin dünyanın tüm halklarına hesap verebilir olduğu bir durumdur. David Held, Daniele Archibugi, Mary Kaldor ve diğerleriyle ilişkilendirilen kozmopolitan demokrasi modeli şunları gerekli kılar: bölgesel parlamentolar kurulmalı ve bu tür mevcut bölgesel birimlerin (Avrupa Birliği gibi) otoritesi artırılmalıdır; insan hakları sözleşmeleri ulusal parlamentolarca onaylanmalı ve yeni bir Uluslararası Adalet Divanı tarafından izlenmelidir; BM'nin yerine gerçekten demokratik ve hesap verebilir küresel bir parlamento ikame edilmelidir.

Kozmopolitanizm (*Cosmopolitanism*): Sınırları veya belirli toplumları aşan ve yerel veya ulusal sözleşmelerden/sınırlamalardan özgürlüğü ima eden bir topluluk, kültür veya fikirle özdeşleşmeyi ifade eder. Yirmi birinci yüzyılın başlarının hakim kozmopolitanizmi; piyasa ekonomisi, evrensel insan hakları kavramı ve nispeten liberal bir sosyal kültür tarafından beslenen bir toplumu ve kültürü teşvik eden küreselleşen kapitalizm idi. Küreselleşen kapitalizm kozmopolitanizmi, belirli kültürleri evrensel politik ve ekonomik ilkelerin ortak temeli ile uzlaştırmaya çalışmasına rağmen, bir dereceye kadar çokkültürcülüğü teşvik etti.

Köktencilik (*Fundamentalism*): Temel kutsal metinlerin, doktrinlerin ve pratiklerin belli –çoğunlukla lafzi– anlayışlarına dayalı katı dinî-kültürel yorum tarzı. Köktenciler inanmayanları genelde dönüştürmeye ya da toplumlarından dışlamaya çalışırlar.

Kredi daralması (*Credit crunch*): Birçok bankanın battığı ve bağlantılı olarak küresel ekonomik gerilemenin yaşandığı 2008 küresel finans krizini tanımlamak için kullanılan tabir.

Kredi derecelendirme kuruluşları (*Credit rating agencies*): New York merkezli üç özel sektör kuruluşu olan Standart and Poor's, Moody's ve Fitch's, nakit

paraya erişimlerini artırmak için dünya tahvil piyasalarına borç satan firma veya hükümetlerin kredi güvenilirliğini ölçer.

Kurallar (*Rules*): İlke ve normlara göre daha düşük bir genellik düzeyinde işler ve genelde ilke ve normlar arasındaki çatışmaları çözümlemek için tasarlanır. Örneğin, Üçüncü Dünya ülkeleri gelişmiş ve gelişmemiş ülkeleri ayrıştıran kurallar istedi.

Kurucu kurallar (*Constitutive rules*): Halihazırda var olan faaliyetleri düzenleyen ve dolayısıyla oyunun kurallarını şekillendiren düzenleyici kuralların aksine, kurucu kurallar oyunu ve onun faaliyetlerini tanımlar, aktörlerin kimliğini ve ilgi alanlarını şekillendirir ve neyin meşru eylem sayılacağını tanımlamaya yardımcı olur.

Kurucu teoriler (*Constitutive theories*): Toplumsal dünya ile ilgili teorilerimizin toplumsal dünyayı ve dış dünya olarak gördüğümüz şeyi inşa etmeye yardımcı olduğunu varsayan teorilerdir. Böylece dünya hakkında düşündüğümüz kavramların kendisi bile dünyayı olduğu şey haline getirmeye yardımcı olur. Kurucu teoriler ana 'değişkenler' arasında nedensel ilişkilerden ziyade karşılıklı kurucu ilişkiler varsayar.

Kurumlar (*Institutions*): Rolleri tanımlayan, eylemleri sınırlandıran ve aktörlerin beklentilerini şekillendiren birbirine bağlı ve süreğen kural ve pratikler bütünü. Kurumlar örgütleri, bürokratik birimleri, antlaşma ve sözleşmeleri ve devletlerin bağlayıcı gördüğü gayriresmi pratikleri içerebilir. Uluslararası sistemdeki güç dengesi bir kurum örneğidir (Haas, Keohane ve Levy 1993: 4-5'ten uyarlama).

Kurumsal eşbiçimlilik (*Institutional isomorphism*): Aynı ortamı paylaşan aktörlerin ve kuruluşların zaman içerisinde nitelik ve özelliklerinde birbirlerine benzeyebileceklerini gözlemler.

Kurumsallaşma (*Institutionalization*): Sosyal etkileşim ağları ve kalıplarının belli amaçlara sahip örgütler biçiminde resmi olarak teşkil edilme düzeyi.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) (*North Atlantic Treaty Organization*): Nisan 1949'daki antlaşmayla Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan 12 (daha sonra 16) ülke tarafından kurulan örgüt. NATO ittifakının en önemli yönü Amerika'nın Batı Avrupa savunmasını taahhüt etmesidir.

Kültür (*Culture*): Bir topluluk tarafından üretilen normların, pratiklerin, geleneklerin ve tüm kategorilerin toplamı; toplumsal yaşamı karakterize eden ve toplumun işleyişi hakkında fikir veren inanışları ve pratikleri de içerir. Kültürler köy veya şehir ortamlarında, ailevi, kabilevi, etnik, ulusal, dinsel ve diğer ağlar içerisinde inşa edilebilir.

Küresel ağ (*Global network*): Genel anlamda, dünyaya yayılan herhangi bir ağ, teknik anlamda ise dünya çapında ses ve veri iletişimine imkân tanıyan dijital ağlar –küresel bilgi otoyolu.

Küresel çevre yönetişimi (*Global environmental governance*): Genel olarak uluslararası anlaşmalar ve örgütler bütününe işaret eder, fakat zaman zaman daha spesifik olarak özel sektör ve STK'larca yürütülen yönetişimi vurgulayan bir anlama da sahiptir.

Küresel finans krizi (*Global financial crisis*): Kuzey Atlantik mali sisteminin bir çöküş tehlikesi içinde bulunduğuna dair yaygınlaşan kanıya işaret eder. Çünkü bankalar birbiri ardına 2007 ve 2008'de ipoteğe dayalı menkul kıymetlere yapılan başarısız yatırımlarda telafi edilemez kayıplar bildirmiştir.

Küresel Güney (*Global South*): Hem bir zamanlar Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkelere hem de şu anda halkların bu Üçüncü Dünya bölgeleri içindeki ve sanayileşmiş ülkelere doğru hareketine atıfta bulunulan muğlak bir terim.

Küresel siyasa ağları (*Global policy networks*): Hükümet temsilcilerini, uluslararası örgütleri, STK'ları ve şirketleri küresel kamu politikalarının yapımı ve uygulaması için bir araya getiren ağlar.

Küresel siyaset (*Global politics*): Güç, çıkar, düzen ve adalet arayışının bölge ve kıtaları aştığı küresel sosyal ilişkiler siyaseti.

Küresel sorumluluk (*Global responsibility*): Devletlerin, uluslararası kurumların ve şirketlerin, ulusal çıkarlar alanına girmeyen konular için de sorumluluk almaları gerektiği fikri.

Küresel topluluk (*Global community*): Egemen devletten ayrılan yönetişim, otorite ve kimliği düzenlemenin bir yolu.

Küresel yönetim (*Global polity*): 'Uluslararası veya ulus-ötesi politik süreçlerle değerlerin taksim edildiği ve politikaların izlendiği, çıkarların belirlendiği ve elde edildiği, kararların alındığı' toplu yapı ve süreçler (Ougaard 2004: 5).

Küresel yönetişim (*Global governance*): Uygulamaları sınırlandırma kapasitesine sahip, hem kurumsal hem de normatif küresel düzenlemelere dayalı serbest çerçeve. Birçok unsuru vardır: uluslararası örgütler ve hukuk, ulus-aşırı örgütler ve çerçeveler, küresel sivil toplumun bileşenleri ve ortak normatif ilkeler.

Küreselcilik (*Globalism*): Dünyanın paylaşılan bir sosyal alan olduğuna dair gittikçe artan kolektif farkındalık ve bilinç.

Küreselleşme (*Globalization*): İnsanın toplumsal örgütlenmesinin mekân ölçeğinde kökten bir dönüşüm ve sıçramayı içeren, uzak toplulukları birbirine bağlayan ve güç ilişkilerini bölge ve kıtaların ötesine yayan tarihi bir süreç. Aynı zamanda, komünizmin çöküşünden sonra tek bir dünya ekonomisini tanımlamak için sıkça kullanılan, fakat bazen savaş sonrası dönemde uluslararası kapitalist sistemin artan entegrasyonunu tanımlamak için de başvurulan kapsamlı bir ifadedir.

Küreselleşmiş devlet (*Globalized state*): Küreselleşmenin baskılarına cevap verdiği gibi küreselleşmenin sürdürülmesine de yardımcı olan belli türde bir devlet kavramı. Bu kavramın ayırt edici özelliği devletin 'geri çekilmesi' değil fakat sadece farklı davranıyor olmasıdır.

Liberal haklar (*Liberal rights*): Büyük oranda Batılı bir bakış açısından beslenen ve klasik liberal pozisyonlardan türeyen insan hakları gündemi.

Liberalizm (*Liberalism*): Doyle'a (1997: 207) göre, liberalizm şu dört iddiayı içerir: Bir, bütün vatandaşlar hukuken eşittir ve eğitim, özgür basına erişim ve dini tolerans için eşit haklara sahiptir. İki, devletin yasama meclisi yalnızca insanların verdiği yetkiye sahiptir ve bu meclisin onların temel haklarını ihlal etme yetkisi yoktur. Üç, bireyin özgürlüğünün önemli bir boyutu üretim güçleri de dahil olmak üzere mülk edinme hakkıdır. Dört, liberalizm ekonomik alım-satımın en etkin sisteminin büyük oranda piyasa tarafından belirlenen, bürokratik düzenleme ve iç ve dış kontrolden muaf olan bir sistem olduğunu iddia eder.

Liberalleşme (*Liberalization*): Gümrik vergilerini kaldırmak, deregülasyon, finans sektörünü yabancı yatırımcıya açmak ve devlet teşebbüslerini özelleştirmek gibi yöntemlerle devletin ekonomideki rolünü azaltan hükümet politikalarını tasvir eder.

Madun(lar) (*Subaltern*): Kadınlar veya köylüler gibi genellikle siyasi katılımdan dışlanmış ve ekonomik güç ve itibar açısından en düşük kademede bulunan sosyal gruplardır. İlk olarak Hindistan'da başlayan Madun Çalışmaları, madun grupların kültür ve tarihine odaklanmaktadır.

Mahkûm ikilemi (*Prisoner's dilemma*): İşbirliği stratejisine olan ihtiyacı gösteren bir oyun teorisi senaryosu.

Marksizm (*Marxism*): Toplumun en temel özelliğinin maddi güçlerin örgütlenmesi olduğu görüşü. Maddi güçler doğal kaynakları, coğrafyayı, askerî gücü ve teknolojiyi içerir. Bu nedenle dünyada işlerin nasıl yürüdüğünü anlamak için bu temel ilkeleri hesaba katmak gerekir. Uluslararası İlişkiler akademisyenleri için bu, devletin dış politikasını ve uluslararası politika kalıplarını anlamak için teknolojik determinizm formlarına veya askerî gücün dağılımına işaret eder.

Marshall Planı (*Marshall Plan*): Bu Amerikan programı (resmî olarak Avrupa Kurtarma Programı olarak bilinir) ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından neredeyse tüm Batı Avrupa ülkelerine uluslararası komünist hareketlerin yayılmasını önlemek için yardımcı olmak amacıyla başlatıldı. 1948'den 1952 ortasına kadar doğrudan yardım, kredi garantileri, hibeler ve ilaçtan traktörlere birçok ihtiyacın karşılanması şeklinde 13 milyar dolardan fazla yardım dağıtılmıştır.

Materyalizm (*Materialism*) *Bkz.* ***Marksizm***

Medeni ve siyasi haklar (*Civil and political rights*): Uluslararası tanınırlığı olan iki önemli insan hakları kategorisinden biri. Devlet kaynaklı ihlallere karşı yasal koruma sağlar ve her vatandaşın siyasi katılımını garanti altına almaya çalışır. Örnek olarak hukuk önünde eşitlik, işkenceye karşı koruma, din, ifade, toplanma ve siyasi katılım özgürlüğü sayılabilir.

Medeniyetler çatışması (*Clash of civilizations*): Komünizmin bulunmadığı bir dünyada uluslararası çatışmanın temel kültürel fay hatlarını tasvir etmek için ilk

kez Samuel Huntington tarafından 1993 yılında kullanılan tartışmalı fikir. Kavram 11 Eylül'den bu yana daha popüler hale geldi.

Melez kimlik (*Hybrid identity*): Çalışma, göç, topluluk tarihi, etnisite, sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, ulusal mensubiyet ve empati gibi çoğunlukla çekişmeli unsurların birleşimi yoluyla çok sayıda kimlik oluşturma seçeneği sunan dünyada bireylerin karşılaştıkları zorlukları ifade etmek için kullanılan postkolonyal analize ait bir kavramdır.

Melez uluslararası örgüt (*Hybrid international organization*): Hem özel ulus-ötesi aktörlerin (STK'lar, partiler ya da şirketler) hem de hükümetler ya da devlet kurumlarının üye olarak kabul edildiği ve her üyenin nihai kararlara oy verme hakkı da dahil olmak üzere politika yapımına tam katılım haklarına sahip olduğu uluslararası kuruluş. Bunlara, yalnızca hükümetler-arası kuruluşların (IGO'lar) ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının (INGO'lar) mevcut olduğu varsayımına karşı çıkmak için melezler denir. Diplomatik pratikte genellikle INGO'lar arasında yer alırlar ve bu nedenle bazen melez INGO'lar olarak adlandırılırlar.

Menkul kıymet (*Security*): Finansta gelecekteki ödemelere ait bir hak içeren kontrat. Banka kredilerinin tersine yatırımcı ile borçlu arasında doğrudan ve yasal olarak tanımlanmış bir ilişki kuran bu kontratlar yine banka kredilerinin tersine piyasalarda alınıp satılabilmektedir.

Meşruiyet (*Legitimacy*): Yasal ya da doğru bir sürece göre oluştuğu için veya değerli fonksiyonel faydalar sağladığı için veya doğuştan gelen bazı ahlâki nitelikleri olduğu için veya da üstün bilgi ya da teknik uzmanlık içerdiği için bir kurumun, kuralın veya siyasi düzenin kabul edilebilirliği.

Metinlerarasılık (*Intertextuality*): Buna göre, metinler bir 'metinlerarasılık' kurar, böylece tüm metinler diğer metinlere atıfta bulunur, ancak her metin aynı zamanda benzersizdir de. Metinler diğer metinler tarafından alıntılandıkça anlamın değiştiğini öne sürer. Sessizliklere ve sorgulanmadan kabul edilmiş varsayımlara dikkat çeker.

Mikroekonomi (*Microeconomics*): İktisadın bir piyasa ortamında firmanın davranışları üzerine çalışan dalı.

Milenyum Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*): BM Milenyum Deklarasyonu 2000'de şu sekiz alanda iyileşme sağlamaya yönelik hedef temelli ve zaman kısıtlamalı taahhütlere yer verilmiştir: yoksulluk ve açlık, ilköğretim, cinsiyet eşitliği, çocuk ölümleri, anne sağlığı, HIV/AIDS ve sıtma gibi hastalıkların önlenmesi, çevresel sürdürülebilirlik ve ortak çalışma.

Milletler hukuku (*Law of nations*): Antik Roma terimi '*jus gentium*'un literal karşılığı. Bugün 'uluslararası hukuk' ya da uluslar arasındaki hukuk terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmasına rağmen, orijinal anlamı tüm uluslar için ortak olan temel ilkelere atıfta bulunmaktadır. Bu, kavrama Ortaçağ'da, antik Yunan Doğal Hukuk kavramıyla yakından bağlantılı olduğu zamanlarda, kuvvetli normatif bir karakter verdi. Vattel'in etkili on sekizinci yüzyıl çalışması *The Law of Nations*'da

kavram bu erken dönem anlamını bir miktar muhafaza ediyor olsa da, Vattel'in devlet egemenliği üzerindeki güçlü vurgusu, egemen devletler arasındaki hukukun daha modern anlayışına doğru bir kayma olarak görülebilir.

Milliyetçilik (*Nationalism*): Dünyanın, siyasi kimlik ve sadakate odaklanmayı sağlayan, sonuç olarak da kendi kaderini tayin hakkını talep eden milletler arasında bölündüğü fikri. Milliyetçilik bu fikre ayrıca güçlü bir kimlik duygusu biçiminde veya bu fikri gerçekleştirmeye yönelik örgütler ve hareketler biçiminde atıfta bulunabilir.

Mukayeseli avantaj (*Comparative advantage*): David Ricardo'nun ticaret teorisi. Buna göre, serbest ve adil piyasa koşullarından tüm ülkeler, kendilerine en uygun ürünlerin üretiminde uzmanlaşmak ve ardından ürün fazlasıyla ticaret yapmak suretiyle istifade edebilirler.

Mutlak kazanç (*Absolute gains*): Ulusal çıkarlarını güvence altına almak için bütün devletler daha fazla güç ve nüfuz peşinde koşarlar. Bu mutlak kazançtır. Saldırgan realistler de gücü diğer devletlere oranla artırmakla ilgilenirler. Çıkarları güvence altına almak için yeterli güce, sistemdeki –dost ya da düşman– bütün diğer devletlerden daha fazla güce sahip olmak zorunludur.

Müdahale (*Intervention*): Müdahale edilenin rızası olmaksızın dışarıdan bir aktörün tercih ettiği amaca ulaşmak için bir devletin iç işlerine doğrudan karışması.

Müdahalesizlik (*Non-intervention*): Dış güçlerin egemen devletlerin iç işlerine karışmaması ilkesi.

Mütekabiliyet (*Reciprocity*): Ancak başkaları da aynı şekilde davrandığında işbirliğine girişileceğini öngören 'misliyle mukabele' stratejisini yansıtır.

Neo-klasik realizm (*Neoclassical realism*): Güç dağılımı gibi yapısal faktörleri devlet çıkarı (devlet ister statükocu ister değişim yanlısı olsun) gibi birim düzeyinde faktörlerle birleştiren bir realizm uyarlaması.

Neo-kolonyal (*Neo-colonial*): Eski sömürgeleri eski sömürgeci güçlerin ve gelişmiş sanayi ülkelerinin nüfuzu ve bilhassa ekonomik etkisi altında tutan gayriresmi süreçler.

Neo-neo: Neo-realistlerin ve neo-liberallerin paylaştığı araştırma gündemini ifade eden kısaltma.

Neo-realizm (*Neo-realism*): Ekonomik kaynakların (askerî kabiliyetlere ek olarak) nüfuz sahibi olmak için bir dayanak sağladığı kabulünden hareketle realist yaklaşımın dönüştürülmesi. Aynı zamanda uluslararası siyaseti açıklamak için ekonomiden ve davranışsal sosyal bilimlerden modeller ödünç alarak realizmi 'daha bilimsel' hale getirme girişimi.

Norm girişimcisi (*Norm entrepreneur*): Siyasal sistemdeki tüm aktörler ya da tanımlanmış bir alt grup için uygun davranış standartlarını tanımlamak üzere yeni

bir normu kavramsallaştıran ve teşvik eden siyasi aktör (bir birey ya da bir kuruluş).

Normatif teori (*Normative theory*): Küresel siyasetin işleyişini yöneten ya da yönetmesi gereken siyasi, etik ve ahlâki ilkelerin sistemik analizi. Teorilerin yalnızca ne olduğunu tespitle değil ne olması gerektiğiyle de ilgilenmesi gerektiği inancıdır. Norm oluşturulması uluslararası ilişkilerde devletlerin ve diğer aktörlerin yerine getirmesi gerekli standartların belirlenmesine atıftır.

Normatif yapı (*Normative structure*): Uluslararası ilişkiler teorisi yapıyı genelde güç dağılımı gibi maddi açılardan tanımlar ve sonra yapıya aktörleri kısıtlayıcı etken muamelesi yapar. Konstrüktivistler normatif bir yapı tanımlamak suretiyle yapıların da bilgi, kurallar, inançlar ve normlar gibi ortak fikirlerce nasıl belirlendiğine işaret ederler. Bunlar yalnızca aktörleri kısıtlamakla kalmaz, aynı zamanda anlam kategorileri oluşturur, kimlik ve çıkarları inşa eder ve uygun davranış standartlarını tanımlar. Burada önemli olan nokta, belli kimlikteki aktörlerin uygun davranış standartları anlamına gelen norm kavramıdır. Aktörler bir norma yalnızca kâr zarar hesabı yüzünden değil aynı zamanda kendileriyle ilişkili olduğu için bağlılık gösterirler.

Normlar (*Norms*): Genel davranış standartlarını belirler, devletlerin hak ve yükümlülüklerini ortaya koyar. Böylece GATT örneğinde temel norm, gümrük vergilerinin azaltılması ve nihai olarak ortadan kaldırılmasıdır. Norm ve ilkeler birlikte bir rejimin asıl karakterini tanımlar ve bunlar rejimin doğası dönüştürülmeden değiştirilemez.

Normların hayat döngüsü (*Life cycle of norms*): Normların evriminin farklı aşamalarını (ortaya çıkışlarından içselleştirilmelerine kadar) ayırt etmek için Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink tarafından üretilen bir kavram.

Nükleer caydırıcılık (*Nuclear deterrence*): Rakiplerin istenmeyen eylemlerde bulunmalarını önlemek için nükleer silahların kullanılmasını içeren bir kavram. Genel olarak caydırıcılık, rakibi bir şey yapmamaya ikna etmek için ceza tehdidini kullanmayı amaçlamaktadır. Nükleer caydırıcılık şu mantıkla işler: Bir devletin eylemde bulunmasının, rakibinin nükleer silahlarla yanıt vermesine neden olacağına dair çok küçük bir ihtimal bile varsa, bu ihtimal, o devleti eyleminden caydıracaktır. Caydırıcılık genel olarak statükoyu savunma girişimi olarak görülür; öte yandan zorlama, statükoyu değiştirmesi için rakibi ikna etmede cezalandırma tehditlerinin kullanılması anlamına gelir.

Nükleer saydamsızlık (*Nuclear opacity*): Aynı zamanda nükleer belirsizlik olarak da adlandırılan bu kavram, nükleer silahlara sahip olduğunu hiçbir zaman açıkça deklare etmeyen bir ülkeyi tanımlamaktadır.

Nükleer silaha sahip olmayan devletler (*Non-nuclear weapon state*): Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na taraf olan, dolayısıyla nükleer silaha sahip olmayan bir devlete gönderme yapar.

Nükleer silahlardan arındırılmış bölge (*Nuclear weapons-free zone*): Nükleer silahlardan arındırılmış spesifik çevreler veya coğrafi bölgeler oluşturan anlaşmalardır.

Nükleer silahların dikey yayılması (*Vertical proliferation*): Halihazırda bu silahlara sahip olan devletlerin nükleer silah sayılarındaki artışa işaret eder.

Nükleer silahların yatay yayılması (*Horizontal proliferation*): Nükleer silah sahibi aktörlerin sayısındaki artışa işaret eder.

Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*): 1968'te imzaya açılan ve nükleer silahsızlanma rejiminin temellerini atan uluslararası anlaşma.

Nükleer silahların yayılmasıyla mücadele (*Counter-proliferation*): Terim, nükleer silah programlarını ve nükleer silahların yayılmasını engellemek, yavaşlatmak veya sayıca azaltmak için yapılan çeşitli çabaları tanımlamak amacıyla kullanılır.

Nükleer tabu (*Nuclear taboo*): Spesifik uluslararası bir norm olan 'savaşta nükleer silah kullanımının kabul edilemez olduğu' fikri, giderek uluslararası toplum tarafından kabul edilmiştir.

Nükleer tutum (*Nuclear posture*): Bir devletin nükleer silah geliştirdikten sonra onlarla ne yaptığını tanımlayan terim. Nükleer tutum, bir devletin gerçek nükleer kabiliyetlerini; bu kabiliyetlerin nasıl, ne zaman ve kime karşı kullanılacağını belirleyen istihdam doktrinini ve bu kabiliyetlerin idare ve kullanımını yöneten komuta ve kontrol prosedürlerini içerir.

On dört ilke (*Fourteen Points*): İlk kez Ocak 1918'de Başkan Woodrow Wilson tarafından oluşturulan uluslararası toplum vizyonu ilkelerinden bazıları şunlardır: kendi kaderini tayin, diplomasinin gizli değil açık olması, bağımsızlığın ve ulusal bütünlüğün sağlanması için bir milletler birliğinin kurulması. Wilson'un fikirleri Paris Barış Konferans'ında büyük etkiye sahip oldu. Fakat kendi kaderini tayin ilkesi sadece Amerikan kolonyal çıkarları söz konusu olduğunda seçici biçimde uygulandı.

Ontoloji (*Ontology*): Neyin var olduğuna dair yaptığımız varsayımlar.

OPEC, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (*Organization of Petroleum Exporting Countries*): İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela gibi büyük petrol üreticisi ülkeler tarafından 1960'ta kurulmuştur. Daha sonra üyeleri arasına Nijerya, Meksika ve Libya da katılmıştır. Kuruluşun amacı piyasa istikrarını ve üreticilerin kârlarını gözeterek petrol üretimi politikalarını düzenlemektir.

Ortak güvenlik (*Collective security*): 'Sistemdeki her bir devletin bir devletin güvenliğinin bütün devletlerin endişesi olduğunu kabul ettiği ve saldırıya karşı ortak cevap vermeyi taahhüt ettiği' bir düzenlemeye işaret eder (Roberts ve Kingsbury 1993: 30). Aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nin de kurucu ilkesidir: üye dev-

letler birine yönelik tehdit veya saldırıyı bütün hepsine (ve daha genelde uluslararası normlara) yapılmış sayacaktı. Cemiyet uluslararası hukukun bu tür ihlallerine hep beraber karşılık verecekti. Cemiyet kurucularının beklentilerine göre, böylesi uyumlu bir hareket hasıl olduğunda, farazî ihlalciler saldırıda bulunmaktan caydırılacaktı. Fakat 1920 ve 1930'ların gösterdiği gibi, teori ve pratik dramatik biçimde farklılaştı. Cemiyet üyeleri Asya'daki Japon emperyalizmine karşı ya da Avrupa ve Afrika'daki Alman ve İtalyan yayılmacılığına karşı uyumlu eylem sergileyemediler.

Ortak insanlık (*Common humanity*): Hepimiz insan olmamız nedeniyle insan haklarına sahibiz ve bu haklar birey ve devletler için bağlantılı ahlâki görevler doğurur.

Ortaklık (*Collaboration*): Bireysel olarak tercih edilen bir strateji için tarafların karşılıklı arzu edilen stratejiden vazgeçmemesini gerektiren bir işbirliği türü.

Oryantalizm (*Orientalism*): Şarkiyatçılık. Doğu ve Ortadoğu ülkelerinin kurum, kültür, sanat ve içtimai hayatının Batılılar tarafından alımlanış biçimi. Edward Said'in büyük eserinin konusu olan Oryantalizm, bugün genellikle İslam toplumları hakkında klişeleştirmeler ve önyargılar ile ilişkilendirilir.

***Ostpolitik*:** Batı Alman hükümetinin Batı Almaya ile Varşova Paktı üyeleri arasındaki ilişkiyi geliştirmek için 1960'larda tasarladığı 'Doğu Politikası'dır.

Oyun teorisi (*Game theory*): Matematiğin stratejik etkileşimleri araştıran bir kolu.

Özgürleşim (*Emancipation*): Eşit siyasi, iktisadi ve toplumsal hakların kazanımı.

Paradigma (*Paradigm*): Ontolojik ve epistomolojik varsayımların bir arada bulunduğu teoriler bir paradigma oluşturur.

Perestroika: Sovyet lider Mikhail Gorbachev tarafından –glasnost ile birlikte– izlenen yeniden yapılandırma politikasıdır ve Sovyet siyasi ve ekonomik sistemini modernize etmeyi amaçlamıştır.

Piyasa başarısızlığı (*Market failure*): Piyasaların işbirliği stratejileri gerektiren malları üretme başarısızlığının sonucudur.

Piyasanın kendi kendini düzenlemesi (*Market self-regulation*): Finansal kurumların kendilerini yalnızca piyasalardan gelen fiyat sinyalleri temelinde düzenlemelerine izin verilen bir sistemdir. Fiyat sinyallerini başarılı bir şekilde yorumlayanlar kâr edip işte kalırken kötü yorumlayanlar para kaybederek iflasa zorlanır.

Popüler kültür (*Popular culture*): Müzik, film, televizyon ve video oyunları da dahil olmak üzere toplu tüketilen türler ve ifade biçimleri. Popüler kültür genellikle 'yüksek kültür'den daha az rafine olarak görülür. 'Yüksek' ve 'düşük'/'popüler' kültürün tanımı zamana ve mekâna göre değişir.

Postkolonyal (*Postcolonial*): Çağdaş uluslararası ve ulus-ötesi ırk, göç, etnisite, kültür, bilgi, güç ve kimlik ilişkileri.

Post-kolonyal (*Post-colonial*): Avrupa devletleri ve modern dönemde sömürgeleştirdikleri toplumlar arasındaki etkileşimlerin incelenmesi.

Postmodern veya 'yeni' terörizm (*Postmodern or 'new' terrorism*): Bin yıllık ve apokaliptik ideolojileri olan ve sistem düzeyinde hedefleri bulunan gruplar ve bireyler. Teritoryal amaçları olan geçmişteki teröristlerin aksine yeni teröristler yıkmak için yıkarlar.

Potansiyel nükleer kapasite (*Latent nuclear capacity*): Nükleer silah yapmak için gerekli tüm imkân ve kabiliyetlere sahip olmakla birlikte onu henüz üretmemiş ülkeleri tanımlayan terim.

Program ve Fonlar (*Programmes and Funds*): Birleşmiş Milletler'in, Genel Kurul'un gözetimi altında ve devletlerin ve diğer gönüllülerin bağışları temelinde yürüttüğü faaliyetler.

Rasyonalite (*Rationality*): Bireylerin tercihlerini önem sıralamasına koyma ve mevcut en iyi seçimi yapabilme yetisinde yansımasını bulur.

Rasyonel seçim (*Rational choice*): Aktörlerin nasıl menfaatlerini artırmaya çalıştıklarını, bu menfaatlerine ulaşmak için en etkin yolu nasıl seçtiklerini ve belirli şartlar altında kendi tercihlerine ulaşmak isteyen aktörlerin teşebbüslerinin ortak sonuçlarını açıklama girişimlerini vurgulayan bir yaklaşım. Büyük miktarda ekonomik teoriden türetilen rasyonel seçim siyasette ve uluslararası siyasette çok etkili olmuştur ve birçok meseleye uygulanmıştır.

Realizm (*Realism*): Bütün uluslararası ilişkileri güç arayışındaki devletlerin dahil olduğu ilişkiler olarak analiz eden teorik yaklaşım. Realizm devlet-dışı aktörleri analizine eklemez.

Rejim (*Regime*): Açık ya da gizli ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri kümesidir. Aktörlerin beklentileri bu sayılanlar etrafında, uluslararası ilişkilerin bir alanında birleşir. Bunlar, üzerinde anlaşmaya varılmış kurallar, normlar, prensipler ve karar alma prosedürlerine dayalı toplumsal kurumlardır. Çevre veya insan hakları gibi sorun alanlarında çok çeşitli devlet ve devlet-dışı aktörlerin etkileşimlerini yönetirler. Örneğin kahvenin küresel piyasası çok çeşitli sözleşmeler, ticaret anlaşmaları, bilimsel protokoller, piyasa protokolleri ve üretici, tüketici ve dağıtıcıların çıkarları temelinde yönetilir. Devletler bu çıkarları organize eder ve kahve üretimini kontrol eden, dağıtımını takip eden ve nihai olarak tüketim fiyatını belirleyen bir hükümet düzenlemesi veya bir rejim yaratmak için uygulamaları, kural ve prosedürleri dikkate alırlar (Young 1997, 6'dan uyarlanmıştır). *Ayrıca bkz.* **Uluslararası rejim**

Revizyonizm (*Revisionism*): Statükoyu korumak isteyen devletlerin aksine, uluslararası düzenin hakim kural ve normlarını değiştirip yeniden belirleme isteği.

Robin Hood vergisi (*Robin Hood tax*): Küresel hayır işlerini finanse etmek amacıyla bir dizi finansal işlem üzerinden alınan vergi. Son derece küçük bir oranda alınmakla birlikte, küresel finansal piyasalarda günlük ticaretin hacmi göz önüne alındığında hâlâ büyük miktarlarda para toplayabilmektedir.

Sadakat (*Loyalty*): Kişilerin kurumlara (veya birbirlerine) belli ölçüde şartsız destek verdiği duygusal bir eğilim.

Saldırgan realizm (*Offensive realism*): Devletleri güç maksimizasyonu peşindeki aktörler olarak gören yapısal bir realizm teorisi.

Savaş hali (*State of war*): (Klasik realistler tarafından tanımlandığı şekliyle) mevcut bir çatışma olmadığı halde, her an sıcak savaşa dönüşebilecek daimi bir soğuk savaş hali.

Savaş uzayı (*Battlespace*): Uçak ve uydular döneminde, –kara parçasına atıfta bulunan– geleneksel 'savaş meydanı' (*battlefield*) kavramı, yerini, üç boyutlu savaş uzayı kavramına bırakmaktadır.

Savunmacı realizm (*Defensive realism*): Devletleri güvenlik maksimizasyonu peşindeki aktörler olarak gören yapısal bir realizm teorisi.

Seçicilik (*Selectivity*): Üzerinde anlaşmaya varılmış ahlâki bir ilke birden fazla durumda risk altındadır fakat ulusal çıkarlar karşılık vermekten kaçınmayı mecburi kılar.

Sermaye kontrolleri (*Capital controls*): Genellikle Bretton Woods sistemi ile ilişkilendirilen ve –mali işlerin "küresel" bir mahiyete bürünmektense "ulusal" olarak kalmaya devam etmesi için– paranın bir ülkeden başka bir ülkeye hareketi üzerindeki resmi kısıtlamalardır.

Sınıf (*Class*): Toplumda benzer özellikleri paylaşan insan grupları. Marksistler tarafından ekonomik anlamda, üretim araçlarıyla aynı ilişkiyi kuran insanları –yani kapitalist toplumda üretim araçlarına sahip olan burjuvaziyi ve üretim araçlarına sahip olmayan ve geçinmek için emeklerini satmak zorunda olan proletaryayı– belirtmek için kullanılır.

Silah derecesinde uranyum (*Weapons-grade uranium*): U-235'in yüzde 90 veya daha fazla oranda zenginleştirildiği uranyum.

Sinatra doktrini (*Sinatra doctrine*): Ekim 1989'da Sovyet dışişleri bakanı tarafından dile getirilen (Frank Sinatra'nın 'I did it my way' (kendi bildiğim gibi yaptım) şarkısına atfen) Doğu Avrupa ülkelerinin 'kendi bildikleri gibi yapacaklarını' (doing it their own way) ve Brejnev Doktrini ve Doğu Avrupa'daki Sovyet hakimiyetinin bitişini işaret eden ifade.

Sivil toplum (*Civil society*): (1) Bir toplumda herhangi bir hükümet kurumunda görev almayan birey ve grupların toplamı veya (2) ne hükümetin ne de ticari şirketlerin çıkarları için hareket eden bütün birey ve gruplar. Bu iki anlam uyuşmaz ve tartışmalıdır. Bir üçüncü anlam daha vardır: tamamıyla siyasi kurumların temelini

oluşturan sosyal kurum ve pratikler ağı (ekonomik ilişkiler, aile ve akrabalık grupları, dini ve diğer toplumsal aidiyetler). Demokratik teorisyenler bu kurumların gönüllülüğe dayalı karakterini demokratik siyasetin işleyişinde esas olarak görür.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK) (*Non-governmental Organization, NGO*): Belli ölçüde resmi bir yapıda düzenli olarak birbiriyle temasa geçen ve kolektif eylemde bulunan insan grupları. Faaliyetlerinin ticari olmayan, şiddet içermeyen ve bir hükümet adına olmayan mahiyette olması gerekir. Genellikle özgecil gruplar veya Uluslararası Af Örgütü, Oxfam veya Greenpeace gibi kamu yararına çalışan gruplar oldukları varsayılır, ancak BM uygulamasında, sendikalar ve inanç toplulukları dahil olmak üzere herhangi bir sivil toplum sektörüne mensup olabilirler.

Siyasa alanı (*Policy domain*): Uluslararası bir örgütteki siyasi süreçlerle birbirine bağlı olan ve bu sebeple haklarında ortak karar verilmesi gereken siyasi sorunlar kümesi. Örneğin finansal politika İMF'de çözümlenir. Bir siyasa alanı birçok meseleyi kapsayabilir: finansal politika kalkınma, çevre ve toplumsal cinsiyet meselelerini içerir.

Siyasi topluluk (*Political community*): Kendi kendini yönetmek ve yabancı idaresinden muaf olmak isteyen topluluk.

Soğuk Savaş (*Cold War*): Komünizm ve kapitalizm arasında dünya çapındaki uzamış çatışma. Normal olarak 1947'de başladığı ve 1989'da Sovyet gücünün Avrupa'da çöküşüyle sona erdiği düşünülür.

Sonuç mantığı (*Logic of consequences*): Diğer aktörlerin de aynı şeyi yaptığını dikkate alarak eylemi beklenen fayda ve maliyetlere bağlar.

Sonuççu (*Consequentialist*): Bir sonuççuya göre, kararları bir eylemin olası sonuçları belirlemelidir. Uluslararası etikte realizm ve faydacılık en önemli sonuççu etiklerdir.

Sorumluluk etiği (*Ethic of responsibility*): Tarihsel realistler için, bir sorumluluk etiği uluslararası politikadaki etiklerin sınırıdır. Sonuçların ölçülüp biçilmesini ve olumlu sonuçların ahlâk dışı eylemlerden ortaya çıkabileceğinin farkında olmayı gerektirir.

Soykırım (*Genocide*): Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etmek amacıyla hayata geçirilen eylem. Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi 9 Aralık 1948'de onayladı.

Soykütük (*Genealogy*): Hangi siyasi uygulamaların bugünü oluşturduğunu ve hangi alternatif anlayış ve söylemlerin marjinalleştirildiğini ve unutulduğunu soran günümüz tarihi.

Söylem (*Discourse*): İfadeleri ve kavramları düzene koyan bir dil sistemi. Postyapısalcılar, materyalist faktörler ve fikirler arasındaki ayrışmaya karşı çıkar ve maddeselliğin anlamının söylem tarafından oluşturulduğunu kabul ederler.

Sözde-devlet (*Quasi-state*): Diğer devletlerin onun egemen bağımsızlığına saygı göstermesi nedeniyle 'negatif egemenliğe' sahip olan, fakat vatandaşlarının beklen-

tilerini karşılayacak kaynaklara veya iradeye sahip olmadığı için 'pozitif egemenlik' sahibi olmayan bir devlet.

Sözleşme/Konvansiyon (*Convention*): Devletler arasında çoğunlukla uluslararası bir konferansın sonucu olan genel antlaşma türü. Bir çerçeve konvansiyonu, çevre sorunlarını belirlemeye ve çözmeye dönük gelecek eylem planlarını geliştirmek üzere, hedefleri, organizasyonları, bilimsel araştırmaları ve gözden geçirme prosedürlerini –çerçeve konvansiyonu-uyarlanabilir protokol modeli kapsamında– ortaya koyar.

Stagflasyon (*Stagflation*): 1970'lerde dünyanın en gelişmiş sanayileşmiş ülkelerinin çoğunun yaşadığı durumdur. Bu durum boyunca ya çok az bir büyüme gerçekleşir ya da hiçbir büyüme gerçekleşmezken fiyat artışları kontrol edilemez bir seviyeye yükselir. Kelime (büyümeme durumunu ifade eden) "durgunluk" (stagnation) ve (genel fiyat düzeyindeki büyük artışı ifade eden) "enflasyon" kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir.

Suistimal (*Abuse*): Devletler kendi çıkarlarına olan savaşları, insani ilkelere referans vererek meşrulaştırırlar.

Süper güç (*Superpower*): 1945'ten sonra ABD ve Sovyetler Birliği'ni tanımlamak için kullanılan tabir. Bu ülkelerin, nükleer silahlar da dahil askerî kabiliyetlerine ve küresel siyasi müdahilliklerine işaret eder.

Sürdürülebilir kalkınma (*Sustainable development*): Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yetilerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarına yönelik kalkınma olarak tanımlanır.

Şer ekseni (*Axis of evil*): Ocak 2002'de George W. Bush tarafından İran, Irak ve Kuzey Kore'yi nitelemek için kasten kullanılan deyim.

Tahvil piyasaları (*Bond markets*): Kamu sektörü harcamalarını kolaylaştırmak için ulusal mali otoriteler tarafından devlet borçlanmasının yapıldığı piyasalar.

Taraflar Konferansı (*Conference of the Parties, CoP*): **Bir sözleşmeye taraf ülkelerin** genellikle yıllık olarak düzenledikleri konferans.

Tarihin sonu (*The end of history*): 1989'da Francis Fukuyama tarafından kullanılan meşhur ifade. Tarihin, bireycilik ile kolektivizm arasındaki düşmanlık tarafından şekillendirilen bir döneminin (Fransız İhtilali'nden iki yüz yıl sonra) liberalizmin zaferi ile son bulduğunu iddia eder.

Tek-kutupluluk (*Unipolarity*): Yalnızca bir hakim gücün veya 'kutbun' bulunduğu uluslararası güç dağılımı. Bazı analistler Amerikan gücüne rakip kalmadığından dolayı dünyanın 1990'lardan bu yana tek-kutuplu olduğunu iddia eder.

Teknolojik devrim (*Technological revolution*): Teknolojik gelişmelerin mümkün kıldığı (İnternet, uydu iletişimi, yüksek teknolojili bilgisayarlar gibi) modern iletişim araçlarının, mesafe ve konumu, sadece (yerel ve bölgesel düzeydekiler de

dahil) hükümetler için değil diğer aktörlerin hesaplamaları (örneğin şirketlerin yatırım kararları veya toplumsal hareketlerin faaliyetleri) için de daha az önemli faktörler haline getirmesi kastedilir.

Tek-taraflı insani müdahale (*Unilateral humanitarian intervention*): BM Güvenlik Konseyi'nin açık yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilen insani amaçlar için askerî müdahale.

Tek-taraflı Taahhüt (*Single Undertaking*): DTÖ kuralları uyarınca üyelerin çok-taraflı müzakerelerin sonucunu, yalnızca en hoşlarına giden bölümleri seçmek yerine, tek bir reform paketi olarak kabul veya red etmeleri gerekmektedir.

Temelci (*Foundationalist*): (Dünyanın bazı özelliklerine dair) tüm hakikat iddiaları için, nesnel bir şekilde, doğru ya da yanlış biçiminde hüküm verilebileceğini varsayan pozisyon.

Temelcilik-karşıtı (*Anti-foundationalist*): Herhangi bir zaman ve mekânda doğrunun ne olduğunu söyleyebilmek için nötr bir zeminin asla mevcut olmadığını iddia eden pozisyon. Dünya ile ilgili teorilerimiz neyi gerçeklik olarak gördüğümüzü tanımlar, dolayısıyla rakip iddialar arasında tercih yapmayı sağlayacak tarafsız bir tutum mevcut değildir.

Terörizm (*Terrorism*): Devlet-altı gruplar tarafından korku yaratmak maksadıyla sivillere ve/veya sembolik hedeflere yönelik gayrimeşru şiddet kullanımı. Siyasi değişimi etkilemek amacıyla, bir mağduriyete dikkat çekmek, sert bir misillemeyi teşvik etmek veya rakiplerinin moral üstünlüğünü çökertmek için yapılır. Şiddet kullanımının ne zaman meşru olduğunu belirlemek –ki bu değerlendirme sonuçlardan ziyade eylemin bağlamsal ahlâkiliği temelinde yapılır– terörizmin ne olduğu konusundaki tartışmaların kaynağını oluşturur.

Terörizmle mücadele (*Combating terrorism*): Anti-terörizm çabalarından (gelecekteki terörist saldırılardan korunma ya da bunların etkilerini azaltma tedbirleri) ve terörizm-karşıtı çabalardan (terörist eylemlere karşı misilleme yapmak ya da onları engellemek için tasarlanmış pro-aktif eylemler) müteşekkildir.

Terörle savaş (*War on terror*): Bush yönetimi tarafından kullanılan bir şemsiye kavram. Genelde terörizmin özelde ise İslam'a dayandırılan terörizmin yayılmasını durdurmak için 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD ve müttefikleri tarafından atılan askerî, siyasi ve hukuki adımlara gönderme yapar.

Tiran devletler (*Tyrannical states*): Egemen hükümetler eliyle vatandaşlarının insan haklarını büyük ölçeklerde ihlal eden, kitlesel öldürme, etnik temizlik ve/veya soykırım eylemlerine girişen devletler.

Topluluk (*Community*): Üyeleri ortak sembollere sahip olan ve ortak hedeflere ulaşmak için işbirliği yapma isteği sergileyen bir insan birliği.

Toplumsal cinsiyet (*Gender*): Belli bir zaman ya da mekânda kadın veya erkek olmanın ne anlama geldiğidir; cinsiyet farklılıklarının toplumsal olarak inşa edilmesi.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri (*Gender relations*): Güç ilişkileri: erkeklik ve kadınlığın ilişkisel inşaları. Maskülen olan genellikle daha imtiyazlıdır, fakat bu inşalar tartışılmakta ve değişmektedir.

Toplumsal hareket (*Social movement*): Genelde ortak siyasi eyleme yol açan ortak amaç, dayanışma ve ortak kimlik duygusuna sahip insanlar. Bu kavram bütün STK'ları ve ağları, buna ek olarak bunların bütün üyelerini ve ortak değer(ler) i savunan bütün bireyleri kapsar. Bu nedenle, kadın ve çevre hareketleri, liderlik sağlayan ve sosyal değişim isteğine odaklanan spesifik STK'lardan daha fazlasıdır.

Toplumsal olgular (*Social facts*): İnsan mutabakatına bağlı olarak, onların varlığı dünyayı nasıl kategorize ettiğimizi ve ne yaptığımızı şekillendirir.

Toprak (*Territory*): Dünya yüzeyinin bir siyasi topluluk veya devlete tahsis edilmiş kısmı.

Topraksallık (*Territoriality*): Sınırlar ve toprak (*territory*) özellikle idari amaçlar için hâlâ önemlidir. Fakat küreselleşme şartları altında, siyasi örgütlenmenin ve siyasi gücün –sınırları ve toprakları aşan– yeni bir coğrafyası ortaya çıkmaktadır.

Topyekûn savaş (*Total war*): Yirminci yüzyıldaki iki dünya savaşı için kullanılan terim. Bu savaşların sadece küresel ölçekli oluşlarına değil, aynı zamanda savaşan tarafların, rakiplerinin 'kayıtsız şartsız teslimiyet'ini (İkinci Dünya Savaşı'nda özellikle Batılı müttefiklerle ilişkilendirilen bir tabir) hedeflediklerine işaret eder. Topyekûn savaş aynı zamanda, eli ayağı tutan bütün vatandaşları galibiyet için seferberliğe davet eden büyük çağrının bir parçası olarak nüfusun tamamının –kadınlar da dahil olmak üzere fabrika işlerinde, yardımcı sivil savunma birimlerinde paramiliter ve paramedik olarak– harekete geçirilmesini de ifade eder.

Transfer ücreti (*Transfer price*): Firma-içi mal ve hizmetler ticareti için ulusaşırı bir şirketçe belirlenen fiyat. Muhasebe işlemleri dikkate alındığında, ihracat ürünleri için bir fiyat belirlenmek zorundadır fakat bunun piyasa fiyatlarıyla alakalı olması gerekmez.

Truman doktrini (*Truman doctrine*): Amerikan Başkanı Harry Truman'ın Mart 1947 tarihli ifadesi: 'silahlı azınlıkların ya da dış baskıların boyun eğdirme çabalarına karşı koyan özgür halkları desteklemek Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası olmalıdır.' Türkiye ve Yunanistan'a destek sağlamak için Kongre'yi ikna etme niyetinde olan doktrin, Amerika'nın müttefiklerine sağladığı siyasi ve ekonomik yardıma ve çevreleme politikasına temel oluşturdu.

Türev sözleşmeler (*Derivatives contracts*): Profesyonel yatırımcıların ya gelecekteki olumsuz fiyat hareketlerine karşı kendilerini sigorta ettirmek ya da gelecekteki avantajlı fiyat hareketlerinden bol kazanç elde etmek amacıyla alıp sattıkları son derece karmaşık, fiyatlamaları ileri matematik içeren finansal araçlar.

Ulus (*Nation*): Ortak bir vatan üzerinde birbirlerini ortak kimliğin parçası olarak gören insan grubu.

Ulusal çıkar (*National interest*): Devletler için en mühim şeyi –listenin en başında hayatta kalma mücadelesi vardır– vurgulamak üzere realistler ve devlet liderleri tarafından kullanılır.

Ulusal güvenlik (*National security*): Devletlerin dış politikalarında temel bir değer.

Ulusal kendi kaderini tayin hakkı (*National self-determination*): Farklı ulusal grupların devlet olma hakkı.

Ulus-devlet (*Nation-state*): Devletin, milleti temsil ediyor olmasına istinaden meşruiyet iddia ettiği siyasi topluluk. Şayet bir milletin neredeyse bütün üyeleri bir devlet bünyesinde toplansaydı ve bu yapı başka ulusal toplulukları barındırmasaydı ulus-devlet var olabilirdi. Terim yaygın biçimde kullanılmasına rağmen böyle bir varlık yoktur.

Uluslararası düzen (*International order*): Devletler arasındaki ilişkilerde normatif ve kurumsal kalıp. Bunun unsurlarının egemenlik, diplomasi türleri, uluslararası hukuk, büyük güçlerin rolü ve güç kullanımını sınırlandıran kodlar gibi şeyleri içerdiği düşünülebilir.

Uluslararası hiyerarşi (*International hierarchy*): Devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin göreli güçlerine göre yer aldıkları otorite yapısı.

Uluslararası hukuk (*International law*): Devletlerin kendi aralarında kabul ettikleri ve sözleşmeye konu ettikleri resmi kurallar.

Uluslararası kurumlar (*International institutions*): Bölgesel veya küresel ölçekteki ekonomik, politik ve çevresel sorunları yönetmek için gerekli olan Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar. *Bkz.* **Uluslararası örgüt**

Uluslararası örgüt (*International organization*): Üç veya daha fazla resmi üyeye ve resmi prosedürlere sahip herhangi bir kuruluş. Üye sayısının iki yerine en az üç olarak belirlenmesinin sebebi, çok-taraflı ilişkilerin iki-taraflı ilişkilerden daha karmaşık bir yapıya sahip olmasıdır. Üç tür uluslararası örgüt vardır: (*bkz.*) Hükümetler-arası örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve melez uluslararası örgütler.

Uluslararası Para Fonu (IMF) (*International Monetary Fund*): 2013 yılı sonu itibariyle 188 üyeli bir kurum, geçici olarak kamu maliyesi sorunları yaşayan üyelerden herhangi birine kapsamlı teknik yardım ve kısa vadeli istikrar finansmanı akışı sağlamaktadır. 1978'den beri her bir üye devletin ekonomik performansının kapsamlı gözetimini üstlenmiş ve yanlış politikalar izlediğini düşündüğü ülkeler için 'ıslah edici' programlar başlatmıştır.

Uluslararası rejim (*International regime*): Krasner (1983: 2) tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Aktörlerin uluslararası ilişkilerin belirli bir alanındaki beklentilerini birleştiren bir dizi kapalı veya açık ilke, norm, kural ve karar alma prosedürü." Bu kavram, devletler arasındaki güç mücadelesine rağmen bazı meselelerde uluslararası işbirliğinin meydana gelmesini (neo-realistlere göre bu bir paradokstur) açıklamak için neo-realistler tarafından geliştirilmiştir. Rejimlerin hakim bir devlet tarafından kurulup devam ettirildiğini ve rejime katılmanın her bir devletin fayda-maliyet hesabının bir sonucu olduğunu savunurlar. Buna mukabil, çoğulcular ku-

rumların müstakil etkisini, liderliğin önemini, ulus-aşırı STK ve şirketlerin dahlini ve insan hakları ve çevre hakkında artan duyarlılık gibi bilişsel değişim süreçlerini de vurgulayacaktır.

Uluslararası sistem (*International system*): Bir bütün oluşturmak için birbiriyle ilişkili parçaların kümelenmesi. Realist teoride, sistemler (iç siyasette) hiyerarşi ve (uluslararası siyasette) anarşi gibi tanımlayıcı ilkelere sahiptir.

Uluslararası sivil toplum kuruluşları (*International non-governmental organizations, INGOs*): Üyeliğin ulus-aşırı aktörlere açık olduğu bir uluslararası örgüt. Çok farklı çeşitleri vardır: 'ulusal' ve yerel STK'lar, şirketler, siyasi partiler veya bireyler. Birkaçı üye olarak başka INGO'lara ve bazıları da karma üyelik yapılarına sahiptir.

Uluslararası Ticaret Örgütü (*International Trade Organization, ITO*): Bretton Woods Konferansı'nın kayda değer bir başarısızlığı, ABD'deki Truman yönetiminin Batı ittifakı içerisindeki ticaret ilişkilerini yönetmek için çok taraflı bir kurum tesis etme önerilerini onaylamayı reddetmesi sonucunda Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulamaması olmuştur.

Uluslararası topluluk (*International community*): Politikacılar, medya ve sivil toplum aktörleri tarafından, dünyayı oluşturan devletlere atıfta bulunmak için kullanılan tabir. Burada amaç çoğu zaman bu devletlerden en güçlü olanların bir soruna, savaşa veya krize müdahale etmesini sağlamaktır.

Uluslararası toplum (*International society*): Bir arada var olabilmek ve işbirliği yapabilmek için ortak normları, kuralları ve pratikleri kabul eden bir grup egemen devleti tanımlamak üzere kullanılan tabir.

Uluslararasılaşma (*Internationalization*): Bu kavram özellikle dünya ekonomisi bağlamında uluslararası etkileşimin ve karşılıklı bağımlılığın yüksek düzeylerine işaret etmek için kullanılır. Kavram genelde bu durumu küreselleşmeden ayırt etmek için kullanılır zira küreselleşme etkileşecek, birbirinden ayrı ulusal ekonomilerin olmadığını ima eder.

Ulus-ötesi/Ulus-aşırı aktör (*Transnational actor*): Başka bir ülkeden herhangi bir aktörle ya da uluslararası bir örgütle ilişkisi bulunan herhangi bir sivil toplum aktörü.

Ulus-ötesi sivil toplum (*Transnational civil society*): Vatandaşların ve özel çıkarların –ortak hedeflere ulaşmak veya hükümetleri ve küresel yönetişimin resmi kurumlarını eylemleri hakkında hesap verebilir kılmak için– sınır ötesi işbirliğine girdiği siyasi arena.

Ulus-ötesi şirket (*Transnational company/corporation*, TNC) *Bkz.* **Çokuluslu şirketler**

Ulus-üstücülük (*Supranationalism*): Entegrasyon teorisinde, bağımsız karar verme yetkisine sahip, dolayısıyla da üye devletlere belirli karar ve kuralları dayatmaya muktedir ortak kurumlar oluşturmayı ifade eden kavram.

Uygunluk mantığı (*Logic of appropriateness*): Eylemi –fayda ve maliyetlere bakmaksızın– meşru ve yapılacak doğru şey olarak görülüp görülmediği temelinde değerlendirir.

Uyum (*Concert*): Büyük güçlerden bir kısmının, karşılıklı rıza normları temelinde icra ettiği yönetsel görev.

Üç Kıta Konferansı (*Tricontinental Conference*): 1966'da Küba'nın başkenti Havana'da Bandung Konferansı'nın devamı olarak düzenlenmiştir. Latin Amerika'nın, Karayipler'in, Asya'nın ve Afrika'nın, sömürgelikten kurtulup bağımsız olmuş devletlerinden gelen 500 delegenin katıldığı Üç Kıta Konferansı, dekolonizasyonun sağlanması ve bağlantısız devletlerin ortaya çıkması için –silahlı mücadele gibi– daha radikal öneriler sunmuştur.

Üçgenleme (*Triangulation*): İki ülke arasındaki ticaretin üçüncü bir ülke aracılığıyla dolaylı olarak yapılması. Örneğin, 1980'lerin başında, Arjantin ve İngiliz hükümetleri iki ülke arasındaki ticarete izin vermiyordu fakat firmalar ihraç ürünlerini Brezilya ya da Batı Avrupa üzerinden göndermiştir.

Üçlüler (*Triads*): Üçlü ekonomik gruplaşma (Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya).

Üçüncü Dünya (*Third World*): İlk kez 1950'lerin sonlarında hem az gelişmiş dünyayı hem de az gelişmişliği yenecek siyasi ve ekonomik projeyi tanımlamak için kullanılan kavram. Soğuk Savaş sonrası daha az kullanılır olmuştur.

Ülke (*Country*): Devlet ile eşanlamlı olarak kullanılabilecek genel bir terim. Coğrafi bir sınır içinde siyasi bir topluluğun somut gerçekliğini vurgular. *Ayrıca bkz.* **Devlet**

Ülkesel devlet (*Territorial state*): Kendi toprağı üzerinde ikamet eden nüfus üzerinde güç sahibi olan fakat bir ulusu ya da halkı bir bütün olarak temsil etme niyetinde olmayan devlet.

Üretim araçları (*Means (or forces) of production*): Marksist teoride, üretim sürecinde birleşen unsurlar. Herhangi bir tarihsel dönemde erişilebilir olan araç ve teknolojilerin yanı sıra emeği de içerir.

Üretim ilişkileri (*Relations of production*): Marksist teoride, üretim ilişkileri üretim süreçlerinde üretim araçlarını birbiriyle ilişkilendirir ve örgütler. Üretim ilişkileri, üretim sürecinin ilerlemesi için gerekli olan teknik ve kurumsal ilişkilerle, üretim araçlarının kontrolünü yöneten daha büyük yapılarla ve bu sürecin nihai mamullerinin kontrolüyle ilgilidir. Kapitalist toplumda özel mülkiyet ve emek ücreti üretim ilişkilerinin iki temel özelliğidir.

Varoluşsal caydırıcılık (*Existential deterrence*): Tek bir nükleer savaş başlığına sahip olmanın herhangi bir rakip saldırıyı engellemeye yeterli olacağı inancı.

Varşova Paktı (*Warsaw Pact*): Batı Almanya'nın yeniden silahlanması ve NATO'ya girişine yanıt olarak Mayıs 1955'te kurulmuştur. SSCB ve yedi komünist

devletten meydana gelir (Arnavutluk 1961'de çekilmiştir). Örgüt 1991'de resmen dağılmıştır.

Vatandaşlık (*Citizenship*): Siyasete katılma ya da siyasette temsil edilme hakkına sahip olma durumu.

Vergiden kaçınma (*Tax avoidance*): Parayı yurtdışına –ve özellikle vergisiz bir hukuki alana– taşımak için karmaşık muhasebe uygulamalarının yürütüldüğü büyük çaplı küresel faaliyet.

Versay Barış Antlaşması, 1919 (*Versailles Peace Treaty*): Birinci Dünya Savaşı'nı (1914-1918) resmen bitiren antlaşma. Milletler Cemiyeti'ni kurmuş, galip ve mağlup güçlerin hak ve yükümlülüklerini belirlemiş ve 'ileri devletler'e kolonileştirilmiş halklar üzerinde resmi vesayet hakkı veren 'Mandacılık' sistemini yaratmıştır.

Volcker Kuralı (*Volcker Rule*): Başkan Obama'nın Ekonomik İyileştirme Danışma Kurulu'nun Ocak 2011'e kadar başında bulunan Paul Volcker'in adını taşıyan bu tasarı, özel sektör finansal kuruluşları –resmi olarak– sadece ticari ve sadece yatırım bankaları olarak ikiye ayırmayı önermektedir. Böylece Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) nihai kredi merci imkânından faydalanabilecek mevduat toplama ile ilişkili az sayıda uygulamayı korumayı hedeflemektedir.

Washington Konsensüsü (*Washington Consensus*): Washington'daki karar oluşturucuların, küresel refahın –minimalist devlet ve piyasaların artırılmış rolünü destekleyen– neo-klasik ekonomik politikaların evrensel düzeyde uygulanmasıyla artırılabileceğine olan inancı.

Westfalya Antlaşmaları, 1648 (*Treaties of Westphalia*): Osnabruck ve Munster Antlaşmaları beraberce 'Westfalya Barışı'nı meydana getirir. Bu antlaşmalar Otuz Yıl Savaşları'nı bitirmiştir ve Avrupalı monarkların siyasi hak ve otoritelerini sınırlamada hayati öneme sahiptir. Diğer şeylerin yanında, monarklara daimi ordu bulundurma, kaleler inşa etme ve vergi koyma hakları vermiştir.

Westfalya Barışı (*Peace of Westphalia*) *Bkz.* **Westfalya Antlaşmaları**

Westfalya-sonrası (*Post-Westphalian*): Ulusal sınırların ve egemenlik ilkesinin artık en asli ilke olmadığı düzen.

Westfalya-sonrası savaş (*Post-Westphalian war*): Ne düşman bir devletin egemenliğini ne de bir ülkedeki devlet aygıtının kontrolünü ele geçirmeyi amaçlayan, Soğuk Savaş sonrası dönemde tipik olan devlet içi savaş.

Yağmacı kredilendirme (*Predatory lending*): Kredi verenin, krediyi alan kişinin belirlenen geri ödeme planı çerçevesinde krediyi geri ödeyecek mali kaynağı olmadığını bildiği ama yine de kredi verme eyleminin gerçekleştiği kredi türü. Bu çeşit kredilendirme işlemleri 2008'deki ipotekli konut kredileri krizine ilişkin soruşturmalarda gün yüzüne çıktı.

Yahudi soykırımı (*Holocaust*): Nazilerin Avrupa'daki Yahudi nüfusu öldürme teşebbüslerini tanımlayan kavram. 6 milyon civarındaki Yahudi halk ve ilaveten Sovyet mahkûmlar, Çingeneler, Polonyalılar, komünistler, eşcinseller ve fiziksel ve zihinsel engellilerden oluşan bir milyon kadar insan toplama kamplarında öldürüldü. Kavram aynı zamanda insanlığı ya da tüm bir grubu yok etmek anlamında da kullanılır.

Yakınlaşma (*Rapprochement*): 1970'lerde Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD arasında daha dostane ilişkilerin kurulması.

Yalan beyana dayalı krediler (*Liar loans*): –Müşterileri, daha yüksek fiyatlı ev almayı sağlayacak kredi hakkı elde etmek için hane gelirini yüksek göstererek bankaları kasıtlı olarak yanlış bilgilendirmeye teşvik eden– ipotek kredisi piyasasındaki bankalarca verilen kredilerdir. Hane gelirlerini tahkik etmek için bağımsız herhangi bir denetim yapılmazken banka görevlileri daha fazla kredi vermek maksadıyla müşterileri gerçeği çarpıtmaya teşvik ederler.

Yapı (*Structure*): Sosyal bilimler felsefesinde yapı aktörden (toplumsal sınıf) bağımsız halde var olan bir şeydir fakat eylemin (devrim) doğasında önemli bir belirleyicidir. Çağdaş yapısalcı realistler için, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin sayısı yapıyı meydana getirir.

Yapısöküm (*Deconstruction*): Dilin ikiliklerden oluştuğunu, ikilik içerisindeki bir tarafın diğerinden daha üstün olduğunu ve bu üstün ve aşağı kavramlar arasındaki hiyerarşinin giderilmesi gerektiğini iddia eden düşünüş.

Yatıştırma (*Appeasement*): Rövanşist (veya teritoryal yayılma peşindeki) devlete –daha ılımlı iddialar üzerinde anlaşmanın ilgili devletin yayılmacı hevesini yatıştıracağı umuduyla– tavizler verme politikası. Yatıştırma, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in Hitler'e önce Avusturya'nın, ardından Çekoslovakya'nın işgaline göz yumarak verdiği ve 1938 Münih Antlaşması'yla doruğa çıkan meşhur (veya meşum) tavizlerle ilişkilendirilir. O zamandan beri yatıştırma politikası genellikle diktatörlerin talepleri karşısında boyun eğmeyle eş anlamlı olarak görülmüştür –diktatörlerin saldırgan tasarımlarını etkisiz hale getirmek yerine cesaretlendirmektedir.

YayılıMilletler (*DissemiNations*): Homi Bhabha tarafından üretilen bu kavram, kolonyal ve postkolonyal bağlamlarda bilgi ve fikirlerin hareketi ve iç içe geçmesini ifade eder ve bazı kültürlerin hayatın nasıl olduğu ve nasıl yönlendirileceği hususunda tek bir algılayış biçimine bağlı kaldığı şeklindeki basit algılara meydan okur.

Yayılma (*Diffusion*): Fikirlerin, inançların, alışkanlıkların ve pratiklerin nüfusun tamamına nasıl yayıldığıyla ilgilenir.

Yeni-ortaçağcılık (*Neo-medievalism*): Siyasi gücün yerel, ulusal ve ulus-üstü kurumlar arasında dağıldığı ve bunların hiçbirinin bireysel sadakatlere tam hükmedemediği bir durum.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (*New International Economic Order*): Bağlantısızlar Hareketi ve G77 tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun

1974'teki özel bir oturumunda sunulan yirmi beş maddelik bir bildiridir. Bu bildiri, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin dünya ekonomisi içerisindeki konumlarını iyileştirip güçlendirebilmelerine yardımcı olacak bir küresel ekonomik düzen kurmayı hedeflemektedir. Genel Kurul tarafından kabul edilse de büyük ekonomik güçler tarafından desteklenmemiştir.

Yeniden işleme (*Reprocessing*): Parçalanabilir plütonyumu kullanılmış nükleer yakıttaki parçalanabilir olmayan malzemeden ayırma süreci; bu işlemin amacı genellikle plütonyumu nükleer bir silahta kullanmaktır.

Yersiz-yurtsuzlaşma (*Deterritorialization*): Toplumsal faaliyetlerin organizasyonunun coğrafi yakınlık veya ulusal sınırlarca gittikçe daha az sınırlandırılması sürecidir. Teknolojik devrimle hız kazanmış olan bu süreç, toprak parçalarının, mesafelerin ve sınırların insanların kendilerini kolektif olarak tanımlamaları veya siyasi tanınma arayışları üzerindeki etkisinin azalmasına işaret eder. Bu süreç küresel sivil toplumun yayılmasına yardımcı olur fakat aynı zamanda küresel suç veya terörist ağların yayılmasına da zemin hazırlar.

Yoksulluk (*Poverty*): Geleneksel görüşte, yiyecek almak ve diğer maddi ihtiyaçlarını karşılamak için parası olmayan insanların yaşadığı durumdur. Alternatif görüşe göre, insanların maddi ya da maddi olmayan ihtiyaçlarını kendi çabalarıyla karşılayamamaları halidir.

Yumuşak güç (*Soft power*): ABD'li akademisyen Joseph Nye tarafından üretilen bu kavram, muhatabınızı sizinle aynı görüşe getirmek için –cebri ve askerî güç kullanarak zorlamak yerine– ikna, cazibe ve öykünme gibi yöntemleri kullanmanın dünya siyasetindeki önemini vurgular.

Yumuşama (*Détente*): Doğu ile Batı arasındaki gerginliğin gevşemesi. Sovyet-Amerikan yumuşaması 1960'ların sonundan 1970'lerin sonuna kadar sürmüştür ve müzakereler ve nükleer silahların kontrolü anlaşmalarıyla karakterizedir.

Yurttaşlığa dayalı milliyetçilik (*Civic nationalism*): Milletin bir dizi ortak siyasi değer ve kuruma bağlı olduğunu iddia eden milliyetçilik.

Yüksek faizli borç krizi (*Sub-prime crisis*): 2007'de ipotek kredisi piyasasında yaşanan ve bankaları ağır borçlara maruz bırakarak uluslararası kredi daralmasına sebep olan kırılma için kullanılan yaygın ifade.

Yüksek siyaset (*High politics*): Ülkelerin dış siyaset gündemlerinde en üst sıralarda yer alan konular. Realistlere göre bunlar savaş, güvenlik ve askerî tehdit ve kabiliyetlerle ilgili meselelerdir.

Zaman-mekân sıkışması (*Time-space compression*): Zaman ve mekânın –teknolojinin güdülediği– erozyonu. İletişim bakımından 'küçülen' bir dünya görüntüsü ortaya çıkarır.

Zehirli varlıklar (*Toxic assets*): Amerika'daki krizin patlamasının ardından birçok Batılı bankanın ipoteğe dayalı menkul kıymetlere yaptıkları başarısız yatırım-

ları ifade eden tabir. 2008-2009'da birçok gelişmiş sanayi ülkesinde devlet tarafından devreye sokulan kurtarma paketlerinin en önemli görevi, kamu kaynaklarını kullanarak bankaların bilançolarından zehirli varlıkları arındırmak olmuştur. Batılı bankalar, genellikle yüksek fiyattan yoğun oranda ipoteğe dayalı menkul kıymet alımı yapmıştı. Ancak bunların alım satımının yapıldığı piyasa 2008'de bütünüyle çöktüğünde bankalar büyük kayıplar ve geri ödenemez kısa vadeli borçlar ile karşı karşıya kaldı. Devletler her zaman, kurtarma paketini kullanarak bankaların bilançolarındaki aslen değersiz olan bu zehirli varlıkları, halihazırda yüksek değerlere sahip varlıklarla değiştirme ve böylece bankaları iflastan kurtarma yoluna gider.

Zenginleştirme (*Enrichment*): Parçalanabilir U-235'den parçalanabilir olmayan izotop U-238'i ayrıştırma süreci. Zenginleştirme doğal uranyumdaki U-235 miktarını artırarak nükleer enerji veya nükleer silah üretiminde kullanılabilir hale getirir.

Zirve diplomasisi (*Summit diplomacy*): Temel sorunları çözmek için (özellikle süper güçlerin) hükümet başkanları arasındaki doğrudan görüşmelere işaret eder. 'Zirveler' Soğuk Savaş sırasında düzenli bir ilişki biçimini almıştır.

Kaynakça

Abbott, K., Keohane, R. O., Moravcsik, A., Slaughter, A.-M., Snidal, D. (2000), "The Concept of Legalization", *International Organization*, 54(3): 401-20.

Acharya, A. (2004), "A Holistic Paradigm", *Security Dialogue*, 35 (Eylül): 355-6.

—— (2011), "Speech to the Informal Thematic Debate of the 65th Session of the United Nations General Assembly on Human Security", New York, 14 Nisan 2011, erişim adresi: http://www.un.org/en/ga/president/65/initiatives/Human%20Security/Amitav%20Acharya%20UNGA%20Human%20Security%20Debate%20Presentation.pdf, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

Adler, E., Barnett, M. (1998), "A Framework for the Study of Security Communities", E. Adler ve M. Barnett (ed.), *Security Communities* (Cambridge: Cambridge University Press): 29-65.

—— ve Pouliot, V. (2011), *International Practices* (Cambridge: Cambridge University Press).

Alarcon, N. (1990), "The Theoretical Subject(s) of This Bridge Called My Back and Anglo-American Feminism", G. Anzaldua (ed.), *Making Face, Making Soul* (San Francisco, CA: Aunt Lute): 356-69.

Albrow, M. (1996), *The Global Age* (Cambridge: Polity Press).

Allison, G. (2000), "The Impact of Globalization on National and International Security", J. S. Nye ve J. D. Donahue (ed.), *Governance in a Globalizing World* (Washington, DC: Brookings Institution): 72-85.

—— (2005), *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe* (New York: Holt Paperbacks).

Alperovitz, G. (1965), *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam: The Use of the Atomic Bomb and the American confrontation with Soviet Power* (New York: Simon & Schuster).

Amoore, L. (ed.) (2005), *The Global Resistance Reader* (Londra: Routledge).

Anderson, B. (1983; gözden geç. 1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso).

Ang, I. (1995), "I'm a Feminist But ...", B. Caine ve R. Pringle (ed.), *Transitions: New Australian Feminisms* (Londra: Allen & Unwin): 57-73.

Anghie, A. (1996), "Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of International Law", *Social and Legal Studies*, 5(3): 321-36.

Annan, K. (2001), "Towards a Culture of Peace", erişim adresi: http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

—— (2002), "The Responsibility to Protect", *International Peace Academy konuşması*, 15 Şubat 2002, BM basın bildirisi SG/S M/8125.

—— (2005), "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All", A/59/2005, 23 Mart (New York: UN).

—— (2012), *Interventions: A Life in War and Peace* (New York: Penguin).

Anzaldua, G. (1987), *Borderlands: The Frontera* (San Francisco, CA: Aunt Lute).

Appadurai, A. (1996), *Modernization at Large: Cultural Dimensions in Globalization* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press).

Aradau, C. (2008), *Rethinking Trafficking in Women: Politics out of Security* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Armstrong, D. (1993), *Revolution and World Order: The Revolutionary State in International Society* (Oxford: Clarendon Press).

Ashley, R. K. (1987), "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", *Alternatives*, 12(4): 403-34.

Atran, S. (2010), *Talking to the Enemy: Faith, Brotherhood, and the (Un)Making of Terrorists* (New York: Ecco, HarperCollins).

Bakker, E. (2006), *Jihadi Terrorists in Europe, Their Characteristics and the Circumstances in Which They Joined the Jihad: An Exploratory Study* (Clingendael: Netherlands Institute of International Relations).

Baldwin, D. (ed.) (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (New York: Columbia University Press).

Balibar, E. (1995), "Ambiguous Universality", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 7(1): 48-74.

Ban, Ki-moon (2009), *Implementing the Responsibility to Protect*, BM Genel Sekreteri Raporu, A/63/677, 12 Ocak.

Bank for International Settlements (2010), *Triennial Central Bank Survey: Report on Global Foreign Exchange Market Activity in 2010* (Basel: Bank for International Settlements).

Barber, B. (2002), *Fear's Empire: War, Terrorism, and Democracy* (New York: W.W. Norton).

Barkawi, T. (2005), *Globalization and War* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield).

—— ve Stanski, K. (2013), *Orientalism and War* (New York: Columbia University Press).

Barnett, M., Duvall, R. (2005), "Power in International Politics", *International Organization*, 59(1): 39-75.

Basra, H. (2012), "Increased Legalization or Politicalization? A Comparison of Accession under the GATI and WTO", *Journal of World Trade*, 46(4): 937-59.

Bauman, Z. (1998), *Globalization: The Human Consequences* (Cambridge: Polity Press).

Beardsley, K., Asal, V. (2009), "Winning With the Bomb", *Journal of Conflict Resolution*, 53(2): 278-301.

Beitz, C. (1979), *Political Theory and International Relations* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1992), "Cosmopolitanism and Sovereignty", *Ethics*, 103: 48-75.

Bellamy, A. J. (2002), *Kosovo and International Society* (Basingstoke: Palgrave).

—— (2009), *Responsibility to Protect: The Global Effort to Prevent Mass Atrocities* (Cambridge: Polity Press).

—— (2012), *Massacres and Morality: Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity* (Oxford: Oxford University Press).

—— ve Williams, P. D. (2011), "The New Politics of Protection? Cote d'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect", *International Affairs*, 87(4): 825-50.

Bennett, J., George, S. (1987), *The Hunger Machine* (Cambridge: Polity Press).

Bergsten, C. F. (1997), "Open Regionalism", *The World Economy*, 20: 545-65.

Bernstein, R., Munro, R. H. (1998), *The Coming Conflict with China* (New York: Random House).

Berry, A. W. (2012), "7 Breakdowns in Haiti's Rebuilding Efforts", 22 Mart, erişim adresi: http://www.global post.com/dispatches/globalpost-blogs/rights/haiti-rebuilding-7-breakdowns, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

Best, E. (2006), "Regional Integration and (Good) Regional Governance: Are Common Standards and Indicators Possible?", P. DeLombaerde (ed.), *Assessment and Measurement of Regional Integration* (Londra ve New York: Routledge): 183-214.

Bethell, L. (1970), *The Abolition of the Brazilian Slave Trade: Britain, Brazil and the Slave Trade Question 1807-1869* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bhabha, H. (1994), *The Location of Culture* (Londra ve New York: Routledge).

Bhagwati, J. (1991), *The World Trading System at Risk* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Bigelow, R. (1969), *The Dawn Warriors* (Londra: Scientific Book Club).

Blair, T. (1999*a*), "Doctrine on the International Community", 22 Nisan 1999'da Chicago'da yapılan konuşma, erişim adresi: http://www.pbs.org/newshour/bb/international/jan-june99/blair_doctrine4-23.html, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

—— (1999*b*), "Speech by the Prime Minister, Tony Blair, to the Economic Club of Chicago", The Hilton Hotel, Chicago, ABD, 22 Nisan 1999, erişim adresi: www.global policy.org/globaliz/politics/blair.htm.

Bloom, M. (2005), *Dying to Win: The Allure of Suicide Terror* (New York: Columbia University Press).

Blouet, B. (2001), *Globalization and Geopolitics* (Londra: Reaktion Books).

Bodin, J. (1967), *Six Books of the Commonwealth* (Oxford: Basil Blackwell).

Booth, K. (1999), "Three Tyrannies", T. Dunne ve N. J. Wheeler (ed.), *Human Rights in Global Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

Boutros-Ghali, B. (1992), *An Agenda for Peace*, BM belge A/47277– S/24111 (New York: UN).

—— (1995), *Supplement to An Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, BM belge A/50/60-S/1995/1 (New York: UN).

Braun, C., Chyba, C. (2004), "Proliferation Rings: New Challenges to the Nuclear Nonproliferation Regime", *International Security*, 29(2): 5-49.

Breitmeier, H., Young, O. R., Zurn, M. (2007), *Analyzing International Environmental Regimes* (Cambridge, MA: The MIT Press).

Bretherton, C., Ponton, G. (ed.) (1996), *Global Politics: An Introduction* (Oxford: Blackwell).

Brewer, A. (1990), *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, 2. ed. (Londra: Routledge).

Brocklehurst, H. (2007), "Children and War", A. Collins (ed.), *Contemporary Security Studies* (Oxford: Oxford University Press): 367-82.

Broder, J. M. (2009), "Climate Change Seen as Threat to U.S. Security", *New York Times*, 8 Ağustos.

Brodie, B. (1946), *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order* (New York: Harcourt, Brace & Company).

Bromley, M., Cooper, N., Holtom, P. (2012), "The UN Arms Trade Treaty: Arms Export Controls, the Human Security Agenda and the Lessons of History", *International Affairs*, 88(5): 1029-48.

Brooks, S. G., Wohlfarth, W. C. (2008), *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Brown, C. (1999), "History Ends, Worlds Collide", *Review of International Studies*, 25 (Aralık): 41-57.

Brown, D. (2006), "Study Claims Iraq's "Excess" Death Toll has Reached 655,000", *Washington Post*, 11 Ekim: A12.

Brown, L. R., Kane, H. (1995), *Full House: Reassessing the Earth's Population Carrying Capacity* (Londra: Earthscan).

Brown, S. (1992), *International Relations in a Changing Global System* (Boulder, CO: Westview).

—— v.dğr. (1977), *Regimes for the Ocean, Outer Space and the Weather* (Washington, DC: Brookings Institute).

Brownlie, I. (1974), "Humanitarian Intervention", J. N. Moore (ed.), *Law and Civil War in the Modern World* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press): 217-28.

Brundtland, G. H., v.dğr. (1987), *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development (The Brundtland Report)* (Oxford: Oxford University Press).

Brunnée, J. ve Toope, S. (2010), *Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account* (Cambridge: Cambridge University Press).

Bull, H. (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Londra: Macmillan).

Bull, H., Watson, A. (ed.) (1985), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press).

Burnham, P. (1991), "Neo-Gramscian Hegemony and International Order", *Capital & Class*, 45: 73-93.

Burton, J. (1972), *World Society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Buvinic, M. (1997), "Women in Poverty: A New Global Underclass", *Foreign Policy*, (Güz): 38-53.

Buzan, B. (1983), *People, States and Fear* (Londra: Harvester).

—— (2001), "Human Security in International Perspective", M. C. Anthony ve M. J. Hassan (ed.), *The Asia Pacific in the New Millennium: Political and Security Challenges* (Kuala Lumpur: Institute of Strategic and International Studies): 583-96.

—— ve Hansen, I. (2009), *The Evolution of International Security Studies* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— ve Herring, E. (1998), *The Arms Dynamic in World Politics* (Boulder, CO: Lynne Rienner).

—— ve Little, R. (2000), *International Systems in World History* (Oxford: Oxford University Press).

—— Wæver, O., de Wilde J. (1997), *Security: A New Framework for Analysis* (Boulder, CO: Lynne Reinner).

Byers, M. (1999), *Custom, Power, and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law* (Cambridge: Cambridge University Press).

Cammack, P. (2002), "The Mother of All Governments: The World Bank Matrix for Global Governance", R. Wilkinson ve S. Hughes (ed.), *Global Governance: Critical Reflections* (Londra: Routledge).

Campbell, D. (1992), *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity* (Manchester: Manchester University Press).

—— (1998), *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press).

—— (2007), "Poststructuralism", T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford: Oxford University Press): 203-28.

Campbell, K.M., Einhorn, R.J. ve Reiss, M.B. (2004), *The Tipping Point: Why States Reconsider Their Nuclear Choices* (Washington, DC: The Brookings Institution).

Caney, S. (1997), "Human Rights and the Rights of States: Terry Nardin on Non-Intervention", *International Political Science Review*, 18(1): 27-37.

Carpenter, C. (2003), "Women and Children First: Gender, Norms and Humanitarian Evacuation in the Balkans 1991-1995", *International Organization*, 57(4): 66-94.

Carr, E. H. (1939; 2. ed.,1946), *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (Londra: Macmillan).

Carson, R. (1962), *Silent Spring* (Harmondsworth: Penguin).

Castells, M. (2000), *The Rise of the Network Society* (Oxford: Blackwell).

Chakrabarty, D. (2000), *Provincializing Europe* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Chalk, P. (1996), *West European Terrorism and Counter Terrorism: The Evolving Dynamic* (New York: St Martin's).

Chan, S. (2003), *Robert Mugabe: A Life of Power and Violence* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press).

—— (2008), *China, the U.S., and the Power Transition Theory: A Critique* (Londra: Routledge).

Chase-Dunn, C. (1998), *Global Formation: Structures of the World Economy*, güncellenmiş ed. (Londra: Rowman & Littlefield).

Chesterman, S. (2001), *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention in International Law* (Oxford: Oxford University Press).

Chetley, A. (1986), *The Politics of Baby Foods* (Londra: Pinter).

Chin, C. (1998), *In Service and Servitude: Foreign Female Domestic Workers and the Malaysia 'Modernity' Project* (New York: Columbia University Press).

Chomsky, N. (1999), *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo* (Londra: Pluto Press).

—— (2012), *Occupy* (Londra: Penguin).

Christiansen, T., Jørgensen, K. E., Wiener, A. (ed.) (2001), *The Social Construction of Europe* (Londra: Sage).

Clark, I. (1980), *Reform and Resistance in the International Order* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (1989), *The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2007), *International Legitimacy and World Society* (Oxford: Oxford University Press).

—— (2011), *Hegemony in International Society* (Oxford: Oxford University Press).

The CNA Corporation (2007), National Security and the Threat of Climate Change, erişim adresi: http://www.cna.org/reports/climate, erişim tarihi: 25 Kasım 2012.

Coates, A. (1997), *The Ethics of War* (Manchester: Manchester University Press).

Cobban, A. ve Hunt, J.W. (1969), çev. A. Sorel (1888), *Europe and the French Revolution* (Londra: Fontana).

Cohn, C. (1993), "War, Wimps and Women", M. Cooke ve A. Woollacott (ed.), *Gendering War Talk* (Princeton, NJ: Princeton University Press): 227-46.

Colas, A. (2002), *International Civil Society: Social Movements in World Politics* (Cambridge: Polity Press).

Collier, P., v.dğr. (2003), *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy, Policy Research Report* (Washington, DC: World Bank).

Cooper, R. (1968), *The Economics of Interdependence* (New York: McGraw-Hill).

Cornwall, A., and Brock, K. (2005), "What do Buzzwords do for Development Policy? A Critical Look at 'Participation', 'Empowerment' and 'Poverty Reduction'", *Third World Quarterly*, 26(7):1043-60.

Cox, M. (2012), "Power Shifts, Economic Change, and the Decline of the West?", *International Relations*, 24(4): 369-88.

Cox, R. (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, 10(2):126-55.

—— (1997), "Democracy in Hard Times: Economic Globalization and the Limits to Liberal Democracy", Anthony McGrew (ed.), *The Transformation of Democracy* (Cambridge: Polity Press): 49-75.

Crenshaw, M. (ed.) (1983), *Terrorism, Legitimacy, and Power* (Middletown, CT: Wesleyan University Press).

Cronin, A. K. (2002/2003), "Behind the Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, 27(3): 30-58.

Cronin, B. (2003), *Institutions for the Common Good: International Protection Regimes in International Society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Crotty, J. ve Epstein, G. (1996), "In Defence of Capital Controls", L. Panitch (ed.), *Are There Alternatives? Socialist Register 1996* (Londra: Merlin Press).

Cusimano, M. K. (es.) (2000), *Beyond Sovereignty* (New York: St Martin's).

Dabashi, H. (2012), *The Arab Spring: The End of Postcolonialism* (Londra: Zed Books).

Dag Hammarskjöld Foundation (1975), *What Now? Another Development?* (Uppsala: DHF).

Damrosch, L. F. (1991), "Commentary on Collective Military Intervention to Enforce Human Rights", L. F. Damrosch ve D. J. Scheffer (ed.), *Law and Force in the New International Order* (Boulder, CO: Westview).

Das, V. (2007), *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary* (Berkeley, CA: University of California Press).

D'Costa, B. (2006), "Marginalized Identity: New Frontiers of Research for IR?", B. Ackerly, M. Stern ve J. True (ed.), *Feminist Methodologies for International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press): 129-52.

Deese, D. (2007), *World Trade Politics: Power, Principles, and Leadership* (Londra: Routledge).

Denemark, R. A., Freidman, J., Gills, B. K. ve Modelski, G. (ed.) (2000), *World System History* (Londra: Routledge).

Department for International Development (2005), *Fighting Poverty to Build a Safer World* (Londra: HMSO).

—— (2006), *Eliminating World Poverty: Making Governance Work for the Poor*, Cm 6876 (Londra: HMSO).

Department of Foreign Affairs and International Trade (Canada) (DFAIT) (1999), *Human Security: Safety for People in a Changing World* (Ottawa: DFAIT).

—— (2000), *Freedom from Fear: Canada's Foreign Policy for Human Security* (Ottawa: DFAIT).

Der Derian, J. (1992), *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed, and War* (Cambridge, MA ve Oxford: Blackwell).

Derrida, J. (1992), *The Other Heading: Reflections on Today's Europe* (Bloomington, IN: Indiana University Press).

Deudney, D. ve Ikenberry, G. J. (2009), "The Myth of the Autocratic Revival: Why Liberal Democracy Will Prevail", *Foreign Affairs*, 88(1): 77-93.

Deutsch, K. W. (1968), *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall).

—— v.dğr. (1957), *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Director-General of the Foreign Ministry of Japan (2000), International Conference on Human Security in a Globalized World bildirisi, Ulan Bator, 8 Mayıs 2000, BM Kalkınma Planı Moğolistan web sitesinde yayınlanmıştır, erişim adresi: http://www.un-mongolia.mn/undp, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

Doucet, I. (2011), "NGOs Have Failed Haiti", 13 Ocak, erişim adresi: http://www.npr.org/2011/01/13/13 2884795 /the-nation-how-ngos-havefailed-haiti, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

Doyle, M. W. (1983*a*), "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, part 1", *Philosophy and Public Affairs*, 12(3).

—— (1983*b*), "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, part 2", *Philosophy and Public Affairs*, 12(4).

—— (1986), "Liberalism and World Politics", *American Political Science Review*, 80(4): 1151-69.

—— (1995*a*), "Liberalism and World Politics Revisited", Charles W. Kegley (ed.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge* (New York: St Martin's Press): 83-105.

—— (1995*b*), "On Democratic Peace", *International Security*,19(4): 164-84.

—— (1997), *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism* (New York: W.W. Norton).

—— (1999), "A Liberal View: Preserving and Expanding the Liberal Pacific Union", T. V. Paul ve John A. Hall, *International Order and the Future of World Politics* (Oxford: Oxford University Press): 41-66.

Duffield, M. (1998), "Post-Modern Conflict: Warlords, Post-Adjustment States and Private Protection", *Civil Wars*,1: 65-102.

Dumenil, G. ve Levy, D. (2004), *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

EC (2003), *A Secure Europe in a Better World: The European Security Strategy* (Brüksel: European Council).

Eckersley, R. (2004), *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty* (Cambridge, MA: MIT Press).

Economic Commission for Africa (ECA) and African Union (AU) (2006), *Assessing Regional Integration in Africa II: Rationalizing Regional Economic Communities* (Addis Abbaba: ECA).

The Economist (2010), "Rethinking the "Third World": Seeing the world differently", *The Economist*, 12 Haziran: 65.

Eden, L. (2006), *Whole World on Fire: Organizations, Knowledge, and Nuclear Weapons Devastation* (Ithaca, NY: Cornell University Press, Cornell Studies in Security Affairs).

Ekins, P. (1992), *A New World Order: Grassroots Movements for Social Change* (Londra: Routledge).

Elbe, S. (2009), *Virus Alert: Security, Governmentality and the AIDS Pandemic* (New York: Columbia University Press).

Elias, N. (2000), *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (Oxford: Basil Blackwell).

Enemark, C. (2011), "Drones over Pakistan: Secrecy, Ethics, and Counterinsurgency", *Asian Security*, 7(3): 218-37.

Enloe, C. (1989), *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* (Londra: Pandora Books).

—— (2004), *The Curious Feminist: Searching for Women in a New Age of Empire* (Berkeley, CA: University of California Press).

"Environmental Degradation and Conflict in Darfur" (2004), University of Peace of the United Nations ve Peace Research Institute tarafından düzenlenen workshop, University of Khartoum, Hartum, 15/16 Aralık.

Epstein, C. (2007), "Guilty Bodies, Productive Bodies, Destructive Bodies: Crossing the Biometric Borders", *International Political Sociology*, 1(2): 149-64.

Evans, T. (2005), *The Politics of Human Rights: A Global Perspective* (Londra: Pluto).

—— (2011), *Human Rights in the Global Political Economy: Critical Processes* (Boulder: Lynne Rienner).

Falk, R. (1975), *A Study of Future Worlds* (New York: Free Press).

—— (1995), *On Humane Governance: Toward a New Global Politics* (Cambridge: Polity Press).

—— (2012), 'Toward a New Geopolitics?', *Foreign Policy Journal*, Ağustos.

Fanon, F. (1963), *The Wretched of the Earth* (New York: Grove Press).

—— (1990), *The Wretched of the Earth*, çev. Constance Farrington (Londra: Penguin).

—— (1952), *Black Skin, White Masks* (Londra: Pluto).

FAO (2012), *The State of Food Security in the World* (Roma: Food and Agriculture Organization of the United Nations).

Farrell, M., Hettne, B. ve Van Langenhove, L. (ed.) (2005), *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (Londra: Pluto).

FBI (1999), *Terrorism in the United States* (Washington, DC: US Government Printing Office for the Federal Bureau of Investigation).

Finnemore, M. (1996), *National Interests in International Society* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— ve Sikkink K. (1998), "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52(4): 887-917.

——— (1999), "International Norms and Political Change", P. Katzenstein, v.dğr. (ed.), *Explorations and Controversies in World Politics* (Cambridge, MA: MIT Press).

—— (2001), "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, 4: 391-416.

Fischer, F. (1967), *Germany's Aims in the First World War* (New York: W.W. Norton).

Floyd, R. (2007), "Review of Lene Hansen: Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War", *Journal of International Relations and Development*, 10(2): 214-17.

Foot, R. (2006), "Torture: The Struggle over a Peremptory Norm in a Counter-Terrorist Era", *International Relations*, 20(2): 131-51.

Forsythe, D. P. (1988), "The United Nations and Human Rights", L. S. Finkelste (ed.), *Politics in the United Nations System* (Durham, NC ve Londra: Duke University Press).

Francis, D. (2004), *Rethinking War and Peace* (Londra: Pluto Press).

Franck, T. ve Rodley, N. (1973), "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Force", *American Journal of International Law*, 67(2): 275-305.

Foucault, M. (1990), *The History of Sexuality*, c. I (Londra: Penguin).

—— (1996), "What Our Present Is", M. Foucault, *Foucault Live: Collected Interviews 1961-1984* (New York: Semiotexte).

Freedman, L. (es.) (1994), *War* (Oxford: Oxford University Press).

Friedman, J. (es.) (2003), *Globalization, the State and Violence* (Oxford: Alta Mira Press).

Friedman, T. (2005), *The World is Flat: A Brief History of the 21st Century* (New York: Farrar, Straus, Giroux).

Fuhrmann, M. (2012), *Atomic Assistance: How 'Atoms for Peace' Programs Cause Nuclear Insecurity* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Fukuyama, F. (1989), "The End of History?", *National Interest* (Eylül): 3-18.

—— (1992), *The End of History and The Last Man* (Londra: Penguin Books).

Gallagher, P. (2005), *The First Ten Years of the WTO: 1995-2005* (Cambridge: Cambridge University Press).

Gamble, A. (2009), *The Spectre at the Feast: Capitalist Crisis and the Politics of Recession* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Gappah, P. (2009), *An Elegy for Easterly* (Londra: Faber and Faber).

Gardner, R. (1980), *Sterling-Dollar Diplomacy Incurrent Perspective: The Origins and the Prospects of Our International Economic Order* (New York: Columbia University Press).

Gendering Human Security: From Marginalisation to the Integration of Womenin Peace-Building (Oslo: Norwegian Institute of International Affairs and Fafo Forum on Gender Relations in Post-Conflict Transitions, 2001), erişim adresi: http://www.fafo.no/pub/rapp/352/352.pdf, erişim tarihi 25 Haziran 2007.

Germain, R. ve Kenny, M. (1998), "Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians", *Review of International Studies*, 24(1): 3-21.

Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age* (Cambridge: Polity Press and Stanford, CA: Stanford University Press).

Gill, S. (2008), *Power and Resistance in the New World Order*, 2. ed. (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Gilpin, R. (1981), *War and Change in World Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2001), *Global Political Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2002), *The Challenge of Global Capitalism* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Glendon, M.A. (2002), *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York: Random House).

Goldstein, J., Kahler, M., Keohane, R. O., Slaughter, A.-M. (ed.) (2000), "Legalization in World Politics", *International Organization*, 54(3).

Gong, G. W. (1984), *The Standard of 'Civilization' in International Society* (Oxford: Clarendon Press).

Goodin, R. E. (1988), "What is so Special About Our Fellow Countrymen?", *Ethics*, 98(4): 663-86.

Goodman, D. ve Redclift, M. (1991), *Refashioning Nature: Food, Ecology and Culture* (Londra: Routledge).

Goodman, J. ve Pauly, L. (1993), "The Obsolescence of Capital Controls? Economic Management in an Age of Global Markets", *World Politics*, 46(1): 50-82.

Goodwin-Gill, G. S. ve McAdam, J. (2007), *The Refugee in International Law* (Oxford: Oxford University Press).

Government of India, Economic Survey of India (2008-9), 2 Temmuz 2009, erişim adresi: http://indiabudget.nic.in, erişim tarihi: 9 Ocak 2010.

Government of Orissa (2007), "Orissa: A Perspective" (Bhubaneswar), erişim adresi: http://www.teamorissa.org/adv_o rissa.asp, erişim tarihi: 11 Ocak 2010.

Gowa, J. (1983), *Closing the Cold Window: Domestic Politics and the End of Bretton Woods* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Graham, T. (2004), "Avoiding the Tipping Points", *Arms Control Today*, erişim adresi: http://www.armscontrol.org/act/2004_1l/Book Review, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Gramsci, A. (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Q. Hoare ve G. Nowell Smith (Londra: Lawrence & Wishart).

Gray, C. S. (2002), *Strategy for Chaos: Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History* (Londra: Frank Cass).

Gray, J. (1995), *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age* (Londra: Routledge).

Grieco, J. (1998*a*), "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, 42 (Ağustos): 485-507.

—— (1998*b*), "Realist Theory and the Problem of International Cooperation", *Journal of Politics*, 50 (Ağustos): 600-24.

Grono, N. (2006), "Briefing-Darfur: The International Community's Failure to Protect", *African Affairs*, 105(421): 621-31.

Gross, M. L. (2006), "Assassination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence?", *Journal of Applied Philosophy*, 23(3).

Grotius, H. (1925), *The law of war and peace* (*De jure belli ac pacis*) (New York: Bobbs-Merrill).

Gunaratna, R. (2002), *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror* (New York: Columbia University Press).

Gurr, T. R. (1970), *Why Men Rebel* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Haas, P. M. (1990), "Obtaining Environmental Protection through Epistemic Consensus", *Millennium*, 19(3): 347-63.

—— Keohane, R. O. ve Levy, M. A. (1993), *Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Protection* (Cambridge: MIT Press).

Hansen, K. A. (2006), *The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT): An Insider's Perspective* (Stanford, CA: Stanford University Press).

Hansen, L. (2006), *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War* (Londra: Routledge).

Haq, M. (1995), *Reflections on Human Development* (Oxford: Oxford University Press).

Hardin, G. (1968), "The Tragedy of the Commons", *Science*, 162: 1243-8.

Hardt, M. ve Negri, A. (2000, 2001), *Empire* (Cambridge: Cambridge University Press ve Cambridge, MA: Harvard University Press).

Hart, H. L. A. (1994), *The Concept of Law*, 2. ed. (Oxford: Oxford University Press).

Harvey, D. (1989), *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Conditions of Cultural Change* (Oxford: Oxford University Press).

—— (2010), *The Enigma of Capital: And the Crises of Capitalism* (Londra: Profile Books).

Hasenclever, A., Mayer, P. ve Rittberger, V. (1997), *Theories of International Regimes* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2000), "Integrating Theories of International Regimes", *Review of International Studies*, 26(1): 3-33.

Hay, C. (2000), "Contemporary Capitalism, Globalization, Regionalization and the Persistence of National Variation", *Review of International Studies*, 26(4): 509-32.

—— (2011), "Globalization's Impact on States", J. Ravenhill (ed.), *Global Political Economy*, 3. ed. (Oxford: Oxford University Press).

Heazle, M. (2006), *Scientific Uncertainty and the Politics of Whaling* (Washington, DC: University of Washington Press).

Heeren, A. H. L. (1971), *A Manual of the History of the Political System of Europe and its Colonies*, 2 cilt (Oxford: Oxford University Press,1833, yeniden basım New York: Books for Libraries Press).

Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Global Governance* (Cambridge: Polity Press).

—— ve McGrew, A. (2002), *Globalization/Anti-Globalization* (Cambridge: Polity Press).

—— v.dğr. (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture* (Cambridge: Polity Press).

Helleiner, E. (1994), *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1980s* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1992-3), "Saving Failed States", *Foreign Policy*, 89: 3-20.

Henkin, L. (1995), *International Law: Politics and Values* (Dordrecht: Martinus Nijhoff).

Hettne, B. (1999), "Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation", B. Hettne, A. Intoai, O. Sunkel (ed.), *Globalism and the New Regionalism* (Basingstoke: Macmillan): 7-8.

Higgins, R. (1994), *Problems and Process: International Law and How We Use It* (Oxford: Oxford University Press).

Higgott, R. (1995), "Economic Co-operationin the Asia Pacific: A Theoretical Comparison with the European Union", *Journal of European Public Policy*, 2(3): 361-83.

Hiller, D. ve Dempsey, B. (2012), *A Dangerous Delay: The Cost of Late Response to Early Warnings in the 2011 Drought in the Horn of Africa* (Oxford: Oxfam International and Save the Children).

Hirst, P. ve Thompson, G. (1996; 2. ed. 1999), *Globalizationin Question: The International Economy and the Possibilities of Governance* (Cambridge: Polity Press).

—— (2003), "Globalization: A Necessary Myth?", D. Held ve A. McGrew (ed.), *The Global Transformations Reader*, 2. ed. (Cambridge: Polity Press): 98-106.

—— ve Bromley, S. (2009), *Globalization in Question*, 3. ed. (Cambridge: Polity Press).

Hobden, S. ve Hobson, J. (2002), *Historical Sociology of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Hobsbawm, E. (1990), *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press).

Hoekman, B. ve Kostecki, M. (2009), *The Political Economy of the World Trading System*, 3. ed. (Oxford: Oxford University Press).

Hoffmann, S. (1987), *Janus and Minerva: Essays in the Theory and Practice of International Politics* (Boulder, CO: Westview Press).

—— (1995-6), "The Politics and Ethics of Military Intervention", *Survival*, 37(4): 29-51.

Homer-Dixon, T. (1991), "On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict", *International Security*, 16: 76-116.

—— (1994), "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases", *International Security*, 19(1): 5-40.

Hoogvelt, A. (2001), *Globalization and the Post-Colonial World* (Basingstoke: Palgrave).

Hooper, C. (2001), *Manly States* (New York: Columbia University Press).

Horowitz, M. (2009), "The Spread of Nuclear Weapons and International Conflict", *Journal of Conflict Resolution*, 53(2): 234-57.

House of Commons Select Committee on International Development (2005), *Darfur, Sudan, the Responsibility to Protect*, 2004-5 Dönemi Beşinci Rapor, c. I, 16 Mart.

Hove, C. (1994), *Shebeen Tales: Messages from Harare* (Cape Town: Baobab Books).

Howse, R. (2007), *The WTO System: Law, Politics and Legitimacy* (Londra: Cameron May).

Hroch, M. (1996), "From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe", G. Balakrishnan (ed.), *Mapping the Nation* (Londra: Verso).

Hubert, D. (2004), "An Idea that Works in Practice", *Security Dialogue*, 35 (Eylül): 351-2.

Human Security Report 2005 (Oxford: Oxford University Press).

Humphreys, M. ve Varshney, A. (2004), *Violent Conflict and the Millennium Development: Goals: Diagnosis and Recommendations*, CGSD Working Paper No. 19 (New York: Center on Globalization and Sustainable Development, The Earth Institute at Columbia University).

Huntington, S. (1993), "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.

—— (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster ve Touchstone).

Hurrell, A. (1995), "Regionalism in Theoretical Perspective", L. Fawcett ve A. Hurrell (ed.), *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order* (Oxford: Oxford University Press): 37-73.

—— (2006), "The State of International Society", R. Little ve J. Williams (ed.), *The Anarchical Society in a Globalized World* (Basingstoke: Palgrave):191-215.

—— (2007), *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society* (Oxford: Oxford University Press).

—— (2010) "Brazil and the New Global Order", *Current History*, 109(724): 60-6.

Hymans, J. E. C. (2006), *The Psychology of Nuclear Proliferation* (Cambridge: Cambridge University Press).

IBFAN (2011), State of the Code by Country 2011 (Penang: The International Code Documentation Centre), erişim adresi: http://www.ibfan.org/code-publications.html, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

ICPF (1994), *Uncommon Opportunities: Agenda for Peace and Equitable Development* (Londra: Zed Books).

International Independent Commission on Kosovo (IICK) (2000), *Kosovo Report* (Oxford: Oxford University Press).

Ikenberry, G. J. (1999), "Liberal Hegemony and the Future of American Post-war Orde", T.V. Hall ve J.A. Hall (ed.), *International Order and the Future of World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2001), *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2009), "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives in Politics*, 71(1): 71-87.

Inayatullah, N. ve Blaney, D. (2004), *International Relations and the Problem of Difference* (Londra: Routledge).

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2007), *Climate Change 2007: The Physical Science Basis: Contribution of Working Group Into the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, erişim adresi: http://www.ipcc.ch, erişim tarihi 24 Temmuz 2013.

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001), *The Responsibility to Protect* (Ottawa: ICISS).

International Crisis Group (2012), *Climate Change and Conflict*, erişim adresi: http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/key-issues/thematic/climate-change-and-conflict.aspx, erişim tarihi: 25 Kasım 2012.

International Labour Organization, "Facts on Women at Work", erişim adresi: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/--dcomm/documents/publication/wcms_067595.pdf, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

Jackson, R. (2012), *Occupy Wall Street: A Global Roadmap for Radical Economic and Political Reform* (Totnes: Green Books).

Jackson, R. H. (1990), *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2000), *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States* (Oxford: Oxford University Press).

—— ve Owens, P. (2001), "The Evolution of International Society", J. Baylis ve S. Smith (ed.),

The Globalization of World Politics, 3. ed. (Oxford: Oxford University Press): 45-62.

Jahn, B. (ed.) (2006), *Classical Theory in International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Jaquette, J. (2003), "Feminism and the Challenge of the "Post-Cold War" World", *International Feminist Journal of Politics*, 5(3): 331-54.

Jensen, N. (2008), *Nation-States and the Multinational Corporation: A Political Economy of Foreign Direct Investment* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Jervis, R. (1983), "Security Regimes", S. D. Krasner (ed.), *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— (1999), "Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate", *International Security*, 24 (Yaz): 42-63.

Johnson, J. L., Kartchner, K. M. ve Larsen, J. A. (ed.) (2009), *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Culturally Based Insights into Comparative National Security Policymaking* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Johnston, A. I. (2008), *Social States: China in International Institutions, 1980-2000* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Jolly, R., ve Ray, D. B. (2006), *National Human Development Reports and the Human Security Framework: A Review of Analysis and Experience* (Brighton: Institute of Development Studies).

Junaid, S. (2005), *Terrorism and Global Power Systems* (Oxford: Oxford University Press).

Junne, G. C. A. (2001), "International Organizations in a Period of Globalization: New (Problems of) Legitimacy", J.-M. Coicaud ve V. Heiskanen (ed.), *The Legitimacy of International Organizations* (Tokyo: United Nations University Press).

Kagan, R. (2003), *Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (Londra: Atlantic Books).

—— (2009), *The Return of History and the End of Dreams* (New York: Vintage Books).

Kaldor, M. (1999), *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era* (Cambridge: Polity Press).

Kant, I. (1991), *Political Writings*, ed. Hans Reiss (Cambridge: Cambridge University Press).

Katzenstein, P. (ed.) (1996), *The Culture of National Security* (New York: Columbia University Press).

Keal, P. (2003), *European Conquest and the Rights of Indigenous Peoples: The Moral Backwardness of International Society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Keane, J. (2003), *Global Civil Society?* (Cambridge: Cambridge University Press).

Keck, M. E.ve Sikkink, K. (1998), *Activists beyond Borders: Transnational Advocacy Networks in International Politics* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Kenen, P. (1996), "The Feasibility of Taxing Foreign Exchange Transactions", M. ul-Haq, I. Kaul ve I. Grunberg (ed.), *The Tobin Tax: Coping with Financial Volatility*. (Oxford: Oxford University Press).

Kennan, G. (1996), "Diplomacy in the Modern World", R. J. Beck, A. Clark Arend ve R. D. Vanger Lugt (ed.), *International Rules: Approaches from International Law and International Relations* (Oxford: Oxford University Press): 99-106.

Kennedy, P. (1988), *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (Londra: Fontana).

Keohane, R.O. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1986), "Reflection in Theory of International Politics. A Response to My Critics", R.O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press).

—— (ed.) (1989), *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory* (Boulder, CO: Westview Press).

—— (2002), "The Globalization of Informal Violence, Theories of World Politics, and the 'Liberalism of Fear'", R. O. Keohane (ed.), *Power and Governance in a Partially Globalized World* (Londra: Routledge): 272-87.

—— ve Martin, L. (1995), "The Promise of Institutionalist Theory", *International Security*, 20(1): 39-51.

—— (1999), *Institutional Theory, Endogeneity and Delegation* (Cambridge, MA: Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University).

—— ve Nye, J. S. (1972), "Transnational Relations and World Politics", *International Organizations* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

—— (1977), *Power and Interdependence: World Politics in Transition* (Boston: Little, Brown).

—— (2003), "Globalization: What's New? What's not? (And so what?)", D. Held ve A. McGrew (ed.), The *Global Transformations Reader* (Cambridge: Polity Press): 75-84.

Khalil, A. (2011*), Liberation Square: Inside the Egyptian Revolution and the Rebirth of a Nation* (New York: St Martin's Press).

Khanna, P. (ed.) (2009), *The Second World: How Emerging Powers are Redefining Global Competition in the Twenty-First Century* (New York: Random House).

Khong, Y. F. (2001), "Human Security: A Shotgun Approach to Alleviating Human Misery", Global Governance, 7: 231-37.

King, D. (2004), "Climate Change Science: Adapt, Mitigate or Ignore", *Science*, 9 Ocak.

Kirkpatrick, J. (1979), "Dictatorships and Double Standards", *Commentary Magazine*, 68(5): 34-45.

Kissinger, H. A. (1977), *American Foreign Policy*, 3. ed. (New York: W. W. Norton).

Koehler, S. (2007), "Professor Explains Continuous Threat from Land Mines", *Ozarks Local News*, 7 Şubat, erişim adresi: http://www.banminesusa.org, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

Koskenniemi, M. (1989), *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument* (Helsinki: Finnish Lawyers Publishing Company).

Koul, A. K. (2005), *A Guide to the WTO and GATT: Economics, Law, and Politics* (The Hague: Kluwer Law International).

Krasner, S. D. (ed.) (1983), *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— (1985), *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism* (Berkeley, CA: University of California Press).

—— (1991), "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", *World Politics*, 43: 336-66.

—— (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Kratochwil, F. (1989), *Rules, Norms, and Decisions* (Cambridge: Cambridge University Press).

Krause, K.ve Williams, M. C. (ed.) (1997), *Critical Security Studies: Concepts and Cases* (Londra: UCL Press).

Kroenig, M. (2010), *Exporting the Bomb: Technology Transfer and the Spread of Nuclear Weapons* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Kugler, R. L. ve Frost, E. (ed.) (2001), *Global Century: Globalization and National Security* (Washington, DC: National Defense University).

Kuperman, A. J. (2005), "Suicidal Rebellions and the Moral Hazard of Humanitarian Intervention", *Ethnopolitics*, 4(2): 149-73.

—— (2008), "The Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans", *International Studies Quarterly*, 32(1): 49-80.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985), *Hegemony & Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (Londra: Verso).

Lahoud, N., v.dğr. (2011), Letters from Abbottabad: Bin Ladin Sidelined? (West Point, NY: Combating Terrorism Center).

Laidi, Z. (1998), *A World Without Meaning: The Crisis of Meaning in International Politics* (Londra: Routledge).

Laqueur, W. (1996), "Postmodern Terrorism", *Foreign Affairs*, 75(5): 24-37.

Lawler, L. (1995), "The Core Assumptions and Presumptions of 'Cooperative Security'", S. Lawson (ed.), *The New Agenda for Global Security: Cooperating for Peace and Beyond* (St Leonards: Allen & Unwin).

Legrain, P. (2002), *Open World: The Truth about Globalisation* (Londra: Abacus).

Lepard, B. D. (2002), *Rethinking Humanitarian Intervention* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press).

Lepeska, D. (2008), "The Perils of Progress: Two Views on Orissa's Future", 8 Aralık 2008, erişim adresi: http://www.devex.com/articles/the-perils-of-progress-two-views-on-orissa-s-future, erişim tarihi: 11 Ocak 2010.

Levy, M. A., Young, O. R. ve Zurn, M. (1995), "The Study of International Regimes", *European Journal of International Relations*, 1(3): 267-331.

Lia, B. (2008), *Architect of Global Jihad: The Life of Al-Qaida Strategist Abu Mus'ab al-Suri* (New York: Columbia University Press).

Ling, H. L. M. (2002), *Postcolonial International Relations: Conquest and Desire between Asia and the West* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Linklater, A. (1990), *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, 2. ed. (Londra: Macmillan).

—— (1998), *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era* (Cambridge: Polity Press).

—— (1999), "The Evolving Spheres of International Justice", *International Affairs*, 75(3).

—— (2002), "Cosmopolitan Political Communities in International Relations", *International Relations*, 16(1): 135-50.

—— (2005), "The Harm Principle and Global Ethics", *Global Society*, 20(3): 20.

—— (2007), "Torture and Civilisation", *International Relations*, 21("): 119-30.

Little, R. (1996), "The Growing Relevance of Pluralism?", S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (ed.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press): 66-86.

Lizza, R. (2007), "The Invasion of the Alpha Male Democrat", New York Times, 7 Ocak.

Lodgaard, S. (2000), "Human Security: Concept and Operationalization", Expert Seminar on Human Rights and Peace 2000'de sunulan tebliğ, Palais

Wilson, Geneva, 8-9 Aralık.

Luard, E. (ed.) (1992), *Basic Texts in International Relations* (Londra: Macmillan).

Lugones, M. (1990), "Playfulness, World-Travelling, and Loving Perception, G. Anzaldua (ed.), *Making Face, Making Soul: Hacienda Caras: Creative and Critical Perspectives by Women of Color* (San Francisco, CA: Aunt Lute Press): 390-402.

Lyotard, J. F. (1984), *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* (Manchester: Manchester University Press).

McCalla, A. ve Nash, J. (2008), *Reforming Agricultural Trade for Developing Countries: Key Issues for a Pro-Development Outcome of the Doha Round* (Washington, DC: World Bank Publications).

McClintock, A. (1992), "The Angel of Progress: Pitfalls of the Term 'Post-colonialism'", *Social Text*, Bahar: 1-15.

Macfarlane, N. ve Khong, Y. F. (2006*), Human Security and the UN: A Critical History* (Bloomington, IN: Indiana University Press).

Machiavelli, N. (1988), *The Prince*, (ed.) Q. Skinner (Cambridge: Cambridge University Press).

Mcinnes, C. ve Lee, K. (2006), "Health, Security and Foreign Policy", *Review of International Studies*, 32(1).

Mack, A. (2004), "A Signifier of Shared Values", *Security Dialogue*, 35(3): 366-7.

MacKenzie, M. (2009), "Empowerment Boom or Bust? Assessing Women's Post-Conflict Empowerment Initiatives", *Cambridge Journal of International Affairs*, 22(2): 199-215.

—— (2012), *Female Soldiers in Sierra Leone: Sex, Security, and Post-conflict Development* (New York: New York University Press).

Mackinder, H. (1904), "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23(4): 421-37.

—— (1919), *Democratic Ideas and Reality* (Londra: Henry Holt).

McLuhan, M. (1964), *Understanding Media* (Londra: Routledge).

McNeill, D. (2006), "Japan and the Whaling Ban: Siege Mentality Fuels 'Sustainability' Claims", erişim adresi: http://www.japanfocus.org/site/view/2353, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

McNeill, J. R. ve McNeill, W. H. (2003), *The Human Web: A Bird's Eye View of World History* (New York: W. W. Norton).

Mandelbaum, M. (2003), *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy and Free Markets* (Washington, DC: Public Affairs).

Mann, M. (1986; 1993), *The Sources of Social Power*, c. 1: *A History of Power from the Beginning to AD 1760* ve c. 2: *The Rise of Classes and Nation States, 1760-1914* (Cambridge: Cambridge University Press).

Manners, I. (2006), "Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads", *Journal of European Public Policy*, 13(2): 182-99.

Mansbach, R. W., Ferguson, Y. H. ve Lampert, D. (1976), *The Web of World Politics: Nonstate Actors in the Global System* (New York: Prentice Hall).

Marx, K. (1970 [1859]), *A Contribution to Critique of Political Economy* (Moskova: Progress Publishers).

—— (1992), *Capital: Student Edition*, (ed.) C. J. Arthur (Londra: Lawrence & Wishart; ilk yayımlanma: 1867).

—— ve Engels, F. (1967), *The Communist Manifesto*, A. J. P. Taylor'ın ön sözü ile (Harmondsworth: Penguin).

Mason, P. (2012), *Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions* (Londra: Verso).

Matthew, R. A. (ed.) (2010), *Global Environmental Change and Human Security* (Cambridge, MA: MIT Press).

Mattli, W. (1999), *The Logic of Regional Integration: Europe and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— ve Woods, N. (ed.) (2009), *The Politics of Global Regulation* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Mavroidis, P. (2008), *Trade in Goods: The GATT and the Other Agreements Regulating Trade in Goods* (Oxford: Oxford University Press).

Mazlish, B. ve Iriye, A. (ed.) (2005), *The Global History Reader* (Abingdon: Routledge).

Mazower, M. (2012), *Governing the World: The History of an Idea* (New York: Penguin Press).

Mearsheimer, J. (1990), "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, 15(1): 5-56.

—— (1994/5), "The False Promise of International Institutions", *International Security*, 19(3): 5-49.

—— (2001), *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W.W. Norton).

—— (2013), "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia", *The Chinese Journal of International Politics*, 3: 381-96.

——Walt, S. (2003), "An Unnecessary War", *Foreign Policy*, (Ocak-Şubat): 51-9.

—— (2007), *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (New York: Farrar, Straus and Giroux).

Mehta, P. B. (2009), "Still under Nehru's Shadow? The Absence of Foreign Policy Frameworks in India", *India Review*, 8(3): 209-33.

Meinecke, F. (1957), *Machiavellism: The Doctrine of 'Raison d'Etat' and Its Place in Modern History*, çev. D. Scott (Londra: Routledge).

Mendlovitz, S. (1975), *On the Creation of a just World Order* (New York: Free Press).

Mies, M. (1998 [1986]), *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour* (Londra: Zed).

—— v.dğr. (1988), *Women: The Last Colony* (Londra: Zed).

Mill, J. S. (1973), "A Few Words on Non-Intervention", G. Himmelfarb (ed.), *Essays on Politics and Culture* (Gloucester, MA: Peter Smith): 368-84.

Miller, D. (1999), "Bounded Citizenship", K. Hutchings ve R. Dannreuther (ed.), *Cosmopolitan Citizenship* (Londra: Macmillan).

—— (2000), "Justice and Inequality", N. Woods ve A. Hurrell (ed.), *Inequality, Globalisation and World Politics* (Oxford: Oxford University Press): 187-210.

—— (2002), "Caney's International Distributive Justice: A Response", *Political Studies*, 50: 974-77.

—— (2004), "National Responsibility and International Justice", D. K. Chatterjee (ed.), *The Ethics of Assistance* (Cambridge: Cambridge University Press): 23-143.

Mingst, K. (2004), *Essentials of International Relations* (New York: W.W. Norton).

Mishra, P. (2012), *From the Ruins of Empire: The Revolt Against the West and the Remaking of Empire* (Londra: Allen Lane).

Mitrany, D. (1943), *A Working Peace System* (Londra: RIIA).

Modelski, G. (1972), *Principles of World Politics* (New York: Free Press).

Mohanty, C. (1988), "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse", *Feminist Review*, 30: 61-88.

Moon, K. (1997), *Sex Among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations* (New York: Columbia University Press).

Moravcsik, A. (1997), "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Relations", *International Organization*, 51(4): 513-54.

—— (1998), *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Morgenthau, H. J. ([1948] 1955, 1962, 1978), *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 2. ed. (New York: Knopf).

—— (1952), *American Foreign Policy: A Critical Examination* (Londra: Methuen) (*In Defence of the National Interest* olarak da yayımlanmıştır).

—— (1985), *Politics among Nations*, 6. ed. (New York: McGraw-Hill).

Morse, E. (1976), *Modernization and the Transformation of International Relations* (New York: Free Press).

Munkler, H. (2005), *The New Wars* (Cambridge: Polity).

Muoio, P. ve Padilla, M. (2008), *Chain of Blame: How Wall Street Caused the Mortgage and Credit Crisis* (Hoboken, NJ: John Wiley and Sons).

Naím, M. (2002), "Post-terror surprises", *Foreign Policy* (Eylül).

Narang, V. (2013), "What Does It Take to Deter? Regional Nuclear Power Postures and International Conflict", *Journal of Conflict Resolution*, c. 57, no. 3, 478-508.

Narang, V. (2014), *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Nardin. T. (1983), *Law, Morality and the Relations of States* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Narlikar, A. (2003), *International Trade and Developing Countries: Bargaining Coalitions in the GATT and WTO* (Londra: Routledge).

Newell, P. (2012), *Globalization and the Environment: Capitalism, Ecology and Power* (Cambridge: Polity Press).

Ngugi wa Thiong' o (1986), *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature* (Oxford: James Currey).

Notermans, T. (2007), *Money, Markets, and the State: Social Democratic Economic Policies Since 1918*, yeni ed. (Cambridge: Cambridge University Press).

NSS (2001, 2002), *National Security Strategy of the United States of America* (Washington, DC: US Government Printing Office).

Nussbaum, M. (1996), *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism* (Boston, MA: Beacon Press).

Nye, J. S. (2005), *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (Washington, DC: Public Affairs).

—— (2010), "What's in a Bric?",10 Mayıs 2010, erişim adresi: http://www.project-syndicate.org/print/what-s-in-a-bric, erişim tarihi: 25 Şubat 2013.

O'Brien, R., Goetz, A. M., v.dğr. (2000), *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements* (Cambridge: Cambridge University Press).

Occupy London (2012). *The Little Book of Ideas*, erişim adresi: http://occupylondon.org.uk/archives/17533, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Occupy London Stock Exchange (2011), "Initial Statement", erişim adresi: http://occupyLSX.org/?page_id=575, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Occupy Wall Street (2011), "Principles of Solidarity", erişim adresi: http://www.nycga.net/resources/principles-of-solidarity/, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Office of the Director of National Intelligence (2005), "Letter from Al-Zawahiri to Al-Zarqawi", 11 Ekim.

Ohmae, K. (1995), *The End of the Nation State* (New York: Free Press).

Olson, M. (1965), *The Logic of Collective Action* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

O'Neill, J. (2001), *Building Better Global Economic BRICs*, Global Economics Paper No. 66, Kasım (Londra, New York: Goldman Sachs), erişim adresi: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

—— Stupnytska, A. (2009*), The Long-Term Outlook for the BRICs and N-11 Post Crisis*, Global Economics Paper No. 192, Aralık (Londra, New York: Goldman Sachs), erişim adresi: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/brics-at-8/brics-the-longterm-outlook.pdf, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

Onuf, N. (1989), *World of our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (Columbia, SC: University of South Carolina Press).

Onwudiwe, I. D. (2001), *The Globalization of Terror* (Burlington, VT: Ashgate).

Orend, B. 2002, "Justice After War", *Ethics & International Affairs*, 16(1): 43-56.

—— 2005, "War", *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, erişim adresi: http://plato.stanford.edu/entries/war, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Ougaard, M. (2004), *Political Globalization: State, Power and Social Forces* (Basingstoke: Palgrave).

Palermo, T. ve Peterman, A. (2011), "Undercounting, Overcounting and the Longevity of Flawed Estimates: Statistics on Sexual Violence in Conflict", *Bulletin of the World Health Organization*, 89(12): 924-5.

Palme Commission (1982), *Common Security: A Programme for Disarmament*, The Report of the Palme Commission (Londra: Pan Books).

Panofsky, W.K.H. (2007), "Capability versus Intent: The Latent Threat of Nuclear Proliferation", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 14 Haziran 2007.

Pape, R. (2005), *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (New York: Random House).

Parashar, S. (2009), "Feminist International Relations and Women Militants: Case Studies from Sri Lanka and Kasmir", *Cambridge Journal of International Affairs*, 22(2): 235-56.

Parekh, B. (1997), "Rethinking Humanitarian Intervention", *International Political Science Review*, 18(1): 49-70.

Paris, R. (2001), "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air", *International Security*, 26(2): 87-102.

Paterson, M. (2001), *Understanding Global Environmental Politics: Domination, Accumulation, Resistance* (Basingstoke: Palgrave).

Pearson, R. (2000), "Rethinking Gender Matters in Development", T. Allen ve A. Thomas (ed.), *Poverty and Development in the Twenty-First Century* (Oxford: Oxford University Press): 383-402.

Penttinen, E. (2008), *Globalization, Prostitution and Sex-Trafficking: Corporeal Politics* (Londra: Routledge).

Peterson, V. S. ve Runyan, A. S. (2010), *Global Gender Issues in the New Millennium*, 3. ed. (Boulder, CO: Westview Press).

Pettman, J. J. (1996), *Warding Women: A Feminist International Politics* (St Leonards: Allen & Unwin).

Petzold-Bradley, E., Carius, A., Vincze, A. (ed.) (2001), *Responding to Environmental Conflicts: Implications for Theory and Practice* (Dordrecht: Kluwer Academic).

Pickel, A. (2005), "Introduction: False Oppositions", E. Helleiner ve A. Pickel (ed.), *Economic Nationalism in a Globalizing World* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Pogge, T. (1989), *Realizing Rawls* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— (1994), "Cosmopolitanism and Sovereignty", C. Brown (ed.), *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives* (Londra: Routledge).

—— (2001), "Moral Universalism and Global Economic Justice", *Politics, Philosophy and Economics*, 1(1): 29-58.

—— (2002), *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms* (Cambridge: Polity Press).

—— (2005), "World Poverty and Human Rights", *Ethics and International Affairs*, 19(1): 1-2.

Porter, P. (2009), *Military Orientalism: Eastern War through Western Eyes* (New York: Columbia University Press).

Porter, T. (2005), *Globalization and Finance* (Cambridge: Polity Press).

Posen, A. (1993), "Why Central Bank Independence Does Not Cause Low Inflation: There Is No Institutional Fix for Politics", R. O'Brien (ed.), *Finance and the International Economy*, c. 7 (Oxford: Oxford University Press).

Pouliot, V. (2010), *International Security in Practice* (Cambridge: Cambridge University Press).

Power and Interest News Report (2006), "Asia's Coming Water Wars", 22 Ağustos, erişim adresi: http://www.japanfocus.org/-Chietigj-Bajpaee/2207, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

Price, R. (1998), "Reversing the Gun Sights: Transnational Civil Society Targets Land Mines", *International Organization*, 52(3).

—— (2004), "Emerging Customary Norms and AntiPersonnel Landmines", C. Reus-Smit (ed.), *The Politics of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press): 106-30.

—— ve Reus-Smit, C. (1998), "Dangerous Liaisons? Critical International Relations Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, 4(2): 2 59-94.

Prügl, E. (1999), *The Global Construction of Gender: Home-Based Work in the Political Economy of the 20th Century* (New York: Columbi a University Press).

Pugh, M. (2001), "Peacekeeping and Humanitarian Intervention", B. White, R. Little ve M. Smith (ed.), *Issues in World Politics*, 2. ed. (Londra: Palgrave).

Purvis, N. (1991), "Critical Legal Studies in Public International Law", *Harvard International Law Journal*, 32(1): 81-127.

Rabasa, A., Chalk, P., v.dğr. (2006), *Beyond Al-Qaeda: Part 1, The Global Jihadist Movement* (Santa Monica, CA: RAND).

Ramachandran, V. ve Walz, J. (2012), "Haiti: Where Has All the Money Gone?", CGD Policy Paper 004 (Washington, DC: Center for Global Development), erişim adresi: http://www.cgdev.org/content/publications/detail/1426185, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

Ramsey, P. (2002), *The Just War: Force and Political Responsibility* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield).

Rapley, J. (1996), *Understanding Development* (Boulder, CO: Lynne Rienner).

Rauchhaus, W. (2009), "Evaluating the Nuclear Peace Hypothesis: a Quantitative Approach" *Journal of Conflict Resolution*, 53(2): 258-77.

Rawls, J. (1971), *A Theory of Justice* (Oxford: Oxford University Press).

—— (1999), *The Law of Peoples* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Rehn, E. ve Sirleaf, E. J. (2002), *Women, War, Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building*, erişim adresi: http://www.unifem.org/resources/item_detail.php?ProductID=17, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

Reisman, W. M. (1985), "Criteria for the Lawful Use of Force in International Law", *Yale Journal of International Law*, 10(2): 279-85.

Reus-Smit, C. (1999), *The Moral Purpose of the State* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2001), "The Strange Death of Liberal International Theory", *European Journal of International Law*, 12(3): 573-93.

—— (2003), "Politics and International Legal Obligation", *European Journal of International Relations*, 9(4): 591-625.

—— (ed.) (2004), *The Politics of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press).

Rice, S. (2006), "The Threat of Global Poverty", *The National Interest*, (Bahar): 76-82.

Rittberger, V. (ed.) (1993), *Regime Theory and International Relations* (Oxford: Clarendon Press).

Roberts, A. (1993), "Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights", *International Affairs*, 69(3): 429-49.

—— (1996), "The United Nations: Variants of Collective Security", N. Woods, *Explaining International Relations Since 1945* (Oxford: Oxford University Press): 309-36.

—— ve Kingsbury, B. (1993), "Introduction: The UN's Roles in International Society since 1945", A. Roberts ve B. Kingsbury (ed.), *United Nations, Divided World* (Oxford: Clarendon Press).

Roberts, R. (1984), *Questioning Development* (Londra: Returned Volunteer Action).

Robinson, W. I. (2007), "Beyond the Theory of Imperialism: Global Capitalism and the Transnational State", *Societies Without Borders*, 2(1): 5-26.

Roche, D. (1986), "Balance Out of Kilter in Arms Society Needs", *The Financial Post* (Toronto), 18 Ocak.

Rosamond, B. (2000), *Theories of European Integration* (Basingstoke: Macmillan).

Rose, G. (1998), "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51(1): 144-72.

Rosenau, J. (1997), *Along the Domestic-Foreign Frontier* (Cambridge: Cambridge University Press).

Rosenberg, J. (1994), *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations* (Londra: Verso).

—— (2000), *The Follies of Globalization Theory: Polemical Essays* (Londra: Verso).

—— (2006), "Globalization Theory: A Postmortem", *International Politics*, 42(1): 2-74.

Rostow, W. (1960), *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Londra: Cambridge University Press).

Rublee, M. R. (2009), *Non-proliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint* (Atina, GA: University of Georgia Press).

Ruggie, J. G. (1993), "Multilateralism: The Anatomy of an Institution", J. G. Ruggie (ed.), *Multilateralism Matters* (New York: Columbia University Press): 3-50.

—— (1998). "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, 52(4): 855-85.

Russett, B. (1993), *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Sagan, S. D. (1995), *The Limits of Safety: Organizations, Accidents, and Nuclear Weapons* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1996), "Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb", *International Security*, 21(3): 54-86.

—— ve Waltz, K. N. (2003), *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed* (New York: W. W. Norton).

Sageman, M. (2004), *Understanding Terror Networks* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press).

—— (2008), *Leaderless Jihad* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press).

Said, E. (1978), *Orientalism* (Londra: Penguin).

Salter, M. B. (2006), "The Global Visa Regime and the Political Technologies of the International Self: Borders, Bodies, Biopolitics", *Alternatives*, 31(2): 167-89.

Schelling, T. C. (1960), *The Strategy of Conflict* (Oxford: Oxford University Press).

—— (1980) *The Strategy of Conflict* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Schmidt, B. C. (2005), "Competing Realist Conceptions of Power", *Millennium: Journal of International Studies*, 33: 523-49.

—— (2012), *International Relations and the First Great Debate* (Londra: Routledge).

Scholte, J. A. (2000), *Globalization: A Critical Introduction* (Londra: Macmillan).

Schwartz, H. (2009), *Subprime Nation: American Power, Global Capital, and the Housing Market* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Schweller, R. L. (1996), "Neo-realism's Status-quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, 5(3): 90-121.

Sen, A. (1981), *Poverty and Famines* (Oxford: Clarendon Press).

—— (1983), "The Food Problem: Theory and Policy", A. Gauhar (ed.), *South-South Strategy* (Londra, Zed Books).

Shapiro, M. J. (1988), *The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography, and Policy Analysis* (Madison, WI: The University of Wisconsin Press).

—— (1997), *Violent Cartographies: Mapping Cultures of War* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press).

Shaw, M. (1997), "The State of Globalization: Towards a Theory of State Formation", *Review of International Political Economy*, 4(3).

—— (1999), "The Global Revolution and the Twenty-first Century: From International Relations to Global Politics", S. Chan vr J. Wiener (ed.), *Twentieth Century International History* (Londra: I. B. Tauris).

—— (2000), *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press).

Sheppard, E. ve Leitner, H. (2010), "Quo Vadis Neoliberalism? The Remaking of Global Capitalist Governance after the Washington Consensus", *Geoforum*, 41(2): 185-94.

Shiller, R. (2008), The Subprime Solution: How Today's Global Financial Crisis Happened, and What to Do about It (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Shue, H. (1981), "Exporting Hazards", P. G. Brown ve H. Shue (ed.), *Boundaries: National Autonomy and its Limits* (Princeton, NJ: Rowman & Littlefield): 24-40.

Shultz, G. P., Perry, W. J., Kissinger, H. A. ve Nunn, S. (2007), "A World Free of Nuclear Weapons", *The Wall Street Journal*, 4 Ocak.

Sikkink, K. (2011), *The Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions are Changing World Politics* (New York: Norton).

Simon Fraser University, Human Security Research Group (2011), *Human Security Report 2009/2010* erişim adresi: http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/20092010/text.aspx, erişim tarihi: 24 Kasım 2012.

Simon Fraser University, Human Security Research Group (2012), *Human Security Report 2012*, erişim adresi: http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/2012/text.aspx, erişim tarihi: 24 Kasım 2012.

Sinclair, T. (2005), *The New Masters of Capital: American Bond Rating Agencies and the Politics of Creditworthiness* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Singer, P. (1985), "Famine Affluence, Morality", C. Beitz (ed.), *International Ethics* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1999), "The Singer Solution to World Poverty", *New York Times*, 5 Temmuz.

—— (2002), *One World: The Ethics of Globalisation* (Melbourne: Text Publishing).

—— ve Gregg, T. (2004), *How Ethical is Australia? An Examination of a Record of Australia's Record as a Global Citizen* (Melbourne: The Australian Collaboration in Conjunction with Black Inc).

Skocpol, T. (1979), *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge: Cambridge University Press).

Slaughter, A.-M. (1995), "International Law in a World of Liberal States", *European Journal of International Law*, 6.

—— (2004), *A New World Order* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2000), "A Liberal Theory of International Law" (yayımlanmamış).

Smith, M. J. (1986), *Realist Thought from Weber to Kissinger* (Baton Rouge, LA: Louisiana State University Press).

Smith, S. (2000), "Wendt's World", *Review of International Studies*, 26(1): 151-63.

Snyder, J. (1991), *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— ve Vinjamuri, L. (2004), "Trials and Errors: Principle and Pragmatism in Strategies of International Justice", *International Security*, 28(3): 5-44.

Solingen, E. (2007), *Nuclear Logics: Contrasting Paths in East Asia and the Middle East* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Sørensen, G. (2011), *A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Spivak, G. (1988), "Can the Subaltern Speak?", C. Nelson ve L. Grossberg (ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (Chicago, IL: University of Illinois Press): 271-313.

—— (1999), *Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Spykman, N. ve Nicholl, H. (1944), *The Geography of Peace* (New York: Harcourt Brace and Company).

Stammers, N. (2009), *Human Rights and Social Movements* (Londra, Pluto).

Stanlis, P. J. (1953), "Edmund Burke and the Law of Nations", *American Journal of International Law*, 47(3): 404-5.

Steans, J. (1998), *Gender and International Relations: An Introduction* (Cambridge: Polity Press).

Stein, A. (1983), "Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World", S. D. Krasner (ed.), *International Regimes* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

Steiner, H. J., Alston, P. ve Goodman, R. (2008), *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, 3. ed. (Oxford: Oxford University Press).

Strange, S. (1998), *Mad Money* (Manchester: Manchester University Press).

Streusand, D. E. (2002), "Geopolitics versus Globalization", S.J. Tangredi (ed.), *Globalization and Maritime Power* (Washington, DC: Institute for National Strategic Studies).

Suganami, H. (1989), *The Domestic Analogy and World Order Proposals* (Cambridge: Cambridge University Press).

Suhrke, A. (2004), "A Stalled Initiative", *Security Dialogue*, 35(3): 365.

Suzuki, S. (2008), "Seeking "Legitimate" Great Power Status in Post Cold War International Society: China and Japan's Participation in UNKPO", *International Relations*, 22(1): 45-68.

—— (2009), *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society* (Londra ve New York: Routledge).

Sylvester, C. (1994), *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (1995), "African and Western Feminisms: World Traveling the Tendencies and Possibilities", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 20(4): 941-69.

—— (1999), "Development Studies and Postcolonial Studies: Disparate Tales of the 'Third World'", *Third World Quarterly*, 20: 703-21.

—— (2002), *Feminist International Relations: An Unfinished Journey* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2013), *War as Experience* (Londra: Routledge).

"Symposium on Legitimacy and Legality in International Law" (2011) "Symposium on Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account by Jutta Brunnee and Stephen J. Toope", *International Theory*, 3(2): 307-54.

Tabb, W. (2004), *Economic Governance in the Age of Globalization* (New York: Columbia University Press).

Tabuchi, H. (2013), "W.H.O. Sees Low Health Risks from Fukushima Accident", *The New York Times*, 28 Şubat 2013.

Tannenwald, N. (2007), *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons since 1945* (Cambridge: Cambridge University Press).

Taureck, R. (2006), "Securitisation Theory and Securitisation Studies", *Journal of International Relations and Development*, 9.

Taylor, A. J. P. (1961), *The Origins of the Second World War* (Harmondsworth: Penguin).

Teitt, S. (2009), "Assessing Polemics, Principles and Practices: China and the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, 1(2): 208-36.

Terriff, T., Croft, S., James, L. ve Morgan, P. (1999), *Security Studies Today* (Cambridge: Polity Press).

Teson, F. (2003), "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", J. L. Holzgrefe ve R. O. Keohane (ed.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (Cambridge: Cambridge University Press): 93-129.

Thomas, C. (2000), *Global Governance, Development and Human Security* (Londra: Pluto).

Thomas, S. (2005), *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations: The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Thucydides ([1954]1972), *The Peloponnesian War*, çev. R. Warner (Londra: Penguin).

Tickner, A. (2003), "Seeing IR Differently: Notes From the Third World", *Millennium*, 32(2): 295-324.

Tickner, J. A. (1992), *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security* (New York: Columbia University Press).

—— (2002), "Feminist Perspectives on 9/11", *International Studies Perspectives*, 3(4): 333-50.

Tilly, C. (ed.) (1975), *The Formation of Nation States in Western Europe* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1992), *Coercion, Capital and European States, AD 900-1992* (Cambridge, MA: Blackwell).

Toffler, A. ve Toffler, H. (1993), *War and Anti-War* (Boston, MA: Little Brown).

Tow, W. T. ve Trood, R. (2000), "Linkages Between Traditional Security and Human Security", W. T. Tow, R. Thakur ve In-Taek Hyun (ed.), *Asia's Emerging Regional Order* (New York: United Nations University Press): 14.

True, J. (2003), "Mainstreaming Gender in Global Public Policy", *International Feminist Journal of Politics*, 5(3): 368-96.

Tucker, R. W. (1977), *The Inequality of Nations* (New York: Basic Books).

Turner, G. (1993), *National Fictions: Literature, Film and the Construction of Australian Narrative* (Londra: Allen & Unwin).

UIA (2012), *Yearbook of International Organizations 2012-2013*, 49. ed. (Leiden: Brill, five volumes for the Union of International Associations).

UN (2002), *Women, Peace and Security: Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)* (New York: United Nations), erişim adresi: http://www.un.org/womenwatch/feature/wps/, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

—— (2005), *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All: Report of the Secretary-General*, Mart.

—— (2009*a*), *Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories: Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict*, erişim adresi: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/9/docs/UNFFMGC_Report.pdf, erişim tarihi: 15 Eylül 2009.

—— (2009*b*), *The Millennium Development Goals Report 2009* (New York: United Nations).

—— (2012), *The Millennium Development Goals Report 2012* (New York: United Nations).

UNAIDS (2010), "UN Secretary-General applauds the removal of entry restrictions based on HIV status by United States of America and Republic of Korea", 4 Ocak, erişim adresi: http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/Resources/FeatureStories/archive/2010/20100104_travelrestrictions.asp, erişim tarihi: 7 Ocak 2010.

UN Commission on Human Security (2003), *Human Security Now: Protecting and Empowering People* (New York: United Nations): 4, erişim adresi: http://www.humansecurity-chs.org, erişim tarihi: 8 Nisan 2007.

UNCTAD (2009), *The Biofuels Market: Current Situation and Alternative Scenarios* (Geneva ve New York: United Nations).

—— (2012), *World Investment Report 2012* (Geneva: United Nations Conference on Trade and Development), ayrıca 'Annex Tables' 2011 ve 2012 ed•syonlarına erişim adresi: http://www.unctad.org/wir.

UNDP (1994), *United Nations Human Development Report* (New York: Oxford University Press).

—— (1997), *Human Development Report: Human Development to Eradicate Poverty* (New York: United Nations).

—— (2004), *Orissa Human Development Report* (Bhubaneswar, Orissa: UNDP), erişim adresi: http://www.orissa.gov.in/p&c/humandevelopment/index.html, erişim tarihi: 11 Ocak 2010.

—— (2005), *Human Development Report 2005: International Cooperation at a Crossroads* (New York: United Nations Development Programme).

UN, ECOSOC (1950), Economic and Social Council Resolution 288B (X), "Arrangements for Consultation with Non-Governmental Organizations", 27 Şubat 1950; Karar 1296 (XLIV) (23 Mayıs 1968) ve yine Karar 1996/31 (25 Temmuz 1996) ile düzenlenmiş ve değiştirilmiştir.

UNGA Res. 60/1, United Nations General Assembly Resolution 60/1, "2005 World Summit Outcome", kabul tarihi: 16 Eylül 2005.

UNGA Res. 66/253 B, United Nations General Assembly Resolution 66/253 B, "The situation in the Syrian Arab Republic", kabul tarihi: 3 Ağustos 2012.

UN High-Level Panel on Threats, Challenges and Change (2004), *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, A/59/565, Aralık (New York: United Nations).

UN Inter-Agency Committee on Women and Gender Equality (1999), *Final Communique: Womens Empowerment in the Context of Human Security, 7-8 December* (Bangkok, Thailand: ESCAP), erişim adresi: http://www.un.org/womenwatch/ianwge/collaboration/finalcomm1999.htm, erişim tarihi: 25 Haziran 2007.

UN Internal Review Panel (2012), *Report of the Secretary Generals Internal Review Panel on United Nations Action in Sri Lanka* (New York: United Nations).

UN Office for Disarmament Affairs (2012), *Landmines*, erişim adresi: http://www.un.org/disarmament/convarms/Landmines, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

UN Peacekeeping web sitesi (tarih yok), erişim adresi: http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/backgroundnote.pdf, erişim tarihi: 23 Eylül 2013.

UN Security Council Resolution 1860 (2009) UN Security Council S/Res/1860, 8 Ocak 2009 (New York: UN).

United States Campaign to Ban Landmines web sitesi (2007), erişim adresi: http://www.uscbl.org/, erişim tarihi: 3 Şubat 2007.

United States Department of Defense (2010), *Nuclear Posture Review Report* (Nisan).

University of British Columbia, Human Security Center (2005), *Human Security Report 2005: War and Peace in the 21st Century* (New York: Oxford University Press).

—— (2006), *The Human Security Brief 2006*, erişim adresi: http://www.hsrgroup.org/human-security-reports/2006/overview.aspx, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Van Rooy, A. (2003), *The Global Legitimacy Game: Civil Society, Globalization, and Protest* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Vincent, R. J. (1974), *Nonintervention and International Order* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (1986), *Human Rights and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Vogler, J. (2005), "In Defense of International Environmental Cooperation", J. Barry ve R. Eckersley (ed.), *The State and the Global Ecological Crisis* (Cambridge, MA: M IT Press): 229-54.

von Martens, G. F. (1795), *Summary of the Law of Nations Founded on the Treaties and Customs of Modern Nations* (Philadelphia, PA: Thomas Bradford).

Wæver, O. (2002), "Identity, Communities and Foreign Policy: Discourse Analysis as Foreign Policy Theory", L. Hansen ve O. Wæver (ed.) (2002), *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States* (Londra: Routledge): 20-49.

—— Suzan, B., Kelstrup, M. ve Lemaitre, P. (1993), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (Londra: Pinter).

Waller, M. ve Linklater, A. (ed.) (2003), *Political Loyalty and the Nation-State* (Londra: Routledge).

Wallerstein, I. (1979), *The Capitalist World-Economy* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (1995), *After Liberalism* (New York: New Press).

—— (1998), *Utopistics: Or Historical Choices of the Twenty-First Century* (New York: New Press).

—— (1999), *The End of the World as we Know it: Social Science for the Twenty-first Century* (Minneapolis, MN: University of Minneapolis Press).

—— (2003), *The Decline of American Power: The US in a Chaotic World* (New York: New Press).

—— (2006), *European Universalism: The Rhetoric of Power* (New York: New Press).

Walker, R. B. J. (1990), "Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics", *Alternatives*, 15(1): 3-27.

—— (1997), 'The Subject of Security', K. Krause ve M.C. Williams (ed.), *Critical Security Studies* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press): 61-81.

Walt, S. M. (2002) "The Enduring Relevance of the Realist Tradition", I. Katznelson ve H. V. Milner (ed.), *Political Science: The State of the Discipline* (New York: W. W. Norton).

Walton, C. D. (2013), "The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-First Century", J. Baylis, J. Wirtz, E. Cohen ve C. Gray (ed.), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, 4. ed. (Oxford: Oxford University Press).

Waltz, K. N. (1954), *Man, the State and War* (New York: Columbia University Press).

—— (1959), *Man, the State and War* (New York: Columbia University Press).

—— (1979), *Theory of International Politics* (Reading, MA: Addison-Wesley).

—— (1989), "The Origins of War in Neorealist Theory", R.I. Rotberg ve T. K. Rabb (ed.), *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (2000), "Globalization and American Power", *National Interest*, 59: 46-56.

Walzer, M. (1977), *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustration* (Harmondsworth: Penguin and New York: Basic Books).

—— (1983), *The Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality* (Oxford: Blackwell).

—— (1994), *Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press).

—— (2002), "Spheres of Affection", M. Nussbaum (ed.), *In Defence of Country* (Boston, MA: Beacon Press).

Warner, R. (çev.) (1972), *Thucydides, The Peloponnesian War* (Harmondsworth: Penguin).

Watson, M. (2007), *The Political Economy of International Capital Mobility* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Weber, C. (2006), *Imagining America at War: Morality, Politics, and Film* (Londra: Routledge).

Weber, H. (2002), "Global Governance and Poverty Reduction", S. Hughes ve R. Wilkinson (ed.), *Global Governance: Critical Perspectives* (Basingstoke: Palgrave): 8. bölüm.

Weber, M. (1949), *The Methodology of the Social Sciences*, (ed.) E. Shils ve H. Finch (New York: Free Press).

Weiss, L. (1999), "Globalization and Governance", *Review of International Studies*, 25 (Özel Sayı).

Weiss, T. G. (2004), "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era", *Security Dialogue*, 35(2): 135-53.

Wendt, A. (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction o f Power Politics", *International Organization*, 46(2): 391-425.

—— (1995), "Constructing International Politics", *International Security*, 20(1): 391-425.

—— (1999), *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

Western, J. (2005), "Illusions of Moral Hazard: A Conceptual and Empirical Critique", *Ethnopolitics*, 4(2): 225-36.

Weston, B. H., Falk, R. ve D'Amato, A. (1990), *Basic Documents in International Law*, 2. ed. (St Paul, MN: West Publishing).

Wheeler, N. J. (2000), *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press).

—— (2003), "Humanitarian Intervention after 9/11", A. Lang (ed.), *Just Intervention* (Georgetown, Washington, DC: Georgetown University Press): 192-216.

—— ve Booth, K. (1992), "The Security Dilemma", J. Baylis ve N. J. Rengger (ed.), *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World* (Oxford: Oxford University Press).

—— ve Dunne, T. (1998), "Hedley Bull and the idea of a universal moral community: fictional, primordial or imagined?", ve B. A. Roberson (ed.), *International Society and the Development of International Relations Theory* (Londra: Pinter).

Whitworth, S. (1994), *Feminism and International Relations: Towards a Political Economy of Gender in Inter-State and Non-Governmental Institutions* (Basingstoke: Macmillan).

Wiener, A. ve Diez, T. (ed.) (2004), *European Integration Theory* (Oxford: Oxford University Press).

Whyte, A. F. (1919), *The Practice of Diplomacy*, Francois de Calliere, *De la maniere de negocier avec jes souverains* eserinden çeviri (Londra: Constable & Co.).

Wight, M. (1946; gözden geç. 1978), *Power Politics*, (ed.) Hedley Bull ve Carsten Holbraad (Leicester: Leicester University Press).

—— (1977), *Systems of States* (Leicester: Leicester University Press).

Willetts, P. (2010), *Non-Governmental Organizations in World Politics. The Construction of Global Governance* (Londra: Routledge).

—— (2013), *The Voice of Which People? Transnational Advocacy Networks and Governance Networks at the United Nations*, City University Working Papers on Transnational Politics, erişim adresi: http://www.city.ac.uk/arts-social-sciences/internationalpolitics/research/working-papers, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

Wilson, D. ve Purushothaman, R. (2003), *Dreaming with BRICs: The Path to 2050*, Global Economics Paper No. 99, Ekim (Londra, New York: Goldman Sachs), erişim adresi: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archivepdfs/brics-dream.pdf, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

Wohlfarth, W. (1999), "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, 24(1): 5-41.

Wolff, R. D. ve Barsamian, D. (2012), *Occupy the Economy: Challenging Capitalism* (San Francisco: City Lights Books).

Woolsey, J. (1998), "Testimony to the U.S. House of Representatives Committee on National Security", 12 Şubat 1998.

World Bank (2005), *Global Economic Prospects 2005: Trade, Regionalism and Development* (Washington, DC: World Bank).

—— (2009), *World Development Report* (Washington, DC: World Bank).

—— (2010*a*), "Extreme Poverty Rates Continue to Fall", erişim adresi: http://data.worldbank.org/news/extreme-povertyrates-continue-to-fall, erişim tarihi: 10 Kasım 2012.

—— (2010*b*), *Unfinished Business: Mobilizing New Efforts to Achieve the 2015 Millennium Development Goals*, erişim adresi: http://www.worldbank.org/mdgs/MDGPaperFINALSeptember102010.pdf, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

—— (2012*a*), "Data", erişim adresi: http://data.worldbank.org/indicator/Sl.POV.DDAY, erişim tarihi: 25 Temmuz 2013.

—— (2012*b*), "New Estimates Reveal Drop in Extreme Poverty, 2005-2010", erişim adresi: http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/O,,contentMDK:23129612-pagePK:64165401-piPK:64165026-theSitePK:469372,00.html, erişim tarihi: 11 Kasım 2012.

—— (2012*c*), *World Development Indicators, from the 'Databank'* erişim adresi: http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators, erişim tarihi: 26 Temmuz 2013.

World Commission on Environment and Development (WCED) (1987), *Our Common Future: The World Commission on Environment and Development* (Oxford: Oxford University Press).

World Health Organization (WHO) (2008), *The Global Burden of Disease*, erişim adresi: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GBD_report_2004update_full.pdf, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

—— (2011), *Global Health Sector Strategy on HIV/AIDS 2011-2015*, erişim adresi: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789241501651_eng.pdf, erişim tarihi: 26 Kasım 2011.

—— (2012*a*), *HIV/AIDS-Fact Sheet*, erişim adresi: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs360/en/index.html, erişim tarihi: 25 Kasm 2012.

—— (2012*b*), *Malaria-Fact Sheet*, erişim adresi: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs094/en/index.html, erişim tarihi: 25 Kasım 2012.

—— (2012*c*), *Tuberculosis-Fact Sheet*, erişim adresi: http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fsl04/en/, erişim tarihi: 25 Kasım 2012.

—— (2013), *Health Risk Assessment from the nuclear accident after the 2011 Great East Japan Earthquake and Tsunami Based on a Preliminary Dose Estimation* (Geneva: WHO).

World Health Organization, United Nations Program in H IV/AI DS, United Nations Children's Fund (2011), *Global HIV/AIDS Response: Epidemic Update and Health Sector Progress towards Universal Access* (Geneva: WHO), erişim adresi: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789241502986_eng.pdf, erişim tarihi: 26 Kasım 2012.

World Trade Organization (2007), *International Trade Statistics 2007* (Geneva: WTO).

—— (2009), *World Trade 2008, Prospects for 2009* (Geneva: WTO).

—— (2012), *World Trade 2011, Prospects for 2012* (Geneva: WTO).

Wright, Q. (1965), *A Study of War* (Chicago, IL: Chicago University Press).

—— (1968), "The Study of War", *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, c. 16.

Young, I. M. (1990), *Justice and the Politics of Difference* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Young, M. A. (2011), *Trading Fish, Saving Fish: The Interactions Between Regimes in International Law* (Cambridge: Cambridge University Press).

—— (ed.) (2012), *Regime Interaction in International Law: Facing Fragmentation* (Cambridge: Cambridge University Press).

Young, O. R. (1994), *International Governance: Protecting the Environment in a Stateless Society* (Ithaca, NY: Cornell University Press).

—— (1997), *Global Governance* (Cambridge, MA: MIT Press).

Zacher, M. W. ile B. A. Sutton (1996), *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications* (Cambridge: Cambridge University Press).

Zakaria, F. (1998), *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton, NJ: Princeton University Press).

—— (2008), *The Post-American World* (New York: W. W. Norton).

Zoellick, R. B. (2010), "The End of the Third World: Modernizing Multilateralism for a Multipolar World" erişim adresi: http://www.international-economy.com/TIE_Sp10_Zoellick.pdf, erişim tarihi: 24 Temmuz 2013.

Zurn, M. (2004), "Global Governance and Legitimacy Problems", *Government and Opposition*, 39(2).

Siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal olayların giderek daha bağlantılı hale geldiği bir süreç olarak tanımlanan küreselleşme, "yeni" bir dünya siyasi sistemi ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşmenin dünya siyasetini ne ölçüde dönüştürdüğü tartışmaları ise sürmektedir.

Küreselleşme dünya siyasetinde yeni bir olgu mudur? Olumlu bir gelişme midir, olumsuz mu? Kapitalizmin son evresi ya da Batı emperyalizminin yeni bir tezahürü müdür? Devleti modası geçmiş bir şey haline getirebilir mi? Savaşı daha mı az, daha mı çok olası kılar? Savaş hangi bakımlardan küreselleştirici bir güçtür? Küreselleşen dünya daha mı demokratiktir? Dünya siyasetini anlamlandırmaya çalışan teorilerden hangisi küreselleşmeyi en iyi açıklar? Küreselleşme dünya siyaseti üzerinde kökten bir dönüşümü temsil etmekte midir?

Bu ve benzeri sorulara, Uluslararası İlişkiler alanının önemli isimleri rehberliğinde yanıt arayan bu kitap, okuyucuya küreselleşen dünya siyaseti hakkında bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır. Okuma Rehberi, Örnek Olay Çalışmaları, Püf Noktaları, Kutular, Sorular ve Ek Okuma Önerileri gibi teorik ve pratik öğrenme araçlarıyla zenginleştirilmiş bu çalışma, farklı arka planlara sahip öğrencilere hitap etmekte ve çok sayıda ülkede ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Uluslararası İlişkiler alanındaki en kapsamlı ders kitabı olduğunu düşünüyorum; Uluslararası İlişkiler eğitiminde merkezi bir yerde olmayı hak ediyor.
Adriana Sinclair, University of East Anglia

Küreselleşen Dünya Siyaseti, küreselleşmeye dair teorik tartışmalara ve bu yaklaşımın uluslararası gündemin çok çeşitli güvenlik ve ekonomik meselelerine uygulanışına ilişkin kapsamlı bir eleştirel giriş sunuyor.
A. Rodman, Colby College

9 786057 646880